

सज्जनैर्नरेणैर्गानिर्मितपुस्तकावय
पाकरसारग्रथानामिदंवाणविज्ञासक

श्लोकः

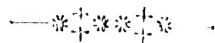
कोशं शब्दार्थं चिन्तामणिं मथ रहितं पूर्णभावेन पूर्णं
कृत्वा श्रीसज्जनेश स्त्रिदिवपथ गतस्तत्प्रचाराय लोके ॥
तत्सूनु स्तातभक्तो नरपति फतहः सिंह भूपैकवीरः
विद्वत्कण्ठैकशोभा भरणविधिरुचिः प्रेषयत्येककोशम् ॥ १ ॥

श्रीमत्फतहसिंहस्य नृपतेः परमाज्ञया ॥
कविराजः श्यामलारव्यः कोशं प्रेषयति ध्रुवम् ॥ २ ॥

By order of N. H. Moka Room, British Library
Presented to the Library, as a gift of B.
Coolidge }
July 2/86 } (C) H. H. M. to

NOTICE.

THE SHABDARTH CHINTAMANI. A NEW SANSKRIT LEXICON.

This new and valuable work, the compilation of which Brahmo-vadhuta Shri Sukhānand Nath of Delhi, spent more than thirty years of his life, contains (as its name implies) the meanings of all words in general and colloquial use.

The following is a résumé of the plan on which this most useful work has been arranged.

1st. The word-forms have been tested by the process suggested in the Grammatical Sūtras of Panini.

2nd. The meanings of the words are derived from their roots, by which means not only correctness, but clearness of conception are secured. The Primary meaning is given first, and others are described according to their logical order.

The utmost care has been taken to express the meanings of the words in the best and simplest language—a feature in the construction of this work, which cannot fail to recommend it above all others for practical use.

3rd. Another point is well worthy of notice in the work, viz; that words which have special reference to Aryan Literature, whether the Smṛitis, Purāṇas or Vedas, are clearly and briefly explained.

4th. Special attention has been paid to the full definition of Scientific and Technical terms, whether they occur in the Vedas, Upaniṣads, Śāstras, Chemistry, Mechanics, or Music.

5th. The descriptions of weapons of warfare, metals, precious stones; and the directions for preparing the different kinds of soil for planting garden and forest-trees are fully given.

6th. The chemical and non-chemical properties of drugs and the immediate causes of those diseases for which they may be given, have been fully described according to the best Medical Treatises on the subject.

7th. The author has specially adapted his work for Educational purposes in explaining the various Figures of Rhetoric employed in Poetry; also those feelings Poetry is calculated to

excite, and by describing the different Metres.

8th. In the arrangement of the words the Alphabetical order is strictly preserved.

From these points it will be clearly seen that this excellent work will be an unerring guide to those who seek information on Political as well as Practical matters.

Fully convinced of the usefulness of such a Lexicon, Adī Gang, Pt. Ghāsi-Rām, late Gumbasta of Govt. Commr. Agra resolved to undertake the publication of the work (2 Vols. as far as the letter-press) but on account of the want of pecuniary assistance, he could not finish the remaining portion of the Dictionary.

About 16 years ago, the first two volumes were published, and are now in the libraries of many of the Chief Nobles and Pandits of India, who deeply regret that the remaining 2 vols. are not in their possession.

However, no one seemed willing to undertake this arduous and important task until H. H. the late Mahā Rāmā Sāpīn Singh, G. C. S. I. of Meywār, who during his life-time was the Patron of Art and Literature, on hearing through Kuvī Rājā Shyamāl Das of this unfinished Dictionary, issued orders that the remaining 2 vols. (3rd & 4th) should be printed in the Raj Press with all possible expeditiousness. So minute were H. H. the late Mahā Rām's directions that he expressed the desire that the same kind of paper be used and type of equal clearness and legibility employed as in the first two volumes.

In fulfillment of H. H. the late Mahā Rām's wishes, the work has been completed.

It is therefore requested that those who are desirous of obtaining the Lexicon send their names and full address to the undersigned.

२५

Oodeypore,
June 1883

Pundit Bansi Dās
Manager, Raj Press
Meywār.

PRICE FOR THE COMPLETE WORK TWENTY (20) RUPEES,
PACKING & POSTAGE EXTRA.

शब्दार्थचिन्तामणिः कीर्णः

श्रीमुखानन्दनार्थेन विरचितः

(*—+*—+*)

राज्यन्तु खिलदिव्यसिद्धिसहितं खड्गप्रतापोऽङ्गुलं लक्ष्मीवैभवमस्तु ते चिरतरं

पौरन्दरस्यम् । धर्मः श्रीयुगमैधता मनुदिनं नीरोग दीर्घायुषा

श्रीमन्मज्जनसिंहवीरनृपते श्रीगम्भुतुष्ट्यासदा ॥ १ ॥ गर्वाडस्वर

संयुतादरिगणान्मानं समुत्सारयन् तत्पत्नीहृदिलोकशोकमनिशं

संस्थापयन् दुःखहम् ॥ नस्त्रीभावयुते मुहृद्जनगणे मानं समाविश

यन्भूयात् मज्जनसिंहभूपतिलको विख्यातनामावनौ ॥ २ ॥

यावत्तेनिकटं नयान्ति भनूजासंयाचकाश्चरिणी मन्यन्ते

हृदयेन दीनसमभयानत्यक्ती त्स्वान्स्वान्भृशम् ॥

प्राप्तास्ते त्वरमेव दातृपदवीं सम्यक्चरन्तो वरं

श्रीमन्मज्जनसिंहवीरनृपते तदान

दातृधनम् ॥ ३ ॥

०—+*—+*—+*

तृतीयोऽध्यायः पञ्चमः

श्रीमन्महाराजाधिराज रविकुलावतंसमहोमहेन्द्रयावदार्थकुलकमल

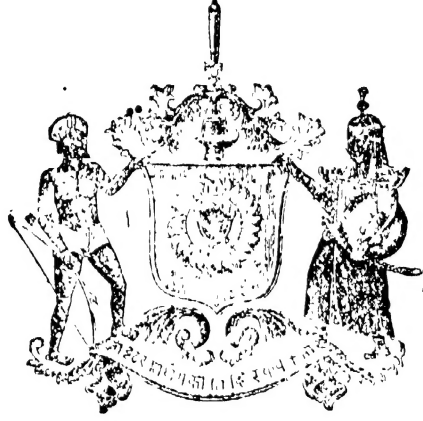
द्विवाकर मेदपाटदण्डे श्री १०८ श्रीसज्जनभूपतिरोमग्याज्ञया कधि

राजिराजप्रणयाएकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तम १८४० वैक्रमे

व्दे राजधान्युदयपुरे श्रीसज्जनयन्त्रालये वाजपेयिवंशोदरप्रवन्ध

तः श्रीमेद १०८ श्वरकोशधनव्ययान्मुद्रितः

श्रीमदेकलिंगोविजयते

पक्षम्

पः पुं० पकारे ॥ वाते । पवने ॥
अंडे ॥ पृते ॥ पर्णे ॥ पाने ॥ पात-
रि ॥

पक्षः पुं० शवरालये । भिक्षुग्रामे ॥
पचन्ति । पचेः क्तिप् । कागान्तिका
शब्दे पचाद्यच् । पचः कणायच् ।
पाककलहाद्येव प्रधानंतचनान्यत्
पक्षपौडः पुं० पखौडा इ० भा० प्र०
वृ० वि० पंचकृत्ये । वर्धने ॥ इति
रा० नि० ॥

पक्षव्यः वि० कर्तु रनायासेनंस्वयंपर्कः ।
पचलिमे ॥ पचेस्तव्यः ॥

पक्षिः स्त्री० गौरवे ॥ पक्षे ॥ फलोत्प-
त्तौ ॥ पचनम् । उपचपपाके । वा०
क्तिः ॥

पक्षिगुलम् न० परिणामशूले । पाकजे
॥ इ० रा० नि० ॥

पक्षा पुं० अग्नौ ॥ वि० पाचके । पा-
ककर्त्तरि ॥ पचति । उपचप् ० ।
एवुलतृचावितितृच् ॥

पक्षम् न० गार्हपत्याग्नौ ॥ पच्यतेऽनेन

पक्षवा

उपचप् ० गुधृवीपचिवचीत्यादि
नचः ॥ तेजसि ॥

पक्षिमः वि० पाकिमे । पाकजे ॥ उप-
चप् ० भावे । द्वितः क्तिः । पाकेन
निर्वृत्तम् च र्ममनित्यम् ॥

पक्षाः वि० परिणते । पका० इ० भा०
विनाशाभिमुखे ॥ पच्यतेऽस्म, उप-
चप् ० क्तः । पचोव इति निष्ठा-
तस्यवः ।

निष्ठाभ्याम् । मुहृट् इ० यावत् । पक्षा०
इ० भाषा । निवृत्ते ॥ यथा, कषाय
कर्मभिः पक्के० इति ॥

पक्षकृत् पुं० निम्बवृत्ते ॥ पक्षं करोति
कृञ् ० । क्तिप् । वि । पाककर्त्तरि ॥

पक्षरमः पुं० मर्द्य ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
पक्षवटिका । स्त्री० । पक्षौडी० इ० भा०

प्र० वेशजवटिकायाम् ॥ वटिका वेश-
नस्यापि कथितायां निमज्जिता ॥
रुच्या विष्टम्भ जननी वल्पापुष्टिकरी
स्मृता ॥

पक्षवारि न० काञ्चिके पक्षे च तत्

510
491-23
51130
43

पक्षः •

वारि च ॥ प्रकजले ॥
 प्रकाधानम् न० प्रकाशये ॥
 प्रकाशम् न० कृतपाकेतण्डुलादौ ॥
 यथा । यतीच ब्रह्मचारीच प्रकाश-
 स्वामिनावुभौ । तयो रन्न मइत्वा तु
 भुक्त्वा चान्द्रायणं चरे दिति सदा-
 चारः आमंगदस्य प्रकाशं प्रक
 मुत्सृष्ट मुच्यते । इतितिधितत्वम् ॥
 प्रकाशयः पुं० नाभ्यधःस्थले ॥ प्रकाशय
 स्वयोनभेहृदमाशयः स्मृतः ॥
 प्रकाश आशयः ।
 पक्षः । पुं० मासावै ॥ पक्ष्यते परिगृ-
 ह्यते देवकार्यार्थे पितृकार्यार्थे वायः का-
 लविशेषः पक्षः । सवशुककृष्णभेदा-
 द् द्विविधः । शुक्लपक्षेतिथिग्राह्या
 यस्यामभ्युदितोरविः । कृष्णपक्षे
 तिथिग्राह्या यस्यामस्तमितोरविः ॥
 पक्षपरिग्रहे । कर्मणि घञ् ॥ पक्षयति ।
 पक्ष्यते वा । अच् । घञ्वा ॥ यद्वा ।
 पक्ष्यते चन्द्रस्य पक्षदशानां कलाना-
 मापूरणं क्षयोवागृह्यते मः ॥ कृढो-
 वापक्षशब्दो विभक्तो मासस्यैकैकमर्द्ध-
 ब्रूते ॥ यद्वा । पणते । पण० । गृधि-
 पण्योर्दकौ चेतिसः धातोः कान्ता-
 देशः ॥ पार्श्वगृहे ॥ साध्ये ॥ विरोधे ॥
 केशादेः परतो वृन्दे ॥ मित्रवले ॥
 सहायवले ॥ चुलीरंध्रे ॥ पतत्रे ॥
 पक्षिपक्षे । गरुति ॥ राजकुञ्जरे ॥
 पार्श्वे । पाखादतिभाषा ॥ वर्गे ॥

• पक्षता

देहाङ्गे ॥ सहाये ॥ यथा । श्रुति-
 शिरः पक्षः । समाशीयतामिच्छ-
 पदेशः ॥ शरपक्षे । वाजं ॥ भित्तौ ॥
 एकतरकोटी ॥ सन्दिग्धसाध्यवति ॥
 यथा० धूमवर्त्तु हितौ पर्वतः ॥ सिषा-
 धयिपितधर्मविशिष्टो धर्मो पक्षः ।
 यथा । महानसिधूमवन्त्योः सस्वस्य
 तत्पृथक् पर्वतेव ज्ञानम् ॥
 पक्षकः । पुं० पार्श्वद्वारे खड्गिकायाम्
 खिड्कीद्वार इ० भा० ॥ पार्श्वमात्रे ॥
 पक्षद्वय । इति प्रतिश्रुतावितिकन् ॥
 स्वार्थकोवा ॥ सहाये ॥
 पक्षघातः । पुं० पक्षाघाताभिधेवातरोगे
 पक्षवरः । पुं० चन्द्र । विधौ ॥ यूथभट्ट
 पृथक्चारिगजे ॥
 पक्षच्छिद्रम् । न० तिथिविशेषे ॥ अष्टमी
 द्वादशी चैव चतुर्थी च चतुर्दशी ॥ अ-
 मावास्या च मुनिभिः पक्षच्छिद्र मुदा
 हृतम् ॥
 पक्षजः । पुं० चन्द्रमसि ॥ पक्षजातः ।
 जनी० डः ॥ त्रि० । पक्षजन्मनि ॥
 पक्षजन्मा । पुं० चन्द्र ॥ पक्षजन्मास्य ॥
 त्रि० । पक्षजाते ॥
 पक्षता । स्त्री० अनुमित्माविरहविशिष्टा
 सिद्ध्यभावे ॥ इयमनुमितिकारणम्
 तच्च । पर्वतेवन्त्यनुमितौ अनुमित्मा
 विरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवन्ति निश्चया
 भावः । यथा । सिषाधयिषयाशून्या
 सिद्धिर्यत्र न तिष्ठति । सपक्षस्तत्र हसित्व

पक्षः	पक्षी
ज्ञानादनुभूतिर्भवेदिति ॥ भाषाप- क्षिप्तेदः ॥	पक्षपरिग्रहद्वयस्मादसुन् । पक्षशृ- दिः संवत्सरार्धं चेत्याह ॥
पक्षतिः । स्त्री० पक्षमूलम् ॥ प्रतिपत्तिथौ पक्षस्यमूलम् । पक्षार्त्तः ॥	पक्षसुन्दरः । पुं० लोभे ॥ इतिहारा वली ॥
पक्षद्वारम् । न० पक्षके ॥ पक्षेपार्श्वे द्वा- रम् ॥	पक्षाघातः । पुं० अधोगतिव्याते भावप्रकाशात्तवातजन्ये रोगविशेषे ॥
पक्षधरः । पुं० मुखांशौ ॥ इन्दो ॥ य- ज्ञपत्युपाध्यायच्छात्रे । चिन्तामणे रलोककारि । मित्रे ॥ त्रि । पक्षधा- रणकर्त्तरि ॥	पक्षे आहननम् ॥ पक्षान्तः । पुं० द्वयोः पञ्चदश्योः ॥ अमायाम् ॥ पूर्णिमायाम् ॥ पक्षस्य अन्तः ॥
पक्षधर्मज्ञा । स्त्री० व्याप्यस्यपर्वतादि वृत्तित्वे ॥	पक्षानुः । पुं० पक्षिणि ॥ इतिशब्द चन्द्रिका ॥
पक्षपातः । पुं० आसक्तिविशेषे ॥ अन्या- यसाहाय्यकरणे ॥ पक्षेपातः ॥ पक्षिणाञ्ज्वरे ॥ पक्षपातः पक्षज्ञानामि- त्युक्तेः ॥	पक्षावसरः । पुं० पूर्णिमायाम् ॥ अमायां ॥
पक्षपातिता । स्त्री० सहायतायाम् ॥ पक्षपालिः । स्त्री० खड्गिकायाम् ॥ पक्षभागः । पुं० गजस्यपार्श्वभागे ॥ पक्षयत्यनेन । पक्ष० । कु० । पुंसीति घः । पक्षस्यपक्षएववाभागः ॥	पक्षिणी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥ खग्याम् । विहग्याम् ॥ शाकिनीभेदे ॥ आगामिवर्त्तमानाहर्युक्तायांनिशि ॥ आगामिवर्त्तमानेअहनीयुक्तेयस्यां सारात्रिः पक्षिणी । यथा । द्वेअह्नी एकरात्रिश्च पक्षिणीत्यभिधीयते । इति । रात्रिरित्युपलक्षणम् । तेन पूर्वोत्तररात्रियुतंदिनमपिपक्षिणी । पूर्वापरदिनेरात्री वा पक्षाविवस्तो यस्याम् । अत इति ॥
पक्षमूलम् । न० पक्षतो । डानक् । इ० गौड़० भा० ॥ पक्षस्यमूलं ॥	पक्षी । पुं० खगे । विहगे । शकुनौ ॥ पक्षो । इतिपंक्ती० इतिचभा० ॥
पक्षवाहनः । पुं० खगे । विहगे ॥ पक्षः । न० पक्षे । गति ॥ पक्षति । डुपचष् । पक्षिपक्षिभ्यामुट्चेत्यमुन् । पक्षसीतुम् । तौपक्षावितिशुभाङ्कः ॥ त्यमीकाधिकरणेपूर्वात्तरेद्वे पक्षसी इतिशवरस्वाम्यादयः ॥ माधवस्तु	पक्षावस्यस्तः । अतइतिठनाविती निः ॥ धान्याङ्कुरचरायेवतेषांमांसं लघूत्तमम् । आनूपंवलकृन्मांसंस्निग्धं

पङ्ककीरः

गुरुतरं स्मृतम् ॥ पश्यविशेषं वि
 प्किरि ॥ लिङ्गदेहे ॥ पंचमात्रिकस्य
 द्वितीयप्रभेदे ऽ । ऽ वागे ॥
 पक्षिपानीयशाला । स्त्री० (चुगटीवृ
 पक्षिपानीयशालिका । स्त्री० (तालवाले ।
 पक्षिजलपानस्थानं ॥
 पक्षिराजः । पुं० सम्पाती ॥ पक्षिणां
 राजा । टच् ॥ शलभरूपेणिव ॥
 पक्षिलः । पुं० वात्स्यायनमुनी ॥
 पक्षिशाला । स्त्री० कुलायिकायाम् ।
 नीडे ॥
 पक्षिमिहः । पुं० तार्क्ष्यं । गरुडे ॥
 पक्षीमिह इव पक्षिणांसिहीवा ॥
 पक्षिस्वामी । पुं० गरुडे ॥
 पक्षीन्द्रः । पुं० जटायो । तार्क्ष्यं ॥
 पक्ष्णुः । त्रि० प्राक्कर्त्तरि । पक्षरि ॥
 पक्षः स्त्रु रितिवोपदेवः ॥
 पक्ष्म ॥ न० सूत्रादिसूक्ष्माणि ॥ किञ्च-
 ल्क । कुमुमच्छदे ॥ नेत्रलोमनि ॥
 अणीयसि । गरुति ॥ पच्यतेऽनेनवा ॥
 पक्ष० । कर्मकरणादीमनिन् ॥
 पङ्कः । पुं० न० पापे ॥ कर्हमे ॥ पङ्की
 दाहासपित्तात्ति शोयघ्नः शीतलः सरः ॥
 पञ्च्यते दुःखमनेन । पचिव्यक्तीकरणं
 हलश्च तिकरणे घञ् । कुत्वम् ॥ पञ्
 च्यतेवा । पचिविस्तारि । कर्मणि घञ् ॥
 पङ्ककर्वटः । पुं० दलाद्ये । जलमुक्तपङ्के ।
 दलदल० इ० भा० ॥
 पङ्ककीरः । पुं० कोयटिखगे ॥

पङ्करः

पङ्कगडः । पुं० }
 पङ्कगडकः । पुं० } पाकाल० इ० गौडभा०
 पङ्कगतिः । स्त्री० मत्स्ये ॥
 ब्रह्म्याम् ॥
 पङ्कग्राहः । पुं० मकरे ॥ इ० हारा
 वली ॥
 पङ्कजम् । न० } पद्मे । कमले, ॥ इति
 पङ्कजम् । न० }
 राजनिर्घण्टः
 पङ्कजिनी । स्त्री० पद्मसमूहे ॥ जलजा
 करे ॥ पङ्कजानिसन्त्यस्याम् । पुष्क
 रादिभ्योदेशे इति द्विनिः ॥
 पङ्कधूमः । पुं० नरकभूभेदे ॥ पङ्कध्रुव
 धूमो ऽ स्मिन् ॥
 पङ्कप्रभा स्त्री० कर्दमयुक्ते नरकवि० ॥
 पङ्कमगडुकः । पुं० शम्बुके । जलडिम्बे ॥
 पङ्कवली ॥ स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ पादकु-
 मुस्रवगन्धमनोहरनायकयुगलकरूप
 मप्राहेर । नागन्तपतिवरभापितमु-
 द्युतिवृत्तममलमिहपङ्कवलीतिहि ॥
 यथा । शारदविशदनिशामयिनिन्द
 तिसम्प्रतिहृदयभिदामपिबिन्दति ।
 मन्मथविशिखभयननिमीलतिमाधव
 तवविरहेणविषीदतीति ॥
 पङ्कवासः । पुं० कर्कटे ॥ इ० रा० नि ॥
 पङ्कशक्तिः । स्त्री० सितालिकायाम् ।
 दुर्नामायाम् ॥
 पङ्कशूरणः । पुं० शालूके ॥ इ० त्रि० ॥
 पङ्कारः । पुं० शैवले ॥ सेतौ ॥ सीपाने ।

पङ्क्तिः .

जलकुब्जके ॥ इतिमे ० ॥
 पङ्क्तिः । त्रि० सजम्बाले । पङ्क्त्याद्ये ॥
 पङ्क्तोस्मिन्नस्ति । पिच्छादित्वात् इलच् ॥
 पङ्क्तिवत्त्वम् । न० आर्द्रतायाम् ॥
 पङ्क्तेजम् । न० पद्मे ॥ पङ्क्तेजातम् ।
 जनी ० । सप्तम्यामितिङः । तत्पु
 रुषद्वत्यलुक् ॥
 पङ्क्तेरुहम् । न० पद्मे ॥ पङ्क्तेरोहति ।
 रुह० । इगुपधेतिकः । तत्पुरुष
 कृतीत्यलुक् ॥
 पङ्क्तिः ॥ स्त्री० सजातीयसंस्थानविशेषे
 । वीथ्याम् । श्रेय्याम् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्य
 दोषा यथा । नमंसिद्धपतितैर्नचा-
 ण्डालैर्नपुङ्गवैः । न मूर्खैर्नावलिप्तै
 • च नान्यैर्नान्यावसायिभिः ॥ एक
 शय्यासनपङ्क्ति भाण्डपक्वान्मिश्रणम्
 । याजनाध्यापनयोनि स्तथैवसह
 भोजनम् ॥ सहाध्यायस्तु दशमः
 सहाजनमेवच ॥ एकादशसमुद्दिष्ट
 दोषाः साङ्कर्यसंज्ञिताः ॥ समीपे
 चाप्यवस्थानात्पापसंक्रमतेनृणाम् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साङ्कर्यं परि
 वर्ज्येत ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्यदोष
 निवारणोपायो यथा । एक पङ्क्त्य
 पविष्टायै नस्पृशति परम्परम् । भस्म
 नाकृतमर्यादा नतेषां सङ्करोभवेत्
 ॥ अग्निनामस्मनाचैव षड्भिः पङ्क्ति
 र्विभिद्यते । इतिकूर्मेपञ्चदशाध्यायः
 ॥ सान्तरशीथ्याम् ॥ पञ्चनम् । पचि

पङ्क्तिपा

व्यक्तीकरणे । क्तिन् ॥ यद्वा । पञ्चते ।
 पचिविस्तारे । क्तिच् ॥ दशाक्षरच्छन्द
 सि ॥ दशसंख्यायाम् ॥ सुप्रतिष्ठाभेदे
 । पञ्चाक्षर पादच्छन्दोभेदे । यथा ।
 भृगौगितिपङ्क्तिः ॥ यथा । कृष्ण
 मनाथा तर्णकपङ्क्तिः । यामुनक
 च्छे चारुचचार ॥ क्षितौ ॥ सङ्ख्ये
 ये ॥ पञ्चकद्वयम् पञ्चपदानि वा
 परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशतित्रिंश
 दिति निपातनात्प्रकृतेः पञ्चन्
 शब्दस्य टिलोपः । तिप्रत्ययः । चोः
 कुरितिकुत्वम् । पदशब्दोत्रपादपर्या
 यः । रुटिशब्दोयम् । तथाचात्रना
 वयवार्थे ऽ भिनिवेष्टव्यम् । पङ्क्ति
 शब्दोहिनानार्थः । अस्तिक्रमसन्नि
 वेशे यथा ब्राह्मणपङ्क्तिः पिपीनि
 कापङ्क्तिरिति । अस्तिचदशसङ्ख्या
 याम् । कृतवान्पङ्क्तिरथोविलङ्घ
 यदिति दशरथइत्यर्थः अस्तिहिकृन्दो
 विशेषे यथा । यस्यपञ्चाक्षराः पादाः
 । तथाचकृन्दोविशेष एवार्थइतिबोध्यं ॥
 पङ्क्तिधीवः । पुं० रावणे ॥
 पङ्क्तिचरः । पुं० कुररपक्षिणि । कु-
 ब्जइ० भा० ॥
 पङ्क्तिदूषकः । पुं० अपाङ्क्तये ।
 मन्वादिस्मृत्युक्ते श्राद्धभोजनानर्हब्रा-
 ह्मणे ॥
 पङ्क्तिपावनः । पुं० श्राद्धभोजनानर्हब्रा-
 ह्मणे ॥ पञ्चाग्निगृहस्थे ॥ यथाह

पचत्पुटः

हारीतः । पुं० पावनस्तेतायस्य
पञ्चाग्नयोगहे । सायम्प्रातः प्रदीव्य
न्तेसविप्रः पङ्क्तिपावनः ॥ इति
अग्न्याः सर्वेषु वेदेषु सर्वप्रवचनेषु च
श्रोत्रियान्वयजायै वविज्ञेयाः पङ्क्ति
पावनाः ॥ इत्यादिनामनूक्तेषु ब्रा
ह्मणेषु ॥
पङ्क्तिरथः । पुं० दशरथनृपे ॥
पङ्क्तिबीजः । पुं० वर्वरवृक्षे ॥
पङ्कः । पुं० शनैश्चरे ॥ परिव्राजि ॥ यथा
भिन्नार्थगमनं यस्य विण्मूत्रकरणाय च ।
योजनान्नपरं याति सर्वथा पङ्कुरेव सः ॥
त्रि० श्रोणे । जङ्गवैकल्पेन चलनाक्षमे ।
जङ्घाहीने ॥ पनतिपन० वा० गुः ॥
पङ्ककायः । पुं० शनैश्चरयहे ॥
पङ्कलः । पुं० सितकाचाभघोटके ॥
इति हेमचन्द्रः ॥
पङ्कल्यहारिणी । स्त्री० शिमूडीवृक्षे ॥
पङ्कः । स्त्री० विकलजङ्घायाम् ॥
पङ्गोश्चेत्पूङ् ॥
पचः । त्रि० पाककर्त्तरि ॥ पचति ।
डुपचष् । पचाद्यच् ॥
पचकः । पुं० पचे ॥ स्वा० कः ॥
पचन् । त्रि० पचमाने ॥ पचति ।
लटः शत्रितिपचेः शत ॥
पचतः । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वङ्गो ॥
पचति । डुपचष्० । भृशदृशियजि-
पर्विपच्यमितमिनमिहर्षिभ्योतच् ॥
पचत्पुटः । पुं० सूर्यमणिवृक्षे ॥

पञ्कटिका

पचनः । पुं० अग्नौ ॥ न० पाके ॥
त्रि० पाककर्त्तरि ॥
पचनी । स्त्री० वनवीजपूरके ॥
पचन्ती । स्त्री० पाककर्त्याम् ॥
पचमानः । पुं० वन्धौ ॥ त्रि० पाकक-
र्त्तरि ॥ पचति । पचते । डुपचष्० ।
लटः शतशानचाविति० शानजादे-
शः । आनेमुक् ॥
पचम्पवा । स्त्री० दाव्याम् । दारुहरि-
द्रायाम् ॥ पचति । पचेः पचाद्यच् ।
पृ० ॥ ...
पचा । स्त्री० पाके ॥ पचनम् । पचेः
षित्वाडङ् ॥ टाप् ॥
पचिः । पुं० अग्नौ ॥ पचति । डुपच-
ष्० । सर्व० डन् ॥
पचेलिमः । पुं० सूर्ये ॥ वन्धौ ॥ पच-
ति । पचणलिमच् । त्रि० पक्तव्ये ॥
यथापचेलिमाः शालयः पक्तव्या
इत्यर्थः पच्यते । पचेः कर्मणि के-
लिमरउप्सङ्ख्यानं ॥
पचेलुकः । पुं० पाचके । सूदे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥
पक्कः । अ० पादम्पादमित्यर्थे ॥
पच्यमानः । त्रि० वर्त्तमानपचनकर्म-
ताश्रये । वर्त्तमानपाकविशिष्टेतण्डु-
लादौ ॥
पज्जः । पुं० शूद्रे पदो जातः ।
जनी० । डः ॥
पञ्कटिका । स्त्री० मावाहृत्तान्तरे ॥

पञ्चकषाया :

यथा । प्रतिपद्यमकितषोडशमात्रा
नवमगुरुत्वविभूषितगात्रा । पुञ्ज-
टिकायाएषविंशैकः क्वापिनमध्यगु
रुर्गणपूकः ॥ यथा । तरलवतंसाग्नि
ष्ठस्कन्धश्चलतर पञ्जटिका कटि-
बन्धः । मौलिचपलशिखिचन्द्रकह-
न्दः कालियगिरसिन्नर्तमुकुन्दः ॥
पञ्चकम् । न० धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु ॥
अत्रगृहनिमित्ततृणकाष्ठहरणेदोषो
यथा । अग्निचौरभयंरोगो राजपौडा
धनक्षतिः । सङ्ग्रहे तृणकाष्ठानां
कृतेवस्त्रादिपञ्चके ॥ वि० पञ्चसङ्ख्या
परिमाणविशिष्टे ॥ पञ्चसङ्ख्यापरि-
माणमस्य । तदस्यपरिमाणमित्यनुवृ-
त्तौसङ्ख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्यय-
नेष्वितिपञ्चसंख्यापरिमितिसंघार्थ-
कन्प्रत्ययः ॥ पञ्चभिः क्रीते ॥
संख्यायाअतिशब्दायाइतिकन् ॥
पञ्चानानिमित्तसंयोगउत्पातोवा ॥
पञ्चकपालः । पुं० पञ्चसुकपालेषु
संस्कृतेपुरोडाशे ॥ संस्कृतंभव्याइत्य-
सौदिगोलुगनपत्यइतिलुक् ॥ न० ॥
पञ्चानांकपालानांसमाहारे ॥
पञ्चकर्म । न० पञ्चप्रकारशारीरकचि-
कित्साविशेषे ॥ यथा । वमनं रेचनं
नस्यं निरुहश्चानुवासनम् । पञ्चक-
र्मैदमन्यच्च करउत्प्लेषणादिकम् ॥
इति श० चं० ॥

पञ्चकषायाः । पुं० महास्नानीयपञ्च

पञ्चकोषा :

प्रकारकषायद्रव्ये ॥ यथा । जम्बु-
शाल्मलिवाद्यालं वकुलंवदरंतथा ।
कषायाः पञ्चविंशति या देव्याः प्रीति-
कराः शुभाः ॥ पञ्चचतेकषायाश्च ॥
पञ्चकारुकी । स्त्री० कुलालकर्मरिवर्द्धकि-
नापितरजकेषु ॥
पञ्चकृत्यः । पुं० पक्तपौडे ॥ न० ॥ स-
ष्ट्यादिषु ॥ यथा । यस्मिन्सृष्टि-
स्थितिध्वंसपिधानानुग्रहात्मकम् ।
कृत्यं पञ्चविधं शश्वद्भासतेतनुमः शिव-
मिति ॥
पञ्चकोलम् । न० पञ्चोषणे । पाचन-
विशेषे ॥ यथा । पञ्चकोलंकणामूल-
कृष्णाचव्याग्निनागरैः । पञ्चकोलं
रसेपाकेकटुकंरुचिकृन्मत् ॥ ती-
क्ष्णोऽं पाचनंश्रेष्ठं दीपनं कफवातनुत्-
गुन्मप्लीहोदरानाहशूलघ्नं पित्तकोपन-
म् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
पञ्चकोषाः । पुं० अन्नमयप्राणमयमनो-
मयविज्ञानमयानन्दमयेषु ॥ कोषा-
द्ववात्माच्छादकत्वात्कोषाः । पञ्च-
चतेकोषाश्च ॥ यथाहुर्विद्यारण्यगुरवः
पितृभुक्तान्नजाड्यीर्याज्जातोऽन्नं नैवव-
र्द्धते । देहः सोन्नमयोनात्माप्राक्-
चोर्द्धतद्भावतः ॥ १ ॥ पूर्णोदेहे
बलयच्छन्नचाणायः प्रवर्तकः ।
वायुः प्राणमग्नौनासा वात्मा चैतन्यव-
र्जनात् ॥ २ ॥ अहन्तांममतादेहेष्ट-
हादौचकरोतियः । कामाद्यवस्थयाभा

पञ्चगव्यम्

नो नामावात्मानमनीमयः ॥ ३ ॥ ली
नामुत्तौवपुर्वीषे व्याघ्रयादानखाग्रगा
चिच्छायोपेतधीर्नानात्मा विज्ञान
मयशब्दभाक् ॥ ४ ॥ काचिदन्तर्मुखा
वृत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् ॥ पुण्यभो
गे भोगशान्तौ निद्रारूपेण लीयते ॥ ५ ॥
कादाचित्कत्वतोनात्मास्यादानन्दम
योष्ययम् ॥
पञ्चक्लेशाः । पुं० अविद्यास्मिता राग
द्वेषाभिनिवेशेषु ॥ पञ्चतेक्लेशाश्च ।
पञ्चचारगणः । पुं० चारपञ्चके ।
पञ्चलवणे ॥ चारैस्तुपञ्चभिः प्रोक्तः
पञ्चचाराभिधोगणः । काचमैन्धव
सामुद्र विट्सौवर्चलकैः समैः ॥
स्यात्पञ्चलवणंतच्च मृज्जीपितं पडा
हयम् ॥
पञ्चगणयोगः । पुं० विदारिगन्धा
वृहती पृश्निपर्णीनिदिग्धिकाः ॥
पञ्चगव्यम् । न० गोर्दध्यादिपञ्चसु ॥
यथा । पञ्चगव्यंदधिचीरघृतगोमूत्र
गोमयै रिति ॥ तन्मानं यथा । पल
मात्रं दुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते ।
घृतंच पलमात्रं स्याद् गोमयंतोलक
त्रयम् ॥ दधिप्रसृति मात्रं स्यात्
पञ्चगव्यमिदं स्मृतम् । अथवा पञ्च
गव्यानां समानोभागद्वयतइति
गौतमीयतन्त्रम् ॥ अपिच । गोश
कृद्विगुणं मूत्रं पयः स्यात्तच्चतुर्गु
णम् । घृतंतद्विगुणं प्रोक्तं पञ्च

पञ्चजनीनः

गव्ये तथादधीति ॥
पञ्चगुप्तः । पुं० चार्वाकदर्शने ॥
कर्मठे ॥
पञ्चगुप्तिरसा । स्त्री० सपृक्कायाम् ॥
पञ्चचामरम् । न० षोडशाक्षरपादे
कन्दोविशेषे ॥ यथा ॥ प्रमाणिका
पदद्वयम् वदन्ति पञ्चचामरम् ॥ यथा ।
सुरद्रुमूलमंडपे विचित्ररत्न निर्मिते
लसद्वितानभूषिते सलीलविभ्रमाल
सम् । सुराङ्गनातवस्त्रवी करप्रपञ्च
चामरमुफुरत्समीरवोजितं सदाच्युतं
भजामितमिति ॥
पञ्चचवीरः । पुं० मञ्जुघोषे ॥
पञ्चचूडा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥
पञ्चजनः । पुं० नरे । पुरुषे ॥ पञ्चभिर्भू
तैर्जन्यते । जनी० । घञ् । जनिव
ध्योश्चेति नृद्विः ॥ यद्वा । मञ्जुजना
उत्पादकायस्य ॥ संज्ञादपुत्रे दैत्य
विशेषे ॥ गन्धर्वाः पितरो देवा असु
रारक्षांसि पञ्चजनपदवाच्यानि भ-
वन्ति ॥ निष्पादपञ्चमावर्णाश्च ॥
पञ्चजनीनः । पुं० भाण्डे ॥ त्रि । पञ्च
जनहिते ॥ रथकारपञ्चमाश्वत्वारो
वर्णाः पञ्चजनाः । दिक्मण्डल्य
संज्ञायामिति० समासः । पञ्चजने
भ्योहितम् । पञ्चजनादुपसङ्ख्यान
मिति खः । उपसङ्ख्यानस्य कर्मधा
रयविषयत्वात् । षष्ठीसमासात् षड्
व्रीहेश्च ऋषवः । पञ्चजनीयम् ॥

पंचदश

पंचज्ञानः । पुं० बुद्धे ॥
 पंचत् । पुं० पञ्चके । वर्गे ॥ पंच
 परिमाणमस्य । पञ्चदशतौवर्गेवेति
 निपातनादतिप्रत्ययः ॥
 पंचतत्त्वम् । न० आकाशादि पंच
 भूतेषु ॥ मयादिपंचसु ॥
 पञ्चतन्मात्रम् । न० तन्मासाहंकारोत्
 पन्नमहाभूतोपादानकारणशब्दस्पर्श
 रूपरसगन्धेषु ॥ तदाश्रयद्रव्येषुच ॥
 पञ्चतपाः । त्रि० अग्निचतुष्टयसूयै
 तत्पञ्चकसाध्यतपोविशिष्टे ॥
 पञ्चतयः । त्रि० पञ्चावयवे ॥
 पञ्चता । स्त्री० मरणे । पांचभौति
 कस्यशरीरस्यपंचधाभावे । देहारम्भ
 काणांपृथिव्यादिपञ्चमहाभूतानांस्वां
 शसङ्क्रमणात्पृथक्त्वे ॥ पञ्चभावे ॥
 पञ्चानांभावः । तल् ॥
 पञ्चतित्तम् । न० तित्तद्रव्यपंचके ॥
 निम्बः पटोलः क्षुद्राक्षगुडूचीवाम
 कस्तथा । विसर्पकुष्ठनुतुल्यातो गणो
 यंपञ्चतित्तकः ॥
 पञ्चत्वम् । न० पञ्चभावे ॥ पञ्चता-
 याम् । मरणे ॥ पञ्चधासम्भृतः
 कायोयदिपञ्चत्वमागतः । कर्मभिः
 स्वशरीरोत्पत्त्यैस्तत्रकापरिदेवना ॥
 पञ्चदशः । त्रि० पंचदशानांपूरणे ।
 पन्द्रवां द्व० भाषा० प्र० ॥ तस्य-
 पूरणेडट् ॥
 पंचदश । त्रि० पंचाधिकदशसंख्याया

पंचपर्वी

म् ॥ सङ्ख्येये ॥ पंचचदशच ॥
 पञ्चदशी । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥
 पौर्णिमास्याम् ॥ पंचदशानांपूरणी ॥
 डट् । डीप् ॥ देवीविशेषे ॥ विद्यार
 ग्यकृतेवेदान्तग्रन्थविशेषे ॥
 पंचधा । अ० पंचप्रकारे ॥ सङ्ख्याया
 विधार्थधा ॥
 पञ्च । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पंचसङ्ख्या-
 विशिष्टे ॥ यथापंचमहाभूतानि ॥
 पञ्चनखः । पुं० व्याघ्रगजकूर्मादी ॥
 पञ्चनदः । पुं० पंचनदीयुक्तदेशविशेषे ।
 पञ्चाप० द्व० भा० वाहीके । तीर्थविशे-
 षे ॥ न० । पंचानांनदीनांसमाहा-
 रे ॥ तीर्थान्तरे ॥
 पञ्चनिम्बम् । न० निम्बवृक्षस्यपुष्पा-
 दौ ॥ यथाह । पंचनिम्बन्तुतत्पुष्पम्
 लवल्कफलच्छदैरिति ॥
 पंचनी । स्त्री० शारिष्टङ्गलायाम् ॥
 पंचपत्नी । पुं० पारिभाषिकपत्तिपञ्च
 कहाराचिकालबोधकेशिवोक्तेप्रश्रय-
 न्ये ॥
 पंचपर्वी । स्त्री० अविद्यायाम् ॥
 यथा । तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रो
 प्यम्भसंज्ञितः । अविद्यापंचपर्वेषा
 प्रादुर्भूतामहात्मनः ॥ पंचपर्वीण्य-
 स्याः । अनोवहुब्रीहिरिति न डीप् ।
 पंचपर्वीणी० पंचपर्वीणः ॥ डाप्-
 पक्षे तु । पंचपर्वी० पंचपर्वीः ० -
 इत्यादिवोध्यम् ॥

पञ्चभद्र :

पञ्चपल्लवम् । न० आम्नादिपञ्चपत्र-
के ॥ यथा । आम्नाजम्बूकपित्था
नां वीजपूरकविल्वयोः । गन्धकर्मणि
सर्वत्रपत्राणि पञ्चपल्लवमिति शब्दच-
न्द्रिका ॥ वैदिके कर्मणि घटोपरि दे-
यपञ्चपल्लवे ॥ यथा ॥ आम्नाश्वत्थ
वटपर्कटीयन्नोदुम्बराणि पञ्चपल्लवा-
नि ॥ पनसोदुम्बरश्वत्थवकुलामस-
मुद्भवपत्रेषु ॥ अपिच । पनसामन्तथा
श्वत्थवटवकुलमेवच । पञ्चपल्लवमु-
क्तं च मुनिभिस्तन्त्रवेदिभिरिति ॥ प-
ञ्चानां पल्लवानां समाहारः ॥

पञ्चपात्रम् । न० पञ्चानां पात्राणां
समाहारे ॥ श्राद्धविशेषे ॥

पञ्चपित्तम् । न० पित्तपञ्चके ॥
यथा । वराहक्लागमहिषमत्स्यमायूर-
पित्तकम् । पञ्चपित्तमिति ख्यातं स-
र्वेष्वेव हि कर्मसु ॥ इ० वै० म०

पञ्चपुष्पम् । न० करवीरादिषु ॥
यथा । करवीरं तथाजातीचम्पकंसर-
सौरुहम् । पाटलाकुमुमंचापि पञ्च-
पुष्पप्रकीर्तितमिति ॥

पञ्चप्रासादः । पुं० देवगृहविशेषे ॥
पञ्चवक्त्रः । पुं० नष्टद्रव्यस्य पञ्चमांशदंडे ॥
पञ्चभद्रः । पुं० पञ्चस्थानेषु पुष्पितेऽ-
श्वविशेषे ॥ यथा । पञ्चभद्रस्तुहत्
पृष्ठमुखपाश्वरेषु पुष्पितः ॥ पाचन-
वि० ॥ यथा । किन्नोद्भवा पर्पटवारि-
वाहभूनिस्वशृण्णीजनितः कषायः

पञ्चमः

समीरपित्तज्वरजर्जराणां करोति भद्रं
खलु पञ्चभद्रः ॥ त्रि० । विम्लते
व्यसनिनि ॥

पञ्चभूतम् । पुं० चित्यप्तेजोमरुद्भ्यो
मात्मकेषु पञ्चसु ॥ पञ्चानां भूतानां
समाहारः ॥ शब्दाद्भ्यो मस्पर्शत-
स्तनवायुस्ताभ्यां रूपाद्भिरैतैरसाच्च
अस्मांस्तैर्गन्धतोभूर्धराद्याभूताः प-
ञ्चस्य गुणोनाः क्रमेणेति प्रपञ्चसारे १
पटलः ॥ गुरुः स्निग्धस्तीक्ष्णरूक्षौ-
लघुरेते गुणाः स्मृताः । पञ्चभूतेषु
तिष्ठन्ति आधिकादुपलक्षयेत् पृथिव्या
दिगुणाधिकाद्गुणद्वये प्रकल्पयेत् ॥

पञ्चमः । पुं० षड्रागाणां मध्ये तृतीयरा-
गे ॥ अस्य गानसमयः शरदृतुः प्रातः
कालश्च ॥ तन्वीकण्ठोत्थितस्वरविशे-
षे ॥ अस्योत्पत्तिस्तु । वायुः समुद्र-
तोनाभेरुहत्कण्ठमूर्धसु । विचरन्
पञ्चमस्थानं प्राप्य पञ्चम उच्यते ॥ त-
ज्जन्यत्वात् स्वरः पञ्चमः । अपिच ।
प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान ए-
वच । एतेषां समवायेन जायते पञ्चमः
स्वरः । पुष्पसाधारणे काले कोकिलो
रौति पञ्चमम् ॥ पञ्चमादिनिषेधे भ-
रतः । प्रभाते मुरतो निन्द्यः ऋषभः
पञ्चमोपिच । जनयेत्प्रधनं ह्युक्ता
पञ्चत्वं पञ्चमोपिच ॥ पञ्चमस्य विशे-
षोयंकथितः पूर्वसूरिभिः । प्रणेप्रगीतो
जनयेद्दशनस्य विपर्ययम् ॥ इति ॥

पंचमी

न० मैथुने ॥ त्रि० । पंचानांपूरणे ॥
 रुचिरे ॥ दत्ते ॥ पंचानांपूरणः । त
 स्यपूरणेडट् ॥ नान्नादितिमट् ॥
 पंचमवेदः । पुं० भारते ॥
 पञ्चमहायज्ञाः । पुं० गृहस्थकर्तव्ये
 षुपंचविधनित्यकर्मसु ॥ यथा ।
 पाठोहोमश्चातिथीनामपर्यातर्पणं व
 लिः । एतेपंचमहायज्ञाब्रह्मयज्ञा
 दिनामकाः । तथाचमनुः पंचसूना
 गृहस्थस्यचुल्लीपेषणपुष्करः । कण्ड
 नीचोदकमुभयवध्यतेयास्तुवाहयन् ॥
 तासांक्रमेणसर्वासां निष्कृत्यर्थमहा
 त्मभिः । पंचकृत्तामहायज्ञाः प्रत्य
 हंगृहमेधिनाम् ॥ अध्यापनं ब्रह्मय
 ज्ञः पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो
 देवोबलिर्मातो नृयज्ञोतिथिपूजनम्
 इति ॥ वध्यतेहन्तीत्यर्थः आर्षत्वा-
 त् । अथवावध्यतेहिंसाजनितदुरिते
 नसम्बध्यतेहन्यतेवेत्यर्थः । वाहयन्
 प्रवर्त्तयन् ॥

पञ्चमारः । पुं० बलदेवस्यपुत्रे ॥
 पञ्चमास्यः । पुं० कोकिले ॥ पञ्चमो-
 रागः स्वरोवाचास्येयस्य ॥ *

पञ्चमी । त्रि० पञ्चमासादिकेत्वष्टादौ ॥

पञ्चमोमासोवर्षीवास्य । वयसिपुर-
 णादितीनिः ॥

पञ्चमी । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ तिथिवि० ।

साचन्द्रस्यपञ्चमकलाक्रियारूपा । त
 दुपलक्षितकालश्च । अस्यांजातस्यफ-

पञ्चमूत्रम्

लम् । यथा । भूपालमान्द्योमनुजः
 मुगाचः कृपासमेतोविंदुषांवरण्यः ।
 वाग्मीगुणीबन्धुजनैकमान्यः प्रसू-
 तिकालेयदिपञ्चमीस्यात् ॥ डसि०
 भ्याम्० भ्यम्० इ० त्रिके ॥ पञ्चा
 नांपूरणी ॥ डट् । मट् । डीप ॥
 विद्याविशेषे ॥ रागिणीविशेषे । व-
 सन्तरागभार्यायाम् ॥ अस्याध्यापनं
 यथा । सङ्गीतगोष्ठीपुगरिष्ठभावंसमा-
 श्रिता गायनसम्प्रदायैः । खर्वाङ्गि-
 नीनंपुरपादपद्मासापंचमीपंचमवेद-
 वेत्तीतिसङ्गीतदर्पणः ॥

पञ्चमुखः । पुं० शिवे ॥ पञ्चमुखा-
 नियस्य ॥ मिंहे । मृगेन्द्रे ॥ पञ्च-
 ते । पचि० । अच् । पञ्चंविस्तृतं
 मुखमस्य । यद्वा । मुखंपादाश्च०
 पञ्चमुखानीवयस्य ॥

पञ्चमुखी । स्त्री० सिंहभार्यायाम् ॥
 वासके ॥ जवापुष्पविशेषे ॥ शिवाया
 म् इति शब्दास्त्वधिः ॥

पञ्चमीव्रतम् । न० माघशुक्लपञ्च-
 मीमारभ्यषड्वर्षपर्यन्तं प्रामासीय
 शुक्लपञ्चम्यांभविष्यपुराणोक्तेस्त्री-
 कर्तव्यनियमविशेषे ॥

पञ्चमुद्रा । स्त्री० सन्न्यासिनांचि-
 दण्डकमण्डलुशिक्यपात्रजलपवित्र
 रूपलिङ्गे ॥ पूजायामावाहन्यादिषु ॥

पञ्चमूत्रम् । न० गोजाविमहिषीग-
 र्दभीनामूत्रे ॥ पञ्चानांमूत्राणां

पंचरत्नम्

समाहारः ॥

पञ्चमूर्तिः । पुं० सदाशिवे ॥ सृष्टि-
स्थितिसंहारनिरोधानुग्रह लक्षणप-
ञ्चकृत्यसिद्ध्यर्थं मीशानतत्पुरुषा
घोरवामदेवसद्योजातलक्षणाः पञ्च-
मूर्त्तयोयस्य ॥

पञ्चमूलम् । न० स्वनाम्नाप्रसिद्धेपा-
चनविशेषे ॥ तत्त्रिविधम्यथा । श्री-
फलः सर्वतोभद्रापाटलागणिकारि-
का । स्थोनाकः पञ्चभिश्चैतैः प-
ञ्चमूलमहन्मतम् ॥ पञ्चमूलमहत्
तिक्तकषायकफवातनुत् । मधुरं का-
सप्लासघ्नमुष्णलघ्वग्निदीपनम् ॥ *
लघुपञ्चमूलन्तु । शालपर्णीपृश्नि-
पर्णीवार्ताकीकण्टकारिका । गोक्षु-
रः पञ्चभिश्चैतैः कनिष्ठपञ्चमूल
कम् ॥ पञ्चमूलं लघुस्वादुवर्ण्यपि-
त्तानिलापहम् । नात्युष्णं बृंहणं ग्रा-
हिज्वरप्लासाश्मरीप्रणुत् ॥ * तृती-
यं तृणाख्यं तत्तु । कुशः काशः शरो-
दर्भश्चक्षुश्चेति तृणोद्भवम् । पित्तकृ-
च्छहरं पञ्चमूलं वस्तिविशोधनमिति ॥
पञ्चमूली । स्त्री० लघुपञ्चमूलपाचने ॥
पञ्चानामूलानां समाहारः । द्विगो-
रिति ङीप् ॥

पञ्चरत्नकः । पुं० पक्ष्मपौडवृत्ते ॥

पञ्चरत्नम् । न० कनकादिरत्नपञ्चके ॥

यथा । कनकं हीरकं नीलं पद्मरागश्च
मौक्तिकम् । पञ्चरत्नमिदं प्रोक्तमृषि

पञ्चलोहकम्

भिः पूर्वदर्शिभिः ॥ रत्नानामप्यभा-
वे तु स्वर्णं कर्पाक्षमेव वा । सुवर्णस्याप्य-
वेतु आज्यं ज्ञेयं विचक्षणैरिति हेमाद्रिः ॥

पञ्चानां रत्नानां समाहारः ॥

पञ्चरसा । स्त्री० आमलक्याम् ॥

पञ्चरात्रम् । न० ग्रन्थविशेषे ॥ यथा ।

रात्रश्च ज्ञानवचनं ज्ञानं पञ्चविधं स्मृत-
म् । तेनैदं पञ्चरात्रं प्रवदन्ति मनी-
षिणः ॥ तत्सप्तविधं यथा । पञ्चरा-
त्रं सप्तविधं ज्ञानिनां ज्ञानदं परम् । ब्रा-
ह्मणैश्चैव कौमारं वा शिष्टं कापिलं परम् ॥
गौतमीयं नारदीयं मिदं सप्तविधं स्मृ-
तम् । इति नारदपञ्चरात्रे प्रथमरात्र-
म् ॥ एतदतिरिक्तानि ह्ययं शीर्षपृथुधु-
वादि पञ्चरात्राणि सन्ति ॥ पञ्चमुनि-
शासु ॥

पञ्चलक्षणम् । न० पुराणे ॥ यथा ।

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि-
च । वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्ष-
णमिति ॥ पुं० । पुरुषविशेषे ॥

पञ्चलवणम् । न० सैधवादिपञ्चसु ॥

यथा । सैधवं रुचकं चैव विडं सामुद्रकं-
गुडमिति ॥ पञ्चानां लवणानां समा-
हारः ॥

पञ्चलाङ्गलकम् । न० महादानविशेषे ॥

पञ्चलोहम् । न० सौराष्ट्रकलोहे इति
हेमचन्द्रः ॥ स्वर्णरूप्यताम्रसीसकर-
ङ्गेषु ॥

पञ्चलोहकम् । न० स्वर्णं रजतं ताम्रं

पञ्चवटी .

वङ्गनागेषु ॥

पञ्चवक्त्रः । पुं० शिवे ॥ पञ्चवक्त्रा
णियस्यसः । तानियथा । विभा
व्यमुखपद्मं हि शिवस्यवरवर्णिनि ।
सद्योजातं वामदेवमघोरं चततः पर
म् ॥ तत्पुरुषं तथेशानं पञ्चवक्त्रं प्र-
कीर्तितम् ॥ सद्योजातं च वैशुक्लं
शुद्धस्फटिकसन्निभम् । पीतवर्णं त
थासौम्यं वामदेवं मनोहरम् ॥ कृष्ण
वर्णमघोरं च समं भीमविमर्दनम् ।
रक्तं तत्पुरुषं देवि दिव्यमूर्तिमनोह-
रम् ॥ श्यामलं च तथेशानं सर्वदेव
शिवात्मकम् । चिंतयेत्पश्चिमे चा
द्यं द्वितीयं च तथोत्तरे ॥ अघोरं दक्षि
णे देवं पूर्वतत्पुरुषं तथा । ईशानं म
ध्यतो ज्ञेयं चिन्तयेत्भक्तितत्पर इति
निर्वाणतन्त्रे षष्ठः पटलः ॥ सिंहे ॥

पञ्चवटः । पुं० उरस्कटे । जोटि
ङ्गे । बालयज्ञोपवीतके । तीर्थवि
शेषे ॥

पञ्चवटी । स्त्री० दण्डकाग्रयान्तर्भूते
स्थलविशेषे ॥ पञ्चानां वटानां स
माहारः । द्विगोरिति डीप् । तदु
पलक्षितत्वात् । पञ्चवटीत्यभिविश्रु
तः । प्रसिद्धो देश उच्यते ॥ तपः
करणार्थं पञ्चप्रकारवृक्षविशेषे ॥ यथा
। अश्वत्थो बिल्ववृक्षश्च वटीधात्री च शो
ककः । वटीपञ्चकमित्युक्तं स्थापयेत्
पञ्चदिक्षु च ॥ अश्वत्थं स्थापयेत्प्राचि

पञ्चवर्गः .

विल्वमुत्तरभागतः । वटं पश्चिमभा
गे तु धात्रीं दक्षिणतस्तथा ॥ अशोकं
वक्त्रदिक्स्थाप्यं तपस्यार्थं मुरेश्वरि ।
मध्ये वेदीं चतुर्हस्तां मुन्दरीं मुमनो
हराम् ॥ प्रतिष्ठां कारयेत्तस्याः
पञ्चवर्षोत्तरं शिवे । अनन्तफलधात्री
सा तपस्याफलदायिनी ॥ इयं प-
ञ्चवटी प्रोक्ता बृहत्पञ्चवटी शृणु । वि
ल्ववृक्षं मध्यभागे चतुर्दिक्षु चतुष्टयम् ।
वटवृक्षं चतुष्कोणे । वेदमङ्ग्यं प्ररोपये
त् । अशोकं वर्तुलाकारं पचविंशति
सम्मितम् ॥ दिग्विदित्त्वामलकीं च
एकैकं परमेश्वरि । अश्वत्थं च चतुर्दि
क्षु बृहत्पञ्चवटी भवेत् ॥ यः करोति
महेशानि साक्षादिन्द्रसमी भवेत् ।
इह लोके मन्त्रसिद्धिः । परे च परमा
गतिः ॥ इति हेमाद्रीयव्रतखण्ड
धृतस्कन्दपुराण वचनानि ॥

पञ्चवर्गः । पुं० कापटिकोदास्थित
गृहपतिवैदेहिकताम्रसव्यञ्जनात्मके
राज्ञां पञ्चविधे चारवर्गे ॥ यथा । तत्र
परमर्मज्ञः प्रगल्भच्छात्रः कपट
व्यवहारित्वात् कापटिकः । तं वृत्त्य
र्थिनमर्थमानाभ्यामुपगृह्यरहसिराजा
ब्रूयात् यस्य दुर्बलं पश्यसितत्तदा-
नीमेवमयिवक्तव्यमिति ॥ १ ॥
प्रब्रज्या रूढपतित उदास्थितः । तं
लोकेषु विदितं दोषं प्रज्ञाशौच युक्तं
वृत्त्यर्थिनं ज्ञात्वारहसिराजा पूर्ववद्

पञ्चवल्कलम्

ब्रूयात् । ब्रह्मत्पत्तिकमठे स्थाप
येत् ० प्रचुर सस्योत्पत्तिकं भूम्यन्त
रंच तद्ब्रह्मत्पत्तिकमुपकल्पयेत् सचान्ये
षामपि प्रव्रजितानां राज चारकर्म
कारिणां ग्रासाच्छादनादिकंदद्यात्
॥ २ ॥ कर्षकः क्षीणवृत्तिः प्रज्ञा
शीचयुक्तो गृहपतिव्यञ्जनः ॥ तमपि
पूर्ववदुक्त्वास्वभूमौ कृषिकर्मकारयेत्
॥ ३ ॥ वाणिज्यकः क्षीणवृत्तिर्वेदेहि
कव्यञ्जनः । तं पूर्ववदुक्त्वा धनमानां
भ्यामात्मीकृत्य वाणिज्यङ्कारयेत्
॥ ४ ॥ मुण्डोजटिलो वा वृत्तिकाम
स्तापसव्यञ्जनः । सोपि कचिदाश्रमेव
मनवहुमुण्डजटिलान्तर कपटशिष्य
गणवृत्तो गुप्तराजोपकल्पितवृत्तिस्ता
पस्यं कुर्यात् । मासद्विमासान्तरितं
प्रकाशं वदरादि मुष्टिमश्नीयात् ।
रहसिचराजोपकल्पितं यथेष्टमाहा
रं कल्पयेत् । शिष्याश्चास्यन्तीताना
गतज्ञानादिकं ख्यापयेयुः । तेन बह
लोकवेष्टनमासाद्य सर्वेषां विश्वस
नोयत्वात् सर्वकार्यं मकार्यं च पृच्छ
न्ति अन्यस्य च कुत्रिथादिकं कथय
न्ति ॥ ५ ॥ एवं पञ्चवर्गं प्रकल्पनेन
राज्ञः प्रतिराजस्य आत्मोयानां
चामात्यादीनामनुरागद्विरागज्ञानं
भवति ॥ पञ्चानां वर्गः ॥

पञ्चवल्कलम् । न० । त्वक्पञ्चके ॥

यथा । न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लवतेस

पञ्चविपर्ययभेदाः

वल्कलैः । सर्वैरेकत्र संयुक्तैः पञ्चव
ल्कलमुच्यते ॥ अपिच । न्यग्रोधोदु
म्बराश्वत्थ प्लवपिप्पल पीतनाः ।
क्षीरिब्रह्माश्च पञ्चैत्रां वल्कलं
पञ्चवल्कलम् ॥ पञ्चैते क्षीरिणो
ब्रह्मास्तेषां त्वक्पञ्च लक्षणम् ।
त्वक्पञ्च कंहिमं ग्राहित्रण शोथ
विसर्पजिदितिराजनिर्घण्टः ॥

पञ्चवाणः पुं० कामदेव । स्मरे ॥ पञ्च
वाणाः द्रावणाद्याश्च । तेच । द्र
वणं शोषणं वाणं तापनं मोहनाऽभि
धम् । उन्मादनंचकामस्यवाणाः पं
चप्रकीर्तिताः ॥ अपिच अरविन्दम
शोकंच चूतंचनवमल्लिका । नीलो
त्पलंचपञ्चैते पञ्चवाणस्यसायकाः ॥
पञ्चानां वाणानां समाहारे ॥
त्रि० । पञ्चवाण विशिष्टे ॥

पञ्चवायवः । पुं० प्राणापानव्यानोदा
नसमानाख्येषु ॥ पञ्चवते वाय
वश्च ॥

पञ्चविधकृत्यम् । न० जगज्जन्मस्थि
तिध्वंसतिरोभावविमुक्तिषु ॥

पञ्चविपर्ययभेदाः । पुं० । अविद्यास्मि
ता रागद्वेषाभिनिवेशेषु यथासङ्
ख्यंतमोमोहमहामोहतामिस्राभ्यता
मिस्रसंज्ञकेषु ॥ विपर्यय प्रभा
वानामप्यस्मिता दीनां विपर्यय स्व
भावत्वात् ॥ यद्वा । यदविद्यायाविप
र्ययेणावधार्यते वस्तु अस्मिता दय

पंचशिखः

स्तत्स्वभावाः सन्तस्तदभि निविशं
ते । अतएव पंच प्रवा अविद्येत्याह
वार्धगण्यः ॥ *

पंचशरः । पुं० कामे । मकरध्वजे ॥ पं
चशरा अस्य । ते च उन्मादनस्तापनश्च
शोषणस्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च
कामस्य पंचबाणाः प्रकीर्तिताः ॥
पञ्चेन्द्रियार्थाः शराः अस्थित्यन्ते ॥

पंचशलाका । स्त्री० विवाहोपयोगिविध
विशेषे ॥

पञ्चशस्यम् । न० धान्य मुद्गतिल
यव श्वेतसर्षपरूपे शस्यपञ्चके ॥
सर्षपस्थाने माषोपीति दुर्गोत्सव
पद्धतिः ॥

पञ्चशाखः । पुं० शये । पाणौ । हस्ते ॥

पञ्च शाखा इव अङ्गुलयोऽस्य ॥ न० पञ्च
शाखानां समाहारे ॥ रि० । पञ्च
शाखा विशिष्टे ॥

पंचशिखः । पुं० सिंहे ॥ धर्मस्य
हिंसाभार्यायां जाते मुनिर्विशेषे ॥

यथोक्तं वामन पुराणे ५. अध्याये ।
धर्मस्य भार्या हिंसाख्या तस्यां पुत्र
चतुष्टयम् । सम्प्राप्तं मुनि शार्दूल
योगशास्त्रविचारकम् ॥ ज्येष्ठः सन
त्कुमारीभूद् द्वितीयश्च सनातनः । तृ
तीयः सनको नाम चतुर्थश्च सनन्द
नः ॥ साङ्ख्य वेत्तारमपरं कपि
लम्बोदु मासुरिम् । दृष्ट्वा पञ्च
शिखं श्रेष्ठं योगनिष्ठं तपोनिधिम् ।

पञ्चस्कन्धी

ज्ञानयोगं नते दद्युर्ज्यायां सो पिकनी
यसामिति ॥

पंचशूरणः । पुं० पंचप्रकारशूरणे ॥

यथा । अत्यस्त्रपर्णीकाण्डीर माला
कन्द द्विशूरणैः । क्लृप्तो भवति योगीयं
पञ्चशूरणसंज्ञकः । इति राजनिर्घटः
शूरणः श्वेतशूरणश्चेति शूरणद्वयम् ।
पञ्चशैरीषकम् । न० शिरीषस्य त्वगादि
पंचसु ॥ त्वक्पत्रफलमूलानि कुमुम
श्चैव पंचमम् ॥

पंचषाः । त्रि० पंचवाषड्वापरिमाणं येषां
तेषु ॥ बहुवचनान्तोऽयम् ॥

पंचसिद्धौषधयः । पुं० पंचप्रकारौष
धिविशेषे ॥ यथा । तैलकन्द मेधा
कन्द क्रोडकन्द रुदन्तिकाः । सर्प
नेत्रयुताः पंच सिद्धौषधिकसंज्ञकाः ॥

पञ्चसुगन्धकम् । न० पंचप्रकार
सुगन्धद्रव्ये ॥ यथा । कर्पूरकक्कोल
लवङ्गपुष्प गुवाकजाती फलपंच
केन । समांशभागेन च योजितेन म
नोहरं पंचसुगन्धकं स्यात् ॥

पंचसूना । स्त्री० पंचप्रकारप्राणिव
धस्थाने ॥ यथा । पंचसूना गृहस्थस्य
चुज्जीपेष्ण्युपस्करः । कण्डनीचाद
कुम्भश्च बध्यते यास्तुवाहयन् ॥

पंचसूरणम् । न० पंचशूरणे ॥

पंचस्कन्धी । पुं० रूपविज्ञानादिस्क
न्धानां समुदाये ॥

पंचस्रोतः । पुं० शैवशास्त्रे ॥

पंचाङ्गः

पंचस्वरा । स्त्री० ज्योतिर्गन्धविशेषे ॥
पंचस्वरोदयः । पुं० ज्योतिः शास्त्र
विशेषे ॥

पंचाग्निः । पुं० अग्निहोत्रिणि ॥ गा
र्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावस
थ्याख्याः पंचाग्नयोयस्यतथोक्तेगृहे ॥
पवनः पावनस्वेतायस्यपंचाग्नयो
गृहे । सायंप्रातः प्रदीप्यन्ते सविप्रः
पङ्क्तिपावनः ॥ द्युपर्जन्यपृथिवीपु
रुषयोषित्सुअग्निदृष्टिंयः कुरुते ०
सोऽग्निहोत्रादिकारीवापंचाग्निः ॥

पंचाङ्गः । पुं० पुष्पिताश्वे । पंच-
भेदे ॥ कूर्मे ॥ प्रणामविशेषे ॥ यथा ।
बाहुभ्यांचैवजानुभ्यां शिरसावचंसा
दृशा । पंचाङ्गोयंप्रणामः स्यात्-
पूजायांप्रवरोक्ष्यसौ ॥ राज्ञानये ॥
यथा । सहायाः साधनोपायाविभा-
गोदेशकालयोः । विनिपातप्रती-
कारः सिद्धिः पंचाङ्गदृश्यतेइति ॥
न० । वृक्षस्यत्वगादिषु ॥ यथा ॥
त्वक्पत्रकुसुममूलं फलमेकस्यशाखि-
नः । एकत्रमिलितञ्चेतत्पंचाङ्ग
मितिमंजितम् ॥ अधिकरणे ॥ यथा ॥
विषयोविषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्त-
रम् । निर्णयश्चेतिपंचाङ्गशास्त्रे धिक-
रणंस्मृतमिति ॥ देवाराधनार्थंस्तो
त्रादिषु ॥ यथा ॥ स्तोत्रं च कवचं
चैवपठतिः पठन्तथा । नाम्नांसह
समित्येतत्पंचाङ्गं तन्त्रवेदिन इति

पंचातपा

॥ तिथिवाराद्यात्मकेपत्रे । यथा ।
तिथिर्वारचनक्षत्रयोगः करणमेवच ।
पंचांगस्यफलंश्रुत्वांगङ्गास्नानफलंलभे
दिति ॥ अपिच । वारोहरतिदुः
स्वप्नक्षत्रपापनाशनम् । तिथिर्भ
वतिगङ्गायायोगः सागरसङ्गमः ॥
करणं सर्वतीर्थानिश्चयतेयत्रपंचिकेति ॥

पञ्चाङ्गगुप्तः । पुं० कमठे । कच्छपे ॥
पञ्चाङ्गप्रणामः । पुं० भक्तिश्रद्धाति
शययुक्तेगुर्वादिप्रणतिविशेषे ॥ यथा ।
जानुभ्यांचसपाणिभ्यां मुरसाशिर-
सागिरा । पंचाङ्गताप्रणामस्यपूजा-
यांप्रवरामतेति ॥

पंचाङ्गुलः । पुं० मण्डे । एरण्डे ॥
शुक्लैरंडे ॥ चि । पंचाङ्गुलिमिते ॥
पंचाङ्गुलयोस्य । तत्पुरुषस्याङ्गुले-
रित्यच् ॥ अङ्गुलिसदृशावयवेधान्या
दिविज्ञेयकेकाष्ठे ॥ पंचाङ्गुलयोयस्य ।
अङ्गुलेर्दारुणीतिषंचममासान्तः ॥
पंचाङ्गुली । स्त्री० तक्राह्वाक्षुपे ॥ इ०
राजनि० ॥

पंचातपा । स्त्री० तपस्या विशेषे ॥
यथा । चर्या पंचा तपाचिन्ताशास्त्र
वी शास्त्रवो जपः । यज्ञियैर्दारु
भिः शुष्कैश्चतुर्दिचतुष्कृतम् ॥
वज्र संस्थापनं यीष्म तीव्रांशुस्त
त्र पचमः । हस्तान्तरे चतुर्वङ्गी
न् कृत्वावैश्वानरेष्टिना ॥ तन्मध्य
स्था सूर्यविम्बं वीक्षती बहुलांशुके

पञ्चामृतयोगः

तिकालिका पुराणम् ॥

पञ्चात्मकः । त्रि० पाञ्चभौतिके ॥
पञ्चाननः । पुं० शिवे । पञ्चाननान्यस्य ॥ सिंहे ॥ पञ्चविस्तृत मान नं यस्यसः ॥ यद्वा । मुखं पादाश्च पञ्चाननानीव यस्यसः ॥ अत्युग्रे ॥ पंचाप्सरः । न० दण्डकारण्यस्थे तटा क विशेषे ॥ पंचाप्सरसोनिवसन्त्यत्र ॥

पञ्चामरा । स्त्री० पञ्चप्रकारामरलतासु ॥ यथा । एका तु अमरा दूर्वा तस्याग्र्याणि समानयेत् । अन्या तु विजया देवी सिद्धिरूपा सरस्वती । अन्या तु विल्वपत्रस्था शिव सन्तोषकारिणी । अन्या तु योग सिद्ध्यर्थे निर्गुण्डीचामरालता ॥ अन्या तु काल तुलसी श्री विष्णोः प्रियतोषणी । एताः पञ्चामरा ज्ञेयाः योगसाधनकर्मणीति रुद्रयामलोत्तर खण्डे ३६ पटलः ॥

पञ्चामृतम् । न० दुग्धादि पञ्चसु । यथा । दुग्धं सशर्करं चैव घृतं दधि तथामधु । पञ्चामृत मिदं प्रोक्तं विधेयं सर्व कर्मसु ॥ पञ्चानाममृतानां समाहारः ॥

पञ्चामृतयोगः । पुं० गुडूच्यादि पञ्चानां योगे ॥ यथा । गुडूची गोक्षुरश्चैव मुसलीमुण्डिका तथा । शतावरीति पञ्चानां योगः पञ्चामृताभिध इ०

पञ्चालः

राज० नि० ॥

पञ्चाम्नायः । पुं० शिव पञ्चमुख निर्गत पञ्चप्रकार शैवशास्त्र विशेषे ॥ यथा ॥ पूर्वाम्नायः पूर्वमुखः पश्चिमः पश्चिमा मुखः । दक्षिणोदक्षिणस्तद्वदुत्तरश्चोत्तरः परः । निरुत्तरं तथा चोर्ध्वं सिद्धान्तागमरूपिणम् । ऊर्ध्वाम्नायपरिज्ञानं नाल्पस्यतपसः फलम् ॥ पूर्वाम्नायः शब्दरूपो दक्षिणः कर्णरूपकः । पश्चिमः प्रश्नरूपः स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा ॥ ऊर्ध्वाम्नायस्तत्त्वबोधः केवलप्रनुभवात्मकः इति भैरव तन्त्रादि ॥

पंचाम्रवापी । त्रि० पंचानामाम्रसहितानां वृक्षविशेषाणां समारोपके ॥ यथा । अश्वत्थमेकं पिचुर्मर्दमेकं न्यग्रोधमेकं दशपुष्पजातीः । द्वे द्वे तथा दाडिममातुलुङ्गे पंचाम्रवापी नरकं नयातीति वारहपु० ॥

पंचाम्रम् । न० अम्रवेतसादिपञ्चसु ॥ यथा । अम्रवेतसवृक्षाम्रं बृहज्जम्बीरनिम्बकैः । चतुरम्रं हि पंचाम्रं बीजपूरयुतैर्भवेत् ॥

पंचारी । स्त्री० शारिष्टुङ्गलायाम् ॥ इति शब्दरत्नमाला ॥

पंचार्चिः । पुं० बुधग्रहे ॥ इ० त्रि० ॥ पंचालः । पुं० वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ यथा । कर्णेन दंडेन पंचालमाख्याहि ॥

यथा । शर्माणिसर्वाणि । देयानि

पंचावयवः

रुद्राणि ॥ प्रभृन्नि । पंचाला : ।
 नीवृद्विशेष । कान्यकुब्जाहिच्छत्राभि
 धदेशेषु ॥ पंचते । पचिविस्तारे ।
 तमि विशि विडीत्यादिना कालन् ॥
 पंचाला : क्षत्रिया : तेषांनिवासी
 जनपदः पंचाला : । निवासे ऽ
 गोजनपदे लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्ति
 वचने ॥ पुराणोक्ता व्युत्पत्तिस्तुह्यर्थ
 श्वान्मुद्गल सञ्जय वृहदिषु यवीनर
 काम्पिलसंज्ञाः पंचानामेतेषां विष
 याणां रक्षणायालमेतेमत्पुत्रा इति
 पुत्रा ऽ भिहिता इति पंचाला : ।
 इ० वि० पु० ४ अंशे १६ अध्यायः
 ॥ कुरुक्षेत्रात्पश्चिमेतु तथाचात्तर
 भागतः । इन्द्रप्रस्थान्महेशानि दश
 योजनकद्वये ॥ पञ्चालदेशो देवेशि
 सौन्दर्यगर्वभूषित इति तन्वशास्त्रम् ॥
 पञ्चालिका । स्त्री० वस्त्रादिकृत
 पुत्रिकायाम् ॥ गीतिविशेषे ॥ पञ्च
 भिर्वर्गैरल्पते । अलभूषणादी । घञ्
 । स्वार्थेकन् । टाप् । प्रत्ययस्था
 द्वितीत्वम् ॥ संज्ञायामिति एवुल्वा
 ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥
 पंचाली । स्त्री० पंचालिकार्थे ॥ शारि
 शृङ्गलायाम् ॥
 पंचावटम् । न० उरस्कटे । बालोपवीते ॥
 पंचावयवः । पुं० अनुमाने ॥
 पंच अवयवाश्चस्य । तेचयथा । प्रति
 ज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि पं

पंचिका

चावयवा : । यथा । पर्वतोवन्दिमा
 न्नितिप्रतिज्ञाः धूमवत्वादितिहेतुः
 योयोधूमवान् सप्तोग्निमान् यथाम
 हानसम् इत्युदाहरणम् । तथाचाय
 मित्युपनयः तस्मात्तथेति निगमनं
 म् ॥

पञ्चावस्थः । त्रि० मृते । शवे ॥
 पंचावस्थाः । स्त्री० भूमि । कौमारं
 पंचमाब्दस्यात्पौगण्डं दशमावधि ।
 कैशोरमापंचदशाद्यौवनंचततः
 परम् । वार्द्धकंचततः प्रोक्तं पंचाव
 स्थाः प्रकीर्तिताः ॥ त्रि० ।
 पंचावस्थायुक्ते ॥

पंचाशत् । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पंच
 दशतः परिमाणऽमस्य । पङ्क्तिविं
 शति त्रिंशदित्यादिना निपातनात्
 प्रकृतेपंचाभावः शब्दप्रत्ययः ॥
 सङ्ख्येये ॥

पंचास्यः । पुं० सिंहे ॥ पंचते । पचि
 अच् । पंचंविस्तृतमास्यमस्य यद्वा
 । मुखं पादाश्च पञ्चास्यानीवयस्यसः
 ॥ शिवे ॥ पञ्चत्रास्यान्यस्य ॥

पञ्चिका । स्त्री० द्यूतविशेषे ॥ सतुपंच
 भिरक्षैः पंचभिः कपर्दैः पंचभि
 शलाकाभिर्वा भवति । तत्रयदा
 सर्वे उत्तानाः पतन्ति अवाची वा
 तदा पातयिता न्यं जयति । तस्यै
 वान्यथापाते सतिपातयिताऽन्येन
 जीयते ॥

पंचेन्द्रियम्

पञ्चकरणम् । न० आकाशादिसूक्ष्मभू-
तानां परस्परव्यवहर्तृप्राणिनिकाय
व्यवहारनिर्वाहकतदीयधर्माधर्मा-
पेक्षपरमेश्वरसान्निध्यादिनिमित्ता-
पेक्षयाविभागेन मिलितानां स्थूल-
तापत्तौ ॥ तत्प्रकारस्तु । आकाशा-
दिषु पञ्चसु एकैकं द्विधासमंविभ-
ज्य तेषु दशभागेषु प्राथमिकान् पञ्च
भागान् प्रत्येकं चतुर्धासमंविभज्यते
षां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयाई-
भागपरित्यागेन भागान्तरेषुयोजन-
मिति । तदुक्तम् । द्विधाविधायैकैकं
चतुर्धाप्रथमं पुनः । स्वस्वतरद्वितीयां
शैर्यीजनात् पञ्चपञ्चतेति ॥ स्वार्द्धेषु
स्वतरार्द्धानां पादशो योजनन्तुतदि-
ति च ॥ अपि च । द्विधाकृतस्यभूस्या-
देरर्द्धमेकचतुष्कृतम् । स्वान्यद्विती-
यार्द्धेषु संयुक्तं पञ्चताकरम् ॥
एवमर्द्धेहिभूतानां मितराष्टमभागज-
म् । स्वांशाधिक्येनभूस्यादि व्यपदे-
शोचसंस्फुट इति ॥

पञ्चेन्द्रियम् । न० श्रोत्रादिषु । श्रोत्रं
त्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राणं पञ्चेन्द्रि-
यं मतम् । पञ्चानामिन्द्रियाणां वै-
शुभेश्रवणदर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञानं
दर्शनाच्चित्तरञ्जनमिति भागवत-
म् ॥ बांगादिषु ॥ वाक् पाणि पाद-
पायू पस्थाख्यं कर्मेन्द्रियं मतमित्यु-
क्तेः ॥

पञ्चि :

पञ्चेषु : । पुं० मदनैः ॥ पञ्चद्वेषवोऽ-
स्य ॥

पञ्चापविषम् । न० उपविषाणां
पञ्चके ॥ यथा । स्नुह्यर्कं करवी-
राणि लाङ्गली विषमुष्टिका । एता-
र्युपविषाण्याहुः पञ्चपांडित्यशालिन-
इ० रा० नि० ॥

पञ्चोषणम् । न० पञ्चकोले ॥

पञ्चोष्माणः । पुं० भूमिआहारपा-
चकशरीरस्थपञ्चाग्निषु ॥ यथा ॥
भौमाऽऽप्याग्नेयवायव्याः पञ्चो-
ष्माणः सनाभसोः । पञ्चाहार-
गुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन्
पचन्त्यनु ॥ पार्थिवाः पार्थिवानेव
शेषाः शेषांशदेहगान् ॥ इति सार-
कौमुदी ॥

पञ्जरः । पुं० शरीरे ॥ देहास्थिसमू-
हे । कङ्काले ॥ कलियुगे ॥ गवां
नीराजनाविधौ चिति सारस्वताभि-
धानमिति राधाकान्तः । न० । का-
यास्थिवृन्दे । शरीरास्थिपञ्जरं ॥
शालारं । पद्यादिवन्धगृहे । पिंजरा-
इ० भा० ॥

पिंजरांखेटः । पुं० पीलो० इ०
गौ० भाषाप्रसिद्धे पलवे । मत्-
स्यमारणोपायः ॥

पञ्जलः । पुं० कोलकंदं ॥

पञ्चिः । स्त्री० सूत्रनालिकायाम् ।
पांडूज० इ० गौ० भा० ॥ पञ्चि

पटः .

कायाम् ॥
 पञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् ।
 पांडूज० गौ० भा० ॥ टीकाविशे
 षे ॥ यथा । टीकानिरन्तर व्याख्या
 पञ्जिकापद भञ्जिकेति हेमचन्द्रः ॥
 अयसम्भान्याम् ॥ पञ्चाङ्गे । पत्रा
 इ० भा० । तिथिवारादि बोधके
 पत्रे ॥ आयव्यय लेखनार्थपत्रे ।
 बही० खाता इ० भा० ॥ सकल
 पदव्याख्यायाम् ॥ पिञ्ज्यतेऽर्थोऽ
 स्याम् । पिजिर्भाषार्थः । गुरोश्च हल
 इत्यः । पृ० । इकारस्याकारः ।
 स्तार्थिकः ॥ पिञ्जयतिवा । कुन् ॥
 पञ्जकारकः । पुं० कायस्थजातौ ॥
 चि० । टीकाकारके ॥
 पञ्जजी । स्त्री० तिथ्यादिज्ञापके पत्र
 विशेष्टे । तिथिपत्र० इ० प्र० । पञ्
 जिकायाम् ॥ यथा । यः गृहदेव
 ज्ञ मुर्वेन पञ्जर्जी शृणोति राजा
 नरकं प्रयाति । देवज्ञ वर्त्तन्
 शृणोति पञ्जर्जीश्वरः जयंयाति
 शशीव कृष्ण ॥ यन्यवि० ॥ टीका
 याम् ॥
 पञ्चीकरः । पुं० कायस्थः । पञ्जि
 काकृति ॥
 पटः । पुं० चायालद्रुमे ॥ पुरस्कृते ॥
 न० । चाले । पटले । छदिधि ॥
 पुं० मुचेलके । शोभनवस्त्रे ॥
 वस्त्रं ॥ चित्रपटं । चत्र० इ० भा०

पटभवनम्

॥ पटति । पटगतौ० पटविस्तारे
 वा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । पट्यतेऽनेन
 पटभासने । खमोघचेतिघः घित्वा
 दन्यस्मादपि ॥ हलश्चेतिघञ् संज्ञा
 पूर्वकत्वाद् बृद्ध्यभावः । कचिद्
 चवाद् विषयेऽप्युत्पत्तीभिनिविशते
 इतिघञ् विषये पुंसीतिघोवा ॥
 पटकः । पुं० सेनानिवेशे । शि
 विरे ॥
 पटकारः । पुं० तन्त्रबाये ॥ चित्रकरे ॥
 चाते रा० इ० भा० ॥ पटंशोभन
 वस्त्रं चित्रपटंवा करोति । डुकृञ् ।
 कर्मण्यण् ॥
 पटकुटी । स्त्री० वस्त्रं वेश्मनि । दूष्ये ।
 गुणालयनिकायाम् । तंबू । इ०
 भा० ॥
 पटच्चरम् । न० जीर्णवस्त्रं ॥ पटते ।
 पट० वा० अत् । भूतपूर्वपटत्
 । भूतपूर्वचरट् ॥ यद्वा । पटत् इत्य
 व्यक्तं शब्दं चरति करोति । अच् ॥
 यद्वा । पटइवाचरति । सर्वप्रातिप
 दिकेभ्यः क्तिब्वा । आचारक्तिपिश
 चन्ताच्चरट् ॥ पुं० । चौरे ॥
 पटबन्धः । पुं० पटका इतिख्यातकटि
 बन्धवि० पटस्यबन्धः ॥
 पटभवनम् । न० उपकार्यायाम् । पट
 मण्डपादिराजसदने ॥
 पटकमठः । पुं० अंशुकालये ॥
 पटमण्डपः । पुं० पटभवने । दूष्ये ॥

पटलप्रान्तम्

पटमयम् । न० बस्त्रालये । दृष्ट्यै ॥
 शीम्बाम् । पटवासे ॥ ..
 पटरकः । पुं० गुन्द्रवृक्षे । पटेरा इ० भा०
 पटलम् । न० पिटके ॥ परिच्छदे । परि
 वारे ॥ कृदिषि । गृहाच्छादनं ।
 कानिइ० भा० तिलके दृष्ट्यै ।
 दृष्टेरावरके । आंखकापड़दा इ०
 भा० यथा । प्रथमे पटलेदोषो यस्य दृ
 ष्ट्यां व्यवस्थितः । अव्यक्तानिसरूपा
 णि कदाचिदथपश्यति ॥ दृष्ट्यांचत्वा
 रि पटलानिसन्ति रसरक्ताश्रयं वा ह्यम्
 द्वितीयमांससंश्रयम् । तृतीयमेदःसं
 श्रितम् चतुर्थं कालकाश्रितम् ॥ तथा
 चमुश्रुतः । तेजोजलाश्रितं वा ह्यं तेष्व
 न्यत्पिणिताश्रितम् । मेदस्तृतीयं पट
 लमाश्रितं त्वचिचापरम् ॥ पञ्चमां
 शसमंहृष्टे स्तेषां बाहुल्यमिष्यते । इ-
 ति० ॥ अचलेजः शब्देन रक्तम् जल
 शब्देन रमो व्याख्यातः । तेषु पटलेषु
 बाह्यादिभेदेनाधिष्ठानविशेषप्रभावा
 त् दोषाणां लिङ्गविशेषमाह प्रथमे
 पटले इत्यादि । प्रथमे पटले सर्वाभ्य
 न्तरनतुवाह्ये । इ० विजयरक्षितः ॥
 स्त्री० न० । ब्रज । वृन्द । सञ्चये ॥
 पुं० न० ग्रन्थप्रभेदे ॥ पटविस्तारं जा
 ति । ला० । आतोनुपेतिकः ॥ पट
 त्युदकं वा । पटगतौ ग्यर्थः । वृषा
 दिव्यात्कलच् ॥

पटलप्रान्तम् । न० वलीकनीध्रे । परौ

पटिष्ठः

ली इति० परावलीं इति च भाषा०
 ॥ पटस्य कृदिषः प्रांतम् ॥
 पटली । स्त्री० कृदिषि ॥ गौ० डीष् ॥
 पटबापः । पुं० अंशुकालये ॥ चूर्णाविशे
 षे । पटस्यवासः ॥ पटोवास्यते
 येन वा । वास० । चु । घः ।
 पटवासकः । पुं० चूर्णावि० । पिष्टा
 ते । वुक्का इ० भा० ॥ पटोवास्यते
 येन । वासउपसेवायाम् । चु० ।
 घः । स्वा० कन् ॥ पटवासयति-
 वा । कर्मण्यण् । कन् ॥ *
 पटहः । पुं० समारम्भे । आरम्भे ॥
 युद्धे वाद्यमानठकायाम् । आडम्बरे ॥
 पटहोदुन्दुभिरिति स्वामी ॥ जिसते ॥
 पुं० । न० । आनके । ठोल इ०
 भा० ॥ पटहन्ति । हन्० । अन्येभ्यो
 पीतिडः ॥ पटतिशब्दं जहाति
 । ओहाक्त्यागे । आतोनुपेतिकः ॥
 पटाकः । पुं० पक्षिविशेषे ॥ पट-
 ति । पट० । पिना० आकः ॥
 पटाका । स्त्री० पताकायाम् ॥ टाप् ॥
 इतिशब्दरत्नावली ॥
 पटालका । स्त्री० जलौकायाम् ॥
 पटिः । स्त्री० पटविशेषे ॥ वागुलौ ॥
 कुम्भिकाद्रुमे ॥ इति मेदिनी ॥
 पटिका । स्त्री० वस्त्रे ॥
 पटिमा । पुं० पटुतायाम् । पाटवे ॥
 पटोर्भाव । पृथ्० इमनिच् ॥
 पटिष्ठः । त्रि० पटुतमे ॥ अयमेषा

पटुपर्णी

मतिशयेनपटुः । अतिशयनेतम-
विष्टनाविति० इठन् ॥

पटी । स्त्री० तिरस्करिण्याम् । यव-
निकायाम् ॥ वस्त्रविशेषे ॥ गौरा-
दित्वान्डीष् ॥

पटीयान् । त्रि० पटुतरे ॥ अयमनयो-
रतिशयेनपटुः । द्विवचनविभज्यो
पपदेतरबीयसुनौ ॥ स्त्री० । उगित
श्चेतिडीपि० पटीयसी ॥ समर्थतरे
त्रिलिङ्गः ॥

पटीरः । पुं० पाटीरार्थेषु ॥ पटति
पटगतौ । कृष्टपृकटिपटिशौटिभ्य-
ङ्गेरन् ॥

पटुः । पुं० पटोले । काण्डीरलता
याम् ॥ कारविल्ले ॥ चौरके ॥ पटोल
पत्रे ॥ न० । कृत्रायाम् ॥ लवणे ॥
पांशुलवणे ॥ त्रि० । दत्ते ॥ चतुरे ॥
मधुरे ॥ नीरोगे । रोगविहीने ॥
तीक्ष्णे ॥ स्फुटे ॥ निर्दये ॥ निष्ठुरे ॥
धूर्ते ॥ पाटयति । पटगतौ । ग्य-
न्तः । फलिपाटीच्युः पटादेशश्च ॥

पटुकः । पुं० पटोले ॥

पटुतमः । त्रि० पटिष्ठे ॥ अयमेषाम-
तिशयेनपटुः । अतिशयनेतमप् ॥

पटुतणकम् । न० लवणतणे ॥

पटुपत्रिका । स्त्री० क्षुद्रचक्षुक्षुपे ॥

पटुपर्णिका । स्त्री० क्षीरिणीवृक्षे ॥

पटुपर्णी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥ हेमा-
ह्वायाम् ॥ पटूनिपर्णान्यस्याः ॥

पट्टः

पाककर्णेतिडीष् ॥

पट्टेजम् । न० कृत्राके ॥

पटोलः । पुं० औषधि विशेषे । कर्क-
शदे । तिक्तके । परस्पर वृ० पलवल
इतिचभा० ॥ पटोलं पाचनं हृद्यं
वृष्यं लघ्वग्निदीपनम् । स्निग्धोष्ण
हन्तिकासास्र ज्वरदोषत्रयक्षमीन् ॥
पटोलस्यभवेन्मूलं विरेचनकरंमुखा-
त् । नालंश्चप्रहरं पत्रं पित्तहारिफ-
लं पुनः । दोषत्रयहरं प्रोक्तं तद्वत्ति-
क्तापटोलिका ॥ अपिच । पटोलप-
त्रं पित्तघ्नं मूलंतस्यविरेचकम् । फलं
तस्यत्रिदोषघ्नं नाडीतस्यकफापहा ॥
पटति । पट० । अन्तर्भावितग्यर्थो
वा । कपिगडिगण्डीच्योलच् ॥ न०
वस्त्रान्तरे ॥

पटोलकः । पुं० शुक्ती ॥

पटोलपत्रम् । न० पलवलपत्तीतिप्रसि-
द्धशक्तिः ॥ पटोलपत्रं पित्तघ्नं दीपनं
पाचनं लघु । स्निग्धं वृष्यं तथोष्णञ्च
ज्वरकासक्षमिप्रणत् ॥

पटोलिका । स्त्री० ज्योत्स्न्याम्पचंडा
० इ० प्र० दीर्घफले । पटति । पट०
। ओलजन्तात् ० स्वा० कन्० ।
टाबित्वञ्च ॥

पटोली । स्त्री० ज्योत्स्नाम् । चचंडा०
पंडोल० इ० भा० प्र० दीर्घफले ॥
जातेरिति० गौरादित्वाद्वाडीष् ॥

पट्टः । पुं० पेषणपाषाणे । शिल्० इ

पट्टलक्षणम्

तिभाषा ॥ ब्रणादीनां बन्धने । पट्टी
इ० भा० ॥ चतुष्पथे । चौवाटा० इ०
भा० राजादिंशासनवि० पट्टा० इ०
भा० ॥ पीठे । पट्टा इति पट्टा०
इतिच भा० ॥ फलके । टाल० इ
तिभाषा० ॥ शाकप्रभेदे ॥ कौषिये ॥
नृपादीनां किरीटविशेषे ॥

पट्टकः । पुं० पट्टार्थे ॥

पट्टजम् । न० वस्त्रान्तरे । पट्टवस्त्रे ॥

पट्टदेवी । स्त्री० महाराज्याम् । पटरा
णी० इ० भाषा० ॥

पट्टनम् । न० पत्तने ॥ पटन्तिजनायत्र
पटगतौ ॥ वा० तनन् ॥

पट्टनी । स्त्री० पत्तने ॥

पट्टरङ्गम् । न० पतङ्गे । वक्त्रम् । इ० भा
पट्टरञ्जनकम् । न० पट्टरङ्गे ॥

पट्टलक्षणम् । न० नृपादीनां किरीट
विशेषस्वरूपे ॥ यथा । विस्तरणीनि
र्दिष्टं पट्टानां लक्षणं यदाचार्यैः ।
तत्सङ्क्षेपः क्रियते मयात्रसकला
र्थसम्पन्नः ॥ पट्टः शुभदोराज्ञां म
ध्येष्टावङ्गुलानि विस्तीर्णः । सप्तन
रेन्द्रमहिष्याः षड्युवराजस्य नि
र्दिष्टः ॥ चतुरङ्गुलविस्तारः पट्टः
सेनापतेर्भवतिमध्ये । द्वेचप्रसाद
पट्टः पञ्चैते कीर्तिताः पट्टाः ॥
सर्वेद्विगुणा यामा मध्यादर्धेन पा
श्वविस्तीर्णाः । सर्वेच शुद्धकांचन
विनिर्मिताः श्रेयसो वृद्धयै ॥ अत्रै

पट्टिलः

व शुभाशुभज्ञानमाह । क्रियमाणं
यदिपत्रं मुखेन विस्तारमेति पट्टस्य
। वृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानां च
मुखसम्पत् ॥ जीवितराज्यं विना
शंकरोति मध्ये ब्रह्मणः समुत्पन्नः ।
मध्ये स्फुटितस्यत्याज्यो विघ्नकरः
पार्श्वयोः स्फुटितः ॥ अशुभेलच
णो दृष्टे किङ्कुर्यादित्याह । अशुभ
निमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञः शान्तिमा
दिशेद्राज्ञः । शस्त्रनिमित्तः पट्टो
नृपराष्ट्रविवृद्धये भवति ॥

पट्टशाकम् । न० नाडीचे । नालिता
शाक० इ० गौ० भा० । नालीकाशा
क० इ० दे० भा० ॥

पट्टारोहा । स्त्री० पट्टदेव्यां ॥ पट्टे आ
रोहोयस्याः सा ॥

पट्टाही । स्त्री० पट्टदेव्याम् ॥

पट्टिका । स्त्री० अल्पविस्तारपट्टवस्त्र
विशेषे ॥ पट्टी० इ० प्र० वस्त्रे ॥
वितस्तिविस्तारवस्त्रे ॥ पट्टिकाख्य
लोभे ॥

पट्टिकाख्यः । पुं० क्रमुके । रक्तलोभे ॥
पट्टिका आख्यायस्य ॥

पट्टिकांलोभः । पुं० क्रमुके । लाक्षाप्र
सादने । रक्तलोभे ॥

पट्टी । पुं० रक्तलोभे । पट्टिकाख्ये ॥
त्रि० । पट्टविशिष्टे ॥ पट्टोस्यास्ती
ति । अतद्वनिः ॥

पट्टिलः । पुं० पूतिकरजे ॥

पठित :

पट्टिश : पुं० खड्गविशेषे । अस्रविशेषे ॥

पट्टिस : । पुं० परशु : पट्टिशोनाम सएवचपरश्वध इतिभरत : ॥

पट्टी । स्त्री० ललाट भूषायाम् ॥ पट्टि कालोधे ॥ तलसारके । अश्ववज्रो वन्धनरज्जी ॥ ब्रणवृत्तौ ॥ क्लिजन्तात्पट्टिशब्दात्डीष् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० व्यवस्थापत्रे ॥ पट्ट इ० भा० प्र० इ० केचित् ॥

पट्टः । पुं० रथे ॥ भूलोके ॥ पथ्यते पटगतौ । सर्वनिघृष्वरिष्वेति साधुः ॥

पठकः । पुं० पठनकर्त्तरि ॥ पठति । पठ० । अच् । स्वा० कः ॥

पठनम् । न० वाचने ॥ यथा । भूतप्रेत पिशाचानांपठनादेवनाशनमिति ॥ पठमञ्जरी । स्त्री० श्रीरागस्यचतुर्थरागिण्याम् । अस्यालक्षणं यथा । वियोगिनी कान्तवितीर्णपुष्पां स्रजंवहन्तीवपुष्पातिमुधा । आश्रवास्यमानाप्रिययाचसख्याविधूषराङ्गीपठमञ्जरीयमितिदामोदरः ॥

पठसमञ्जरी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥ इतिहलायुधः ॥

पठि : । स्त्री० पठने ॥ इ० शब्द० ॥

पठितः । चि० वाचिते । अधीते । कृतपाठे । यथा । मयान पठिताचण्डीत्वयानापिचिकित्सितम् । अकस्मान्नगरोपान्तं कथं धृमा यतेचितेतिहा

पणव :

स्याणवः ॥

पठितुव्यः । चि० पठनीये । पाठ्ये ॥

पड्वीशशङ्कुः । पुं० अश्वस्य पादवन्धनकीले ॥ पदनशीलाः पादाः । तेषां सहतिः पड्वी । तस्यार्द्धशो न्यामकपड्वीशः वर्णाविकारश्चान्दसः । सचासौशङ्कुश्चेतिवैदिकीयम् ॥

पणः । पुं० वराटकानांविंशतिगण्डके मूल्ये ॥ कार्पापणे ॥ क्रय्यशाकादिकायाम् । विक्रय्यशाकादिमुष्टौ ॥ व्यवहारे ॥ भृतौ ॥ धने ॥ दानाद्युत्सृष्टे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ पणनम् पण्यते ऽनेनवापण० । नित्यं पणः परिमाण इत्यप् । पुंसीति घोवा । हलश्चेतिघञ्वा । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । शौण्डिके ॥ पणितद्युतवेतने ॥ ग्लहे । होडइतिभाषा ॥ पण्यतेः उत्सृज्यते । इ० सः ॥ द्यूते ॥ पणो ग्लहो ऽमृत्यस्मिन् । अर्शआद्यच् ॥

पणग्रन्थिः । पुं० हृष्टे ॥

पणनम् । न० विक्रये ॥

पणफरम् । न० लग्नाद्वितीय पंचमाष्टमैकादशलग्नेषु ॥

पणवन्धः । पुं० संधौ ॥ फलसिद्धौ ॥

पणवः । पुं० वाद्यविशेषे ॥ गायनपट्टहे ढोलकी० इ० प्र० ॥ करताल इ० ख्याते ॥ मुखवाद्यवि० । नेपालेगुर्जरचभूकर इ० नाम्ना प्रसिद्धे इत्युक्ते ॥ करणाल इ० भाषा० प्र०

पण्डक :

इवाद्ये ॥ पणवाति० गच्छति० आ
 तू इ० कः ॥ पणायति अन्तस्त
 न्तोकः पणवइति स्वामी ॥
 पणवा । स्त्री० पणव वाद्ये ॥ इति द्वि० ॥
 पणसः । पुं० पनसे । पण्यद्रव्य ॥
 पणायतेस्म । पणव्यवहारेस्तुतीच ।
 अत्यविचमीत्यसच् ॥
 पणाङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ इ० हे०
 पणाया । स्त्री० क्रय विक्रयरूपे व्यव
 हारे ॥
 पणायितः । त्रि० ईडिते । स्तुते ॥ पणा
 व्यतेस्म । पण० । क्तः । आयादय
 आर्द्धधातुकेवा ॥
 पणास्थि । न० वराटके ॥ पणस्यस्थि ॥
 पणास्थिकम् । न० वराटके । कपर्दके ॥
 पणिः । पुं० चीरे ॥
 पणितः । त्रि० पणायिते । स्तुते ॥
 पणायतेस्म । पण० । क्तः । आया
 भावः ॥
 पणितव्यः । त्रि० विक्रेयद्रव्ये ॥ स्त्री
 तव्ये ॥ व्यवहार्ये ॥ पण्यते । पण० ।
 तव्यत्तव्यानीयरः ॥
 पण्डः । पुं० क्लीवे । नपुंसके ॥
 पण्डते । पण्डिगती । अच् ॥ यद्वा
 पणते ॥ पण० । जमन्ताड्डः ॥
 त्रि० । निष्फले ॥
 पण्डकः । पुं० पण्डे ॥ भिजौ । परि
 ब्राजि ॥ यथा । अद्यजातां यथा
 नारीं तथा षोडश वार्षिकीम् । शत

पण्डित

वर्षांच योदष्टा निर्विकारः सपण्ड
 क इति० ॥
 पण्डा । स्त्री० धियि । बुद्धौ ॥ पण्ड्य
 तेऽनया । पण्डि० । गुरोश्चेत्यः । टा
 प् । तत्त्वानुगायां बुद्धौ ॥ निर्णया
 त्मज्ञाने ॥
 पण्डापूर्वम् । न० फलजनकापूर्वे ॥
 त्रि० । तद्विशिष्टे ॥
 पण्डितः । पुं० विदुषि । दोषज्ञे ।
 सद्भावति । कवौ । धीरे । निषेवते
 प्रशंसानि निन्दितानि न सेवते ।
 अनास्तिकः श्रद्धधान एतत् पण्डि
 त लक्षणम् ॥ पठकाः पाठकाश्चैव
 येचान्ये शास्त्र चिन्तकाः । सर्वे व्य
 निनोमूर्खायः क्रियावान् सपण्डित
 इत्यस्यलक्षणं महाभारते वनपर्वण्यु
 क्तम् ॥ सम्यदर्शिनि । समदर्शिनि ।
 ज्ञानिनि विचार जन्यात्म तत्त्वज्ञा
 नवति ॥ शास्त्रकुशले ॥ उपदि
 ष्ठार्थग्रहणसमर्थ ॥ पण्डाजाता ऽस्य
 ता० । इतच् ॥ यद्वा ॥ पण्डतेऽस्मात्
 पण्डि० । गत्यर्थेतिक्तः । इट् ॥ ना
 तः परतरं लोके कचिदाश्चर्यमद्भुतम्
 पुत्रदारगृहासक्तः पण्डितः परिगो
 यते ॥ सिल्लके ॥
 पण्डितस्मन्यः । त्रि० आत्मानं पण्डि
 तं मन्यते यस्तस्मिन् ॥
 पण्डितमानो । त्रि० पण्डिताभि मा
 निनि ॥

पतग :

पण्यम् । त्रि० विक्रीये । विक्रयक्रिया
कर्मणि । पणितव्ये ॥ पण्यते । पण०
अवद्यपण्य वय्यागर्ह्यपणितव्याऽनि-
रोधेऽपितिसाधु ॥ व्यवहर्त्तव्ये ॥ स्तु-
त्यर्हे ॥

पण्यवीथिका । स्त्री० विपणौ ॥ पण्या
नांवीथी । स्वार्थेकन् । वाणीजावी-
हीद्वतिवजार० इतिचभाषा ॥ आ-
पणः पण्यवीथीचद्वयंवीथीतिसंज्ञि-
तमितिशाश्वतः ॥

पण्यवीथी । स्त्री० विपणौ । हट्टगून्ये
विक्रयस्थाने ॥ क्रयविक्रयस्थाने ॥
हट्टमार्गे ॥ पण्यानांवीथी ॥

पण्यशाला । स्त्री० हट्टे । विक्रय-
गृहे ॥ पण्यानांशाला ॥

पण्यस्त्री । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्या । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् । मालकीं
गणी० इ० भा० ॥ टोप् ॥

पण्याङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्याजीवः । पुं० क्रयविक्रयिके । व-
णिजि ॥ पण्यमाजीवीस्य ॥

पण्याजीवकम् । न० हट्टे ॥

पण्याभ्या । स्त्री० तृणविशेषे । कङ्गुनी
पत्रायाम् ॥ दीर्घामध्यातथाङ्गस्वाप
ग्याभ्याचिविधास्मृता । रसवीर्यवि
पाकेषुमध्यमा गुणदायिकेतिराज-
निर्घण्टः ॥

पतम् । न० पत्ते ॥

पतगः । पुं० पत्तिणि ॥ पतनपक्षेणगः

पतंचम्

च्छति । गम्भृ० । डः ।

पतगोत्तमः । पुं० गरुडे ॥ पतगेषुउ-
त्तमः ॥

पतङ्गः । पुं० शलभे ॥ शालिप्रभेदे ॥

पत्तिणि ॥ सूर्ये ॥ कन्दुके ॥ योसौ-

त्वयाकरसरोरुहतः पतङ्गद्वतिलक्ष्य

म् । जलमधूके ॥ पतति । पतलृ० ।

पतेरङ्गच्पत्तिणि । बाहुलकात्अ-

र्थान्तरेप्पङ्गच् । न० । सूते । पार-

दे ॥ पटरञ्जनके । वकम्० इ० भा०

प्र० । पतङ्गमधुरंशीतंपित्तश्लेष्मव्रणा-

सनुत् । हरिचन्दनवद्देयं विशेषाद्वा

हनाशनम् ॥

पतङ्गिका । स्त्री० पुत्तिकायाम् ।

मधुमक्षिकाप्रभेदे ॥ अङ्गजन्तात्पत

तेः स्वार्थेकन्संज्ञायांवा ॥

पतञ्चिका । स्त्री० धनुर्ज्यायाम् ॥

इ० शब्द ० ॥

पतञ्जलिः । पुं० गोनर्दीये । वार्ष

गण्ये । महाभाष्यकारमुनी ॥ वर

रुची० इतिशब्दरत्नावली ॥

पतन् । पुं० खगे ॥ त्रि० । पातुके ।

पतनशीले ॥ पतति । पतलृ० । लटः

शत्रादेशः ॥

पतत्पतिः । पुं० अण्डजमण्डलेश्वरे

। गरुडे ॥ पततां पतिः ॥

पतचम् । न० पत्तिपत्ते । पंख० इ०

भा० ॥ पतन्तंचायते । चैङ् ।

आतीनुपेतिकः ॥ पतत्यनेनवा ।

पताका

पतेर्बाहुलकादचन् ॥ पतति ।
 पत्लृ० । अमिनक्षीत्यचन् वा ॥
 पतचिः । पुं० । ध्वगे । पक्षिणि ॥
 पतति । पत्लृ० । पतेरचिन् ॥
 पतची । पुं० । विहंगे । पक्षिणि ॥
 पतचमस्यस्य । अतद्गुनिः ॥
 पतद्ग्रहः । पुं० । कटकौले । प्रति
 ग्राहे । प्रोष्ठे । नष्टीवनपात्रे ।
 पीकदानी इति भा० ॥
 पतन्तंगृह्णाति । ग्रहं । विभा
 षाग्रह इतिपक्षे ऽ च् ॥ पततो
 ग्रह इति वा ॥
 पतनम् । न० पाते । पडनां इ०
 भा० ॥ यथा । अशनेः पतने
 नवेदना पतनज्ञान मतीवदुः सह
 मिति ॥ पापे ॥ यथा । अकुर्व
 न्विहितं कर्म निन्दितञ्चसमारन्
 । प्रसज्जंश्चेन्द्रियार्थेषु नरः पतन
 मृच्छतीति ॥ पतेर्लुट् ॥ ..
 पतयालुः । चि० पातुके । पतनशीले
 ॥ पतयति ॥ पतगती । चु० ।
 अदन्तः । स्पृहिगृहीत्यालुच् ॥
 पतसः । पुं० पक्षिणि ॥ पक्षि
 विशेषे ॥ पतंगे ॥ चन्द्रे ॥ पतति
 । पत्लृ० । अत्यविचमीत्यादि
 ना ऽ सच् ॥
 पताका । स्त्री० ध्वजाच्चले । वैजय
 न्याम् । केतने ॥ शोभमाना
 ध्वजाग्रयापताकासा प्रकीर्तिता ॥

पतिस्वरा

पततिपत्यतेज्ञायतेयोधभेदोऽनया
 वा । पत्लृ० । धलाकादयश्चेति
 साधुः ॥ ध्वजे ॥ सौभाग्ये ॥ ना
 टकाङ्गे ॥ केतो ॥
 पताकिकः । चि० पताकावति ॥
 पताकास्यस्य ॥ ब्री० ठन् ॥
 पताकी । चि० पताकासंयुक्ते । वैजय
 न्तिके ॥ पताकास्यास्तिब्री० इनिः ।
 रिष्टारिष्ट बोधके ज्योतिर्विदां चक्र
 विशेषे ॥
 पताकिनी । स्त्री० सेनायाम् ॥ नान्त
 लक्षणोडीप् ॥
 पतिः । पुं० कान्ते । धवे । प्रिये ।
 भर्त्तरि । विधिनापाणिग्राहके । भ
 तारं इ० भा० ॥ अनुकूल दक्षिण
 धृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विधः ॥ प
 रमेश्वरे ॥ यथा । सवैपतिः स्याद
 कुतोभयः स्वयम् समन्ततः पाति
 भयातुरंजनम् । सएकएवतरथामि
 थोभयंनैवात्मलाभादधि मन्यतेपर
 मिति ॥ मूले ॥ गतो ॥ चि० । ईशे
 ॥ चाणशीले ॥ पाति । पारक्षणे ।
 पातेर्डतिः ॥
 पतिस्वरा । स्त्री० स्वयम्बरायाम् । स्वे
 च्छया पतिकृति कन्यायाम् ॥ पतिं
 वृणोति । वृज् ० । संज्ञायां भृतृवृ
 जीत्यादिना खचिपूर्वं पदस्यमुम् ॥
 पतिंवृणीतेवा । वृड्सम्भक्तौ ॥ कृष्ण
 जीरके ॥ इ० श० चं० ॥

पतिव्रता

पतिघ्नी । स्त्री० पाणिरेखाविशेषे ॥ प-
तिं हन्ति । हन० । अमनुष्यकर्तृके
चेतिटक् ॥ स्वामिहन्त्याम् ॥ लक्षणे
जायापत्योष्ठक् । उपधालोपः कुत्व
म् ॥

पतितः । त्रि० महापातकिनि । स्व
धर्मच्युते । पातिच्यविशिष्टे ॥ स्व
धर्मयः समुच्छिद्य परधर्मसमाश्र-
येत् । अनापदि स विद्वद्भिः पति-
तः परिकीर्तितः ॥ गलिते । पत-
नाश्रये । प्रस्कन्ने । पडा० इ०
भा० ॥ पत्ल० । क्तः । द्वितीया
श्रितातीतपतित इति निपातादिट्
॥ पतितागुरवस्त्याज्या नतुमाता
कदाचन । गर्भधारण पोषाभ्यां ते
भ्यो माता गरीयसी ॥

पतिदेवता । स्त्री० पतिव्रतायाम् ॥

पतिरेव देवतायस्याः ॥

पतिवाम्भवः । पुं० पत्युर्मातृ प्रभृति-
षु ॥ यथा । पत्युर्माता पिताभाता
पत्युर्भातुः स्वमुः सुता । पत्युः
पितुः सोदराश्च विज्ञेयाः पतिवां-
धवाः ॥ इति महानिर्वाणतन्त्रम् ।
पतिवती । स्त्री० सधवायाम् । सभर्तृ-
कायाम् ॥ पतिर्विद्यते यस्याः ।
मतुप् । अन्तर्वत् पतिवतोर्नु गित्यने-
न निपातनात् वत्वं नुगागम वि-
धानञ्च । ततः ऋन्ने भ्यो डीप् ॥

पतिव्रता । स्त्री० सुचरित्रायाम् । सत्या-

पत्तनवणिक्

म् । साध्व्याम् । पतिशुश्रूषा व्रता-
याम् ॥ पत्यौव्रतं नियमोऽस्याः ।

पतिव्रतमस्यावा । पतिशब्दः पतिसे-
वायां लार्चाणिकः ॥ यथा । आर्त्ता-
र्त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना-
कृशा । मृतेस्त्रियेतया पत्यौ साध्वी-
ज्ञेया पतिव्रता ॥ अपिच० सुप्ते प-
श्चाच्चयाश्रिते पूर्वमेव प्रबुध्यते । ना-
न्यं कामयते चित्ते सास्त्रीज्ञेया
पतिव्रतेति ॥ धर्मार्थकामेषु मनो-
वाक् काय कर्मभिः पतिरेव मया
परिचरणीय इति व्रतयस्याः सा ॥

पतेरः । पुं० खगे ॥ पक्षिणि ॥ त्रिं० ।
गन्तरि । गमनशीले ॥ पतति । पत्-
ल० । पतिकठिकुठील्ये रक् ॥

पत्तङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ वकम्० इ०
भा० प्र० वृक्षवि० ॥ पतङ्गे । रक्तका-
ष्ठे । सुरङ्गदे ॥ पत्तङ्गन्तुरक्तसारं सुर-
ङ्गरञ्जनं तथा । पटरञ्जन माख्यातं
पत्तूरंचकुचन्दनम् ॥ पत्तङ्गं मधुरं शी-
तं पित्तघ्नी पित्तव्रणासनुत् । हरिचन्द-
वज्ज्नेयं विशेषाद्वाहनाशनम् ॥

पत्तनम् । न० नगरे । पुटभेदने ॥ पत-
न्तिजनाय च ॥ पत्ल० । विपतिभ्यां
तनन् ॥ यत्र राजा तत्परिचारकाश्च
तिष्ठन्ति तत्पत्तनम् ॥ महत्यां पुर्यां
म् ॥ मृदङ्गे ॥

पत्तनवणिक् । पुं० स्वाध्यायिनि । नगर-
वणिजि ॥ इति त्रिकाण्डशेषः । पत्त-

पत्नी

नस्यवणिक् ॥

पत्तलम् । न० अधनदुग्धे ॥ इति प्रा
णकृष्णशब्दांस्वुधिः ॥

पत्तिः । पुं० पदगे । पदातिकं ॥ पद्यते

। पद० । बाहुलकात्तिः । त्तिज्वा

॥ वीरमात्रे ॥ चतुर्मात्रिकस्य चतु

र्थभेदे ॥ स्त्री० । गतौ ॥ सेनाविशे

षे ॥ एकैभैकरथाव्यश्वापत्तिः पंच

पदातिकेत्युक्तेः ॥ अपिच । एको

रथोगजश्चैकोनराः पंचपदातयः ।

त्रयश्चतुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभि

धीयते ॥ समस्तसङ्ख्यया पत्त्यां

दृशते परिकीर्तिताः ॥ पतति० प

च्यतेवा पत्ल० । त्तिन् ॥ पद्यते

पद० स्त्रियां त्तिन् । त्तिज्वा ॥

पत्तिकः । पुं० पत्तिपतौ ॥ हस्त्यश्वरथ

पदात्यात्मकस्याङ्गदशकस्यैकः पतिः

कार्यः सचपत्तिकउच्यते ॥

पत्तिमंहतिः । स्त्री० पादाते । पत्तीनां

संहतिः ॥

पत्तूरः । पुं० शालिञ्चशाके । लोहमा

रके ॥ न० । पत्तङ्गे । कुचन्दने ॥

पत्नी । स्त्री० द्वितीयायाम् । पाणिगृही

त्याम् । सहधर्मिण्याम् ॥ पतिव्रता

रूपवती स्वाचारासंयतेन्द्रिया । प

त्नीयदातदावेहि नाल्पस्यतपसः फ

लम् ॥ पत्युर्यज्ञसंयोगो ययादम्य

त्योः सहाधिकारात् पत्युर्नीयज्ञमं

योगे ॥ इ० नकारांता देशोडीप्च ॥

पत्रम्

सर्वावयवसंपूर्णां सुवृक्षासुवृक्षरः ।

क्रयक्रीताचयानारी पत्नीसानविधी

यते ॥

पत्नीसंयाजः । पुं० यागविशेषे ॥

पत्न्याटः । पुं० वासागारे । भोगय

हे । निष्कृटे ॥ इ० त्रि० श्रे० ॥

पत्मा । पुं० अन्तरीक्षे ॥ पतन्ति पत्रि

णोऽस्मिन् । अन्येभ्यो० इ० पतते

र्मनिन् ॥

पत्रम् । पुं० । न० अश्वादिवाहने । यान

मात्रे ॥ पलाशे । पर्णे । दले ॥

शरपत्रे ॥ पक्षिपत्रे ॥ कुर्याम् ॥

पतन्त्यऽनेनेत्यर्थं दामनीशसेत्यादि

नाकरणेष्टन् ॥ पततिवा । पत्ल० ।

सर्वधातुभ्यः ष्टन् ॥ तेजपत्रे । त-

मालपत्रे । पत्रके । लेखनाधारे ।

पत्रा० इ० भा० ॥ यथा । प्राणमा

सिकेतुसम्प्राप्ते भ्रान्तिः सञ्जायते

यतः । धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्रा

रूढान्यतः पुरा ॥ धातुमय पत्राकृ

ति द्रव्ये । पत्तर० इ० भा० ॥

दूरदेशस्थ सुहृदादीनां पत्राविधेः

लिपिविशेषे । चिट्ठी० पत्री० इ०

भा० ॥ अथ पत्ररञ्जनम् । सुवर्णरु

प्य रङ्गाद्यै रञ्जयेत् पत्रमुत्तमम् ।

सामान्योत्तम मध्यानां पत्ररञ्जन

मीरितम् ॥ अथ पत्रप्रमाणम् । ष-

डङ्गुलाधिकं हस्तं पत्रमुत्तममीरि

तम् । मध्यमं हस्तमात्रं स्यात् सा

पत्रम्

मान्यं मुष्टिहीनकम् ॥ अथ पत्रभ
ङ्गप्रकारः । पत्रन्तु त्रिगुणी कृत्य
जड्वेतुद्विगुणं त्यजेत् । शेषभागे
लिखेद्वर्णान् गद्यपद्यादि संयुतान्
॥ अथ पत्रस्य रचनक्रमः । राजले
खकमाह्वय नृपो ब्रूयात् प्रयत्नतः ।
पत्रं कुरुयथायोग्यं गद्यपद्यादिसंयु
तम् ॥ पण्डितद्वय मानीय लेख
कोरहसिस्थितः । यथायोग्यानु
सारेण पत्रं कुर्यान् मनोरमम् ॥ दिन
द्वयत्रयं वापि विचार्य पण्डितेन वै । स्व
भ्रान्तेर्दूषणं ज्ञात्वा विलिखेत् पत्रपुस्त
के ॥ सामान्यपत्रं मलिख्य रहसिश्चाव
येन्नृपम् । नृपाज्ञया शुभे पत्रे विलि
खेद्राजलेखकः ॥ अथ लेखनप्रका
रः । अङ्कुशं प्रथमं दद्यान् मङ्ग
लार्थं विचक्षणः । मध्ये विंदु समा
युक्त मधः सप्ताङ्क संयुतम् ॥
तदधः स्वस्ति विन्यस्य ततो गद्यं
सुशोभनम् । ततः श्री शब्दरूपाणि
पदन्यासक्रमं लिखेत् ॥ भाषया संस्कृ
तेनैव कुशलं विलिखेत् सुधीः । ततः
शुभाशुभांवार्तां संस्कृतैः प्राकृतै
स्तथा ॥ ततः प्रमाणसंदेशं ततो वा
र्तां नियोजयेत् । कीर्तिप्रीतियुतं पद्यं
ततः किमधिकादिकम् ॥ पत्रप्रे
षणश्लोकं च अङ्गमासादिसंयुतम् ।
सर्वेषामेव पत्रेषु लिखनं चैव मीरि
तम् ॥ सर्वेषामेव पत्राणां विधिं ज्ञा

पत्रम्

त्वालिलिखेत्तु यः । स्वदेशे कीर्तिमा
प्नोति तथा देशान्तरेष्वपि ॥ एवं
शास्त्रक्रमं ज्ञात्वा योलिखेत् राजपत्र
कम् । सराज मन्त्रिभिः सार्द्धं यथः
प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ शास्त्रसन्दर्भम
ज्ञात्वा योलिखेद्राजपत्रकम् । स
राज मन्त्रिभिः सार्द्धं दुर्यशोमहदा
पुयात् ॥ * ॥ अथ पत्रनयनक्रमः ।
राजपत्रं नयेन्मूर्द्ध्नि ललाटे मन्त्रिणां
मतम् । गुरुपत्रं नयेन्मूर्द्ध्नि ब्राह्मणा
नांतथैव च ॥ यतिसन्त्यासिनांचै
व स्वामिनश्चतथैव च । सादरेणैव य
त्नेन तथामूर्द्धनिधारयेत् ॥ भार्यापु
त्रस्य मित्रस्य हृदये धारयेत् सुधीः ।
प्रवीराणां कण्ठदेशे पत्रधारणमीरि
तम् ॥ एतेषांचैव पत्राणां मुक्तधार
णलक्षणम् । अन्येषामपि पत्राणां नि
यमो नात्र दर्शितः ॥
अथ पत्रपठनप्रकारः । पत्रं धृत्वा न
मस्कृत्य पूर्वागं स्थापयेत् सुधीः । द
क्षिणार्धेण सदसि नृपाये राजलेखकः
॥ पत्रं वित्त्य सदसि द्विवारं मनसा
पठेत् । स्फुटं पश्चात्प्रवक्तव्यमक्षोभो
राजलेखकः ॥ रहसिश्चावयेत् पत्रं
शुभं वा यदि वाऽशुभम् । पत्रं श्रुत्वा वि
दित्त्वार्थं सभायां श्रावयेत् ततः ॥
रहस्यपत्रं रहसि नृपाये श्रावयेत् द्विजः
। अशुभं नैव सदसि शुभं पत्रं नृपाज्ञ
या ॥ एवंक्रमेण पत्रार्थं श्रावयित्वा

पत्रम् .

द्विजोत्तमः ॥ नृपतेः सन्निधौ स्थित्वा नृपाज्ञामनुवर्त्तते ॥ ..
 अथ पत्रचिह्नानि । ऊर्ध्वे षडङ्गुलं
 स्थत्वा वर्तुलं चन्द्रबिम्बवत् । कस्तूरी
 कुङ्कुमैः कुर्यात् राजपत्रं सुचिह्नितम् ॥
 मन्त्रिणां कुङ्कुमेनैव पण्डितस्यैव चन्द-
 नैः । गुरुणा चन्दनेनैव सिद्धरेणैव
 स्वामिनः ॥ भार्यायाश्चाप्यलक्ष्मीन च-
 न्दनैः पितृपुत्रयोः । सन्यासिनां चन्द-
 नेन यतीनां कुङ्कुमेन च ॥ रक्तचन्दन-
 पङ्केन भृत्यस्य समुदीरितम् ॥ शोणि-
 तेनैव शत्रूणां पत्रचिह्नं प्रकल्पयेत् ॥
 एतेषां चैव सर्वेषां यथायोग्यानुसार-
 तः । पत्रस्थोर्ध्वं तु मतिमान् कुर्यात्
 चिह्नं सुवर्तुलम् ॥ अथ राजपत्रस्य को-
 णच्छेदनप्रकारः । दक्षिणे पत्रकोणस्य
 अधस्ताच्छेदयेत् मुधीः ॥ एकाङ्गुलप्र-
 माणेन राजपत्रस्य वैवहि ॥ अथ राज-
 पत्रादेः पदन्यासः । महाराजाधिरा-
 जश्च दानशौडंतयैव च । तथा सच्चरि-
 तं योज्यं कल्पवृक्षादिकं न्यसेत् ॥ य-
 थायोग्यानुसारेण तथैव गुणभेदतः ।
 राजपत्रेषु सर्वेषु पदन्यासक्रमं विदुः ॥
 अथ मन्त्रिपत्रस्य । प्रवरंगुणभेदेन त-
 था सच्चरितादिकम् । विन्यस्य विलि-
 खित्प्राज्ञो मन्त्रिपत्रे पदक्रमम् ॥ अथ
 पण्डितस्य । सङ्ख्यावद्बन्धितपदं शा-
 स्त्रार्थनिपुणादिकम् । पण्डितानां च
 पत्रेषु विलिखेद्वै पदक्रमम् ॥ अथ

पत्रम्

गुरुपत्रस्य । साङ्ख्यसिद्धान्तनिपुणं सन-
 मस्कारकं पदम् । विन्यस्य विलिखित्
 प्राज्ञो गुरुपत्रे पदक्रमम् ॥ * ॥ अथ
 स्वामिपत्रस्य । प्रवर्यं सनमस्कारं प्रा-
 णप्रियादिकं पदम् । विन्यस्य विलिखि-
 त्दधीमान् स्वामिपत्रे पदक्रमम् ॥ ०
 अथ भार्या पत्रस्य । प्राण प्रियापदं
 सार्धं तथा सच्चरितादिकम् । भार्या
 पत्रे लिखेद् विद्वान् पदक्रममनुत्तम-
 म् ॥ ० ॥ अथ पुत्रस्य प्राणपुत्रपदं
 तद्वत् तथा सच्चरितादिकम् । आशीर्व-
 चनसंयुक्तं पुत्रपत्रे पदक्रमम् ॥
 । अथ पितृपत्रस्य । प्रभुवर्यं सनमस्कारं
 तथा सच्चरितादिकम् । विन्यस्य वि-
 लिखित्पुत्रः पितृपत्रे पदक्रमम् ॥
 अथ सन्यासियतिपत्रस्य । सर्ववा-
 ष्ठाविनिर्मुक्तं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ।
 सन्यासियतिपत्रेषु विलिखेच्च पद-
 क्रमम् ॥ सामान्यस्य । सामान्य
 भृत्यशत्रूणां विनियोज्यामुक्तं प्रति । श-
 स्त्रावशेषितपदं कागदुत्थादिकं तथा
 ॥ एतेषामेव पत्रेषु यथायोग्यानुसा-
 रतः । विन्यस्य विलिखित्प्राज्ञः
 पदक्रममनुत्तमम् ॥ अथ श्रीशब्द-
 विन्यास सङ्ख्या षडङ्गुरोः स्वामि-
 नः पञ्च द्वे भृत्ये चतुरो रिपौ ।
 श्रीशब्दानां त्रयमित्रे एकैकं पुत्रं भा-
 र्ययोः ॥ अथ राज्ञः प्रशस्तिः । स्व-
 स्तिगीर्वाणं च यच्चूडारत्नं राजिरोचि

पत्रम्

शुम्भितचन्द्रवूडचरणनखेन्दुवृन्दच
 न्द्रिकासंदोहाखादचतुरचेतश्चकोरव
 रविषमसमरसञ्चरत्प्रवलतरतुरगख
 रपुटपटलदलितभूपृष्ठोत्तिष्ठद्भूयिष्ठ
 धूलिधाराधूसरितसकलहरिदन्तरप्र
 चण्डभुजदण्डभाजमानखरतरासि
 विवासितप्रच्यर्थिपृथ्वीपतिसार्थप्रा
 र्थितानुकम्यासुधासम्पातानवरत्नवि
 ष्ढहारिद्र्यविद्रावणद्रविणराशिवि
 श्राणनसमुपार्जितोर्जितयशोमराला
 बलिकवलितवलिदधीचिसञ्चितोय
 शोमृणालजालभूपालकुलतिलकश्री
 युतमहाराजाधिराजेषु ॥ १ ॥
 स्वस्तिप्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिता
 रिमण्डलमुण्डोन्मत्तमुक्तावलीमंडि
 तमङ्ग्यामाङ्गनरिङ्गमाणानेकवारण
 बाहादिकायकांडवक्रतरनक्रचक्रच
 ड्क्रमणदुरतिक्रमणीयापगापतिप्रभू
 तयशश्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतविद्योतिता
 खिलजगन्मंडलविविधद्रविणार्पणस
 न्तोषितसूरिसमूहस्तूयमानावदात
 कीर्तिनर्तकीनर्तनलीलालेपलिपितगी
 तिधुरीणोर्वश्यादिवेश्याजनसबिला
 सगीयमानगुणश्रवणान्दोलिताखंड
 श्रवणकुंडलपरितःप्रसर्पितप्रतापात
 पनोतापितारातितसमध्यासितनि
 कुञ्जकुञ्जप्रस्तुतसौन्दर्यगाथामुदितश्री
 मन्नारायणचरणकिङ्करश्रीयुतमहारा
 जदानशौण्डेषु ॥ २ ॥

पत्रम्

अथमन्त्रिप्रशस्तिः । स्वस्तिश्रीमत्स
 मस्तसामन्तसेवक निर्वाहकेषु को
 षगोक्तषिक्तषोबल गजबाजिगृहपरि
 बारहर्षहेतुनीतिसेतुरक्षणनिष्णेषु
 अस्मद्विश्वामैकनिकेतनेषुश्रीश्रीमन्त्रि
 प्रवीरेषु आशीराशिनिवेदनकोऽयं
 वर्णभूतोऽच्यं भव्यमावेदयन् तत्र
 च्यं भव्यमव्याहत मनुदिनमनुक्षणं
 पृच्छतिस्म ॥

अथगुरुप्रशस्तिः ॥ स्वस्तिश्रीनाराय
 णपदपाथोरुहनिष्करन् मकरन्दमधु
 पायमानमानसेषु । विविधविद्या
 विद्योतिताखिलगुणगणा लङ्कृत
 वेदवेदाङ्ग पारग स्वाश्रमोचिताचार
 सम्पन्नपरमहंसपरिव्राजकाचार्यसेन्य
 मान श्रीगोविन्दस्वरूपगुरुचरणारवि
 न्देषुकोटिशः प्रणामाः ॥

अथभार्यायाः स्वामिप्रशस्तिः । स्वस्ति
 श्रीमदुद्दाम प्रेमहेमभूषितास्मदा
 दिभक्तजनेषु । कर्णयोरधिष्ठानेषु ।
 नेत्रयोरधिदैवतेषु । कामस्यपरि
 णामेषु । चतुर्वर्गप्रदायकेषु । म
 मापररूपेषु । श्रीमत् स्वामिचरणा
 रविंदेषु । गोविंदवृन्देदिरायाः
 शङ्करद्वय गिरिजायाः महेन्द्र द्वय
 पुलोमजायाः प्रतिदिनं वर्धमाना
 समाराधना प्रणामपूर्वमास्ताम् ॥
 * ॥ अथभर्तृभार्या प्रशस्तिः ।
 स्वस्तिश्रीमत् समस्तप्रेमपारलावण्य

पञ्चम्

मूर्तौ प्रियतमायां नेत्रयुग्मस्य कनी
निकायामिव चन्द्रस्य जगदायामिव
कमलाकरस्य कमलिन्यामिव पथि
कस्य कृष्णायामिव तृषातुरस्य शीत
लामृतधारायामिव मम सप्रेमनिवे
दयन्ती पत्नी शुभाशीराशीन् निवेद
यतु सर्वदा ॥ * ॥ अथ पुत्रस्य पितरं
प्रति प्रशस्तिः । स्वस्ति श्रीमदभिन
ववशंवदचित्तचिन्तितस्त्रीयानुरागा
नुरञ्जितानुगृहीत स्वगृह्यवर्गेषु ।
निजचरणसरोजरंजितपरागसंरक्ता
स्मदादि भालस्थलविशालभाग्य सं
भावकेषु । श्रीयुतपितृचरण सरो
रुहेषु । अकिञ्चत्करकिङ्करस्य मम
वङ्ककर सम्पुटस्यावनीपृष्ठलग्नाः
साष्टाङ्गप्रणतयः सहस्रमजस्रं वि
ज्ञाप्यन् ॥ * ॥ अथ पितुः पुत्रं
प्रति प्रशस्तिः । स्वस्ति श्री विश्वे
श्वरचरणसरोरुहानुग्रहसमासादि
तातिविततानवद्यविद्याविलासपी
यूषपरम्पराभावुकानुपममाधुरीधु
रीणविविधगुणालङ्कृतनिजवंशा
वतंससकलविश्रामनिधाननिजकु
लपवित्रीकृतात्मप्रायेषु । श्रीयुत
शुभाचारपरिपूरितपुत्रेषु शुभाशिषां
राशयः सन्तु विज्ञाप्यन् ॥ * ॥ अथ
सन्त्यासियतिप्रशस्तिः । स्वस्ति श्री
मत्परहंसपरिव्राजकाचार्यकरणा
निपुणतापराङ्मुखेषु । विषमविष

पञ्चम्

यदोषदर्शनदूषितप्रपञ्चरचनाविभा
वेषु । वेदवेदान्तसाङ्ख्यसिद्धान्त
वङ्कदेवप्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानशीले
षु । सङ्ख्यावन्मुख्यवन्दितचरणा
रविन्दसुआश्रमोचिताचारपरिपालन
पवित्रीकृतधरित्रीतलेषु । सकलभू
देवपूजितश्रीयुतगोमामिचरणारवि
न्देषु । ममावनीसंलग्नं साष्टाङ्गप्र
णामसहस्रमजस्रमीनमीनारायणायै
तिमन्त्रेणाकलितमस्तु ॥ * ॥ अथ
भृत्यप्रशस्तिः । स्वस्ति भगवच्चरणप
रायणसकलद्रवणाधिरक्षकगोमहि
ष्यादिप्रतिपालकनिखिलवंशानुसेव
कवशंवदामुकभृत्यं प्रति ॥ * ॥
॥ * ॥ अथारिप्रशस्तिः । स्वस्ति
समराङ्गनभ्रष्टप्रतिभटायशः परि
पूरितसकलसामन्तराजधानीविजृ
म्भितवीरशस्त्रावशेषितनिजवंशानु
रक्षकसततपरिचर्यशरणागतामुकं
प्रति ॥ * ॥ * ॥ अथविवेकिनां प्र
शस्तिः । स्वस्ति श्रीभगवत्पदपङ्कज
पूजनोपचितपुण्यपुञ्जपवित्रीकृता
न्तःकरणदिग्विलासिनीविसरधम्
मिल्लमिलन्मल्लीमालाकलायशोनु
बन्धिनिरवधिवसुविश्राणनाधरीकृ
तसुरपुरभूमिरुहेषु । स्वस्ति श्रीमत्
परमेश्वरपादपाथोरुहामृदचतुरं
चित्तचञ्चरीकभूवन्दारकवृन्दावन
जनितामितयशः पटीरपङ्कपट

पत्रणा

लालङ्कृतदिग्गङ्गनागणस्तनतटप्र
बलप्रतापीर्बखर्वीकृतप्रत्यर्थिसार्थग
वांकूपारपारेषु ॥ इतिवररुचिकृता
पत्रकौमुदी ॥ * ॥ * ॥ * ॥ पत्र
पात्रेत्यादिलिङ्गानुशासनात्पुंस्त्वम
पिज्ञेयम्

पत्रकम् । न० पालाशे । तेजपत्रे । ते
जंपात् । इ० भा० ॥ पत्रकं मधुरं
किञ्चित् तीक्ष्णोष्णं पित्तलं लघु ।
निहन्तिकफ वातार्शो हृल्लासा रुचि
पीनसाम् ॥ पत्रावल्याम् ॥ पुं० ।
शालिचशाके ॥

पत्रकाहला । स्त्री० पत्रशब्दे । पिञ्जो
लायां ॥

पत्रकृच्छः । पुं० पर्णकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णीदुम्बरराजीव बिल्वपत्र कुशोद
कैः । प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्ण
कृच्छ्रउदाहृतः इति याज्ञवल्क्यः
॥ पलाशोदुम्बरारविन्दश्रीवृक्षपर्णा
नामेकैकेन कथितमुदकं प्रत्यहंपिवे
त् कुशोदकंचैकस्मिन्नहनीति पञ्चाह
साध्यः पर्णकृच्छ्र इतिमिताक्षरा ॥

पत्रगुप्तः । पुं० स्नुहीभेदे । त्रिकण्ठे ॥

पत्रधना । स्त्री० सातलायाम् ॥

पत्रङ्गम् । न० पत्राङ्गे । रक्तचन्दने ॥

पत्रभङ्गारः । पुं० रायभाटी० इ० गौ
० भा० प्रसिद्धे ॥ पुरोटौ ॥

पत्रणा । स्त्री० शरपत्र रचनायाम् ॥

शराणां पत्ररचना पत्रणापरिकीर्त्ति

पत्रपुष्पा

ते तिहारावली ॥

पत्रतण्डुली । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥

पत्रतरुः । पुं० दुष्खदिरे ॥

पत्रवयम् । न० वर्वरादिषुं ॥ वर्वरा तु

लसी बिल्वं पत्रवयमुदाहृतम् ॥

पत्रदारकः । पुं० करपत्रे । क्रकचे ॥

पत्रद्रुमः । पुं० तालीदलतरौ ॥

पत्रनाडिका । स्त्री० पत्रशिरायाम् ॥

पत्रपरशुः । पुं० स्वर्णकारादिनां स्वर्णां

दिच्छेदिकायाम् । ब्रश्मणे । केनी

इ० भाषा० ॥ पत्रमिवपरशुः ॥

पत्रपा । स्त्री० अपत्रपायाम् । लज्जाय
म् ॥ इ० शब्द० ॥

पत्रपालः । पुं० आयुतायांकुरिकाया
म् ॥

पत्रपाली । स्त्री० कर्त्तर्याम् । कैची०
इ० भा० ॥

पत्रपाश्या । स्त्री० सुवर्णादि रचिते ल
लाटाभरणे । ललाटिकायाम् ॥ पाशा

नांसमूहः पाश्या । पत्रमिवपाश्या ॥

पत्रपिशाचिका । स्त्री० टोका० इ०

गौ० भा० प्र० । मूर्द्धखोले ॥ इ०

त्रि० जलवायाम् । खर्परे । वारित्वा

याम् । शिरसिपलाशपत्राणां बंध

ने ॥ बंधः पलाश पत्राणां शीर्षेपत्र

पिशाचिके तिहारावली ॥

पत्रपुष्पः । पुं० रक्ततुलस्याम् ॥

पत्रपुष्पकः । पुं० भूर्जपत्रे ॥

पत्रपुष्पा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ क्षुद्रपत्र

पत्रवाहः .

तुलस्याम् ॥

पत्रबंधः । पुं० पुष्प रचनायाम् ॥ यथा
रचनाच परिष्यन्दः पत्रबंध इति
व्ययम् । पत्रभङ्ग प्रसूनादि रचनायां
निगद्यते ॥ इतिशब्द रत्नावली ॥

पत्रबालः । पुं० तुलाघटेदांड इति
गौ० भा० ॥

पत्रभंगः । पुं० स्तनकपोलादौ कस्तूरि
कादि रचित पत्रावल्याम् । पत्रले
खायाम् ॥

पत्रभङ्गिः । पुं०)

पात्रभङ्गे ॥

पत्रभङ्गी । स्त्री०) ॥

पत्रयौवनम् । न० नवीनपर्णं । पल्लवे
किसलये ॥ नवोद्गते किशलयं कि
शलं पत्रयौवनम् ॥ इतिजटाध
रः ॥

पत्ररथः । पुं० अण्डजे । पक्षिणि ॥
पत्ररथद्रव्यस्य ॥

पत्रलम् । न० अवनदधिनि इति
हेमचन्द्रः ॥

पत्रलेखा । स्त्री० पत्रभंगे । स्तनादौकस्तू
रिकादिनारचिते तिलकविशेषे ।
पत्राङ्गुल्याम् ॥ पत्राकारा लेखा ।
शा० ॥

पत्रवल्ली । स्त्री० पत्रभंगे ॥ पलाशील
तायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥

पत्रवाहः । पुं० वाणे ॥ पत्रिणि ॥ त्रि०
। लिपिवाहके ॥ पत्रस्यबाहोरथो

पत्राम्ना

मनुष्यादिर्वा ॥ पत्राग्निवहतिवा ।
अण् ॥

पत्रशाकः । पुं० षड्विध शाकान्तर्गत
पत्रात्मकशाके ॥

पत्रशिरा । स्त्री० पत्रनाडिकायांम् ।
माढ्यां ॥

पत्रश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥ पर्णपङ्
क्त्याम् ॥

पत्रश्रेष्ठः । पुं० विल्वे । इ० रा० नि० ।

पत्रसूचिः । पुं० कण्टके ॥ इ० त्रि०

पत्रहिमम् । न० हिमदुर्दिने ॥

पत्राख्यम् । न० तेजपत्रे ॥ तालीश प
त्रे ॥ हरितालप्रभेदे ॥ यथा ॥ स्वर्ण
वर्णं गुरुस्निग्धं सपत्रं चाभ्रपत्रवत् ॥
पत्राख्यं तालकं विद्याद्गुणाढ्यं तद्र
सायनं ॥

पत्राङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ भूर्ज्जे ॥ प
ञ्चके ॥ रक्तचन्दनसदृशे काष्ठविशेषे ।
वकम् ० पत्रङ्ग० इभा० ॥ पत्रमेवा
ङ्गमस्य ॥ पत्रे षुअङ्गतिवा । अगिग
ती । अच् ॥

पत्राङ्गुलिः । स्त्री० भङ्गे ॥ स्तनकपोला
दौकस्तूरिकादि रचितपत्रावल्याम्
॥ पत्रार्थमङ्गुलिः अङ्गुलिव्यापारः ॥

पत्राञ्जनम् । न० मस्यां ॥

पत्राढ्यम् । न० पिप्पलीमूले ॥ पर्वतत
णे । मृगप्रिये ॥ तालीशे ॥

पत्रान्यम् । न० पत्तङ्गे ॥

पत्राम्ना । स्त्री० चुक्रिकायांम् । चूका०

पत्नी

इ०भा० ०.१॥

पत्रालुः । पुं० इक्षुदर्भायाम् ॥ कासा
लौ ॥पत्रावलिः । स्त्री० गैरिके । पत्रश्रेण्या
म् ॥पत्रावली । स्त्री० पत्रलेखायाम् ॥ नवदुर्गा
सम्प्रदानमधुमिश्रितयवचूर्णयुक्त
• नवाश्वत्थपत्रेषु ॥ यथा । अमायां
निशिसङ्घेतु पत्रेचाश्वत्थसंज्ञके ।
क्रमात्पत्रावलीदेयं मधुनायवचूर्ण
कम् ॥ देवादिसन्निधौसन्दिग्धवस्तु
नोरेकतरावधारणार्थकब्राह्मण वा
लकोत्तोलिततत्तत्सन्देहकोटिलि
खित पत्रसमूहे ॥पत्राहारः । त्रि० तपोविशेषास्त्रयसंज्ञ
तापसविशेषे । दीर्घपत्राशने ॥पत्रिका । स्त्री० लघुपत्रे । चिह्नी इ०
भा० ॥ पत्र्याम् । लिपौ ॥पत्रिकाख्यः । पुं० कर्पूरविशेषे ॥ त्रि०
पत्रिकानामके ॥

पत्रिणी । स्त्री० पल्लवे ॥

पत्री । पुं० श्येने ॥ पत्ररथे । खगे ॥ काण्डे
वागे ॥ द्रुमे ॥ रथिके ॥ अद्रौ ॥ र
थे ॥ तालद्रुमे ॥ श्वेतकिणिच्याम्
॥ गङ्गापत्र्याम् ॥ पाच्याम् ॥ पत्राणि
सन्त्यस्यतद्वनिठनावितीनिः ॥ अ
तिशयितम् ० प्रशस्तंवापत्रमस्यति
वा ॥ त्रि० । पत्रयुक्ते ॥

पत्री । स्त्री० पत्रे ॥ लिपौ ॥ यथा । जन्म

पत्न्याः

पत्नी ॥

पत्नीपस्करः । पुं० कासमर्दे ॥

पत्नीर्णः । पुं० शोणके । स्योनाकवृक्षे ।
अरलू० इ०भा० ॥ न० । धौतकौष्ठे
यवाससि । मुक्ता० इ०भा० ॥ पत्रे
ऊर्णाऽस्य । पत्रेषुकृताऊर्णावटलकु
चादिपत्रेषुकृमिभिरूर्णायाः कृतत्वा
त् । पत्नीर्णाऽस्यत्र । अर्शआद्यच् ॥पत्नलः । पुं० पथि ॥ पतति । पत्न्य०
पत्नरश्चलइ०सरः ॥पथः । पुं० मार्गे ॥ पथति । पथेगती ।
प० अच् । बाटः पथश्चमार्गश्चेतिमु
भूतिचन्द्रपुरुषोत्तमौ । पथः पथीति
द्विरूपेषुविश्वश्च ॥पथकः । पुं० पथिकुशले ॥ तत्रकुशलः पथ
इतिबुन् ॥

पथरथः । पुं० । अध्वरथे ॥

पथिकः । त्रि० अध्वनीने । अध्वगे ॥
पत्न्यानंगच्छति । पथः प्थक् ॥

पथिकसंज्ञातिः । स्त्री०)

पथिकसंहतिः । स्त्री०) हरी । पथिक
समूहे ॥

पथिका । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥

पथिकी । स्त्री० अध्वगायाम् ॥ पत्न्यानं
गच्छति । पथः प्थक् । पितृत्वान्
डीष् ॥

पथिद्रुमः । पुं० श्वेतखदिरे ॥

पथाः । पुं० अयने । वर्त्मनि । मार्गे ।
अध्वनि ॥ द्वाविमावथ पत्न्यानौयत्र

पथ्य :

वेदाः प्रतिष्ठिताः । प्रवृत्तिलंछणो
धर्मो निवृत्तौ च विभाषितः ॥ मयं ते
ऽनेन । पथि० । पथिमथिभ्यामिनिः
॥ पतन्त्यनेन वा । पतेः स्थश्च तिङ्निः
। यान्तादेशश्च ॥ पन्थादेयो ब्राह्मणा
यस्त्रियैराज्ञे चक्षुषे । वृद्धाय भार
युक्ताय रोगिणे दुर्बल च ॥ यथा ह म
नुः । चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भा
रिणः स्त्रियाः । स्नातकस्य च राज्ञश्च प
न्थादेयो वरस्य च ॥ तेषां तु समवेता
नां मान्यौ स्नातक पार्थिवौ । राजस्ना
तकयोश्चैव स्नातको नृपमानभा गि
ति ॥ गमनगुणाः । पन्थामेदः क
फस्थौल्यसौकुमार्यविनाशनः । य
त्तु चङ्क्रमणनातिदेहपीडाकरं भवे
त् ॥ तदा युर्वलमेधाग्निप्रदमिन्द्रि
यशोभनम् ॥ उपाये ॥ यथा । एष प
न्था अमृत्वप्राप्तये यदेतदात्मज्ञान
मिति ॥

पथिप्रज्ञः ॥ पुं० मार्गाभिज्ञे ॥ पन्था
नम् प्रजानाति । प्रेदाज्ञ इति कः ॥
पथिलः । त्रि० पथिके ॥ पथन्ति ऽ ने
न । पथि० । मि० इलच् ॥
पथिवाहकः । पुं० निष्ठुरे ॥ शाकुनि
के ॥

पथ्यः । पुं० हरीतकीवृक्षे ॥ न० ।
सैन्धवे ॥ त्रि० । हिते । चिकित्सा
दौहितकारके ॥ यथा । अशीते-
नाम्भसास्नानं पयःपानं नवाः स्त्रियः ।

पथ्या

एतद्विमानवाः पथ्यं स्निग्धमल्पञ्चभो
जनम् ॥ मानवाः इति सम्बोधनम् ॥
विनापि भेजषजैर्व्याधिः पथ्यादेव निव
र्तते । न तु पथ्यविहीनस्य भेषजानां श
तैरपि ॥ न० । शुभावहेव चने ॥ शा
स्त्रीयात् पथीनपेतः । धर्मपथ्यर्थे च्या
दिनायत् ॥ भूयोपि पथ्यं वक्तव्यमेवमा
हुर्हितैः प्रिणः ॥

पथ्यशाकः । पुं० तडुलीयशाके ॥

पथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् । अभया-
याम् ॥ विजयारोहिणी चैव पूतना-
चामृताभया । जीवन्ती चेतकी चेति
पथ्यायाः सप्तजातयः ॥ अलावुवृक्षा
विजयावृक्षासारोहिणी स्मृता । पूत
नास्थिमती सूक्ष्मा अमृतामांस ला
स्मृता ॥ पञ्चरेखाभयाप्रोक्ता जीव
न्तीसुर्गवर्णिनी । चिरेखा चेतकी च्छे
या सप्तानामियमाकृतिः ॥ विजया
सर्वरोगेषु रोहिणीव्रणरोहिणी । प्र
लेपे पूतनायोज्या शोधनार्थे ऽमृताहि
ता ॥ अक्षिरोगे ऽभयाशस्ता जीवन्ती
सर्वरोगहृत् । चूर्णार्थं चेतकीशस्ता
यथायुक्तं प्रयोजयेत् ॥ बंध्याकर्कोट
क्याम् ॥ मृगेवारी ॥ चिर्भिटायाम्
॥ पथीनपेता । धर्मपथ्यर्थं न्यायाद
नपेते ऽयत् । टाप् ॥ चतुर्दशाक्ष
रच्छन्दः प्रभेदे । यथा ॥ सजंसाय
लौचसहगेन पथ्यामता ॥ यथा । स्थ
गयन्त्यमूः शमितचातकार्तस्वराः

पद :

जलदास्तडिंतुलितकांतकार्तमुराः ।
जगतीरिहम्फुरितचारुचामीकराः ।
सवितुः क्वचित् कपिशयन्तिचामी
कराः ॥ * ॥ आर्याप्रभेदेपि ॥ य-
था । प्रथमगणतयविरतिर्दलयोरुभ-
योः प्रकीर्त्तितापथ्या ॥ यथा । जय
जयजगदीशविभोक्तेशवकंसान्तमाध-
वानन्त । कुरुकरुणामितिभणितिः
पथ्याभवरोगदुःस्थानाम् ॥ *

पथ्यादिगुगुलुः । पुं० भावप्रकाशोक्ते
औषधविशेषे ॥

पथ्यापथ्यम् । न० रोगाणांहिताहित
कारकद्रव्येषु ॥ तत्प्रतिपादकग्रन्थे ॥

पथ्यावक्तम् । न० विषमवृत्तविशेषे ॥
यथा । युजोश्चतुर्थतोर्जेन पथ्यावक्तं
प्रकीर्त्तितम् ॥ यथा । रासकेलि
सट्पास्य कृष्णस्य मधुवासरे । आ-
सौद्गोपमृगाचीणां पथ्यावक्तं मधु-
सुति रिति ॥

पत्० द् । पुं० चरणे । पादे ॥ पद्यते ।

पदगतौ । क्तिप् ॥ स्वामीतुदानं
नमन्यते । पदन्निच्यादेशविधानात्
ज्ञापकात् । अन्येतुपदादेशएवाय-
मित्याहुः । प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारा-
यत्त्वेनशसायनंतभूतेपितत्प्रवृत्तेः
सम्भवात् । अतएवऔडः श्यां
केकुहोपणी इति भाष्योदाहरणं
सङ्गच्छते ॥

पदः । पुं० किरणे ॥ न० व्यवसि

पदजातम्

तौ । व्यवसाये ॥ चान्ते ॥ स्थाने
॥ शास्त्रस्थितौ ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने
॥ अङ्घ्रौ । पादे ॥ पादचिह्ने ॥
वस्तुनि ॥ अङ्के ॥ प्रदेशे ॥ श्लोक
पादे ॥ वाक्ये ॥ शब्दे ॥ विभक्त्यन्ते
॥ पदंविधान्तेमुपतिङ्भ्यामव्ययं
तद्विवर्जितम् ॥ चत्वारिपदजाता
निनामाख्यातेउपसर्गनिपाताश्चेति
नैरुक्ताः ॥ चत्वारिपदजातानिना-
माख्यातोपसर्गनिपाताश्चेतिमहाभा-
ष्यम् ॥ मिषे । व्याजे ॥ पदनीये
आत्मतत्त्वे । आनन्दरूपे । ब्रह्म-
णि । स्वरूपे ॥ पदति पद्यतेयोगा-
दिसाधनैः सर्वैर्मुनिभिः प्राप्तं यतेवा-
॥ पदार्थैर्ये ० पदगतौवा ॥ पचा-
यच् । भावकर्मकरणेषुवाघञ् । सं-
ज्ञापूर्वकत्वाद्दृढाभावः । स्व-
घचेतिधित्करणेदन्त्यतोप्ययमिति
ज्ञापनाद्वा ॥

पदकः । पुं० पदग्रन्थाभिज्ञे ॥ पदम्
धीतेवेदवा । क्रमा० खुन् । चि-
॥ पदज्ञातरि ॥ देवपदचिह्नादि-
तेस्वनाम्नाप्रमिद्वेकगठभूषणे ॥

पदगः । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्यां
गच्छति । गम्लु० । अन्येभ्यो० डः
पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्वितिपा-
दस्यपदइत्यदन्तआदेशः ॥

पदजातम् । न० पदसमूहे । परा-
पश्यन्तीमध्यमावैखरीरूपाशीतिवि-
प्र

पदाति :-

वरणकारा : ॥
 पदनीयः । चि० गभनीये ॥ पदरनी
 यर् ॥
 पदन्यासः । पुं० गीक्षुरे ॥ पदवि
 न्यासे ॥
 पदभञ्जनम् । न० निरुक्ते । गृढा
 र्थशब्दव्याख्यायाम् ॥
 पदभञ्जिका । स्त्री० पञ्चिकायाम् ।
 व्याख्यायाम् ॥ पदानांभञ्जिका ॥
 पदवाक्यप्रमाणज्ञः । चि० व्याकरणमी
 मांसातर्काभिज्ञे ॥
 पदविः । स्त्री० पदव्याम् । मार्गे ॥ प-
 द्यतेऽनया । पदगतौ । पद्यटिभ्या
 मविः ॥
 पदवी । स्त्री० अयने । वर्त्मनि । पथि
 । सती ॥ कृदिकारादक्तिनङ्० ङी
 ष् ॥
 पदमाला । स्त्री० मोहनशीलाभ्याम् वि
 द्यायाम् ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥
 पदष्टीवम् । न० पादौचअष्टौबन्तौच०
 तयोः ॥ अचतुरविचतुरेति निपा
 तनात् टिलोपः पञ्चावश्च ॥
 पदाङ्कः । पुं० क्रमाङ्के । पादचिह्ने ॥
 पदाङ्गी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥
 पदाजिः । पुं० पत्तौ । पदगे । पादातिके
 ॥ पादाभ्यामजति । अज० अज्य
 तिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाजी
 तिपदादेशोऽजेर्वाभावश्च ॥
 पदातिः । पुं० पदगे । पादातिके । पद्वे ॥

पदार्थः :-

पादाभ्यामजति । अत० । अज्यति
 भ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाज्या
 तिगोपहतेष्वितिपदादेशः । चतुर्मा
 त्रिकस्यान्तिमप्रभेदे ॥
 पदातिकः । पुं० पत्तौ । पदगे ॥ स्वा०
 कन् ॥
 पदानुप्रासः । पुं० शब्दानुप्रासपुलाटा
 नुप्रासे ॥ पदानामनुप्रासः ॥
 पदारः । पुं० पादधूलौ ॥ पादालिन्दे ॥
 पदार्थः । पुं० भावे । धर्मे । तत्त्वे । व
 स्तुनि ॥ * ॥ किंपुनराकृतिः प
 दार्थ आहोस्विद्व्यम् । कथंज्ञायते
 । उभयताह्याचार्येणसूत्राणि प्रणी
 तानि । आकृतिपदार्थं मत्वाजात्या
 म्यायामेकस्मिन् बहुवचनमन्यतर
 स्यामित्युच्यते । द्रव्यं पदार्थं मत्वा
 स्वरूपाणामेकशेष आरभ्यतेइतिभा
 ष्यम् । तत्रजातिवादिनआहुः । जा
 तिरेवशब्दं नप्रतिपादयते । व्यक्तीना
 मानन्त्यात् सम्बन्धग्रहणासम्भवा
 त् ॥ साजातिः सर्वव्यक्तिष्वेकाकार
 प्रत्ययदर्शनादस्तीत्यवसीयते । तत्र
 गवादयः शब्दाभिन्नद्रव्यसमवेतां जा
 तिमभिदधति ॥ तस्यांप्रतीतायां त
 दावेशात्तदवच्छिन्नं द्रव्यंप्रतीयते ॥
 शुक्लादयः शब्दागुणसमवेतां जाति
 माचक्षते गुणेतुतत्सम्बन्धात्प्रत्ययः
 । द्रव्ये सम्बन्धि सम्बन्धात्संज्ञाश
 ब्दानामप्युत्पत्ति प्रभृत्याविनाशात्

पदार्थः

पिण्डस्य कौमार यौवनाद्यवस्था
भेदेऽपि स एवा यमित्यभिन्न प्रत्यय नि
मित्ता डित्यत्वादिकाजातिर्वाच्या
क्रियास्तपि जातिर्विद्यते सैवधातु
वाच्या पठति पठतः पठन्तीत्यादेर
भिन्नस्य प्रत्ययस्य सङ्गावात् तन्निमि
त्तजाल्यभ्युपगमः ॥ व्यक्तिवादिन
स्त्वाहुः शब्दस्य व्यक्तिरेवाभिधेया
जातेस्तूपलक्षणभावेनाश्रयणादान
न्त्यादिदोषानवकाशद्वितिकैयटः ॥
पदानां घटपटाद्रीना मर्थोऽभिधेयः
पदार्थः ॥ द्रव्य गुणकर्म सामान्य
विशेष समवाया भावेषु सप्तमं ॥
यथा । द्रव्यं गुणास्तथा कर्म सामा
न्यं सविशेषकम् । समवायस्तथा
भावः पदार्था सप्त कीर्तिताः ॥
एते वैशेषिक प्रसिद्धाः पदार्था नैया
यिकानामप्य विरुद्धाः ॥ गोतमो
क्ताः षोडश पदार्थास्तु । यथा । प्र
माण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टान्त
सिद्धान्ताऽवयव तर्कनिर्णयवादजल्प
वितण्डा हेत्वाभासच्छल जाति नि
ग्रह स्थानानां तत्त्वज्ञानान्निग्रहेयसा
धिगमः ॥ एषां लक्षणानि० यथा
। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमा
णानि ॥ १ ॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थ
बुद्धि मनः प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफल
दुःखापवर्गास्तु प्रमेयम् ॥ २ ॥ समा
नानैकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपल

पदार्थः

बध्यनुपलब्धवस्थातश्च विशेषापेक्षो
विमर्शसंशयः ॥ ३ ॥ यमर्थमधिकृत्य
प्रवर्तते तत्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥ लौकि
कपरीक्षकाणां यस्मिन्नर्थे बुद्धिसामान्यं
सदृष्टान्तः ॥ ५ ॥ प्रतिज्ञा हेतूदा
हरणोपनयनिगमनान्यवयवाः ॥ ७ ॥
अविज्ञाततत्त्वेऽर्थकारणोपपत्तितस्त
त्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्कः ॥ ८ ॥ विमृ
श्यपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणं नि
र्णयः ॥ ९ ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपल
म्भः सिद्धान्ताविरुद्धः पञ्चावयवोपपन्नः
पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहोऽवयवः ॥ १० ॥
यथोपपन्नकुलजातिनिग्रहस्थानोपा
लम्भोजल्पः ॥ ११ ॥ सत्प्रतिपक्षस्था
पनाहीनो वितण्डा ॥ १२ ॥ सव्यभि
चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमकाला
त्ययापदिष्टा हेत्वाभासाः ॥ १३ ॥
वचनविधातोर्थविकल्पोपपत्त्याकुलम्
॥ १४ ॥ साधर्म्यवैधर्माभ्यां प्रत्यवस्था
नं जातिः ॥ १५ ॥ विप्रतिपत्तिरप्र
तिपत्तिश्च निग्रहस्थानमिति ॥ १६ ॥
† ॥ अनेकान्तवादिनां जीवाजीवा
दिसप्तमं ॥ यथा । ब्रह्मसप्तपदार्थाः
स्युर्जीवाजीवास्तवास्तवयः । संवरो
निर्जरश्चैव बन्धमोक्षावुभावपीति
॥ † ॥ शैवानां पतिपशुपाशेषु वि
षु ॥ * ॥ अध्यात्मवादिनां पदार्था
द्विविधः आत्मा अनात्मा चेति ।
तत्रापि त्मापि द्विविधः । ईश्वरोक्षी

पङ्क्तिः .

वक्ष्येति एतावपिशुद्धाशुभभेदाद्वि
 विधौ । तवाशुद्धौ मायाविद्योप्राधि
 त्वेन भेद व्यवहारः । शुद्धौ त्व
 भेदव्यवहारहेतुः । अनात्मापि वि
 विधः । कारण सूक्ष्म स्थूलभेदात्
 एतदेव शरीरत्रय मिति व्यवहियते
 पदस्य अर्थः पदार्थः । सद्विविधः
 शक्तिको लाक्षणिकश्चेति ॥ धर्मा
 र्थकाममोक्षेषु ॥ यथा । द्वावेवस्तः
 पदार्थानां द्वावेव निधनद्वयौ । प्रथम
 स्य तुरीयस्य त्रिषु लोकेषु दुर्लभौ ।
 अर्थकामौ प्रशस्तौ द्वौ सर्वेषां सम्म
 तौ प्रियौ । धर्माधर्मेति वाग्वादो
 दम्भोऽयं महतामपि ॥ पश्चात्ताप
 वचनमेतद्वृत्तासुरवधेमनूनाम् ॥
 पदार्थाभिनयः । पुं० नृत्ये ॥ पदार्था
 भिनयो नाम ज्ञेयो वागङ्गसत्त्वजः । इ
 ति भरतः । सत्त्वमन्तः कारणम् ॥
 पदासनम् । न० पादपीठे ॥
 पदिकः । पुं० पदाती ॥ प्रादाभ्यां
 चरति । पर्या० षन् । ठस्येकः । इ
 केचरताविति पदादेशः ॥
 पद्मः । पुं० पदातिके ॥ पद्भ्यां गच्छ
 ति । गम्ल्ठ् । अन्येभ्यो० डः ।
 पादेन समानार्थः पक्ष्मब्दः ॥
 पङ्क्तिः । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ वर्त्मनि ।
 । पथि ॥ अनुष्ठानक्रमेण ॥ य
 न्यार्थबोधकेयस्ये ॥ पादाभ्यां हन्यते
 । हन्० । क्तिन् । हिमकाषिहतिषु

पद्मकम्

चेति पङ्क्तावः ॥
 पङ्क्तौ । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ वक्षादिभ्यश्चेति
 वाङीष् ॥
 पङ्क्तिम् । न० पादशीतलतायाम् ॥
 पद्मः । पुं० नागराजविशेषे ॥ दाशरथौ
 ॥ द्वादशजिनचक्रवर्त्यन्तर्गत चक्र
 वर्ति विशेषे । पद्मोत्तरात्मजे ॥
 बलदेवे । रतिवन्धविशेषे ॥ यथा
 हस्ताभ्याञ्च समालिङ्ग्य नारीपद्मा
 सनोपरि । रमेद्गाढं समाकृष्य ब
 न्धोऽयं पद्मसंज्ञकः ॥ पुं० । न० । नलि
 ने । अरविन्दे । कमले । तामरसे ।
 राजीवे ॥ वसन्तशीतभीताश्च को
 किलस्यवनेरुतम् । अन्तर्जलगताः
 पद्माः श्रोतुकामारवोत्थिता इति ॥
 पद्मके । इमाननविन्दुवन्दे । व्यूह
 विशेषे । निधिप्रभेदे । दशार्बुदे
 १००००००००० पद्मकाष्ठौषधौ
 ॥ न० । पुष्करमूले ॥ सीसके
 ॥ चित्रकाव्यभेदे ॥ पद्मालक्ष्मीर
 स्मिन्नस्ति । अर्शश्चाद्यच् ॥ पद्यते ।
 पद० । अर्त्तिस्तुस्विति मन् ॥
 पद्मकम् । न० विन्दुजालके । हस्त्या
 ननादिस्थविन्दुवन्दे ॥ पद्मकाष्ठे ।
 पद्माकङ्कतिपाजाङ्कतिवभाषा ॥
 ऋषभाद्रिसमुद्भवे पद्मदलसमानवर्णे
 चन्दनविशेषे ॥ पुं० सुगंधिपुष्पे ह
 चविशेषे ॥ पद्मकं तु वरं तित्तं शीतलं
 वातलं लघु । विसर्पदाहविस्फोटकुष्ठ

पद्मजः

श्लेष्मास्त्रपित्तहृत् । गर्भसंस्थापनं न
च्यं यमित्रणतृषाप्रणुत् ॥ पद्ममिव
। इवेप्रतिक्लृतावितिकन् ॥

पद्मकन्दः । पुं० शालूके । पद्ममूले ॥
पद्मकर्कटी । स्त्री० पद्मबीजे ॥
पद्मकर्णिका । स्त्री० अञ्जकर्णिकाया-
म् ॥ पद्मस्यकर्णिकातिक्ताकषाया
मधुराहिमा । मुखवैशद्यकृत्तृष्वीट
ष्णास्त्रकफपित्तनुत् ॥

पद्मझकाष्ठम् । न० पद्मके । पीतके
केदारजे । पाटलापुष्पसन्निभे ॥
पद्मकी । पुं० कृचपत्रके । भूर्जवृत्ते ॥
पद्मकेशरः । पुं० । न० किञ्चल्के ॥
पद्ममण्डपम् । न० पद्मममूले ॥ तस्य-
समूहद्वयधिकारे कमलादिभ्यः ख
गडः ॥

पद्मगन्धिः । न० पद्मके । पद्माकद्रतिः ।
पाजा० इतिचभा० ॥ पद्मस्यगन्ध
द्रवगन्धोऽस्य । उपमानाच्चेतीत्वम्
पद्मगर्भः । पुं० ब्रह्मणि ॥ पद्मोगर्भः
जन्मकारणमस्य ॥ हरौ ॥ पद्मस्य
हृदयाख्यस्यमध्ये उपास्यत्वात् ॥

पद्मचारिणी । स्त्री० उत्तरापथभवस्त्र
नामख्यातवृक्ष विशेषे । अव्यथा-
यायाम् । अतिचरायाम् । चार-
य्याम् ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ पद्मध-
रितुशीलमस्याः । सुप्रीतिणिनिः ॥
पद्मजः । पुं० चतुरानने ॥ मधुविशेषे ॥
पद्मेजातः । जनीडः ॥

पद्मप्रिया

पद्मतन्तुः । पुं० मृणाले ॥
पद्मदर्शनः । पुं० श्रीवासे । धूपविशेषे ॥
पद्मनाभः । पुं० मधुरिपौ । विष्णौ ॥ पद्मं
नाभौयस्य । अक्षप्रत्यन्ववेत्यच्चाजि
तियोगविभागादच् । पद्ममिवमुव
र्तुलानाभिरस्यवा ॥ यद्वा । पद्मस्य हृ
दयपद्मस्यनाभौमध्ये प्रकाशनात्
पद्मनाभः । पुं० साधुः ॥ भाविजिन
विशेषे ॥

पद्मनाभिः । पुं० पद्मनाभे । विष्णौ ॥
पद्मनाभौयस्य । अजितियोगविभाग
स्यासार्वधिकत्वाद्वाच् ॥

पद्महालम् । न० मृणाले ॥ इतिहे-
मचन्द्रः ॥

पद्मपत्रम् । न० पुष्करमूले ॥ पद्मस्ये
वपत्रमस्य ॥ अञ्जदले ॥

पद्मपर्णम् । न० पद्मपत्रे ॥

पद्मपाणिः । पुं० ब्रह्मणि ॥ सूर्ये ॥ वु-
द्धे ॥ त्रि० । कमलहस्ते ॥ पद्मपाणौ
यस्ये ॥

पद्मपुराणम् । न० पाद्रे ॥ तत्संख्या
श्लोकायथा । पञ्चपञ्चाशत्साहस्रं-
पद्माख्यं विपुलं मतमिति ॥

पद्मपुष्पः । पुं० कर्णिकारे । पिक्वाङ्गप-
क्षिणि ॥

पद्मप्रभः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ त्रि० ।
पद्मसमानप्रभायुक्ते ॥ *

पद्मप्रिया । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ जरत्का
रमुनेः पत्न्याम् । मनसादेव्याम् ॥

पद्मरागः.

पद्मानिप्रियाणियथाः ॥
 पद्मबन्धुः । पुं० चित्रकाव्यविशेषः ॥
 पद्मबन्धुः । पुं० सूर्ये । पद्मानांबन्धुः ॥
 भमरे ॥ पद्माबंधवोऽस्य ॥
 पद्मभूः । पुं० ब्रह्मणि ॥
 पद्ममुखः । त्रि० पद्मसः । मुखयुक्ते ॥
 पद्ममुखी । स्त्री० दुरालभायाम् ।
 फञ्जिकायाम् ॥ पद्मतुल्यास्यविशि
 ष्टायां ॥
 पद्मयोनिः । पुं० धातरि । द्रुहिणे
 । ब्रह्मणि ॥ पदमंयोनिरुत्पत्ति
 स्थानंयस्य ॥
 पद्मरजः । न० चसरेणौ । परमास्व
 ष्टके ॥
 पद्मरागः । पुं० रक्तवर्णमणिविशेषे ।
 शोणरत्ने । लोहितके । माणिक्ये ।
 माणिक्ये इ० भा० ॥ पद्ममिवरा
 गोऽस्य ॥ अनेकमन्येति समासः ॥
 अस्योत्पत्त्यादयो यथा ॥ सौगन्धिक
 कुरुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागस
 म्भूतिः । सौगन्धिकजाभमराञ्जना
 भजम्बूरसद्युतयः ॥ कुरुविन्दभवाः
 श्वलामन्दयुतयश्च धातुभिर्विहाः ।
 स्फटिकभवाद्युतिमन्तो नानावर्णा
 विशुद्धाश्च ॥ स्निग्धः प्रभानुलेपी
 स्वच्छोर्चिष्मान्गुरुः सुसंस्थानः ।
 अन्तः प्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाः
 समस्तानाम् ॥ कलुषामन्दयुतयो
 लेखाकीर्णाः सधातवः खण्डाः

पद्मलाञ्छना

। दुर्विज्ञानमनोज्ञा । सशर्कराश्चेति
 मणिदोषाः ॥ सर्पमणेरलक्षणम्
 भमरशिखिकण्ठवर्णीदीपशिखास
 म्प्रभोभुजङ्गानाम् । भवतिमणिः
 किलमूर्धनियोऽनर्घीयः सविज्ञेयः
 ॥ अन्तविभर्त्तिमनुजाधिपतिर्नतस्य
 दोषाभवन्तिविषगेगकृताः कदाचि
 त् ॥ राष्ट्रेचनित्यमभिवर्षितस्यदेवः
 शत्रून्नाशयति तस्यमणेः प्रभावात्
 ॥ ६ ॥ षड्विंशतिसहस्राण्येकस्यम
 णेः पलप्रमाणस्य । कर्षत्रयस्यविंशति
 रूपदिष्टानि पद्मरागस्य ॥ अर्द्धपलस्यद्वा
 दशकर्षस्यैकस्य षट्सहस्राणि । यथाष्ट
 माषकधृतस्तस्यसहस्रत्रयमूल्यम् ॥ मा
 षकचतुष्टयं दशशतत्रयं द्वौतुप्तश्चत
 मूल्यौ । परिकल्प्यमन्तरालिमूल्यं ही
 नाधिकगुणानाम् ॥ वर्णान्यूनस्यार्द्धं
 तेजोहीनस्यमूल्यमष्टांशम् । अल्प
 गुणोवद्दोषोमूल्यात् प्राप्नोति विं
 शांशम् ॥ आधूस्त्रणवहुलं स्वल्प
 गुणं चाप्रुयाद्विशतम् । इति पद्म
 रागमूल्यपूर्वाचार्यैः समुद्दिष्टम् ॥
 ११ ॥ इत्येकोनाशीतिर्वाराञ्चाम्
 ॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौद्रष्टव्यः ॥
 पद्मलता । स्त्री० मृणालिन्याम् ॥
 पद्मलाञ्छनः । पुं० ब्रह्मणि । विधसि ॥
 भास्करे । रवौ ॥ धनदे ॥ गुह्यकेशव
 रे ॥ बुद्धभेदे । लोकेश्वरे ॥
 पद्मलाञ्छना । स्त्री० तारायाम् ॥ लक्ष्

पद्मा

म्याम् । श्रियाम् ॥ बाग्देवतायाम् ।
 सरस्वत्याम् ॥ पद्मंलाञ्छनंयस्याः
 पद्मवर्णकम् । न० पुष्करमूले ॥ त्रि०
 पद्मसमानवर्णवति ॥
 पद्मवासा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ पद्मे
 वासोस्याः ॥
 पद्मबीजम् । न० गालोद्भये । पद्माक्षे । क
 मलबीजइतिकमलगदा० इतिचभा
 षा ॥ पद्मम्यबीजम् ॥ पद्मबीजं
 हिमंस्वादुकषायंतिक्तकंगुरु ॥ विष्ट
 भिवृष्यंरुचञ्च गर्भसंस्थापकंपरम् ॥
 कफवातरंवल्यं ग्राहिपित्तासदाह
 नुत् ॥
 पद्मबीजाभम् । न० मखान्ने । मखाना
 इ० भा० प्र० पा० नीयफले ॥
 पद्मव्यूहः । पुं० पद्माकृतौव्यूहविशेषे ॥
 समविस्तृतपरिमण्डलो मध्योपविष्ट
 जिगीषुः पद्मव्यूहः । तेनराजापुरान्नि
 र्गच्छ्यसर्वदा कपटनिवेशनंकुर्यात् ॥
 पद्महस्ता । स्त्री० श्रियि । लक्ष्म्याम् ॥ प
 द्महस्तीयस्याः ॥ त्रि० पद्मविशिष्टकरे ॥
 पद्मा । स्त्री० फञ्जिकायाम् । भाग्यारि
 पद्माभंपुष्पमस्त्यस्याः ॥ श्रियि । रमा
 याम् ॥ चारव्याम् । पद्मचारव्याम् ॥
 पद्मानुष्णाकटुस्तिक्ता कषायाकफवा
 तजित् । मूत्रकृच्छ्राश्म शूलघ्नी श्वा
 सकास विषापहा ॥ पन्नग्याम् ।
 मनसायाम् । जरत्कारुमुनेः पत्
 न्याम् ॥ वृत्तार्हन्मातरि ॥ कल्किदे

पद्मावतीका

वेनविवाहितायाम्बृहद्रथराजकन्या
 ग्राम् ॥ कुसुम्भ पुष्पे ॥ पद्ममस्त्य
 स्याः । अर्शआद्यच् ॥ यद्वा । पद्यते
 । पद० । अर्त्तिस्तुस्वितिमन् । टाप् ॥
 पद्माकरः । पुं० तडागे । कासारि । सप
 द्मागाधजलाशये ॥ योग्यतयानिष्पद्ये
 चमहाजलाशये ॥ पद्मानामाकरः उ
 त्पत्तिस्थानम् ॥ क्वचित्पद्मशून्येपि
 योग्यतयाप्रयोगः ॥
 पद्माक्षम् । न० पद्मबीजे ॥ त्रि० । पद्म
 लोचने ॥
 पद्माख्या । स्त्री० पद्माख्यायाम् ॥
 पद्माटः । पुं० चक्रमर्दके । उरणाक्षे ।
 पवाड० इ० भा० ॥ पद्ममिवपद्मां
 वाद्मपसमूहंवा अटति अटगतौ ।
 कर्मण्यण् ॥
 पद्मालया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । कमला
 याम् ॥ पद्ममालयोऽस्याः ॥
 पद्मावतीका । स्त्री० मात्रावृत्तविशेषे
 ॥ यथा । यद्यष्टचतुष्कलगणनिर्मित
 पदकरपदकर्णद्विजविहिता सापद्मा
 वतीकाविवुध सुमहिता जगणविर
 हिता सुकविहिता । इहदशवसुभु
 वनैर्भवति विरामः सकलाभिमत
 फलायतदाफणिनायकपिंगलभणि
 त सुमङ्गल रसिकमनः संविहितम
 दा ॥ यथा । विधुरेवविधुरयतिमर्म
 निकृन्ततिजनयतिशर्मन्मर्मसदः
 चन्दनवन पवनोविकलयतिमनो द

पद्माब्जा.

लयतिमदनोद्दयमदः । प्रियसखि
 समनयनं पद्मजनयनं कीर्त्तिं सिंहधर
 खीरमण्यदिमिलतिविशालं भवति
 तदालं विरहपयोनिधिसन्तरणम् ॥
 पद्मावती । स्त्री० जरत्कारुमुनेः प
 तन्याम् । मनसादेव्याम् । नदीप्रभे
 दे । पद्मा० इ० गौ० भा० ॥ पद्
 मचारिण्योषधी ॥ पद्मावतिका
 वृत्ते ॥ जयदेवकवेः पतन्याम् ॥
 पद्मावतीप्रियः । पुं० जरत्कारुमुनौ ॥
 पद्मासनम् । न० योगिनामासनविशेषे
 ॥ यथा । वामोरुपरिदक्षिणं नियम
 तः संस्थाप्य वामंतथा दक्षोरुपरि
 पश्चिमेनविधिनाधृत्याकराभ्यां धृत
 म् । अङ्गुष्ठद्वयेनिधायचिवुकं ना
 साग्रमालोकयेदेतद्व्याधिविकारना
 शनकरं पद्मासनं प्रोच्यते इति ॥ अ
 पिच । जर्वोरुपरिविन्यस्यसम्यक्पाद
 तलेशुभे । अङ्गुष्ठौचनिवध्नीयाइस्ता
 भ्यांव्युत्क्रमात्ततः ॥ पद्मासनमि
 ति प्रोक्तं योगिनां हृदयङ्गममितिदे
 वीगीता ॥

पद्मासनः । पुं० ब्रह्मणि । कमला
 सने ॥

पद्मासना । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्म
 मासनंयस्याः ॥

पद्माब्जम् । न० पद्मके । पद्मा
 क० इ० भा० ॥

पद्माब्जा । स्त्री० पद्मचारिण्योष

पद्मिनीखण्डम्

धी ॥

पद्मी । पुं० हस्तिनि ॥ पद्मंविदु
 जालकमस्त्यस्य । इनिः ॥ हरी
 ॥ पद्मं हस्तेऽस्य ॥

पद्मिनी । स्त्री० पद्मसङ्घाते ॥
 नलिन्याम् । विसिन्याम् ॥ मूल
 नालदलोत्फुल्लफलैः समुदितापुनः
 । पद्मिनीप्रोच्यते प्राज्ञैर्विसिन्या
 दिद्यसास्मृता ॥ पद्मिनीमधुरा
 तित्ता कषाया शिशिरा परा । पि
 त्तकृमिशोष वान्ति भ्रान्ति सन्ताप
 दोषहृत् ॥ इति राजनिर्घण्टोक्तं लक्ष
 णगुणाः । अन्यत्रापि गुणायथा ।
 पद्मिनी शीतलागुर्वी मधुरालवणा
 चसा । पित्तामृक्कफनुदरुक्षावात
 विष्टम्भकारिणी ॥ सरोरुहे ॥ सरस्या
 म् ॥ पद्मयुक्तदेशे ॥ पद्मानिस
 न्त्यत्र । पुं० इनिः ॥ स्त्रीविशेषे
 ॥ यथा । भवति कमलनेत्रा नासि
 काक्षुद्ररन्ध्रा अविरल कुचयुग्मा
 दीर्घकेशीकृशाङ्गी । मृदुवचनमुशीला
 नृत्त्यगीतानुरक्ता सकलतनुसुवेशा
 पद्मिनीपद्मगन्धा ॥ हस्तिन्याम्
 मृणाले ॥ पद्मे ॥ सरोवरे ॥
 पद्मिनीकण्टकः । पुं० पद्मकांटा
 इति गौडेपुग्व्याते ॥ भावप्रकाशो
 क्तोक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पद्मिनीकान्तः । पुं० रवौ ॥

पद्मिनीखण्डम् । न० पद्मिनीनां

पद्र :

समूहे ॥ कर्म० खण्डः ॥
 पद्मिनीवल्लभः । पुं० सूर्ये ॥
 पद्मेशयः । पुं० कृष्णे । विष्णौ ॥
 पद्मेशेते । शीङ् । अधिकरणेशेते
 रित्यच् । शयवासित्यलुक् ॥
 पद्मोत्तरः । पुं० कुसुमे ॥
 पद्मोत्तरात्मजः । पुं० जिनचक्रवर्त्ति
 विशेषे ॥
 पद्मोद्भवः । पुं० अजयिनी । सुज्ये
 छे ॥ पद्मेडवोऽस्य ॥
 पद्मोद्भवा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
 पद्यः । पुं० शूद्रे । अवरवर्णे ॥ न०
 श्लोके । कविकृती ॥ तल्लक्षणं यथा
 । गद्यपद्यमिति प्राहुर्वाङ्मयं द्वि
 विधं बुधैः । वर्णमात्राप्रभेदेन पद्यं
 बहुविधं स्मृतम् ॥ अपिच । पद्यं च
 तुष्यदीतच्च वृत्तं जातिरिति द्विधा ।
 वृत्तमक्षरसङ्ख्यातं जातिर्मात्रा कृ
 ताभवेदिति ॥ शाब्दे ॥
 पद्या । स्त्री० वर्त्मन्याम् । वर्त्मनि ॥
 पादायहिता । शरीरावयवाद्यत् ।
 पद्यत्यतर्द्यङ्गतिपद्भावः ॥ कर्दमे
 पदं दृश्यमस्मिन् । पदमस्मिन् दृश्य
 मिति वायत् ॥ यद्वा ॥ पादौ विध्य
 न्तिपद्याः शर्कराः । विध्यत्यधनु
 षेति यत् ॥ स्तुताविति विश्वः ॥
 पद्रः । पुं० ग्रामे ॥ जनपदे ॥ पद्य
 ते ऽस्मिन् । पद० । स्फायितञ्ची
 तिरक् ॥

पनसः

पहः । पुं० भूर्लुकि ॥
 पद्वा । पुं० पथि ॥ रथे ॥ पद्यते ।
 पद० । स्नामदिपदीत्यादिनावनिप् ॥
 पदरी । स्त्री० गतौ । वनीरचेति
 डीब्रौ ॥
 पनसः । पुं० फलवृक्षवि० । कण्ट
 किफले । कटहलइति पनस० इ
 ति च भाषा ॥ अस्य पर्यायादयो यथा
 पनसः कण्टकिफलः फणाशीति
 वृहत्फलः । पनसंशीतलं पक्वं स्नि
 ग्धं पित्तानिलापहम् ॥ तर्पणं वृंह
 णं स्वादुमांसलं श्लेष्मलं भृशम् । बल्यं
 शुक्रप्रदं हन्ति रक्तपित्तक्षतक्षयान् ॥
 आमन्तदेविष्टमिवातलं तुवरंगुरु ।
 दाहहृन्मधुरं बल्यं कफमेदोविवर्धन
 म् ॥ पनसोद्भूतबीजानि वृष्याणि
 मधुराणि च । गुरुणि वृष्वर्चांसि सृ
 ष्टमूत्राणिसंवदेत् ॥ मज्जापनसजो
 वृष्योर्वातपित्तकफापहः । विशे
 षात्पनसं वर्ज्यं गुल्मभिर्मन्दवह्नि
 भिः । अलं पनसपाकाय फलं कदल
 सम्भवम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥
 कण्टाफलं सुमधुरं वृंहणं स्निग्धशीत
 लम् । दुर्जरं वातपित्तघ्नं श्लेष्मशुक्र
 बलप्रदम् ॥ तदेव सर्पिषा युक्तं स्निग्धं
 हृद्यं बलप्रदम् । कृद्दिघ्नं नचचक्षुषं
 वृष्यञ्च वातपित्तनुत् ॥ कण्टाफलम
 पक्कन्तुकपायं स्वादुवातलम् । रक्त
 पित्तहरं स्वादु तत्फलास्थापितदु

पन्नगकेशरः

णम् ॥ इतिराजवल्लभः ॥ कण्टके
॥ वानरविशेषे ॥ पनाय्यतेस्तूयते
। पन० अत्यविचमितमीत्यादिना
असच् ॥ :
पनसतालिका । स्त्री० पनसस्यफले ॥
पनसा । स्त्री० रोगप्रभेदे ॥ राक्षसी
विशेषे ॥ वानरीविभेदे ॥ नदीवि
शेषे ॥
पनसिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तकर्ण
मध्यजातव्रणेक्षुद्ररोगविशेषे ॥
पनायितः । त्रि० शस्ते ॥ पनाय्यते
स्म । पण । पनच । क्तः । आ
यादयश्चाङ्गधातुकेषा ॥
पनितः । त्रि० ईडिते । पनायिते ॥
पन० । क्तः । आयाभावः ॥
पन्यकः । त्रि० पथिजाते ॥ पथः पन्य
चेतिबुन् ॥
पन्नः । पुं० अधोगमने । नीचैर्गतौ
॥ पनेः कृवृजृसीतिनन् ॥ त्रि० ।
च्युते । गलिते । पतिते ॥ पथ
तेस्म । एद० । क्तः । गन्त्यर्थेति
कर्त्तरिधाक्तः ॥
पन्नगः । पुं० नागेभ्योभिन्नेपवनाशने
। सर्पे ॥ पन्नं गच्छति । गम्ल०
सर्वत्रपन्नयोरुपसङ्ख्यानमितिङः ॥
पद्भ्यांनगच्छतीतिवाविग्रहः ॥
पन्नकाष्ठे ॥
पन्नगकेशरः । पुं० नागकेशरपुये ॥
पन्नगाख्यः केशरः ॥

पयः खल्लः

पन्नगाशनः । पुं० गरुडः । वैनतेये
॥ पन्नगान्अश्नातिअश० । ल्युः ॥
पन्नगाअशनंयस्येतिवा ॥
पन्नगी । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ सर्पिणी
क्षुपे । मनसादेव्याम् ॥
पन्नहा । स्त्री० चर्मपादुकायाम् ॥
पन्नघ्नी । चर्मपादुकायाम् ॥ पनहा
पनही० इतिचभाषा ॥
पपीः । पुं० सोमे । चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥
पांतिलोकम्पिवतिश । पा० । या
पोः कित्च्चेतिङ्ङेः ॥
पपुः । पुं० पालके ॥ स्त्री० । धात्याम्
॥ पाति । पा० । कुर्मश्चेतिचकारा
दन्यतोपिकुर्वातोद्देच ॥
पमरा । स्त्री० सल्लुकी० इ० गौ० भा०
प्र० गंधद्रव्यविशेषे ॥
पम्पा । दण्डकारण्यान्तर्गतसरोविशेषे
॥ ऋष्यमूकसमीपवर्तिन्यां पुष्करि
ण्याम् ॥ यथा । पश्यलक्ष्मणपम्पा
यावकः परमधार्मिकः । शनैः
श्चालयतेपादान्प्राणिनां बधशङ्कया
॥ वकः किंवर्ण्यते रामयेनाहंनिष्
कुलीकृतः । सहवासी विजानाति
चेष्टितंसहवासिनामिति ॥ ओड्दे
शस्थनदीविशेषे ॥
पयः कन्दा । स्त्री० क्षीरविदार्याम् ॥
पयः कन्देयस्याः ।
पयःखल्लः । पुं० चतुष्यद्वहनीयेजला
हरणार्थचर्मपुटविशेषे । दृती । प

पयस्विनी

खालङ्कति० ॥

पयः पूरः । पुं० अर्पासमूहे ॥

पयः प्रसादि । न० कतके । कङ्कजानिर्म
ली० इ० भा० ॥

पयःफेनी । स्त्री० । दुग्धफेनीक्षुपे ॥

पयश्चयः । पुं० अर्पासमूहे । पूरे ॥ पय
सांचयः ॥पयः । न० क्षीरे । दुग्धे ॥ नीरे । जले
॥ पय्यते० पयतेवा । पयगतीपीड्०
पानेवा । सर्वधातुभ्यङ्ग्यमुन् ॥पयस्यः । पुं० मार्जारि ॥ त्रि० । पयःपान
कर्त्तरि ॥ पयः पिबति । पा० ।
मुपीतिकः ॥पयस्याशम् । न० कुत्सितेपयसि ॥ याप्ये
पाशप् । पाशकल्यककाम्ये ध्विति
विसर्गस्यसः ॥पयस्यः । त्रि० पयोजाताज्यदध्यादौ ॥
पयोहिते ॥ पयसोविकारः । गोपय
सौर्यत् ॥पयस्या । स्त्री० दुग्धिकायाम् ॥ क्षीर
काकोल्याम् ॥ स्वर्णक्षीर्याम् ॥ सूर्य
बल्ल्याम् ॥ कुटम्बिनो क्षुपे ॥ आ
मिद्यायामिति हेमचन्द्रः ॥पयस्वान् । त्रि० पयस्विनि ॥ पयोस्त्य
स्यमतुप् ॥पयस्वला । स्त्री० छाग्याम् ॥ पयोस्त्य
स्याम् । अन्येभ्योपीतिबलः ॥पयस्विनी । स्त्री० नद्याम् ॥ भारतवर्ष
स्यविशेषनद्याम् ॥ धेनौ । विभा

पयोधिकम्

वर्ध्याम् । रजन्याम् ॥ काकोल्याम्

॥ दुग्धफेन्याम् ॥ क्षीरविदार्याम् ॥

॥ छाग्याम् ॥ क्षीबल्याम् ॥ पयो

स्त्यस्याम् ॥ अस्मायामेधेतिविनिः

डौप् ॥

पयोगडः । पुं० द्विपे ॥ घनोपले ॥

पयोघनः । पुं० घनोपले ॥ इ० हा० ॥

पयोजन्मा । पुं० घने । मेघे ॥ पयसोज
न्ययस्मात् ॥पयोदः । पुं० मेघे ॥ पयोददाति ॥ डुदा
ज्० । कः ॥

पयोदवान्तम् । न० अश्वः कणे

पयोधरः । पुं० इक्षुविशेषे । कीषकारे ॥

नारिकेले ॥ क्षीस्तने । कुचे ॥ यथा

। यापांसुपाण्डुरवपुर्विरसापुरासीत्

सैबालकाङ्कुरलतामधुनाविभर्त्ति

वक्रं प्रसर्पति तनोर्वितनोति ल

क्ष्मीप्रायः पयोधरसमुन्नतिरचहेतु

रिति ॥ कशेरुणि ॥ मेघे ॥ धर

ति । धृज्० । अच् । पयसोधरः ॥

गुरुमध्यगतचतुर्मात्रिकप्रभेदे ॥ क

र्णिकारवृत्ते इतिशब्दाम्बुधिः ॥

पयोधाः । पुं० समुद्रे ॥ जलाधारे ॥

पयोदधाति । डुधाज्० । पयसिचै

ति धाजोऽसिः ॥ मेघे ॥

पयोधिः । पुं० समुद्रे ॥ पयांसिधीयन्ते

ऽत्र । डुधाज् । कर्मण्यधिकरणेचे

तिकिः ॥

पयोधिकम् । न० समुद्रफेने ॥

परः .

पयोनिधिः । पुं० समुद्रे ॥ क्षीराब्धौ
॥ पयांसिनितरांधीयन्ते ऽत्र ॥ दुधा
ज्० । अधिकरणेकिः ॥

पयोमुक् । पुं० मेघे ॥ पयोमुञ्चति ॥
मुचल्ल० क्तिप् ॥

पयोलता । स्त्री० क्षीरविदार्याम् । पय
सोलतेव ॥

पयोव्रतः । पुं० पयोमात्रपानरूपव्रत
विशेषे । द्वादशाहसार्धे विष्णु
व्रतवि० ॥

पयोणिजाता । स्त्री० सरस्वतीसरि
ति ॥

पयोष्णी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ विन्ध्या
चलदक्षिणेप्रसिद्धायानद्याम् ॥ पयो
ष्णी सलिलरुच्यं पवित्रं पापनाशन
म् । सर्वपापहरं सौख्यबलकान्ति
प्रदं लघ्वितिराजनिर्घण्टः ॥

परः । पुं० देहादन्यस्मिन्नात्मनि ॥ ब्र
ह्मणश्चायुषि ॥ यथा । कालसङ्ख्या
समासेनपूर्वाद्द्वयकल्पिता । स एव
स्यात्परः कालस्तदन्तेपरिपूज्यते ॥
निजिनतस्यमानेन चायुर्वर्षशतं स्मृ
तम् । तत्पराख्यं तदर्धं च परार्धं न
भिधीयते ॥ अपिच । त्रीणिकल्प
शतानि स्युस्तथा षष्टिर्द्विजोत्तमाः ॥
ब्रह्मणः कथितं वर्षं पराख्यं तच्च तत्पद
म् ॥ इ० कूर्मपुराणे ५ अध्यायः ॥
मायातीति परमेश्वरे ॥ न० । पश्चा
द्भाविनिकार्ये ॥ न० ॥ केवले ॥

परकीयः .

मोक्षे ॥ यथा ॥ यस्य बाङ्मनसो
स्यातां सम्यक्प्रणिहिते सदा । तप
स्यागश्च सत्यञ्च स वै परमवाप्नुयादि
ति ॥ सत्तायाम् । परसामान्ये ॥
ब्रह्मणि ॥ त्रि० । प्रकृष्टे । श्रेष्ठे ॥
निरतिशये । उत्कृष्टे । प्रकृतिगु
णासंस्पृष्टे । अप्रामाण्यशंकाकलङ्क
शून्ये ॥ यथा एकाक्षरं परम्ब्रह्म
प्राणायामं परंतपः । सावित्र्यास्तु
परं नास्ति मीनात् सत्यं विशिष्यत
इति मनुः ॥ बहुकालीने ॥ अरौग
शत्रौ ॥ दूरे । अन्यस्मिन् । व्यति
रिक्ते । स्वस्मादितरस्मिन् ॥ उत्तर
स्मिन् ॥ पिपत्तिरोषम् पूर्यते ऽने
नवा । पृ० । प० । ऋदोरप्० पुं
सीतिघोवा ॥

परः शतः । त्रि० शतात्परस्मिन्सङ्
ख्येये । शताधिके ॥ शतात्परः ।
पञ्चमीतियोगविभागात्समासः ।
राजदंतादिः । पारस्करादित्वात्-
सुट् ॥ परः शताद्यास्तेषां परासङ्
ख्याशतादिकात् ॥

परः सहस्रः । त्रि० सहस्रात्परस्मिन् । स
हस्राधिके ॥ सहस्रात्परः । पञ्च
मीति योगविभागात्स० राजदंता
दिः । पारस्० सुट् ॥

परकीयः । त्रि० परसम्बन्धिनि ॥ पर
स्येदम् । गहादिषुकुग् जनस्य परस्य
चेति षष्ठः ॥

परतन्त्रम्

परकीया । स्त्री० नायिका भेदे ॥
 परकृतिः । पुं० पुरुषविशेषनिष्ठमियोवि
 रुद्धकथने । अर्थवादविशेषे ॥
 परचेचम् । न० परभूमौ ॥ यथा । वृ
 षापेहिपरचेचादायातिचे चरत्तकः
 । इति ॥ परपत्न्याम् ॥ परश
 रीरे ॥
 परग्रन्थिः । पुं० पर्ववधौ । अङ्गुलि
 पर्वणि ॥ इ० हा० ॥
 परच्छिद्रम् । न० परदोषे ॥ नोचः सधं
 । पमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति । आ
 त्मनो बिल्वतुल्यानिपश्यन्नपिनपश्य
 ति ॥ इ० ग० पु० ॥
 परजातः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । परा
 चिते । परेधिते ॥ परस्माज्जातः
 परपोषितत्वात् ॥
 परजितः । त्रि० शत्रुणापराजिते ॥
 परञ्जः । पुं० तैलयन्त्रे ॥ कुरिकाफ
 ले ॥ फेने ॥ असौ ॥
 परञ्जनः । पुं० वरुणे ॥ इ० तिष्ठेम
 चन्द्रः ॥
 परञ्जयः । पुं० वरुणे ॥ त्रिकाण्ड
 शेषः ॥ त्रि० शत्रुजयकर्त्तरि ॥
 परतन्त्रम् । न० परकीयशास्त्रे ॥ व्यक्ते ॥
 यथा । बुद्ध्याहिस्वकार्येअहङ्कारे
 जनयितव्येप्रकृत्यापूरोऽपेक्ष्यते अन्य
 याक्षीणासतीनालमहङ्कारंजनयितु
 मितिस्थितिः । एवमहङ्कारादि
 भिरपिस्वकार्यजनने प्रकृत्यापूरम

परधर्मः

पेक्ष्यते । तेनप्रकृतिंपरामपेक्ष्यमाणं
 कारणमपि कार्योपजनने परतन्त्रं
 भवति । त्रि० । परवशे । पराधीने
 ॥ परतन्त्रं प्रधानंयस्य ॥ परेषां
 तन्त्रम् ॥
 परतः । अ० परस्तादर्थे ॥ परस्मिन्पर-
 स्याम्परस्मात्परस्याः परः परावा ।
 वसत्यागतोरमणीयंवा । विभाषाप-
 राबराभ्यामिच्छतमुच् । तद्धितश्चा-
 सत्त्वविभक्तिरित्यव्ययत्वम् ॥
 परत्र । अ० परलोके ॥ परस्मिन् । स-
 मम्यास्त्वल् ॥
 परत्रभीरुः । त्रि० धार्मिके । परकाल-
 भयशीले ॥
 परत्त्वम् । न० परतायाम् । परव्यव-
 हारकारणे ॥ तद्विविधम् । दिक्क-
 कृतङ्कालकृतञ्च दूरस्थेदिक्तं
 परत्त्वम् । ज्येष्ठेकालकृतंपरत्त्वमि
 ति ॥
 परदारः । पुं० परभार्यायाम् ॥ तद्व-
 मनेदोषोयथा । परदाररताश्चैवपर
 द्रव्यहराश्चये । अधोधोनरकेयान्ति
 पीड्यन्तेयमकिङ्करैरिति ॥
 परदुःखम् । न० अन्यजनपीडायाम् ॥
 परदेवता । स्त्री० परमात्मनि । पर ब्र-
 ह्मणि ॥
 परदेषी । त्रि० विदूषके । परद्वे-
 ष्टरि ॥
 परधर्मः । पुं० स्वमर्थविहिते ॥ पर-

परपाकरतः ;

स्यपरिषांवाधर्मः ।

परध्यानम् । न० ध्यानविशेषे ॥ ..

परन्तपः । पुं० परतापिनि । शत्रुता-

पने ॥ जितेन्द्रिये ॥ परिषांकाम

क्रीधलोभादिशत्रूणांतापजनके ।

अज्ञानशत्रुदमने ॥ परंशत्रुकाम-

क्रोधादिरूपंशत्रुगणधीर्येणबलवता

विवेकेनतपसाचभानुरिवतापयती

तिवियहेतपसन्ताप इत्यस्मात्पुण्य-

न्तात्परिकर्मण्युपपदेद्विषत्परयोस्ता

पेरितिखच्प्रत्ययः । खचिह्रस्वः ।

मुम् ॥

परम् । अ० प्रागुक्तविरुद्धार्थे ॥

परपदम् । न० मुक्तौ ॥ श्रेष्ठस्थाने पर-

श्चतत्पदश्च ॥

परपाकनिवृत्तः । पुं० परोद्देश्यकपाक-

रहिते । पञ्चयज्ञाकर्तारि ॥ यथा ।

गृहीत्वान्निसमारोप्यपञ्चयज्ञान्-

निर्वपेत् । परपाकनिवृत्तोऽसौमु-

निभिः परिकीर्तितः ॥ इतिमिता-

क्षरा ॥

परपाकरतः । पुं० परपाकरुचौ ॥

प्रातः पञ्चयज्ञान्निर्वर्त्यपरान्नभो-

जिनि ॥ यथा । पञ्चयज्ञान्स्वयंकृ-

त्वापरान्नमुपजीवति । सततंप्रात-

रुत्थायपरपाकरतस्तुतः ॥ परपाक

निवृत्तस्यपरपाकरतस्यच । अपचस्

यचभुक्त्वान्नंदिजघ्नान्द्रायणंचरेत् ॥

इतिमिताक्षराणांप्रायश्चित्ताध्यायः ॥

परभागः ;

परपिण्डादः । चि० परान्नि । परा

न्नजीविनि ॥ परस्पपिण्डः । तमस्ति

॥ अद० । कर्मण्यण् ॥

परपुरुषः । पुं० विष्णौ ॥ परश्चासौ

पुरुषश्च ॥ अन्यपुंसि ॥ उपना

यके ॥

परपुष्टः । पुं० कलकंठे । कोकिले

॥ परेणवायसेनपुष्टः पालितः ॥

चि० । अन्यपालितेः । परेण

पोषिते ॥

परपुष्टमहोत्सवः । पुं० आस्त्रे ॥ पर-

पुष्टानांमहोत्सवोयस्मिन् ॥

परपुष्टमहोत्सवा । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

परपुष्टे महोत्सवोयस्याः ॥

परपुष्टा । स्त्री० पणाङ्गनायाम् ।

वारनार्याम् ॥ परैः पुष्टा ॥

परपूर्वा । स्त्री० पुनर्भ्याम् । स्त्रैरिण्या

म् । परोऽन्यःपूर्वोभर्तायस्याः सा ।

परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याःसप्तप्रोक्तायथा

क्रमम् । पुनर्भूस्त्रिविधातासां स्त्रैरि

णीतुचतुर्विधेति नारदः । पतिंहि

त्वाऽपकृष्टंस्वमुत्कृष्टं यानिषेवते ।

निंद्यैवसाभवेन्नोकेपरपूर्वेतिचोच्य

तेइतिमनुः ॥

परप्रतिनप्ता । स्त्री०

(इतिहेम

परप्रपौत्रः । पुं० वृद्धप्रपौत्रे ॥ (चन्द्रः ॥

परभाषा । स्त्री० अपशब्दे । स्लेच्छिते ॥

परभागः । पुं० गुणोत्कर्षे ॥ सुम

म्यदि ॥ शेषांशे ॥ शोभातिशये

परमन्तप :

॥ परभागवतभवेद्वर्णद्वयमसर्गजारुचिः
परभुक्ता । स्त्री० अन्यपुरुषसम्भोगवि
शिष्टायाम् ॥ परभुक्ताश्चकान्ताश्च
योभुङ्क्ते सनराधमः । सपच्यते
कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाङ्करो ॥ इ
त्यादिनाब्रह्मैवैतन्तुश्रीकृष्णजन्मखंडे
१८५ ध्यायेविशेषोदृष्टव्यः ॥

परभृत् । पुं० काके ॥ परंविभर्त्ति
डुभृज् । क्तिप् ॥

परभृतः । पुं० कोकिले पिके ॥ परे
णकाकेनभृतः ॥ त्रि० ॥ परपो-
षिते ॥

परम् । अ० नियोगे ॥ क्षेपे ॥ किन्त्व
र्थे ॥ केवले ॥

परमः । पुं० प्रणवे ॥ त्रि० । परे ।
उत्कृष्टे ॥ अग्रेसरे ॥ प्रथमे ॥ अ-
कारे ॥ प्रकृष्टे । उत्पत्तिविनाशशू-
न्यस्वप्रकाशपरमानन्दरूपे । निरति
शयपुरुषार्थपर्यवसायिनि ॥ प्रधाने
॥ पराउत्कृष्टामायस्थसः ॥

परमगतिः । स्त्री० मुक्तौ ॥ त्रि० मो-
क्षहेतौ ॥ यांविप्राःसर्वतः शान्ता
विशुद्धाज्ञाननिश्चयाः । गतिगच्छ-
न्ति सन्तुष्टास्तामाहुः परमांगति
मिति मोक्षधर्मः ॥

परमन्तपः । न० इन्द्रियजये ॥ मन-
सश्चन्द्रियाणाञ्चक्षैकाग्र्यं परमन्तपः
। प्राणायामाब्राह्मणस्यत्रयोपिविधि
वत्कृताः । व्याहृतिप्रणवैर्युक्ता वि

. परमहंस :

ज्ञेयं परमन्तपः ॥ आलोचने ॥
परमपदः । पुं० न० श्रेष्ठस्थाने ॥ पर-
देवताचरणे ॥ पद्यतैजानिभिः प्रा-
प्यते इति पदः परमश्चासीददृष्टेति
परमब्रह्म । न० परमेश्वरे । नारायणे ॥
परमम् । अ० अनुज्ञायाम् । अनुमती
। हां० इ० भा० ॥ परंमिमीतेमि-
नोतिमीनातिवा । डम् ॥

परमर्षिः । पुं० भेलादयृषिविशेषे ॥
सप्तर्षिषु ॥

परमहंसः । पुं० आत्मा नात्मविवेकि
परिव्राजिव्राह्मणे । संवर्तकारुणि
श्वेतकेतुदुर्वासाऋभुनिदाघजडभरत
दत्तात्रेयैवतकप्रभृतौ ॥ मुखजाना
मयंधर्मी यद्विष्णोर्लिङ्गधारणं । बाहु-
जातीरुजाताना मयंधर्मी न विद्यते
॥ * ॥ चतुर्विधावधूतेषुतुरीये ॥
यथा । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोहं
स उच्यते । त्रयोन्ये भोगयोगाद्या
मुक्ताः सर्वेशिवोपमाः ॥ हंसीन-
कुर्यात् स्त्रीसङ्गनवाधातुपरिग्रहम् ।
प्ररश्ममश्नन्विहरे त्रिषेधविधिवर्जि-
तः ॥ त्यजेत्स्वजातिचिह्नानि क-
र्माणि गृहमेधिनाम् । तुरीयोविचरे
तक्षोणीं निः संकल्पो निरुद्यमः ।
सदात्मभावसंतुष्टः शोकमोहविव-
र्जितः । निर्निकेतस्ति तच्चुः स्या-
न्निः शंको निरुपद्रवः ॥ नार्पणं भ-
क्ष्यपेयानां न तस्मिन् ध्यानधारणाः । मु-

परमाणु :

क्षौविरक्तोनिर्बन्धोऽसाचारपरोयति
रिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ ..

परमागति : । स्त्री० साक्षान्मोक्षहेतौ
॥ यथा । कषायपक्तिः कर्माणिज्ञा
नन्तुपरमागतिरिति ॥

परमाणु : । पुं० परिमाणुले । परमेणौ
। यतोऽणुर्नास्ति सपरमाणुरित्यर्थः
॥ जालान्तरगतेभानौयत्सूक्ष्मं दृश्य
तेरजः । तस्ययः षष्ठकोभागः पर
माणुः स उच्यते ॥ * ॥ सौचान्ति
कादिमतेऽतुष्टयेऽपृथिव्यादिपरमा
णवः खरस्त्रे ह्येषोरणस्वभावाः । तथा
हि कठिनस्वभावाः पृथिवीपरमाणवः
। स्नेहस्वभावाः अपां परमाणवः । उष्ण
स्वभावास्ते जसः परमाणवः । ईर
णस्वभावावायुपरमाणवः इति ॥
परमस्यासावणुश्च ॥ * ॥ पृथिव्या
दिभूतचतुष्टयानां द्रव्यणुकानामवय
वः परमाणुः । सचनित्योनिरवय
वस्ततः सूक्ष्ममपि नास्ति । यथा ।
नित्याऽनित्याचसाहेधा नित्यास्याद
णुलक्षणा । अनित्यातुतदन्यास्यात्
सैवावयवयोगिनी ॥ पारिमाण्डल्य
नामकतत्परिमाणुन्तु नकस्यापि क
रणम् । यथा । पारिमाण्डल्यभिन्ना
नां कारणत्वमुदाहृतम् ॥ जलादिप
रमाणुरुपस्थानित्यत्त्वम् । पार्थिवपर
माणुरुपस्थाऽनित्यत्त्वम् । यथा ।
जलादिपरमाणौतन्नित्यमन्यत्सहेतु

परमाणु :

कम् । इ० भा० प० ॥ तैरेवपरमा
णुभिराद्युपादानैर्द्रव्यणुकचसरेणवा
दिक्रमेणस्थूलक्षितिजलतेजोमरुतः
सृजतिपरमेश्वरः । यथा । अयोज
नं परमाणुकर्मतथाचसर्गाद्यकालीनं
द्रव्यणुकारम्भकपरमाणुकर्मयत्नजन्य
प्रयत्नवदात्मसंयोगजन्यं वाकर्मत्वाद
स्मदादिशरीरकर्मवदिति कुसुमाञ्ज
लिः ॥ प्रलयेऽतिस्थूलस्थूलनाशान
न्तरं परमाणुक्रियाविभागपूर्वसंयोग
नांशादिक्रमेण द्रव्यणुकशानात्तिष्ठ
न्तिपरमाणवण्वेति । यथा । दोधूय
मानास्तिष्ठन्तिप्रलयेपरमाणवः । इ
ति प्राचीनकारिका ॥ तस्यमहत्वा
भावादतीन्द्रियत्त्वम् । यथा ॥ मह
त्त्वं षड्विधेहेतुरिति० भा० प० ॥ *
कालविशेषे ॥ यथा । सकालः पर
माणुर्वैयोभुङ्क्तेपरमाणुताम् । सतो
विशेषभुग्यस्तुकालः सपरमोमहा
न् ॥ अणुर्द्वौपरमाणूस्यात्त्यसरेणु
स्त्रयः स्मृतः । जालांकरश्मयवग
तः खमेवानुपतन्नात् ॥ इ० श्री
भागवते ३स्कन्धे ११ अध्यायः ॥
अस्यार्थः । सतः प्रपञ्चस्यपरमाणु
तां परमाणववस्थां योभुङ्क्तेसकालः
परमाणुः तस्यैवाविशेषं साकल्यं यो
भुङ्क्तेसपरममहान् । अयमर्थः ।
यहर्चताराचक्रस्य इत्यादिनायत्सूर्य
पर्यटनं वक्ष्यति तत्रसूर्योयावतापर

परमात्मा

माणुदेशमतिक्रामतितावान्कालः
 परमाणुः । यावताचद्वादशराश्या
 त्मकंसर्वभुवनकोषमतिक्रामति ।
 सपरममहान्संबत्सरात्मकः तस्यैवा
 हत्त्यायुगमन्वन्तरादिक्रमेणद्विपरार्धा
 न्तत्त्वमिति । तथाच पञ्चमेसूर्यगल्यैव
 कालादिविभागंवक्ष्यति ॥ इदानीं
 द्रव्यगुणादिलक्षणपूर्वकमध्यमकाला
 वस्यांकथयतिद्वौपरमाणूश्चणुः स्या
 त्त्रयोणवस्वसरेणुः सतुप्रत्यक्षद्रव्या
 हजालार्केति । गवाक्षप्रविष्टेष्वर्कर
 श्मिष्ववगतः कोसौयोतिलघुत्वेन
 खमेवानुपतन्त्रगात्गतः । नगामि
 तिपाठिखमेवानुपतन्नवगतः नतुगां
 पृथ्वीम् । इति श्रीधरस्वामिनः ॥

परमाणवङ्कः । पुं० विष्णौ ॥

परमात्मा । पुं० चिदात्मनि । स्वप्रका
 शज्ञानस्वभावात्मनि । कार्यकारण
 विलक्षणेनिश्चयशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावे ॥
 देहादिवुद्ध्यन्तानामविद्ययात्मत्वेन
 कल्पितानांपरमः प्रकृष्टउपद्रष्टृत्वा
 दिविशेषणविशिष्टआत्मा ॥ अन्नम
 यप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्द
 मयेभ्यः पञ्चभ्योऽविद्याकल्पितात्म
 भ्यः परमः प्रकृष्टोऽकल्पितोब्रह्म
 पुच्छंप्रतिष्ठेत्युक्तः आत्माच सर्वभूता
 नांप्रत्यक्चेतनः । उत्तमः पुरुषस्त्वं
 न्यः परमात्मैत्युदाहृतः । परामा
 मायाशक्तिर्वायस्यसः । अतति

परमायुः

सर्वव्याप्नोतीत्यात्मा । परमश्चासा
 वात्माचेतिवा ॥ परमात्मातत्पदा
 र्थः सर्वोपाधिविवर्जितः ॥ अत्रो
 क्तं श्रीदेवीभागवते । याशक्तिः पर
 मात्मासौयोसौसापरमात्मता । अ-
 न्तरनैतयोः कोपिसूक्ष्मं वेदचनारं
 देति ॥ अंतरंभेदः सूक्ष्ममपिनवे
 द ॥ अस्यध्यानं यथा । हृत्पद्ममध्ये
 पुरुषंपुराणं सत्यात्मकंसर्वजगत् स्वरू
 पम् । ध्यायामिनित्यंपरमात्मसंज्ञं
 चिद्रूपमेकंवचसामगम्यमिति ॥

परमाद्वैतः । पुं० विष्णौ ॥ मतविशेषि
 ॥ यथा । निर्गुणं वामभागेचसव्यभा
 गेऽङ्गुतानिजा । मध्येनाथः स्वयं
 ज्योतिस्तज्ज्योतिर्मेतमोहरमिति ॥

परमानन्दः । पुं० अविनाशिनिरति
 शयत्वाभ्यामुत्कृष्टसुखविशेषि ॥ पर
 मश्चासावानन्दश्च ॥ अतिशयाह्लादे
 ॥ ब्रह्मानन्दे ॥ सार्वभौमादिहि
 रण्यगर्भान्तःनन्दानामुत्तरोत्कर्षपर
 मावधित्वात् ॥

परमान्नम् । न० क्षीरिकायाम् ॥ पायसे
 । क्षीर इ० भा० ॥ परमञ्च तदन्नञ्च
 ॥ यद्वा । परमाणामुत्तमानां देवादी
 नामन्नम् ॥

परमायस्तः । त्रि० अतिशान्ते ॥ पर
 मश्चासौ आयस्तश्च ॥

परमायुः । पुं० विंशत्यधिके वर्षशते
 । जीवितकाले ॥ यथा । शतंवर्षा

परमार्थवित्

विंशत्यानिशाभिः पञ्चभिः स
ह । परमायु रित्प्रोक्तं नराणांकरि
णामिह । अद्वाद्वाचिंशदश्वानांशुनां
द्वादशवत्सराः । पञ्चविंशतिवर्षाणि
खरस्यकरंभस्यच ॥ चतुर्विंशतिरब्दा
नांष्टयस्यमष्टयस्यच । मृगशूकरव
त्तादिपशूनांषड्दशगन्विताः ॥ इ०
शब्दमाला ॥

परमायुषः । पुं० असनद्वये ॥

परमारः । पुं० पवारं इ० भाषां प्र०
क्षत्रियजातिविशेषे ॥

परमार्थः । पुं० सत्ये । एकरूपेणावस्थि
तेर्ये ॥ परमार्थोद्विधाप्रोक्तो मयाहे
स्वर्गवासिनः । एकः स्वभावतः सा
क्षात्परमार्थः सदैवतु ॥ सशिवः
सत्यचैतन्यसुखानन्तस्वलक्षणः । अपरः
कल्पितः साक्षात् ब्रह्मण्यध्यस्तमा
यया ॥ व्यावहारिकसत्यार्थसाक्षात्
सत्यार्थचिद्वचनं । उभयवक्तिवेदस्तु
मार्गनिबन्धनं ॥ इत्युक्तं ब्रह्मं
गीतायांब्रह्मणाब्रह्मदर्शिना ॥ २ ॥
अध्याये ॥ चतुष्वर्येषूक्तं मोक्षे ।
यथार्थे ॥ प्रपञ्चोयदिविद्येतनिवर्त्ते
तनसंशयः । मायामात्रमिदं हैतम
हैतंपरमार्थतः ॥ परमश्चासावर्थश्च
॥ स्वर्गादिषुधर्मादिषुवापरमोमोक्षो
र्थः परमार्थः ॥

परमार्थवित् । चि० । तत्त्वदर्शिनि ॥ अश्व
मेधशतसहस्राण्यथकुरुतेब्रह्मघातल

परमेष्ठी

क्षाणि । परमार्थविज्ञपुण्यैर्नचपापै
र्लिप्यतेविमलः ॥

परमार्हतः । पुं० जैनराजर्षिविशेषे ॥

परमाशक्तिः । पुं० सास्यावस्थमायोपा
धिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ यदाहगीता
सु । अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंवि
द्विमेपराम् । जीवभूतांमहाबाहोय
येदंधार्यतेजगदिति ॥

परमृच्युः । पुं० काके । वायसे ॥ परे
भ्योमृच्युरस्य ॥

परमेशः । पुं० परशिवे ॥ परमात्मनि ॥
परमश्चासावीशश्च । परमावन्द्रादि
भ्योप्युत्कृष्टाब्रह्मादयःतेषामीशः ।

परमेश्वरः । पुं० महेश्वरे । शिवे ॥ पर
मात्मनि । सर्वजडवर्गसत्तास्फूर्तिं
प्रदत्वेनबाध्यबाधकभावशून्ये । सर्व
दोषानस्कंदिते । परश्चासावीश्वर
श्च । परमउत्कृष्टः ईश्वरेभ्योहिरण्य
गर्भादिभ्यः सचासावीश्वरश्च ।

परमेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् । परदेव
तायाम् । परास्त्रायाम् ॥ परमा
चासावीश्वरीच । यहा । परमाणां
ब्रह्मादीनामीश्वरीनियन्त्री ॥

परमेष्ठी । पुं० धातरि । पितामहे । अब्ज
योनौ ॥ परमेष्ठ्योन्निचिदाकाशेब्रह्म
पदेवातिष्ठतिष्ठा० । परमेष्ठ्यः किदि
तीनिः । तत्पुरुषेकतृतीयलुक् । म्या
स्थिन्स्थूणामितिषत्वम् ॥ गुरुविशेषे ।
यथा । आदौसर्वत्रदेवेशिमन्वदःपर

परम्परा

मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वं हि परमेष्ठी
 त्वहंगुरुरिति ब्रह्मनीलतन्त्रे २ पटलः
 ॥ मन्त्रदातागुरुः प्रोक्तो मन्त्रस्तु पर
 मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वं हि परमेष्ठि
 गुरुस्त्वहमितितन्त्रान्तरम् ॥ शाल
 ग्रामविशेषे ॥ यथा ॥ परमेष्ठीचशु
 क्लाभः पद्मचक्रसमन्वितः । चित्रा
 कृतिस्तथापृष्ठे शुषिरश्चातिपुष्कल
 म् ॥ परमेष्ठीलोहिताभश्चक्रमेकंतथा
 युतम् । विम्बाकृतिस्तथारखाशुषि
 रश्चातिपुष्कलमिति ब्रह्मपुराणम् ॥
 अपिच । परमेष्ठौ चशुक्लाभश्चक्रमपद्मस
 मन्वितः ॥ सवर्तुलस्तथापीतः पृ
 ष्ठे चशुषिरंध्रुवमिति पुराणसंग्रहः
 ॥ परमेष्ठौ तुरक्लाभश्चक्रमपद्मसमन्वितः
 । द्विधाकृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चापि व
 र्तुलम् ॥ पीतवर्णयुतोवापि भुक्तिमुक्ति
 वरप्रद इति वैश्वानरसंहिता ॥
 जिने । बुद्धे ॥
 परमेष्ठिनी । स्त्री० ब्राह्म्याम् । वामन
 हाटी० इ० गौ० भा० ॥ परमेष्ठि
 नः शक्तौ ॥
 परमेष्वासः । पुं० उत्कृष्टधनुषि ॥
 त्रि० महाधनुर्धरे ॥
 परम्परः । पुं० मृगविशेषे ॥ तनयस्य
 प्रपौत्रे इति मेदिनी ॥ प्रपौत्रादावि
 ति हेमचन्द्रः ॥
 परम्परा । स्त्री० परिपाठ्याम् । अनुक्र
 मे ॥ वधे । हिंसायाम् ॥ अन्वये । स

परवशः

न्तानि ॥ परम्पराशब्दोऽव्युत्पन्नं प्रा
 निपदिकम् ॥ यद्वा । परंपिपतिं ।
 पृ० । अच् । श्वपचजारहरेतिवत् ।
 तत्पुरुषेकतीति बहुलग्रहणादमौलु
 क् । पृ० ॥
 परम्पराकम् । न० इच्छांपशुघाते । श-
 मने । प्रोक्षणे ॥ परम्परायाश्चकनं
 । अक० । भावेघञ् । अश्वतेर्घञ्
 वा ॥ यद्वा । परमतिशयेऽव्ययम् ।
 परंपरः श्रेष्ठः आकोऽस्मात् ॥
 परम्परीणः । त्रि० परम्पराप्राप्ते ॥
 परांश्चपरतरांश्च अनुभवति । परोवर
 परम्परेत्यादिनाम् । प्रकृतेः पर
 म्परभावो निपातनात् ॥ लक्ष्मीं परम्प
 रीणां त्वंपुत्रपौत्रीणां तानयेति भट्टिः ॥
 पररीणम् । न० पर्वणि ॥ पर्णवृन्तरसे
 ॥ पर्णसिरायाम् ॥ धृतकम्बले ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥
 पररुः पुं० केशराजे । भृङ्गसोदरे ॥
 परलोकः । पुं० मूर्गादिलोकान्तरे ।
 शत्रुजने ॥ परश्चासीलोकश्च ॥
 परलोकगमः । पुं० मृत्यौ ॥
 परवञ्चनम् । न० परस्य व्याजेन वशी
 करणे ॥ परस्य वञ्चनम् ॥
 परवान् । त्रि० पराधीने ॥ परः
 स्वामी अस्यास्ति । तदस्यास्यस्मिन्नि
 तिमनुप् । मादुपधायाश्चमतोर्बोऽ
 यवादिभ्य इति वत्त्वम् ॥
 परवशः । त्रि० अमृतन्त्रे । परायते

परशु :

। पराधीने ॥ परस्यवशः ॥
 परवश्यः । त्रि० पराधीने । परस्याधी-
 नताङ्गते ॥
 परवाणिः । पुं० धर्माध्यक्षे ॥ वत्सरे ।
 वर्षे ॥ कार्तिकेयस्यवाहने ॥
 परवैराग्यम् । न० फलभूतवैराग्ये ॥
 तत्परमपुरुषस्यातिगुणवैतृष्ण्य-
 मितियोगसूत्रम् ॥ १६ ॥ तत्
 वैराग्यं परमुत्तुष्टम्प्रथमं वैराग्यं
 विषयविषयम् । द्वितीयन्तुगुणविष-
 यमुत्पन्नगुणविवेकस्यातेरेवभवति
 । निरोधसमाधिरनुकूलत्वात् । इ०
 भोजः ॥ सम्प्रज्ञातसमाधिपाटवेन
 गुणत्रयात्मिकात् प्रधानाद्विविक्तस्य
 पुरुषस्यख्यातिः साक्षात्कारउत्प-
 द्यतेतत्तत्तद्विशेषगुणत्रयव्यवहारेषु वै-
 तृष्ण्यं यद्भवतितत्परं श्रेष्ठं फलभू-
 तं वैराग्यम् । तत्परिपाकनिमित्ता-
 द्धितोपशमपरिपाकादक्लिप्स्वे न कौ-
 वल्यमिति ॥ परश्चतवैराग्यं च ॥ सं-
 सारमेवनिस्सारं दृष्ट्वा सारदिदृक्चया
 प्रव्रजन्त्यक्ततोद्वाहाः परवैराग्यमा-
 श्रिताः इति विविदिषासन्न्यास-
 परं वाक्यम् ॥
 परव्रतः । पुं० धृतराष्ट्रे ॥
 परशम् । न० रत्नविशेषे ॥
 परशव्यम् । त्रि० परशवेहिते ॥ उपग-
 बादिभ्योऽत् ॥

परशुः । पुं० सुधितौ । कुठारे ॥ परं

परशुरामः

शृणाति ॥ शृङ्गिंसायाम् । आङ्प-
 रयोः खनिशृङ्गोऽङ्घ्रि तिकुः ॥
 परशुधरः । पुं० गणेशे । लम्बोदरे ॥
 धरति । धृञ्० । अच् । परशोधरः
 ॥ त्रि० परशुधारिणि ॥
 परशुरामः । पुं० जामदग्न्ये ।
 भार्गवे ॥ अवतारेषोऽशमेपश्यन्
 ब्रह्मद्रुहोन्मपान् । त्रिः सप्तकृत्
 त्वः कुपितोनिः क्षत्रामकरोन्म-
 हीम् ॥ परशुनारामः ॥ अयं त्रै-
 तायुगादावतीर्थः ॥ अस्योत्पत्त्या
 दिकमुक्तं कालिकापुराणे ८५ अ-
 ध्याये यथा । मार्कण्डेयउवाच
 अथकालेव्यतीतेतु यमदग्निर्महात-
 पाः । विदर्भराजस्य सुतांप्रयत्नं न
 जितांस्त्वयम् ॥ भार्यार्थं प्रतिजग्राह
 रेणुकां जज्ञान्विताम् । सातस्मात्
 सातस्मात् सुषुवेपुत्रांश्चतुरो वेदसं-
 मतान् ॥ रुषण्वन्तं सुषेणश्च विश्वं वि-
 श्वावसुंतथा । पश्चात्तस्यां स्वयं ज-
 क्षेभगवान्मधुसूदनः ॥ कार्तवीर्यं
 वधायाशुशक्राद्यैः सकलैः सुरैः
 । याचितः पञ्चमः सोभृत्तेषां रा-
 माङ्गयस्तुयः ॥ भारावतरणार्थाय
 जातः परशुनासह । सहजः पर-
 शुस्तस्य तंजहातिकदाचन ॥ अ-
 यं निजपितामह्या श्रुभुक्तिविपर्यया-
 त् । ब्राह्मणः क्षत्रियाचारोरामोभू-
 त् क्रूरकर्मकृत् ॥ सवेदानखिला

परस्पराहतम्

नृचास्वाधनुर्वेदांश्चसर्वशः । स्वता
तात्कृत्कृत्लोभूत्वेदविद्या विशारद
इति ॥ विशेषः पाञ्चोत्तरखण्डे द्र
ष्टव्यः ५० अध्याये ॥

परशुरामकः । पुं० भृगूणांपती । जा
मदग्न्ये ॥ सूर्यिकः ॥

परश्वधः । पुं० कुठारे । फरसा०
इ० भा० । परश्वयनम् । टुओश्वि
० । अन्येष्वपीतिडः । परश्वंधय
ति । धेट् ० । आतोनुपेतिकः ॥

परश्वान् । पुं० दन्दशूकविशेषे ॥

परश्वः । अ० श्वः परदिने । आगामिदि
नात्परदिने । परसों इ० भा० ॥
परश्चतत्श्वश्च । श्वः परंवा । राजद-
न्तादिः ॥ अतिक्रान्ते पूर्वतरेदिने
परश्वोजात इति प्रयोगोगौणः ॥

परसंज्ञकः । पुं० आत्मनि ॥

परस्तात् । अ० परतोर्थे ॥ परस्मिन्
परस्याम्परस्मात्परस्याः परः परावा
वसत्त्यागतोरमणीयंवा । विभाषा
परावराभ्यामितिपक्षे अस्तातिः ॥

परस्परम् । अ० अन्योन्यार्थे ॥ परस्परं
विप्रानमंति । कर्मव्यतिहारेसर्वना
स्त्रोहैवाच्ये । असमासवद्भावे पूर्वप
दस्यसुतः सुर्वक्तव्यः । कस्का
दित्वात्विसर्जनीयस्यसः ॥

परस्परपराहतम् । न० सङ्कुले । क्लिष्टे
॥ विरुद्धेवाक्ये । मातामेवन्ध्याति
विरुद्धार्यवचने ॥ पराघाति । हन्ते :

पराकः

कर्मणिक्तः । परस्परेणपराहतम् ॥
पस्मैपदम् । न० तडानौ वर्जयित्वा
लादेशेषु तिप्० तम् भि । सिप्
थस् थ० । मिप् वस् मस् एतेषु०
शतृक्तसु० इत्येतयोश्च ॥ तादर्थ्यं
चतुर्थीति योगविभागात् समासः
। परस्यचेतिचतुर्थ्याञ्चलुक् ॥

परस्वधः । पुं० परस्वधे । कुठारे ॥
परस्वस्वंधधाति । काष्ठदण्डधार
कत्वात् । डुधाञ्० । आतोनुपेति
कः ॥

परा । अ० विमोक्षे ॥ प्राधान्ये ॥ प्राति
लोम्ये ॥ धर्षणे ॥ आभिमुख्ये ॥
भृशार्थे ॥ विक्रमे ॥ गतौ ॥ वधे
॥ इ० मेदिनी ॥ अपिच । वधेग
तौ दर्शनेच विक्रमाभि मुखेभृशे ।
अधीनमोक्षप्रातिलोम्येषु पराम
तः ॥ यथा । वधेपराहतः । गतौ
परागतः । दर्शने परादृष्टः । विक्र
मे पराक्रान्तः । अभिमुखेपरावृत्तः
। भृशे पराजितः । अधीने पराधी
नः । मोक्षणे पराकृतः । प्राति
लोम्ये पराङ्मुख इति ॥

परा । स्त्री० वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥
नाभिरुपमूलाधारात् प्रथमोदितना
दस्वरूपवर्णे ॥ मूलाधारात् प्रथममु
दितोयस्तुतारः परास्यः ॥ इत्य
लङ्कारकौस्तुभे १ किरणः ॥

पराकः । पुं० खड्गे ॥ क्षुद्रे ॥ रोग

पराक्रिया.

विशेषे ॥ जन्तुभेदे ॥ व्रतविशेषे ॥
यथाहमनुः । यतात्मनो प्रमत्तस्य
द्वादशाहमभोजनम् । पराकीनाम
कृच्छ्रेभ्यंसर्वपापानोदन इति ॥ द्वा
दशाहोपवासेन पराकः सर्वपापहा ।
एकैकवर्षेति पण्डितकृष्णचन्द्रास
येदिति ग० पु० ॥ पराकेपञ्चधेन
वः । पराकस्य प्राजापत्यपञ्चकतुल्य
त्वात् ॥

पराकरणम् । न० पराक्रियायाम् । प-
राङ्मुखकरणे ॥

पराकृतः । वि० प्रत्याख्याते ॥ परा
कारि । कृञ् : क्तः

पराकपुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ परा
स्त्रिपुष्पाख्यस्याः ॥

पराक्रमः । पुं० विक्रमे ॥ सामर्थ्ये ॥
सहसि । बले । शौर्ये ॥ उद्योगे ॥ अ-
भियोगे ॥ निष्क्रान्ताविति शब्० ॥
पराक्रमणम्० पराक्रम्यते० अनेन वा
। क्रमु० । हलश्चेति० घञ् । नोदा
त्तोपदेशस्येति नवद्विः ॥ नसामरक्ष
स्त्रुगुणायकल्पते नदानमर्थोपचिते
पुवर्तते । नभेदसाध्याबलदर्पिताज
नाः पराक्रमस्त्वेवमेहरोचते इति
रामायणम् ॥

पराक्रिया । स्त्री० पराकरणे ॥ तथाचा
हुर्वेदान्तविदः । योविप्रजातिंचैत
न्यादन्यद्वस्त्वभिमन्यते । कैवल्या
त्तंपराकुर्यात् विप्रजातिपराङ्मुख

पराचीनः

म् ॥ ब्राह्मणोहमिति भ्रान्त्यावृहस्य
तिसवादिषु । प्रवृत्तोलभते जन्मेत्ये
षैवास्पराक्रियेति ॥

परागः । पुं० सुमनोरजसि । कुसुमरेणौ
॥ धूलौ ॥ स्नानीये ॥ गिरिप्रभेदे ॥
विख्यातौ । उपरागे ॥ चन्दने ॥
परागच्छति । गम्तु० । अन्येभ्योपी-
तिवाडः ॥ स्वच्छन्दगमने इति
शब्० ॥

परागतिः । स्त्री० मोक्षे ॥ यद्वत्त्वाननि
वर्तन्ते सैव प्रोक्ता परागतिः ॥ स्वर्गे ॥
कर्मफले ॥ प्रकृष्टायाङ्गती ॥ परा
चासौगतिश्च ॥

परागदर्शी । वि० पराभिधाने ॥

पराङ्गदः । पुं० शिवे ॥

पराङ्गवः । पुं० समुद्रे ॥

पराङ्मुखः । वि० विमुखे । पराचीने
॥ पराञ्चति० अनभिमुखो भवति
। अञ्चु० । ऋत्विगित्यादिना क्तिन्
। पराक्मुखस्य ॥

पराक् । वि० प्रतिलोमगमनाश्रये ॥

परा० अञ्चति । अञ्चु ॥ क्तिन् ॥
पञ्चादर्थे ॥

पराचितः । पुं० कोकिले ॥ चि० ।

औदासीन्ये नपरपुष्टे । परिस्कन्दे

। परैधिते ॥ परेण आचितः । चि

ञ्० । क्तः ॥

पराचीनः । वि० विमुखे । पराङ्मुखे

॥ पराञ्चति अनभिमुखो भवति ।

परादन :

अक्षु० । स्वस्विगादिनाक्किन् ततः
स्वार्थेविभाषाच्च रदिक् स्त्रियामिति
खः ॥

पराजयः । पुं० रणेभंगे । पराभवे ।
पराजयनम् ॥ जिञ्जिभिभवे । पराज
यनम् एरच् ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत्
पुत्रादेकंपराजयमित्यङ्गीकारः ॥

पराजितः । चि० पराभूते । निर्जिते
। जिते ॥ पराजीयतेस्म परैराजी
यतेस्मवा । जिञ्जिभिभवे । क्तः ॥
पराजिते ॥ परेणआजीयतेस्म । जि०
। क्तः । यद्वा । परेषामाजः क्षेप
णंजातमस्य । ता० । इतच् ॥

पराञ्जः । पुं० परञ्जार्थे ॥

पराडीनम् । न० पक्षिणः परावृत्यगम
ने ॥

परात्परः । चि० श्रेष्ठतमे ॥ विश्वा
त्मनि ॥ परात्ब्रह्मादेरपिपरः श्रेष्ठः
। दूरार्थकत्वात् पञ्चम्याः स्तोकादि
भ्यङ्ग्यलुक् ॥

परात्प्रियः । पुं० तृणविशेषे ॥ चि०
प्रियोत्तमे ॥

परात्मा । पुं० प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥ उत्सा
र्यानात्मनः सर्वानन्वयव्यतिरेकतः
। प्रत्यक्प्रधानयादृष्ट्यानिजात्मानम
वेत्परम् ॥ परश्चासावात्माच । परमा
त्मा ॥

परादनः । पुं० पारसीकाश्वे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

परापरम्

पराधीनः । चि० परवशी । परतन्त्रे ।
नायवति ॥ परस्मिन्नधि सप्तमीशौ
ण्डैरितिसमासः । अषडन्तेतिखः
॥ स्वाधीनवृत्तेः साफल्यंनपराधी
नवृत्तिता । येपराधीनकर्माणोजीव
न्तीपिचतेमृताः । इति गरुडपुरा
णे ११३ अध्यायः ॥

परानन्दः । पुं० निरतिशयसुखस्वरूपे
॥ परश्चासावानन्दश्च ॥ परानन्दा
वाप्तिश्चागमाचार्यात्मानुभवप्रत्ययच
यम्यैकविषयत्वेनभवति । यथाहु
रागमविदः । शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्यं
तृतीयः स्वात्मनिश्चयः । निरन्त
रानुसन्धानंपरानन्दाप्तिहेतव इति ॥

परानसा । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

अन्तकालः । पुं० द्विपराह्वयसानेपर
स्यकार्यब्रह्मणः अन्तकालः विना
शकालः ॥

परान्नम् । अन्यस्वामिकभक्तपिष्टकादौ
॥ परस्पृष्टान्ने ॥ परान्नंपरवासश्च
नित्यधर्मरतस्यजेत् ॥ चि० । पर
पिण्डादे । परान्ने नोपजीविनि ॥
परस्यन्नम् । परान्नंनित्यमस्य ।
अर्शआदिभ्योऽच् ॥

परापम् । चि० परेपे ॥ परागताआपो
ऽस्मिन् । अवर्णान्ताद्देतिपक्षे अपर्द
दभावः ॥

परापरम् । न० परूषके ॥ चि० परस्मि
न्नपरस्मिंश्च ॥

परामर्श :

परापरगुरु : । पुं० गुरुविशेषे ॥ पार्व
त्यां ॥

परापरज्ञ : । त्रि० विद्याविद्याविभाग
ज्ञे ॥

परामृतिः । स्त्री० अपराप्रकृतेर्भिन्ना
यांप्रकृतौ ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां
प्रकृतिं विद्धि मे पराम् । जीवभूतां
महाबाहोययेदंधार्यते जगत् ॥ क्षेत्र
ज्ञलक्षणायाम्० पराशक्तौ ॥

पराभव : । पुं० तिरस्कारे । न्यक्कारे
। तिरस्क्रियायाम् । परिभवे ॥
यथा । विश्वे प्रवरमजं देवजगतः
प्रभवाप्ययम् । भजंतियेषुष्कराक्षं
न ते यान्ति पराभवमिति ॥ ब्राह्मण
स्याऽपशब्दभाषणफलं पराभव इति
विवरणकारः ॥ विनाशे ॥ परा
जये ॥ विपदि ॥ चत्वारिंशत्स
हस्यकेवत्सरे ॥ यथा । पार्थिवैर्नृ
पसैन्यैश्च समस्तैः खण्डमण्डले ।
प्रपीड्यन्ते जनाः सर्वे भयभीताः प
राभवे ॥

पराभिधानः । त्रि० परागदर्शिनि ॥

पराभुक्तिः । स्त्री० पातालादिकला
न्नाध्वर्त्ति विचित्रैश्चर्य्य सम्पन्नत
त्तद्भुवनाधिपत्ये ॥

पराभूतः । त्रि० जिते । प्राप्ताभि
भवे । पराजिते । पराभूयते स्म ।

भू० । क्तः ॥ *

परामर्शः । पुं० विवेचनायाम् । युक्तौ

पराम्बा

। वितर्के । विमर्षणे । तर्के ।

ऊर्ध्वे ॥ स्मरणज्ञाने ॥ व्याप्तिवि

शिष्टपक्षधर्मताज्ञाने ॥ यथा । व्या

प्यस्य पक्षधर्मत्वधीः परामर्श उच्य

ते । अस्यार्थः । व्याप्तिविशिष्टस्य

पक्षेण सह वैशिष्ट्यावगाहिज्ञानमनु

मिति जनकम् । तच्च व्याप्यः पक्षे

इति ज्ञानम् । पक्षो व्याप्यवान् इति

ज्ञानं वा । इति सिद्धान्तमुक्तावली

॥ सचानुमती व्यापारः । यथा ।

व्यापारस्तु परामर्शः करणं व्याप्तिधी

र्भवेत् । अस्यार्थः । अनुमायामनु

मितौ व्याप्तिज्ञानं कारणं परामर्शो व्या

पारः । तथाहि । येन पुरुषेण महा

नसादौ धूमेव ह्यव्याप्तिर्गृहीता पश्चा

च्च स एव पुरुषः क्वचित् पर्वतादौ अवि

च्छिन्नमूलां धूमरेखां पश्यति तदन्तरं

धूमो वह्निव्याप्य इत्येवं रूपं व्याप्ति

स्मरणं तस्य पुरुषस्य भवति पश्चाच्च वह्नि

व्याप्यधूमवान् पर्वत इति ज्ञानं भवति

स एव परामर्श इत्युच्यते ॥ इति सि

द्धान्तमुक्तावली ॥

परामृतम् । न० गोघृते ॥ वर्षणे ॥

परामृष्टः । त्रि० सम्बन्धे । सम्बन्धयुक्ते

॥ कृतपरामर्शे ॥ विवेचिते ॥ परा

मृश्यते । मृश० । क्तः ॥

पराम्बा । स्त्री० पराम्बिकायाम् ।

साम्यावस्थमायोपाधिक ब्रह्मरूपि

ण्याम् ॥

परार्हम्

परायणः । त्रि० अभीष्टे ॥ तत्परे
॥ आश्रये ॥ यथा । शुद्धाभवन्ति
यदन्येऽन्यजाः कृष्णपरायणा इति ।
न० आसङ्गवचने ॥ परमुत्कृष्टमय
नं स्थानमस्य । ब्रह्मणि ॥ परमुत्कृ
ष्टं पुनरावृत्तिरहितं च तदयनं मुक्तप्रा
प्यं स्थानं चेति परायणम् । पूर्वपदा
दिति तत्त्वम् ॥

परायत्तः । त्रि० पराधीने ॥

परारिञ्च० पूर्वतरवर्षे गततृतीयवर्षे
॥ पूर्वतरे वत्सरे इत्यर्थे सदाः परुत्परा
र्येषमवस्थादिना पूर्वतरस्य परभावः
आरिचसंवत्सरे ॥

परारि । त्रि० परशत्रौ ॥

परारित्वा त्रि० पूर्वतरवत्सरसम्बन्धिनि
॥ परारिभवद्वयर्थे चिरपरुत् परारि
भ्यस्त्वोक्तव्यः ॥

पराकः । पुं० कठिले । कारवेले ॥

पराकः । पुं० अश्वनि ॥

परार्थानुमानम् न० परप्रतिपत्त्यर्थेऽ
नुमानवचने । यत्र स्वयमेव धूमाद्
ग्निमनुमाय परप्रतिपत्त्यर्थं पञ्चावय
वं वाक्यं प्रयुङ्क्ते तस्मिन् ॥ यथा । पर्व
तो बह्निमान् धूमात् यो यो धूमवान्स
स सोऽग्निमान् यथामहानसम् तथा
चायम् तस्मात्तथेति । अनेन प्रति
पादितास्त्रिंशात्परोप्यग्निं प्रतिपद्य
ते ॥

परार्हम् । न० ब्रह्मणश्चायुषोऽर्हं ॥ य-

प्रराविहः

था । निजिनतस्य मानेन आयुर्वर्ष
शतं स्मृतम् । तत् पराख्यं तदर्थं
सुपरार्हं मभिधीयते ॥ इ० वि-
पुं० ॥ हृदये ॥ परभूय ब्रह्मणोर्हं
स्थानम् । तस्मिन् हि परब्रह्मोपलभ्य
ते ॥ दशमध्यसंख्यायाम् । **** ।
१०००००००००००००००००००००० ॥
स्थानात् स्थानन्दशगुणमेकस्माद्ब्रह्मणि
ते द्विज । ततो द्वादशमेभागे परार्हं म
भिधीयते ॥

परार्थः । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ पर
स्मिन्नर्थे भवः ॥ अर्थाद्यत् । पराव
राधमोत्तमपूर्वाच्च ॥

परावतम् । न० परुषके । फालसा
इ० भा० ।

परावरः त्रि० परमात्मनि । ब्रह्मणि
। सर्वात्मके ॥ पदं हेरग्यगर्भपदम्
अवरं यस्मात् ॥ यद्वा । परं हि रग्य
गर्भादिअवरं ननुष्यादि परञ्च अपर
ञ्च परावरम् । सर्वात्मकं ब्रह्मेत्यर्थः ॥

परावर्त्तः । पुं० परिवर्त्ते । विनिमये ॥

परावहः । पुं० वायोः षष्ठे स्कन्धे ॥
ईदृजः पुरुषो न्यादृक् यमिता समदृ
क् तथा । क्षामश्च प्रतिदृचश्च त्थास
प्तर्षेः परावहः ॥ सप्तवायुन्तर्गत
सप्तमवायौ ॥ सतु परिवहवायोरुह
स्थितः ॥

पराविहः । पुं० कुबेरे ॥ त्रि० । परैः श
त्रुभिराविह । अविहेश ॥

परासु :	परिकथा
पराविद्या । स्त्री० ब्रह्मविद्यायाम् ॥ यथा । पराविद्यां शृणुमुने यथा ब्रह्मा वगम्यते । यत्तददृश्यमया ह्य मगोत्र चरणं ध्रुवम् । अचक्षुः श्रोत्रं तद पाणिपादनित्यं विभुंसर्वगतं सुसूक्ष्म मिति ॥	स्मात् ॥ परासुता । स्त्री० मृतत्वे ॥ निद्रापर वशतायाम् ॥ परास्कन्दी । पुं० चौरि ॥ परान्त्रास्क न्दितुंशीलमस्य । स्कन्दिर् । सुपी तिणिनिः ॥
परावृत्तः । अपावृत्ते ॥ परावृत्तिः । स्त्री० निवृत्तौ ॥ उल्लङ्घ ने ॥	परास्तः । त्रि० अपास्ते । अवज्ञाते । निरस्ते । पराजिते ॥ पराचस्यतेस्म । असु० । क्तः ॥
परावेदी । स्त्री० वृहत्याम् ॥ पराशक्तिः । स्त्री० पराप्रकृतौ ॥ परा म्बायाम् ॥ यथा हजनमेजयं प्रति व्यासः । यदा हि भूतिमत्सत्त्वं श्री मदूर्जितमेव वा । तत्तदेवावगच्छत्वं पराशक्त्यंशसम्भवम् । एते चान्ये चरा जानः पराशक्तेरुपासकाः । संसार तरुमूलस्य कुठारा अभवन्नृपेति ॥ पराचासौशक्तिश्च ॥	पराहतः । त्रि० दूरीभूते ॥ ताडिते पराहन्वतेस्म । हन० । क्तः ॥ पराहन्ता । स्त्री० समष्ट्यहङ्कारि । पराहन्तारूपपञ्चवहदारण्यके । योवे दाहं ब्रह्मास्मीति वृत्तिरूपउक्तः । तथाच सृष्टिसमयेयः प्रथमोभावो व्यक्तस्य परावाणोरूपोऽयमस्मीत्युत्प न्नः पराहन्तारूपः सोहङ्कारः स देवसोम्येदमयचासीदित्यचीत्तात् सतउत्पन्न इति नीलकण्ठः ॥
पराशरः । पुं० व्यासमुनेर्जनकै । शः क्तिमुनेः पुत्रे ॥	पराहणः । पुं० अपराहण ॥ अरपञ्च तदहश्चेति विग्रहः ॥
पराश्रयः । त्रि० अन्यावलम्बे ॥ पर आश्रयो यस्य ॥	परि । अ० सर्वतोभावे ॥ वर्ज्जने ॥
पराश्रया । स्त्री० वृद्धोपरिजातलता विशेषे । वृन्दायाम् । वृक्षादन्याम् ॥	व्याधौ ॥ शेषे ॥ ब्रूत्यंभूताख्याने ॥
परासनम् । न० मारणे । वधे ॥ असु० । ल्युट् ॥	भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ आलिङ्गने लक्षणे ॥ दोषाख्याने ॥ निरसने ॥
परासिसुः । त्रि० परासितुमिच्छौ ॥ अस्यतेः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥	पूजायाम् ॥ व्याप्तौ ॥ भूषणे ॥ उ परमे ॥ शोके ॥ सन्तोषभाषणे ॥
परासुः । त्रि० मृते ॥ परागता असवो	परिकथा । स्त्री० वाङ्मयभेदे ॥ यथा । अथवाङ्मयभेदाः स्युश्चस्युश्च

परिकर्त्ता

गणकथाकथा । आख्यायिकापरिक
येति । त्रिकाण्डशेषः ॥

परिकम्पः । पुं० भये ॥ कम्पे ॥ परि
तः कम्पः ॥

परिकरः । पुं० सङ्घे । गणे ॥ पर्यङ्
के ॥ परिवारे ॥ वस्त्रादिनाप्रगाढ
गात्रिकावन्धे ॥ यथा । सकृदुच्चरि
तयेनहरिरित्वच्चरद्वयम् । वद्वः

परिकरस्तेनमोक्षायगमनंप्रतीति ॥

युद्धोचितपरिधाने ॥ समारम्भे ॥

विवेके ॥ सहकारिणि ॥ यत्ने ॥

अलङ्कारवि० ॥ यथा ॥ विशेषणैर्य

त्माकूतैरुक्तिः परिकरस्तुतः ॥ अ

र्थाद्विशेष्यस्य । उदाहरणम् ।

यथा ॥ महौजसो मानधनाध

नार्चिताधनुर्भृतः संयतिलब्धकी-

र्त्तयः । नसंहतास्तस्यनभिन्नवृत्तयः

प्रियाणिवाञ्छन्त्यसुभिः समीहि

तुम् ॥ यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषतभि-

धानात्तन्निराकरणेनपुष्टार्थस्वीका-

रः कृतः तथाप्येकनिष्ठास्त्वेनवह्म-

नांविशेषणानामेवमुपन्यासेवैचित्य

मित्यलङ्कारमध्येगणितः ॥ परिकी

यते । कृविकीपे । ऋदोरप् ॥ परि

क्रियतेऽनेन । पुंसीतिघः ॥

परिकर्त्तिका । स्त्री० गुदेकर्त्तनवत्पी-
डायाम् ॥

परिकर्त्ता । पुं० अनूढज्येष्ठाकनिष्ठावि
वाहस्ययाजकेद्रुत्युद्वाहतत्त्वम् ॥

परिचित

परिकर्त्ता । पुं० सेवके । परिवारके ॥

कृतिरत् ॥ न० । अङ्गसंस्कारे । कु-

ङ्कुमादिनाशरीरशोभाधायककर्म

णि ॥ परिमलवर्जनार्था क्रियापरि-

कर्मस्नानोद्वर्त्तनादीत्यर्थः ॥ . . .

परिकर्म्मी । चि० सेवके ॥ इ० इ० ॥

परिकल्पितः । चि० कृते ॥

परिकल्प्यः । चि० परिकल्पितुयोग्ये ॥

परिकाङ्क्षितः । चि० तपस्विनि ॥ इ-

तिशब् ॥

परिकीर्णः । चि० व्याप्ते ॥ परितः की-

र्णः ॥

परिकूटम् । न० पुरद्वारकूटके । नगर

द्वारकूटके । हस्तिनखे । इथनो ।

ह० इ० भा० ॥

परिक्रमः । पुं० विहारे । क्रीडार्थप-

दभ्यांसञ्चरणे ॥ प्रदक्षिणे । परिक-

र्त्ता । इ० भा० परिक्रमणम् । क्रमु० ।

वञ् । नोदात्तोपदेशस्येतिनवद्विः ॥

परिक्रमसङ्घः । पुं० छागले ॥

परिक्रयणम् । न० नियतकालंभृत्या

स्वीकरणे ॥ परितःक्रयणम् ॥ क्रय-

णस्यसमीपंभा ॥

परिक्रिया । स्त्री० परिसर्पे । परिजना-

दिनावेष्टने ॥ परिकरणम् । कृञ्

शच् । रिङ्शयग्लिङ्क्षु ॥

परिक्रान्तः । चि० परिश्रान्ते ॥

परिचित् । पुं० नृपान्तरे ॥ अभिमन्यु

पुत्रे ॥ अश्वमेधे ॥ परितोदुरितंक्षी

परिग्रहः

यतेयेनेतिव्याख्यानात् ॥

परिचितः । त्रि० जलादिनाऽवच्छि-
न्ने । परिखादिनावेष्टिते । निवृत्ते ॥
परितःक्षिप्यतेस्म । क्षिप० । ततः
सर्वतोभावेनक्षेपयुक्ते ॥

परिखा । स्त्री० खेये । राजधान्यादी-
नांखातरूपवेष्टने । ख० ई० इ० भा० ॥
अस्यामानन्तु । प्रस्थेचपरिखामानं
शतहस्तप्रशस्तकम् । परितःशिविरा
णाञ्चगभीरदशहस्तकम् ॥ सङ्की-
तपूर्वकञ्चैवपरिखाद्वारमौप्सितम् ।
शत्रोरगम्यमित्रस्यगम्यमेवमुखेनचे-
ति ॥ परितःखन्यते० परितःखाता-
वा । अन्येभ्योपीतिङः ॥

परिखातः । पुं० गर्त्ते ॥

परिख्यातः । त्रि० विख्याते ॥

परिगणितः । त्रि० सर्वतोभावेनगण-
नायुक्ते ॥

परिगतः । त्रि० प्राप्ते ॥ विस्मृते ॥
ज्ञाते ॥ चेष्टिते ॥ गते ॥ वेष्टिते ॥

परिगृह्णा । स्त्री० नार्याम् ॥

परिग्रहः । पुं० परिजने । पुत्रमित्र
कलत्रादी ॥ यथा । क्वचिदुपकृतिः
कर्त्ताऽमीभिःकृताक्रियतेयवानचभु
विभवन्त्येतेपुंसांमुखायपरिग्रहाः ।
दधतिविरहमर्मस्तेदंतदर्थमपार्थक्यं
तदपिपुलायासाःसीदंत्यहोवतज
न्तवः ॥ पत्न्याम् ॥ स्त्रीकारे ॥ मूल्या
॥ मूले ॥ शपे । शपथे ॥ राहुवक्त्र-

परिघोषः

स्थभास्कारे ॥ प्रतियज्ञे । सैन्यपक्षा-
न्नागे ॥ सङ्ग्रहे ॥ शास्त्रादिनिषिद्धमा-
र्गेणदेहयात्रानिर्वाहकाधिकभोगसा-
धनस्वीकारे । शरीरधारणार्थमस्पृ-
हत्वेपिपरोपनीतवाद्योपकरणे ॥ प-
रिगृह्यतेपरिग्रहणम्परिगृह्णातिवा
यहहृदित्यप्विभाषायहृदित्यज्वा ॥
परिगृह्यतेऽनेनेतिकरणव्युत्पत्तेर्हस्ते ॥
परिघः । पुं० योगविशेषे ॥ तत्रजात
स्यफलंयथा । उत्पत्तिकालेपरिघोय
दिस्यान्नरस्तदावंशकुठारकल्पः । अ-
सत्यसाक्षीक्षमयाविहीनःखल्पानु-
भोक्ताविजितारिपक्षः ॥ लोहांगी०
इ० प्र० अस्त्रविशेषे । परिघातने ।
लोहवज्रलगुडे ॥ चर्गले ॥ घाते ।
परिघाते ॥ मुहुरे ॥ शूले ॥ कलसी-
चतथाकाचघटेगोपुररुद्धनोरिति
शब्दरत्नावली ॥ परिग्रहणम् ॥
परिगृह्यतेऽनेनवा । हन० । परो-
घइत्यप् । घादेशश्च ॥
परिघातः । पुं० अस्त्रे ॥ हनने ॥ परि-
तोघातः ॥
परिघातनः । पुं० परिघे । लोहवज्र
लगुडे ॥ लोहवज्रयष्ट्याम् ॥ परि-
तोघातइत्यनेन । ल्पुट् ॥
। न० सर्वतोभावेनहनने ॥
परिघोषः । पुं० निनादे । शब्दे ॥
अवाच्ये ॥ जलध्वनी ॥ परितो
घोषोऽत्रवा ॥

परिचारिणी

परिचयः । पुं० संस्तवे । विशेषेण ज्ञाने ॥
 परचाङ्गभा० ॥ परिसमस्ताच्चयनम्
 । चिञ् ० । एरच् ॥ अभ्यासे ॥
 परिचरः । पुं० युद्धकाले परप्रहाराद्वयर
 क्षके ॥ परिधिस्थे । सेनायां राज्ञोद
 गडनायके ॥ प्रयागे सामन्तस्यापक
 र्णे द्रुह्यन्त्ये ॥ रथगजादेस्तक्रपादादि
 रक्षके इ० केचित् ॥ सेवके ॥ परित
 स्वरति । पचाद्यच् ॥
 परिचरणम् । न० गुर्वादिशुश्रूषा
 याम् ॥
 परिचर्या । स्त्री० सेवायाम् । उपासने ।
 शुश्रूषायाम् ॥ परिचरणम् । चर० ।
 परिचर्या परिसर्येति शोयक् च निपा
 त्यते ॥
 परिचायकः । पुं० लक्षणम् ॥
 परिचाप्यः । पुं० यज्ञाग्नौ । समूह्ये ।
 उपचाप्ये ॥ परिचीयते । चिञ् ० ।
 अग्नौ परिचाप्येति साधुः । अग्नि-
 रिह न ज्वलनः । किन्त्वग्निधारणार्थं
 मिष्टकाचयनेन निर्मितं स्थलम् । त-
 स्मिन्नभिधेये ॥
 परिचारः । पुं० परिचरणम् ॥ परिचरे-
 र्घञ् ॥
 परिचारकः । त्रि० भृत्ये । दासेरे ।
 दासे । सेवके ॥ परिचरति । चर० ।
 गबुल् ॥
 परिचारिणी । स्त्री० परिचरणशीला-
 याम् । परिचरणचिन्तायाम् ॥ परि

परिच्छेदः

चरततीचरेर्णिमिः ॥ डीप् ।
 परिनाय्यः । त्रि० सेव्ये ॥
 परिचितः । त्रि० परिचयविशिष्टे ।
 ज्ञाते । समूहे
 परिचयः । त्रि० परिचयनीये । परि
 चेतव्ये ॥
 परिच्छेदः । पुं० परिजने । पोष्यवर्गे ॥
 वसनाभरणादौ । गृहोपकरणे ॥
 युद्धोपकरणे ॥ आच्छादने ॥ परि
 छाद्यते ऽनेन । छद० । पुंसीति घः ।
 छादेर्धेद्व्युपसर्गस्येत्युपधाङ्गत्वः ॥
 परिच्छन्दः । पुं० परिच्छेदे ॥
 परिच्छन्नः । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे ॥
 सर्वतोभावेनाच्छादिते । संवृते ॥
 परिच्छित्तिः स्त्री० परिमाणे । इयत्ता
 याम् ॥
 परिच्छिद्यः । अ० निश्चित्य ॥ *
 परिच्छिन्नः । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे ।
 अवधिप्राप्ते ॥ परिमिते । एकदेश
 वर्त्तिनि ॥ परिच्छिन्नत्वं त्रिविधम्
 । देशतः कालतो वस्तुतश्चेति भेदात् ।
 तत्र देशान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्व
 रूपं देशतः परिच्छिन्नत्वं । कालान्त
 रनिष्ठाभावप्रतियोगित्वं कालतः प
 रिच्छिन्नत्वम् । वस्तुन्तरनिष्ठभेद
 प्रतियोगित्वलक्षणं वस्तुपरिच्छिन्नत्व
 मिति ॥
 परिच्छेदः । पुं० ग्रन्थसम्बन्धौ । ग्रन्थस्य
 विच्छेदे ॥ यथा । सर्गोवर्गः परिच्छे

परिजमा .

दोषाताध्यायाङ्गसंग्रहाः । उच्छासः
 पस्वित्तपटलः काण्डमस्त्रियाम् ॥
 स्थानप्रकरणं पर्वार्द्धिकस्य गन्धसन्धयः
 ॥ अवधौ । सीमायाम् ॥ परिष्कि-
 त्तत्त्वपरिमितत्त्वं वा परिच्छेदः ॥
 परिजनः । पुं० अनुचरे ॥ परिवारे ।
 पोष्यवर्गे । नियतसन्निधिबर्त्तिपरि-
 चारके ॥ यथा । किरीटवैरिञ्चं परि-
 हरपुरः कौटभभिदः कठोरेकोटीरेस्व-
 लसिजहिजम्भारिमुकुटम् । प्रणम्य
 ध्वे तेषु प्रसभमभियातस्य भवन्हर-
 स्याभ्युत्थानेतवपरिजनोक्तिर्विजयते
 ॥ ब्रह्मसम्बन्धिसु कुटमयेत्यज ॥
 बिम्बोः कठिनेमुकुटेस्खलसि । इ-
 न्द्रस्यमुकुटत्यज । एतेषु ब्रह्मादिषु
 प्रणमेषु सत्सु हठात् गृहमागतस्य शि-
 बस्याभ्युत्थाने सतितवसखीनामुक्तिः
 शोभते इत्यर्थः ॥

परिजय्यः । त्रि० जेतुं शक्ये ॥ परितोजं-
 य्यः ॥

परिजल्पितम् । न० दशाङ्गचित्रजल्पान्त-
 र्गतद्वितीयजल्पः ॥ यथा । प्रभोर्नि-
 र्दयताशाठ्यं चापलाद्युपपादनात् ।
 स्वविचक्षणता व्यक्तिर्भङ्ग्यास्या-
 त्परिजल्पितम् ॥

परिजातः । त्रि० परिगते ॥ सम्बद्धे ॥
 परितोजातः ॥

परिज्ञानम् । न० तत्त्वज्ञाने ॥
 परिज्मा । पुं० चन्द्रमसि ॥ बह्वौ ॥

परिणामः

परिजायते । जनी० श्वन्नृचनपूषन्
 ग्रीहन्नितिसधिः ॥ त्रि० । परितोग-
 न्तरि ॥ अजेः परिपूर्वस्य श्वन्नृचन्नित्या-
 दिनामन्प्रत्ययोऽकारलोप० आद्यु-
 दात्तस्वसन्निपात्यते० वेदभाष्ये ॥
 परिज्वा । पुं० इन्दौ ॥ याज्ञिके ॥
 परिचारके ॥ उज्ज्वलदत्तोहिष्व-
 न्नृचन्नित्यत्र परिज्मेत्यस्य स्थाने परि-
 ज्वेति पठित्वाजुः सौत्रोधातुः परिपू-
 र्वायणादेश इत्याह ॥

परिडीनकम् । न० सर्वतः पतनरूपे ।
 पक्षिगतिविशेषे ॥

परिणतः । त्रि० परिणामप्राप्ते । प-
 के ॥ परिणमतिस्म । णम० । अकर्म-
 कत्वात्तः ॥ सर्वतोभावेन न ते ॥
 पुं० । तिर्यग्धातिगजे ॥ तिर्यग्द-
 न्तप्रहारस्तुगजः परिणतोमत इति ह-
 लायुधः ॥

परिणतिः । स्त्री० परिणामे ॥

परिणहः । त्रि० विशाले । परिर्वहे ।
 आलिङ्गिते । वहे ॥

परिणयः । पुं० विवाहे ॥ परिणयन-
 म् । णीञ्० । एरच् ॥

परिणयनम् । न० विवाहे ॥

परिणामः । पुं० विकारे । गुणानां प्रा-
 दुर्भावे । प्रकृतेरन्यथाभावे ॥ फल-
 काले ॥ परिपाकावस्थायाम् ॥

परिणमनम् । णम० । घञ् ॥ चर-
 मे । शेषे ॥ पूर्वरूपपरित्यागेनरूपा

परिणामी

न्तरापत्तिः परिणामः ॥

परिणामदर्शी । त्रि० चरमकालप्रेक्षि-
णि । पश्चाद्दर्शिनि । विषयादेः
शेषद्रष्टरि ॥

परिणामशब्दः । पुं० वादविशेषे ॥ ब्र-
ह्मैश्वर्यनामरूपप्रपञ्चभेदेनपरिणामतेमृ-
त्तिकेवोदञ्चनादिभावेन । अतएव
प्राकृतरूपस्थसत्त्वस्यापरित्यागः प्रप-
ञ्चेषु उदञ्चनादाविवृत्तिकाच्चस्ये-
त्यर्थः ॥ परिणामवादश्चसाङ्ख्यपात-
ञ्जलपाशुपतानांनये ॥ यथा । गुण-
साम्यं प्रधानंस्याद्गुणाः सत्त्वरजस्तमः
। सुखदुःखमोहरूपं दृश्यते हिस्फुटं
अगत् ॥ प्रधानंस्यान्महान् सोह-
ङ्कारोऽसौषोडशात्मना । जायतेपञ्च-
तन्मात्राण्यन्नाण्येकादशापियत् ॥
तन्मात्राणितुभूतानिजायन्तेतत्रस-
ङ्ख्याया । चतुर्विंशतिरेतानितत्रात्मा
पञ्चविंशतिः सदेवकार्यमुत्पत्तेः
पूर्वकारकरूपकम् । आविर्भावति
रोभावौजन्मनाशवुदीरिताविति ।

परिणामशूलः । पुं० रोगविशेषे ॥ त-
स्योत्पत्तिर्यथा । स्वैर्निदानैः प्रकुपि-
तो वायुः सन्निहतोयदा कफपिप्ति-
समावृत्यशूलकारीभवेद्वली ॥ तस्यौ-
षधंयथा । लौहचूर्णसमायुक्तं त्रिफ-
लाचूर्णमेववा । मधुनास्वादितंरुद्र-
परिणामाख्यशूलनुदिति ग० पु० ॥

परिणामी । त्रि० विकारिणि ॥ परिणा-

परितर्पणम्

मोस्यास्तीति । म० इति ॥

परिणामवादी । त्रि० परिणामवादि-
नि ॥ पूर्वरूपत्यागेनरूपान्तरप्राप्तिल-
क्षणं परिणामंयोवक्तिसः ॥

परिणायः । पुं० शरीणांसमन्ताभ्रयर्ने
॥ परितोवामदक्षिण तोनयनम् ।
शीञ् ॥ परिन्दोरितिघञ् परिणा-
येनशरीरान्दहन्तिसमन्तान्नयनेनेत्यर्थः
परिणायकः । पुं० परिणेतारि ॥ नय-
तेर्बुल् । उपसर्गादसमासेपीतिण-
त्वम् ॥

परिणाहः । पुं० विस्तारे । पनहा० चौ-
डाचौसार इत्यादिभा० । विशाल-
तायाम् ॥ परिणह्यतेऽनेन । णह०
। घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिण-
त्वम् ॥

परिणिनंसुः । त्रि० परिणन्तुतिर्यक्प्र-
हर्तुमिच्छी ॥ नमेच्छन्नन्तादुप्रत्ययः
। एकाचउपदेशेऽनुदात्तादितीट् प्र-
तिषेधः ॥

परिणूतः । त्रि० स्तुते ॥ परिणूयते
स्म । णूस्तुतौ । क्तः ॥

परिणैता । पुं० भर्तारि । वोढरि ॥
परिणयति । णीञ्स्तृच् ॥

परितप्तः । त्रि० परितपूने ॥

परितर्कणम् । न० जहे ॥ हिंसा-
याम् ॥

परितर्पणम् । न० परितृप्तिप्रिया-
याम् ॥

परिदायी .

परितः । अ० सर्वतोर्थे ॥ पर्यभिभ्याश्चे
तिपुरिशब्दात्तत्सिल्सर्वोभयार्थाभ्या
मिष्यते ॥ सर्वत्र ॥

परितापः । पुं० दुःखं ॥ नरकान्तरे ॥
कम्पे ॥ भये ॥ शोके ॥ परित
स्तापः ॥

परितुष्टः । चि० परितोषयुक्ते । सन्तु-
ष्टे ॥

परितोषः । पुं० अतिदुःखः । सन्तोषः ।
सर्वतोभावेनतुष्टौ ॥ यथा । त्वामु
दरसाधुमन्येशाकैरपियदसिलब्धपरि
तोषम् । इतद्दयं ह्यधिकाधिकावा
ञ्छाशतदुर्भरं न पुनः ॥

परित्यागः । पुं० सर्वतोभावेनवर्ज
ने । परित्यजने । कोरणे ॥ मलो
त्सारणे ॥ परितस्त्यागः ॥

परिचाणम् । न० सारणोद्यतस्यनिवार
णे । हस्तधारणे । हस्तवारणे ।
पर्याप्तौ ॥ चैङ् ॥ ल्युट् ॥ र-
क्षणे ॥

परिदरः । पुं० दन्तरोगविशेषे ॥
यथा । दन्तमांसानिशीर्यन्ते यस्मिन्
ष्ठीवतिचाप्यसृक् । पित्तासृक्कफ
जोव्याधिर्ज्ञेयः परिदरोहिसङ्घति ॥

परिदानम् । न० नैमेये । परीवर्त्ते ।
विनिमये ॥ परिकृत्यदानम् ॥ न्य
स्तवस्तुप्रत्यर्पणेपीतिकश्चित् ॥

परिदायी । पुं० अनूढज्येष्ठतत्कनिष्ठा
यकन्यादातरि ॥ यथाहहारीतः ।

परिद्रष्टा

ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान्निर्विशन्
परिवेस्ताभवंतिपरिविन्नोज्येष्ठः प
रिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाताप
रिकर्त्तायाजकस्तु सर्वेपतिताङ्घ्रति ॥

परिदीपकः । चि० अवबोधके ॥

परिदीपितः । चि० प्रकाशिते ॥
परिसर्वतोदीपितः ॥

परिदृष्टः । चि० समन्तात्साक्षात्
कृते ॥

परिदेवनम् । न० अनुशोचनोक्तौ ।
विलापे ॥ दिवुपरिदेवने । चु० ।
ल्युट् ॥

परिदेवना । स्त्री० शोकनिमित्ते विला
पे । शोकोक्तौ ॥ यथा । अव्यक्ता
दीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत ।
अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना
॥ इतिभगवद्गीता ॥ नमन्त्वबल
वीर्येणप्रज्ञया पौरुषेणच । अलभ्यं
लभतेमर्त्यं तत्रकापरिदेवना ॥ ए
कसार्थप्रयातानांसर्वेषांतत्रगामि
नाम् । यद्येकस्त्वरितोयातिकात
त्रपरिदेवनेतिग० पु० ॥ दिवुपरि
देवने । चु० । ग्यासश्चन्योयुजिति
युच् ॥ टाप् ॥

परिद्यूनः । चि० परिदेवनांप्राप्ते ॥
क्षीणचेतने ॥ दिवु० क्तः ॥

परिद्रष्टा । चि० समन्ताद्दर्शनस्यक
र्त्तरि । साचिपुरुषे ॥ परिपश्यति
। दृशिरः । वा० लृट् ॥

परिपणम्

परिधानम् । न० अधोऽङ्गुके । अन्तरी
ये । उपसंव्याने ॥ परिधीयतेऽने
नवा । डुधाञ् । कृत्यल्युटोवह
लम् ॥

परिधायः । पुं० जलस्थाने ॥ परि
च्छेदे ॥ नितम्बे ॥

परिधावी । पुं० वस्त्ररविशेषे ॥ यथा ।
अभिभूतजगत्सर्वकेशैर्वहुविधैः
प्रिये । मारुतैः फलदाहैश्चपरिधावि
निशोभने ॥

परिधिः । पुं० यज्ञियद्रुशाखायाम् ॥
उपसूर्यके । परिवेशे । चन्द्रसूर्य
समीपमण्डले ॥ परितोधीतेऽनेन
वा । डुधाञ् । उपसर्गेघोः किः
॥ चक्रप्रान्ते ॥ भूगोलादेर्वेष्टने ॥

परिधिस्थः । पुं० परिचरे । परितः
स्थिते सेनारक्षके ॥ परिधीसेनान्ते
तिष्ठति । ष्टा० । सुपीतिकः ॥

परिधेयः । त्रि० परिधानीये । परिधा
नोपयुक्ते उत्तरीयादिवस्त्रे ॥ परि
धातुं शक्यः । धाञ् । अचोयत्
वृद्धति । गुणः ॥

परिनिष्ठितः । त्रि० चतुरे ॥ निश्चि
ते ॥

परिपक्वः । त्रि० परिणते ॥ परितः प
क्वः ॥

परिपक्वमानसः । त्रि० श्रवणमनना
दिभिः स्थितप्रज्ञे ॥

परिपणम् । न० नीव्याम् । वणिङ्मूल

परिपाटी

धने । पूंजी० इति भा० ॥ परिप
ण्यतेवदध्यर्थप्रयुज्यते । पण० ।
पुंसीतिषः ॥ राजपुत्रादेर्वस्त्रके ॥
परिपण्यकः । पुं० शची ॥ इ० हे० ॥
परिपण्यी । त्रि० शची ॥ परिदोषाख्यां
नपन्ययितुंशीलमस्य । पथिगतौ
चु० । णिनिः ॥ परिवर्जनीयः
पन्थाअस्यवासमासान्तविधेरनित्य
त्वादोऽन ॥ विघ्नकृति । पथिकद
स्यौ ॥

परिपल्लवम् । न० तीर्थविशेषे ॥

परिपवनम् । न० तितउनि ॥ तित-
उपरिपवनम्भवतीतिपस्यशाभा-
ष्यम् ॥

परिपाकः । पुं० विपाके ॥ परिपच
नम् । डुपचष्० । चञ् ॥ परिपक्व
तायाम् ॥ यथा । इच्छद्भुतंकेवलव
ज्जिपक्वमांसिनमस्यः परिपाकमेती
तिभावप्रकाशः ॥ नैपुण्ये ॥ य० ।
वीक्ष्यतस्यविनयेपरिपाकंपाकशास
नपदंस्पृशतोपीति० नैषधेपञ्चमः
सर्गः ॥

परिपाकिनी । स्त्री० चिवृतायाम् ॥

परिपाटिः । स्त्री० अनुक्रमे । आनु-
पूर्व्याम् ॥ परिभागे । भागेनपाट-
नम् । पट० । स्वार्थण्यन्तः । अच-
इः ॥ इणजादिभ्यवृत्तीणां ॥ इ-
तिकर्त्तव्यतायाम् ॥

परिपाटी । स्त्री० आवृति । अनु-

परिप्रश्न :

क्रमे ॥ कृदिकारादिति डीष् ॥
 परिपुष्टकम् । न० सीसके ॥ ..
 परिपुष्करा । स्त्री० गोडुम्यायाम् ।
 राजगोमकुङ्ग० गी० भा० ॥
 परिपूतम् । न० निष्पुलाकीकृते ।
 अपास्तपुलाके । अपास्ततुषधान्ये ॥
 चि० । सर्वतोभावेनपवित्रे ॥
 परिपूरी । चि० भक्तवरदे ॥ परिपु-
 रयतिकामैर्भक्तान् । परिपूरयते
 र्णिनिः ॥
 परिपूर्णः । चि० पूरिते ॥ परितः
 पूर्णः ॥
 परिपूर्णता । स्त्री० आभोगे । सम्पू-
 र्णतायाम् ॥ परितः पूर्यतेस्म ।
 पूरी० । गत्यर्थेतिक्तः । रदाभ्या-
 मितिनिष्ठानत्वम् ॥ परिपूर्णस्य-
 भावः । तस्यभावइतितल् ॥
 परिपूर्णत्वम् । न० आभोगे । पूर्णता
 याम् ॥ परिपूर्णस्यभावः । तस्यभा-
 वस्त्वतली ॥
 परिपेलम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके । ना
 गरमोथा० इ० भा० ॥ यथा । परि
 पेलं प्रवृत्तत्तत्कुटन्नटसंज्ञकम् ।
 जायतेमुस्तकाकारं शिवालकुलसञ्च-
 ये ॥
 परिपेलवम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥
 परितः पेलवमृदु ॥
 परिप्रश्नः । पुं० कोष्ठं कथमिदं जातं को
 वैकर्त्तास्यविद्यते ० उपादानं किमस्य

परिभवः

स्यकथं ब्रह्मोस्मिकेनोपायेनमुच्येइत्या-
 दिपृच्छायाम् ॥ पृच्छामात्रे ॥ प-
 रितः प्रश्नः ॥
 परिप्लवः । चि० चक्षुले ॥ परिप्लव-
 ते । मुङ्गती । प० अच् ॥ आ
 कुले ॥
 परिप्लुतः । चि० आप्लुते । व्याप्ते
 सर्वतोव्याप्ते ॥ परितः प्लुतः ॥
 परिप्लुता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ या
 स्यधर्मेवेदनावत्त्यां योनौ ॥ यथा ।
 परिप्लुतायाम्भवतिग्राम्यधर्मेरुजाभृ-
 शम् । इतियोनिव्यापन्निदानेमाध-
 वकारः ॥
 परिफुल्लः । चि० हर्षपुलकिते ॥ फु-
 ल्लते । फुल्ल० । पचाद्यजन्तं नतुफु-
 ल्लेतिनिष्ठान्तं । अनुपसर्गादितिक-
 यनाविरोधात् । परितः फुल्लः ॥
 परिवर्हः । पुं० राजयोग्यद्रव्ये । सि-
 तच्छत्रादौ ॥ परिच्छदे ॥ परिवर्ह
 तेपरिवर्द्धतेवा । वर्हप्रधान्ये । अ-
 च्० घञ्वा ॥
 परिभवः । पुं० अनादरे ॥ यथा ।
 क्षन्तव्याद्विजजातयः परिभवेप्येतद्-
 वचः । पालनात्पीतः कुम्भसमुद्भ-
 वेनमुनिनाकिंजातमेतावता । मर्या-
 दांयदिलङ्घ्यतेविधिवशाद्यस्मिन्क्ष-
 णेवारिधिस्त्रैलोक्यं सचराचरं स-
 तियः कस्तवकुम्भोद्भवः ॥ परौ भु-
 वोऽवज्ञानइ० घञभावेऋदोरप् ॥ स

परिभूयमानः

र्वतोभवने ॥

परिभावः । पुं० अनादरे । परिभवे ॥ परीभवोऽवज्ञानवृत्तिभावे घञ् । वृद्धिः ॥

परिभावुकः । चि० तिरस्कुर्वति ॥ लष्पतेत्यादिनोकञ् ॥

परिभाषणम् । न० सनिन्देउपालम्भे ॥ उपालम्भोहिद्विविधः । गुणाविष्करणपूर्वकोनिन्दापूर्वकश्च । आद्यो-यथा । महाकुलस्यभवतः किमुचितमिदमिति । द्वितीयस्तुवन्धकी सुतस्यभवतउचितमेवेदमिति । तत्रयोद्वितीयः सपरिभाषणशब्दार्थः ॥ भाषव्यक्तायांवाचि । ल्युट् ॥ नियमे ॥ आलापे ॥

परिभाषा । स्त्री० परिष्कृतेभाषणे । पदार्थविवेचकाचार्याणांयुक्तियुक्तायांवाचि । प्रज्ञप्ती । शैल्याम् ॥ अनियमनिवारकेन्यायविशेषे ॥ अनियमेनियमकारिणीपरिभाषेतिलक्षणात् ॥ आधुनिकसङ्केते ॥ इ० शक्तिवादेगादाधरीटीका ॥

परिभूः । पुं० ईश्वरे ॥ सर्वेषामुपर्युपरिभवनात् ० परिसर्वतोभवति । भू० । क्तिप् ॥

परिभूतः । चि० परिभवान्विते । अनादरे । अवमते । अवमानिते ॥

परिभूयतेस्म । भू० । क्तः ॥

परिभूयमानः चि० अनादरानुभवक-

परिमाणम्

र्त्तरि ॥ यथा ॥ येवालभावेनपठन्ति विद्यांकामातुरायौवननष्टचिन्ताः । तेवृद्धकालेपरिभूयमानाः सन्दृष्टमानाः शिशिरेयथाब्जावृत्ति ॥

परिभोगः । पुं० उपभोगे ॥ परिभोजनम् । भुज० । घञ् ॥

परिभ्रमः । पुं० सर्वतोभ्रमश्चे ॥

परिभ्रमणम् । न० पर्यटने ॥ धनाशायपुरुषस्येहपरिभ्रमणकारणम् ॥

परिभ्रामणम् । न० हस्तादिषुगृहीत्वापरितस्थालने ॥

परिमण्डलः । चि० वर्तिले ॥ परितश्चक्राकारे ॥ न० । परमाणौ ॥

परिमण्डलितः । चि० विवर्तिते ॥ वर्त्तुलीकृते ॥

परिमलः । पुं० विमर्दने । कुङ्कुमादिमर्दने ॥ विमर्द्नीत्यग्नये । अतिमनोहरगन्धे ॥ जनमनोहरेमुरतादिविमर्दनेनोत्पन्नेमाल्यादिगन्धे । मुरतोपमर्दविकसच्छरीररागादिसौरभे ॥ सम्भोगे ॥ पण्डितानांसमूहे । इ० शब्० ॥ परिमलनम् । मलधारणे । घञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ घर्षणसमुद्भवेचन्दनादिगन्धे ॥

परिमाणम् । न० आढककुडवादीपरिष्केदके । सर्वतोमाने ॥ आरोहपरिणाहाभ्यांस्वगताभ्यांयेनकाष्ठादिनिर्मितेनव्रीक्षादिपरिमीयतेतत्

परिमिलित :

परिमाणप्रस्थादिरित्यर्थः । परिः
सर्वतोभावे । यथोक्तम् । परिमाण-
स्तुसर्वतः । इति ॥ न्यायमतेतुमा
नस्यवहारासाधारणकारणे । पृथि-
व्यादिनवद्रव्यवर्तिनि ॥ तच्चतुर्वि-
धम् । अणुमहत्दीर्घमृक्षं चेतिभे-
दात् । यथोक्तभाषापरिच्छेदे । प-
रिमाणंभवेन्मानव्यवहारस्यकारणम्
। अणुदीर्घमृक्षदधुस्त्वमितितङ्गेदङ्गे-
रितः ॥ अनित्येतदनित्यं स्यान्न-
ित्येनित्यमुदाहृतम् । सङ्ख्यातः
परिमाणश्च प्रचयादपिजायते ॥
अनित्यंद्रव्यणुकादौतु सङ्ख्याजन्य
मुदाहृतम् । परिमाणंघटादौतुपरि-
माणजउच्यते ॥ प्रचयः शिथिला-
ख्योयः संयोगस्तेनजन्यते । परि-
माणंतूलकादौनाशस्त्वाश्रयनाशतः
॥ इति ॥ परिमीयतेपरिच्छिद्यते
येनतद् ॥

परिमाञ्जनम् । न० परिणोधने ॥ स्वा-
दाविशेषे । मधुमस्तके ॥ यथा ।
मधुतैलघृतैर्मध्ये वेष्टिताःसमिताश्च
याः । मधुमस्तकमुद्दिष्टं तस्याख्या
परिमाञ्जनमितिशब्दचन्द्रिका ॥
परिमितः । चि० परिमाणविशिष्टे ।
परिच्छिन्ने । एतावति । इतनाङ्०
भाषा० युक्ते ॥ परितोमितः ॥
परिमिलितः । चि० व्याप्ते । समन्ता-
त्सङ्गते ॥

परिवत्सर :

परिमृष्टः । चि० व्याप्ते ॥
परिमेयः । चि० परिमातुंयोग्ये ॥
माङ्० । अचोयत् । ईदयति । गुणः
॥ परिमिति ॥
परिमोक्षः । पुं० मलत्यागे ॥ परितो-
मोक्षणे ॥
परिमोषी । चि० परिमोषणशीले ।
चौरि ॥
परिरब्धः । चि० गृहीते ॥ आलिङ्गि-
ते ॥
परिरम्भः । पुं० आलिङ्गने । परिष्व-
ङ्गे । बाहुभ्यानिष्पीडने ॥ परिरम्भ-
णम् । रभ० । घञ् । रभेरशब्दलि-
टोरितिनुम् ॥
परिरम्भितः । चि० आलिङ्गिते । र-
क्षिते ॥
परिवत्सरः । पुं० वत्सरे ॥ वत्सरवि-
शेषि ॥ यथा । शकाब्दात्पञ्चभिर्ह
तेयः शेषस्तिष्ठतितेनैकादिक्रमेण
संपरिहृदापनुउदापूर्वकवत्सरसंज्ञ-
काः वत्सराभवन्ति । यथोक्तम् ।
शकाब्दात्पञ्चभिः शेषात्समाद्या
दिषुवत्सराः । सम्परीदानुपूर्वाच्च
तथोदापूर्वकामताः ॥ परिपूर्वेत-
थादानंयवानांचद्विजोत्तमाः । इ०
ति विष्णुधर्मीत्तरम् ॥ परितोवस-
न्यत्रायनत्वादयः । वस० । संपूर्वा
च्चिदितिसरः । सस्यार्द्धधातुकइति
सस्यतः ॥

परिवर्हः

परिवर्जनम् । न० मारणे ॥ परित्या
गे ॥ यथा । गोप्योनदोषोमथुराङ्ग
नानाधूर्तस्यकृष्णस्यहिरीतिरेषा ।
विपर्ययोयेनकृतः स्वपित्रीस्तस्थोप
पत्नीपरिवर्जनंकिम् ॥ वृज्जीर्वज्ज
ने । ल्युट् । परितोवर्जनम् ॥ कु
भार्याश्चकुमिवश्चकुराजानंकुसौहृद
म् । कुवन्श्चकुदेशश्चदूरतः परि
वर्जयेत् ॥ ब्राह्मणंवालिशंक्षत्रम
योद्धारंविशंजडम् । शूद्रमक्षरसंयु
क्तं दूरतःपरिवर्जयेत् ॥
परिवर्त्तः । पुं० नैमेये । विनिमये ॥
कर्मराजे ॥ प्रवर्त्तने ॥ पलायिते
। युगान्ते ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्तु०
। भाविष्य ॥ ग्रन्थविच्छेदे ॥ अप
वर्त्तने ॥
परिवर्त्तनम् । न० परिदाने । परिव
र्त्ते । विनिमये । परेतना इ०भा०
॥ इतस्ततोभ्रमणे ॥ (*#*#(*#*)
परिवर्त्तिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्ते
मेढ्रजातेक्षुद्ररोगविशेषे ॥
परिवर्त्तितः । त्रि० निवर्त्तिते ॥
परिवर्त्ती । त्रि० विनश्वरे ॥ संसारः
परिवर्त्तीतिप्रसिद्धम् ॥
परिवर्त्तिनी । स्त्री० विष्टुतिप्रभेदे ॥
परिवर्हः । पुं० राजयोग्यद्रव्ये ॥
परिच्छेदे ॥ परिवर्हतेपरिवर्हते
वा । वर्हप्राधान्ये । पचाद्यच्
घञ्वा ॥

परिवापितः

परिवर्हणम् । न० आराधने ॥
परिवसथः । पुं० ग्रामे ॥ परितो
वसन्त्यत्र । वस० । उपसर्गवसेरिच्छ
थः ॥
परिवहः । पुं० परावहवायोरुपरि
स्थितेसप्तवाय्वन्तर्गतसप्तमवायौ ॥
परिवादः । पुं० परदोषकथने । अप
वादे । निन्दायाम् ॥ यथा ॥ सतत
सुलभदैर्न्ये निः सुखेजीवलोकीयदि
ममपरिवादात्प्रीतिमाप्नोतिकश्चित्
। परिवदतुयथेष्टं मत्समक्षतिरोवा
जगतिहिवहुदुःखदुर्लभः प्रीति
योगइति ॥ वीणावादनवस्तुनि ॥
परिपूर्वाद्भेदभावविषयम् ॥
परिवादकः । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥
परिवादी । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥
परिवादविशिष्टे ॥
परिवादिनी । स्त्री० सप्ततन्वीयुक्तायां
वीणायाम् । सतरसिया० इ० भा
० ॥ परिवदतिस्वरान् । वद० ।
सुप्रीतिणिनिः ॥ परिवादविशिष्टा
याम् ॥
परिवापः । पुं० पर्युप्तौ । वपने ॥
जलस्थाने ॥ परिच्छेदे । परि
वारे ॥ परिवपनम्चनेनचत्रवा ।
टुवप् ॥ भाविष्यहलश्चेतिवा ॥
परिवापनम् । न० मुण्डने ॥ हेतु
मण्णिजक्ताहपेल्युट् ॥
परिवापितः । त्रि० मुंडिते ॥ परि

परिवृष्टः

वाप्यतेऽस्म । मृगडनार्थीवपिप्लवः
 । क्तः ॥
 परिवारः । पुं० परिवर्त्तने । पोष्यवर्गे
 ॥ खड्गकोषे ॥ परिवर्त्तदे ॥ परि
 वार्यतेनेन परिवारणंवा । घञ् ॥
 परिवारः । पुं० जलोच्छ्वासे । परी
 वाहे । समधिकजलस्योपायैर्निष्का
 सने ॥ परिवहन्येभिः । वह० ।
 हलश्चेति घञ् उपसर्गस्य घञोतिपक्षे
 दीर्घाभावः यदा परिवहनम् ।
 भावे घञ् ॥
 परिविण्णः । पुं० परिविस्तौ ॥ यथा
 । ज्येष्ठेऽनिविष्टे कनीयान्निर्विष
 न्परिवेत्ताभवतिपरिविण्णो ज्येष्ठः
 परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाता
 परिकर्तायाजकः तेष्वेते सर्वे पतिता
 इत्युदाहृतत्त्वम् ॥
 परिवित्तिः । योयं दारपरिग्रहीतस्य
 ज्येष्ठे । परिवेत्तु रनूटे ज्येष्ठे भातरि
 परिवर्त्तनं विन्दतिलभते । विदूळ०
 । क्तिच् ॥ परिवित्तिः परीवेत्ता
 यथाचपरिविद्यते । सर्वेतेनरकंया
 न्तिदातृयाजकपञ्चमाः इ० मनुः ॥
 परिवीतः । त्रि० परितोवेष्टिते । संवृ
 ते ॥ व्याप्ते ॥
 परिवृंहणम् । न० समृद्धौ ॥
 परिवृंहितः । त्रि० परिपूर्णं ॥ वृंहिः क्तः
 परिवृक्णः । त्रि० छिन्नहस्ताद्यवयवे ॥
 परिवृष्टः । त्रि० अधिपे । प्रभौ ॥

परिवेत्ता

परिवर्त्तितवृंहतिवा । वहवृहिवृद्धौ
 कर्त्तरि क्तप्रत्ययः ॥ प्रभौपरिवृष्ट
 इति नकारहकारयोर्लोपो निष्ठातका
 रस्य षत्वञ्च निपात्यते ॥
 परिवृतः । त्रि० आवृते । समन्ताद्
 ष्टिते । व्यवहारान्मृः पश्येत्सभ्यैः
 परिवृतोऽन्वहम् ॥ परिसर्वतोभावे
 न हतः ॥
 परिवृत्तः । त्रि० सर्वतः प्रसृते ॥
 परिवृत्तिः । पुं० अलङ्कारविशिष्टे ॥
 यथा । परिवृत्तिर्विनिमयो यो यानां
 स्यात्समासमैः । परिवृत्तिरलङ्का
 रइति ॥ उदाहरणं यथा । लताना
 मेतासामुदितकुसुमानां मरुदयं मरु
 लास्यं दत्त्वा श्रयतभृशमा मोदमसम
 मूलतास्त्वध्वन्यानामहहृदशमादाय
 सहसा ददत्त्याधि व्याधिभमरुदित
 मोहव्यतिकरम् ॥ अत्र प्रथमेऽसमे
 न समस्य द्वितीये उत्तमे न न्यूनस्य ॥
 नानाविधप्रहरणैर्नृपसंप्रहारिस्त्रीकृत्य
 दारुणनिनादवतः प्रहारान् । दृष्ट्वा
 रिवीरविसरेण वसुधैरेयं निर्विप्रलम्भ
 परिरंभविधिर्वितीर्णा ॥ अत्र न्यून-
 नोत्तमस्य ॥ विवृत्तौ ॥ परिवेत्ता
 वित्ति० हट्टः ॥
 परिवेत्ता । पुं० ज्येष्ठेऽनूटे दारपरिग्रा
 हिणिकनीयसि ॥ दाराग्निहोत्रमं
 योगं कुरुते यो यजिष्यते । परिवेत्ता
 सविज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वजः ॥

परिवेषः

परिविन्दति ज्येष्ठपरिच्यज्यभार्याम्
अग्निहोत्रं बालभते । विदुललाभे
तन्वचौशंसि च दादिभ्यः संज्ञायां
चानिटौ ॥

परिवेदनम् । न० विवाहः ॥ अम्बाधामे
सर्वतोभावेन ज्ञाने ॥

परिवेदनीया । स्त्री० अनूद्येष्टे तत्कनि
ष्ठेन विवाहितायाम् ॥

परिवेदनौ । स्त्री० परिवेत्तुः स्त्रियाम्
इ० हिमचन्द्रः ॥

परिवेशः । पुं० वेष्टने ॥ परिधाने ॥
परितो विवशति । विवश० । घञ् ॥
परिधौ ॥

परिवेषः । पुं० भोजनार्थमन्नादीनां परि
वेषणे ॥ परिवेषेर्भाविचञ् ॥ परि
वृत्तौ ॥ परिधौ । चन्द्रसूर्ययोरुत्था
तभूतरस्मिमण्डले ॥ अत्राहवराह
मिहिरः सम्पूर्वितारबीन्धोः किर
णाः पवनेन मण्डलीभूताः । नानाव
र्णाकृतयो दृश्यन्ते व्योमितन्वभू ॥
तेषां संज्ञान्तराख्याह । तेरक्तनीलपा
ण्डुरकापीताभाभशबलहरिशुक्लाः
। इन्द्रयमवरुणनिर्ऋतिश्रवसनेशपि
तामहाभ्युक्ताः ॥ धनदः करोति
मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेण चाप्यन्ये
। प्रबिलीयते मुहुर्मुहुर्लपफलः सो
पिवायुकृतः ॥ वस्तुवशेन फलमाह ।
चापशिखिरजततैलचौरजलाभः स्व
कालसम्भूतः ॥ अविकलवृत्तः चि

परिवेषः

गधः परिवेषः शिवमुभिषेकरः ॥ सक
लगगनानुचारी नैकाभः क्षतजसग्नि
भोरुक्षः । असकलशकटशरासनशृ
ङ्गाटकवत् स्थितः पापः ॥ शिखि
गलसमेतिवर्षे बहुवर्षे नृपवधो भयधूमि
। हरिचापनिभेयुजान्यथो ककुमुमप्र
भेषापि ॥ वर्षेनैकेन यदा वहलः क्षि
गधः क्षुराभकाकीर्णः । स्वर्त्तौ सद्यो
वर्षं करोति पीतसदीमार्कः ॥ दीप्त
मृगविहङ्गरुतः कलुषः सन्ध्याचयो
त्थितोतिमहान् । भयकृततडिदुल्
काद्यैर्हतो नृपश्चिन्तिशस्त्रेण ॥ प्रति
दिनमर्कहिमांश्वोरहर्निशं रक्तयोर्न
रेन्द्रवधः । परिविष्टयोरभीष्टां
लम्नास्तमयस्थयोस्तद्वत् ॥ सेनाप
तेर्भयकरो विमलडलो नातिशस्त्रको
पकरः । विप्रभृतिशस्त्रकोपं युवरा
जभयं नगररोधम् ॥ * ॥ विशेष
माह । वृष्टिस्तृष्टेण मासेन विद्यही
वाद्यहे दुर्भनिरोधे । होराजन्माधि
पयोर्जन्मर्षे वा शुभो राक्षः ॥ * ॥
परिवेषमध्यगतानां यहाणां फलमा
ह । परिवेषमण्डल गतोरवितनयः
क्षुद्रधान्यनाशकरः । जनयति च
वातवृष्टिं स्थावरकृषिकृषिहन्ता
च । भौमः कुमारवलपति सैन्या
नां विद्रवीनिशस्त्रभयम् । जीवेप
रिवेषगते पुरोहिता माच्यनृपपी
डा ॥ मन्त्रिस्थावरलेखक परिवे

परिवेष :

विष्णुर्जमुवृष्टिः । शुक्रयायिच-
त्रियराज्ञीपीडाप्रियञ्चाम् ॥ च-
दनलसृष्टुनराधिपशस्त्रेभ्योजायतेभ-
यंकेतौ । परिवेष्टेगर्भभयंराहोव्या-
धिर्नृपभयश्च ॥ * ॥ द्वादिषुयह-
षुमध्यगतेषुफलमाह । युद्धानिवि-
जानीयात्परिवेषाभ्यन्तरेद्वयोर्यह-
योः । दिवसकृतः शशिनोवाचु-
द्वृष्टिभयंत्रिषुप्रोक्तम् ॥ यातिचतु-
र्षुनरेन्द्रः सामाख्यपुरोहितोवशंमृ-
त्योः । प्रलयमिदुविद्विजगतः प-
ञ्चादिषुमण्डलस्थेषु ॥ * ॥ अथता-
रायहाणांवापृथक्परिविष्टानांफल-
माह । तारायहस्यकुर्यात्पृथगेवस-
मुत्थितोनरेन्द्रवधम् । नचचाणाम-
थवायदिकेतोर्नीदयोभवति ॥ * ॥
तिथिक्रमेणपरिवेषफलान्याह । वि-
प्रक्षत्रियविदृशूद्रहाभवेत्प्रतिपदा-
दिषुक्रमशः । श्रेणीपुरकोषाणांपं-
क्षम्यादिष्वशुभकारी ॥ युवराज-
स्याष्टम्यां परतस्त्रिषुपार्थिवस्यदोषक-
रः । पुरोधोद्वाद्दृष्ट्यासैन्यक्षोभस्त-
योदश्याम् । नरपतिपत्नीपीडांपरि-
वेशोभ्युत्थितश्चतुर्हश्याम् । कुर्यात्तु-
पञ्चदश्यांपीडांमनुजाधिपस्यैव ॥
* ॥ परिवेषलेखावशेनशुभाशुभमा-
ह । नागरकाणामाभ्यन्तरस्थिता-
यायिनाञ्चवाहस्था । परिवेषमध्य-
रेखाविज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् । रक्तः

परिवेषणम्

श्यामोरुक्षोभवतिचर्येषांपराजयस्ते-
षाम् । क्षिग्धः श्वेतोद्युतिमान्ये-
षांभागोजयस्तेषामिति ॥ * ॥ अ-
पिच । दिनकरपरिवेषः पूर्वयामे-
तुपीडा । दिनकरपरिवेषोष्ठद्वियुद्धं
द्वितीये ॥ दिनकरपरिवेषः क्षेम-
मायुस्तृतीयेदिनकरपरिवेषः सर्व-
नाशश्चतुर्थे ॥ दिवासूर्यपरिवेषोरा-
त्रौचन्द्रेयदाभवेत् । एकस्मिंश्चेदहो-
रात्रेतदानश्रयतिपार्थिवः ॥ एतेन-
विधिनानिश्चयं सप्ताहंपरिविध्यते ।
सर्वभूतविनाशः स्नातस्मिन्नृत्या-
तदर्शने ॥ परितोविध्यतेऽनेन । वि-
ष्णुर्व्याप्तौ । घञ् ॥

परिवेषकः । त्रि० अन्नादिपरिवेषण-
कर्त्तरि ॥ सयथा । स्नातश्चन्दनच-
र्चितः सुवसनः सखीप्रसन्नाननः
स्पष्टाल्मासुभगः प्रसन्नहृदयः श्री-
कान्तपूजारतः । स्वामिन्नेहपरः
स्वपाकनिपुणः प्रौढोवदान्यः शु-
चिर्विप्रोवापरिवेषकस्तुकुलजज्ञान्यो-
पिवाभूपतेः ॥ स्त्री० । परिवेषि-
का ॥ यथा । स्नाताविशुद्धवसनान-
वधूपिताङ्गीकर्पूरसौरभमुखीनयना-
भिरामा । विस्वाधराशिरसिवहसु-
गन्धपुष्पामन्दस्मिताक्षितिभृतांपरि-
वेषिकास्यात् ॥

परिवेषणम् । न० भोजनार्थमन्नादेः
पात्रेसमर्पणे । परोसना० इ० भा० ॥

परिवेषणम्

तत्प्रकारोयथा । मुरस्ताद्विमल-
पाचंसुविस्तीर्णमनोहरम् । स्थापि
तंपीठकेशुभेनाभिदेशसमुन्नते ॥ त-
च्चभक्तपरित्यक्तमध्यभागेसुसंयतम् ।
सूपंसर्पिः पलंशाकंपिष्टमन्नसुमन्य
कम् ॥ स्थापितंदक्षिणेपार्श्वेभुञ्जा
नस्ययथाक्रमम् । प्रलेहाद्याद्रवाः
सर्वेपानीयपानकंपयः ॥ चोष्यं-
न्धानकंलेह्यंसव्यपार्श्वेनिधापयेत् ।
सर्वानिचुषिकारांस्यपक्वान्नंपायसंद-
धि ॥ पुरतः स्थापयेद्भोक्तृर्हयोः
पङ्क्त्योस्तुमध्यतः । एवंविज्ञायम-
तिमान्परिवेषप्रकल्पनम् ॥ ततो-
र्होभवतिप्राज्ञः सम्यक्सम्परिवेषि-
तुम् ॥ * ॥ अथश्राद्धेपरिवेषणेम-
नुः । पाणिभ्यान्तूपसङ्गृह्यस्वयम-
न्नस्यवर्द्धितम् । विप्रान्तिकेपितृन्ध्या-
यन्शनकैरुपनिक्षिपेत् ॥ अन्नस्येति
तृतीयार्येषष्ठी । वर्द्धितं पूर्णपिठ-
रानिपात्रम् । उपनिक्षिपेत्वाह्मणा-
नांसमीपेपरिवेषणार्थमत्वरयास्था-
पयेत् । तथाचपाकस्थाल्याश्चाकृष्य
प्रथमंभोजनपात्रेनदेयमुक्त्वास्था-
ल्यादिकंपाणिभ्यांपात्रसमीपेभूमौ
संस्थाप्यपश्चात्पाणिभ्यांपात्रान्तरि-
ताभ्यांश्राद्धेपरिवेषयेत् । उभाभ्या-
मपिपाणिभ्यामाकृष्यपरिवेषयेत् ।
इतिमत्स्यपुराणात् । यस्तु श्राद्धेपरि-
वेषणस्तुदक्षिणपाणिमात्रेणैवाऽङ्गा

परिवेष्टा

नभिधानादितिमैथिलोक्तं तत्र । ए-
केनपाणिनादत्तंशुद्रादत्तंनभक्षयेदि-
त्यादिपुराणीयेनएकपाणिदत्तशुद्रा-
दत्तभक्षणनिषेधेनतस्माच्चपरिवेष-
णस्यापिनिषिद्धत्वात्पाणिभ्यामपि
पात्रान्तरितंकृत्वादेयम् । हस्तद-
त्ताद्येक्षेहालवणव्यञ्जनानिच ।
दातारंनोपतिष्ठन्तेभोक्ताभुङ्क्तेच-
किल्बिषम् ॥ तस्मादन्तरितंदेयंप-
र्णेनाथतणेनवा । प्रदद्यान्नतुहस्तेन
नायसेनकक्षचन ॥ इतिवशिष्टवच-
नेनसामान्यतोऽभिधानात् । पिठ-
भक्तितरङ्गिण्यामप्येवम् । मनुः ।
गुणांसूपशाकाद्यान्पयोदधिघृतं
मधु । विन्यसेद्यन्नतः सम्यक्भूमा-
वेवसमाहितः ॥ आमिषंपानपात्र-
स्यभोक्तुर्दक्षिणतोन्त्यसेत् । भक्ष्यभो-
ज्यञ्चविविधंमूलानिचफलानिच ॥
हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभी-
णिच । उपनीयचतत्सर्वशनकैः
सुसमाहितः ॥ परिवेषयेत्प्रयत्नो-
गान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ गुणान्उ-
पकरणानिभूमावेवनतुव्यञ्जनादि-
पात्राणिअन्नादिपात्रोपरिनिक्षिपेत्
॥ इतिश्राद्धतत्त्वम् ॥
परिवेष्टितः । त्रि० परिवेष्टिते । परि-
स्क्रुते । परिते ॥ परितोवेष्टितः ॥
परिवेष्टा । त्रि० परिवेषणस्यकर्त्तरि ॥
परिवारे ॥

परिशङ्कनीय :

परिव्याधः । पुं० अस्वेतसे ॥ द्रुमो-
त्पले ॥ परिविध्यते । व्यधताडने ।
घञ् ॥ परिविध्यतिश्रा । श्याद्व्यधे
तिश्राः ॥

परिव्रज्या । स्त्री० तपस्यायाम् ॥ इ०-
ह्र० ॥

परिव्राट्० इ । पुं० भिक्षौ । कर्मन्दि-
नि । पारासरिणि । मस्करिणि ॥
तत्त्वज्ञानं यथा । सर्वारम्भपरित्यागो-
भैरवाश्चर्यमूलता । निष्परिग्रह-
ताऽद्रोहः समतासर्वजन्तुषु ॥ प्रि-
याप्रियपरिष्वङ्गे सुखदुःखाविका-
रिता । सबाह्याभ्यन्तरं शौचं सुखदुः-
खाविकारिता ॥ सर्वेन्द्रियसमाहा-
रोधारणाध्याननिश्चयता ॥ भावसं-
शुद्धिरित्येष परिव्राट्त्वय उच्यते ॥ इ-
ति गरुडपुराणम् । परित्यज्य सर्वव्र-
जति । व्रज० । परौ व्रजैः प्रः पदा-
न्त इति क्तिप् । दीर्घश्च पदान्तविषयेषु
त्वञ्च ॥

परिव्राजकः । पुं० सन्यासिनि ॥ परि-
व्रजति । व्रज० । गवुल् ॥

परिव्राजिः । स्त्री० आवष्टाभोषधी ॥

परिशङ्कनीयः । चि० सर्वतोभावेन श-
ङ्काविषये ॥ यथा । शास्त्रं सुचिन्तित-
मपि प्रतिचिन्तनीयं स्वाराधितोऽपि
नृपतिः परिशङ्कनीयः । अङ्के-
स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया शा-
स्त्रेऽपि च युवती कृतो वशिस्त्वम् ॥

परिश्रमः

परिश्रासनम् । न० भृत्त्यादिप्रेरणे ।
आकारणपूर्वकभृत्त्यादिप्रेषणे ॥ शा-
मु० । ल्युट् ॥

परिशिष्टम् । न० परिशेषविशिष्टे ।
अवशिष्टार्थबोधकेयन्ती ॥ चि० ।
अवशिष्टे ॥ परितः शिष्टः ॥

परिशीलनम् । न० श्रुत्यादिविचारे ॥
परिशीलितः । चि० अभ्यस्ते ॥

परिशुष्कम् । न० मांसव्यञ्जनप्रभेदे ॥
यथा । स्विन्नं यत्कृत्वा दद्यात्सुहृदा-
लोड्यभर्जितम् । मात्रयादधिसिंधू-
त्यरामठैलापरिप्लुतम् ॥ मरिचार्द्रक-
संयुक्तं सुगन्धिद्रव्यवासितम् । गतद्र-
वमुधातुल्यं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ अ-
पिच । मांसं बहुघृतैर्भृष्टं सित्तु-
च्छाम्बुनामुहुः । जीरकाद्यैः समायु-
क्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ इ० ॥ चि०
सर्वतोनीरसे ॥ निर्मासे ॥ परितः
शुष्कम् ॥

परिशेषः । पुं० प्रसक्तप्रतिषेधेऽन्यत्रा-
प्रसङ्गाच्छिष्यमाणे समप्रत्यये ॥ प-
रिशिष्यते । शिष्लुविशेषणे । घ-
ञ् ॥

परिशोधः । पुं० परिशोधने । सर्वतो-
भावेन शुद्धौ ॥ परितः शोधः ॥

परिशोषः । पुं० सर्वतोभावेन शुष्क-
तायां ॥

परिश्रमः । पुं० श्रमे । क्लमे ॥ क्लेशे ।
प्रयासे । परिश्रान्तौ ॥ परितः श्रमः ॥

परिष्कृत :	परिसङ्ख्या
परिश्रय : । पुं० सभायाम् । आश्रये । परिश्रयणम् । श्रिञ् । एरच् ।	ते । परिसृज्यतेऽस्म । क्तः । सम्प रिभ्यामितिमुट् । परिनिविभ्यः । से
परिश्रान्तः । त्रि० सर्वतोभावेनश्रान्ति युक्ते । परितः श्रान्तः ।	वसितसयसिबुसङ्मुट् सुखञ्चामि- तिषत्वम् ।
परिश्रुतः । त्रि० सर्वतोभावेनश्रवण विशिष्टे ।	परिष्वक्तः । त्रि० पालिक्रिते । यथा । स्त्रीपुंसौपरिष्वक्तौभवतः । अन्यो-
परिश्लेषः । पुं० आश्लेषे ।	न्यंगाढलिक्रितौभवतइत्यर्थः ।
परिषत् । स्त्री० अधीतशास्त्राणांसम वाये । सभायाम् । परिषत्त्वं यथा । एकविंशतिसङ्ख्याकैर्मीमांसान्या- यपारगैः । वेदाङ्गकुशलैश्चैवपरिष- त्त्वंप्रकल्पयेत् ॥ परितः सीदनृत्य स्याम् । षट् । सं० क्तिप् । सत्सू द्विषतिवाक्तिप् । सदिरप्रतीरितिष त्त्वम् ।	परिष्वङ्गिः । पुं० आलिङ्गने । परि- रम्भे । परिष्वङ्गनम् । ष्वङ्गपरि- ष्वङ्गे । घञ् । परिनिविभ्यः इति षः ।
परिषदः । पुं० पारिषदे । अनुचरे । इ० द्वि० ॥	परिसङ्ख्या । स्त्री० विधिविशेषे । यथातत्रचान्यत्रचप्राप्तौपरिसङ्ख्ये-
परिषद्वलः । पुं० सभ्ये । सभासदे । परिषदस्यास्ति । रजः कृष्यामुति परिषदोवलच् ।	तिगीयते । साचोभयप्राप्तावितर- निवृत्तिबोधयति । यथा । पञ्चपञ्च नखाभक्ष्याङ्गस्थत्रशशादिमांसितरप
परिषेकः । पुं० स्नानादौ ।	ञ्चनखमांसभक्ष्यनिवृत्तिबोधः । तदुक्तम् । नियमः परिसङ्ख्यावा
परिष्कन्दः । पुं० परिस्कन्दे । परा- चिते । परिस्कन्दति । स्कन्दिर० । पचाद्यच् । परेष्टेतिवाषत्वम् ।	विद्ध्यर्थोहिभवेद्यतः । अनात्म- दर्शनेनैवपरात्मानमुपास्महेइति ॥
परिष्कारः । पुं० विभूषणे । अलङ्- कारे । परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् । सम्परिभ्यामितिमुट् । परिनिवी- तिषत्वम् । संस्कारे । शुद्धौ ।	एकस्योभयत्रप्राप्तावेकचनियमनेय- याहुः । एकस्यवस्तुनः प्राप्तावनेक
परिष्कृतः । त्रि० अलङ्कृते । भूषि-	चैकधायदा । एकचनियमः साहि परिसङ्ख्यानिगद्यतेइति ॥ अलङ्
	कारविशेषे ॥ यथा । इयञ्चिदोषव तीयथाहस्मात्तः । श्रुतार्थस्वपरि-
	त्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्रा- प्तस्यबाधादिह्येवंपरिसङ्ख्याचिद्
	षणेति ॥ किञ्चित्पृष्टमपृष्टवाक्ये

परिसङ्ख्याविधि :

तंयत्प्रकल्प्यते । तादृगन्यव्यपोहाय
परिसङ्ख्यातुसाम्प्रता ॥ प्रमीणा
न्तरावगतमपिवस्तुगर्भं नप्रतिपा-
दितम्प्रयोजमान्तराभावात्सदृश-
वस्तुन्तरव्यवच्छेदायत्पर्यवस्यति-
साभवेत्परिसङ्ख्या ॥ अत्रकथ-
नंप्रश्नपूर्वकंतदन्यथा । अपरिदृष्टंतयो-
भयव्यव्यपोह्यमानस्यप्रतीयमानता-
वाच्यत्वञ्चेतिचत्वारोभेदाः । क्रमे-
णोदाहरणम् । किमासेव्यंपुंसांस-
विधमनवद्यद्युसरितः किमेकान्ते-
ध्येयंचरणयुगलंकौस्तुभभृतः । कि-
माराध्यंपुण्यं किमभिलषणीयञ्चकरु-
णायदासकृत्याचेतो निरवधिविमु-
क्तौप्रभवति ॥ किम्भूषणंसुदृढमत्रय-
शोनरत्नं किं कार्यमार्यं वरितंसुकृतं-
नदोषः । किंचक्षुरप्रतिहतंधिषणा-
ननेत्रं जानातिकस्त्वदपरः सदसदि-
वेकम् ॥ कौटिल्यंकचनिचयेकरचं-
रणाधरदलेषुरागस्ते । काठिन्यंकु-
चयुगलेतरलत्वं नयनयोर्वसति ॥ भ-
क्तिर्भवेनविभवेव्यसनंशास्त्रेनयुवति-
कामास्त्रे । चिन्तायशसिनवपुषि-
प्रायः परिदृश्यतेमहतामिति ॥
परिसङ्ख्यानम् । न० गणनायाम् ॥
परिसङ्ख्याविधिः । पुं० उभयोश्चयु-
गयत्प्राप्तावितरव्यावृत्तिपरिविधौ ॥
यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्यादिति ।
इदं हि वाक्यं न पञ्चनखभक्षणपरम् ।

परिसरा

तस्यरागतः प्राप्तत्वात् । नापिनिय-
मपरम्पञ्चनखभक्षणस्ययुगयत्प्रा-
प्तेः पक्षेऽप्राप्त्यभावात् । अत इदम्
पञ्चनखभक्षणनिवृत्तिपरमितिभव-
तिपरिसङ्ख्याविधिः । साचक्षि-
विधा । श्रौतीलाक्षणीकीच । तत्र
अत्रञ्चेवावयववतीतिश्रौतीपरिसङ्-
ख्या । एवकारेणपवमानातिरिक्त-
स्तोत्रव्यावृत्तिरभिधानात् । पञ्चपञ्च-
नखाभक्ष्यादितितुलाक्षणीकीद्वतर-
निवृत्तिवाचकपदाभावात् । अतए-
वैषात्रिदोषयस्ता । दोषत्रयञ्च ।
श्रुतहानिः अश्रुतकल्पनाप्राप्तवा-
धञ्चेति । तदुक्तम् । श्रुतार्थस्यपरि-
त्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्त-
स्यबाधइत्येवंपरिसङ्ख्यात्रिदूषणे-
ति ॥ श्रुतस्यपञ्चनखभक्षणनिवृत्तेः
कल्पनात्प्राप्तस्यचपञ्चनखभक्षणस्य
बाधनमिति । अस्मिन्सदोषद्वयंश-
ब्दनिष्ठंप्राप्तबाधस्त्वर्थनिष्ठमितिदि-
क् ॥

परिसमाप्तिः । स्त्री० निश्चये ॥

परिसरः । पुं० पर्यन्तभूमौ । नदीन-
गरपर्वतादेरुपान्तभूमौ ॥ परितः
सरन्त्यत्र । सृगतौ । पुंसीतिघः ॥
मृत्तौ । विधौ ॥ दैवे ॥

परिसरणम् । न० सर्वतोगमने ॥ सृगं
तौ । ल्युट् ॥

परिसरा । स्त्री० नाड्यां ॥

परिस्पन्दनम्

परिसर्प्यः । पुं० परिक्रियायाम् । प-
रिजनादिनावेष्टने ॥ परिसमन्तात्
सर्पणम् । सृष्टृगतौ । घञ् ॥

परिसर्प्यणम् । न० प्रसरणे ॥ परि-
सर्प्ये ॥

परिसर्या । स्त्री० परीसारे । सर्वतो-
गमने ॥ परिसरणम् । सृ० । परि-
चर्यापरिसर्यामृगयाटाव्यानामुपस
ङ्ख्यानमिति शप्रत्ययोयक्गुणौच-
निपातनात् ॥

परिसीमा । स्त्री० वृत्तयाम् ॥ परि-
तः सीमा ॥

परिस्कन्दः । पुं० पराचिते । परपुष्टे
॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर्० । प०
अच् । परेष्टेतिपक्षेष्टत्वाभावः ॥

परिस्तरणम् । न० आच्छादने ॥

परिस्तोमः । पुं० गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले
। प्रवेण्याम् । वर्णं । कुथे ॥ परि-
स्तूयते । ण्० । अर्तिस्तुस्विति
मन् ॥ यद्वा । परिगतः स्तोमोऽत्र
वर्णस्तोमत्वात् । यत्क्रियायुक्तादिति
परेः स्तौतिप्रतिअनुपसर्गत्वान्नषः ॥

परिस्पन्दः । पुं० कुसुमप्रकरादेः पत्रा
वल्यादेश्वरचनायाम् ॥ शिखास्थ
माल्ये ॥ परिवारे ॥ परिस्पन्दन
म् । स्पदि० । भावे अधिकरणेवा
घञ् ॥

परिस्पन्दनम् । न० सर्वतोभावेनकम्प
ने ॥

परीक्षणम्

परिस्पन्दमानः । त्रि० सर्वतोभावेन
कम्पमाने ॥

परिस्फुटः । त्रि० प्रसिद्धावयवार्थे ॥

परिस्फुरितः । त्रि० प्रकाशिते ॥

परिस्तुत् । स्त्री० वरुणात्मजायाम् ।
मदिरायाम् ॥ परितः स्रवति ।
स्रु० । क्षिप्तुकौ ॥

परिस्तुतः । त्रि० स्यन्ने । स्रवयुक्ते ॥
परितः स्रूयतेस्म । स्रुप्रस्रवणे । गत्य
र्थेतिक्तः ॥

परिस्तुता । स्त्री० वारुण्याम् । मदि-
रायाम् ॥ परितः स्रवति । स्रु० ।
क्षिप्० तुक् । भागुरिमते । टाप् ॥
यद्वा । परितः स्रूयतेस्मलोकैः ।
स्रु० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

परिहापितः । त्रि० त्याजिते ॥

परिहारः । पुं० अनादरे ॥ परिह्रियते
ऽनेनात्रवा । ह्रज् । घञ्० । उपस-
र्गस्येति पाक्षिकोदीर्घाभावः ॥

परिहाय्यः । पुं० वलये ॥ त्रि० ।
त्याज्ये ॥

परिहासः । पुं० नर्मवाक्ये । परीहा-
सिठ्ठा इतिभाषा ॥ परिहसनम् ।
हसेहसने । घञ् ॥

परीक्षकः । त्रि० निरूपके । कारणिके
॥ शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षे ।
प्रतिपादके ॥ परीक्षते । ईक्षदर्शने
। खुल् ॥

परीक्षणम् । न० परीक्षायाम् । राज्ञा

परीक्षा

धर्मकामार्थभयैरमात्या देर्भावतच्च
निरूपणे । यथा । भेदोपजापां वुप
धाधर्माद्यैर्यत्परीक्षणम् । इति ॥
सर्वतोभावेनदर्शने ॥ संशयपूर्वपक्ष
निराकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापने ॥
परितः ईक्षणम् ॥

परीक्षा । स्त्री० विचारणायाम् ॥ परि
त ईक्षणमनया । ईक्ष् ० । गुरोश्चेत्यः
। टाप् ॥ दिव्ये ॥

परीक्षित् । पुं० नृपविशिषे ॥ अभिम
न्युमुते । विष्णु राते ॥ सयुधिष्ठि
रानन्तरं कलियुगस्यारम्भे चक्रवर्त्ती-
राजावभूव । स एव लोकविख्यातः
परीक्षित इति यत्प्रभुः । पूर्वदृष्ट-
मनुध्यायन् परीक्षेत नरेष्वह ॥

परीक्षितः । पुं० परीक्षिति । अभिमन्यु
पुत्रे नृपे ॥ यथा । परीक्षीणे पुवंशे
पुजातोयस्माद्वरः सुतः । तस्मात्परी
क्षितो नाम विख्यातः पृथिवीतले
इ० देवीभागवतम् ॥ त्रि० । सञ्जा
तापरीक्षा यस्य ता० इतच् ॥

परीक्ष्यकारी । त्रि० सम्यग्घेतुभिर्विष्ट
श्रयकरणशीले ॥

परीतः । त्रि० परिवेष्टिते ॥ व्याप्ते ॥

परीतत् । त्रि० सर्वतोभावेन विस्तृ-
ते ॥

परीप्सा । स्त्री० त्वरायाम् ॥ अपादा
नेपरीप्सायामिति दर्शनात् ॥ प्राप्तु
मिच्छायाम् ॥ पर्याप्तुमिच्छायाम्

परीवादः

परीप्सुः । त्रि० जिज्ञासौ ॥ आप्रो-
तेः सन्नतादुप्रत्ययः । आप्जपृ-
धामीदितीकारः । अत्रलोपोभ्या-
सस्येत्यभ्यासलोपः ॥

परीभावः । पु० तिरस्क्रियायाम्
अनादरे ॥ परीभुवोवञ्ज्ञानइति-
भावेघञ् । वृद्धिः । उपसर्गस्य घञी
ति दीर्घः ॥

परीरम् । न० फले ॥ पृणाति । पृपा-
लनपूरणयोः । कृशृपृकटिपटिशौ
टिभ्यङ्गन् ॥

परीरणः । पुं० कमटे ॥ दण्डे ॥ प-
टशाटके ॥ इति मेदिनी ॥

परीरम्भः । पुं० आलिङ्गने । परिर-
म्भे ॥

परीवर्त्तः । पु० प्रतिदाने । निमये ।
नैमये ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्तु० । भावे
घञ् । उपसर्गस्येति दीर्घः ॥

परीवादः । पुं० अपवादे । निन्दा-
याम् ॥ परिपूर्वाद्देर्भावेघञ् । उप
सर्गस्य घञीति दीर्घः । विद्यमान
दोषस्याभिधानं परीवादः । अवि-
द्यमानदोषाभिधानं निन्देति विवे-
कः ॥ यथा । परीवादस्तथोभवतु
वितथोवापिमहतां तथाप्युच्चैर्धाम्नां
हरति महिमानं जनरवः तुलोत्तीर्णं
स्यापि प्रकटनिहताशेषतमसोरवे-
स्तादृक्तेजो न हि भवति कन्यांगतव-
तः ॥

परुत्

परीवापः । पुं० पर्युष्मौ ॥ सलिलस्थाने
परिवारे ॥ परिवपनम् अनेनात्रवा
। टुवप्० । भावेघञ् हलच्चेतिवा
। उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

परिवारः । पुं० परिजने ॥ खङ्गकोषे
॥ परिच्छेदे । शोभाजनके उपकरणे
कृत्रचामरादौ । सभ्यजनादौ च ॥
परिवार्यते ऽ नेनपरिवारणंवा । घ
ञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

परीवाहः । पुं० जलोच्छ्वासे । परि
वाहे ॥ परिवहन्येभिः । वह० ।
हलच्चेतिघञ् उपसर्गस्यघञ्जीति
पक्षिकोदीर्घः ॥ परिवहनम् । भा
वेवा० घञ् ॥ महीभृद्योग्यवस्तुनि
परीष्टिः । स्त्री० अन्वेषणायाम् ॥ इ-
षेरनिष्कार्यस्यपरिवेतिपक्षेक्तिन् ॥
परिचर्यायाम् ॥ प्राकाम्ये ॥ परी-
सारः । परिसर्यायाम् । सर्वतोगम
ने ॥ परिसरणम् । सृ० । घञ् उप-
सर्गस्यघञ्जीतिदीर्घः ॥

परीहारः । पुं० अवज्ञायाम् । अना
दरे ॥ परिहरणम् । हृञ्० । भावे-
घञ् । उपसर्गस्येतिपक्षिकोदीर्घः ॥
परीहासः । पुं० द्रवेकिलौ । नर्मणि ॥
परिहसनम् । हसे० । घञ् । पा-
क्षिकोदीर्घः ॥

परुः । पुं० वंशादिपर्वणि ॥ पिपत्तिं ।
पृ० । बाहलकादुः ॥

परुत् । अ० पूर्ववत्सरे । गतवर्षे ॥

परुषा

पूर्वस्मिन्वत्सरेद्वयर्थे । सद्यःपरुदि
तिपूर्वस्यपरभावः उत्० च । संवत्स-
रे ॥

परुल्लः । चि० पूर्ववर्षभवे ॥ परुद्भ-
वः । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्वोर्वक्त-
व्यः ॥

परुडारः । पुं० घोटके ॥

परुट् । पुं० पर्वणि ॥ यत्परुषिदिन
मितिश्रुतौपरुषिपर्वणीत्यर्थात् ॥

परुषम् । न० निष्ठुरवाक्ये ॥ नील-
भ्रिण्टगाम् ॥ परुषफले ॥ न० ।
तिलकवृक्षे ॥ चि० कर्बुरे ॥ रुक्षे ॥
निष्ठुरोक्तौ । परेषादेशजातिकुल-
विद्याशिल्प रूपवृत्त्याचारपरिच्छेद-
शरीरकर्मजीविनांप्रत्यक्षदोषवचनम्
परुषमितिवदन्त ॥ पञ्चान्यत्क्रोध-
सन्तापत्राससञ्जनं वचः । परुषंत
च्चविज्ञेयं चान्यच्चतथाविधम् ॥ च-
क्षुष्मन्नितिलुप्राक्षं चण्डालं ब्राह्मणे-
च । प्रशंसानिन्दनद्वेषत्परुषान्नवि-
शिष्यतेद्वतिदेवलः ॥ परुषवचना-
नामेवपरोक्षमुदाहरणमपवादवृत्त्या
हः ॥ निष्ठुरवाग्युक्ते ॥ पिपत्तिं पू-
र्यतिअलंबुर्द्धिकरोति । पृ० । पून-
हिकलिभ्यउषच् ॥

परुषा । स्त्री० वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्ति-
भेदे ॥ ओजः प्रकाशकैर्वर्णैः परु-
षाख्यास्मृतापरा ॥ वामनादिमते-
गौडीयेया ॥

परेपम् .

पसु : । न० ग्रन्थौ । वंशादिपर्वणि ॥
पिपत्ति । पृपालनपूरणयो : । अ-
त्तिपृवपीत्युम् ॥

परुषम् । न० फलवृक्षभेद । अल्पाऽ-
स्थिनि । नीलचर्मणि । परुसाद्वति
च फालसा० इतिचभाषा० ॥

परुषकम् । न० परुषे ॥ परुषकंकषा
याम्भमामं पित्तकरं लघु । तत्पक्वम
धुरं पाकिशीतं विष्टम्भिवृंहणम् ॥ हृ
द्यं तट्पित्तदाहासज्वरक्षयसमीरह
दितिभावप्रकाशः ॥

परेण । अ० परतोर्थे ॥ विभक्तिप्रतिरू
पकमव्ययम् ॥

परेतः । पुं० सूतान्तरे ॥ त्रि० ।
मृते ॥ परंलोकमुदतः ॥ परादूर-
मितोवा ॥

परेतरः । त्रि० आत्मीये । अवञ्चके ॥
परादितरः ॥ स्वामिकार्यार्थमितरे
षांभेदके ॥ परान्विपक्षान्द्वितरय-
तिभेदेन आत्मसात्करोति । तत्क-
रोतीति ग्यन्तात्कर्मण्यण् ॥

परेतराट् । पुं० धर्मराजे । पितृपत्नौ ।
यमे ॥ परेतेषु मृतेषु राजते । राजृ० ।
सत्सु द्विषेति क्तिप् । ज्ञान्तः ॥

परेद्रवि । अ० परस्मिन्नहनि ॥ सद्यः
परुदिस्थादिना परस्मादेदव्यहनि-
निपात्यते ॥

परेपम् । त्रि० परापे ॥ परागताच्चा-
पोयञ् । इत्यन्तरुपसर्गेभ्योर्पईदित्य-

परोपकारः .

अश्रवणान्ताद्विद्युक्तेः 'पाक्षिकईत्' ॥
परेष्टुका । स्त्री० बहुसूच्याम् । वह्नप-
त्थायाङ्गवि ॥ परमिच्छतिपरैरिष्य-
तेवा । वा० तु : । स्वा० कः ॥

परैरिधितः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० ।
पराचिते । औदासीन्येन परपुष्टे ॥
परैरिधितः सम्वर्धितः ॥

परोक्षः । पुं० तपस्विनि ॥ त्रि० ।
इन्द्रियाविषये । अप्रत्यक्षे ॥ परो-
क्षमस्थस्य । अर्शआद्यच् ॥ अत्राहुः
। परोभावः परस्याक्षे परोक्षे लिटि
दृश्यताम् । उत्त्ववादेः परादक्ष्णः
सिद्धं वास्मान्निपातनात् ॥ अस्मात्-
परोक्षे लिङिति निर्देशात् ॥

परोक्षम् । अ० इन्द्रियाविषये ॥ वृत्ति
विषयेऽक्षिशब्द इन्द्रियमात्रपरः ।
अक्ष्णः परमिति विग्रहेश्वरदादिषु-
प्रतिपरेतिसमासान्तविधानसाम-
र्थ्यादव्ययौभावः । परोक्षे लिङिति
निपातनात् परस्यौकारादेशः ॥ पा
रस्करादित्वात्सुडित्यप्याहुः ॥ श्री
भोजसुपरार्थे परंश्चब्दमन्यते ॥

परोपकारः । पुं० परस्य परेषां वा उपकृ-
तौ । अन्यसम्बन्धिते । दधीचि-
नापुरागीतः श्लोकश्च श्रूयते भुवि ।
सर्वधर्ममयः सारः सर्वधर्मज्ञस-
म्मतः ॥ परोपकारः कर्त्तव्यः प्रा
णैः कण्ठगतैरपि । परोपकारजं पु
ण्यं तुल्यं क्रतुशतैरपीति पाश्चोत्तरख

पञ्जन्य :

गडे २२ अध्यायः ॥
 परोवरीणः । त्रि० योहिपरांश्चक्ष-
 रांश्च अनुभवतितस्मिन् ॥ परोवरपर-
 म्पुत्रपौत्रमनुभवतीतिखः । अ-
 वरस्यादेरुत्त्वं निपात्यते । गुणः ॥
 परोवरीयान् । त्रि० उत्तरमुत्तरं श्रेष्ठाद-
 पिश्रेष्ठे ॥ पुं० । परम्परं वरीयस्तु
 गुणवतिप्राणैः ॥
 परोष्णी । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।
 मुखविष्ठावागुलिकादिनामिकभयां
 म् । चटिकाविशेषे ॥ परंशत्रु उष्णं
 यस्याः । गौ० डी ॥
 पर्कटिः । स्त्री० प्रक्षवृक्षे ॥
 पर्कटी । पुं० प्रक्षवृक्षे । जटिनि ॥
 कभगडलुतरी ॥ पाकरि० इतिभा-
 षा ॥
 पर्कटी । स्त्री० प्रक्षवृक्षे । पाकरि०
 इ० भा० प्र० ॥ पूगादेर्नृत्तनेफले
 ॥ पृच्यते पृची० । वा० कटः ।
 गौ० डीष् ॥
 पर्जन्यी । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥ पि-
 पत्ति । पृ० विच् । परचामौजनी
 च ॥ परम्पालकं स्वास्थ्यं जनयति
 वा । जनी० ॥ ग्यन्तः । कर्मग्यन् ॥
 पर्जन्यः । पुं० मेघशब्दे ॥ ध्वनदम्ब-
 दे ॥ शक्रे ॥ पिपत्ति । पर्पतिवा ।
 पृ० । पृषुसेचनेवा । पर्जन्य इ० साधुः
 ॥ वृष्ट्यात्मकेदेवे ॥ पर्जन्योनाम वृ-
 ष्ट्युपकरणाभिमानिनी देवताविशि

पर्याभोजनः

ष इति कान्दोग्यभाष्यम् ॥ मेघसा-
 मान्ये ॥ यज्ञाङ्गवतिपर्जन्यः ॥ सूर्ये ॥
 स्वगोभिर्भिक्षुमारिभेपर्जन्यः का-
 लश्चागते
 पर्जन्यहर्षः । पुं० इन्द्रे ॥
 पर्जन्या । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥
 पर्याः । पुं० वातपोथे । पलाशे ।
 किंशुके । टाक० इ० भा० ॥
 ॥ पिपत्ति । पृ० । धापृवस्यज्यति
 भ्योनः ॥ यज्ञा ॥ पर्यायति पर्याह-
 रितभावे । अच् ॥ न० । पत्रे ॥
 ताम्बूले ॥ यथा । अनिधायमुखे
 पर्यां पूगं स्वादयतेनरः । मतिभ्रंशो
 दरिद्रः स्यादन्ते न स्मरते हरिम् ॥
 पर्याकृच्छ्रः । पुं० पत्रकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
 पर्यादुम्बरराजीवविल्वपत्रकुशोदकैः ।
 प्रत्येकं प्रत्यहं भ्यस्तैः पर्याकृच्छ्र उदा-
 हृतः ॥ इति गरुडपुराणम् ॥
 पर्याखण्डः । पुं० वनस्पती ॥ ताम्बू-
 लैकांशे ॥
 पर्याचोरकः । पुं० चोरकनामगन्ध-
 द्रव्यं ॥
 पर्याध्वत् । त्रि० पर्याध्वंसकर्त्तरि ।
 पर्यानरः । पुं० पित्रादिशवास्यलाभेदा-
 हार्थं तत्प्रतिनिधिभूतशरपलाशपत्र-
 रचितोर्णातन्तुवेष्टितयवपिष्टलिप्तन-
 राकारिपुत्तलके ॥
 पर्याभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गु
 पर्याभोजनः । पुं० कागले ॥ पर्यानि

पर्णः

भोजनं यस्य ॥ त्रि० । पत्रभक्षके ॥
 पर्णमाचलः । पुं० कर्मरङ्गवृक्षे ॥
 पर्णमृगः । पुं० वानरादिमृगगणविशे-
 षे ॥ यथा ! वनौकोत्तमार्जार वृ-
 क्षमर्कटिकादयः । एतेपर्णमृगाः
 प्रोक्ताः सुश्रुताद्यैर्महर्षिभिः ॥
 स्मृताः पर्णमृगावृष्यः खलुष्याः शो-
 षिणहिताः । श्वासार्षकासशमनाः
 सृष्टमूत्रपुरीषका इतिभावप्रकाशः ॥
 पर्णलता । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥
 पर्णवल्ली । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥
 पर्णशाला । स्त्री० उटजे । मुनिगृहे ॥
 पर्णनिर्मिताशाला । शाकपार्थि-
 वादिः ॥
 पर्णसिः । पुं० पङ्कजे । पद्मे ॥ जल-
 गृहे ॥ पृणोति । पृथीती । सानसि-
 वर्णसि पर्णसीत्यादिनाऽसिप्रत्ययः
 पृणोतेर्नुक्त्वा ॥
 पर्णशिनः । पुं० घने । मेघे ॥
 पर्णसिः । पुं० खल्पपत्रतुल्यस्याम् । क-
 ठिञ्चरे ॥ पर्णान्यस्यति । असु० ।
 कर्मण्यण् ॥ यद्वा पर्णरसति । अ-
 सदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
 पर्णी । पुं० टुमे । वृक्षे ॥
 पर्णिनी । स्त्री० माषपर्णाम् ॥
 पर्णीटजम् । न० उटजे । पर्णशाला-
 याम् ॥
 पर्हः । पुं० अपानोत्सर्गे । कुत्सितश-
 र्द्धे । गुदरवे ॥ पर्दते ॥ पर्द० ।

पर्पटदुमः

प० अच् ॥
 पर्दनम् । न० पर्द । पाद० इ० भा० ।
 पर्पः । पुं० पङ्क, पीठे । येनकाष्ठेन
 पङ्क्यश्चरतितस्मिन्काष्ठे ॥ पर्पग-
 ती । हलश्चेति करणे घञ् ॥ न० ।
 नवतृणे ॥ गृहे ॥ पिपत्ति । पृ० ।
 खण्ड्यशिल्पशण्ड्यादिनापप्रत्ययान्तः
 साधुः ॥
 पर्पटः । पुं० पितपातडा० इ० भा०
 भेषजान्तरे । कवचे । तिक्ते ॥ पर्पटो-
 वरतिक्ताश्चस्मृतः पर्पटकश्चसः ।
 कथितः पांशुपर्यायस्तथा कवचनाम-
 कः ॥ पर्पटोहन्तिपित्तास्रभ्रमटण्ण-
 कफज्वरान् । सङ्ग्राही शीतलस्ति-
 क्तोदाहनुदातलोल्घः इतिभाव-
 प्रकाशः ॥ पापङ् इ० भा० पिष्ट-
 प्रभेदे ॥ धूमसीरचिताहिङ्ग, हरिद्रा-
 लवणैर्युक्ताः ॥ सर्जिकाजीरकाभ्यां
 श्वतनूकृत्यचवेलिताः ॥ पर्पटास्ते-
 सदङ्गारभृष्टाः परमरोचकाः । दी-
 पनाः पाचनारूक्षागुरवः किञ्चि-
 दीरिताः ॥ मौद्गाश्चतद्गुणाः प्रोक्ता-
 विशिष्टाल्लघवोहिताः । चणकस्यगु-
 णैर्युक्ताः पर्पटाश्चणकोद्भवाः ॥ स्ने-
 हभृष्टास्तुतेसर्वे भवेयुस्मर्ध्वमागुणै-
 रितिभावप्रकाशः ॥
 पर्पटकः । पुं० कवचे । तिक्ते । पर्प-
 टे ॥
 पर्पटदुमः । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

पर्फरीकम्

पर्फरी । स्त्री० सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् ॥
पिष्टप्रभेदे । पापडी० इ० भा० ॥
उत्तरदेशभवसुगन्धिद्रव्ये । पपरी०
इ० भा० । रञ्जन्याम् । चक्रवर्त्ति
न्याम् ॥ अस्यागुणा यथा । पर्फरी
तुवरातिक्ताशिशिरावर्णकृष्णः ।
विषव्रणहरीकरण्डकफपित्तास्रकुष्ठनु
त् ॥

पर्फरीकः । पुं० सूर्ये ॥ वङ्गौ ॥ भूपे
॥ पिपर्त्ति । पृ० । शृष्टृवृज्जाङ्गेरुक्
चाभ्यासस्येतिर्द्रव्यं । धातोर्हि
त्वं रुक्चाभ्यासस्य ॥ वेदभाष्येतुपृ
पालन पूरणयोरस्य निपातनमिदं
माश्रित्यस्तोतृणां पालक० इ० व्या
ख्यातं ॥

पर्फरीणः । पुं० पर्णस्यशिरायाम् ॥ दू
तकम्बले ॥ पर्ण चूर्णरसे ॥ न० प
र्वणि ॥ इतिमेदिनी ॥

पर्फरीकः । पुं० पङ्कौ ॥ खड्गे ॥ पर्पण
चरति । पर० ॥ स्त्री पर्फरीकी ॥
षित्त्वान्डीष् ॥

पर्फरीकम् । न० किसलये ॥ स्फुरति ।
स्फुरस्फुरणे । पर्फरीकादयश्च तिर्क्
कन्धातोपर्फरादेशश्च ॥ यद्वा । धा
तोर्हि च्त्वम्० उकारस्याकारः सलो
पः रुक्चाभ्यासस्य । वेदभाष्येतु
अफलाविशरणेस्य निपातनमाश्र
य्यश्च तृणां विदारयितेति व्याख्या
तम् ॥

पर्यन्तिका

पर्यङ्कः । पुं० मञ्चे । मांघा० इ० भा
॥ पा ॥ पल्पङ्के० पलङ्गः इ० भाषा
व्याम् । ऋषीणामासने ॥ पर्यस्ति
कायाम् खाट० भा० ॥ परितोङ्
क्यते । अकिलक्षणे धञ् ॥

पर्यङ्कपादिका । स्त्री० कोलशिंव्या
म् ॥

पर्यङ्कः । त्रि० परितोर्ये ॥

पर्यङ्कनम् । न० भ्रमणे । ब्रज्यायाम्
। अटाव्याम् । फिरना० इ० भाषा
अट० परिपूर्वः । भावेल्युट् ॥

पर्यङ्कनयोगः । पुं० जिज्ञासायाम् ॥ इ
तिहलायुधः ॥ दोषविशेषे ॥

पर्यङ्कनोपेक्षणम् । न० नियहस्थान
प्राप्तस्यनियहे ॥ नियहस्थानं प्रा
प्तवतोऽनियहः नियहनियहस्थानानु
ज्ञावनमित्यर्थः । यत्र च्चनेकनियह
स्थानपाते एकतरोज्ञावनतत्रनपर्य
ङ्कनोपेक्षणम् । अवसरेनियहस्था
नोज्ञावनत्वावच्छिन्नाभावस्यैव तत्त्वा
त् । ननुवादिनाकथमिदमुज्ञाव्यंस्व
कौपीनविवरणस्यायुक्तत्वादिति चे
त्सत्यम् । मध्यस्थे नैवेदमुज्ञाव्यम् ।
वादेचस्वयमुज्ञावनेऽप्यदोषः ॥

पर्यन्तः । पुं० अन्त्यसीमायाम् । प्रान्तदे
शे ॥ परितोऽन्तः ॥ समीपे ॥

पर्यन्तभूः । स्त्री० नदीनगरादिसमी
पभूमौ । परिसरे ॥ पर्यन्ते भूः ॥

पर्यन्तिका । स्त्री० गुणभञ्जे ॥

पर्याणम् .

पर्यायः । पुं० व्यतिक्रमे । क्रमोलङ्घने । शास्त्रतोलोक व्यवहाराच्चप्राप्तस्यार्थस्य परित्यागे । अतिपाते । उपात्यये ॥ पर्यायणम् । इङ्गत्ती । एरच् ॥
 पर्यायणम् । न० अश्वसज्जायाम् । जीन० इ० भाषा० पलानङ्गतिच ॥
 पर्यावसानम् । न० चरमे ॥ षोन्तक-
 कर्मणि ॥ पर्यावपूर्वः । ल्युट् ॥
 पर्यावसितः । त्रि० पर्यावसानप्राप्ते ॥
 पर्यावस्था । स्त्री० विरोधने ॥ पर्याव-
 वस्थानम् । ष्टा० । आतश्चेत्यङ् ॥
 पर्यावस्थाता । त्रि० शत्रौ । विरोधि-
 नि ॥ पर्यावतिष्ठति । ष्टा० । टच् ॥
 पर्यावरोद्धरि ॥
 पर्यावस्थानम् । न० विरोधे ॥ ष्टा० ।
 ल्युट् ॥ सर्वतोभावेनावस्थितौ ॥
 पर्यायशुः । त्रि० परिगतानन्दवाप्ये ॥
 पर्यास्तः । त्रि० पतिते । सस्ते । ढै-
 पडा० इतिभा० ॥ हते ॥ परितोऽ-
 स्तः ॥ परिवृत्ते । सर्वतः प्रसृते ॥
 चिमे ॥
 पर्यास्तिका । स्त्री० खट्वायाम् ॥
 पर्याचान्तम् । न० एकपङ्क्तिस्थान् अ-
 न्यानवमन्ययत्रान्नेभुज्यमानेकेनचि-
 दाचमनंक्रियतेतदन्नं पर्याचान्तमु-
 च्यते ॥
 पर्याणम् । न० पल्ययने । षोडेकाप-
 लान० इ० भा० ॥ वङ्कायभागे०
 इ० त्रि० शि० ॥

पर्यायः .

पर्याधाता । पुं० चाहितांनौकनि-
 ष्टे ॥ यथा । 'सोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेअ-
 न्याधानं करोतिहि । तयोः पर्या-
 हितोज्येष्ठः पर्याधाताकनिष्ठकः ॥
 पर्याप्तम् । न० यथेष्टे । निकामे ॥
 निवारणे ॥ त्रि० । तप्ते ॥ शक्ते ॥
 कार्यकारणदत्ते ॥ परिमिते ॥ आ-
 भूव्याप्तौ । परिपूर्वः । भावे० क्तः ॥
 प्राप्तौ ॥ तप्तावितिमेदिनिकरः ॥
 पर्याप्तिः । स्त्री० प्रकामे ॥ प्राप्तौ ॥
 रज्जौ । मारणोद्यतस्यनिवारणे ॥
 पर्यापनम् । पर्याप्तं । तिस्त्राणार्थः ।
 क्तिन् ॥ सामर्थ्ये ॥ स्वरूपसम्बन्ध-
 विशेषे ॥ सचसर्वेषामेवपदार्थानां-
 विशिष्टबुद्धिनियामकः । पदार्थभे-
 देननाना । यथा । पर्याप्तिश्चायमेको-
 घटइमोद्वाविच्यादिप्रतीतिसाक्षि-
 कः स्वरूपसम्बन्धविशेषइतिदीधि-
 तिः । समवायेनगुणे गुणस्यासत्त्वे-
 पिचत्वारोगुणाद्व्यादिप्रतीत्यागु-
 णादिपुसङ्ख्यादिमत्त्वनियामको-
 पितादृशसम्बन्धः । इतिसामान्या-
 भावेजगदीश्वरः । द्वितीयवादेगदा-
 धरभट्टाचार्यश्च ॥
 पर्यायः । पुं० प्रकारे । अवसरे ॥ क्र-
 मे । आनुपूर्व्याम् । परिपाय्याम् ।
 अनुक्रमे । वारी० इ० भा० ॥ निर्मा-
 णे ॥ द्रव्यधर्मे ॥ क्रमेणैकार्थवाच-
 काः शब्दाः पर्यायाः इतिविजय

पर्याय :

रक्षितः ॥ सम्पर्कविशेषे ॥ येन स-
हयत्सम्पर्कः सम्बन्धस्तेन सह तत्-
पर्यायः । यथा । समानं कुलभाव
सुदानादानन्तयैव च । तयोर्वैशस-
मानंहि पर्यायश्च प्रचक्षते ॥ इतिकु-
लदीपिका ॥ अलङ्कारवि० । यथा ।
एकक्रमेणानेकस्मिन्पर्यायः । एकं
वस्तुक्रमेणानेकस्मिन्भवतिक्रियते-
वासपर्यायः । क्रमेणोदाहरणम् ।
श्रीश्रीभारस्यजतितनुतांसेवतेमध्य
भागः पदभ्यांभुक्तास्तरलगतयः
संश्रितालोचनाभ्याम् । धत्ते वचः
कुचसचिवतामद्वितीयञ्चक्रमुत्तदा
चाणांगुणविनिमयः कल्पितो-
द्योवनेन ॥ यथावा । नन्वाश्रयस्थि-
तिरियंतवकालकूटकेनोत्तरोत्तरवि-
शिष्टपदोपदिष्टा ॥ प्रागर्णवस्य हृद-
येष्टपलक्ष्मणोयकगठेऽधुनावससि
वाचिपुनः खलानाम् ॥ यथावा ।
विम्बोष्ठएवरागस्तन्विपूर्वमदृश्य
त । अधुनाहृदयेष्ये पमृगशावाक्षि-
दृश्यते ॥ रागस्यवस्तुतोभेदपि एक
तथाध्यवसितत्वादिकत्वमविरुद्धम् ॥
तत्ताणसिरिसहोच्चररञ्जणाहरणमि-
हिअश्मेकरसम् । विम्बाहरेपि
आणं निवेसिअकुसुमवाणे न ॥ * ॥
तत्तेषांश्रीसहोदररत्नाभरणे हृदय-
मेकरसम् । विम्बाधरेप्रियाणांनिवे-
शितुकुसुमवाणे नेतिसंस्कृतम् ॥

पर्यायशयनम्

श्रीसहोदरंरत्नकौस्तुभः आभरण-
यस्यतस्मिन्विष्णौ एकरसमेकतान-
न्तत्तेषांपातालवासिनामसुएणामि-
तिचंडीदासहृदयम् । कुसुमवाणे-
नप्रियाणांकान्तानांविम्बसदृशेऽधरे
विनिवेशितमित्यनेकवस्थितौप्रयो-
जकनिर्देशाच्चेदः ॥ अन्यस्ततोन्व-
या । अनेकमेकस्मिन्क्रमेणभवति-
क्रियतेवासोन्यः । क्रमेणोदाहरण-
म् । मधुहिमरुचिरंवचः खलाना-
ममृतमहोप्रथमंपृथुव्यनक्ति । अथ-
कथयतिमोहहेतुमन्तर्गतमिवहालह-
लंविषंतदेव ॥ तर्ह्यहनतभित्तिम-
न्दिरमिदंलब्धावकाशं दिवःसाधेनु
र्जरतीनदन्तिकरिणामेताघनाभाघ-
टाः । सक्षुद्रोमुशलःधुनिः कलमि-
दंसङ्गीतकंयोषितामाश्चर्यं दिवसैर्हि
जोयमियतींभूमिंसमारोपितः ॥ अ-
त्रैकस्थैबहानोपदानयोरविवक्षितत्वा-
न्नपरिहृतिः ॥ * ॥ अपिचलक्षणा-
न्तरम् । क्रमेणैकमनेकस्मिन्नाधारे
वर्ततेयदि । एकस्मिन्नथवानेकंपर्या-
यालङ्कृतिर्मतेति ॥ पर्यायणम् ।
इण्० । परावनुपात्ययङ्णइतिघञ्
। व्यत्ययेपि ॥ यथा । प्राप्तः पर्याय
कालोव इतिब्रह्माभ्यभाषतइति ॥
पर्यायशयनम् । न० उपश्रयाये । विशा-
ये । प्रहरिकादीनांपर्यायेणक्रमेणश-
यनम् ॥

पर्युदञ्चनम्

पर्यायोक्तम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥
 पर्यायोक्तं विना वाच्यवाचकत्वेनैव
 स्तुयत् ॥ वाच्यवाचकभावव्यतिरि
 क्तेनावगमनव्यापारेण यत्प्रतिपादनं
 तत्पर्यायेण भङ्ग्यन्तरेण कथनात् प
 र्यायोक्तम् । उदाहरणम् । यंप्रेक्ष्य
 चिररूढापिनिवासप्रातिरुज्झिता
 मदेनैरावणमुखमानेन हृदये हरेः ॥
 अत्रैरावणशक्रौ मदमानं मुक्तौ जाता
 वितिव्यङ्ग्यमपिशब्दे नोच्यते । ते
 नयदेवोच्यते तदेव व्यङ्ग्यं यथा तु व्यङ्
 ग्यं न तथोच्यते यथा गविशुक्लं चलति
 दृष्टे गौः शुक्लश्चलतीति विकल्पोय
 देवदृश्यते तदेव विकल्पयति० न तु य
 था दृष्टं तथा० यतो भिन्नासंमृष्टत्वेन द
 र्ष्टं भेदसंसर्गाभ्यां विकल्पयति ॥
 पर्यासितः । त्रि० पर्यावर्त्तिते ॥
 पर्याहारः । पुं० वीवधे । उभयतो बह
 शिष्ये स्तस्य वाङ्मेकाष्टविशेषे । कां
 बडइति बहंगीइति च भा० ॥ परित
 आह्वयतेऽनेन ॥
 पर्याहितः । पुं० योऽग्रेऽग्न्याधानं करो
 तितस्य ज्येष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठ
 ज्येष्ठे अग्न्याधानं करोति हि । त
 योः पर्याहितो ज्येष्ठः पर्याधाताक
 निष्ठकः ॥
 पर्युदञ्चनम् । न० उद्वारे । ऋणे ॥
 परित उदच्यते । अञ्चु० । कृत्यल्यु
 टइति कर्मणि ल्युट् ॥

पर्वकम्

पर्युदस्तः । त्रि० पर्युदासविशिष्टे । वि
 ध्वन्वयिभेदात्मकनञर्थयुक्ते ॥
 पर्युदासः । पुं० प्रतिषेधभेदे ॥ प्राधा
 न्यन्तुविधिर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता ।
 पर्युदासः सविज्ञेयो यत्रोत्तरपदेन न
 ज् ॥ सामान्यशास्त्रप्राप्तनिषेधस्यै
 व पर्युदासत्वम् ॥ यथा । अमावास्या
 याम्पितृभ्यो दद्यात् रात्रौ श्राद्धं न कु
 र्वीत । अत्र श्राद्धकरणे रात्रेः पर्युदा
 सः ॥ परिसर्वतोभावेन उदास्यते वि
 धिर्यत्र सपर्युदासइति गीडाः ॥
 पर्युपयुक्तः । त्रि० समाप्ते ॥ यथा ।
 आगमकालेनैवास्यायुः कृतं संपर्युप
 युक्तं स्यादिति महाभाष्यम् । आगम
 कालेन विद्याग्रहणकालेन । अस्य
 विद्यार्थिनः । पर्युपयुक्तं समाप्तमिति
 तदर्थः ॥
 पर्युषितम् । त्रि० रात्र्यन्तरितपक्वान्ने
 । व्युष्टे । वासी० इ० भाषा० ॥
 यातयामंगतरसंपूतिपर्युषितञ्चयत्
 । उष्णमपि चामेध्यं भोजनं ताम
 सप्रियमिति भगवद्गीता ॥
 पर्येषणा । स्त्री० अन्वेषणायाम् ।
 दूढणाइति दूढइति च भा० ॥ अन्याप
 र्येषणां चर ॥ तर्कादिनायथा बोधित
 धर्माद्यन्वेषणे ॥ इषगत० दि० ।
 इषाभीक्ष्ण्यं क्र्या० । आभ्यां परे
 र्वेति पक्षे युच् । टाप् ॥
 पर्वकम् । न० ऊरुपर्वणि । घौटूइति

पर्वततृणम्

जानू इति च भा० ॥
 पर्वकारी । पुं० धनादिलोभेन अपर्वसु
 अमावास्याक्रियावर्तके ॥
 पर्वगामी । पुं० पर्वसु स्त्रीगामिनि ॥
 पर्वतः । पुं० महीध्रे । शिखरिणि ।
 क्षमाभृति । अहार्ये । गोत्रे । गिरौ
 ॥ पर्वणि सन्त्यत्र । तपपर्वमरुद्
 भ्याम् ॥ यहा । पर्वति । पर्वपूरणे
 । भृमृष्टशियजिपर्विपच्यमितमिन
 मिहयिभ्योऽतच् ॥ विंशतिश्चेष्टपर्व
 ता यथा । हिमवान्हेमकूटश्च निष
 धो नीलपर्वतः ॥ श्वेतश्च भृङ्गवान्
 मेरुर्माल्यवान्गन्धमादनः ॥ महे-
 न्द्रोऽमलयः सद्यः शुक्तिमान्क्षमा
 नपि । विन्ध्यश्च पारियात्रश्च कैलासो
 मन्दिरस्तथा ॥ लोकालोकोमहांस्ते
 पु तथैवोत्तरमानसः । एते विंशति
 र्विख्याताः पर्वतास्तस्युषांवराः ॥
 पादपे । वृक्षे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पावदा
 इ० गो० भा० प्र० मत्स्यविशेषे ॥
 देवर्षिविशेषे ॥
 पर्वतकाकः । पुं० द्रोणकाके ॥
 पर्वतजः । पुं० गिरिसंभववस्तुनि ॥
 पर्वतजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ सरिति
 । नद्याम् ॥ द्राक्षावि० । पहाड़ी०
 दाख इ० भा० ॥ पर्वतात्जाता ।
 जनी० । पञ्चम्यामिति डः ॥
 पर्वततृणम् । न० तृणविशेषे । तृणाढ्ये
 । मृगप्रिये ॥

पर्वतीयः

पर्वतमोचा । स्त्री० अद्रिकदल्याम् ॥
 पर्वतराजः । पुं० भगाधिराजहिमा
 द्रौ । पर्वतानाराजा ॥ राजेति टच् ॥
 पर्वतराजपुत्री । स्त्री० उमायाम् । दु-
 र्गायाम् । यथा । शक्रध्वजात्पञ्चयुते
 दशाहेमूलर्जयुक्तासितसप्तमीया ।
 आरभ्य तस्यां दशमीं क्षयावत् प्रपूज-
 येत्पर्वतराजपुत्रीमिति ॥
 पर्वतवासिनी । स्त्री० आकाशमांस्या
 म् ॥ गायत्र्याम् ॥ काल्याम् ॥
 पर्वताधारा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥
 पर्वतारिः । पुं० इन्द्रे ॥ पर्वतानाम
 रिः ॥
 पर्वतालयः । पुं० वानरे ॥ पर्वतआ
 लयोयस्य ॥
 पर्वताशयः । पुं० मेघे ॥
 पर्वताश्रयः । पुं० शरभे ॥ त्रि० । पर्व
 तवासिनि ॥
 पर्वश्रयदेशः । पुं० देशविशेषेषु ॥ ते
 यथा । अतोदेशान्प्रवक्ष्यामि पर्वता
 श्रयिणश्च ये । निर्भाराहंसवर्णाश्च कुप
 या अपथाः खशाः ॥ कुथप्रावरणाश्चैव
 ऊर्णादर्भासमूहकाः । त्रिगतामण्ड
 लाश्चैव किराताश्चामरैः सह ॥ इ०
 तिमल्यपुराणम् ॥
 पर्वतीयः । पुं० अक्षौटे ॥ पर्वतेभवः
 । विभाषामनुष्य इति पक्षे ॥
 त्रि० पर्वतोत्पन्नमनुष्यादौ पर्वतोनि
 वासोऽस्य । पर्वताच्चेति ॥

पर्वसन्धि :

पर्वधिः । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे ॥
 पर्वः । न० उत्सवे । महे ॥ ग्रन्थौ ॥
 प्रस्तावे ॥ लक्षणान्तरे ॥ दर्शप्रति
 पदोःसन्धौ ॥ विषुवत्प्रभृतिषु ॥ ग्रन्थ
 सिधे ॥ ग्रन्थसन्धौ ॥ यथा । महा
 भारतेऽष्टादशपर्वाणि । तानियथा
 आदिः सभावनविराजस्योद्यमश्चभी
 प्रोगुरुरविजमद्रवसौप्तिकश्च । स्त्री
 पर्वशान्तिरनुशासनमश्वमेधव्यासाश्च
 मोमुषलयानदिवावरोहकृतिमहाभा
 रतटीका ॥ तिथिविशेषेषु ॥ चतु
 र्दश्यष्टमीकृष्णाश्मावास्याचपूर्णिमा
 । पर्वाण्येतानिराजेन्द्रविसङ्क्रम
 णंतथा ॥ पर्वति० पर्वतेवा । पर्वपूर
 णे । वा० कनिन् ॥ यद्वा । पिपत्ति
 पृणातिवा ॥ पृ० । स्नामदिपद्यर्त्ति
 पृशक्विभ्योवनिप् ॥ क्षणे ॥
 पर्वपुष्पी । स्त्री० रामदूतीवृक्षे ॥
 पर्वपूर्णता । स्त्री० आयोजने । सभा
 रे ॥ पर्वणः पूर्णत्वे ॥
 पर्वमूला । स्त्री० श्वेतायाम् ॥
 पर्वयोनिः । पुं० इक्ष्वादी ॥ पर्वणि
 योनिरुत्पत्तिर्यस्य ॥
 पर्वरुट् । पुं० पिण्डपुष्पे । दाडिमे ॥
 पर्ववल्ली । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥
 पर्वसन्धिः । पुं० प्रतिपत्पञ्चदश्योर
 न्तरे ॥ पञ्चदशीशब्देन पूर्णिमाऽभा
 वास्ययोर्द्वयोर्ग्रहणम् । अतएव पौर्ण
 मास्याश्मावास्यायावाशेषसार्धदण्ड

पर्वत्

चतुष्टयम्प्रतिपदश्चप्रथमसार्धदण्ड
 चतुष्टयं पर्वसन्धिरिति वृद्धाः ॥
 सैहिकियोयदाराहुर्मसतेपर्वसन्धि
 ध्वितियमः ॥ पर्वणोःसन्धिः ॥
 पर्वितः । पुं० पर्वतमत्स्ये ॥
 पर्वुः । पुं० कुठारे । परशौ ॥ परंशुं
 शृणाति । शृङ्गिंसायाम् । आङ्प
 रयोः खनिशृङ्गांडिञ्चेति कुः ॥ पृ०
 ॥ यद्वा । स्पृश्यते स्पृशसंस्पर्शने
 स्पृशे श्वण् शुनौपृचेति० शुन्० । पृ
 । आदेशश्च ॥
 पर्वुका । स्त्री० पार्श्वस्थिनि । पांसु०
 इतिभाषा ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा
 । स्पृश० । स्पृशेः श्वण् शुनौपृच
 स्वर्येकन् ॥ यद्वा पर्वुरिव । इवेप्र
 तिकृताधितिकन् ॥
 पर्वुपाणिः । पुं० गणेशे । विनायके ॥
 पर्वुरामः । पुं० जामदग्न्ये । परशुरा
 मे ॥
 पर्वुः । स्त्री० पर्वुकायाम् ॥ अप्राणि
 जातेरित्यङ् ॥
 पर्वधः । पुं० कुठारे । परसा० इ०
 भा० ॥ परश्वयनम् । टुओश्वि० ।
 अन्येष्वपीतिङ् । परश्वंदधाति
 डुधाज् । आतद्धतिकाः । पृषोदरा
 दिः ॥
 पर्वत् । स्त्री० सभायाम् ॥ यथाह०
 याज्ञवल्क्यः । चत्वारोविदधर्मज्ञाः
 पर्वत्त्रैविद्यमेववा । सात्रूतीयंसधर्मः

पलम्

स्यादेकोवाऽध्यात्मवित्तमः ॥ इति ॥
 अन्यदप्युक्तं लक्षणं भविष्यपुराणे ।
 द्विगुणाक्षत्रियाणाम् वैश्यानां त्रिगु-
 णास्मृता । चतुर्गुणा तु शूद्राणां पर्वदु-
 क्तामहात्मनामिति ॥ परितः सीद-
 न्यस्याम् । षट् । सं । क्षिप् ।
 सतिरप्रतिरिति षत्वम् । वा० परेऽन्त-
 लोपः ॥ यद्वा । शृङ्भसोऽदिरिति
 च्यदिप्रत्ययो बाहुलकात्पृषेरपि ॥
 पर्वद्वलः । चि० परिषद्वले । सभासदि-
 । सभ्ये ॥ पर्वदस्यस्य । २जः कृष्या-
 मुतिपरिषदो बलजित्यत्र पर्वदिष्य-
 पिपाठाद्वलच् ॥
 पलः । पुं० पलानि । शस्यहीनधान्य-
 नाले । पराल० इ० भा० ॥
 पलम् । न० आमिषे । मांसे ॥ उम्मा-
 ने । कर्षचतुष्टये । मुष्टौ । प्रकुञ्चे ।
 विल्वे ॥ तत्तु शास्त्रे तोलकचतुष्टयम्
 । वैद्यके अष्टतोलकम् । लौकिके सा-
 ष्टरक्तिद्विमाषकतोलकत्रितयम् ॥
 यथा । पलन्तु लौकिकैर्मानैः साष्ट-
 रक्तिद्विमाषकम् । तोलकत्रितयञ्चे-
 यं ज्योतिर्ज्ञैः स्मृतिसम्मतम् ॥ इ-
 तितथितत्त्वम् ॥ पलं सुवर्णाश्चत्वारः
 पञ्चवापि प्रकीर्त्तिताः ॥ (##) ॥
 विघटिकायाम् । घटिका षष्टिभागै-
 कभागे । षष्टिविपले ॥ पलदण्डयोः
 प्रमाणन्तु दशगुर्वक्षरोच्चारणकालः
 प्राणः षडात्मकैः । तैः पलं स्या-

पलङ्कषा

तु तत् षष्ट्या दण्ड इत्यभिधीयते ॥
 लेनच । आक्रान्ते पक्षस्यान्ते पर्या-
 काशे देशे स्वाप्सीः कान्तं वक्त्रं हृतं पूर्य-
 चन्द्रं मच्चाराच्चैवेत् । क्षुत्क्षामः
 प्राटँश्चेत्तथे तोराहुः क्रूरः प्राद्यात्
 तस्माद्ध्वान्ते हर्म्यस्यान्तेशय्यै कान्ते
 कर्त्तव्या ॥ अस्यैकपाठात्पलम्षष्टि-
 पाठादण्डो भवति ॥ यथाह कालिदा-
 सः । गुर्वक्षराणामुदितश्च षष्ट्या प-
 लं पलानां घटिका किलैका । षष्ट्या ष-
 टीनां भदिनं तथार्यैस्तिथ्यैकया चन्द्रम-
 सोदिनं स्यादिति ॥ पलति । पलग-
 तौ । पचाद्यच् ॥
 पलक्या । स्त्री० पालङ्क्याशके ॥ इ० रा०
 नि० ॥
 पलगण्डः । पुं० लेपके । राज० इ०
 भा० ॥ पलं मांसं तत्तुल्यं नमृदादि-
 नागण्डतिवदनैकदेशमिव करोति ।
 गडिवदनैकदेशे । पचाद्यच् ॥
 पलङ्कटः । चि० भयशीले । भीरौ ॥
 इ० चि० ॥
 पलङ्करः । पुं० पित्ते ॥ इति चि० ॥
 पलङ्कषः । पुं० राक्षसे ॥ कणगुग्गु-
 लौ ॥ पलङ्कषति । कषट्टिसायाम्
 । मू० कः । तत्पुरुषद्वं द्वितीयाया
 अलुक् ॥
 पलङ्कषा । स्त्री० गोक्षुरके । राक्षायाम् ॥
 किंशुके ॥ गुग्गुली । मुण्डोर्याम् ॥ ला-
 चायाम् ॥ क्षुद्रगोक्षुरके ॥ महाश्राव-

पलशतम्

ष्याम् ॥ मक्षिकायाम् ॥ टाप् ॥
 पलप्रियः । पुं० द्रोणकाके ॥ त्रि० ।
 मांसादे ॥
 पलभा । स्त्री० पलविभायाम् । विषुव
 त्प्रभायाम् ॥ साक्षमेघसङ्क्रमणा
 दर्वाक्सपादाष्टदिनेमध्याह्ने द्वादशा
 ङ्गुलजाकाया । यथा तं गृहलाघवे
 । मेषादिकेसायनभागसूर्येदिनाहं
 जाभापलभाभवेत्सेति ॥
 पललः । पुं० राक्षसे । यातुधाने ॥
 न० पङ्के ॥ मांसे ॥ तिलचूर्णे ॥ पल
 लंतिलकल्कांस्यात् तिलचूर्णस्यपिष्ट
 कः । पललंमधुरंरुच्यंपित्तास्रबल
 पुष्टिदम् । इ० राजनिर्घण्टः ॥
 मैत्रवतिलचूर्णे । तिलकुट० इ० भा
 ॥ यथा । पललन्तु समाख्यातंमैत्रव
 न्तिलपिष्टकम् । पललंमलकद्वयं
 वातघ्नं कफपित्तकृत् ॥ वृंहणं गुरुह
 ष्यश्चस्निग्धं मूत्रनिवर्त्तनम् ॥ पल-
 ति० पल्यतेऽनेनवा । पलगती ।
 वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥
 पललज्वरः । पुं० पित्ते ॥ इतिहारा
 वली० ॥
 पललप्रियः । पुं० द्रोणकाके ॥
 पललाशयः । पुं० गण्डरोगे ॥
 पलवः । पुं० प्लवे । पञ्चराखटे । म-
 त्स्यधारणीपाये । लोपो० इ० गौ०
 भाषा० ॥
 पलशतम् । न० तुलायाम् ॥ पलानां

पलायनम्

शतम् ॥
 पलाग्निः । पुं० पित्ते ॥
 पलाङ्गः । पुं० शिशुमारि ॥
 पलाण्डुः । पुं० सुकन्दके । मुखदूष
 णे । शूद्रप्रिये । रोचने । प्याज०
 इ० भा० ॥ पलाण्डुर्यवनेष्टश्चदुर्गन्धो
 मुखदूषकः । फरणीन्यः पलाण्डु
 सुलताकीदृष्टमश्वसः ॥ इ० धन्वन्त
 रिः ॥ मुश्रुतस्तु । लशुनोदीर्घपत्र
 स्यपिच्छगन्धोमहौषधम् । फरणाश्वप
 लाण्डुश्चलतार्कशापदारिका ॥ गृ
 ह्ननयवनेष्टश्चपलाण्डो र्दशजातयः
 ॥ इत्याह ॥ पलाण्डुस्तुगुणैर्ज्ञेयोरसो
 नसदृशोबुधैः ॥ स्वादुपाकरसोऽनु
 ष्णः कफकृन्नातिपित्तलः ॥ हरते
 केवलंवातंबलवीर्यकरोगुरुरिति भा
 वप्रकाशः ॥ पलति । पलरक्षणे ।
 बाहुलकात्पलाण्डुप्रत्ययः ॥
 पलादः । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥ प-
 लमत्ति । अद० । कर्मण्यण् ॥
 पलादनः । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥
 त्रि० मांसभक्षणशीले ॥
 पलान्नम् । न० पाकराजेश्वरोक्तप्रकारे
 मांसादियुक्तसिद्धभक्ते । पलीदने ।
 मांसीदने ॥
 पलापः । पुं० गजगण्डे । हस्तिकपोले ॥
 पलायनम् । न० अपयाने । प्रद्रावे-
 भयादिनास्थानान्तरगमने । भाग-
 ना० इ० भा० ॥

पलाश :

पलायितः ॥ त्रि० नष्टे ॥ गृहीतदि-
शि । तिरोहिते । पलायनविशिष्टे
॥ इ० हे० ॥

पलालः । पुं० । न० । निष्फलतृणा
दिकाण्डे । मस्यशूकधान्यनाले ॥
पलति पल्यतेषा । पलगतौ । तमि
विशिविडिमुणिकुलिकपिपलिपञ्चि
भ्यः कालन् ॥ पलमलतिवा । अ-
ल० । कर्मण्यण् ॥

पलालदीहदः । पुं० । आम्बुजं ॥ इति
शब्दमाला ॥

पलालिनम् । न० । महत्पलालं पलाली
तद्वति ॥ मत्त्वर्थे० । पामादिच्चात्नः
। शाकीपलालीदृष्ट्वां ह्रस्वत्वञ्च ॥

पलाली । पुं० । महत्पलाली ॥

पलाशः । पुं० । शय्याम् ॥ राक्षसे ॥ मगध
देशे ॥ हरिते ॥ किंशुके । पर्णे ।
वातपोथे । याज्ञिके । टाक० इ०
भा० ॥ पलाशोदीपनोद्विष्यः सरो
षोव्रणगुल्मजित् । कषायः कटु
कम्लितः स्निग्धोगुदजरोगजित् ॥
भग्नमभ्यानकृदोषग्रहण्यर्थः । कृमी
नृहरत् । तत्पुष्यं स्वादुपाकेतुकटु
तिक्तकषायकम् ॥ वातलंकाफपित्ता
सकृच्छ्रजिद्ग्राहिणीतलम् । दृष्ट्वा
हृशमनं वातरक्तकुष्ठहरं परम् ॥ फलं
लघूष्णमेहार्थः । क्रिमिवातकफापह
म् । विपाके कटुकं रुचं कुष्ठगुल्मोदरप्र
णात् ॥ न० । कृदन् । पर्णे । कृदे ।

पलिघः

पत्ता० इ० भा० ॥ पलाशपत्रे ॥
शूसने ॥ परिभाषणे ॥ त्रि० । हरि
द्वर्णविशिष्टे ॥ निर्दये ॥ पलाशस्य प
त्रस्यायम् । अण् । संज्ञापूर्वकत्वा
द्बृह्यभावः ॥ यद्वा । पलं मांसं
अश्नाति । अश० । कर्मण्यण् ॥ प-
लेमांसं आशायस्यवा ॥

पलाशकः । पुं० । शय्याम् । किंशुकवृक्षे ॥

पलाशपर्णी । स्त्री० । अश्वगन्धायाम् ॥

पलाशसारः । पुं० । शाकटुमे ॥

पलाशाक्षः । पुं० । नाडीहिङ्गुनि ॥

पलाशाख्यः । पुं० । नाडीहिङ्गुनि ।

पलाशान्ता । स्त्री० । गन्धपत्रायाम् ॥

पलाशी । पुं० । वृक्षमात्रे । पलाशानि
सन्त्यस्य । अतद्वनिः ॥ राक्षसे ॥
क्षीरिवृक्षे ॥

पलाशी । स्त्री० । लताविशेषे । पञ्चवल्
ल्योम् । अम्लपल्याम् ॥ शय्याम् ॥
काश्मीरिगन्धपलाशीतिप्रसिद्धे । क
चूरप्रभेदे ॥

पलिक्री । स्त्री० । वृक्षायाम् ॥ पलितम
स्यस्याः । अर्० अच् । असितप-
लितयोर्न । कुन्दसिकुमेके० । इत्ये
कोक्तेर्भाषायामपि अनयोस्तद्वृत्त्यस्य
स्थाने कूडृत्य पञ्चादेशो भवति । ना
न्त्वान्डीप् ॥ गर्भिण्यांगवि ॥

पलिघः । पुं० । काचकलसे ॥ घटे ॥

प्राकारगोपुरे ॥ परिहणनम् ० परि
हन्यतेऽनेनवा । हन० । परौघद्वत्यप

पलिता

घादेशश्च ।

पलितम् । न० केशपाके । जरसाके
 शानांशौक्ष्ये ॥ फलतिफलनंवा ।
 फलनिष्पत्तौ । त्रिफलाविशरणं
 । नपुंसकैर्भावेक्तः । लोष्ठपलि
 तावितिसाधु ॥ फलेरितजादेश्वपो
 वा ॥ शैलजे ॥ ताम्पि ॥ कर्दमे ॥ के
 शपाशे ॥ केशशुक्रताहेतुरोगे ॥ त-
 न्निदानं यथा । क्रोधशोकश्रमकृतः
 शरीरोष्माशिरोगतः । पित्तञ्चकेशा
 न्पचतिपलितंतेनजायत इतिमाध
 वः । अस्यचिकित्सा यथा । लोह
 चूर्णस्यकर्षन्तुदशार्द्धञ्च तमज्जतः ।
 धात्रीफलद्वयंपथ्यं द्वेतेयैकंविभीतक
 म् ॥ पिष्ट्वालोहमयेभागडस्यापयेन्नि
 शिवासयेत् । लेपोऽयमचिराद्वन्ति
 पलितंनेहसंशयः ॥ दशार्द्धपञ्चक-
 र्पाणि ॥ काश्मर्यामूलमादौसहचर
 कुमुमंकेतकस्यापिमूलंलीहंचूर्णंसभृ
 ङ्गं त्रिफलपलयुतं तैलमेभिः पचेद्यः ।
 कृत्वालोहस्यभागडंक्षितितलनिहि
 तंस्थापयेन्मासमेकं केशाः काशप्रका
 शाअपिमधुपनिभा अस्ययोगाङ्गव-
 न्ति ॥ त्रिफलानीलिकापत्रं भङ्गरा
 जोऽयसोरजः । अवीमूत्रेणसंपिष्टं
 लेपात्कृष्णीकरं परमिति भावप्रका
 शः ॥

पलिता । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ अस्मित
 पलितयोर्नेति० प्रतिषेधात्डीप्

पल्लविकः

तकारस्थनकारादेशश्चन ॥

पल्लौदनम् । न० मांसौदनं । पलाव०
 इ० भा० ॥ पलञ्चओदनञ्चअनयोः
 समाहारः ॥

पल्यः । त्रि० मांसभोजिनि ॥ पलम
 हति । तदर्हतीतियत् ॥

पल्यङ्कः । पुं० पर्यङ्के ॥ मर्च्च ॥ वृष्या
 म् ॥ पर्यस्तिकायाम् ॥ परितोड्यते
 । अकिलक्षणे । घञ् । परेश्वघाङ्क-
 योरितिवालत्त्वम् ॥

पल्ययनम् । पुं० पर्याणि । पलानइति
 भाषा० ॥ इ० हि० च० ॥ वल्गादन्ता
 लिकापल्ययनमिति० त्रि० श्र० ॥

पल्लः । पुं० स्थूलकुसुलके । पालुइति
 मरा इ० च० गौ० भा० ॥

पल्लवः । पुं० । न० । किसलये । नव
 पत्रे । प्रवाले ॥ पर्वपत्रादिसङ्घाते
 शाखायाः पल्लवोमतः इतिकोशा
 न्तरम् ॥ पल्यते । सं० क्लिप् । लृय
 ते । लूञ्० । ऋदोरप् । पल्चामौ
 लवश्च ॥ विटपे ॥ विस्तरे ॥ अञ्जले ॥
 शृङ्गारे ॥ अलक्तरागे ॥ पिङ्गे ॥

पल्लवकः । पुं० वेश्याधवे ॥ मत्स्यविशि
 षे ॥

पल्लवद्रुः । पुं० अशोकवृक्षे ॥

पल्लवाङ्कुरः । पुं० तोक्मि । कीपर०
 इ० भा० ॥

पल्लवाधारः । पुं० शाखायाम् ॥

पल्लविकः । त्रि० कामुके ॥

पक्षी

पल्लवितम् । चि० लाक्षारक्ते ॥ सपल्लवे
॥ तते । विस्तृते ॥ पल्लवा : सञ्जा-
ताश्चस्य । ता० इतच् ॥

पल्लवी । पुं० द्रुमे ॥

पत्नि : । स्त्री० जुद्रयामे ॥ कुव्याम् ॥
कुटीसमूहे ॥

पक्षिका । स्त्री० गृहगोधिकायाम् ॥

पल्लिवाहः । पुं० तृणविशेषे ॥ पल्लिवा
होदीर्घतृणः सुपत्रस्ताम्बवर्णकः ।
अदृढः शाकपत्रादिः पशूनामव-
लप्रदः ॥

पल्ली । स्त्री० अल्पग्रामे ॥ कुट्टन्याम् ॥
दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरविशेषे ॥ कु
ल्यमत्स्ये । विशम्बरायाम् । गृहगो
धिकायाम् । क्वापकी इति० क्विप
कली० इतिच० भा० ॥ अस्यापतन
फलमुक्तं ज्योतिष्शास्त्रे । यथा । निप
ततियदिपल्लीदक्षिणाङ्गेनराणाम्स्व
जनधनवियोगोलाभदावासभागे ।
उरसिगिरसिपृष्ठेकण्ठदेशेचराज्यं क
रचरणहृदिस्थासर्वसौख्यं ददातीति
॥ दिग्निशेषेतस्याः शब्दफलं यथा
। वित्तं व्रज्यणि कार्यसिद्धिरतुलाश-
क्रे हुताग्निभयम् । याम्यासग्निभयं सुर
द्विषिकलिर्लाभः । समुद्रालये । वा
यव्यां वरवस्त्रगन्धसलिलं दिव्याङ्गना
क्षेत्रे ऐशान्यां मरणं ध्रुवं निगदितं
दिग्गल्लगणं खञ्जने ॥ ज्येष्ठीरुतेक्षुतेष्ये
मूचुः केचिच्चकोविदा इति० ॥

पवन :

दिग्लक्षणखञ्जनेयज्ज्ञेयं ष्ठीरुतेपि
तदिति च ॥

पल्लवम् । न० चतुदशरसि । वेशन्ते ।

डवोखरा० इ० भा० ॥ अन्त्यं सरः
 पल्वलं स्याद्यत्र चन्द्रर्क्षगिरवौ । नति
 ष्टतिजलं किञ्चतुतत्रत्यं वारिपाल्व
 लम् ॥ पाल्वलं गुर्वभिष्यन्दिविष्टम्भि
 दोषलं परम् ॥ पलतिपल्यते वा । प
 लगतौ । सानसिर्वर्गसिपर्गसितगडु
 लाङ्गुचपालिल्वलपल्वलधिष्ण्यशि-
 ल्याः इति वलच् । यद्वा । पिबन्त्य
 स्मिन् । पापानि अस्मात्स नसीत्या
 दिनैव वलच् लुगागमोद्भवत्वञ्च ।

पल्लवावास : । पं० कूर्मे ॥

पवः । पुं० निष्पावे । धान्यादीनां नि
स्तुषीकरणे ॥ वायौ । पवनम् ।
पूञ्० । ऋदोरप् ॥ न० । गोमये
इति श० चं० ॥

पवनः । पुं० वायौ । मरुति ॥ पना
तिपवतेवा । बहुलमन्यत्रापीतियु
च् ॥ पवनश्चपावयितृणांविगवतांवा
मध्ये भगवतीविभूतिः । सप्तधाह्य
पवना यथा । भूवायुरावहद्बृहद्ब्रह्म
स्तदूर्ध्वः स्यादुद्ब्रह्मस्तदनुसंवहमंश्चक
श्च । अन्यः परोपिमुवहः परिपूर्व
कोस्माद्वाह्यः परावहद्ब्रमेपवनाः
प्रसिद्धाद्वतिसिद्धान्तशिरोमणिः ॥
आवसथ्याग्नौ ॥ निष्पावे । प्रवाते
सूर्पादिनाध्यान्यस्योत्तमं पवनं निस्तु

पवमान :

प्रीकरणे ॥ स्वातिनक्षत्रे ॥ लघ्वा
दित्रिकले ॥ १५। मध्यगुरौचतुष्क
ले ॥ १५ न० । आपाके । कुम्भ
कारस्यामघटादीनां पाकस्थाने ।
आराइतिभा० ॥ जले । त्रि०
। पवित्रे । प्रयते ॥ पूज्० । ल्युट्
पवनविजयः । पुं० गरुडोक्तेशुभाशुभ
सूचकेश्वासवायुजयोपायकेग्रन्थवि-
शेषे ॥
पवनव्याधिः । पुं० श्रीकृष्णस्यमित्र
। उडवे ॥ वायुरोगे ॥
पवनात्मजः । पुं० हनूमति ॥ अग्नौ
॥ पवनस्यात्मजः ॥
पवनालः । पुं० तूर्णाह्ने । देवधान्ये
। जम्हरी इतिजुवार० इतिचभा०
पवनाशः । पुं० सर्पे ॥
पवनाशनः । पुं० सर्पे ॥ पवनोश
नयस्य ॥
पवनाशनाशः । पुं० गरुडे ॥ मयूरे
पवनेष्टः । पुं० महानिम्बे ॥ निम्बे
पवनोम्बुजम् । न० परुषंहन्त्रे ॥
पवमानः । पुं० वायौ ॥ पवते ।
पूङ् । पूङ्ग्यजोःशानन् । आनेमुक् ॥
स्तोत्रविशेषेषु ॥ ज्योतिष्ठोमेहिदाद
शस्तोत्राणिततोद्गात्रायैस्त्रिभिर्यज
मानार्थं कर्मक्रियते तानिपवमान
पदवाच्यानिस्तोत्राणीत्यर्थः ॥ नि
र्मथ्याम्नौ ॥ सचगार्हपत्याग्निः ।
यथा । अथयः पवमानस्तु नि-

पवित्रम्

र्मथ्योग्निः सउच्यते । सचवैगार्ह
पत्योग्निः प्रथमोव्रतक्षणः स्मृतः इ
तिमत्स्यपुराणम् ॥
पवनात्मजः । पुं० हव्यवाहने ॥ य-
था । पवमानात्मजोह्यग्निर्हव्यवाह
नउच्यते ॥
पवारुकः । पुं० अश्वनि । पाषाणे ।
पविः । पुं० कुलिशे । वच्चे ॥ पुना
ति । हीरकस्यपवित्रत्वोक्तेः पुनाते
रचइः ॥
पवितः । त्रि० पवित्रिते । पूते ॥ पू
यतस्म । पूङ् । क्तः पूङ्श्चेतीडि
कल्पः । गुणावादेशौ ॥ न० । म-
रीचे ॥
पविता । त्रि० पवित्रताकरके ॥ पुना
ति । पूज्० । लृच् ॥
पवित्रम् । न० वर्षणे ॥ कुशे ॥ ताम्ने
॥ पयसि । जले ॥ अर्घोपकरणे ॥
यज्ञोपनीते ॥ घृते ॥ मधुनि ॥
पार्वणश्राद्धादावर्घार्थं होमादावाज्य
संस्कारादर्थस्यसायनिर्गर्भकुशान्तर
वेष्टितप्रादेशमात्रद्वयं ॥ यथा ।
अनन्तर्गर्भिणसायं कौशंहिदलमे
वच । प्रादेशमात्रंविज्ञेयं पवित्रंयच्च
कुत्रचिदिति ॥ पुं० । तिलकवृत्ते
॥ पुत्रजीवद्रुमे ॥ त्रि० ब्रतादिना
शुद्धे । प्रयते । पूते ॥ शुद्धिजनके
। मध्ये ॥ पावने । शुद्धिकरे ॥ पु-
नाति । पूज्० । कर्त्तरिचर्षिदेव

पवित्रारोहणम्

तयोरितीचः ॥ यद्वा । पवतेपुना
तिवा । पूङ्० । पूञ्० वा । अशि
चोदिभ्यङ् व्रीचौ ॥

पवित्रकः । पुं० अश्वत्ये ॥ उदुम्बरे ॥
कुशे ॥ मदनके ॥ न० । शणसूत्र
जाले ॥ पवित्रमुपवीतमृतद्विव ।
इवेप्रतिकृतावितिकन् ॥ पवित्रा
द्विपरीतलक्षणयासंज्ञायांकोवा ।
सम्नन्यतुपवित्रकमितिस्मृतिः ॥
जानुरूनाभिमानान्तं प्रतिमासुपवित्र
कम् । इत्यग्निपुराणम् ॥

पवित्रधान्यम् । न० यवे ॥ इ० रा०
नि० ॥

पवित्रा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ तुल
स्याम् ॥ अश्वत्यीवृक्षे ॥ हरिद्राया
म् ॥

पवित्रारोपणम् । न० श्रीकृष्णसंप्रदान
कोपवीतदानरूपोत्सवविशेषे ॥ यथा
। श्रावणस्यसितेपक्षेद्वादश्यांवैशाखे
मुंदा । कर्तव्यः कृष्णदेवस्यपवि
त्रारोपणोत्सवः ॥ श्रीकृष्णदेवस्ये
त्युपलक्षणमन्यदेवतानामपि ॥

पवित्रारोहणम् । न० पवित्रारोपणे ॥
यथा । आषाढशुक्लपक्षस्याष्टमी
श्रावणस्यच । पवित्रारोहणं कुर्या
द्देव्याः प्रीतिकरं परम् ॥ दुर्गाम
न्वेणमन्वेणदुर्गावीजेनभैरव । वैष्ण
वीतं चमन्वेणपवित्रारोहणं चरेत् ॥
विशेषाच्छ्रावणारभ्यदेव्याः कुर्यात्

पशुः

पवित्रकम् । सर्वेषामपिदेवानांपवि
त्रारोहणं चरेत् ॥

पवित्राष्टकम् । न० स्यागवादिषु ॥ स्या
गुस्वर्णाक्षगोकर्णभद्रकर्णमहावंलाः
वस्त्रावदाविमुक्ताह्वरुद्रकोय्यः खम
गडले ॥ आकाशतत्त्वे एतत्पवित्रा
ष्टकमिति सृगेन्द्रसंहिता ।

पवित्रितः । त्रि० पवित्रे । प्रयते ।
पूते । शुचौ । शुद्धे ॥ पवित्रंसञ्जात
मस्य । ता० इतच् ॥

पशव्यः । त्रि० पशूपभोग्यबालतृणादि
समृद्धे देशे ॥ पशुभ्योहितमिच्छर्येय
त् ॥

पशु । अ० दर्शने ॥ परमदर्शने ॥ स-
म्यगर्थे ॥ पशुमन्यमानाः ॥

पशुः । पुं० मृगादौ । सि हव्याघ्रादौ ।
तिर्यगादिसर्वप्राणिषु ॥ अस्यल
क्षणम् । लोमवस्त्राङ्गूलवत्त्वम् ॥ इ०
भा० रत्ने कणादः । याम्यारण्यप्रभेदे
नचतुर्दशविधाः पशवो भवन्ति । यथा
हपैठीनसिः । गौरविरजोऽश्वोऽश्व
तरोर्गर्दभो मनुष्यश्चेति सप्तयाम्याः
पशवः । महिषवानरर्क्षसरीमृपरु
पृषतमृगाश्चेतिसप्तरण्याः पशव इति
दुर्गोत्सवतत्त्वम् ॥ देवाजे । क्रागे ॥
क्रागादौ पशुपदप्रयोगमाहयज्ञपार्श्व
उष्ट्रोवायदिवामेषश्चागोवायदिवह
यः पशुस्थानेनियुक्तानांपशुशब्दोभि
धीते ॥ इति बलिदानप्रकरणे िथि

पशु :

तत्त्वम् ॥ अवैधपशुहनेदीपो यथा
 गारुडः । वसेत्सनरकेघोरदिनानि
 पशुरोमभिः । सस्मितानिदुराचा-
 रोयोहन्त्यविधिनापशून् ॥ इति ॥
 प्रमथे । महादेवगणप्रभेदे ॥ स्वर्गा-
 दिकामेसंसारपरवर्गेनरे ॥ घृणा
 द्यष्टपाशवहेप्राणिनां ॥ पाशायथा
 घृणाशंकाभयंलज्जाजुगुप्साचेतिपञ्च
 मी । कुलंशीलंतथाजातिरष्टौपाशाः
 प्रकीर्तिताः ॥ पाशवडः पशुः प्रोक्तः
 पाशमुक्तः सदाशिवः इति ॥ ज्ञा
 नशून्ये जने ॥ यथा । आहारनिद्रा
 भयमैशुनः निसमानमेतत् पशुभिर्न
 राणाम् । ज्ञानंनराणामधिकोविशे
 षोज्ञानेनहीनाः पशुभिः समाना
 इति ॥ गवादी ॥ देव ॥ प्राणिमा
 त्रं ॥ यज्ञी ॥ यज्ञोदुस्वरे ॥ साध
 कानांभावत्रयाणांप्रथमेभावे ॥ तस्य
 निर्णयोयथा । नित्यश्चाइतथासंन्
 ध्यावन्दनंपितृतर्पणम् । देवताद
 र्शनंपीठदर्शनंतीर्थदर्शनम् ॥ गुरोरा
 ज्ञापालनञ्चदेवतानित्यपूजनम् ।
 पशुभावस्थितोमर्त्योमहासिद्धिलभे,
 दध्रुवम् ॥ अपिच । पत्रं पुष्पं फलं
 तीर्थंस्वयमेवाहरेत्पशुः । नशूद्रदर्श
 नंकुथान्मनसानस्त्रियंस्मरेत् ॥ आ
 दौभावंपशोः कृत्वापश्चात्कुर्यादवश्य
 कम् । वीरभावं महाभावं सर्वभा
 वोत्तमोत्तमम् ॥ तत्पश्चादतिसौन्द

पशु :

र्यदिव्यभावंमहाफलमिति रुद्रयाम
 ले उत्तरखण्डम् ॥ दिव्यस्तुदेवता
 प्रायःशुद्धान्तःकरणः सदा । इन्द्रा
 तीतोवीतरागः सर्वभूतसमः ज-
 मी ॥ तस्यकालो यथा । आदौद
 शमदंडेनपशुभावमथापिवा । इ-
 ति रुद्रजामले उत्तरखण्डम् ॥
 जन्ममात्रं पशुभावंवर्षषोडशकाव
 धिइतिवामकेश्वरे ५१ पटलः ।
 पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतद्भाव
 निन्दा माहरुद्रजामले । पशुभाव
 रतार्थचकीवलं पशुरुपिणः । रात्रौ
 यन्त्रञ्चमंचञ्चनस्पृशेन्नजपेत्कचित्
 ॥ संशयोबलिदानेच तन्त्रचमंशयः
 सदा ॥ मन्त्रेचाक्षरवुद्धिश्चअविश्वा
 सोगुरीसदा ॥ प्रतिमासु शिलावु
 द्धिर्भेदकोदेवतं पुनः । निरामिषेण
 देवेणिदेवतायाः प्रपूजनम् ॥ अ-
 ज्ञानेन तथा स्नानंप्रत्यहं देहताड
 नम् । सर्वपाञ्चैवनिन्दान्त्यः कुर्या
 चमहेश्वरि ॥ स एवपशुभावेनह्यधमः
 परिकीर्तितः ॥ इति रुद्रजामले
 उत्तरखण्डे ६ पटलः ॥ रात्रौनैव
 यजेद्देवीं संध्यायां वापराह्णके ।
 ऋतुकालंविनादेविरमणं परिवर्ज्य
 येत् ॥ मांसादिकं महेशानित्यजेत्
 पञ्चपवसुं । यदन्यद्देविहितं कु-
 र्यान्नियमतत्परः ॥ इतिनित्यात
 न्त्रे प्रथमपटलः ॥ (***) ॥ संसा

पशु :

यणी ॥ यथा । चैतन्यदृक्क्रियारू
पंतदस्यात्मनिसर्वदा । सर्वतश्चय
तोमुक्तौश्रयतेसर्वतोमुखम् ॥ सद
प्यभासमानत्वात् तन्निरुद्धप्रतीयते
। वश्योनाहतवीर्यस्यसोतएवविमो
क्षणात् ॥ अस्यार्थः । ज्ञानक्रिया
त्मकंयच्चैतन्यं तदात्मन्यस्ति नतु
शरीरसमवेतमितिचार्वाकनिराकर
णेशस्त्रेप्रतिपादितम् । तच्चसर्वदैवा
स्तिनतुमुक्तावेपमुक्तौतुमं विच्छभा-
वो यथा । वैशेषिकैरिष्टस्तथाविधा
यामोहरूपायामुक्तेर्निराकृतत्वात् ।
यतोमुक्तौमुक्तात्मनांसर्वतोमुखस्यचै
तन्यस्यश्रवणात् । नचतेषांतदानी
मेवतदुत्पद्यतेइतिवाच्यम् । सदुत्प
त्तः सत्कार्यवादप्रतिपादितत्वात् ।
अथमुक्तावेवतथाविधचैतन्यश्रुतेः
पूर्वञ्चतदनुपलम्भादन्वयव्यतिरेका
भ्यांसंसारावस्थायांसर्वतोमुखत्वं
चैतन्यस्यकुतश्चैतन्यश्रुतानिरासायाह
। सद्भीतिमत्त्यमनुपलंभः संसाराव
स्थायांतथाविधस्यचैतन्यस्यसत्त्वन्यथा
सिद्धः । व्यञ्जकाभावकृतोहियोनुप
लम्भः सनाभावसाधकोऽपितुअसति
व्यञ्जकेयथायमनुपलम्भः सव्यञ्जका
भावकृतः अतश्चनाऽसत्त्वंसाधयति ।
तच्चसर्वतोमुखत्वंसदपियस्मान्नप्रयते
ततः । केनापिप्रतिबद्धमित्यवसीय
ते । अस्माच्चहेतोरनाहतनिजसाम

पशुपाश :

यस्यपुरामुक्तेःसञ्जात्मावश्यः इति
॥ पश्यतिसर्वमविशेषेण । दृशिर्०
। अर्जिदृशिकम्यमिपशिवाधामृजि
पशितुक्धुक्दीर्घहकाराश्च च्युः
पशिरादेशश्च ॥ पशवश्चग्राम्यारण्या
वेदस्मृत्यागमविहितकर्मसाधनभू
ताः । नहितान्विनायज्ञाद्यनुष्ठा
नम्यज्ञार्थमेवचतेषांसृष्टिः । तत्र
ग्राम्याअजादयोगवयादयस्त्वारण्या
इतिभेदः ॥

पशुक्रिया । स्त्री० मैथुने ॥

पशुजातिः । स्त्री० पशुशब्दवाच्ये ॥
सिंहाद्याहरिणाद्याश्चगवाद्यायेचज
न्तवः । तैसर्वेशास्त्वदृष्ट्यात्र प्रोक्ता
हिपशुजातयः ॥

पशुपतिः । पुं० चन्द्रमौलौ । शिवे ॥
पशोर्हृषस्यपतिः ॥ पालयामिप
शून्यस्मात् सृजामिचयदृच्छया ।
तेषाञ्चपतिरेवाहं तस्मात्पशुपतिः
स्मृतः ॥ पशूनांजीवानांसुरनरति
रश्चांपतिरितिवा । यथा । ब्रह्माद्यास्या
वरान्ताश्चपशवः परिकीर्तिताः ।
तेषांपतिर्महादेवः स्मृतः पशुपतिः
श्रुतौ ॥ हुताशने ॥ यजमानमृतीं

पशुपल्लवम् । न० कैवर्तीमुक्तके ॥
पशुपालः । पुं० दृष्ट्यर्थतयाक्कागमेषा
दिपोषके ॥

पशुपाशः । पुं० पुत्रकलत्रादिषु ॥ घृ
णालज्जाद्यष्टसु ॥ पशूनांपाशोघृणा

पश्चात्ताप :

दि : । घृणाशङ्काभयंलज्जाजुगुप्सा
चेतिपञ्चमी । कुलंशीलंतथाजाति
रष्टौपाशाः प्रकीर्तिताः ॥ पङ्क-
र्शनमहाकूपेपतिताः पशवः प्रिये
। परमार्थंनजानन्तिपशुपाशनियन्ति
ता इतिकुलार्णवे १ उल्लासि ॥
पशुपाशकः । पुं० रतिवन्धविशेषे ॥ य-
था । स्त्रियमानतपूर्वाङ्गीस्वपादान्त-
पदद्वयम् । ऊर्ध्वाशिनरमेत्कामीवन्धोयं
पशुपाशकः ॥
पशुप्रेरणम् । न० गवादीनांचालने
। उद्गर्ज । हांकना० इ० भा० ॥ प-
शूनांप्रेरणम् ॥
पशुमोहनिका । स्त्री० कटीलतायाम्
पशुरज्जुः । स्त्री० अश्ववादिवन्धनरज्जौ
। दामन्याम् ॥ पशुवन्धनोरज्जुः ॥
शाक्तपार्थिवादः ॥
पशुराजः । पुं० सिंहे ॥ पशूनांराजा
। टच् ॥
पशुवृत्तिः । त्रि० अतिवत्सले ॥
पशुहरीतकी । स्त्री० आस्मात्कफले ॥
पश्चात् । अ० प्रतीच्याम् ॥ चरमे ॥ अ-
धिकारे ॥ पृष्ठभागे ॥ अपरस्मिन्०
अपरस्मात्० अपरोवा । वसत्याग
तोरमणीयवा । पश्चादितिमूत्रेणअ-
परस्यप्रस्रभावः आतिशयप्रत्ययोऽ-
स्तातेर्विषये ॥

पश्चात्तापः । पुं० अनुतापे । विप्रती-
सारि । अनुशीघ्रने । पकृतावा० इ०

पश्यतोहरः

भा० ॥ पश्चात्तपनम् । तपसंतापे
। घञ् ॥
पश्चार्द्धः । त्रि० अपरार्द्धे । शेषार्द्धे ॥
अपरश्चात्तपार्द्धश्च । अपरस्योर्द्धेपश्च
भावोवक्तव्यः ॥
पश्चिमः । त्रि० चरमे । अन्ते ॥ पश्चा-
द्भवः । अग्रादिपश्चाद्विमचच् ॥ प-
च्छम० इ० प्रसिद्धेदेशे ॥
पश्चिमक्रतुः । पुं० अन्त्येष्ट्याम् ॥
पश्चिमरात्रिः । स्त्री० अपररात्रे ॥
॥ पश्चिमाचासौरात्रिश्च । विशेषणस-
मासः ॥
पश्चिमा । स्त्री० अस्ताचलावच्छिन्नदिशि
। प्रतीच्याम् । वारुण्याम् ॥ तद्वि-
ग्भववायुगुणा यथा । पश्चिमोमारुत
स्तीक्ष्णः कफमेहविशोषणः । स-
द्यः प्राणहरोदुष्टः शोषकारीशरी-
रिणाम् इ० रा० नि० ॥ अपिच ।
पश्चिमोग्निवपुर्वर्णवलारोग्यविवर्धनः
। कषायः शोषणः स्वर्योरोचनो
विशदीलघुः ॥ अपालघुत्ववैशद्यशैत्य
वैमल्यकारकः । सर्वद्रव्येष्वभिव्यक्तः
प्रभावरसवीर्यकृत् ॥ व्रणसंरोपणस्त्व-
च्योदाहशोथतृषापह इ० रा० व० ॥
पश्य । अ० विस्मये ॥ प्रशंसायाम् ॥
पश्यन् । त्रि० ईक्षणकर्त्तरि ॥ पश्यति
। टश्चिर् । लट् । शतृ ॥
पश्यत । अ० प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ।
पश्यतोहरः । त्रि० चोरि ॥ यथा ।

पस्पशा

यः पश्यतो हरेर्दर्थसचौरः पश्यतो
हरः ॥ पश्यन्तमनादृत्य हरति । हञ्
। अच् । पष्ठीचानादरे० इति पष्ठी
। वाग्दिक्पश्यद्भ्यो युक्तिदण्डहरे
ष्विति० पष्ट्याञ्जलुक् ॥
पश्यन्ती । स्त्री० मूलाधारोत्थितहृदयग
तनादरूपवर्णः ॥ यथा । मूलाधारा
त्प्रथममुदितोयस्तुतारः पराख्यः
पश्चात्पश्यन्त्यथहृदयगोबुद्धियुङ्मध्य
माख्यः । इत्यलङ्कारकौस्तुभः ॥
पश्वाचारः । पुं० आचारविशेषः ॥ य-
था । वेदोक्तनयजिह्वैर्वीकामसंङ्कल्प
पूर्वकम् । स एव वैदिकाचारः पश्वा
चारः स उच्यते ॥ इत्याचारतन्त्रम् ॥
पष्ठवाट् । त्रि० युगपार्श्वगे । दमन
कालिकगठारोपितकाष्ठवाहे ॥ पञ्च
मंपष्ठवावर्षेवहति । वह० । वहस्ये
ति शिवः । पृषोदरादिः ॥
पष्ठौही । स्त्री० बालगर्भस्यांगवि ॥
प्रष्ठं वहति । शिवः । बाह्वद्विड्डीप्
पृषोदरादित्वाद्रलोपः ।
पस्त्यम् । न० निशान्ते । सद्ने । गृहे ॥
अपस्त्यायति । टैस्त्यैशब्दसङ्घात
योः । आतश्चोपसर्गइतिकः । पृ० ॥
पस्पशः । पुं० शास्त्रारम्भसमर्थके उपो
दघातसन्दर्भग्रन्थः ॥
पस्पशा । स्त्री० महाभाष्यस्यादिमा
ङ्गिके ॥ स्पशबाधनस्पर्शनयोः ।
यङन्तादचियङोऽचिचैतिलुक् । अ

पांशुकूलम्

जाद्यतइतिटाप् । दीर्घोक्तिइत्य
भ्यासस्य दीर्घस्तुनभवति । संज्ञापू
र्वकविधेरनित्यत्वादित्याहुः ॥
पल्लवः । पुं० श्मश्रुधारिस्त्वंच्छजातिवि
शेषः ॥ पारदामुक्तकेशांश्चपल्लवाः श्म
श्रुधारिण इतिहरिवंशः ॥
पल्लिका । स्त्री० कत्तृणे । वारिप्रश्रन्या
म् ॥
पा । स्त्री० रत्नणे ॥ पाने ॥ पूते ॥
पूरिते ॥ त्रि० पातरि ॥ पानम् ।
पा० । मं० । कृप् ॥
पांशवम् । न० लवणविशेषः । रोमके ।
औद्भिज्जे । ऊपरजे । औपरि । रेह
इति भा० ॥
पांशुः । पुं० धूलौ ॥ सस्यार्थचिरमं
चितगोमये ॥ पर्पटे ॥ कर्पूरविशे
षे ॥ न० ह्रस्वमन्यरे ॥ स्त्री० । नदी
भेदे ॥ पंशति । पशिनाशने । अर्जि
दृशिकम्पमिपशिकाधामित्यादिनाः
साधुः ॥
पांशुका । स्त्री० कैतक्याम् ॥ रजस्वला
याम् ॥ इ० शब्दाम्बुधिः ॥
पांशुकामीसम् । न० कामीसे इ० रा० ॥
पांशुकुली । स्त्री० रथ्यायाम् ॥ इ०
हारावली ॥
पांशुकूलम् । न० अनामपट्टोलिकाया
म् ॥ यथा । शासनंधर्मकीलः स्यान्
मकुतिः शूद्रशासनम् । पट्टोलिका
कृमकीलापांशुकूलं न कस्यचिदिति

पांशुला .

त्रिकाण्डशेषः ॥
 पांशुचत्वरः । पुं० घनोपले ॥ ..
 पांशुचन्दनः । पुं० शिवे ॥ पांशुचन्द
 नमिवयस्य ॥
 पांशुचागरः । पुं० दूर्वाञ्चिततटीभुवि
 ॥ वर्द्धापके ॥ प्रशंसायाम् ॥ पुरोटौ
 ॥ धूलिगुच्छके । पटवासि ॥
 पांशुजम् । न० पाक्यलवणे । औद्भि
 दे ॥
 पांशुपत्रम् । न० वास्तके ॥
 पांशुपय्ययिः । पुं० पय्यटे । पित्तपा
 पडा इ० भा० ॥
 पांशुमर्दनः । पुं० केदारि ॥
 पांशुरः । पुं० टंशके । डांस० इ० भा०
 ॥ पीठसर्पिणि । खञ्जे ॥ पांशुरस्या
 स्थस्मिन्वा । नगपांशुपाण्डुभ्यश्च
 तिरः ॥
 पांशुरागिणी । स्त्री० सहामेदायाम् ॥
 पांशुलः । पुं० पुंश्चले ॥ शम्भोः खट्वा
 ॥ हरे ॥ पापिनि ॥ पृथिके ।
 करञ्जविशेषे ॥ त्रि० पांशुयुक्ते ॥
 पांशुः अस्तिअस्यअस्मिन्वा । सि-
 ध्मादित्वास्त्रच् ॥
 पांशुलवणम् । न० औद्भिदे । पांशवे ।
 वसुके ॥ औद्भिदं पांशुलवणं यज्जा
 तंभूमितः स्वयम् । चारंगुस्तकट्
 स्निग्धं श्लेष्मलं वातनाशनम् ॥
 पांशुला । स्त्री० असत्त्वाम् ॥ भुवि ॥
 पांशुपापमस्यस्याः । नगपांशुपाण्डु

पाककृष्णः

भ्यश्च तिरः । कपि० । लेः ॥ सि-
 ध्मादित्वास्त्रच् ॥ पांशुलातिवा ।
 आतोनुपेतिकः ॥ केतक्याम् ॥ रज
 स्वलायाम् ॥ इ० रा० नि० ॥
 पांसनः । त्रि० दूषके । दोषोत्पादके
 पांसुः । पुं० रजसि । धूलौ ॥ चिरसं
 चितगोमये । खात० इ० भा० ॥
 पंसयति । पसिनाशने । अर्जिष्टशि
 इतिसाधुः ॥
 पांसुलः । त्रि० रजस्वले ॥ पांसुरस्थ
 स्य । सि० लच् ॥
 पाकः । पुं० परिणतो ॥ शिशी ॥ केश
 स्यजरसाशौक्ल्ये ॥ उदराग्निना
 हारस्यपचने ॥ पचायाम् । स्यात्प्या
 दीपचने ॥ स्यालीमार्जनाद्योदन
 परीक्षान्तोव्यापारनिचयः पाकः इ
 तिस्मृतिः ॥ भर्जनंतलनंस्वदः
 पचनं कथितं तस्य । तान्दूरं पुटपाक
 श्वपाकः सप्तविधोमतः ॥ नित्यं
 नूतनभागडेनकर्त्तव्यः पाकएवच
 । अथवापन्नपर्यन्तं ततस्त्याज्यमनी
 षिभिः ॥ दैत्यविशेषहृत्तभातरि ॥
 पचनम् । डुपचप्० । घञ् ॥ पच्य
 ते, परिणम्यतेऽनेनवा । हलश्च तिघ
 ज् ॥ पातिपिवतिवा । पारक्षणे पा-
 पानेवा । अर्भकपृथुक पाकावयसी
 तिकन्प्रत्ययान्तोनिपातित ॥ इ
 ग्भीकापाशलीतिकन्वा ॥
 पाककृष्णः । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्य :

कृष्णफलपाके ॥

पाककृष्णफल : । पुं० पाककृष्णे ॥

पाकजम् । न० काचलवणे ॥ परिणा
मशूले ॥ त्रि० । पाकाज्जाते ॥ य-
थारूपादिचतुष्टयं पृथिव्यां पाकजम
नित्यञ्च । अन्यत्रापाकजं नित्यमनि-
त्यञ्च । नित्यगतं नित्यमनित्यगतम
नित्यम् । पाकस्तेजः संयोगः तेन
पूर्वरूपं नश्यति रूपान्तरमुत्पद्यते इ-
त्यर्थः । अत्र परमाणुष्वेव पाको न दृ-
व्यगुणादौ, अपाकनिक्षिप्ते घटे पर-
माणुपुरुषान्तरोत्पत्तौ श्यामघटना
शेषेन द्रव्यगुणादिक्रमेण रक्तघटोत्प-
त्तिः । तत्र च परमाणवः समवायिकार-
णम् । तेजः संयोगोऽसमवायिकार-
णम् । अदृष्टादिकं निमित्तकारणम्
द्रव्यगुणादिरूपं परमाणुरूपमसमवा-
यिकारणमिति पीलुपाकवादिनो वै-
शेषिकाः । पूर्वघटस्य नाशं विनैवा-
वयविन्यवयवेषु परमाणुपर्यन्ते पृथुग-
पद्रुपांतरोत्पत्तिरिति । पिठरपाकवा-
दिनो नैयायिकाः । अतएव पार्थिव-
परमाणुरूपसदृकमनित्यमित्यर्थः ॥
अन्यत्र जलादावित्यर्थः इतितर्कदी-
पिका ॥

पाकपुटी । स्त्री० कुम्भशालायाम् ।

आवा इ० भा० ॥ इ० हेमचन्द्रः ॥

पाकफलः । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्यः । पुं० व्यञ्जनविशेषः । मत्स्य

पाकलः

ले ॥

पाकयज्ञः । पुं० ब्रह्मयज्ञादन्येषु पंचमहा-
यज्ञान्तर्गतेषु वैश्वदेवहोमवर्तिकर्म-
नित्यश्राद्धाऽतिथिभोजनात्मकेषु चतु-
र्षु ॥ स्वर्गापवर्गयोः सिद्धिं पाकय-
ज्ञे प्रचक्षते इति फलं समुचितस्य ।
प्रत्येकफलमुक्तं हारीतेन यद्देवेभ्योजु-
हीति देवलोकं तेन जयति यत्पितृभ्यो
ददाति पितृलोकं तेन जयति ० यत्स्वा-
ध्यायमधीते ऋषिलोकं तेन जयति य-
द्भूतेभ्यो बलिं हरति भूतलोकं तेन जय-
तीति ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं
श्चातिथिपूजनम् इति मनुः ॥ अ-
त्र भावादीनामविभक्तानामपि संसृ-
ष्टानां मुख्ये नैके नैव पाकयज्ञाः क-
र्त्तव्याः । यदाहुः । एकपाके निष-
मतां पितृदेवद्विजार्चनम् । एकं भवे-
द्द्विभक्तानां तदेव स्याद्गृहे गृहे इति
एकपाके निवसतामित्युक्तम्यसं-
ष्टानां गित्यभिधानादिभक्तानामिति
द्रव्यपार्थक्यपरं ॥ अष्टकादिषु ॥ वृ-
षोत्सर्गगृहप्रतिष्ठादीनां होमे । चरु-
होमाङ्गकर्मणि ॥

पाकयज्ञिकः । पुं० पाकयज्ञकर्त्तरि ॥

पाकरञ्जनम् । न० तेजपत्रे ॥

पाकलः । पुं० कुञ्जरज्वरे ॥ बोधनद्र-
व्ये ॥ अनिले ॥ वज्रौ ॥ पाकलाति

। ला० । आतोनुपेतिकः ॥ न० ।

कुष्ठौषधौ ॥ त्रि० । ब्रह्मादिपाकका

पाकिमा-

रिणि ॥

पाकली । स्त्री० कर्कश्यां ॥

पाकशाला । स्त्री० महानसे । रसवत्या
म् । रसोर्द्धे० इ० भा० ॥ अग्निको
णेतस्याः कर्तव्यतोक्ता । प्राच्यां
दिशिस्नानगृहमार्गव्यां पचनालय
म् । शयनयाम्यदिग्भागेनैर्ऋत्यांश
स्वमन्दिरम् ॥ प्रतीच्यांभोजनगृहं
वायुभागेसभागृहम् । भाण्डारसद
नंसौम्ये त्वैशान्यां देवतालयमिति
पीयूषधारायांकश्यपः ॥

पाकशासनः । पुं० इन्द्रे ॥ पाकस्थ
वभातुः शासनः । शासयति ।
शासु० । शिजन्तः न० ल्यु० ॥
पाकशासनिः । पुं० इन्द्रात्मजे । ज
यन्ते ॥ पाकशासनस्यापत्यम् अत
इज् ॥

पाकशुक्ता । स्त्री० कक्खव्याम् ॥

पाकस्थानम् । न० महानसे ॥ पाकस्थ
स्थानम् ॥पाकस्थाली । स्त्री० रन्ध्रनपात्रे ॥ पा-
कस्थस्थाली ॥पाका । स्त्री० बालिकायाम् ॥ अजा०
टाप् ॥

पाकाभिमुखः । त्रि० सिद्ध्यन्मुखे ॥

पाकारिः । पुं० श्वेतकाञ्चने ॥

पाकिमम् । त्रि० पक्लिमे ॥ पाकिनि
वृत्तम् । भावप्रत्ययान्तादिमप् ॥

पाकिमा । पुं० पाकतायाम् ॥ पाकस्थ

पागलः

भावः । इमनिच् ॥

पाकुक्कः । पुं० सूपकारि ॥ पचति ।
डुपचष् ॥ पचिनशोर्गुक्कन्कनुमौ
चेतिसाधुः ॥

पाक्यम् । न० विड्लवणे । खारीलूण
इ० भा० ॥ पुं० यवक्षारि ॥ त्रि० ।
पक्तव्य ॥ पच्यते । डुपचष् ॥ ऋ
हलोर्ण्यत् । चजोरितिकुत्त्वम् ॥ पा
केसाधुवा । तत्रसाधुरितियत् ॥

पान्तिक्कः । त्रि० पक्षपातिनि ॥ पक्षि
घातके । शाकुनिके ॥ पक्षेणनिर्ह
त्तम् । ठज् ॥ पक्षिणोहन्ति । पक्षि
मत्स्यमृगान्हन्तीतिठक् ॥ पक्षभवे ॥

पाखण्डः । पुं० पाषण्डे । सर्वलिङ्गि
नि ॥ पाखण्डयति । खडिभेदने ।
पचाद्यच् ॥ यथा । पालनाच्चत्रयीध
र्मः पाषण्डेननिगद्यते । तंखण्डय
न्तितेयस्मात्पाखण्डास्तेनहेतुना ॥
नानाव्रतधरानानावेशाः पाखण्डि
नोमताः ॥ एषांवाङ्मात्रेणाप्यर्च
नंनिषिद्धम् । यथाहमनुः । पाख-
ण्डिनोविकर्मस्थानवैडालव्रतिकान्
शठान् । हेतुकान्वकवृत्तीश्चवाङ्
मात्रेणापिनार्चयेदिति ॥ (*) ॥
निशामुखेषुखद्योता स्तमसाभान्ति
नोग्रहाः । यथापापेनपाखण्डा न
हिविदाः कलौयुगे ॥ इतिभागव-
तम् ॥

पागलः । पुं० उन्मत्ते । वातुले ॥ य

पाचल :

था । पागलायाङ्गहीनायचाभ्यायव
धिरायच । जडायचैवमूर्खायक्तीवतु
ल्यायपापिर्न ॥ ब्रह्महत्यांलभेत्सो
प्रियः स्वकन्यां ददाति चेति ब्रह्मवैव
र्त्तप्रकृतिखण्डे १४ अध्यायः ॥
पागलायेत्यत्रपङ्कवे० इति पाठान्तर
मपि दृश्यते ॥

पाङ्क्तिः । पुं० प्रगाथविशेषे ॥ पङ्क्ति
रादिरस्य । सोस्यादिरिति क्कन्दसः
प्रगाथेष्वित्यत्र ॥ पङ्क्तिभोजनाहं
पाङ्क्त्यः । वि० सद्भिः सहैकपङ्
पाङ्क्त्यः । वि० कौभोजनार्हे ॥

पाचकः । पुं० अग्नौ ॥ मूपकारे । वि
क्लित्यनुकूलव्यापारवति ॥ न० ।
पित्तविशेषे ॥ यथा । पाचकंपचते
भुक्तशेषाग्निवलिर्वर्द्धनम् । रसमूत्र
पुरीषाणिविचयतिनिच्यश इति
भावमिश्रः ॥ पचति । डुपचष्० ।
खुल् ॥

पाचनः । पुं० अनले । अग्नौ ॥ अस्म
रसे ॥ रत्नैरगडे ॥ न० । दोषपाच
ककाथीषधे । दशमूल्यादौ ॥ यत्प
चत्त्याममाहारं पचेदामरसञ्चयत् ।
यदपक्रान्पचेद्दोषास्तद्विपाचनमुच्य
ते ॥ अस्ते ॥ प्रायश्चित्ते ॥ वि०
पाचयितरि ॥

पाचनकः । पुं० टंकणे ॥

पाचनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

पाचलः । पुं० अग्नौ ॥ पाचके ॥ एध

पाञ्चलोहितकम्

नद्रव्ये ॥ वाते । वायौ ॥ न० पाच
ने-न० इ० हे० ॥

पाचालः । पुं० पाचलार्थेषु ॥ इ० हे० ॥

पाचितः । वि० कृतपाके । सञ्जातपाके
। पकाया० इ० भा० ॥

पाची । स्त्री० लताविशेषे । मरकतप-
ल्याम् । हरितपत्रिकायाम् ॥

पाजः । न० वले ॥ पाति । पारचणे
पातेर्बलेर्जुट्चैत्यमुन् । पाजसी० पा
जांसी० इत्यादि ॥

पाञ्चकपालः । वि० पञ्चकपालयागस
म्बन्धिनि ॥ पञ्चकपालस्थायम् ।
अण् ॥

पाञ्चकलायिकम् । न० परिमाणविशे-
षे ॥ पञ्चकलायाः परिमाणमस्य ।
तद्वितार्थेतिम् ॥ तदस्य परिमाणमि
ति ठञ् ॥

पाञ्चजन्यः । पुं० श्रीकृष्णस्य शङ्खे ॥
पञ्चजनेदैत्यविशेषेभवः । पञ्चजना
दुपसंख्यानमिति त्र्ययः । पञ्चजनो
नामासुरासीत्तदस्थिभवत्त्वात् ॥
पञ्चजनेपातालिभवः इ० स्वामी ॥
जम्बूद्वीपस्योपद्वीपभेदे ॥ अग्नौ ॥

पाञ्चजन्यधरः । पुं० विष्णौ ॥

पाञ्चनदः । पुं० पञ्चनददेशाधिपे ॥
वि० पञ्चनददेशसम्बन्धिनि ॥

पाञ्चभौतिका । वि० पञ्चभूतनिर्मिते ॥

पाञ्चालिका । स्त्री० पाञ्चालिकायाम् ॥

पाञ्चलोहितकम् । न० परिमाणविशे-

पाठक :

धि । पञ्चलोहिन्योगुञ्जाः परिसृणस्य
। तद्वितार्थेति समसेतदस्य परिमाण
मित्तिठञ् । भस्याठइति पुं वद्वावालो
हिनीशब्दस्य कारनकारयोर्निवृत्तिः ॥
पाञ्चशब्दिकम् । न० पञ्चप्रकारवाद्ये ॥
यथा । अङ्गजं चर्मजं चैव तन्त्रजं कांस्य
जं तथा । फुत्कृतञ्चेति मुनिभिः क
थितं पाञ्चशब्दिकमिति स्कान्द रेवा
खगडम् ॥

पाञ्चार्थिकः । पाशुपते ॥ इ० त्रि० ॥
पांचालः । पुं० पांचालानां राज्ञि ॥ त्रि०
त्रियसमानशब्दादित्यपत्यवत्प्रत्य
यः ॥ पंचालाः पुं० बहुत्वे ॥ त्रि०
। पंचालदेशोद्भवे ॥

पांचालिका । स्त्री० वस्त्रदन्तादिनिर्मि
तपुत्रिकायाम् । शालभञ्ज्याम् ॥
पंचालदेशे भवा । जनपदतदवध्योरि
ति वुञ् ॥

पांचालनगरम् । न० स्त्री० छेपुफर
पांचालपुरम् । न० क्वावाद् इति
स्यात्तेपत्तने ॥

पांचाली । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ पुत्रिका
याम् । पुतली० इति० भा० ॥
कोमलाख्यवृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभे
दे ॥ मागध्याम् । पिप्पल्याम् ॥
पाट् । अ० सम्बोधने ॥ पाटयति । प
टगतौ । णिजन्तः क्तिप् ॥

पाठकः । पुं० रोधसि ॥ ग्रामैकदेशे ॥
अक्षादिपातके । अक्षादिचालने ॥

पाटला

वाद्यप्रभेदे ॥ महाकिष्कौ ॥ मूलद्र
व्यापचये ॥ कटकान्तरे ॥ पटति ।
पट० । श्वल् ॥

पाटच्चरः । पुं० चौरि ॥ पाटयंश्चरति ।
चर० । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥

पाटनम् । न० छेदने । पाडनाइ० भा०

पाटलः । पुं० आशुधान्यं । पटिकादौ
॥ श्वेतरक्तवर्णे । गुलावीरङ्ग० इ०

ग्रामीण० भा० ॥ न० । पाटलापु-
ष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ पाटल्यवयवे ॥ पा-

टलीविकारे ॥ त्रि० श्वेतरक्तवर्णयु
क्ते ॥ पाटलोवर्णोऽस्यास्ति । अच् ॥

पाटयति । पट० । ग्यन्ताद्दृष्टादित्वा
त्कलः ॥ पाटल्या अवयवविकारो

वा । विल्याद्यण् ॥ पाटलायाः पुष्प
म्पाटलम् । अनुदात्तादेशे च्यजः

पुष्पमूलपुवहुलमिति बहुलग्रहणात्
नेहलप् ॥

पाटलद्रुमः । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥

पाटला । स्त्री० पाडल इ० भा० पुष्प
वृक्षे । अमोघायाम् । काचस्याल्या

म् । फलेरुहायाम् । पारुल इ० गौ०
भा० ॥ पाटलातुवरातिक्ताऽनुष्णा

दोषत्रयापहा । अर्ताचश्वासशोथा
सक्छिद्दिहिकातृषाहरी ॥ पुष्पं कषा

यं मधुरं हिमं हृद्यं कफासनुत् । पित्त-
तीसारदाहघ्नं फलं हिकासपित्तनुत्

॥ पाटलाति । ला० । कः ॥ पाट
लवर्णायांगवि ॥ अनुदात्तत्वाभावा

पाटीर :

नङ्गीष् ॥

पाटलापुष्पसन्निभम् । न० पद्मकाष्ठे ॥

पाटलि : । पुं० स्त्री० पाटलायाम् ॥

मुष्ककद्रुमे ॥ पाति । पा० क्तिप् ।

टलति । टलवैक्लव्ये । सर्वधातुभ्य

इन् । पाश्चाऽसौटलिञ्च ॥

पाटलिपुत्रम् । न० पाटलिपुत्रके ॥ य

त्रच्यमुदर्शनाभिधस्यराज्ञःपुत्राणांरा

जविद्याधिगमायकलौमत्यल्लोकेह

हस्पतिसदृशेनविष्णुशर्मणाप्रचत-

न्वहितोपदेशादयोयथारचिता : ॥

पाटलिपुत्रकम् । न० पटना० इ०

प्र० नगरवि० । कुमुमपुरे ॥

पाटली । स्त्री० मुष्ककद्रुमे ॥ कटभी-

वृक्षे ॥ पाटलायाम् ॥

पाटवम् । न० पटुत्वे । पटिमनि ॥

पटोर्भावः । इगन्ताञ्चलघुपूर्वादि-

त्यञ् ॥ आरोग्ये ॥

पाटविकः । त्रि० धूर्त्ते ॥ पटौ । द-

क्षे ॥ पाटववति । मत्वर्थीयष्ठन् ॥

पाटहिका । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ इति०

हारावली ॥

पाटितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

पाटी स्त्री० बलायाम् ॥ अनुक्रमे ।

परिपाश्याम् ॥ यथा । पाटींसङ्गणित

स्येति ॥

पाटीरः । पुं० मूलके ॥ केदारि ॥ वे-

णुसारि ॥ वारिद ॥ तितञ्चौ ॥

वह्ने ॥ वातिके ॥ चन्दने ॥ यथा

पाठक्रमः

। पाटीरतवपटीयान्कः परिपाटी

भिमानुरीकर्तुम् । यत्पिंपिताम-

पिनृणांपिष्टोपितनोषिपरिमलैः

पुष्टिम् ॥ पटीरएव । स्वार्थिकोण् ॥

पाथ्यम् । न० पट्टशक्ते ॥ पाथ्यंशाक

न्तुमधुरंदुर्जरंगुरुपाकिच ॥

पाठः । पुं० पठने । ब्रह्मयज्ञे । शि-

ष्याणामध्यापने ॥ विधिनावेदस्या

भ्यसने ॥ यथा । आदौचप्रणवञ्ज-

पत्वास्तोत्रंवासंहितांपठेत् । अन्ते

चप्रणवंदद्यादित्युवाचादिपुरुषः ॥

सर्वत्रपाठेविज्ञेयोच्चन्यथाविफलंभवे

त् ॥ शुद्धेनानन्यचित्तेनपठितव्यं

प्रयत्नतः । नकार्यासक्तमनसाकार्यं

स्तोत्रस्यवाचनमिति तान्त्रिकाः ॥

अपिच ॥ आधारेस्थापयित्वातुपुस्त

कंवाचयेत्सुधीः । हस्तसंस्थापनादेव

यस्मादल्पफलंलभेत् । स्वयंचलिखि

तंयत्तुक्कतिनालिखितंनयत् । अत्रा

ज्ञानेनलिखितंतच्चापिफलंभवेदि

ति चण्डीस्तोत्रादिपाठेषुविधिरेष-

निरूपितः ॥ पठनम्०पाठनंवा ।

पठ० । भावेघञ् ॥

पाठकः । त्रि० उपाध्याये ॥ धर्मभाग

के । धर्मकथके ॥ पठति । पठ० ।

शब्दुल् ॥ अर्धं तरि ॥

पाठक्रमः । पुं० पदार्थबोधकवाक्या-

नांक्रमे ॥ तस्माच्चपदार्थानांक्रमश्चा

श्रीयते । येनक्रमेणवाक्यानिपठिता

पाठशाला •

नितेनैवक्रमेणाधीतान्यर्थप्रत्ययंजन
यन्ति । यथार्थप्रत्ययंचपदानामनु-
ष्ठानम् । सचपाठोद्विविधः । मन्त्र
पाठोब्राह्मणपाठश्चेति । तत्रार्त्तं या
ऽग्नीषोमीययोस्तत्तदाज्यानुवाक्या
नां पाठक्रमाद्यः क्रमश्चाश्रीयते समन्त्र
पाठः । सचायं मन्त्रपाठोब्राह्मणपा-
ठाद्वलीयान् । अनुष्ठानेब्राह्मणवा-
क्यापेक्षयामन्त्रपाठस्यान्तरङ्गत्वात्
। ब्राह्मणवाक्यं हि प्रयोगाद्विहितं
दमेवं कर्त्तव्यमित्यवबोध्यकृतार्थम् ।
मन्त्राः पुनः प्रयोगकाले व्याप्रिय-
न्ते । अनुष्ठानक्रमस्य स्मरणक्रमाधी-
नत्वात् तत्क्रमस्य च मन्त्रक्रमाधी-
नत्वादनन्तरङ्गो मन्त्रपाठ इति । प्रया-
जादीनां समिधो यजतितनूनपातं य-
जतीत्येवं विधिवाक्यक्रमाद्यः क्रमः
सब्राह्मणपाठक्रमः यद्यपि ब्राह्मणवा-
। क्यान्यर्थविधायकतार्थानित्यपि
प्रयाजानां क्रमस्मारकान्तरस्याभावा-
त्तान्येव क्रमस्मारकत्वेन स्वीक्रिय-
न्ते इति लौगाक्षिभास्करः ॥ पाठ
क्रमादर्थक्रमो वलीयान् ॥

पाठभूः । स्त्री० ब्रह्मारण्ये । वेदपाठ
स्थाने ॥

पाठमञ्जरी । स्त्री० शालिपक्षिण्याम् ॥

पाठशाला । स्त्री० अध्ययनगृहे ॥ पाठ

स्य अध्ययनस्य शालागृहम् ॥ यद्वा ।

विधिवोधितस्य साङ्गवेदाध्ययनस्य-

पाठशाला

विधिवद्गुरुसुखादध्ययनाध्यापनरू-
पं ब्रह्मयज्ञापरपर्यायमभ्यसनं पाठः ।
तदर्थं शालादेवालयदिः ॥ तथा हि
मनुः । तपोविशेषैर्विविधैर्ब्रतैश्च वि-
धिचोदितैः । वेदः कृत्स्नोऽविगन्त-
व्यः सरहस्यो द्विजन्मना ॥ २ ।
१६५ ॥ तपोविशेषैर्नियमकलापैर्वि-
विधैर्बहुप्रकारैश्च अध्येष्यमाणस्त्वा-
चान्तद्रव्यादिनोक्तैः सेवेतैर्मांसुनि-
यमानित्यादिभिर्वच्यमाशैरपि । ब्र-
तैश्च उपनिषद्ग्रन्थानामिकादिभिः
विधिदेशितैः स्वगृह्यविहितैः ।
समयवेदो मन्त्रब्राह्मणात्मकः सोऽपि
निषत्कोऽपि अध्येतव्यः । रहस्यमु-
पनिषत् । प्राधान्यव्यापनाय पृथङ्-
निर्देशः ॥ १६५ ॥ अपि च । योन-
धीत्यद्विजो वेदमन्यचकुरुतेश्च मन्त्र-
सजीवन्नं वशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्त्व-
यः ॥ योऽद्विजो वेदमनधीत्यन्यत्रा-
र्थशास्त्रादीश्च मन्त्रातिशयं करोति
सजीवन्नेव पुत्रपौत्रादिसहितः शी-
घ्रं शूद्रत्वं गच्छति । वेदमनधीत्यापि
स्मृतिवेदाङ्गाध्ययने विरोधाभावः
। अतएव शङ्खलिखितौ । न वेदम-
नधीत्यान्यां विद्यामधीयीतान्यत्र वे-
दाङ्गस्मृतिभ्यः ॥ १६८ ॥ (*) ॥
तस्माद्देवालये निश्चितं धर्मशास्त्रस्य
वाश्रुतेः । पठनं कारयेद्राजन्यदो-
च्छेदं मन्त्रमात्मन इति वज्रपुराणम् ॥

पाठी

यस्तु देव्या गृहे निवस्य विद्यादानं प्रवर्त्तयेत् । स भवेत् सर्वलोकानां पूज्यः ।
 पूजापदं ब्रजेदिति पुराणान्तरम् ॥
 पाठशालिनी । स्त्री० पाठमञ्जर्याम् ॥
 पाठा । लताविशेषे । अम्बष्ठायाम् । व
 नतित्तिकायाम् । तिक्तपुष्पायाम् ॥
 अस्या गुणायथा । पाठीणा कटुका
 तीक्ष्णा वातघ्ना मूत्रहरी लघुः । हन्ति
 शूलज्वरच्छर्दि कुष्ठातीसारहृद्रुजः ।
 ॥ दाहकण्डूविषश्वासकृमिगुल्मगर
 व्रणान् । इ० भावप्रकाशः ॥ अम्ब
 ष्ठासकपायाम्नाकफकण्ठरुजापहा ।
 वातामयवलासघ्नी रुचिकृद्दीपनीपरा
 ॥ इ० रा० नि० ॥ अस्याः शाकप्र-
 कारस्तु । पाठाशाकंगतरविदिमेग
 व्यतर्कणसिद्धं प्रातः काले जरणम्
 हितं तप्ततैले विपाच्यम् । चूर्णलिप्तं
 लज्जणसहितं मारिचं तत्र नव्यं सर्वं
 भ्यस्तद्वति रुचिदं व्यञ्जनेभ्यः प्रभूत
 म् ॥ पठ्यते । पठ० । कर्मणि घञ् ।
 अजादित्वात् टाप् ॥
 पाठिका । स्त्री० पाठायाम् । पठाङ्गु०
 इ० प० भा० ॥
 पाठितः । त्रि० अध्यापिते ॥ यथा ।
 माताशत्रुः पितावैरी बालीयेन न पा
 ठितः । न गोभते सभामध्ये हंसमध्ये
 वकीयथेति ॥
 पाठी । पुं० चित्रकवृक्षे ॥ यथा त्रि०
 । पाठविशिष्टे पाठो म्यास्तीति ।

पाणिगृहीती

अत्र इति नावितीनिः ॥
 पाठीकुठः । पुं० चित्रकवृक्षे ॥
 पाठीनः । पुं० बोयाली० इ० रा० नि०
 भा० प्रसिद्धे मत्स्ये । सहस्रं ॥
 बोदाले ॥ गुणायथा । पाठीनः
 फलो वल्यो निद्रालुः पिशिताशनः
 । दूषयेद्गुधिरं पित्तं कुष्ठरोगं करोति च
 ॥ इ० रा० नि० ॥ पाठीनः खण्डितः
 शस्त्रैर्वेसवारसमन्वितः । कटुतैले
 न सन्मृष्टो हिङ्गुतक्रणयोजितः ॥
 पाठीनः कफकृद्बल्यो निद्रालुर्वात-
 नाशनः । मांसाशीवातरक्तस्य का
 रकोरेत सस्तथा ॥ पाठिं पृष्ठं न मय-
 ति । णामुप्रहृत्त्वे । णिच् । अन्येभ्यो
 डः । अन्येषामपीति दीर्घः ॥ पा
 ठके ॥ गुग्गुलुद्रुमे ॥
 पाठ्यः । त्रि० अध्यापनीये । पाठनी
 ये ॥
 पाणः । पुं० पाणी ॥ इति शब्दचन्द्रि-
 का ॥
 पाणविकः । त्रि० पणवस्यवादके ॥
 पाणिः । पुं० पञ्चशास्त्रे ॥ शये । करे । हस्ते
 ॥ पणायन्ति व्यवहरन्त्यनेन । पण०
 । अशिपाणाद्योरुडायलुकोचतौण्
 आयप्रत्यस्यलुक्च ॥ कुलिकवृक्षे ॥
 स्त्री० । पण्यवीथ्याम् । इदं
 पाणिकम् । न० पणोनक्रीते ॥ असमा
 सेनिष्कादिभ्य इति ठक् ॥
 पाणिगृहीती । स्त्री० पत्न्याम् । वि-

पाणिनीयम्

धानेनोढायाम् ॥ अग्निसाक्षिकृत-
यापाणिः गृहीतोयस्याः । पाणि
गृहीतीभार्यायामितिङ्गीष् । कुतूह-
लादिनाप्रांणिगृहीतोयस्यादास्या-
देः सातुपाणिगृहीताः ॥

पाणियहणम् । न० विवाहे ॥

पाणिग्राहः । पुं० भर्त्तरि । पत्न्यौ ॥

पाणिगृह्णाति । गृह्ण० । अण् ॥

पाणिघः । पुं० पाणिवादे । मृदङ्गादि-
वादके ॥ पाणिं पाणिना वाहन्तीति
विग्रहे पाणिघताङ्घ्रौ शिल्पिनीत्यने-
न पाणावुपपदेहंतेष्टक्ठिलोपोघत्व-
ञ्च निपात्यते ॥

पाणिघातः । पुं० पाणिनाहनने ॥

पाणिजः । पुं० नखे ॥

पाणितलम् । न० कर्षपरिमाणे । तो-
लकहये ॥ हस्ताधीभागे ॥

पाणिनः । पुं० पाणिनिमुनौ ॥ इति

त्रिकाण्डशेषः ॥ पणनम् पण० ।

घञर्थेकविधानमिति पणोः कः पणो
ऽस्यास्ति० इ० पणीतस्य गोत्रापत्यम्
। अण् । गाथिविदधिकेशिगणिपणि-
नश्चेत्यङ्गिपरेटिलोपोन ॥

पाणिनिः । पुं० दाक्षीपुत्रे । शालङ्कि-

नि । व्याकरणसूत्रकारमुनौ ॥ पाणि-
नोयुवापत्यम् । इञ् ॥

पाणिनीयम् । न० पाणिनिप्रोक्तेव्याक-

रणे ॥ प्रमाणभूतआचार्योदभपवि-

चपाणिः शुचाववकाशे प्राङ्मुख

पाणिसर्ग्या

उपविश्यमहताप्रयत्ने नसूत्राणिप्रण-
यतिस्मातचाशक्यं वर्णेनाप्यनर्थकेन-
भवितुमिति महाभाष्यम् ॥ पाणि-
निनाप्रोक्तम्० उपज्ञातं वा । वृडा-
च्छः ॥ त्रि० तदर्थं त्वेदित्रोः ॥

पाणिनीयमधीतेवेदवा । प्रोक्तास्तु
गित्यणोलुक् । तेनस्त्रियाम्पाणिनी-
या० ब्राह्मणीयचनङ्गीप् ॥

पाणिन्धमः । त्रि० अन्धकाराद्यावृता
धुनि ॥ तत्रहिप्राणयोधायन्ते ऽस्मि
न्निति विग्रहे उग्रम्यश्वे रस्मदपाणि-
न्धमाश्चेति खश् । मुम् ॥

पाणिन्धयः । त्रि० पाणिद्वारापानक-
र्त्तरि ॥

पाणिपीडनम् । न० विवाहे ॥ पाणेः
पीडनम्यहणम् । कृद्योगाचषष्ठीस-
मस्यतइतिवाच्यम् ॥

पाणिभुक् । पुं० उदुम्बरवृत्ते ॥ त्रि० ।

पाणिकरणकभोक्तारि ॥

पाणिमर्द्दः । पुं० करमर्द्दके ॥ पाणिं
मृद्नाति । मृदक्षोदे । कर्मण्यण् ॥

पाणिमुक्तम् । न० अस्त्रे ॥ इतिहला-
युधः ॥

पाणिरुहः । पुं० नखे ॥

पाणिवादः । त्रि० मृदङ्गादिवादके ॥

पाणिंवादयति । वदेर्यन्तादण् ॥

पाणिवादकः । त्रि० पाणिवादे ॥

इ० हे० च० ॥

पाणिसर्ग्या । स्त्री० रज्जौ ॥ पाणिभ्यां

पाण्डु :

सृज्यते । सृजविसर्गं । पाणौसृज्यं
दितित्यत् । चजोरितिकुचम् ॥
पाणौतलम् । न० पाणितले ॥ विडा-
लपदकर्षौचपाणौतलमुदुम्बरमिति
शब्दमाला ॥

पाणौकरणम् । न० विवाहे ॥ इति०
जटाधरः ॥

पाण्डुरः । पुं० शुक्लवर्णं ॥ मरुवके ॥
न० कुन्दपुष्पे ॥ गैरिके ॥ त्रि० श्वे-
तवर्णवति ॥

पाण्डुरपुष्पिका । स्त्री० शीतलावृक्षे ॥

पाण्डवः । पुं० युधिष्ठिरादिपञ्चमु ॥

पांडोरपत्न्यम् । अण् ॥

पाण्डवाभीलः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

पाण्डवायनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पाण्ड-
वानामयनः ॥

पाण्डवेयः । पुं० अभिमन्युसुते । पा-
रीक्षितनृपे ॥

पाण्डित्यम् । न० पाण्डितधर्मकर्मणोः

॥ वेदान्ततात्पर्याभिज्ञत्वे । अद्विती-
यवस्तुविचारचातुर्यपरिनिष्पन्ने श्रव-
णे ॥ पण्डेतिबुद्धेर्नामैतत्साजाता-
यस्यमानतः । सपण्डितस्तस्यक-
र्मपाण्डित्यंश्रुतिसम्मतम् ॥ पण्डि-
तस्यभावः । वर्णहटादिभ्यः घ्य-
ञ्चेतिष्यञ् ॥

पांडुः । पुं० नृपतिविशेषः । कुन्तीप-
तौ । युधिष्ठिरादीनांजनके ॥ सिते-
वर्णे ॥ श्वेतहस्तिनि ॥ प्रतुदाख्यप-

पाण्डु :

क्षिविशेषे ॥ यथा पांडुस्तद्विविधोक्षे-
यश्चित्रपक्षः कलध्वनिः । द्वितीयो
धवलः प्रोक्तः सकपोतस्फुटध्वनिः ॥
चित्रपक्षः कफहरो वातघ्नोऽग्रहणी-
प्रणुत् । धवलः पांडुरुद्विष्टोरक्तपि-
तहरोहिमः ॥ रसेपाकेचमधुरः
सङ्घाहीवातशान्तिहृत् ॥ ‡*‡ ॥

पाण्डुरफलीक्षुपे ॥ पटोले ॥ शुक्लपी-
तमिश्रितवर्णे । हरिणे । पाण्डुरे ॥

सितपीतसमायुक्तः पाण्डुवर्णः प्र-

कीर्तितः । भेदोपिदृश्यते यथा । पा-

ण्डुरस्तुरक्तपीतभागीप्रत्यूषचन्द्रवत्

। पाण्डुस्तुपीतभागार्द्धः केतकीधूलि-

सन्निभः ॥ रोगविशेषे ॥ तस्यौषधं

यथा । लोहचूर्णं तक्रपीतं पाण्डुरोग-

हरं भवेत् ॥ १ ॥ अपिच । सप्तरात्रं

गवांमूत्रेभावितं चायसोरजः । पा-

ण्डुरोगप्रशान्त्यर्थं पयसाप्रपिबेन्नरः

॥ २ ॥ गोमूत्रसिद्धं मण्डूरचूर्णं सगु-

डमश्रुतः । पाण्डुरोगः क्षयं याति प-

क्षिशूलश्चदारुणम् ॥ ३ ॥ अथोमलं

मुसंतप्तं भूयोगोमूत्रसाधितम् । म-

धुसर्पिर्युतं लीढं पाण्डुरोगीमुखीभ-

वेत् ॥ ४ ॥ पुनर्नवाचिष्टदूषवि-

डङ्गं दारुचित्रकम् । कुष्ठं हरिद्रं चि-

फलादन्तीचव्यं कलिङ्गकम् ॥ ५ ॥

कटुकापिप्पलीमूलं मुसं शृङ्गीचकार-

वी । यवान्नीकटफलञ्चेति पृथक्प-

लमितं मतमिति ॥ त्रि० । तद्वति ॥

पाण्डुभूमः

पाण्डुः । स्त्री० माषपण्याम् । माषाणी इ० गौ० भा० ॥ खरुसंयोगोपधान्नि तिनडीष् ॥
 पाण्डुकः । पुं० शालिविशेषे ॥ पाण्डुरोगे ॥ पाण्डुवर्णे ॥
 पाण्डुकण्टकः । पुं० अपामार्ग ॥ पाण्डुनिकण्टकान्यस्य ॥
 पाण्डुकम्बलः । पुं० श्वेतप्रावारे । श्वेतकम्बले ॥ राजास्तरणवर्णकम्बले ॥
 पाण्डुवर्णकम्बलः । पाण्डुश्चासौकम्बलश्चेतिवा । यावभेदे ॥
 पाण्डुकम्बली । पुं० पाण्डुवर्णकम्बलावृत्तये ॥ पाण्डुकम्बलेनपरिवृतोरथः । पाण्डुकम्बलादिनिरितीनिः ॥ त्रि० । पाण्डुकम्बलयुक्ते ॥ मत्त्वर्थीयइति ॥
 पाण्डुतरुः । पुं० धवहृत्ते ॥
 पाण्डुनागः । पुं० पुद्गागहृत्ते ॥ श्वेतगजनागयोः ॥
 पाण्डुपत्नी । स्त्री० कौन्याख्यौषधी । रेणुकायाम् ॥
 पाण्डुपत्रम् । न० परिपक्वपत्रे ॥
 पाण्डुपुत्रः । पुं० पाण्डवे ॥
 पाण्डुपृष्ठः । त्रि० अलक्षणे । पाण्डुवर्णपृष्ठयुक्ते ॥
 पाण्डुफलः । पुं० पटोले ॥
 पाण्डुफला । स्त्री० त्रिभिर्भाषायां ॥
 पाण्डुभूमः । त्रि० पाण्डुवर्णभूमियुक्तदेशे ॥ पाण्डुभूमिरस्मिन् । कृष्णोदकपाण्डुसङ्ख्यायाभूमेरजिष्यते ॥

पाण्डुशर्करा

पाण्डुसृत् । स्त्री० पाण्डुभूमौ ॥ खड्याम् ॥
 पाण्डुरः । पुं० श्वेतपीतमिश्रितवर्णे ॥ ईषच्छते ॥ श्वित्ररोगे ॥ कामलारोगे ॥ त्रि० तद्वति ॥ न० मरुवकी ॥ पाण्डुःशुक्लोवर्णोऽस्त्यस्युस्मिन्वा । नगपांशुपाण्डुभ्यश्चेतिरः ॥
 पाण्डुरद्रुमः । पुं० कुटजे ॥
 पाण्डुरपृष्ठः । त्रि० लक्षणहीने ॥ इ० हे० ॥ पाण्डुरवर्णपृष्ठयुक्ते ॥
 पाण्डुरफली । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे । धूसरायाम् ॥
 पाण्डुरा । स्त्री० माषपण्याम् ॥ पाण्डुरवर्णायां ॥
 पाण्डुरागः । पुं० मदनकवृत्ते ॥ त्रि० । पाण्डुवर्णयुक्ते ॥
 पाण्डुरेक्षुः । पुं० श्वेतक्षौ ॥
 पाण्डुलेखः । पुं० प्रथमलिखिते । मसौदा० इ० भा० पाण्डुलिपौ ॥ यथा । पाण्डुलेखेनफलकेभूमौवाप्रथमं लिखित् । न्यूनाधिकन्तुसंशोध्यपश्चात्पत्रेनिवेशयेदिति व्यवहारतत्त्वव्यासः ॥
 पाण्डुलोमा । त्रि० पाण्डुवर्णलोमभिर्युक्ते ॥
 पाण्डुलोमशा । स्त्री० माषपण्याम् ॥
 पाण्डुलोमा । स्त्री० माषपण्याम् । माषाणी० इ० गौ० भा० ॥
 पाण्डुशर्करा । स्त्री० रोगविशेषे ॥ यथा

पातकम्

। पिष्टं वैमालतीमूलं यौष्मकाले समा-
हृतम् । साधितं छागदुग्धेन पीतं श-
र्करयान्वितम् ॥ हरेन्मूत्रनिरोधञ्च
हरेद्द्वैपाण्डुशर्कराम् ॥

पाण्डुशर्मिला । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥
पाण्डुसोपाकृतः । पुं० चण्डालेन वैदेह्यां
जनिते त्वक्सारव्यवहारजीविन्यन्य
जान्तरे ॥

पाण्डूकः । पुं० शालिविशेषे ॥ पाण्डू-
नां जनपदानां राजानि ॥

पाण्ड्यः । पुं० पाण्डोराक्षि । देशवि-
शेषे ॥ यथा । कम्बोजाद्वयभागे तु
द्वन्द्वप्रस्थाञ्चपश्चिमे । पाण्ड्यदेशो-
महेशानिमहाशूरत्वकारक इति ॥
पाण्डोरपत्यमराजावा । पाण्डोर्-
यण् । टिलोपः ॥

पाण्यः । त्रि० स्तुत्यर्थे । स्तवनीये ॥
पण० । ग्यत् ॥

पाण्यास्यः । पुं० ब्राह्मणे ॥ पाणिरा-
स्यमस्य । पाण्यास्योहिद्विजः स्मृतः ॥

पातः । पुं० निपातने ॥ पतने ॥ रा-
हौ ॥ पञ्चमषष्ठयोर्मासयोगर्भस्य पत-
ने ॥ पतनम् । पतल० । घञ् ॥
नसीभावे ॥ त्रि० ज्ञाते ॥

पातकम् । न० नरकसाधने । पापे ।
अंहसि । दुरिते ॥ तच्च शुष्कार्द्रभे-
दाद्विविधम् । अकामात्पातकं शु-
ष्कं कामादाद्र्मुदाहृतमित्युक्तेः ॥
पातयति अधोगमयति यत्तत् ॥

पातञ्जलम्

तत्तु नवविधम् । यथा । अतिपातक-
म् १ महापातकम् २ अनुपातकम्
३ उपपातकम् ४ सङ्करीकरणम् ५
अपाचीकरणम् ६ जातिभंशकरण-
म् ७ मलावहम् ८ प्रकीर्णकम् ९
इतिभेदात् ॥

पातकी । त्रि० पापिनि ॥ पातकमस्या-
ऽस्ति । अतद्वनिठनापितीनिः ॥

पातङ्गिः । पुं० शनैश्चरयहे ॥ पतङ्ग-
स्याऽपत्यम् । अतद्वञ् ॥

पातञ्जलम् । न० व्याकरणभाष्ये ।
महाभाष्ये ॥ (*) ॥ पतञ्जलिमु-
निप्रणीतपादचतुष्टयात्मकयोगकाण्ड-
निरूपकदर्शनशास्त्रविशेषे ॥ तत्र प्र-
थमे पादे अथ योगानुशासनमिति योग-
शास्त्रारम्भे प्रतिज्ञाविधाययोगश्चित्त-
वृत्तिनिरोध इत्यादिना योगलक्षणम-
भिधाय समाधिसंप्रज्ञानिरदिक्षिद्भग-
वान्पतञ्जलिः ॥ १ ॥ द्वितीये ।
तपः स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रि-
यायोग इत्यादिना व्युत्थितचित्तस्य कृ-
यायोगं यमादीनि पञ्चवहिरङ्गानि सा-
धनानि ॥ २ ॥ तृतीये । देशबन्ध-
श्चित्तस्य धारणे त्यादिना धारणाध्या-
नसमाधिचयमन्तरङ्गसंयमपदवाच्यं
तत्रावाप्तरफलं विभूतिजातम् ॥ ३ ॥
चतुर्थे । जन्मौषधिमन्त्रतपः समा-
धिजाः सिद्धय इत्यादिना सिद्धिप्रपञ्च-
नपुरस्सरं परमं प्रयोजनं कैवल्यम् ॥ ४ ॥

पातालनिलयः

प्रधानादीनिपञ्चविंशतितत्त्वानिसा
ह्योक्तान्येवात्रापि । षड्विंशस्तुपरमे
श्वरोऽधिकः ॥ इतिसर्वदर्शनमंग
० हः ॥

पातदुग्धा । स्त्री० वम्भकस्थगव्याम् ॥

पातनम् । न० अधोनयने ॥

पातनिका । स्त्री० पीठिकायाम् ॥

पातालम् । न० अधोभुवने । रसातले

। नागलोके ॥ तानिचसप्त । यथा ।

अतल वितल सुतल रसातल तला

तल महातल पातालान्यधोधोविद्य

मानानिसामान्यतः पातालशब्द-

वाच्यानिभवन्ति ॥ विवरं ॥ वड्वा

नले ॥ लम्नाच्चतुर्थभवने ॥ पतन्यत्र

पापात् । पत्ल० । पतिचण्डिभ्या

मालञ् । पातम् अलतिपातमाला

तिवा ॥ पुं० । औषधपाकार्थयन्त्रविशे

षे ॥ यथा । ऊर्ध्वमापस्तलेबह्निर्मध्ये

तुरससंग्रहः । पातालयन्त्रमेतद्वि

शोधयेत्सूतकादिकम् ॥

पातालगरुडी । स्त्री० लताविशेषे ।

वत्सादन्याम् । सोमवल्ल्याम् । ति

क्ताङ्गायाम् । गारुड्याम् । क्लिउ-

डा० इ० भा० ॥ क्लिलिहिण्डे ॥

क्लिलिहिण्डोमहामूलः पातालगरु

डाह्वयः । क्लिलिहिण्डः परंवृष्यः

कफघ्नः पवनापहः ॥

पातालनिलयः । पुं० दैत्ये ॥ सर्पे ॥

त्रि० पातालवासिनि ॥ पातालनि

पात्रः

लयोयस्य ॥

पातालयन्त्रम् । न० औषधपाकार्थयन्त्र
विशेषे । पाताले ॥

पातालौकाः । पुं० दैत्ये ॥ त्रि० पाता
लवासिनि ॥ पातालेऽन्येकआश्रितो
यस्यसः ॥

पातिः । पुं० प्रभौ । भर्त्तरि । स्वामि
नि ॥ पाति । पा० । पातेरतिः ॥

पातिकः । पुं० शिशुमारि ॥

पातितः । त्रि० भ्रंशिते ॥

पातिली । स्त्री० वागुरायाम् ॥ नार्या
म् ॥ मृत्पात्रविशेषे । पातिल्० इ०
गौ० भा० प्र० । पतीली० इ० दे०
भा० प्र० ॥ इ० मे० ॥

पातुकः । पुं० प्रपाति ॥ जलहस्तिनि
॥ त्रि० पतयाली । पतनशीले ॥ प
तति । पत्ल० । लघपतपदस्थाभू-
वृषहनकमगमशृभ्यउकञ् ॥

पाता । पुं० कठेरके । गन्धपत्रे । वाबु
इ० इति० भा० ॥ रक्षितरि ॥ पा-
नशीले इतिकश्चित् ॥

पात्रः । पुं० न० भाजने ॥ याग्येस्त्रु
वादौ ॥ सुवादिकन्तुयज्ञादौपात्रमि
त्यभिधीयते ॥ राजमन्त्रिणि ॥ कूल
योर्मध्ये । तीरद्वयान्तरे । पारावार
मध्यभागे ॥ पर्णे ॥ यज्ञभागडे ॥
नाख्यानकर्त्तरि ॥ आठकपरिमाणे
॥ इतिवैद्यकपरिभाषा ॥ दानपात्रे
। विद्यातपोयुक्ते । रक्षके ॥ नविद्य

पात्रिकी

याकेवलयातपसावापिपात्रता । य
चवृत्तीदमेचोभेतद्विपात्रप्रकीर्तित
म् ॥ रक्षकोद्दिष्टः । यतोविद्यातपो
भ्यामात्मनोदातुश्चपालनक्षमएवप्र-
तिगृहणीयादितिशास्त्रम् ॥ विद्यायु
क्तो धर्मशीलः प्रशान्तः क्षान्तोदा-
न्तः सत्यवादीकृतज्ञः । वृत्तिस्त्रा
नोगोहितोगोशरण्योदातायज्वात्रा
क्षयः पात्रमाहुः ॥ जनार्द्धने ॥
पतनात्त्रायतेयस्मात्तस्मात्पात्रं-
जनार्द्धनः ॥ पिवतिअनेनात्रवा ।
पान्त्यस्माद्वा । पाति । पायतेवापी-
यतेऽनेनवा । पापाने । पारक्षणेवा
सर्वधातुभ्यष्टन्नितिष्टन् । दादिभ्यश्च
न्दसौतिचन्वा ॥

पात्रटः । पुं० कर्पटके । कर्परि ॥ त्रि०
कृशे ॥

पात्रटीरः । पुं० मुक्तव्यापारमन्त्रिणि
। अपव्यापारमन्त्रिणि ॥ लोहकांस्य
रजतपात्रे ॥ सिङ्गाणे ॥ पावके ।
हुताशे ॥ पिङ्गाशे ॥ वायसे ॥
कङ्के ॥

पात्रसंस्कारः । पुं० पुरोटयै । पत्रभ-
ङ्गारे । रायभाटी० इ० गौ० भा०
। भाजनशुद्धौ ॥

पात्रिकम् । न० पात्रपरिमितव्रीक्षादि
वापयोग्येक्षेत्रे ॥ पात्रस्थवापः ।
पात्रात्पठन् ॥

पात्रिकी । स्त्री० चित्रभक्तौ ॥ पित्वा

पाथः

नङ्गीष् ॥

पात्रियः । त्रि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति
। पात्रादृष्टं ॥

पात्री । स्त्री० अमत्रे । पात्रे ॥ पिवन्त्य
ऽनया । पा० घृन् । डीष् ॥

पात्रीयम् । न० यज्ञपात्रे ॥

पात्रीरः । पुं० न० यज्ञद्रव्ये ॥ पत्रे
इतिकश्चित् ॥

पात्रे समितः । त्रि० भोजनसमयएव
सङ्गतेनतुकार्ये ॥ सपात्रे समितो
न्यत्रभोजनान्मिलितोनयः ॥ पात्रे स
मितादयश्चेतिसप्तम्याञ्चलुक्समास
श्चनिपात्यते ॥ पापिविशेषे ॥ यथा
निधायहृदयेपात्रं यः परंशंसतिस्त्र
यम् । सपात्रे समितोऽयस्यादिति-
शब्दमाला ॥

पात्रोपकरणम् । न० भूपभूपणे ॥

पात्र्यः । त्रि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति ।
पात्राहंश्चेतियत् ॥

पात्रत्वम् । न० पापित्रातरि ॥ सर्वेषा
मेवपात्राणांपरंपात्रंमहेश्वरः । प-
तन्तं त्रायतेयस्मादतीवनरकार्णवा
त् ॥

पात्रवता । स्त्री० पात्रव्ये ॥

पाथः । न० पानीये । जले । उदके ॥
पाति । पारक्षणे । सर्वधातुभ्योऽसु
न्नित्यमुन् । उदकेयुट्चेत्यमुनः युट्
॥ भक्ते । भात० इ० भा० ॥ अन्ने च
त्यमुनयुट्च ॥

पादः

पाथि : । पुं० अश्वी । समुद्रे ॥ जूले
॥ चक्षुषि ॥ पिवति । पा० । पिव
तेस्यु गित्तीसिन् ॥

पाथेय : । वि० पथिव्ययोपयोगिनि ।
शम्बले ॥ पथिसाधु : । पथ्यतिथि
वसति स्वपतेर्ठञ् ॥ कन्याराशौ ॥

पाथोजम् । न० कमले ॥ पाथसिजा-
तम् । जनी० । सप्तम्यांजनेड् : ॥

पाथोद : । पुं० मेघे ॥ पाथोददाति
। ड, दाञ् । आतोनुपेतिक : ॥

पाथोधरः । पुं० मेघे ॥ पाथसोधरिः ॥

पाथोधिः । पुं० समुद्रे ॥ पाथांसि
धीयन्ते ऽस्मिन् । कर्मण्यधिकरणेच
तिधाञ् : कि : ॥

पाथोनिधिः । पुं० समुद्रे । अकूपारे

॥ पाथसांनिधिः ॥ पाथांसिनिधी-
यन्ते ऽववा । पाथोधिवद्भाञ् : कि : ॥

पात्—द् । पुं० चरथे । पादे ॥

पादः । पुं० बुद्धे । मूले । तुरीयांशे

। रूपकादेश्चतुर्थभागे ॥ शैलप्रत्यन्तप

र्वतेमहाद्रेः समीपेक्षुद्रपर्वते ॥ चर

णे । अङ्घ्रौ ॥ अस्यलक्षणं यथा ।

अस्वेदनौमृदुतलौ कमलोदराभौ-

श्लिष्टाङ्गुलोरुचिरताम्रनखौमुपाष्णीं

। उष्णौशिराविरहितौचनिगूढगुल्

फौकूर्मीव्रतौचचरणौमनुजेश्वरस्ये

ति ॥ अस्याशुभलक्षणानि यथा ।

सूर्पाकारविरूक्षपाण्डुरनखौवक्रौशि

रासन्ततौसंशुष्कौधिरलाङ्गुलीचचर

पादचतुरः

णौ दारिद्र्यदुःखप्रदीं । मार्गायो-

त्कटकौकषायसदृशीवंशस्यचिच्छे

ददौब्रह्मघ्नौपरिपक्वमृदु तितलौ

पीतावगम्पारताविति ॥ विरूक्षाव

स्निग्धौ । पांडुरनखौ० पांडुराशु

क्ताभानखाययोः । वक्रावस्पष्टौदी

र्घौवा । उत्कटकौमध्यादुन्नतौमार्गा

यअधुनेरतौभवतः । कषायसदृशी

कृष्णालोहितौ ॥ मयूखे । उन्ने ।

किरणे ॥ ऋक्पादे ॥ श्लोकस्यतुर्यां

श्रे ॥ पद्यतेऽसौ । पदगती । पदरु

जविशस्पृशोघञ् ॥ पद्यतंगम्यतेऽने

नवा । हलश्चेतिकरणे घञ् ॥

पादकटकः । पुं० नूपुरे ॥ हंसके ।

शब्दरहितेपादभूषणे ॥ पादस्यक

टकः ॥

पादकृच्छ्रः । पुं० व्रतविशेषे । यथा । एक

भक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच । उप

वासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृतः ॥

इतिगारु१०३ अध्यायः ॥

पादगंडिरः । पुं० पादरोगविशेषे ॥ श्लौ

पदे । गोद० इ० गौड भा० ॥

पादग्रहणम् । न० अभिवादाने । नामो

च्चारणपूर्वकसंस्कृत प्रयोगेणनमस्का

रे ॥ पादयोर्ग्रहणं स्पर्शः ॥ व्यत्यस्त

पाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणंगुरोः ।

सव्येनसव्यः स्पृष्टव्योदक्षिणेनच द

क्षिणः ॥

पादचतुरः । पुं० क्रागे ॥ सैकते ॥

पादपीठ :

पिप्पले ॥ अश्वत्थे । करके ॥
 परदोषैकप्रवक्तृपरुषे ॥ इ० मे० ॥
 पादचत्वरः । पुं० पादचतुरे ॥ इ०
 हेमचन्द्रः ॥
 पादचारी । पुं० पादाती ॥ त्रि० पद्भ्यां
 गमनशीले ॥
 पादजः । पुं० शूद्रे ॥ पद्भ्यां जातः
 । जनौ० डः ॥
 पादवाणम् । न० पादकायाम् ॥
 पाददद्रुः । पुं० विचर्चिकायाम् ॥
 पादनिकेतः ॥ पुं० चरणपीठे ॥ पाद
 योर्निकेतः आश्रयः ॥
 पादपः । पुं० । द्रौ । वृक्षे ॥ पादैः
 पिवति । पा० सुपीतियोगविभागा
 त्कः ॥ पादपीठे ॥
 पादपखण्डः । पुं० वृक्षसमूहे ॥ पाद
 पानांसमूहः । वृक्षादिभ्यः खण्डः
 पादपरुषा । स्त्री० वन्दायाम् ॥
 पादपा । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादपाशः । पुं० दामाञ्चने । अश्व
 पादरज्जौ ॥
 पादपाशी । स्त्री० शृङ्खलायाम् । पै
 रकीसकली इ० भा० ॥ खड्गका-
 याम् । खड्गवा इ० भा० ॥
 पादपीठः । पुं० न० पादासने ।
 पादस्थापनपीठे । पादनिकेते ॥ इ०
 हे० च० ॥ यथा । अस्पृष्टचरणाच्च
 स्यचूडामणिमरीचिभिः । नीराज
 यन्तिभूपालाः पादपीठान्तभूतलमि

पादाकुलम्

तिथीकृष्णमिश्रः ॥
 पादपीठिका । स्त्री० नापितादिशिल्पे ॥
 पादपोत्पलः । पुं० कर्णिकारे ॥ पाद
 पेउत्पलमृतदाकारं पुष्पमस्य ॥
 पादवलयः । पुं० हंसके । पादकटके ॥
 पादवल्लीकम् । न० स्त्रीपदे ॥
 पादमूलम् । न० चरणाधोभागे । गो-
 हिरे ॥
 पादरक्षणम् । न० पादुकायाम् ॥
 पादरज्जुः । स्त्री० पार्याम् । हस्तिपा
 दवन्धनगुणे ॥ चरणवन्धनदाममात्रे ॥
 पादरथी । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादरोहणः । पुं० वटवृक्षे ॥
 पादविकः । पुं० पथिके ॥ पदवीधाव
 ति । माथोत्तरपदेत्यादिनाठक् ॥
 पादविरजाः । स्त्री० पादुकायाम् ॥
 पादविहरणम् । न० पातलेपे ॥
 पादशः । अ० पादम् पादमित्यर्थे ॥
 पादशैलः । पुं० प्रच्यन्तपर्वते ॥
 पादशोथः । पुं० पादगतशोफे ॥ यथा
 । अनन्योपद्रवकृतः शोथः पादस
 मुत्थितः । पुरुषंहन्तिनारीन्मुख
 जोगुह्यजोद्वयम् इति माधवः ॥
 पादस्फोटः । पुं० विपादिकायाम् ।
 विवाड् इ० भा० । स्फुटति ।
 स्फुट० । घञ् । पादस्यस्फोटः ॥
 पादौस्फोटयतिवा । कर्मण्यण् ॥
 पादाकुलकम् । न० मावावृत्तविशिषे ॥
 यथा । अक्षरगुरुलघुनिधमविरहितं

पादाभ्यासयमकम्

भुजगराजपिङ्गलपरिभणितम् । भव
तिसुगुम्फितषोडशकलकंवाणीभूषा
पादाकुलकम् ॥ यथा । मलयपवन
हतकुसुमपरागः परभृतनिभृतरणि
तवनभागः । चिरतरसञ्चितमान
दुरन्तः कस्यनमुद मुपनयति वस
न्तः ॥

पादायम् । न० प्रपदे । पादस्यायम् ॥

पादाङ्गदम् । न० नूपुरे ॥ पादस्याङ्ग
दमिव ॥ यद्वा । पादएवाङ्गम् । पा
दाङ्गंयति । दो० । दायतिवा । दै
प् । दयते । देङ् पालनेवा । आ
तद्धृतिकः ॥

पादात् । पुं० पादातौ ॥

पादातम् । न० पत्तिसंहतौ ॥ पदाती
नांसमूहः । भिच्चादित्त्वादण् ॥ पुं०
। पादातौ ॥ पादाभ्यामतति । अ-
त० । पचाद्यच् ॥

पादातिः । पुं० पत्तौ । पादातिके ॥

पादातिकः । पुं० पादातौ ॥ पादाति
रेव । विनयादित्त्वात्स्वार्थेठक् ॥
पादाभ्यामतति अत० । बाहुलका
त्ङ्कोवा ॥

पादाभ्यासयमकम् । न० चित्रकाव्यप्र
भेदे ॥ यथा । आपदिव्यापृतनया-
स्तथायुयुधिरेनृपाः । आपदिव्या
पृतनयाविस्मयंजनतायथेतिमाघका
व्य१६ सर्गे ६० श्लोकः ॥ नृपारा-
जानः । आपदिव्यसनेऽपि । व्या-

पादौ

पृतनयाप्रवृत्तिनीतिकाएवमन्तः न
तुष्वापदवृत्त्येतिभावः । पृतनया
सेनयासाधनेन । वाक्यान्तरस्थस्या
पिपृतनाशब्दस्यअत्रान्वयश्चित्रे सोढ
व्यः । तथातेनप्रकारेणयुयुधिरेसम्प्र
जङ्गुः । यथा दिव्याजनताअन्तरिक्ष
वर्त्तिसिद्धविद्याधरसङ्घोविस्मयमा
प । अमानुषयुद्धचक्रुरित्यर्थः ॥

पादारकः । पुं० पोलिंदे । नौकावयव
विशेषे ॥

पादार्पणम् । न० पादप्रदाने ॥

पादालिन्दः । पुं० नौकायां ॥

पादावर्त्तः । पुं० अरघट्टके । रहंठ्०
इ० भा० ॥

पादाविकः । पुं० पादातौ ॥ पादाभ्याम
वति । अवरक्षणादौ । वा० इकः ॥
यद्वा । पादेनावोरक्षणम् । तत्रनियु
क्त० इतिठक् ॥

पादासनम् । न० पादपीठे ॥

पादौ । पुं० पादविशिष्ट कुम्भीरादिज
लजन्तुषु ॥ तेयथा । कुम्भीर कूर्मन
नक्राश्चगोधानकरशङ्खवः । घाण्टकः
शिशुमारश्चेत्यादयःपादिनःस्मृताः
॥ पादिनो पिचयेतेतुकोषस्थानां
गुणैः समाः ॥ चतुर्थांशभागिनि ॥
यथा । सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्धेना
र्द्धिनोऽपरे । तृतीयानस्तृतीयांशाश्च
तुर्थांशाश्चपादिनः ॥ चि० । पाद-
विशिष्टे ॥

पादोदकम्

पादुकः । त्रि० गमनशीले ॥
 पादुका । स्त्री० पादवाणे । चर्मादि
 निर्मितपादाच्छादने । उपानहि ॥
 पादू एव । स्वार्थकः ॥
 पादुकाकारः । पुं० चर्मकारे ॥ पादु
 कां करोति । डुकृञ्० । कर्मस्थान् ॥
 पादुकाकृत् । पुं० चर्मकारे ॥
 पादूः । स्त्री० पादुकायाम् ॥ पद्यतेऽनेनया
 । पद० । गित्कसिपद्यर्त्तरिस्थूः ॥
 पादूकृत् । पुं० चर्मकारे ॥ पादूकरोति
 । कृञ्० । क्तिप् । तुक् ॥
 पादोदकम् । न० चरणधौतजले ॥ चर
 णामृते ॥ यथा । हृदिरूपं मुखेनाम
 नैवेद्यमुदरेदरेः । पादोदकञ्च निर्मा
 ल्यं मस्तकेयस्य सोच्युतः ॥ नैवेद्यम
 न्नं तुलसीविमिश्रं विशेषतः पाद-
 जलं पिबेच्च । योश्चातिनिश्चयं प्रयतो
 मुरारिः प्राप्नोति सुप्रेमयुतां स भक्ति
 मिति पादोत्तरखण्डे १०० अध्या-
 यः ॥ अपि च तत्रैव । हत्यां हन्ति
 यदङ्घ्रिसङ्घितुलसीस्तेयञ्च पादो-
 दकं नैवेद्यं बहुमद्यपानदुरितं गुर्वङ्ग
 नासङ्गमम् । भक्त्याधीनमतिस्थिति
 र्हरिजने तत्सङ्गतिः सङ्गजां शाल-
 ग्रामशिलादिमूर्तिसहितां जानन्ति
 केवैहरेरिति ॥ श्रीनृसिंहपुराणे गं
 गाप्रयागगयनैमिषपुष्कराणि पुण्या
 न्यानि कुरुजाङ्गलया मुनानि ।
 कालिनतीर्थसलिलानि पुनन्ति पापं-

पानकम्

पादोदकं भगवतः प्रपुनातिसद्यद्भक्ति
 पीते पादोदके विष्णोर्यदि प्राणैर्विमुच्य
 ते । हत्वा यमभटान् सर्वान् वैष्णवं लो
 कमाप्नुयात् ॥
 पाहतम् । न० पहतिसमूहे ॥ भि०
 अण० ॥
 पाद्यः । पुं० वेधसि ॥ न० । पद्यपुराणे ॥
 पाद्यम् । न० पादायवारिणि । पादप्र
 चालनार्थजले ॥ पाद्यपात्रलक्षणं
 यथा । षडङ्गुलं प्रविस्तारमुत्सेधञ्च
 तुरङ्गुलम् । ओष्ठमेकाङ्गुलं कुर्यान्ना-
 सिकां च तुरङ्गुलाम् ॥ पृष्ठे पादसमा-
 युक्तं च तुरङ्गुलमानतः । पाद्यपात्र-
 मिति ग्यातं सर्वदेवप्रपूजने इति ॥
 पादार्थमुदकम् । पादार्थाभ्याञ्चेति
 यत् ॥
 पानः । पुं० निःश्वासे ॥ शौण्डिकाल-
 लये । शुण्डायाम् । खण्डादेः सं-
 स्कारविशेषे । पाण० इ० भा० ॥
 पानम् । न० पीतौ । द्रवद्रव्यस्य गला-
 धोनयने । पीना० इ० भा० भाज
 ने ॥ रक्षणे ॥ शौण्डिकालये ॥ पि
 बन्त्यत्र । पापानि । अधिकरणे ल्युट्
 ॥ पेयेजलादौ ॥ पीयते यत्तत् ।
 कृत्यल्युटो बहुलमिति कर्मणि ल्यु-
 ट् ॥
 पानकम् । न० पन्नापानारसवत् ॥ इ०
 भा० प्र० पेयपदार्थे ॥ तत्रास्मफल
 पानकम् ॥ यथा । आस्ममामंजल-

पानकम् .

खिन्नंमर्दितं दृढपाणिना । सिता-
शीताम्बु संयुक्तं कर्पूरमरिचान्वितम् ॥
प्रपानकमिदं श्रेष्ठं भीमसेनेन निर्मि-
तम् । सद्योरुचिकरं वल्यं शीघ्रमिन्द्रि-
यतर्पणम् ॥ अपक्ताम्बरसोढूतं पान-
कं वातनाशनम् । कफपित्तकरं कि-
ञ्चित्प्रच्यहं यदि सेवितम् ॥ पक्ताम्ब-
स्य तु । सुपक्ताम्बस्य फलं सुमुष्टिना
सम्मर्दितं शर्करया समन्वितम् । एला-
लवङ्गाद्रकवासवासितं वर्णान्वितं
कस्य नरोचकं भवेत् ॥ पानकं चाम्ब-
सम्भूतं स्वादुस्त्वंगुरुपित्तजित् । सुहृ-
द्यं श्लेष्मकृद्वल्यं वर्ण्यं वृध्यं रुचिप्रद-
म् ॥ - (* * * *) - ॥ अम्लिकाफ-
लपानकं यथा । अम्लिकायाः फलं
पक्वं मर्दितं म्वारिणा दृढम् । शर्करा-
मरिचोन्मिश्रं लवंगेन्दुमुवासितम् ॥
अम्लिकाफलसम्भूतं पानकं वातनाश-
नम् । पित्तश्लेष्मकरं किञ्चित्सुरुच्यं
वज्रिवोधनम् ॥ निम्बूफलपानकं
यथा । भागैकं निम्बुजं तीर्थं षड्भा-
गं शर्करोदकम् । लवङ्गमरिचोन्मिश्रं
पानकं पानकोत्तमम् ॥ निम्बूफल-
भवं पानमत्यस्त्वं वातनाशनम् । व-
ज्रिदीप्तिकरं रुच्यं समस्ताहारपाचक-
म् ॥ (००) ॥ धान्याकपानकं यथा ।
शिलायां साधु सम्पिष्टं धान्याकं व-
स्त्रगालितम् । शर्करोदकं संयुक्तं कर्पू-
रादिमुसंस्कृतम् ॥ नवीने नृन्मये पा-

पानकम्

त्रेस्थितं पित्तहरम् परम् ॥०॥ जम्बूवाः
पानकं यथा । जम्बूफलं स्थूलतरुं सु-
पक्वं सम्मर्दितं शर्करया मज्जालम् ।
। सुवासितं विल्लजभृङ्गपत्रैरुचिं विधत्ते
विरुचौजनानाम् ॥ जम्बूफलभवं-
रुच्यं पानकं कफनाशनम् । कषायं-
वातकृतस्त्रोकं स्वाद्वस्त्रं ग्राहकं परम् ॥
बीजपूरपानकम् । मातुलुङ्गरसयो-
ज्यं त्रिगुणं शार्करं जलम् । कर्पूरमरि-
चोन्मिश्रं पानकं स्याददिवरम् । मातु-
लुङ्गं भवं पानं शूलानाञ्च विनाशनम् ।
श्वासेकासेऽरुचौ वातविद्वन्धेषु च पूजि-
तम् ॥ हेमकिरणन्तु । शर्करानालिके-
लञ्च बीजपूररसम्, तम् । पटपृतं भ-
वेद्देमकिरणं नाम पानकम् ॥ पानकं
हेमकिरणं रुच्यं वृष्यं बलप्रदम् । सु-
स्निग्धं वातहृच्छुभं किञ्चित् कफहारं
गुरु ॥ करमर्दं पानकं यथा । लवङ्गाद्र-
कसंयुक्तं सुपिष्टं वारिणायुतम् । क-
रमर्दं करैर्मर्द्यं सप्तभागसितान्वितम्
॥ वातहृद्गुचिदं भव्यं हृदयमम्लतरुं स्मृ-
तम् । रक्तपित्तकरञ्चोष्णमाकण्ठ्यं
कारमर्दिकम् ॥ नारङ्गपानकं यथा ।
सुपक्वं नारङ्गफलं निपीडितं संयोजि-
तं शर्करया तिष्ठ भ्रया । सहार्द्रं कंचे-
न्दुकणेन वासितम्, पानेच्छया केन
न संस्तुतक्षणम् ॥ नारङ्गफलसम्भू-
तं पानकं वातनाशनम् । मधुरं विश-
दं रुच्यं सुस्निग्धं पित्तहृद्दृढम् । ० ।

पानवणिक्

चारस्यते । चारवृक्षफलजं शर्करं
मर्दितं शिशिरवारिणा दृढम् । ऐल-
माद्रं कयुतेन सुवासंभक्तसिक्थमिलि-
तं कृतहासम् ॥ चारस्यफलजं पानं-
गुरुदृष्यं रुचिप्रदम् । कफपित्तहरं-
श्रेष्ठं हृदयमधुरपाकिच ॥ परूषजीरचु-
क्रादिद्राक्षादाडिमजंतया । एकैकं
सम्भवंभिन्नं पानकं क्रियते बुधैः ॥ ए-
वमस्तस्य पुष्पस्य फलस्यास्तस्य वात-
या । शर्करामरिचोन्मिश्रं रस्यं स्यात्
पानकं वरम् । एवं हि पानककार्यं-
सुधिया सुष्ठु यत्कृतम् । गुणाद्रव्यानु-
सारेण ज्ञातव्याः पानकेषु च
पानगोष्ठिका । स्त्री० आपाने । सम्भू-
यपिवन्ति यत्र० अस्मिन् स्थाने ॥ पा-
नस्य गोष्ठीः स्वार्थेकः ॥
पानगोष्ठी । स्त्री० पानगोष्ठिकायाम् ॥
पानपात्रम् । न० मद्यपानपात्रे । चष-
के ॥ अस्य परिमाणाद्युक्तं कुलसारे-
। नयनाग्निवाणसंज्ञकं कर्षं सुपरमं श्व-
रि । हेतुपात्रं प्रकर्तव्यमित्युक्तं कुल-
साधने ॥ इतोप्यधिकपात्रन्तु न क-
र्तव्यं च साधकैरिति ॥ कर्षं लौकि-
कतोलकमित्यर्थः ॥ तदुक्तं कुलोत्त-
मे । गुञ्जाद्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ-
कर्ष उच्यते इति ॥ पानस्य पानाय वा
पात्रम् ॥

पानवणिक् । पुं० शौण्डिके ॥ पानेन
उपलक्षितो वणिक् ॥

पानीयम्

पानभाजनम् । न० पानपात्रे । कंसे
॥ कटोरा० इ० भाषा ॥ पीयते०
पानम् । क्षीरादि । पापाने । ल्यु-
ट् । पानस्य भाजनम् ॥

पानसम् । न० पानसम्भवमद्ये ॥ त्रि० प-
नससम्बन्धिनि । पानसस्येदम् । च-
ण् ॥

पानास्थयः । पुं० मदास्थयरोगे ॥

पानिलम् । न० पानपात्रे ॥

पानीयम् । त्रि० पातव्ये । पेये ॥ र-
क्षणीये ॥ यथा । पानीयं पानीयं शर-
दिवसन्ते च पानीयमिति । अस्यार्थः
। पानीयं जलं शरदिपानीयम् पाना-
हं भवति निर्मलत्वात् त्रिदोषघ्नात्त्वा-
त् विशेषतः पित्तोपशान्तित्वात् ।
वसन्ते च पुनस्तदेव पानीयं रक्षणीय-
मल्पं देयमिति भावः । पारक्षणे ॥
न० उदके । जले । सलिले ॥ अस्य
गुणायथा । पानीयं भ्रमनाशनं क्लम-
हरं मूर्च्छाप्रिपासापहं तन्द्राक्वद्वि-
नाशनं बलकरं निद्राहरं तर्पणम् । हृ-
द्यं गुप्तरसं हृज्जीर्णशमनं निच्यं हितं
शीतलं लघुष्करं सकारणं निगदितं-
पीयूषवज्जीवनम् ॥ तद्देदास्तु । पा-
नीयं मुनिभिः प्रोक्तं दिव्यं भौममिति
द्विधा । दिव्यञ्चतुर्विधं प्रोक्तं धाराजं
करकाभवम् ॥ तौषारञ्च तथा हैमं तं
षुधारं गुणाधिकम् ॥ भौममस्मोनि-
गदितं प्रथमं त्रिविधं बुधैः ॥ जाङ्गलं

पानीयशाला

परमानूपंततः साधारणक्रमात् ॥
 अनात्तं वप्रमुञ्चन्तिवारिवारिधरास्तु
 यत् । तत्त्रिदोषायसर्षपादेहिना-
 परिकीर्तितम् ॥ नादेयमौद्भिदंचैव
 नैर्भरंसारसंतथा । ताङ्गागञ्जतथा-
 वाप्यं कौपंचौडाञ्चपात्त्वलम् ॥ वि-
 किरञ्चैवकैदारंवार्षिकञ्चापिकीर्ति-
 तम् । भौमान्ये तानिवारीणि ज्ञात-
 व्यानिविचक्षन्तैः ॥ भुक्त्यादौसलि-
 लंपीतकाश्चर्मन्दाग्निदोषकृत् । म-
 ध्येऽग्निदीपनंश्चेष्टं चान्ते स्थील्यक-
 फप्रदम् ॥ पानीयंप्राणिनः प्राणाः
 पानीयंपावनंमहत् । पानीयस्यप्रदा-
 नेनदृष्टिर्भवतिशाश्वती ॥ पीयते ।
 पापानि । अनियर् ॥ पायतेवा । पै-
 शोषणे । अनियर् ॥
 पानीयतण्डुलीयः । पुं० तण्डुलीय-
 प्रभेदे । कञ्चटे ॥
 पानीयनकुलः । पुं० उद्रे । जलमार्ज-
 रे ॥
 पानीयपृष्ठजः । पुं० कुम्भ्याम् ॥
 पानीयफलम् । न० मखान्ने । मखाना-
 इतिभाषा० ॥ शृङ्गाटके । सिंघाडा-
 इ० भा० ॥
 पानीयमूलम् । न० कुम्भ्याम् । सोमरा-
 ज्यां ॥
 पानीयमूलकम् । न० सोमराज्याम् ॥
 पानीयवर्णिका । स्त्री० वालुकायाम् ॥
 पानीयशाला । स्त्री० प्रपायाम् ॥ पानी-

पापम्

यस्यशाला ॥ जलावस्थानगृहे ॥
 पानीयशालिका । स्त्री० प्रपायाम् ॥
 स्वार्थेकन् ॥
 पानीयामलकम् । न० प्राचीनामलके-
 ॥ प्राचीनामलकंलोकेपानीयामल-
 कंस्मृतम् ॥
 पानीयालुः । पुं० जलालौ । पनिया-
 लु० इ० भा० ॥
 पानीयाश्ना । स्त्री० बल्लजायाम् ॥
 पान्यः । त्रि० पथिके ॥ पन्यानंनित्य-
 गच्छति । पन्योणनित्यम् । इ० प-
 न्यादेशोणप्रत्ययश्च ॥ स्त्री० । पान्या-
 पापम् । न० अधर्मे । अनर्थानुबन्धिनि-
 । कित्त्विषे । वृजिने । एनसि । दु-
 रिते ॥ निषिद्धकर्मानुष्ठानविहित-
 कर्माऽननुष्ठानाभ्यांपापोत्पत्तिंसवि-
 शेषमाहश्रीसदाशिवः । अनुष्ठानं-
 निषिद्धस्यत्यागोविहितकर्मणः ।
 नृणांजनयतः पापंक्लेशशोकामय-
 प्रदम् ॥ स्वानिष्टमात्रजननात्परा-
 निष्टोपपादनात् । तदेवपापं द्विषिधं
 जानीहि कुलनायिके ॥ परानिष्टक-
 रात्पापान्मुच्यते राजशासनात् । अ-
 न्यस्मान्मुच्यतेमर्त्यः प्रायश्चित्त्यास-
 माधिना ॥ प्रायश्चित्त्याथवादण्डैर्न-
 पृतायेकतांहसः । नरकान्निव-
 र्त्तन्ते ब्रह्ममुच्यनिगर्हिता इति श्री-
 महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ तद्वशविधंय-
 था । प्राणाभिपातनंस्तैर्न्यपरदार-

पापकम्

मथापिच । औणिपापानिकायेनस
 र्वतः परिवर्जयेत् ॥ असत्प्रलापं
 पारुष्यं पैशुन्यमनृतंतथा । चत्वारि
 वाचाराजिन्द्रनजल्पे तनचिन्तयेत् ॥
 अनभिध्यापरत्वे पुसर्वसत्त्वे पुसौहृ-
 दम् । कर्मणांफलमस्तीतित्रिविधंम
 नसाचरेत् ॥ अपिच । अदत्तानामु
 पादानंहिंसाचैवाविधानतः । परदा
 रोपसेवाचकायिकत्रिविधंस्मृतम् ॥
 पारुष्यमनृतञ्चैवपैशुन्यंचापिसर्व-
 शः । असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयस्या-
 चतुर्विधम् ॥ परद्रव्यं ध्वपिधानंम
 नसानिष्ठचिन्तनम् । वितथाभिनि-
 वेशश्चत्रिविधं कर्ममानसम् । त्रि० ।
 अधर्भिणि । शास्त्रप्रतिषिद्धकारिणि
 ॥ यथा । कथापिखलुपापानामल-
 मश्रेयसेभवेदिति ॥ क्रूरे । परद्रो
 हादिकरे ॥ ॥ पात्यस्मादात्मानम् ।
 पारक्षणे । पानीविषिभ्यः पः ॥
 पापमस्यास्तिवा । अर्शश्चाद्यच् ॥
 पापंचिन्तयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच
 । तस्याधर्मेनिविष्टस्य गुणानश्रयन्ति-
 साधवः ॥ धर्मनित्यः प्रशान्तात्मा
 कार्ययोगवहः सदा । नाधर्मे कुरु
 तेवुद्धिं नचपापेप्रवर्तते ॥ धर्मनि
 त्योधर्मे नितरारतः । कार्ययोगव-
 हः कार्यपायतत्परः ॥

पापकम् । न० दुरदृष्टे । पाप्मनि ।
 पापे ॥

पापचेलिका

पापकञ्च, कयोगः । पुं० यात्रायोगवि
 शेषे ॥ यथा । दुर्बलीयदिमार्गेशोनि
 वसेत्पापमध्यगः । पापकञ्च, कयो
 गोयंयातुः पत्नीनिहन्तिवै ॥

पापकर्मा । त्रि० पापाचारे ॥ नचिरं
 पापकर्माणः क्रूरास्त्रोकजुगुप्सिताः
 । ऐश्वर्येप्राप्यतिष्ठन्ति शीर्णमूला-
 इवद्रुमाः ॥ पापकर्मयस्यसः ॥

पापकृत् । त्रि० पापकारिणि ॥ पाप-
 कृतवानितिविग्रहेमुकर्मपापमन्त्र-
 पुण्ये षुक्लञ्च इतिक्लिप् ॥

पापकृत्तमः । त्रि० अतिशयपापका-
 रिणि ॥

पापगणः । पुं० पञ्चमात्रस्याष्टमप्रभेदे ॥

पापग्रहः । पुं० अर्धनिचन्द्रादौ ॥ य-
 था । अर्धनिन्दुः कुजोराहुः शनि
 स्तैर्युतइन्दुजः । रविःपापाभवन्त्ये
 तेशुभास्यान्ये प्रकीर्त्तिताः ॥ जन्म
 राश्यपेक्षयाषष्ठादिस्थानस्थाः पा-
 पाअपिशुभाभवन्ति । यथा । केतूप
 प्रवभौममन्दगतयः षष्ठ्यसंस्थाः
 शुभाश्चन्द्रार्कावपितेचतौचदशमौ-
 चन्द्रः पुनः सप्तमः । जीवः स
 प्त नवद्विपञ्चमगतोयुग्मेषुसोमात्म
 जः शुक्रः षड्दशसप्तवर्जमितरेस
 र्वेऽप्युपान्ते शुभाइति ॥

पापघ्नः । पुं० तिले ॥ त्रि० पापना-
 शके ॥

पापचेलिका । स्त्री० अम्बुछायाम् ।

पापरोग :

पाठायाम् ॥

पापचेली । स्त्री० प्राचीनायाम् ॥ अ-
स्वष्ठायाम् । पाठायाम् ॥ पापेचल
ति । चलविलसने । पचादौचेलडि
तिनिपातनात्डीप् ॥ पचैर्यङन्ता
दचिपापक्तीतिपापचोवायुः । तमी
रयतिवा । अण् ॥

पापपतिः । पुं० जारे । उपपत्तौ ॥

पापपुरुषः । पुं० पापमयाङ्गनरे ॥ स
चोक्तः पाप्मे क्रियायोगसारे । सृष्ट्वा
दौपुरुषः श्रेष्ठः समारंसचराचर
म् । सर्वेषांदमनार्थायसृष्टवान्पाप
पुरुषम् ॥ द्विजातिहत्यामूर्धनंमदि
रापानलोचनम् । सुवर्णस्तेयवदनं
गुरुतल्पगतश्रुतिम् ॥ स्त्रीहत्या-
नासिकध्वं बगोहत्यादोषवाहुकम्
। न्यासापहरणघीवभ्रूहत्यागलंत
था ॥ परस्त्रीगतिवुक्तालंसुहृलोकव-
धोदरम् । शरणापन्नहत्यादिनाभिं
गर्भकथाकटिम् ॥ गुरुनिन्दासक्थि-
भागंकन्य । विक्रयशेफसम् । विश्वास
वाक्यकथनपायुपित्तवधाङ्घ्रिकम् ॥
उपपातकरोमाणंमहाकायंभयङ्करम्
। कृष्णवर्णपिङ्गनेत्रंस्वाश्रयात्त्यक्तदु-
क्खदमिति ॥

पापफलम् । न० रोगे ॥ कर्मविपाके ॥

पापमुक्तः । त्रि० निष्पापे ॥

पापयोनिः । पुं० अजे ॥ तिरश्चि ॥

पापरोगः । पुं० मसूरीरोगे ॥ अष्टौपा

पामघ्नः

परोगाः । तेज । उन्मादः । त्वग्
दोषः । राजयक्ष्मा । श्वासः । मधु
मेहः । भगन्दरः । महोदरः ।
अश्मरी । इति ॥

पापरोगी । त्रि० कुष्ठिनि ॥ क्षयरोगि
णि ॥ पापरोगाणामष्टविधत्वादष्टौ
पापरोगिणोभवन्ति ॥

पापर्विः । पुं० मृगयायाम् ॥ इ० ह्र०

पापलः । त्रि० पापयाहके ॥

पापशमनः । त्रि० पापनाशके ॥

पापशमनी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥ पाप-
नाशिकायाम् ॥

पापात्मा । पुं० अधर्मशीले । पापाशये
। पापिनि ॥

पापित्ता । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ आ
दौकर्णद्वयललितं कृत्वा विप्रं गुरुसहि
तम् । तद्वृत्तं पिंगलभणितं पापित्ते
तिश्रवणहितम् ॥ यथा । भ्रामंभ्रा
मंभुवनतलंदर्शनं दर्शनं जगदखिलम् ।
भूयोभूयः परिगुणितम् विष्णोर्नाम
श्रवणहितम् ॥

पापी । त्रि० पापयुक्ते ॥

पाप्मा । पुं० पापे ॥ त्रि० । तद्वति ।
आप्नोति । व्याप्नोतिलोकान् । आप्मृ०
। नामन्मीमन्व्योमन्निति० निपाति
तः ॥ पातिपिवतिवा । पा० । नामन्नि
ति० मनिन्० धातोः पुगागमश्च-
निपातनात् ॥

पामघ्नः । पुं० गन्धके ॥

पामा

पामघ्नी । स्त्री० कटुकायाम् ॥ इति०
 राजनिर्घण्टः ॥
 पाम । न० विचर्चिकायाम् । कच्छाम् ॥
 पायत्यङ्गम् । पेशोषणे । मनिन् ॥
 पायते देहोऽस्माद्वा । पारक्षणे । पि
 वति देहं वा ॥
 पामनः । त्रि० कच्छुरे । पामरोगवि
 शिष्टे । विचर्चिकायुक्ते ॥ पामाऽ-
 स्यास्ति । पामादित्त्वान्नः ॥
 पामरः । त्रि० खले ॥ नीचे ॥ मूर्खे ॥
 पामानं राति । रा० । आतड्भूतिकः
 ॥ यद्वा । पाधर्मः । मृत्यतेयेन । मृड्
 प्राणत्यागे । पुंसीतिघः ॥
 पामरोद्गारा । स्त्री० गुडूच्याम् ॥
 पामवान् । त्रि० पामने ॥ अस्यर्थे मतु
 प् ॥
 पामा । स्त्री० विचर्चिकायाम् ॥ कच्छा
 म् । खर्ज्वाम् ॥ अस्याश्रौषधं यथा
 । हरिद्राहरितालञ्चदूर्वागोमूचसैम्ब
 वम् । अयं लिपो हनिदद्रं पामानं वैग
 रं तथा ॥ अपिच । माहिषं नवनीतं
 च सन्दूरश्च मरीचकम् । पामाविले
 पितानश्ये दह्युलापिष्ठपधुज ॥ अन्य
 च ॥ मरिचं त्रिष्टुतं कुष्ठं हरितालं मन
 शिग्रला । देवदारु हरिद्रं द्वे कुष्ठं मां
 सीतिचन्दनम् ॥ विशालाकरवीरञ्च
 अर्कचीरं सकृत्फलम् । एषां चकार
 पि कोभागो विषस्यार्द्धफलं भवेत् ॥ प्र
 म्यं कटुकतैलस्य गोमूत्रेष्टगुणेपचेत् ।

पायुः

मृत्पात्रे लोहपात्रे वा शनैर्मृद्वग्निमाप
 चित् ॥ पामाविचर्चिकाचैव दटुवि-
 स्फोटकानि च । अभ्यङ्गेन प्रणश्यन्ति
 कोमलत्वञ्च जायते ॥ प्रसूतान्यपि श्वि
 त्वाणितैलेनानेन सक्षणात् । चिरो-
 त्वितमपि श्वित्वं विवर्णतत्त्वस्याङ्गवे-
 दिति गारुडे १६४ अध्यायः ॥ पा
 यत्यङ्गम् । पै० । मनिन् ॥ मन इति
 नडीप् । डावुभाभ्यामिति डाप् ॥
 पामारिः । पुं० गन्धके ॥
 पायसः । पुं० न० क्षीरतण्डुलमिश्रे
 । परमान्ने ॥ अतस्तण्डुलमाधौताः
 परिभृष्टाघृतेन च । खण्डयुक्ते न दु-
 ग्धेन पाचिताः पायसो भवेत् ॥ पा
 यसः कफकृद्वल्यो विष्टम्भी मधुरोगु
 रुः ॥ अपिच । पायसं दुर्जरं वल्यं-
 धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । विष्टम्भजन-
 नं हन्ति रक्तपित्ताग्निमाकृतम् ॥ श्री
 वासे । सरलद्रवेटारपि नृदिति भा०
 ॥ पयएष । प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसो वि-
 कारो वा । तस्य विकार इत्यण् ॥ प-
 यसि संस्कृतो वा । संस्कृतं भक्षा० इ
 त्यण् ॥
 पायिकः । पुं० पदातिके । पायक इ
 ति भाषा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
 पायितः । त्रि० पानङ्कारिते ॥ पिबते
 र्ग्यं तात्कर्तरिक्तः । शास्त्रासाह्या
 व्यावेपायुगितियुगागमः ॥
 पायुः । पुं० मलद्वारे । अपामे । गुदे ॥

पारक्य :

अवागतिरपानश्चपायुरध्यात्ममुच्य
ते । अधिभूतं विमर्गं च मित्रस्तत्राधि
दैवतम् ॥ पायति शोषयति तैलमि
ति पायुः ॥ पै० । कृवापाजीत्युण्
। आतोयुक् ॥ यद्वापातिमलनिष्का
रणेन । पारक्षणे पितृतिवस्थौषधं वा
। पापाने । प्राग्वत् ॥ चि० रक्षके ॥
पाय्यम् । न० परिमाणे । यौतवे ॥ मौ
यतेऽनेन । माङ्माने । पाय्यसान्ना
य्येति निपातनात्प्राग्वत्धात्वादेः प-
कारादेशो युगागमश्च ॥ जले ॥ चि०
। निन्दनीये ॥

पारम् । न० परतटे । नदीलङ्घनाद्गन्त
व्यतीरे ॥ पुं० । न० प्रान्ते ॥ पारय-
ति । पारतीरकर्मसमाप्तौ ॥ पचाद्यच्
॥ समाप्तौ ॥ पुं० । पारदेपीतिकश्चित् ॥
पारकुलीनः । चि० परकुलेसाधौ ॥
प्रति० खञ् ॥

पारक्यः । चि० परकीये ॥ यथा ।
यन्नाम्नातं स्वशाखायां पारक्यमविरो
धियत् । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्नि
होत्रादिकर्मवत् इति ॥ पुं० ।
परलोकहितकर्मणि । यथा ।
पादेन तस्य पारक्यं कुर्यात्सञ्चयमा
त्मवान् । अर्धेन चात्मभरणं नि
त्यनैमित्तिकं तथा ॥ पादस्यार्द्धा
र्द्धमर्थस्य मूलभूतं विवर्द्धयेत् । एव
माचरतः पुंसो ह्यर्थः साफल्यसृ-
च्छतीति मार्कण्डेयपुराणम् ॥

पारणः

पारगः । चि० । पारगामिनि ॥ पार
ङ्कति । गम्ल० । अन्तात्त्यन्ता
ध्वदूरपारसर्वेच्यादिनागमेर्ङः प्रत्य
यः ॥

पारगतः । पुं० जिने ॥ चि० ।
पारगे ॥

पारक् । न० सुवर्णे ॥ पारयति ।
पार० । पारयते रजिः ॥

पारजायिकः । पुं० पारदारिके ॥
इति महाभारते राजधर्मः ॥

पारटोटः । पुं० । अग्नि ॥

पारणः । पुं० मेघे ॥ न० । पारणा
याम् ॥ यथा । पारणं पावनं पुंसां
सर्वपापप्रणाशनम् । उपवासाङ्ग
भूतञ्च फलदं शुद्धिकारणम् ॥ सर्वे
ष्वेवोपवासेषु दिवा पारणमिष्यते
। अन्यथा फलहानिः स्याद्वेत्तधारण
पारणम् ॥ नराच्चौ पारणं कुर्याद्वेत्ते
वैरोहिणीव्रतात् । निशायां पारणं
कुर्याद्वर्जयित्वा महानिशाम् ॥ पूर्वा
ण्हे पारणं शस्तं कृत्वा विप्रसुरार्चनम्
। सर्वेषां सम्मतं कुर्याद्वेत्ते वैरोहिणी
व्रतमिति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखंडे
८ अध्यायः ॥ जन्माष्टमीव्रते पार
णकालस्तु । अष्टम्यामथ रोहिण्यां
न कुर्यात् पारणं क्वचित् । हन्यात्
पुराकृतं कर्म उपवासार्जितं फलम्
॥ तिथिरष्टगुणं हन्ति नक्षत्रञ्च चतु
र्गुणम् । तस्मात्प्रयत्नतः कुर्या

पारद :

त् तिथिभान्तं चपारणम् ॥ अत्रो
भयवियोगेपारणमुक्तम् । यदासार्द्ध
प्रहरनिशाभ्यन्तरेएकस्यैववियोगस्त
दैकतरवियोगेपिपारणम् । तथाच
नारदीये । तिथिनक्षत्रसंयोगेउप
वासोयदाभवेत् । पारणन्तुनकर्त्त
व्यंयावन्नैकस्यसंक्षयः ॥ सांयोगि
केव्रतेप्राप्तेयद्यप्येकोवियुज्यते । त
त्रैवपारणं कुर्यादेवंवेदविदोविदुः
॥ यदैकस्यापि । सार्द्धप्रहरनिशाभ्य
न्तरेनवियोगस्तदातयोरवियोगेपिप्रा
तरुत्सवान्ते पारणमतिथ्यन्ते चोत्स
वान्ते वाव्रतीकुर्वीतपारणमित्युक्ते
रिति ॥

पारणा । स्त्री० । उपवासोत्तरदिने-
विहितकालेविहितभोजने ॥

पारतः । पुं० । पारदे । पारा० इ०
भा० ॥ पारंतनोति । तनु० ।
अन्यं भ्यो० डः ॥

पारतन्त्यम् । न० । पराधीने । परत
न्वतायाम् । पराधीनविषयताशालित्वे
पारत्रिकम् । त्रि० । परलोकभवे ॥

पारदः । पुं० । रसराज । रसेन्द्रे । महार
से । चपले । रसे । मृते । यथा । पा
रदस्तुमनाक्पागडुः । मृतस्तुरद्वितो
मलात् । पारदस्तुमनाक्शीतः । स
र्वतुल्यगुणाः स्मृताः ॥ इतिशब्दा
र्णवः ॥ तस्योत्पत्त्यादयोयथा ।
शिवाङ्गात्प्रच्युतंरितः । पतितंधर-

पारद :

शीतले । तर्ह्यहसारजातत्वाच्छुक्ल
मच्छम भूञ्जतत् ॥ क्षेत्रभेदेन वि
क्षेपंशिववीर्यंचतुर्विधम् । श्वे तंरक्तं
तथापीतंक्लृणं तत्तु भवेत्क्रमात् ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियोवैश्यः शूद्रस्तुख
लुजातितः । श्वेतंशस्करुजांनाशि
रक्तं किलरसायने ॥ धातुवादेतुतत्
पीतंखिगतीक्लृणमेवच ॥ पारदः । ष
ड्भसः स्निग्धस्त्रिदोषघ्नोरसायनः ।
योगवाहीमहावृष्यः सदादृष्टिबल
प्रदः ॥ सर्वमयहरः प्रोक्तोविशिषा
त्सर्वकुष्ठनुत् । स्वस्थोरसोभवेद्ब्र
ह्मावहोक्षेयोजनार्दनः ॥ रक्षितः
क्रामितश्चापिसाक्षाद्देवोमहेश्वरः ॥
मूर्च्छित्वाहरतिरुजं वन्धनमनुभूय-
खिगतिकुरुते । अजरीकरोतिहिमृ-
तः कोन्यः करुणाकरः मृतात् ॥ रसामृ
ते । यस्ययोगस्ययोयोगस्तेनैवसहयो
जितः । रसेन्द्रोहन्तितंरोगंनरकुञ्जर-
वाजिनाम् ॥ तस्यदोषायथा । मलं
विषं वज्रिगिरित्वचापलंनैसर्गिकं दोष
मुशन्तिपारदे । उपाधिजोहोत्रपुना
गयोगजोदोषोरसेन्द्रे कथितौमुनी
श्वरैः ॥ मलेनमूर्च्छामरणंविषेणदा
होग्निनाकष्टतरः शरीरे । देहस्यजा
डग्निरिणासदास्याच्चाञ्चल्पतोवीर्यं
हृतिश्चपुंसाम् ॥ वज्रेनकुष्ठंभुजगेन
गण्डोभवेदतोसौपरिशोधनीयः ।
वज्रिर्विषंमलञ्चतिमुष्या दोषास्व

पारद :

योरसि ॥ एतेकुर्वन्तिसन्तापंमृतिंमू
र्च्छान्तराक्रमात् ॥ अन्ये पिकथिता
दोषाभिषग्भिः पारदेयादि । तथा
प्येतेचयोदोषाहरणीयाविशेषतः ॥
संस्कारहीनं खलुसूतराज्यः सेव
तेतस्यकरोतिबाधाम् । देहस्यनाशं
विदधातिनूनंकष्टांश्चरोगान्जनयेन्न
राणाम् ॥ पल्लवशब्दवाच्ये स्नेच्छजा
तिविशेषे ॥ त्रि० पारदातरि ॥ पा
रंददाति । डुदाञ्० । आतोनुपे-
तिकः ॥ पारदस्यमारितस्यमूर्च्छित
स्यगुणायथा । पारदः कृमिकुष्ठघ्नो
जयदोदृष्टिदः सरः । मृत्त्युहृच्चम
हावीर्ययोगपाहीजराहरः ॥ स्मृ-
त्योजोरूपदोषघ्नोद्विक्लवातुवर्द्धनः
। पण्डत्वनाशनः शूरः खिचरः सि
द्धिदः परः ॥ पारदः सकलरोगहा
स्मृतः षड्रसोनिखिलयोगवाहकः
। पञ्चभूतभयएषकीर्त्तितस्तेनतद्
गुणगणैर्जिराजते ॥ अथास्यशोधन
विधिः । तत्रस्नानम् । नानाधान्यै
र्यथाप्राप्तैस्तृणवर्जैर्जरान्वितैः । मृद्भा-
ण्डं परितरन्नेद्यावदम्लत्वमाप्नुयात् ॥
तन्मध्ये भृङ्गराण्मुण्डौविष्णुकान्ता
पुनर्नवा । मौनाक्षीचैवसर्पाक्षीसह
देवीशतावरी ॥ त्रिफलागिरिकर्णी
च हंसपादीचचित्रकम् । समूलं
कुट्टयित्वातुयथालाभविनिःक्षिपेत्
॥ पूर्वाम्लभाण्डमध्ये तु धान्याम्लक

पारद :

मिदंस्मृतम् । स्वेदनादिपुसर्वत्र
रसराजस्ययोजयेत् ॥ विष्णुक्रा
न्तागिरिकर्णीच अपराजितैवश्वं त
नीलपुष्पभेदात् ॥ अत्यम्लमारनालं
वातदभावेप्रयोजयेत् । तदभावे ।
धान्याम्लभावे । ल्यूपणंलवणंरा
जीरजनीत्रिफलाद्रकम् । महा
बलानागबलामेघनादः पुनर्नवा ॥
मेषशृङ्गौचित्रकञ्चनवसारंसमंसमम्
। एतत्समस्तं व्यस्तंवापृवीम्लेनैव
पेषयेत् ॥ प्रलिम्प्य त्तेनकर्त्तुं नवस्र
मङ्गुलमात्रकम् । तन्मध्ये निःक्षि
पेत्सूतं बध्नातत्त्रिदिनंपचेत् ॥ दो
लायन्तः स्म्लसंयुक्तेजायतेस्वेदितो
रसः । मेषशृङ्गीमेठाशृङ्गी । तद-
लाभे कर्कटशृङ्गीग्राह्या ॥ नवसारम्
नौसादर । अन्यच्च । मूलकानल-
सिन्धूल्यल्यूपणाद्रकराजिकाः ।
रसस्यषोडशांशेनद्रव्यंयुञ्ज्यात्पृथक्-
पृथक् ॥ द्रव्येष्वनुक्तमानेषुसमंभा-
नमिदंबुधैः । षटावृतेषुचैतेषुसूतं
प्रक्षिप्यकाङ्क्षिके ॥ स्वेदयेद्दिनमेक
च्चदोलायन्तेणवर्द्धमान् । स्वेदाक्षी
ब्रोभवेत्सूतोमर्दनाच्चसुनिर्मलः ॥
मूलकंमुरझ । अनलश्चित्रकम् । ल्यू
पणं चिकटु । राजिकाराड्ड ॥ ५ ॥
अथ मर्दनम् । इष्टका चूर्णं चूर्णा-
भ्यामादौ मर्दोरसस्ततः । दध्नागु
डेनसिन्धूल्य राजिकागृहधूमकैः ॥

पारद :

अन्यच्च । कुमारिका चित्रकरक्तस-
र्षपैः कृतैः कषायैर्बृंहती विमि-
श्रितैः । फलत्रिकेणापि तमर्दितोर-
सो दिनत्रयं सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ +
अथ मूर्च्छनम् । त्वं षण्त्रिफलावन्-
ध्याकन्दैः क्षुद्राद्वयान्वितैः । चित्र-
कोर्णानिशाक्षारकन्यार्ककनकद्रु-
॥ सूतं कृतेन यूपिणवारान्सप्ताभिमूर्च्छ-
येत् । इत्थं सम्मूर्च्छितः सूतस्थ-
जैतसप्तापिकञ्चुकान् ॥ वन्ध्याक-
न्दं वा भस्वस्वसाकन्द । क्षुद्राद्वयम् ।
छोटीकटै आ० वडीकटै आ । ऊर्णा
ऊर्णामिषका । निशाहरिद्रा । क्षारो
यवक्षारः । कन्याकुमारी । अर्कोऽ-
र्कपत्ररसः । कनकोधत्तूरपत्ररसः
अथोर्ध्वपातनम् । मयूरग्रीवताप्या-
भ्यां नष्टपिष्टीकृतस्य च । यन्त्रे विद्या-
धरे कुर्याद्दूरसेन्द्रस्योर्ध्वपातनम् ॥ सूत-
स्य दृढं वपातेन सर्वदोषविवर्जितः
। मयूरग्रीवातृतिथा । ताप्यं सुवर्ण-
माखी । नष्टपिष्टीकृतस्य कुमारिकाद्र-
वयोगेन तावन्मर्दनं कर्तव्यं यावत् पा-
रदः पृथङ् न दृश्यते । विद्याधरे यन्त्रे
डमरुयन्त्रे ॥ अथाधः पातनम् । त्रि-
फलाशिशुशिविभिर्लवणामुरिभ्यु-
तैः । नष्टपिष्टं रमं कृत्वा लेपयेद्दृढं वभा-
जनम् ॥ ततो दीप्तै रधः पातमुपलैस्त-
स्य कारयेत् । यन्त्रे भूधरसंज्ञे तु ततः
सूतो विशुद्ध्यति ॥ खेदनादिक्रि-

पारद :

याभिस्तु शोधितोऽसौ यदा भवेत् । त-
दा कार्याणि कुरुते प्रयोज्यः सर्वकर्म-
सु ॥ + ॥ अथ मुख्य दोष हरणो-
धनविधिः । गृहकन्याहरतिमलं-
त्रिफलाग्निं चित्रको विषं हन्ति ।
तस्मादेभिर्मिश्रैर्वारान् सम्मूर्च्छ-
येत्सप्त ॥ ० (० + + ०) ॥ अथ
सर्वदोषहरः संक्षिप्तः शोधनवि-
धिः । कुमारिकाचित्रकरक्तस-
र्षपैः कृतैः कषायैर्बृंहती विमिश्रितैः
। फलत्रिकेणापि विमर्दितोरसो दिन-
त्रयं सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ एवं कर्तव्यं-
तः सूतः षण्डो भवति निश्चितम् ।
वह्नीषधीकषायेण स्वेदितः सबली-
भवेत् ॥ सर्पाञ्जीविस्त्रिकावन्ध्या भृ-
ङ्गाद्वैः स्वेदितो वली । ततः सपा-
वकद्रावैः स्निग्धः स्यादिति दीप्तवा-
न् ॥ सर्पाञ्जीनागफणी । चिक्षिका
अस्त्री । वन्ध्यावां भस्वस्वसा । भृङ्गी-
भृङ्गराजैः । अब्दोमुस्ता । पावक-
सिचकः ॥ + ॥ अथ रसस्य मारण-
विधिः । धूमसारं रसंतोरी गन्धकं-
नवसादरम् ॥ यामैकं मर्दयेदमलैर्भा-
गंकृत्वा समंसमम् ॥ काचकूप्यावि-
निः क्षिप्यताञ्च मृदस्त्रमुद्रया । वि-
लिप्य परितो वक्त्रे मुद्रां दत्त्वा विशेष-
येत् ॥ अधः सच्छिद्रपिठरीमध्ये कू-
पीनिवेशयेत् । पिठरीं बालुकापूरै-
र्भृत्वा चाकूपिकागलम् ॥ निवेशयेत्

पारद :

लल्यांतदधोवक्त्रिकुर्याच्छनैःशनैः । त
स्मादप्यधिकं किञ्चित्पावकं ज्वालेये
त्क्रमात् ॥ एवं द्वादशभिर्यामैर्मिय
तेरसउत्तमः । स्फोटयेत्स्वाङ्गशी-
तंतमूर्द्धगंगम्भकं त्यजेत् ॥ अधःस्थं च
मृतंसूतंगृहणीयात्तन्मात्रया । यथो-
चितानुपानेन सर्वकर्मसुयोजयेत् ॥
अशान्त्यः प्रकारः । अपामार्गस्य बी-
जानां मूषायुग्मं प्रकल्पयेत् । तत्सं-
पुटे क्षिपेत्सूतं मलपूदुग्धमिश्रितम् ॥
मलपूः काष्ठोदुम्बरिका ॥ द्रोणप-
थीप्रसूनानि विडङ्गमरिमेदकः ।
एतच्चूर्णमधस्त्रोर्द्धं दत्त्वा मुद्रांप्रदापये-
त् ॥ तद्गोलमाधमेत्सम्यक्मृन्मू-
षासंपुटे सुधोः । मुद्रां दत्त्वा शोषयि-
त्वा ततो गजपुटे पचेत् ॥ एकेनैव पुटे-
नैवं सूतकं भस्म जायते । तत्प्रयोज्यं
यथास्थाने यथा मात्रं यथाविधि- ॥ †
॥ --(**)-- ॥ अथान्तः प्रकारः
॥ काष्ठोदुम्बरिकादुग्धैरसं किञ्चिद्
विमर्दयेत् । तद्दुग्धघृष्टं हि ज्ञेयं मू-
षायुग्मं प्रकल्पयेत् ॥ क्षिप्त्वा तत्
संपुटे सूतं तत्र मुद्रांप्रदापयेत् । धृत्वा
तद्गोलकं प्राञ्चो मृन्मूषासंपुटे धिके ॥
पचेत् गजपुटे तेन सूतकं याति भस्मता-
म् ॥ अन्यः प्रकारोऽपि । नायवल्ली
रसैर्वृष्टः कर्कोटो कन्दर्भितः । मृ-
न्मूषासंपुटे पक्वः सूतो यात्येव भस्म-
तामिति भावप्रकाशः ॥

पारलौकिक :

पारदण्डः । पुं० देशविशेषः । स तु०
ओड्रदेशैकभागद्वतिकेचित् ॥
पारदर्शी । त्रि० पारङ्गते ॥ पारंद्रष्टुं
शीलं यस्य । णिनिः ॥
पारदारिकः । पुं० परदाररते । परस्त्री
गामिनि ॥ यः परस्त्रीषु निरतस्त-
स्य श्रीर्वाकुतो यशः । सच निन्द्यः
पापयुक्तः शश्वत्सर्वसमासु च ॥
परदारान् गच्छति । गच्छतौ परदा-
रादिभ्य इति ठक् ॥
पारदार्यम् । न० परदारगमने ॥
पारदृष्ट्वा । त्रि० पारङ्गते ॥ पारमन्त-
दृष्टवान् ॥ दृष्टेः कनिप् ॥
पारमार्थिकः । त्रि० परमार्थयुक्ते ॥
मुख्ये ॥ परमार्थादागतः । ठक् ॥
पारमेष्ठ्यम् । न० ब्रह्मपदे ॥
पारम्पर्यम् । न० आम्नाये । कुलक्रमे ॥
यस्मिन् देशे यथाचारः पारम्पर्यक्रमा-
गतः । तत्र तं नावमन्य तद्धर्मस्तत्रै-
व तादृशः इति विवादभंगार्णवः ॥
परम्पराया आगतः तत आगत इत्यण्
। चतुर्वर्णादिस्वात्प्यञ् ॥ परम्परा-
शब्दात्स्वार्थेऽप्यञ्वा ॥
पारम्पर्योपदेशः । पुं० ऐतिह्ये । उपदे-
शपरम्परायाम् ॥ पारम्पर्येण उपदेशः
॥ कर्मधारयोवा ॥
पारलौकिकः । त्रि० परलोकसम्बन्धि-
नि ॥ पारलौकिककार्येषु प्रसुप्ताभृश-
नास्तिकाः ॥ परलोके भवः । अध्या-

पारसी

त्मादेष्टजिघ्र्यते । अनुशतिकादिः ॥
 पारवतः । पुं० कपोते । पारावते ॥
 पारशवः । पुं० निषादे ॥ यथा । यंब्रा
 ह्मणस्तुशुद्रायांकामादुत्पादयेत्सुत
 म् । सपारयन्ने वशवस्तस्मात्पारशवः
 स्मृतः ॥ ब्राह्मणात्परिणीतशुद्रा-
 सुते ॥ करणेनसमाचाऽस्यवृत्तिर्ज्ञे-
 यामनीषिभिः ॥ परस्त्रीतनये ॥ अ
 यसि । लोहे ॥ शस्त्रे ॥ परान्शृणा
 ति । शृ० । आङ्परयोः खनिशृ-
 भ्याङिच्चेत्यः । परशुरेव । प्रज्ञाद्य
 ग् ॥ परस्त्रियाअपच्यंवा । परस्त्री-
 परशुच्चेति विदादिषुपाठात्प्रकृतेः
 परशुरादेशोऽज्प्रत्ययः ॥ परशव्य-
 स्यविकारे ॥ कंसीयपरशव्ययोर्यञ्
 जीलुक्चेत्यञ्यतोलुक्च ॥

पारश्वधः । पुं० परश्वधधारिणि ॥

पारश्वधिकः । पुं० कुठारधारिणि ।

पारश्वधे । परश्वधायुधे ॥ परश्वधः

प्रहरणमस्य । परश्वधादृष्ट ॥

पारसिकः । पुं० देशान्तरे । पारसीके ॥

पारसी । स्त्री० पारसस्यभाषायाम् ॥

पारसदेशभवलेखनादिशिल्पे ॥ त

दारम्भदिनंयथा गणपतिमुहूर्ते ।

ज्येष्ठाश्लेषामघापृबारेवतीभरणीद्व

ये । विशाखाद्रीक्षराषाढशतभेपाप

वासरे ॥ लग्ने स्थिरमचेन्द्रेचपारसी

मारवीपठेत् । शूद्रइतिशेषः ॥ द्वि

जस्यतदध्ययनाभावात् । योऽनधी-

पारस्करः

त्यद्विजोवेदमन्यवकुरुतेश्रमम् । स-
 जीवन्ने वशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वय
 इतिमनूक्तेः । औशनसादिप्रोक्तमर्थ
 शास्त्रमधीयानीयदिसान्वयः शूद्र-
 त्वं प्राप्नोतितदापारस्यादिस्नेच्छभा-
 षाध्ययनं कुर्वाणः सान्वयोस्नेच्छता
 माप्नोतीति किंवाच्यम् ॥ अपशब्द-
 त्वाच्चद्विजननपारस्यादिकमध्येयम् ।
 स्नेच्छोहवायदपशब्दइतिमहाभाष्या
 त् । अपिच । ब्राह्मणेननापशब्दोव
 त्तव्यः । भाष्यकारेणतदुच्चारणस्य
 स्नेच्छतापादकत्वप्रतिपादनात् । स्ने
 च्छानाभूमेत्यध्येयं व्याकरणमिति-
 पस्पशाभाष्यम् ॥

पारसीकः । पुं० अश्वविशेषे । आव-
 द्भजे । परादने ॥ देशविशेषे । पार
 सिके ॥ त्रि० । तद्देशोद्भवे ॥ पार-
 सीकेदेशविशेषेभवः । कोपधाच्चे-
 त्यङ् ॥

पारसीकयधानी । स्त्री० खुरासानीअ
 जवायन० इ० भा० प्र० द्रव्ये ।
 पारसीकयवानीतुयवानीसदृशीगु
 णैः । विशेषात्पाचनीरूक्षाग्राहि-
 णीमादिनीगुरुः ॥

पारसीकवचा । स्त्री० खुरासानीवच०
 इ० प्र० वस्तुनि ॥ पारसीकवचाशु
 क्ताप्रोक्ताहैमवतीतिसा । हैमवत्यु
 दितातद्वच्छूलं हन्तिविशेषतः ॥

पारस्करः । पुं० देशविशेषे ॥ पारं क

पारायणिक :

रोति । डुकृञ् । कृञोहेत्वितिकः ।
पारस्करप्रभृतीतिनिचसंज्ञाया-
मितिमुट् ॥

पारस्त्रैगेथ : । त्रि० परभार्यायामुत्प-
न्ने ॥ परस्त्रियाः अपत्यम् । कल्पा-
ग्यादित्वाट्ठक् । इन ङादेशश्च । अनु-
श्रुतिकादीनांचेत्युभयपदवृद्धिः ॥

पारा । स्त्री० पारिपात्रपर्वतोद्भवनदी
विशेषे ॥ पारात्टाप् ॥

पारापारः । पुं० पारावारे । समुद्रे ॥
पारमपारमस्य ॥ न० । तुष्टेः प्रभेदे
॥ अर्जितंधनंराजैकागारिकाग्निज-
लादिभ्योविनङ्च्यतीतितद्रक्षणेमह-
द्दुःखमितिभावयतोविषयोपरमेया
तुष्टिः साद्वितीयापारापारमुच्यते ।
इ० साह्यविदः ॥

पारायणम् । न० साकल्यवचने ॥ पा-
रगतौ ॥ आदित् आरभ्यान्तादविच्छे-
देनवेदस्याध्यापने ॥ पारमेयन्ते सक-
लंप्राप्नुवन्त्येन । अय० । करणेति
ल्युट्० युच्वा ॥ पारस्यायनम्वा ।
पूर्वपंदादितिणत्त्वम् ॥ समासङ्गे ॥
पुराणपाठे ॥

पारायणिकः । पुं० शिष्ये । छात्रे ॥
पारायणंवर्त्तयति । पारायणंहिवे-
दाध्यापनम् तच्चगुरुशिष्याभ्यांनिव-
र्त्तयते । अन्यतरासन्निधावध्ययनक्रि-
यायाअनुत्पादात् । तथापिशिष्ये-
एवपारायणतुरायणेतिठन्प्रत्ययङ्

पारावताङ्घ्रिपिच्छः

च्याकरः । तथाहि । यश्चैवाधीते
यश्चपरस्यकरोतिउभौतौवर्त्तयतः ।
यश्चयजतेयश्चचरुपुरोडाशान्निर्वपति-
उभौतौवपतः । उभयत्रकस्मान्नभ-
वति । अनभिधानादितिभाष्यम् ॥
पाराकः । पुं० अश्मनि । पाषाणे ।
इतिशब्दरत्नावली ॥

पारावतः । पुं० कलरवे । कपोते ॥
पारावतोगुरुस्निग्धोरक्तपित्तानिला-
पहः । सङ्ग्राहीशीतलस्तज्ज्ञैः
कथितोवीर्यवर्द्धनः ॥ यात्रायोगान्त-
रे ॥ यथा । चन्द्रोदयेगुरुश्चास्ते ल-
ग्नेवासुरपूजिते । योगः पारावतो
यातुः शुक्रं बालग्नकेन्द्रगे ॥ प्रबलो
यदियोगीसौगमनेसर्वसिद्धिदः ॥
गिरौ ॥ मर्कटतिन्दुके ॥ दत्तात्रेय-
स्यगुरौ ॥ परंजीवमवति । परात्श-
चोरहङ्काराद्वाज्ञानोपदेशेनवाभवति
। अव० । शठप्रत्ययः । द्वितीयेति
पञ्चमीतियोगविभागाद्वासमासः ॥
तस्येदमिच्छणम् ॥

पारावतपदी । स्त्री० ज्योतिष्पत्न्याम् ।
पारावताङ्घ्रौ ॥ काकजङ्घायाम् ॥
पारावताङ्घ्रिः । स्त्री० कटभ्याम् ।
पण्यायाम् । ज्योतिष्पत्न्याम् । माल-
कांगणी० इ० भा० ॥ पारावतद्व-
अङ्घ्रिरस्याः ॥

पारावताङ्घ्रिपिच्छः । पुं० पारावता-
न्तरे ॥ यथाहाराजनिर्घण्टः । पारा

पारिकाङ्क्षी

वतो न्योवर्गं शीकामुकोष्ठलघुलार
वः । पारावताङ्घ्रिपिच्छश्चक्षुयोग
लरवश्चसद्वति ॥

पारावती । स्त्री० गोपगीते ॥ नदीप्र-
भेदे ॥ लवलीफले ॥

पारावारः । पुं० उदन्वति । समुद्रे ॥
न० तटद्वये ॥ पारमावृणोति । वृञ्
। कर्मण्यण् ॥ पारावारावस्यस्तद्वति
वा । अर्शआद्यच् ॥

पारावारगणः । चि० पारावारगामिनि
। पारावारङ्गच्छति० । इत्याद्यर्थेषु ।
अ । पाराद्विष्टह्यौताद्विपरीताच्चेति
खः ॥

पाराशरः । पुं० द्वैपायने । व्यासे ॥ इ
तिशब्दरत्नावली ॥ पराशरस्यापत्य-
म् । ऋष्यण् ॥ न० । पराशरोक्ते
भिन्नसूत्रे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ चि०
। पराशरसम्बन्धिनि ॥

पाराशरिः । पुं० वेदव्यासे ॥ पराशर-
स्यापत्यम् । अतद्वञ् ॥

पाराशरी । पुं० भिज्जी । मस्करिणि ॥
पाराशर्येणप्रोक्तं भिन्नसूत्रमधीते ।
पाराशर्यशिलाभिर्भ्यांभिन्ननटसूत्रयो
रितिणिनिः ॥

पाराशर्यः । पुं० वेदव्यासे । वादरा-
यणे ॥ पराशर्यगोत्रापत्यम् । गर्गा
दित्वाद्वञ् ॥ इत्यनन्तरापत्ये पिगो
चरूपध्यारोपात्प्रत्ययः ॥

पारिकाङ्क्षी । पुं० तपस्विनि ॥ परि

पारिजातः

काङ्क्षितुंशीलमस्य । काङ्क्षिकाङ्-
क्षायाम् । सुपीतिणिनिः । पुं० ॥
यद्वा । पारमत्रास्ति । इनिः । पा-
रिब्रह्मज्ञानंकाङ्क्षति ॥ मस्करिणि
इ० हेमचन्द्रः ॥

पारिचितः । पुं० अश्वमेधयाजिनि ॥
परितोदुरितंक्षीयतेयेनसपरिचित-
अश्वमेधः तदाजी ॥ जनमेजये ॥

पारिघः । पुं० यात्रायामलङ्घनीये ॥
यथा । पूर्वादिषुचतुर्दिक्षुसप्तसप्ताऽन-
लर्चतः । वायव्याग्नेयदिक्षुसंस्थ-
पारिघन्तुनलङ्घयेत् ॥ द्वात्रिंशानक्ष-
त्रात्सप्तभानिपूर्वस्याममघातःसप्त-
भानियाम्यायाम्अनुराधातःसप्त-
भानिपश्चिमायाम्धनिष्ठातःसप्त-
भान्युत्तरस्यालेख्यानीतिसर्वत्रवाक्य-
शेषः । तत्र० वायव्याग्नेयदिगुपनि
वक्षरेखापारिघोदगडस्तं सर्वथानल-
ङ्घयेदित्यर्थः ॥ तत्रयवनेश्वरः ।
प्राचीमुदग्द्वारिभिरत्रयायात्प्राग्-
द्वारिकैश्चोडुभिरप्युदीचीम् । तत्रैव
याम्यामपराश्रितैर्भैर्याम्याश्रितैश्चाप्य
परांप्रयायादिति ॥

पारिघातिकः । पुं० अध्वर्युः ॥

पारिजातः । पुं० मन्दारे । पारिभद्र-
तरौ ॥ सुरद्रुमे ॥ पारिणोब्धेर्जातः
॥ पारमस्यास्ति । अतद्वनिः । पा-
रिपारङ्गतंजातंजन्मास्यवा ॥ पारि-
जातोविष्णुपद्याः पारिजातेतिवि-

पारिपार्श्विकः

श्रुतइत्यागमः ॥

पारिजातकः । पुं० सुरतरौ ॥ मन्दारे ॥ पारिजातात्स्वार्थिकः ॥

पारिणामिकः । पुं० परिणामात्मिके ॥

पारिणाय्यम् । न० परिणयलब्धधने ॥
यथा । मातुः पारिणाय्यं स्त्रियो-
विभजरन्निति ॥

पारिणाद्यम् । चि० गृहोपकरणेशय्या
सनकुण्डकटाहादौ ॥ यथा । अर्थ-
स्यसङ्ग्रहे चैनां व्यर्थे चैव नियोजयेत् ।
शौचे धर्मेऽन्नपक्त्वाच्च पारिणाद्यस्य
चेक्षणम् ॥ इति मानवे ६ अध्यायः
एनांपत्नी ॥

पारितथ्या । स्त्री० बालपाश्यायाम् ।
सीमन्तस्थितायां स्वर्णादिपट्टिकायाः
म् । बन्दीवेना० इ० भा० ।
सिती० इ० गौ० भा० ॥ परितस्त
थाभूतापरितथा । चतुः० स्वार्थेऽप्यञ् ॥
पारितोषिकः । चि० प्रदेये । तुष्टिदा-
ने ॥ परितोषजनकद्रव्ये ॥ परितो-
षेणलब्धम् । परितोषादागतं वा ।
शैषिकष्टकम् ॥

पारिपन्थिकः । पुं० क्षीरे । पन्थानं वर्जयि-
त्वा व्याप्यवातिष्ठति । परिपन्थं हन्ति
वा । परिपन्थश्च तिष्ठतीति ठक् ।

पारिपात्रः । पुं० कुलाचलविशेषे ।
चित्रकूटे । सुदारौ ॥ इति हेमचं०

पारिपात्रकः । पुं० पारिपात्रपर्वते ॥

पारिपार्श्विकः । पुं० अनुगे ॥ पार्श्व

पारिभाव्यम्

वर्त्तिनि ॥ पार्श्वेऽद्वितीपरिपार्श्वम् ।
विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः । परिपार्श्वं व-
र्त्तते । परिमुखं चेति चकाराट्ठक् ॥
नव्याः पार्श्वस्थे ॥

पारिप्लवः । पुं० नानाविधोपाख्यान-
समुदाये । अश्वमेधे कर्मणि जामि-
तापरिहारार्थं पुत्रादि वृत्ताय राज्ञेक-
थासीष्ठवार्थकथने ॥ मनुर्वैवस्वतोरा-
जा इत्यादिकासाक्षित्कथा । तस्यां
रात्रौ पारिप्लवमाचक्षीतेति यथा ॥
जलोपरिसञ्चारिणि पक्षिविशेषे ॥
चि० । चञ्चले ॥ आकुले ॥ परिप्ल-
वते । झुङ्गतौ । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्रः । पुं० मन्दारे । निम्बतरौ
। पारिजातके । पालितामादार०
इ० गौ० भा० ॥ पारिभद्रोऽनिल-
श्लेष्मशोथभेदः कृमिप्रणत् ॥ तत्
पुष्ट्यं पित्तरीगघ्नं कर्णव्याधिविनाश-
नम् ॥ निम्बद्रुमे ॥ देवदारुणि ॥
पारमस्यास्ति । अतद्वनिः ॥ पारि-
पारङ्गतं भद्रमस्य ॥ परितोभद्रमस्ये-
ति वा । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्रकः । पुं० भद्रदारुणि । द्रुकि-
लिमे । देवदारुणि ॥ निम्बवृत्ते ॥
न० । कुष्ठौषधौ ॥

पारिभाव्यम् । न० कुष्ठौषधौ व्याप्ये । पाक-
ले परिभावे साधुः ॥ अस्साधुरितियत्
स्वार्थेऽण् ॥ पारिषुतोयाशयेषु भवति
। भव्यगेयेति साधुरिति स्वामी ॥ परि

पारिश :

भुवोभावे । जामिनी इ० भा० ॥
यथा । साक्षित्वं पारिभाव्यस्य दानं-
ग्रहणमेव च । विभक्ताभ्यातरः कुर्यु-
र्नाविभक्ताः परस्परमिति दायभागः
पारिभाषिकम् । त्रि० आधुनिकसङ्के-
तेनार्थबोधकेपदे ॥

पारिमाण्डल्यम् । न० परमाणुमात्र-
वृत्तिपरिमाणे ॥ परमाणुगुणविशेषे ॥
पारिमुखिकः । त्रि० सेवके ॥ अपपरी-
त्यव्ययीभावे परिमुखं वर्त्तते । परि-
मुखं चेति ठक् । स्वामिनो मुखं वर्ज्ज-
यित्वा यः सेवको वर्त्तते । स एव मु-
च्यते । यदा तु सर्वतोभावे परिशब्दः
प्रादिसमासश्च तदा यतो यतः स्वामि-
नो मुखं ततस्ततो यो वर्त्तते सो रथो बो-
ध्यः । एवं पारिपाश्विकं केप्युच्यम् ॥
पारियात्रः । पुं० पारिपात्रगिरौ । चि-
त्रकूटे ॥ परितो यात्रया दृश्यते । शेष-
इत्यण् ॥ पर्वतविशेषे ॥

पारियात्रकः । पुं० पारियात्रे ॥ स्वा-
र्थकम्

पारिरक्षकः । पुं० मस्करिणि । ताप-
से ॥

पारिवर्हः । पुं० न० विवाहकालप्रदे-
येवरवधोः प्रीतिदेये ॥

पारिशः । पुं० गर्दभाण्डे । कन्दरा-
ले । कपीतने । पलाशपीपलङ्कति-
गजगण्ड० इति च गौ० भा० प्र०
वृत्ते ॥ पारिशोदुर्जरः स्निग्धः क

पारीक्षितः

मिश्रककफप्रदः । फलेस्त्रिमधुरो मु-
ले कषायः स्वादुमज्जकः ॥
पारिषदः । पुं० सभ्ये ॥ शिवानुचरे
॥ पारिषदिसभायां साधुः पारिषदो-
प्यङ्ग इत्यत्र पारिषदइति योगविभागात् ॥
॥ उदीच्य ग्रामविशेषोत्पन्ने ॥ परिष-
दिभवः । प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिको
पधादण् ॥ त्रि० परिषत्सम्बन्धिनि
परिषदइदम् । पञ्चाधुर्युः परिषदश्चे-
त्यञ् ॥

पारिषदः । पुं० सभ्ये । सभासदि ।
सामाजिके ॥ शिवानुचरे ॥ परिष-
दिसाधुः । परिषदं समवेति वा । प-
रिषदोप्यङ्ग इति ण्यः ॥

पारिहारिकः । त्रि० परिहारकर्त्तरि ॥
पारिहार्यः । पुं० आवापके । कटके
वलये । प्रकोष्ठाभरणे ॥ परिह्रियते
। हृज् ० । ऋहलोर्ण्यत् । परिहार्य-
एव । प्रज्ञादण् ॥ यद्वा । वज्रन्ता-
श्चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थे ण्यञ् । न० प-
रिहारत्वे ॥

पारी । स्त्री० पूरे । जलसमूहे ॥ कर्क-
र्याम् । सनालजलपात्रे । भारी इ०
भा० ॥ दन्तिनः पादरञ्जौ ॥ परा-
गे ॥ पात्याम् । दोहनपात्रे ॥
पानपात्रे ॥ पारयति० प्रार्थयति वा ।
पृपूतौ । चु० । पचाद्यच् घञ् वा
। डीप् ॥

पारीक्षितः । पुं० परीक्षितनृपे ॥ परी-

पार्थिव :

क्षिततनये । जनमेजये ॥ न० । परी
क्षितेक्षिते श्रीभागवते ॥
पारीणः । त्रि० पारगामिनि ॥ शैषि
कः खः ॥ पारङ्गामी । अवारपारे
तिखोवा ॥

पारीन्द्रः । पुं० सिंहे । अजगरसर्पे ॥
पारीरणः । पुं० कमठे ॥ दण्डे ॥ पट-
शाटके ॥

पारुः । पुं० बन्ही ॥ सूर्ये ॥ पिवति ।
पा० । वा० । पिवतेरपिरुः ॥

पारुष्यः । पुं० गीष्पतौ । वृहस्पतौ ॥
न० । परुषत्वे । अप्रियाभिधाने ॥
प्रस्थत्तरुक्षवचनशीलत्वे ॥ दुर्वाक्ये
॥ संक्रन्दनवने ॥ परुषोनिष्ठुरभाषी
। तस्यभावः । ब्राह्मणादित्वात्प्यञ्
॥ अगुरुणि ॥

पारेरकः । पुं० खड्गे ॥ इतिशब्दमा-
ला ॥

पार्श्वः । पुं० पांशौ ॥ इतिहाराव-
ली ॥

पार्थः । पुं० पृथातनये । पृथयादेवप्र-
सादलब्धे युधिष्ठिरादौ ॥ पृथायाअप-
त्यम् । शिवाद्यण् ॥ अर्जुनद्रुमे ॥
रात्रि ॥

पार्थक्यम् । न० पृथक्त्वे ॥ भावेऽप्यञ् ॥

पार्थनगरम् । न० इन्द्रप्रस्थे ॥

पार्थवम् । न० पृथुतायाम् ॥

पार्थिवः । पुं० क्षमाभृति । नृपे । भूपे
॥ बह्वरविशेषे ॥ बहुशस्यानिजाय

पार्षणम्

क्ते सर्वदेशेमुलोचने । सौराष्ट्रे लाट
देशेचपार्थिवेनात्रसंशयः ॥ १६ ॥

शरावे ॥ न० । तगरपुष्पे ॥ त्रि०
पृथिवीसमवायिकारणके । भूमिवि-
कारे । पृथिव्याविकृतौ ॥ पृथिव्या
ईश्वरः । तच्चविदितोवा । सर्वभूमि
पृथिवीभ्यामणजाविद्यनुवर्त्तमाने
तस्येश्वरः । तच्चविदितवृत्तिचेत्यञ्

॥ पृथिव्याअयमितिप्राग्दीव्यतौये-
ध्वर्येषुपृथिव्याजाआवितिआजौ ।

तेनजे । स्त्रियांपार्थिवा अजिपार्थि
वीतिबोधम् ॥ पृथिव्यानिमित्तंसं-
योगउत्पातोवा । सर्वभूमीत्यञ् ॥

पार्थिवव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशेषे ॥
यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतेसम-
म् तथासर्वाणिभूतानिविभ्रतः पा-
र्थिवंव्रतम् ॥

पार्थिवी । स्त्री० सौतायाम् । जनक
जायाम् ॥ अजन्तत्त्वाट्टिङ्गे तिङीप् ॥

पार्थरः । पुं० भक्तसिक्थे ॥ कीनाशे
। यमे ॥ राजयक्ष्मणि ॥ जराटे ॥
नीपकेसरे । कदम्बकिञ्जल्के ॥ ग-
दान्तरे ॥ भस्मनि ॥

पार्थमिकः । त्रि० पर्याप्तवादिनि ॥
पर्याप्तमाह । ठक् ॥

पार्षणम् । न० आहविशेषे ॥ यथा ।
अमावास्यायत्क्रियतेतत्पार्षणम्
दाहृतम् । क्रियतेवापर्वणियत्तत्
पार्षणमितिस्थितिः ॥ पार्षणपदेनगोष्ठी

पार्वतीय :

आद्यान्यपिगृह्यन्तेतेषांपार्वणविधिना
विधानम् । यद्यपिपर्वणिभवमिति-
व्युत्पत्तिस्तथापिदेवश्राद्धपूर्वकषट्पु-
रुषश्राद्धंपार्वणमितिबोध्यंस्मृत्यनुरो-
धात् ॥ पर्वकर्मणि । पुं० मृगवि-
शेषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पार्वतः । पुं० महानिम्बे । वकायन
इतिडेकइतिच भाषा ॥ त्रि० पर्व-
तोत्पन्नफलादौ ॥ पर्वतेभवः । वि-
भाषामनुष्यइतिपक्षेण ॥

पार्वती । स्त्री० अपर्णायाम् । दुर्गाया-
म् । मृडान्याम् ॥ शल्लक्याम् ॥ गो-
पालकन्यकायाम् ॥ सौराष्ट्रमृत्तिका-
याम् ॥ धातक्याम् ॥ सैहल्याम् ॥
क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ जीवन्त्याम्-
॥ अतस्याम् ॥ द्रौपद्याम् ॥ पर्वतस्य
इयम् । तस्येदमित्यण् ॥ अपत्यार्थं
तुअपवादित्वादित्स्यात् । इतोम-
नुष्येतिनडीष् । मनुष्यजातिवाचि-
त्वाभावात् । कचिदपवादविषयेषु
त्सर्गीभिनिविशत इतिवासमाधेय-
म् ॥

पार्वतीनन्दनः । पुं० स्कन्दे । कार्ति-
केये ॥ पार्वत्यानन्दनः ॥

पार्वतीपतिः । पुं० सदाशिवे ॥

पार्वत्याः पतिः ॥

पार्वतीयः । पुं० अक्षोटे ॥ त्रि० गण-
विशेषे ॥ पर्वतीयस्यायम् । कान्ता-
दण् । असरूपत्वाच्च्पिकाच्च्पिको

पार्श्वतीय :

नेतिननिषेधः ॥ यथा ॥ तत्रजन्यं
रुधोर्घीरंपार्वतीयैर्गणैरभूत्इतिरघुः ॥

पार्वतीयकुमारः । पुं० पार्वतीपुत्रे ॥
पार्वबेयम् । न० सौबीराञ्जने ॥ पुं०
सुवर्चलायाम् । सूर्यावर्त्ते । हुल-
हुलइतिप्र०शक्ते ॥

पार्श्वः । पुं० वृत्तार्द्धविशेषे ॥ न० ।
कक्षाधोभागे ॥ चक्रोपान्ते ॥ पशु-
गणे ॥ अन्तिके ॥ पशुनांसमूहेः ।
पार्श्वणम् । सितिचेतिपदत्वाङ्गत्वा-
भावादोर्गुणोन् ॥ यद्वा । स्पृश्यते ।
स्पृश० । स्पृशेः श्वणशुनौपृचेति-
श्वण्णिच्त्वाङ्गुहिः ॥ कटेरुपरिच-
तुरङ्गुलेभागे ॥ यथा । मांसलैर्मृ-
दुभिः पार्श्वैर्दक्षिणावर्त्तरोमभिः ।
नराभूम्यधियाज्ञयाविपरीतैः सु-
दुःखिताइति ॥

पार्श्वकः । त्रि० शाठ्येनवित्तान्वेषि-
णि । कौस्तिके ॥ कुसुम्याविभा-
वन्त्वेषीपार्श्वकः सन्धिवीवकङ्-
हे ॥ अनृजुरुपायः पार्श्वम् । ते-
नार्थानन्विच्छति । पार्श्वेनान्विच्छ-
तीतिकन्

पार्श्वगः । त्रि० समीपस्थेपुरुषादौ ॥

पार्श्वगतः । त्रि० समीपस्थे

पार्श्वतः । अ० पार्श्वयोरित्यर्थे ॥

आद्यादिभ्यउपसङ्ख्यानमिति-
तसिः ॥

पार्श्वतीयः । त्रि० पार्श्वतोजाता-

पार्श्वः :

दौ ॥ मुखपार्श्वतमोर्लोपश्चेतिष्कः ॥
पार्श्वपरिवर्त्तनम् । न० भाद्रशुक्लैका-
दश्यांश्रीहरेः पार्श्वपरिवर्त्तनोत्स-
वे ॥

पार्श्वभागः । पुं० पक्षभागे ॥ पार्श्व-
स्यपार्श्वमेववाभागः ॥

पार्श्वशूलः । पुं० न० शूलरोगविशे-
षे ॥ तस्यौषधंयथा । शतपुष्पादेव-
दारुशालपर्णीवचागुरु । कुष्ठमांसी-
मैन्धवसुपलमेकंपुनर्नवा ॥ पानेन-
स्य तशाभ्यङ्गेतैलमेतत्प्रदापयेत् । ह-
स्तूलंपार्श्वशूलश्चगण्डमालांचनाश-
येत्इतिगारुडे १८६ अध्यायः ॥

पार्श्वस्थः । पुं० समीपस्थितनटे ॥
त्रि० पार्श्वस्थिते ॥ पर्यन्तस्थे ॥

पार्श्वस्थि । न० पर्शुकायाम् । कक्षा
धीभागस्थितेस्थि ॥

पार्श्वीदरप्रियः । पुं० कर्कटे ॥ इ० हे० ॥

पार्श्वती । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ सल्लव्यां-
म् ॥ जीवन्त्याम् ॥ गौर्वाम् ॥ इतिहे
मचन्द्रः ॥

पार्श्वदः । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि०
सभ्ये ॥ पर्षदिसाधुः । पर्षदोग्य-
इतिपाठेपर्षदइतियोगविभागास्तः ॥

पार्श्वदयः । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि० स-
भ्ये ॥ पर्षदिसाधुः । पर्षदोग्यः
इ० स्थः ॥

पार्श्वः । पुं० पादमूले । पादपद्माङ्गा-
ने । गुल्फाधीभागे । एडी० इ०

पालङ्कः :

भा० । जिगीषायाम् ॥ पुं० स्त्री०-
सैन्यपृष्ठे ॥ पादमूले ॥ पृष्ठे ॥ स्त्री०
उन्मदस्त्रियाम् ॥ कुम्भ्याम् ॥ पर्ष-
ति० पृष्ठ्यतेऽनेनवा । पृष्ठुसेचने ।
घृणिपृष्णिपाष्णीतिसाधुः ॥ स्पृश-
न्त्यनयावा । पूर्ववत्साधुः ॥

पार्श्वग्राहः । पुं० पृष्ठतः शत्रौ ।
जिगीषोः पृष्ठभागस्थितेश्चुविशे-
षेराज्ञि । विशिगीषोररिप्रतिनि-
र्यातस्ययः पृष्ठवत्तोन्नृपतिर्देशाक्रम-
णाद्याचरतिसपार्श्वग्राहइत्यर्थः ॥
पार्श्वम्पद्यात्पदंगृह्णाति । कर्म-
ग्यण् ॥ गजपार्श्वरक्षके ॥

पार्श्वत्रिमम् । न० पद्याद्रक्षकसेनायाम् ॥

पालः । पुं० गवादिपालके ॥ पुं० रा-
क्षि ॥ पतद्गृहे । इ० हे० चं० ॥

पालकः । पुं० मुनिभेदे ॥ घोटकरक्षके ॥
न० चित्रकवृक्षे ॥ त्रि० पालनक-
र्त्तरि ॥ पालयति । पालरक्षणे ।
गवुल् ॥

पालकाप्यः । पुं० मुनिविशेषे । करे-
णुभुवि ॥ धन्वन्तरौ ॥ इतित्रिका-
गण्डशेषः ॥

पालकाव्यः । पुं० गजशास्त्रकृतिसह-
र्षिविशेषे ॥

पालघ्नः । पुं० जलजटणभेदे । कृत्वा-
याम् ॥ पालंक्षेत्रंहन्ति । अमनुष्ये-
तिटक् ॥

पालङ्कः । पुं० शल्लव्याम् ॥ पालङ्क-
प्र० शाके ॥ बाज० इ० प्र० खगे ॥

पालाश :

पालङ्की । स्त्री० कुन्दुरुनामगन्धद्रव्ये ॥

पालङ्ङ्० भा० प्र० शा० ॥

पालङ्क्यम् । न० पालङ्ङ्० इ० प्र०
शाके । मधुरायाम् । क्षुरपत्रिकाया
म् ॥ अस्यगुणाः । ईषत्कटुत्वं मधु
रत्वम् पथ्यत्वं शीलत्वम् रक्तपित्तह
रत्वम् ग्राहित्वम् परमतर्पणञ्चेति०
राज० नि० ॥

पालङ्क्या । स्त्री० कुन्दुरौ । कुन्दुरखो
टीतिगौ० भा० ॥ पालङ्कशाकेपालङ्का
वास्तुकाकाराक्षुरिकाचीरितच्छदा ॥
पालङ्क्यावातलाशीताग्नेपलाभेदि
नीगुरुः । विष्टम्भिनीमदश्वासपित्तर
क्तविषापहा ॥ पालङ्क्यंदलितं शाकं
तिलतैलेविपाचितम् । अम्लद्रव्यसमा
कीर्णं हिङ्गुसैधवसंयुतम् ॥ पालनम् ।
पाल० । सं० क्विप् । पाल् लङ् । अ
ङ्कपदेलक्षणेच । अदन्तः । अचीयत् ॥
पालनम् । न० रक्षणे ॥ यथा । नभा-
र्यान्ताडयेत्कापिमातृवत्पालयेत्स
दा । नत्यजिद्धोरकर्ष्टे पियदिसाध्वी
पतिव्रतेति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥
पाल्यतेऽनेन । पाल० । करणाधिक
रणयोश्चेतिल्युट् ॥ सद्यः प्रसूता
याः गोदुर्गधे ॥

पालनी । स्त्री० प्रतिष्ठापिकायाम् ॥

पालाशः । पुं० हरिद्वर्णे ॥ पलाशस्य
पत्रस्यायम् । अण् ॥ पलाशदण्डा-
दौ ॥ पलाशस्यविकारः । पलाशा

पाली

दिभ्योवेत्यञ् ॥ न० । तमालपत्रे ।

लेजपात० इ० भा ॥ त्रि० हरिद्वर्ण
वति ॥ पलाशवृक्षसम्बन्धिनि ॥

पालाशषण्डः । पुं० मगधदेशे ॥ प-
लाशसमूहे ॥

पालाशी । स्त्री० मत्स्यविशेषे ॥ यथा
। पालाशिषण्डं तिलतैलयुक्तं वि-
पाचितं सैम्भवकासमर्देः । हिंम्वाद्वर्त
धात्रीफलचूर्णपूर्णं नवं नवं रोचनमा-
तनोति ॥ पालाशीवलदावृष्यावा
तघ्नीपित्तकृत्सरा । गुर्वीकफकरीचो
ष्णामेदः शुक्रविवर्द्धनीति ॥

पालिः । स्त्री० कर्णलताये ॥ अश्वी ॥
पङ्क्तौ ॥ अङ्के ॥ प्रभेदे ॥ कृत्रादि
देये ॥ पालयति पाल्यतेवा । पाल०
। ग्यन्तः । अचङ् ॥ पाल्याम् ॥

पालिका । स्त्री० कुन्तलिकायाम् । द
ध्यादिच्छेदन्याम् ॥ अश्वी ॥ कर्णप
त्रे ॥ पालयति । पाल० । गबुल् ॥

पालितः । त्रि० रक्षिते ॥

पालिन्दः । पुं० कुन्दुरुके ॥ पालयति
। पाल । वा० किन्दच् ॥

पालिन्दी । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् ।
श्यामायाम् ॥ गौरादिस्त्वान्डीष् ॥

पाली । स्त्री० यूकायाम् ॥ सस्मश्रुयो
षिति ॥ प्रान्ते ॥ सेतौ ॥ कल्पित
भोजने ॥ प्रशंसायाम् ॥ कर्णलत
योः ॥ उत्सङ्गे ॥ प्रस्थे ॥ चिह्ने ॥
वाप्याम् ॥ कृदिकारादितिडीष् ॥

पावन :

श्रेण्याम् ॥ स्थाल्याम् ॥

पाल्य : । त्रि० रक्षणीये ॥

पात्वलम् । न० पत्वलोदके ॥ यथा ।

अल्पं सरः पल्लवं स्याद्यच्चन्द्रर्चगे-
रवौ । नतिष्ठति जलं किञ्चित् तत्र त्वं
वारिपाल्वलम् ॥ पाल्वलं वार्यं भिष्य-
न्दिगुरुखादुन्निदोषकृत् ॥

पावकः । पुं० अष्टानां वसूनां मध्ये भगवद्भिभूतिविशेषे ॥ अग्नौ ॥ सदाचारे ॥ वज्रिमन्ये ॥ चित्रके ॥ भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ शोधयितनरे ॥ रक्तचित्रके ॥ कुसुम्भे ॥ वैद्युताग्नौ ॥ यथा । पावकः पवमानश्शुचिरग्निश्च त्रिवयः । निर्मथ्यः पवमानः स्याद् वैद्युतः पावकः स्मृतः ॥ यश्चासौ तपते सूर्यः शुचिरग्निस्त्वसौ स्मृतः ॥ इति कौर्मे १२९ अध्यायः ॥ पुनाति । पूज्० । गवुल् ॥ पक्षिषि० ॥

पावकारणि : । पुं० अग्निमन्थे ॥

पावकि : । पुं० कात्तिकेये ॥

पावन :। पुं० द्वैपायने । व्यासि ॥

पावके ॥ सभ्ये ग्नौ ॥ य : शीताप

नोदनाद्यऽर्थं बहुषु प्रदेशेष्वपि विधीय

तेससभ्योग्निः ॥ पीतभृङ्गराजे ॥

सिद्धके ॥ न० प्रायश्चित्ते । पापक्ष

यकरे ॥ जले ॥ कृच्छ्रे ॥ गोमये

॥ रुद्राक्षे ॥ कुष्ठौषधौ ॥ चित्र

के अध्यासे ॥ त्रि० ॥ पवित्रे

पाशजालम्

पूते । पात्रयितरि । पात्रयितरि । पात्रयितरि ।

गङ्गास्नानगायत्रीजपादौ ॥ पाचथ

ति । कर्त्तरि ल्युट् ॥

पावनध्वनि : । पुं० शङ्खे ॥ पावनो
ध्वनिर्यस्य ॥

पावनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ तुल-
स्याम् ॥ गवि ॥ गङ्गायाम् ॥

पावितः । त्रि० पवित्रीकृते ॥

पाशः । पुं० मृगपक्ष्यादिवन्धने ॥ के-
शादिपूर्वः । सङ्घाते ॥ कर्णपूर्वकः
शोभनार्थं ॥ कृत्रादिपूर्वो निन्दार्थं ।
बन्धनहेतौ । पाशजाले । देहेन्द्रि-
यादिसंयोगवियोगलक्षणे० अनवर-
तजन्ममरणजरारोगाद्यनर्थव्राते ॥
अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशेषु
॥ घृणादिषु ॥ यथा । घृणालज्जा
भयंशङ्का जुगुप्साचेतिपञ्चमी । कु-
लंशीलतथाजातिरष्टौपाशाः । प्रकी-
र्त्तिताः ॥ पाश्यतेबध्यतेयेनवा । पश-
बन्धने । चु० । घञ्० घोवा ॥

पाशकः । पुं० अच्चे । देवने । पासा०
। इतिभा० ॥ पाशयति० पशयति-
वा । पश० ॥ गवुल्० कुन्वा ॥

पाशजालम् । न० प्रावृत्यादौ ॥ प्रावृ-
तीश्वलेकर्ममायाकार्यचतुर्विधम् ।
पाशजालं समासेन धर्मान् भ्रूवको-
त्तिता : ॥ आत्मनां सहजसामर्थ्य-
प्रतिबन्धकत्वात् पाशानां जालमिव
जालम् ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम्

पाशपाणि : । पुं० वरुणे । अप्यतो ॥

पाश : पाणीयस्य ॥

पाशवपालनम् । न० घासे ॥

पाशित : । त्रि० पाशयुक्ते । बद्धे ॥

पाशी । पुं० वरुणे । प्रचेतसि ॥ व्या
धे ॥ यमे ॥ त्रि० पाशधरे ॥ पा-
शोऽस्यास्ति । इनि : ॥

पाशीकृत : । त्रि० पाशबद्धे ॥

पाशुपत : । पुं० शिवमल्याम् । एका
होले । वक्रपुष्पे ॥ पशुपत्यधिदैवते
॥ पशुपतिभक्ते ॥ पशुपतिपाशात्म
कपदार्थत्रयवादिनिशैवे ॥ पशुपते-
रयम् । तत्प्रियत्वात्तस्येदमित्यण्
॥ पशुपतिदेवतास्यवा । सास्यदेव-
तेत्यर्थे अश्वपत्यादित्त्वादण् ॥

पाशुपतव्रतम् । न० पशुपतिदेवताके-
वङ्गपुराणोक्तेव्रतविशेषे ॥ यथापशु
पतिर्निश्च्यं हत्वा सर्वमिदं जगत् । न
लिप्यते पुनः सोपियो निश्च्यं व्रतमा-
चरेत् ॥

पाशुपतास्त्रम् । न० पशुपतेः शूलाग्रे ॥

पाशुपाल्यम् । न० वैश्यवृत्तिविशेषे ।
गोरक्ष्ये ॥ पशून्गोमहिष्यादीन्पा-
लयति । पाल० । कर्मण्यण् । त
स्य कर्मभावोवा । ष्यञ् ॥

पाश्चात्यः । त्रि० अन्त्ये । चरमे ॥

पश्चाद्भवः । दक्षिणापश्चात्पुरस-
स्थक् ॥ पश्चिमदेशजाते ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम् । न० रोमके ।

पाषण्डी

रामलवणे । सांभर० इ० भा० ॥

पाश्या । स्त्री० पाशवृन्दे ॥ पाशानांसमू-
हः । पाशादिभ्योयः ॥

पाषकः । पुं० पादाभरणविशेषे । पा-
षुली० गौड़० भा० ॥

पाषण्डः । पुं० बौद्धचरणकादौ वेद
विरोधिनि । वेदवाङ्मरक्तपटमौण्डा
दिव्रतचर्याशालिनि । सर्वलिङ्गिनि
॥ त्यजपाषण्डसंसर्गसङ्गं भजसतांस
दा । पापंसनोति सनतिवा । षण्ण
दाने । षणसम्भक्तौवा । अमन्ताङ्
डः । पृषोदरादिः ॥

पाषण्डकः । पुं० पाषण्डे ॥

पाषण्डी । पुं० पाषण्डे ॥ वेदवाङ्मर-
क्तपटमौञ्ज्यादिव्रतचर्यापाषण्डम्
। तदस्यास्ति । इनिः ॥ तस्मात्पा-
षण्डिभिः प्रापै रालापं स्पर्शनं त्य-
जेत् । विशेषतः क्रियाकालियज्ञा-
दौचापि दीक्षितः ॥ क्रियाहानि-
र्गृह्यस्य मासमेकं प्रजायते । तस्या-
वलोकनात्सूर्यपश्येत मतिमान्नरः
॥ किंपुनर्यैस्तु सन्त्यक्तात्रयीसर्वात्म-
ना द्विज । पाषण्डभोजिभिः प्रापै-
र्वेदवादविरोधिभिः ॥ पाषण्डिनो
विकर्मस्थान् वैडालव्रतिकान् शठान्
। हेतुकान् बकवृत्तींश्च बाङ्मात्रेणा
पिनार्चयेत् ॥ दूरापास्तस्तु संसर्गः
सहास्यावापि पापिभिः । पाषण्डि
भिर्दुराचारैस्तस्मात्तान् परिवर्जयेत्

पाषाणमाक्षिकम्

॥ एतेनग्नास्तवाख्यातादृष्ट्याश्राद्धो
पघातकाः । एषांमन्त्राषणात्पुंसां
दिनपुण्यं विनश्यतीत्यादिपाद्मोत्त
रखण्डम् ॥

पाषाणः । पुं० प्रस्तरे । यावणि ।
उपले ॥ पिनष्टिः । पिष्टसञ्चू
र्णने । बाहुलकादानच् । पृ० ।
मूर्धन्यः षः । पषत्यनेनवापषवा
धेयन्ये च । हलश्चेतिघञ् । अण
ति । अण्० । अच् । पाषस्यासौ
अणश्च ॥

पाषाणदारकः । पुं० टङ्के । टांकी
ब्रुतिभा० । पाषाणस्यदारकः ॥
पाषाणदारणः । पुं० टङ्के ॥ पाषाणो
दार्यतेऽनेन । दृविदारणे । ग्यन्तः
। ल्युट् ॥

पाषाणभेदः । पुं० अश्मभेदे ॥
पाषाणभेदनः । पुं० हाथाजुडी० इ०
गौ० भा० प्रसिद्धे । वृक्षविषे ।
अश्मन्ने । शिलाभेदे । पाषाणभे
दद्वितीयाभाषा ॥ पाषाणभेदनोश्मन्तो
गिरिभिर्निघ्नयोजनी । अश्मभेदोहि
मस्तिक्तः कषायोवस्तिशोधनः ॥
भेदनोहन्तिदोषार्थी गुल्मकृच्छ्राश्म
हृद्रुजः । योनिरोगान् प्रमेहांश्च
प्लीहशूलव्रणानिचेतिभावमिष्टः ॥
पाषाणभेदी । पुं० अश्मभेदे । पत्यर
चूर० इतिभाषा ॥

पाषाणमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥

पिङ्गः

पाषाणी । स्त्री० वटखंरा० इ० प्र०
क्षुद्रपाषाणे । पृषाकरायां ॥

पिकः । पुं० कोकिले । वनप्रिये ॥
अपिकायति । कैशब्दे । आतस्थो
पसर्गेकः । वष्टिभागुरिरस्त्रोपमवा
प्योरुपसर्गयोः ॥

पिकप्रियः । पुं० आम्ने । पिकानां
प्रियः ॥

पिकप्रिया । स्त्री० महाजम्ब्वाम् ॥
पिकबन्धुः । पुं० आम्नेहृत्ते ॥
पिकानांबन्धुरिव ॥

पिकरोगः । पुं० आम्नेहृत्ते ॥
पिकवल्लभः । पुं० आम्नेहृत्ते ॥ पिका
नांवल्लभः ॥

पिकाक्षः । पुं० रोचन्यां ॥
पिकाङ्गः । पुं० खगान्तरे ॥

पिकानन्दः । पुं० वसन्तकाले ॥ पि
कानामानन्दोयस्मिन् ॥

पिकी । स्त्री० कोकिलस्त्रियाम् । को
किलायां ॥

पिकेक्षणः । त्रि० कोकिलचक्षुस्तुल्य
चक्षुर्युक्ते ॥

पिकेक्षणा । स्त्री० कोकिलाक्षे ॥

पिङ्गः । पुं० हस्तिशिखौ ॥ इ० शब्द
माला ॥

पिङ्गः । पुं० पिङ्गवर्णः ॥ मूषिके
॥ न० । वलाके ॥ हरिताले ॥

त्रि० । पिङ्गलवर्णवति ॥ पिङ्ग
ति । पिङ्गवर्णः । अच् । न्यङ्

पिङ्गल :

कादि : ॥

पिङ्गकपिशा । स्त्री० तैलपायिका
याम् ॥

पिङ्गचक्षुः । पुं० कुंभीरे ॥

पिङ्गजटः । पुं० शिवे ॥

पिङ्गतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पिङ्गलः । पुं० नागविशेषे ॥ रुद्रे

॥ चण्डाङ्गोः पारिपाश्विके ॥

निधिप्रभेदे ॥ कपौ ॥ अग्नौ ॥

मुनिविशेषे ॥ नकुले ॥ स्थावरवि

षविशेषे ॥ क्षुद्रोलूके ॥ वत्सरविशे

षे ॥ देशभङ्गोद्यदुर्भिक्षसमासात्

कथयाम्यहम् । पिङ्गले चारुपद्मा

क्षिदुर्भिक्षं नर्मदातटे ॥ पिङ्गल

नागाचार्यकृतप्राकृतच्छन्दोग्यवि

शेषे ॥ नीलपीतमिश्रितवर्णे ॥

तत्पर्यायाः यथा । कण्डारः क

पिलः पिङ्गः पिशङ्गः कटुः

। केचिद्वचनद्वयं पर्यायमाहुः अत्र

नीलपीतः कपिलः । रोचनाभः

पिशङ्गः । कनकपिङ्गलः कटुः

॥ पिशङ्गोरोचनापाण्डुः कटुः

कनकपिङ्गलः ॥ इति नाममाला ॥

पिङ्गोदीपशिखाभः स्यात्पिशङ्गः

पद्मधूलिवत् । पीतनीलहरिद्रक्तः

कडारस्तृणवज्जिवत् ॥ त्रि० । तद्व

र्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्भेदमवहा

वर्णविशेषः कपिलः इत्यपि व्या

ख्यातारम्भाहुः ॥ न० । पित्तले

पिङ्गाशः

॥ पिञ्जति । पिञ्जिवर्णे । वृषादि

त्वात्कलच् । न्यङ्कादित्वात्

कुत्त्वम् ॥ यद्वा ॥ पिङ्गोवर्णेऽस्या

स्ति । सिन्ध्यादित्वात्लच् ॥ पिङ्ग

लोवर्णेऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

पिङ्गललोहम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥

पिङ्गला । स्त्री० वामनास्यदक्षिणदि

ग्गजस्यहस्तिन्याम् ॥ कुमुदस्यकरि

ण्याम् ॥ विश्याविशेषे ॥ यथा । आ

शाहिपरमंदुःखं नैराश्र्यं परमं सुख

म् । यथामंक्षितकान्ताशंसुखं सुप्वा

पपिङ्गलेति श्रीभागवतम् ॥ कर्णि

कायाम् । पक्षिविशेषे ॥ राजरीच्या

म् ॥ शिंशपायाम् ॥ ज्योतिष्मत्या

म् ॥ नाडीविशेषे ॥ दक्षिणाण्डा

धः स्थाधनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तंग

तायानाडीसापिङ्गलेत्युच्यते ॥

पिङ्गलिका । स्त्री० वलाकायाम् ॥

पिङ्गसारः । पुं० हरिताले ॥ इ० रा० ॥

पिङ्गस्फटिकः । पुं० गोमेदमणौ ॥

पिङ्गा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ हिङ्गु

नालिकायाम् । रामठायाम् ॥ चण्डि

कायाम् । उमायाम् ॥ वंशरोचना

यामिति रा० नि० ॥ हरिद्रायाम् ।

इति श० चं ॥

पिङ्गाक्षः । पुं० शिवे ॥ त्रि० पिंगल-

नेत्रे ॥ पिङ्गे अक्षिणीयस्य । बहुव्रीहा

वितिषच् ॥

पिङ्गाशः । पुं० पक्षीपतौ ॥ मत्स्यवि

पिचु :

शेषे । पाङ्गाश० इ० गौ० भा० ॥
 न० जात्यस्वर्णे ॥
 पिङ्गाशी । स्त्री० नालिकायाम् ॥ इ०
 . हे० चं० ॥ नालिकायामिति मेदि
 निकः ॥
 पिङ्गास्यः । पुं० पिङ्गाशमस्ये ॥ त्रि०
 पिङ्गलवर्णमुखविषिष्टे ॥
 पिङ्गी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥
 पिङ्गजः । पुं० शिवे ॥
 पिङ्गोयजः । पुं० रवेः पार्श्वगान्तरे ॥
 पिचण्डः । पुं० उदरे ॥ पशोरवयवे
 ॥ अपिचमस्यन्नम् । चमु० । जम-
 न्ताडः । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्यो
 रूपसर्गयोः ॥ अपिचण्डातेऽनेन
 हेतुनावा । चडिकोपे । पुंसीति
 घोवा ॥
 पिचण्डलः । त्रि० तुन्दिले ॥ अति
 शयितं पिचण्डमुदरमस्य । तुन्दादि
 त्वादिलच् ॥
 पिचयः । पुं० कार्पासि ॥ इ० हे० ॥
 पिचिण्डः । पुं० पिचण्डार्थे ॥ पृ० ॥
 पिचिण्डका । स्त्री० पिण्डकायाम् ।
 जङ्गापश्चिमभागे । पिण्डली० इति
 भाषा० ॥
 पिचिण्डलः । त्रि० तुन्दिले । वृह-
 त्कुक्षौ ॥ अतिशयितं पिचिण्डमुदर
 मस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥
 पिचुः । पुं० निर्वीजकार्पासि । तुले ।
 कुष्ठभेदे ॥ कर्षे ॥ असुरविशेषे ॥

पिच्छा

भैरवे ॥ सस्यप्रभेदे ॥ पिचति ॥
 पिचुमर्दने । मृ० कुः ॥
 पिचुकः । पुं० मदनवृक्षे । मयना०
 इति० गौडभा० ॥
 पिचुतलः । पुं० न० कार्पासतूले ॥
 पिचुमन्दः । पुं० निम्बदुमे ॥ पिचुं
 कुष्ठविशेषमन्दयति । मदिस्तुत्या
 दौ । णिच् । कर्मण्यण् ॥
 पिचुमर्दः । पुं० निम्बवृक्षे ॥ पिचुं कु
 ष्ठभेदमर्दयति । मृदकोदे । णिच् ।
 कर्मण्यण् ॥
 पिचुलः । पुं० भावुकद्रुमे । भाउ०
 इतिभा० ॥ इज्जले । हिज्जले ॥
 जलवायसे ॥ पिचुतूललाति । ला०
 । आतोनुपेतिकः ॥
 पिच्चटम् । न० सीसके ॥ रङ्गे । त्रपु-
 ण् । रांग० इ० भा० ॥ पुं० नेत्र
 रोगे ॥ पिच्चयति पिच्यतेवा । पिच्च
 क्कदने । अच् । पिच्चंटीकते । अ-
 न्येभ्योपीतिङः ॥ पिच्चयति । श-
 कादिभ्योऽटन्वा ॥
 पिच्छः । पुं० लाङ्गूले । पुच्छे ॥ न० ।
 वर्हंशिखण्डे ॥ चूडायाम् । पिच्छ
 तिपिच्छयतिवा । पिच्छकुट्टने । अ
 चघञ्वा ॥
 पिच्छलः । त्रि० अशुद्धे ॥
 पिच्छलदला । स्त्री० वदरीवृक्षे ॥
 पिच्छवाणः । पुं० श्येनपक्षिणि ॥
 पिच्छा । स्त्री० पूगे ॥ कटायाम् ॥

पिच्छिलत्वक्

कोषि ॥ मोचायाम् ॥ शाल्मलिवे
ष्टे ॥ भक्तसंभूतमण्डे । मांड० इ०
भा० ॥ पङ्क्तौअश्वपदामये ॥ पिच्छि-
ले ॥ चोलिकायाम् ॥ फणिलाला-
याम् ॥ शिंशपावृक्षे ॥ इ० श०
च० । पिच्छाते । पिच्छवाधे । गुरो-
श्चेत्यः । टाप् ॥ पिच्छतिपिच्छाते
वा । अच् घञ्वा ॥ यदा । पतितु-
मिच्छति । पत्ल० । सन्नतः । प०
अच् पृषोदरादिः ॥
पिच्छावान् । त्रि० पिच्छिले ॥ अ-
स्त्यर्थमत् ॥

पिच्छितिका । स्त्री० शिंशपायाम् ॥
पिच्छिलः । पुं० बहुवारके । श्लेष्मा-
न्तकवृक्षे ॥ त्रि० विजिले । लाल-
सीके । विजिलन्तुभक्तमण्डयुक्तमि-
तिरायमुकुटःसरसव्यञ्जनादीतिभर-
तःसूपादीतिरमानाथः । स्निग्धसूपा-
दीतिभानुदीक्षितः । यथा । तरु-
णसर्पपशाकंनवौदनानिपिच्छिला-
निचदधीनि । अल्पव्ययेनमुन्दरि-
याम्यजनोमिष्टमश्नातीति ॥ मण्ड-
युक्तव्यञ्जनमितिनीलकण्ठः ॥ पि-
च्छाभक्तादिमण्डोस्यास्ति । पिच्छा-
दित्वात्डलच् ॥

पिच्छिलकाः । पुं० धन्वनवृक्षे ॥

पिच्छिलच्छदा । स्त्री० उपोदक्याम् ॥

पिच्छिलत्वक् । पुं० नागरङ्गवृक्षे ॥ ध-

पिञ्जलः

पिञ्जलसारः । पुं० मोचरसे ॥
पिञ्जला । स्त्री० पोतिकायाम् ॥ शिं-
शपायाम् ॥ शाल्मली ॥ सिन्धुवि-
शेषे ॥ कोकिलाक्षे ॥ वृश्चिकाक्षुपे ॥
शूलीतणे ॥ अतस्याम् । कच् व्याम् ॥
शाल्मलिनिर्यासः पिच्छा । सास्या-
स्ति । पि० डलच् ॥

पिञ्जोदकम् । न० नेत्रमले ॥

पिञ्जः । पुं० वधे ॥ पिञ्जनम् । पिजि-
हिंसायाम् । चु० । अच् ॥ कर्पूर-
विशेषे ॥ न० वले ॥ त्रि० ॥ व्याकु-
ले । व्यग्रे ॥

पिञ्जटः । पुं० नेत्रमले । दृषिकायाम् ॥
पिञ्जनम् । न० कार्पासस्फोटनधनु-
षि । विहनने । तूलस्फोटनकर्म-
के । पीजनद्व० भा० ॥

पिञ्जरः । पुं० अश्वविशेषे ॥ पीतरक्त-
वर्णे ॥ न० पीतके । हरिताले ॥
स्वर्णे ॥ नागकेशरे ॥ पक्ष्यादिरो-
धगृहे ॥ त्रि० चित्रिते ॥ पीतव-
र्णे ॥ पिञ्जनम् । पिजिहिंसाया-
म् । वर्णेवा । घञ् । निष्ठायामनि-
ट्त्वचनान्नकुत्त्वम् । पिञ्जवर्णविशे-
षरातिकः ॥

पिञ्जरकम् । न० हरिताले ॥

पिञ्जलः । पुं० अत्यन्तव्याकुलसैन्ये ।
समुत्पिञ्जे ॥ पिञ्जयति० पिञ्जते-
वा । पिजि० । बाहुलकादलच् ॥
पिञ्जलातिवा । आतद्धतिकः ॥

पिटक :

न० ॥ कुशपत्रे ॥ हरिद्राभि ॥ हरि-
ताले ॥

पिञ्जली । स्त्री० कुशान्तरवर्षितप्रादेश-
मात्रसायकुशपत्रद्वये । पवित्रे ॥
यथा । अनन्तर्गभिर्गणसागंकौशद्वि-
दलमेवच । प्रादेशमात्रं चैयंपवित्रं
यत्रकुत्रचित् ॥ एतदेवहिपिञ्जल्या
लक्षणंसमुदाहृतमितिच्छन्दोगपरि-
शिष्टम् ॥

पिञ्जा । स्त्री० तूले ॥ हरिद्रायाम् ॥
हिमायाम् ॥

पिञ्जानम् । न० स्वर्णे ॥ इतिरा-
नि ॥

पिञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् ।
पञ्चजङ्गमीभाषा ॥ इ० त्रि० ॥

पिञ्जूलम् । न० कुशवर्त्याम् ॥ व-
र्त्तिकायाम् ॥ पिञ्जति । पि-
जि० । खर्जपिञ्जादिभ्य ऊरोलचा-
वित्थूलच् ॥

पिञ्जूपः । पुं० कर्णमले ॥ इ० हे० ॥

पिञ्जिटः । पुं० नेत्रमले ॥

पिञ्जोला । स्त्री० पत्रकाहलायाम् ॥

पिटः । पुं० नलादिरचितेभाण्डे । कं
डोले । पेटपीटार० इतिचभा-
षा । पेटति । पिटशब्दसङ्घात-
योः । कर्तरिङ्गुपधेतिकः ॥
न० चाले ॥ इ० त्रि० ॥

पिटकः । पुं० पेटके । पेडायाम् ।
मञ्जुषायाम् ॥ त्रि० विस्फोटे ॥ पे-

पिण्डा

टति । पिट० । कुन् । स्त्रियां० पि-
टका । क्षिपकादित्वान्नेत्वम् ॥

पिटक्या । स्त्री० पिटकसमूहे ॥ पिट-
कानांसमूहः । पाशादिभ्योयः ॥

पिटङ्कशः । पुं० पर्वताभिधेमत्स्थे ॥

पिटङ्कोका । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

पिटाकः । पुं० मुनिविशेषः ॥

पिटुकम् । न० दन्तकिटुके ॥

पिठरः । पुं० स्थाल्याम् ॥ गृहप्रभेदे ॥

कुट्टके । उद्घाटे ॥ न० । मुस्तायाम्

॥ मन्यानङ्गडे ॥ पेटति पिठ्यतेवा

। पिठहिंसासंक्लेशनयोः । बाहुल

कादरोगुणाभावश्च ॥ पिठरिगुपधे-

तिकः । पिठराति । रादाने । आ

तोनुपेतिकः ॥

पिठरी । स्त्री० स्थाल्याम् ॥ अधः स

च्छिद्रपिठरीतिलच्यम् ॥

पिडकः । पुं० स्फोटके ॥ इ० हे० ॥

पिडका । स्त्री० स्फोटकविशेषः । पिडि

या इ० फुडिया० इतिचभाषा ॥

पिण्डः । पुं० वीले ॥ वले ॥ सान्द्रे ॥

देहे ॥ अगारैकदेशे ॥ देहैकदेशे ।

अङ्गे ॥ निवापे ॥ गोले सिद्धके ॥

ओड्गुप्पे ॥ वृन्दे ॥ कवले ॥ गज

कुम्भे ॥ मदनवृत्ते ॥ न० । आजी

वने ॥ अयसि ॥ पुं० न० श्राद्धवि-

शेषद्रव्यनिर्मितविल्वफलाकारेपिट

देयेऽन्ने ॥ पिण्डते । पिडिसङ्घाते ।

अच्० ॥ पिण्डातेवा । कर्मणिघञ् ॥

पिण्डफला

पिण्डकः । पुं० सिद्धनामगन्धद्रव्ये ॥
 पिशाचे ॥ पिंडालौ ॥ बोले ॥ पि
 ण्डमूले ॥ स्वार्थेकन् ॥
 पिण्डकन्दः पुं० । पिण्डालौ ॥
 पिण्डखर्जूरः । पुं० राजजम्ब्वाम् । पि
 ण्डखर्जूर्याम् ॥
 पिण्डखर्जूरी । स्त्री० मधुस्रवायाम् ।
 स्वादुपिण्डायाम् पिण्डखर्जूर० इ०
 भा० ॥ पिण्डखर्जूरिकात्वन्यासादे
 शेषश्चिमेभवेत् ॥ गुणार्थपश्यखर्जूरी
 म् ॥
 पिण्डतालकम् । न० हरितालप्रभेदे ।
 पिण्डाख्ये ॥ निष्पत्रं पिण्डसदृशं-
 स्वल्पसत्त्वं तथागुरु । स्त्रीपुष्पहारकं
 स्वल्पगुणं तत्पिण्डतालकम् ॥
 पिण्डतैलकः । पुं० तुरुष्के । सिद्धे ॥
 पिण्डदः । पुं० पिण्डदानकर्त्तरि ॥
 यथा । लेपभाजश्चतुर्थाद्याः पित्रा
 द्याः पिण्डभागिनः । पिंडदः स
 मस्तृषांसापिंडांसाप्तपौरुषम् ॥
 पिण्डपदम् । न० अङ्कविशेषे ॥
 पिण्डपादः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥
 पिण्डपुष्पम् । न० अशोकपुष्पे ॥ जवा
 पुष्पे ॥ कुशेशये । पद्मपुष्पे ॥ तगर
 पुष्पे ॥
 पिण्डपुष्पकः । पुं० वास्तूके ॥
 पिण्डफला । स्त्री० अलावाम् ॥ क-
 टुतुम्ब्याम् ॥ पिण्डद्रवफलानिय
 मस्येति टाप् ॥

पिण्डालुकम्

पिण्डमुस्ता । स्त्री० नागरमुस्तके ॥
 पिण्डमूलम् । न० गजाण्डे । पिण्ड-
 के । मूलविशेषे ॥ गर्जरे ॥
 पिंडलः । पुं० सेती ॥ इ० हारा० ॥
 पिंडवीजकः । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥
 पिंडा । स्त्री० पिंडायसे ॥ कस्तूरीप्र
 भेदे ॥ वंशपत्न्याम् ॥
 पिंडातः । पुं० सिद्धके ॥
 पिंडान्वाहार्यकम् । न० अन्वाहार्ये ।
 मासिकश्चाङ्गे ॥ पितृयज्ञपिंडाना
 मनुपश्चादाह्रियते इति ॥
 पिण्डाभ्रम् । न० घनीपले ॥
 पिंडायसम् । न० तीक्ष्णायसे ॥
 पिंडारः । पुं० क्षपणे ॥ गोपे ॥
 महिषीरक्षके ॥ द्रुमे ॥ लेपे ॥ विकङ्क
 तवृक्षे न० । फलशाकविशेषे ॥ पिंडा
 रंशीतलंवन्ध्यं पित्तघ्नं रुचिकारकम्
 । पाकिलघुविशेषेण विषशान्तिकरं
 स्मृतम् ॥
 पिंडारकम् ॥ न० भीमेतीर्थभेदे । द्वा
 रवत्त्यामेतत्तीर्थम् । अत्र महादेव
 स्तिष्ठति । पद्मचिह्नयुक्तामुद्राः शूल-
 चिह्नितानि पद्मानि चाद्यापि दृश्यते ॥
 पिंडालुः । पुं० कन्दगुडूच्याम् । य
 न्यले । रोमकन्दे । ताम्बूलपत्रे
 । मुथिनी० इ० भा० । चुवडिआ
 लु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥
 पिंडालुकम् । न० चुवडिआलु० गो
 लआलु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिच्छीतगरक :

पिंडाशः । पुं० भित्री ॥
 पिंडाह्वा । स्त्री० नाडौहिङ्गुनि ॥
 पिंडिका । स्त्री० रश्मिर्भा । रथचक्र
 मध्ये सर्वशः काष्ठानियमसज्ज्यन्ते त
 स्मिन् ॥ पिचिंडिकायाम् । जानुनो
 धोमांसलप्रदेशे । पिंडली० इ०
 भा० ॥ श्वेतास्त्री ॥ वेद्याम् ॥
 प्रतिमायाधारे । पीठे ॥ पीडान्ते
 अरायस्याम् । पिडि० । हलश्चेति
 घञ् । गौ० डीप् । स्वार्थेकन् ॥
 पिंडितः । पुं० तुरुष्क । सिद्ध
 के । नागौरीगूढ० लोबान० इ०
 भा० ॥ त्रि० गुणिते ॥ घने ॥
 पिंडी । पुं० पिंडीतके । मद्ने ॥
 पिंडिलः । पुं० सेतौ ॥ गणके ॥
 त्रि० स्थूलजघे ॥ पिंडते । पिडि०
 । सलिकलीति० इलच् ॥
 पिंडिला । स्त्री० गोडुम्बायाम् ॥
 पिंडी । स्त्री० पिंडीतगरे ॥ अलावू
 प्रभेदे ॥ खर्जूरविशेषे ॥ गौ० डी
 ष् ॥ ज्ञाननिरूपणार्थकोपन्यासे ।
 इ० धरणिः ॥ पिंडे ॥ भक्तपिं
 डीमुगम्भनीमितिकालिकापुराणम् ॥
 पिंडीतकः । पुं० मरुवके । श्वसने ।
 मदनवृक्षे ॥ पिंडीतनोति । तनु० ।
 अन्येभ्योपीतिडः । संज्ञायांकन् ॥
 तगरे ॥ फणिज्भके ॥
 पिंडीतगरकः । पुं० तगरविशेषे ।
 कफवर्द्धने ॥

पितामहः .

पिंडीतगरकः । पुं० तगर ।
 पिंडीतरुः । पुं० महापिंडीतरौ ॥
 पिंडीपुष्पः । पुं० अशोकवृक्षे ॥
 पिंडीरः । पुं० दाडिमद्रुमे ॥ त्रि०
 नीरसे ॥
 पिंडीशूरः । पुं० गेहेनर्दिनि । गेहे
 शूरे । स्वगेहमात्रेवसन्परहं पिणि
 ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
 पिंडोलिः । स्त्री० भुक्तसमुज्झिते ॥
 पिण्याकः । पुं० न० तिलकल्के ।
 खल० इ० भा० ॥ तिलकिट्टन्तु
 पिण्याकस्तथा तिलखलिः स्मृता ।
 पिण्याकोग्लयनोरुक्षो विष्टम्भीदृष्टि
 दूषणः ॥ हिगुनि ॥ वाक्कीके ।
 कङ्कुमे ॥ सिद्धके ॥ पण्यते । प-
 ण० । पिनाकादयश्चेतिसाधुः ॥
 यदा । पिनष्टिपिष्यतेवा । पिष्टु
 सञ्चरणे । पिनाकादित्वादाकः
 घस्यन्त्वम् । धातोर्युगागमश्च ॥
 पितरौ । पुं० सहोक्तामातापित्रोः ॥
 माताचपिताच । पितामाचेत्येक
 शेषः ॥
 पितामहः । पुं० विरञ्ची । पद्मयोनी
 । ब्रह्मणि ॥ तापस्यजनके । आर्य
 के ॥ लोकपितृणांमरीच्यादीनाम
 र्यमादीनांवापितापितामहः ॥ पितृ
 व्यमातुलमातामह पितामहाइत्यत्र
 मातृपितृभ्यां पितरिडामहच्निपा
 तितः ॥ आदिगुरुचतुष्कले (५॥) ॥

पितृगण :

पितामहसरः । न० तीर्थविशेषे ॥

पितामही । स्त्री० पितामहतपन्याम्

॥ पितुर्माता । मातरिषिञ्चेतिडा
महच्षित्वान्डीष् ॥

पिता । पुं० ताते ॥ जनके ॥ सचवा

लोपिपितैव । यथाहमनुः । ब्राह्म

स्यजन्मनः कर्त्तास्वधर्मस्यचशासि

ता । वालोपिविप्रोबृहस्यपिताभव-

तिधर्मतः अध्यापयामासपितृन्शि

शुराङ्गिरसः कविः । पुत्रकादिति

होवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥ तेत

मर्थमपृच्छन्तदेवानागतमन्यवः ।

देवाश्चेतान्समेत्येचुर्न्याय्यैवः शि

शुरुक्तवान् ॥ अज्ञोभवतिवैवालः

पिताभवतिमन्त्रदः । अज्ञंहिवाल

मित्याहुः पितेत्येवतुमत्रदमिति

॥ पाति । पारक्षणे । नमृनेष्टृत्वष्टि

तिनिपातनात्साधुः ॥ पुं० भू०

पितरः । दिव्यपितृगणे ॥ ऋषिभ्यः

पितरोजाताः पितृभ्योदेवमानवाः

। देवैभ्यश्चजगत्सर्वचरंस्थागवन्पूर्व

शः ॥ पितरोग्निष्वात्तमुखाः ॥

स्वधापितृणांपत्नी ॥

पितृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥ इ

तिशब्दमाला ॥

पितृकाननम् । न० श्मशाने ॥

पितृकार्यम् । न० पितृनुद्दिश्यक्रिय-

माणे श्राद्धादौ ॥

पुं० आज्यपादीनांसमूहे

पितृप्रसू :

सोमपादिषु ॥ मनोर्हैरग्न्यगर्भस्य-

येमरीच्यादयः सुताः । तेषांमृषी

णांसर्वेषांपुत्राः पितृगणाःस्मृताः ॥

पितृगृहम् । न० श्मशाने ॥ पितुर्वैश्व-

नि ॥

पितृतर्पणम् । न० पितृतीर्थे । तर्जन्य

ङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ निवापे ॥ तिले ॥

पितृतीर्थेन पित्रुद्देश्यकजलदाने ॥

पितृणांष्टमिमात्रे ॥ विनारूप्यसु-

वर्णेनविनाताम्रतिलैः खगैः । वि

नादर्भैश्चमन्त्रैश्चपितृणांनोपतिष्ठति

इतिशङ्कः ॥ नैष्टकादिचितेपितृंस्त

र्पयेत् । नवेष्टितशिरानकृष्णकषाय

वासादेवपितृकार्यं कुर्यात् ॥ *** ॥

यदेष्टतर्पयत्यङ्गिः पितृनुस्त्रात्त्वादि

जोत्तमः । तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृ

यज्ञक्रियाफलमितिमन्वादयः ॥

पितृतिथिः । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥

पितृतीर्थम् । न० गयायाम् ॥ तर्ज

न्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ पितृणांतीर्थम् ॥

पितृदानम् । न० निवापे । सपिण्ड

नादूर्ध्वपित्रुद्देशेनदाने ॥ पितृपदं

मृत्तोपलक्षणम् । तेनमात्रादेरपि

ग्रहणम् ॥ पितृभ्योदानम् ॥

पितृदानकम् । न० निवापे ॥

पितृपतिः । पुं० यमे ॥ पितृणांपतिः ॥

पितृपिता । पुं० पितामहे ॥ पितुः

पिता ॥

पितृप्रसूः । स्त्री० सायंसंध्यायाम् ॥

पितृलोकः

पितृन्प्रसूते । कृष् । पितृणां
प्रसूता ॥ पितामह्याम् ॥
पितृप्रियः । पुं० भृङ्गराजे ॥ पितृणां
प्रियः ॥
पितृवाग्व्यः । पुं० पितृमात्रादिषु ॥
यथा । पितृमातापिताभ्राता पितु
भ्रातुः स्वसुः सुताः । पितुः
पितुः सोदराश्चविज्ञेयाः पितृवाग्व्य
वाः
पितृभोगीणः । त्रि० पितृशरीरहिते
॥ पितृभोगः शरीरम् । तस्मै हि
तः । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तर
पदात्त्वः ॥
पितृभोजनः । पुं० मात्रे ॥ न० ।
पितृणांभक्षणम् ॥
पितृभ्राता । पुं० पितृव्ये ॥ पितु
भ्राता ॥
पितृमान् । त्रि० सुशिक्षिते ॥ प्रशं
सार्थमतुप् ॥
पितृयज्ञः । पुं० पितृणांतर्पणे ॥
पितृयाणः । पुं० कर्मिणांमार्गविशेषे
। इष्टापूर्तेदत्तमितिकर्मतेनप्रतिप
त्तये पथि । कृष्णागत्त्यपरपर्यायेद
क्षिणमार्गे ॥
पितृराजः । पुं० अर्यमसि ॥ पितृणां
राजा । टच् ॥
पितृलोकः । पुं० पितृणांभुवने ॥
दक्षिणमार्गे ॥ यएषदक्षिणः पन्थाः
पितृलोकः सञ्च्यते । मनुष्या

पित्तम्

नन्दतः सोयंगुणैस्तु स्याच्छ्रुताधि
कः ॥
पितृवनम् । न० श्मशाने ॥ पितृणां
वनम् ॥ पितृन्वनतिवा । वनस
म्भक्तौ । प्रचाद्यच् ॥
पितृव्यः । पुं० पितृभ्रातरि ॥ पितृ
व्यमातुलेतिनिपातनात् । पितु
भ्रातरिव्यत् ॥
पितृष्वसा । स्त्री० पितुः स्वसुरि
। पितृभगिन्याम् ॥ मातृपितृभ्यां
स्वमेतिषत्वम् ॥
पितृस्वस्वीयः । त्रि० पितृभगिनेये ॥
पितृमन्निभः । त्रि० मनोजवे । पितृ
समे ॥ पितृवसस्यङ्निभाति ।
भा० । आतश्चोपसगङ् ० कः ॥
पितृमूः । स्त्री० मन्ध्यायाम् ॥
पित्तम् । न० शरीरस्यधातुविशेषः ।
मात्रौ ॥ अस्यस्वरूपम् । पित्तम्
णां द्रवंपोतं नीलं सत्वगुणीत्तरम् ।
सरंकटुलघुस्निग्धं तीक्ष्णमस्त्रन्तु
पाकतः ॥ पीतंनिरामम् । नीलं
प्रामाशयगतंसौरंतेजः
पित्तमत्युच्यते ॥ अस्यकोपकालो
यथा । पित्तस्यवर्षान्तनिदाघयोश्चे
ति । अत्रकोपइति संबध्यते ॥
यतः । आश्विनेकार्तिकेमासि
वैशाखज्येष्ठयोर्ध्रुवम् । वैद्यशास्त्र
विचारज्ञैः पित्तोराजा प्रकीर्तित
इतिनिर्देशात्पुंस्त्वमपि । अस्यप्र

पित्तद्रावी

कोपकारणान्याहभावमिश्रः । क
टुम्लोष्ण विदाहि तीक्ष्णलवणक्री
धोपवासातपस्वीसम्भोगदृष्टाक्षुधा
भिहननव्यायामनद्यादिभिः । भुक्ते
ऽजीर्यतिभोजनेचशरदिशीघ्रे तथा
प्राणिनामध्याक्ते च तथा ह्यरात्रसम
येपित्तप्रकोपोभवेदिति ॥ अन्यच्च
। माषैस्तिलैःकुलत्थैश्चमत्स्यैर्मेषा
मिषेणच । गव्येनदधितक्रेणनृणां
पित्तं प्रकुप्यतीति ॥ शब्दचन्द्रिका
यामस्यप्रभेदाः पंचोक्ताः । यथा
। पाचकंभाजकंचैवरञ्जकालोचके
तथा । साधकंचैवपंचेतिपित्तनामा
न्यनुक्रमादिति ॥ एषांस्थानान्या
ह । अग्न्याशयेयकृत्प्लीकृद्द्वये
लोचनद्वये । त्वचिसर्वशरीरेषुपि
त्तं निवसतिक्रमादितिभावप्रकाशः
॥ अपिदीयतेस्म । दो० देह्० वा
। क्तः । अचउपसर्गात्तः । वष्टिभा
गुरिरलोपमवाप्योरुपसर्गर्थः । सं
श्चापूर्वकत्वादस्तीतिदीर्घान् ।
पित्तघ्नम् । न० घृते ॥ पित्तं हन्ति । ह
न० । अमनुष्यकटुकेचेतिठक् ॥
त्रि० पित्तनाशकद्रव्ये ॥
पित्तघ्नी । स्त्री० गुडूच्याम् ॥ डीप् ॥
पित्तज्वरः । पुं० पैत्तिकज्वरे ॥ विशेष
तः कोमलनारिकेलंनिहन्तिपित्त
ज्वरमूत्रदोषान् ॥
पित्तद्रावी । पुं० मधुरजम्बीरे ॥

पिनङ्गः

पित्तरक्तम् । न० रोगविशेषे । रक्त-
गित्ते ॥
पित्तलम् । न० धातुविशेषे । आर-
कूटे । पीतल० इ० भा० ॥ त्रि०
पित्तवति ॥ पित्तमस्यस्यास्मिन्-
वा । सि० लच् ॥
पित्तला । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् । ला-
ङ्गल्याम् ॥ टाप् ॥
पित्तारिः । पुं० पर्पटे ॥ लाक्षायाम् ॥
चन्दनान्तरे ॥ पित्तस्य अरिः ॥
पिचोयः । त्रि० पिचं हिते । तस्मै-
हितमितिच्छः ॥
पित्त्यः । न० पित्ततीर्थे । अङ्गुष्ठाङ्गु-
ल्योर्मध्ये ॥ आद्यादौ । सधुनि ॥
आहकल्ये ॥ पितरोदेवतात्रयस्य ।
वाय्वतुपिचितियत् । शीङ्कृतः ।
यस्येतिच ॥ त्रि० पितुरागते ॥ त-
तआगतद्रव्यधिकारिपितुर्वच्चेतिय-
त् ॥
पित्सन् । पुं० विहङ्गमे । त्रि० पतने-
च्छौ ॥ पतितुमिच्छुः । लट् । श-
तृ । सनिमीमेतीस् । अभ्यासलोपः ॥
पित्सनम् । न० पथि ॥ इतिप्राणकृष्ण
शब्दास्त्वधिः ॥
पित्सुः । त्रि० पिपतिपति ॥
पिधानः । पुं० न० तिरोधाने ॥ अ-
पिपूर्वकडुधाजोत्पुट । वष्टिभागु-
रिरितिपञ्चेअलोपः ॥
पिनङ्गः । त्रि० आमुक्ते । परिहितक-

पिपीलक :

वचादौभटे ॥ अपिनद्यतेस्म । गह-
वंधने । कर्मणिक्तः । वष्टिभागुरि-
रित्यल्लोपः ॥

पिनाकः । पुं० न० रुद्रचापे ॥ पांशु-
वर्षे ॥ त्रिशूले ॥ शाङ्करएवत्रिशूलः
इति० स्वामी । पातिशिवानुचरान् ।
पिनाकादयश्चेतिपातेराकः इत्त्व-
नुम्च ॥ पनाय्यते । पनस्तुतौ ॥

पिनाकादिच्चात्साधुर्वा ॥

पिनाकी । पुं० शिवे ॥ पिनाकोधनु-
रस्यास्ति । इनिः ॥ यात्रायोगान्त-
रे ॥ रविः पष्ठेसितम्बिद्रे तृतीय-
भूमिनन्दनः । पिनाकयोगोविद्धे-
योयातुर्विजयकारकः ॥

पिपतिषन् । पुं० भवे ॥ वि० पिप्सौ ।
पतनेच्छौ ॥

पिपतिषुः । पुं० विहगे ॥ वि० प-
तिमुमिच्छौ ॥ पतेः सन्नन्तादुप्र-
त्ययः । तनिपतीत्यादिनाइट् ॥

पिपासा । स्त्री० तृषि ॥ लोभस्यभार्ये-
यम् । पश्यन्नुत्पिपासे ॥ पातुमि-
च्छा । पापाने । धातोरितिसन् ।
अप्रत्ययात् । टाप् ॥

पिपासुः । तृषिते ॥ पातुमिच्छुः ।
पिबतेःसन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

पिपीलकः । पुं० कीटविशेषे ॥ अ-
पिपील्यते । पीलप्रतिष्ठन्ते । घञ् ।
वष्टिभागुरिरित्यपेरल्लोपः । स्वार्थ-
कन् ॥ शनैर्यातिपिपीलकः ॥

पिप्पलः

पिपीलिका । स्त्री० पिपीलकस्त्रियि ।
चींटी० इ० भा० ॥ टाप् । प्रत्यय-
स्यादितीच्वम् ॥

पिपीली । स्त्री० पिपीलिकायाम् ॥ घ-
ञ्जान्डीष् ॥

पिप्पकः । पुं० खगान्तरे ॥

पिप्पटा । स्त्री० खाद्यभेदे । गुडशर्क-
रायाम् ॥

पिप्पलः । पुं० बोधिद्रुमे । चलदले ।
अश्वत्थवृत्ते । पीपल० इ० भा० ॥ पि-
प्पलोदुर्जरः शीतः पित्तश्लेष्मत्र-
णास्त्रजित् । गुरुस्तुवरकीरुक्षोवर्ण्यो
योनिविशोधनः इतिभावप्रकाशः ॥

* अत्रपद्मपुराणोक्तानिवचनानि-
लिख्यन्ते । अश्वत्थमूलमासाद्यशा-
केनान्नोदकेनवा । एकंवाभोजयेद्-
विप्रंकोटिकोटिफलंलभेत् ॥ * ॥

अश्वत्थमूलमासाद्यतपोहोमः सुरा-
चनम् । अक्षयंमुनिशार्दूलव्रह्मणोव-
चनंयथा ॥ *†* ॥ एवंममर्चितोऽ-
श्वत्थः सर्वसौख्यप्रदोभवेत् । यज्ञा-
र्थंक्वेदितोऽश्वत्थः सर्वारोग्यप्रदोभ-
वेत् ॥ *†* ॥ अश्वत्थः पूजितोये-
नपूजिताः सर्वदेवताः । अश्वत्थ-
श्च दितोयेनक्वेदिताः सर्वदेवताः ॥

अन्तः शुद्धः सुसन्तुष्टोऽश्वत्थोदेवम-
योगुरुः । ससेव्यः पूजनीयश्चक्रणच-
यविनाशकः ॥ भृग्वर्कवारेभौमेच-
मध्याह्ने निशिसंध्ययोः । अश्वत्थदर्श-

पिप्पली

नकार्यकुलक्षयभयात्मभिरिति ॥
 पिप्पलंजलमस्यास्तिमूलेऽस्ति तत्त्वात् ।
 अर्णआद्यच् ॥ निरंशुके ॥ पक्षि-
 विशिषे ॥ निरर्गले ॥ न० । सलि-
 ले ॥ वस्त्रच्छेदविशिषे ॥ कर्मफले ॥
 पिप्पलकम् । वक्षोजवन्ते । चृचुके ॥ सीव
 नसूत्रे ॥
 पिप्पलव्रतम् । न० । वालिवैधव्ययोगना-
 शकेव्रते ॥ बलबद्धिधवायोगेवात्ये
 सतिमृगीदृशाम् । पितारहसिकुर्वी
 ततद्व्रतंशास्त्रसम्मतम् ॥
 पिप्पलादः । पुं० वेदप्रसिद्धेष्टविशिषे ॥
 पिप्पलिका । स्त्री० कणायाम् । पिप्प-
 ल्याम् ॥ पिप्पल्येवा । स्वार्थेकः । ह्रस्वः ॥
 पिप्पली । स्त्री० कणायाम् । उपकु ।
 ल्यायाम् । मागध्याम् । कणायाम्
 । पीपल० इ० भा० ॥ पिप्पलीदी-
 पनीवृष्यास्तादुपाकारसायनी । अ-
 च्युपणाकटुकास्त्रिधावातघ्ने प्लहरी
 लघुः ॥ पित्तलारिचनी हन्तिश्वास
 कासोदरज्वरान् । कुष्ठप्रमेहगुल्मा-
 र्शः । प्लीहशूलाममारुतान् ॥ आर्द्रा
 कफप्रदास्त्रिधाशीतलामधुरागुरुः
 । पित्तप्रशमनीसातुशुक्लापित्तप्रको-
 पिणी ॥ पिप्पलीमधुसंयुक्तामेदः
 कफविनाशिनी । श्वासकासज्वरह-
 रीवृष्यामेधाग्निवर्द्धिनी ॥ जीर्णज्वरे
 ऽग्निमान्द्यं चशस्यतेगुडपिप्पली ।
 कासाजीर्णाऽरुचिश्वासहृत्पाण्डुक

पिप्पलः

मिरोगनुत् ॥ द्विगुणः पिप्पलीचूर्णा
 ऋणोत्रभिषजांमतः ॥ पिपत्ति ।
 पृ० । वा० अलच् । पृ० । गौरा
 दित्वान्डीप् ॥
 पिप्पलीका । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥
 पिप्पलीमूलम् । न० ग्रन्थिके । पीपला
 मूल० इ० भा० ॥ दीपनं पिप्पली
 मूलं कटूणां पाचनं लघु । रुक्षं पित्त
 करं भेदिकफवातोदरापहम् ॥ आ-
 नाहप्लीहगुल्मघ्नं कृमिश्वासक्षयापह-
 मितिभावप्रकाशः ॥ पिप्पल्यामूल
 म् ॥
 पिप्पिका । स्त्री० दन्तमूले ॥ इ० हे०
 पिप्पुः । पुं० जटुल । लम्बन इतिभाषा
 ॥ अपिप्लवते ऋज्वती ॥ मितट्वादि
 च्वाङ्ङुः । वष्टिभागुरिरलोप सवा
 प्योरुपसर्गयोः ॥
 पियालः । पुं० राजादने । सन्नकट्टी॥
 चिरोंजी० इतिप्रसिद्धबीजस्यवृक्षे ॥
 पीयते । पीयुः सौत्रोधातुः । पीयु
 क्वाणिभ्यांकालन् । बाहुलकाद्भ्रस्व
 श्च ॥
 पिलुकः । पुं० पीलुवृक्षे ॥
 पिप्पलः । पुं० क्लिप्ने जणि । क्लिदयुक्तनेत्रे
 ॥ त्रि० । तद्वति ॥ क्लिप्ने चक्षुषीअ-
 स्य । क्लिप्नस्यचित्पिपलीतिपिलादेशो
 लथप्रत्ययः ॥ चक्षुर्गतः क्लिदरोगः
 पिप्पलशब्दवाच्यः । तद्योगाच्चक्षुस्त-
 द्योगात्पुरुषोपीतिव्याख्यातारः ॥

पिशाची

पिशङ्गः । पुं० कपिले । पिङ्गलवर्णे
। सुवर्णवर्णसदृशवर्णे ॥ त्रि० ।
तद्वति ॥ पिंशति । पिशञ्चवयवे ।
विडादिभ्यः किदित्यङ्गच् ॥

पिशङ्गा । स्त्री० कपिलवर्णायाम् ॥
पक्षेटाप् ॥

पिशङ्गी । स्त्री० पिङ्गलवर्णायाम् ॥
पिशङ्गादुपसङ्ख्यानमितिपाञ्चिको
ङीप् ॥

पिशाचः । पुं० देवयोनिविशेषे । पि
चास पिशाच० इतिचभाषा० ॥
राक्षसादपकृष्टे अशुचिमरुदेशनिवा
सिनि ॥ पिशितमश्नाति । अश० ।
कर्मण्यण् पृ० शितशब्दस्यलोपः
। अशशब्दस्यशाचादेशः । मध्यता
लव्यः ॥ प्रे ते ॥ यथा । अगौचान्ता
द्वितीयेऽङ्गिष्यस्यनोऽङ्ग्यतेष्वपः । पि
शाचत्वंभवेत्तस्यदत्तैःश्राद्धशतैरपि ॥

पिशाचकः । पुं० पिशाचेकुशले ॥
आकर्षादिभ्यः कन् ॥

पिशाचकी । पुं० कुबेरे ॥ पिशाचाःसन्त्यस्य
। पिशाचाच्चेतीनिः कुशागमश्च ॥

पिशाचद्रुः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥ पिशा
चानांद्रुः ॥

पिशाचपतिः । पुं० रुद्रे ॥ पिशाचानां
पतिः ॥

पिशाचवृक्षः । पुं० शाखोट ॥

पिशाचौ । स्त्री० गन्धमांस्याम् ॥ पिशा
चिकायाम् । पिशाचस्त्रियि ॥

पिष्टपम्

पिशितम् । न० मांसे ॥ पिंशति ।
पिशञ्चवयवे । पिशेः किञ्चेतीतन्
पिश्यतेस्मवा । क्तः ॥

पिशिता । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
पिशिताशी । त्रि० शाष्कुले । मांस
भक्षके ॥

पिशि । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

पिशुनः । पुं० कपिवक्त्रे । नारदे ॥
काके ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्रि० सूचके
। परोक्षेपरदोषोद्भासके ॥ क्रूरे ॥
पिंशति । पिशि० । क्षुधिपिशिमि
थिभ्यः किदित्युनन् ॥

पिशुना । स्त्री० पृक्कायाम् । पिडिं
शाक इति गौ० भा० ॥ अदन्तल
जणष्टाप् ॥

पिष्टम् । न० सीसके ॥ पृषे ॥ त्रि०
चूर्णिते । चूर्णीकृते । क्षुण्णे । पीसा
ङ् ॥ भा० ॥

पिष्टकः । पुं० घृतपूपादौ । अपूपे
पूडा० इति भा० । नेत्ररोगविशे
षे ॥ तल्लक्षणं यथा । श्लेष्मामारुत
कोपेन शुक्ले पिष्टसमुन्नतम् । पिष्ट
वत्पिष्टकंविडिमलाक्तादर्शमन्निभम्
॥ पिष्टस्यविकारः । संज्ञायामिति
कन् ॥ न० । तिलचूर्णे ॥

पिष्टकारिणी । स्त्री० चूर्णदास्याम् ।
पिसनहारी इ० भा० ॥

पिष्टपम् । पुं० न० भुवने । विष्टपे ॥
विशन्त्यस्मिन्मुक्तितनः । विशप्रवेश

पिष्टिका

ने । अस्मात् । विटपिष्टपविशपो
लपाङ्गुलीयादिकः कपन् । विशते
रादेः पः प्रत्ययस्य तुट्प्रत्ययेतिष
त्वम् ॥ यदा पिश्यते । पिष्यते वा ।
पिशगती । पिष्लसच्चूर्णनेवा ॥
प्रक्रियापूर्ववत् ॥ सूत्रे विष्टपस्थाने
पिष्टपद्धतिपकारादिपाठस्तूज्ज्व
लदत्तरीत्योक्तः । नायं युक्तः । यत्र
ब्रध्नस्य विष्टपमित्यादौ दन्त्योष्ठादि
पाठस्य दर्शनात् ॥

पिष्टपचनम् । न० ऋजीषि । पिष्टपाक
पात्रे । तर्द्ध इ० भा० ॥ तैलाती
इ० गौ० भा० ॥ पच्यतेऽत्र । डुप
चप् । करणेति ल्युट् । पिष्टस्य प
चनम् ॥

पिष्टपाकभृत् । पुं० पिष्टपाकपात्रे ।
पिष्टपचने ॥

पिष्टपूरः । पुं० वटके घृतपूरः ॥ इ० हे० ॥

पिष्टवर्त्तिः । पुं० मुद्गकसूरादिपिष्टे ।
चमस्याम् ॥

पिष्टसौरभम् । न० चन्दने ॥ इ० हा० ॥

पिष्टातः । पुं० पटवासके । धूलिगुच्छ
के । अवीर इति वृक्षा० इति भा०
॥ वस्त्रादिवासनार्थं मेकीकृत्य गन्ध
द्रव्यचूर्णे ॥ पिष्टमतति । अत० ।
कर्म्मण्यण् ॥

पिष्टकम् । न० तण्डुलोद्भवतवक्षीरे ॥

पिष्टिका । स्त्री० पिष्टिदले ॥ पिष्टो
इ० भा० ॥ यथा । दालिः संस्था

पीठः

गितातोयेततोपहतकञ्चुका ॥ शि-
लायां साधुसम्पिष्टापिष्टिकाकथिता
बुधैरिति भावमिश्रः ॥

पिष्टोडी । स्त्री० श्वेताम्लिकाया
म् ॥

पिहितः । त्रि० आष्ठादिते । संवी
ते । आवृते । छन्ने । ठका० इ०
भा० । तिरोहिते । अपिधीयते स्म
। डुधाञ् । क्तः । दधातेर्हिः ।
भागुरिमतेनालोपः ॥

पीठः । त्रि० चौकोतिपीठी । इत्यादि
नाम्नाच प्रसिद्धे ॥ उपवेशनाधारे ।
आसनविशेषे । पेठन्त्यत्र । पिठहिं
सासंस्कृतं शनयोः । हलश्चेति घञ् ।
बाहुलकाद्दीर्घः । पीयतेऽत्र वा । पी
ड्पाने । वा० ठक् ॥ धातुपाषाण
काष्ठैश्च पीठस्त्रिविध उच्यते ॥ विशेषे
षोयुक्तिकल्पतरौ पीठोद्देशे द्रष्टव्यः
॥ एकपञ्चाशद्भेदभिन्ने देवतास्थान
विशेषे ॥ यथा ॥ कृतयुगे दत्तप्रजा
पतेर्यज्ञेशिवनिन्दांशुस्वाप्राणामृत्य
क्तवत्याः सत्याः शरीरं शिरसि धृ
त्त्वा भ्रमति शिवे विष्णुना चर्कं गच्छि
न्नाश्रवयवाः यत्र यत्र पतितस्त एव
देशा एकपञ्चाशन्महापीठा अभवन्नि
ति पौराणिकी कथातिप्रसिद्धास्ति
॥ * ॥ अथ तेषां निरूपणम् । ईश्व
र उवाच । मातः परापरदेविसर्व
ज्ञानमयी श्वरि । कथ्यतां मे सर्वपी

पीठ :

ठंशक्तिभैरवदेवताः ॥ देव्युवाच ॥
 शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिदयालोभक्तवत्सल
 याभिर्विनानसिध्यन्तिजपसाधनत
 त्क्रियाः ॥ पञ्चाशदेकपीठानि एवं
 भैरवदेवताः । अङ्गप्रत्यङ्गपातेन
 विष्णुचक्रक्षतेन च ॥ ममान्यवपुषो
 देवहिताय त्वयि कथ्यते ॥ ब्रह्म
 रंभ्रं हिङ्गुलायां भैरवी भीमलोचनः
 । कीदृशी सामहामाया त्रिगुणायादि
 गम्बरी ॥ १ ॥ शर्करारेचिनेत्रं मे
 देवीमहिषमर्दिनी । क्रोधीशो भैरव
 स्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ २ ॥
 सुगन्ध्यानां नासिकामेदेवस्य यम्बकभै
 रवः । सुन्दरीसामहादेवी मुनन्दा
 तत्र देवता ॥ ३ ॥ काश्मीरेकगुह्ये
 शश्च त्रिमध्ये श्वरभैरवः । महामाया
 भगवती गुणातीता वरप्रदा ॥ ४ ॥ ज्वा
 लामुख्यां महाजिह्वादेव उन्मत्तभैरवः
 । अम्बिकासिद्धिदानास्त्रीस्तनं जाल-
 म्बरे मम ॥ ५ ॥ भीषणी भैरवस्तत्र दे
 वी त्रिपुरमालिनी ॥ हार्दपीठं वैद्य-
 नाथे वैद्यनाथस्तु भैरवः ॥ ६ ॥ देवता ज
 यदुगच्छ्या ॥ ७ ॥ नेपाले जानुनीम
 म ॥ कपाली भैरवः श्रीमान् महा-
 मायाच देवता ॥ ८ ॥ मानसे दक्षह-
 स्तो मे देवी दाक्षायणी हर ॥ अमरोभै-
 रवस्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ९ ॥
 उत्कलेनाभिदेशश्च विरजाक्षेत्रमुच्य-
 ते । विमलासामहादेवी जगन्नाथस्तु

पीठ :

भैरवः ॥ १० ॥ गगड्ग्यांगगडपात
 श्रुतचसिद्धिर्न संशयः । तत्र सागगड-
 कीचण्डीचक्रपाणिस्तु भैरवः ॥ ११ ॥
 बहुलायां वामबाहुर्वहुलाख्यातु देव-
 ता । भीरुको भैरवो देवः सर्वसिद्धि
 प्रदायकः ॥ १२ ॥ उज्जयिन्यां कुर्प
 रश्च माङ्गल्यः कपिलाम्बरः । भैर
 वः सिद्धिदः साक्षाद्देवीमङ्गलच-
 ण्डिका ॥ १३ ॥ चटुलिदक्षबाहुर्मभै
 रवश्चन्द्रशेखरः । व्यक्तरूपा भगवती
 भवानी तत्र देवता विशेषतः कलि-
 युगे वसामि चन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रि
 पुरायां दक्षपादो देवता त्रिपुरामता ।
 भैरवस्त्रिपुरेशश्च सर्वाभीष्टफलप्रदः
 ॥ १५ ॥ त्रिस्रोतायां वामपादो भाम
 री भैरवोम्बरः ॥ १६ ॥ योनिपीठं-
 कामगिरी कामाख्या तत्र देवता । य-
 चास्ते त्रिगुणातीतारक्तपापाण्यरुपि-
 णी । यचास्ते माधवः साक्षादुमान
 न्दोयभैरवः । सर्वदा विहरेद्देवी-
 तत्र मुक्तिर्न संशयः ॥ तत्र श्रीभैरवी-
 देवी तत्र नक्षत्रदेवता । प्रचण्डचण्डि
 का तत्र मातङ्गी त्रिपुरास्विका ॥ वग-
 लाकमला तत्र भुवनेशी सुधूमिनो । ए-
 तानि वरपीठानि शंसन्ति वरभैरव ॥
 एवं ता देवताः सर्वा एवं ते दशभैरवाः
 ॥ १७ ॥ सर्वत्र विरलाचाहं कामरू-
 पे गृहे गृहे ॥ गौरीशेखरमारुह्य पुन
 र्जन्म न विद्यते ॥ १८ ॥ करतीयां-

पीठ :

समासाद्यपावच् क्षिप्रवासिनी ।
 शतयोजनविस्तीर्णत्रिकोणं सर्वसिद्धि-
 दम् । देवामरणमिच्छन्तिकिंपुनर्मा-
 नवादयः । भूतधात्रीमहामायाभै-
 रवः क्षीरखण्डकः ॥ युगाद्यायां-
 महादेवदत्ताङ्गुष्ठपदीमम ॥ १९ ॥
 नकुलीशः कालिपीठेदक्षपादाङ्गु-
 लीपुत्र । सर्वसिद्धिकरीदेवीका-
 लिकातत्रदेवता ॥ २० ॥ अङ्गुली-
 पुत्रहस्तस्यप्रयागेललिताभवः । ज-
 यन्त्यावामजङ्घाचयन्तीक्रमदीश्व-
 रः ॥ २१ ॥ भुवनेशीसिद्धिरूपा-
 किरीटस्थाकिरीटतः । देवताविम-
 लानाम्नीसंवर्त्तोभैरवस्तथा ॥ २२ ॥
 वाराणस्यांविशालाक्षीदेवताकालभै-
 रवः । मणिकर्णीतिविख्याताकुण्ड-
 लञ्चममश्रुतेः ॥ २३ ॥ कन्याश्र-
 मेचपृष्ठंमनिमिषोभैरवस्तथा । सर्वा-
 र्णीदेवतातत्र ॥ २४ ॥ कुरुक्षेत्रेच-
 गुल्फतः । स्यान्नुर्गमःचसावित्री-
 देवता ॥ २५ ॥ मणिवेदके । मणि-
 बंधेचगायत्रीसर्वानन्दस्तुभैरवः ॥ २६ ॥
 श्रीशैलेचममयीवा महालक्ष्मीस्तुदे-
 वता । भैरवः शम्बरानन्दोद्देशेद्देशे-
 व्यवस्थितः ॥ २७ ॥ काञ्चीदेशेच-
 कङ्कालोभैरवोरुक्तामकः । देव-
 तादेवगर्भाख्या ॥ २८ ॥ नितम्बः
 कालमाधवे ॥ भैरवश्चासिताङ्गश्चदे-
 वीकालीचमुक्तिदा । दृष्टादृष्टामहा

पीठ :

देवमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कुजवारे
 भूततियौनिशार्ज्यस्तुसाधकः । न
 त्त्वाप्रदक्षिणीकृत्यमन्त्रसिद्धिमवाप्नु-
 यात् ॥ २९ ॥ शोणाख्याभद्रसेन-
 स्तु । नर्मदाख्येनितम्बकः ॥ ३० ॥
 रामगिरौस्तनान्यञ्चशिवानीचण्ड-
 भैरवः ॥ ३१ ॥ वृन्दावनेकेशजा-
 लेउमानाम्नीचदेवता । भूतेशोभैरव
 स्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ३२ ॥
 संहाराख्यजईदन्तदेवीनारायणेशु-
 चौ । अथोदन्तेमहारुद्रोवाराहीपञ्च
 सागरे ॥ ३३ ॥ करतोयातटतत्पं-
 वामेश्वरमनभैरवः ॥ अर्णादेवता-
 तत्रब्रह्मरूपाकरोद्भवा ॥ ३४ ॥ श्री-
 पर्वतेदक्षतत्पंतत्रश्रीमुन्दरीपरा ।
 सर्वसिद्धिकरीसर्वामुन्दरानन्दभैरवः
 ॥ ३५ ॥ कपालिनीभीमरूपावाम-
 गुल्फोविभासके ॥ ३६ ॥ उदरञ्च
 प्रभासेमेचन्द्रभागायशस्विनी । वक्र-
 तुण्डोभैरव ॥ ३७ ॥ शोर्वाष्टोभैरव
 पर्वते । अवन्तीचमहादेवीलम्बकर्ण-
 स्तुभैरवः ॥ ३८ ॥ चिबुकेभामरी ।
 देवीविक्रताख्योजलेस्थले ॥ ३९ ॥
 गण्डोगोदावरीतीरेविश्वेशीविश्वमा-
 तृका । दण्डपाणिभैरवस्तुवामगण्डे
 तुराकिनी ॥ अमायीभैरवोवत्ससर्व-
 शैलात्मकोपरि ॥ ४० ॥ रत्नावल्यांद-
 क्षस्कन्धः कुमारीभैरवः शिवः ॥
 ४१ ॥ मिथिलायामुमादेवीवामस्क-

पीठ :

भ्योमहोदरः ॥ ४२ ॥ नानाहटां
नलापातोयोगेशोभैरवस्तथा । तत्र
साकालिकादेवो सर्वसिद्धप्रदायि
का ॥ ४३ ॥ कर्णाटैवैवकर्णमेभभी
रुर्नामभैरवः । देवताजयदुर्गास्था
नानाभोगप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ वक्र
श्वरेमनः पातवक्रनाथस्तुभैरवः ।
नदीपापहरातत्रदेवीमहिषमर्दिनी
॥ ४५ ॥ यशोरिपाणिपद्मश्चदेवतायश
रेश्वरी । चण्डसभैरवायत्रतत्रसिद्धि
मवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ अट्टहासेचोष्ठ
पातादेवीसाफुल्लरास्मृता । विश्वे
शोभैरवस्तत्रसर्वाभीष्टप्रदायकः ॥
४७ ॥ हारपातो नन्दिपुरेभैरवो नन्दि
केश्वरः । नन्दिनीसामहादेवीतत्रसि
द्धिर्नसंशयः ॥ ४८ ॥ लङ्कायां नूप
रश्चैवभैरवोराक्षसेश्वरः । इन्द्राक्षी
देवतातत्रइन्द्रेणोपासितापुरा ॥
४९ ॥ विराटदेशमध्ये तुपादाङ्गुलि
निपातनम् । भैरवोऽस्मृताक्षश्चदेवी
तत्रास्त्रिकास्मृता ॥ ५० ॥ मगधे
दक्षजङ्गामेभ्योमकेशस्तुभैरवः । स
र्वानन्दकरीदेवीसर्वकामफलप्रदा ॥
५१ ॥ एतास्ति कथिताः पुत्रपीठना
थाधिदेवताः ॥ क्षेत्राधीशंविनादे
वंपूजयेत्पीठदेवताम् । भैरवोऽज्ञेय
तेसर्वजपपूजादिसाधनम् ॥ अज्ञा
त्त्वाभैरवंपीठंपीठशक्तिश्चशङ्करः ॥
प्राणनाथनसिध्यै तत्कल्पकोटिजपा

पीठी

दिभिः ॥ नृदेयं परशिष्यं भ्योनिन्द
कायदुरात्मने । शठायवञ्चकायैदं
दत्त्वा मृत्युमवाप्नुयात् ॥ दद्यात्शा
न्तायशिष्यायनैष्ठिकायशुचिप्रिये ।
साधकायकुलीनायमन्त्रीमन्त्रार्थसि
द्धये ॥ ० ॥ इतितन्त्रचूडामणौशि
वपार्वती संवादे एकपञ्चाशद्विदो
त्यसौपीठनिर्णयः समाप्तः ॥ अ-
न्यानिपीठानिकालीपुराणे ॥ १८
॥ ५० ॥ ६१ ॥ अध्याये च द्रष्टव्यानि ॥
पीठकलिः । पुं० नायकविशेषे । पीठ
मर्दः ॥

पीठमर्दः । पुं० नायकविशेषे । नम्र
सचिवे ॥ तल्लक्षणं । कुपितस्त्रीप्रसाद
कङ्कति । अस्योदाहरणं यथा । को
यंकोपविधिः प्रयच्छकरुणा गर्भं व
चोजायतां पीयूषद्रवदीर्घिकापरिम
लैऽऽरामोदितामेदिनी । आस्तांवा
स्पृहया लोचनमिदं व्यावर्तयन्ती
मुहुर्यस्मै कुप्यसितस्य सुन्दरितपोवृ
न्दालिमन्दामहेद्वति ॥ नाय्योक्ता
नायकप्रिये ॥

पीठसर्पकः । त्रि०
पीठविसर्पी । खञ्ज
पीठसर्पी । पांशुरे । पङ्को ॥

पीठस्थानम् । न० देवताविशेषाणां पू
जास्थाने ॥

पीठिका । स्त्री० पातरिकायाम् ॥
क्रमे ॥

पीठी । स्त्री० पीठे । आसने । चौकी

पीत :

पीठा० पीठी० इत्यादिभाषा ॥
पीडनम् । न० अक्मर्दे । देशादेरुप
द्रवदाने । शस्यादिसम्पन्नदेशस्यपर
चक्रिणपीडने ॥ दुःखे ॥ भरणंपी
ष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् । नर
कंपीडनेचास्यतस्माद्यत्नेनतंभरेत् ॥
मर्दने । टीपना फीचना भीचना
इत्यादिभाषा ॥ यथा । गर्भोभिघा
तविशमाणनपीडनाद्यैः पक्कद्रुमादि
वफलंपततिक्षणेनेति ॥ पीडअवगा
हने । ल्युट् ॥

पीडा । स्त्री० बाधायाम् । व्यथायाम्
दुःखे ॥ पीडयति पीडअवगाहने ।
चु० । भिदाद्यङ् । णिजभावेगुरो
र्यत्त्यः । टाप् । कृपायाम् ॥ शि
रोमालायाम् । उत्तमे ॥ सरलद्रु
मे ॥ इतिमेदिनी ॥

पीडितम् । न० स्त्रीणांकरणे ॥ चि०
। यन्तिते ॥ बाधिते ॥ मर्दिते ॥
पीडासञ्जातास्य । ता० इतच् ॥

पीतः । पुं० गरि । हरिद्राभि । पीला
इतिहल्दिया इतिचभाषा ॥ कु-
सुम्भे ॥ अङ्कोटे ॥ शाखोटे ॥ पुष्प
रागे ॥ न० पाने ॥ हरिताले ॥
चि० पीतवर्णवति ॥ कृतपाने ॥
पिवतिवर्णान्तरम् । औणादिकः क्तः
॥ पीयते चतुष्पाद्यम् । पापाने । क्तः
। घुमास्येतीत्वम् ॥ पीतागावद्
ल्यवतु० पीतंपानम् । आसामस्ती

पीततण्डुल :

तिमत्वर्थीयोऽर्श आद्यजिह्वचप्रत्य
यीबोधः । यद्दोत्तरपदलोपोचद्रष्ट
व्यः । पीतोदकाः पीताः । अत्रो
दकस्यपीतत्वं गोषूपचर्यते ॥

पीतकम् । न० ताले । हरिताले ॥ अ
गुरुणि ॥ पद्मकाष्ठे ॥ पित्तले ॥
माक्षिके ॥ नन्दीवृक्षे ॥ कुङ्कुमे ॥
हरिद्रवृक्षे ॥ किङ्किरातद्रुमे ॥ श्यो
नाके ॥ पीतशाले ॥ चि० पीतेनर
क्ते ॥ पीतात्कम् ॥ यद्वा । स्वार्थे
यावादिभ्यः कन् ॥ पीतचन्दने ॥

पीतकदली । स्त्री० स्वर्णकदल्याम् ॥
पीतकद्रुमः । पुं० हरिद्रवृक्षे ॥
पीतकन्दम् । न० गर्जरे ॥
पीतकरवीरकः । पुं० पीतवर्णकरवी
रपुष्पवृक्षे । पीतप्रसरे । सुगन्धिकु
सुमे ॥

पीतकाविरम् । न० कुङ्कुमे ॥ पित्तले ।
पीतकाष्ठम् । न० पीतचन्दने ॥
पीतकीला । स्त्री० आवर्त कीलताया
म् ॥

पीतघोषा । स्त्री० पीतपुष्पघोषालता
याम् । धामार्गवे । महाजाल्याम् ॥
पीतचन्दनम् । न० पीतवर्णचन्दने ।
कालीयके । माधवप्रिये । कालानु
सार्यके ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतचम्पकः । पुं० प्रदीपे ॥ पीतव
र्णचम्पकपुष्पवृक्षे ॥

पीततण्डुलः । पुं० कङ्कन्याम् ॥

पीतपुष्प :

पीततण्डुला । स्त्री० बृहतीप्रभेदे ।
क्षविकावृक्षे । पुत्रप्रदायाम् । बहु-
फलायाम् ॥

पीततुण्डः । पुं० कारण्डवखगे ॥ सु-
गृहे ॥

पीततैला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
॥ ज्योतिष्मतौलतायाम् ॥

पीतदारुः । न० देवदारुणि ॥ पीत-
क्षतदारुच ॥ हरिद्रौ ॥ सरले ॥

पीतदुग्धा । स्त्री० हेमक्षौर्याम् ॥ पी-
तदुग्धमस्याः ॥ धेनुष्यायाम् ॥

पीतद्रुः । पुं० दारुहरिद्रायाम् ॥
पीतद्रवति । द्रुगती । मितद्रादि-
च्चाट्टः ॥ पीतश्चामीद्रुश्चवा ॥
सरलवृक्षे ॥

पीतनः । पुं० आस्नातके ॥ प्रज्ञे ॥
न० पीतदारुणि ॥ कुङ्कुमे । हरिता-
ले ॥ पीतकरोति । तत्करोतीति
णिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ।
ल्युर्वा ॥ यद्वा । पीयते । पीड्पा-
ने । वा० तनन् । गुणाभावश्च ॥
पीतवर्णनयतेवा । नयगती । शीञ्-
वा । अन्येभ्योपीतिङः ॥

पीतनकः । पुं० आस्नातके ॥

पीतनी । स्त्री० शालपण्याम् ॥

पीतपर्णी । स्त्री० श्वित्रघ्न्याम् ।

पीतपादा । स्त्री० शारिकापक्षिणि ॥

पीतचरणयुक्ते ॥

पीतपुष्पः । पुं० चम्पकवृक्षे ॥ कर्णि-

पीतयूथी

कारे ॥ विण्डोतकप्रभेदे ॥ पीत-
भिण्म्याम् ॥ कृष्णाण्डे ॥ पीतानि
पुष्पाण्यस्य ॥ न० । आहुल्यवृक्षे ॥
हरिद्राभकुमुमे ॥

पीतपुष्पा । आठक्याम् ॥ इन्द्रवारु-
ण्याम् ॥ भिज्भिरिष्टाक्षुपे ॥ क-
र्काटक्याम् ॥

पीतपुष्पी । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥ पीत-
वास्यालके ॥ सहदेव्याम् ॥ महाको-
षातक्याम् ॥ त्रपुष्प्याम् । राजको-
शातक्याम् ॥

पीतफलः । पुं० श्राखोटवृक्षे ॥ कर्म्म-
रङ्गवृक्षे ॥ पीतानिफलान्यस्य ॥

पीतफलकः । पुं० श्राखोटवृक्षे ॥

पीतवालुका । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

पीतवर्णसिकतायाम् ॥

पीतभद्रः । पुं० किङ्किराते ॥

पीतभृङ्गराजः । पुं० स्वर्णभृङ्गारे ।
हरिप्रिये ॥

पीतमणिः । पुं० पुष्परणे ॥ गोमदे ॥

पीतमस्तः । पुं० खगान्तरे । कलिकारे ॥

पीतमाक्षिकम् । न० मधुप्रभेदे ॥

पीतमुण्डः । खगविशेषे । कलिकारे ॥

पीतमुद्गः । पुं० वसौ । प्रवले । शार-
दे । सोनामृंगा इ० भा० इ० हे० ॥

पीतमूलकम् । न० गर्जर ॥ इ० रा०
नि० ॥

पीतयूथी । स्त्री० स्वर्णयूथ्याम् । सोन-
जुही इ० भा० ॥

पीतस्फटिक :

पीतरक्तः । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीतरत्नम् । न० गोमेदमणौ ॥
 पीतरागः । पुं० पीतवर्णे ॥ किञ्चुल्के
 ॥ सिक्थके ॥ त्रि० । पीतवर्णवति
 पीतरोहिणी । स्त्री० काश्मर्याम् ॥
 पीतलः । पुं० पीतवर्णे ॥ त्रि० तद्वति ॥
 पीतलकम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥
 पीतलोहम् । न० पित्तलभेदे ॥
 पीतवामाः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० पी
 तवस्त्ववति ॥
 पीतबीजा । स्त्री० मेथिकायाम् । पी
 तानिबीजानियस्याः ॥ त्रि० पीत
 वर्णबीजयुक्ते ॥
 पीतवृक्षः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥ सर
 लवृक्षे ॥
 पीतगालः । पुं० असनवृक्षे ॥
 पीतसारः । पुं० मलयजे ॥ गोमेद
 कमणौ ॥ तुरुष्के ॥ बीजके ॥ अ-
 ङ्कोठवृक्षे ॥ न० हरिचन्दने ॥
 पीतसारकः । पुं० सर्जकवृक्षे वि-
 जयसारइतिख्याते ॥ पीतः सारो
 स्य ॥ निम्बवृक्षे ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥
 इ० रा० नि० ॥
 पीतमारि । न० स्रोतोञ्जने ॥
 पीतमालकः । पुं० सर्जकवृक्षे । अ
 मने । वस्युके । विजयमार० इ०
 म्याते ॥ पीतः सारोऽस्य । रलयो
 रकत्वम् ॥

पीतस्फटिकः । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीतुः

पीता । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ दारुहरि
 द्रायाम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ॥
 कपिलशिंगपायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥
 गोरोचनायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥
 पीयतेस्म । पीङ्पाने० पापानेवा ।
 कर्मणिक्तः । घुमास्ये तीत्वम् ॥
 पीताङ्गः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 पीताब्धिः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥ पीतः
 अभिर्यनसः ॥
 पीताभम् । न० कालीयके । हरिचन्द
 ने ॥ पीताभयस्यतत् ॥ त्रि० ।
 पीतकान्तौ ॥
 पीताम्बरः । पुं० अच्युते । विष्णौ ॥
 पीतमम्बरंयस्यसः ॥ शैलूषे ॥ न०
 हरिद्राभवमने ॥ पीतवर्णकोषेयव
 स्त्रे ॥ त्रि० पीतवस्त्रयुक्ते ॥
 पीताम्बरा । स्त्री० वगनादेव्याम् ॥
 पीताम्बा । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीतिः । पुं० घोटके । तुरगे ॥ इत्य
 मरः ॥ पिवति । पापाने । क्तिच्
 । घुमास्येतीत्वम् ॥
 पीतिः । स्त्री० पाने । द्रवद्रव्यस्यगला
 धः करणे ॥ इतिमेदिनीकरः ।
 पानम् । पा० । स्त्रियांक्तिन् । घु
 मास्येतीत्वम् ॥ शुण्डायामिति
 शब्दचन्द्रिका ॥
 पीतिका । स्त्री० पीतयूष्याम् ॥ दारु
 हरिद्रायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 पीतुः पुं० । सूर्ये ॥ वन्दौ ॥

पीनोष्ठी

पिबति । पा० । पः किञ्चेति
तुन् ॥
पीथः । पुं० अर्के ॥ अग्नौ ॥ काले
॥ न० । जले ॥ घृते ॥ पिबति ।
पा० । पातृतुदीर्घादिनाथक् ॥
पीथिः । पुं० घोटके ॥
पीनः । त्रि० स्थूले ॥ प्यायतेस्म ।
ओप्यायीष्ठौ । गत्यर्थेतिक्तः ।
ओदितश्चेतिनस्त्वम् । प्यायः
पीथावः ॥
पीनमः । पुं० वेगविशेषे । नामा
स्त्रिवे । प्रतिश्यायि ॥ अस्थानिदान
म् ॥ यथा । आनद्यतेयस्यविशु
ष्यतेचप्रक्रियतेधृष्यतिचैवनासा ।
नवेत्तियोगध्वरसांश्चजन्तुर्जुष्टंयव
स्यत्खलुपीनमेन ॥ तच्चानिलश्चे
प्सभवंविकारंर्वायात्प्रतिश्यायसमा
नलिङ्गम् ॥ अस्यौषधम् । यथा ।
पिप्पलीत्रिफलाचूर्णसधुर्मेधवसंयुत
म् । सर्वरोगज्वर श्वसशोषपीन
सहृद्वेत्इति ॥ पीनस्यति० सा
यतिवा । षोअन्तकर्मणि० पैच
येवा । आतोनुपेतिक्तः ॥
पीनसा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ इ०
रा० नि० ॥
पीनसी । त्रि० पीनसरोगिणि ॥
पीनस्कन्धः । पुं० महिषे ॥
पीनोष्ठी । स्त्री० पीवरस्तन्याङ्गवि ॥
पीनमूर्धोऽस्याः । ऊवसोऽनङ् ।

पीलुः

बहुव्रीहेरुधसोडीष् ॥
पीपरिः । पुं० ऋस्वप्नत्वे ॥ इ० रा०
नि० ॥
पीयुः । पुं० काले ॥ रवौ ॥ घूके
। पेचके ॥ सुवर्णवायसयोरिति
दीक्षितः ॥ पिबति । पा० । खरु
शङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु० इतिकुप्र
त्ययः धातोरोच्चयुगागमश्च ॥
पीयूषम् । न० अमृते ॥ अमृतायाम्
। गुडन्याम् ॥ यथा । प्रीयष
लोक्षप श्रुतीचरणात्कपायशङ्कु०
नोलिम्बानलः ॥ टुग्धे ॥ पुं०
न० नय्यसुतधेनोः सप्तदिवसावधि
क्षीरे । पेयुषे ॥ पीयते० पीय्य
ते० अर्ननवा । पीय इ० सौचो
धातुः प्रीतौ । पीयैरुषन् ॥
पीयूषमहा । पु० चन्द्रे ॥ इ० श०
रत्नावली ॥
पीयूषरुचिः । पुं० चन्द्रे ॥ त्रि० ।
अमृतप्रिये ॥
पीलकः । पुं० पिपीलिकायाम् ॥
इ० हेमचन्द्रः ॥
पीलुः । पुं० प्रसूने ॥ परमाणौ ॥
मतङ्गजं ॥ तालस्यास्थिखण्डे ॥
काण्डे । वग्णे ॥ ब्रजादिदेशेषु
खनान्माप्रसिद्धे पादपविशेषे । गुड
फले ॥ कृमिविशेषे ॥ पुष्यद्रुमे
॥ पीलयति । पीलप्रतिष्ठम् ।
मृगयादिच्वात्कुः ॥ न० पीलुवृक्ष

पीवरी

स्यफले । पीलु० इ० भा० ॥ पीलु
शेषसमीरघ्नं पित्तलंभेदिगुल्मनुत्
। स्वादुतिक्तश्चयत्पीलुलङ्घः स्युः प्यं
त्रिदोषहृत् ॥

पीलुकः । पुं० सधृक्प्रभेदे ॥

पीलुकुणः । पुं० पीलूनांपाके ॥ तस्य
पाकमूलद्रव्यादिनाकुणप्प्रत्ययः ॥

पीलुनी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥

पीलुपत्रः । स्त्री० लताविशेषे । मोर
टायाम् ॥

पीलुपर्णी । स्त्री० विम्बिकायाम् ॥

मूर्वायाम् ॥ ओषधिभिदि ॥ पी
लोर्विवर्णान्यस्याः ॥ पाककर्ण
तिङीप् ॥

पीवा । त्रि० स्थूले ॥ प्यायते ।
प्यैङ्गुडौ । ध्याप्योः सम्प्रसारणं
चेतिकनिप् ॥

पीवरः । त्रि० स्थूले । मोटा इति
भाषा ॥ प्यायते । प्यैङ् । क्रि
त्त्वरक्तत्वरतिवरच् प्रत्ययान्तो
निपातितः ॥ पुं० कर्म ॥

पीवरस्तनी । स्त्री० स्थूलस्तन्याङ्
वि । पीनोन्ध्याम् ॥ पीनस्तन
विशिष्टायांनार्याम् ॥ पीवराः
स्तनाः पीवरीवास्तनौअस्याः स्वा
ङ्गाच्चोपमर्जनादितिङीप् ॥

पीवरा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ शता
वयाम् ॥ स्थूलायाम् ॥

पीवरी । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥ शतमू

पुंश्चली

प्यायाम् ॥ प्यायते । प्यैङ् । ध्याप्योः
सम्प्रसारणश्चेतिकनिप् स्त्रियांव
नोरचेङीव्री ॥

पुंश्चलः । पुं० गन्धमुपिक्ते ॥

पुंश्चलः । पुं० व्यभिचारिणि ॥ यथा ॥

ललाटीपद्मतास्त्रिस्तोरेखाः स्युः शतव
र्षिणाम् । नृपत्वं स्याच्चतस्रभिरायुः
पञ्चनवत्यथ ॥ अरेखिणायुर्नवतिर्वि
ष्टिन्नाभिश्चपुंश्चलः ॥ इ० गरुडपु०

पुंश्चली । स्त्री० व्यभिचारिण्याम् । अ
तिवञ्चलायाम् । असत्त्वाम् ॥ त-
स्याश्चरित्रदोषायथा । अहोकीवेद
भुवनेदुर्ज्ञेयं पुंश्चलीमनः । पुंश्चल्यां
योहिविश्वस्तोविधिनासविडम्बितः
॥ वहिष्कृतस्ययशसाधर्मेणस्वकुले
नच । वाञ्छितं नूतनंप्राप्य विन-
श्यतिपुरातनम् ॥ सदास्वकर्मसा
ध्यासांकीवातस्याः प्रियोऽप्रियः ।
दैविकर्मसि पैत्रचपुत्रवस्तौनभक्त-
रि । दारुणं पुंश्चलीचित्तं सदाशृङ्गा
रकर्मणि । प्राणाधिकंरतिज्ञंसाऽ
मृतइष्ट्याहिपुंश्चली ॥ रत्नप्रदंरत्न-
विज्ञंविषइष्ट्याहिपश्यति । सर्वेषां-
स्थलमस्त्येवपुंश्चलीनानकुचचित् ॥
दारुणापुंश्चली जातिर्नरजातिभ्य-
एवच ॥ निष्कृतिः कर्मभोगान्ते-
सर्वेषामस्तिनिश्चितम् ॥ नपुंश्चली
नाविप्रेन्द्रयाश्चन्द्रदिवाकरौ । अ-
न्यासांकामिनीनाञ्चकीटं हन्तुञ्चया

पीलु :

दया । सामास्तिपुंशलीमाश्रकान्तं
हन्तपुरातनम् ॥ रत्तिन्ननृतनंप्रा-
णविषतुल्यंपुरातनम् । कान्तं दृष्ट्या
निनख्येऽसौपायेनाश्रलीकसा ॥ २० ॥
पुंश्रियायां निपाशानिपुंश्रलीष्व-
भारते । तिष्ठन्तिताभ्योनपराः पा-
पिष्ठाः सन्ति केचन ॥ (* + *) ॥
पुंश्रलीपरिपक्वान्नं सर्वपातकमिश्रि-
तम् । देवेकस्मिन्निपेक्षेचदेयं न चत-
श्चाजलम् ॥ अन्नं विष्ठापयोमूत्रं पुंश्र-
लीनाश्च निश्चितम् । दत्त्वापिष्ठभ्यो
देवेभ्योभुक्त्वाचनरकं व्रजेत् ॥ शतव-
र्षकालसूत्रेपचत्येवमुदाहणे । घोरा-
न्वकारेकमयस्तदगन्ति दिवानिश-
म् ॥ पुंश्रल्यन्नचयोभुङ्क्ते देवाद्य-
दिनराधमः । सप्तजन्मकृतं पुण्यं त-
स्य नश्यति निश्चितम् ॥ आयुः श्री-
यगसांहानिरिह लोके परवच । त-
स्माद्यनादन्नगीयं पाकप्राचं कलचक-
म् ॥ (* * +) ॥ पुंश्रलीदर्शने
पुण्यं याचानि डिर्भवेदुवम । स्पर्शने
च महापापं तीर्थस्नानादिशुद्धाति ॥
स्नानं शानं व्रतञ्चैव जपश्च देवपूजनम् ।
निष्कलं पुंश्रलीनाश्च भारते जीवनं ह-
या ॥ (* * + *) ॥ उपस्थितम-
कामपुंश्रलीत्यागिदोषोयथारहस्यप-
स्थितां कामात् पुंश्रलीं चेच्छितेन्द्रियः
परित्यजेद्वर्माभयादधर्मान्नरकं व्रजे-
त् ॥ (+ * * +) ॥ सर्वदेवतस्या-

पुक्कम :

स्तपस्वित्याज्यत्वं गर्हितत्वं च यथा ।
उपस्थिताचयायीषिदत्त्वाभ्यारागि-
णामपि । श्रुतौ श्रुतमितित्याज्यास-
र्न देवतपस्विनाम् ॥ अही सर्वाः प-
रित्याज्याः पुंश्रलीष्वविधिपतः । ६
नायुः प्राणयगसां नाशिनी दुः श्व-
दायिनी ॥ स्वकार्यतत्परागश्वत्प-
रकार्यविघातिनी । निष्ठुरानरथा-
तिभ्यः सर्वापहीवरूपिणी ॥ विद्यु-
हीमिर्जलेरेखा लोभान्मन्त्री यथा भवे-
त् । परद्रोहाद्यथासम्पत्कुलटाग्रिम-
तत्परम् ॥ सर्वेभ्यो हिंस्रजन्तुभ्यो वि-
पहीजास देवसा । यो विश्वमेततां-
सम्पदो विपत्तस्य पदे पदे ॥ इति ब्र-
ह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे २३ ।
२४ । ७२ अध्यायः ॥ पुं सो भर्त्तुः
सकाशं च तति पुरुषान्तरंगच्छति ।
चलगती । अच् । गौरादिः ॥
पुंश्चिह्नम् । न० शिष्टे ॥
पुंसवनम् । न० दुग्धे । गर्भे ॥ सं-
स्कारविधिषे ॥ द्वितीयेवा तृतीयेवा
सासिपुंसवनं भवेत् । व्यक्तगर्भं भवे-
त्कार्यं सोमस्नेन महायवा ॥ पुमान्
सूयतेऽनेन । पुज् ० । ल्युट् ॥
पुंस्त्वम् । न० रेतसि । श्रुक्ते ॥ पुरुष-
त्वे ॥
पुंस्त्वविग्रहः । पुं० भूतणे ॥
पुक्कमः । पुं० श्वयचे ॥ अधमे ॥ पु-
त्कुत्सितम् पुण्यं वा पुमांसं वा कस-

पुच्छ :

ति । कसगतौ । अच् । मू० कोवा
॥ पृ० । निषादाच्छूद्रायांजाते ।
जातोनिषादाच्छूद्रायांजात्याभवति
पुक्सः ॥

पुक्सी । स्त्री० कालिकायाम् ॥ नी-
ल्याम् ॥

पुङ्गुः । पुं० मङ्गलाचारे ॥ शराङ्गे ।
बाणमूले ॥ श्वेने ॥

पुङ्गानुपङ्गम् । न० मङ्गलामङ्गले ॥
यथः । पुङ्गान् । इति प्रयोजनम्
परोपिधोरोनमुद्योत मुकुन्दपदार
विन्दे । मङ्गीतनृत्यगतितालवर्गम
तापि मौलिस्यकुम्भपरिरत्नगर्भीर्न
टीवति ॥

पुङ्गुः । पुं० न० पुङ्गु ॥ इतिशब्द
चन्द्रिका ॥

पुङ्गुलः । पुं० आत्मनि ॥ इतिभूरि
प्रयोगः ॥

पुङ्गुवः । पुं० वलीवर्दे । वृषे ॥ पु-
मांश्यामौगौश्व । गोरतडितलुकीति
टच् ॥ औषधसामेदे ॥ उत्तरपद
स्थः श्रेष्ठे ॥ ऋषभौषधे ॥ महो
ज ॥ पुरुषर्षभे ॥ पुमान्गौरिव
। उपमितिसमासः । पूर्ववत्टच् ॥

पुच्छः । पुं० पश्चात्प्रदेशे ॥ पुं० न०
लाङ्गुले ॥ न० कलापे । समूहे ।
लोमवज्राङ्गुले ॥ युच्छति । युच्छप्र
सादे । प० अच् । पृ० । पुच्छभा
गडेतिनिपातनादायसापः ॥

पुट :

लौचटकाना० इतिभा० ॥

पुच्छदा । स्त्री० । लक्ष्मणकन्दे ॥ इ०
राजनिर्घण्टः ॥

पुच्छौ । पुं० कुक्कुटे ॥ अर्कवृक्षे ॥
त्रि० । लाङ्गुलवति ॥

पुञ्जः । पुं० राशी । धान्याद्युच्छित
वृन्दे ॥ पिञ्जयति० पिञ्ज्यतेवा ।
पिजिहिंसा वलादाननिकेतनेषु ।
अब्० घञ्वा । पुं० । यडा । उन्न-
त्यापसासंज्ञयति । घञ् ० डः ॥

पुञ्जकायली । स्त्री० अशरीरिणि ॥

पुटः । पुं० बालपल्लवे ॥ न० । जा
तीफले ॥ उपर्यधाभवापन्नसंयुक्तमृ
दादिकपालद्वयरूपौषधपाकपात्रे ॥
धात्वादिमारणोपयुक्तान्पुटप्रकारा
नाहरसप्रदीपः । लोहादेरपुनर्भा
वस्तद्गुणत्वंगुणाढ्यता । मलिले
तरणश्चापिततमिद्धिः पुटनाङ्गवेत्
॥ गम्भीरविस्तृतकुण्डे द्विहस्ते चतु
रस्रके । वनोपलसहस्रेणपरितेपुट
मौषधम् । कोष्ठेरुडं प्रयत्नेनगोवि
ष्ठोपरिधारयेत् । वनोपलसहस्रा
र्डकोष्ठिकोपरिनिःक्षिपेत् ॥ व
ज्रिंविनिःक्षिपेत्तत्रमहापुटमिति
स्मृतम् ॥ १ ॥ कोष्ठंभूषा । गो
विष्ठा० गोडठा ॥ ॥ ॥
सपादहस्तमानेनकुण्डे निम्नेतथा
यते । वनोपलसहस्रेणपूर्वमध्य
विधारयेत् ॥ पुटनद्रव्यसंयुक्तांको

पुट :

ष्ठिकांमुद्रितांमुखे । अधोर्द्धानिकर
गडानिअर्द्धान्युपरिनि : क्षिपेत् ॥
एतद्गजपुटं प्रोक्तं स्यात् सर्वपुटोत्तम
म् । हस्तश्चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाणः
समपादः तेन त्रिंशदङ्गुलप्रमाणेन
त्यर्थः अतएवोक्तम् । माधारणो न
राङ्गुल्या त्रिंशदङ्गुलको गजः । क
रगडानि० आरग्यागोमया : । इ०
गजपुटम् ॥ २ ॥ (+ + + +) —
अरतिमातृकेकुण्डेपुटं वाराहमुच्यते
॥ ३ ॥ वितस्तिमातृके स्वातेकथि
तं कौकुटं पुटम् ॥ ४ ॥ अरतिस्तु नि
ष्कनिष्ठं नमुष्टिना । इत्यमरः । नि
स्तकनिष्ठयामुष्योपलक्षितो हस्तो
ऽरतिरित्यर्थः ॥ शोडशाङ्गुलके स्वाते
कस्यचित् कौकुटं पुटम् ॥ यत्पुटं दी
यते स्वाते च्यष्टसङ्ख्यैर्वनोपलैः । क
पोतपुटमेतत्, कथितं पुटं पण्डितैः
॥ ५ ॥ गोष्ठांतर्गोखरचुण्णं शुष्कचृ
र्णितगोमयम् । गोवरंतत्समस्या
तं वरिष्ठं रससाधने ॥ बृहद्भाण्डस्थि
तैर्यत्र गोवरैर्दीयते पुटम् । तद्गोव
रपुटं प्रोक्तं भिषग्भिः सूतभस्मकृतं
॥ ६ ॥ बृहद्भाण्डेतुषैः पूर्णं मध्ये
मृषां विधारयेत् । क्षिप्त्वाग्निं मुद्र
येद्भाण्डं तद्भाण्डपुटमुच्यते ॥ ७
॥ इति भावप्रकाशः ॥ पुं० । न०
। अश्वखुरे ॥ ३ ॥ आच्छादने ॥
पत्रादिरचिते पुष्पाद्याधारे । पुडा०

पुटपाकः

इति० दीना० इति त्रिभा० । मिथः
संश्लेषे ॥

पुटकम् । न० पद्मे ॥ इति शब्द० ॥

पुटकन्दः । पुं० कोलकन्दे ॥

पुटकिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ पुट-
कानि सन्त्यत्र पुष्करादिभ्यो ऽश्नइती
निः ॥

पुटग्रीवः । पुं० गर्ग्याम् ॥ तास्रकु
म्भे ॥

पुटपाकः । पुं० पुटान्तरितौषधपत्र
ने ॥ अस्य विधिर्यथा ॥ पुटपत्रस्य क
ल्पस्य स्वरमोष्ठ्यते यतः । अतस्तु पु
टपाकानां युक्तिरत्रोच्यते मया ॥ पु
टपाकस्य याकोयं लेपस्याङ्गारवर्णता
। लिख्यद्बुद्धं नस्य न कुर्याद्बुद्धाङ्गुलि
मात्रकम् । काश्मरीवटजं वादिप-
त्रैर्वष्टनमुत्तमम् । पलमात्रे रमोग्रा
ह्यः कर्षमात्रं मधुक्षिपेत् । कल्क
चूर्णं द्रवाद्यास्तु देयाः कोलमितावु
धैः ॥ ०० ॥ अपिच । इदं विल्वं स्नि
ग्धमांसस्य परं द्रव्यं पलं मतम् । द्रव
स्य कुडोन्मानं सर्वमेकत्र पेयेत् ॥
तदेकचसमालोडापत्रैः सुपरिवे
ष्टितम् । पुटपाकविधानेन तत्पक्
त्वात् तद्रभं बुधः ॥ तदपेणीक्तेन विधि
ना यथावद्विधारयेत् । इष्टिमध्ये नि
षेच्यः स्यान्नित्यमुत्तानशायिना ॥
स्नेहनीलेखनश्चैव रोपणार्थे तिसत्रि
धा । हितः स्निग्धो विरूढस्य स्निग्ध

पुटभेदः

स्यसतुलेखनः ॥ दृष्टेर्वलार्थमितरः
पित्तास्रग्नवातनुत् । इतरोरोप
णः । स्नेहमांसवसामष्णमेदः स्या
द्वैषधैः कृतः ॥ स्नेहनः पुटपा
कः स्य दूधःर्योद्वेवाक्शतेतुसः ।
वाक्शतंकोटिकाशतम् । जाङ्गला
नायकृन्मांसैर्लेखनद्रव्यसंयुतैः ॥
कृष्णालोहरजस्ताम्रशङ्खविद्रुमसिन्धु
जैः । समुद्रफेनकासीस सीतोजद
धिमस्तुभिः ॥ लेखनोवाक्कृतं तस्य
परंधारणमिष्यते । स्तन्यजाङ्गल म
ध्वाज्यतिक्तकद्रव्यभावितः ॥ लेखना
त्त्रिगुणोधार्यः पुटपाकस्तुरोपणः
। तिक्तकद्रव्याग्राह । निखामृता
वृषपटोलनिदिग्धिकाभिः स्यात्पञ्च
तिक्तकद्रुतिप्रधितोगुणोयम् । आच
रेत्तर्पणोक्तान्तुक्रियांव्यापत्तिदर्शने
। व्यापत्तिदर्शने । मिथ्याकृतपुटपा
कजनितव्याधिदर्शने । तेजांस्यनिल
माकाशमादर्शभास्वराणिच । नेजे
ततर्पितेनेत्रे यश्चवापुटपाकवान् ॥
इति भावमिथः ॥

पुटपाकजम् । न० मांसस्राव्यञ्जनान्ता
रे ॥ गुरुयन्त्रेणयत्पक्वं तज्ज्ञेयं
पुटपाकजम् ॥

पुटभेदः । पुं० नदीवक्त्रे ॥ पत्तने ।
नगरे ॥ आतोद्ये ॥ तटिनोमुखे ॥
चक्राकारेणजलानामधीयाने ॥ पु
टमंश्लिष्टं भिनत्ति । भिदिर० । कर्म

पुण्डरीकम्

ग्यम् ॥ पाषाणविशेषे ॥ पुटैःपुटै
र्भेद्यते इ० ॥

पुटभेदकः । पुं० पाषाणविशेषे ॥
पुटभेदनम् । न० पत्तने । स्थानीये ।
नगरे ॥ पुटानिपात्राणिभिद्यन्ते
ऽत्र । भिदिर० । अधिकरणे ल्युट् ।
युज्वा ॥

पुटालुः । पुं० शूकरकन्दे । कील
कन्दे ॥

पुटिका । स्त्री० एलायाम् ॥

पुटितम् । न० अहिपुटे ॥ हस्तपुटे ।
त्रि० । पाटिते ॥ सूते ॥

पुटी । स्त्री० कौपीने ॥ आच्छादने ॥
पत्रादिनिर्मितेपुष्पाद्याधारे । पुडि
या० पुडी० इ० भा० ॥ गौ०
डीष् ॥

पुटोटजम् । न० श्वेतच्छत्रे ॥ इ०
त्रिकाण्डशेषः ॥

पुटोदकः । पुं० नारिकेलि ॥ इ० हा०

पुण्डरी । पुं० हस्तिनामनुष्याणाञ्च च
क्षुष्यं क्षुट्रेविटपे । शालपर्णीपत्रस
मानपत्रे । पौण्डरीके । चक्षुष्ये ।
सालपुष्पे ॥ इ० शब्द० ॥

पुण्डरीकम् । न० सिताम्भोजे ॥ मि
तच्छत्रं ॥ भेषजे ॥ पुं० । व्याघ्रे
। अग्निदिङ्नागे ॥ कोषकारान्तरे
॥ सहकारि ॥ गणधरे ॥ राजिला
हौ ॥ गजज्वरे ॥ मदनकवृत्ते ॥
कमण्डली ॥ श्वेतकर्णे ॥ शाले

पुण्डर्यम्

जातिविशेषे ॥ कुष्ठविशेषे ॥ तल्लक्षणम् । सश्वेतं रक्तपर्यन्तं पुण्डरीकदलोपमम् । सोत्सेधञ्चमरागञ्च पुण्डरीकं प्रचक्षते इति० । पुण्डरीकवर्णयोगात् पुण्डरीकः । अर्श आद्यच् ॥ पुण्डयति । मङ्गिभूषायाम् । पुण्डिच । फर्फरीकादयश्चेत्यरीकन् ॥

पुण्डरीकाक्षः । पुं० विष्णौ । नारायणे । इत्युण्डरीके प्रकाशमाने वासुदेवे ॥ तस्य स्मरणादेव शुचिर्भवति । यथा । अपवित्रः पवित्रो वा सर्वा वस्थाङ्गतोऽपि वा । यः स्मरेत्युण्डरीकाक्षं स वा ह्याभ्यन्तरं शुचिरिति स्मृतेः ॥ पुण्डरीकमिवाक्षिणीयस्य । बहुव्रीहौ सक्थ्यङ्गोः स्वाङ्गात् षच् । पुण्डरीकेषु अक्षियस्यैवा ॥ पुण्डरीकस्थाने अक्षियस्यैति वा ॥ अयमर्थस्तु हरिस्तु साहस्रमिति पुण्ड्रन्तस्तोत्रे व्यक्तः ॥ यदा पुण्डरीकलोकात्मकमक्षति । अक्षू व्याप्तौ । कर्मण्यङ्ग ॥ तत्क्षायति वा । क्षेप्ये । आतोनुपमर्गइतिकः । अन्येषामप्रीतिर्दीर्घः । आङ्प्रश्ने षोवा । तत्र मुपोतिमूलविभुजेतिकः ॥ न० । पुण्डर्ये ॥

पुण्डरीकम् । न० प्रपौण्डरीके । स्थलपद्मे ॥

पुण्डर्यम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पुण्ड

पुणाम्

यति । पुण्डिखण्डने । अच् । पुण्डस्यार्थः प्रधानम् । शकन्धादिः पुण्ड्रः । पुं० दैत्यविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा० इ० भा० ॥ अतिमुक्तके चित्रे ॥ कृमौ ॥ पुण्डरीके ॥ तिलके । पुण्ड्रविशेषे ॥ ह्रस्वप्लक्षे ॥ देशविशेषेतु पुण्ड्रः ॥ न० । ऊर्ध्वपुण्ड्रादौ ॥ पुण्ड्राते । पुण्डिखण्डने । स्थायितञ्चीतिरक् ॥

पुण्ड्रकः । पुं० अतिमुक्ते । वासंत्याम् । माधवीलतायाम् । तिलकवक्षे । स्थिरपुण्ड्राम् ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा० इ० भा० ॥ पुण्ड्रति० पुण्ड्रातेवा । मुण्डिवन्धने० पुण्डिच । स्थायीतिरक् । स्वार्थिकन् ॥

पुण्ड्रकिलिः । पुं० इमे । हस्तिनि ॥ पुण्ड्रे षुकिलिर्यस्य ॥

पुण्ड्रम् । न० धर्मे ॥ मुक्तते ॥ यथा । पुण्ड्रतेनापि किन्ति न समर्थेन च देहिनाम् । यत्पुण्ड्रं भारमुदोढुमशक्तः पारलौकिकमिति ॥ तस्माद्यतेत पुण्ड्रं पुण्ड्रच्छेन्महतीं श्रियमिति ॥ विधिबिहिते ॥ सदाचारि ॥ शोभनकर्मणि ॥ त्रि० । शोभने । मनोरमे । मुन्दरे ॥ पावने ॥ शुद्धे ॥ पुनाति० पूयतेऽनेन वा । पूज् । पूजो यगुड्द्रस्वश्चेति यत्पुण्ड्रस्वश्च ॥ यदा । पुणति । पुणकर्मणि शुभे । इगुपधेतिकः । पुणेसाधुः । तत्र

पुण्यभाक्

साधुरितियत् ॥ दयाममं नास्ति पु
ण्यं पापं हिंसासमं नहीति देवीभा
गवतम् ॥

पुण्यकम् । न० विधिविहिते उपवास
कृच्छ्रचान्द्रायणप्राज्ञापत्यनक्तभोज
नादि व्रते ॥ पुण्यमेव । संज्ञायां कन् ॥
पुण्यकव्रतम् । न० ब्रह्मवैवर्तकी ॥
स्वीकर्त्तव्ये नियमविशेषे ॥

पुण्यकृत् पुं० अश्वमेधादियाजिनि ॥
आश्रमकर्मकृति ॥ त्रि० पुण्यक
र्त्तरि । धार्मिके ॥ पुण्यं कृतवान्
सुकर्मपापमन्तपुण्ये पुकृञ् : इति
कृञ् : क्तिप् इत्स्वस्येति तुक् ॥ पु
ण्यं कारयति वा । बहुलमन्यवापी
ति गिलुक् ॥

पुण्यगम्यः । पुं० चम्पके । पुण्योग
भ्योऽस्य ॥

पुण्यजनः । पुं० यज्ञे ॥ राक्षसे ॥ म
ङ्गलादिबहिरुद्बलक्षणया पुण्यश्चासी
जनश्च ॥ धार्मिके ॥ पुण्याश्रयो
जनः । मध्यमपदलोपी समासः ।

पुण्यजनेश्वरः । पुं० कुबेरे । व्यस्वक
सखि ॥ पुण्यजनाः यक्षाः तेषामी
श्वरः ॥

पुण्यदृष्टम् । न० श्वेतकुशे ॥

पुण्यदर्शनः । पुं० चापपक्षिणि ॥

पुण्यफलः । पुं० वनविशेषे । लक्ष्म्या
रामे ॥ न० । धर्मजन्यफले ॥

पुण्यभाक् । त्रि० पुण्यविशिष्टे ॥

पुण्याहवाचनम्

पुण्यम् । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्यास्य
भूः । पुण्याचासौ भूमिश्चेति वा ॥

पुण्याभूमिः । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्या
स्य भूमिः । पुण्याचासौ भूमिश्चे
ति वा ॥

पुण्यावान् । त्रि० सुकृतिनि । धन्ये ॥
पुण्यामस्यास्ति । मतुप् । सादुप
धायाश्चमतोर्वीऽयवादिभ्यः । इति व
त्त्वम् ॥

पुण्यश्लोकः । पुं० जनार्दने । विष्णौ
॥ नलद्विप्रमिहाराजनि ॥ युधिष्ठि
रे ॥ पुण्यानिपावनानि श्लोकानिय
शांमिवस्य ॥ पुण्यानिकवीनां पद्या
निवायस्मिन् ॥ त्रि० पुण्याचरित्रे
पुण्याश्लोकाः । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ वैदे
ह्याम् । सीतायाम् ॥ यथा । पुण्या
श्लोको न लोराजा पुण्याश्लोको युधिः
। पुण्याश्लोकाच वैदेही पुण्याश्लोको ज
नार्दने इति पुराणम् ॥

पुण्या । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ तुलस्या
म् ॥ पुण्यजनिकायाम् ॥

पुण्यात्मा । त्रि० धर्मशीले ॥ पुण्या
आत्मऽस्य ॥

पुण्याहम् । न० शोभनदिवसे ॥ पुण्या
ञ्चतदहश्च । राजाहः सखिभ्यष्टजि
तिटच् । उत्तमेकाभ्यामित्यन्हादेशो
न । पुण्यामुदिनाभ्यामितिक्रीवत्त्वम्
॥ मङ्गले ॥ यथा० पुण्याहवाचनम् ॥

पुण्याहवाचनम् । न० देवादिकर्मा

पुत्र :

दीमङ्गलार्थपुण्याहमिति शब्देऽस्य वा
रत्रयकथने ॥ यथा । पुण्याहवाचनं
देवेन्द्राह्मणस्य विधीयते । एतदेव नि
रोद्धारं कुर्यात्कत्रियवैश्ययोः ॥
• सोद्धारं ब्राह्मणे ब्रूयात्निरोद्धारं मही
पतौ । उपांशुचतथा वैश्ये शूद्रे स्व
स्तिप्रयोजयेदित्यमः ॥

पुत्तलिका । स्त्री० धातुपाषाणादिनि
र्मितमूर्त्तौ । पुतलोऽतिभाषा ॥

पुत्तिका । स्त्री० मधुमक्षिकाविशेषः ।
पतङ्गिकायाम् ॥ यत आह । माक्षि
कं तेलवर्णं स्यात्घृतवर्णं तु पौत्तिकम् ।
भामरन्तु भवेच्छुक्लं चौद्रन्तुः कृपिलं भ
वेत् । इति ॥ पुतङ्कुत्सितं तायते ।
तायृत्सन्तानपालनयोः । बाहुलका
त्कः । यलोपः । क्णइतिङ्गस्वः ।
प्रत्ययस्थादितीत्यम् ॥ पिपीलि
काप्रभेदे । दीमकइति सीउक० इति
चभाषा ॥ यथा । धर्मशूनेः सञ्चि
नुदाद्वल्मीकमिरपुत्तिका । परलो
कसहायार्थं भाग्यन्तं स्वशरीरिणासि
ति ॥

पुत्रः । पुं० लग्नात्पञ्चमभवने ॥ आ
त्मजः । तनयः । सूनुः । सुते । अप
त्यः । पूतइतिभाषा० ॥ अस्य निरु
क्तिर्यथा । पुत्रास्मिन्नरकाद्यस्मात्पि
तरं चायते सुतः । तस्मात्पुत्रइति
प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भवेति ॥ सं
सारिणीयमवश्यमपेक्षितः । अपुत्र

पुत्र :

• स्य गतिर्नास्ति स्वर्गं गंतुं परन्तप । येन
केनाप्युपायेन पुत्रस्य जननं चरदिति
वचनात् ॥ सच द्वादशविधीयथा ।
पुत्रान् द्वादशयानाह नृणां स्वायम्भुवो
मनुः । तेषां षड्वन्मुदायादाः षड
दायादवाभवाः ॥ औरसः क्षेत्रज
श्चैव दत्तः कृत्रिम एव च । गृहीत्य
न्नोऽपविष्टश्च दायादावाभवाश्च षट् ॥
कानीनश्च सहोदरश्च क्रीतः पौनर्भव
स्तथा । स्वयंदत्तश्च शूद्रश्च षडदाया
दवाभवाः इति ॥ पुत्रिकापुत्रेण
सहचरो दशविधोऽपि भवति ॥ ॥ ॥
जीवती वाक्यकरणात्क्षयाद्भूरिभो
जनात् । गयायां पिण्डदानाच्च त्रि
भिः पुत्रस्य पुत्रता ॥ (*) ॥ चतु
र्विधाः पुत्रायथा । सुमनोवाच) ।
ऋणमस्वस्थिनः केचित्केचित् न्या
सापहारकाः । रिपवश्च प्रियाश्चैति
स्वकर्मवशवर्तिनः ॥ भेदैश्चतुर्भिर्जाय
न्ते पुत्रा मिवास्त्रियस्तथा । भार्या
पिता च माता च भृत्याः स्वजनवाभवाः
॥ स्वनस्वनहिजायन्ते सम्बन्धेन म
हीतले । न्यासापहारभावेन यस्य य
स्य कृतं भुवि ॥ न्यासस्वामी भवेत्पु
त्रो गुणवान् रूपवान् भुवि । येन चाप
हृतं न्यासं तस्य गृहे न संशयः ॥ न्या
सापहारणं दुष्खं सदस्त्वादा रुणं गतः
। न्यासस्वामी सपुत्रोऽभूत्यासापहार
कसाच ॥ गुणवान् रूपवान् चैव सर्वल

पुत्र :

क्षणसंयुतः । भक्तिश्च दर्शयेत्तत्समा-
 पुत्रोभूत्वादिनेदिने ॥ प्रियं वाक्यं ध-
 रीवापि बहुक्ते हं प्रदर्शयेत् ; स्वीयं
 द्रव्यं समुद्राद्व्यं प्रीतिमुत्पाद्य चातु-
 लाम् ॥ भुक्त्वा तु पोषणात् तेन तदादा-
 य पुनर्ब्रूजित् । यथा तेन प्रदत्तं तस्या-
 सापहरणात्पुनरा ॥ दुःखमेवंम-
 हत्कृत्वा दारुणं प्राणनाशनम् । ता-
 दृशं तदा दद्यात् सपुत्रोभूत्वा महागु-
 णैः ॥ अल्पायुषस्तथा भूत्वा मरणं
 यान्ति ते तथा । दुःखं दत्त्वा प्रयात्ये-
 वंप्रकृत्यै वंपुनः पुनः ॥ यदाह पुत्रपु-
 त्रेति प्रलपं हि करोति सः । तदाहा-
 सां करोत्येव कः सपुत्रो हि कसाच-
 ॥ अनेनापि कृतं न्यासं मदीयं परिचा-
 रिणा । द्रव्यापहारोपि पिता पूर्वमद्यै-
 व तस्य च ॥ पिशाचत्वं मया दत्तमद्यै-
 वहिदुरात्मनः । द्रव्यापहरणेनापि
 मम प्राणागताः किल ॥ दुःखेन म-
 हता चैव यथाहं पीडितः पुनरा । तदा
 दुःखं प्रदत्त्वा हं द्रव्यं मुद्राद्व्यमुत्तमम्
 ॥ भोगेन सर्वमादाय चिरात् विश्वास्य
 सौम्यवत् । गतोऽस्मि स्वगृहं चाद्यक-
 स्याह मुतर्द्धदृशः ॥ न चैषोपि पिता पू-
 र्वमद्यै वनचकस्यचित् । पिशाचत्वं
 मया दत्तमद्यै वचदुरात्मनः ॥ एव-
 मुक्त्वा प्रयात्येव तं प्रहस्य पुनः पुनः ।
 प्रयात्यनेन मार्गेण दुःखं दत्त्वा मुदरु-
 णम् ॥ एवं न्यासस्य सम्बन्धात् पुत्राः

पुत्र :

किन्ति भवन्ति वै । संसारि दुःखबहु-
 लादृश्यन्ति यत्र तत्र हि ॥ १ ॥ ऋणसं-
 बन्धिनः पुत्रान् प्रवक्ष्यामि तवाय-
 तः । ऋणं यस्मिन् गृहीत्वा यः प्रयाति
 मरणं किल ॥ अन्नदाता सुतोभूत्वा
 भ्राता वा यः पिता प्रियः । मित्ररूपेण
 वर्त्तेत अन्तर्दुष्टः सदैव सः ॥ गुणं
 नैव प्रपश्येत् स क्रूरो निष्ठुराकृतिः
 । जल्पते निष्ठुरं वाक्यं सदैव स्वजने
 षु च ॥ निश्चयं मिष्टं समश्नाति भोगा-
 न्भुञ्जीत निश्चयः । द्यूतकर्मरतो
 निश्चयं चौरकर्मणि निश्चयः ॥ गृहा-
 द्द्रव्यं बलादप्यर्चयमानः प्रकुप्य-
 ति । पितरं मातरं चैव कुत्सते च दिने-
 दिने ॥ द्रावकस्रासकश्चैव बहु निष्ठु-
 रजल्पकः । वञ्चयित्वैव मुद्राञ्च ह-
 त्वा मुःखेन तिष्ठति ॥ जातकर्मादि-
 भिरर्वालो द्रव्यं गृह्णाति दारुणः ।
 पुनर्विवाहसंयोगान्नानाभेदैरनेकधा
 ॥ एवं संजोयते द्रव्यं नैव मेतद् ददात्य-
 पि । गृह्णैवादि कंसर्वमस्यैव हि न सं-
 शयः । पितरं मातरं चैव वदत्येव
 दिनेदिने ॥ मुदगडैर्मसलैश्चैव कचा-
 घातैस्तु दारुणैः । मृते तु तस्मिन् पित-
 रितथा मातरि निष्ठुरम् ॥ निःस्त्री-
 हो निर्वृणश्चैव जायते नात्र संशयः ।
 शास्त्रकार्याणि दानानि न करोति क-
 दाचन । एवं विधास्रयः पुत्रा भवन्ति
 चमहीतले ॥ २ ॥ रिपुपुत्रं प्रवक्ष्या-

पुत्र :

मितवाये मुनिपुङ्गव । बाल्ये वयसि
सम्प्राप्ते रिपुवत्वर्तते सदा ॥ पितृ
रं मातरं चैव क्रीडमानो हिताडयेत्
ताडयित्वा प्रयात्ये वंप्रहस्यै वपुनः
पुनः ॥ पुनरायातितं तत्र पितरं
मातरं पुनः । सक्रोधो वर्तते निश्चयं
नैव कर्मणि सर्वदा ॥ पितरं मारयि
त्वा तु मातरं च पुनः पुनः । प्रया
त्ये वंसदुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावतः
॥ ३ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि यस्मा
ल्लभ्यो भवेत्प्रियः । जातमात्रः प्रियं
कुर्यात् बाल्ये नटनक्रीडनैः ॥ वयः
प्राप्य प्रियं कुर्यान्मातापित्रोरनन्तर
म् । भक्त्या सन्तोषयेन्नित्यं तावुभौ
परिपालयेत् ॥ स्नेहेन वचसा चैव प्रि
यसम्भाषणेन च । मृतौ गुरुसमाज्जा
यस्ने हेनुरुदतिपुनः ॥ श्राद्धकर्माणि
सर्वाणि पिण्डदानादिकां क्रियाम् ।
करोत्ये वंसदुः खार्त्तस्तेभ्यो याचां
प्रयच्छति ॥ ऋणवयान्वितः स्नेहा
न्निर्यापयति निश्चितः । यस्माल्लभ्यं
भवेत्क्लान्तप्रयच्छति न संशयः ॥ पु
त्रो भूत्वा महाप्राज्ञश्चनेन विधिना कि
ल ॥ ४ ॥ उदासीनं प्रवक्ष्यामि तवा
ये प्रियसाम्प्रतम् । उदासीनेन भावे
न सदैव परिवर्तते ॥ ददाति नैव गृ
ह्णाति न क्रुध्यति न तुष्यति । नैवोप
याति सन्त्यज्य उदासीनो द्विजोत्तम ॥
तवाये कथितं सर्वं पुत्राणां गतिरीदृ

पुत्र :

शी । यथा पुत्रास्तथा भार्या पितः मा
ताथ बान्धवाः ॥ भृत्याश्चान्ये समा
ख्याताः पशवस्तुरगास्तथा । गजा
महिष्यो दास्यश्च ऋणसम्बन्धिनः स्त्व
मी ॥ ०० ॥ सुपुत्रलक्षणान्तु । व-
शिष्ठ उवाच । पुत्रस्य लक्षणं पुण्यं
तवाये प्रवदाम्यहम् । पुण्यप्रसक्तो
यस्यात्मा सत्यधर्मरतः सदा ॥ बु
द्धिमान् ज्ञानसम्पन्नस्तपस्वी वाग्विदा
म्बरः । सर्वकर्मसु सदुद्धीरो विदाध्य
यनतत्परः ॥ सर्वशास्त्रप्रवक्ता च दे
वब्राह्मणपूजकः । याज्ञकः सर्व
यज्ञानां दाता त्यागी प्रियम्बदः ॥
विष्णुध्यानपरो निश्चयं शान्तो दान्तः
सुहृत् सदा । पितृमातृपरो निश्चयं स
र्वसृजनबन्धुलः ॥ कुलस्य तारकी
विद्वान् कुलस्य परितोषकः । एवं
गुणैः सुसंयुक्तः सुपुत्रः सुखदाय
कः ॥ पुत्रस्य जङ्गमतीर्थत्वं यथा ।
सर्वतीर्थाद्वरं तीर्थं पुत्रतीर्थमुदाहृतम्
॥ यद्वै णो वैष्णवद्वेषी सर्वधर्मवहिष्कृ
तः । पृथुना पुत्रतीर्थेन पवित्रोऽगा
त्परंपदम् ॥ सत्यचंपरमं तीर्थं प्राप्य
मुच्यन्ति पूर्वजाः । पितापि ऋणमु-
क्तः स्यात्जाते पुत्रे महात्मनि ॥
वैष्णवपुत्रस्य पूर्वपुरुषत्रातृत्वं यथा ।
वैष्णवो यदि पुत्रः स्यात्स तारयति
पूर्वजान् । पितृनधस्तनान्वंशं स्ता
रयत्यतिपावनः ॥ १० ॥ कुपुत्रजन

पुत्र :

नेपितृणां नरकगमनं यथा । तथा-
दिकुपुत्रः स्यात्तेन मज्जन्ति पूर्वजाः ।
सुधोरेनरके दोनाः शपन्ति च मुहु-
र्मुहुः ॥ यथा जले कुल्लवेन तरन्म-
ज्जति मूढधीः । तथा पिता कुपुत्रे-
ण तमसां न्ये निमज्जति ॥ जातमा-
त्रे कुले जन्तो संशरते पितामहाः ।
किमेषोऽधो नयेदस्मात्कुलं वा वैष्ण-
वो भवन् ॥ इति पाद्मे भूमिखण्डे
११ । १२ । १८ । १२० अध्यायः
॥ सप्तविधाः पुत्रा यथा । वरजो
वीर्यजश्चैव क्षेत्रजः पालकस्तथा ।
विद्यामन्त्रमुतानाञ्च गृहीतः सप्तमः
सुतः ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते ॥ इति
ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ५६ अध्या-
यः पुत्रमुखदर्शने पुण्यं यथा । श्री-
पार्वत्युवाच । गृहमागच्छ प्राणेश
तपसां फलदायकम् । कल्पे कल्पे
ऽध्यासते यं तं पश्यागच्छ मन्दिरम् ॥
श्रीमन्पुत्रमुखं पश्य पुण्यवीजं महीतम-
वम् । पुत्रा मरकटाण्यकाराण्यभव-
तारणम् ॥ स्नानञ्च सर्वतोर्थे पुसर्पय-
क्षेपुदक्षिणा । पुत्रस्य दर्शनस्यास्य क-
लां नार्हन्ति षोडशीम् सर्वदानेन यत्पु-
ण्यं यत्पृथिव्याः प्रदक्षिणं पुत्रदर्-
शनं पुण्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
सर्वास्तपोभिर्यत्पुण्यं यदेवानशनैः
व्रतैः । सत्पुत्रो ह्यवपुण्यस्य कलाना-
र्हन्ति षोडशीम् ॥ यद्विप्रभोजनैः पु-

पुत्र :

ण्यं यदेवमुरसेवनेः । सत्पुत्रप्राप्ति-
पुण्यस्य कलानां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिखण्डे ६
ऽध्यायः ॥ ० (+ + +) ० विद्यादि-
रहितस्य पुत्रस्य निन्दा यथा । कीर्त्यः
पुत्रेण जातेन यो न विद्वान्धार्मिकः ।
तया गवा किं क्रियते यानदोग्धीनग-
र्भिणी ॥ सच मध्यमोत्तमाधमभेदा-
त्त्रिविधः । यदुपास्तं यशः पित्रा
धनं वीर्यं मथापि वा । तन्न ह्यपयते य-
स्तु स नरो मध्यमः स्मृतः ॥ तद्दीर्या-
भ्यधिकं यस्तु पुनरन्यत्स्वशक्तितः ।
निध्यादयति तं प्राज्ञावदन्ति नरमुत्त-
मम् ॥ यः पित्रा समुपास्तानि धनवी-
र्ययशांसि च । न्यूनतानयति प्राज्ञा-
स्तमाहुः पुरुषा धममिति मार्कण्ड-
यपुराणम् ॥ ० (* + *) ॥ जायमानो
हरेद्दारां न वर्धमानो हरेद्वनम् ।
स्त्रियमाणो हरेत्प्राणान् नास्ति पुत्र-
समो रिपुरिति तु कुपुत्रजन्यदुःख-
मनुभवं कुर्वीणस्थोक्तिः ॥ भंसारिणः
सुखं पूर्णं सत्पुत्रमुखदर्शनम् । कुपु-
त्राचरिताद्दुःखं मरणाभ्यधिकं वि-
दुः ॥ ० (* + *) ० पुत्रस्य प्रशंसा
यथा । धनं नान्यच्चरत्नं वा तत्सर्वं पु-
त्रहेतुकम् । न भक्षितं यत्पुत्रेण तद्-
द्रव्यं निष्फलं भुवि ॥ शतकृपाधिका-
वापी शतवापी समं सरः । सरः श-
ताधिको यज्ञः पुत्री यज्ञशताद्वरः

पुत्रदा

॥ तरोदानोद्भवं पुण्यं जन्मान्तरसु-
खप्रदम् । सुखप्रदोऽपि सत्पुत्रः प्रा-
गेभ्योऽपि सुनिश्चितम् ॥ पुत्रादपि प-
रोवन्मूर्धनभूतो न भविष्यति ॥ १ ॥

• एष्टव्यावहवः पुत्रायद्यो कोपि गयां-
ब्रजेत् । यजेद्वाचाश्वमेधेन नीलं वा
वृषमुत्सृजेत् ॥ पुनरकं तस्मात्वा-
यते । त्रैलोक्यपालने । सुपीतिकः ॥
यद्वा । पुनाति । पूयते वा । पूष्प-
वने । पुत्रोद्भवस्तुतिस्तुतिः ॥ उत्तम-
श्चिन्तितं कुर्यात्प्रोक्तकारीचमध्यमः
। अधमोऽश्वयाकुर्याद कर्तोच्चरितं
पितुरिति महाभारतम् ॥

पुत्रकः । पुं० पुत्रे ॥ शरभे ॥ धृत्ते ॥
शैलविशेषे ॥ वृक्षप्रभेदे ॥ अनुक-
म्पितः पुत्रः । अनुकम्पायामि
तिकः ॥ पुत्रकृत्रिमे । इति यावादि
षु पाठा इह कन् ॥

पुत्रकन्दा । स्त्री० लक्ष्मणाकन्दे ॥
पुत्रका । स्त्री० कन्यायाम् । पुत्र्येव
। स्वार्थकन् । सूतकापुत्रिकेति डी
नङ्गवर्णस्य पक्षेऽकारः ॥

पुत्रजीवः । पुं० वृक्षविशेषे । श्लीपदा
पक्षे । जीयापोता इति भाषा ॥ पुत्र-
जीवो गुरुर्हृद्योगर्भदः श्लेष्मवातकृ-
त् । सृष्टमूत्रमलोरुचो हिमः स्वादुः
कटुः पटुः ॥

पुत्रजीवकः । पुं० पुत्रजीववृक्षे ॥

पुत्रदा । स्त्री० लक्ष्मणायाम् ॥ वंध्या

पुत्रसूः

कर्कोटक्याम् ॥ गर्भदात्रीक्षुपे ॥

पुत्रदात्री । स्त्री० श्वेतपुष्पिकायाम्
। वृत्तपत्रायाम् । मालवदेशप्रसिद्ध
लतेयम् ॥

पुत्रपत्नी । स्त्री० पुत्रस्य भार्यायाम् ।
क्षुषायाम् ॥ पुत्रः पतिर्यस्याः
। निश्चयं सपत्न्यादिष्विति नान्ता
देशेनान्तलक्षणीडीप् ॥

पुत्रपौत्रीणः । त्रि० पुत्रपौत्रानुभव-
कर्त्तरि ॥ पुत्रपौत्राननुभवति ।
परोवरत्त्यादिनाखः ॥

पुत्रप्रदा । स्त्री० वृहतीप्रभेदे । क्षवि-
कायाम् ॥

पुत्रभद्रा । स्त्री० वृहज्जीवन्त्यम् ॥
पुत्रवान् । पुं० विद्यमानपुत्रे ॥
पुत्रोऽसत्यस्य । मतुप् ॥

पुत्रवती । स्त्री० विद्यमानपुत्रायाम्
॥ सर्वासामेकपत्न्यौ नामेकाचेत्पुत्रि-
णी भवेत् । सर्वास्तास्तेन पुत्रेण प्राहु-
पुत्रवतीर्मानुः ॥ पुत्रोऽसत्यस्याः ।
मतुप् ॥

पुत्रवलः । त्रि० पुत्रवति ॥ पुत्रोऽसत्य-
स्य । अन्येभ्योऽपि दृश्यत इति वलच्
। असंज्ञात्वाद्बल इति नदीर्घः ॥

पुत्रशृङ्गी । स्त्री० अजशृङ्ग्याम् ॥

पुत्रश्रेणी । स्त्री० प्रत्यक्षश्रेण्याम् ।
मूषिकपण्याम् ॥ पुत्राणां श्रेणिर-
स्याः ॥

पुत्रसूः । स्त्री० पुत्रजनयित्याम् ॥

पुत्री

पुत्राचार्यः । पुं० पुत्रेणाध्यापितेपित
रि ॥ मुख्यं नपुत्राचार्यत्वाऽसम्भ
वात् ॥

पुत्रान्नादः । पुं० पुत्रान्नभोजनि ।
कुटीचके ॥

पुत्रिका । स्त्री० कन्यायाम् । दुहितरि
। तनयायाम् ॥ यथा अपुत्रोनेन
विधिनासुतांकुर्वीतपुत्रिकाम् ।
यदपत्यं भवेदस्यांतन्ममस्यात्स्वधा
करम् ॥ पुत्तलिकायाम् ॥ पा
ञ्चालिकायाम् । यावतूलके ॥
पुत्रीव । इवेतिकन् । यावादित्वा
द्वा । केणद्वतिङ्गस्यः ॥

पुत्रिकाधर्मः । पुं० भाषावन्धेनक-
न्यादाने ॥ सचाभाटकायांकन्या-
यांपुत्रार्थिनएवप्रसिद्धः । यथा ।
अभाटकांप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामल
ङ्कताम् ॥ अस्यां योजायतेपुत्रः स
मेपुत्रीभवेदिति ॥

पुत्रिकापुत्रः । पुं० पुत्रिकायास्तन-
ये ॥ सचौरससमः ॥

पुत्रिकाप्रसूः । स्त्री० कन्याजनन्या-
म् ॥

पुत्रिणी । स्त्री० पुत्रवत्याम् ॥

पुत्री । पुं० पुत्रवति ॥ ज्येष्ठेनजातमा
त्रेणपुत्रीभवतिमानवः ॥

पुत्री । स्त्री० सुतायाम् ॥ वृक्षविशे-
षे ॥ शाङ्करवादित्वान्डीन् ॥ य-
था । धिक्त्तस्यजीवितंलोकीयस्यपु

पुद्गलास्तिकायः

त्रीहिकृत्सिता । सर्वपापैस्तुदुःखा
यपुत्रीभवतिदेहिनामिति ॥

पुत्रीयः । त्रि० पुत्र्ये ॥ पुत्रस्यनिमि
त्तंसंयोगउत्पातोवापुत्राच्छच ॥

पुत्रेष्टिः । स्त्री० पुत्रनिमित्तक
पुत्रेष्टिका । स्त्री० यागविशेषे ॥

यथा । गृहीत्वापञ्चवर्षीयंपुत्रेष्टिं
प्रथमंचरदितिस्मृतिः ॥

पुत्रेष्टणा । स्त्री० पुत्रार्थदारस्वोकार-
वाञ्छने ॥

पुत्र्यः । त्रि० पुत्रीये ॥ पुत्रस्यनिमि-
त्तंसंयोगउत्पातोवा । पुत्राच्छचेति
यत् ॥

पुद्गलः । पुं० आत्मनि ॥ देहे । का
ये ॥ पूर्यतेगलतीति०पुद्गलः वृद्धि
द्वासविशिष्टद्रव्यार्थः ॥ त्रि० । सुन्द
राकारे । रूपादिमद्द्रव्ये ॥

पुद्गलकाः । पुं० वल्मीके ॥ पुद्गला-
र्थे ॥

पुद्गलास्तिकायः । पुं० षड्विधरूपादि
मद्द्रव्ये ॥ पृथिव्यादिसहाभूतानि
चत्वारितृणगुल्मलतादिरूपंस्थावर
म्जरायुजागडजस्तेदजोद्विज्जमेद-
भिन्नंजङ्गमर्चेतिषड्प्रकारोयंपुद्ग
लास्तिकायः ॥

पुनः । अ० अप्रथमे ॥ अधिकारे ॥
भेदे । विशेषे ॥ पक्षान्तरे ॥ अवधा
रणे ॥ पुनते । पुनस्तुती । वा० अ-
रः अस्योकारश्च ॥

पुनरुक्तम्

पुनः पुनः । अ० पौनः पुन्ये । वारंवारम् । मुहुः । शश्वत् । अभीक्ष्णम् । असक्तदिक्ष्यस्यपर्यायाः ॥
नित्यवीक्षयोरिति पुनः शब्दस्य द्विवचनम् ॥

पुनः पुना । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा कीकटेषु गयापुण्यापुण्यं राजगृहेव नम् । च्यवनस्याश्रमः पुण्योनदी पुण्यापुनः पुनेति गयामाहात्म्याम् ॥
पुनः संस्कारः । पुं० द्वितीयवारोपनयनादिसंस्कारे ॥

पुनरागमनम् । न० द्वितीयवारागमने । फिरआवनाइतिभाषा ॥
यथा । अधुनागम्यतां विप्रपुनरागमनं कुर्विति ॥

पुनरुक्तम् । न० शब्दार्थयोः पुनर्वचने ॥ यथाह गोत्तमः । शब्दार्थयोः पुनर्वचनं पुनरुक्तमन्यवानुवादात् ॥ ५ अध्याये ५७ ॥ पुनर्वचनं पुनरुक्तम् तस्य विभागार्थं शब्दार्थयोरिति । तेन शब्दपुनरुक्तं मर्थपुनरुक्तञ्च लभ्यते । अनुवादेऽतिव्याप्तिवारणाय अन्यवानुवादादिति । अनुवादान्यत्वे सतोऽर्थः । निष्प्रयोजनं पुनरभिधानं हि पुनरुक्तम् । अनुवादस्तु व्याख्यातुः सप्रयोजनक एवेति भावः । तथाच समानार्थकपूर्वानुपूर्वीकशब्दप्रयोगः शब्दपुनरुक्तम् । समानार्थकभिन्नानुपूर्वी

पुनर्डीनम्

कशब्दस्य निष्प्रयोजनं पुनरभिधानमर्थपुनरुक्तम् । आद्यं यथा घटो घट इति । द्वितीयं यथा घटः कलम इति । एतस्य प्रमादादिना सम्भवः ॥ ५७ ॥ पुनरुक्तभेदान्तरमाह ।

अथादापन्नस्य शब्देन पुनरभिधानम् ॥ ५८ ॥ पुनरुक्तमित्यनुवर्तते । यस्मिन्नृक्ते यस्यार्थस्यौत्सर्गिको प्रतिपत्तिर्भवति तस्य तेन रूपेण पुनरभिधानं पुनरुक्तम् । इदमेव च अर्थपुनरुक्तमिति गीयते । यथा वज्ररुणा इति पूर्वपदाक्षिप्तोक्तिरियम् । उष्णो वज्रिरिति उत्तरपदाक्षिप्तोक्तिः । एवं बहिरस्तिगेहेनास्तीति विध्याक्षिप्तोक्तिः । जीवन्गेहेनास्ति बहिरस्तीति निषेधाक्षिप्तोक्तिः । पुनरुक्तत्रैविध्यञ्चेदं भाष्यादिसम्मतम् । अन्येतु शब्दपुनरुक्तं द्विविधम् । तस्यैव शब्दस्य पुनरभिधानं पर्यायेणाभिधानम् ॥ अन्यत्पुनरर्थपुनरुक्तमित्याहुः ॥ ५८ ॥ द्विगुणे ॥

पुनरुक्तजन्मा । पुं० विप्रे । ब्राह्मणे ॥ पुनरुक्तजन्मास्य । यथा मातुरग्रे धिजनं द्वितीयं मौष्णिवन्धने । तृतीयं दत्तदीक्षायां द्विजस्य श्रुतिचोदनात् । इति मनुः ॥

पुनरुक्तिः । स्त्री० पुनः कथने । कथितस्यैव कथने ॥

पुनर्डीनम् । न० सगडीन एव सामान्य

पुनर्भवो

गमने ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनरभीष्टां
नवः ॥

पुनर्नवा । स्त्री० साटीकृतिप्रसिद्धे
शाकविशेषे । शोथघ्न्याम् ॥ सा
दिधा । यथा । पुनर्नवाश्वेतमूला
वृक्षीरोदीर्घपत्रकः । पुनर्नवापरार
क्तावर्षाभूरक्तपुष्पकः ॥ पुनर्नवाश्वे
तमूलाशोथघ्नीर्दर्विपत्रिका । कटुः क
षायारुच्यर्थः पाण्डुह्वीपनीपरा ॥
शोफानिलगरस्त्रे अहरीब्रध्नोदरप्रण
त् । पुनर्नवापरारक्ता रक्तपुष्पानि
लाटिका । शोथघ्नीक्षुद्रवर्षाभूर्वर्ष
केतुः कठिणः ॥ पुनर्नवारुणा
तिक्ताकटुपाकाहिमालघुः । वात
लाघ्राहिणीर्श्वे पित्तरक्तविनाशि
नीतिभावमिश्रः ॥ पुनरभीष्टां न
वानृत्यतेवा । ऋदोरप् । क्षुभ्रादिः ॥

पुनर्नवाशाकम् । न० पौनर्नवे ॥
पौनर्नवंशाकमतीव कोमलं मुखे दि
तं मुष्टिभिरेव पीडितम् । सम्याचि
तं मिष्टमन्तुतैले संवासितं हिङ्गुक
णेन रुच्यम् ॥ पौनर्नवं हि चक्षुष्यन्ति
क्तरुच्यं कफापहम् । शोफपाण्डुजय
श्वासज्वरहृद्रोगनाशनम् ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनर्भवति ।

भू० अच् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ।

शरीरान्तरे ॥ त्रि० । पुनर्नवाजाते ॥

पुनर्भवो । पुं० आत्मनि ॥ इ० हेम

पुनर्वसु

चन्द्रः ॥

पुनर्भूः । स्त्री० दिधिष्वाम् । द्विरु
टायाम् । अक्षतयोनि तत्त्वादिधवा
पुनरुद्यते । इत्यस्य सवन्यस्य भूत्वा
ऽन्यस्य पुनर्भवति संस्कृता । भू०
क्षिप् । अक्षता चक्षता चैव पुनर्भूः
संस्कृता पुनरिति स्मृतिः ॥ त्रि
विधा सा समाख्यातानां रदेन महर्षि
णा । कन्यैवाक्षतयोनि र्यापाणि
ग्रहणदूषिता । पुनर्भूः प्रथमा सो
क्ता पुनः संस्कारकर्मणा ॥ १ ॥
देशधर्मानवेद्यस्त्रीपितृभिर्याप्रदी
यते । उत्पन्नसाहसान्यस्मै सा
द्वितीया प्रकीर्तिता ॥ उत्पन्न
साहसा उत्पन्नव्यभिचारा ॥ २ ॥
असत्सु देवरेषु स्त्री बांधवैर्याप्रदीय
ते । सवर्णाय सपिण्डाय सा तृतीया
प्रकीर्तितेति मिताक्षरा ॥ ३ ॥
त्रि० । पुनर्वारजाते ॥

पुनर्वचनम् । न० पुनरुक्ते ॥

पुनर्वसुः । पुं० अजि । विष्णौ ॥ पुनः

पुनः शरीरेषु वसतिर्देवैरुपेण ।

वस० । उः । पुनः शब्दः पौनः

पुन्ये वर्तते ० एकस्य पुनः शब्दस्य

लोपोवा ॥ कात्यायनमुनी ॥ धना

रम्भे ॥ शिवे ॥ नक्षत्रविशेषे पुनर्वसु

द्वित्रचनात् ॥ पुनर्वसोर्जाते ॥

अविष्ठाफालुनीत्यणिलुक् । तत्र

जातस्य फलम् ॥ यथा । प्रभूतमित्रः

पु पु फु स :

कृतशास्त्रयत्नः सद्रत्नकामी वरभूष
णाढ्यः । दाताप्रतापीवमुधाधिपो
सौपुनर्वसौवस्थभवेत् प्रसूरितित्य-
चैकवचनप्रामादिकम् ॥

पुनाजः । चि० पवित्रीकुर्वाणे ॥ पुना
ति । पुञ्० शानच् । छादीनां कृत्स्नः ॥

पुन्नागः । पुं० सितोत्पले ॥ जातीफल
॥ पाण्डुनागे ॥ स्वनामख्यातवृद्धत्
पुष्पवृक्षविशिष्टे । पुरुषे । तुङ्गे । केश
के । देववत्तमे । गुर्जरदेशे संदेशराड
तिष्ठति ॥ नरश्चेष्टे ॥ यथा । सर
लाविरलायन्ते घनायन्ते कलिद्रुमाः
। नगमीनचपुन्नागोऽस्यस्मिन्संसार
कानर्त्तः ॥ पुमान्नागइव । उपमितस
मासः । पुन्नागोऽनृश्रेष्ठः प्राधान्यात्
सङ्गव ॥

पुन्नाटः । पुं० चक्रमर्द्धे ॥

पुन्नाडः । पुं० चक्रमर्द्धे ॥ पुमांसनाड
यति । नडभंगे । चु० । कर्मस्थान
। मस्यानुस्वारपरसवर्णे ॥

पुन्नामनरकः । पुं० नरकविशेषे ॥ पुन्ना
मनरकं घोरं विनाशं प्राहसर्वतः ॥

पुपूषन् । चि० पवितुं साधयितुं निर्वृत्तौ
कर्तुमिच्छति कर्षके ॥ पुनातेः सन्न
न्तास्रटः शब्दादेशः । सनिग्रहगु
होर्ध्वेति चकारादिटः प्रतिषेधः ॥

पुपुफलः । पु० उदरस्थवायौ ॥ इति
भूरिप्रयोगः ॥

पुपुफुसः । पुं० बीजकोषे । पद्मबीजा

पुर :

धारे । वराटके ॥ फौ० पडा० फेपडा
चङ्कतिख्याते वामपार्श्वस्थमलाशये
। रक्तफेनजे ॥ यथा । हृदयाहामतो
ऽधश्चपुपुफुसोरक्तफेनज इति ॥

पुमर्थः । पुं० धर्मादिषु चतुर्षु । पुरुषा
र्थे ॥ पुंसोऽज्ञातुः पुरुषस्य अर्थः प्रयो
जनं यस्मिन् ॥

पुमान् । पुं० पञ्चजने । पुरुषे । पुरुषे
। नरे ॥ पाति । पा० । पातेर्दुस्म
न् ॥ क्वचित्पूजोऽदुस्मन्निर्दिष्टः
। तवपुनाति । पुञ्पवने ॥ पञ्चव-
च्यङ्गुलोत्सेधोयः पुमान्मप्रकाशते
॥ आत्मनि ॥ देवतिर्यङ्मनुष्येषु पुन्ना
माभगवान्हरिः । स्त्रीणां स्त्रीलक्ष्मी
मैत्रेयनानयोर्विद्यते परमिति विष्णु
पुराणम् ॥ यावन्नविन्दते जायाताव
दर्शी भवेत्पुमान् । यन्नवालैः परि
वृतं श्मशानमिव तद्गृहम् ॥

पृः । स्त्री० पुर्याम् । नगरे । पत्तने ।
हृष्टादिविशिष्टे पुरे ॥ पिपत्ति । पृ०
। भ्राजभासितिक्रिप् । उदोष्ठाच्युत्
। रपरः । वीररिति दीर्घः ॥ पूर्यते
। पुर० सं० क्रिप्वा ॥

पुरः । पुं० गुग्गुलौ ॥ पीतभिण्डा
म् ॥ न० । गेहे ॥ पाटलिपुत्रे ॥ पु
ष्पादीनां दलावृत्तौ ॥ नागरमुस्ताया
म् ॥ चर्मणि ॥ गृहोपरिगृहे ॥ देहे
। शरीरे ॥ शरीरं हि पुरमिव पुरमद्वा
रपालाधिष्ठात्राद्यनेकपुरोपकरणस

पुरञ्जय :

म्यत्तिदर्शनाच्छरीरमपिपुरम् । पुरञ्जसोपकरणं स्वात्मनाऽसंहतस्वतन्त्रस्वाम्यर्थदृष्टम् । तथेदंपुरसामान्यादनेकोपकरणसहितं शरीरं स्वात्मनाऽसंहत राजस्थानीयस्वाम्यर्थं भवितुमर्हतीत्यनुध्येयम् ॥ राजनामचिह्नितराजधान्याम् ॥ पिपत्ति । पृ० । मू० कः ॥ यद्वा । पुरति । पुरअयगमने । इगुपधेतिकः ॥ न० । स्त्री० । हृष्टादिविशिष्टस्थाने । बहुयामीयव्यवहारस्थाने । नगरे । पत्तने । कटके । पट्टे । निगमे ॥ अस्यलक्षणं मत्स्यपुराणैराजधर्मेद्रष्टव्यम् ॥

पुरःसरः । त्रि० अयगे । अयेसरे ॥ पुरःसरति । सृ० । पुरोयतोयेपुसर्त्तेरितिटः ॥

पुरञ्जनः । पुं० जोषे । कर्मणापुरञ्जनयतीतिव्याख्यानात् ॥ पुरुषंपुरञ्जनंविद्याद् यद्व्यनक्त्यात्मनः पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पादंवहुप्रादमपादकमितित्रीभागवतम् ॥

पुरञ्जनी । स्त्री० बुद्धौ ॥ यथा । नविदामवयंसम्यक् कर्त्तारंपुरुषर्षभ । आत्मनश्चपरस्यापिगीचं नामचयत्कृतम् ॥ राजन्मदीयाः सर्वेतेमा माहुश्चपुरञ्जनीमितिभागवतम् ॥

पुरञ्जयः । पुं० सूर्यवंशीयराजविशेषे । काकुत्स्थे ॥ त्रि० पुरजयकर्त्तरि ॥

पुरविजयी

पुरटम् । न० सुवर्णे ॥

पुरणः । पुं० समुद्रे ॥ पूर्यते । पृ० । कृपृष्ठजिमन्दिनिधाजः क्युः ॥ पुरतटी । स्त्री० हृष्ट्याम् । हृष्टीपुरतटीमतेतिहारावली ॥

पुरतः । अ० अयतोर्थे ॥ प्रथमे ॥ पुरति । पुर० । बाहुलकात्चतसृचपुरहारम् । न० गोपुरे ॥ पुरस्यहारम् ॥

पुरद्विष्ट । पुं० शिवे ॥ पुरंद्वेष्टि । द्विष्ट० ॥ क्तिप् ॥

पुरन्दरः । पुं० इन्द्रे । पुरञ्जते । शक्ते ॥ अरीणांपुरोदारयतीतिविग्रहे । पृ० सर्वयोदारिसहोरितिद्विदारणार्थकाद्दृधातोःखच्प्रत्ययेवाचंयमपुरन्दरौचेतिनिपातितः ॥

चौरे । यथा । समांसमीनायदिपाकशालासमांसमीनादशधेनवः स्युः पुरन्दरस्याविषयंयदिस्थात्पुरन्दरस्यापिपुरंनयाचे ॥ न० । चविक्रि ॥

पुरन्दरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ इतिहारावली ॥

पुरन्धिः । स्त्री० पुरन्ध्याम् ॥

पुरन्धी । स्त्री० सपुत्रसधवायाम् । कटुस्विन्याम् ॥ पुरंगेहंधारयति । धृञ् । स्वार्थण्यन्तः । संज्ञायांभृतृन्नितिखचिह्नस्वः । गौ० डीप् । पृ० ॥ स्त्रीमात्रे ॥

पुरविजयी । पुं० पुरांविजितरिशिवे ॥

पुरस्तात्

पुरस्चरणम् । न० मन्त्राणां साधनाय ज
पहोमादिक्रियायाम् ॥ यथा । जप
होमौतर्पणञ्चाभिषेको विप्रभोजन
म् । पञ्चाङ्गोपासनं लोके पुरस्चरण
मिष्यते ॥

पुरस्कृतः । पुं० तृणविशेषः । दर्भे । सो
मपत्रे । उलु० इ० गौड़भा० ॥

पुरः । अ० अग्ने ॥ प्रथमे ॥ प्राच्यादि
शि ॥ पूर्वकाले ॥ पूर्वस्मिन् पूर्वस्मा
त् ॥ पूर्वावा एवम् पूर्वस्याम् पूर्वस्याः
पूर्वावावसत्त्यागतोरमणीयं वा । पू
र्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषामि
ति असिः पुरादेशश्च ॥

पुरस्कारः । पुं० पुरस्क्रियायाम् ॥
अभिधामे ॥ अयकरणे ॥ पुरः क्रि
यतेऽनेन । कृञ्० । घञ् ॥

पुरस्कृतः । त्रि० अभिशस्ते ॥ अरिग
स्त ॥ अग्ने कृते ॥ ॥ पूजिते ॥
स्त्रीकृते ॥ सिक्ते । अभिषिक्ते ।
पुरोऽकारि । डुकृञ्० । क्तः ।
पुरोव्ययमिति गतिस्त्वम् । नमस्य
रसोरिति सत्वम् ॥

पुरस्कृत्य । अ० पुरतः कृत्वेत्यर्थः ॥

पुरस्क्रिया । स्त्री० पुरस्कारे ॥

पुरस्तात् । अ० प्रथमे ॥ प्राच्याम् ॥

अयतोर्थे ॥ पुरार्थे ॥ अयभागे ॥

पूर्वस्मिन् पूर्वस्यावा पूर्वस्मात्

पूर्वस्यावा । पूर्वः पूर्वावा ।

दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमा

पुराणः

भ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः अस्ता
तिचेति पूर्वस्य पुरादेशः ॥

पुरा । अ० पुराणे । निकटे ॥ प्रबन्धे
॥ अतीते ॥ भाविनि ॥ प्रतीपे ॥
पुरति । पुर० । वा० का ॥ अवि-
रते ॥ चिरातीति ॥ भविष्यदासन्ने ॥
गच्छपुरादेवो वर्षिष्यति । समनन्त
रंवर्षिष्यतीत्यर्थः ॥

पुरा । स्त्री० पूर्वदिशि ॥ सुगन्धिद्रव्य
विशेषे । दिव्यायाम् । गन्धाख्या
याम् । गन्धकुव्याम् ॥

पुराकल्पः । पुं० अर्थवादान्तरे । ऐ
तिह्यसमाचरिततयाकीर्त्तने । पूर्व
पुरुषैराचरितत्वाभिधाने ॥ यथा ।
पुराकल्पे पुनारीणां मौञ्जीबन्धनमि
ष्यते । अध्यापनञ्चवेदानां सावित्री
वचनंतथेति यमः ॥ युगान्तरे ॥
यथा । पुराकल्प एतदासीत् ० संस्का
रकालोत्तरं ब्राह्मणाव्याकरणं स्माधी
यते । तेभ्यस्तत्तत्स्थानकरणनादानु
प्रदानञ्चेभ्यो वैदिकाः शब्दा उपश्रयदि
न्तेतद्दद्यत्वे न तथा ० वेदमधीत्येत्त्वरि
तावक्तारो भवन्तीति महाभाष्यम् ॥

पुराकृतम् । त्रि० प्राग्बोधकर्मणि ॥

पूर्वकालकृतपुण्यादौ ॥

पुराणः । पुं० पणे ॥ षोडशपणे ॥

आत्मनि । सर्वकारणे । अनाद्यात्म

नि ॥ सच्चपुरापिनवैकरूप एव न

त्वधुमानूतनां काश्चिदवस्थामनुभव

पुरातन :

ति । यो हि अयमवोपचयद्वारेणाभिनि
र्वर्त्यते स इदानीं न बोधयाकुम्भादिः ।
तद्विपरीतस्त्वात्मापुराणोऽद्विवर्जि
तः ॥ न० सर्वपुराणसामान्ये पञ्च
लक्षणे । सर्गश्चप्रतिसर्गश्च शोमन्व
न्तराणि च । वंशानु चरितश्चेति
पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ *†*†*†* ॥
इति पञ्चलक्षणलक्षितेषु मत्स्याद्यष्टाद
शसु ॥ यथा । मद्ययं भव्यश्चैव त्रयं
वचतुष्टयम् । अनापलिङ्गकूस्कानि
पुराणानि पृथक्पृथगिति ॥ पुराभ
वमित्यस्मिन्नर्थे सायश्चिरमप्राह्णे प्र
गेव्येभ्यश्च व्युत्पत्तौ । तुट्चेति० व्यु-
त्पत्तौ । पूर्वकालैकेति निपातितस्तु
डभावः ॥ पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पे
ष्विति निपातितो वा ॥ पुं० न० का
र्षापणे ॥ त्रि० । प्रत्ने । पुरातने ।
पुराणा० इ० भा० ॥

पुराणगः । पुं० प्रजापतौ । ब्रह्मणि ॥

पुराणपुरुषः । पुं० विष्णौ ॥ पुराण
यासौ पुरुषश्च ॥

पुराणो । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ पुरा
भवा । टित्वान्डीप् ॥ वक्तादित्वा
त्पञ्जेडीष्वा ॥

पुरातनः । पुं० परमात्मनि ॥ काले
नापरिच्छिन्नत्वात्पुरापि भवतीति
सतथोच्यते ॥ त्रि० । चिरन्तने ।
पुराणे । प्रतने ॥ अनादिगुरुपरम्प
रागते ॥ पुराभवः । सायश्चिरमि

पुरी

ति व्युत्पत्तौ । अत्राधकान्यपि निपा
तनानि भवन्तीति पक्षे तुट् ॥

पुरातनी । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ टि-
त्त्वान्डीप् ॥

पुराधिपः । पुं० पुरपालके ॥

पुराध्यक्षः । त्रि० नगराधिकृते ॥

पुरारिः । पुं० त्रिपुरान्तके ॥ शिवे ॥

पुरार्द्धविस्तरः । पुं० खेटे ॥ भास्वा
१.२ नगरे ॥

पुरावसुः । पुं० भीष्मे । पाण्डवानां
प्रितामहे ॥

पुरावृत्तम् । न० वृत्तिहासे । पूर्वच-
रिते ॥ पूर्ववृत्तप्रतिपादकव्यासा
दिप्रणीतग्रन्थे ॥ पुरावृत्तमाचष्टे ।
पुरावृत्तमाख्यानम् । ग्यत्वात्पचा
द्यच् ॥

पुराश्रुतिः । स्त्री० पुरातन्यांगाद्या
याम् ॥ अन्तकाले हि भूतानि मुह्यन्ती
ति पुराश्रुतिः ॥

पुरासिनी । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥

पुरासुहृत् । पुं० शिवे ॥ इ० हे० ॥

पुरिः । पुं० राजनि ॥ स्त्री० पुर्याम् ॥

नद्याम् ॥ पिपत्तिं पूर्यते वा । पु०

। कृगश्चकुटिभिर्दिक्छिदिभ्यश्चेति
इः ॥

पुरी । स्त्री० नगर्याम् ॥ नृपावासः

पुरीप्रोक्ताविशांपुरमपीष्यते ॥ तीर्थ

विशेषे ॥ अथोध्यामयुरामायाकाशी

काश्ची अमन्तिका । पुरीद्वारावती चैव

पुरु :

सप्तैतामोक्षदायिकाः ॥ तासुवासं
प्रकर्षन्त्येकतावानराः परम् ।
लभन्ते न पुनर्जन्म मातृगर्भेषु कुत्र
चित् ॥ पुं० । दशनामान्तर्गतस
न्यासिनि ॥ यथा । ज्ञानरत्नेन
सपूर्णः पूर्णतत्त्वपथस्थितिः ।
परब्रह्मरतो निस्थिं पुरीनामास उच्य
ते ॥ इति बृहच्छ्रुद्धरदिग्विजयः
॥ पुरति । पुर० । इगुपधेति
कः । गौरादिस्वाज्जातेरिति वा
डीष् ॥

पुरीतत् । पुं० न० अन्ते । आंत०
इति भाषा ॥ हृदयपरिच्छेदननाडा
म् ॥ पुरींशरीरंतनोति । तनु०
। क्षिप् । गमादीनां काविच्छनुना
मिकलोपः । तुक् ॥ पुरितनोतीति
पक्षे० न हिवृतीति दीर्घः ॥

पुरीमोहः । पुं० धुलूरे ॥

पुरीषम् । न० विष्टायाम् ॥ विपत्तिं
शरीरम् । पृ० । कृतृभ्यामीषन् ।
भृपृभ्यां क्तिञ्चि० ईषन्किञ्च ।
उद्दोष्यपूर्वस्य ॥ पङ्के ॥

पुरीषणः । पुं० पुरीषे ॥ इति चि
काराडशेषः ॥

पुरीषमः । पुं० माषे । मूर्खे ॥ ब्र०
त्रिकाराडशेषः ॥

पुरुः । पुं० देवलोके । स्वर्लोके ॥

नृपवि० । यथातेः कनिष्ठात्मजे ॥

परागे ॥ दैत्यवि० ॥ चि० प्राज्ये

पुरुषः

। प्रचुरे ॥ पिंपत्ति० पूर्यते वा ।

पृ० । पृभिदोतिकः ॥

पुरुः । स्त्री० नदीविशेषे ॥

पुरुकुल्लवः । पुं० इन्द्रारिविशेषे ॥

पुरदंशकः । पुं० सरःकार्के । हंसे ॥

पुरदंमा । पुं० इन्द्रे । विडौजसि ॥

पुरधा । अ० बहुप्रकारे ॥

पुरुरवाः । पुं० पुरुरवसि ॥ पुरुरीति
। रुशब्दे । पुरुशब्दोपपदिरुतेरसिप्र
त्ययः । विद्यात् पुरुषः शब्दे रु
कारस्यापि दीर्घतामिति विरूपको
षः ॥

पुरुरूपः । चि० बहुरूपे ॥ पुरुणि
प्रचुराणिरूपाण्यस्य ॥

पुरुर्यसम् । न० बहुरूपे ॥ इ० वेद
भाष्यम् ॥

पुरशक्तिः । चि० बहुशक्तिमति ॥

पुरुषः । पुं० पुत्रागपादमे ॥ तिलक

द्रुमे ॥ जीवनविशिष्टे कार्यकरण

सङ्घाते । पुरुषि । नरे ॥ अधि

कृतवर्णाश्मादि विशिष्टे शरीरा

विष्ठातरि ॥ यथा । आपत्सु मूढो

द्युतिमान्यः सम्यक्प्रतिपद्यते ।

कर्माख्यवश्यकार्याणि तमाहुः पुरुषं

बुधा इति ॥ हिरण्यगर्भे । समष्टिलिङ्गा

त्मनि । व्यष्टिसर्वकरणानुयाहके ॥ अ

न्तर्यामिरूपेण पूर्णपूर्णे । आत्मनि ।

पुरेषु पूर्णवाशयानि । पूर्णत्वात् पुरि

पुरिवाशयानि परमात्मनि ॥ पूरयति

पुरुषः

स्वेनात्मनाजगदितिभाष्यम् ॥ नव
हारंपुरंपुण्यमेतैर्भावैः समन्वित-
म् । व्याप्यशेतेमहात्मायस्तस्मात्पु-
रुषउच्यतेइतिमहाभारतम् ॥ पुरि
शेतेयतस्तस्मात्पुरुषोजीवउच्यते ।
सर्वंपूरयतीत्येवंपुरुषोब्रह्मभक्ष्य-
ते ॥ प्रमाणान्तरे ॥ पञ्चारत्नः पु-
रुषइतिशुक्लसूत्रम् ॥ ऊर्ध्वबाहुपु-
रुषे ॥ सचविंशत्यधिकशतमङ्गुलंभ-
वति ॥ रवेः पार्श्वगान्तरे ॥ सा-
ङ्ख्यतत्त्वज्ञे ॥ नप्रकृतिर्नविकृतिः
पुरुषः । अनुभयरूपः ॥ सूक्ष्मश-
रीरमेवपुरुषः । तदपिहिपुरिस्थ
लेशरीरेशेतेमुखदुःखादयः प्रा-
कृताबुद्धिगुणाः तत्कथमेतिचेतन-
सम्बन्धित्वेनभवन्तीत्युच्यतेपुरुष
इति । पुरिलिङ्गेशेतेइतिपुरुषः ।
लिङ्गं तत्सम्बन्धीतिचेतनोपितत्स-
म्बन्धीभवतीत्यर्थः ॥ पूर्वमनेनप्रा-
णवुद्ध्यात्मनाजगत्समस्तमितिपु-
रुषः ॥ पुरिममुप्यशरीरेउषतिअ
हमाकारेणवसतीतिवापुरुषः ॥
पुरतिपुरलोकंप्रतिप्राणादिभ्योऽयं
गच्छति ॥ तमुत्क्रामन्तंप्राणोनू-
त्क्रामतीतिश्रुतेः । पुरअग्रगमने ।
पुरः कृषन् ॥ यदा । अव्यक्तमन
इत्याहुः शरीरंपुरमुच्यते । अव्य-
क्तकेपुरेशेतेपुरुषस्तेनचोच्यते । इ-
ति ॥ यदा पुरुषिफलानिमनोभि

पुरुषकारः

लपितानिसमोतिददाति । षण्मुदा-
मे । उः ॥ पुरुषिभुवनानिसंहार-
समयेत्यतिअन्तः करोतिवा । धो-
न्तकर्मणि । कः । प्रकृतिप्रवर्तके
॥ ०+० ॥ पञ्चलक्षणलक्षितेमनु-
जे ॥ यथा । पार्श्वे त्वागीगुणेरागी-
भोगीपरिजनैः सहाशास्त्रोद्धार-
णोयोद्वापुरुषः पञ्चलक्षणइतिप्राची-
नाः ॥ जितेन्द्रिये ॥ यथा । सश्री-
र्यानमदं कुर्यात्समुखौतण्योभ-
तः । तन्मित्रं यत्रविश्वासः पुरुषः
सजितेन्द्रियइतिगारुडे १६५ध्यायः
पुरुषकम् । न० घोटकोर्धस्थितौ ।
सीधेपांवखडेपांवङ्ग०भा० ॥ यथा ।
पश्चिमाभ्यान्तुपादाभ्यांभुविस्थित्वा-
ग्रपादयोः । ऊर्ध्वप्रेरणयास्थानम-
श्वानांपुरुषः स्मृतः ॥ पुरुषएव ।
कः ॥

पुरुषकारः । पुं० प्रयत्ने ॥ पुरुषस्य-
कृती । चेष्टायाम् । पौरुषे ॥ य-
था । मनुकवाच । दैवपुरुषकारेच
किञ्चायस्तव्रवौहिमे । अत्रमेसंग-
योदेव केतुमर्हस्यशेषतः ॥ मत्स्य-
उवाच । स्वमेवकस्मदैवाख्यं विहि-
देहान्तरार्जितम् । तस्मात्पौरुषमे-
वेहश्रेष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ प्रतिक्र-
खंतयादैवपौरुषेणविहन्यते । मङ्ग-
लाचारयुक्तानानिच्यमुत्थानशीलि-
नाम् ॥ येषांपूर्वकृतंकर्मासात्तिकं

पुरुषदन्तिका

मनुजोत्तम । पौरुषेण विना तेषां कि-
 षां चिद्दृश्यते फलम् ॥ कर्मणा प्रा-
 प्यते लोको राजसस्य तथा फलम् ॥ कृ-
 ष्णकर्मणा विहितामसस्य तथा फ-
 लम् ॥ पौरुषेणाप्यतीराजन्मार्गित-
 व्यं फलं नरे ॥ दैवमेव विज्ञानन्ति-
 नराः पौरुषवर्जिताः ॥ तस्मा-
 द्दिकालसंयुक्तं देवं न स फलं भवेत् । पौ-
 रुषं देवसम्यक्त्या काले फलति यार्थिव ॥
 दैवं पुरुषकारश्च कालश्च मनुजोत्तम ।
 जयसे तस्मानुपस्य पिण्डितस्यात्-
 फलावहम् । कृषेष्टं हि स मायोगा-
 द्दृश्यन्ते फलसिद्धयः । तास्तु काले
 प्रदृश्यन्ते नैवाकाले कथञ्चन ॥ तस्मा-
 त्सदेव कर्त्तव्यं सधर्मं पौरुषं नृभिः ॥
 एवं ते प्राप्नुवन्तीह परलोकफलं ध्रुव-
 म् ॥ बालसाः प्राप्नुवन्त्यर्धान्न च दै-
 वपरायणाः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन-
 पौरुषेणैव माचरेत् ॥ त्वत्कालसान्
 दैवपरान् मनुष्यानुत्यान्युक्तान् पुरु-
 षान् हिलक्ष्मीः । अन्विष्य यत्नादृणु-
 तेनृपेन्द्र तस्मात्सदोत्यानवताहिभा-
 व्यम् ॥ इति मात्स्ये दैवपुरुषका-
 रको नाम १८५ अध्यायः ॥ पुरुष-
 सङ्कारः कर्मषष्ठीतत्पुरुषः ॥
 पुरुषघ्नः । त्रि० पुरुषपरिमाणे ॥
 पुरुषद्वयसे ॥ प्रमाणे द्वयमज्दघ्नञ्
 मात्रच इति पुरुषात्प्रमाणे र्येदघ्नञ् ॥
 पुरुषदन्तिका । स्त्री० मेदायाम् ॥

पुरुषार्थः

पुरुषनाथः । पुं० राक्षि ॥ सेनापती ॥
 पुरुषान्नयति । शीञ्० । कर्मण्य-
 ण् ॥
 पुरुषपुरुडरीकः । पुं० नरश्चेष्टे ।
 पुरुषव्याघ्रे ॥ जिनराजविशेषे ॥
 पुरुषर्षभः । पुं० नरश्चेष्टे । पुरुषकु-
 स्मरे ॥ स्युक्ततरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभ-
 कुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागाद्याः
 पुंसि श्रेष्ठार्थवाचकाः ॥
 पुरुषलक्षणम् । न० पुरुषस्वरूपे ।
 ताम्ररूपं यथापश्य वाराह्यां ६६ अ-
 ध्यायम् ॥
 पुरुषसारहरः । पुं० गृहे ॥ पुरुषा-
 णां सारं विवेकधैर्यक्षमाशान्तिप्रमुखं
 हरतोति तथा ॥
 पुरुषसिंहः । पुं० पुरुषश्चेष्टे ॥ जि-
 नराजविशेषे । शैवी ॥
 पुरुषादः । पुं० राक्षसे ॥ निर्दये ॥
 पुरुषाद्यः । पुं० आदिनाथनामनि-
 जिने ॥ विष्णो ॥
 पुरुषायुषम् । न० वर्षशते ॥ पुरुष-
 स्यायुः । अचतुरेति निपातनात्सा-
 धुः ॥
 पुरुषार्थः । पुं० पुरुषस्य प्रयोजने ।
 चतुर्वर्गे ॥ धर्मार्थकाममोक्षाद्यपुरु-
 षार्था उदाहृताः ॥ अचमनुः ।
 वशे कृत्वेन्द्रियग्रामं संयम्य च मनस्त-
 था । सर्वान् संसाधयेदर्थान् लिखन्
 योगतस्तनुमिति ॥ पुरुषस्यार्थः ॥

पुरुष :

पुरुषार्थत्वम् । न० पुरुषोद्देश्यप्रत्यक्ष
फलसाधकत्वे ॥ भावेत्त्वः ॥

पुरुषार्थसाधनम् । न० चतुर्वर्गीपार्थ ।
ते च स्मृतिप्रसिद्धाः । यथा अर्थस्य
मूलनिष्कृतिः समाचकामस्य रूपञ्च
वयोवपुश्च । धर्मस्य यागादिदयादम
समोक्षस्य सर्वोपरम् । क्रियाभ्यः ॥
तत्र उक्तृष्टपुरुषार्थलाभसम्भवस्य ध
मकामयमानोमूर्ख एव ॥

पुरुषास्थिमाली । पुं० शिवे ॥ पुरुषा
स्थिमाला० सा अस्ति अस्य । त्रीष्ट्या
दित्वादिनिः ॥

पुरुषोत्तमः । पुं० विष्णौ । भगवति
। वामदेवे ॥ पुरुषेभ्यः पुरुषेषु वा
उत्तमः । ननिर्धारणवृत्तिषष्ठो समा
सनिषेधात् । पुरुषाणां मध्ये उत्तमो
वा । ननिर्धारणवृत्ति निषेधस्तु जा
त्वादानपेक्षयाऽसमर्थत्वात्प्रवर्त्त
ते कर्मधारयेतु सन्महत्परमोत्तमो
तुक्कृष्टाः पूज्यमानैरित्युत्तमपुरुष
वृत्तिभ्यात् ॥ यस्मात्तत्तमतीता
हमजरादपि चोत्तमः । अतोऽस्मि
लोके वैदेवप्रथितः पुरुषोत्तमः ॥
नृपवि० । उत्तार्हद्विजेष ॥

पुरुषोत्तमः । पुं० श्रीहरी ॥ पुरुर्विश्व
रूपश्चासीत्तमश्च ॥

पुरुष्पृष्ठः । त्रि० बहुभिः स्पृष्टोऽर्थे ॥

पुरुषः । त्रि० प्रचुरे ॥ पुरुन् हन्ति ग
च्छति । हन० । अन्येभ्योपीतिङः

पुरोगामी

। यदा । पुरुन् जहाति० जिहीते
वा आतडुतिकः ॥

पुरुहूतः । पुं० इन्द्रे ॥ पुरुप्रचुरंहृत
माह्वानयञ्चेष्टस्य । पुरुणिहृतानि
नामान्यस्य । युर्वे पुरुनाम्नाऽसुरेण
हृतवृत्तिवा । ह्रुञ्जः क्तः । सम्
प्रसारकम् । हलङ्गे तिङ्गीर्णः ॥
पुरुभूयिष्ठं यथास्मात्तथायज्वभिर्हू
यतवृत्तिवा ॥

पुरुहूताः । स्त्री० देवीविशेषे ॥ पुरुहूता
पुष्कराक्षे० इति भागवतोक्तेः ॥

पुरुखाः । पुं० बुधस्य पुत्रे । उर्वशीर
मणे । ऐलि । दौधे । चन्द्रबन्धीया
दिराजे । राजर्षौ ॥ दिश्वदेवे ॥
पार्वणश्राद्धदेवे ॥ यथा । पुरुखा
माद्रवाश्च पार्वणे समुदाहृतौ ॥ पुरु
रौति । रुशब्दे । पुरुखावृत्ति०
पुरुशब्दस्य दीर्घोऽस्तीति रसिञ्च निपात्यते

पुरोगः । त्रि० अग्रमे । अग्रं सरि ॥

पुरोगच्छति । मन्त्र० ॥ अन्येभ्यो
पीतिङः ॥ प्रधाने ॥

पुरोगतिः । पुं० कुकुरे ॥ त्रि० अग्र
मे ॥

पुरोमसः । त्रि० अग्रमे । पुरः सरि ॥

पुरोगच्छति । गन्त्र० । अच्० ख
च्वा ॥

पुरोगामी । त्रि० पुरोगे । अग्रं सरि ।

प्रष्टे ॥ पुरोगन्तुं शीलमस्य । मुख्य-
जाताविति णिनिः ॥

पुरोहित :

पुरोहिः। पुं० पञ्चभङ्कारि । रायभा
टिङ्गौभा० ॥ पुरोहिःपुरसंस्का
रेइतिहारावली ॥

पुरोडाशः । पुं० हविर्भेदे । यवचूर्णनि
र्मितेरोटिकाविशेषे ॥ पिष्टकस्य
अस्यस्यम् ॥ हुतशेषे ॥ सोमरसे
॥ पुरोदाशयते । दाशदाने । कर्म
णिघञ् । पुरोडाशपुरोडाशेत्यत्र
निपातनादस्यङत्वम् ॥

पुरोडाशम् । चि० पुरोडाशीये ।
हविर्योग्ये ॥

पुरोद्भवा । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पुरोधाः । पुं० पुरोहिते ॥ पुरोऽ
स्यधीयते । डुधाञ्० । पुरसिचेति०
धाञोऽसिः ॥

पुरोभागी । चि० दोषैकदृशि । दोष
मात्रदर्शिनि ॥ पुरः पूर्वभजते
। भज० । घिनुण् ॥ दोषैकया-
हिद्वयः पुरोभागौतुकथ्यन्ते ॥
अयांशिनि ॥

पुरोहितः । पुं० शान्त्यादिकर्त्त
रि । पुरोधसि ॥ पुरोदृष्टादृष्टफ
लेषुकर्मसंधीयते आरोप्यते यः ।
डुधाञ्० । क्तः । दधातेर्हिः ॥
अय्याञ्चदण्डनौल्याञ्च कुशलःस्यात्
पुरोहितः । अथर्वविहितं कुर्या
न्नित्यं शान्तिकपौष्टिकम् ॥ लक्ष
यान्तरं च यथा । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो
जपहोमपरायणः । आशीर्वाद

पुलकः

वचोयुक्तपराजं पुरोहित इति ॥
वर्जनीयस्तु यथा । काणां व्यङ्ग्यमपुत्रं वा
ऽनभिज्ञमक्षिते न्द्रियम् । नष्टस्य व्या
धितं वापि नृपः कुर्यात्पुरोहितमिति ॥
पुर्ण्यष्टम् । न० पुर्ण्यष्टके ॥

पुर्ण्यष्टकम् । न० ज्ञानेन्द्रियाद्यष्टके ॥
यथा । ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्चक
र्मेन्द्रियाणि च । मनोबुद्धिरहङ्कार
श्चित्तञ्चेति चतुष्टयम् ॥ प्राणीयान
स्तथाव्यानउदानास्यस्तथैव च । स-
मानश्चेति पञ्चैताः कौर्त्तिताः प्राण
वृत्तयः ॥ खंवायुमन्यश्चरित्यश्चभूत
सूक्ष्माणि पञ्च च । अविद्याकामक-
र्माणि लिङ्गं पुर्ण्यष्टकं विदुरिति । अ
न्यच्च । भूतेन्द्रिययनोबुद्धि वासना
कर्मदायवः । अविद्याचाष्टकं प्रोक्तं
पुर्ण्यष्टमृषिसप्तमैः ॥ अपि च । ज्ञा-
नेन्द्रियाणि खलु पञ्च तथापराणि क
र्मेन्द्रियाणि मनश्चादिचतुष्टयञ्च ।
प्राणादिपञ्चकमथो विद्यदादिपञ्चका
मश्चकर्मचतमः पुनरष्टधापूः ॥ पु
रीणामष्टकम् ॥

पुलः । पुं० पुलके । चि० विपुले ॥

पुलकः । पुं० कृमिभेदे ॥ प्रस्तरविशेषे ॥
तस्य परीक्षाम्यत्र दृष्टव्या ॥ मन्दिदो
षे ॥ रोमाञ्चै । त्वक्पुष्पे ॥ हरिता
ले ॥ गजान्नपिण्डे ॥ गन्धर्वे ॥ गन्ध
र्के ॥ इति हेमचन्द्रे पाठः ॥ असुरा-
ज्याम् इति हेमचन्द्रः ॥ न० पर्वती

पुलाक :

यमृत्तिकावि० । कङ्कुष्ठे ॥
 पुलकितः । त्रि० हर्षिते ॥ पुलकः
 सञ्जातोऽसा । ता० इतच् ॥
 पुलकी । पुं० धाराकदम्बे ॥
 पुलम्भिः । पुं० देशविशेषे ॥ शिलह
 टात्पूर्वभागं कामरूपात्तथोत्तरे ।
 पुलम्भिदेशोदेवेशि नरनारायणः
 परः ॥
 पुलस्तः । पुं० पुलस्त्यमुनी ॥
 पुलस्त्यः । पुं० ब्रह्मणः कर्माभ्यांजा
 तेसप्तर्षीणांमध्यं ऋषिविशेषे । हवि
 र्भुवः पृथ्वी ॥
 पुलहः । पुं० ब्रह्मणोनाभितोजाते
 सप्तर्षीणांमध्यं ऋषिविशेषे । गति
 स्वामिनि ॥ स्वायम्भुवमनोस्तनये ॥
 पुलहाग्रमः । पुं० हरेःलेत्रे ॥
 पुला । स्त्री० प्रुताद्यनेकापरनामनि
 हयगतिवि० ॥ तदुक्तं हयलीलावच्या
 म् । प्रुतांप्रवङ्गिता माहुर्याधारा
 पुलनाभिधा । पुनरेनानलोपान्तां
 पुलामिथ्याहदेशिकः ॥ तल्लक्षणश्चत
 त्रैव । द्वियतिममविशेषानुत्क्षिप-
 त्त्ययपादान्प्रसरतिपुरुतोश्वः सा
 यधारापुलाख्या । बिलसतिसमपा
 दोत्क्षेपणाकुञ्चनानां करुणमिहग-
 तिज्ञाः प्राहुरन्ये पुलाख्यामिति ॥
 पार्श्वप्रधानं प्रविधायरागाहलांश्च
 थीकृत्स्वचरेत्पुलाख्यामिथ्यादिः ॥

पुलाकः । पुं० तुच्छधान्ये । असार

पुष्कर :

धान्ये ॥ सङ्क्षेपे ॥ भक्तसिक्-
 यके ॥ पोलनम् । पुल० । सं०
 क्षिप् । पुलमकति । अक० ।
 कर्मण्यण् ॥ पोलतिषा । बलाका
 दयश्चेतिसाधुः ॥
 पुलाकी । पुं० वृक्षे ॥
 पुलायितम् । न० अश्वगतौ । विक्रा-
 म्नी ॥ पुलाख्यया अयितंगतिः
 पुलायितम् । अय० । क्तः
 पुलिनम् । न० तोयोत्थितेतटे । जलाद्
 चिरोत्थितेतटे । चडा० टापृ० इ०
 भा० ॥ पोलति पुलमहत्वे । पुलि
 तलिभ्याश्चेतिनन् ॥ द्वीपे ॥
 पुलिन्दः । पुं० अरण्यचरेस्त्रेष्वा-
 त्यन्तरे । श्वरे ॥ पोलति । पुल० ।
 कुणिपुल्लोः किन्दच् ॥
 पुलोमजा । स्त्री० इन्द्राण्याम् । पुलो
 म्रोमनेर्जाता । पञ्चम्यामजातावि-
 तिडः ॥
 पुलोमद्विट् । पुं० इन्द्रे ॥
 पुलोमां पुं० दानवान्तरे ॥ मुनिविशेषः ॥
 पुलोमारिः । पुं० शचीपतौ ॥
 पुलकसः । पुं० पुलकसे ॥ पृ० ॥
 पुषा । स्त्री० लाङ्गलिकौष्ठे ॥
 पुषितः । त्रि० पुष्टे । कृतपोषणेप-
 क्षिमृगादौ ॥ पुष्यतेस्म । पुष० ।
 क्तः । भौवादिकत्वादिट् ॥
 पुष्करः । पुं० रोगवि० ॥ नागवि०
 ॥ सारसपक्षिणि ॥ नृपवि० । नल

पुष्करवान्

राजभ्रातरि ॥ वरुणपुत्रे ॥ यक्षा-
न्तरे ॥ मेघाधिपतिः ॥ पुष्करो
दुष्करजलः ॥ द्वीपविः ॥ न० खे
अस्वनि ॥ पद्मे । रिताभोजि ।
तृयवक्त्रे ॥ खड्गफले ॥ हस्तिहस्तार्थे
॥ काण्डे ॥ कुष्ठौषधे ॥ द्वीपविः ॥
तीर्थविशे ॥ यथा । गायत्र्याद्यपरं-
स्थानं श्रीमत्पुष्करमीरितमिति ॥
तत्त्रक्षणः स्थानम् ॥ पुष्यति ।
पुष्पातिवा पुष्यते ॥ अनेनवा ।
प० ॥ पुषः । किदितिकरन्कि-
त्त्वञ्च ॥

पुष्करकः । पुं० चिताभूमेराष्ठाद-
नार्थं क्रियमाणे दृष्टकामिर्मिते देव-
कुलाकारे गृहे ॥

पुष्करकर्णिका । स्त्री० स्थलपद्मिन्या-
म् ।

पुष्करजः । पुं० पुष्करमूले ॥ त्रि० ।
पुष्करोत्पन्ने ॥

पुष्करणी स्त्री० पुष्करं द्वीपनद्याम् ॥

पुष्करद्वीपः । पुं० समद्वीपान्तरगतद्वी-
पविशेषे ॥ नदीपुष्करणीनामहेम
पुष्करमण्डिता । तयापुष्करद्वी-
पः स्यापितः । मुरसेवितः ॥

पुष्करनाडी । स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् ॥

पुष्करमूलम् । न० कुष्ठहृत्तमूलम् । पौ-
ष्करे ॥ पुष्करस्य कुष्ठौषधस्य मूलम् ॥

पुष्करवान् । पुं० हस्तिनि ॥ पुष्कर
मस्यस्य । मतुप् ॥

पुष्करी

पुष्करशिफा । स्त्री० पुष्करमूले ॥

पुष्कराक्षः । पुं० विष्णौ ॥ पुष्करे-
गीप मिते च जिगीषस्य । बहुव्रीहौ
सकथ्यक्षोः स्वाहात्पञ्जितिवच् ॥
पुष्करहृदयपुण्डरीकमक्षोतिव्या-
घ्रोत्थनार्थमिरूपेणेति पुष्करोपपदा
दक्षव्याप्ताविति धातोः कर्मण्यण् ॥

पुरुहतादेव्याः स्थानम् ॥

पुष्करावर्तः । पुं० सेवभेदे ॥

पुष्कराहः । पुं० सारसपक्षिणि ॥

पुष्कराहयः । पुं० सारसे ॥ न० पु-
ष्करमूले ॥

पुष्करिणी । स्त्री० इभ्याम् । हस्ति-
न्याम् ॥ मरोजिन्याम् । कमलिन्या-
म् । कृत्विमज्जलाशये ॥ पुष्करमूले
॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ समचतुरस्रखा-
ते । यथा । चतुर्विंशाङ्गुलो हस्तो ध-
नुस्तच्चतुरक्षरः । शतधन्वन्तरश्चैव
तावत्पुष्करिणीमता । एतत्पञ्चगु-
णः प्रोक्तस्तडागइति निश्चयः ॥ तेन
चतुर्दिक्षु विंशतिहस्तान्यनतायांच
तुः शतहस्तान्यनाभ्यन्तरत्वे नपु-
ष्करिणी । एतज्जलाशयाधारपरं न
तु० उपरितटम् । शतेन धनुर्भिः पु-
ष्करिणी । इति नव्यवर्द्धमानधृतोव
शिष्टः ॥ पुष्कराणिसन्त्यस्याम् । पु-
ष्करादिभ्यो देशि० इतीति ॥

पुष्करी । पुं० इस्तिनि ॥ मत्तथीय
इति ॥

पुष्टि :

पुष्करेक्षणः । पुं० प्रभासतीर्थाधिष्ठा
त्यादिव्याम् ॥

पुष्कलः । पुं० भरतात्मजै । पुष्क
लावत्याञ्धीर्षे ॥ न० । यासचतुष्ट
यात्मकभिलायाम् ॥ यथा । भिक्षा
माहुर्यासमाचमन्नं तस्माच्चतुर्गुणम्
। पुष्कलं हन्तकारन्तुतच्चतुर्गुणमुच्य
ते ॥ इति ॥ अष्टकुक्षिपरिमितेधा-
न्यमानभेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवे-
त्कुक्षिः कुक्षयोष्टौचपुष्कलम् । पु
ष्कलानिचचत्वारिञ्चाटकः परि-
कीर्तितः ॥ त्रि० परिपूर्णं ॥ अ
ष्टे ॥ पुष्यति । पुष० । पुषः कि
दित्यनुवृत्तौ० कलञ्चेति कलन्कित्
॥ स्त्रियांगौरादिस्वात्पुष्कली ॥
सि० लज्जा ॥

पुष्कलकः । पुं० गन्धसृगे ॥ क्षप-
णे ॥ कीलके ॥

पुष्कसः । पुं० पुष्कसे ॥ पु० ॥

पुष्टः । त्रि० पालिते । कृतपोषणे । पुषि
ते ॥ पुष्यतेस्म । पुष० । क्तः ।
देशादिकत्वाच्चेट् ॥

पुष्टिः । स्त्री० पोषणे ॥ वृद्धौ । अव-
यवोपचये ॥ अष्टगन्धायाम् ॥ मा-
तृकाविशेषे ॥ यथा । पुष्टिर्गणपतेः
पत्नीपूजिताजगतोत्तले । यथाविना
परिशीणाः पुमांसोयोषितोपिचे
ति भागवतम् ॥ पोषणम् । पुष०
। क्तान् ॥ व्रतफले । पुष्टिर्धनजना

पुष्पकम्

दीर्गावृद्धिरित्यभिधीयते ॥

पुष्टिकारः । त्रि० पुष्टिजनकै ॥

पुष्टिका । स्त्री० जलशुक्तौ ॥

पुष्टिकान्तः । पुं० श्रीगणेशे । विना-
यकै ॥

पुष्टिदा । स्त्री० अष्टगन्धायाम् ॥ वृद्धौ
॥ पुष्टिदात्याम् ॥

पुष्पम् । न० सुमनस्य । प्रसूने । कुसुमे
॥ ज्ञानंकृत्वातुयेकेचित्पुष्पं चिन्व-
न्ति वैद्विजाः । देवतास्तद्गृह्णन्ति
भस्मीभवतिदारुवदिति लघुहारी-
तः ॥ विकाशे । स्त्रीरजसि । धन
दविमाने ॥ नेत्ररुग्भेदे । फूला
फूली० इ० भा० प्र० ॥ अस्योपधं
यथा । हरीतकीवचाकुष्ठं पिप्पली
मरिचानिच । विभीतकस्य मञ्जाच
शङ्खाभिर्मनः शिला ॥ सर्वमेतत्
समंकृत्वाष्ठागौजीरेणपेषयेत् । ना
शयेत्तिमिरं कण्डूपटलान्यर्बुदानि
च ॥ अधिकानिचभांसानियश्चराचौ
नपश्यति । अपिद्विवाधिकं पुष्पं
मासेनैकेनसाधयेत् ॥ वृत्तिश्चन्द्रोद-
यानामनृणां दृष्टिप्रसादनी ॥ इतिच
क्रपाण्डित्तः ॥ पुष्पतिपुष्पतेवा ।
पुष्पविकसने । पचाद्यच्० घञ्वा ॥
पुष्पकम् । न० रीतिपुष्पे ॥ पुष्पवदा
भरखभूतेधनदस्यविमाने ॥ पुष्पको
स्त्रीतिशब्दार्थवात्पुष्पकोपि । ने-
त्ररोगविशेषे । पुष्पे ॥ रत्नकण्ठके ॥

पुष्पधन्वा

रसाञ्जने ॥ लोहकांस्थे ॥ मृदङ्गार
शकध्याम् ॥ कासीसे ॥ पुष्पति ।
पुष्प० । कृन् ॥ पुष्पमिववा । इवेप्र
तिहतावितिकन् ॥
पुष्पकरगडकम् । न० उष्णविन्याम्शि
बस्योद्याने ॥
पुष्पकरगिडनी । स्त्री० अवन्त्याम् ।
उष्णविन्याम् ॥
पुष्पकाशीशम् । न० किञ्चित्पीतेका
सीसे । कंसके । नेचौषधे ॥
पुष्पकीटः । पुं० भमरे । रोलम्ब ॥
कुसुमकृमिमात्रं ॥
पुष्पकेतनः । पुं० कामदेवे ॥
पुष्पकेतुः । पुं० रीतिपुष्पे । कुसुमा
ञ्जने ॥ पुष्पस्यकेतुरिवनाशकत्वात्
पुष्पघातकः । पुं० केलकवृक्षे ॥ दम
नवृक्षे ॥
पुष्पजः । पुं० पुष्परसे । पुष्पद्रवे ॥
पुष्पदः । पुं० वृक्षे ॥ वि० । पुष्पदा
तरि ॥
पुष्पदन्तः । पुं० वायुकोणस्थदिग्गज
॥ विद्याधरविशेषे ॥ सुविध्याख्य-
जिने ॥ पुष्पमिवदन्ताः यस्यसः ॥
पुष्पदन्तकः । पुं० गन्धर्वविशेषे ॥
पुष्पद्रवः । पुं० पुष्पस्त्रेदे । पुष्पसारे ॥
पुष्पधनुः । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पधनु
रस्य । वासंज्ञायामित्यनङ्भावेसा
न्तः ॥
पुष्पधन्वा । पुं० मदने । कामे ॥ पुष्पं

पुष्परागः

धनुरस्य । वासंज्ञायामित्यनङ् ॥
पुष्पनिक्षः । पुं० भमरे ॥
पुष्पनिर्यासकः । पुं० पुष्पद्रवे ॥
पुष्पश्वयः । पुं० भमरे । पुष्पाणिध
यति । धेट् । मुञ्जकुलास्यपुष्पेषु
धेट् । खशितिकेचिदितिखश् । अ
रुद्धिषदितिमुम् ॥
पुष्पपथः । पुं० भगे । योनौ ॥
पुष्पपात्रम् । न० पुष्पाधारे ॥
पुष्पपुरम् । न० पाटलिपुत्रनगरे ॥
पुष्पफलः । पुं० कपित्थे ॥ कृष्णाण्डे
॥ पुष्पयुक्तफलमस्य ॥
पुष्पबलिः । पुं० वास्तुपूजायाम् ॥
पुष्पमासः । पुं० वसन्ते ॥ पुष्पाणां
मासः ॥
पुष्पयोगः । पुं० यात्रायोगांतरे ॥
यथा । भौमेस्वराशिगेलम्न सौम्ये
केन्द्रत्रिकोणगे । पुष्पयोगोरिविपि
नकुठारः सहाराङ्गणे ॥
पुष्परक्तः । पुं० सूर्यमणिवृक्षे ॥
पुष्परथः । पुं० चक्रयाने । युद्धविना
यात्रोत्पशादौ सुखभमणार्थरथे ॥
सुकुमारत्वात् पुष्पमिवरथः ॥
पुष्परसः । पुं० मकरन्दे ॥ पुष्पस्य
रसः ॥
पुष्परसाह्वयम् । न० मधुनि ॥
पुष्परागः । पुं० पीतमणौ । वाचस्प
तिवृक्षभे । पोखराज० इ० भा०
॥ अस्यलक्षणंयथा । सुष्कायपीत

पुष्पवाटिका

शुभगात्रसुरङ्गशुभं स्निग्धञ्चनिर्मल
मतीवमुत्तशीतम् । यः पुष्पराग
सकलंकलयेदमुष्पपुष्पातिकीर्त्तिं
मतिशौर्यसुखायुरर्थान् ॥ तस्यापल
क्षम्यथा । कक्षाविन्दहृत्तंरुत्तं
धवलंमलिनंलघु । विष्णायंशकैरा
गारंपुष्परागंसदोषकं ॥ अस्यपरी
क्षाक्षणे यथा । छट्टीविकाशयेत्
पुष्परागमधिकमात्मीयम् । नखलु
पुष्परागोलास्यतयापरीक्षकैरक्तः ॥

पुष्परेणुः । पुं० परागे ॥

पुष्परोचनः । पुं० नागकेशरे ॥

पुष्पलावः । पुं० } मालाकारे ॥
पुष्पलावी । पुं० }

पुष्पलिट् । पुं० भ्रमरे ॥ पुष्पलिटि
। लिह० । क्षिप् ॥

पुष्पवटी । स्त्री० फुलीरी० इ० प्र०
खाद्यप्रभेदे ॥

पुष्पवन्तौ । पुं० एकयोक्त्यानिच्छदि
वचनान्तश्चन्द्रसूर्ययोः ॥ चन्द्रा
कौ० एकयोक्त्यासाधारणवचने०
पुष्पवन्तौ० प्रत्येकंपुष्पवानितिन
प्रयोक्तव्यमितिभावः । पुष्पविकस
ने । भाविष्यत् । पुष्पः प्रकाशस्त
द्वन्ती ॥

पुष्पवती । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥
तीर्थविशेषे ॥ पुष्पंरजोऽस्त्यस्याः
। सतुप् ॥ त्रि० पुविशिष्टे ॥

पुष्पवाटिका । स्त्री० पुष्पवाट्याम् ॥

पुष्पा

पुष्पवाटी । स्त्री० पुष्पोद्याने । फुल
वारी० फुलवरिया० इ० भा० ॥

पुष्पाणांवाटी ।

पुष्पवाणः । पुं० मन्मथे । कामदेवे
॥ पुष्पाणिवाणाञ्चल्य ॥

पुष्पवाहनः । पुं० पुष्परराजाभिधे
नृपे ॥

पुष्पशकटौ । स्त्री० आकाशवाण्याम् ।
दैवप्रश्ने ॥

पुष्पशून्यः । पुं० उदुम्बरे ॥ त्रि०
कुसुमरहिते ॥

पुष्पसमयः । पुं० वसन्ते । चैत्रवैशा
खयोः ॥ पुष्पाणांसमयः ॥

पुष्पसायकः । पुं० पुष्पधन्वनि ।
कामदेवे ॥

पुष्पसारः । पुष्पद्रवे ॥ पुष्पस्यसा
रः ॥

पुष्पसिता । स्त्री० फूलसकर० इ०
भा० प्र० द्रव्ये ॥ भवेत्पुष्पसिता
शीतारक्तपिताहरीलघुः ॥

पुष्पसौरभा । स्त्री० कलिकारीवृक्षे ॥

पुष्पस्तेदः । पुं० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पहासः । कुसुमविकासे ॥ पुष्पा
णांमुकुलात्मनास्मितानांहासोविका
शः पुष्पहासः ॥

पुष्पहासा । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पहीना । स्त्री० उदुम्बरे ॥ निष्पला
याम् । रजःशून्यायाम् ॥

पुष्पा । स्त्री० । कर्णपर्याम् । मालि

पुष्पिताया

न्याम् । भागलपुर० इ० प्र० नग
रे ॥

पुष्पाजीवः । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पाञ्जनम् । न० अञ्जनवि० । कौसु
म्भे । पुष्पकेतो ॥

पुष्पाञ्जलिः । पुं० पसूनानामञ्जली
। कुसुमाञ्जली ॥

पुष्पागृहकः । पुं० शालिजातिविशे
षे ॥

पुष्पाम्बुजः । पुं० पुष्पद्रवे ।

पुष्पावचायौ । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पासवम् । न० मधुनि ॥ पुं० पुष्पस
करन्दकृतचासवे ॥

पुष्पास्रः । पुं० कन्दर्पे । मकरध्वजे ॥

पुष्पाङ्गा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

पुष्पिका । स्त्री० दन्तमले ॥ लिङ्गमले ॥

पुष्पितः । वि० जातपुष्पे वृक्षादौ । प्रफु
ल्ले ॥ पुष्पवति ॥ पुष्पाणिसंजा
तान्यस्य । ता० इतच् ॥ रमणीये
॥ आपातरमणीये ॥

पुष्पिता । स्त्री० रजस्तलायाम् ॥

पुष्पिताक्षः । वि० बहुदंष्ट्रौ ॥

पुष्पिताया । स्त्री० वर्षावृत्तेष्वर्द्धसमवृ
त्तप्रभेदे ॥ लक्षणं यथा । अयुजिनयु
गरेफतोयकारोयुजितुनजौजरगाश्च
पुष्पिताया ॥ य० । करकिसलयशोभ
यादिभान्तीकुचफलभारविनम्रदेहय
ष्टिः । स्मितवचिरविलासपुष्पिता
यात्रजयुवतिव्रततिर्हरेर्मुदेऽभूत् ॥

पुष्पस्नानम्

पुष्पे पुः । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पाणि
द्वेषवोऽस्य ॥

पुष्पः । पुं० अष्टमनक्षत्रे । सिध्ये ।

तिष्ये ॥ पुष्पः सर्वार्थसाधकः ॥

तत्रजातस्यफलं यथा । प्रसन्नगात्रः

पितृमातृभक्तः स्वधर्मयुक्तोऽभिन-

याभियुक्तः । भवेन्मनुष्यः खलुपुष्प

जम्भासम्मानचामीकरवाहनादयः

॥ पौषमासे ॥ कलियुगे ॥ यथा ॥

सत्सम्प्रदावप्रथनायपुष्पे शिष्यैश्च

तुर्भिः सहयोवतीर्णः । उक्तो बृह

त्सङ्गमतस्मरराजे श्रोतृङ्कराचार्यगु

हंतमीडे ॥ पुष्पातिकायाणि० पु

ष्पन्त्यर्थाश्चस्मिन्निति वा । पुष्पसि-

ध्यौनक्षत्रइतिकर्तव्यधिकरणं चक्यव

निपातितः ॥

पुष्पधः । पुं० भूर्जकण्टके । सङ्करजा
तिविशेषे । आवर्त्य ॥

पुष्परथः । पुं० युद्धं विना सुखभ्रमणा

रथे । चक्रयाने ॥ असौ पुष्परथश्चक्र

यानं नममराययत् ॥ पुष्पइवरथः ।

पुष्पयात्रोत्सवादीरथोवा ॥

पुष्पस्नानम् । न० पुष्पाभिषेके ॥ यथा

। मूलं मनुजाधिपतिः प्रजातरोस्तदु

पघातसंस्कारात् । अशुभं शुभं च नो

क्वैभवतियतो नृपतिचिन्ता ॥ पुष्प

स्नानं नृपतेः कर्तव्यं देवविपत्तरो

धं भ्याम् । नातः परं प्रविशं सर्वं

त्पातान्नकरमस्ति ॥ अस्यविधिः

पुस्तककर्मा

कालिकापुराणेवाराद्याश्चद्रष्टव्यः ।
 पुण्या । स्त्री० पुण्यनक्षत्रे ।
 पुस्तम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ।
 यथा । विधावपूजयेन्नित्यं पुस्तपूजो
 क्तसिद्धये । लेप्यादिशिल्पकर्माणि ।
 आदिनाकाष्ठपुस्तलिकादयोबोधाः
 । यथा । मृदावादारुणावायवर्चशा
 यथचर्मणा । लोहरत्नैः कृतंवापि पु
 स्तमित्यभिधीयते ॥ पुस्त्यते । पुस्त
 आदरादीणि च । एरच् ॥

पुस्तकम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ।
 प्रोधी इ० भा० ॥ तस्यपरिमाणं
 यथा । मानं वक्ष्ये पुस्तकस्य शृणुदे-
 विसमासतः । मानेनापि फलं वि-
 न्यादमाने श्रीर्हता भवेत् ॥ हस्तमा
 चमुष्टिमात्रमात्राहुद्वादशाङ्गुलं दशा
 ङ्गुलं तथाष्टौ चततोहो न नकारयेत् ॥
 पुस्तकलेखकस्य पूजाफलं यथा । आर
 म्भे च समाप्तौ च लेखकं प्रति पूजयेत्
 हरिश्चन्द्रगन्धपुष्पाद्यैर्बस्त्रैश्च मुनोह-
 रैः ॥ यावदक्षरसङ्ख्या न प्रतिपत्र
 च सन्दरि । तावद्युगसहस्राणि ब्र-
 ह्मलोके वसेच्चिरम् ॥ वेतनयज्ञेले
 खकस्य दोषो यथा । वेतनयस्तु गृह-
 णीयात् लिखित्वा पुस्तकं स तु । याव
 दक्षरसङ्ख्या न तावच्च नरके वसेदिति
 योगिनीतन्त्रे तृतीय ३ भागे ७
 पटलः ॥

पुस्तककर्मा । पुं० लेप्यादिशिल्पकर्म

पूगः

कर्त्तरि ।
 पुस्तकशिल्पिका । स्त्री० शिल्पिप्रभेदे
 ॥ पुस्तकशिल्प्याम् ।
 पुस्तकशिल्पिः । स्त्री० पुस्तकशिल्पि-
 कायाम् ।
 पूगः । पुं० क्रमके । गुवाके ॥ वृन्दे
 । नानाजातीयानामनियतवृत्तीना
 मर्थकामप्रधानानां सङ्घे ॥ ब्रह्मदारु
 णि । न० गुवाकफले । उद्देगे ।
 यथा । पूगं गुरुहिमं रुद्धं कषायं कफ
 पित्तहृत् । मोहनन्दीपमं रुच्यमास्त्र
 वैरस्यनाशनम् ॥ आर्द्रं तद्गुर्वभिष्य
 न्दिवज्जिह्वटिहरं स्मृतम् । स्निग्धं दो
 षत्रयच्छेदिदृढमध्यं तदुत्तमम् ॥
 अस्य पाको यथा । शृङ्गाटकं जीरके
 हं जातीकोषश्च वंशजम् । लवङ्ग-
 धान्यकञ्चापि प्रत्येकं कर्षयुग्मकम् ॥
 हैयंगवोनं कुडवंसिता चार्द्धतुलोज्ज
 वा । धात्रीवरीद्व्यञ्जलिश्च पूगस्या
 ष्टपलानि च ॥ उलूखले च संकुञ्च्य चू-
 र्णं धीराठकान्वितम् । सन्यास्य भ-
 क्षितं हन्यात्वा सारादीयथोचितम् ।
 ज्वरदाहश्च पित्तश्च यक्ष्मश्च गुदाङ्गु-
 रान् ॥ कर्दिप्रमेहमूत्राणामाघातश्च
 विनाशयेत् । वलप्रदं कर्भदं स्त्रीणां
 चैतद्दरसायनमिति ॥ पुनाति०
 पवते वा० पूयते मुखमनेन वा । पू
 ज् ० । ह्यपूजयिष्ये । किदिति
 गन् ॥

पूजनीय :

पूगकृत : । त्रि० पुञ्जीकृते ॥ अपूग :

पूग : सम्पद्यमान : कृत इत्यर्थे
श्रेण्यादयः कृतादिभिरितिसमा
से० श्रेण्यादिषु च व्यर्थवचनमिति
च व्यर्थता ॥

पूगतिथि : । त्रि० पूगानांपूरणे ॥

बहुपूगेति ङटिति युगागमविधाना
दसंख्यात्त्वे पिङ्गट् ॥

पूगपात्रम् । न० पूगपीठे । फलव
के ॥

पूगपीठम् । न० कटकोले । पतद्य
हे ॥

पूगपुष्पिका । स्त्री० कुहली । विवाह
सम्बन्धिषु अताम्बूले ॥

पूगफलम् । न० उद्देगे । चिकण्ड्या
म् ॥

पूगयाजकः । पुं० बहुयाजके ॥

पूगवोटः । पुं० हिन्तालवृत्ते ॥

पूगिका । स्त्री० क्रमुके ॥

पूगिकाफलम् । न० पूगीफले ॥

पूगी । स्त्री० पूगे । पूगवृत्ते ॥

पूगीफलम् । न० उद्देगे । पूगफ
ले ॥

पूजकः । त्रि० पूजाकर्त्तरि ॥

पूजनम् । न० अर्चने । पूजायाम् ।

। यथा ॥ शास्त्रप्रणामश्रुपादौ

॥ पूजपूजायाम् । ल्युट् ॥

पूजनीयः । त्रि० श्रुताचाराभिजना

दिभिः पूजायोग्ये ॥ पूज्ये ॥

पूज्यः

पूजेरनीयर् ॥

पूजा । स्त्री० नमस्यायाम् । अपर्चा
तौ ॥ सपर्यायाम् ॥ पादप्रक्षालना
र्चनधनदानादिरूपायामर्चायाम् ॥

देवार्चनायाम् ॥ तस्याः सामान्या

नुष्ठानं यथा । आदावृष्यादिकन्यासः

करशुद्धिस्ततः परम् । अङ्गुलि

व्यापकन्यासौहृदादिन्यासएव च ॥

तालत्रयञ्चदिग्बन्धः प्राणायाम

स्ततः परम् । ध्यानं पूजाजपश्चैव

सर्वतन्त्रेष्वयं विधिरितियामलवच

नम् ॥ पूजनम् । पूज० । चि

तिपूजीत्यङ् ॥

पूजार्हः । त्रि० मान्ये । अर्चभाजि

॥ कुसुमादिभिरर्चनयोग्ये । पू

ज्ये ॥ पूजामर्हति । अर्हपूजा

याम् । अर्हइत्यच् ॥ स्त्रियां पू

जार्हा ॥

पूजितः । त्रि० सत्कृते । अस्मि

ते ॥ पूज्यते स्म ॥ पूज० । क्तः

॥ देवे ॥ पूजितोयः सुरासुरैरि

त्यादौ भूते क्तोन तु वर्त्तमाने० तेन

तृतीयातत्रोपपद्यते । अन्यथा क्तस्य

च वर्त्तमान इति षष्ठी स्यात् ॥

पूजितव्यः । त्रि० पूजनीये ॥

पूजितः । पुं० देवतायाम् ॥ त्रि०

पूज्ये ॥

पूज्यः । पुं० श्वशुरे ॥ त्रि० वन्द्ये

पूजार्हे । प्रतीक्ष्ये ॥ पूजार्हा य

पूत :

या । गुरुणामपिसर्वेषांपूज्याः
पञ्चविंशतः । तेषामाद्यास्त्रयः
श्रेष्ठास्तेषांमातामुपूजिता ॥ यो
भावयतियासूतेयेनविद्योपदिश्यते
ज्येष्ठः भ्राताचभर्ताचपंचैतेगुर
वस्मृताद्भुतिकौर्मउपरिभागे ११
अध्यायः ॥ पूज्यते । पूज० ।
। अचोयत् ॥ पूजयितुमर्हः ।
पूज० । अर्हंकृत्वत्तच्छेतियत् ॥
सर्वस्यैवहिदानस्यगृहीतागुरुच्य
ते । कन्यायाश्चैव विद्यायाः प्रदा
तापूज्यतेगुरुः ॥

पूज्यपादः । पुं० भगवच्छङ्कराचार्यः ॥

पूतः । पुं० शङ्खे ॥ श्वेतकुशे ॥

विकङ्कतवृक्षे ॥ न० बहुलीकृते ।

अपनीतवृषधान्ये ॥ सत्यवचने

॥ त्रि० व्रतादिनाशुभे । पवित्रे ।

प्रयते ॥ दधिगोमयादौसामान्यप

वित्रे० स्वभावपवित्रे वा । पवित्रे

मेध्ये ॥ दृष्टिपूतंन्यसेत्पादं वस्त्र

पूतंजलंपिवेत् । सत्यपूतांवदेदा

चमनः पूतंसमाचरेत् । शठिते

बहुलीकृते ॥ पूयतेस्म । पूङ्०

पूज्० वा । क्तः ॥ पवतेस्मवा ।

पूङ्गो गच्छर्थेतिक्तः ॥

पूतक्रतायी । स्त्री० इन्द्राण्याम्

। शच्याम् ॥ पूतक्रतोः स्त्री० ।

पूतक्रतोरैवेत्यैकारादेशोडीप्

च ॥

पूतनाहा

पूतक्रतुः । पुं० इन्द्रे ॥ पूताः क्रतवो
येन ॥

पूतक्रतुः । स्त्री० देव्याम् ॥ पूताः
क्रतवीययासा ॥

पूतगन्धः । पुं० वर्वरे ॥

पूतवृणम् । न० श्वेतकुशे ॥ कुशे ॥

पूतञ्चतत्तृणञ्च ॥

पूतद्रुः । पुं० पलाशवृक्षे ॥

पूतधान्यम् । न० तिले ॥ पूतञ्चतडा
न्यञ्च ॥

पूतनाः स्त्री० हरीतक्याम् ॥ पूतना

स्थिमतीसूक्ष्मेतिनिरूपणात् ॥ सिन्धु

देशजासल्यत्वक्कृहदस्थिहरीतकी

लेपनेप्रशस्तेतिराजवल्लभः ॥ गन्ध

मांस्याम् ॥ बालरोगविशेषे ॥ बाल

मातृकाविशेषे ॥ दानवीविशेषे ।

वकासुरभगिन्याम् ॥ अहोवक्त्रीयं

स्तनकालकूटंजिघांसयापायियदप्य

साध्वी । लेभेगतिंधाल्यु चितांत-

तो न्यंकंवादयालुंशरणं ब्रजिम ॥ पू-

तंकरोति । तत्करोतीतिणिच् ।

बहुलमन्यत्रापौतियुच् ॥

पूतनारिः । पुं० बालमुकुन्दे । श्री

कृष्णे ॥ पूतनायाचरिः ॥

पूतनासूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूत

नांसूदितवान् ॥ सूदयतिवा । सूद-

क्षरणे । नन्द्यादिच्वाल्ल्युः ॥

पूतनाहा । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनां-

हन्ति । हन० । क्तिप् ॥

पूतिकर्णक :

पूतपाप : । त्रि० निरस्तस्वर्गभोगप्रति
बन्धकपापि ॥

पूतफल : । पुं० पनसे ॥

पूता । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

पूतात्मा । पुं० ईश्वरे ॥ पूत : शुद्धः
सत्त्वादिगुणसम्बन्धरहित : आत्मा
स्वरूपयस्य ॥ पूतश्चासाआत्माचेति
वा ॥ शुद्धदेहे ॥ शुद्धान्त : करणे ॥
पूतआत्मायस्य ॥

पूति : । स्त्री० दुर्गन्धे ॥ पवित्रताया
म् ॥ खट्वाशमुष्के ॥ न० रोहिष
तणे ॥

पूतिक : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥
पुनाति । पूज्० । तिलिङ्गीका
दयङ्ङति०ङ्कन् ॥ न० विष्टायाम् ॥

पूतिकरज : । पुं० लट्वाकरञ्जवृक्षे
। कलिकारके । कलहनाशने । क-
ण्टवतिकरञ्जे । कांटाकरञ्जवृक्षे ।
भा० ॥ पूतिश्चासौकश्यञ्च ॥

पूतिकरञ्ज : । पुं० पूतिकरजे ॥

पूतिकर्णक : । पुं० कर्णरोगविशेषे ॥
तल्लक्षणं यथा । कण्विद्रधिपाकाद्वा
जायते चाम्बुपूरणात् । पूयं स्रव-
ति वा पूतिसञ्ज्ञेयः पूतिकर्णकः ॥
अस्यौषधं यथा । निर्गुण्डीमुरसस्तै-
लंसिन्धुधूमरजोगुडः पूरणात् पू-
तिकर्णस्थशमनोमधुसंयुतः ॥ अथ
वा । वरुणाद्र्कपित्वाञ्जम्बूपल्लव-
साधितम् । पूतिकर्णापहंतैलं जा-

पूतिफली

तीपन्नरसेनवेति चक्रपाणिदत्तः ॥

पूतिका । स्त्री० मार्जार्याम् ॥ पीड-
ङ्क० प्र० लताशाके । उपोदक्याम् ॥

पूतिकामुखः । शम्बुके ॥

पूतिकाष्ठम् । न० सरलद्रुमे ॥ देवदा-
रुमहोरुहे ॥ पूतिचतुष्काष्ठञ्च ॥

पूते : पावनस्य काष्ठं वा ॥

पूतिकाष्ठकम् । न० पूतिकाष्ठे ॥

पूतिगन्धः । पुं० गन्धके ॥ हिङ्गुदोह-
ने ॥ न० रङ्गे ॥ त्रि० दुर्गन्धे ॥

पूतिगन्धिः । } त्रि० दुर्गन्धे ॥
पूतिगन्धिकः }

पूतिगन्धिका । स्त्री० वाकुच्याम् ॥

पूतितैला । स्त्री० ज्योतिषाच्याम् ॥

पूतिदारुः । न० देवदारुणि ॥

पूतिनस्यः । पुं० नासारोगभेदे ॥ त-
ल्लक्षणं यथा । दोषैर्विद्रग्धैर्गलतालु-
मूलेसम्भूर्क्षितोयससमीरणस्तु ।
निरतिपूतिमुखनासिकाभ्यांतं पूति-
नस्यं प्रवदन्ति रोगम् ॥ औषधन्तु ।
। व्याध्रीदन्तीव चाशियुस्वरसव्योष-
सम्भवेः । पाचितं लावणं तैलं पूतिना-
सागदं जयेत् ॥ अथवा । त्रिकटुवि-
डङ्गकसैन्धवबृहतीफलशियुस्वरस-
दन्ताभिः । तैलङ्गोजलमिदं नसां
स्यात्पूतिनस्यस्य ॥

पूतिपत्रः । पुं० श्योनाकविशेषे ॥

पूतिपुष्पिका । स्त्री० मातुलुङ्गायाम् ।

पूतिफली । स्त्री० वाकुच्याम् । सोम

पूपाष्टका

राज्याम् ॥ पूतिफलेष्वस्याः पाक
कर्णेतिडीप् ॥

पूतिमयूरिका । स्त्री० अजगंधायाम् ॥

पूतिमेदः । पुं० अरिमेदे ॥

पूतिवातः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ अधोवा
यौ ॥

पूतिवृक्षः । पुं० श्योनाके ॥

पूतिशारिजा । स्त्री० खट्वाश्याम् ॥

पूतिकः । पुं० गंधसार्जारे ॥ घोडा
करञ्ज इ० भा० प्र० करञ्जविशेषे ॥
लताविशेषे ॥

पूतिकरञ्जः । पुं० लट्वा ख्यकरञ्जे ।

पूतिगण्डः । पुं० पूतिकीटे ॥

पूतिभावः । पुं० दौर्गन्ध्ये ॥ क्लेदे ॥

पूत्यण्डः । पुं० गन्धकीटे ॥ गन्धैरे
॥ यस्यनाभौमृगनाभिर्जायते ॥

पूपः । पुं० अमूपे । पिष्टके । पूत्रा०

इ० भा० ॥ यथा ॥ समितांगुष्ठतो-

येनमेलयित्वासुमर्दिताम् । घृतेवि

स्तार्यमुपचेत्सुवृत्तीमृदुपूपकः ॥

अपूपः पुष्टिदोषल्योद्धयोगुस्तरः

स्मृतः । पित्तानिलहरोवृष्यः सु-

पक्कोरुचिकारकः ॥ पवनपूपः ।

पूज्-सं-क्षिप् । पुवंपाति० पिव-

तिवा । पारक्षणे० पानेवा । आत-

इतिकः ॥

पूपला । स्त्री० पोलिकायाम् ॥

पूपाली । स्त्री० पोल्पाम् ॥

पूपाष्टका । स्त्री० आयहायणीपूर्णं

पूरकः

मायाः परतः कृष्णाष्टम्याम् ॥

पूपिका । स्त्री० पूलिकायाम् ॥

पूयम् । न० पक्कव्रणादिसम्भवघनीभू

तशुक्लवर्णविकृतरक्ते । क्षतजे । म-

लजे । पीप० राध० इ० भाषा ॥

पूयनम् । न० रक्तविकारे । पूयै ॥

पूयरक्तः । पुं० नासारोगभेदे ॥ तप्त

क्षणम् । दोषैर्विदग्धैरथवापिजन्तो

र्ललाटदेशेऽभिहतस्यतैस्तैः । ना-

सास्रवेत्पूयमसृग्मिमिश्रं तंपूयरक्तं प्र

वदन्तिरोगम् ॥

पूयारिः । पुं० निम्बपादपे

पूयालसः । पुं० सन्धिगतारोगभेदे ॥

लक्षणयथा । पक्कः शोफः सन्धि-

जः संस्रवेद्यः सान्द्रं पूयंपूतिपूया

लसः सः ॥ इतिमुश्रुतः ॥

पूयोदः । पुं० नरकान्तरे ॥

पूरः । पुं० जलसमूहे । अम्भसांवृ-

द्धौ ॥ व्रणसंशुद्धौ ॥ खाद्यविशेषे ॥

न० दाहागुरुणि ॥

पूरकः । पुं० प्राणवायोः शनैर्वाग्मना

सापुटेन० दक्षिणसापुटेनवाः स-

व्यापमव्यन्यायेनान्तः प्रवेशने ॥

वाह्येनवायुनामुर्ध्वः शक्तिसीमप्रपू-

रणम् । पूरकः सतदभ्यासात्सुगु-

र्वपिविकर्षयेत् ॥ नासिकोत्कृष्टञ्छ्वा

सोष्मातः पूरकउच्यते ॥ आत्मानु

सन्धाने ॥ ब्रह्मैवास्मीति यावृत्तिः

पूरकोवायुरीरितः ॥ पूरीषाफ्याय

पूरिका

ने । खलु ॥ बीजपूरे ॥ गुणकाङ्के ॥
 पुं० प्रेतदेहनिष्पादकाशीचकादेय
 दशपिण्डे ॥ त्रि० पूरणकर्त्तरि ॥
 पूरणः । पुं० सैती ॥ विष्णु तैले ॥ न०
 षड्कानांगुणने ॥ वृष्टौ ॥ कुटन्न-
 टे ॥ दानतन्तुषु ॥ पिष्टप्रभेदे ॥
 हिङ्गुधान्यजलेमांससुखिन्नसूक्ष्मकु-
 टितम् । संयुक्तहिङ्गुजीराद्रबीजपू-
 रेलसैम्भैः ॥ घृततप्तपरिभृष्ट-
 धूपितमांसपूरणम् ॥ मांसस्यपूरणं क-
 ष्यं हृद्यं पुष्टिकरं परं । वातपित्तहरं व-
 ल्यं मन्दाग्निरूपनाशनम् ॥ त्रि० पू-
 रके । पूरणकर्त्तरि ॥ पालनकर्त्तरि
 ॥ पृथ्वाति । पृपालनपूरणयोः । ल्यु-
 ट् ॥ पूर्यतेऽनेन । पूरी० । करणे ल्यु-
 ट् ॥

पूरणी । स्त्री० शाल्सलिद्रुमे ॥ पटार-
 भकसूत्रेषु ॥ पूरणकल्याम् ॥ पूर-
 यति । पूरी० । ल्युट् । डीप् ॥
 पूरास्त्रम् । न० वृक्षस्त्रे ॥

पूरिका । स्त्री० पूवभिभेदे । पूरी०
 कचौरी० इ० भा० ॥ यथा । माषा-
 णांपिष्टिकांयुञ्ज्याल्लवणाद्रकहिङ्गु-
 भिः । तवापिष्टिकयापूर्णासमि-
 ताकृतपोलिका ॥ ततस्तैलेविपक्वा
 सापूरिकाकथितादुधैः । रुच्यास्त्रा
 बीगुरुः स्निग्धावातपित्तामूत्रपिका
 । चक्षुस्तेजोहरीचोष्णापाकेवातवि-
 नाशिनी । तथैवघृतपक्वाऽपिचक्षुष्या

पूर्यः

रक्तपित्तहृत् ॥ वंदरचूर्णपूरिकातु
 । घृतमिश्रकनिकायांमेलितं पञ्चमां-
 शकम् । वंदरत्वग्भवंचूर्णजलेना
 लोडापीडयेत् ॥ पूरिकाघृतसंपक्वा
 खण्डपाकविलिहिता । पूरिकावद-
 रोन्मिश्रास्निग्धापित्तहराहिमा ॥
 मधुराट्वातघ्नी सराक्षुर्दिविना-
 शिनी । एवंविप्रायखर्जूरशर्कराना-
 रिकेरकैः ॥ द्राक्षयात्रैसुपूर्यस्तुष्टि-
 काःपूर्ववत्पचेत् ॥

पूरितः । त्रि० कृतपूरण । पूर्ये ॥ पूर्य-
 तेस्म । पूरी० । क्तः । दाशान्तेति
 पचेद्भट् ॥ गुणिते ॥

पूरुषः । पुं० पुरुषे । नरे ॥ पुंसि ॥
 क्षेचक्षे ॥ यथा । यस्माद्विश्वमुदेति
 यत्ररमतेयस्मिन्पुनर्लीयतेभासाय
 स्यजगद्विभातिसहजानन्दोज्ज्वलं
 यन्महः । शान्तंशाश्वतमक्रियंयम
 पुनर्भावायभूतेश्वरम् द्वैतध्वान्तम
 पास्ययान्तिक्रान्तनः प्रस्तौमि तं पूरु-
 षमिति ॥ पुरति । पुरश्चरग-
 मने । पुरः कुशन् । अन्येषामपी-
 तिदीर्घः । पूषोदशदिवा ॥ यद्वा
 । पूरयति पूर्यतेवा । पूरी० वा०
 कुशन् ॥

पूर्यः । त्रि० व्याप्ते ॥ पुरिते ॥ पुं०
 शक्ते ॥ समये । सकले ॥ पूर्यतेस्म
 पूरी० । कर्त्तरि कर्मणिवाक्तः । वा-
 दान्तं तिसाधुः ॥

पूर्वावतारः

पूर्वजः । पुं० स्वर्गवृद्धादिषु ॥ कु-
 त्तितः । पुं० । संज्ञायाम् ॥
 पूर्वकुम्भः । पुं० भद्रकुम्भे । जलप्र-
 तघटे ॥ पूर्वसासोकुम्भश्च ॥
 पूर्वकोटा । स्त्री० नागरम, स्नायाम् ॥
 पूर्ववन्दः । पुं० सम्पूर्णम्भयाष्टस्यो-
 र्भयस्थन्दो ॥ पूर्वसासौचन्द्रश्च ॥
 पूर्वता । स्त्री० पर्याप्तौ ॥
 पूर्वमात्रम् । न० वस्तुपूर्वपात्रे ॥ वर्षा-
 पके । पूर्वानके ॥ उत्तरकाशेहर्षा-
 त्पुत्रोत्पत्त्यालङ्कारादौ ॥ होमक-
 मन्विष्यद्विद्ययायाम् ॥ हर्षादुत्सव-
 कालियदलद्वारास्वर्गादिकम् ॥ भा-
 ल्ययश्चतेपूर्वपात्रं पूर्वानकश्चतत् ॥
 पूर्वमा । स्त्री० पौर्णमास्याम् ॥
 पूर्वमासः । पुं० पौर्णमासमासे ॥
 पूर्वमासौ । स्त्री० पूर्वमासयाम् ॥
 पूर्ववोजः । पुं० वीजवर्ग ॥
 पूर्ववैनाशिकः । पुं० वैनाशिके ॥
 वैशेषिकास्तावद्वैतवैनाशिकाः सर्व-
 थद्वैतदिनस्तु पूर्ववैनाशिकत्वेन ज-
 सिताः शास्त्रे ॥
 पूर्वा । स्त्री० पञ्चमीदशमीपूर्वमासा-
 वास्त्रासु ॥
 पूर्वनिवृत्तः । न० यत्राग्रे ॥ आनके ॥
 पट्टे ॥ ताम्रे ॥ पूर्वपात्रे । हर्षा-
 त्पुत्रोत्पत्त्यालङ्कारादौ ॥
 पूर्वावतारः । पुं० नृनिर्दे ॥ शनि ॥
 परिवर्णने श्रीकृष्णे ॥

पूर्णिमा

पूर्णिमा । स्त्री० पराहतायाम् । द-
 पादुर्वातिवक्षसाः । सुहृद्व्याघ्रं
 कुक्ष्यं स्वात्मस्यैव पश्यति । पूर्वा
 हताकवलितं भिष्वङ्गोनीश्वरस्तथेति
 पूर्णिका । स्त्री० नासाश्चित्रीनामक-
 पक्षिणि ॥
 पूर्णिमा । स्त्री० पौर्णमास्याम् । शुक्ल
 पक्षान्तिमतिथौ । साहिविधा ।
 यथा । राकावानुमतीचैव द्विविधा
 पूर्णिमामता । पूर्वोदितकलाशीमे-
 पाणिमास्यानिशाकरे ॥ पूर्णिमानु-
 मतीर्जायापरास्तमितभास्करे ॥ य-
 स्मात्तामनुबन्तजोदेवतापितृभिः सह
 । तस्मादनुमतीनामपूर्णिमायता-
 स्यता ॥ यदापरास्तमितसूर्योऽप-
 न्द्रत्यदीक्षमः । युगात्तुमोत्तररा-
 नापरास्तमितपूर्णिमा ॥ राक्षसात्म-
 नुजन्मलदेवतापितृभिः सह ।
 रश्मिनाञ्चैव चन्द्रस्य रक्षितकथोऽप-
 वन् ॥ तस्यांजातस्यफलं यथा । कर्म-
 फलं तुल्योयुवतिप्रियद्वन्द्यायाः प्रियः
 सततं तद्वर्धः । शूरोवलीशस्त्रवि-
 शारद्वयं त्वर्णमजस्रमियस्यज-
 न्तोः ॥ परी० । आविक्तः । पूर्णच-
 न्द्रस्यारणम् । तेननिर्वृत्ता ॥
 पूर्णम् । न० खतादिकर्मणि ॥
 आदिनादेवकुल्यदियहः । तदु-
 क्तम् । पुष्करिण्याः समावापीदेव-
 तायतनानिच । चारामछविप्रेषिण

पूर्वदिक्

पूर्वोक्तं विनिर्दिष्टम् ॥ अपिच ।
 आयेनान्नमार्गदेवतापतनादि
 च । अन्नदानमाराजः पुस्तमित्य
 भिधीयते ॥ इति ॥ गृह्योपराधय-
 दानपुस्तितद्विजायदम् ॥ आरा-
 नादिप्रशिक्षणे ॥ पालने ॥ दि-
 पुरिते ॥ कृष्णे ॥ परणम् ॥ पूर्वतेज-
 वा ॥ पृ० ॥ शक्तिर्गोविन्दान्ध्या
 र्थं तिष्ठति ॥ न ॥

पूर्वतः । स्त्री० पर्यसे । उदरस्यपि
 ॥ परणम् ॥

पूर्वः । दि० पूर्वडी ॥ प्रावि ॥ आचो
 ॥ परे ॥ श्रुतिभेदे ॥ न० क्षारणे
 । पूर्वभाविभि ॥ पूर्वस्मि ॥ अति
 क्षान्ते ॥ पूर्वते ॥ पूर्वपुरणे ॥ अ-
 क्ष ॥ पृ० ॥

पूर्वपक्षा । स्त्री० विद्यायाम् । नर्मदान
 यम् ॥ पूर्वपक्षीनङ्गाय ॥

पूर्वजा । पं० ज्येष्ठमातरि ॥ अनारी ।

पूर्वजाः । पं० अस्तिदिव्यविद्यया ॥

न्यस्तनखेषु । कव्यशान्तिदिग् ॥ पृ०

प्रीत्या ॥ कालेलाताः सप्तम्याज्यंते ॥

पूर्वजा । स्त्री० ज्येष्ठमातरि ॥ ता

पृ० ॥

पूर्वजिमः । पं० अतीतजिनवि ॥

मधुघोरे । शार्ङ्गकनकम् ॥

पूर्वदिक्पतिः । पं० इन्द्रो ॥

पूर्वदिक् । स्त्री० प्राच्यादिश । पूर्व-

स्याम् ॥

पूर्वसाष्टाङ्गाः

पूर्वदेः । पं० आसुरी । देवी ॥ पूर्वदा
 सोदिकश्च । पर्वपरमपरासादिना
 समामः ॥ यदा । पूर्वदेवः । न
 न्यायः दिदेवत्वादुभयः । सुसुप-
 तिसमामः ॥

पूर्वदशः । पं० सूर्यादशोपलक्षितदेशे
 । धर्तरी ॥

पूर्वपक्षः । पं० शुक्लपक्ष ॥ पूर्वपक्षौ
 पक्षयः ॥ शास्त्रार्थपक्षे । तिसृषु
 त्रिकोटी । चोय । देखी ।
 फाहकायाम् ॥

पूर्वपक्षपादः । पं० चतुष्पादव्यवस्था
 रान्तरातिप्रथमपादे । भाषायाम् ।
 प्रतिज्ञायाम् । पक्षी ॥

पूर्वपतिः । पं० उद्याचले ॥ पूर्वप-
 तितः ॥

पूर्वपक्षा । स्त्री० अश्विन्वादिनक्ष-
 त्रान्तरेतिहासमगने ॥ तद्वजात
 साक्षरयथा । श्रुत्युक्तौ साक्षी
 जनिमन्त्रको नक्षत्राः सप्तविंशरा-
 त्तोतद्वजः । पूर्वपक्षो नक्षत्रावाता
 धिक्कः प्राक्कलङ्गुन्यथे अन्मकाने
 पदय ॥

पूर्वपक्षीनङ्गायः । पं० वरस्यती ॥

पूर्वपक्षपादः । पं० प्रोठमदत्तु । पक्ष
 विदितिलेखने ॥

पूर्वपक्षपादः । स्त्री० } अश्विन्वादिनक्ष
 पूर्वपक्षपादः । स्त्री० } तपिमतिनक्ष
 आन्तरातिमहविमतिनक्षत्रे । प्री

पूर्वरात्र :

उपदासु ॥ तत्रजातसफलं । जि-
तेन्द्रियः सर्वकलासुदक्षोजितारि
पक्षः खलुतसानित्यम् । भवेन्मही
यान्सुतरामपूर्वापूर्वापदाभाद्रपदा
प्रसूतौ ॥ पूर्वाश्रिताभाद्रपदाश्च ॥
एकवचनान्तोपि ॥

पूर्वयज्ञः । पुं० जिनवि० । जलेन्द्रे ।
मणिभद्रे ॥

पूर्वरङ्गः । पुं० नाय्यगालायाम् ॥ ना-
य्योपक्रमे । प्राक्मङ्गोते । गुणनि-
कायाम् ॥ रङ्गप्रधानस्योरङ्गविघ्न-
शान्तिकारीनान्दीपाठगीतवादित्रा-
द्यनेकाङ्गविशेषोनाय्यादौकर्त्तव्यः
कर्मविशेषः पूर्वरङ्गः । तदुक्तं वस-
न्तराजीये । यज्ञाव्यवस्तुनः पूर्वरङ्ग-
विघ्नोपशान्तये । कुशीलवाः प्रकु-
र्वन्तिपूर्वरङ्गः प्रकीर्त्तितः इति ॥
पूर्वरङ्गं विधायादौसूत्रधारेविनिर्गते
। प्रविशतद्वदपरःकाव्यमास्यापयेन्न
टः ॥ प्रथमंपूर्वरङ्गश्चततः प्रस्ताव-
नेतिच । चारम्भे सर्वनाय्यानामेत-
त्सामान्यमिष्यते ॥ पूर्वैरज्यतेऽ-
स्मिन् । रङ्गे र्धञ् । कृत्तम् ॥

पूर्वरागः । पुं० नायिकानादिकयोर्द-
शाविशेषे ॥ श्रवणादर्शनाद्यापिमि-
धः संगृह्यरागयोः । दशाविशेषो
योऽप्राप्तौपूर्वरागःस उच्यते ॥ इ० ॥

पूर्वरात्रः । पुं० रात्रेःपूर्वभागे ॥ रा-
त्राञ्जाहाः पुंसि ॥

पूर्वाषाढा

पूर्वरूपम् । न० पूर्वलक्षणम् ॥ वैद्यके
भाविव्याधिवोधकचिह्ने ॥

पूर्ववत् । न० अनुमानविशेषे ॥ यथा
। दृष्टस्वलक्षणसामान्यविषययत् ।
तत्पूर्ववदुच्यते । पूर्वप्रसिद्धमदृष्ट-
स्वलक्षणसामान्यमितियावत् । तद्य-
साविषयत्वे नास्ति । अनुमानज्ञान-
स्येतिपूर्ववत् । यथाधूमादवह्नित्व-
सामान्यविशेषः पर्वतेनुमीयते ।
तस्यवह्नित्वसामान्यस्यस्वलक्षणं
वह्नित्वविशेषोदृष्टोरसवत्याम् । वीता-
वीतभेदात्तद्विविधम् ॥

पूर्ववादी । त्रि० प्रागभिद्योत्तरि । प्र-
थमविदादिनि ॥

पूर्ववित् । त्रि० अतीतज्ञे ॥

पूर्वशैलः । पुं० उदयपर्वते ॥

पूर्वसरः । त्रि० अग्रगामिनि ॥

पूर्वा । स्त्री० पूर्वदिशि । प्राच्याम् ।
तद्विग्भववायुगुणाः । पूर्वस्तुमधु-
रोवातः स्निग्धः कटुरसान्वितः
। गुरुर्विदाहशमनोवातदः पित्त-
नाशनः ॥ इति ॥

पूर्वाद्रिः । पुं० उदयाचले । दिनमूर्ध-
नि ॥

पूर्वाषाढा । स्त्री० अश्विन्यादिसप्तविं-
शतिनक्षत्रान्तर्गतविंशतिसंख्याकन-
क्षत्रे ॥ तत्रजातसफलंयथा । भूयो
भूयः स्तुयमानानुरक्तो भक्तोदेवैव
भूमन्योतिदक्षः । पूर्वाषाढाज-

पृषा

मकालेयदिस्यादाषाढः स्याद्द्वैरि
वर्गनितान्तम् ॥ पूसादशीचापाडाच ॥
पूर्वाहणः । पुं० द्विधाविभक्तदिनस्य
पूर्वभागे ॥ यथा । आवर्तनात्तुपृ
र्वाहणोपराहणस्ततः परः । आ
वर्तनात्० वासरस्यच्छायापरिवर्तना
त्प्रागितिशेषः ॥ द्विधाविभक्तदि
नस्यप्रथमभागे ॥ सचत्रिंशद्दण्डदि
नमानेसूर्योदयावधिदशदण्डात्मकः
कालः यथा । पूर्वाहणोवैदेवानां
मध्यदिनमनुष्याणामपराहणः पि
तृणामितिश्रुतिः ॥ अङ्गः पूर्वम्
। पूर्वापराधरेत्येकदेशिसमासः ।
राजाहः सखिभ्यजिष्टतिटच् । अ
ङ्गादिशोणत्वम् ॥

पूर्वाहणेतनम् । त्रि० पौर्वाहणिके ॥
पूर्वाहणेभवः । विभाषापूवाहणा
पराहणाभ्याम् ० इतिव्युत्पलौतुच्
। धकालतनेष्वित्यलक् ॥

वैद्यः । अ० प्रातः काले । धर्मवा
सरे ॥ पूर्वस्मिन्नहनि ॥ सद्यः परु
दित्यादिनापूर्वशब्दादेवमुप्रत्ययो
निपात्यते ॥

पूषः । पुं० ब्रह्मदारुणि । तृत० इ०
भा० ॥ पूषष्ठौ । द्रुगुपधात्कः ॥
पूषकः । पुं० ब्रह्मदारुणि ॥ पूषएव
कः ॥

पूषा । पुं० सूर्य ॥ जगतः पोषणा
त् । पुष्पाति । पुषपुष्टौ । श्वन्नु-

पृतना

चन्पूपन्नितिनिप्रातितः ।

पृषभाषा । स्त्री० अन्नरात्रिस्थान् ।

इन्द्रनगर्याम् । मुरपूर्याम् ॥

पृषमुहृत् । पुं० शिवे ॥

पृषा । स्त्री० पिङ्गलापृष्ठवर्त्तिन्याना-
ड्याम् ॥ पृषातुपिङ्गलापृष्ठे नील-
जीमूतसन्निभा । याम्यभागस्यनेत्रा-
न्ताद्यावत्पादतलंगता ॥

पृक्का । स्त्री० मरुन्मालायाम् । पिशु-
नायासोषधौ । असारक० इ० भा०
। पिङ्गि० इ० गौ० भा० स्पृश्यते । स्पृ
शस्यर्गने । वा० कक् । पृ० ॥

पृक्तम् । न० धने ॥ त्रि० सञ्चिते ॥
सम्पर्कयुक्ते ॥ पृच्यते । पृची० ।
क्तः ॥

पृक्तिः । स्त्री० सम्पर्के । स्पृष्टौ ।
स्पर्शे ॥ पर्वनम् । पृचीसम्पर्के ।
क्तिन् ॥

पृक्का । स्त्री० अनुयोगे । प्रश्ने ॥ प्रक्क
नम् । प्रक्कजीप्सायाम् । गुरोश्च
लङ्त्वः । सम्प्रसारणम् ॥

पृक्कितनुः । पुं० प्रग्रलर्गने ॥

पृक्काम् । त्रि० प्रष्टव्ये ॥

पृतना । स्त्री० सेनामात्रं ॥ सेनावि
शेषे । तिसृपुत्राहिनीपु ॥ अत्रेभाः ॥
२४३ । रथाः २४३ । अश्वः ७२
८ । पादातिकाः १२१५ । समस्तस
ङ्ख्ययाखञ्चिचतुर्विंशतिभिः स्मृ
ता । २४३० ॥ प्रियते । पृङ्ख्या-

पृथक्पणी

यामे । वा० तनः गुणाभावश्च ॥
 पृतनाषाट् । पुं० इन्द्रे ॥ पृतनांसह
 ते । षडमर्षणे । छन्दसिसहइति०
 गिवः सहेरितिषः ॥
 पृथक् । अ० भिन्ने । विनार्थे । अन्तरे
 ण । ऋते ॥ अमङ्गीर्णे ॥ नानार्थे ॥
 पर्ययति । पृथक्प्रक्षेपे । वा० कक् ॥
 पृथक्त्वम् । न० पृथक्प्रत्ययासाधारण
 कारणत्वे ॥ यथा । सङ्ख्यावच्चपृ
 थक्त्वं स्यात्पृथक्प्रत्ययकारणम् ।
 अन्योन्याभावतोनास्य चरितार्थत्व
 मुच्यते ॥ अस्मात्पृथगियंनेतिप्रती
 तिर्हिविलक्षणा ॥ पृथक्त्वं निरूपयति
 सङ्ख्यावदिति । पृथक्प्रत्ययासाधा
 रणकारणं पृथक्त्वम् । तन्निश्चयता
 दिकंसंख्यावत् । यथानित्ये प्वेक
 त्वं नित्यम् । अनित्यं अनित्यम् । आ
 श्रयद्वितीयक्षणेचोत्पद्यते आश्रयना
 शान्नश्यति । तथापृथक्त्वमपिद्वित्वादि
 वत्द्विपृथक्त्वादिकमपीत्यर्थः । हेयो
 पादेयविवेके ॥ भेदे ॥ भावेत्त्वः ॥
 पृथग्भावे । परस्परभिन्नत्वे ॥
 पृथक्त्वचा । स्त्री० मूर्धायाम् । कर्क
 रीला० इ० भा० । देव्याम् । म
 धुरसायाम् ॥ पृथक्त्वचायस्याः ॥
 पृथक्पणी । स्त्री० पृथ्निपण्याम् । चि
 अपण्याम् । पीठवनी० इ० भा० ।
 चाकुल्या० इ० भा० ॥ पृथक्अस
 त्तपणमस्याः । पाककर्णेतिङीष् ॥

पृथाजः

पृथगात्मता । स्त्री० विवेके ॥ व्यक्तौ ॥
 पृथगात्मायसा । तसाभावः । त
 ल् । तलन्तं स्त्रियाम् ॥
 पृथगात्मिका । स्त्री० व्यक्तौ ॥
 पृथग्जनः । पुं० मूर्खे ॥ नीचे ।
 अधमे ॥ पृथक्कार्योजनः असंभ्य
 त्वात्पृथग्जनः । शाकपार्थिवादिः
 ॥ सज्जनेभ्यः पृथग्भूतो जनोवा ॥
 त्रि० पापिनि ॥ भिन्नलोके ॥
 पृथग्रूपः । त्रि० बहुविधे ॥ पृथ
 ग्पमस्य ॥
 पृथग्वत्मात्मा । पुं० वायौ ॥ पृथक्
 नानाविधवत्सञ्चरणमात्मास्वभा
 वोऽस्य ॥
 पृथग्वादः । पुं० द्वैतिनि ॥ पृथक्
 नानावस्तु० इत्येवंवदनयस्य ॥
 पृथग्विधः । त्रि० नानारूपे ॥ पृथक्
 धर्माधर्मादिसाधनवैचित्येण० पर
 स्परविलक्षणाविधायस्य ॥
 पृथग्वीजः । पुं० भङ्गातके ॥
 पृथक् । भिन्ने । विलक्षणे ॥ प्रययति
 । प्रथं० । प्रथः कित्सम्प्रसारणश्चे
 त्यजिः ॥
 पृथवी । स्त्री० भुवि । पृथिव्याम् ॥
 प्रथते । प्रथविस्तारे । प्रथेः षवन्
 सम्प्रसारणश्चेत्येके । पित्वान्ङीष् ॥
 पृथा । स्त्री० कुल्याम् । वसुदेवस्वस
 रि । पाण्डोः पत्न्याम् ॥
 पृथाजः । पुं० कुन्तीपुत्रे । युधिष्ठि

पृथिवी

रभीमादौ ॥ पृथाया : पृथायांवा
जातः जनी० । उः ॥ अर्जुनपाद
पे ॥

पृथापतिः । पुं० पाण्डुनृपे ॥ पृथा
याःपतिः ॥

पृथिका । स्त्री० शतपथाम् ॥

पृथिवी । स्त्री० गोत्रायाम् । क्षमायाम्

। भूमौ । शब्दस्पर्शरूपरसतन्मात्र
सहिताद्गन्धतन्मात्रादुत्पन्नायांशब्द
स्पर्शरूपरसगन्धगुणायाम् ॥ पृथि
वीपञ्चमंभूतंप्राणश्चाध्यात्ममुच्यते ।

अधिभूतंतथागन्धोवायुस्तत्राधिदैव
तम् ॥ न्यायमतेनपृथिवीविभजते

। गन्धवतीपृथिवी । साद्विधा । नि

त्याऽनित्याच । नित्यापरमाणुरूपा

। अनित्याकार्यरूपा । पुनस्त्रिविधा

। शरीरेन्द्रियविषयभेदात् । शरीर

मस्मदादीनाम् । इन्द्रियंगन्धग्राह

कंप्राणं नासायवर्ति । विषयोऽमृत्या-

षाणादिः । इति ॥ प्रथते । प्रथवि

स्तारे । प्रथेप्रिवन्सम्प्रसारणश्च । पि

त्वान्डीष् ॥ प्राणप्रदानात्सपृथु-

यस्माद्भूमेरभूत्पिता । ततस्तुपृथि

वीसंज्ञामवापाखिलधारिणी ॥ ग-

न्धोप्राणेन्द्रियञ्चापिकाठिन्यंगौरवं

तथा । वसुन्धरागुणाएतेगदिता

गुणवेदिभिः ॥ रविचन्द्रमसोर्या

वन्मयूखैरवभासाते । ससमुद्रसरि

च्छेलातावतीपृथिवीस्मृता ॥

पृथुकः

पृथिवीक्षित् । पुं० राजनि ॥ पृथि-
व्याञ्जयतिवसति । क्षि० । क्षिप्०
तुक् ॥

पृथिवीगीता । स्त्री० विष्णुपुरोक्त
पृथिवीकथायाम् ॥

पृथिवीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पृथिवीपतिः । पुं० भूपाले ॥ पृथि-

व्याःपतिः ॥ नाऋषिः कुरुतेकाव्यं

नारुद्रोरुद्रमर्चति । नादेवेशोददा-

त्यन्नंनाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥ ऋ

षभास्यौषधे ॥ कृतान्ते ॥

पृथिवीपालः । पुं० राज्ञि ॥

पृथिवीशक्रः । पुं० राजनि ॥

पृथुः । पुं० अग्नौ । चेतायुगेसूर्यवं

शीयपञ्चमनृपे । वेगनृपस्यदक्षिण

करमथनाज्जाते । प्रजारञ्जनादादि

राजोपगन्धिप्राप्ते ॥ पृथते । प्रथप्रख्या

ने । प्रथिरुदीतिकुः सम्प्रसारणश्च

॥ श्योनाकवि० ॥ स्त्री० त्वक्पण्या

म् । हिङ्गुपत्न्याम् ॥ कृष्णाजीरके

अहिफेने० । त्रि० । महति । वि

स्तीर्णे ॥ स्थूले ॥ निपुणे ॥

पृथुकः । पुं० चिपिटे । चिउडा०

द्व० भा० ॥ यथा । शालयः सतु

षाआर्द्राभृष्टाअस्फुटितास्ततः ।

कुट्टिताश्चिपिटाः प्रोक्तास्ते स्मृता

पृथुकाअपि ॥ पृथुकागुरवोवात-

नाशनाः श्लेष्मलाअपि । सचीरा

वृंहणावृष्याबल्याभिन्नमलाश्चते ॥ पृथु

पृथुस्कायः

रैव । संज्ञायांकन् ॥ यद्वा प्रथते ॥
प्रथप्रस्थाने । पर्थयति० पर्थ्यतेवा ।
पृथुप्रलेपे । चु० । अर्भकपृथुकेति
पृथुवांककन्० प्रथःसम्प्रसारणश्च ॥
यद्वा । पृथुकायति । केशब्दे ।
आतङ्कितिकः ॥ त्रि० शिशौ ।
अर्भके ॥

पृथुका । स्त्री० हिङ्गुपत्याम् ॥ वा-
लिकायाम् ॥

पृथुकोलः । पुं० राजवदरे ॥

पृथुष्कदः । पुं० हरिर्दभे ॥ त्रि०
वृहत्पत्रे ॥

पृथुपत्रः । पुं० रक्तलशुने ॥ हरिर्द-
भे ॥

पृथुजलाशिका । स्त्री० शय्याम् ॥

पृथुरोमा । पुं० मर्त्ये ॥ पृथुनिम-
महान्तिरोमायस्य । रोमशब्दे नप-
क्षोर्चे तिस्रामी । वल्कलमितिस-
र्वधरः ॥ त्रि० वृहत्तोमयुक्ते ॥

पृथुलः । त्रि० विशाले ॥ पृथुपृ-
थुत्वमस्यास्ति । सि० लक्ष् ॥ पृथु-
पृथुत्वात्तिवा । कः ॥

पृथुला । स्त्री० हिङ्गुपत्याम् ॥ टाप-

पृथुशिम्नः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥

पृथुशेखरः । पुं० पर्वते ॥ पृथुर्महा-
नशेखरोऽस्य ॥

पृथुमेनः । पुं० राज्ञि ॥ पृथ्वीमेना-
यस्य ॥

पृथुः । पुं० शुक्रे ॥

पृथ्वीजम्

पृथुदकम् । न० तीर्थविशेषः प-
पृथुदरः । पुं० मेषे ॥ त्रि० वृहत्कु-
क्षौ ॥

पृथ्वी । स्त्री० भूमौ । अचलायाम् ।

धरायाम् ॥ म० त्वहत्याम्कपत्याम्

हिङ्गुपत्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ वृत्ता-

र्हन्मातरि ॥ वृहदेलायाम् ॥ पुन-

नवायाम् ॥ प्रथते प्रथविस्तारे० प्र-

स्थानेवा । प्रथिमदिभस्जं सप्रसा-

रक्षमितिकुः । वोतो गुणवचनादि-

तिङीप् ॥ वर्णवृत्तविशेषे । तल्लक्ष-

णं यथा । जसौ जसबलावसुयश्चय-

तिश्च पृथ्वीगुरुरिति । अपिच । प-

योधरपयुताम्फु रत्नकयुग्मताटङ्गि-

नीमुवर्णरुचिकङ्कणाललितभावव-

न्नपुरा । सुवर्णरुचिरालसङ्कवणरु-

पवत्कुण्डलाभुजङ्गपतिवर्णिताहर-

तिहन्तपृथ्वीमम ॥ यथा । क्षताध-

स्तटीघनस्वसितमङ्गरागव्ययोदृशी-

रपिचशोभिमाभवतिकारणादन्यत-

। इदं तव परप्रिया निभृतसङ्गमय्यन्न-

कं मुखे यदिदमञ्जनं रहसिचार्द्धचन्द्र-

गले ॥

पृथ्वीका । स्त्री० वृहदेलायाम् ॥ कृष्ण-

जीरके ॥ कलालाज्याम् ॥ हिङ्गुप-

त्याम् ॥ प्रथते । प्रथप्रस्थाने । फर्फ-

रीकादयश्चे तिसाधुः ॥

पृथ्वीकुरवकः । पुं० श्वेतमन्दारे ॥

पृथ्वीजम् । न० गडलवणे ॥

पृषत :

पृदाकुः । पुं० वृद्धिके । व्याघ्रे ॥ सर्पे ॥
चित्रके ॥ पर्दते । पर्द० । पर्देर्निस्सम्प्र
सारणमल्लोपर्थं तिकाकुप्रत्ययः ॥

पृश्निः । स्त्री० रश्मौ ॥ त्रि० अल्पत-
नौ ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृ-
शसंस्पर्शे । घृपृश्नीतिसाधुः ॥ पृ-
च्छति० पृच्छतेवा । पर्षति० पृष्यते
वा । प्रच्छन्नीप्सायाम् । पृषुसेचने
वा । पृष्वत्साधुः ॥

पृश्निका । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥

पृश्निगर्भः । पुं० गदाग्रजे । श्रीकृष्णे ॥

पृश्निपर्णी । स्त्री० पृथक्पर्णाम् । अ-
ङ्घ्रिवल्लिकायाम् । चक्रौत्० इ०
पिठवनि० इ० च० भा० । चाकु-
लिया० इ० गौ० भा० ॥ पृश्निप-
र्णीचिदोषद्वीवृष्योणामधुरासरा ।

हन्तिदाहज्वरश्वासरक्तातीसारतृड्-
वमीः ॥ पृश्निरल्पपर्णमस्याः ।
पाककर्णेतिङ्गीप् ॥

पृश्निभद्रः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

पृश्निशृङ्गः । पुं० विष्णौ ॥ गणेशे ॥

पृश्नो । स्त्री० वारिपर्णाम् ॥

पृषत् । पुं० मृगे ॥ न० विन्दौ ॥ त्रि-
श्वेतविन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषुसे-
चने । वर्त्तमानेपृषद्ब्रह्मन्महदिति
अतिप्रत्ययोगुणाभावश्चनिपात्यते ।
शतृवदस्यकार्यम् ॥

पृषतः । पुं० पृषाकमृगे । चित्रमृगे ॥

यथा । पृषतश्चन्द्रविन्दुः स्याद्हरिणा

पृषभाषा

त्किञ्चिदल्पकः ॥ पृषतस्तुभवेत्प्रादु-
र्गहकः शीतलोलघुः । दीपनोरोच-
नः श्वासज्वरदोषत्रयासृजित् ॥
इति ॥ विन्दौ ॥ त्रि० श्वेतविन्दु-
युक्ते ॥ पर्षति । पृषु० । पृषिर-
ञ्जिभ्यांकिदित्यतच् ॥ यद्वा । पृष-
ताः विन्दवः सन्त्यस्य । अर्गत्रा-
द्यच् ॥

पृषताम्सतिः । पुं० वायौ ॥

पृषताश्वः । पुं० वायौ । अनिले ॥

पृषतोमृगविशेषोऽश्वोवाहनमस्य ॥

पृषती । स्त्री० मृग्याम् ॥

पृषत्कः । पुं० वाणे । शरे ॥ पर्षति

पृषु० । लट् : शट् । संज्ञापूर्वक

त्त्वान्नगुणः ॥ यद्वा । वर्त्तमाने

पृषन्महदितिसाधुः स्वार्थिकन् ॥

पृषदश्वः । पुं० गन्धर्वहे । पवने ।

वायौ ॥ पृषन्मृगभेदोऽश्वोवाहन

मस्य ॥ पृषतामम्बुकणानामश्वद्व

वेतिवा ॥

पृषदाज्यम् । न० सदध्याज्ये । दधि

मिश्रितघृते ॥ पृषत्तदाज्यञ्च ॥

यद्वा । पृषद्भिः सहितमाज्यम् ॥

पृषद्वलः । पुं० वायुश्वे ॥

पृषन्तिः । पुं० विन्दौ ॥ यथा । पयः

पृषन्तिभिः स्पृष्टावांतिवाताः श

नैः शनैरितिजाम्बुवतीविजयका

व्यम् ॥

पृषभाषा । स्त्री० इन्द्रपुण्याम् ॥

पृष्ठवंश :

पृषाकरा । स्त्री० चन्द्रास्मनि । वट
खराड०भा० ॥

पृषातकम् । न० सदध्याज्ये ॥

पृष्ठम् । न० सामगानांमाध्यन्दिन
सवनेगीयमानस्तोत्राणां नामधेये ॥

त्रि० कृतप्रश्ने । उपामन्विते ॥

पृष्कः क्तः ॥

पृष्ठव्यः । त्रि० जिज्ञासिते ॥

पृष्ठम् । न० शरीरपश्चाद्भागे । पार्श्व
स्थाने । पीठ०इ०भा० ॥ अस्त्रश
भाशुभलक्षणयथा । सुस्निग्धमांस
लंपृष्ठमभग्नश्चाप्यरोमशम् । सध
मानांविपर्यस्तनिर्हनानांप्रकौर्त्ति
तमितिसमुद्रः ॥ चरममात्रे ॥
पृष्यते । पृषु० । त्रिपृष्ठगृथेति
सावु ॥ स्तोत्रविशिषिपिपृष्ठम्० चि
त्राधिकरणे० पृष्ठैः स्तुषतइत्यादौ
तथानिर्गयात् ॥

पृष्ठयन्त्रिः । पुं० गडौ । कृव० इ०
भा० ॥

पृष्ठतः । अ० प्रश्नात् । पृष्ठदेशे ॥

पृष्ठे इति । आद्यादिच्चात्तसिः ॥

पृष्ठदृष्टिः । पुं० भल्लके ॥

पृष्ठमांसादः । त्रि० परोक्षे दोषाभि
धायिनि ॥ वाक्याभिधायिनि ॥
इ० चिकाराडशिषः ॥

पृष्ठमांसादनम् । न० परोक्षे दोषकी
र्त्तने ॥ त्रि० तदति ॥

पृष्ठवंशः । पुं० रौठके । पृष्ठास्थि

पेचकः

नि ॥ सतुगर्भमासमाचरेणभवति ॥

पृष्ठवहः । पुं० पृष्ठयाश्वे ॥

पृष्ठवास्तु । न० गृहस्थोपरिगृहे ॥

पृष्ठवाट्०इ० । पुं० युगपार्श्वगृध्रे ।

पृष्ठवाहिनि ॥

पृष्ठवाहः । पुं० ॥

पृष्ठवाहकः । पुं० ॥

गृध्रे ॥

पृष्ठवाह्यः । पुं० भारवाहकगृध्रे ।

स्थौरिणि । पृष्ठौ ॥

पृष्ठशृङ्गः । पुं० वनच्छागे ॥

पृष्ठशृङ्गी । प० शभीरी । सैरिभे ॥

शृङ्गं ॥ भीमसेने । वृकोदरे ॥

पृष्ठहायजः । पुं० धान्यविशेषे ॥ मत
कृजे ॥

पृष्ठौ । पुं० मत्स्यविशेषे ॥

पृष्ठोदयः । पुं० राशिविशेषे ॥ मेघो-

दयः कर्कटश्चधनुर्भकरएवच । पृष्ठो

दयाः पंडितैर्मनीनश्चापितथैवच ॥

पृष्ठाः । पुं० स्थौरिणि । पृष्ठेनभारव

नशीलेघोटके ॥ न० पृष्ठवर्न्द ॥ य-

ज्ञविषयेऽदः स्मरन्ति ॥ पृष्ठानांस

तृहः । पृष्ठायज् ॥ प्रशस्तमतिप्र

यितंपृष्ठमस्य । अन्येभ्योपीतियद्वा

पृष्ठाः । पुं० सर्वे ॥

पृष्ठाक्षा स्त्री० ॥ कत्तृणी । कुम्भ्या
पृष्ठा । ॥ म् ॥

पेचकः । पुं० उल्लुके । वायसारात्तौ

। कौशिके ॥ घृके ॥ गजलाङ्गूल

मूले । तद्गुदाच्छादकमांसपिण्डवि

पेपीयमान :

शेषे ॥ पचति० पच्यतेवा० दुःखं
न । दुपचप्० ॥ पचिमच्चोरिच्छो-
पधायाद्विबुन् । चतद्वत्त्वम् । पु
गन्तं तिगुणः पर्यङ्कः । मेप० । यके ॥
पेचकी । पुं० । हस्तिनि ॥
पेचिलः । पुं० । गजे । हस्तिनि ॥
पेचु । न० । पेचुल्याम् ॥
पेचुकम् । न० । नाडीचशकि । पेचुल्या
म् ॥ त्रिकाण्डशेषिकेषुकमिति पाठः
पेचुली । स्त्री० । पेचुनि । नाडीचशकि
पेटः । पुं० । प्रहस्ते । पेटति । पिट०
। प० । अच् ॥
पेटकः । पुं० । न० । पिटके । पुस्तका
दीनां मञ्जुषायाम् । पिटार० । इ०
भा० ॥ त्रि० । कटखके । समृद्धे ॥
पेटति । पिटशब्दसंघातयोः ।
एवुल् ॥
पेटाकः । पुं० । पेडायाम् । पेटके ॥
पेटिका । स्त्री० । वृक्षविशेषि० । कुबेरा
द्याम् । कृष्णवस्त्रिकायाम् ॥
पेटी । त्रि० । पेटके ॥
पेडा । स्त्री० । पेटके । मञ्जुषायाम् ।
बृहत्पेटाके ॥ पिण्डते । पिडिसं-
घाते । प० । अच् । अनित्यत्वान्नमु
म् ॥
पेत्वम् । न० । अमृते ॥ घृते ॥ पीयते ।
पा० । अन्यभ्योपिदृश्यतइति०
इत्वन् ॥

पेपीयमानः । त्रि० । अस्त्रासक्त्यापीय-

पेयूषः

माने ॥

पेयम् । न० । पयसि । जले ॥ दुग्धे ॥
मद्ये ॥ अष्टविधान्नामर्गताम्रवि० ।
यथा । भोज्यं पेयं तथा चृष्यं लेह्यं खाद्यं च
चर्वणम् । निष्यं पच्यं वभक्ष्यं स्याद-
न्नमष्टविधं स्मृतम् ॥ इ० । रा० । नि० ॥
त्रि० । पानयोग्यद्रव्ये । पातव्य ॥
पातुयोग्यम् । पा० । यत् । ईदयति
। गुणः ॥
पेया । स्त्री० । प्राणायाम् ॥ अक्षमगर्भे
॥ सिक्णसमन्वितपेयद्रव्ये ॥ पेया
विधिर्गुणाश्च । चतुर्दशगुणेनीरेरक्त
शाल्यादिभिः कृता । द्रवाधिका-
स्त्वल्पसिक्त्यापेयाप्रोक्ताभिषग्वरैः ॥
सातिलघ्नीयाहिणीचधातुपुष्टिविधा
यिनी । स्वदाग्निजननी क्त्यावात-
वर्चस्नुनीमिनी । शुगठीसंधवसंयु-
क्तादीपजीपाचनीचसा ॥ आमशून-
हरीरुच्यास्याद्विषयविनाशिनी ॥
पातुयोग्या । पा० । यत् । ईदुग्नी
। टाप् ॥

पेयूपः । पुं० । न० । अमृते ॥ नव्यदु-
ग्धे । सप्तदिवसावधचीरे ॥ आम
मराचप्रभवंचीरं पेयूप उच्यते ॥ पीय
ते० पीयतेऽननवा । पीयइति स्त्री
बोधायुः प्रीती । पीयेरुपन् । बह-
लवचनात्पक्षिगुणः ॥ अग्निमंदो-
गाल्कठिनतांगतेन प्रसृतादाः गोः
जोरे ॥ क्षीरंतत्कालसूतायावन्-

पेवलि :

पेयूपमुच्यते ॥ नव्यघृते ॥

पेरु : । पुं० सूर्ये । वङ्गौ ॥ समुद्रे
॥ पीयते । पीड्पाने । निपीभ्यां
रु : ॥पेरोजम् । न० उपरत्नवि० । पेरजि ।
पिरोजा० इ० भा० ॥ तद्विविधम् ।
भस्माङ्गहरितञ्च । तस्यगुणा : । पे
रोजंमुकषायस्यान्मधुरं दीपनं परम् ।
स्यावरंजंगमञ्चैवसंयोगाच्चयथावि
पम् ॥ तत्सर्वनाशयेच्छीघ्रं गूलंभूता
दिदोषजम् । पाठान्तरम् यथा ॥
पेरोजंमुकषायस्यान्मधुरं दीपनं द्वयोः
। स्यावरादिविषघ्नं स्याद्वरितञ्चापरं
शृणु ॥ शीताङ्गनाशयेच्छीघ्रं गूलंति
मिरभूतजम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पेलम् । न० अण्डकोषे ॥

पेलवम् । त्रि० विरले ॥ अत्रसावका
शत्वं प्रकारः ॥ पेलनम् । पिलभे
दने । घञ् । पेलीस्यास्ति । अन्ये
भ्योपीतिबः ॥ कीमले कृशे ॥पेवलि : । स्त्री० नृत्यविशेषे ॥ यथा ।
ताण्डवञ्चतथालास्यं द्विविधं नृत्यमु
च्यते । पेवलिर्बहुरूपा च ताण्डवं द्वि
विधं मतम् ॥ अङ्गविज्ञेयवाहुल्यं
तथाभिनयशून्यता । यत्रसापेवलि
स्तस्याः संज्ञादेशीतिलोकतः ॥
केदनंभेदनंयत्रबहुरूपामुखावली ॥
ताण्डवंबहुरूपन्तद्वारुणागलमुद्धत
मिति ॥

पेषणी :

पेशलम् । न० सौकुमार्ये ॥ त्रि० ह-
चिरे । रम्ये । चारौ । सुन्दरे ॥
दत्ते । कुशले । चतुरे ॥ कीमले
॥ पिशञ्जवयवे । भावेघञ् । पेशं-
लाति । ला० । कः ॥ वा० पिशे
रलज्वा ॥ पेशीम्यास्ति । सिन्धा-
दित्वालज्वा ॥ धूर्त्ते ॥ कर्मणामन
सावाचावपुषाचशोभनत्वात् ॥ पेश
लोबिष्णुर्वासुदेवः ॥ तथाविधो
न्योपि ॥

पेशः । न० रूपे ॥

पेशस्तत् । पुं० हस्ते ॥ कीटवि० ।
किमिरके० इ० गौ० भा० ॥पेशिः । पुं० शतकोटी । वच्चे ॥ स्त्री०
अण्डे ॥ पिशिञ्जवयवे । हृपिशिरु
हिव्वतीत्यादिना० इन् ॥ माषविद
ले ॥पेशी । स्त्री० सुपक्वकलिके ॥ मांस्या
म् ॥ अण्डभेदे ॥ कृदिकारादक्तिन
इतिङीष् । गौरादिर्वा ॥ पिशाच्या
म् ॥ राजसीभेदे ॥ नदीविशेषे ॥पेशीकोषः । पुं० पक्षिडिम्बे । अण्डे
॥ पेशीनांमांसखण्डानां कोषोभा
ण्डागारइतिस्वामी ॥पेषणम् । न० चूर्णने । पिषलसंचूर्णने
भावेल्ङुट् ॥ खले ॥ स्त्री० ह्रीद्रुमे ॥

पेषणिः । स्त्री०) पेषणशिलायाम् ।

पेषणीः ।) दृशदुषलात्मि-

पैत्तिकम्

कायाम् । पट्टे । गृहकच्छपे । सि
ल० इ० भा० ॥

पेषलः । त्रि० पेशले ॥

पेषाकः । पुं० पेषय्याम् ॥

पैशुषः । पुं० कर्णे ॥

पैठरः । त्रि० उख्ये । स्थालीपक्वमां
सादौ ॥ पिठरेसंस्कृतम् । संस्कृतं भक्षा
इत्यञ् ॥

पैठीनसिः । पुं० स्मृतिकारके मुनि
विशेषे ॥

पैण्डन्यम् । न० भैक्षजीविकायाम् ॥

पैतामहम् । त्रि० पित्ये । पितामह
सम्बन्धिनादौ ॥ पितामहस्य दम्

। तस्येदमित्यञ् ॥ स्त्रियां पैतामही

पैटकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनिधनादौ

॥ मुखेन स्वीयते यत्र सदेशः खलुपै

टकः ॥ पितुरागतम् । पितुर्यञ्

। तिचकाराट्टञ् ॥ डीपि० पैटकीवि

द्या ॥

पैटकभूमिः स्त्री० । पितृसम्बन्धिम्याने ॥

पैटप्वसेयः । त्रि० पितुर्भागिनी सन्त

तौ ॥ पिटप्वसुरपत्यम् । ठकिलोपः

। अतएवज्ञापकाट्टक् ॥ स्त्रियां पैट

प्वसेयो ॥

पैटप्वस्त्रीयः । त्रि० पितुर्भागिनेये ।

पैटप्वसेये ॥ पिटप्वसुरपत्यम् ।

पिटप्वसुच्छञ् ॥

पैत्तः । त्रि० पैत्तिके ॥

पैत्तिकम् । त्रि० पित्तजव्याधौ । पि-

पेशाचः

तसम्भवे ॥ पित्तस्य शमनं कोपनं वा
वातपित्तघ्नं फलभ्यः शमनकोपनयो
रिति ठञ् ॥

पैत्रम् । न० पितृतीर्थे । तर्ज्जन्यंगुष्ठयो
र्मध्ये ॥ पितृणामिदम् । तस्य द
मित्यञ् ॥ त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥

पैत्राहोरात्रः । पुं० पितृलोकस्य दि
वारात्रौ । नृणां मासे ॥ कृष्णपक्षः
पितृणां दिनम् ॥ शुक्लपक्षो रात्रिः ।
पितृणामयम् ॥ पैत्रः । पैत्रश्चासा
वहोरात्रश्च ॥

पैत्यः । पुं० दैवसर्गप्रभेदे ॥

पैप्लम् । त्रि० पिप्लकागडे ॥ पि-
प्लभस्त्रिनि ॥ पिप्लस्य अवयवी वि
कारो वा । अवयवे चैत्यञ् ॥

पैलः । पुं० ऋषिविशेषे । ऋग्वेदधा
रके व्यासशिष्ये ॥ पीलायाश्चपत्यम्
। पीलायाश्चैत्यञ् ॥

पैलियः । पुं० पैले ॥ पीलायाश्चपत्य
म् । अणभावे ० द्वाच इति ० ठक् ॥

पैशाचः । पुं० अष्टप्रकारविवाहान्त
र्गताष्टमविवाहे ॥ पैशाचः कन्य-
कांछलात् । कलमाहमनुः । मुष्ठां

मत्तां प्रमत्तां वारहोयत्रीपगच्छति ।
सपापिष्ठो विवाहानां पैशाचश्चाष्टमो

धमः ॥ पिशाचस्येवायम् । अञ् ॥

पिशाचएववा । स्वार्थिकः प्रज्ञाद्य

ञ् ॥ दैवसर्गविशेषे ॥ त्रि० पिशाच

सम्बन्धिनि ॥

पोटगल :

पैशाचिक : । त्रि० पिशाचसम्बन्धि
नि ॥

पैशुनम् । न० परस्मैपरोक्षपरदोषप्र
काशने ॥ पिशुनस्यकर्मभावोवा ।
यु० । ऋण० ॥

पैशुन्यम् । न० अविज्ञातदोषाविष्क
रणे । पिशुनतायाम् । खलतायाम्
॥ पिशुनस्यदुष्कर्मनस्यकर्मभावोवा ।
ब्रा० घ्यञ् । परोक्षेपरदूषणकथने ॥
गुरुनृपतिबन्धु, भ्रातृमित्रसकाशेष-
र्थीपचातार्थदोषोपाख्यानं पैशुन्य
मिति वदन्ति ॥

पैष्टः । त्रि० पिष्टसम्बन्धिनि ॥

पैष्टिकम् । न० मद्यविशेषे ॥ पिष्टानां
समूहे ॥

पैष्टी । स्त्री० विविधधान्यविकारजा
यांमदिरायाम् । वारुण्याम् ॥ पै-
ष्टीकटुम्लतीक्ष्णास्यादीषद्गौडीसमा
परा । वातहृत्कफकृज्वीषत्पित्त
कृन्मोहनीचसा ॥ पिष्टस्य यम् ।
तस्य दमिच्यन् । डीप्

पोगण्डः । पुं० बालके ॥ बालआषो
डषाडर्षात्पोगण्डस्यापिशब्दितः
इति नारदः ॥ दशवर्षीयबालके ।
त्रि० विकलाङ्गे ॥ पयते० पुनाति
वा । विच् । पोगण्डएकदेशोस्य ॥

पोटः । पुं० वेश्मभूमौ । वास्तौ ॥

पोटगलः । पुं० नले । नरकट० नरसल०
इ० भा० ॥ काशे । इच्छुगन्धायाम्

पोतः

। कांस० इ० भा० ॥ मत्स्यविशेषे
॥ पोटेनसंज्ञे षेणगलति । गलच्चद
ने० स्रवणे च । अच् ॥

पोटा । स्त्री० स्त्रीपुंसलक्षणायाम् ।
स्त्रीपुंसयोः स्तनश्मश्रादि चिह्नयु
क्तायाम्योषिति ॥ पोटयति । पुट
भाषार्थञ्चुरादिः । पचाद्यच् ॥
दास्यां ॥

पोटली । स्त्री० पोष्टलिकायाम् । पोष्ट
ली० इ० भा० ॥ यथा । शुद्ध्यर्थं
त्रिफलाक्वाथेगुडूच्याः क्वाथएववा
। दोलायन्ते पुरः पाच्यः पोष्टल्या
वस्त्रवद्वया ॥

पोडुः । पुं० कपालस्थितले ॥

पोतः । पुं० शिथौ ॥ वह्निर्वा । समुद्र
तरणार्थेनौकाविशेषे । समुद्रयाने
। वार्षटे । जहाजा० जहाज० इ०
आधुनिकभाषा ॥ यथा । समुद्रया
नेरत्नानिमहामौल्यानिसाधुभिः
रत्नपारीक्षकैः सार्द्धमानयिष्ये वक्तु
निच ॥ शुकेनसहसंप्राप्तोमहान्तंल
वणार्णवम् । पोतारूढास्ततः सर्वे
पोतवाहैरुपामिताः ॥ अपारेदुस्त
स्तरेऽगाधेयांतिवेगेननिच्यशः । इ०
वाराहेगोकर्णमाहात्म्याध्यायः ॥
पोतोदुस्तरवारिराशितरणेदीपोन्म
कारागमे द्रव्यादि । गृहस्थाने ।
पोता० इ० गौ० भा० ॥ वासि
। दशवर्षीयगजे । पुनाति० पूयते

पोताधानम्

वा । पूञ्० । हसिमृशितितन्
॥ यदा । पवते । पूङ्० । पूर्ववत्
न् ॥

पोतकी । स्त्री० श्यामायाम् । सीन
चिडी० इ० भा० ॥ पूतिकायाम्
उपोदिकायाम् । मालवे० अमृतव
ज्जरोतिप्रसिद्धा । पोद्देशक इ० भा०
॥ पोतकीशीतलास्निग्धाश्चे फलावा
तपित्तनुत् । अकंठ्यापिच्छलानि-
द्राशुक्रदारक्तपित्तजित् ॥ बलदारु
चिह्नन् पथ्या वृंहणी तप्तिक-
रिणी ॥

पोतजः । पुं० कुञ्जरादी ॥

पोतवणिक् । पुं० सांघादिके । नावा
मानावाधिज्यकरे ॥ पोतेनोपलक्षि-
तोवणिक ॥

पोतवणिकप्रियः । पुं० बुद्धप्रभेदे ॥

पोतवणिजः प्रियायस्यः ॥

पोतरक्षकः । पुं० केनिपाके । पत-
वार० इ० भा० ॥ हालि० इ०
गौ० भा० ॥

पोतवाहः । पुं० नियामके । गुणवृ-
द्धोपरिस्थितेनाविकवि० ॥ वहिच
वाहके । दाँडी० इ० गौ० भा० ॥

पोतवहति । वह० । कर्मण्यण् ॥

पोताच्छादनम् । न० वस्त्रकुट्टिमे ॥

पोताधानम् । न० क्षुद्राण्डमत्स्यसंघा-
ते । पोना० इ० गौ० भा० ॥

पोतेवहिवेषाधीयन्ते । धाजः क

पोलिन्दः

र्मणिल्युट् ॥ यदा । पोतोऽर्भकः
आधोयतेऽत्र ॥ अधिकरणेल्युट् ॥

पोतासः । पुं० कर्पूरविशेषे ॥

पोतिका । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

पूतिकायाम् ॥ मूलपोत्त्याम् ॥

पोती । स्त्री० पक्षिणांसत्यपथ्ये ॥

पोतस्यवृद्धनौकायाम् ॥ पोतात्व
यसिप्रथम इतिङीप् ॥

पोता । पुं० ऋत्विजि ॥ पुनाति ।

पूञ्० । तन्विधातृत्वबुचानुपस-
र्गस्येतिटन् ॥ नमूनेष्टृत्वष्टृहोत्पो
तभातजामातृदृष्ट इति साधुः
॥ विष्णौ ॥

पोचम् । न० वस्त्रे ॥ शूकरमुखाय
॥ हलस्याये । लाङ्गलाये ॥

पूयतेऽनेन । पूञ्० । हलसूकरयोः
पुत्रइतिट्रन् ॥ बहिच ॥

पोचायुधः । पुं० शूकरे ॥

पोत्री । पुं० कोले । सूकरे ॥ पोचंसु-
खायमस्त्यस्य । अतङ्निः ॥

पोचिरथा । स्त्री० जिनशक्तिवि० ।

त्रिमुखायाम् । वच्चकालिकायाम् ।
मायादेव्याम् ॥

पोलिका । स्त्री० पिष्टकविशेषे ॥ यथा

। कुर्यात्समितयातीवतन्वीपर्पटि
कांततः । स्वेदयेत्तप्तकेतान्तुपो

लिकांजगदुर्बुधाः ॥ तांखादेव्यसि
कायुक्तांतस्यामण्डकवद्गणाः ॥

पोलिन्दः । नौकावयवविशेषे । पादा

पोष्यवर्ग :

रके ॥

पोली । स्त्री० पिष्टकवि० । पूपाल्या
म् । चर्पय्याम् ॥

पोषः । पुं० पोषणे ॥

पोषकः । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥

पोषणम् । न० पुष्टौ । पुषपुष्टौ ॥

ल्युट् ॥ धृती ॥

पोषयितुः । पुं० कोकिले ॥ भर्त्तरि

॥ द्विजे ॥ त्रि० पोषके । पोषणक

र्त्तरि ॥ पोषयति । पुष० । स्तनि

द्विषिपुषीत्यादिना० इत्तुच् ॥

पोष्टा । पुं० पृतीके । कांटाकरञ्ज०

इ० गौ० भा० ॥ त्रि० पोषणकर्त्त

रि ॥ पुष्णाति । पुष० । टच् ॥

पोष्टवरः । त्रि० पोषकश्रेष्ठे ॥

पोष्यः । त्रि० प्रतिपाल्ये । पोषणी

ये । अवश्यसम्बर्धनीये पोष्यवर्गे ॥

पोष्यपुत्रः । पुं० पुत्रप्रतिनिधौपाल

नासुतत्वं प्राप्ते ॥

पोष्यवर्गः । पुं० परिजने । प्रतिपाल

नीयगणे ॥ यथा मातापितागुरुः

पत्नीत्वपत्यानिसमाश्रिताः । अभ्या

गतोऽतिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गाश्च-

मीनव ॥

अपिच । मातापितागुरुर्भाताप्रजाः

दीनाः समाश्रिताः । अभ्यागतो

तिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गउदाहृतः ॥

भरणं पोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधन

म् । नरकंपीडनेचास्यतस्माद्यत्ने न

पौण्ड्रकः

तंभरेत् ॥ पौष्याणांवर्गः ॥

पौंसवनम् । न० पुंसवनसंस्कारे ॥

पौंसम् । न० पुंस्त्वे ॥ पुंसद्वदम् ।

स्त्रीपुंसाभ्यांनञ्स्त्रजौ भवनादिति

स्त्रञ् ॥ त्रि० पुंसुभवे ॥ स्त्रियांपौं

स्त्री ॥

पौण्ड्रम् । न० प्रश्नाब्दानन्तरंदशाब्द

पर्यन्तायामवस्थायाम् ॥ यथा ।

कौमारंपञ्चमाब्दानंतंपौण्ड्रदशमा

वधि । कैशोरमापञ्चदशात्तयौवन

न्तुततः परमिति ॥ आचार्यप्रमुखा

नांहिपौनः पौन्यं नतेर्मती । यतो

गण्डावस्यतेनपौण्ड्रः सस्मृतीबु

धैरित्युक्तेस्तदवस्थावति । त्रि० ॥

पौण्डरीकम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पु-

ण्डरीकमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥

पौण्डर्यम् । न० आपधीभेदे । स्थतप-

द्मि । प्रपौण्डरीके ॥ पौण्डर्यमधुरं

तित्तंकपायंशुक्रलंहिमम् । चक्षुष्यं

मधुरंपाकेवर्ण्यं पित्तकफास्त्रनुत् ॥

पौण्ड्रः । पुं० चंदेली० इ० प्र० देष्टे

॥ भीमसेनस्यसङ्ख्ये ॥ पौंडा०

इ० प्र० इक्षुविशेषे ॥ पुण्ड्राते ।

पुण्ड्रखण्डने । स्मृतायीतिरक् । प्र-

ज्ञाद्यन् ॥

पौण्ड्रकः । पुं० श्वेतपौंडा० इ० प्र०

इक्षौ ॥ वातपित्तप्रशमनोमधुरोर-

सपाकबोः । सुशीतोवृंहणीवर्ण्यः

पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥ पौण्ड्रदेशो

पौत्रिकेय :

इषिआदौचित्रिये पश्चाद्विहितक्रिया
लोपादिनाशद्रत्वमापन्ने दस्युपदशा
च्य जात्यन्तरे ॥ शीण्डिकायाम्वै-
श्याज्जातेजातिवि० । पुंडो० इ०
गौ० भा० ॥ पुण्ड्रएव । स्था० कन् ॥
पौण्ड्रवर्धनः । पुं० देशः । विहा
र० इ० भा० ॥
पौण्ड्रकः । पुं० पुण्ड्रे चो । सेव्यं ।
अतिरसे ॥
पौतिमाध्यः । पुं० वेदप्रसिद्धेऽपि वि
शेषे ॥ पूतिमाषस्यगोत्रापत्यम् ।
गर्गादिभ्योयञ् ॥
पौत्तिकम् । न० घृतवर्णेमधुनि ॥ या
कृष्णामशकोपमालघुतराः प्रायो-
महापिण्डकावधूनास्तस्कोटरा-
न्तर्गताः पुष्पासवंकुर्वते । ताम्रज-
स्रैरिहपुत्तिकानिगदितस्ताभिःकृतं
सर्पिषातुल्यं यन्मधुतद्वनेचरजनैः
संकीर्तितंपौत्तिकम् ॥ पौत्तिकंमधु
रुक्षोष्णं पित्तदाहास्रवातकृत् । वि
दाहिमेहकृच्छ्रं यन्ध्यादिक्षंतशो-
षिषु ॥ पुत्तिकाभिः कृतम् । संघ्रा
यामिच्छन् ॥
पौत्रः । पुं० पुत्रस्यपुत्रे । नप्ररि ।
पोता० इ० नांती इ० भा० ॥ पु-
त्रस्य० पुत्र्याद्यापत्यम् । अनृष्यानन्त-
र्यविदादिभ्योऽञ् ॥ न० पोतुर्भाव
कर्मणोः ॥ उद्० अञ् ॥
पौत्रिकेयः । त्रि० पुत्रिकातनये ॥

पौरवः :

पौत्री । स्त्री० पुत्रमुतायाम् । नपत्या
म् ॥ पुत्रस्यपुत्र्यास्रस्यपत्यम् ।
अजन्तत्वान्डीन् ॥
पौनः । पुनिकः त्रि० पुनः पुनर्भ-
वे ॥ कालावृत्तं ॥
पौनः पुन्यम् । न० आभीक्ष्ण्यं । पु-
नः पुनरिच्छस्मिन्नर्थे ॥ पुनःपुनरि-
त्यस्यभावः । ध्यञ् । अव्ययानांभ-
माचेटिलोपस्य० प्रातिपदिकादर्थ
उ० संख्यानमितिटिलोपः ॥
पौनरुक्तिकः । पुं० पुनरुक्तमधीयाने
॥ उ० ठक् ॥
पौनर्नवम् । न० पुनर्नवांशकं ॥
पौनर्भवः । पुं० द्वादशविधपुत्रान्तर्ग-
तपुत्रवि० । पुनर्भूपुत्रे ॥ अपत्ये र्थे
ऽण् ॥ यापत्यावापरित्यक्ताविधवावा-
ख्येच्छया । उत्पादयेत्पुनर्भुत्वास-
पौनर्भवउच्यते ॥
पौरम् । न० कतृणे । रोहिषतृणे । रा-
मकर्पूर० इ० ख्याते ॥ त्रि० नागरे
। पुरोङ्गते ॥ पुरेभवम् । तत्रभवद्-
त्यण् ॥
पौरकः । पुं० गृहवाहोपवने ॥ नि-
ष्कटस्तुगृहाराभोवाह्यारामस्तुपौर-
कः ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
पौरन्दरः । पुं० पुरन्दरापत्यं ॥ त्रि०
पुरन्दरसम्बन्धिनि ॥ अण् ॥
पौरन्दरी । स्त्री० पुरन्दराधिष्ठितदिशि
पौरवः । पुं० दुष्यन्तनृपती ॥ पुरोरप

पौरुषम्

त्यम् । पुरोरण् ॥ पुरुषे ॥ य० ।
दृष्टोस्तुतनयाभोजा अनोस्तुम्ने च-
जातयः । पुरोस्तुपौरवोवशोयत्र
जातोसिपार्थिवेतिमात्स्ये ३४५ध्या-
यः ॥

पौरुष्यः । त्रि० प्रथमे ॥ पुरोभवः
। दक्षिणापश्चात्पुरसस्थक् ॥

पौराणिकः । पुं० पुराणज्ञे ॥ पुराण
मधीतेवेदवा । आख्यानाख्यायिके
तिहासपुराणेभ्यश्चेतिठक् ॥ लोक
विदि ॥ पौराणिकोनिमृष्टिर्वाल्लयोः
वास्थितिर्वातत्त्वमित्याह । तत्क-
ल्पनामात्रम् । सतोऽसतश्चोत्पत्त्या
द्यभावस्यगौडपादैर्निर्णीतत्वात् ॥

पौराणिकी । स्त्री० पुराणोक्तायाम् ॥

पौरुषम् । न० पुरुषस्यभावे ॥ पुरुष
स्यकर्मणि ॥ पुरुषस्यतेजसि ॥
आत्मसामर्थ्ये । यत्र । उद्योगे ।
केनाप्युपायेनावश्यमिदं सम्पादया-
मीत्येवंविधोत्साहरूपेनिर्वन्धे ॥
उच्छास्त्रं शास्त्रितश्चेतिपौरुषं द्विवि-
धं स्मृतम् । तत्रोच्छास्त्रमनर्थायपर-
मार्थायशास्त्रितम् ॥ उच्छास्त्रं पर-
स्त्रीगमनपरद्रव्यापहारादि । शास्त्र-
तन्त्रित्यनैमित्तिकानुष्ठानादि । अन-
र्थानरकः । अर्थेषु स्वर्गादिषु परमो-
र्थमोक्षः ॥ पुरुषस्यकर्मभावोवा-
। प्राणभृज्जातीत्यञ् । युवादित्वाद-
यवा । क्लीबादिदेवमेवैकं प्रशंसन्ति-

पौरोडाशः

नपौरुषम् । देवंपुरुषकारेण घृन्ति-
शूराः सदोद्यमाः इत्यग्निपुराण-
म् ॥ त्रि० ऊर्ध्वं विस्तृतदोः पाणि
नृमाने । पुरुषपरिमाणे । पुरुषा०
इ० भा० ॥ दोषौ च पाणी च तत् ० ऊ-
र्ध्वं विस्तृतदोः पाण्येनसः ता-
दृशयेनसः तादृशोना० तस्यय-
न्मानं परिमाणम् ॥ तेन वा पुंसायन्मी-
यतेतत्र ॥ पुरुषप्रमाणमस्य पुरुष-
हस्तिभ्यामणचेत्यण् ॥ पौरुषीनदः०
पौरुषीनदी० पौरुषंसरः ॥

पौरुष्यः । पुं० पुरुषसङ्घे ॥ पुरुष
स्यवधे ॥ पुरुषस्यपदान्तरे । प-
रुषस्यस्थाने ॥ त्रि० आधुनिके ।
पुरुषेणकृते ॥ पुरुषस्यविकारे ॥
पुरुषस्यहिते ॥ पुरुषादधविकार-
समूहेतेनकृत्यर्थेषु० सर्वपुरुषा-
भ्यां णट् आबितिठन् ॥

पौरोगवः । त्रि० पाकशालाध्यक्षे । पु-
रोगा० इ० भा० ॥ पुरः पूजितो-
गोभूमिः पुरोगवी । गोरतद्वित-
इतिठच् । तस्याचयम् । तस्येदमि-
त्यण् ॥ यद्वा । पुरः प्रथमं याच्य-
वस्तुपुगौर्नैवमस्य० पुरोगुः । गोस्त्रि-
योरितिह्रस्वः । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥

पौरोडाशः । पुं० पुरोडाशे । पिष्ट-
पिण्डे ॥ पुरोडाशएव । स्वार्थेऽण् ॥
पौरोडाशिकः । पुं० पुरोडाशि-
के ॥ पुरोडाशसञ्चरितोमन्त्रः-

पौलस्त्यः

पुरोडाशः । स एव पौरोडाशः ।
 तस्य व्याख्यानस्तत्र भवो वा । पौरो-
 डाशपुरोडाशात् षण् ॥
 पौरोभाग्यम् । न० पुरोभागिनः क-
 र्माणि ॥ ष्यञ् ॥
 पौरोहित्यम् । न० पुरोहितस्य कर्मा-
 भावयोः । पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो
 यक् ॥
 पौर्णमासः । पुं० पौर्णमास्यां क्रियमा-
 णं यागविशेषः ॥ पौर्णमास्यां भवः ।
 सन्धिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्यो ण् ।
 पौर्णमासी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥
 पूर्णिमासोयस्याम् । बहुव्रीहौ कृते०
 स्वार्थे ण् । सास्मिन् पौर्णमासीति-
 निर्देशात् ॥ यदा । पूर्णमासोऽ-
 स्यावर्त्तते० इति । पूर्णमासादण्-
 वक्तव्यः । इत्थण् । डोप् ॥
 पौर्वदेहिकम् । चि० पूर्वदेहभवे ॥
 पौर्वपदिकः । चि० पूर्वपदग्राहिणि ।
 पूर्वपदं गृह्णाति । पंदोत्तरपदं गृ-
 ह्णातीति ठक् ॥
 पौर्वायर्थमन० कार्यकारणभावे ॥ सा-
 ध्यसाधनभावे ॥
 पौर्वाह्निकम् । चि० पूर्वाह्णे भवः ।
 विभाषापूजाह्णापराह्णाभ्यामिति
 पक्षे ठञ् ॥
 पौलस्त्यः । पुं० कुवेरे ॥ रावणे
 ॥ विभीषणे ॥ पुलस्तेर्गोत्रापत्य-
 म् । मर्गादिभ्यो यञ् ॥ बहुत्वे

पौष्टिकम्

पुलस्तयः ॥ राजसे ॥
 पौलिः । पुं० आपक्के । भर्जिते हरित-
 यवादी ॥ पोलति । पुलमत्त्वे ।
 ज्वलादिच्वास्वः । पौलेन निर्वृत्तः ।
 । सुतद्वमादित्त्वादिञ् ॥
 पौलुषिः । पुं० सच्ययज्ञे ॥ पुलुष-
 स्थापत्यम् । इञ् ॥
 पौलोमी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥ पुलो-
 म्मोमुनेरपत्यं स्त्री । तस्यापत्यमि-
 त्यण् । गोवत्त्वे न जातिच्चान्डीष् ॥
 पौषः । पुं० तैषे । सहस्रे । हैमने
 ॥ तत्र जातफलम् । निगूढमन्त्रः
 सुकृषाङ्गयष्टिः परोपकारीपितृवि-
 त्तहोनः । कष्टान्वितार्थं व्ययकृद्वि-
 धिज्ञः पौषः प्रसूतः पुरुषः
 सुधीरः ॥ पौषीपौर्णमास्यस्मिन्
 । सास्मिन् पौर्णमासीत्यण् ॥ न०
 महे ॥ युवे पुष्ययुक्ते न्हि ॥
 पौषी । स्त्री० पुष्ययुक्ता पौर्णमास्याम्
 ॥ पुष्ययुक्ता पौर्णमासी । नक्षत्रे
 ण्ययुक्तः कालइत्यण् तिप्पुष्य-
 योर्नक्षत्राण्यलोपः । डोप् ॥
 पुष्ययुक्तायां रात्रौ ॥
 पौष्करम् । न० पुष्करभूले ॥ पौष्क-
 रंकटुकं तिक्तमुष्णं वातकफज्वरान्
 । हन्ति शोथरुचिश्वासान् विशेषात्
 पाश्वं शूलनुत् ॥
 पौष्करिणी । स्त्री० पुष्करिण्याम् ॥
 पौष्टिकम् । न० पुष्ट्युत्पादककर्माणि

प्रकट :

॥ क्षीरमयगात्राच्छादनवस्त्रवि
शेषे । कावाङ् । इ० गौ० भा० ॥
पौष्णः । पुं० सूर्यपुत्रे ॥ न० रेवती
नक्षत्रे ॥

पौष्पयम् । वि० पुष्पनिर्मिते ॥
पौष्कम् । न० धातुप्रभेदे । रीति
पुष्पे ॥ पुष्पस्वप्रतिकृतिः । इवे
प्रतिकृतावितिक्त्वा । ततः स्वार्थे
अच् ॥

पौष्पी । स्त्री० पुष्पपुरे । पटना० इ०
भा० ॥

प्याट् । अ० ङे । भोः । सम्बोधने ॥
प्यायते । षैङ्ठवौ टप्रत्ययः

प्र । अ० प्रकर्षे ॥ गताद्यर्थे ॥ प्रधादि
कर्मदीर्घशेभृशसम्भवटप्तिपु । वियो
गशुद्धिगतीच्छाशान्तिपूजायदर्शने
॥ यथा आदिकर्मणिक्तः० प्रयातः
। दीर्घे० प्रवलामूपकाः । ईशे०
प्रभुर्देशस्य । भृशार्थप्रवदन्तिदाया
दाः । सक्षवे० हिमवतोगङ्गाप्रभ
वति । तप्तौ० प्रभुक्तमन्नम् । वि
योगे० प्रोषितः शुद्धीप्रसन्नमुदक
म् । शक्तौ० प्रशक्तौविप्राय । इ
च्छायाञ् । प्रार्थयते कन्याम् ।
शान्तौ० प्रशान्तोग्निः । पूजाया
म्० प्राञ्जलिः स्थितः अग्रं० प्र
वालम् । दर्शने प्रलोकयति ।
इत्यर्थः ॥

प्रकटः । वि० व्यक्ते । निःसन्दिग्धं

प्रकरणम्

भातीतिव्यवहारगोचरे । स्पष्टे ॥
उद्भूते ॥ सम्प्रोदयेतिप्रशब्दात्
स्वार्थेकटच् प्रत्ययः ॥

प्रकटितः । वि० प्रकाशिते ।

प्रकटोदितम् । न० विस्पष्टवाक्ये ॥

प्रकण्वः । पुं० देशविशेषे ॥

प्रकथनम् । न० प्रकर्षणप्रतिपादने ॥

यथागाथाः प्रकुरुते । प्रकथयती

त्यर्थः । गन्धनावच्छेपणेतिप्रकथने

आत्मनेपदम् ॥

प्रकम्पनः । पुं० वायौ ॥ नरकविशे
षे ॥ न० कम्पातिशये ॥

प्रकरः । पुं० संज्ञितौ । सङ्घे ॥

विकीर्णकुसुमादिषु । न० जोङ्

के ॥ प्रकीर्यते कृविज्ञेपे । ऋदो

रप् ॥

प्रकरणम् । न० प्रस्तावे ॥ यथा ।

भोजनप्रकरणे सैन्धवमानयेतिलव

र्णे प्रतीतिगमनप्रकरणे तत्त्वज्ञे

प्रतीतिर्भवतीति ॥ रूपकभेदे ।

अभिनेयप्रकारे ॥ बिश्रामे ॥ ग्रन्थ

सन्धी । ग्रन्थस्यविच्छेदे ॥ तल्लक्षणे

यथा । शास्त्रैकदेशसम्बद्धं शास्त्र

कार्यान्तरेस्थितम् । आहुः प्रकर

णं नामग्रन्थभेदविपश्चितः ॥ अत्र

मीमांसकाः ॥ विनियोगविधेः

सहकारिभूते पुषट् सुप्रमाणे पुचतु

र्थप्रमाणे ॥ उभयाकांक्षाप्रकरणम् ।

यथा । प्रयाजादिषुसमिधोयजती

प्रकरणम्

त्यादिवाक्येफलविशेषस्यानिर्देशात्
समिदागेनभावयेदितिवोधानन्तरं
किमिच्छस्युपकार्याकाङ्क्षा० दर्शपूर्णमासंवाक्येपिदर्शपूर्णमासाभ्यांस्वर्गभावयेदितिवोधानन्तरंकथमित्यस्युपकारकाकाङ्क्षा । इत्यंचोभयाकाङ्क्षयाप्रयाजादीनां दर्शपूर्णमासाङ्गत्वम् । तच्चप्रकरणद्विविधम्० महाप्रकरणमवान्तरप्रकरणञ्चेति । तत्रमुख्यभावनासम्बन्धिप्रकरणमहाप्रकरणम्० तेनचप्रयाजादीनां दर्शपूर्णमासाङ्गत्वम् । एतच्चप्रकृताविवोभयाकाङ्क्षायाः सम्भवात् । नतुविकृतौ० तत्रप्रकृतिवद्विकृतिः कर्त्तव्यत्वतिदेशेनकथम्भावाकाङ्क्षायाउपशयेनापूर्वाङ्गानामप्युभयाकाङ्क्षयाविनियोगासम्भवात् । तस्मादपूर्वाङ्गानांस्थानादेवविकृत्यर्थत्वमिति । अङ्गभावनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरणम् । तेनचाभिक्रमणादीनांप्रयाजादङ्गत्वम् । तच्चसन्दर्शनेवज्ञायते० तदभावेचाविशेषात्सर्वेषांफलभावनाकथम्भावेनग्रहणप्रसङ्गेनप्रधानाङ्गत्वापत्तेः । एकाङ्गानुवादेनविधीयमानयोरप्यङ्गयोरन्तरालेविहितत्वंसन्दर्शः । यथा० अभिक्रमणे० तद्विसमानयतउपभृतस्तेजोवाङ्मत्यादिनाप्रयाजानुवादेन० किञ्चिदङ्ग-

प्रकरणम्

विधायविधीयते० तदनन्तरमपिप्रयाजानुवादेनप्रयाजत्वम्० यस्यैवंविदुषः प्रयाजाङ्गत्वन्ते० प्रैभ्योलोकेभ्योभाटव्यान्नुदते० अभिक्रामंजुहोत्यभिजित्यै इतितदनन्तरमपिप्रयाजानुवादेनयोवैप्रजानांमिथुनवेदेत्यादिनाकिञ्चिदङ्गंविधीयते । अतःप्रयाजाङ्गमध्येऽभिहितमभिक्रमणंतदङ्गं प्रयाजैरपूर्वकृत्वायागोपकारंभावयेदितिज्ञाते० कथमेभिरपूर्वकर्त्तव्यमिति० कथम्भावाकाङ्क्षायाः सत्वात् । साचसन्दर्शपतितैरभिः क्रमणादिभिः शाम्पति । नचाङ्गभावनायांकथम्भावाकाङ्क्षाभावः । भावनासाम्येनतत्रापितत्सम्भवात् । यदिदंप्रकरणंतत्क्रियायाएवसाक्षाद्विनियोजकद्रव्यगुणयोस्तुतद्द्वारा । तथाहि० यजेतस्वर्गकामइत्यवफलभवनायांकथम्भावाकाङ्क्षायाः सन्निधपठितमश्रूयमाणफलकंक्रियाजातमुपकार्याकाङ्क्षयेतिकर्त्तव्यतात्वेनाऽन्वेति० (*) क्रियायाएवलोकिकथम्भावाकाङ्क्षायामन्वयदर्शनात् । नहि कुठारेणकिन्द्यादित्यत्रकथम्भावाकाङ्क्षायामनुच्चार्यमाणोपिहस्तोऽन्वेति० किन्तुहस्तेनोदाम्पनिपात्येत्युदमननिपातनेनएव० हस्तस्यतद्वारैवान्वेतीतिसार्वजनीनमेतत् । इदंचस्थाना

प्रकरणसम :

दिभ्योबलवत् । अतएवाज्ञेर्दीव्यति
राजन्वमिति विदेवनाद्योधर्माभि
षेचनीयसन्निधौ पठिता अपि स्थाना
न्नतदङ्गम् । किन्तु प्रकरणाद्राजसूया
ङ्गमिति मीमांसकाः ॥

प्रकरणसमः । पुं० नैयायिकानां पदा
र्थान्तरविशेषे ॥ तल्लक्षयति । य-
स्मात्प्रकर्षचिन्तासन्निर्णयार्थमपदि
ष्टः प्रकरणसमः ॥ ४७ ॥ सहेतुः
स्वसाध्यस्य परसाध्याभावस्य वा० नि-
र्णयार्थमपदिष्टः प्रयुक्तः प्रकरण-
सम उच्यते । सकः इत्याकाङ्क्षया
साह । यस्मात्प्रकरणं पञ्चप्रतिप
क्षाविति भाष्यम् । साध्यतदभावव-
न्नाविति तदर्थः । तथाच निर्णयार्थम्
प्रयुक्तो हेतुर्यच्च निर्णयं जनयितुमशक्त
स्तुल्यबलेन परेण प्रतिबन्धात्० किन्तु
धर्मिणः साध्यवत्त्वं तदभाववत्त्वम्वेति
चिन्तां जिज्ञासां प्रवर्तयति स प्रकरण
समः । यद्वा प्रकृष्टं करणं लिङ्गं परा
मर्शो वा० को हेतुरनयो ; साधकः ०
एतयोः कः परामर्शः प्रमेति वा
यच्च जिज्ञासा भवतीत्यर्थः । यस्मा-
दित्यादितुवस्तुम्भिति नात्रम् । लक्ष-
णस्तु तुल्यबलविरोधि परामर्शकाली
न परामर्शविषयत्वं स्वसाध्य परामर्श
कालीन तुल्यबलविरोधि परामर्शो-
वा । विरोधि परामर्शस्य च हेतुनिष्ठ
त्वमेकज्ञानविषयत्वसम्बन्धेन । अ

प्रकाशः

न्यथा हेतोर्दुष्टत्वं न स्यात् । अयच्छब्द
शाविशेषे दोष इच्छतः सह तर्वापि
विरोधि परामर्शकाली दुष्टत्वमिदमेव
त्ववधेयम् ॥ ४७ ॥

प्रकरी । स्त्री० नाव्यङ्गे ॥ चत्त्वग्रभृमी ॥

प्रकर्षः । पुं० विशेषे । अधिक ॥ उत्-
र्ध्वे ॥ यथा । गुणप्रकर्षेण जनो नु
रज्यते जनानुरागप्रभवा हि सन्मदः ॥

प्रकर्षणम् । कृष० । घञ् ॥

प्रकाण्डः पुं० न० विटपे ॥ तरोर्मूल
शाखान्तरे । मूलादारभ्य शाखाव
धिहृत्ते । स्कन्धे ॥ त्रि० प्रशस्ते ॥
प्रगतः काण्डोऽधमोयस्मात् । प्रश-
स्तोगौः गोप्रकाण्डं । प्रकाण्डस्य
रुद्धिश्च दत्त्वात् प्रशंसावचनैश्चेति स
समासः ॥ प्रकाण्डात् । कडिभेद
ने । चु० । एरच् । पृ० ॥ प्रकास्यते ।
कमु० णिङ् । वरगडादयश्चेति डोवा ॥

प्रकाण्डरः । पुं० द्रुमे ॥

प्रकामम् । अ० अतिशये ॥

प्रकामम् । त्रि० निकामे । यथेप्सिते
॥ प्रकामनम् । कमु० । घञ् ॥

प्रकारः । पुं० भेदे ॥ सामान्यस्य भेद
के विशेषे ॥ सादृश्ये ॥ प्रकरणम् ।
कृजो घञ् ॥

प्रकाशः । पुं० दीप्ये । आतपे ।
स्फुटे । प्रकटे । उत्पद्ये । व्यक्ते ॥
प्रहासे ॥ बुद्धिपरिणामविशेषे विष-
याकारे० दीपवत् । स्वविषयावरण

प्रकीर्णः

विरोधिनिसत्वकार्ये ॥ प्रभाते ॥ न०
कांस्त्रि ॥ त्रि० त्यक्ते । प्रकाशनम्
प्रकाशतेवा । काश्टदीप्तौ । घञ्०
पचाद्यञ्वा । अतिप्रसिद्धे ॥

प्रकाशकः । पुं० सूर्यादिवदन्यावभा
सकेपरमात्मनि ॥ सूर्यादिषु ॥ त्रि०
व्यञ्जके । अवभासके । प्रकाशकते
रि ॥ प्रकाशयति । काश्ट० । गवु-
ल् ॥

प्रकाशकज्ञाता । पुं० कुक्कुटे ॥ त्रि०
प्रकाशज्ञातरि ॥

प्रकाशनः । पुं० प्रकाशके ॥ प्रकाश
यति । काश्ट० ल्युः ॥

प्रकाशमानः । त्रि० भासमाने ॥ वि-
श्वोपलब्धात्मनासदाप्रकाशमानमे
वब्रह्मेति यथा ॥

प्रकाशात्मा । पुं० टिवाकरे । सूर्ये ॥
प्रकाशआत्मास्वरूपस्य ॥ त्रि०
व्यक्तस्वभावे ॥

प्रकाशितः । त्रि० व्यक्तीकृते । दर्शि-
ते । आविष्कृते । प्रकटिते । सञ्जा-
तप्रकाशे ॥ ता० इतच् ॥

प्रकाशौ । त्रि० दीप्तिजनके ॥

प्रकीर्णः । पुं० पूतिकरञ्जे ॥ न० य-
न्यविच्छेदे । चामरे ॥ त्रि० असङ्ग-
ते ॥ नानाप्रकारमिश्रिते ॥ यथा ।
प्रकीर्णः पुष्पाणां हरिचरणयोरञ्ज-
लिरयमितिवेशीसंहारः ॥ विस्तृ-
ते । विस्त्रिप्ते ॥ य० । प्रकीर्णभा-

प्रकृतः

गडमनवेद्यकारिणीसदैवभर्तुः प्र-
तिकूलवादिनीम् । परस्यवेष्माभिर-
तामलप्यामेवंविधांस्त्रीपरिवर्जया-
मीतिलक्ष्मीचरित्रम् ॥ प्रकीर्यतेस्म ।
कृविच्छेपे । क्तः ॥

प्रकीर्णकः । पुं० अश्वे ॥ न० चाम-
रे ॥ विस्तारि । ग्रन्थविभेदे ॥ पाप-
वि० ॥ यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् ।
अनुक्तम् अनुक्तनिष्कृतिकम् । प्र-
कीर्णपातकेज्ञात्वागुरुत्वमथलाघ-
वम् । प्रायश्चित्तबुधः कुर्यात्त्राह्म-
स्थानुमतेसदा ॥ विवादपटे ॥ नट-
ष्टयञ्चपूर्वेषु सर्वतत्स्यात्प्रकीर्णकम्
॥ संज्ञायांकन् ॥

प्रकीर्तितः । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्ष-
णकीर्तितः ॥ यथा । प्रभूतमल्प-
कार्यवायोनरः कर्तुमिच्छति । स-
र्वा रम्भेण तत्कुर्यात् सिंहादेकंप्र-
कीर्तितम् ॥

प्रकीर्यः । पुं० पूतिकरजे । कलिकार-
के । कठकरञ्ज० इ० भा० । नाटा-
करञ्ज० इ० गौ० भा० ॥ घृतकर-
ञ्जे ॥ रोठाकरञ्जे ॥ त्रि० विप्रकी-
र्ये ॥ प्रकीर्यते । क्तः । अघ्न्यादि-
तत्त्वाद्यक् ॥

प्रकृतः त्रि० प्रस्तुते । प्रकरणप्राप्ते ॥
यथा । प्रकृतमनुसरामः ॥ प्रकर्षे
चकृते ॥ अविहृते ॥ प्रक्रियतेस्म
। कृञ् क्तः ॥

प्रकृति :

प्रकृतार्थः त्रि० प्रकरणप्राप्तस्याऽभिधेये
 प्रकृतिः । स्त्री० अमात्यादिषु ॥ तेच
 । यथा । स्वाम्यमात्यमुद्धत्कोषरा-
 घ्दुर्गवलानिच । राज्याङ्गानिप्रकृत
 यः । इति ॥ प्रकृतेः प्रभावस्तू-
 क्तोदेवीभागवतेइन्द्रं प्रतिहरिश्चन्द्र-
 नृपेण यथा । भुङ्क्तेः शक्रनृपोराज्यं
 प्रभावात्प्रकृतेर्भुवम् । यजतेचम-
 हायज्ञैः कर्मपूर्तंकरोतिचेति ॥ प्र-
 कृष्टंकरोतिराज्यमिति । क्तच् ॥
 स्वभावे ॥ सांसिद्धिकीस्वाभाविकी
 सहजाअकृताचया । प्रकृतिःसिति
 विज्ञायास्वभावंनजहातिया ॥ जा-
 ती ॥ लिङ्गे ॥ लिङ्गम्० व्यक्तम् । स्त्री
 पुन्नपुंसकञ्चेतिस्वामी । यथा० तृती-
 याप्रकृतिः शरदः ॥ पौरवर्गे । पी-
 राण्यांशेणिषु ॥ शिल्पिनि ॥
 शक्ती ॥ सापञ्चविधायया । साप-
 ञ्चविधायया । गणेशजननीदुर्गाराधा-
 लक्ष्मीसरस्वती । सावित्रीचसृष्टिवि-
 धीप्रकृतिःपञ्चमीस्मृतेति ॥ निरुक्ति-
 स्तु । प्रकृष्टवाचकः प्रथक्प्रकृतिश्चसृष्टि-
 वाचकः । सृष्टीप्रकृष्टायादेवीप्रकृ-
 तिः साप्रकीर्तिता ॥ गुणे प्रकृष्टे
 सत्त्वे चप्रगब्धोवर्ततेश्रुती । मध्यमे-
 वर्ततेप्रथक्प्रकृतिश्चसृष्टिवाचकः सृष्टे-
 राद्याचयादेवीप्रकृतिः साप्रकीर्ति-
 तेति ॥ योषिति ॥ परमात्मनि ।
 प्रत्ययात्पूर्विकायाम् । प्रत्ययात्-

प्रकृति :

प्रथमे ॥ साविधो । धातुः प्रातिप-
 दिकञ्च ॥ पञ्चमहाभूतेषु ॥ करणे
 ॥ गुह्ये ॥ जन्तौ ॥ एकविंशत्यक्षरा-
 यांश्चन्दोवृत्तौ ॥ एकविंशतिच्यङ्ग-
 ॥ मातरि । जनन्याम् । स्वाम्यर्थे ॥
 योनौ । उपादानकारणे । मूलप्र-
 कृतौ । सत्त्वरजस्तमसांसांसाव-
 स्थायाम् ॥ यथा । सत्त्वरजस्तमश्चै-
 वगुणत्रयमदाहृतम् । सांस्यावस्थि-
 तिरेतेषांप्रकृतिःपरिकीर्तिता ॥ के-
 चित्प्रधानमिच्छादुरव्यक्तमपरजगुः
 । एतदेवजगत्सृष्टिंकरोतिविकरो-
 तित्च ॥ मूलप्रकृतिरविकृतिः ।
 प्रकरोतीतिप्रकृतिः । साअविकृतिः
 प्रकृतिरेवेत्यर्थः । कस्मात्० इत्यत-
 उक्तमूलेति । मूलश्चासौप्रकृतिश्च
 ति० मूलप्रकृतिः । विश्वस्यकार्यक-
 लापस्यसामूलनत्त्वस्यामूलान्तर-
 म्० अनवस्थाप्रसङ्गात् । नवानवस्था-
 यामस्तिप्रमाणमितिभावः । इति
 साङ्ख्यविद्ः ॥ अविद्यायाम् ॥
 प्रकृतिर्नाममाया । साचसत्त्वरजस्त-
 मोगुणमयीअघटनघटनापटीयसी-
 मिथ्याज्ञानात्मिका पारमेश्वरीश-
 क्तिः ॥ प्राग्जन्मकृतधर्माधर्मज्ञाने-
 ष्चादिसंस्कारेवर्तमानजन्मन्यभिव्य-
 क्ते० सर्वत्रबलवति ॥ पुरुषार्थभंस-
 हेतुभूतायामनिर्वचनीयस्वभावायां
 त्रिगुणात्मिकायांसर्वविकारकारण-

प्रकृतित्वम्

भूतायां भगवन्मायायाम् ॥ मायान्तु
प्रकृतिर्विद्यात् । प्रक्रियतेऽनयेति-
प्रकृतिरुपादानकारणविद्याजानी-
यादित्यर्थः ॥ पराऽपरभेदेन प्रकृ-
तिर्द्विधा । पराचेवञ्चलक्षणा । अप-
राचेवञ्चलक्षणा । यथा । भूमिरापो
ऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च । अ-
हङ्कार इतीयमेभिन्नः प्रकृतिरष्टधा
। अपरेषमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विहिमे
पराम् । जीवभूतां महाबाहो यदेदं
धार्यते त्वगतम् ॥ इति ॥ समयाङ्गोप-
देशे ॥ यत्र समयाङ्गोपदेशः सा प्रकृ-
तिः । यथा दर्शपौर्णमासादिः ।
तत्प्रकरणे सर्वाङ्गपाठात् ॥ प्रकृति-
वद्विकृतिः कर्तव्यं तिम्रीमांसका-
नां व्यवस्था । तत्र यस्मिन्त्यागेऽइति
कर्तव्यतोपद्रुष्टा यायान्तरेणोपजी-
व्यत्वे सा प्रकृतिः । येन चोपजीव्यते
सा प्रकृतिरिति तदर्थः ॥ प्रकरणम्
। इति ॥ त्तिन् ॥ प्रकुरुते । त्ति-
च् ॥

प्रकृतिजः । त्रि० स्वभावप्रभवे । प्रकृ-
तेरभिव्यक्तेरागदेषादी ॥ प्रकृतेर्जा-
तः । जनी० । डः ॥

प्रकृतित्वम् । न० तत्त्वान्तरोपादाने ॥
तदेव प्रकृतिं वंसाङ्ख्यनयेऽभिमत-
म् । अतो यद्यपि पृथिव्यादीनामपि
गोघट इत्यादयो विकाराः सन्ति ॥
एवं तद्विकारभेदानां पयोबीजादीनां

प्रकृतिसरूपम्

दध्यङ्गरादयः ॥ तथापि गवाद्यो
बीजादयो वा पृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वान्त-
रम् । सर्वेषां गोघटादीनां स्थूलत्व-
मिन्द्रियग्राह्यत्वं च सममिति न तत्त्वा-
न्तरम् ॥

प्रकृतिदान्तः । त्रि० स्वभावत एवोप-
शान्ति ॥ प्रकृत्या दान्तः ॥

प्रकृतिलयः । पुं० प्रधानलये । प्रकृ-
तौ संश्लेषे ॥ पुरुषतत्त्वानभिन्नस्य ॥
वैराग्यनाचात् प्रकृतिलयः । प्रकृ-
तियद्विद्यात् प्रकृति महदहङ्कारभूत-
न्द्रियाणि गृह्यन्ते । तेषां त्वबुध्योपा-
स्यमानेषु लयः । वैराग्यात् प्रकृति-
लयः ॥

प्रकृतिविकृतिः । स्त्री० महदादिसप्त-
सु ॥ महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः
सप्त । प्रकृतयश्च विकृतयश्च तादृति-
प्रकृतिविकृतयः सप्त । तथाहि ।
महत्तत्त्वमहङ्कारस्य प्रकृतिर्विकृतिश्च
मूलप्रकृतेः । एवमहङ्कारतत्त्वं तन्मा-
त्राणां मिन्द्रियाणाञ्च प्रकृतिर्विकृति-
श्च महतः । एवं पञ्चतन्मात्राण्यत-
त्त्वानि भूतानां माकाशदीनां प्रकृत-
यो विकृतयश्चाहङ्कारस्य ॥

प्रकृतिविरूपम् । न० गगनादौ ॥ तत्त्व-
विभाजकोपाध्यवच्छिन्ना जनकत्वा-
त् ॥ विरुद्धं रूपं विरूपम् । प्रकृते-
र्विरूपम् ॥ त्रि० प्रकृतेरसमानरूपे ॥
प्रकृतिसरूपम् । न० महदादिसप्तके ॥

प्रक्रमः

तत्त्वविभाजकोपाध्यवक्षिन्नजनक-
त्वात् । समानं ह्यपसहपम् । प्रकृतेः
समानरूपे ॥

प्रकृतिस्थः । त्रि० आद्यत्सुप्रभोगज-
नककर्मक्षयेप्रकृतावस्यः नेमृच्छरूपे-
णस्थिते । स्वभावस्थे ॥ प्रकृतौति
ष्ठति । ष्टा० । सुपिस्थइतिकः ॥
विकारशून्ये ॥ प्रकृतौसाभ्यादस्या
यांतिष्ठतीतितया ॥

प्रकृत्याख्या । स्त्री० अस्मः पदवाच्या-
यांतुष्टौ ॥ प्रकृतिराख्यायस्याः ॥

प्रकृष्टः । त्रि० प्रधाने । अग्रे ॥ उत्त-
मे ॥ प्रकृष्यतेऽयम् । षृष० । कर्म-
शित्तः ॥

प्रकेतः । पुं० चिह्नभूति ॥ प्रकृष्टः के-
तः ॥

प्रकेतनम् । न० गृहे ॥ प्रकृष्टकेतनम्
प्रकोष्ठः । पुं० अप्रकक्षान्तरे ॥ विसृ-
तजरेहस्त ॥ मणिवत्कुर्परयोर-
न्तरे ॥ प्रकृष्यतेऽनेन । वृषजिष्क-
र्षे । उपिकुर्षीतिस्थञ् ॥ प्रविष्टः
कोष्ठकुमूलंवा । अक्ष्यादयद्वतिस-
मासः ॥ भुजे ॥

प्रखरः । पुं० अश्वकवचं । प्रखरे ।
पाखर० इ० भा० ॥ इ० श० जा० ॥

प्रकृन्ता । त्रि० उपक्रमकर्तरि । शर-
त्कर्तरि ॥

प्रक्रमः । पुं० प्रथमारक्षी । उपक्रमे ॥
अवसरे ॥ क्रमे ॥ प्रक्रमणम् । क्रम०

प्रक्षेपणम्

। घञ् ॥ यन्यपरिवर्धिक्रमपाठे ॥

प्रक्रान्तः । त्रि० प्रसृते प्रकरणस्थे ॥
आरब्धे ॥ प्रक्रामतिस्म । क्रमु० ।
क्तः ॥

प्रक्रियाः । स्त्री० नृपादीनांचामरधृ-
ननश्चवधारणादिव्यापारे । अधि-
कारे । उत्पादने । साधने ॥ प्रकारे
॥ औषधिप्रयोगे ॥ प्रकर्षायकरणम्
। डुकृञ्० । कृञ् : शचेतिशः ।

रिङ् । वृयङ् । टाप् । प्रकृष्टकार्ये ॥
प्रकीडितः । त्रि० क्रीडाकरे ॥ प्रकी-
डति । क्रीड० । कर्तरिक्तः ॥

प्रक्रिन्नः । त्रि० प्रकर्षित्वा दयुक्ते ॥
तृप्ते ॥

प्रक्षणः । पुं० प्रक्षालि । वीणायाः क-
क्षिते ॥ क्षणश्च ॥ क्षणीवोणाया
क्षेत्यप् ॥

प्रक्षाणः । पुं० प्रक्षाले । योणागच्छे ॥
क्षणीवोणायाश्चेतिपाजिकोघञ् ॥

प्रखरः । पुं० अश्वकवचाहे । प्रखरे ।
पाखर० इ० भा० ॥ इ० श० चं० ॥

प्रक्षालनम् । न० धावने । मार्जने ॥

प्रक्षालितः । त्रि० धीतेमार्जिते ॥

प्रक्षिप्तः । त्रि० कृतप्रक्षेपे ॥ प्रक्षिप्य
तिस्म । क्षिप० । क्तः ॥

प्रक्षेपः । पुं० औषधादिपुक्षेपणीयद्र-
व्ये ॥ विक्षेपे ॥

प्रक्षेपणम् । निक्षेपणे ॥ प्रकर्षेणक्षेप-
णम् ॥

प्रगण्डः

प्रक्षोभः । पुं० प्रकृष्टक्षोभे ॥ न० चल
ने ॥

प्रक्षेडनः । पुं० सर्वलोहसंश्लेषरे । ना
राचे ॥ प्रकर्षेणक्षेदते । जिह्वादा
अव्यक्तशब्दे । ल्युः । पुं० ॥

प्रक्षेदनः । पुं० प्रक्षेडे । नाराचे ।

प्रखरः । पुं० हयसन्नाहे । पाखर०
इ० भा० ॥ कुकुरे ॥ अश्वतारे ॥
वेसरे ॥ त्रि० अच्यन्तखरे ॥ अल्यु
ये ॥

प्रख्यः । त्रि० उत्तरपदेतुल्यार्थवाचके
। यथा । स्युः उत्तरपदेप्रख्यः प्रकारः
प्रतिमोनिभ इति हेमचन्द्रः ॥ स-
हज्जनः प्रख्यद्वयः सरस्वतेतितुल
ल्यम् ॥

प्रख्या । स्त्री० कान्तौ । प्रख्यानम् ।
ख्या० । चक्षिडादेशोवा । अतष्टो
पसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

प्रख्यातः । त्रि० प्रसिद्धे । प्रकृष्टख्यात
युक्ते । विख्याते ॥ प्रकर्षेणआख्या
यि । ख्याप्रकथने । चक्षिडः ख्याज्वा
। क्तः ॥

प्रख्यातपिटकः । पुं० प्रख्यातवस्तुके
। विख्यातपिटके । आमुष्यायणे ॥

प्रख्यातः पितायस्य । कप् ।

प्रख्यातिः । स्त्री० प्रकृष्टायाम् । प्रकृ
ष्टार्थाकीर्तौ । विख्यातौ ॥

प्रख्यानम् । न० प्रतीती ॥

प्रगण्डः । पुं० कुपरोपरिकल्पपर्यन्त

प्रगाधः

भागे । भुजसंध्योपरिभागे ॥ प्रत्या
सन्नोगण्डः कणोकोऽस्य ॥

प्रगण्डी । स्त्री० वह्निः प्राकारे ॥ दुर्ग
प्राकारभित्ती शूराणामुपवेशनस्था
ने ॥

प्रगतजानुः । त्रि० प्रगतजानुके ॥

प्रगतजानुकः । त्रि० प्रज्ञी । वाता-
श्चिनाविरलजानुके ॥ प्रगतेविरले-
जानुनीअस्य । कप् ॥

प्रगम्यः । पुं० पर्पटे ॥

प्रगल्भः । त्रि० प्रतिभान्विते । प्रष्ट
व्याद्यवसरे अक्षौशलाप्रतिप्रख्याद्य
योगवति । प्रख्य, ल्यत्रमती । प्रगल्
भते । गल्भधार्थ्यं । पचाद्यच् ।
घृष्टे ॥ प्रौढे ॥ वाग्मिनि ॥

प्रगल्भगीः । स्त्री० उशरवदसि ॥
त्रि० तद्वति ॥

प्रगल्भता । स्त्री० ज्ञानोत्कर्षे ॥ प्रग
ल्भभाति । उत्साहे । एवमे ॥ निः
शङ्कत्वं प्रयोगिषुबुधै दत्ताप्रगल्भता
प्रगल्भा । स्त्री० नायिकाभेदे ॥

प्रगाढः । त्रि० कृच्छ्रे ॥ दृढे ॥ प्रगा
द्यतेस्म । गाह्ण० । क्तः । यस्यदि-
भाषेतिनेट् ॥ भृगे ॥

प्रगाता । त्रि० उत्तमगायके ॥

प्रगाधः । पुं० चतुर्थषष्ठीपादोवाहते
प्रगाधानुरभ्या सित्वोत्तरयोरपथ्य
दित्येवजादिवचनाद्यचदयोक्तृयो-
स्तिष्ठः क्रियन्ते सप्रगाधइत्युच्यते ॥

पूयाह :

प्रकर्षेणगानंयत्र ॥ यहा । प्रयथ्यते । यन्थ० । अकर्तरिचकारकङ्कति कर्मणिघञ् । पृषोदरादित्वाद्देफ नकारयोर्लोपः । उक्त्यर्थेरुटश्चायम् ॥
 प्रगुणः । चि० ऋजौ ॥ प्रकृष्टागुणा यस्य ॥ प्रकृष्टलाघवादिगुणवति ॥
 प्रगृह्यः । पुं० प्रातिशास्त्र्यादिप्रसिद्धे षद्विशेषे ॥ स्वरोहितत्रनसम्धीयते यस्यपूर्वाचार्यैः प्रगृह्यसंज्ञाविहिता प्रगृह्यते । गृहउपादाने । असन्नि कर्णोत्रयहेरर्थः । पदास्वैरिषाद्या पच्ये षुचेतिक्वप् । ग्रहज्येतिरुम्प्र सारणम् ॥
 प्रगे । अ० प्रातः काले ॥ प्रगीयतेऽत्र वा । गैशब्दे । केप्रत्ययः ॥
 प्रगेतनः । चि० श्रद्धस्तने । प्रातस्तने ॥
 प्रगेभवः । सायश्चिरमितिच्युच्यु लौ ॥
 प्रग्रहः । पुं० तुलासूत्रे ॥ वन्द्याम् । आकृष्टमनुष्यादौ ॥ नियमने ॥ भुजे ॥ हयादिरश्मौ ॥ रश्मौ सुष्ठु गालुमहीरुहे ॥ रशनायाम् ॥ कर्णिकारङ्ग्ये ॥ प्रकृष्टाभिनिवेशे ॥ बन्धने ॥ प्रकृतिभाषादकाद्यभावे परस्परमवोरसन्निकर्षे ॥ प्रगृह्यते । गृहउपादाने । प्रेवणिजाम् । रश्मौचेतिघञभावापक्षे ॥ गृहवृद्धि क्यप् ॥
 प्रग्राहः । पुं० तुलासूत्रे ॥ षष्ठ्यादौ

पूचात :

नांवन्धने ॥ अभीषौ ॥ प्रग्रही । प्रगृह्यते । गृह० । प्रेवणिजां रश्मौचेतिघञ् ॥ यहा । प्रग्र हणम् ॥ गृह० । प्रेलिसाया मितिघञ् ॥ यथा । पाचप्रग्राहेणच रतिभिक्तुः । भिक्षापात्रोपादानेन पाचं गृहीत्वेतियावत् ॥
 प्रघटावित् । चि० शास्त्रगण्डे ॥
 प्रघणः । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्गरे वहिर्दारप्रकोष्ठके ॥ अलिन्दे ॥ प्रव शङ्घिः पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । द्वारदेशेद्वौप्रकोष्ठौ । आ- भ्यन्तरोवाह्यस्य । तत्रवाह्ये प्रकोष्ठे निपातनम् ॥
 प्रघसः । पुं० असुरे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ प्रकर्षेणअस्ति । अद० पचाद्यच् । घसलभावे अच्य, पसङ्ख्यानम् । उपसर्गद्वय्युपितुं घञपोष्येति घसलादेशः ॥
 प्रघाणः । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्ग रे ॥ अलिन्दे । वहिर्दारप्रकोष्ठके ॥ प्रविशङ्घिः पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । वाह्ये प्रकोष्ठेनिपातनमि दम् ॥
 प्रघातः । पुं० अभिसम्पाते । युडे ॥ प्रकर्षेणहननम् ॥ हन्यतेवा । हन० । घञ् ॥

प्रचलाकः

प्रचूर्णः । पुं० अतिथौ ॥ त्रि० प्रकृष्ट
घूर्णयुक्ते ॥

प्रचक्रम् । न० प्रस्थितायांसं नायां
० ॥ प्रस्थितचक्रसैन्यम् ॥

प्रचक्षाः । पुं० बृहस्पतौ ॥

प्रचण्डः । पुं० श्वेतकर्षीरे ॥ त्रि०
दुर्वहे । दुर्धर्षे ॥ प्रतापिनि ॥

प्रचण्डमूर्त्तिः । पुं० वरुणद्रुमे ॥
त्रि० प्रतापयुक्तशरीरे ॥ प्रचण्डा
मूर्त्तिर्यस्य ॥

प्रचण्डा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ अस्याः
स्थानं ऋगलण्डः ॥ श्वेतदूर्वा
याम् ॥

प्रचयः । पुं० समूहे ॥ प्रसङ्गे ॥ पुण्या
वचने ॥ शिथिलाख्यसंयोगे ॥ अय
श्चपरिमाणजनकः । यथा । सङ्
ख्यातः परिमाणाच्चप्रचयादपिजा
यते । प्रचयः शिथिलाख्योयः
संयोगस्तेन जन्यते ॥ परिमाणतृ
लकादीनामशस्त्वाश्रयनाशतः ॥

इ० भा० प० ॥ प्रचोयते । चिञ्
एरच् ॥

प्रचयगमनम् । न० बाहुल्येन प्रसरणे
॥ प्रचयेन गमनम् ॥

प्रचरः । पुं० पथि ॥

प्रचरद्रूपः । त्रि० व्यक्तरूपे ॥

प्रचलाकी । पुं० प्रचलाकिनि ॥

प्रचलाकः । पुं० शराघाते ॥ शिख
गडे । भुजङ्गमे ॥

प्रचुरपुरुषः

प्रचलाकी । पुं० मयूरे ॥ भुजङ्गे ॥

प्रचलायितः । त्रि० निद्रादिना घूर्णि
तः ॥ प्रचलद्वाचरति । कर्त्तुः
कण्डसलोपश्चेति० सन्नतात्कर्त्त
रिक्तः ॥ प्रचलायाज्जातास्येतिवा
॥ प्रचलायते स्म । गत्यर्थेतिक्तोवा ॥

प्रचलितः । त्रि० प्रस्थिते ॥

प्रचारः । त्रि० सततव्यवहारे ॥
व्यक्ते । प्रकाशे ॥ प्रचरणम् ।
चर० । घञ् ॥

प्रचितः । त्रि० परिवृष्टिते ॥ प्रची
यते स्म । चिञ् ० । क्तः ॥

प्रचितकम् । न० दण्डकाविभेदे ॥ य०
॥ प्रचितकसमभिधोधीरधीभिः
स्मृतीदण्डकोनद्वयादुत्तरैः सप्त
भिर्यैः ॥ यथा मुरहरयदुकुला
भोधिचन्द्रप्रभोदेवकीगर्भरत्नचिलो
कैकनाथ० प्रचितकपटसुरारिव्रजो
हामदन्तावलस्तोमविद्रावणेकेशरी
न्द्र । चरणनखरसुधांशुच्छटोन्मेष
निः शेषितध्यायिचेतोनिविष्टान्य
कार० प्रणतजनपरितापोयदावा
नलोच्छिदमेघप्रसीदप्रसीदप्रसीद ॥

प्रचोयमानः । त्रि० पुष्यभागे ॥

प्रचुरः । त्रि० प्रभूते । प्राज्यं ।
बहुले ॥ प्रचोरयति । चुर० । डगु
पधेतिक्तः । चुरादीनां निज्वैक

ल्पिकः ॥ प्रगतश्चुरायादितिवा ॥

प्रचुरपुरुषः । पुं० चौरि ॥ बहुनरे ॥

प्रच्छना

प्रचेता : । पुं० वस्तुगो । अप्यतो ॥
मुनिविशेषे ॥ प्राचीनबर्हिषस्तन
येषु ॥ प्राचीनबर्हिषः पुत्राः शतद्रु
त्यां दशाभवन् । तुल्यनामव्रताः सर्वे
धर्मज्ञाताः प्रचेतसः ॥ त्रि० प्रकृष्टहृ
दि ॥ प्रकृष्टचेतोऽस्य ॥ प्रचेतय
तिवा । चित्ती० । असुन् ॥

प्रचेतसी । स्त्री० कट्फले ॥

प्रचेता : । पुं० सारथी ॥

प्रचेलम् । न० पीतकाष्ठे ॥

प्रचेलकः । पुं० अश्वे ॥

प्रचोदनी । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥ प्र
चोदयति । चुदसञ्चोदने । ल्युट् ॥

प्रचोदितः । त्रि० प्रेरिते ॥

प्रच्छदः । पुं० आच्छादने ॥

प्रच्छदपटः । पुं० निचोले । येनतूल
गव्यादिप्रच्छाद्यते तस्मिन्वस्त्रे इति
स्वामी ॥ डोलिकाद्यावरणपटे०
इत्येके ॥ स्त्रीपरिधानपटे० बुक्का०
इतिख्याते इत्यपरे ॥ आस्तरणप
टे ॥ पिच्छीडा० पिच्छीडी नाम
वाससि ॥ प्रच्छदति० प्रच्छाद्य
ते अनेनवा । चुरादिण्यन्तात्दाः
। क्तिर्ध्वे इति ह्रस्वः । प्रच्छदश्चा
सौपटश्च ॥

प्रच्छना । स्त्री० आमल्लपायाम् ॥

प्रच्छन्नम् । न० अन्तर्द्वारे प्रकोष्ठी-
यगृहान्तर्द्वारि ॥ प्रकर्षणकृन्नम् ।

कुगती तप्तमासः त्रि० गूढे ॥ आ

प्रजनः

प्रजने ॥

प्रच्छन्नतस्करः । पुं० कितबकुशीलवा
दी यथा ॥ कितवान्कुशीलवान्कृ
रान्पाषण्डस्यांश्चमानवान् । बित्त
र्मस्थान्शौचिडकांश्चानिर्वासये
पुरात् ॥ एतेराष्ट्रं वर्त्तमानाराजः
प्रच्छन्नतस्कराः । विकर्मक्रिययानि
त्यंवाधन्ते भद्रिकाः प्रजाद्विमान
वेनवमोऽध्यायः ॥

प्रच्छन्नहृदयः । त्रि० गूढाभिप्राये ॥ प्र
च्छन्नहृदयस्य ॥

प्रच्छर्द्दिका । स्त्री० वमिरोगे ॥ प्रच्छ
र्दनम् । कर्द्वमने । रोगाख्याते ।
एञुल् ॥

प्रच्छादनम् । न० उत्तरीयवस्त्रे प्राव
रणे ॥

प्रच्छादितः । त्रि० आच्छादिते ॥

प्रजनः । पुं० पशूनां गर्भग्रहणकाले
॥ उपसरे । प्रथमगर्भग्रहे ॥ स्त्री
गव्यादिषु पुद्गवादीनां प्रथमगर्भा
धामायमैधुनाभियोगे ॥ गर्भधारणे
प्रजननम् । जनौ० । घञ् । जनि
बध्योरितिनवृद्धिः ॥ यद्वाग्यन्ता
देरव् । प्रशब्दोधात्त्वर्थविपरीतय
ति । प्रादुर्भावस्यैव परीत्यञ्चगर्भ
ग्रहणम् । तद्वत्प्रथमं द्वितीयादिकं
वेत्यञ्चनाग्रहइत्येके । हरदत्तस्वर
सोप्येवम् । वृत्तौ तु प्रथमगर्भग्रह
णमिति व्याख्यातम् ॥

प्रजाता
 प्रजननम् । न० धीनौ ॥ जन्मनि ॥
 प्रगते ॥ पुत्रोत्पत्तौ ॥ ॥
 प्रजनिका । स्त्री० मातरि ॥
 प्रजनिष्ठा : । त्रि० प्रजनशीले ॥ प्रपू-
 र्वाञ्जनीप्रादुर्भावइत्यस्मादलङ्कृजनि
 राकृञ्जित्यादिना० इणच् ॥
 प्रजल्प : । पुं० वाक्यवि० । य० । अ-
 सूयेर्धामदयुजायोऽवधीरणमुद्रया ।
 प्रियस्यकौशलीद्वारः प्रजल्पः सतु
 कथ्यते । इत्युज्वलनीलमणिः ॥
 प्रजवः । पुं० प्रकृष्टवेगे ॥
 प्रजवी । त्रि० वेगिनि । प्रकृष्टवेगयुक्ते ॥
 प्रजवति । जुः सौत्रोवेगेगतौच ।
 प्रजोरिनिः ॥
 प्रजा । स्त्री० लोके । जने ॥ सत्ताने ॥
 यथा । येप्रजामीश्वरेधीरास्ते श्मशा-
 नानिभेजिरे । येप्रजानि श्वरेधीरा-
 स्तेऽमृतत्वं हिभेजिरे ॥ इति ॥ प्र-
 कर्षेणवीजयोन्धोः सङ्गवाज्जायते ।
 जनी० । उपसर्गचसंज्ञायामिति
 डः ॥ यथाहुः । नशङ्खाङ्गं नच-
 क्राङ्गं नपद्मङ्गमिदंजगत् । लिङ्गा-
 ङ्गश्चभगाङ्गश्चतस्मान्माहेश्वरीप्रजे-
 ति ॥
 प्रजागरः । पुं० प्रकर्षेणजागरणे ॥ रा-
 जानं कामिनं चौरं प्रविशन्ति प्रजाग-
 राः ॥ प्रकर्षेणजागर्ति । जागृ० ।
 प्रचाद्यच् ॥
 प्रजाता । स्त्री० जातापत्यायाम् । प्र-

प्रजापतिः
 सूतायाम् । प्रजायतेस्म । अन्तर्भा-
 वितग्यर्थीचजनिः । गत्यर्थतित्तः ॥
 प्रजातिः । स्त्री० प्रकृष्टेजन्मनि ।
 उपनयने ॥
 प्रजातीर्थम् । न० पुत्रोत्पत्तिपुण्यका-
 ले ॥ पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्तंभवति
 चाक्षयम् ॥
 प्रजात्यानन्दः । पुं० सत्तानार्थस-
 भोगे ॥
 प्रजादा । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥ त्रि०
 प्रजादातरि ॥
 प्रजादानम् । न० रजते ॥
 प्रजाध्यक्षः । पुं० दक्षादौ ॥ प्रजा-
 नामध्यक्षः ॥
 प्रजानन्ती । स्त्री० पण्डितायाम् । प्रा-
 च्याम् ॥
 प्रजापः । पुं० राजनि ॥ ॥
 प्रजापतिः । पुं० विधातरि । हिरण्यग-
 र्भे । चतुरानने ॥ कश्यपे ॥ दिवा
 करे ॥ वङ्गौ ॥ त्वष्टरि ॥ जामा-
 तरि ॥ महीपाले । राज्ञि ॥ दक्षा-
 दौ ॥ दशप्रजापतयोयथा । मरीचि-
 मच्यङ्गिरसौपुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 प्रचेतसं वशिष्ठश्चभृगुं नारदमेवचेति
 ॥ एकविंशतिर्यथा । ब्रह्मास्थानुर्भ-
 नुर्दक्षोभृगुर्धर्मस्तथायमः । मरीचि-
 रङ्गिराश्चपुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥
 वशिष्ठः परमेष्ठीचविवस्वान्सोमएव
 च । कर्मस्थापियः प्रोक्तः क्रोधो

प्रजावती

वीक्क्रोतएवच ॥ एकविंशतिरुत्य
ब्राह्मे प्रजापतयः स्मृताः । इति
महाभारतेमोक्षधर्मः ॥ प्रजानां
पतिः ॥ कौटवि० ॥

पूजापतितीर्थम् । न० कनिष्ठामूले ॥
पूजापतिपतिः । पुं० ब्रह्मणि । पि-
तामहे ॥ पूजापतीनां दक्षदोनां प-
तिः ॥

पूजापालः । पुं० वायौ । यथा ।
शीतांशुः क्लेदयत्युर्वीं विवस्वान्
शोषयत्यपि । तावुभावपिसंश्रित्य
वायुः पालयति प्रजाः ॥ तच्च दक्षि
णायनम् वर्षाशरद्द्वैमन्ताः । तेषु
भगवानाप्यायते सोमोऽम्बलवणमधु
राश्वरसावलवन्तो भवन्ति । उत्तरो
त्तरश्च सर्वप्राणिनां बलमभिवर्द्धते ।
उत्तरायणश्च शिशिरवसन्तयोष्माः ।
तेषु भगवानाप्यायतेऽर्कस्तिक्तकपा
यकटुकाश्वरसावलवन्तो भवन्ति ।
उत्तरोत्तरश्च सर्वप्राणिनां बलमपची
यते ॥

पूजापालनम् । न० लोकानां संरक्षणा
त्मके भूपतेर्धर्मे ॥ यथा । चाटचार
णचौरेभ्यो वधबन्धभयादिभिः । पी
डामानाः पूजारक्षेत्कायस्थेभ्यो
विशेषत इति बह्विपुराणम् ॥

पूजावती । स्त्री० भ्रातृजायायाम् ॥
पूजाऽस्त्यस्याः । तदस्यास्तीति मतु
प् ॥ सन्तानविशिष्टायाम् ॥

प्रज्ञा

प्रजाहितम् । न० जले ॥ प्रजाभ्यो हि
तम् ॥ त्रि० प्रजोपकारे ।

प्रजिनः । पुं० वायौ ॥

प्रजुष्टः । त्रि० प्रसक्ते ॥

प्रजेश्वरः । पुं० नृपे । राक्षि ॥ प्रजा
नामीश्वरः ॥

प्रज्भटिका । स्त्री० माचाहृत्तान्तरे ॥

य० । चत्वारिचतुष्कलकानि धेहि
तत्रापि जगत्समन्तं विधेहि । भणिता
फणिनायकपिङ्गलेन प्रज्भटिकासा
षोडशकलेन ॥ यथा ॥ रमते न-
मनः परितापधारि नमना गपिविर
मतिनयनवारि । यद्वधिविहरिणीदृ
क्पथमगामितद्वधिविधाशतमनु-
भवामि ॥

पूज्ञः । त्रि० पण्डिते ॥ पूजानाति
। ज्ञावबोधने । आतद्योऽसर्गद्वि
कः ॥ पूज्ञपूज्ञौ विरलजानुके०
इति हिमचन्द्रः ॥

पूज्ञमिः । स्त्री० पूज्ञाने ॥ शब्दादि
पूतीतौ ॥ सङ्केते ॥

पूज्ञप्तौ । स्त्री० जिनविद्यादेवीविशेषे
पूज्ञा । स्त्री० श्रेमुष्याम् । बुद्धौ ॥ य
था । पूज्ञाहीनस्य पठनमभ्यस्यदर्प
णं यथा । देवीपूजावतः शास्त्रं तत्त्व-
ज्ञानस्य साधनमिति ॥ अतीतानु-
स्मृतिर्मेधातत्कालयाहिणीमतिः ॥
शुभाशुभविचारज्ञाधीरुदाहृता ।
इति विशेषः ॥ पूज्ञायाम् ॥ अप

प्रज्ञामात्रा

रोज्ञानुभवपर्यन्तविचारि ॥ चेतना-
यांजीवनधर्मे ॥ प्रज्ञानाति । प्रज्ञा
यतेऽनयावा । ज्ञा० । आतश्चोप
सर्ग इतिकः

प्रज्ञाकायः । पुं० मञ्जुघोषे ॥ प्रज्ञै
वकायोऽस्य ॥

प्रज्ञाचक्षुः । त्रि० अश्वे ॥ प्रज्ञाचक्षु-
र्यस्य ॥

प्रज्ञातः । त्रि० प्रत्यक्षे ॥ सकलप्रमाण
श्रेष्ठतयाप्रत्यक्षगोचरः प्रज्ञातइत्यु-
च्यते । प्रकर्षणज्ञातः ॥

प्रज्ञानम् । न० बुद्धौ ॥ चिन्हे ॥ प्रज्ञा-
यतेऽनेनवा । भावकर्मकरणादौ-
न्युट् ॥ प्रज्ञप्तौ ॥ ब्रह्मविज्ञाने ॥
ब्रह्मणि ॥ प्रकृतं जन्मादिविक्रिया
विरहितंकूटस्थं ज्ञानं ज्ञप्तिरूपं वस्तु०
प्रज्ञानं तच्च ब्रह्म प्रज्ञानं श्रुतेः यनेक्षते
शृणोतीदं जिघ्रति व्याकरोति च । स्वा-
दस्वाद् विजानाति तत् प्रज्ञानमुदी-
रितम् । चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या
श्वगवादिषु । चैतन्यमेकं ब्रह्मातः
प्रज्ञानं ब्रह्म मय्यपीति विदुषामनुभ-
वाच्च । त्रि० पण्डिते ॥

प्रज्ञानघनः । त्रि० प्रज्ञानै करमे प्राप्ते ॥
स्वप्नजाग्रन्मनः स्पन्दनानिघनी-
भूतानीष । यथारात्रौ नैशेन तम-
साऽविभज्यमानं सर्वघनमिव तद्व-
त् ॥

प्रज्ञामात्रा । स्त्री० शब्दादिबुद्धिषु श-

प्रणतिः

व्दादिजनकेन्द्रियेषु ॥

प्रज्ञावान् । पुं० धीरे । प्रज्ञिले ॥ प्र-
ज्ञाअस्ति अस्य । मतुप् ॥

प्रज्ञावादः । पुं० प्राज्ञैर्वक्तुमनुचिते-
शब्दे ॥ प्रज्ञानामवादः । प्रज्ञा-
वतांपण्डितानांवादे ॥

प्रज्ञिलः । त्रि० पण्डिते । प्रज्ञास्थस्य
पिच्छादित्वादिलच् ॥

प्रज्ञुः । त्रि० प्रगतजानी ॥ प्रगतेविर-
लेजानुनीअस्य । प्रमंभ्यांजानुनो-
क्तुः ॥

प्रज्वरः । पुं० सारकेवैष्णवज्वरे ॥

प्रज्वलः । त्रि० उज्ज्वले ॥ प्रज्वलति ।
ज्वलदीप्तौ । अच् ॥

प्रज्वलितः । त्रि० उज्ज्वलिते ॥ दीप्ते ।
दह्यमाने ॥

प्रडीनम् । न० पञ्जिणांगतिवि० । उड्
नायक्रमवस्थे ॥ प्रथमंडयनम् । डी०
विहायसागती । नपुंसकेभावेक्तः ।
स्वादयश्चोदितइतिश्चोदित्वाग्निष्ठा-
नत्त्वम् ॥ पतनवेगवत्तायामिति-
कर्णपर्व ॥ अधः पतनवेगवत्ताया-
म् ॥

प्रणः । त्रि० प्रत्ने । पुरातने ॥ नश्च
पुराणप्रादितिनप्रत्ययः ॥

प्रणतः । त्रि० प्रह्वीभूते ॥ नमस्कृते ।

प्रणमतिस्म । शमप्रह्वत्त्वे । क्तः ।

कर्मणिक्तीवा ॥ प्रकर्षणनतोवा ॥

प्रणतिः । स्त्री० प्रणामे ॥ प्रणिपा

पृणाव :

ते । अनुनये । नमस्कारे ॥ प्रकृष्टा-
नतिः ॥ ईश्वरोजीवकलयाप्रविष्टो-
भगवानिति । प्रणमेदण्डवङ्गमा-
वाप्रवाण्डालगोखरम् ॥
प्रणतोदरः । त्रि० प्रनतोदरे ॥
प्रणयः । त्रि० प्रसरे । प्रश्रये । प्रीत्या-
प्रार्थने ॥ प्रेमणि । स्नेहे ॥ याञ्ज्या-
याम् ॥ विश्रम्भे ॥ निर्वाणे । मोक्षे
॥ सान्त्वनायाम् ॥ परिचये ॥ प्र-
णयनम् । गीज्० एरच् ॥ त्रि० ॥
प्रणयनम् । न० प्रापणे ॥ प्रणीयते ।
गीज्प्रापणे । ल्युट् ॥
प्रणयवान् । त्रि० प्रेमविशिष्टे ॥
प्रणयी । पुं० स्वामिनि ॥ त्रि० स्नेहव-
ति ॥ प्रणयोस्यास्ति । इनिः ॥ अ-
र्थिनि ॥
प्रणयिनी । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्रणवः । पुं० तारे । मन्त्रादौ । वेदा-
दौ । ब्रह्मणि ॥ प्रणवाद्यास्तथावे-
दाः प्रणवेचप्रतिष्ठिताः । वाङ्मयं
प्रणवः सर्वतस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
प्रणमन्तिहयं वेदास्तस्मात् प्रणव-
उच्यतेइतिसनत्कुमारवचनम् ॥
प्रणम्यते इतिप्रणवः ॥ नमेः
कर्मणिघञ् संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्य-
भावः । पृषोदरादित्वान्मस्यवः ।
प्रणयतेस्तृयते । गस्तुतौ । ऋदोर-
प ॥ यद्वा प्रणौतिप्रकर्षेणस्तौतिपर-
मेश्वरम् । गृ० । पचाद्यच् । उपस

पृणाय्य :

गादितिणत्वम् ॥
प्रणष्टः । त्रि० प्रकर्षेणनाशयुक्ते ॥
प्रणादः । पुं० तारशब्दे ॥ श्रवणाम-
ये । कर्णनादे । यथा । कर्णस्रोतः
स्थितेवातेशृणोतिविविधान्स्वरान्
। भेरीमृदङ्गशङ्खानांकर्णनादः सउ-
च्यते ॥ अनुरागजेशब्दे । प्रीतिजनि-
तेमुखकण्ठादिशब्दे । प्रीतिविशेष-
कृत्शीत्कृतशब्दे ॥ अनुरागकृतेश-
ब्दे प्रणादःशीत्कृतंनृणामितिशब्दा-
र्थवः । प्रणदनम् । णदअव्यक्तेशब्दे ।
घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्वं ।
प्रणामः । पुं० प्रणतौ प्रणिपाते । भ-
क्तिश्रद्धातिशययुक्तनमस्कारे । स्वाप-
कर्षबोधकव्यापारविशेषे । अष्टाङ्ग-
पञ्चाङ्गादिभेदभिन्ने ॥ यथा । दोर्भ्यां
म्यङ्गाञ्चजःनुभ्या मरसाशिरसादृ-
शा । मनसावचसाचेति प्रणामोष्ठा-
ङ्गैरितः ॥ बाहुभ्याञ्चैवजानुभ्यां
शिरसावचसादृशा । पञ्चाङ्गीयंप्रणा-
मः स्यात्पूजामुपवराविमौ ॥ एक-
हस्तप्रणामश्चएकंवापिप्रदक्षिणम् ।
अकालिदर्शनं विष्णोर्हन्तिपुण्यंपुरा-
कृतम् ॥ प्रणमनम् । णमप्रह्वत्वे
। घञ् ॥ यः शूद्रेणार्चितंलिङ्गंवि-
ष्णुंवाप्रणमेद्विजः । निष्कृतिस्त-
स्यनास्त्येवप्रायश्चित्तायुतैरपि ॥
प्रणाय्यः । त्रि० अभिलाषविवर्जिते
॥ असम्भते ॥ प्रणीयते । गीज्० ।

प्रणिहित :

प्रणाय्योसम्भतावितिसाधुः॥ प्रणा
य्यः साध्वनिन्दितद्वतित्रिकाण्डशे
षः ॥

प्रणालः । पुं० कृचिभजलनिः सरण
मार्गे । पयनाला० पनाला० इ०
भा० ॥ नल्यते । गलबन्धने । क-
र्मणिघञ् । उपसर्गादितिणत्वम् ॥
प्रणाली । स्त्री० आनुपूर्व्याम् ॥ कृचि
मास्वुनिः सरणमार्गे । पयनाली-
पनाली० इ० भा० ॥ गौ० डीष् ॥
प्रणिदानम् । न० विनिमये ॥ अत्य-
र्पणे ॥

प्रणिधानम् । न० प्रयत्ने ॥ प्रवेशने ।
अभियोगे ॥ समाधौ । मनसोविष
यान्तरवारणे । चित्तैकाग्र्ये ॥

प्रणिधिः । पुं० अनुचरे ॥ गूढपुरुषे ।
चरे ॥ प्रार्थने । याचने ॥ अवधाने
॥ प्रणिधानम्० प्रणिधीयतेवा । डु-
धाञ् । उपसर्गघोः किः प्रकर्षे
णनिधीयतेज्ञेयमत्रवा ॥

प्रणिपातः । पुं० अनुनये । प्रणतौ ।
प्रकर्षेणभक्तिश्रद्धातिशयेननीचैः प-
तने । दीर्घनमस्कारे ॥ दण्डवत्पत-
ने ॥ प्रकृष्टोनिपातः ॥

प्रणिहितः । चि० निश्चले । समाहि-
ते ॥ सम्प्राप्ते ॥ न्यस्ते । स्थापिते ।
निहिते ॥ प्रणिधीयतेस्म । डुधाञ् ।
क्तः । दधातेहिः अत्यन्ताप्ते ॥
प्रणिधिकर्मणानियुक्ते ॥

प्रतनुः

प्रणीतः । पुं० संस्कृताग्नौ ॥ प्रकर्षं
नीतः ॥ चि० क्षिप्ते ॥ उपसम्पन्ने
। पाकेनसंस्कृतेव्यञ्जनादौ ॥ विहि-
ते । कृते ॥ प्रवेशिते ॥ प्रणीयतेस्म
। णीञ् । कर्मणिक्तः ॥ उत्पन्ने ॥

प्रणीतमनाः । चि० हृष्टचित्ते ॥
प्रणीता । स्त्री० यज्ञपात्रविशेषे । वि-
ष्णोरासनार्थं वारिपूरितेचमसे ॥
टाप् ॥

प्रणुतः । चि० स्तुते ॥ प्रणूयतेस्म ।
णस्तुतौ । क्तः ॥

प्रणुन्नः । चि० कम्पिते ॥ प्रकर्षेणनु-
न्नः ॥

प्रणेता । चि० कर्त्तरि ॥ यथा । सर्वा
सामपिविद्यानांप्रणेताभगवान्शिव
इति ॥

प्रणेयः । चि० वशीभूते । वश्ये ॥
प्रकर्षेणनेतुंशक्यः । णीञ् । अचो-
यत् ॥

प्रणोद्यः । चि० प्रत्याख्येय ॥

प्रततः । चि० अभिव्यक्ते ॥ निरन्तरे ॥

प्रततिः । स्त्री० विस्तृती ॥ वल्ल्याम् ॥
प्रतनोति । तनुविस्तारे । क्तिवृत्तौ
चसंज्ञायाम् ॥

प्रतती । स्त्री० लटायाम् ॥ विस्तारे ॥
कृतिकारादितिडौष् ॥

प्रतनः । चि० पुरातने ॥ नष्टपुराणे
प्रादितिचशब्दात्तनप्रत्ययः ॥

प्रतनुः । चि० उत्कृष्टे ॥

प्रतानिनी

प्रतमकः । पुं० तमकप्रभेदे ॥ प्रित्ता
नुवड्ज्वरादियोगेनतमकस्यैवप्रतम
कसंज्ञा । यथा ॥ ज्वरमूर्च्छापरीत
स्यविद्यात्प्रतमकन्तुतम् । उदावर्त्त
राजोऽजीर्णक्लिन्नकायनिरोधतः ॥
तमसावर्द्धतेऽत्यर्थंशीतैश्चाशुप्रशाम्य
ति । मञ्जतस्तमभीवास्यविद्यात्प्र
तमकन्तुतदिति ॥

प्रतर्कणम् । न० वितर्के । ऊहे ॥

प्रतर्दनः । पुं० भगवति ॥ प्रलयेभृता
निप्रकर्षणतर्दतिहिनस्ति । तर्दहिं
सायाम् । नन्द्यादिच्वाल्ल्युः ॥ ऋ
षिविशेषे । दिवोदामात्मजेकाशि-
रजे ॥ प्रकर्षणतर्दयत्यभिभवतिस्व
शत्रुन् । इति ॥

प्रतलः । पुं० चपटे । तताङ्गुलिकरे ।
घाप० ड० भा० ॥ न० पातालवि०
॥ प्रतलति । तलप्रतिष्ठायाम् । अ-
च् ॥ संहतले ॥ प्रततेप्रशिष्टे तलेअ
च् ॥

प्रतान् । अ० विस्तारे ॥ प्रताम्यति ।
तमुकाङ्क्षायाम् । क्तिप् । अनुना-
मिकस्येतिदीर्घः । मोनोधातोः ॥

प्रतानः । पुं० तन्तुसंयुक्तेषुचपुशाला
वूप्रभृतिषु ॥ शाखापत्रप्रचये ॥ वि-
स्तारे ॥ प्रतननम् । प्रतन्यतेवा ।
तनु० । घञ् ॥ कुटिलतन्ती ॥ अ-
पतानकाम्ये वायुरोगविशेषे ॥

प्रतानिनी । स्त्री० प्रतानवत्याम् ॥

प्रतारणम्

शाखापत्रप्रचयः प्रतानः कुटित-
न्तुर्वा ॥ सोस्त्यस्याः । इन्नन्तान्डी
प् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रतापः । पुं० तापे ॥ तेजसि । कोष
दण्डजेतेजसि ॥ कोषोधनम् । दण्डो
दमः । तडे तुच्चात्सैन्यमपिदण्डः ।
ताभ्यांयत्तेजो जायतेतस्मिन्निति
यावत् ॥ प्रतापयति० अनेन । तप०
। ग्यन्त् ॥ पुंसीतिघः प्रतपनंवा ।
भाविघञ् ॥ अर्कवृत्ते ॥ प्रतापीपीरु
पातपावितियादवः ॥

प्रतापकः । पुं० रवेः पार्श्वगान्तरे ॥

प्रतापनः । पुं० नरकविशेषे । कुंभी
पाके ॥ न० पीडने ॥ प्रतापयति
। तपदाहे । ल्युः ॥

प्रतापवान् । त्रि० श्वः । त्रिचक्षणशत्रुवि-
दारकत्वेनप्रशस्तपीरुषे ॥

प्रतापसः । पुं० अलर्के । शुक्लार्कवृत्ते
॥ प्रतापंचक्षुस्तेजः स्यति । षो० ।
कः ॥ प्रकृतास्ताप्रसायेनवा ॥

प्रतापान्वितः । त्रि० शौर्ययुक्ते ॥

प्रतापी । त्रि० शत्रुतापके ॥ प्रताप-
यितुंशीलमस्य । ताच्छील्येणिनिः
॥ तेजस्विनो ॥ अतद्वनिठनाविती
निः ॥

प्रताम् । अ० ग्लानौ ॥

प्रतारकः । त्रि० वञ्चके ॥ प्रतारयति
। तृ० । शबुल् ॥

प्रतारणम् । न० वञ्चने ॥

प्रतिकूल :

प्रतारणा । स्त्री० वञ्चनायाम् ॥ यदौ
 ऋसिवशोक्तं जगदेकनकर्षणा ।
 उपास्यतांकलौकल्पलतादेवीप्रतार
 णेति० धूर्त्तजल्पितम् ॥

प्रतारणाय : । त्रि० वञ्चनीये ॥

प्रतारित : । त्रि० व्यसित । वञ्चिते
 कृतप्रतारणे ॥

प्रति । अ० प्रतिनिधौ ॥ इत्यम्भूता
 ख्याने ॥ आभिमुख्ये ॥ साचार्य
 । स्तोके ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥
 लक्षणं ॥ प्रतिदाने ॥ क्षेपे ॥
 निश्चये ॥ प्राति० प्रथते वा ।
 बाहुलकाड्डति : ॥ व्यावृत्तौ ॥
 प्रशान्तौ ॥ विरोधे ॥ समाधौ
 स्वभावे ॥

प्रतिक : । त्रि० कार्षापणिके ॥ का
 र्षापणे नक्रौत : । कार्षापणाद्विठन्
 वक्तव्य : ० प्रतिरादेशश्च वा ॥ ५५
 पतिकी ॥ स्त्री ॥

प्रतिकर्म । न० प्रसाधने । वेशे ।
 कृतशोभायाम् ॥ प्रत्यङ्गप्रतिख्या
 तं वाकर्म । शाकपाथिवादि ॥ वम
 नादिपञ्चकर्मस्वितिभिषज : ॥

प्रतिकार : । पुं० प्रतीकारे ॥ समे०
 । भटे० । प्रतिकरणम् ॥ कृजोध
 ज् ॥

प्रतिकूप : । पुं० परिखायाम् ॥

प्रतिकूल : । त्रि० अननुकूले । प्रस
 व्ये । अपसव्ये । प्रतीपे । विरु

प्रतिग्रह :

द्वार्थे ॥ प्रतीपंकुलात् । प्रतिकूल
 शब्दोद्दिलक्षणाविरुद्धे वर्त्तते ०
 प्रतिलोमवत् ॥ आत्मन : प्रति
 कूलानिपरेषानसमाचरेत् ॥

प्रतिकृति : । स्त्री० अर्चायाम् ॥ प्र
 तिनिधौ । तृणचर्म्मकाष्ठादिनि
 र्मिते प्रतिमापर्यायेवस्तुनि ॥ प्र
 तीकारे ॥ प्रकृष्टाकृति : । प्रति
 निधे : कृतिर्वा ॥

प्रतिकृष्ट : । त्रि० गुह्ये ॥ द्विरावृत्त्या
 कर्षिते ॥ प्रतिकृष्यते स्म ॥ कृष०
 । क्त : ॥

प्रतिक्रिया । स्त्री० प्रतीकारे ॥ प्र
 तिकरणम् । कृञ् : शच ॥

प्रतिजगम् । अ० पौन : पुन्ये ॥

प्रतिक्षय : । पुं० रक्षके ॥

प्रतिक्षिप्त : । त्रि० वारिते । प्रति
 हते ॥ प्रपिते ॥ आह्वयप्रपि
 तोयस्तुप्रतिक्षिप्त : सउच्यते ॥
 भेषजे ॥ कृताधिर्क्षेपे ॥ अधि
 क्षिप्ते ॥ अधिक्षिप्यते स्म । क्षिप
 प्रेरणे । क्त : ॥

प्रतिक्षेप : । पुं० प्रत्याख्यानं ॥

प्रतिगतम् । न० प्रतिलोमि ॥ प्र
 क्षिगतिविशेषे ॥ त्रि० प्रतिया
 ते ॥

प्रतिगमनम् । न० प्रतिप्रयाणे ॥

प्रतिग्रह : । पुं० स्वीकरणे । स्वीकृ
 तौ ॥ सैन्यपृष्ठे । सैन्यस्यपश्चा

प्रतिघ्नम्

द्विन्नसङ्घातेऽनीके ॥ प्रतिगृह्य
 तेऽनेन । ग्रहवृद्धित्वम् ॥ पतद्
 ग्रहे ॥ द्विजभ्योविधिवद्देये ॥ दान
 द्रव्यग्रहे ॥ ग्रहविशेषे ॥ क्रिया
 कारे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रहउपा
 दाने । विभाषाग्रह इतिपक्षेऽच्
 ब्राह्मणस्यार्थः प्रतिग्रहाज्जितः ।
 यथा । प्रतिग्रहाज्जिताविप्रीक्षि
 येश्वनिज्जिताः । वैश्येन्याया
 ज्जितास्यार्थाः शूद्रे शुश्रूषयाज्जि
 ताः ॥ अयाचितप्रतिग्रहेदोषाभा
 वोयथा । अयाचितोपपन्ने तु नास्ति
 दोषः प्रतिग्रहे । अमृतं तं विदु
 र्देवास्तस्मात्तन्नैवनिर्णयेत् ॥
 प्रतिग्राहः । पुं० पतद्ग्रहे । आचमन
 के । प्रोगते ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रह
 । विभाषाग्रहइतिपक्षेणः ॥ प्रति-
 ग्रहणे ॥
 प्रतिग्राहितः । वि० स्वीकारिते ॥
 प्रतिघ्नः । पुं० प्रतिघाते ॥ क्रोधे ॥
 प्रतिहननम् । हन० । अन्यत्रापिदृश्य-
 तइतिडन्यङ्कादिच्चात् कृत्त्वम् ॥
 मूर्च्छायाम् ॥
 प्रतिघातः । पुं० प्रतिवर्त्य ॥ प्रतिह
 ननम् । हन० । घञ्० । हनस्तो-
 चिमलोः । होहन्तेरितिकृत्वम् ॥
 प्रतिघातनम् । न० सारणे ॥ हन्तेः
 स्वार्थण्यन्ताल्ल्युट् ॥
 प्रतिघ्नम् । न० अङ्गे ॥

प्रतिज्ञा

प्रतिच्छन्दः । न० प्रतिरूपे ॥
 प्रतिक्षाया । स्त्री० प्रतिविम्बे ॥ पुं
 कृष्टाक्षाया ॥
 प्रतिजिह्वा । स्त्री० अग्रजङ्घायाम् ॥
 प्रतिजल्पः । पुं० वाक्यविशेषे ॥
 प्रतिजागरः । पुं० अवेक्षायाम् । प्रत्यवे
 क्षण ॥
 गृहमवेक्षस्वेत्यादिनियोगे ॥ प्रति-
 जागरणम् । जागृ० । घञ् । जा-
 ग्रोऽवैतिगुणः ॥
 प्रतिजिह्वा । स्त्री० उपजिह्वायाम् ।
 रसनकाङ्गे । आलजिव० इ० गौ०
 प्रतिजिह्विका । स्त्री० तालुमूलस्थक्षु
 द्रजिह्वायाम् । प्रतिजिह्वायाम् ॥
 घणिकायाम् ॥
 प्रतिज्ञा । स्त्री० अङ्गीकृतौ । अङ्गी
 कारे । साध्याभिधायिकायांवाचि ॥
 नृपाणांप्रतिज्ञापरिपालनंस्वर्गसाध
 नमितिबृद्धाः ॥ कर्तव्यत्वप्रकारक
 ज्ञानानुकूलव्यापारे । इत्यनुमिती
 गदाधरौ ॥ साध्यनिर्देशः प्रति
 ज्ञा ॥ इ० गीतमसूत्रम् ॥ ३३ ॥
 साधनीयस्यार्थस्य योनिर्देशः सप्र
 तिज्ञा ॥ साधनीयस्यवज्जिमत्वादि
 नापर्वतादिः । ——— (+*+)——
 तथाचपक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षसा
 ध्यतावच्छेदक विशिष्टवैशिष्ट्यबोध
 कशब्दइत्यर्थः । निगमनवारणायच
 साध्यांशे० साध्यतावच्छेदकातिरि

प्रतिज्ञान्तरम्

क्ताप्रकारकत्वं वाच्यम् । तदर्थं
साध्यतावच्छेदकप्रकारत विलज्ज-
णप्रकारताशून्यत्वम् । तेन प्रमेय-
वतः साध्यत्वनासिद्धिः उदासौन-
वाक्यवारणाय च न्यायान्तर्गतत्वे स-
ति प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नप-
क्षप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छि-
न्नसाध्यविषयता विलक्षणविषयता
कप्रबोधजनकत्वे सति प्रकृतपक्षे प्र-
कृतसाध्यबोधजनकत्वं तत्प्रतिज्ञा-
त्वावयवत्वादिकं परिभाषाविशेषवि-
षयत्वरूपम् तत्तद्व्यक्तित्वरूपञ्चे-
त्यपि वदन्ति ॥ प्रतिज्ञायते ० इति
॥ प्रतिपूर्वाज्ञानातेरातश्चोपसर्ग इ-
त्यङ् । टाप् ॥

प्रतिज्ञातः । वि० अङ्गीकृते ॥ प्र-
तिज्ञायते स्म । क्तः ॥ प्रतिज्ञात-
श्च रामेण तदा बालिवधं प्रतीतिरामा-
यणम् ॥

प्रतिज्ञानम् । न० अङ्गीकारे । प्र-
तिज्ञायाम् ॥ प्रतिपूर्वकज्ञानाते-
त्यट् ।

प्रतिज्ञान्तरम् । न० निग्रहस्थानवि०
प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधधर्मविकल्पा-
त्तदर्थनिर्देशः प्रतिज्ञान्तरम् ॥
४६ ॥ प्रतिज्ञातस्यार्थस्य प्रतिषे-
धे कृते तद्वृणोद्विषीर्षया धर्मस्य
धर्मान्तरस्य विशिष्टः कल्पो विकल्प-
स्तस्मात् विशेषणान्तरविशिष्टतया

प्रतिज्ञाविरोधः

प्रतिज्ञातार्थस्य कथनमिति फलिता-
र्थः । प्रतिषेधइत्यनेन भ्रष्टमिति
संवरणे विलंघने नापि स्वयं दृष्टमपि
भाव्यविशेषणे न दोष इत्युक्तम् ।
प्रतिज्ञातार्थस्य च पक्षलक्षणम् ॥
हेत्वतिरिक्तार्थस्य तितत्वम् । तेन
उदाहरणान्तरम् पक्षान्तरञ्च प्रति-
ज्ञान्तरत्वं न सङ्गृहीतं भवति ।
इदञ्च पक्षसाध्यविशेषण भेदात् प्र-
त्येकं द्विविधम् । यथा शब्दोऽनि-
त्यइत्युक्ते ध्वनी वाधेन परेण प्रत्ये-
कं वर्णात्मकः शब्दः पक्ष इति प्र-
तिज्ञान्तरम् । न च दमर्शान्तरम् ०
प्रकृतोपयोगात् । न च यं प्रतिज्ञा-
हानिः पूर्वोक्तस्यापरित्यागात् ।
एवं पर्वतो वह्निमान् मुरभिर्मलिनधू-
मवत्त्वादित्युक्ते ० कृष्णागुरुप्रभव-
ज्जिमानित्यत्र ० एवतादृशवज्जिमाध्ये-
यः मुरभिर्मलिनधूमवान्मवज्जिमा-
नइत्युदाहरणे न्यूनत्वेन प्रत्युक्तं ०
सतादृशवज्जिमानित्यत्र ० एवमन्यद-
प्युच्यम् ॥

प्रतिज्ञाविरोधः । पुं० निग्रहस्थानवि-
शेषः । प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोधः प्रति-
ज्ञाविरोधः ॥ ४७ ॥ अत्र च प्रति-
ज्ञाहेतुपदे कथाकालीनवाक्यपरे ।
तथा च कथायां भवचनार्थविरोधः ।
यद्यपि काचनमेवः पर्वतो वह्निमा-
न् हृदो वह्निमान् हृदत्वात् पर्वतो वह-

प्रतिज्ञाहानि

ह्निमान्काञ्चनमयधूमादित्यादौ हे
त्वाभासान्तरसाङ्कर्यम् । तथापि उ-
पधेयसङ्करेऽप्युपाधेरसाङ्कर्यान्निरी-
तः । नचासङ्कीर्णस्थलाभावः ॥
पर्वतोवह्निमान्धूमात्तयोयोधूमवान्
रुनिरग्निरित्युदाहरणे ० निरग्निश्चा-
यमित्युपनयेचतत्सत्त्वात् ॥ एवंनि-
गमनेपिवोध्यम् ॥ ४७ ॥

प्रतिज्ञासन्न्यासः । पुं० निग्रहस्या-
नविशेषे । पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञाता-
र्थस्यापनयनप्रतिज्ञासन्न्यासः ॥ ४८ ॥
॥ पक्षस्यस्याभिहितस्यपरिणप्रतिषेधे
कृतेसतितत्परौजिहीर्ष्याप्रतिज्ञा-
तार्थस्यपनयनसपलापइत्यर्थः ॥
यथा । शब्दोऽनित्येन्द्रियकत्वादित्य-
क्तं सामान्यं व्यभिचारिणपरिणाम-
त्यक्तं कएवमाहशब्दोऽनित्यइति ॥
४८ ॥

प्रतिज्ञाहानिः । स्त्री० निग्रहस्यान-
वि० ॥ प्रतिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञास-
दृष्टान्तं प्रतिज्ञाहानिः ॥ ४५ ॥ प्र-
तिकर्तृदृष्टान्तो यत्रसप्रतिदृष्टान्तः
परपक्षः स्वः स्वीयः दृष्टान्तोयत्र
सप्रदृष्टान्तः स्वपक्षः । तथाचस्व-
पक्षेपरपक्षधर्माभ्यनुज्ञाप्रतिज्ञाहा-
निः स्युर्विशिष्याभिहितपरित्याग-
इतिफलितार्थः । सिद्धान्तस्तुस्युर्वि-
शिष्यनाभिधीयतइति नापसिद्धान्त-
साङ्कर्यम् । स्यंपक्षहेतुदृष्टान्त सा-

प्रतितालः

भ्यतदन्यहानिर्भेदात्पञ्चधाभवति
॥ यथाशब्दोऽनित्यः कृतकत्वादित्य-
क्तं ० प्रत्यभिज्ञयाबाधितविषयो
यमित्युत्तरिते ० अस्तुतर्हिघटएव-
पक्षइति । एवंतत्रैवऐन्द्रियकत्वादि-
तिहेतोरनैकान्तिकत्वमितिप्रच्युक्ते
अस्तुकृतकत्वादितिहेतुरिति । एवं
पर्वतोवह्निमान्धूमात् अयोगोलक-
वदित्युक्ते ० दृष्टान्तः साधनविकल-
इति प्रच्युक्ते ० अस्तुतर्हिमहानसव-
दिति । एवमत्रैवसिद्धसाधनेचप्रच्यु-
क्ते ० अस्तुतर्हिद्रुमनवानिति । अ-
न्यहानिस्तुविशेषणहान्यादिः ।
यथा तत्रैवनीलधूमादित्युक्तंअमम-
र्थविशेषणत्वेनप्रच्युक्ते ० अस्तुतर्हि-
धूमादितिहेतुरित्यादि ॥ ४५ ॥

प्रतिज्ञेयः । त्रि० प्रतिज्ञातुंयोग्यं ॥
पुं० स्तुतिपाठके ॥

प्रतितन्त्रसिद्धान्तः । पुं० सिद्धान्तवि-
शेषे ॥ समानतन्त्रसिद्धः ॥ २६ ॥
समाशब्दएकार्थः तेनैकतन्त्रसिद्ध-
इत्यर्थः । स्वतन्त्रसिद्धइतिपर्यवसि-
तीर्थः । तथावादिप्रविवाद्यं कत-
रमात्राभ्युपगतस्तदेकतरस्यप्रतित-
त्रसिद्धान्तः इतिफलितार्थः । यथा
मीमांसकानांशब्दनित्यत्वम् ॥ २६ ॥

प्रतितालः । पुं० तालविशेषे ॥ यथा ।
कान्तारः समरोक्षश्चैकगुणोवाञ्छि-
तस्तथा । कथिताः शङ्करेणैवचत्वा

प्रतिध्वान :

र : प्रतितालका : ॥

प्रतिताली । स्त्री० तालकोद्घाटनं य-
न्त्रे । तालौ० इ० भा० ॥प्रतिदानम् । न० विनिमये । नैमये ॥
स्वामिनेभ्यस्तस्यार्पणे । दत्तस्य प्रति
निर्यातने ॥ प्रतिकृत्यदानम् । प्रती
पवादानम् ॥

प्रतिदारणम् । न० आजी । दुष्टे ॥

प्रतिदिनम् । न० प्रत्यहम् ॥

प्रतिदिवा । पुं० सूर्ये ॥ प्रतिदीव्यति
। दिवु० । कनिन्युवधितक्षिराजि
धन्विद्युप्रतिदिवडतिकनिन् ॥ दि
वमे ॥ प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन्नित्यधि-
करणेकनिन् ॥प्रतिदृष्टान्तः । पुं० परपक्षे । प्रतिकु
लदृष्टान्ते ॥प्रतिदेयम् । त्रि० क्रीतद्रव्यस्य दुष्क्रीत
बुद्ध्यापरावृत्त्यदाने ॥ यथा । क्रीत्वा
मूलेनयः पण्यं दुष्क्रीतं मन्यते क्रयी
। विक्रेतुं प्रतिदेयं तत्तस्मिन्नेवाङ्गा
विचतम् ॥ इतिमिताक्षरा ॥प्रतिद्वन्द्वौ । त्रि० प्रतिस्पर्द्धिनि ॥ वि
रोधिनि ॥ तत्तेदन्तं स्वतान्यत्वे त्व
न्ताहन्ते परस्परम् । प्रतिद्वन्द्वितया
लोकेप्रसिद्धेनावसंशयः ॥प्रतिध्वनिः । पुं० प्रतिरवे । प्रतिश-
ब्दे ॥प्रतिध्वानः । पुं० प्रतिश्रुति । प्रतिश
ब्दे ॥

प्रतिनिर्देशः

प्रतिनन्दनम् । न० वन्दने ॥ आशीर्वा
दादिभिः सम्भावने ॥

प्रतिनप्ता । पुं० प्रपौत्रे । पुत्रस्यपौत्रे ॥

प्रतिनवः । त्रि० नृतने ॥ प्रतिनृत्यते
गा० । ऋदोरप् ॥

प्रतिनिधिः । पुं० मुख्यसदृशे ॥

॥ मुख्यस्याभावितत्सदृशोयउपादी
यतस्यप्रतिनिधिरुच्यते ॥ यथा व्रता
दावत्यन्तासामर्थ्यसति० पुत्रं वा वि
नयोपेतं भगिनीं भ्रातरं तथा । एषा
मभावणवान्यं ब्राह्मणं विनियोजयेदि
ति गरुडपुराणम् ॥ काम्ये प्रतिनि-
धिर्नास्ति नित्यं नैमित्तिकेहिमः ।काम्यं प्रपन्ननादृश्यं मन्त्रे प्रतिनि-
धिवदुतिरिति ॥ कालमाधवीयवच
नान्नित्यं नैमित्तिकेकर्मण्ये वप्रतिनि
धिः कार्यः ॥ विश्वैश्चदेवैः साध्यै
श्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः । आपत्सु म
रणाङ्गीतैर्विधेः प्रतिनिधिः करइति
मनुः । मुख्यस्यविधिं सोमादेर्वैश्वान
र्यादिः प्रतिनिधिर्विश्वप्रतिपदेवा
दिभिरनुष्ठितोऽतोसौमुख्यासम्भवे-
कार्येनितुमुख्यसम्भवेकार्यद्वत्यर्थः ॥
प्रतिमायःम् ॥ प्रतिनिधीयते० सदृ
शीक्रियते । ड- धाञ्० । उपसर्गे
घोः किः ॥

प्रतिनिन्दः । पुं० प्रतिध्वाने ॥

प्रतिनियमः । पुं० व्यवस्थायाम् ॥

प्रतिनिर्देशः । पुं० प्रतिपाद्यतयाविधेः ॥

प्रतिपत्०द्

यतयावाकीर्तने ॥

प्रतिपक्षः । पुं० अरी । शत्रौ ॥ विप
रोतसाधकत्वे नाभिमते ॥ अन्तरा
य ॥ सादृश्ये ॥

प्रतिपक्षव्यः । त्रि० अवगन्तव्ये ॥

प्रतिपक्षिः । स्त्री० प्रवृत्तौ ॥ प्रागल्-
भ्ये ॥ गौरवे ॥ सम्प्राप्तौ ॥ प्रबोधे
सम्यग्ज्ञाने । पदप्राप्तौ ॥ सत्यवच-
ने ॥ साध्यस्यसत्यवचनं प्रतिपक्षिरु-
दाहृता ॥ प्रतिपदनमनयावा । प-
द० । क्तिन् ॥ मीमांसकमतेफलशू-
न्यकर्माङ्गे ॥ कर्तव्यज्ञाने ॥

प्रतिपक्षिपटहः । पुं० लम्पापटहे ।
नगरा० इ० भा० ॥ प्रतिपक्षेः
पटहः ॥

प्रतिपक्षर्यम् । न० द्रगडवाद्ये ॥

प्रतिपक्षभिसन्धिः । पुं० प्राप्तिसङ्कल्पे
॥ प्रतिपक्षेः अभिसन्धिः ॥

प्रतिपक्षफला । स्त्री० लुट्कारवेल्याम् ।

प्रतिपक्षसिद्धा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रतिपक्षिकः । त्रि० प्रतिपक्षप्राप्ते प्रा-
तिपक्षिके ॥ प्रतिपक्षेति । ठन् ॥

प्रतिपत्० द् । स्त्री० तिथिवि० । पक्ष-
तौ ॥ साचन्द्रस्यप्रथमकलाक्रियारू-
पा । वृद्धिरूपाचेच्छुक्ता । ह्रासरूपा-
चेत्कृष्णा ॥ तत्रजातस्यफलम् । म-
णिकनकविभूषा संयुतश्चारुकान्ति-
निर्जकुलकमलोद्घाटमार्तगड-
विम्बः । प्रतिपदिशशिपूर्णीलब्ध

प्रतिपालकः

जन्मप्रतापीभवतिविमलवेशश्चारु-
केशःपूजेशः ॥ मतौ । संविदि । चेतना-
याम् ॥ द्रगडवाद्ये ॥ उप प्रतिपद्यते
क्रम्यतेऽनया । पदगतौ । सम्पदा-
दित्वात्क्लिप् ॥ प्रतिपदनम् । कर-
णेवाक्लिप् ॥ तिथीनां प्रवरायस्माद्
ब्रह्मणा समुदीरिता । प्रतिपाद्याप-
देपूर्वप्रतिपक्षे न सोच्यते ॥ अत्रचन्द्र-
दर्शनकारणं यथा । अमावास्याघटी
शोध्याषष्ठ्याहर्मानसंयुता । सूर्यरा-
हुघटौभ्यश्चेदधिकादृश्यते शशीति
ज्योतिषम् ॥

प्रतिपद्यमानः । पुं० भजमाने ॥

प्रतिपन्नः । त्रि० अवगते । विदिते ॥
अङ्गीकृते ॥ विक्रान्ते ॥ प्राप्ते ॥
प्रतिपद्यतेस्म । पद० । क्तः ॥

प्रतिपक्षशिफा । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥

प्रतिपादकः । त्रि० प्रतिपक्षजनके ।
बोधके । ज्ञापके । प्रमाणे ॥

प्रतिपादनम् । न० दाने ॥ प्रतिपक्षौ ॥
बोधके ॥ पद० । गण्यन्तः । भावे
ल्युट् ॥

प्रतिपादयिता । त्रि० समर्थयितरि ॥

प्रतिपादितः । त्रि० बोधिते ॥

प्रतिपादुकः । त्रि० प्रतिपद्यमाने ॥
लघपतपदेत्यादिना० उकञ् ॥

प्रतिपाद्यः । त्रि० बोद्धव्ये ॥ वक्तव्ये ॥

प्रतिपालकः । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥
प्रतिपालयति । पारचणे । सुबुल् ॥

प्रतिबन्धः

प्रतिपालनम् । न० पोषणे ॥ रक्षणे ॥
 प्रतिपालितः । चि० रक्षिते ॥
 प्रतिपाल्यः । चि० प्रतिपालनीये ॥
 प्रतिपिपादयिषा । स्त्री० प्रतिपादयि
 तुमिच्छायाम् ॥
 प्रतिप्रयाणम् । न० प्रतिगमने ॥ यथा
 प्रतिप्रयाणेष्वमृतायमानामिति ॥
 प्रतिप्रयातः । चि० प्रतिनिवृत्त्यगते ।
 मिलकेलौटे० इ० भा० ॥
 प्रतिप्रसवः । पुं० निषिद्धस्य पुनर्विधाने ॥
 प्रतिप्रसृतः । चि० प्रतिप्रसवविशिष्टे
 ॥ सामान्यशास्त्रविहितं क्वचिच्छा
 स्वेण प्रतिषिद्धं पुनर्विधीयमानं हि प्र
 तिप्रसूतमुच्यते ॥ पुनःसम्भाविते ॥
 प्रतिप्रसूता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
 प्रतिप्रियम् । न० प्रत्युपकारे ॥
 प्रतिफलनम् । न० प्रतिविम्बे ॥ चि०
 तुल्यफले ॥
 प्रतिफलम् । न० प्रतिविम्बे ॥
 प्रतिफलः । पुं० प्रफुल्ले ॥
 प्रतिफलकः । पुं० प्रफुल्ले ॥
 प्रतिवद्धः । चि० गृहीते ॥ मनोहरे ॥
 प्रतिवध्यतेस्म । वन्धवन्धने । क्तः ॥
 प्रतिवन्धविशिष्टे ॥
 प्रतिवन्धः । चि० प्रतियन्धनीये । प्र
 तिबन्धार्हे ॥
 प्रतिवन्धः । पुं० प्रतिष्टम्भे । कार्यप्र
 तिघाते ॥ प्रतिवन्धनम् । वन्ध० ।
 घञ् ॥

प्रतिभानम्

प्रतिवन्धकः । चि० प्रतिरोधके । वा
 धके ॥
 प्रतिवन्धिः । पुं० अनिष्टान्तरप्रसञ्ज
 केवाक्यविशेषे । प्रतिवन्धे ॥ प्रति
 वन्धे रनुत्तरत्वम् ॥
 प्रतिबलः । चि० समानबले ॥ शक्ते
 । समर्थे ॥
 प्रतिबोधः । पुं० स्फुटने ॥ निद्राप-
 गमे ॥ गुरुपदेशे ॥
 प्रतिबोधम् । अ० बोधबोधप्रतीत्यर्थे
 ॥ अव्ययविभक्तीत्यादिनायथार्थेऽव्य
 यीभावः ॥ बोधाभिमुखे ॥
 प्रतिभयम् । न० भये ॥ चि० घोरे ।
 भयङ्करे ॥ प्रतिगतं भयं येन । प्रादि
 समासः प्रतिगतं भयमस्मिन् ।
 प्रादिभ्योधातुजस्येति वा ॥
 प्रतिभयाकरः । चि० भयङ्कररूपे ॥
 प्रतिभयमाकरोयस्य ॥
 प्रतिभा । स्त्री० उपस्थितायां बुद्धौ ॥
 ज्ञानबीजभूते संस्कारविशेषे ॥ नव
 नवोन्मेषशालिन्यां बुद्धौ ॥ प्रज्ञा
 नवनवोन्मेषशालिनौ प्रतिभामता
 ॥ पञ्चमगृहे ॥ प्रतिभानम् । भा०
 । आतश्चेत्यङ् ॥
 प्रतिभागः । पुं० राज्ञा प्रतिदिनग्राह्यं
 फलकुसुमशाकटणाद्युपायने ॥
 प्रतिभानम् । न० प्रतिभायाम् ॥
 जन्मान्तरागतसंस्कारविशेषः क
 वित्त्वबीजं प्रतिभानमिति वामन

प्रतिमा

सूत्रम् ॥

प्रतिभानवान् । त्रि० प्रतिभाविशिष्टे
॥ प्रतिभैवप्रतिभानम् । प्रतिभान
मम्यस्य । मतुप् ॥ तात्कालिक
बुद्धिमति ॥

प्रतिभाञ्जितः । त्रि० प्रगल्भ ॥ प्रति
भयाञ्जितः ॥

प्रतिभामुखः । त्रि० प्रगल्भे ॥

प्रतिभार्गवः । पुं० प्रतिशुक्ले ॥ यद्विग
तः समुदयेद्विचरेद्यत्रगोलके ।
यद्द्वारभेषुविचरेत्त्रिविधः प्रति
भार्गवः ॥ एकग्रामेचतुःशालि
टुर्भिर्वा राष्ट्रविज्ञवे । पतिनानीय
मानायाः पुरः शुक्रोदुष्यतीति
नववध्वगमनेदीपिका ॥

प्रतिभासः । पुं० प्रतीतौ ॥

प्रतिभाहानिः । स्त्री० बुद्धिनाशे ॥

प्रतिभूः । पुं० लग्नके । धनिकाधम
र्णयोर्मध्यस्थे । जामन्डू० पारसी
यभापा ॥ सत्रिविधः एकोदर्शन
प्रतिभूः । द्वितीयोदानप्रतिभूः ।
अपरः प्रत्ययप्रतिभूरिति ॥ प्रति
० प्रतिनिधिर्भवति । भू० । भुवः
संज्ञान्तरयोरितिक्लिप् ॥ निर्णेत
रि ॥

प्रतिमः । त्रि० उत्तरपदस्थोयंस्वस
दृशे ॥ प्रतिमीयते । माङ् । आत
इत्यङ् ॥

प्रतिमा । स्त्री० गजदन्तस्यवम्बे ॥

प्रतियातना

अनुकृतौ । मूर्तिसदृशमृच्छिलादि
'निर्मितप्रतिरूपके । प्रतिमाने ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिमीयतेऽनया ।
माङ्माने । आतद्योपसर्ग इत्यङ्
॥ उपमायाम् ॥

प्रतिमानम् । न० प्रतिच्छायायाम् ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिकृत्यामोदतेऽ
नेन । माङ्माने । ल्युट् ॥ गज
कुम्भान्तराले ॥ गजदन्तद्वयान्तरे ॥
दन्तयोरुभयोर्मध्यं प्रतिमानमिति
स्मृतम् । बाह्यित्याद्योभागे ॥ प्रति
मीयतेऽनेन । मीर्ज्जुहिसायाम् ।
करणेति ल्युट् । मौनातिमीनोती
त्याच्चम् ॥

प्रतिमार्गकः । पुं० पुरविशेषे ॥ उद्र
ङ् ॥

प्रतिमुक्तः । त्रि० आमुक्ते । परिहित
कच्चुकादौ भटे ॥ प्रतिमुच्यतेस्म
। मुच्ल० । क्तः ॥

प्रतिमुखः । पुं० नाटकसन्ध्यन्तरे ॥
अभिमुखे ॥ विमुखे ॥

प्रतियत्नः । पुं० गुणाधाने । संस्कारे
॥ लिप्सोयाम् ॥ उपग्रहणे ॥
त्रि० यत्नवति ॥ प्रतियत्नम् । प्रति
यत्नतेवा । यतीप्रयत्ने । निकासा
दौवा । यजयाचेतिनङ् ॥

प्रतियातना । स्त्री० प्रतिकृतौ । प्र
विम्बे । प्रतियायाम् ॥ प्रतिया
त्यतेऽनया । यतनिकारोपस्कारयोः

प्रतिरोपणम्

। च० । ग्यासथन्योयुच् ॥ तुल्यया
 तनायाम् ॥
 प्रतियोगः । पुं० विरोधे ॥ प्रति
 युज्यते । घञ् ॥ सम्बन्धे ॥
 प्रतियोगी । त्रि० विरोधिनि ॥ यथा
 रागप्रतियोगीविरागः ॥ सत्प्र
 तिरक्षे ॥ यथा ॥ प्रतियोगिनं
 दृष्ट्वाप्रतियोगोनिवर्त्तते ॥ तुल्य
 शक्तिमति ॥ निरूपिते ॥ यथा ।
 सन्मात्रप्रतियोगिकम् । विद्यमान
 वस्तुमात्रनिरूपित मित्यर्थः ॥
 प्रतिरथः । त्रि० प्रतिपक्षे ॥
 प्रतिरवः । पुं० प्रतिलक्ष्मे ॥
 प्रतिरुद्धः । त्रि० प्रत्याहर्ते ॥
 प्रतिरूपः । त्रि० सदृशे ॥ न० ।
 प्रतिमायाम् ॥ प्रतिमदृशरूपं
 यस्य ॥
 प्रतिरूपकम् । न० प्रतिरूपे ॥ स्वा०
 कः ॥
 प्रतिरोडा । त्रि० प्रतिकृताचरण
 शीले ॥
 प्रतिरोधः । पुं० तिरस्कारे ॥ चौर्ये
 ॥ सत्प्रतिपक्षे ॥
 प्रतिरोधकः । पुं० चौरि । प्रतिबंध
 के ॥
 प्रतिरोधी । पुं० चौरि । प्रतिरोधं
 शीलमस्य । रुधिरं । सुपीतिणि
 निः ॥
 प्रतिरोपणम् । न० उत्खायपुना

प्रतिवासरः

रोपणं ॥
 प्रतिलक्षः । पुं० लाभे । लक्ष्मणे ॥
 प्रतिलोमः । त्रि० वामे ॥ विलोमे
 ॥ अचप्रत्यन्ववेत्यच् ॥
 प्रतिलोमजः । त्रि० प्रतिलोमजाते
 ॥ उत्तमवर्णायामधमवर्णाज्जाते ॥
 प्रतिवचनम् । न० उत्तरे । प्रति
 वाक्यं ॥
 प्रतिवचः । न० प्रत्युत्तरे ॥
 प्रतिवन्दी । स्त्री० स्वस्वीकृतदोषसा
 र्थ्यं ॥
 प्रतिवसथः । पुं० ग्रामे ॥
 प्रतिवस्तुमा । स्त्री० अनङ्कारवि० ॥
 प्रतिवाक्यम् । न० उत्तरे ॥ प्रतिव
 चनम् ॥ ग्यत् ॥
 प्रतिवाणिः । स्त्री० प्रतिवाक्यं ॥
 प्रतिवातः । पुं० वायुवि० ॥ योगुरु
 देशाच्छिष्यदेशमागच्छतिवायुः स
 प्रतिवातइत्युच्यते ॥
 प्रतिवादः । पुं० प्रत्याख्यानं ॥ प्रति
 वदनम् । वद० । घञ् ॥ विरोधे ॥
 प्रतिवादी । त्रि० विरोधिनि ॥ प्रतिवा
 दोअस्यास्ति । इतिः ॥ प्रतिपक्षे
 ॥ यथा । यदात्वे दधियः पक्षः
 कल्पितः पूर्ववादिना । दद्यात्
 तत्पक्षसंबन्धं प्रतिवादीतदोत्तरम्
 ॥ इतिवृहस्पतिः ॥
 प्रतिवापः । पुं० प्रतिवापे ॥
 प्रतिवासरः । पुं० प्रतिदिने ॥

प्रतिशीर्षकम्

प्रतिवासी । त्रि० आसन्नगृहिणि ।
प्रतिवेशवासिनि । परीसी० इ०
भा० ॥ प्रतिवसति । वस० । य
द्यादिणिनि : ॥

प्रतिविधानम् । न० प्रतियत्ने ॥
प्रतिविधिः । पुं० प्रतीकारे ॥
प्रतिविम्बम् । न० प्रतिरूपे । प्रति
मायाम् ॥ तत्तदुपाधिषुविम्बाका
रेचित्तपरिणामे ॥ प्रतिकृतिर्विम्ब
स्य । कुगतीतिसमासः ॥

प्रतिविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ।
अतीस० इ० भा० ॥ प्रतीपविषं
यस्याः ॥

प्रतिविष्णुकः । पुं० मुचुकुन्दवृत्ते ।
मुचुकुन्दपुष्प० इ० प्रसिद्धे ॥

प्रतिबिहितः । त्रि० सज्जिते ॥

प्रतिवेशः । पुं० प्रतिवासिगृहे ॥ प्रति
वासिनि ॥ प्रतिविशेषञ् ॥

प्रतिवेशवासी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिवेशी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिशब्दः । पुं० प्रतिधाने । मुख्यस-
दृशध्वन्यक्षरे ॥

प्रतिशरणम् । न० प्रतिगृहे ॥

प्रतिशासनम् । न० आहूयभृत्यादीनां
कार्यप्रेरणे ॥ प्रतिपूर्वात्० शासुश्च
नुशिष्टावित्यस्मात्त्व्युट् ॥

प्रतिशिष्टः । त्रि० प्रहिते । प्रेरिते ॥
प्रत्याख्याते ॥

प्रतिशीर्षकम् । न० निष्कृत्ये ॥

प्रतिषेधः

प्रतिशुक्रः । पुं० प्रतिभार्गवे ॥

प्रतिश्या । स्त्री० पीनसे ॥ प्रतिश्यायते
नयाश्रयैङ्गती । आतश्चोपमर्गङ्-
त्यङ् ॥ टाप् ॥

प्रतिश्यायः । पुं० पीनसे । नासास्त्रा
वरोगे ॥ प्रतिक्षणश्यायते । श्यैङ्
। श्याद्व्यधितिणः ॥

प्रतिश्रयः । पुं० सभायाम् ॥ आश्र-
ये । आश्रये ॥ निवासे ॥ यज्ञगृहे
॥ प्रतिश्रयणम् अत्रवा । श्रिञ्०
। एरच्० घोवा ॥

प्रतिश्रवः । पुं० अङ्गीकारे । अभ्यु-
पगमे ॥ प्रतिपूर्वाच्छृणोतेः ऋदो
रप् ॥

प्रतिश्रवणम् । न० आज्ञाङ्गीकरणे ॥

प्रतिश्रुत् । स्त्री० प्रतिधाने ॥ शुश्र-
वणे । सम्पदादित्वात्किप् प्रति
प्रथमशब्दलक्ष्मी कृत्यश्रूयते० इ०
प्रतिश्रुत् ॥

प्रतिश्रुतः । त्रि० स्वीकृते । अङ्गीकृते ॥

प्रतिश्रूयतेस्म । श्रु० । क्तः ॥

प्रतिषिद्धः । त्रि० निषिद्धे । प्रतिषेध
विषये ॥ अप्रतिषिद्धमनुमतंभवती
तिथया ॥

प्रतिषेडा । त्रि० निषेधके । माशब्दि-
के । प्रतिषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेधः । पुं० निषेधे ॥ यथा ।

प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधप्रधानता
। पर्युदासः सविज्ञोयचोत्तरपदे

प्रतिष्ठा

ननञ् ॥ इ० ॥ पर्युदासः सदृश
 ग्राहीप्रतिषेधोनिवर्तकः । इतिच ॥
 प्रतिषेधकः । त्रि० निषेधकर्तरि ॥
 प्रतिषेध्यः । त्रि० प्रतिषेधकर्तुं यो
 ग्ये ॥
 प्रतिष्कशः । त्रि० सहाये ॥ वार्ताह
 रे ॥ पुराणे ॥ कशगतिशासनयोः
 । प्रतिपूर्वोऽस्मात्पचाद्यचि० प्रति-
 ष्कशश्चकशेरितिमुट्पत्वञ्चनिपात्य
 ते ॥
 प्रतिष्कषः । पुं० चम्पूरज्जौ ॥
 प्रतिष्टम्भः । पुं० प्रतिघाते । प्रतिव-
 न्धे । रोधे । प्रतिष्टम्भनम् । षम्भु-
 रोधे । घञ् ॥
 प्रतिष्ठः । पुं० सुपाश्वर्नामकहत्तार्ह
 त् पितरि ॥ त्रि० प्रतिष्ठायुक्ते ॥
 प्रतिष्ठा । स्त्री० गौरवे ॥ गौरवरूपाप्र
 तिष्ठाचपुण्यस्यपत्नी । यथा । पुण्य
 पत्नी प्रतिष्ठासापूजिता पुण्यदास
 दा । यथाविनाजगत्सर्वजीवन्मृ-
 तसमंमुने० तिभागवतम् ॥ ११ ॥
 क्षितौ ॥ स्थाने ॥ स्थितौ ॥ आत्म
 यापनायस्थाने । आस्पदे । आश्रये ॥
 अनिकेताद्यनाहारायेचसायंगृहा-
 गताः । तेषांगृहस्थः सर्वेषांप्रति
 ष्ठायोनिरेवचेतिविष्णुपुराणम् ।
 योनिरन्नादिदानेनजीवनहेतुः ॥ या
 गनिष्पत्तौ ॥ योगसिद्धौ ॥ संस्कार
 विशेषे ॥ तत्र • यथाशक्तिस्त्रपना-

प्रतिष्ठितः

दिपूर्वकं प्रतिमाहृदयेतन्मूलमन्त्र
 विन्यासेनदेवतायाविशेषमन्निधिः
 प्रतिष्ठेच्यायातम् । यद्योक्तं भविष्य
 पुराणे । स्त्रपनादियथाशक्तिकृत्वा
 तन्मूलमन्त्रकम् ॥ विन्यसेद्दृष्ट्याम्भो-
 जेप्रतिमासुकृताभवेदिति ॥ महा-
 कापिलपञ्चरात्रे । प्रतिष्ठाशब्दसं-
 सिद्धिः प्रतिपूर्वाच्चतिष्ठते । व-
 ह्यर्थत्वान्निपातानांसंस्कारादौप्रुतेः
 स्थितिः ॥ अर्थस्तदयमेतस्यगीयते
 शाब्दिकैर्जनैः । विशेषसन्निधिर्यातु
 क्रियतेव्यापकस्यतु ॥ सन्मूर्त्तौभाव
 नामन्त्रैः प्रतिष्ठासाभिधीयते ॥
 इति ॥ अकल्पिते ॥ प्रतितिष्ठ-
 च्येति कल्पितरूपरहितमकल्पित
 मुच्यते ॥ स्थानादपृच्युतौ । प्र-
 तिपूर्वात्तिष्ठतेरातथोपसर्गइत्यङ् ।
 उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम् ॥ चतु-
 रक्षरपद्ये ॥ यथा । भास्वत्क-
 न्या० सैकाधन्या । यस्याः कृत्वि०
 कृष्णोऽखिलत् ॥
 प्रतिष्ठानम् । न० नगरवि० । चक्रव-
 र्त्तिनः पुरुवरसीराजधान्याम् । व्र
 ह्मावर्त्तः इ० विठूर० इ० च यस्य
 प्रसिद्धिः ॥
 प्रतिष्ठापितः । त्रि० विजिविशिते ॥
 प्रतिष्ठितः । त्रि० तात्पर्येणस्थिते ।
 संस्थिते ॥ निष्पन्नयागे ॥ संस्तु-
 ते ॥ प्रतिपूर्वः ष्ठा० । गच्छधिति-

प्रतिसर :

क्तः । द्यतिस्वतीतीत्वम् । उपस-
गांस् सुनीतीतिपत्वम् ॥ प्र ति
ष्ठांगते । गौरवान्विते ॥ इतच् ॥
प्र तिष्ठितानां चाकीर्त्तिर्मरणादति
रिच्यते ॥

प्र तिष्ठितप्रज्ञः । त्रि० परमार्थनिष्ठे ॥
यः सर्वज्ञानभिस्ते हस्तत्तत्प्राप्यशु
भाशुभम् ॥ नाभिनन्दति नर्त्तयति
स्य प्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ यदासंहरते
चायकृर्माज्ञानीव सर्वशः । इन्द्रि-
याणीन्द्रियार्थभ्यस्तस्य प्रज्ञाप्रतिष्ठि-
ता ॥

प्रतिसंरज्यमानः । त्रि० अविभाग-
सापद्यमाने ॥

प्रतिभंक्रमः । पुं० महाप्रलये ॥

प्रतिसञ्चरः । पुं० महाप्रलये ॥ सर्व-
पार्श्वभृतानां त्रिविधः प्रतिसञ्चरः ।
नैमित्तिकः प्राकृतिकस्तथैवात्य-
न्तिकोमतः ॥ ब्राह्मो नैमित्तिक-
स्तै प्राकृत्यान्ते प्रतिसञ्चरः । आत्य-
न्तिकश्च मोक्षायः प्राकृतो द्विपरा-
द्विकः ॥

प्रतिसन्धानम् । न० अनुसन्धाने
॥ प्रतिसन्धीयते । इधाञ् । क्यु-
ट् ॥

प्रतिसरः । पुं० सन्तभेदे ॥ माल्ये ।
स्रजि ॥ कङ्कणम् ॥ व्रणशुद्धौ ॥
चमृपृष्ठे ॥ प्रातः काले ॥ पुं०
न० मण्डने ॥ आरत्ने ॥ करसू-

प्रतिसूर्यक :

त्रि । कङ्कणा० इ० भा० ॥ त्रि०
नियोज्ये ॥ प्रतिसरति स्म० पचा-
द्यच्च ॥

प्रतिसरा । स्त्री० कङ्कणिकाया-
म् ॥

प्रतिसर्गः । पुं० पुराणलक्षणवि-
भेदे । अनुसर्गः । ब्रह्मणः सृष्ट्यन-
न्तरं रुद्रादीनां सृष्टौ ॥ रुद्रो विराट्-
मनुर्दक्षो मरीच्याद्यास्तु मानसाः ।
यं यं सगैपृथक् चक्रुः प्रतिसर्गः स-
सम्भृतः ॥ प्रतिसर्जनम् ॥ प्रति-
रुज्यते वा । रुजिर्धञ् ॥ प्रलये ॥

प्रतिसव्यः । त्रि० प्रतिकूलि ॥

प्रतिसान्त्वानिकः । पुं० मागधे । सु-
तिपाठके ॥

प्रतिभारणम् । न० दन्तादीनामङ्गुल्या
चर्पणे ॥ दन्तजिह्वामुखानां यच्चूर्ण-
कल्पावलेहकौः शनैर्घर्षणमङ्गुल्या
तदुक्तं प्रतिभारणम् ॥

प्रतिसीरा । स्त्री० जवनिकायाम् ।
व्यवधानपथ्याम् । कनात० चिक्०
इ० भा० ॥ प्रतिसिनोति । प्रति-
सीयते वा । पित्र्बन्धने । शुसिचि-
सीनां दीर्घश्चेति क्रन् ॥

प्रतिसूर्यः । पुं० कृकलासे ॥ द्विती-
यसूर्ये ॥

प्रतिसूर्यकः । पुं० कृकलासे ॥ उप-
सूर्यकमण्डले ॥ द्वितीयेर्के ॥ अस्य-
लक्षणं यथा । प्रतिसूर्यकः प्रशस्तो

प्रतिहार :

दिवसकृतुवर्णसप्रभः स्निग्धः ॥
 वैदूर्यनिभः स्वच्छः शुक्लश्चक्षुःसौ
 भिजः ॥ पीतोव्याधिजनयति अ-
 शोकरूपश्चशस्त्रकोपाय । प्रतिसूर्या
 णामालादस्य भयातङ्गनृपहर्त्री ॥
 दिवसकृतः प्रतिसूर्योजलदकृदुद-
 ग्दक्षिणेस्थितोऽनिलकृत् । उभय
 स्थः मल्लभयं नृपमुपरिनिहन्य
 धीजनहा ॥ इति ॥

प्रतिमष्टः । त्रि० प्रत्यास्याते ॥ प्रं प्रिते
 ॥ दत्ते ॥ प्रहिते ॥

प्रतिसोमा । स्त्री० महिषवल्ल्याम् ॥

प्रतिस्पर्धा । स्त्री० स्पर्धायाम् ॥

प्रतिस्पर्धी । त्रि० स्पर्धाविशेषे ॥ प्र-
 तिगर्जिते ॥

प्रतिहतः । त्रि० द्विष्टे प्रतिमुखलि-
 ते ॥ रुडे ॥ वडे ॥ प्रतिवडे ॥ प्र-
 तिहन्यतेऽस्म । क्तः ॥

प्रतिहतिः । पुं० विनाशे ॥ प्रतिघा-
 ते ॥

प्रतिहन्ता । त्रि० विनाशके ॥ प्रतिह-
 न्ति । हन० । बहुलमन्यत्रापीति
 तृन् ॥

प्रतिहरणम् । न० इतस्ततो नयने ॥

प्रतिहर्ता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रति
 हरति । हृज्० । बहुलमन्यत्रापी-
 तितृन् ॥ त्रि० वारयितरि ॥ प्रति
 हर्तात्वमापदाम् ॥

प्रतिहारः । पुं० द्वारि । द्वारे ॥ द्वा-

प्रतीक्षा

स्थे । द्वारपाले ॥ प्रतिद्वियतेऽनेना
 चवा । हृज्० । घञ्० । उपसर्गस्थे
 तिषाक्षिकोदीर्घाभावः ॥ प्रतिहर-
 णम् । भावे घञ् । प्रतिहारोजनवा-
 रणमस्त्यस्य । अर्श आद्यच् ॥ साम
 भक्त्यन्तरे ॥ पाञ्चभक्तिकस्य सामश्च
 तुर्यभक्ती ॥

प्रतिहारकः । पुं० सायाकारे ॥ इन्द्र-
 जानादिकारके ॥

प्रतिहासः । पुं० कारवीरे ॥ प्रतीक्षा-
 हासोऽस्य ॥ हासकप्रतिहास्ये ॥

प्रतीकः । पुं० अङ्गे । अवयवे ॥ त्रि०
 प्रतिकूले । प्रतीपे । विलोमे । प्रति
 गताङ्गैर्लक्ष्यीर्ययेनवा । न दृष्टयेति
 कप् ॥ प्रत्येति० प्रतीयतेवा । इण्-
 गतो । अलीकादयश्चेतिसाधुर्वा ॥

प्रतीकारः । पुं० कृतापकारस्य प्रत्यप-
 कारे । वैरशुद्धौ ॥ स्वप्राणादित्राणा-
 यव्यापारे ॥ प्रतिकरणम् ।
 कृज्० । घञ् । उपसर्गस्थे तिदीर्घः
 ॥ उपाये ॥ चिकित्सायाम् ॥

प्रतीकाशः । पुं० उपमायायाम् । उ-
 त्तरपदस्थित्यास्मदृशवचने ॥ प्रति
 काशते । काशदीर्घी । पचाद्यच् ।
 इकः काशइत्युपसर्गस्थदीर्घः ॥

प्रतीक्षणम् । न० प्रतीक्षायाम् ॥ ईज्०
 । ल्युट् ॥

प्रतीक्षा । स्त्री० प्रतीक्षणे । निज्ञाति
 प्राप्तीष्टार्थप्रतीक्षणे ॥ ईक्षणम् । ईज्०

प्रतीप :

दर्शनाङ्गनयोः । गुरोश्चैत्यः । टा
प् ॥

प्रतीच्यः । वि० पूज्य ॥ प्रतिप्रात्ये
॥ प्रतीक्षणीये ॥ प्रतीच्यते । ईज०
। ऋहलोर्ग्यत् ॥

प्रतिघातः । प० प्रतिघाते ॥

प्रतीची । स्त्री० पश्चिमदिशि ॥ प्रति
पश्चादिनाले अञ्चतिमर्थम् । अञ्चु
गतिपूजनयोः । ऋत्विगादिनाक्रि
न् । उगितश्च तिङीप् ॥

प्रतीचीनः । वि० प्राग्भवे ॥ प्रत्य-
क् ॥ विभापार्च रदिक्स्विशामि
तिष्ठः ॥

प्रतीच्छकः । वि० ग्राहके ॥

प्रतीच्छितः । वि० इष्टे ॥ गृहीते ॥

प्रतीच्यः । वि० प्रतीचिभवे ॥ यद्वा
गतिगैपिकोयत् ॥

प्रतीतिः । वि० सादरे ॥ ज्ञाते ॥ ह
ष्टे ॥ प्रख्याते ॥ प्राप्ते ॥ प्रस्थिते
॥ प्रत्येकमगात् ० प्रतीयते ॥ तिवा
। इण् ० । गत्यर्थत्वात् ० कर्तरि०
कर्मणिवाक् ॥

प्रतीतिः । स्त्री० प्रत्यये ॥ ज्ञाने ॥
सिद्धौ । भाने ॥

प्रतीपः । प० चन्द्रवंशीयर्जराजपुत्र
। शान्तनुराजपितरि ॥ वि० प्रति
कृते । पराङ्मुखे ॥ न० वामे ॥
अलङ्कारविशेषः ॥ यथा । प्रतीपमुप
मानस्य उपमयत्वकल्पनम् । त्यजो

प्रतीप :

जनसम्पन्नं त्यक्तुमदृशोविधुः ॥

प्रसिद्धो मानोपमेय प्रातिलोभ्यात्

प्रतीपम् ॥ यथावा । यत्त्वन्नेत्रसमा

नकान्तिसलिले मग्नन्दिन्दीवरं मे

घैरन्तरितः प्रियतवमुखच्छायानु

कारीशशी । येषि च दृग्मनानुका

रिगतयस्ते राजहंसागतास्त्वत्माह

श्रविणोदमात्रमपि मे दैवेन न ज्ञम्य

ते ॥ अन्योपमेयलाभेन वर्ण्यस्थाना

दरश्चतत् । अलङ्कारवर्णने वक्तृकान्त्या

चन्द्रोपितादृशः ॥ अत्युत्कृष्टगुण

तया वर्ण्यमानस्य ० अन्यत्र समादृश्य

समहमानस्य उपमेयं किञ्चित् प्रदर्श्य

तावता वर्ण्यस्य तिरस्कारो द्वितीयं

प्रतीपं । पूर्वस्मादपि विचित्रि वि

शिपशालि । यथा । गर्धममस्माव्य-

भिसंलोचनयुगले जकिं वहसि भद्रे ॥

सन्तोदशानि दिशि दिशि सरस्य ननु

नीलनलिनानि ॥ वर्योपमेयलाभेन

तत्रान्यस्याप्यनादरः । कः कौर्वदर्प

स्ते मृत्योश्च तत्तुल्याः सन्ति हि स्त्रि

यः ॥ अत्युत्कृष्टगुणतया क्वचिदप्यु

पमानभावः समहमानस्या वर्ण्यस्य

वर्ण्यमुपमेयं परिकल्प्य तावता तस्या

पितिरस्कारः पूर्वप्रतीपवैपरीत्ये

न तृतीयं प्रतीपम् ॥ यथावा । अह

मेव गुरुः सुदारुणानामितिहासा

हलमास्मतातदृश्यः । ननु मन्ति भ

वादृशानि भूयो भवन्ति स्मिन्वचनानि

प्रतीपदर्शिनी

दुर्जनानाम् । वर्ये नान्यस्योपमाया
अनिष्पत्तिवचश्चतत् ॥ मुधाऽपवादो
मुग्धाच्चित्वन्म, स्वाभं किलास्व, जम्
॥ अवर्ण्ये वर्योयमित्यनिष्पत्तिवच
नपूर्वभ्यउत्पर्शालिचतुर्थंप्रतीपं ।
उदाहरणेमुधापवादोक्त्याउपमि
त्यनिष्पत्तिरुद्घाटिता । यथावा ।
आकर्ण्यसरोजात्तिवचनीयमिदंभु
वि । शशांकस्तववक्त्रेणपामरैरुपसी
यते ॥ प्रतीपमुपमानस्यकैमर्थ्यं
मपिमन्वते । दृष्टञ्चेददन्तस्याः
किंपद्येनकिमिन्दुना । उपमेय
स्यैवोपमानप्रातिलोभ्यात् पञ्चमंप्र
तीपम् । यथावा । तद्भोजसस्तद्य
शसः स्थिताविमौवृथचित्ते कुरुते
यदायदा । तनोतिभानोः परिवेश
कैतवातवात्तशविधिः कुण्डल
नाविधोरपि । केचिदनन्वयोपमेयो
पमाप्रतीपानामुपमाविशिष्टत्वं नत
दन्तभविमन्वते । अन्यं तुपञ्चमंप्रती
पप्रकारमुपमानाक्षेप रूपत्वात्आ
क्षेपान्दङ्कारमाहुः ॥ प्रतिकूलआ
पोस्मिन् । ऋक्प्रवृत्तिअप्रत्ययः
। द्रव्यन्तरूपसर्गभ्यद्वितीत्यम् ॥

प्रतीपगः । त्रि० यतआगतसचैवग-
ते ॥ प्रतिकूलगामिनि ॥

प्रतीपदर्शिनी । स्त्री० स्त्रीमात्रे । प्रती
पंद्रष्टुंशीलमस्याः अपाङ्गनिरीक्ष
॥ ग्यात् । सुप्यजातावितिगिनिः ॥

प्रतीहारः

प्रतीमानम् । न० प्रस्यद्वीणादिमान
विशेषे ॥

प्रतीयमानः । ज्ञायमाने । प्रमाणस्य
विषये ॥

प्रतीरम् । न० तटे । तीरे । तीरथ-
ति । पारतीरकर्मसमाप्तौ । पचा
द्यच् । प्रान्योपसर्गनिवृत्तये ॥

प्रतीवापः । पुं० दुग्धादौदध्यादिभा
वार्थतक्रादिप्रक्षेपे ॥ निक्षेपे ॥
स्वर्णादिद्रुतस्यद्रव्यान्तरेणावचूर्णन-
इतिस्वाप्ती ॥ पार्श्वीयौपधविज्ञे ॥

प्रतीवेशः । पुं० प्रतिवेशे ॥ उपसर्ग
स्यवज्जोतिदीर्घः ॥

प्रतीमरः । पुं० कङ्कणे ॥

प्रतीहारः । पुं० द्वारि ॥ द्वारः स्त्री ॥

प्रतीहारो जनवारणमस्त्यस्य । अ-
र्थाद्यज ॥ अभ्यन्तजगं यथा ।
इङ्गिताकारतत्त्वज्ञोबलवान्प्रियद
र्शनः । अप्रसादोसदादक्षः प्रती
हारः सञ्च्यते ॥ अपिच । प्राग्गुः
सुरुपोदक्षश्चप्रियपादीनधीवतः । वि
त्तग्राह्यसर्वेषांप्रतीहारोविधीय
ते ॥ इति ॥ बुद्धौ ॥ मन्त्रिभिर्ग्रे
मयास्योपकृतंपूर्वमयद्वोपकरिष्य
ति । इतियः क्रियतेसन्धिः प्रती
हारः सञ्च्यते ॥ प्रतीहरणम्०
प्रतिद्वियतेनेनाच्वा । हञ् । धञ्
। उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

प्रतीहारो । त्रि० द्वारिणि ॥ द्वारार्थ

प्रत्त :

कप्रतीहारशब्दादस्यर्थे इति : ॥
 प्रतीहारी । स्त्री० दाःस्थितायाम् ।
 द्वारपालकर्मकल्याम् ॥ गी० डीप्
 प्रतीहासः । पुं० करवीर । शतप्रा
 शे । हयमारके ॥
 प्रतुदः । पुं० हारीतादिपक्षिगणे ॥
 यथा । हारीतोधवलः पाण्डुश्चित्र
 पक्षोबुधच्छुकः । पारावतः खड्ग
 रीटः पिकायाः प्रतुदाः स्मृताः
 ॥ अत्रमुख्यपाठस्त्वयम् । कालक-
 ण्ठकहारीतकपीतशतपत्रिकाः ।
 सारिकाखड्गरीटश्चपिकायाः प्रतु
 दाः स्मृताः ॥ इति । भावप्रका
 शीयव्याख्यानुरोधात् ॥ प्रतुदा
 सधुरापितकफवास्तुवराहिमाः ।
 लघवोवदवर्चस्काः किञ्चिद्वातक
 राः स्मृताः ॥ अपिच । लावा
 द्याविष्करोवर्गः प्रतुदाजाङ्गलाः
 मृगाः । लघवः शीतमधुराः क
 पायाश्चहितानृणाम् ॥ इति ॥
 प्रतोदः । पुं० प्राजने । लोहप्रोता
 ये वृषभादिप्रेरणदण्डे ॥
 प्रतोरणम् । न० वहिर्द्वारे ॥
 प्रतीली । स्त्री० ग्राममध्यमार्गे । रथ्या
 याम् । विशिषायाम् ॥ प्रतीलय-
 ति । तुलउन्माने । चु० । अच् ।
 णी० डीप् ॥
 प्रत्तः । त्रि० दत्ते ॥ प्रदीयतेस्म ॥
 डुदाज्दाने । क्तः । अचउपसर्गा

प्रत्यक्षम्

। तद्वतितादेशः ॥
 प्रत्तः । त्रि० पुरातने ॥ नश्चपुराणे
 प्रादित्तिचेनसमुच्चितम्त्वप्प्रत्ययः ॥
 प्रत्यक्चेतनः । पुं० त्वम्पदलज्ये ॥
 प्रत्यक्त्वम् । न० सर्वाभारत्वे ॥
 प्रत्यक्पर्णी । अपामार्गे ॥ द्रवन्त्याम् ॥
 प्रत्यक्षिपर्णान्यस्याः सा । पाककर्णेति डीप् ॥
 प्रत्यक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ प्रत्य
 क्षिपुष्पाण्यस्याः पाककर्णेति डीप् ॥
 प्रत्यक्श्रीणी । स्त्री० दन्त्याम् ॥ मृषि
 कपर्याम् । सुतश्चे ग्याम् ॥ प्रती
 चीर्श्रीणीयस्याः । समासान्तम्या
 भित्यत्वान्नकप् ॥
 प्रत्यक्षम् । अ० प्रत्यक्षे ॥ अजिअक्षिप्र
 तीतिवौष्पायाम् यथार्थत्वे नसमा
 सः । अज्जोराभिमुख्यमित्यर्थ० लक्ष
 णेनाभिप्रतीतिवाच्ययीभावः प्रति
 परसमनुभ्योऽङ्गादिति टच् ॥
 प्रत्यक्षम् । त्रि० प्रमाणविशेषे । श्रुती
 ॥ प्रामाण्यं प्रत्यनपेक्षत्वात् ॥ इन्द्रि
 यग्राह्ये । ऐन्द्रियके ॥ इन्द्रियार्थ
 सन्निकर्षजन्यार्थाकाराश्रया० इन्द्रि
 याश्रितवृत्तिः प्रत्यक्षं प्रमाणम् ॥
 प्रत्यक्षज्ञानकरणं प्रत्यक्षम् । इन्द्रि
 यार्थसन्निकर्षजन्यं ज्ञानं प्रत्यक्षम् ॥
 तद्द्विविधम् । निर्विकल्पकं० सविक
 ल्पकञ्चेति । तत्रनिष्प्रकारकं ज्ञा
 नं निर्विकल्पकम् । सप्रकारकं ज्ञा

प्रत्यक्षम्

नं० सविशाल्यकम् । यथा० इन्द्रियो
यम्० ब्राह्मणोयं० श्यामोयमिति ।
प्रत्यक्षज्ञानहेतुरिन्द्रियार्थसन्निकर्षः
- पङ्क्तिः । संयोगः संयुक्तसमवायः
संयुक्तसमवेतसमवायः समवेत
समवायः विशेषणविशेष्यभावश्चे
ति । तच्चक्षुषाघटप्रत्यक्षजनने०
संयोगसन्निकर्षः (॥ १ ॥ १ ॥)
घटरूपप्रत्यक्षे० संयुक्तसमवायः च-
क्षुस्संयुक्तेघटे रूपसमवायात् रूप
त्वसामान्यप्रत्यक्षे संयुक्तसमवेतसम
वायः चक्षुःसंयुक्तेघटे रूपसमवेतमत्
चक्षुस्त्वसमवायात् ॥ ३ ॥ श्रोत्रेण
शब्दसाक्षात्कारे० समवायः सन्निक
र्षः कर्णविवरवर्त्याकाशस्थश्रोत्र
त्वात्० शब्दस्याकाशगुणत्वात्० गुण
गुणिनोयसमवायात् ॥ ४ ॥ शब्द
त्वसाक्षात्कारे० समवेतसमवायः
सन्निकर्षः श्रोत्रसमवेतशब्द० शब्द
त्वसमवायात् ॥ ५ ॥ अभावाप्रत्यक्षे
विशेषणविशेष्यभावः सन्निकर्षः
घटाभाववद्भूतलमित्यत्र० चक्षुस्सं-
युक्तेभूतले० घटाभावस्यविशेषणत्वा
त् ॥ ६ ॥ एवंसन्निकर्षपटक्कजन्यं
ज्ञानं प्रत्यक्षम् । तत्करणमिन्द्रियम्
। तस्मात्० इन्द्रियं प्रत्यक्षप्रसाधमि
तिसिद्धम् ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्प
न्नं ज्ञानं व्यवपदेश्यमव्यभिचारिव्यव
सायकं प्रत्यक्षम् ॥ प्रतिगतीऽक्ष-

प्रत्यक्षम्

म् । अत्यादयडितिसमासः ॥ अनु
भवविशेषे ॥ तत्पङ्क्तिधम् । घ्राण-
जम् १ रासनम् २ श्रावणम् ३ चा
क्षुषम् ४ स्पर्शनम् ५ मानसम् ६
निर्विकल्पकसविकल्पकभेदेन प्रत्ये
कं द्विविधम् । निर्विकल्पकस्तु अती
न्द्रियम् । सविकल्पकं मनोयाह्यम् ।
षड्विधप्रत्यक्षे० आश्रयसमहत्वं का
रणम् । इन्द्रियकरणम् । विषयेण स
ह० इन्द्रियसन्निकर्षोऽप्यव्यापारः ।
यथा । घ्राणजादिप्रभेदेन प्रत्यक्षं प-
ङ्क्तिधंसतम् । घ्राणस्थगोचरीगन्धो
गन्धत्वादिरपि स्मृतः ॥ तद्वारसो
रमन्तायास्तथाशब्दोऽपि चक्षुतेः ।
उद्भूतरूपं नयनस्य गोचरीद्रव्याणितव
न्निपुणत्वं सङ्ख्ये । विभागसंयो
गपरापरत्वस्य सद्रवत्वं परिमाणयुक्त
म् । श्रियां जातिं योग्यवृत्तिं समवा-
यश्च तादृशम् । गृह्णाति चक्षुः स-
म्बन्धादालोकोद्भूतरूपयोः ॥ उद्भू
तस्य शब्दद्रव्यगोचरः सोऽपि च त्व
चः । रूपान्यच्चक्षुषोयोग्यं रूपमवा
पिकारणम् ॥ द्रव्याध्यक्षेत्तु चोयोगो
मनसा ज्ञानकारणम् । मनोयाह्यं
मुखं दुःखमिच्छाद्वेषोमतिः ह्य
तिः ॥ ज्ञानं यन्निर्विकल्पाख्यं तद
तीन्द्रियमिष्यते । महत्वं षड्विधे हे
तुरिन्द्रियकरणमतम् ॥ विषयेन्द्रि
यसम्बन्धोऽव्यापारः सोऽपि षड्विधः

प्रत्यक्

॥ इतिभाषापरिच्छेदः ॥

प्रत्यक्षत्वम् । न० अविलम्बितप्रतीति
कत्वे ॥

प्रत्यक्षदर्शनः । त्रि० साक्षिणि ॥ प्रत्य
क्षदर्शनम् । यस्यस्य ॥

प्रत्यक्षदर्शी । त्रि० साक्षिणि ॥

प्रत्यक्षदेवः । पुं० ब्राह्मणे ॥

प्रत्यक्षवादी । पुं० वीरे ॥

प्रत्यक्षी । त्रि० व्यक्तदृष्टार्ये ॥

प्रत्यक्षात्मा । पुं० अहंशब्दप्रत्ययालम्ब
ने० आत्मनि ॥ जडानृताहङ्कारा
दिभ्यः । मत्त्यज्ञानानन्दादिरूपतया
प्रतिअञ्चतिप्रतिप्रत्यक् । सचामावा
त्माच ॥

प्रत्यगाशापतिः । पुं० करुणे ॥

प्रत्यग्धृतः । त्रि० अन्तर्मुखीकृते ॥

प्रत्यग्रः । अभिनवे । नृतने ॥ शोधि-
ते ॥ प्रतिनवमयस्य ॥

प्रत्यग्रथः । पुं० अहिच्छत्रदेवे ॥

प्रत्यङ्गम् । न० कर्णाद्यवयवे ॥ यथा ।

प्रत्यङ्गकर्णनामाजिलिङ्गाङ्गानिकरा
दिकम् । इति ॥

प्रत्यङ्गिरा । स्त्री० देवीविशेषे ॥

प्रत्यक् । अ० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥

प्रतीच्यांदिशि० प्रतीच्यादिशः प्रती
चीदिम्बा । दिक्शब्देभ्यः । सप्तमी
पञ्चमीत्यादिनाऽस्मातिः । अच्चेर्लु
क् । लुक्त्वद्वितलुकि ॥ ॥ एवंदेश-
कालेच ॥

प्रत्यनीकः

प्रत्यक् । त्रि० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥

प्राग्भवे ॥ सर्वांस्तरदृष्ट्यादन्यस्मिन्
कीदृक्तत्प्रत्यगितिचेत्० तादृशीदृ-
गितिद्वयम् । यत्रनप्रसरेत्येतत्प्रत्य
गित्यवधार्यताम् ॥ निर्विशेषापरोक्षे
॥ जडानृताहङ्कारादिभ्यः सत्यज्ञा
नानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतीति
तथा । किन् ॥

प्रत्यञ्चितः । त्रि० पूजिते ॥

प्रत्यमन्तरः । त्रि० प्रत्यासन्ने ॥

प्रत्यनीकः । पुं० अरी । शत्रो । विरो
धिनि ॥ परपक्षसैन्य ॥ न० अल-
ङ्कारवि० ॥ यथा । प्रतिपक्षमशक्ते-
नप्रतिकर्तुंतिरस्क्रिया । यातदीय
स्यतत्स्तुत्यैप्रत्यनीकतदुच्यते ॥ न्य-
क्कृतिपरमपिविपक्षं साक्षान्निरसि
तुमशक्तेनकेनापियत्तमेवप्रतिपक्षमु
त्कर्षयितुं तदाश्रितस्य तिरस्करणम्
तदनीकप्रतिनिधितुल्यत्वात्० प्रत्य
नीकमभिधीयते । यथानीकेऽभियो
ज्यं तत्प्रतिनिधिभूतमपरंगूढतया-
केनचिदभियुज्यते० तथेहप्रतियोगि
निविजेयेतदीयोन्यो विजीयतद्वच्य
र्थः । उदाहरणम् । त्वंविनिर्जितम
नोभवरूपः साचमुन्दरभवत्यनुरक्ता
। पञ्चभिर्युगपदेवशरैस्तांतापयत्यनु
शयादिवकामः ॥ यथा । यस्यकि
ञ्चिदपकर्तुमक्षमः कायनिग्रहगृ
हीतविग्रहः । कान्तवैकुण्ठशक्त

प्रत्यभिवादः

तिष्ठतोराहुरिन्दुमधुनाप्रिधाधते ॥
इन्दोरत्रतदीयतासस्वन्धिमुखसम्ब-
न्धात् ॥

प्रत्यन्तः । पुं० स्त्रीच्छदंशे ॥ प्रतिगतो
ऽन्तम् । अत्यादयः क्रान्तादर्थे०
इ० स० ॥ त्रि० सन्निकृष्टे ॥

प्रत्यन्तपर्वतः । पुं० पादे । प्रधानाऽ
द्रिसमीपस्थचुद्रादौ ॥ प्रत्यन्ते०
महाद्रेः समीपे ॥ तः ॥

प्रत्यभिज्ञा । स्त्री० ज्ञानप्राप्त्याभि-
त्यादभिज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञादते ।
प्रत्यभिपूर्वाज्जानाते रातश्चोपसर्ग
इत्यङ् । टाप् ॥

प्रत्यभिज्ञानम् । न० इन्द्रियजिज्ञाने
॥ प्रत्यभिज्ञानं नाम पूर्वमनुभूतस्य
कालान्तरेपु माणेन तत्त्वोत्प्रेष्यपूर्व
कंज्ञानम् । तथाहि । आत्माहियो
हंवान्ये पितरावन्वभूयंसएवेदानीं-
स्थाविरेनमृन्नुभवामीति । योहं
मुक्तः स्वप्नमट्राक्षंसएवेदानीं जागर्मी
ति च वाक्यादयवस्थासु च० प्रत्यभिज्ञा
यते । प्रतिपूर्वाज्जानातेत्युट् ॥

प्रत्यभियोगः । पुं० प्रत्यपराधे ॥

प्रत्यभिवादः । पुं० अभिवादयित्राणी-
वादीर्वचने ॥ अभिवादयित्रे आणी-
वाद् । प्रत्यभिवादइति व्याख्यानात्
॥ अत्रोक्तं पतञ्जलिना । अविद्वांसः
प्रत्यभिवादेनास्मोयेन प्रुतिविदुः ।

प्रत्ययः

कामन्ते पुतावप्रोष्यस्त्वोष्विवायमहं-
वदेत् । स्त्रीवन्माभूमेत्यर्थं यं व्याक-
रणमिति ॥ स्त्रीष्विवेति । प्रत्यभि-
वादेहिगुणाम्प्रुतः कार्यः । प्रुतं
कर्तुं न जानातिसस्त्रीवद्वक्तव्यः अय
महमिति । नत्वभिवादयेदेवदत्तो
हमित्यादिना संस्कृतप्रयोगेणैव तिकै
यटः ॥

प्रत्यभिवादनम् । न० प्रत्यभिवादे ॥

प्रत्ययः । पुं० अधीने ॥ शपथे ॥
ज्ञाने ॥ विश्वासे ॥ उदयति च परिस्मि
नप्रत्यये शास्त्रयोनी० गतवति विल
यश्च प्राकृतेऽपि प्रपञ्चे । सपदिपदम्
दीतं केवलं प्रत्ययोयत् तदियदिति
मिमीते को हृदापण्डितोपि ॥ निश्च-
ये ॥ हेतौ ॥ कार्यं प्रत्ययते० जनकत्वे
न गच्छति० इति व्युत्पत्त्या प्रत्ययशब्दः
कारणवचनइत्याहुः ॥ प्रतीयतेस्मात्
कार्यमिति व्युत्पत्तेश्च ॥ रभ्य ॥ शब्दे ॥
प्रथितत्वे ॥ तृतीयाध्यायमारभ्य पञ्च
माध्यायपर्यन्तं प्रकृतेः परतोदिहि
तेषु सन्नादिकवन्तेषु ॥ प्रकृतिपरए
वप्रत्ययः प्रयोक्तव्यः । प्रत्ययपरै
वप्रकृतिरिति भाष्यम् ॥ न केवला
प्रकृतिः प्रयोक्तव्यानापि केवलः प्रत्य
यः इति च ॥ आचारे ॥ प्रत्ययन
म्० प्रतीयतेऽनेन वा । प्रत्ये तीति-
वा । इण् गतौ । एरच् पुंसीति धो
वा० पचाद्यज्वा ॥ प्रतिविषयमय-

प्रत्यवसितम्

तिगच्छतीतिवाविग्रहे । अय० ।

अच् ॥ प्रत्ययाः सहकारिण इतिचि
काण्डशेषः ॥

प्रत्ययकारिणी । स्त्री० मुद्रायाम् ।

काप० मोरकाप० इ० भा० ॥ अ-
भिज्ञाने ॥ प्रत्ययस्य निश्चयस्य कारि-
णी ॥

प्रत्ययितः चि० । आप्ते । विश्वस्ते ॥

प्रत्ययो विश्वासः सञ्जातोऽस्य । त
दस्य सञ्जातमितीतच् ॥

प्रत्ययी । चि० विश्वासिनि ॥ प्रत्ययो
अस्यस्य । इनिः ॥

प्रत्यरिः । पुं० पञ्चमतारायाम् ॥

प्रत्यर्थी । चि० शत्रौ ॥ प्रतिकूलमर्थ-
यितंशीलः । अर्थयाज्ञायाम् । सुषी-
तिगिनिः ॥ प्रतिवादिनि ॥ अर्थि
प्रतिपक्षे ॥ यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतो
लेख्यं यथावेदितमर्थिना । समामा-
सतदर्थीहर्नामजात्यादिचिह्नितम्
॥ अर्थ्यते इत्यर्थः साध्यः सोऽस्या
स्तीत्यर्थी० तत्प्रतिपक्षः प्रत्यर्थी ॥

प्रत्यर्पणम् । न० निर्यातने । न्यासा-
र्पणे ॥

प्रत्यर्पितः । चि० प्रतिदत्तः ॥ प्रत्य-
वकर्णनम् न० कृशत्वकरे ॥ नि-
वर्तके ॥

प्रत्यरः । चि० निष्कृष्टे ॥

प्रत्यवसानम् । न० भक्षणम् ॥ भोजने ॥

प्रत्यवसितम् । चि० भक्षिते ॥ प्रत्य

प्रत्यहम्

वातीयतेस्म । धोन्तकर्मणि । क्तः ॥

प्रत्यवस्कन्दः । पुं० प्रत्यवस्कन्दने
प्रत्यवस्कन्दनम् । न० व्यवहारोत्तर
प्रभेदे ॥ यथा । प्रत्यवस्कन्दनं नाम
सत्यंगृहीतम् । प्रतिदत्तं प्रतिग्रह-
लब्धमितिवा । यथाहनारदः । अ-
र्थिनालेखितोयोर्थः प्रत्यर्थीयदि
तंतथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्यव-
स्कन्दनं स्मृतमिति ॥ बृहस्पतिरपि
। अर्थिनाभिहितोयोर्थः प्रत्यर्थीयदि
तंतथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्य-
वस्कन्दनं हितदिति ॥

प्रत्यवस्थाता । पुं० शत्रौ ॥

प्रत्यवस्थानम् । न० दृष्टणाभिधाने ॥

प्रत्यवहारः । पुं० प्रलये ॥ प्रत्यव-
ह्रियन्ते प्राणिनोऽस्मिन् । हृञ्० ।
अवहाराधारेतिघञ् ॥

प्रत्यवायः । पुं० अङ्गवैगुण्यनिवन्धने
पाये ॥ प्रत्यवाय्यते । प्रत्यवपूर्वादि
यतेर्घञ् ॥

प्रत्यवेच्यः । चि० एतावत्कृतमेताव-
त्कर्तव्यमिच्छन्नु सन्धानेनविचार-
णीये ॥

प्रत्यश्मा । पुं० गैरिके । गिरिमृदि ॥

प्रत्यस्तः । चि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रत्यहम् । अ० प्रतिदिने ॥ अहः

अहः प्र० प्रति० यथार्थेऽव्ययीभावेन

पुंसकादन्यतरस्यामितिसमासान्त-

ष्टच् । टिलोपः ॥

प्रत्यादेश :

प्रत्याकारः । पुं० खड्गकोषे ॥
 प्रत्याख्यातः । पुं० दूरोकृते । निरा-
 कृते ॥ प्रत्याख्यायतेस्म । ख्याप्र-
 कथने० चन्द्रिडादेशोवा । क्तः ॥
 प्रत्याख्यानन् । न० निराकरणे ।
 निरमने ॥ ख्या० चाञ्चिडादेशोवा
 । ल्युट् ॥

प्रत्याख्येयः । त्रि० प्रणीये । प्रत्-
 याख्यातुंयोग्ये ॥ अचोयत् । ईत् ॥
 कुशाः शाकंपयोगभ्याः प्रत्याख्ये-
 यंनवारिच । अयाचिताहृतं ग्राह्य
 मपिदुष्कृतकर्मणः ॥ अन्यत्रकुल-
 टाषण्डपतितेभ्योहिपस्तथेतिगरुड
 पुराणे अध्यायः ॥

प्रत्यागतः । त्रि० पुनरागते ॥ स-
 न्निवृत्ते ॥

प्रत्यागमः । पुं० प्रत्यागमने । फि-
 रकेआवना० इ० भा० ॥

प्रत्यागमनम् । न० पुनरागमने । प्र-
 त्यागमे ॥

प्रत्यादिप्तः । त्रि० आच्छिद्यग्रहीतु
 मिच्छौ ॥

प्रत्यादिष्टः । पुं० निराकृते । निर-
 स्ते । माआगच्छेत्याद्युक्ते । प्रति-
 रुडे ॥ प्रत्याख्याते ॥ प्रत्यादिश्य
 तेस्म । दिश्वतिसर्जने । क्तः ॥

प्रत्यादेशः । पुं० निराकृतौ । प्र-
 त्याऽऽख्याते ॥ प्रसङ्गनिवारणे ॥
 भक्तंप्रतिदेवतायाउपदेशे ॥ प्रत्या

प्रत्याहारः

देशनम् । दिश्व० । घञ् ॥

प्रत्यायः । पुं० विश्वासि ॥

प्रत्यायकः । त्रि० प्रतीतिजनके ॥
 यथा । वर्णसमूहरूपतयाशब्दोऽर्थ-
 स्यप्रत्यायकइति ॥ यथावावृद्धिरादे-
 जित्यत्रवृद्धिशब्दस्यप्रत्यायकत्वमा-
 देचांप्रत्याय्यत्वम् ॥

प्रत्यायनम् । न० प्रतीतावानयनं ॥
 बोधजनने ॥

प्रत्यायितः । त्रि० विश्वसनीये ॥ प्र-
 त्ययएवप्रत्यायः तंप्राप्तः ॥

प्रत्यालीढम् । न० धन्विनांयुद्धकाले
 चरणन्यासभेदे । ऊर्ध्वस्थस्यवामपा-
 दप्रसारिदक्षिणपादसङ्कोचे ॥ त्रि०
 अशिते ॥ प्रत्यालेहनम् । लिह० ।
 नपुंसकेभावेक्तः ॥

प्रत्याशा । स्त्री० अभिलाषि ॥

प्रत्यासत्तिः । पुं० सामीप्ये ॥

प्रत्यासन्नः । त्रि० निकटवर्त्तिनि ॥

प्रत्यासरः । पुं० सैन्यपृष्ठे ॥

प्रत्यासारः । पुं० व्यूहस्यपश्चाद्भागे ।
 व्यूहस्यपश्चाद्व्यूहान्तरे । व्यूहपा-
 णी ॥ प्रतीपमासारयतिभग्नान्
 । सृ० । ग्यन्तः । अच् ॥

प्रत्याहतः । त्रि० कुण्ठिते ॥

प्रत्याहरणम् । न० प्रत्याहारे ॥

प्रत्याहारः । पुं० उपादाने । स्वस्व
 विषयेभ्यइन्द्रियाणांप्रत्याहरणे ॥
 स्वस्वविषयासम्प्रयोगेचित्तस्यस्वरू-

प्रत्युत्तरम्

पानुकारएवेन्द्रियाणामितिपातञ्ज-
ला : । विषयेभ्योनिगृहीतानीन्द्रि-
याणिचित्तरूपाण्येवभवन्ति । तत
अविज्ञेयभावात्चित्तधारणादिकं
निर्वहतीत्यर्थः ॥ सर्वाणीन्द्रिया-
णिस्वस्वविषयेभ्यः प्रत्याहरतीति-
तथा ॥ विषयेष्वात्मतादृष्टामनस-
श्चित्तमज्जनम् । प्रत्याहारः सवि-
ज्ञेयोभ्यसनीयोमुमुक्षुभिः ॥ प्रत्या-
हरणम् । हृज् । घञ् ॥ अक्षरस-
मास्त्राये । अल्पेनबहूनांग्रहणे ।
व्याकरणपुसिङ्गेष्वज्भलादिषु ॥
प्रत्याह्रियन्तेसङ्क्षिप्यन्तेवर्णायच ।
करणाधिकरणयोश्चेतिल्युटिप्रार्त्त-
कृत्यल्युटोबहुलमितिबहुलोक्तेर-
धिकरणे घञ् ॥ प्रतिकार्यमाह्रिय-
न्तेवा ॥

प्रत्याहारयोगः । पुं० श्रोत्रादीनी-
न्द्रियाण्यन्यं संयमाम्निपुजुह्वतीति
विहिते ॥

प्रत्युक्तः । त्रि० दत्तोत्तरे । प्रतिवा-
क्ये ॥

प्रत्युक्तिः । स्त्री० प्रत्युत्तरे ॥

प्रत्युत्क्रमः । पुं० प्रयोगार्थः । कर्मारम्भो-
प्रथमप्रयोगे ॥ प्रत्युत्क्रमणम् । घञ् ॥

प्रत्युत्क्रान्तिः । स्त्री० प्रत्युत्क्रमे ॥

प्रत्युत्तरम् । न० प्रतिवचने । उत्तरे ॥
उत्तरंप्रति० उत्तरे ॥ यथा । ममेयं
भूमिः क्रमागतत्वात् । इतिवाद्युक्ते ॥

प्रत्युपवेशनम्

समेयंभूमिर्दशवर्षीपभुज्यमानत्वात्
इतिप्रत्युत्तरं ॥

प्रत्युत्थानम् । न० अभ्युत्थाने । गात्रो-
त्थानपूर्वकसन्माने । प्रत्युत्थीयते
ऽत्र । षा० । ल्युट् ॥

प्रत्युत्पन्नः । त्रि० उत्पत्तिविशिष्टे ॥
प्रत्युत्पद्यतेस्म । षद० । क्तः ॥

प्रत्युत्पन्नमतिः । त्रि० प्रगल्भे ।

प्रतिभायुक्ते ॥ सूक्ष्मबुद्धियुक्ते । कु-
शाग्रौघमतौ ॥ कार्यावसरएवप्रत्यु-
त्पन्नामतिर्यस्यसः ॥

प्रत्युद्गतः । त्रि० प्रत्युदिते ॥ प्रत्यु-
द्गम्यतेस्म । गम्ल० । क्तः ॥

प्रत्युद्गमः । पुं० आगच्छतोर्गुर्वादेः
सन्मुखगमने । अभ्युत्थाने ॥ प्रत्यु-
द्गमप्रश्रयणाभिवादनं विधीयते
साधुमिथः सुमध्यमे । प्राज्ञैः प-
रस्मैपुरुषायचेतसागुहाशयायैवदे-
हमानिने ॥

प्रत्युद्गमनम् । न० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्गमनीयम् । न० धीतांशुकह्वये ॥
त्रि० उपस्थेये । समुपस्थानयोग्ये
पूजनीये ॥

प्रत्युद्घातः । पुं० प्रत्युद्गते ॥

प्रत्युद्यतः । त्रि० निवेदिते ॥

प्रत्युपकारः । पुं० उपकारंप्रतिउप-
कारे । प्रतिप्रिये ॥ प्रतिकर्तुम-
शक्तस्यजीवितान्मरणंवरम् ॥

प्रत्युपवेशनम् । न० निरोधने ॥

प्रथित :

प्रत्युप्तः । त्रि० खचिते ॥
 प्रत्युषः । न० प्रभाते ॥ प्रत्युषत्येभ्य
 कारम् । उषदाहे । उषः किदि
 लसिः अन्योपसर्गनिवृत्तयेप्रतीति ॥
 प्रत्यूढः । त्रि० हृते । वहिष्कृते ॥
 प्रत्यूषः । पुं० अहर्मुखे । प्रभाते ॥
 वसौ ॥ प्रत्यूषति० रुजतिकामुका
 न् । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिकः ॥
 प्रत्यूषः । न० प्रत्यूषे ॥
 प्रत्यूहः । पुं० विघ्ने ॥ प्रत्यूहनम्
 । ऊह० । घञ् ॥
 प्रत्येकम् । न० एकमेकप्रतीत्यर्थे ॥
 प्रत्येनाः । त्रि० चौर्यादिशिक्षके ॥
 प्रत्येनसः शिक्षकाः स्युश्चौर्यादौ
 तत्तदेनसि ॥
 प्रथनम् । न० विस्तारे ॥
 प्रथमः । त्रि० आदौ ॥ प्रधाने । सु-
 ख्ये ॥ प्रथते । प्रथप्रस्थने विस्तारे
 वा । प्रथेरमच् । प्रथमचरमेति
 सर्वनामत्वात्पक्षे० जसः शी । प्र-
 थमे प्रथमाः ॥
 प्रथमा । स्त्री० सु० औ० जस् इति
 त्रिके ॥
 प्रथयन् । त्रि० विस्तारयति ॥
 प्रथा । स्त्री० ख्याती । प्रसिद्धक्रिया
 याम् ॥ प्रथनम् ॥ प्रथ० । भिदा
 द्यङ् ॥
 प्रथितः । त्रि० विख्याते ॥ प्रथतेस्म
 । प्रथ । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः

प्रदक्षिणः

इट् ॥
 प्रथितिः । स्त्री० ख्याती । प्रथते
 प्रथ० । पदिप्रथिभ्यानिदितितिः ॥
 तितुवेष्वाग्रहादीनामितीट् ॥
 प्रथिमा । पुं० पार्थवे । पृथुत्वे ॥ पृ-
 थोर्भावः । पृथ्वादिभ्यइमनिज्वेति
 इमनिच् । रक्तोरितिरच्चादेशः ।
 टेरितिटिलोपः ॥
 प्रथिष्ठः । त्रि० अतिशयेनप्रथौ । अ-
 तिष्ठति ॥
 प्रथीयान् । त्रि० पृथुतरे ॥ ईयसुनि०
 रक्तोह्लादेरितिरिष्ठादेशः ॥
 प्रदः । त्रि० प्रदातरि । प्रकर्षणददा
 ति । डुदाञ् । कः ॥ प्रदाञ्
 इतिकर्मण्युपपदेविधानान्नकः त
 स्मादसाधुरिवायम् ॥
 प्रदक्षिणः । पुं० न० दक्षिणावर्तेनदेव
 तामुद्दिश्यभ्रमणे ॥ यथा । एकंदे
 व्यांरवौसप्त त्रीणिकुर्याद्विनायके ।
 चत्वारिंशवेकुर्यात् शिवेचाहंप्रद
 क्षिणम् ॥ सर्वदेवतुष्टिदप्रदप्रदक्षि
 णम् यथा । प्रसार्यदक्षिणं हस्तं स्वयं
 नम्रगिराः पुनाः । दक्षिणं दर्शय
 न्पार्श्वं मनसापिचदक्षिणः ॥ सकृ
 त्त्रिंशवेष्टयेत्तादेव्याप्रीतिः प्रजा-
 यते । सचप्रदक्षिणो ज्ञेयः सर्वदेवौ
 घतुष्टिदः ॥ अष्टोत्तरशतं यस्तुदेव्याः
 कुर्यात्प्रदक्षिणं सर्वान्कामान्समा
 साद्यपश्चान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ मन-

प्रहर :

सापिचयोदयाद्ध्यैभक्त्याप्रदक्षि-
णम् । प्रदक्षिणाद्यमगृहेनरकाणि-
नपश्यति ॥ अपिच । दक्षिणाद्याय
वींगत्वादिशंतस्याश्चशाम्भवीम् ।
ततश्चदक्षिणांगत्वानमस्कारस्त्रिको
णवत् ॥ अर्द्धचन्द्रमहेशस्यपृष्ठतश्चस
मीरितम् । शिवप्रदक्षिणेमन्त्रीअ-
र्द्धचन्द्रक्रमेणतु ॥ सव्यासव्यक्रमेणै-
वसीमसूचनलङ्घयेत् ॥ प्रसार्यदक्षि
णांहस्तंस्वयंनमश्शिरा : पुनः । दर्श
येदक्षिणां पार्श्वमनसापिचदक्षिणः ॥
त्रिधाचवेष्टयेत्सम्यक्देवतायाः प्र
दक्षिणम् ॥ एकहस्तप्रमाणश्चएकंवा
पिप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनंविष्णो
र्हन्तिपुण्यंपुराकृतम् ॥ प्रगतोदक्षि
णम् । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिचङ्चल्यव्ययी
भावः ॥

प्रदत्तः । त्रि० प्रकर्षेणदर्त्तं ॥

प्रदरः । पुं० विदीर्णभूभागे । विदारे
॥ शरं । वारणं ॥ भङ्गे ॥ नारीरुग्-
भेदे । असृग्दरं । तत्तुफलितयोन्या
रक्तादिधातुत्तरणे ॥ अस्यनिदानं
यथा । विरुद्धमद्याध्यशनादजीर्णा
दगर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च । याना
ध्वशोकादतिकर्षणाच्चभाराभिघाता
। च्छयनाद्दिवाच्च ॥ असृग्दरंभवेत्स
र्वसाङ्गमर्द्दं सवेदनम् ॥ तस्यातिवृ
द्धौदीर्घल्यंशमोमूर्च्छामदस्तृषा ।
दाहः प्रलापः पाण्डुत्वंतन्द्रारोगा

प्रदीपः

सुवातजाः ॥ सचतुर्विधउक्तोयथा
। तंश्लेषपित्तानिलसन्निपातैश्चतुः
प्रकारंप्रवदन्तिवृद्धादिति ॥ प्रदीप्य
ते० प्रदरणमनेनवा । हविदाररणे
। ऋदोरप् ॥ गर्त्ते ॥ प्रकृष्टभये ।
त्रि० तद्वति ॥

प्रदर्शनम् । न० संदर्शने ॥ दिङ्मात्र
दर्शने ॥ प्रदृश्यते । दृशिर् । ल्युट्
प्रदर्शितः । त्रि० आलोकिते ॥
प्रदलः । पुं० वारणे ॥
प्रदानम् । न० दाने ॥ प्रदीयमाने ॥
डुदाञ् । प्रपूर्वः । प्रकृष्टदाने ॥
प्रदानोचितः । त्रि० दानपात्रे ॥
प्रदिग्धम् । न० मांसव्यञ्जनभेदे ॥
यथा । मांसं बहुघृतैर्भृष्टं सित्वाचो-
ष्णास्वनामुहुः । जीरकाद्यैः समा
युक्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ तदेव घृत
तक्राव्यं प्रदिग्धं सत्रिजातकम् ॥
त्रिप्रकर्षेणलिप्ते ॥

प्रदिक् । स्त्री० विदिशि ॥ दिग्भ्यः
प्रगता । शान्ता ॥

प्रदिष्टः । त्रि० निर्दिष्टे । प्रदर्शिते ॥

प्रदीपः । पुं० गृहमणौ । दशेभ्यः ।
कज्जलध्वजे । दीपे । दीवा० इ०
भा० ॥ दीववृक्षाद्यकर्त्तव्यास्तैजसा
द्यैश्चभैरव । वृक्षेचदीपोदातव्योनतु
भूमौकदाचन ॥ सर्वसहावसुमती
सहतेनत्विदं दयम् । अकार्यपाद-
घातश्चदीपतापंतयैवच ॥ प्रदीप्यते

प्रदेशिनी

ऽनेनवादीपयतिप्रकाशयतिवा ।
दीपीदीप्ता । इगुपधत्वात्क । घ-
ञ्वा । अञ्वा । प्रोन्योपसर्ग
निवृत्त्यर्थः ॥

प्रदीपनः । पुं० स्यावरविषभेदे ॥ त
ल्लक्षणंयथा । वर्णतोलीहितोयः स्या
हीप्तिमान्दहनः प्रभः । महादा
हकरः पूर्वैःकथितः सप्रदीपनः ॥
अपिच । प्रदीपनस्तुदहनोरक्तवर्णी
ञ्जनाद्रिजः ॥ इ० ॥ त्रि० प्रका
शके ॥ प्रकर्षेणदीपयति । णिज
न्ताद्दीपेल्युः ॥

प्रदीप्तः । त्रि० प्रज्वलिते । दह्यमाने ॥
प्रदीप्ता । स्त्री० रवियुक्तदिशि ॥
प्रदूषितः । त्रि० उपहृते ॥
प्रदेयः । त्रि० पारितोषिके ॥
प्रदेशः । पुं० देशमात्रे । स्थितौ ।
आस्थाने । अवकाशे ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठ
सम्मिते ॥ भित्तौ ॥ एकदेशे ॥ प्र-
दिश्यते । दिश० । हलश्चेतिघञ् ।
उपसर्गस्यघञीतिपाक्षिकीदीर्घाभा
वः ॥

प्रदेशनम् । न० प्राभृते । उपायने ।
उपहारे ॥ प्रदिश्यते । दिश० । कृ
त्यल्युट् ॥

प्रदेशनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदिश्य
तेऽनया । दिश० । कर्णेऽल्युट् ॥

प्रदेशिनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदि
शति । दिश० । मुपीतिणिनिः प्र

प्रद्योतनः

देशीस्त्यस्यावा । इनि० ॥

प्रदेहः । पुं० आलेपभेदे । प्रलेपे ॥
आर्द्रोघनस्तथोष्णः स्यात्प्रदेहः श्ले
ष्मावातहा ॥ अनुलेपनाभ्यङ्गादौ ॥
प्रदोषः । पुं० रजनीमुखे ॥ त्रिमुह
र्त्तः प्रदोषस्याद्रवावसंगतेसतीत्ये
के ॥ प्रदोषोऽस्तमयादूर्ध्वघटिका
हयमिष्यतइत्ये ॥ प्रकृष्टदोषे ॥
दुष्यति । दुष० । अच् । टाप् ।
प्रारम्भोदोषायाः प्रादिसमासः ।
प्रारब्धादोषायस्मिन्वा । गोस्त्रियो
रितिङ्गस्वः ॥

प्रदोषव्रतम् । न० प्रदोषदिनेक्रियमा
णं व्रतानुष्ठाने ॥ यथा । यत्रदेवोमहा
देवोदेवीसंस्थाप्यविष्टरे । नृत्यं करो
तिपुरतःसार्धंदेव्यानिशामुखे । तत्रो
पोष्यरजन्यादौ प्रदोषेपूजयेच्छिवा
म् । प्रतिपक्षविशेषेणतद्देवोप्रीतिः ।
कारकमितिश्रीदेवीभागवतेश्रीदेवी
गीता ॥

प्रद्युम्नः । पुं० कामदेवे । कन्दर्पे ।
बुद्ध्यधिष्ठातरि । वामुदेवांशवि० ।
यथा । अनिरुद्धः स्वयं ब्रह्माप्रद्यु-
म्नः कामएवच । वल्लदेवः स्वयं-
शेषः कृष्णश्चप्रकृतेः परः ॥ प्रकृ-
ष्टद्युम्नंवल्लमस्य ॥

प्रद्योतः । पुं० आतपे । प्रकाशे ॥
प्रकृष्टोद्योतः ॥ रश्मौ ॥

प्रद्योतनः । पुं० सूर्ये ॥ कृप्रष्टोद्योत-

प्रधी :

न : ॥ न० द्युती ॥

प्रद्राणक : । त्रि० कुत्सितामवस्थांप्रा

प्ते । अन्नत्वाभादवस्थांप्राप्ते ॥

प्रद्राव : । पुं० पलायने । अपक्रमे ॥

पृद्रवणम् । द्रु० । प्रेद्र, सुसु, व-

डतिघञ् ॥

प्रधनम् । न० युधि । रणे । दारणे ।

डुधाञ् । कृपूवृज्जीतिक्युः ॥

प्रधर्षणम् । न० अभिभवे ॥

प्रधानम् । न० प्रकृतौ । गुणसाम्याव-

स्थायाम् ॥ परमात्मनि ॥ बुद्धौ ॥

प्रधत्ते सर्वमात्मनि । अन्यत्रापी-

तियुच् ॥ त्रि० उत्तमे ॥ प्रदधा-

ति । डुधाञ् । ल्युट्० युज्वा ।

प्रधत्ते ० प्रधीयतेऽनेनास्मिन्वा । क

र्तृकरणादौल्युट् ॥ पुं० न० महा-

मात्रे । सेनापत्यादौ ॥ प्रधीयते ।

कृत्यल्युट् इति कर्मणि ल्युट् ॥ प्र

धानानुयायिनौजनव्यवहाराभवन्ति

॥ प्रधानस्य प्रधानेन सह निरोधो-

नतु दुर्वलेन ॥

प्रधानात्मा । पुं० जगत्प्रकृतौ । सा-

यात्राम् ॥

प्रधावनः । पुं० वायौ ॥ त्रि० प्रकृ-

ष्टगमनविशिष्टे ॥ प्रकृष्टधावनंयस्य ॥

प्रधिः । पुं० रथसचक्रान्तेभूमिस्य-

र्शिभागे । नम्याम् ॥ प्रधीयतेऽनेन ।

डुधाञ् । उपसर्गघोः किः ॥

प्रधीः । त्रि० उत्कृष्टबुद्धियुक्ते ॥ प्रकृ-

प्रनिघातनम्

ष्टध्यायति । ध्यै० । ध्यायते : स-

प्रसारणश्चेति क्तिप् । हलश्चेति दी-

र्घः । नित्यस्त्रीत्वाभावान्नदी-

त्वम् । प्रकृष्टाधीर्यस्येति विग्रहे तु न

दीत्वम् ॥ स्त्री० प्रकृष्टवृद्धौ० तद्यु-

क्तायाश्च ॥ प्रकृष्टाधीः प्रकृष्टा-

धीर्यसावा ॥

प्रधूपितः । त्रि० प्रकर्षेण तप्ते । दीर्घे

श्च ॥ क्लेशिते ॥ प्रकर्षेण धूपितः ॥

प्रधूपिता । स्त्री० क्लेशितायाम् ॥ रवि

गन्तव्यदिशि ॥

प्रधूमितः । त्रि० सञ्जातधूमे ॥ ता०

स्त्री० सूर्यगन्तव्यदिशि ॥ प्रकर्षेण

धूमः संजातोऽस्यता० इतच् ॥

प्रध्वंसः । पुं० विनाशे । प्रकृष्टो

ध्वंसः ॥

प्रध्वंसाभावः । पुं० अभावविशेषे ॥

सच० सादिरनन्तः प्रध्वंसः उत्प

त्तेरनन्तरम् कार्यस्य । घटादावति

व्याप्तिवारणायानन्त इति । आका

शादावति व्याप्तिवारणाय सादिरि

ति ॥ प्रध्वंसश्चासावभावश्च ॥

कपालेषु घटादेर्विद्यमानस्यैवाभावः

प्रध्वंसाभावस्तिरोभावजनक इति

सत्कार्यवादिनः ॥

प्रनतोदरः । त्रि० विस्तृतीदरे । स्थू

लोदरे ॥ प्रकर्षेण नतं नम्रमुदरं यस्य

॥ रौस्त्री० ॥ युवादित्त्वान्नणः ॥

प्रनिघातनम् । न० प्रणिघातने ।

प्रपञ्च :

वधे ॥

प्रपञ्च : । पुं० सञ्चये ॥ विस्तारे ॥
 प्रतारणे । विप्रलम्भने ॥ विपर्या-
 से ॥ विपर्यासी ॥ वैपरीत्यंभमो-
 वामायितिस्वामी ॥ संसारे । नाम
 रूपलक्षणैतमेतद्विस्तारे । आका-
 शादिदेशान्ते जगद्विस्तारे ॥ प्रपञ्च-
 ते । पचिव्यक्तीकरणे । पचाद्यच्
 । अध्यारोपापवादाभ्यानिष्प्रपञ्चं
 चंप्रपञ्चते । अतः प्रपञ्चो न वास्तवः ।
 श्रथाहुर्गौडपादाचार्याः । प्रपञ्चो
 यदि विद्येत निवर्त्तत न संशयः ।
 मायामात्रमिदं द्वैतमद्वैतपरमार्थ-
 तः । विकल्पो विनिवर्त्तत कल्पितो
 यदि केनचित् । उपदेशादयं वादो
 ज्ञाते द्वैतं न विद्यते ॥ प्रपञ्चस्य
 किं कारणं किं स्वरूपमित्यादितर्क-
 जालं च न कर्त्तव्यं तस्य मायामय-
 त्वादिह्याहुराचायायथा ॥ किमि-
 दं किमस्य रूपं कथमिदमभूदसु-
 खकोहेतुः । इति न कदापि विचि-
 न्त्यचित्त्वमायेति धीमता विश्वम् ॥
 दंतिनिदारुविकारेदारुतिरोभव-
 तिसोपितत्रैव । जगतितथापरमा-
 त्मापरमात्मन्यपि जगत्तिरोधत्ते
 ॥ आत्ममये महति पटिविविधजगच्चि-
 त्मात्मना लिखितम् । स्वयमेव के-
 वलमसौ पश्यन् प्रमुदं प्रयाति परमा-
 त्मा ॥ तथा चोक्तं योगिनीहृदये

प्रपा

। जगच्चित्रं समालिख्य स्वेच्छातुलि-
 कयात्मनि । स्वयमेव समालोक्य प्री-
 णाति भगवान् शिव इति ॥
 प्रपञ्चितम् । त्रि० विस्तारिते ॥
 प्रपञ्चोपशमः । पुं० आत्मनि ॥ प्र-
 पञ्चसा उपशमो यस्मिन् ॥ चिन्मा-
 त्रममलमक्षयमद्वयमानन्दमनुभवा-
 रूढम् । ब्रह्मैवास्ति तदन्यन्न किञ्चि-
 दस्तीति निश्चयो विदुषाम् ॥
 प्रपथः । त्रि० शिथिले ॥
 प्रपथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ प्रक-
 र्षेण पथ्या ॥
 प्रपदम् । न० पादाय ॥ प्रकृष्टं प्रार-
 व्यं० प्रगतं वापदम् । प्रादयोगताद्य-
 र्थे प्रथमयेति समासः ॥
 प्रपदनम् । त्रि० प्राप्तिसाधने ॥ प्रप-
 द्यतेऽनेन । पद० । ल्युट् ॥ शर-
 णंगमने ॥
 प्रपद्यमानः । त्रि० मन्यमाने ॥
 प्रपन्नः । त्रि० शरणागते ॥ सकृदेव
 प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते । अभयं
 सर्वथा तस्मै ददाम्येतद्ब्रतं मम ॥
 प्रपद्यते स्म । पद० । क्तः । आग-
 ते ॥ प्राप्ते ॥
 प्रपन्नाडः । पुं० एङगजे । अक्षमर्द-
 के ॥
 प्रपा । स्त्री० पानीयशालिकायाम् ॥
 प्रपिवन्त्यस्याम् । पापानि । आत-
 इत्यङ् ॥

प्रपितृ :

प्रपाठक : । पुं० सामवेदाध्याये ॥
 प्रपाणि : । पुं० करसगाधोदेशे । पा
 णितले ॥
 प्रपात : । पुं० अतटे । भृगौ । निरव
 लम्बनपर्वतपार्श्वे । यस्मात्पतने
 ऽवस्थानक्रियाविशेषोनास्ति० तस्मि
 न् । प्रपतन्त्यस्मात् । पतृ० । अ-
 कर्त्तरीतिघञ् ॥ निर्भरे ॥ अभ्य
 वस्कन्दे ॥ कूले० । इतिहेमचन्द्रः
 पतनप्रदेशे । यत्रपततितत्र ॥ प्रप
 तत्यस्मिन् ॥
 प्रपान : । पुं० अश्वस्योत्तरोष्ठतले ॥
 प्रपायी । त्रि० पानकर्त्तरि ॥ रक्षणक
 र्त्तरि ॥
 प्रपावनम् । न० वनान्तरे । कामार-
 ग्ये ॥ त्रि० प्रकर्षेणशुद्धिजनके ॥
 प्रपितामह : । पुं० पितृपितामहे ।
 पितामहपितरि । विधातरि । ब्र
 ह्मणि ॥ हिरण्यगर्भस्यापिपितरिवा
 सुदेवे ॥ प्रकर्षेणपितामहः । प्राद
 यइति समासः ॥
 प्रपितामही । स्त्री० पितृपितामह्याम्
 ॥ प्रपितामहपत्न्याम् ॥ स्त्रीनभ
 र्त्तासहश्राद्धमाताभुङ्क्ते स्वधामयम्
 ॥ पितामहीचस्त्वे नैवस्त्वे नैवप्रपि
 तामही ॥ प्रकर्षेणपितामही ॥
 प्रपितृ : । त्रि० प्राप्तुमिच्छौ ।
 पतते : सन्नन्तादुः प्रत्ययः ।
 । सनिमीमेत्यादिना० इसादेशः

प्रफुल्ल :

अत्रलोपोऽभ्यासस्येत्यभ्यासलो पः
 प्रपुष्पाट : । पुं० चक्रमर्हे ॥
 प्रपुंनाड : । पुं० एङगजे । पद्माटे
 द्विपत्रजातंप्रपुंनाडशाकं सुखेदितं
 पिण्डितवाढवाढं । संसैम्भवंराजि।
 कयासुदिग्धं विमर्द्यसेव्यंकथितं
 हिपाच्यम् ॥ प्रपुंनाडोलघुः स्वादु
 र्वातश्लेष्महरः परः तिक्तः क
 फापहः श्वासकासकुष्ठकमीन्जये
 ॥ पुमांसंनाडयति । नडभंशे ।
 चु० । कर्मस्थण् । मस्थानुस्वारप
 रसवर्णैः प्रकृष्टः प्रगतोवापुंनाडः
 प्रपरिका । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥
 प्रपूरितः । त्रि० दग्धे । पूरिते ॥
 प्रपौण्डरीकम् । न० पुण्डर्ये । हस्ति
 नामनुष्याणाञ्चचक्षुष्येक्षुद्रविटपे ।
 शालपर्णीपत्रतुल्यच्छदे । चक्षुष्ये
 पुण्डरिया इति गौ० भा० प्र० ।
 स्थलपद्मेतिप्र० ॥ पुण्डरीकेणसदृ
 शम् । शेषे० इत्यण् । प्रकृष्टंपौण्ड
 रीकम् । यद्वास्त्रार्थेऽण् ॥
 प्रपौत्रः । पुं० पुत्रस्यपौत्रे । पौत्रस्य
 पुत्रे । प्रतिनप्तारि ॥
 प्रपौत्री । स्त्री० पौत्रस्यपुत्र्याम् ॥
 प्रफुल्लः । त्रि० उत्फुल्ले । सम्फुल्ले । फु
 ल्लोविकसिते ॥ फलति । त्रिफला०
 । जीतःकृतः । आदितश्चेतीडभा
 वः । तिचेत्युत्त्वम् । अनुसर्गात्फु
 ल्लक्षीवेतिनिष्ठातस्यलः । प्रादिस

प्रवालः

मासः ॥ प्रफुल्लतिवा । फुल्लविक
सने । प० अच् ॥
प्रबन्धः । पुं० सन्दर्भे रचनायाम् ॥
काव्यादिग्रथने ॥ पूर्वापरसङ्गतौ ॥
प्रवाहे ॥ प्रकृष्टोबन्धः
प्रबन्धकल्पना । स्त्री० कथायाम् ॥ प्र
बन्धेनकल्पना ॥ प्रबन्धस्य अभिधे-
यकल्पनास्वयंरचनावा ॥ प्रबन्धक-
ल्पनास्तोकसत्यांप्राज्ञाः कथांवि
दुः । परस्परश्रयायास्यात्सामता
ख्यायिकाक्वचित् ॥ द्वातकोलाह
लाचार्यः ॥
प्रवलः । पुं० पल्लवे ॥ त्रि० प्रकृष्टवल
संयुक्ते ॥ प्रकृष्टं बलमस्य न० प्रकृ-
ष्टवले ॥
प्रवला । स्त्री० प्रसारिण्याम् प्रकृ
ष्टं बलमस्यः अस्यांवा ॥ प्रकृष्टव
लयुक्तायाम् ॥
प्रवालः । पुं० न० अभिनवपल्लवे ।
किसलये ॥ वीणादृष्टे । अङ्गारक
मणौ । विद्रुमे । लतामणौ । रक्तव
र्णवर्तुलाकाररत्नवि० । मूंगा० इ०
भा० ॥ तस्य शुभाऽशुभलक्षणं यथा
। शुङ्घनं दृढं वृत्तं स्निग्धं गात्रसुरङ्ग
कम् । समंगुसिराहीनं प्रवालंधार
येच्छुभम् ॥ गौरं रङ्गजलाक्रान्तं वक्रं
सूक्ष्मं सकोटरम् । रुक्मकृष्णं लघु-
श्वे तं प्रवालमशुभं त्यजेत् ॥ विशेषो
युक्तकल्पतरोरनुसन्धेयः ॥ प्रक-

प्रबोधितः

र्षेणवल्यतेसंब्रियते । बलसंवरणे ।
घञ् ॥ यद्वा । प्रवलति । बलप्रा-
णने । ज्वलतीतिणः ॥ यद्वा० गद्य-
न्तात्पचाद्यच् ॥ जीवशाके ॥
प्रवालकः । पुं० जीवशाके जीवन्ते ॥
प्रवालफलम् । न० रक्तचन्दने ॥
प्रवाहिका । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे ॥
प्रवाहुः । पुं० कुर्परस्याधोभागे ॥
प्रवाहुकम् । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे
प्रवाहुकंगृहणीयात् ॥
प्रवुडः । त्रि० निद्रोत्थिते ॥ प्रफुल्ले ।
विकसिते ॥ ऊहापोहकुशले । पण्डिते ॥
आत्मबोधयुक्ते । निः सन्दे
हापरोक्षज्ञानिनि ॥ प्रकर्षण० अस
म्भावनादिरहितत्वे नबुद्धः ॥
प्रबोधः । पुं० विनिद्रत्वे ॥ ज्ञाने ॥
यथार्थज्ञाने ॥ चैतन्यप्रधाने । ब्रह्मा
कारान्तःकरणवृत्त्युपहितवृत्तावृत
चैतन्ये ॥ प्रकृष्टोबोधः ॥
प्रबोधनम् । न० अनुबोधे । गतगन्ध
सप्रयत्नं नोबोधने ॥ यथाकस्तूरिका
देर्मद्यादिनाप्रबुद्धिः । बुधश्चवगमने
। भावेल्युट् ॥ विबोधने ॥
प्रबोधनी । स्त्री० दुरालभायाम् । का
र्त्तिकशुक्लैकादश्याम् । देवउठनी०
इ० भा० ॥
प्रबोधितः । त्रि० सञ्ज्ञातप्रबोधे ॥
प्रकर्षणज्ञापिते ॥
प्रबोधिता । स्त्री० अतिजगतिप्रभेदे

प्रभव :

॥ यथा । सज्जसाजगौचभवतिप्रबो
धिता ॥ यथाश्रेयितामृषाचटुलमा
ननिद्रया० रतिकलिकुञ्जनिलयेवि-
लासिनी । मुरवैरिणावदनचुम्बना
स्मितमाततानसपदिप्रबोधिता ॥
प्रबोधिनी । स्त्री० उत्थानैकादश्याम् ।
प्रबोधन्याम् ॥
प्रभक्षणः । चि० असञ्चयशीले । खा
उद्वतिस्थ्याते ॥
प्रभञ्जनः । पुं० वायौ ॥ प्रकृष्टंभन
क्ति । भञ्जोचामर्दने । युच् ॥
प्रभद्रः । पुं० निम्बे ॥ चि० श्रेष्ठे ॥
प्रभद्रा । स्त्री० प्रसारिण्याम् ॥
प्रभवः । पुं० जलमूले ॥ जन्महीतो
पिचादौ । पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादि
मस्याने । प्रथमज्ञानार्थस्याने ॥
मुनिविशेषे ॥ जन्मनि ॥ उपादाने
निमित्ते ॥ प्रभवत्यस्मात् । अकर्त्त
रिचकारकडत्यधिकारादपादानार्थे
भुवःकदोरप् ॥ अन्यतुः सिषस्य
पुथममुपलभ्ये ॥ विष्णौप्रकृष्टोभवो
जन्मास्य ॥ यद्वा । प्रकर्षेणभवन्ति
ज्वायन्ते महाभूतान्यस्मात्पूर्वपदम्
॥ गुरोर्मानेनपष्ठिवत्पराणामादिमे
वत्सरे ॥ तत्पक्षायथा । बहुतोया
स्तथानेवावहुणस्याचलेदिनी । बहु
धीरास्तथागावो व्याधिरोगयिवर्जि
ताः ॥ प्रशान्तापार्निवाश्चैवप्रभवेप
रिकीर्तिताः ॥ १ ॥ सौर्वविशेषि

प्रभा

प्रभविष्णुः । पुं० उत्पत्तिकालेसर्व
स्यप्रभवनशीले ॥ प्रपूर्वाद्भवतेर्भुव
श्चेतिद्वष्णुच्० यद्यपिभुवश्चेतिद्वन्द्व
सि० द्वष्णुजिष्यते० तथा पि० जगत्
प्रभोरप्रभविष्णवैष्णवर्मितिलोकेपि
प्रयोगदर्शनात् । अर्चनिरङ्गुणाः
कवयङ्गतिसमाधानमकारिभट्टोजि
तीक्ष्णितेन ॥ प्रभौ ॥ यथा । नभ
र्त्तानैवचसुतोनपितामातरोनच ।
आदानेवाविसर्गेवास्तीधनेप्रभवि
ष्णवः । इ० ॥ चि० प्रकर्षेणभव
नशीले ॥

प्रभा । स्त्री० रुचि । त्विपि दीप्तौ ।
प्रकाशे ॥ तेजसोर्भार्येयम् यथा ।
प्रभाचदाहिकाचैवर्द्धेभार्येतेजसः
स्मृते । याभ्यांविनाजगत्सष्टुवि-
धातुञ्जनहीश्वरः इति ॥ यद्वाणां
इविधायांकायायाम् ॥ यथाहृष्टपि
पुत्रः । याचच्छायाप्रभामैवपड्विधा
माप्रकीर्तिता । स्वच्छान्निग्धा
प्रसन्नाचकान्ता दीप्ताविदीपनीति
कुबेरपुर्याम् ॥ जगतीकन्दः प्रभे
दे । मन्दाकिन्याम् । लक्ष्मणयथा
। स्वरगरविरतिननौरीप्रभेति । य०
। यत्तिदमनविधौवभौसङ्गतापदज
लकृष्टियस्यमन्दाकिनी । मुरनिहि
तसिताम्बुजसङ्घिभाहरतुजगदधंम
पीताम्बरः ॥ प्रभाति । भादीप्तौ
। चातथ्योपसर्गकः ॥ दुर्गायाम्

प्रभावती

॥ सूर्यपत्न्या ॥ गोपीविशेषे ॥
 प्रभाकरः । पुं० अग्नौ ॥ सूर्ये प्रभां
 करोति । दिवाविभेतिटः अर्कवृत्ते
 ॥ चन्द्रे ॥ समुद्रे ॥ सीमांसैक
 देशिनि ॥
 प्रभाकीटः । पुं० खद्योते ॥
 प्रभाञ्जनः । पुं० शोभाञ्जने ॥ प्रभा
 मनक्ति । अञ्ज् ० । कर्त्तरिल्युट् ॥
 बहुलमन्यत्रापीतियुच्वा ॥
 प्रभातम् । न० प्रातः काले । दिना
 दौ । प्रत्युष । उपसि ॥ भातुं प्रवृत्त
 म् आदिकर्मणिक्तः ॥ वैद्यः पुरोहि
 तोमन्त्रोदेवज्ञोयचतुर्थकः । प्रभात
 काले द्रष्टव्यो नित्यं स्तुत्रियमिच्छता ॥
 प्रभावः । पुं० शक्तौ ॥ नीतिवेदिनां
 प्रभावोत्साहमन्त्रजासुशक्तिशु ॥ की
 शदण्डजतेजसि ॥ प्रतापे ॥ महिम
 नि ॥ भवत्यनेन । भू० । श्रिणी
 भुवोनुपसर्गङ्घ्र ॥ भवनंभावः
 ॥ प्रकृष्टोभावः ॥ प्रभुत्वशक्त्यतिश
 ये ॥
 प्रभावान् । चि० प्रभायुक्ते ॥
 प्रभावती । स्त्री० मालिकानामकोनधिं
 शत्रुत्तार्हन्मातरि ॥ गणानां वीणा
 याम् ॥ कन्दोभेदे ॥ यथा । एतेक्र
 मात्तभसजसंज्ञका गणागस्थान्तो
 यदिनिहितोमहीपते । वेदैर्ग्रहैर्भ
 वतियतिंश्चशोभनानागाधिपोषदति
 तदाप्रभावतीम् ॥

प्रभुशक्तिः

प्रभावनः । चि० सम्पादयितरि ॥
 प्रभावयति । कर्त्तरिल्युट् ॥ डी
 पिप्रभावनी ॥
 प्रभावी । चि० महानुभावे ॥ प्रभावो
 स्थस्य । इनिः ॥
 प्रभापः । पुं० वसुविशेषे ॥
 प्रभाषितम् । न० वचने ॥ प्रकृष्टभा
 षितम् ॥
 प्रभासः । सोमतीर्थे ॥ पुष्करेक्षणा
 देव्याः स्थाने ॥ प्रभासिसोमतीर्थी
 सोदेवीचपुष्करेक्षणेत्यागमात् ॥ जै
 नगणाधिपविशेषे ॥
 प्रभिन्नः । पुं० सत्तहस्तिनि । गर्जिते
 । मत्ते ॥ चि० विदीर्णो ॥ प्रकृष्टभे
 दविशिष्टे ॥ प्रकर्षणभित्तये ॥
 भिदिर् ० क्तः ॥
 प्रभुः । पुं० ईश्वरे ॥ आत्मनि ॥ पार
 दे ॥ शब्दे ॥ चि० निग्रहानुग्रहस
 मर्थे । स्वामिनि । मदीयोयमिति
 स्त्रीकर्त्तरि । अधिभुवि । नायके
 ॥ नित्ये ॥ शक्ते ॥ प्रभवति । भू०
 । विप्रसम्भ्यङ् ० डु ॥ परमेश्वरे
 ॥ प्रभवति ० सृष्टिस्थितिसंहारप्रवेश
 प्रशासनेषु ० इतिप्रभुः
 प्रभुता । स्त्री० विभुतायाम् ॥
 प्रभुत्वम् । न० ऐश्वर्ये ॥ स्वाम्ये ॥
 प्रभुभक्तः । पुं० उत्तमाश्रये ॥ चि० स्वा
 मिन्यनुरक्ते ॥ प्रभोर्भक्तः ॥
 प्रभुशक्तिः । स्त्री० कोशदण्डजले ॥

प्रमथ :

प्रभो : पत्न्याम् ॥ प्रभोःशक्तिः ॥
प्रभूतम् । चि० उद्भूतम् ॥ प्रचुरे । प्रा-
ज्ये ॥ पुं० ज्ञानैश्वर्यादिगुणैः सं-
पन्नं भगवति ॥ प्रभवतिस्म । भू० ।
गत्यर्थेतिक्तः ॥ प्रकृष्टेषु महाभूतेषु
प्रभृणुः । चि० शमे । शक्ते ॥

प्रभृतिः । अ० तदादीततः प्रभृति
पितरः पिण्डसंज्ञान्तुलेभिरे ॥ इ-
तितित्यभितत्वम् ॥

प्रभृतिः । पुं० तदादी ॥

प्रभेदः । पुं० सैदे । प्रकारे । विशेषे
। भिदायाम् । अन्तरे ॥ प्रकृष्टोभे-
दः ॥

प्रभृष्टकम् । न० चूडालम्बिमाल्ये
। शिखातोलम्बमानमाल्ये ॥ प्रभं-
शितुं प्रवृत्तम् । आदिकर्मणिक्तः ०
कर्तरिच । सूर्येकम् ॥

प्रमत्तः । चि० अनवहिते । अनवधा-
नतायुक्ते । प्रमादिनि । व्यसनास-
त्तम् ॥ शीलसंरक्षणे नरहिते ॥ यथा ।
सन्ध्यापूजाविहीनश्च प्रमत्तः पति-
तः स्मृतः इति मवराज्ञानाद्वा-
नयितव्यो यथा । मधोन्मत्तप्रमत्ता-
त्तं भृत्यान्नाह्वानयेन्नृपः ॥ प्रमाद्य-
तिस्म । मदी० । गत्यर्थेतिक्तः ।
नध्याख्यं तिनत्वाभायः ॥

प्रमथः । पुं० षट्त्रिंशत्कोटिसङ्-
ख्याके हरपारिषदे ॥ दुष्टान्प्रकर्ष-
णमथति । मथे० । प० अच् ॥ भूत

प्रमथाधिपः

विशेषे ॥ प्रमथ्यते मन्त्रादिना । ख-
नोधचेतिचः ॥ घोटके ॥

प्रमथनम् । न० वधे । मारणे ॥ मथ-
हिंसायाम् । ल्युट् ॥

प्रमथनाथः । पुं० महाभैरवे ॥ प्रमथा-
नानाथः ॥ यथा । भवद्भवनदेहली-
प्रकटचण्डदण्डा हतम्फुटन्मुकुट-
कोटिभिर्मघवदादिभिर्भूयते । ब्रजा-
मिभवदन्तिकं प्रकृतिमेत्यपेशाचिकी-
किमित्यमरसम्पदं प्रमथनाथनाथा-
महे ॥

प्रमथा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रमथाधिपः । पुं० शिवे ॥ प्रमथानां
योगिविशेषगणानामधिपः ॥ ते
गणा यथा । षट्त्रिंशत्सहस्राणि
प्रमथाद्विजसत्तमाः । तत्रैकत्र-
सहस्राणि भागेषोऽष्टशसंस्थिताः ॥
नानारूपधरायैवैजटाचन्द्रार्धमंडि-
ताः । ते सर्वे सकलैश्वर्ययुक्ता ध्यान-
परायणाः ॥ योगिनो मदमात्मर्य-
दम्भाहङ्कारवर्जिताः । क्षीणपापा-
महाभागाः शम्भोः प्रीतिकराः
पराः ॥ न ते परिग्रहं रागं काङ्क्षन्ति
स्मकदाचन । संसारविमुखाः सर्वे
यतयो योगतत्पराः ॥ ध्यानावस्थं
महादेवं परिवार्य धृतव्रताः । कृत्वा
परिषदं रूच्यातिष्ठन्ति विगतकल्मा-
॥ यदैव परमं ज्योतिस्त्रिन्तयस्यैव
कापतिः । तदैव ते पारिषदाः स

प्रमदवनम्

र्वसंवेष्टयन्तितम् ॥ तेषोडशसमा
ख्याताः कीटयोयेधृतव्रताः ।
सि हव्याघ्रादिसारूप्याअणिमादि
समायुताः ॥ इत्यादिकालिका
पुराणे पाठोद्वेष्टयः ॥
प्रमथितम् । न० निर्जलतक्त्रे ॥ त्रि०
तुम्हे ॥ प्रकर्षेणमथितम् ॥
प्रमथ्या । स्त्री० पेयद्रव्यान्तरे ॥ त-
स्याः विधिर्गुणाश्चयथा । प्रमथ्या
प्रीत्यतेद्रव्यपलात्कल्कीकृताच्छृ-
तात् । तोयेष्टगुणितेतस्याः पान
माहुः पलद्वयम् ॥ द्रव्यं० पाच्यद्रव्य
म् । तस्याः पलद्वयशेषायाः ॥
गुणैः प्रमथ्यापेयाचततोल्घ्वीवि-
शेषतः ॥
प्रमदः । पुं० सम्मदे । हर्षे । मुदि
। प्रीतौ ॥ धत्तूरफले ॥ त्रि० मत्ते
॥ मदीहर्षे ॥ प्रमदसम्मदीहर्षद्व-
त्यप् ॥
प्रमदकाननम् । न० प्रमदवने ॥
प्रमदनम् । न० प्रमादे ॥
प्रमदवनम् । न० राज्ञोक्तः पुरो-
चितवने । यत्रसस्त्रीकोराजाक्रीड-
ति० तस्मिन्नुद्याने ॥ प्रमदानां
वनम् । ड्यापोरितिङ्गलः ॥
प्रमदा । स्त्री० उत्तम योषिति ॥
प्रमदोहर्षोऽस्त्यस्याः ॥ यद्वा । प्रम-
दयतिपुरुषम् । मदी० । अच् ।
टाप् ॥

प्रमा

प्रमदाकाननम् । न० प्रमदवने ॥
प्रमदावनम् । न० प्रमदवने ॥ प्र-
मदानांवनम् ॥
प्रमनाः । त्रि० हृष्टमानसे ॥ प्रकृष्टं
मनोयस्य ॥
प्रमयः । पुं० वधि ॥
प्रमा । स्त्री० यथार्थानुभवे । प्रमितौ
। बोधे । ज्ञाने ॥ यथाहुः साङ्-
ख्यविदः । असन्दिग्धाऽविपरीता
ऽनधिगतविषयाचित्तवृत्तिर्बोधश्च
पौरुषेयः फलं प्रमेति । असन्दि-
ग्धे ह्यादिप्रमेत्यत्रान्वेति । स्मृति
साधारणेत्वनधिगतपदं नदेयम् ।
अविपरीतोऽबाधितः । साङ्ख्य
सिद्धान्ते० चक्षुरादेः करणत्वा-
भावादाह० चित्तवृत्तिरिति । प्रमा
स्वरूपमाह० बोधः पौरुषेयवृत्तिः
चैतन्यप्रकाशरूपद्वत्यर्थः । ननु
चैतन्यप्रकाशस्य निश्चयत्वात्कथं
प्रमाणफलत्वव्यवहारद्वत्यतआह
० फलं प्रमेति । तथाचैतन्यप्रकाश
स्य निश्चयत्वे प्रित्तदर्थोपरक्तवृत्ति
प्रतिविम्बाश्रयत्वे न प्रमाणकार्यं
त्वादिद्वत्यर्थः ॥ प्रमीयते । माङ्-
माने । आतश्चोपसर्गद्वत्यङ् ।
टाप् ॥ अनधिगताबाधितार्थानु-
भवरूपाप्रमेतिव्याख्यातारः । सा-
चप्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दा-
र्यापत्येनूपलब्धिर्भेदेनषोढा ॥

प्रमाणम्

न्यायमते० तद्वतितत्प्रकारकज्ञानं
। भ्रमभिन्नज्ञाने ॥ अस्याः कार-
णं गुणः । सचप्रत्यक्षे० विशिष्ट-
विशेषणस्य सम्बन्धः । अनुमितौ०
साध्यविशिष्टपक्षे परामर्शः । शब्द-
बोधे० योग्यतायाः तात्पर्यस्य वा यथा-
र्थज्ञानम् । उपमितौ० शक्ये सादृ-
श्यबुद्धिः । यथा । दोषोऽप्रमाया
जनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत् । प्रत्य-
क्षे तु विशिष्टेण विशेषणवता समम्-
॥ सन्निकर्षी गुणस्तु स्यादथ च अनुमि-
तौ पुनः । पक्षे साध्यविशिष्टे च परा-
मर्शगुणो भवेत् ॥ शक्ये सादृश्य-
बुद्धिस्तु भवेदुपमितौ गुणः । शब्द-
बोधे योग्यतायास्तात्पर्यस्याथवा प्र-
मा ॥ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नज्ञान-
मत्रोच्यते प्रमा । अथवा तत्प्रका-
रं यज्ज्ञानं स्यात्तद्विशिष्टकम् ॥ इति ॥
प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमाभासस्तथैव च
। कुर्वन्त्येव प्रमां यत्र तदसम्भावना
कुतः ॥

प्रमाणम् न० नित्ये । शाश्वते ॥ शा-
स्त्रे ॥ सत्यवादिनि ॥ इयत्तायाम्
। परिच्छेदे ॥ यथा । कियत्प्रमाण-
मुदकम् ॥ मर्यादायाम् । अवधी-
॥ यथा । राजानं माञ्च प्रमाणं
कृत्वा० अवधिं कृत्वा चार्थः ॥
हेतौ । ज्ञप्तिनिमित्ते ॥ यथा । अ-
ग्नौ प्रमाणं धूमः ॥ प्रमातरि ॥

प्रमाणम्

यथा ॥ अचर्ये प्रभुः प्रमाणम् ॥
नित्यकौवैकत्ववानयं शब्दः । य-
था ॥ वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमा-
णमित्यादि ॥ बहुवचनान्तमपि ।
यथा । प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः
प्रमाणानीति ॥ प्रमाकरणे ॥ प्रमा-
तायेनार्थं प्रणिशोतितत्प्रमाणम् ।
प्रमीयतेऽनेनेति निर्वचनात् प्रमां प्र-
तिकरणत्वं गम्यते । असन्दिग्धा
विपरीतानधिगतविषयाचित्तवृत्ति-
र्बोधश्च पौरुषेयफलं प्रमा० तत्साध-
नं प्रमाणमिति । एतेन० संशयवि-
पर्ययस्मृतिसाधनेष्वप्रसङ्गः ॥ * ॥
प्रत्यक्षानुमानशास्त्रोपमानार्थपक्ष-
भावाभ्यानि० षट्प्रमाणानीति वै-
दिकाः । प्रत्यक्षानुमानागमाः
प्रमाणानि चीणीतियोगाः । प्रत्यक्षा-
नुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानी-
ति नैयायिकाः । अत्र तद्वतितत्-
प्रकारकत्वरूपप्रकर्षविशिष्टज्ञानं०
प्रशब्दविशिष्टे नमाधोतुना प्रत्याख्य-
ते० तत्करणत्वं प्रमाणत्वं । ज्ञान-
स्यानुभवो विवक्षितः । तेन स्मृ-
तिकरणेनातिव्याप्तिः । लक्षितानां
प्रमाणानां विभागः प्रत्यक्षानुमानो-
पमानशब्दादिति० विभागस्थोद्देश-
एवान्तर्भूतत्वादयं विशेषोद्देशः । प्र-
त्यक्षकलक्षणान्तु यथास्थाने द्रष्टम् ॥ ए-
षां चान्तर्भाववहिर्भावाभ्यां सङ्कोचः ॥

प्रमाणम्

विकाशौद्रष्टव्यौ ॥ † ॥ प्रमितिसा-
धने ॥ श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थान
समाख्याञ्च० प्रमाणानि । श्रुतिर्हि
तौयाक्षमताचलिङ्गं वाक्यं पदान्येव
तु संज्ञितानि । साप्रक्रियायाकथमित्य-
पेक्षास्थानं क्रमोयोगवलंसमाख्या ॥
लक्षणायाम् ॥ बोधके ॥ बाधकज्ञानर-
हितमगृहीतयाहिज्ञानं प्रमाणम् ॥
आयामस्तु प्रमाणं स्यादिति वार्त्तिक-
ार्थे तु० आयामोदैर्घ्यं सयेन मीयते
तत्प्रमाणम् । तच्च कचित्तिर्यगव-
स्थितस्य वस्तुनः । यथा । वस्त्रादे-
र्हस्तादिः । कचिदूर्ध्वधरदिगवस्थि-
तस्य । हास्तिनमुदकम्० ऊरुद्वय-
समुदकमित्युक्तम् ॥ प्रमीयते० प्रमि-
मीतेऽनेन वा । करणे० कर्त्तरि० भा-
वेचल्युट् ॥ प्रत्यक्षमेकं चार्वाकाः क-
णादमुगतौ पुनः । अनुमानञ्च तच्चा-
प्रसाङ्ग्याः शब्दश्चेतेऽपि ॥ न्याये-
कदेशिनोप्येवमुपमानञ्च केचन । अ-
र्थापत्यासमेतानि च त्वार्थाहुः प्रभाक-
राः ॥ अभावपठान्येतानि भट्टावेदान्ति-
नस्तथा । सम्भवैति ह्युक्तानि तानि
पौराणिकाजगुः ॥ प्रभाकरोमीमां-
सकैकदेशी । वेदान्तिनोपिव्यवहार-
काले आहुरितिसम्बन्धः ॥ वेदोऽ-
नादितयावायदापरमेश्वरप्रणीतत-
या । भवति परमं प्रमाणं बोधो नास्ति
स्वतश्च परतो वा ॥ नापेक्षते यदन्यद

प्रमाणविषयः

दपेक्षन्तेऽखिलानि मानानि । वा-
क्यं तन्निगमानां मानं ब्रह्माद्यतीन्द्रि-
यावगतौ ॥ मानं प्रबोधयन्तं बोधमा-
नेन येवमुत्सन्ते । एधोभिरेव दहनं द-
ग्धुं वाञ्छन्ति ते महात्मानः ॥ वेदो-
ऽनादिरमुष्यव्यञ्जक ईशः स्वयंप्रका-
शात्मा । तदभिव्यक्तिमुदीच्य प्रोक्तो
सौ सूरिभिः प्रमाणमिति ॥ रूपा-
णामवलोक्य च चतुरिवान्यन्नकारणं दृष्टं
। तदददृष्टावगतौ वेदबदन्योनवेद-
को हेतुः ॥ निगमेषु निश्चितार्थतन्त्रे
कश्चिदपि प्रकाशयति । तदिदमनु-
वादमात्रं प्रामाण्यं तस्य सिद्धातिन किं
श्चित् ॥ अनुभूतौ प्रमाणानां परिनि-
ष्ठा समाप्यते । ततस्तथैव याज्ञमिः
किन्तु चान्यैः प्रमातरैः ॥

प्रमाणवाधितार्थकः । तर्कविशेषे ।

आत्माश्रयादिचतुष्कान्यप्रसङ्गत्वञ्च
तस्य लक्षणम् । सहिविधः । व्याप्ति-
याहिको विषयपरिशोधकश्च तत्रादौ
यथा । धूमोयदिवह्निव्यभिचारी स्या-
त्तदावह्निजन्योन स्यात् । द्वितीयस्तु०
पर्वतोयदिनिर्वह्निः स्यात्निर्धूमः
स्यात् ॥

प्रमाणभूतः । त्रि० प्रामाण्यं प्राप्ते ॥

प्रमाणमूलः । पुं० परमात्मनि । च-
तुरादीनां च चतुरादिरूपे ॥

प्रमाणविषयः । त्रि० अविज्ञातवस्तु-
नि ॥ अविज्ञातः प्रमाणानां विषयः

प्रमाता

योवादिनांमतः ॥
 प्रमाणसामान्यम् । न० त्रिविधप्रमा
 णे ॥ दृष्टमनुमानमाप्तवचनञ्चसर्व
 प्रमाणसिद्धत्वात् । त्रिविधप्रमाण
 मिष्टप्रमेयसिद्धिः प्रमाणाद्वि ॥
 प्रमाणिका । स्त्री० अनुष्टुभः प्रभेदे
 ॥ यथा । प्रमाणिकाजरौलगौ ।
 यथा । पुनातुभक्तिरच्युतासदाऽच्यु
 ताङ्घ्रिपद्मयोः । श्रुतिस्मृति
 प्रमाणिकाभवास्वराशितारिका ॥
 प्रमातामहः । पुं० मातामहपितरि ॥
 प्रकृष्टोमातामहः । प्रादिसमासः ॥
 प्रमातामही । स्त्री० मातामहजनन्या
 म् ॥ प्रकृष्टोमातामही । प्रादिस० ॥
 प्रमाता । पुं० वृत्तिमदन्तः करणोप
 हिते० प्रमाणव्यापाराश्रये० बुद्धिप्र-
 तिविम्बितेष्टिदात्मनि ॥ लौकिक-
 वैदिकव्यवहारेष्वभ्रान्ते जीवे ॥ प्र-
 माणैर्यैर्यैप्रमिणोति० सचचेतनोजी
 वउच्यते ॥ प्रकृष्टोमाता ॥ प्रमाता
 रम् विनाशाखं कस्यस्वार्थवबोधकृ
 त् । प्रमातापि विनाशाखं केनार्थम
 वबुध्यते ॥ स्मृतिनिश्चयसन्देहराग
 हे प्रादिदृष्टिषु । अहंरूपेणयोन्वेति
 सप्रमातास्यनित्यचित् ॥ वृत्तिमद-
 न्तः करणावच्छिन्नाचित्प्रमातेति
 ॥ स्मराम्यहंनिश्चिनोमिसंशयेराग
 वानिति । अहंरूपान्वयः स्पष्टः
 कर्त्ताभोक्ताप्यसौभवेत् ॥ प्रकृष्टो

प्रमादवान्

माता ॥

प्रमायः । पुं० प्रमथने । बलाहरणे ॥
 प्रमाथी । त्रि० प्रमथनशीले । देहेन्द्रि-
 यक्षोभके । व्याकुलत्वकारणे ॥ अ-
 तिवलीयसि । उपमर्दनक्षमे ॥ श-
 रीरमिन्द्रियाणिचप्रमथितुंक्षोभयितुं
 शीलमस्यतस्मिन् ॥ मधेविलोडने ।
 प्रलपेत्यादिनातच्छीलादिषुघिनुग् ॥
 ॥ पुं० वत्सरविषेष्टे ॥ राष्ट्रभङ्गदुर्भि-
 क्षतस्करैश्चोपपीडनम् । जानीया
 द्विग्रहघोरं प्रमाथिनिवरानने ॥ १३ ॥
 निष्पत्तिः सर्वशस्यानां सुभिक्षंभव
 तिप्रिये । प्रमाथिनिजलोद्गारीजघ-
 दोमोदतेप्रजा ॥ ४७ ॥ वानरान्तरे
 प्रमादः । पुं० अविमृष्टकृत्ये । अनव
 धानतायाम् ॥ यथा० समाधिसाध-
 नानुष्ठानसामर्थ्येपि अनुष्ठानशील
 ता० विषयान्तरव्यावृत्ततयायोगसा-
 धनेष्वीदासीन्यमितियावत् ॥ वस्तु
 विवेकासामर्थ्ये ॥ चित्तविक्षेपे ॥
 सत्त्वकार्यप्रकाशविरोधिनि ॥ तत्का-
 लकर्त्तव्यत्वेनप्राप्तस्यार्थस्यानुसन्धा-
 नाभावे । पूर्वकर्त्तव्यतयानिश्चिते
 प्यकर्त्तव्यताबुद्धौ ॥ मदीहर्षे । भा-
 वेवञ् । प्रकृष्टोमादः ॥ स्वाभावि-
 कब्रह्मभावात्प्रच्युतौ ॥
 प्रमादवान् । त्रि० जाड्ये । प्रमादयु-
 क्ते ॥ प्रमादोऽस्यस्यास्मिन्वा । मनु-
 प् ॥

प्रमिताचरा

प्रमादिका । स्त्री० दूषितायांकन्याया
म् । संवेदायाम् ॥

प्रमादी । त्रि० प्रमादवति । अनवधान-
तायुक्ते ॥ यथा । कुरङ्गमातङ्गपै-
तङ्गभृङ्गमीमाहताः पञ्चभिरिवपञ्च-
। एकः प्रमादीसकथंनहन्यतेयःसि-
वतेपञ्चभिरिवपञ्च ॥ मदीहर्षे । त-
ल्लीलादिपु०गमिच्यष्टाभ्योविनुण-
॥ अनात्मसात्प्रवर्णे । पुत्रपुत्रा-
दिप्रयोजनेष्वासत्तगनसि ॥ यथा ।
प्रच्यक्षगोचरं देवलोकश्चातिप्रमादि-
नम् । दृष्टाश्रुतिः शिरस्ताडमनु-
क्रोशतिदुःखिता ॥ स्वप्ने परीक्षि-
तेद्रष्टादेहादभिन्नेः स्वयम्प्रभः ।
मुविवेचस्तथाप्ये तं परीक्षणी नप्राप्नो-
राः ॥ अपिच । प्रमादिनोवहिंसि-
ताः पिशुनाः कलहोत्सुकाः ।
संन्यासिनोपिदृश्यन्ते देवसन्दृषि-
ताशयाः ॥

प्रमापकः । त्रि० प्रमाजनके ॥

प्रमापणम् । न० निवर्हणं । नारणं ।
वधे ॥ मीञ्हिंसायाम् । स्वार्थण्य-
तः । भावेल्मुट् ॥

प्रमायुक्तः । त्रि० प्रमरणशीले ॥

प्रमितः । त्रि० ज्ञाते ॥ साङ्गमनि ।
आदिकर्मणिक्तः कर्त्तरिचेतिक्तः ।
। क्तिङ्क्षतीलीत्वेम् ॥

प्रमिताचरा । स्त्री० जगतीठस्तेभिर्दे-
यः । प्रमिताचरामञ्जससैः कथि

प्रमृतम्

ता । यथा । अमृतस्यगीकरमिशो-
द्विरतीरदमौक्तिकांशुनहरीकुरिता ।
प्रमिताचरामुररिपोर्भणितिव्रज-
सुभ्रुवामभिजहारमनः ॥ त्रि० प्रक-
र्षेणमिताचरे ॥

प्रमितिः । स्त्री० यथार्थज्ञाने । प्रमा-
याम् ॥ प्रमाणम् । डुमिञ् ॥
क्तिन् ॥

प्रमीढः । त्रि० मूर्चिते ॥ घने ॥

प्रमीतः । त्रि० प्रोक्षिते । यत्तार्थहत-
पशौ ॥ मृते ॥ प्रमीयतेस्म । मी-
ञ् ॥ गत्यर्थेतिकर्त्तरिक्कर्म्मणि-
क्तः ॥

प्रमीला । स्त्री० तनूयाम् । अत्यन्त-
भादिनेन्द्रियापटुत्वे । विषया-
ज्ञाने ॥ प्रमीलनम् । मीलनिमेष-
णे । गुरोश्चेत्यः ॥

प्रमुखः । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥ न० तदा-
त्वे । तत्काले ॥ त्रि० प्रथमे ॥ श्री-
ष्टे । सुख्ये ॥ प्रकृष्टं सुखमस्य ॥

प्रमुखतः । अ० सम्मुखे ॥

प्रमुद०त् । त्रि० हृष्टे ॥ आनन्दे ॥ य-
था । आत्मजयेमहतिपटे विविधज-
गच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमे-
वकीवलससौपश्यन्प्रमुदं प्रयातिपर-
मात्मा ॥

प्रमुदितः । त्रि० हृष्टे ॥ प्रमोदतेस्म ।
मुदहर्षे । क्तः ॥

प्रमुतम् । न० कर्षणास्यवृत्ती ॥ प्रमु

प्रमोचन :

तंकर्षणं स्मृतमितिमनुः । कर्ष-
णञ्चभूमिगतप्रचुरप्राणिमरणजिमि-
त्तत्वाद्बहुदुःखफलकम् ॥ त्रि० प्र-
कर्षणमृते ॥

प्रमृष्टः । त्रि० व्यामृष्टे ॥

प्रमेयः । त्रि० प्रमाविषये । प्रत्यक्षा-
दिप्रमाणैः परिच्छेद्ये ॥ यत्प्रमी-
यतेतत्प्रमेयम् । यथाजीवव्रक्षैक्यम्
शुद्धचैतन्यवेदान्तानांप्रमेयम् ॥ आ-
त्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनः प्रवृत्ति-
दोषप्रत्यभावफलदुःखापवर्गास्तु
प्रमेयम् ॥ इ० गोतममूत्रम् । ६ ॥
प्रकृष्टमेयम् ॥ प्रमीयते । माङ् ।
अचोयत् । ईयति । गुणः ॥ प्र-
मातुंयोग्योवा ॥ प्रमाणाधीनाप्रमे-
यसिद्धिः ॥ प्रमाणमप्रमाणञ्चप्रमे-
योनिश्चितिस्तथा । यत्सान्निध्यात्प्र-
मिध्यतितत्सिद्ध्यैकमपेक्ष्यते ॥
प्रमेयत्वम् । न० अज्ञातत्वे । प्रमावि-
षयत्वे ॥ भावे० त्वः ॥

प्रमेहः । पुं० शक्रघटितरोगविशेषे ।
मूत्रदोषे । मेहे ॥ प्रकृष्टोमेहः ॥
अस्यनिदानम् । आस्यामुखंस्वप्नसु-
खं दधीनिग्राम्यौदकानृपरसाः प-
यांसि । नवान्नपानं गुण्डवैकृतञ्चप्र-
मेहहेतुः कफकृच्छमर्वम् ॥

प्रमोदकः । पुं० मोचने ॥ प्रकर्षणमु-
च्यते । मुच्ल० । कर्मणिघञ् ॥

प्रमोचनः । त्रि० प्रमोचने ॥ प्रकृष्ट

प्रयतात्मा

मोचनकर्तरि ॥

प्रमोचनी । स्त्री० गवाक्ष्याम् । गोडु-
म्बायाम् ॥

प्रमोदः । पुं० हर्षे ॥ मुद० । घञ् ।

प्रकृष्टोमोदः ॥ वत्सरवि० । उन्म-
त्तञ्चजगत्सर्वधनधान्यसमाकुलम् ।
नित्योत्सवः प्रजावृद्धिः प्रमोदेजा-
यतेप्रिये ॥ ४ ॥

प्रमोदनः । पुं० विष्णौ ॥ प्रमोदतेह-
प्यतिस्वरूपानन्दानुभवात् ॥ मुद०
। अनुदात्तेतश्चहलादेरितियुच् ॥
ध्यायिनोयोगिनः प्रमोदयतिहर्षय-
ति । मुदेःप्रपूर्वाण्यणिजन्तात्कर्त्त-
रित्युट् ॥ औणादिकोयुज्वा ॥

प्रमोदितः । पुं० कुबेरे ॥ मुद० । क्तः
उदुपधादितिवाकित् ॥ त्रि० प्रमो-
दयुक्ते ॥

प्रमोदी । त्रि० प्रकृष्टहर्षयुक्ते ॥

प्रमोदिनी । स्त्री० जिङ्गिनीवृत्ते ॥

प्रमोचिवा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

प्रयन् । त्रि० गच्छति ॥ प्रैति । इणः
शतरि० यणादेशः ॥

प्रयतः । त्रि० पथिचे ॥ अहिंसारते ॥
प्रयच्छतिह्ना । यम० । अकर्मकत्वा-
त्कर्तरिक्तः । मलोपः ॥ यद्वा । प्र-
यतते । यतीप्रयत्ने । अच् ॥

प्रयतनम् । न० साधने ॥ प्रपूर्वाद्यतते-
नंपुंसकीभावेत्युट् ॥

प्रयतात्मा । त्रि० शुद्धबुद्धौ ॥ प्रयतआ

प्रयत्न :

त्मायस्यसः ॥
 यत्ता । त्रि० संस्कृते ॥
 यत्नः । पुं० पुरुषकारे । कृतौ ।
 प्रयासे । करणा० करणी० इ० भा० ॥
 सर्वमेवेह हिंसदा संसारैरधुनन्दन
 । सम्यक्प्रयत्नात्सर्वेण पौरुषात्स
 मवाप्यते ॥ प्रयत्नम्० प्रयत्यतेऽवे
 नवा । यतीप्रयत्ने । यजयाचेति न
 ड् ॥ न्यायमते सत्रिविधो यथा ।
 प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकार-
 णम् । एवं प्रयत्नवैविध्यं तान्त्रिकैः प
 रिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्य
 एसाधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य
 चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनको भवेत् ॥ नि
 वृत्तिस्तु भवेद्द्विपा द्दिष्टसाधनता
 धियः । यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदा
 तीन्द्रियो भवेत् ॥ शरीरप्राणसञ्चारे
 कारणं परिकीर्तितम् । इ० भा०
 प० ॥ वैयाकरणरीत्या तु वर्णानां कर
 णान्तरे । सचाभ्यन्तरवाह्याभ्यां भेदा
 भ्यां द्विविधो मतः ॥ तत्राद्यश्चतुर्धा
 । स्पृष्टेषत्स्पृष्टविवृतसंवृतभेदा
 त् । तत्र स्पृष्टं प्रयत्नं स्पर्शानाम् ई
 पत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् ॥ विवृतमूष्म
 णाम् स्वराणाञ्च । ह्रस्वावर्णप्रयोगे सं
 वृतम् । प्रक्रियादशायान्तु विवृतमे
 व । एतेषामाभ्यन्तरत्वम्वर्णोत्पत्ति
 प्राग्भावि कत्वात् । तथाहि । नाभि
 प्रदेशात् प्रयत्नप्रेरितो वायुः प्राणो-

प्रयत्नः

नाम० ऊर्ध्वमाक्रामन्नुरः प्रभृतीनि
 स्थानान्याहन्ति० ततो वर्णस्य० तद
 भिव्यञ्जकसाधनेर्वा० उत्पत्तिः । त
 चोत्पत्तिः । प्राग्यदा जिह्वाग्रोपायस
 ध्यमूलानि० तत्तद्वर्णोत्पत्तिस्थानं ता
 ल्वादिसम्यक्स्पृशन्ति० तदा स्पृष्टत्वा
 । ईषद्यदा स्पृशन्ति तदेषत्स्पृष्टता
 । समीपावस्थानमात्रे संवृतता । दृ
 रत्वे च विवृतता । अतएव द्रुचुयशा
 नां तालव्यत्वाविशेषेपि० तालुस्थानं
 न सह जिह्वाद्यादीनां० च वर्गोच्चारणे
 कर्तव्ये सम्यक्स्पर्शः शकारेकारयो
 सुदूरेऽवस्थितिरित्याद्यनुभवं शिवाका
 रोक्तिश्चानुसृत्य विवेचनीयम् ॥ वा
 ह्यस्त्वेकादशधा । विवारः संवारः
 श्वासो० नादो घोषोऽघोषो ल्पप्राणो
 महाप्राण० उदात्तोऽनुदात्तः स्वरित
 शेति । वर्गेष्वाद्यानाञ्चतुर्वर्णां पञ्च
 मे परे मध्ये यमो नाम पूर्वसदृशो वर्णः
 प्रातिशार्थ्यं प्रसिद्धः २० । यथापलि
 क्क्ली० च ख्खुतुः अग्निः० घ्घु
 न्ति० इत्यत्र क्रमेण० कखगघेभ्यः परे
 तत्सदृशा एव यमाः । तथा च० खफ
 कठघचटतकपाः एतद्यमाः २१
 — पौ० विसर्गः शषसाः २६ ए
 षां विवारश्वासघोषाः । (०)०)०)
 ह्यवरत्तजमङ्गणनभभचठधजवर्ग
 डदाः ० एतद्यमाः ० स्वरानुस्वा
 राः ४० एषां संवारनादघोषाः ।

प्रयाग :

कचटतपगजडदवडंअणनमाः०तय
मा : यरलशः० स्वराः ३८ एषा
मल्पप्राणः । खकठथफघभटधमाः
एतयमा : शषसहा : ० अनुस्वार
विसर्गः—~~क~~पाः ९८०एषामहाप्रा
णः । अइउकलएरीओशी ६ एषामु
दात्ताबुदात्तस्वरिताः ॥ विवारसंवा
रादयस्तु० वर्णोत्पत्तिः पश्चान्मू
र्द्धिर्मात्रहतेनिर्धुत्ते प्राणाख्ये वाया
वृत्पद्यन्ते० इतिवाह्यादृत्युच्यन्ते
। गलविलस्यसङ्कोचात्संवारः
। तस्यैवविकाशादिवारः । एतौ
क्षसंज्ञविद्वतरूपाभ्यन्तराभ्यांभिन्ना
वेव । तयोः समीपेरावस्थाना
त्मकत्वादित्यवधेयम् ॥

प्रयत्नवान् ! त्रि० प्रतियत्ने । प्रकृष्टय
त्तविजिष्टे ॥ प्रयत्नोस्यास्ति । म
तुम् ॥

प्रयत्नः । त्रि० सुसंस्थिते । घृतचतु
र्जातादिद्रव्यान्तरिणंप्रयत्नात्संस्थिते
प्रकव्यञ्जनादौप्रयत्नतेस्य । यमुप्र
यत्ने । कर्मणिक्कः ॥

प्रयागः । पुं० तीर्थविशेषे । भा
स्करक्षेत्रे ॥ अत्रमुगडनंकर्त्तव्यम् ।
मुगडनञ्चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंवि
धिः । वर्जयित्वागयागङ्गांविशा
लांविज्जांतया ॥ प्रयागेतीर्थयात्रा
यांपितृसाहचरियोगतः । कचानां
वपनं कुंयोदृष्टानविकचोभवेत् ॥

प्रयागः

गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गु
रोर्मृतौ । आधानेसोमपानेचवपनं
सप्तसुस्मृतमितिस्मृतिसमुच्चय-
लिखितवचनं प्रयागावच्छिन्नगङ्गाय
विधायकम् । गङ्गादांभास्करक्षेत्रे मु
गडनं योवकारयेत् । सक्रीटिकुल
संयुक्ताकल्परीरवेवसेत् ॥ यच्च
॥ शतसखे । शक्ते ॥ अश्वे ॥

प्रयागभयः । पुं० इन्द्र ॥

प्रयाजः । पुं० यज्ञाङ्गे ॥ पञ्चप्रया
जाः । यजेर्घञि० प्रयाजानुयाजी
यज्ञाङ्गइतिकुत्वाभावोनिपात्यते ॥

प्रयाणम् । न० प्रस्थाने । गमने ॥
प्रपूर्वाद्यातेल्युट् ॥ उद्घाटितेन
वहारेपञ्जरेविहगोऽनिलः । यत्ति
ष्ठतितदाश्चर्यप्रयाणेदिस्मयः कु
तः ॥

प्रयाणकालः । पुं० अन्तसमये ॥
सौहृत्तिकावेदितेगमनसमये ॥

प्रयाणस्यकालः ॥

प्रयान् । त्रि० धावति ॥ यातेर्लुट्
शत्रादेशः ॥

प्रयातः । पुं० सौमिके । रात्रियुद्धे
॥ भृगौ ॥ न० गमने ॥ त्रि०
गतेऽस्थिते । गया० इ० भा० ॥
पृ० कर्षणयातः ॥ यातेः कर्मणि
क्तोवा ॥

प्रयामः । पुं० नीवाके । महर्ष्याहितो
र्धान्यसंचये ॥ प्रायादरे । प्रयम

प्रयोगविधि :

णम् । यमेर्घञ् ॥

प्रयासः । पुं० आयासे । कृमे । शमे ॥

यसनम् । यमुपयत्ने । घञ् । पृ

कृष्टोयासः ॥

प्रयुक्तः । चि० प्रेरिते ॥ निरूपिते ॥

कृतप्रयोगे ॥ युज्यतेस्म । युजिर्०

। क्तः ॥ प्रकर्षेणयुक्ते ॥ य० । गुण

प्रयुक्ताः परमर्मभेदिनः शराद्वा

वंशभवाभवन्तिहि । तथाविधाये

तुविशुद्धवंशजा व्रजन्तिचापाद्व

तेऽतिनम्रताम् ॥ प्रकर्षेणमिलि

ते ॥

प्रयुक्तिः । स्त्री० प्रयोजने ॥ प्रकृष्ट

युक्तौ ॥

प्रयुतम् । न० नियुते । दशलक्षे ॥

१०००००० ॥

प्रयोक्ता । चि० उत्तमर्णे ॥ प्रवर्त्त

के ॥ अनुष्ठातरि ॥ महाक्रतोर्वि

श्वजितः प्रयोक्तेतिरघुः ॥

प्रयोगः । पुं० कार्मणे ॥ प्रयुक्तौ ॥

निदर्शने ॥ वशीकृतौ ॥ अश्वे ॥

अनुष्ठाने ॥ प्रकृष्टोयोगः ॥ शब्दे ॥

प्रयुज्यते प्रयोजनं वा ॥ युजिर्०

घञ् ॥

प्रयोगविधिः । पुं० प्रयोगप्रांशुभाव

बोधकेविधौ ॥ सचाङ्गवाक्यैकवा

क्यतापन्नः प्रधानविधिरेव । सहि

साङ्गप्रधानमनुष्ठापयन् विलम्बे

प्रमाणाभावादविलम्बापरपर्यायप्र

प्रयोजकः

प्रयोगप्राशुभावंविधत्ते । यथा० वेदं

कृत्वाविदीकरोतीत्यादि । नचतद्वि

लम्बेपिप्रमाणाभावइतिवाच्यम् ।

विलम्बे ह्यङ्गप्रधानविध्यैकवाक्यता

वगततत्साहित्यानुपपत्तिः । वि

लम्बेनक्रियमाणयोः पदार्थयोरि-

दमनेनसहकृतमितिसाहित्यव्यवहा

हाराभावात् । सचाविलम्बोनियते

क्रमआश्रीयमाणेभवति । अन्यथाहि

किमेतदनन्तरमेतत्कर्त्तव्यम्० एत

दनन्तरंवेतिप्रयोगविज्ञेयापत्तिः । अ

तः प्रयोगविधिरेवस्वविधेयप्रयोग

प्राशुभावसिद्ध्यर्थनियतंक्रममपिप

दार्थविशेषणतयाविधत्ते । अतएवा

ज्ञानांक्रमबोधकोविधिः प्रयोगवि

धिरित्यपिलक्षणम् । तत्रक्रमोनाम

विततिविशेषः पौर्वापर्यरूपोवा ।

तत्रश्रुत्यर्थपाठादौनिषट्प्रमाणानि

भवन्ति ॥

प्रयोगार्थः । पुं० प्रत्युत्क्रमे । प्रधान

प्रयोगानुकूलेप्रयोजनानुष्ठाने ॥ प्र

योजनम् । युजिर्० । घञ् । प्रयो

गोर्थीस्य ॥ प्रयोगशब्देतौ ॥

प्रयोगी । चि० प्रयोगवति ॥ प्रयोगोऽ

स्त्यस्य । अतद्वनिठनौ ॥ प्रयोक्तरि ।

ऋत्त्विजे ॥

प्रयोग्यः । चि० अश्वदादौ ॥ प्रयुज्यते

। युजिर्० । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्रयोजकः । चि० प्रयोगकर्त्तरि । नि

प्ररोह :

योगकर्त्तरि । यः कर्त्तारिंकारयति
तस्मिन् ॥ प्रेरके । कर्त्तुर्व्यापारानु
कूलव्यापारवति ॥ प्रयोजयति ।
युज्० । गवुल् ॥

प्रयोजनम् । न० कार्यं ॥ हेतौ ॥ सर्व
स्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचि
त् । यावत्प्रयोजनंनोक्तंतावत्तत्
केनगृह्यते ॥ सिद्धार्थसिद्धसम्बन्धं
श्रोतुंश्रोताप्रवर्त्तते । ग्रन्थादीतेनवक्त
व्यःसम्बन्धःसप्रयोजनः ॥ फले ॥ य
था । वेदान्तानांप्रत्यग्ब्रह्मणोरेक्यप्र
मेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपान
न्दावाप्तिश्चेतिप्रयोजनम् ॥ प्रयोज
नमनुद्दिश्यनमन्दोपिप्रवर्त्तते ॥ यु
जिर्० । ल्युट् ॥ प्रयोजनंलज्जयति
गोतमः । यमर्थमधिकृत्यप्रवर्त्तते-
तत्प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ अधिकृत्य०
उद्दिश्य । तथाच०प्रवृत्तिहेत्विच्छा
विषयत्वंप्रयोजनत्वम् । विषयत्वं
साध्यतास्यविषयताविशेषः ॥ कर
णव्युत्पत्त्याप्रयोजके ॥

प्रयोजयिता । चि० नियोजयितरि ॥
प्रयोज्यः । चि० भृत्यः । प्रयोक्तुंशक्ये ॥
प्रपूर्वाद्युज्जयत् । प्रयोज्यनियो
ज्याविति०कवर्गाभावादिपातनात्
॥ न० मूलधने ॥

प्ररुठः । पुं० जरुठे ॥ चि० वहमृत्ने ॥
वह्ने ॥ प्रकर्षेणरुठः ॥ जाते ॥

प्ररीहः । पुं० उद्गमे । अङुरे ॥ प्रज

प्रलयः

न्ययोवादीशाखावलम्बिन्यधीमूले-
ङुरे ॥ प्रकृष्टोरोहः ॥

प्ररोही । पुं० नन्दोवृत्ते ॥

प्रलपनम् । न० प्रलापे ॥

प्रलपितः । चि० कथिते ॥ प्रपूर्वात्तपेः
कर्मणिक्तः ॥

प्रलब्धः । चि० वञ्चिते ॥

प्रलम्बः । पुं० दैत्यभेदे ॥ सचम
नुष्यवध्यः । यथा । एकाक्षकृपभो
रिष्टः प्रलम्बनरकौतथा । इन्द्रवा
धनकेशीचपुः शङ्कोधधनुकः ॥
गवेष्टिकोगवाक्षधृतालकेतुश्चवीर्यवा
न् । एतमनुष्यवध्यास्तुदनाःपुचान्व
याः स्मृताः ॥ चपुषे ॥ पयोधरे
॥ तालाङुरे ॥ शाखायाम् ॥ हार
प्रभेदे ॥ प्रलम्बने ॥ चि० लम्बमा
ने ॥

प्रलम्बधुः । पुं० रामे । वलदेवे ॥ प्र
लम्बंहतवान् । मू० कः ॥

प्रलम्बभित् । पुं० वलभट्टे ॥ प्रलम्बं
भिनत्ति । भिदिर्० । क्तिप् ॥

प्रलम्बाण्डः । पुं० दीर्घाण्डकोपिलि
॥ प्रलम्बः अण्डोयस्यमः ॥

प्रलम्बितः । चि० प्रकर्षेणलम्बमाने
माल्यादी ॥

प्रलम्बनम् । न० मिथ्याफलाख्याने ॥
वञ्चने ॥

प्रलयः । पुं० सरणे ॥ मृत्यौ ॥ प्रक-
र्षणलीयन्तेऽनेनेतिव्युत्पत्त्यासंहर्त्त

प्रलापहा

रि ॥ मूर्च्छायाम् । नष्टचेष्टत्वे । सा
त्त्विकभावे ॥ प्रलयः सात्त्विकोभा
कोभावद्वयुक्तेः ॥ अ ये ॥ तिरो
भावे ॥ सत्कार्यवादेहिकपालिपुविद्य
मानस्यंकघटादेस्तिरोभावप्रलयोय
थातथैवकारणात्मनाविद्यमानानां-
तत्त्वानांतिरोभावएवः लयोविवक्षि-
तः ॥ कल्पान्ते । संवर्त्ते । जये ॥
सचतुर्विधोयथा । नैमित्तिकः प्रा-
कृतिकस्तथैवात्यन्तिकोद्विज । नि-
त्यश्चसर्वभूतानांप्रलयोऽयंचतुर्विधः
॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तत्रयच्छेतेजगतः
पतिः । प्रयातिप्राकृतेचैवब्रह्माण्डंप्र-
कृतौलयम् ॥ ज्ञानादात्यन्तिकः
प्रीक्तोयोगिनः परमात्मनि । नित्यं
सदैवजातानांयोनिनाशोद्दिवाऽनि-
शमिति ॥ पश्यान्वचदैर्नदिनप्रलयं ॥
प्रलयनम् ० प्रलीयन्ते पदार्थाश्च ।
लोङ् ० । एरच् ॥

प्रलयान्तः । वि० यावज्जीवमनुवर्त्त-
माने ॥ प्रलयः अन्तीयस्य ॥

प्रलापः । पुं० अनर्थकेवचसि । प्रयोज-
नशून्ये उन्मत्तादिवचने ॥ रोगाणां
मुपसर्गोयम् । स्वहेतुकुपितादाता
दसम्बद्धंनिरर्थकम् । वचनंयन्नरोत्र-
तेसंप्रलापः प्रकीर्तितः । इत्युक्तः ॥
प्रलपनम् । लपव्यक्तायांवाचि ।
घञ् ॥

प्रलापहा । पुं० कुलत्याञ्जने ॥

प्रलेहः

प्रलीनः । वि० निगृष्टे ॥

प्रलीनता । स्त्री० प्रलये । इन्द्रियस्वा-
पे । चेष्टानाशे ॥

प्रलेपः । पुं० लेपे ॥ प्रलेपनम् । लि-
प० । घञ् ॥ शीतस्तनुविशोषोचप्र-
लेपः पित्तहृन्मतः ॥

प्रलेपनम् । न० लेपे ॥ लिपेर्लुट् ॥

प्रलेहः । पुं० मांसस्यप्रकारवि-
शेषे ॥ यथा । स्थूलानिमांसखण्डा-
निजालितानिचवारिणा । तप्तस्न-
हेविनिः क्षिप्यद्व्यामञ्चालयन्प-
चेत् ॥ तप्तं तत्रविनिःक्षिप्यलावणं
जलमल्पकम् । पचेत्पटपटाशब्दं
तस्मिन्मांसिप्रकुर्वति ॥ प्रक्षिपेद्वाङ्गि-
मीनीरं बहुलेनपचेत्पुनः । मांस-
पिण्डेषुसिद्धे तुदेयाशुगुठीसजीरका-
॥ ततश्चोत्तार्यतन्मांसं पृथक्कुयात्प्र-
लेहतः । प्रलेहंवासमापृतंस्थापयेद-
न्यभाजने ॥ हिङ्गुनाघृतयुक्तंनधूपेन
तच्चधूपयेत् ॥ गौडदेशीयप्रलेहस्तु
। हिङ्गाद्रवीजपूरेणा लवणीः स-
भृतेनतु । कुट्टितामिषपिष्टे नतत्र
दाडिमबीजतः ॥ सेपणावेसवारा-
भ्यांप्रलेहोमीडदेशजः ॥ प्रलेहोरु-
चिदोवल्यः कफानिलरुजापहः ।
सङ्ग्राहीपित्तकृत् किञ्चिच्छिण्णाद्य-
मानगदान्जयेत् ॥ पूर्णंप्रलेहस्तु ।
मांसपूरणयोगेन कोष्ठाकारंविधाय
च । खिन्नंकृत्तघृतेभृष्टंप्रलेहविधिः

प्रलेह :

नापचेत् ॥ पूरणस्य प्रलेहोयं विज्ञेयो
 वातनाशनः । श्लेष्मान्तकारकश्चैव
 मुखवैरस्य हृद्गुरुः ॥ शुक्रवर्णः प्र-
 लेहः । घृते विसरधान्याकहिङ्गुभृद-
 धिसंयुते । वस्त्रपूतेऽर्द्धसम्पक्वे स्विन्नं
 मांसं विनिः क्षिपेत् ॥ पीतवर्ण-
 स्तु । प्रलेहः पीतवर्णीपिकार्यः शु-
 क्रप्रलेहवत् । विशेषो न हरिद्रायाः
 संमर्गः कुङ्कुमस्य वा ॥ रक्तवर्णीपि ।
 तप्तसर्पं हि क्षिपेद्विङ्गु संयुतं कासमर्दक-
 म् । धान्यकलवणाजजीधौतमां-
 सञ्च तत्क्षिपेत् ॥ ततोऽर्द्धस्फुटिते मां-
 से दाडिमो बीजसंयुते । सपक्वे चाति-
 मृदुले तक्रं शुण्ठीचनिः क्षिपेत् ॥
 तत उत्तार्य वस्त्रेण गालयेद्बूषयेदपि
 । रक्तवर्णप्रलेहस्य संसिद्धार्धं विनि-
 क्षिपेत् । करमर्दे दाडिमस्य स्थाने शि-
 पन्तुपूर्ववत् ॥ हरितवर्णस्तु । मेघि-
 काकासमर्दाम्बकल्केन च करालिते ।
 घृते मांसं विनिः क्षिप्य पचेच्छुष्कप्रले-
 हवत् ॥ सिद्धे च गालयेदस्त्रं कृत्वा
 वर्णप्रयोजनम् । ताम्बूलं कष्टजङ्गा-
 रं देयं हरितहेतुना ॥ अरुचौ रुचिदः
 सद्यो नानावर्णप्रसाधितः । प्रलेहः
 कफवातघ्नः किञ्चित्पित्तकरो ल-
 घुः ॥ वटकप्रलेहोपि । माषस्य पिं-
 ठिकासृज्मा विसवारणसंयुता ।
 बहुधा क्रियते तस्या वटिका वटकादि-
 कम् ॥ आम्रविम्बीफलाकारं लङ्गु-

प्रवचनम्

कावटकादिकम् । शृङ्गाटकफला-
 कारं यथा बुद्धिप्रकारजम् ॥ कृत्वा
 हि बहुधा धारेस्वेदितं घृतभाजित-
 म् । सर्वे सवारजे तत्रैक्ये च मनो-
 रमे ॥ निः क्षिप्य चालयेदौषदुत्ता-
 र्यैलादिवासिते । एवन्तु बहुधा कार्यो-
 माषमुद्गप्रलेहकः ॥ प्रलेहो वातजि-
 ह्वल्यः शुक्रमांसप्रदोरसः । प्रीण-
 नः प्राणयुक्तानां शुक्रदः क्षीणरेत-
 साम् ॥ मत्स्यप्रलेहस्तु । मांसप्रले-
 हवत्कार्यः प्रलेहो मत्स्यसम्भवः ।
 आदौ तैले परंपक्वं सर्वमन्यत्तु पूर्ववत्
 ॥ वर्णस्य करणे देयं पूर्वी तद्व्यंकं हि य-
 त् । उद्धूलनं मुगन्धाय दातव्यं पूर्वस-
 म्भवम् ॥ मत्स्यखण्डप्रलेहस्तु । स-
 म्यक्प्रक्षालितं मत्स्यं विसवारणे वेष्टि-
 तम् । तप्ततैले क्षिपेत् खण्डं हिङ्गुसै-
 न्यवमिश्रितम् ॥ प्रलेहविधिवत्सा-
 ध्यो मत्स्यखण्डप्रलेहकः ॥

प्रवक्ता । त्रि० वाग्मिनि । वावट्रके ॥
 वेदादिवाचके ॥ यथा । जातिमा-
 त्रोपजीवीवाकामंस्याद्वाङ्मणब्रुवः ।
 धर्मप्रवक्ता नृपते न तु शूद्रकदाचने-
 ति ॥ उपदेष्टरि ॥ प्रकृष्टो वक्ता ॥
 प्रवचनम् । न० आगमे । वेदे ॥ न०
 प्रकृष्टवचने ॥ प्रोच्यते । वच० ।
 ल्युट् ॥ अनेकवेदस्वीकरणे ॥ शि-
 चादिवेदाङ्गेषु ॥ अध्यापने ॥ ब्राह्म-
 णस्यैव प्रवचनेऽधिकारो न क्षत्रियादे-

प्रवर :

ब्राह्मणात्मना समस्तानां वेदानां प्रव
चनं कुर्वन् वेदस्यायमिति ब्राह्मण इति
ब्राह्मणनामार्थभाष्यम् ॥ प्रकर्षेण
उच्यते वेदार्थे अभिरितितथा ॥ त्रि०
प्रकृष्टवक्त्ररि ॥ यथा । अपिचक्रुः
प्रवचनमेकं शुश्रूषवोऽपरे ॥
प्रवचनीयः । त्रि० प्रकृष्टरि ॥ प्रवाच्य
॥ प्रवक्ति० प्रोच्यते वा । वच० ।
अनीयर् । भव्यगेयप्रवचनीयेतिसा
धुः । प्रवचनीयोगुरुः स्वाध्यायस्य०
। प्रवचनीयः स्वाध्यायोगुरुणा ॥
प्रवचनम् । न० प्रतारणे ॥ वचु०
प्रपूर्वः ल्युट् ।
प्रवणः । पुं० चतुष्पथे ॥ क्षणं ॥
आवर्त्ते ॥ त्रि० क्रमनिम्नमहीभा
गे ॥ उदारे ॥ प्रूर्हे ॥ प्रगुणे ॥
आयत्ते ॥ क्षीणे ॥ प्रवर्त्तेऽनेनात्र
वा । प्रङ्गतौ । ल्युट् ।
प्रवक्ष्यन् । त्रि० प्रवासं करिष्यति ॥
प्रवक्ष्यत्पत्तिका । स्त्री० नायिका
प्रभेदे ॥
प्रवयणम् । न० प्रवतोदे ॥ प्रवीयते
ऽनेन । अजगति ज्ञेययोः ।
ल्युट् ॥ वायाविति पाक्षिको विः
। कृत्यचद्वतिगत्वम् ॥
प्रवयाः । त्रि० स्थविरे । वृद्धे ॥ प्र-
गतं वयोऽस्य ॥
प्रवरः । पुं० सन्ततौ ॥ गोत्रप्रवर्त्तक
मुनिव्यावर्त्तके मुनिगणे ॥ तथा

प्रवर :

चयमदग्निगोत्रस्य प्रवराः ० यमद
ग्न्यौर्ववशिष्टाः ३ । भरद्वाजगोत्र
स्य० भरद्वाजाङ्गिरसवाहस्पत्याः ३
विश्वामित्रगोत्रस्य० विश्वामित्रमरी
चिकौशिकाः ३ । अचिगोत्रस्य ४
अत्यात्रे यशातातपाः ३ । गोतम
गोत्रस्य ५ गोतमवशिष्टवार्हस्प
त्याः ३ । वशिष्टगोत्रस्य ६ वशि
ष्ठः १ । केषाञ्चित् वशिष्टात्रिसाङ्गत
यः ३ । काश्यप गोत्रस्य ७ काश्य
पस्मरनैध्रुवाः ३ । अगस्त्यगोत्रस्य
८ अगस्ति दधोचिजैमिनयः ३ ।
सौकालिनगोत्रस्य ९ सौकालिना
ङ्गिरसवार्हस्पत्यास्मरनैध्रुवाः ५ ।
सौदाम्नी गोत्रस्य १ । और्वच्यवनभा
गवजामदग्न्याप्रवतः ५ । पराशर
गोत्रस्य ११ पराशरशक्तिवशिष्टाः
३ । बृहस्पतिगोत्रस्य १२ बृहस्पति
कपिलपार्ष्णीः ३ । काश्वनगोत्र
स्य १३ अश्वत्यदेवलदेवराजाः ३
विष्णुगोत्रस्य १४ विष्णुबुद्धिकौर
वाः ३ । कौशिक गोत्रस्य १५ कौ
शिकात्रिजमदग्नयः ३ । कात्याय
नगोत्रस्य १६ अतिभृगुवशिष्टाः
३ । आत्रेयगोत्रस्य १७ आत्रेय
शातातपसाङ्ख्याः ३ । काश्व
गोत्रस्य १८ काश्ववाश्वत्यदेवलाः
३ । कृष्णात्रेयगोत्रस्य १९ कृष्णा
त्रेयात्रेयावासाः ३ साङ्कृतिगो

प्रवर :

त्रस्य २० अव्योहाराचिसाङ्कत
य : ३ । कौण्डिन्यगोत्रस्य २१
कौण्डिन्यस्तिमिककौत्सा : ३ ।
गर्गगोत्रस्य २२ गार्ग्यकौस्तुभ
माण्डव्या : ३ । आङ्गिरसवशिष्ट
बार्हस्पत्या : ३ । अनाहकाक्ष
गोत्रस्य २४ गार्ग्यगौतमवशिष्टा :
३ । अव्यगोत्रस्य २५ अव्यवलि
सारस्वता : ३ । जैमिनिगोत्रस्य
२६ जैमिन्युतथ्यसाङ्कतय : ३ ।
हृदिगोत्रस्य २७ कुरुहृद्धाङ्गि
रोर्वाहस्यत्या : ३ ॥ शाण्डि
गोत्रस्य २८ शाण्डिल्यासितदे
वला : ३ । वाख्यगोत्रसावर्ण्यगो
यो : २९ ३० और्वच्यवनभार्गव
जामदग्न्याप्रुवत : ५ । आलंवा
यन गोत्रस्य ३१ आलंवायनशा
लङ्कायन शाकटायना : ३ । वैया
घ्नप्रद्यगोत्रस्य ३२ साङ्कति : १
। घृतकौशिकगोत्रस्य ३३ कुशिक
कौशिकघृतकौशिका : ३ केषाञ्चित्
कुशिककौशिकबन्धुला : ३ । शक्ति
गोत्रस्य ३४ शक्तिपराशरवशिष्टा :
३ काण्वयनगोत्रस्य ३५ का
ण्वायनाङ्गिरसवार्हस्पत्यभरद्वाजा-
जमीठा : ५ । वासुकिगोत्रस्य
३६ अक्षोभ्यानन्तवासुकय : ३ ।
गोतमगोत्रस्य ३७ गौतमाप्सारा
ङ्गिरसवार्हस्पत्यनैधुवा : ५ के

प्रवर्त्तकत्वम्

षाञ्चित्गोतमाङ्गिरसावासा : ३ ।
शुनकगो० ३८ शुनकशौनकगृत्स
मदा : ३ । सौपायनगोत्रस्य ३९
और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्रुव-
त : ५ । प्रवरा : ॥ वृत्तिधनञ्जय
कृतधर्मप्रदीपेगोत्रप्रवरविवेक : ॥
न० गोत्रे ॥ अगुरुणि ॥ त्रि० श्रे
ष्ठे ॥ प्रव्रियते० होत्रधुर्यभ्यामुत्०
कीर्त्यते । बृज्० । यद्वृद्धित्वम्
॥ प्रवरणं वा ॥

प्रवरललितम् । न० अष्टिप्रभेदे ॥ य-
था । यमौनस्त्रोगद्यप्रवरललितं नाम
वृत्तम् ॥ भुजोत्क्षेपः शून्ये चलव-
लयभङ्गकारयुक्तश्चलत्पादन्यासः
प्रकटिततुलाकोटिनादः । स्मितं व-
क्त्रं ऽकस्मादृशिपटुकटाक्षोर्मिलीला
हरौजीयादीदृक्प्रवरललितं वक्ष्यी-
नम् ॥

प्रवर्गः । पुं० होमाम्नौ ॥

प्रवर्ग्यः । पुं० वैदिकेकर्मविशेषि ॥ म-
हावीरे ॥

प्रवर्त्तकः । त्रि० प्रेरके । प्रवर्त्तनका-
रिणि ॥ प्रवृत्तिजनके ॥ यथा । प्र-
वर्त्तकं वाक्यमुवाचचोदनां निवर्त्तकं
नैवमुवाचभाष्यकृत् । ततश्चविद्मो-
नहिचोदनास्तिसाप्रवर्त्तिकायानभ-
वेदिति स्थितिः ॥ इति सङ्क्षेपशा-
रीरकं ॥

प्रवर्त्तकत्वम् । न० प्रवृत्तिजनकत्वे ॥

प्रवर्षण :

प्रायः प्रवर्त्तकत्वं विधिवचसांलो-
कवेद्योर्दृष्टम् । सिद्धं बोधयतीत्येक
यमेतद्वतितत्त्वमस्यादेः ॥ ३६ ॥
विधिरेव न प्रवृत्तिं जन्तुभिरुपलक्षित
वस्तुबोधोपि । राजाभवति सुतोभू-
दिति बोधेन प्रवर्त्तते लोकः ॥

प्रवर्त्तनम् । न० प्रेरणे । आज्ञा
पने । प्रवृत्तौ । आरम्भे ॥

प्रवर्त्तना । स्त्री० पर्येषणायाम् ॥ उत्-
कृष्टस्य निष्कृष्टं प्रत्याज्ञायाम् ॥ प्र-
वृत्तिजनकत्वे । प्रवृत्तिहेतुव्यापा-
रे ॥ प्रवर्त्तकराजादिनिष्ठायाम् ॥
शिजर्थे ॥ सर्वानुगतं प्रवर्त्तनासा-
मान्यं शिबोर्थः । प्रेषणादयो वि-
शेषास्तु० अर्थप्रकरणादिगम्या-
द्वतिबोध्यम् ॥

प्रवर्त्तयिता । त्रि० कर्त्तरि ॥

प्रवर्त्तितः । त्रि० जाते ॥ उत्पादि-
ते ॥ यथा । प्रवर्त्तितो दीप इव प्र-
दीपादितिरधुः ॥

प्रवर्द्धनम् । न० विवर्द्धने ॥

प्रवर्षणः । पुं० अद्विविशेषे ॥ न० प्र-
कृष्टवर्षणे ॥ तत्र लक्षणमाहवराहा
चार्यः । ज्यैष्ठ्यानां समतीव्रायां पूर्वा
षाढादिसं वृष्टे न शुभमशुभं वा वाच्यं
परिमाणं चाम्भसस्तज्ज्ञैः ॥ जलप्र-
माणार्थमाह । हस्तविशालं कुण्डक
मधिकृत्याम्बुप्रमाणनिर्देशः ॥ प-
ञ्चाशत्पलमाठकमानेन मिनुयाज-

प्रवर्हः :

जलं पतितम् ॥ प्रवर्षणप्रमाणमा-
ह । येन धरित्रीमुद्राजनिता वा विन्द-
वस्तृणा येषु । वृष्टे न तेन वाच्यं परि-
माणं वारिणः प्रथमम् ॥ मुद्राजनि-
ता० विगतधूलिजाता । मतान्तरमा-
ह । केचिद्यथा भिवृष्टं दशयोजनम-
ण्डलं वदन्त्यन्ये । गर्गवशिष्ठपराशर
मतमेतद्वादशान्नपरम् ॥ येषु च भेष्व
भिवृष्टं भूयस्तेष्वेव वर्षति प्रायः ।
यदि नाप्यादिषु वृष्टं सर्वेषु तदा त्वना-
वृष्टिः ॥ नक्षत्राणां वृष्टिप्रमाणमा-
ह । हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्पाधनि-
ष्ठाः सुषोडशद्रोणाः । शतभिषगैन्द्र-
स्वातिषु च त्वारः कृत्तिकामुचदश ॥
श्रवणमघानुराधाभरणीमूलेषु दश च
तुर्युक्तः । फाल्गुन्यां पञ्चकृतिः पु-
नर्वसौ विंशतिद्रोणाः । ऐन्द्रान्यास्य
वैश्वे विंशतिः सार्वभेदशत्यधिकाः
॥ आहिर्बुध्न्यायं मृगप्राजापत्ये पु-
नश्चकृतिः । पञ्चदशजे पुष्ये च की-
र्त्तितावाजिभेदशद्वौ च । रोद्रे षो-
डशकथिताद्रोणानिरुपद्रुतेष्वेते ॥
अत्र विशेषमाह । रविरविमुतकेतुपी-
डिते भेदितितनयतिविधाह्नुताहते
च । भवति च न शिवं न चापि वृष्टिः शु-
भसहितेनिरुपद्रवेशिष्येति ॥

प्रवलाकी । पुं० भुजङ्गे । चित्रमेख-
लके ॥

प्रवर्हः । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रव-

प्रह्लिका

हति । बृहवृद्धौ । पचाद्यच् ॥

प्रवहः । पुं० वहिर्यात्रायाम् । पुरा-
हर्हिर्गमने ॥ वायुमात्रे ॥ सप्तवायु-
न्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतु० आश्रयवा-
योरुर्वस्थितः ॥ सनित्यं पृथग्ग-
तिः तस्यतुमध्यसंस्थाः । नक्षत्र-
कक्षाः खचरैः समेतायस्मादत-
स्ते नसमाहतोयम् । भपञ्जरः खे-
चरचक्रयुक्तोभ्रमत्यजस्रं प्रवहानिले
नेतिशितिरोमणिः ॥ यस्माज्ज्योतीं-
षिवहतिप्रवहस्ते नसस्मृतः ॥ * ॥
अस्यार्थः ॥ यस्माज्ज्योतींषिप्रकर्षेण
वहति तेन स वायुः प्रवहः स्मृतः ॥
प्रवहस्यैवभेदाः सर्वे वायुस्कन्धाः ॥
इतिविष्णुपुराणे द्वितीयेऽध्याये १२ अ-
ध्यायः ॥ वायोद्वितीयस्कन्धे ॥ ऋ-
तुजित्सत्यजित्सिनजिदमिन्द्रावमि-
न्द्रजित् । भूरिमिन्द्रसुषेणौचेत्याभा-
नोः प्रवहोगणः ॥ प्रकृष्टोवहः ।
गोचरसञ्चरतिसाधुः ॥ पुरतो गच्छ-
न्प्रवहोवायुः ॥

प्रवहणम् । न० कर्णोरथे । डयने ।

स्त्रियोहनाययानविशेषे । चौडो-
ला० इ० भा० । अधुना० । पीनस-
खर्खरिया० इ० प्र० ॥ प्रोक्षतेऽने-
नवा । वहप्रापणे । ल्युट् ॥

प्रवह्लिका । स्त्री० प्रह्लिकायाम् ।
पह्ली० इ० भा० ॥ प्रवह्लते० आ-
च्छादयति । बर्हवह्लपरिभाषणहिं

प्रवाहः

प्रादानेषु । कुन्शिल्पिसंज्ञयोः ॥

दुर्विज्ञानार्थप्रश्नादिवाक्यरूपाहिसा

प्रवाक् । त्रि० वाग्मिनि ॥

प्रवाचकः । त्रि० प्रकृष्टवक्त्रम् ॥

प्रवाच्यः । पुं० पाठविशेषोपलक्षिते
ग्रन्थविशेषे ॥ प्रोच्यते । वच० ॥

स्थत् । यजयाचेतिनकुत्सम् ॥

प्रवाणी । स्त्री० तन्तुवायशलाकायाम्

प्रकर्षेणजयतेअस्याम् । प्रपूर्वाद्यते
ल्युट् ॥

प्रवादः । पुं० परस्परवाक्ये ॥ जनर-
वे ॥ बादविशेषे ॥ प्रकृष्टोवादः ॥

प्रवादितः । त्रि० शब्दिते ॥

प्रवारणम् । न० निषेधे ॥ काम्यदा-
ने ॥ महादाने ॥ प्रव्रियते । बृज्-
चु० ॥ ल्युट् ॥

प्रवासः । पुं० स्वगृहादूरगमने । विदे-
शस्थितौ ॥ विदेशे ॥ प्रवसन्त्यस्मि-
न् । वस० । हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवासनम् । न० वधे । मारणे ॥ वा-
सच्छेदे । चु० । प्रपूर्वाद्वावेत्युट्
॥ प्रवासनायाम् ॥

प्रवासी । त्रि० प्रवासविशिष्टे । प्रोषि-
ते । पथिके ॥ वस० । प्रपूर्वादस्मात्
प्रेलपसृद्रुमथवदवसः इतितच्छी-
लादिषुघिनुण् ॥

प्रवाहः । पुं० प्रवृत्तौ ॥ व्यवहारे ॥
अम्बुवेगे । जलस्यस्रोतसि ॥ अवि-
च्छिन्नसन्ततौ । अविच्छेदेनजलादि

प्रविचिव :

प्रवृत्तौ ॥ प्रवहणम् । वह० । घञ्
॥ प्रकृष्टाश्वे ॥

प्रवाहकः । पुं० । राजसे ॥ त्रि० । प्रकृ
ष्टवहनकर्तरि ॥

प्रवाहणः । पुं० । जीवलस्यराज्ञीपत्ये
। वेदप्रसिद्धे राजर्षिविशेषे ॥

प्रवाहिका । स्त्री० । अहस्याम् । सङ्ग्रह
णीरोगी ॥ वायुः प्रवृद्धो निचितं व
लामं नुदत्यधस्तादहिताशनस्य ।
प्रवाहतो ल्पं बहुशोमलाक्तं प्रवाहिकां
तां प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥ प्रवाहतः क
ण्ठहृदलेन सशब्दं वायुमपानमार्गे
ण त्यजतः ॥ प्रवहति । वह० ।
खुल् ॥ प्रवहणम्० । प्रवाहयति०
मुहुर्मुहुः प्रवर्त्तयति वा । रोगाख्या
यां खुल् ॥

प्रवाही । स्त्री० । बालुकायाम् ॥

प्रविख्यातिः । स्त्री० । विश्रावे । अति
प्रसिद्धौ ॥ प्रविख्यानम् । ख्या०
क्तिन् ॥

प्रविततः । त्रि० । विस्तृते ॥

प्रविदारणम् । न० । सम्पराये । युद्धे
॥ अवदारणे ॥ दृविदारणे । ख्य-
न्ताद्भावे ल्युट् ॥

प्रविरः । पुं० । पौतकाष्टे ॥

प्रविरलः । त्रि० । घनेतरे ॥ प्रकर्षेण
विरलः ॥

प्रविविक्तुः । त्रि० । गृहादी प्रवेष्टुमिच्छी
॥ यथा । कारयेद्भवनशोधनमादौ

प्रवृत्तिः

मातुरन्तिकमपि प्रविविक्तुः । आत्म
शस्यनुगतः प्रविशेद्वासङ्कटे च ग
हने च न तिष्ठेदिति राजनीतौ काम
न्दकः ॥

प्रविवत्सन् । त्रि० । प्रवासं कर्तुमिच्छति
। वसेः सन्नन्तात् खटः शत्रादेशः ॥

प्रविश्लेषः । पुं० । विधुरे । प्रकृष्टविश्ले
षे ॥ प्रविश्लेषणम् । श्लिषश्चालिङ्ग
। घञ् ॥

प्रविषा । स्त्री० । अतिविषायाम् ॥

प्रविष्टः । त्रि० । कृतप्रवेशे ॥ प्रविश०
। क्तः ॥ निविष्टे ॥

प्रवीणः । त्रि० । निपुणे । विज्ञे । नि
ष्णाते । शिक्षिते ॥ प्रकृष्टा वीणाऽ
स्य ॥ यद्वा । वीणया प्रगायति०
प्रगीयते वा । सत्त्यापेति गिजन्तात्०
पचाद्यच्० । कर्मणि घञ्वा ॥

प्रवीरः । पुं० । योद्धृपुरुषे । सुभटे ॥
त्रि० । उत्तमे ॥ प्रकृष्टो वीरः ॥

प्रवुद्धः । त्रि० । परिण्डते ॥ प्रकर्षेण वु-
द्धः ॥ सुप्तादितरस्मिन् ॥

प्रवृत्तः । त्रि० । आरम्भे ॥ प्रवृत्तिविशि
ष्टे ॥ प्रकृष्टवर्त्तनविशिष्टे ॥ जाते
॥ प्रवर्त्तते स्म । वृत्तुः क्तः ॥

प्रवृत्तिः । स्त्री० । प्रवाहे । अविच्छिन्न-
सन्ततौ ॥ उदन्ते । वार्तायाम् ॥
प्रवर्त्तने । वृत्तौ ॥ अन्तः करणव
र्त्तिन्यां प्रयत्नलक्षणायां ॥ अवन्त्या
दिदेशे ॥ हस्तिमदे ॥ कर्मणां मार्गे ॥

प्रवृत्तिक्रमः

नितरांप्रयतमानतायाम् । रजः
कार्ये आरम्भे ॥ गतौ ॥ प्रवर्त्तते
व्याप्नोति० प्रवर्त्तनं वा । वृत्तु० ।
क्तिच्० । क्तिन्वा । न्यायमतेयत्ववि-
शेषे ॥ अस्याः कारणम् । चिकीर्षा
कृतिसाध्यताज्ञानम्० इष्टसाधन-
ताज्ञानं० उपादानप्रत्यक्षम् । यथा
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकार-
णम् । एवं प्रयत्नत्रैविध्यं तान्विकैः
परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्य-
साधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य
चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनकं भवेत् ॥ इति ॥
प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारम्भः । इति
गीतमसूत्रम् ॥ १७ ॥ यदज्ञानात्
प्रवृत्तिः स्यात् तज्ज्ञानात् साकुतो
भवेत् ॥

प्रवृत्तिक्रमः । पुं० श्रुत्यादिभ्योऽर्वाले
प्रवृत्तेः क्रमे ॥ तथाहि । सहप्रयु-
ज्यमानेषु प्रधानेषु सन्निपातिनामङ्गा-
नामावृत्त्याऽनुष्ठानिकर्तव्ये हि० द्विती-
यादिपदार्थानां प्रथमानुष्ठितपदार्था-
नां प्रथमानुष्ठितपदार्थक्रमाद्यः क्र-
मः । यथा० प्राजापत्यपञ्चङ्गे पुं०
प्राजापत्याहिर्वैश्वदेवीकृत्वा प्रोजप-
त्यैश्वरन्तीति वाक्ये नवतीयानिर्देशा-
त्सैतिकर्तव्यताकाण्डकालत्वेन वि-
हिताः । अतस्तेषां तदज्ञानाच्चोपा-
करणनियोजनप्रभृतीनां साहित्यं स-
म्पाद्यम् । तच्च प्राजापत्यपशूनांस-

प्रवेणिः

मृत्तिपन्नदेवताकत्वेन युगपदनुष्ठाना-
दुपपद्यते । तदज्ञानाच्चोपाकरणा-
दीनां युगपदनुष्ठानमशक्यम्० अत-
स्तेषां साहित्यमव्यवहिताऽनुष्ठाना-
त्सम्पाद्यम् । तच्चैकस्योपाकरणं
विधायापरस्योपाकरणं विधेयम्०
एवं नियोजनादिकमपि । तथाच
प्राजापत्ये पुनश्चाच्चित्पशोरारम्भः
एकं सर्वचानुष्ठायद्वितीयादिः पदा-
र्थस्तेनैव क्रमेणानुष्ठेयः सप्रवृत्तिक्र-
मः ॥ प्रवृत्तेः क्रमः ॥

प्रवृत्तिजनकः । चि० प्रवर्त्तके ॥

प्रवृत्तिज्ञः । पुं० चारभेदे । वार्त्तिके
। वार्त्तीयने ॥ चि० प्रवृत्तिज्ञानवि-
शिष्टे ॥

प्रवृद्धः । चि० प्रौढे । एधिते । वृद्धि-
युक्ते ॥ प्रसारिते । प्रसृते ॥ प्रवर्द्ध-
ते स्म । वृधुवृद्धौ । गत्यर्थेति
क्तः ॥

प्रवृष्टः । चि० प्रवृष्टयति ॥

प्रवेकः । उत्तमे । प्रधाने । प्रमुखे ॥
प्रविच्यते । विचिरपृथग्भावे ।
घञ् ॥

प्रवेष्टः । पुं० शितशुक्ले । यवे ॥

प्रवेणिः । स्त्री० कुशायास् ॥ वेण्याम्
प्रोषितभर्तृकादिधार्यकेशरचनावि-
शेषे ॥ वेणति । वेष्टनिशामनवादि-
चादानगमनज्ञानचिन्तासु । इन् ।
प्रउपसर्गान्तरव्यावृत्त्यर्थः ॥

प्रव्यक्त :

प्रवेणी । स्त्री० कृथायाम् । परितोमे ।
गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले ॥ वेण्याम् ॥
प्रकर्षेणवीयतेऽस्याम् । वीगल्यादि
षु । वीज्याज्वरिभ्योनिः । कृदिका
रादक्तिनङ्गतिपाक्षिकोडीष् ॥

प्रवेलः । पुं० पीतमुद्गे । सोनामूंगा
इ० भा० ॥

प्रवेशः । पुं० अन्तर्विगाहने । गृहा
द्यन्तर्गमने ॥ प्रवेशश्चतुर्धा । अपूर्व
प्रवेशः सुपूर्वप्रवेशः द्वन्द्वाभयप्रवे
शः बधूप्रवेशः इतिभेदात् । तत्र
बधूप्रवेशस्यान्वर्थसंज्ञकत्वात् । तद
न्ये पालक्षणान्युच्यन्ते । यथा ।
अपूर्वसंज्ञः प्रथमः प्रवेशोयात्रा
वसानेतुमुपूर्वसंज्ञः । द्वन्द्वाभयस्त्व
ग्निभयादिजातस्त्वेवंप्रवेशस्त्रिवि
धः प्रदिष्टः ॥ भूरिपुष्पनिकरंस
तोरणंतोयपूर्णकलशोपशोभितम् ।
धूप्रगन्ध वलिपूजितासरं ब्राह्मण
धुनियुतंविशिद्गृहम् ॥ प्र० विश०
। हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवेशनम् । न० प्रवेशे ॥ सिंहद्वारे ॥

प्रविश० । ल्युट् ॥

प्रवेश्यः । चि० प्रवेशयितव्ये । प्रवेश
नीये ॥

प्रवेष्टः । पुं० भुजे । बाहौ ॥ प्रवेष्टते
। वेष्टवेष्टने । पचाद्यच् ॥ हस्तिदन्त
मांसे ॥ गजपृष्ठतल्पने ॥

प्रव्यक्तः । चि० उल्लवणे । स्पष्टे । स्फु

प्रशत्वा

टे ॥ प्रव्यज्यतेस्म । अञ्चव्यक्त्यादौ
। क्तः ॥ प्रव्यच्यतेस्मवा । अञ्चवि
शेषणे । क्तः ॥

प्रव्यथितः । चि० प्रपीडिते ॥ व्याकु
लीकृते ॥ अतिभीते ॥

प्रव्रजन् । चि० संन्यस्यगच्छति ॥

प्रव्रजितः । पुं० प्रव्रज्याश्रमविशिष्टे ।
बुधभिन्नशिष्ये । चेलुके । श्रामणे
रे ॥ चि० निष्क्रान्ते ॥

प्रव्रजिता । स्त्री० मांस्याम् ॥ मुण्डी
र्याम् ॥ तापस्याम् ॥

प्रव्रज्या । स्त्री० वेद्वाच्चरक्तपटादौ ॥
प्रव्रजनम् । व्रज० । व्रजयजीभावे
क्यप् ॥ सञ्चासि ॥

प्रव्रज्यावसितः । पुं० सञ्चासभष्टे ॥

प्रव्राजी । पुं० प्रव्रजनशीले । सञ्चासि
नि ॥ ताच्छील्यवैराग्यातिशयशालित्वम् ॥

प्रशंसनीयः । चि० प्रशंसितुंयोग्ये ॥
शंसु० । अनीयर् ॥

प्रशंसा । स्त्री० प्रशंसने । वर्णनायाम् ॥
ईडायाम् । स्तवे ॥ परोक्षस्तुतौ ॥

द्विप्रकाराह्निप्रशंसाभवति । वस्तुनि
विद्यमानगुणोत्कर्षणकः प्रकारः
स्तावकेनशब्देनसम्पादितोगुणोत्कर्षः परः प्रकारइति ॥

प्रशत्वा । पुं० समुद्रे ॥ प्रशीयते । श
शदृष्टशतने । प्रद्वरशदोस्तुट्चेति
कनिप् ॥

प्रशान्तवाहिता

प्रशत्त्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ डीब्री ॥
प्रशमः । पुं० उपशान्तौ ॥ प्रशमनम्
। शम० । भावेघञ् ॥

प्रशमनम् । न० मारणे । वधे ॥ शम
तायाम् । प्रशान्तौ ॥ प्रशमयति ।

शम० । णिजन्ताल्ल्युःभावेल्मुङ्गा ॥

प्रशमितः । त्रि० अपाकृते । राज्ञः क
र्तव्ये ॥ रक्षापौरजनस्य० देशनगर
यामेषुगुप्तिस्तथा० योधानामपिसङ्ग
हश्च० तुलयामानव्यवस्थापनम् । सा
म्य० सङ्घिषु० दानवृत्तिकरणेत्यागः
समानार्चनम्० कार्याण्येवमहीभुजां
प्रशमनान्येतानिराज्येनव ॥

प्रशस्तम् । न० मङ्गले ॥ त्रि० चेमे ।
शुभे ॥ प्रशंसनीये । यतिश्रेष्ठे ।
उत्तमे ॥ प्रशस्यतेस्म । शंसु० । क्तः
। प्रकर्षेणशस्तोवा ॥

प्रशस्तिः । स्त्री० पत्रलेखनप्रक्रियायां ॥

प्रशान्तः । त्रि० प्रकृष्टशमताविशिष्टे ।
परहिंसारहिते ॥ सर्वत्रसमबुद्ध्या
रागद्वेषशून्ये । निर्धिकारे ॥ स्वल्प
लाभेनापिसन्तुष्टे ॥ तमोरजसोः
क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपे
चित्ते ॥ प्रकर्षेणशान्तः ॥ प्रत्यस्तमि
तक्ते श्रे ॥

प्रशान्तचित्तः । त्रि० शान्ते । उपरत
दर्पादिदोषे । समाहितमनसि ॥

प्रशान्तचित्तं यस्यसः ॥

प्रशान्तवाहिता । स्त्री० तमोरजसोः

प्रश्नी

क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं
चित्तं प्रशान्तं । पूर्वपूर्वप्रशमसंस्का
रपाठवेनतादृशचित्तस्याधिक्यं प्रशा
न्तवाहितेत्यर्थः ॥

प्रशान्तात्मा । त्रि० प्रशान्तचित्ते ॥

प्रशान् । अ० समानार्थे ॥

प्रशान् । त्रि० शान्ते ॥ प्रकर्षेणशाम्य
ति । शम० । क्तिप् । अनुनासिक
स्यकिमलोरितिदीर्घः । मोनोधा
तोः ॥

प्रशासनम् । न० प्रकृष्टाज्ञायाम् ॥

शासु० । ल्युट् ॥

प्रशासिता । त्रि० प्रकृष्टशासनकृति ॥
ईश्वरे ॥ यथा । प्रशासितारं सर्वेषां
मणीयांसमगौरविः । रुक्माभं स्वप्न
धीगम्यं विद्यात्तंपुरुषंपरम् ॥ देवता
यागकर्त्तारंपितरः श्राद्धकारिणम्
। नाप्रयुर्हव्यकव्यार्थं यद्दिनस्यात्प्र
शासिता ॥

प्रशास्ता । पुं० ऋत्विजि ॥ मित्रे ॥ त्रि०
शासनकर्त्तरि ॥ प्रशास्ति । शासु०
। तृच् । अप्ठन्नितिदीर्घः ॥

प्रश्नः । पुं० अनुयोगे । पृच्छायाम् ॥
प्रच्छनम् । प्रच्छ० । यजयाचेतिन
ङ् । क्वीरितिशः । प्रश्ने चेतिलिङ्गा
न्नसम्प्रसारणम् ॥

प्रश्नदूती । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ॥

प्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् । वारिप
ण्यम् ॥

प्रष्टवाट्

प्रश्नयः । पुं० प्रणये । प्रीत्याप्रार्थने ॥
 प्रश्नयणम् । श्रिजएरच् ॥
 प्रश्नवम् । न० प्रवाहे ॥
 प्रश्नितः । त्रि० विनीते ॥ प्रथमंगुणै
 रश्रायि । श्रिज्० । क्तः ॥
 प्रश्नयः । त्रि० शिथिले ॥
 प्रश्नष्टः । त्रि० प्रकर्षेणमिलिते ॥
 प्रश्नेषः । पुं० संयोगे ॥ प्रश्नेषणम् ।
 श्लिष्० । घञ् ॥
 प्रश्वासः । पुं० प्राणेनकोष्ठस्थवायो
 र्बहिर्निष्सारणे । समोध्यङ्गपूर्कवि
 रोधिनि ॥ स्वास्प्यविशेषे ॥ प्रश्व
 सनम् । श्वस० । घञ् ॥ श्माप
 नये ॥
 प्रष्टव्यः । त्रि० प्रश्ने ॥
 प्रष्टा । त्रि० कथङ्कधिके । प्रश्नकर्तरि
 । पृच्छति । प्रच्छ० । टच् । व्रश्चेति
 कृत्यपः ॥
 प्रष्टः । त्रि० अग्रगे ॥ श्रेष्ठे । चारुडा
 लिकौषधौ ॥ प्रतिष्ठते० गच्छति ।
 ष्टा० । आतश्चोपसर्गङ्कृतिकः । सुपि
 स्थङ्कृतिकोवा । प्रष्टोयगामिनीति
 षः । ष्टुत्वम् ॥
 प्रष्टवाट् । पुं० युगपाश्वर्गे । दमनका
 लिकस्तारोपितकाष्ठवाहे ॥ प्रष्टमय
 गामिनं वहति । वहश्चेति शिवः ॥
 स्वामौतु० पञ्चमं षष्ठं वावर्षं वहतीति
 विगृह्यरेफरेहितं पठति० तत्रपृषोद
 रादित्वबोधम् ॥

प्रसङ्गः

प्रष्टी । स्त्री० प्रष्टभार्यायाम् ॥
 प्रष्टौही । स्त्री० वालगभिण्याङ्गवि ।
 प्रथमगर्भधृतवक्ष्याम् ॥ प्रष्टवहति
 । वहश्चेति शिवः । वाहङ्कृतिङीप् ॥
 प्रसक्तः । त्रि० आसक्ते ॥ तद्वति ।
 सर्वथातदेकपरे ॥ न० । सतते ॥ प्रा
 सञ्चि । षञ्ज्० । कर्मणिक्तः ॥
 प्रसक्तिः । स्त्री० प्रसङ्गे ॥ प्रवृत्तौ ॥
 अनुमितौ ॥ आपत्तौ ॥ प्र० षञ्ज्०
 । स्त्रियांक्तिन् ॥ आसक्तौ ॥
 प्रसङ्गः । पुं० प्रसक्तौ । अन्योद्देशेनाऽ
 न्यदीयस्यापिसहानुष्ठाने ॥ अन्योद्दे
 शेनप्रवृत्तावन्यस्यापिसिद्धौ ॥ यथा ।
 दृष्टातुहरतेपापं स्पृष्टातुचिदिवनये
 त् । प्रसङ्गेनापियागङ्गामीक्षदाद्य
 वगाहिता ॥ गीतवादिचादौ ॥ प्रस
 ज्यतेपुरुषोयच्च । षञ्ज्० । घञ् ॥
 नेहेतार्थान्प्रसङ्गेननविबुद्धेनकर्म
 णा । नषिद्यमानेष्वर्थेषुनात्थ्यामपि
 यतस्ततः ॥ यतस्ततः पतितादेः
 ॥ प्रस्तावे ॥ प्रस्तावे ॥ य० । यत्रा
 च्युतोदारकथाप्रसङ्गः ॥ पुनः पु
 नः प्रवृत्तौ ॥ प्रकृष्टसम्बन्धे ॥ स
 ङ्गतिविशेषे ॥ स्मृतत्वेसत्युपोद्घा
 तादिपञ्चकभिन्नत्वमितितत्सलक्षण
 म् । स्मृतस्योपेक्षानर्हत्वंप्रसङ्गत्वम् ।
 तदर्थस्तुस्मृतिविषयतापन्नत्वेसतिद्वे
 षविषयतानापन्नत्वमित्यनुमितिय
 न्येगदाधरभट्टाचार्यः ॥ प्रकृष्टसङ्गः ॥

प्रसन्नता

मैथुने ॥

प्रसङ्गत्वम् । न० स्मृतस्योपेक्षाऽनर्हत्वे ।

स्मृतविषयतापन्नत्वे सति० द्वेषविषयतानापन्नत्वमितितदर्थः ॥

प्रसङ्ख्यानम् । न० आहतौ ॥ आवृत्तिर्हिप्रसङ्ख्यानमित्युक्तेः ॥

प्रसज्यः । पुं० प्रसज्यप्रतिषेधे ॥ पर्युदासः सदृशयाहीप्रसज्यस्तुनिषेधकृत् ॥

प्रसज्यप्रतिषेधः । पुं० निषेधान्तरे ॥

अप्रधान्यविधेर्यत्र प्रतिषेधे विधानता । प्रसज्यप्रतिषेधोयंक्रिययासहयत्रनञ् ॥

प्रसञ्जनम् । न० प्रसङ्गे ॥

प्रसत्तिः । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ।

प्रसन्नतायाम् ॥

प्रसत्त्वा । पुं० प्रजापतौ ॥ धर्मे ॥ मूढे

॥ प्रसीदति । षट् ॥ प्रद्वरसदोस्तुत्चेति० दशपादीपाठात्सदेरपि कनिष् ॥

प्रसत्त्वरी । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ वनोरचेतिङीव्री ॥

प्रसन्नः । वि० अच्छे । स्वच्छे । निर्मले । अच्छा० अच्छी० इ० भा०

॥ सन्तुष्टे ॥ प्रसन्नयातुष्टे ॥ प्रसादवति ॥ प्रसादत् । प्रसीदति स्मवा ॥ षट् ॥ गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्रसन्नता । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ॥

प्रसन्नस्यभावः । तल् ॥

प्रसरणी

प्रसन्ना । स्त्री० सुरायाम् ॥ मद्यप्रभेदे

॥ प्रसन्नागुल्मवातार्शोविवन्धानाहनाशिनी । शूलप्रवाहिकाटोपकफवातार्शसांहिता ॥ प्रसूदविशिष्टायाम् ॥

प्रसन्नात्मा । पुं० शमदमाद्यभ्यासाच्छुद्धचित्ते ॥ प्रसन्नः रजस्तमोभ्यामकुलुषितः आत्मान्तः करणमस्य ॥ विष्णौ ॥ अवाप्तसर्वकामत्वात्प्रसन्नआत्मा स्वभावोऽस्य ॥

प्रसभः । पुं० न० बलात्कारे ॥ प्रगतासभाअस्मात् । सभायाः प्रगतोवा ॥

प्रसरः । पुं० प्रणये ॥ वेगे । जवे ॥ सङ्करे । युद्धे ॥ विसर्पणे ॥ प्रसरं न लभन्ते हिंसावत्कचनमर्कटाः । नाभिद्रवन्तितेतावत्पिशाचावास्वगोचरे ॥ प्रसरणम् । सृगतौ । वा० अप् ॥ अधिकरणेपुंसिसंज्ञायामितिघोवा ॥ प्रकर्षे ॥ समूहे ॥

प्रसरकः । पुं० पियाले ॥ अत्रप्रसवकङ्कल्पिपाठः शब्दमालायाम् ॥

प्रसरणम् । न० आसारे । सैन्यानांसर्वतोव्याप्तौ ॥ तृणकाष्ठादिहेतवे सैन्यानामितस्तोगमने ॥ सर्वतोगमने । पसर्ना० फैलना० इ० भा० ॥ स० । ल्युट् ॥

प्रसरणी । स्त्री० प्रसरणार्थे ॥ प्रसरति । स० । अर्तिसृष्टिप्रत्ययिनिः । कृदिकारादितिङीष् ॥

प्रसविता

प्रसर्पणम् । न० गमने ॥ प्रसृष्टे ॥
 प्रसवः । पुं० उत्पादे ॥ अपत्ये ॥ फले ॥
 कुसुमे ॥ गर्भमोचने । गर्भाहालकनि-
 स्मृती । प्रसृती ॥ अस्यमासनियमो-
 यथा । नवमेदशमेमासिनारीगर्भप्र-
 सूयते । एकादशेहादशेवाततीऽन्य-
 विचारतः ॥ इति ॥ अस्यौषधं
 यथा । पीतस्तुकाश्लिकं रुद्रकधितं श-
 र्पुङ्गुया । हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तं शीघ्रं
 स्त्रीणां प्रसूतिकृत् ॥ मातुलुङ्गस्यै-
 मूलं कटिवहं प्रभूतिकृत् । अपामा-
 र्गस्यैमूलं योनिस्थं प्रसूतिकृत् ॥
 अ॥ मार्गस्यैमूलं गर्भवत्यास्तु नाम-
 तः । उत्पन्नमाने सकले पुत्रः स्या-
 दन्यथासुता ॥ अपामार्गस्यैमूले-
 नारीणां शिरसि स्थिते । गर्भशूलं विन-
 श्ये तनाशकार्या विचारणा । इति
 गारुडे १८६ अध्यायः ॥ अभ्यनुज्ञा-
 ने ॥ प्रसवनम् ० प्रसूयते वा । षूङ्०
 प्राणिप्रसवे ० षूप्रेरणे वा । ऋदोरप्०
 पचाद्यज्वा ॥

प्रसवकः । पुं० प्रियालवृद्धे ॥

प्रसवनम् । न० प्रसवे ॥

प्रसववन्धनम् । न० वृत्ते ॥ प्रसूयते ।

पुप्रसवे । ऋदोरप् । वध्यतेनेन ।

वधबंधने । करणे ल्युट् । प्रसवस्य

पुष्पफलपत्रस्य बन्धनम् ॥

प्रसवस्थली । स्त्री० मातरि ॥

प्रसविता । पुं० ताते । पितरि ॥

प्रसृष्टचौरः

प्रसवित्री । स्त्री० जनयित्याम् ॥

प्रसव्यः । त्रि० प्रतिकूले ॥ अनुकू-
 ले ॥ प्रगतंसव्यात् । सव्यशब्दश्चा-
 राच्छब्दवत्त्वामदक्षिणोभयार्थः ॥

प्रसहः । पुं० काकगृध्रादिषु ॥ तेच
 । काको गृध्र उलूकश्च चित्तश्च शशघा-
 तकः । चाषोभासश्च कुरुर इत्याद्याः
 प्रसहाः स्मृताः ॥ प्रसहाः की-
 र्तिताश्चेते प्रसह्याच्छाद्य भक्षणात्
 । प्रसहाः खलु वीर्याणां स्तम्भांसम्भ-
 क्षयन्ति ये । तेषोषभस्मकीन्मादैः
 शुक्रक्षीणा भवन्ति हि ॥

प्रसहनः । पुं० हिंस्रपशौ ॥ यथा ।
 शार्दूलसिंहर भर्त्तृतरक्षुमुख्याये-
 न्यान् प्रसह्य विनिहत्य निवर्तयन्ते
 । ते कीर्तिताः प्रसहनाः पल्लवं
 तदीयमर्शः प्रमेहजठरामयजाडाहा-
 रि ॥ इति० राजनिर्घण्टः ॥ न०
 क्षमाश्राम् । सहने ॥ त्रि० तद्वति
 अभिभवे ॥ आलिङ्गडे ॥

प्रसहा । स्त्री० वृहत्तिकायाम् ॥

प्रसहिष्णुः । त्रि० अभिभाषके ॥

अलङ्कृजितीष्णुच् ॥

प्रसृष्ट । च० हठादर्थे । बलात्कारार्थे
 ॥ प्रकर्षेण प्रोद्धा । षष्ठमर्षणे । क्त्वा०
 ल्यप् ॥

प्रसृष्टचौरः । पुं० हठाच्चौर्यकारिणि
 । माचले । चित्ताभे । डाकादृत०
 दौडा० लुटेरा० इत्यादिभाषा ॥

प्रसाद :

प्रसातिका । स्त्री० सूक्ष्मधान्ये ॥
 प्रसादः । पुं० अनुग्रहे । तुष्टिदाने
 । प्रीतिदाने ॥ यथा । सत्कीर्ति
 विमलयशःसुकवितापाण्डित्यमारो
 ग्यता०वादेवाक्पटुताकुलेचतुरता
 गाभीर्यमक्षोभ्यता । प्रागल्भ्यं प्रभु
 तागुणे निपुणता यस्य प्रसादाद्भवत्
 तंबन्दे शिवरूपिणं निजगुरुं सर्वार्थ
 सिद्धिप्रदमिति ॥ स्वास्थ्ये । आ
 रोग्ये ॥ सौम्यतायाम् ॥ प्रसत्तौ
 । प्रसन्नतायाम् । नैर्मल्ये ॥ चित्त
 संप्रसन्नतायाम् । चित्तसुच्छताया
 म् ॥ देवनिवेदितद्रव्ये ॥ गुरुणां
 भुक्तावशेषे ॥ प्रसदनम् । षट् ।
 । भावे घञ् ॥ दैर्भावीति युक्तका
 व्यगुणे । ग्राम्यशब्दभिन्नप्रसिद्धार्थ
 पदवत्त्वे ॥ यथा । ओजः प्रसाद
 माधुर्यगुणचितयभेदतः । गौडवैद
 दर्भपाञ्चालारीतयः परिकीर्त्तिताः
 ॥ तत्र० व्यक्तार्थपदमग्राम्यं प्रसा
 दः परिकीर्त्तितः । इतिलक्षणम् ॥
 अपिच । शुष्केभ्यनादिवत्स्वच्छज
 लवत्सहसैवयः । व्याप्नोत्यन्यत्प्र
 सादोसौसर्वत्रविहितस्थितिः ॥ अ
 न्यत्इति० व्याप्यमहचित्तम् । सर्व
 चेतिसर्वपुरसेषु० सर्वासुरचनासुच
 । गुणवृत्त्यापुनस्तेषां वृत्तिः शब्दार्थ
 योर्मता ॥ गुणवृत्त्या उपचारेण ।
 तेषाम्० ओजआदिगुणानाम् ।

प्रसारणम्

आकारेशौर्यस्येव ॥
 प्रसादनः । पुं० भक्तकारे ॥ न०
 चन्ने ॥ त्रि० प्रसन्नताकारके ॥
 प्रसादना । स्त्री० परिचर्यायाम् । से
 वायाम् ॥
 प्रसादितः । त्रि० प्रार्थिते । सौमन
 स्यङ्गमिते ॥
 प्रसादी । त्रि० अनुग्रहशीले ॥ प्रसा
 दगुणयुक्ते ॥ शीलेणिनिः । अस्त्य
 र्घेइनिर्वा ॥
 प्रसाधनम् । न० वेशे । अलङ्काररच
 नादिक्ततशीभायाम् ॥ प्रसाध्यते
 ऽनेनाङ्गम् । षाध० । करणे ल्युट्
 ॥ प्रकृष्टनिष्पत्तौ ॥
 प्रसाधनी । स्त्री० कङ्कतिकायायाम्
 ॥ सिद्धौ । डौप्
 प्रसाधिका । स्त्री० नौवारे । वेशकारि
 ण्याम् । अलङ्कृत्याम् ॥
 प्रसाधितः । त्रि० अलङ्कृते । भूषि
 ते ॥ प्रसाध्यतेस्म । षाधसंसिद्धौ
 ॥ स्वार्थम्यन्तः । क्तः ॥ प्रकृष्टनि
 ष्पत्ते । निष्पादिते ॥
 प्रसारः । पुं० प्रसरणे ॥ प्रसरणम्
 । सृ० । घञ् ॥ टणकाष्ठादेः प्र
 वेशे ॥
 प्रसारणम् । न० पञ्चविधकर्मान्तर्गत
 विस्ताररूपेकस्मिन् ॥ यथा । उत्
 क्षेपणं ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चनं तथा
 । प्रसारणश्च गमनं कर्माण्येतानि

प्रसिद्ध :	प्रसूनम्
<p>पञ्च ॥ प्रसारणी । स्त्री० गंधालिकायाम् । सरणायाम् । कुञ्जप्रसारणीतिख्या तायाम् । गन्धभादालिया ० इ० गौ० भा० ॥ प्रसारणीगुरुर्वावल् सन्धानकृत्सरा । वीर्यीष्णावात हृत्तिक्तावातरक्तकफापहा ॥ क्षीणा नांस्थविराणाश्च वातसङ्कोचितात्म नाम् । प्रसारयेद्यतोङ्गानितदुक्तै षाप्रसारणी ॥ प्रसार्यतेरूपमनया । करणे तिल्युट् ॥ प्रसारिणी । स्त्री० लज्जालुलतायाम् ॥ प्रसारय्याम् ॥ प्रसारितः । त्रि० तते । विस्तारि ते ॥ प्रसारी । त्रि० प्रसरणशीले । विसृत्त्व रे ॥ प्रसरति० तच्छीलः । स्रगती । प्रेलपसृद्रुमथवद्वस इतिविनुष् ॥ आयते ॥ व्याप्ते ॥ प्रसितम् । न० पूये । त्रि० तत्परे । आसक्ति ॥ प्रोसायि । प्रिञ्चन्म ने । कर्मणिक्तः ॥ प्रसितिः । स्त्री० बन्धने ॥ बन्धनसा धनरज्जुनिगडादौ ॥ प्रसयनम् । प्रिञ्० । क्तिन् ॥ प्रसिद्धः । त्रि० भूषिते ॥ ख्याते ॥ प्रसिद्ध्यति० प्रसिध्यतेस्मवा । प्रिधुसंराज्ञौगत्यावा । कर्त्तरि० कर्मणिवाक्तः ॥</p>	<p>प्रसिद्धिः । स्त्री० टङ्कारि । ख्यातौ ॥ उत्कृष्टसिद्धौ ॥ प्रकृष्टासिद्धिः ॥ प्रसुप्तः । त्रि० निद्रिते ॥ प्रकर्षेण सुप्तः ॥ प्रसूः । स्त्री० अश्वायाम् ॥ जनन्या म् ॥ कन्दल्याम् ॥ बौरुधि । प्रसूते० प्रसूयते वा । षूङ्प्रसवे । सत्स्वितिक्रिप् ॥ प्रसूका । स्त्री० वाजिन्याम् । बडवा याम् ॥ प्रसूतम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ त्रि० सञ्जाते ॥ सूते ॥ प्रासविष्ट । षू- ङ् । क्तः ॥ प्रसूता । स्त्री० जातसन्तानायाम् । जातापत्यायाम् । प्रजातायाम् ॥ टाप ॥ प्रसूतिः । स्त्री० प्रसवे । उद्भवे ॥ तनये ॥ दुहितरि ॥ स्वायम्भुव मनोः पुत्र्याम् ॥ प्रसवनम् । प्रसूयते वा । षूङ् । क्तिन् ॥ कार णे ॥ प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात् ॥ प्रसूतिका । स्त्री० प्रसूतायाम् ॥ प्रासविष्ट । षूङ् । गत्यर्थेतिक्तः । स्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकेती त्वम् ॥ प्रसूतिजनम् । न० दुःखे । पीडा मात्रे ॥ प्रसूतेर्जातम् । पञ्चम्याम जातावितिङ् ॥ प्रसूनम् । न० फले ॥ पुष्पे ॥ त्रि०</p>

प्रसेदिवान्

जाते ॥ प्रसूयते । षुञ् अभिषवे
। सुचोदीर्घश्चेतिनः ॥ यदा । प्र
सूयतेस्म । षूङ् । क्तः । ओदि
तश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ स्वादयओ
दितः ॥

प्रसूनेषुः । पुं० कन्दर्पे । कामे ॥
प्रसूनानि दूषवोयस्य ॥

प्रसृतः । पुं० । अर्धाञ्जलीः निकुञ्ज
पाणौ । पस्से० इ० भा० ॥ न०
पलद्वये ॥ त्रि० सुप्रसारे । तते ॥
विनीते ॥ वेगिते ॥ निस्सृते ॥
प्रकृष्टसृतमस्य ॥ प्रसरतिस्म ।
सृ० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्रसृता । स्त्री० जङ्घायाम् ॥ प्रसर
तिस्म० प्रस्रियतेस्मवा । सृ० ।
गत्यर्थेति० कर्मणिवाक्तः ॥ प्र
कृष्टसृतंगमन मनयावा ॥

प्रसृतिः । स्त्री० आकुञ्चितपाणौ ॥
अर्धाञ्जली । प्रसृते ॥ प्रकृष्टासृ
तिरस्य ॥

प्रसृष्टः । त्रि० प्रेषिते ॥ अनुज्ञा
ते ॥

प्रसेकः । पुं० सेचने ॥ श्रुती ॥ क्षर
णे ॥ प्रसेचनम् । षिच्० षञ् ॥
प्रसेदिका । स्त्री० क्षुद्रोपवने । बगी
ची० इ० भा० ॥

प्रसेदिवान् । त्रि० प्रसन्ने ॥ सदेर्भाषा
यांसदवसयुबद्धतिलिठः कसुरादेशः
लिटिधातोरितिद्वित्वम् । अत

प्रस्तारः

एकहल्मध्यद्वत्ये त्वाभ्यासलोपी । व
स्वेकाजादधसामितीडागमः । उ
गित्वानुम् । सान्तेतिदीर्घः ॥

प्रसेवः । पुं० वीणाङ्गे ॥ स्यूते । वस्त्र
शणादिनिर्मिते० यैला० इतिख्याते ॥
सूत्ररचितभाग्डविशेषि । धोकडा०
इ० गौड़० भा० ॥ दृती ॥ प्रसीव्य-
तेस्म । षिवु० । अकर्त्तरिचेतिघ-
ञ् ॥

प्रसेवकः । पुं० वीणाक्रान्तेवक्रकाष्ठे ।
दण्डाधः शब्दगाम्भीर्यार्थिकाष्ठभा-
ण्डे । ० वीणास्थितालावुफले । ०
ककुभे ॥ सूत्रनिर्मितभाग्डे । धौ
तकटे । स्यूते । धोकडा० इ० गौड़
भाषा० ॥ प्रसेव्यते । षेवसेवने ।
कुन् ॥

प्रस्करवः । पुं० ऋषिविशेषे ॥ प्रस्करव
हरिश्चन्द्रावृषीद्वतिसाधुः ॥

प्रस्कन्दनम् । न० विरेके ॥

प्रस्कन्नम् । त्रि० अपगते ॥ पतिते ॥

प्रकर्षेणस्कन्नः ॥

प्रस्तरः । पुं० पाषाणे । यावणि । प
त्यर० इ० भा० ॥ मणौ ॥ प्रस्तृणा
ति । स्तृज्० । पचाद्यच् ॥ दर्भम्
ष्टौ० इ० कर्ममीमांसकाः ॥ पल्लवा
द्यैर्विरचितेतल्पे ॥ प्रस्तारे ॥

प्रस्तरिणी । स्त्री० गोलोमिकायाम् ॥

प्रस्तारः । पुं० पत्ररचितेतल्पे ॥ तृ-
णवने ॥ शय्यायाम् ॥ कृन्दः प्रभू

प्रस्तावना

तीनांप्रभेदज्ञापकसङ्केतविशेषे ॥
 प्रस्तीर्यते । स्तृञ् । प्रेस्त्वोऽयञ्
 इतिवञ् । भावेवा ॥
 प्रस्तारितः । चि० प्रकीर्णः । विचित्रे ॥
 प्रस्तार्यम् । न० नेत्ररोगभेदे ॥ त-
 स्यलक्षणम् । प्रस्तार्यमृतनुस्तीर्णश्या
 वंरक्तनिभंसिते । इतिमाधवकरः ॥
 अपिच । समन्तादिस्तृत्तः श्यावो-
 रक्तोवामांससंश्रयः । सन्निपातेन-
 दोषाणांप्रस्तार्यमृतदुच्यते ॥ तस्यौ-
 षधं यथा । कतकस्यफलं शङ्ख-
 चूर्णं सैन्धवान्वितम् । फेनोरसा-
 स्त्रनंजौद्रं विडङ्गश्च मनः शिला ॥
 कुक्कुटो गण्डकलापानि वर्तिरेषाव्यपो-
 हति । तिमिरं पटलं काचमर्मशुक्रं
 तथैव च ॥ कण्डुक्ते दारुदं हन्ति मल-
 माशुमुखावतीति ॥
 प्रस्तावः । पुं० प्रसङ्गे ॥ प्रकरणे ॥ अ-
 वमरे ॥ प्रस्तवनम् । ष्टृञ् । प्रदुस्तु-
 सुवङ् इतिवञ् ॥ पाञ्चभक्तिकस्य सा-
 म्प्रोद्वितीयभक्तौ ॥ प्रारम्भे ॥
 प्रस्तावना । स्त्री० आरम्भे ॥ प्रतिपा-
 द्यार्थस्याकथायाम् । सूत्रधारेण स-
 हनटो विदूषकाणां परस्परविचित्रभा-
 षणे ॥ तस्यालक्षणं यथा । नटीवि-
 दूषको वापि पारिपाश्विक एव वा ।
 सूत्रधारेण सहिताः संलापं यत्र कु-
 र्वन्ते ॥ चिचैर्वाक्यैः स्वकार्योत्थैः
 प्रस्तुताश्चेपिभिर्मिथः । आमुखात्

प्रस्थः

चविज्ञेयं नाम्ना प्रस्तावनापिसेति सा-
 हिच्यदर्पणः ॥
 प्रस्तिरः । पुं० पञ्चवादिरचितशय्या-
 याम् ॥
 प्रस्तीतः । चि० धुनिते ॥
 प्रस्तीमः । चि० संहते ॥ स्त्यूष्टौशब्द-
 सङ्घातयोः । ततः । आत्वे कृ-
 ते संयोगादेरित्यस्यासिद्धत्वात्-
 पूर्व० स्त्यूः पृ पूर्वस्येति सम्प्रसारणे
 पूर्वरूपेचकृते हल इति दीर्घः । प-
 श्याद्यण्यत्त्वादंतत्त्वयोर्विरहान्ननत्व-
 म् । प्रस्त्योन्यतरस्यामिति निष्ठा
 तस्य पाक्षिकीमः ॥
 प्रस्तुतः । चि० उपस्थिते ॥ प्रति-
 पन्न ॥ प्रकरणप्राप्ते । प्राकरणिके ।
 प्रासङ्गिके ॥ निष्पन्ने ॥ प्रकर्षस्तुति-
 युक्ते ॥
 प्रस्तुतिः । स्त्री० प्रत्यक्षस्तुती ॥
 प्रस्तृत्तः । चि० अन्तरिते ॥
 प्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रस्तौ-
 ति । ष्टृञ् । बहुलमन्यवापीति-
 टन् ॥
 प्रस्तोभः । पुं० परिहासे ॥ प्रोत्साहे ॥
 प्रस्तोभितः । चि० उपहसिते ॥
 प्रस्थः । पुं० न० चतुष्कुडवरूपेधान्य-
 मानभेदे ॥ चत्वारः कुडवाः प्र-
 स्थः ॥ आठकचतुर्थभागे । पर्वतै-
 कदेशे । सानौ ॥ उन्मिषतवस्तुनि ॥
 द्विशरावपरिमाणे ॥ इ० वै० प० ।

प्रस्नः

वमनेचविरकेचतथाशोणितमोक्ष-
णे । अर्धचयोदशपलं प्रस्थमाहुर्मनी
षिणः ॥ अर्धचयोदशपलं सार्धषट्
कम् ॥ विस्तारे ॥ यथा । दीर्घेपस्थे
समानञ्चनकुर्यान्मन्दिरं बुधद्वति ॥
प्रकर्षेणतिष्ठति । षा० । आतस्योप
सर्गद्व० कः प्रतिष्ठन्ते ऽस्मिन्नऽनेन
वा । घञर्थेकोवा ॥ प्रकर्षस्थिति वि
शिष्टे ॥

प्रस्थपुष्पः । पुं० स्वल्पपत्र तुलस्याम्
। मरुवके । मरुचा० द्व० भा० ॥
प्रस्थेसानौपुष्यति । पुष्प० । अच् ॥
प्रस्थानम् । न० विजिगीषोःप्रायाणे ।
यात्रायाम् । ब्रज्यायाम् । अभिनि
याणे ॥ गमनमात्रे ॥ प्रपूर्वात्ति
ष्ठतेल्युट् ॥

प्रस्थानविधुः । पुं० गमनव्याघाते ॥
प्रस्थापितः । त्रि० प्रतिशिष्टे । प्रेरिते ।
पठाया० द्व० भा० ॥ प्रकर्षेण
स्थापिते ॥

प्रस्थायी । त्रि० प्रस्थास्यतितस्मिन् ॥
षा० । प्रेस्थद्वति इनिर्णित् ॥

प्रस्थिका । स्त्री० अस्वष्ठायाम् ॥

प्रस्थितः । त्रि० कृतप्रस्थाने ॥ प्रष्ठा०
। कः । द्यतिस्यतीतीत्वम् । नि-
र्गच्छति ॥

प्रस्नः । पुं० स्नानार्थकटाहविशेषे ॥
प्रस्नान्यस्मिन् । स्ना० । घञर्थेकवि
धानं स्नास्नापाव्यधिहिनियुद्धार्यम् ॥

प्रस्वेदः

प्रस्फुटः । त्रि० प्रफुल्ले ॥ प्रकर्षेणस्फु
टः ॥

प्रस्फुटितः । त्रि० विकसिते । प्रक
र्षेणस्फुटितः ॥

प्रस्फुरितः । त्रि० प्रचलिते ॥ प्रोक्ष
सिते ॥

प्रस्फोटनम् । न० शूर्पे ॥ ताडने ॥
विकाशने ॥ प्रस्फोष्यतेऽनेन । स्फु
ट् । करणेल्युट् ॥ पचने ॥

प्रस्रवः । पुं० प्रवाहे ॥ स्रवणंस्रवः ।
स्रुगतौ ॥ ऋदोरप् । प्रकृष्टः स्र-
वः ॥ क्षीरादेर्द्रवद्रव्यस्यचरणे ॥

प्रस्रवणः । पुं० किष्किम्बासमीपव
र्तिनिगिरिविशेषे ॥ माल्यवत्पर्व
ते ॥ स्वदे ॥ न० पर्वतस्थानभेदे
स्रवज्जलस्थितौ पर्वतमूलाद्वहिः
स्रवज्जलेवा । उत्स्रे । भर्ना० द्व०
भा० ॥ तज्जलगुणायथा । प्रस्रवण
जलं स्वच्छं लघुमधुरं रोचनञ्चदीपन
कृदितिराजनिर्घण्टः ॥ स्रवन्त्यापोऽ
स्मात् । स्रु० । भीमादयद्व० कृत्यल्यु
ट्वा० अपादानेल्युट् ॥ प्रकर्षेणचरणे ॥

प्रस्रावः । पुं० मूत्रे । पिसाव० द्व०
भा० ॥ प्रस्रायते । स्रुप्रस्रावे ।
प्रदुस्तस्रुवद्वतिघञ् ॥

प्रसृतः । त्रि० बहति ॥

प्रस्नानः । पुं० उच्चैः शब्दे ॥ प्रकृ
ष्टः स्नानः ॥

प्रस्वेदः । पुं० अतिशयघर्मे ॥ तदौ

प्रहरकलिका

प्रधयथा । चन्दनकुङ्कुममांसीकपू
रोजातिपत्रिका । जातीककीलपू
गानालवङ्गस्यफलानिच ॥ अगुरु
शीरकाश्मर्यः कुष्ठतगरनालिका
गोरोचनाप्रियङ्गुश्च चोष्णमदनकंन
खम् । सरलः सप्तपर्णशलाचाचा
मलकीतथा । कर्बूरकःपद्मकक्षपतै
स्तैलंप्रसाधितम् । प्रस्वेदमलदौ
र्गम्यकण्डूकुष्ठहरंपरम् । पुमान्
युवास्याचक्राव्यः स्त्रीणांचाल्यन्तव
ल्लभः ॥ स्त्रीशतं गच्छते रुद्रवन्ध्या
पिलभते सुतम् ॥ इति गारुड १८८
अध्यायः ॥

प्रहतः । चि० वितते ॥ क्षुब्धे ॥ प्र
हन्त्यस्मि । हन० । क्तः ॥ प्रक
र्षेण हिंसिते० गते० च ॥

प्रहरः । पुं० दिवसस्य चतुर्थंशे । अहो
रात्रस्याष्टभागेकभागे । यामे । प्रहर०
इ० भा० ॥ प्रह्रियते ढकादिरस्त्रिन्
। ह्रज्० । पुंसिसंज्ञायामितिघः ॥
प्रहरकुटवी । स्त्री० कुटुम्बिनीक्षुपे ॥
प्रहरणम् । न० शस्त्रमात्रे । आयुधे ॥
प्रह्रियतेऽनेन । ह्रज्० । करणेति
ल्युट् ॥ अम्नौ प्रक्षेपे इति कर्ममीमां
सकाः ॥ युञ्जे ॥ प्रहारे ॥ स-
गणे ॥ ऽः ॥

प्रहरकलिका । स्त्री० शर्कराप्रभेदे ॥
ननभनलगिति प्रहरणकलिका ॥ य
था । व्यथयति कुसुमप्रहरणकलिका

प्रहाणः

प्रमदवनभवातवधनुषितता । विरह
विपदिमेशरणमिहततो० मधुमथन
गुरुस्मरणमविरतम् ॥

प्रहरी । चि० प्रहरवति । प्रहरेवारो०
इ० भा० ॥

प्रहर्ता । चि० प्रहारकर्त्तरि । मारके
॥ प्रहरति । प्रहजस्तृच् ॥

प्रहर्षः । पुं० प्रमोदे ॥ प्रकृष्टो हर्षः ॥

प्रहर्षणः । पुं० एकदेहे । बुधयहे ॥

चि० हर्षविशिष्टे ॥ हर्षकारके ॥

प्रहर्षणी । स्त्री० अतिजगतीप्रभेदे ॥

तस्योलक्षणं तथा । स्त्रीश्चौगस्त्रि

दशयतिः प्रहर्षणीयम् । अपिच ।

व्याशाभिर्मनजरगाः प्रहर्षणीयम् ।

इ० ॥ लक्ष्यं यथा । गोपीनामधर

सुधारसस्यपानैरुत्तुङ्गस्तनकलसोप

गूहनेन । आश्रयैरपिरतिविभ्रमैर्मु

रारेः संसारेमतिरभवत्प्रहर्षणीह

॥ हरिद्रायाम् ॥

प्रहसनम् । प्रहासे ॥ आक्षेपे ॥ रूपका
न्तरे ॥ हसे० । ल्युट् ॥

प्रहसन्ती । स्त्री० पूथ्याम् ॥ वासन्त्याम्

॥ प्रहसति । हसेहसने । लट्ः श

तृ । उगित्वान्ङीप् । शप्शयनीरि

तिनुम् ॥ प्रकर्षेण हसन्त्याम् ॥

प्रहस्तः । पुं० अपेते । प्रतले ॥ प्रस-

तोहस्तः । प्रादयोगतैतिसमासः

॥ रावणस्य सेनापतौ ॥

प्रहाणः । पुं० क्षये ॥ कृत्यचद० णत्व

प्रहृत :

म् ॥

प्रहारः । आघाते । चोट० फट० इभा०

॥ प्रहरणम् । हृज् ० ॥ घज् ० ॥

श्रान्ते भीतेत्यक्तशस्त्रे पतितेवालके
तथा । प्रहरन्तिनवीरास्ते धर्मपुंस
नातनः ॥

प्रहारवल्ली । स्त्री० मांसरोहिण्याम् ॥

प्रहासः । पुं० अट्टहासे । शिवे ॥ न

टे ॥ सोमतीर्थे ॥ अत्यर्थहासे । अनु
चिताचरणप्रकाशनेनलज्जोत्पादने
॥ प्रहसनम् । हसे० । घज् ० ॥

प्रहासी । पुं० वासन्तिके । विदूषके ।

प्रीतदे । भाण्ड० इ० भा० ॥ प्रकृष्टं
हासयति० हसतिना । णिनिः ॥

प्रहासोऽस्यास्तिवा । इनिः ॥

प्रहिः । पुं० कूपे ॥ प्रहियते । प्रहर
तेः कूपेइति० इनि० ॥

प्रहितम् । न० सूप् ॥ चि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रेरिते ॥ प्रधीयतेस्म । डुधाज् ०
क्तः । दधातेर्हिः ॥

प्रहीणः । चि० विगते । परित्यक्ते ।

। विहीने ॥ ओहाक् ० । क्तः ॥

घुमास्थेतीत्वम् । ओदितश्चेतिनि
ष्ठातस्थनः ॥प्रहीणदोषः । चि० नितान्तनिर्मलस्वा
न्त ॥ प्रहीणाः दोषारागादयो
यस्य ॥प्रहृतः । पु० पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभृत
यज्ञे ॥ प्रकर्षेणह्यते । हु० । क्तः

प्रहेलिका

प्रहृष्टः । चि० सन्तुष्टे ॥ प्रकर्षेणहृ
ष्टे ॥प्रहेणकम्) न० पिष्टकविशेषे । वाय
प्रहेलकम्) न० नैः वाचनके । ब्रलो

पायने । वायना० इ० भा० ॥

प्रहेलिका । स्त्री० प्रवह्लिकायाम् ।

प्रश्रहृत्याम् । दुर्विज्ञानार्थप्रश्ने ।

पहेली० इ० भा० ॥ लक्षणं यथा ।

व्यक्तौकृत्यकमप्यर्थस्वरूपार्थस्यगोप
नात् । यत्रवाच्यान्तरावर्धौकथ्यते

साप्रहेलिका ॥ साहिधार्थीचशाब्दी

चप्रख्याताप्रशशासने । आर्थीस्या

दर्थविज्ञानाच्छाब्दीशब्दविभागतः

॥ आर्थीयथा । तरुण्यालिङ्गितः

कण्ठे नितम्बस्थलमाश्रितः । गुरु

णांसन्निधानेपिकः कूजतिमुहुर्मुहुः

॥ पानीयकुम्भइति ॥ शाब्दीयथा ।

सदारिमध्यापि नवैरियुक्तानितान्तर

क्ताप्यसितैवनित्यम् । यथोक्तवादि

न्यपिनैवदूतौकानामकान्तेतिनिवेद-

याशु ॥ सारिका । इति ॥ एवम्०

सोदर्थवर्त्येणनितान्तमादौ सम्भावि

तोनिर्गतभीः सभौमः । राजन्भ

वद्वाहुबलेनतुल्यो निगूढनामात्रक

विब्रवीति ॥ अस्याअर्थः । आदौमो

त्० उकारसहितः । भीमोनि

र्गतभीः मकारः । अर्थवर्त्येणस्वा

मिधाचकेनपतिशब्देनसम्भावितः

पश्चाद्युक्तः । भवद्वाहुबलेनतुल्यो

प्रह्वीभूत :

दीर्घः । तथाच० उमापतिरितिक
वेर्नामाचनिगूढम् । प्रहेलिकायाम्
मेयार्यस्वदूरान्वयादिनदूषणमिति
ज्ञेयम् ॥ प्रहेलयति० अभिप्रायंसूच
ति । हिलभावकरणे । कुन्शिल्पि
संज्ञयोरितिकुन् ॥

प्रह्वः । प्रि० हृष्टे । प्रमुदिते । प्री
ते ॥ प्रह्वयतेस्म । ह्लादीमुखे च
क्तः । रदाभ्यामिति नत्वम् । ह्लादो
निष्ठायामिति ह्रस्वः ॥

प्रह्लादः । पुं० निनदे । शब्दे ॥ हर्षे । प्रमो
दे ॥ प्रह्लादे । परमभागवते हिरण्य
कशिपोः पुत्रे ॥ प्रकर्षेण ह्लादय-
ति० आनन्दयति० परमसात्त्विकत्वे
न सर्वान्० इति प्रह्लादोदैत्यानां मध्ये
भगव तोविभूतिः ॥

प्रह्वः । प्रि० प्रवणे । नम्ने । नते । नम
नशीले ॥ अनुक्ले । प्रह्वयति ।
ह्वे ज्स्पर्शयांश्च ॥ कविधौ सर्व
च प्रसारणिभ्यो ङइति ङः ॥ प्रह्वयतेऽ
सौ । ह्वे ज्० । सर्वनिघृष्टे तिसा
धुः । आकारवकारयोर्लोपिः । ज
हातेर्वा ॥ आसक्तौ ॥ शिरसानम्ने
॥ महति ॥ यथा । तदा प्रह्वः सर्व
कार्यविघ्नानश्रयन्तुमेषिवे० इति देवीभा
गवतम् ।

प्रह्वत्वम् । न० शिरसानती ॥

प्रह्वीभूतः । प्रि० प्रणते । शिरसानम्ने ।
नमस्कृतवति ॥

प्रकारः

प्रांशुः । प्रि० उच्चे । उन्नते । तुङ्गे ॥
प्रकृष्टाचंशवोऽस्य ॥ जगत्त्रयक्रम
माणे भगवति वामने ॥ तोयेतुपति
ते हस्ते वामनो भूद्वामनः । सर्वदेव-
मयं रूपं दर्शयामास वैविभुः ॥ भूः
पादो० द्यौः शिरसास्य चन्द्रादित्यौ
च चक्षुषी । इत्यादिविश्वरूपं दर्शयि
त्वा० तस्य विक्रमतो भूमिं० चन्द्रादि
त्यौस्तनान्तरे । नभः प्रक्रममाणस्य
नाभ्यान्तौ समवस्थितौ ॥ दिवमाक्र
ममाणस्य जगन्मूलव्यवस्थिताविति
प्रांशुत्वं दर्शितं० ह० वं० ॥

प्राकरणिकः । प्रि० प्रकरणागते ॥

प्राकषिकः । पुं० पिङ्गे । मायान-
र्तके ॥ परदारोपजीविनि ॥ प्राक
षति । कपहिसायाम् । प्राडिपणि
कप इति किकन् ॥

प्राकास्यम् । न० महादेवस्याष्टविधैश्व
र्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ स्वच्छन्दानु
मती । अवसर्गे । स्वाच्छन्दानुमन
ने ॥ प्राकास्यमिच्छानभिघातः ।
यतो भूमावुन्मज्जति० निमज्जति च०
यथोदके ॥ प्रकामस्य भावः । प्यञ्ज् ॥

प्राकारः । पुं० वरणे ॥ साले । व-
प्रोदर्यन्यत्रदा० इष्टकादिरचितवेष्ट
ने ॥ अस्य परिमाणं यथा । ऊर्ध्वं
विंशतिहस्तेभ्यो नैव कुर्वाद्गृहं गृही ।
ऊर्ध्वं विंशतिहस्तेभ्यः प्राकारं न श-
भप्रदम् ॥ तस्य द्वारमानम् । प्रस्थेह

प्राकृतज्वर :

स्तद्वयात्पूर्वदीर्घहस्तचयंतथा । गृ
हिणांशुभदं द्वारंप्राकारस्य गृहस्य च ।
नमध्यदेशे कर्तव्यं किञ्चिन्न्यूनाधि
केशुभमिति । ब्र० पु० ॥ प्रक्रिय-
ते । डुकृञ्० । कर्मणि घञ् । उप
सर्गस्य घञ् जीति दीर्घः ॥

प्राकृतः । चि० नीचे । पृ० कृष्टमहत्त
मकार्यमस्य ॥ स्वाभाविके ॥ शा-
स्त्रासंस्कृतवृद्धौ । बालसमे ॥ सं-
स्कृतेतरभाषायाम् ॥ संस्कृतपृ० कृ
तिके । भाषाप्रभेदे ॥ प्रकृतौ संस्कृ
ते भवः । ततश्चागतो वा । तच्च भवः
ततश्चागत इति वा ऽण् ॥ पुं० प्रलय
विशेषे । प्रकृतौ संस्थितं व्यक्तमतीत
प्रलयेत्युच्यते । तस्मात् प्राकृतसंज्ञोय
मुच्यते प्रतिसञ्चरः ॥ प्रकृत्यासिद्धः ॥
पुं० प्रकृतिप्रवर्तके भगवति ॥ गु
णविशेषे ॥ यथा शैवानां मते धर्मज्ञा
नधैराज्ञादयो बुद्धिगुणाभावसंज्ञया
विज्ञाताः । ते च सांसिद्धिकाः । दैन
यिकाः प्राकृताश्चेति त्रिधा भवन्ति
। तत्र प्रीकृतो देहसंयोगे व्यक्तः स्वप्ना
दिवोधवत् । यः स्वप्नमदमूर्च्छाप्रवृ
त्तस्य० यथा प्रसृतसंस्कारदेवदेहसं
योग एव व्यज्यते न देहापायेऽपि स प्रा
कृतो नाम गुणो विज्ञेयः । इति शै
वाः ॥ वि० प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकृतज्वरः । पुं० ऋतुज्वरे ॥ यथा ।

वर्षाशरद्वसन्तेषु विष्वत्पुत्रमेणवा

प्राकृतमानुषः

तपित्तकफज्वराः । यथा । वर्षा
शरद्वसन्तेषु वातादयैः प्राकृतक्रमा
त् । इति ।

प्राकृतदोषः । पुं० वर्षाशरद्वसन्तेषु क्र-
मेण कुपितेषु वातपित्तकफेषु ॥ यथा
। चयप्रकोपप्रशमाः पित्तस्य प्राहृडा
दिषु । श्लेष्मणः शिशिरादौ षु वायो
धर्मादिषु विषु ॥ इति रचितः ॥

प्राकृतप्रलयः । पुं० प्रकृतेर्लये ॥ य०
निर्गुणस्य च नित्यस्य चाद्यन्तरहित-
स्य च । निमेषाणां सहस्रेण प्रकृतेर्दे-
हगड उच्यते ॥ षष्टिदण्डात्मकस्तस्य वा
सरस्य प्रकीर्तितः । मासस्त्रिंशद्दि-
वाराचैर्वर्षे द्वादशमासकैः ॥ एवञ्च
तेशताब्दे च श्रौतकृष्णे प्रकृतेर्लयः ॥ प्र-
कृत्या च प्रलीनायां तदैव प्राकृतोलयः
। सर्वाः संकृत्य साचैकामहाविष्णोः
प्रसूयया । कृष्णावक्षसिलीनाचमू-
लप्रकृतिरीश्वरी ॥ इ० ब्र० ॥ अपि-
च का० पु० ॥ प्रकृतौ संस्थितो य-
स्मात्सर्वस्तन्मात्रसंज्ञयः । अह-
ङ्कारमहत्तत्त्व गतो यत् प्राकृतोलयः
॥ प्रकृतौ संस्थितो व्यक्तमतीतप्रलय
स्तुयत् । तस्मात् प्राकृतसंज्ञोयमुच्य-
ते प्रतिसञ्चरः ॥ इ० ॥

प्राकृतमानुषः । पुं० सामान्यमनुष्ये
॥ यथा । एकादशचमूनायं भीमपादे
नमास्पृश । पञ्चानामपि यो भर्ता
नासौ प्राकृतमानुषः ॥

प्रागभाव :

प्राकृतमिचम् । न० स्वदेशव्यवहितदे
शावस्थितेराजनि ॥

प्राकृतशत्रुः । पुं० एकविषयाभिनिवे
शिनिनृपादौ ॥

प्राकृतिकः । पुं० बन्धविशेषे ॥ सच-
प्रकृतावात्मज्ञानात्० येप्रकृतिमुपा-
सतेतेषांभवति । योवायुपुराणे० प्र-
कृतिलयादित्युच्यते । पूर्णशतसह-
स्रन्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्तकादिति ॥
त्रि० प्रकृतिविकारे । प्रकृतिसम्ब-
न्धिनि ॥

प्राक्कूलः । त्रि० प्रागग्रे ॥

प्राक्तनः । त्रि० प्राग्भवे ॥ कालवा-
चिनोऽव्ययात्पुल्लौ ॥

प्राक्तनकर्म । न० अदृष्टे । भाग्ये ॥
पुराकृतकार्ये ॥

प्राक्फलः । पुं० पनसे ॥

प्राक्फलानी । स्त्री० पूर्वफलान्या-
म् ॥

प्राक्फलानीभवः । } पुं० दृहस्पतौ
प्राक्फलानः । } जीवे । चित्र
प्राक्फलानेयः । }
शिखण्डिजे ॥ तीक्ष्णतायाम् । प्र-
खरत्वे ॥

प्रागभावः । पुं० कार्यस्योत्पत्तेः पूर्व-
वर्त्तिनि० अभावविशेषे ॥ सच० अ-
नादिः सान्तः । आकाशादावति-
व्याप्तिवारणायसान्तइति । घटादाव-
तिव्याप्तिवारणायानादिरितितार्कि

प्राग्रहरः

काः । विद्यमानस्येवघटस्यमृत्पि गढे
ष्वभावः प्रागभावः आविर्भावज
नकइतिसत्कार्यवादिनः ॥

प्रागल्भ्यम् । न० प्रगल्भतायाम् ।
प्रतिभातिशये ॥ यथा । प्रागल्भ्य-
हीनस्यनरस्यविद्या० शस्त्रं यथाकापु-
रुषस्यहस्ते । नटप्रमुत्यादयतेशरी-
रेवदस्यदाराद्वदशंनोयाः ॥ इ० ॥
स्त्रीणामयत्नजेभावविशेषे ॥ य० ।
प्रागल्भ्यौदार्यमाधुर्यशोभाधीरत्व-
कान्तयः । दीप्तिश्चा० यत्नजा० भाव-
हावहेलास्त्रयोङ्गजाः ॥ इ० ॥ प्रग-
ल्भस्यभावः । ष्यञ् । प्रागल्भ्यं प-
राभिभवसामर्थ्यमितिगीताभाष्य-
टीका ॥

प्रागुदीची । स्त्री० पूर्वोत्तरदिशि ॥
प्राग्गमनम् । न० अग्रतोनिस्सरणे ॥
प्राग्ज्योतिषः । पुं० काजरूपे । नर-
कासुरपुरे ॥ अत्रैवहिस्थितोब्रह्माप्रा-
ङ्मन्त्रवससर्जह । ततः प्राक्
ज्योतिषाख्येयं पुगीशक्रपुरीसमा ॥
प्राग्भद्रपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदनक्ष-
त्रे ॥

प्राग्भागः । पुं० पर्वतादेरग्रभागे ॥

प्राग्भारः । पुं० प्राकृतिविशेषे ॥ प-
र्वताग्रभागे ॥ तटे ॥

प्राग्रहरः । त्रि० प्रधाने । अष्टे ॥ प्र-
कृष्टमयम् । प्राग्रहरति । हरतेरनु-
द्यमनेच् ॥

प्राङ्न्याय :

प्रायाटम् । न० अक्ष्णिदधनि ॥

प्रायाः । त्रि० अयो । श्रेष्ठे ॥ प्रकु-
ष्टोयाः ॥

प्राग्वंशः । पुं० घृताधारगृहात्पूर्व
गृहे । पत्नीशालास्ये । इविः शा
लायाः पूर्वभागेयजमानादीनांस्थि
त्यर्थेगेहे ॥ प्राश्नुति । अश्नु० । ऋ
त्विगादिनाकिन् । प्राग्० वंशः
गोत्रंस्थूणावाऽत्र ॥ यज्ञशालायाःपूर्व
पश्चिमस्तम्भयोरर्पितेपूर्वपश्चिमायते
काष्ठे ॥

प्राघातः । पुं० युञ्जे ॥ प्रकृष्टआघा-
तीयस्मिन् ॥

प्राघारः । पुं० घृतादिचरणे । घ्राते ॥
प्राघरणम् । घृतरणदीप्त्योः । घ-
ञ् । उपसर्गस्यघञौतिदीर्घः ॥

प्राघुणः ।) पुं० अति-
प्राघुणिकः ।) पुं० यी ॥

प्राघूर्णः । पुं०) पुं० अति-
प्राघूर्णिकः ।) यी ॥

प्राङ्गः ।) पुं० पणत्र-

प्राङ्गः ।) पुं० वाद्ये ॥

प्राङ्गणम् । न० अङ्गने । चत्वरे । अजि
रे । अंगना० आंगन० इ० भा० ॥ सू
र्यविहस्यतस्यदोषोयथा । अभद्रदंसू
र्यवेधंप्राङ्गणस्यतथैवचेति ॥ अभि-
व्यक्तिस्थाने । गृहाद्विहस्यले ॥ प-
णववाद्ये ॥ प्रकृष्टम् अङ्गनम् ॥

प्राङ्न्यायः । पुं० चतुर्वीतरान्तर्ग

प्राचिका

तो सरविशेषे ॥ यत्राभियुक्तएवंब्रू-
यात् । अस्मिन्नर्थेऽनेनाहमभियुक्त-
स्तत्रचायं व्यवहारमार्गेणपराजित
इति । उक्तश्रुकात्यायनेन । आचा
रेणावसन्नोपिपुनर्लेखयन्नेयदि । सी
भिधेयोजितः पूर्वप्राङ्न्यायस्तुस-
उच्यते ॥ इ० ॥

प्राक् । अ० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्व-
काले ॥ प्राचिदेशे० प्राचोदेशात्०-
प्राङ्देशोवा । दिक्छन्देभ्यः स-
प्तमौपञ्चमीपृथमाभ्योदिग्देशकाले-
ष्वस्तातिरिति० अस्तातिः । अश्ने-
र्लुक् । एवंदिशि० कालेच ॥ इहक
स्मान्नभवति० पूर्वस्मिन्देशेवसतीति
। नैषदोषः । देशविशेषणमेतत् ।
इ० भाष्यम् ॥ योहिदेशेनविशेष्यमा
णोदेशोभवतिततः प्रत्ययो० नवि
शेषणादित्यर्थः ॥ पूर्वस्मिन् ॥ अ
वान्तरे ॥ अग्रे ॥ प्रभाते ॥ अतीते ॥
प्राङ् । त्रि० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥
पूर्वकाले ॥ प्रकर्षणाश्नुति । सु-
प्युपपदेअश्ने ऋत्विगादिनाकिन् ।
अनिदितामिति नलोपः । उगिद-
चामिति नुम् । संयोगान्नस्यलोपः ।
नुमोनस्य० अजिन् प्रत्ययस्य तिकुत्वे-
नङकारः ॥

प्राचिका । स्त्री० दंष्ट्रे । डांस० इ०
भा० ॥ पश्चिदिशि ॥ प्राश्नुति ।
अश्नु० । कृन् । इत्त्वम् ॥

प्राचीनवर्हि :

प्राची । स्त्री० पूर्वस्यांदिशि । पूज्य
पूजकयोरग्रं ॥ यत्रैवभानुस्तुवि
यत्युदेतिप्राचीतितावेदविदोवद
न्ति । तथा पुरः पूजकपूज्ययोश्च
सदागमज्ञाः प्रवदन्तितन्त्रे ॥ प्रा
थम्येऽत्रप्रशब्दः । प्रथममञ्जतिप्रा
प्नोतिसूर्यम् । अञ्च० । ऋत्वि
गादिनाक्निन् । उगितश्चेडोप् ॥
प्राचीनम् । न० वृत्ती । प्राचीरे ॥
त्रि० प्राग्भवे । पूर्वदिग्देशका
लभवे ॥ प्राचि ॥ प्रागेव । विभा
षाश्चेरदिक् स्त्रियामिति० खः ॥
प्राचीनपनसः । पुं० विल्वे । गोह
रीतक्याम् ॥
प्राचीनयोग्यः । पुं० वेदप्रसिद्धेसत्य
योग्याख्यमुनौ ॥ प्राचीनयोगस्य
गोत्रापत्यम् । गर्गादित्त्वाद्यञ् ।
बहुत्वे प्राचीनयोगाः ॥
प्राचीनवंशः । पुं० कर्ममीमांसाप्र
सिद्धे । मण्डपविशेषः । यस्य
मण्डपविशेषस्योपरिवंशाः प्राग
याभवन्ति सप्राचीनवंशं इत्युच्य
ते ॥
प्राचीनवर्हिः । पुं० इन्द्रे ॥ पृथोः
प्रपौत्रे० प्रचेतसांपितरि० राज
र्षिविशेषे ॥ प्राचीनाग्राः कुशा
स्तस्यपृथिव्यांविश्रुतामुने । प्राची
नवर्हिर्भवत्ख्यातो भुविमहाव
लः ॥

प्राचीपति :

प्राचीनशालः । पुं० वेदप्रसिद्धेमुनि
विशेषे । शौमन्यवे ।
प्राचीना । स्त्री० वनतित्तिकायाम्
। पाठायाम् । आकनादि० इ० गौ०
भा० ॥ नाकुल्याम् । राज्ञायाम्
॥ प्राचिभवा । विभाषाश्चेरिति
खः । टाप् ॥ प्राग्भवायाम् ॥
प्राचीनामलकम् । न० वारिवदरे ।
पानीयामलके ॥ प्राचीनामलकं
दोषत्रयजिदगरघातिच ॥
प्राचीनावीतम् । न० अपसव्ये ।
श्राद्धादीषामकरेवहिष्कृतेसति०
दक्षिणस्कन्धापितयज्ञसूत्रे । विप
रीतधृतयज्ञोपवीते ॥ तथाहि
। सव्यं बाहुंसमुद्धृत्यदक्षिणे तु धृतं
द्विजाः । प्राचीनावीतमित्युक्तं
पितृकर्मणियोजयेत् ॥ प्राची
नंप्रदक्षिणमावीयते स्म । अज०
। अजेर्व्यघ्रजपोः ॥ वीगत्यादि
षुवा ॥ क्तः ॥ यद्वा । प्राचीनं
प्रदक्षिणमाजतिस्म० आवेतिस्मवा
गत्यर्थेतिक्तः ॥
प्राचीनावीती । पुं० अपसव्यवतिद्विजे
॥ वामपाणाबुद्धेदक्षिणस्कन्धस्थि
ते वामकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रे वस्त्रे
वाप्राचीनावीतीद्विजोभण्यते ॥
प्राचीनावीतमस्यास्ति । अतद्वनि
ठनावितीनिः ॥
प्राचीपतिः । पुं० इन्द्रे ॥

प्राजनम्

प्राचीरम् । न० प्रान्ततोष्ठती । यामादे
रन्ते कण्टकादिवेष्टने ॥ दुर्गार्थं नग
रादे : प्रान्तभागेवेणुकण्टकवेत्तादि
मयीवृत्तिर्वेष्टनिकेतिकश्चिद्भरत :
॥ सृन्मय्यामपिष्ठतीप्राचीरमुपचा
रादितिस्वाभ्यादयः ॥ प्राचीयते
। प्राङ्पूर्वश्चिञ्चयने । शुसिचि
मीनां दीर्घश्चेति क्रन्दीर्घौ ॥
प्राचेतसः । पुं० प्राचीनवर्हि राज
पुत्रेषु ॥ सान्तनिच्यबहुवचनान्तो
यम् ॥

प्राचेतसः । पुं० वाल्मीकिमुनी ।
रामायणप्रवक्तारि ॥ प्रचेतसोऽपत्यम्
। अण् ॥

प्राच्यः । पुं० शरावच्यानयामर्यादा
याः प्राग्दक्षिणदेशे ॥ देशान्तरे
॥ यथा । अङ्गावङ्गामङ्गुरकाञ्चल
गिरिवर्हिगिराः । ततः प्रवङ्गामा
तङ्गामलयामलवर्त्तकाः ॥ सुहो
त्तराः प्रविजयाभार्गवाङ्गेयमाल
वाः । प्राग्ज्योतिषाश्च पुण्ड्राश्च
विदेहास्ताम्रलिप्तकाः ॥ सात्वामाग
धगोनर्दाः प्राच्याजनपदाः स्मृताः
॥ इ० मत्स्यपुराणम् ॥ त्रि०
पूर्वदेशीये ॥ प्राच्यांभवः । य, प्रा
गितियत् ॥

प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तारि ॥

प्राजकः । पुं० सारथी । सूते ॥

प्राजनम् । न० तोदने । वृषभादि

प्राजापत्यः

प्रैरणदण्डे ॥ प्रवीयतेनेन ।
अज० । ल्युट् । वायावितिवी
न ॥

प्राजापत्यः । पुं० प्रयागे ॥ जैनराज
भेदे । त्रिपृष्ठे ॥ प्रजापतेरपत्ये ।
देवे ॥ असुरे ॥ विवाहविशेषे । का
ये ॥ सहोभौचरतांधर्ममितिवाचा
नुभाष्यच । कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्रा
जापत्योविधिः स्मृतः ॥ पञ्चमव
त्सरे ॥ नीरोगाश्चनिरावाधामानवा
विगतद्विषः । बहुक्षीरास्तथाः गा
वः प्राजापत्ये वरानने ॥ ५ ॥ दैव
सर्गान्तरे ॥ प्रजापतेरपत्यम् ॥ प्रजा
। तिर्देवताऽस्य ॥ प्रजापतेरिवायंवेत्या
दर्थे ॥ दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदान्
ग्यः ॥ न० तपसि ॥ पुं० न०
द्वादशाहसाध्ये व्रतविशेषे ॥ यथा०
त्यहंप्रातस्त्यहंसायंत्यहमद्यादयाचि
तम् । त्यहंपरञ्चनाश्रूयात्प्राजाप-
त्यंचरन्द्विजः ॥ अत्रयासपरिमाणा
प्रेक्षायामाहपराशरः । सायंद्वाविंश
तिर्यासाः प्रातः षड्विंशतिस्तथा
। अयाचितेचतुर्विंशः परंचानश
नंस्मृतम् ॥ कुक्कुटागुडप्रमाणश्चया
वान्वाप्रविशेन्मुखम् । एतंयासंविजा
नीयाच्छुद्धार्थकायशोधनम् ॥ हवि
ष्यश्चान्नमश्रूयाद्यथारात्रौतथादिवा
। त्रींस्त्रीष्यहानिशास्त्रीयान्यासा
नसङ्ख्याकृतान्यथा ॥ अयाचितं

प्राज्ञः

तथैवाद्यादुपवासस्यहंभवेदिति ॥
पुं० रोहिणीनक्षत्रे ॥ त्रि० प्रजा
पतिसम्बन्धिनि ॥

प्राजापत्या । स्त्री० यजुर्वेदीयोपाख्या
'नयन्ती'ज्ञायाम् । संन्यासश्रमपूर्व
कर्तव्यप्रजापतिदेवताकसर्वस्वदक्षि
णायामिष्टौ ॥ यथा । प्राजापत्यानिरू
प्येष्टि'सर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्य
ग्नीन्समारोप्यब्राह्मणः प्रव्रजेद्गृ
हादिति ॥

प्राजिता । पुं० सारथौ । यन्तरि ।
सूते ॥ प्राजति । अज० । तृच् ।
अन्तर्भावितग्यथीवा । वलादा-
वाह्यधातुकेवेष्ट्यतइतिवीभावान ॥

प्राज्ञः । पुं० कल्किदेवस्यज्येष्ठेभात
रि ॥ परमात्मनि ॥ विदितवेदत
दुपकरणार्थे० विवेकिनि ॥ प्रज्ञाश्च
विनाशिस्वरूपानुभवरूपायस्यसप्रज्ञः
। प्रज्ञएवप्राज्ञः । प्रज्ञाद्यण् । पक्षिः
विशेषः । राजशुके । शतपत्रे । रा-
जसूत्रा० इ० भा० ॥ कारणशरी
राऽभिमानिनिजीवे । मलिनसत्त्वप्र
धानाविद्योपाधिकेजीवे ॥ भूतेभविष्य
तिवविषयेज्ञातृत्वंतथासर्वस्मिन्नपि
वर्तमानेविषयेज्ञातृत्वमस्यैवेतिप्रक
र्षेणजानातीति० प्रज्ञः । सएवप्राज्ञः
॥ सुषुप्तोपिहिभूतपूर्वगत्याप्राज्ञउ
च्यते ॥ प्रायेणअज्ञः त्रि० प-
ण्डिते ॥ पण्डितेचगुणाःसर्वमूर्खे

प्राङ्बिवाकः

दोषाश्चकेवलम् । तस्मान्मूर्खसह
स्त्रेषुप्राज्ञएकोविशिष्यतइतिविष्णु
शर्मा ॥ दक्षे ॥

प्राज्ञता । स्त्री० विदित्वे ॥ यथा । पदं
पदार्थमेकंवाचाहरेच्चसुभाषितम् ।
मूर्खोपिप्राज्ञतायातिनदौभिः सा
गरोयथा इति ॥

प्राज्ञमानौ । त्रि० पण्डिताभिमानिनि ॥
प्राज्ञा । स्त्री० बुद्धिमत्तायाम् । धीमत्ता
म् ॥ प्रज्ञाऽस्यस्याः । प्रज्ञाश्चार्चा
भ्योऽणः । टाप् ॥

प्राज्ञी । स्त्री० स्वयंज्ञात्याम् । प्राज्ञा
याम् ॥ प्रजानाति । ज्ञा० आतश्चोप
सर्गइतिकः ॥ प्र० अण् ॥

प्राज्यः । त्रि० प्रचुरे । प्रभूते । अदभे
॥ प्रवीयते । अज० ख्यत् । वा० वी
भावोन ॥ आज्यसम्पन्ने ॥ प्रभूतमा
ज्ययस्यसः ॥

प्राञ्जलः । त्रि० सरले ॥

प्राञ्जलिः । त्रि० बह्वाञ्जली । कृतस
म्पुटकरयुगले ॥ भक्तिनर्म्मे ॥
प्रकृष्टोमूर्द्धिकृतोऽञ्जलिर्येन० यस्य
वा । प्रवहः अञ्जलिर्येनवा ॥

प्राङ्बिवाकः । पुं० अक्षदर्शके । विचारा
र्थराजनियुक्तपुरुषे । व्यवहारद्रष्टरि
! ऋणदानादीन्यष्टादशविवादपदा
निव्यवहाराः तेषांनिर्णेतरी । ज-
ज् ॥ इति अङ्गरेजीभाषा ॥ प्रच्छनं
। प्रच्छन्नीप्सायाम् । क्विप्क्विप्रच्छि

प्राण :

श्रिस्रुद्र, कटपृज्वादीर्घौऽसम्प्रसार
णश्चेत्युणादिसूत्रेण क्विद्दीर्घौ० सम्प्र
सारणाभावश्च । विवचनम् । घञ् ।
प्राट्चविवाकश्चप्राड्विवाकौ० प्रश्न
विवेकावस्थस्तः । अर्शआद्यच् ।
प्रश्नविचारयोः कुशलद्वयर्थः ॥
यद्वा । पृच्छतिवादिप्रातिवादिवा
क्यम्प्राट् । ऋः । शूडनुनासिकेचे
ति० शादेशः । विविच्यवक्तीतिवि
वाकः । घञ् । प्राट्चासौविवा
कश्चेति० प्राड्विवाकः ॥ यथा-
हुः । विवादानुगतं पृष्ट्वा पूर्ववा
क्यं प्रयत्नतः । विचारयतियेना
सौप्राड्विवाकस्ततः स्मृतः इति
॥ अपिच । अर्थिप्रत्यर्थिनौपृच्छती
तिप्राट् । तयोर्वचनं विरुद्धाविरुद्ध
श्चसम्भ्यैः सहविविनक्तिविवेचयति
वेतिविवाकः । प्राट्चासौविवाक
श्चेतिप्राट्विवाकः ॥ उक्तञ्च । विवा
दानुगतं पृष्ट्वा ससम्भ्यस्तत्प्रयत्नतः
। विचारयतियेनासौप्राड्विवाकस्त
तः स्मृतः ॥ इति ॥

प्राणः । पं० प्राणमनवति० नासाय
स्थानवर्तिनिवायी ॥ नासाग्रं प्रत्य
क्षमुपलभ्यमानत्वात् । प्रागनिती
तिव्युत्पत्तेश्च ॥ तस्य कर्मवर्हिर्मम
नम् । तस्य रूपम्० इन्द्रजीलप्रतीका
ग्रं प्राणरूपं प्रकीर्तितम् । तस्य स्थाना
नि० आस्यनासिकार्मध्यवर्ततेनाभि

प्राणा :

मध्यगे । प्राणालय इति प्राहुः । पादा
ङ्गुष्ठे पिकेचनेतियोगार्णवः ॥ शरी-
रान्तः सञ्चारिणिवायी ॥ सचैको
प्युपाधिभेदात्प्राणापानादिकांसं-
ज्ञांलभते ॥ इन्द्रियेषु ॥ प्राप्ते० दी
जात्मनि ॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमा
निनिचैतन्ये० क्रियाशक्तिप्रधाने०
हिरण्यगर्भे ॥ हंसरथे । ब्रह्मणि ॥
हृन्मारुते ॥ बोले । गन्धरसे ॥ का
व्यजीवे ॥ बले ॥ धातुः पुत्रे ॥ प्रा
णित्तिअनेनवा । अच्० घञ्वा ।
अनितेरितिणत्वम् ॥ प्रसरणेन० अ
नितिवा ॥ यस्मिन्सतिजीवनम्०
यदपगमेचनभवति० सचवायुविशे
षोलोकेरुठः प्राणइति ॥ निश्वासो
च्छ्वासकासैस्तुप्राणोजीवसमाश्रितः ।
प्रयाणंकुरुतेयस्मात् तस्मात्प्राणः
प्रकीर्तितः ॥ त्रि० पूरिते ॥

प्राणाः । पं० भूस्त्रि० अमुषु ॥ अस
वः प्राणाइति० अमुप्राणशब्दाभ्यां
बहुवचनान्ताभ्यां पञ्च प्राणादय उच्य
न्ते पुनरेकैकाभिधाने बहुवचनम् ।
अतएव० प्राणोऽपानइत्युक्तम्० इदि
प्राणोगुदेपानइत्यादिचदृश्यते ॥ अ
स्योत्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तैस्तुप्राणो
भवतिपञ्चधेति । मिलितैः पञ्चभू
तानां रजोऽंशैः प्राणापानादिपञ्च
वृत्त्यात्मकः प्राणोभवतीत्यर्थः ॥
शरीरस्य पञ्चप्राणायथा । प्राणोपानः

प्राणधारणा

समानस्योदानव्यानीचवायवः । शरीरस्थाद्रुमेऽवत्यमरः । इमेप्राणा द्यपञ्चवायवः शरीरेतिष्ठन्ति तेचनियतस्थानस्थाः । यदाहुः । हृदिप्राणो गुदेपानः समानोनाभिसंस्थितः । उदानः कण्ठदेशेचव्यानः सर्वशरीरगङ्गति ॥ तेषांव्यापाराश्च यथा । अन्नप्रवेशनं मूत्राद्युत्सर्गोऽन्नविपाचनम् । भाषणादिनिमेषादि तद्व्यापाराः क्रमादमौ ॥ इति ॥

प्राणकः । पुं० सत्त्वजातीये । प्राणिमार्त्रे ॥ जीवकद्रुमे ॥ चोले । वस्त्रविशेषे ॥ बोले ॥

प्राणयः । पुं० वायौ ॥ तीर्थे ॥ प्रजापतौ ॥ बलवति ॥ प्राणिति । अनं । शीङ्गपिरुगमिवच्चिजीविप्राणिभ्योऽयः ॥

प्राणदः । पुं० जीवकद्रुमे ॥ भगवति ॥ न० जले ॥ रक्ते ॥ प्राणान्ददाति चेष्टयति । प्राणान्कालात्मना द्याति खण्डयति वा । प्राणान्दापयति शोधयति वा । प्राणान्दातिलुनाति वा । आतङ्गतिः ॥

प्राणदा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ ऋद्धिर्वृद्धे ॥ टाप् ॥

प्राणधारणा । स्त्री० असूनांधृत्यर्धमाहारे ॥ यथा । अग्रं प्रदायभूतेभ्यः सीताथवरवर्णिनी । तयोरप्यददा

प्राणमयः

दूभाचोर्मधुमांसश्चसम्भृतम् ॥ तयोस्तृप्तिमयोत्पाद्यवीरयोः कृतशौचयोः । विधिवज्ज्ञानकीपञ्चाच्चक्रे साप्राणधारणामित्यार्षेरामायणे ॥ अयोध्यावर्णनेदृष्टम् ॥

प्राणनम् । न० जीवने ॥ पुं० गले ॥ त्रि० आप्यायनकरे ॥

प्राणनाथः । पुं० पत्न्यौ ॥ यमे ॥ त्रि० प्राणाधिपे ॥ प्राणानां नाथः ॥

प्राणन्तः । पुं० रसाञ्जने ॥ वायौ ॥

प्राण्द्यात् । अन० । रुहिनन्दिजीवि

प्राणिभ्यः पिदाशिषीतिभक् ॥

प्राणन्तौ । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ क्षुति ।

हिक्कायाम् ॥ पित्त्वान्डीप् ॥

प्राणपणः । पुं० अतिप्रयामे ॥ प्राणः पणोयस्मिन् ॥

प्राणप्रतिष्ठा । स्त्री० प्रतिमायां जीवन्त्यासे ॥ प्राणानां प्रतिष्ठा ॥

प्राणप्रदः । त्रि० प्राणदातरि ॥

प्राणप्रदा । स्त्री० ऋद्धिनामकौषधी ॥

प्राणप्रददाति । डुदाञ् ॥ कः ॥

प्राणभास्वान् । पुं० अश्वौ । समुद्रे ॥

प्राणभृत् । पुं० जीवे ॥ प्राणान्विभर्ति । डुभृञ् ॥ क्तिप् । तुक् ॥

प्राणमयः । पुं० द्वितीयकोषे । कर्मेन्द्रियैः सहितेप्राणादिपञ्चकेऽक्रियाशक्तिमतिकार्यरूपे ॥ अत्यक्रियात्मकत्वे नरजीशकार्यत्वम् ॥ स्थूलसमष्टिकारणीभूतेऽपञ्चकृतपञ्चमहा

प्राणहारकम्

भूततत्कार्यात्मकेहिरण्यगर्भसूत्रेऽ-
मूर्तिराशौसूक्ष्मसमष्टौ ॥ पूर्णोदेहे
बलयच्छन्नचाणामायः प्रवर्तकः ।
वायुः प्राणमयीनासावात्माचेतन्य
वर्जनात् ॥

प्राणरोधः । पुं० नरकान्तरे ॥

प्राणलयः । पुं० मरणे ॥ परमात्मनि

। प्राणानालये ॥ प्राणलयेऽस्मात्स
ङ्कल्पविकल्पावप्रिमनसोनायासेन
लीनोभवतएव० प्राणमनसोर्दुग्धा
म्बुवन्मिलितत्वात् । तदुक्तम् ।
दुग्धाम्बुवत्सम्मिलिताबुभौतौतु
ल्यक्रियौमानसमानतौतौ । तत्रैक
नाशादपरस्यनाशस्तत्रैकवृत्तप्यपर
प्रवृत्तिरिति ॥ प्राणलयेऽङ्कल्पविक
ल्पलयेऽसमाधिर्भवति ॥

प्राणवान् । पुं० जीवे ॥ प्राणोऽस्मात्स्य
स्मिन्वा । मतुप् ॥

प्राणवित् । पुं० हिरण्यगर्भादिषु ॥

प्राणसंयमः । पुं० प्राणायामे ॥

प्राणसमा । स्त्री० पत्न्याम् ॥

प्राणस्पन्दनिरोधः । पुं० चित्तशान्
त्युपाये ॥ यस्तुवासनानामतिप्राव
ल्यात्० तास्त्यक्तं नशक्नोति० तस्यप्रा
णस्पन्दनिरोधोऽप्युपायः । प्राणस्प
न्दवासनयोश्चित्तप्रेरकत्वात्० तयो
र्निरोधे चित्तस्य शान्तिरुपपद्यते ॥

प्राणहारः । पुं०) वत्स नाभे ॥ त्रि०

प्राणहारकम् । न०) असुनाशके ॥

प्राणायामः

प्राणा । स्त्री० विहंगी विशेषे ॥ साचा

रुणगरुडयोः श्वश्रूः ॥

प्राणाचार्यः । पुं० वैद्ये ॥

प्राणास्थयः । पुं० आपत्काले ॥ प्रा

णानामस्थयोऽस्मिन्सः ॥

प्राणादिपञ्चकम् । न० प्राणापानव्या
नोदानसमानात्मके ॥

प्राणाधिनाथः । पुं० पत्न्यौ ॥ प्राणा
नामधिनाथः ॥

प्राणाधिपः । पुं० प्रिये । पत्न्यौ ॥

प्राणान्तः । पुं० प्राणावसाने ॥

प्राणापानी । पुं० अश्विनीकुमारयोः ॥

प्राणायामः । पुं० प्राणसंयमे । रेचक

पूरककुम्भकलक्षणप्राणनियहोपाये

॥ तथाचयोगसूत्रम् । तस्मिन्सति

श्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदलक्षणः

प्राणायाम इति । तस्मिन्नासनस्थैर्ये

सतीत्यर्थः ॥ प्राणः प्रागुदितोवा

युरायामोऽस्यप्रखेदनम् । प्रेरणाकृ

ष्टिसंरोधलक्षणः क्रतुदोषनुत् ॥

यवौयान्मध्यमोज्येष्ठः सतालैर्हा

दशादिभिः ॥ उक्तंच । तालद्वाद-

शकोच्चयः प्राणायामस्तुकन्यसः ।

मध्यश्चतुर्भिर्विंशत्याश्चैष्टद्विगुणा

भवेत् ॥ सोऽपि ध्यानतपोपेतः सग

र्भोऽन्यस्तदुज्झितः । यथासगर्भ

स्थैर्यायमनसोऽन तथेतरः ॥ अपिच

। सव्याहृतिसंप्रणवांगायत्री शिर

सासह । त्रिः पठेदायतप्राणः प्राण

प्राणायामयज्ञः

यामःसञ्च्यते ॥ सर्वपापहरं प्रोक्तं
प्राणायामं हि जन्मनाम् । ततस्त्व-
भ्यधिकं नास्ति तपः परमपावनम्
॥ अत्र विशेषो देवीगोतायाम् । इड-
याकर्षयेद्वायुं वाङ्माण्डशमात्रया ।
धारयेत्पूरितं योगीचतुः षष्ट्या तु-
मात्रया ॥ सुषुम्णामध्यग्रेसम्यक् द्वा-
त्रिंशन्मात्रयाशनैः । नाड्यापि गल-
याचैव रेचयेद्योगवित्तमः ॥ प्राणा-
याममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदाः
। भूयोभूयः क्रमात्तस्य वाङ्मात्रमेवं स-
माचरेत् ॥ मात्रावृद्धिक्रमेणैव सम्य-
क् द्वादशषोडश । जपध्यानादिभिः
सार्धं सगर्भं तं विदुर्बुधाः ॥ तदपि
तं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः ।
क्रमादभ्यसतः पुंसो देहे स्वे दोद्गमो-
धमः ॥ मध्यमः कम्पसंयुक्तो भू-
मिच्छागः परोमतः । उत्तमस्य गु-
णावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यत इति ॥
अध्यात्मविदस्त्वाहुः । चित्तादिस-
र्वभावेषु ब्रह्मत्वे नैव भावनात् । नि-
रोधः सर्ववृत्तीनां प्राणायामः स
उच्यते ॥ इति ॥ प्राणस्य वायुविशेष-
स्य आयामो रोधः ॥

प्राणायामयज्ञः । पुं० अपाने जुह्वति-
प्राणं प्राणेऽपानं तथा परे । प्राणापा-
नगतौ रुद्धा प्राणायामपरायणाः ॥
अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु
जुह्वतीति भगदुवक्तेः ॥

प्राण्यङ्गोद्भवः

प्राणित्युतम् । न० समाह्वये । पणपू-
र्वाज्जादिप्राणिभ्युगे ॥ प्राणिभिर्मेष-
कुक्कुटादिभिः कृतं न्युतं ॥
प्राणी । पुं० प्राणविशिष्टे मनुष्यादौ ॥
चेतने । जन्मनि । जन्तो । शरी-
रिणि ॥ अहं वै नाशिकमते ॥ अस्य गु-
णायथा । बुद्ध्यादिषट्कं सङ्ख्या-
दिषट्कं भावना तथा । धर्माधर्मौ-
गुणा एते आत्मनः स्युस्तुर्दशेति ॥
अयमिन्द्रियायाद्यधिष्ठाता ॥ पुण्यपा-
पाश्रयः । ज्ञानसुखादियोगतोमान-
सपुण्यक्षविषयः । परदेहादौ प्रवृ-
त्त्यादिनानुमेयः । अहमित्याकार-
प्रत्ययाश्रयः । मनोमात्रस्य गोचरः
। विभुः परममहत्त्ववान् ॥ इति-
भाषापरिच्छेदः ॥ प्राणाः सन्त्य-
स्य । अत इति ठनाविति ॥ इति ॥
प्राणिमाता । स्त्री० गर्भदात्री च उपे ॥
प्राणिहितः । त्रि० लोक्कहितकारि-
णि ॥
प्राणिहिता । स्त्री० पादुकायाम् । पन-
हिया ० इ० भा० ॥
प्राणीत्यम् । न० ऋणे ॥
प्राणेशः । पुं० पत्न्यौ ॥
प्राणेशा । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्राण्यङ्गोद्भवः । पुं० गन्धविशेषे ॥
यथा । मृगनाभिसमुद्भूतस्तत्कोषो-
द्भव एव वा । गन्धः प्राण्यङ्गजः प्रो-
क्तो मोददः स्वर्गवासिनामिति ॥

प्रातर्गेय :

प्रातः सवनम् । न० गायत्र्यच्छन्दस्कै
 प्रातः कालोपलक्षितेकस्मिन् ।
 प्रातः । अ० पृगे । पृभाते । पञ्च-
 धाविभक्तस्य दिनस्य ० यमेभागे । प्रा-
 तति । अतः । प्राततेररन्ति-
 चरन्पृथयः ॥ साह्यं पृहरे । य-
 थाहमायः । ललाटसंस्मृतिभा-
 नोपयमः पृहरे स्मृतः । स एवा-
 ध्वजसंयुक्तः प्रातरिच्यभिधीयत
 इति । पञ्चपञ्चउषः कालः सप्त
 पञ्चाक्षोदयः । अष्टपञ्च० भवेत्
 प्रातः शेषः सूर्योदयः स्मृतः
 इति देवीभागवतम् ॥ श्रोत्रियं शुभ-
 गांगाञ्च अग्निमग्निचितं तथा । प्रात-
 रुत्याययः पश्येदापङ्गः सविमु-
 च्यते ॥ तथा । पापिष्ठं दुर्भगां म-
 यं नग्नमुत्कृत्तनासिकम् । प्रात-
 रुत्याययः पश्येत्तत्कलेरुपलक्ष-
 णमिति च्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥
 प्रातरनुवाकः । पुं० शस्त्रे ॥ यत्प्रा-
 तः काखिशस्यते याज्ञिकैः ॥
 प्रातराशः । पुं० प्रातः कालीनभो-
 जने । कल्पावर्त्ते । कलेउ० इ०-
 भा० ॥
 प्रातर्गेयः । पुं० स्तुतिपाठके । स्तु-
 तित्रते । वन्दिनि । भाट० इ० भा०
 । प्रातः काले यद्विश्वरादिर्येन ॥
 अहर्मुखे गातव्यं गीतानामसहस्रा-
 दी ।

प्रातिभाव्यम्

प्रातर्भोक्ता । पुं० काके । प्रातः भुङ्-
 क्ते । भुज० छप् । चि० प्रभातेभो-
 जनकर्त्तरि ।
 प्रातर्भोजनम् । न० कल्पावर्त्ते ।
 प्रातिः । स्त्री० पूर्वार्त्ते । प्रादेश्च ।
 प्रातिका । स्त्री० जवायाम् ॥
 प्रातिकूलिकः । चि० प्र० त० कूलचा-
 रिणि । प्र० तिकूले । प्र० तिकूलव-
 र्त्ते । तत्पृथ्वनुपूर्वमीपलोमक-
 लमिति ठक् ॥
 प्रातिजनीनः । चि० जनेजनेसाधौ-
 ॥ जनजनम् इति० प्रतिजनम् ।
 वीप्सायामव्ययीभावः । प्रतिजने
 साधुः । प्र० तिजनादिभ्यः खञ् ।
 प्रातिपथिकः । चि० प्रतिपथिके ॥
 प्रतिपथमेति । प्रतिपथमेति ठ-
 ष्ठेति पक्षे ठक् ॥
 प्रातिपदिकः । पुं० अग्नौ । शिखाव-
 ति । न० । अर्थश्च दधातुरप्रत्ययः प्रा-
 तिपदिकम् कृतवितसमासाश्चेति
 सूत्राभ्यां लक्षिते० नामनि ॥ प्रति-
 पदिभवम् । ठक् । धोरः कीदृग्व-
 चोब्रूते कोरोगीकश्चनास्तिकः । की-
 दृक्चन्द्रं न पश्यन्ति तत्सूचपाणिनेर्व-
 द ॥
 प्रातिभम् । न० प्रतिभाविशेषि । ज्ञान
 प्रभावविशेषि ॥ प्रतिभैव० प्रतिभायां
 भवन्वा । स्वार्थे० भवार्थेवा अक् ॥
 प्रातिभाव्यम् । न० प्रतिभूत्वेन दीयेधने ॥

प्राथमकल्पिक :

प्रतिभुजोभावे । जामिनी० इ०
भा० ॥ यथा । साक्षित्वंप्रातिभाव्यञ्च
दानं यज्जमेव च । विभक्ताभातरः
• कुर्युर्नाविभक्ताः परस्परम् ॥ इ० ॥
प्रातिभासिकः । त्रि० प्रतिभासमात्र
कालसिद्धे । न पुरस्ताद्वपश्चात्स्थिते
॥ यथाशुक्तिकार्या रूप्यं रज्जौ वा संपर्पः ॥
प्रातिलोमिकः । त्रि० प्रतिकूले ॥ प्र-
तिलोमं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीप
लोमकूलमिति ठक् ॥
प्रातिवेश्यः । पुं० निरन्तरगृहवासि
नि । परौसी० इति भा० ॥ प्रतिवे-
शिभवः यत् ॥
प्रातिशाख्यम् । न० वेदभाष्ये ॥ प्रति
शाखं भवम् । अव्ययीभावाच्चेति ज्ञः ॥
प्रातिष्ठितम् । न० आवेशिके स्त्रीये ॥
प्रातिस्विकः । त्रि० असाधारणे । आ-
वेशिके । स्त्रीये ॥
प्रातिहारिकः । पुं० मायाकारे । ऐ-
न्द्रजालिके ॥ प्रतिहरणम् । हृज्०
। भावे घञ् । प्रतिहारो व्याजः प्र-
योजनमस्य । प्रयोजनमिति ठक् ॥
प्रातीपः । पुं० प्रतीपपुत्रे । महाभी-
ष्मे । शान्तनुराजे ॥
प्रातीपिकः । त्रि० प्रतिकूले प्रतीपं
वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूल
मिति ठक् ॥

प्राथमकल्पिकः । पुं० जैष्ठे । प्रथमा
रखविदे ॥ प्रथमकल्पसाधारणः

प्राद्युम्नि :

प्रयोजनं यस्य । प्रयोजनमिति ठञ्
॥ यदा । प्रथमकल्पमधीते । वि-
द्यालक्षणकल्पान्ताच्चेति वक्तव्यमि-
ति ठक् ।
प्राथमिकः । त्रि० प्रथमभावे । प्रथम
स्य व्याख्यानः प्रथमे भवो वादव्यजृङ्गा
क्षणकं प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्या
ता ठक् ॥
प्राथम्यम् । त्रि० प्रथमस्य भावे ॥
प्रादुर्भावः । पुं० प्राकङ्क्षे आविर्भावे ॥
प्रादुष्कृतः । त्रि० प्रकटिते ॥
प्रादुः । अ० नामनि ॥ विष्णोर्देशप्रा-
दुर्भावाः । दशनामानोत्थर्थः ।
प्रकाशे ॥ प्राकाशे । स्फुटताया
म् । आविरर्थे ॥ सम्भाव्ये ॥ वृत्तौ
प्रान्दति । अदिवम्भने । वा० उस्
। आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् ।
प्राप्तिवा अदभक्षणे ॥
प्रादेशः । पुं० तर्जन्यङ्गुष्ठसंज्ञिते । तर्ज-
नी सहितविस्तृताङ्गुष्ठे ॥ प्रदिश्यते
दिश० । हस्तश्चेति घञ् । उपसर्ग-
स्य घञ् जीति पाञ्चिको दीर्घः ।
प्रादेशनम् । न० दाने ॥ दिशश्चित्स-
र्जने । प्राङ्पूर्वः । भावे ल्युट् ।
प्रादेशिकः । पुं० अव्याप्यवृत्तौ ॥
प्रादोषः । त्रि० } प्रदोषसंज्ञिनि
प्रादोषिकः } ॥ निशाप्रदोषा-
भ्याच्चेति शेषिकेर्धे ठञ् । पक्षे ऽण् ।
प्राद्युम्निः । पुं० अनिरुद्धे ॥

प्रापणम्

प्राधान्यम् । न० प्रधानतायाम् ॥ अ
गुणीभावे ॥ भावेऽप्यञ् ॥

प्राधीतः । वि० प्रक्रान्ताध्ययने ॥

प्राध्ययनम् । न० प्रकृष्टाध्ययने ॥

प्राधुम् । वि० दूरपथे ॥ प्रच्छे । प्रणते

॥ बन्धने ॥ प्राधुनति । धुनश्च ॥

डम्प्रत्ययः ॥

प्राधुक्त्वम् । अ० बन्धनेनानुकूलकृत्वर्थे

॥ प्राधुस्त्वन्धने० इतिगतिसंज्ञा ।

कुगतीतिसमासः ।

प्राधुम् । अ० नक्षत्रिणि ॥ अनुकूले ॥

प्राधुनति । धुन० डम् ॥

प्रान्तः । पुं० चरमे । अन्तभागे । शेष

सीमायाम् । उपान्ते ॥ यथा । प्रान्त

च्छायाविनिर्मुक्तानमनोज्ञाजलाश्र

याः । तस्मादधीजलप्रान्ते प्वारामा

न्विनिवेशयेदिति ॥

प्रान्ततः । अ० प्रान्तभागे ॥

प्रान्तरम् । न० यामस्यदूरे० वृक्षल

तादिशून्ये वर्त्मनि । दूरशून्यपथे

॥ विपिने । अरण्या ॥ कीटरे

॥ प्रकृष्टमन्तरम्० व्यवधानमवका

शोवाश्च । प्रादिभ्यद्विबहुव्री

हिः ॥

प्रान्तशून्यम् । न० छायादिरहित०

दूरशून्येऽधुनि ॥

प्रान्त्यः । वि० प्रान्तभावे ॥

प्रापणम् । न० नयने । प्राप्तौ ॥

प्रकर्षेणव्यापने ॥

प्राप्तपातः

प्रापणिकः । पुं० पण्यविक्रयिणि ।

प्रापणाय्यते । पण्य० । आङिपणि

कषडितिकिकन् ॥ प्रपणोव्यवहारः

प्रयोजनमस्यवा । तदस्यप्रयोजन

मितिठञ् ॥

प्रापणीयः । त्रि० फलमात्रे ॥ प्रा-

प्ये ॥ प्राप्यतेयत् । प्रपूर्वापधा

तोः कर्मस्थनीयर् ॥

प्रापय्य । अ० गमयित्वेत्यर्थे ॥

प्रापितः । त्रि० निवेशिते ॥ नौते

प्रकर्षेणप्रापितः ।

प्रापिपयिषुः । त्रि० प्रापयितुमिच्छी

॥ प्रापयतेः सन्नन्तादुपत्ययः ॥

प्रापियः । पुं० गन्धर्वगणविशेषे ।

यथा प्रवाच्यजनयत् पुत्रान्दिव्या

न् वैगायनोत्सुकान् ॥ चतुर्दश

देवमन्धर्वाः प्रापेयाः परिकीर्ति

ताः ॥

प्राप्तः । त्रि० स्यापिते । प्रणिहिते

॥ बिम्बे । लब्धे ॥ यथा । प्राप्ते

कर्मणिनाऽनेकीविधातुश्चक्यते

गुणः । अप्राप्तेतुविधीयन्तेवहवो

प्येकयत्नतद्वितिन्यायः ॥ समञ्जसं

॥ प्राप्यतेऽप्य ॥ आप्लु० । गच्छ

याकर्मकेतिक्तः ॥ कर्तरिक्त इति

स्वामी ॥

प्राप्तपञ्चत्वम् । त्रि० मृते ॥ प्राप्तं

पञ्चत्वम्येन ॥

प्राप्तपातः । पुं० चडांशोः पारिपा

प्राभवम्

प्रिवि के ॥

प्राप्तभावः । पुं० जातोच्चे ॥ चि०
लब्धसत्तादौ ॥ मनोहरे ॥ पण्डि
ते ॥

प्राप्तरूपः । चि० प्राप्ते ॥ रम्ये ॥
प्राप्तीरूपम् । प्राप्तापन्ने च द्वितीय
येतिसमासः । प्राप्तरूपयेन
वा ॥

प्राप्तव्यः । चि० प्राप्ये ॥ प्राप्यते य
त् । प्रपूर्वापधातोः कर्म्मणित
व्यप्रत्ययः ॥

प्राप्तिः । स्त्री० महोदये । धनादि
वृद्धौ ॥ अधिगमे । लाभे ॥
भूत्यन्तरे । अणिमाद्यष्टैश्वर्यान्तग
तैश्वर्यविशेषे ॥ यतोऽङ्गुल्यय
णस्पृशति चन्द्रमसम् ॥ प्रापणम्
आप्लृ० । क्षिप्त्वादिभ्यः ॥ ल
ग्नादेकादशे ॥

प्राप्ता । चि० प्राप्तवति ॥ प्राप्तो-
ति । ढक् ॥

प्राप्यः । चि० गम्ये । समासाद्ये ।
प्राप्तव्ये । आप्तुं शक्ये ॥ प्राप्यते
। आप्लृ० । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्राबोधकः । पुं० उषः काले ॥
प्राबोधकोपिपाठः शब्दमालाया-
म् ॥

प्राभञ्जनम् । न० स्वातिनक्षत्रे ॥

चि० प्रभञ्जनसम्बन्धिनि ॥

प्राभवम् । न० श्रेष्ठत्वे ॥

प्रामाण्यवादः

प्राभवत्यम् । न० प्रभवतोभावे ॥
घ्यञ् ॥

प्राभाकरः । पुं० आत्मनोचिद्रूपवा
दिनि० मीमांसकविशेषे ॥ प्रा
भाकरास्ताकिंकाश्वआहुरस्याचि
दात्मताम् । आकाशवद्द्रव्यमात्माश
ब्दवत्तद्गुणश्चित्तिः ॥

प्राभूतिकः । चि० प्रभूतवादिनि ॥
प्रभूतमाह । आहौप्रभूतादिभ्य-
ङ् इतिठक् ॥

प्राभृतम् । न० उपढौकने । प्रदेशने
। देवताभ्योमित्रादिभ्यश्च दीयमाने
भेट० इ० भा० ॥ प्राभियते स्म ।
भृञ्भरणे० डुभृञ्धारणपोषणयो
र्वा । क्तः ॥

प्राभृतकम् । न० कौशलिकायाम् ।
प्राभृते ॥

प्रामाणिकः । चि० प्रमाणलब्धे ॥
प्रमाणादोगतः । ठक् ॥

प्रामाण्यम् । न० प्रमाणत्वे ॥ काल
त्रयावाधितार्थविषयत्वम् प्रामाण्य
मिति व्याख्यातारः ॥ संवादाधी
नं प्रामाण्यमिति तार्किंकाः ॥
स्वतः प्रामाण्यमिति मीमांसकाः
॥ प्रमाणस्यभावः घ्यञ् ॥

प्रामाण्यवादः । पुं० प्रमाकरणता
कथने ॥ तद्वतितत्प्रकारकत्वरूप
प्रमात्वकथने । चिन्ता मणिन्याय
ग्रन्थविशेषे ॥

प्रायश्चित्तम्

प्रामादिकम् । त्रि० प्रमादादवगते ॥
 प्रामाद्यः । पुं० वासके । अठरूषे ॥
 प्रामीत्यम् । न० ऋणे ॥ मृतत्वे ॥
 प्रायः । पुं० सञ्चासवति० मरणायान-
 शने ॥ प्रायोपविष्टं गङ्गायामिति
 लक्ष्यम् ॥ बाहुल्ये ॥ यथा । प्राये-
 णाकृतकृत्यत्त्वान्मृत्योरुद्दिजतेजनः
 । इति ॥ मृत्यौ । मरणे ॥ तुल्ये ॥
 वयसि ॥ प्रायणम् । अय० । वञ् ॥
 प्रकृष्टमयनम् । इण्० । एरञ्वा ।
 प्रायस्यम् । न० पवित्रतायाम् ॥ प्रयत-
 स्यभावः । घञ् ॥
 प्रायश्चित्तम् । न० शुद्धिसम्पादकेकर्म-
 विशेषे । अशुद्धत्वनिरसनेनशुद्धेरा-
 पादके० पापक्षयसाधनेकर्मणि ॥
 प्रायः पापंविनिर्दिष्टं चित्तं तस्यवि-
 शोधनमितिस्मृतेर्व्युत्पत्तिः ॥ अ-
 पिचाङ्गिराः । प्रायोनामतपः
 प्रोक्तंचित्तं निश्चयउच्यते । तपोनि-
 श्चयसंयुक्तंप्रायश्चित्तमितिस्मृतम् ॥
 निश्चयसंयुक्तंपापक्षयसाधनत्वेननि-
 श्चितमित्यर्थः ॥ प्रायस्यचित्तम् । पार-
 स्करादित्वात्साधु ॥ प्रायश्चित्तक-
 र्माणितु० पापक्षयसाधनानिचान्द्रा-
 यणादीनि । विहिताऽकरणप्रतिषि-
 द्धसेवारूपनिमित्तविशेषानुबन्धीनि०
 प्रायश्चित्तकर्माणि । पापक्षयमात्रोद्दे-
 शेनविहितानौतिषा ॥ प्रापानामनु-
 रूपाणिप्रायश्चित्तानिकृद्यथा । यथा

प्रायोपविष्टः

तथैवसंस्मृत्यप्रोक्तानिपरमर्षिभिः
 ॥ पापेगुरुणिगुरुणिस्त्वल्पान्यल्पे च
 तद्विदः । प्रायश्चित्तानिमैत्रेयजगुः
 स्वायम्भुवादयः ॥ प्रायश्चित्तान्वशे-
 षाणितपः कर्मात्मकानिवै । या-
 नितेषामशेषाणां कृष्णानुस्मरणं पर-
 मितिपराशरः ॥ प्रायश्चित्तन्तुपापा-
 नांश्रीदेवीनामसंस्मृतिरितिभागव-
 तेव्यासः ॥
 प्रायश्चित्तीयः । त्रि० प्रायश्चित्तयो-
 ग्ये । प्रायश्चित्तसाधनत्वेनभवः
 । प्रायश्चित्तायपापशोधनायश्रुति-
 स्मृतिविहितायकर्मणे हितोवा ।
 वृद्धाच्छः ॥
 प्रायः । अ० भूमि । बाहुल्यार्थे ॥
 प्रायनम् । अय० । असुन् ॥
 प्रायिकः । त्रि० प्रायोभवे ॥
 प्रायुहेषी । पुं० घोटके ॥
 प्रायोज्यम् । त्रि० प्रयोजनाहं ॥
 यथा । प्रयोज्यं नविभर्ज्यत ।
 यद्यस्यप्रयोजनाहंपुस्तकादितन्मू-
 र्खैः सहनविभजनीयम् ॥ इति
 दायभागः ॥
 प्रायोपविष्टः । त्रि० प्रायोपवेशवि-
 शिष्टे ॥ प्रायेणमृत्युपर्यन्तानशने-
 न उपविष्टः ॥ अत्रादित्यपुराणम्
 ॥ य० । समायुक्तोभवेद्यस्तुपातकौ-
 र्महदादिभिः । उच्चिकित्सैर्महा-
 रोगैः पीडितोवाभवेत्तु यः ॥

प्रारब्धम्

स्वयं देहविनाशस्य काले प्राप्तमहा
गतिः । आव्रज्याणश्च स्वर्गादिमहा
फलत्रिगीषया ॥ पृ विज्ञेज्ज्वलनं
दोषं कुर्यादनशनं तथा । एते प्रा
मधिकारोस्तिनान्यं प्रांसर्ववस्तुषु ॥
नराणामपिनारीणां सर्ववर्णेषु स
र्वदा ॥ इति ॥

प्रायोपवेशः । पुं० सन्न्यासपूर्वकाऽ
नशनस्थितौ ॥

प्रारब्धम् । न० वर्त्तमानदेहारम्भके
कर्मणि ॥ कर्मजन्मान्तरीयं यत्
प्रारब्धमिति कीर्तितम् । दुर्बलं
सबलं चेति प्रारब्धं द्विविधं विदुः ॥
दुर्बलस्य प्रतीकारः सनास्ति सब
लस्य तु ॥ अवश्यं भाविभावानां
प्रतीकारो भवेद्यदि । तदादुःखै
र्न लिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिराः
॥ आत्मानं सततं जानन् कालं नय
महामते । प्रारब्धमखिलं भुञ्जन्
नोद्देगं कर्तुमर्हसि ॥ इच्छाप्रार
ब्धं परेच्छाप्रारब्धमनिच्छाप्रारब्धमि
ति भेदात्तत्त्रिविधं । तत्र स्वेच्छा-
कृतं भिजाटनादि० समाध्यवस्थायां
शिष्यादिभिर्दीयमानं परेच्छाकृतम्
समाध्यवस्थायां व्युत्थानदशायां वा
आकाशफलपातवदकस्माज्जायमा
नं पाषाणपतनं कण्टकवेधादिकञ्चा
निच्छाकृतं प्रारब्धमिति विवेकः ॥
त्रि० प्रकर्षेण आरब्धे ॥

प्रालयम्

प्रारब्धिः । स्त्री० गजवन्धनरञ्जौ ॥

प्रारम्भः । पुं० प्रकृष्टारम्भे ॥ प्रक-
र्षेण आरम्भः ॥ प्रारम्भकर्मणां विप्रः
पुण्डरीकं स्मरेद्भरिम् ॥

प्रारिप्सितः । त्रि० प्रकर्षेण आरब्धुमी
प्सिते ॥

प्रार्थनम् । न० प्रकर्षेण याचने । प्रार्थ
नायाम् ॥

प्रार्थना । स्त्री० याच्यायाम् । अर्थना
याम् । याचनायाम् ॥ प्रकृष्टा अर्थ
ना ॥ अभियाते ॥

प्रार्थनीयम् । न० हापरयुगे ॥ त्रि०
प्रार्थनाविषये ॥

प्रार्थितः । त्रि० याचिते ॥ शत्रुसंरुडे
॥ अभिहिते ॥ प्रार्थ्यते स्म । अर्थया
च्यायाम् । क्तः ॥

प्रार्थ्यमानः । त्रि० याच्यमाने ॥

प्रालम्बः । पुं० पयोधरे ॥ त्रपुषे ॥ न०
कण्ठाह्वयस्य जुलम्बमानमाल्ये ॥
प्रालम्बते । लविश्रवस्संसेने । पचा
द्यच् ॥

प्रालम्बिका । स्त्री० हेमविरचितेनाभि
लम्बिनिमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लवि
। गबुल् ॥

प्रालयम् । न० मिहिक्कायाम् । हि-
मे ॥ प्रलीयन्ते पदार्थाश्चेति० प्रल
योहिमाद्रिः । तत आगतम् । अण्
। केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियद्
तियस्येयादेशः ॥ उदके ॥

प्रावट्

प्रालेयांशुः । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे
 ॥ प्रालेयानि० हिमानि० अंशवोय
 स्य ॥
 प्रालेयाचलः । पुं० हिमालये । मेना
 धवे ॥
 प्रावटः । पुं० यवे ॥
 प्रावरः । पुं० प्राचीरे ॥
 प्रावरणम् । न० संव्याने । उत्तरीय
 वस्त्रे ॥
 प्रावादुकः । त्रि० शुष्कतर्कजल्पनशी-
 ले ॥
 प्रावारः । पुं० उत्तरासङ्गे । उपरि
 वस्त्रे ॥ उत्तरीये ॥ पृत्रियतेऽनेन
 । वृज्० । वृणोतिराच्छादने० इ०
 घञ् । उपसर्गस्य घञोतिदीर्घः ॥
 प्रावारकौटः । पुं० कौटविशेषे ॥
 प्रावृडत्ययः । पुं० शरदृतौ ॥
 प्रावृतः । त्रि० निवीते । परिहितेव
 स्त्रे ॥ आव्रियतेस्मः । वृज्० । क्तः ।
 प्रावृतिः । स्त्री० प्राचीरे ॥ शैवानांम
 मते० स्वाभाविक्यामशुद्धौ । मले ।
 प्रथमभाषे ॥ प्रावृणोति० प्रकर्षेण आ-
 क्लादयति आत्मनां दृक्क्रिये० इ०
 प्रावृतिः ॥
 प्रावृट् । स्त्री० वर्षाकाले । यावणभा
 द्रयोः ॥ वर्षणम्० वृट् । वृषुसेचने
 । सम्पदादिच्चात्किप् । प्रकृष्टावृड
 च । नहि वृतिवृषियविगृह्यसहित
 निषुक्तावितिदीर्घः ॥ प्रवर्षतीति-

प्राशस्यम्

वा ॥
 प्रावृषा । स्त्री० वर्षाकाले । जलार्णवे ॥
 प्रावृषायणी । स्त्री० कण्डूरायाम् ।
 शूकशिम्बायाम् ॥ प्रावृषामेति० अ-
 यतेवा । कर्त्तृगित्युट् । कृत्यचद्व
 तित्वम् । डीप् ॥
 प्रावृषिकः । पुं० मयूरे ॥ त्रि० प्रावृ
 षिजाते ॥ प्रावृषष्ठप् ॥
 प्रावृषिजः । त्रि० प्रावृषिजाते ॥ प्रावृ
 ट्शरत्कालदिवांजे० इत्यलुक् ॥
 प्रावृषिण्यः । पुं० नीपे । कदम्बवृक्षे ॥
 कुटजवृक्षे ॥ धाराकदम्बे ॥ त्रि० प्रा-
 वृट्कालभवे ॥ प्रावृट्देवतास्य० प्रावृ
 षिभवोया । कालेभ्योभववत्० इति०
 प्रावृषण्यः ॥ प्राचुर्ये
 प्रावृषिण्या । स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 कपिकच्छाम् ॥ प्रावृषिभवा । प्रा-
 वृषण्यः । टाप् ॥
 प्रावृष्यः । पुं० कुटजे ॥ धाराकदम्बे
 ॥ विकण्टके ॥ न० ॥ वैदूर्यमणौ ॥
 प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तारि ॥ प्रश्ने
 ॥ पृच्छति । प्रच्छनंवा । प्र-
 च्छन्तीषायाम् । क्विप्क्विप्प्रच्छी
 तिक्विद्धीर्घावसम्प्रसारणञ्च । च्छोः
 शूडितिश्च ॥ प्राशौ० प्राशः प्राड्
 भ्यामित्यादि ॥
 प्राशः । पुं० अवलेहे ॥
 प्राशस्यम् । न० उत्तमस्त्रे ॥ बलवदनि-
 ष्टाननुबन्धित्वे ॥

प्रास्तारिकः

प्राशितम् । न० पितृयज्ञे । निच्य-

श्राद्धे ॥ त्रि० भक्तिते ॥

प्राशिकः । पुं० सभ्ये ॥ त्रि० पृथक्
• तर्त्तरि ॥

प्रासः । पुं० कुन्तास्त्रे । भाला० इ०

भा० ॥ कौ० च० इ० गौ० भा० ॥ प्रा

स्यते । अमु० । हनर्थे तिघञ् ।

प्रायोहस्तलेष्ये गल्ये इ० स्वामो ॥

प्रासङ्गः । पुं० युगे । वत्मानां शिञ्चा

र्थकाष्ठवि० । वत्मानां दमनकालेस्क

र्थं यत्काष्ठमासज्यते तत्र ॥ पृ० स-

ज्यते । षञ्जसङ्गे । घञ् । उपसर्ग

र्थे तिदीर्घः ॥

प्रासङ्ग्यः । पुं० युगवोटरिवृषे । यु

ग्य ॥ प्रासङ्गं वहति । तद्वहति रथ

युगप्रासङ्गमिति यत् ॥

प्रासादः । पुं० देवमदिरे ॥ राजगृ-

हे ॥ प्रसीदन्त्यस्मिन्मनांसि । ह

लर्थे तिघञ् । उपसर्गस्य घञोति-

दीर्घः ॥ आङ्श । कृत्वा प्रभूतं-

सलिलमारामाणि निवेश्य च । देव-

तायतनं कुर्याद्यशोधर्माभिवृद्धये ॥

प्रासादकुक्कुटः । पुं० पारावते ॥

प्रासिकः । पुं० कौलिके ॥ प्रासः

प्रहरणमस्य । पृ० हरणमिति ठक् ॥

प्रास्तः । त्रि० पृ० क्षिप्ते ॥ निरस्ते ॥

प्रास्यतेस्म । अमु० । क्तः ॥

प्रास्तारिकः । त्रि० प्रस्तारव्यवहर्त्तरि

॥ प्रस्तारे व्यवहरति । कठिनान्त

प्रियः

प्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति० इति ठ-

क् ॥

प्रास्थानिकम् । त्रि० प्रस्थानकालोचिते

॥ प्रस्थाने भवम् । कालाट्ठञ् ॥ प्र

स्थानशब्दस्य गुणवृत्त्या कथञ्चित्का-

लेवर्त्तमानत्वात् ॥

प्रास्थिकम् । न० प्रस्थपरिमितव्रीह्या-

दिवापयोग्यं लेखे । प्रस्थस्य वापः ।

तस्य वाप इति ठञ् । त्रि० कटाहादि

पात्रान्तरे ॥ प्रस्थं सम्भवति० स्वस्मि

न्ममाविशयति० अवहरति० पच

तिवा । सम्भवत्यवहरतीत्यादिना

ठञ् । टिड्ठेति-डौपि० प्रास्थि-

कौब्राह्मणी । प्रस्थमुपसंहरति० पच

तिवेत्यर्थः ॥ प्रस्थेन क्रीते ॥ ठञ्

॥ प्रस्थं परिमाणमयम् । प्रास्थिकोरा

शिः । तदस्य परिमाणमिति ठञ् ॥

प्राहः । पुं० नृत्त्योपदेशे ॥

प्राहणः । पुं० पूर्वाहणे ॥ प्रथमञ्च तद

हश्च प्राहणः । राजाहः सखिभ्यष्ट

च् । अङ्गोऽङ्ग एतेभ्य इत्यङ्गादेशः ।

अङ्गोदन्तादिति णत्वम् ॥

प्राहणे । अ० पूर्वाहणे ॥

प्राहणे तनः । त्रि० पूर्वाहणसम्बन्धि-

नि ॥ सायश्चिरम् प्राहणे प्रगेऽव्ययेभ्य

ष्ट्युलौतुट् च ॥

प्रियः । पुं० धवे । पत्न्यौ ॥ वृद्धिनामौ

षधौ ॥ जीवकौषधे ॥ प्रीतिविध

ये । आत्मनि ॥ यथा । प्रियोद्या

प्रियकः

तमैव सर्वेषां नात्मनोऽस्य परं प्रियम् ।
लोकेस्मिन्नात्मसम्बन्धाद्भवन्त्यन्ये
प्रियाः शिवे ॥ प्राणबुद्धिमनः स्वा
त्मदाराऽपत्यधनादयः । यत्सम्प
र्कात्प्रियाश्चासन्ततः कोन्वपरः
प्रियः ॥ प्रीणाति । प्रीञ्त्तर्पणे ।
द्रुगुपधेतिकः ॥ न० श्रोतुस्तत्काल
श्रुतिमुखेवाक्ये ॥ चि० हृद्ये । इष्टे ।
प्रोतिविषये । स्नेहपात्रेपुत्रादौ ॥
प्रीतिकरे ॥ सर्वः प्रियः खलुभव
त्यनुरूपचेष्टः ॥ भृत्ये ॥ प्रीणयति
शुश्रूषादिमास्वामिनम् ॥ प्रियोऽ
प्रियश्चकार्यवशाद्भवति । यथा । न
हिकस्य प्रियः को वापि प्रियो वा जगत्
त्रये । कालेकार्यवशात्सर्वे भवन्
त्ये वाऽप्रियाः प्रियाः ॥

प्रियंवदः । पुं० खेचरे । गंधर्व
विशेषे ॥ चि० प्रियवाचि ॥ प्रियं
वदति । वदव्यक्तायां कचि । प्रिय
वशेवदः खच् । मुम् ॥

प्रियंवदा स्त्री० स्वर्गश्यायाम् ॥

प्रियकः । पुं० प्रीतसालतरौ । जीव
के । असनकुमुमे । विजयसार०
द्र० भा० ॥ नीपे । धाराकदम्बे
॥ चित्रमृगे । कम्बलप्रकृतीमृग
विशेषे ॥ प्रियकोरोमनिर्युक्तोमृ द
क्षममृगौ वर्नैरिति वैजयंती ॥
अलौ । चक्षुरीके ॥ प्रियङ्गी ॥
कङ्कुमे । कश्मीरजन्मनि ॥ प्रीणा

प्रियङ्गुः

ति । प्रीञ्० । कृन्शिल्पिसञ्ज्ञ
योरितिकृन् ॥ यद्वा । प्रीणाति०
प्रीयते वा । द्रुगुपधेतिकः । स्वा
र्थेकन् ॥

प्रियकारः । चि० प्रियङ्कुरे । प्रियं
करोति । डुकृञ्० । क्षेमप्रिये च्य
ण् ॥

प्रियकृत् । पुं० नारायणे । भजतां
प्रियं करोति । कृप् ॥ चि० प्रि
यकारिणि ॥

प्रियङ्करः । चि० हितकारिणि ।
प्रियकारके ॥ प्रियङ्कुरोति । क्षेम
प्रियमद्रेण चेति पक्षे खच् ॥

प्रियङ्कुरी । स्त्री० वृहज्जीवन्त्याम्
॥ श्वेतकण्टकार्याम् ॥ अश्वगन्ध्या
याम् ॥

प्रियङ्गुः । स्त्री० राजिकायाम् ।
राजसर्पपे ॥ कणायाम् । पिप्प
ल्याम् ॥ कङ्कुसर्पे ॥ स्वनामख्या
तसुगन्धिवृक्षविशेषे । प्रियके ।
श्यामायाम् । लतायाम् । फलि
न्याम् ॥ प्रियङ्गुः शीतलातिक्ता
तुवरानिलपित्तहृत् । रक्तातियोग
दौर्गन्ध्यस्वेददाहज्वरापहा ॥ गु
ल्मटङ्घ्रिषमोहघ्नीतद्वदन्धप्रियङ्गु
का । तत्फलं मधुरं रुच्यं कषा
यम् शीतलं गुरु । त्रिविधाध्मानव
लकृत् सङ्घ्राहिकफपित्तजित् ॥
प्रियंगुश्चति । मृगयादौ निपात

प्रियत्वम्

सिद्धः ॥ मित० डुर्वा ॥ प्रियमङ्ग
तिवा । अगिगतौ । ग्यन्तोवा । कुः
पूर्वत् । शकन्धादिः ॥ कटुक्वा
म् ॥

प्रियचिकीर्षुः । त्रि० प्रियङ्कस्तु
मिच्छौ ॥

प्रियजनः । पुं० हृद्यलोके ॥ प्रौढभा
वन्ते ॥ यथा ॥ प्रौढभावानुविज्ञोय
स्तस्यप्रियजनोचसः ॥

प्रियजीवः । पुं० श्योनाकवृ
क्षे ॥

प्रियतमः । पुं० मयूरशिखावृक्षे ॥
आत्मनि ॥ यथा । वित्तात्पुत्रः
प्रियः पुत्रात्पिण्डः पिण्डात्
तथेन्द्रियम् । इन्द्रियेभ्यः प्रियः
प्राणआत्माप्रियतमस्ततः ॥ त्रि०
प्रेष्ठे ॥ अतिशयेनप्रिये ॥

प्रियता । स्त्री० हार्दे । प्रेमणि । स्ने
हे ॥ प्रीणातीतिप्रियः । तस्य
भावः । तल् ॥

प्रियतोषणः । पुं० षोडशबन्धातिरि
क्तरतिबन्धविशेषे ॥ यथा । नारी
पादौखहस्तेनधारयन्धनोपरि ।
स्तनापीडकरः कामीकामयेत्
प्रियतोषणः ॥ त्रि० प्रियस्यतुष्टि
कारिणि ।

प्रियत्वम् । न० प्रियतायाम् ॥ प्रिय
स्यभावः । त्वः ॥ प्रीतिकर
णे ॥

प्रियश्रवाः

प्रियदर्शनः । पुं० कीरे । शुक्वि
हङ्गमे ॥ क्षीरिकाद्रुमे ॥ त्रि० चक्षु
ष्ये । सुदर्शने ॥ प्रियदर्शनम
स्य ॥

प्रियप्रायम् । न० चटुनि । चाटुनि
। प्रियवाक्ये ॥ इतिहेमच
न्द्रः ॥

प्रियप्रेप्सुः । त्रि० इष्टार्थोद्युक्ते ।
उत्सुके ॥

प्रियमधुः । पुं० एककुण्डले । बल
देवे । अच्युतायजे ॥ प्रियमधु
मद्ययस्य ॥

प्रियरूपः । पुं० कामे ॥ न० अपर
रः प्रभृतीनारूपे ॥ त्रि० मनो
हररूपवति ॥

प्रियवर्णी । स्त्री० श्यामायाम् । गु
न्द्रायाम् । प्रियङ्गी ॥

प्रियवल्ली । स्त्री० प्रियङ्गी ॥

प्रियवादी । त्रि० तत्कालमधुरवाक्य
वक्तरि ॥ मनोज्ञवक्तरि ॥ यथा ।
कोतिभारः समर्थानांकिन्दुरव्यव
सायिनाम् । कोविदेशः सुविद्या
नांकः परः प्रियवादिनामिति ॥

प्रियव्रतः । पुं० स्वायम्भुवसनोः पु
त्रे । यथा । प्रियव्रतोत्तानपादौमनो
स्वायम्भुवस्यतु द्वौपुत्रौसुमहावीर्यौ
धर्मज्ञौकथितौतत्र ॥

प्रियश्रवाः । पुं० भगवतिवामुदेवे ॥
प्रियंश्रवोयस्यसः ॥

प्रियाल :

प्रियसखः । पुं० खदिरे ॥
 प्रियसख्यम् । न० सूनृतवाक्ये ॥
 प्रियसन्देशः । पुं० चम्पकवृक्षे ॥ प्रिय
 संवादे ॥
 प्रियसालकः । पुं० असनवृक्षे । बिज
 यसार० इ० भा० ॥
 प्रिया । स्त्री० भार्यायाम् ॥ नार्याम् ।
 एलायाम् ॥ मदिरायाम् । मल्लिका
 याम् ॥ वार्त्तायाम् ॥ प्रियङ्गी ॥
 मध्याह्नुतिप्रभेदे ॥ यथा । जोहलंढ
 श्यते । साप्रियाकथ्यते ॥ यथा ।
 नौमिगोपालकम् । देवकीबालकम्
 ॥ मृगीतिनामान्तरम् । रोमृगीति
 लक्षणात् ॥ सुप्रतिष्ठाप्रभेदेपि । स
 लगैः प्रिया ॥ यथा । व्रजसुभ्रुवो
 विलसत्कलाः । अभवन्प्रियामुरवै
 रिवः ॥
 प्रियाम्बुः । पुं० आस्रवृक्षे ॥ न० आ
 स्रमले ॥ हृद्यजले ॥
 प्रियार्हः । पुं० नारायणे ॥ स्वेष्टदेवे
 प्रियाणीष्टान्यर्हतिर्नर्पयितुंयोग्योभ
 वतीति तथा । कर्मण्यण् ॥ यथा०
 यद्यदिष्टतमंलोकेयच्चास्यदयितं गृहे ।
 तत्तद्गुणवतेदेयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥
 इतिमार्कण्डेयपु० ॥ अपिच । यद्य
 दात्मप्रियं द्रव्यं तत्तदिष्टायकल्पयेत् ॥
 प्रियालः । पुं० राजादने । प्रियाले ॥
 चारस्यचफलंपक्वं वृष्यं गौल्याम्बकं
 गुरु । तद्बीजं मधुरं वृष्यं पित्तदाहार्ति

प्रीतिः

नाशनम् ॥ प्रीणाति । प्रीञ्० । बा०
 कालन् ॥
 प्रियाला । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥
 प्रियोदितम् । न० प्रियवाक्ये ॥ प्रियश्च
 तत्तुदितश्च ॥ त्रि० प्रियवाक्यविष
 ये ॥
 प्रीणः । त्रि० पुरातने । प्रतर्न ॥ नश्च
 पुराणे प्रादिति० चैनसमुच्चितः खः
 ॥ प्रीते ॥
 प्रीणनम् । न० तर्पणे । तप्तौ ॥ प्रीञ्
 । स्वार्थण्यन्ताल्ल्युटि० धूञ्प्रौञो-
 रितिनुक् ॥
 प्रीणयन् । त्रि० तर्पयति ॥ प्रीञोण्य
 न्ताल्लुटः शतृशानचावित्यादिनाल
 टः शत्रादेश्० धूञ्प्रौञोर्नुग्वक्तव्य
 इतिनुगागमः ॥
 प्रीणसः । पुं० गण्डके ॥
 प्रीतः । त्रि० हृष्टे । मत्ते । तृप्ते ॥
 नर्मणि ॥ प्रीयतेस्म । प्रौङ्प्रीणने ।
 क्तः ॥
 प्रीतिः । स्त्री० मुदि । प्रमदे । हर्षे ।
 सुखे ॥ इष्टदर्शनजन्ये सुखे ॥ भोज
 नकालेऽनभिरुचिराहित्ये । इच्छौ-
 त्कण्ठे ॥ विष्कम्भादिषु द्वितीययो
 गे ॥ तत्रजातस्यफलं यथा । प्रसूति
 काले यदि प्रीतियोगो नरोच्छरीरः सु
 खवान्प्रमोदी । रक्तानुरक्तो विदुषां
 प्रपन्नः सम्प्रार्थितो यच्छति वित्तमेव
 ॥ रक्ष्याः सपत्न्यां स्मरपत्न्याम् ॥

प्रीतिदत्तम्

प्रेम्णि ॥ यथा । याप्रीतिरदिवेका
 नाविप्रयेष्वनपायिनी । त्वामनुस्म
 रतः । सामेहदयान्मापसर्पतु ॥ मा
 प० हेप्रीपते । मापसर्पतुवा ॥ प्रेम
 लक्षणाप्रीतिर्द्यात्मनिमुख्यान्यवगौ
 णी । तथाचोक्तं वार्तिकसारे । स्वा
 त्मभोगस्य हेतुत्वात्प्राणादौप्रीतिरि
 ष्यते । नस्ततोतोऽसामुख्याद्यात्म-
 प्रीतिर्यथातथा ॥ प्रतीचिनिर्निमित्तौ
 वसर्वावस्थामुबोध्यते । प्रीतिरस्मैरा
 ण्यवत्तन्मान्मस्यासावितिगम्यता
 म् ॥ सर्वान्तरतरत्वेनयुज्यतेनिर्निमि
 त्तता । बाह्येषुसनिमित्तत्वंप्रीतेः
 स्पष्टं गवादिषु ॥ व्याध्याद्युपद्रुतो
 लोकेमृतिमप्यभिवाञ्छति । निर्नि
 मितप्रियत्वेतुदेहादेस्तन्नयुज्यते ॥
 इति ॥ प्रीज्जर्पणे । भावेक्तिन् ॥
 यदीच्छेद्विपुलांप्रीतिंवीणितजनका
 रयेत् । वास्विवादीर्यसम्बन्धः परो
 क्षदारभाषणम् ॥
 प्रीतिजुषा । स्त्री० उषायाम् । अनि
 रुद्धपत्न्याम् ॥
 प्रीतिदः । पुं० वासन्तिके । केलिकि
 ले । विदूषके । भांड० इ० भा० ॥
 कामुके ॥ वि० सुखप्रेमदातरि ॥
 प्रीतिदत्तम् । चि० प्रीत्यादत्तवस्तुनि ।
 यथा । प्रीत्यादत्तन्तुयत्किञ्चिच्छृङ्गा
 वाश्वशुरेणवा । पादवन्दनिकञ्चैव
 प्रीतिदत्ततदुच्यते ॥ प्रीतिदाने ॥

प्रेङ्गा

भावेक्तः ॥
 प्रीतिदानम् । न० प्रसादे ॥
 प्रीतिभोज्यम् । न० प्रीत्याभजणीयेऽन्ना
 दौ ॥ यथा । अन्नानिप्रीतिभोज्या
 निन्नापन्नोऽज्यानिवापुनः । नचस
 म्प्रीयसेराजन्नचैवापद्रतावयम् ॥
 प्रीतयुक् । चि० स्निग्धे ॥
 प्रीत्यात्मकः । पुं० सत्त्वगुणे ॥ प्रीतिः
 सुखमात्मायस्यसः ॥
 प्रुक्षिः । पुं० प्रुक्षी ॥
 प्रुष्टः । वि० दग्धे ॥ प्रुष्यतेस्म । प्रुष
 हे । क्तः । यस्येतिनेट् ॥
 प्रुष्वः । पुं० ऋतौ ॥ सूर्ये ॥ प्रोषति
 । प्रुष० । अशुप्रुषिणटीतिक्रन् ॥
 प्रुष्वा । स्त्री० जलकणिकायाम् । टा-
 प् ॥
 प्रेक्षणम् । न० चक्षुषि ॥ दर्शने ॥
 प्रेक्षणकृट् । पुं० चक्षुर्गोलके ॥
 प्रेक्षणीयः । चि० दर्शनीये ॥
 प्रेक्षा । स्त्री० उपलब्धौ । बुद्धौ ॥ नृत्ये
 चये ॥ ईक्षणे ॥ प्रकृष्टमीक्षणमन
 यावा । ईक्ष० । गुरोश्चैत्यः । टाप
 ॥ वृक्षशाखायाम् ॥
 प्रेङ्गन् । चि० चलनविशिष्टे ॥ संसक्ति
 विशिष्टे ॥
 प्रेङ्गा । स्त्री० पर्यटने ॥ अश्वगतौ ॥
 संवेशनान्तरे ॥ नृत्ये ॥ दोलायाम्
 ॥ प्रेङ्ग्यते । इखिगतौ ॥ घञ् ।
 टाप ॥

प्रेतकार्यम्

प्रेङ्कितः । त्रि० कम्पिते ॥ प्रेङ्कितस्म
। इत्थि० । त्तः ॥

प्रेङ्गोलनम् । न० दोलायाम् । दोलने ॥

प्रेङ्गोलितः । त्रि० दोलिते । तरलि
ते । लुलिते ॥ न० रतवन्ध्वान्तरे ॥
सर्वतः कटिपरिभ्रमोयदिप्रेङ्गपूर्व-
मिदमुक्तमारतम् ॥

प्रेतः । पुं० नरकस्थप्राणिनि ॥ भूत-
प्रभेदे ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रोदेह
पातादूर्ध्वं वायवीयं देहमापन्नउल्का-
मुखकटभूतनादिसंज्ञः प्रेतउच्यते
। यथा । वान्ताशुल्कामुखः प्रेतो
विप्रोधर्मात्स्वकाच्च्युतः । इति ॥
भूतप्रेतपिशाचानांलोकायथा । अ
रीचचरायेचभूतप्रेतपिशाचकाः ।
वर्जयित्वा रुद्रगणांस्तेतत्रैवचरन्तिहि
॥ नोर्ध्वं विक्रमणेशक्तिस्तेषांसम्भूतप्रा
प्मनाम् । अतज्जर्हिविप्रेन्द्रराज
सायेकृतैनसः ॥ तेतुसूर्यादधः स
र्वेविहरन्त्यूर्ध्ववर्जिताः । इतिपा
द्मे स्वर्गखण्डः ॥ वैदिकविधानेनो
र्ध्वदेहिकाभावात्विष्णुर्देवाच्चबहु
नरकभोगान्ते प्रेतशरीरंभवतीति
पुराणेप्रसिद्धमस्ति ॥ त्रि० मृते ॥
अर्वाक्सपिण्डोकरणात्प्रेतोभवति
वैमृतः ॥ प्रैति । इण्० । गत्यर्थेति
क्तः ॥

प्रेतकार्यम् । न० मृतस्यदाहादिसपि
ण्डोकरणान्तकर्मणि ॥ यथा । अक-

प्रेतमाता

त्वाप्रेतकार्याणिप्रेतस्यधमहारकः ।
वर्णानायद्वधेप्रोक्तं तद्व्रतंनियतश्च
रेत् ॥ इति ॥

प्रेतकृत्या । स्त्री० पित्रुपकारार्थायांक्रि
यायाम् ॥ प्रकर्षेणइतः प्रेतः पि
तृलोकस्थएवोच्यते ॥

प्रेतगृहम् । न० श्मशाने ॥

प्रेततर्पणम् । न० मरणावधिसपिण्डी
करणपर्यन्ते प्रेतशब्दोक्ते खेनंजलदा
ने ॥

प्रेतनदी । स्त्री० वैतरिण्याम् ॥ प्रेता
नांनरकस्थप्राणिनानदी ॥

प्रेतपट्टः । पुं० भवरुदि । मृत्युभ
ङ्गुरके । मृत्युकालेवादनीयवाद्य
विशेषे । भौरु० इ० भा० ।

प्रेतपतिः । पुं० यमे । प्रेतराजि ॥
प्रेतानांपतिः ॥

प्रेतपिण्डः । पुं० मरणावधिसपिण्डी
करणपर्यन्तं प्रेतसम्प्रदानकपिण्डा
कारान्ते ॥ यथा । नस्वधाश्चप्रयुञ्जी
तप्रेतपिण्डे दशाह्निके । भार्गवैतैतच्च
दैपिण्डंयज्ञदत्तस्यपूरकम् ॥ प्रेतपि
ण्डानदीयन्ते यस्य तस्यविमोक्षणम् ।
श्मशानिकेभ्यो देवेभ्यश्चाकल्पं नैव
विद्यते ॥

प्रेतपुरम् । न० यमालये ॥

प्रेतमाता । स्त्री० काल्यादिपु ॥ का-
लीकरालीभद्राचभीष्माचैवभयोक्त
टा । साधारणीदुराधर्मासप्तैताः

प्रेत्यभावः ;

प्रेतमातरः ॥
 प्रेतराक्षसी । स्त्री० तुलसाम् ॥
 प्रेतवनम् । न० श्मशाने ॥
 प्रेतवाहितः । चि० भूताविष्टे ॥
 प्रेतशिला । स्त्री० पिण्डदानार्थगया
 स्थितप्रस्तरविशेषे ॥ यथा । येयंप्रे
 तशिलास्यातागयायांसाचिधास्थि
 ता । प्रभातेप्रेतकुण्डेचगयासुरशि
 रस्यपि ॥
 प्रेतशौचम् । न० मृतसंस्कारादौ ॥
 प्रेता । स्त्री० वैतरणीनद्याम् ॥ मृता
 याम् ॥ प्रेतभाषापन्नायाम् ॥
 प्रेत । अ० अमुत्र । जन्मान्तरे ॥ देहं
 त्यक्त्वात्यर्थे ॥ प्रकर्षेणद्वत्वा । इण्०
 क्त्वाप्रत्ययः । समासेद्वतिल्यप् ।
 तुक् ॥ व्यावर्त्येत्यर्थे ॥
 प्रेत्यभावः । पुं० पुनरुत्पत्तौ ॥ तथा
 चगौतमसूत्रम् । पुनरुत्पत्तिः प्रेत्य
 भावः ॥ १६ ॥ प्रेत्यमृत्वाभावी
 जननं० प्रेत्यभावः । तत्रपुनरित्य
 नेनाभ्यासकथनात्० प्रागुत्पत्तिस्त
 तोमरणंततउत्पत्तिरिति । प्रेत्य
 भावोजननादिरपवर्गान्तः । एतज्
 ज्ञानञ्चवैराग्यउपयुज्यते० इति० प्रे
 त्येतिनव्यर्थम् । तदीयमरणञ्चतदी
 यजीवनादृष्टनाशस्तदीयश्चरमप्राण
 संयोगध्वंसस्तदीयप्राणध्वंसोवा ।
 तदीयोपत्तिस्तु० तदीयविजातीयश
 रीराद्यप्राणसंयोगइति ॥

प्रेयान्

प्रेत्या । पुं० वासवे । वाते ॥ प्राणे
 षु ॥
 प्रेत्यरी । स्त्री० पुरि ॥
 प्रेमा । पुं० न० प्रियतायाम् । हार्दे
 । स्नेहे ॥ हर्षे ॥ नर्मणि ॥ रम्ये षु
 दिदृक्षायाम् ॥ प्रियस्यभावः । पृ-
 थ्वादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेति
 प्रादेशः ॥ प्रयणम् । प्रीङ्त्तर्पणे
 । मनिन्वा ॥ नपुंसकलिङ्गम् ॥
 गुणतन्त्राः प्रेमायोनपरिचयतन्त्राः
 । पुंस्त्वमपि ॥ स्नेहवाचकखलज
 णंयथा । सर्वथाध्वंसरहितंसत्यपि
 ध्वंसकारणे । यद्वाववन्धनंयूनीः स
 प्रेमापरिकीर्तितः ॥ इत्युज्ज्वल
 नोलमणिः ॥
 प्रेमपरिप्लुतः । चि० प्रेमरसमग्ने ॥
 प्रेमपातनम् । न० नेत्रजले ॥
 प्रेमालिङ्गनम् । न० स्नेहेनपरिष्वङ्गे
 ॥ नायिकानायिकयोरालिङ्गनविशे
 षे ॥ तल्लक्षणंयथा । नायककटिं
 नायिकयैकपादेनवेष्टयित्वाद्वितीयं
 पादंतस्यजङ्घो परिस्थापयित्वायदा
 लिङ्गनंतदितिकामशास्त्रम् ॥
 प्रेयान् । पुं० पत्यौ । प्रिये । दयिते ।
 कान्ते ॥ कान्ते ॥ चि० प्रियतरे ।
 पशुपुत्रादिलक्षणे ॥ अयमनयोरिति
 शयेनप्रियः । ईयसुन् । प्रियस्थिरे
 तिप्रादेशः ॥ न० सर्वान्तरे० ब्रह्मा
 त्मनि ॥

प्रेषणम्

प्रेयसी । स्त्री० प्रियतमायांबार्याम् ।
दयितायाम् । कान्तायाम् ॥ बल्ल-
भायाम् ॥ डीप् ॥

प्रेरकः । पुं० राजादौ ॥ प्रयोजके ।
विधौ ॥ प्रेरणामेषकुर्वन्प्रेरकोवि-
धिः ॥ प्रेरयति । प्रोपयटादीर्तेर्हं
तुमसिजन्तात्० कर्मणि० एवुन् ॥

प्रेरणम् । न० प्रेषणे । पठावना० द्र०
भा० ॥ आज्ञापने । स्वस्वकर्तृषुनि-
योजने ॥ अश्वानांषड्विधप्रेरणाय
था । बाहनं प्रतिवाहानांषड्विधं
प्रेरणंविदुः । रागावल्याकषापा-
ण्याप्रतोदरवभेदतइति ॥ प्रकृष्टम्
ईरणम् ॥

प्रेरणा । स्त्री० चोदनायाम् । विधौ ॥
प्रेरितः । चि० चोदिते । नियोजिते
। प्रेषिते ॥

प्रेर्या । पुं० सागरे । समुद्रे ॥ प्रेरय-
ति । ईरक्षेपे । प्रईरणदीप्तुच्चेति
कनिर् ॥

प्रेर्यरी । स्त्री० नद्याम् ॥ बनोरचेति
डोव्री ॥

प्रेर्य्यः । चि० प्रेरकाद्योने ॥

प्रेषः । पुं० प्रेषणे ॥ पीडायाम् ॥
प्रेष्य ॥

प्रेषणम् । न० प्रेरणे ॥ जानीयात्
प्रेषणेभृत्यान्वाभ्यवान्व्यसनागमे ।
मित्रञ्चापदिकालेचभार्याश्चविभव-
क्षये ॥

प्रोक्षणी

प्रेषणा । स्त्री० भृत्यादेर्निकृष्टस्यप्रवर्त-
नायाम् । आज्ञायाम् ॥

प्रेषितः । चि० प्रसृते । प्रेरिते ।
प्रस्थापिते । प्रतिशिष्टे । पठावना०
इति भा० ॥

प्रेष्ठः । चि० प्रियतमे । अयमेषाम-
तिगयेनप्रियः । प्रियास्थिरेत्यादि
नेष्ठनिसाधुः ॥

प्रेष्ठा । स्त्री० प्रियस्याम् ॥ प्रसृताया-
म् ॥

प्रेष्यः । चि० प्रियेये । सेवके । भृत्ये
॥ प्रेष्यते । ईषगत्यादिपुवा । ग्य-
त् । गुणः ॥

प्रेयङ्गवीनम् । न० प्रियङ्गुचेचे । प्रि-
यङ्गूणांभवनंक्षेत्रम् । धान्यानांभ-
वनंक्षेत्रम् ॥

प्रेषः । क्लेशः । मर्दने ॥ उन्माने ॥
विधौ ॥ प्रेषणे ॥ प्रेषणम् । इषभां
वेवञ् । प्रादृष्टेतिह्रिः ।

प्रेष्यः । चि० प्रेष्ये ॥ प्रेष्यते । इषु
इच्छायाम् । इषगती० आभीक्ष्ण्येच
। ग्यत् । प्रादृष्टेतिह्रिः ॥

प्रोक्तः । चि० कथिते । प्रकर्षण० अ-
ध्यापनेन० चर्यव्याख्यानेनवाउक्तः
प्रकाशितः ॥

प्रोक्षणम् । न० सेचने ॥ वधे । यज्ञा-
र्यपशुहिसने ॥ प्रकृष्टमुक्षणम् ।
उत्तसेचने । ल्युट् ॥

प्रोक्षणी । स्त्री० जलक्रीडाविशेषः ।
क्रीटाखिलना० द्र० भा० ॥ प्रोक्षणी

प्रोतीत्सादनम्

भिरुद्धे जिताम्भुडितप्रयोगात् ॥
 प्रोक्षितः । त्रि० निहते । यज्ञे हतप-
 शी । उपसम्पन्ने ॥ यज्ञार्थमन्त्रैः
 संस्कृतमांसादौ ॥ यथा । भक्षयेत्
 प्रोक्षितमांसं सकृद्वाक्ष्णकाम्य-
 या । दैवेनियुक्तः श्राद्धेनियमे-
 तु विवर्जयेत् । आरण्यानामिदा-
 नीतनप्रोक्षणापि चानास्तीत्युक्तम-
 हाभारते । यथा । आरण्याः सर्वदै-
 वत्त्याः प्रोक्षिताः सर्वशोभगाः ।
 अगस्त्येनपुराराजन्मृगयार्थेनपू-
 ज्यतेऽइति । सिक्ते ॥ प्रोक्षतेस्म ।
 उच्च० । क्तः ॥ मन्त्रसंस्कृते ॥
 प्रोक्षलत् । त्रि० उद्धच्छति । उच्छल्-
 ता० इ० भा० ॥
 प्रोक्षनम् । न० प्रवर्जने । लोपने ।
 पूक्षना० इ० भा० ॥
 प्रोज्जासनम् । न० मारणे ॥
 प्रोज्झितः । त्रि० त्यक्ते ॥
 प्रोण्डः । पुं० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥
 प्रोतम् । न० स्त्री । वाससि ॥ त्रि०
 खचिते । व्याप्ते ॥ गुम्फिते । ग्रथि-
 ते ॥ स्थूते । प्रविष्टे ॥ प्रगते । प्र-
 तिष्ठिते ॥ प्रक्षिप्ते ॥ पटितिर्यक्तन्तौ
 ॥ बहिर्व्याप्तौ ॥ प्रपूर्वाद्देजः क-
 र्माणिकः । यजादिच्वात्सम्प्रसार-
 णम् ॥

प्रोतीत्सादनम् । न० कृत्रे । वस्त्रकु-
 ट्टिमे ॥

प्रोष्ठः

प्रोत्फलः । पुं० सिंहलास्या । ता-
 लवृक्षसदृशवृक्षविशेषे । कडी० क-
 डा० इ० गौ० भा० ॥

प्रोत्फुल्लः । त्रि० विकसिते ॥

प्रोत्साहः । पुं० प्रकृष्टोद्यमे ॥

प्रोथः । पुं० कक्ष्याम् ॥ सिचये । श-
 टके ॥ स्त्रीगर्भे ॥ छागलेवस्त्रे ॥

गह्वरे ॥ पुं० न० घोणायाम् । अश्वना

सिकायाम् ॥ त्रि० अध्वगे ॥ प्रथि-

ते ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुं० सी-

तिथः । प्रवतेवा । प्रुङ्गती ।

तिथपृष्ठमूथयूथप्रोथाः । इ० थक् ।

निपातनाद्गुणः ॥

प्रोद्यतः । त्रि० सोद्यमे ॥

प्रोषः । पुं० सन्तापे

प्रोषितः । त्रि० पृवासगते । विदेश-
 स्थे ॥ अपगते ॥

प्रोषितभर्तृका । स्त्री० विदेशस्थभ-
 र्तृकायाम् ॥ हाम्यं परगृह्येयान-

समाजोत्सवदर्शनम् । क्रीडांशरो-

रसंस्कारं त्यजेत्प्रोषितभर्तृका ॥

प्रोषितोभर्तृयस्याः ॥ स्त्रीयादिना

यिकाभेदे ॥ देशान्तरेगते पत्न्यौ स-

न्तापाकुलाप्रोषितभर्तृकेतिलक्षण-

म् ॥

प्रोष्ठः । पुं० गवि ॥ शफर्याम् । प्रो-

ष्ठीमत्स्थे ॥ पृष्ठश्चोष्ठोऽस्य । ओ-

त्त्वोष्ठयोः समासेवा ॥

प्रोष्ठपदः । पुं० भाद्रमासे ॥

प्रौढ :

प्रौष्ठपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदोत्तरभा
द्रपदयोः ॥ प्रौष्ठोगीस्तस्येवपादा
यासाम् सुप्रातमुष्वसुदिशारिकु
लीत्यादिनावहुव्रीहवच्० पञ्चा-
सनिपातितः ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्रगाम्पूर्णिमा
याम् ॥

प्रौष्ठपादः । पुं० प्रौष्ठपदामुजाते ॥
सन्धिवेलेत्यादिनाऽण् । जं प्रौष्ठ
दानामित्युत्तरपदस्याचामादेरची
वृद्धिः ॥

प्रौष्ठो । स्त्री० शफरे । शफर्याम् । वै
वरीमच्छी० सहरी० पोठी० पूठी०
इ० भा० पु० मत्स्ये ॥ प्रौष्ठीति-
क्ताकटुः स्वादुः शुक्रघ्नीकफवात
जित् । स्निग्धास्य कण्ठरोगघ्नीरोच-
नीचलघुः स्मृता ॥ प्रकृष्टप्रौष्ठोऽस्याः
। ओत्त्वोष्ठयोः समासेवा । नासि
कोदरोष्ठेति० जाते रितिवाडीष् ॥

प्रौष्ठ्य । अ० देशान्तरेऽपि त्वेत्थ्ये ॥

प्रौष्ठः । पुं० गजाङ्घ्रौ । हस्तिपादे ॥
पर्वणि ॥ गजचरणपर्वणि ॥ प्रौष्ठ-
चरणपर्वणीतित्रिकाण्डशेषः ॥ त्रि
० निपुणे ० तर्के ॥

प्रौढः । पुं० वत्सरे ॥ त्रि० प्रग-
ल्भे ॥ प्रवृद्धे । वर्द्धिते । एधिते
॥ निपुणे । प्रौढ्यते स्म । वह० ।

क्तः सम्प्रसारणम् । प्रादृष्टेतिवृ
द्धिः ॥

प्रौढा

प्रौढपादः । पुं० आसनारोपितपाद
तले । आसनोपरिपादतलद्वयसंयो
गपूर्वकोपवेष्टरि ॥ वस्त्रादिमाकृत
पृष्ठजानुजङ्घावन्धे । वस्त्रादि-
द्वारापृष्ठजानुजङ्घाद्वयदृढबन्धन
पूर्वकोपवेष्टरि । यथा । आसना
रूढपादस्तुजानुनोजङ्घयोस्तथा-
। कृतावसक्तिकोयस्तुप्रौढपादः
सञ्च्यते ॥ स्नानमाचमनं होमं भो
जनं देवताऽर्चनम् । प्रौढपादो न
कुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥ इ
तिकाव्यायनः ॥ अनेकोद्वाह्ये दा
रुशिलेभूमिसमेद्वष्टकाश्चसङ्कीर्णौ
भूताद्वितीयाध्यायनवचनात्तथाविधे
आरूढपादोपिकुर्यात् । इत्याह्निक
तत्त्वम् ॥

प्रौढा । स्त्री० नायिकाभेदे । चिरंख्या
म् । श्यामायाम् ॥ यथा । बाला-
तुतरुणीप्रौढावृद्धाभवतिनायिका ।
गुणयोगेनरन्तव्या नारीवश्याभवेत्त
दा ॥ त्रिंशद्वर्षादूर्ध्वम्यच्चपञ्चाशद्वर्षं
पर्यन्तंप्रौढावस्था । यथा । आशोड
शीभवेद्बालातरुणीत्रिंशतामता ।
पञ्चपञ्चाशतीप्रौढा भवेद्बृद्धाततः
परम् ॥ आसां वंशत्वकारणं यथा ।
अलङ्कारादिभिर्बालातरुणीरतियो
गतः । प्रेमदानादिभिः प्रौढा
वृद्धाचदृढताडनात् ॥ आसारमणे
गुणदोषायथा । बालातुप्राणदाप्रौ

पुनः

क्तातरुणीप्राणहारिणी । लीठाकरो
तिष्ठत्वं वृद्धामरणदाभवेत् ॥ सुग्धा
दित्रिविधान्तर्गतप्रगल्भायांनायि-
कायाम् ॥ स्मरमन्दीकृतव्रीडाप्रौ
ढासंपूर्णयौवना ॥

प्रौढिः । स्त्री० उत्साहे । प्रगल्भता
याम् ॥ उद्यमे । उद्योगे । कियदे
तिकायाम् ॥ सामर्थ्ये ॥

प्रौष्ठपदः । पुं० भाद्रमासे । प्रौष्ठप
दोपौर्णमास्यस्मिन् । सास्मिन्पौ
र्णमासोत्थम् ॥

प्रौष्ठपदिकः । पुं० प्रौष्ठपददेवताके ॥
प्रौष्ठपददेवतास्य । महाराजप्रौष्ठप
दावृज् ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्रपौर्णमास्याम् ॥
प्रौष्ठपदाभिः पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्र
पदाभिर्युक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्तः कालइत्यण् । डीप् ॥

प्रौहः । पुं० प्रोहे ॥ प्रकर्षेणजहः ।
वृद्धिः ॥

प्लवः । पुं० जटिनि । पर्कश्याम् ।
पाखरं । इ० प्र० वृक्षे ॥ प्लवः क
षायः शिशिरोव्रणयोनिगदापहः
। दाहपित्तकफासघ्नः शोथहारक्त-
पित्तहृत् ॥ गर्दभाण्डे । कन्दराले
। गैडो० इ० वृक्षे ॥ कुञ्जराशने ।
अश्वत्ये ॥ पक्षके । सर्पान्तरे० ।
प्लव्यति । प्लव० । प्लविरञ्चोपधाया
इतिसः ॥ प्रक्षरति० वा० । क्षर-

पुनः

सञ्चलने । अन्यत्रापीतिङः । कपि
लकादिः ॥ यहा । प्लव्यते । प्लव
भक्षणे । कर्मणिघञ् । प्लवत्यधोग
च्छतिवा । अच् ॥ द्वीपविशेषे ॥
जम्बुद्वीपस्यविस्ताराद्विगुणेनसम-
न्ततः । संवेष्टयित्वाचीरोदं प्लवद्वी
पोव्यवस्थितः ॥ प्लवद्वीपेचविप्रे
न्द्राः सप्तासन्कुलपर्वताः । ऋ-
ज्वायताः सुपर्वाणः सिद्धसङ्घनि
षेविताः ॥ गोमेदइत्यस्येवनामा
नरम् ॥

प्लवसरस्वती । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

प्लवोदुम्बरः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

प्लवः । पुं० प्लवने । प्लुतौ ॥ भेले ।

भेलके । डोंगा० इ० प्र० जलतर
णसाधने ॥ भेलके । दर्दुरे ॥ अथौ ॥

श्वपचे । चांडाले । कपौ । मर्क-
टे ॥ जलकाके । कुलके ॥ प्रवणे ।

क्रमनिम्नमहीभागे । पर्कटीद्रुमे ।

कारण्डवखगे ॥ शब्दे ॥ प्रतिगतौ ॥

प्लवच्छजातौ ॥ जलान्तरे ॥ जलकु

कुटे । हंसादिजलचरपक्षिषु ॥

तेयथा । हंससारसकाचाजवक्रकौ

ञ्चशरारिकाः । नन्दीमुखीसकाद

म्बाबलाकाद्याः प्लवाः स्मृताः ॥

प्लवन्ते सलिलेयस्माः देतेतस्मात्प्ल

वाः स्मृताः ॥ प्लवाः पित्तहरा

स्निग्धामधुरागुर्वोहिमाः । वात

संघ्नप्रदाश्चापिबलशुक्रकराः सराः

पुवङ्गम :

॥ ३५ दत्तरवि० । दुर्भिक्षं जाय
ते सर्वामेदिनीपुष्यतिप्रिये । पुवपू
वन्तितोयानि पीडितामानवाभुवि
॥ ३५ न० कैवर्तीमुस्तके गन्धहणे
॥ पुवते मुङ् । अच् ॥ यद्वा । पु
वनम् । मुङ्गती । ऋदोरप् ।
मूयतेऽनेनवा ॥

पुवकः । पु० । खड्गधारादिनक्तके ।
केलके ॥ चण्डाले ॥ पुले ॥ भेके ॥
पुवगः । पु० । कपौ । यानरे ॥ भेके ॥
मण्डूके ॥ सूर्यस्यसारथौ ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ सुमतिनाम्नोर्हृद्विशेषस्य ध्वजे
॥ पुवेनगच्छति । गम्ल० । अन्ये
भ्योपीत्यन्ये प्वपीतिवाडः ॥

पुवगतिः । पु० । भेके । मण्डूके ॥
पुवङ्गः । पु० । पुवगे । शाखामृगे ॥
पुवङ्गवृक्षे ॥ ४१ ॥ दत्तरि ॥ तृणधा
न्यानिपीडयन्ते ग्रीष्मे वर्षतिवासवः
पुवङ्गपीडिताः सर्वाः प्रजाश्च मुर
वन्दिते ॥ ४१ ॥ पुवनम् । पुवः ।
मुङ्गोप् । पुवेनगच्छति । गम्ल० ।
अन्ये भ्योपीत्यन्ये प्वपीतिवाडः ।
गमश्चेति खच् । खच्चडिद्वा । मुमा
गमः ॥ मृगे ॥

पुवङ्गमः । पु० । मण्डूके ॥ शाखामृगे
पुवेनपुत्यागच्छति । गम्ल० ।
गमश्चेति खच् । मुमागमः ॥ मा
त्रावृत्तान्तरे ॥ यथा षट्कलमादि
गुरुं प्रथमङ्कुरु सन्ततम् । पञ्चकल

प्लीहघ्नः

स्यततोपिचतुष्कलसङ्गतम् । नायक
मयचतुर्थमितोगुरुमन्तके ॥ एकाध्वि
कविंशतिः पुवङ्गमवृत्तके ॥ यथा
। विष्णुविरञ्चिदिवाकरं वासवव
दितम् । विष्मृतविषयविषादक
मुनिजनसेवितम् । चञ्चलयातुलि
तञ्चमुखं नहिकामये । शङ्करपाद
सरोजरजः परिभावये ॥ इति ॥

पुवनः । वि० । पुवणे । क्रमनिम्नभू
मी ।

पुवमानः । वि० । तरति ॥ तैरत०
तैरता० । इ० भा० ॥

पुविकः । वि० । भेलिनतरमाणे ॥
पुवेनतरतिनीद्व्यचष्टन् ।

पुवाम् । न० । पुवफले ॥ पुवस्यफलम्
। पुवादिभ्योण् । विधानसामर्थ्यात्
तस्य फलेन लुक् ॥

पुवानम् । न० । द्रवद्रव्यस्योर्वाप्रापणे
। उष्कलना० । उषटाना० । इ० भा
० ॥ य० । तापनं घृततैलानां पुा
वनं गोरसस्य च । तन्मात्रमुद्भूतं शु
ध्यत्कठिनन्तुपयोदधि ॥ मज्जने
। बहुतरजलसंयोगे ॥

पुवावितः । वि० । जलादिमग्नस्थाना
दौ ॥ सित्ते ॥

पुलिहः । पु० । प्लीहरोगे । गुल्मे ॥
यथा । यक्तप्लीहान्ताणि मुखे
वक्षिपन्निति वैद्यकम् ॥

प्लीहघ्नः । पु० । रोहिणि । रोहितके

मृत :

। दाडिमपुष्पके । रोहडागाच्छ०
 इ० गौ० भा० प्र० वृक्षे ॥
 प्लीहा । पुं० गुल्मे । कुक्षिवामपार्श्व
 स्थमांसखण्डे । पिप्पली० तापतिप्पली
 ० इ० भा० ॥ शोणिताज्जायते प्ली
 हा वामतो हृदयादधः । रक्तवाहि
 शिराणांसमूले ख्यातो महर्षिभिः
 ॥ विदाद्यभिष्यन्दिरतस्य जन्तोः
 प्रदुष्टमत्यर्थमसृक् कफश्च । प्लीहा
 भित्तिङ्कुरुतः पृष्ठगतं प्लीहसंज्ञं
 गदसामनन्ति ॥ प्लीहते । प्लीहगतौ
 । श्लेष्मन् प्लेषन् प्लीहनिक्ष्यादि
 नासाधुः ॥
 प्लीहशत्रुः । पुं० दाडिमपुष्पके ।
 रोहितकद्रुमे ॥ स्वल्पफलास्त्रुपा
 याम् ॥ शरपुङ्खे ॥ प्लीङ्गः शत्रुः
 ॥ विभीतके कोकिलाक्षे ० ।
 प्लीहहन्त्री । स्त्री० अश्वत्थफलायाम्
 । हवुषायाम् ॥
 प्लीहा । स्त्री० प्लीहरोगे ॥ यकृत
 ग्रीहे च सम्बन्धे ० इति प्रयोगात् ॥
 प्लीहारिः । पुं० अश्वत्थवृक्षे ॥ प्ली
 हायाश्चरिः ॥
 ग्रीहाशत्रुः । पुं० प्लीहघ्ने ॥ कोकि
 लाक्षे ० ॥
 मृक्षिः । पुं० अग्नौ । श्लोषति
 । प्लुष० । प्लुषिकुषिशुषिभ्यः
 क्तिः ॥
 मृतः । पुं० क्षिमाववर्णे ॥ न० अ

फञ्जिका

श्वगतिविशेषे ॥ त्वरया भम्पेनाश्व
 गतौ ॥ उत्पतने ॥ तिर्य्यगतौ ।
 त्रि० आप्लुते ॥ प्रसृते ॥ भम्पगति
 युक्ते श्वनम् । मृङ्गतौ ॥ भावेक्तः ॥
 मृति । स्त्री० श्वने ॥
 मृषः । पुं० दहने ।
 मृषिः । पुं० पुत्तिकायाम् । अल्प
 मशके ॥
 मृष्टः । त्रि० दग्धे ॥ मृष्यते स्म । मृष
 दाहे । क्तः यस्येति नेट् ॥
 मृषः । पुं० ओषे दाहे ॥ मृषणम्
 मृष० । घञ् ॥
 म्मा । स्त्री० भक्षणे ॥
 म्मातम् । त्रि० भक्षिते ॥ म्मायते स्म ।
 म्माभक्षणे । क्तः ।
 म्मानम् । न० भोजने ॥
 ——*
 फः । पुं० पवर्गद्वितीयाचरे ॥ यक्षसा
 धने ॥ स्फाने ॥ भज्ज्मावाते ॥ वर्ध
 के ॥ जंभायाम् ॥ स्फुटे ॥ फलप्रा
 प्तौ । न० रुक्षोक्तौ ॥ फूत्कृतौ ॥
 निष्फलभाषणे ॥
 फञ्जिका । स्त्री० पूर्वपक्षे । असद्व्यव
 हारे । चोद्ये । फांकी० इ० भा०
 ॥ न्यायसम्बन्धिव्याख्याविशेषे ॥
 फञ्जिका । स्त्री० भाग्याम् । ब्राह्मण्य
 ष्टिकायाम् ॥ भनक्तिरोगान् । भञ्जो
 आमर्दने ॥ खलु । पृषोदरादिः
 देवताडे ॥ दुरालभायाम् ॥

फणावान्

फञ्जिपत्रिका । स्त्री० आखुपण्याम् ॥
फञ्जी । स्त्री० भाग्याम् ॥ भनक्तिरो-
गान् । भञ्जो० । अच् । पु० गौ०
डीष् ॥

फट् । अ० अनुकरणशब्दे ॥ विघ्ननि
राक्ततीमन्त्रे ॥

फटा स्त्री० फणे ॥ दम्भे ॥ स्फुट
ति । स्फुटविकसने । चु० । शिज
भावे० पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥
फडिङ्गा । स्त्री० भिक्षिकायाम् ॥

फणः । पुं० फणायाम् ॥ फणति ।
फणगतौ । पचाद्यच् ॥ फटायान्तु
फणाद्वयोरित्यमरः । शशोर्णकार
शंफणमितिक्लीवकाण्डे चन्द्रगोमौ ॥

फणकरः । पुं० भुजङ्गे ॥

फणधरः । पुं० सर्पे ॥

फणधरधरः । पुं० शिवे ॥

फणभारी । फणाभृति ॥

फणभृत् । पुं० सर्पे ॥
फणवान् ।

फणा । स्त्री० सर्पविस्तृतमस्तके फटा
याम् ॥ फणति । फण० अच् ।
टाप् ॥

फणाकरः । पुं० सर्पे । भुजङ्गमे ॥
फणाकरोऽस्य ॥

फणाधरः) पुं० सर्पे कृष्णीनसे ।
फणाभरः) पुं० द्विरसने ॥

फणावान् । पुं० श्वसनाशने । विषा
ऽऽद्ये । सर्पे ॥ फणास्यस्य । मतु

फरुवकम्

प् ॥

फणिकेसरः । पुं० नागकेशरे ॥ फ-
फिसंज्ञकः केसरः ।

फणिखेलः । पुं० भारतीपक्षिणि
गरुदोधनि । भार० इ० गौ० भा० ॥

फणिजिह्वा । स्त्री० महाशतावर्थाम् ॥

महासमझायाम् ॥ सारिकायाम् ॥

फणिज्झकः । पुं० प्रस्थपुष्पे । मरु
वा० इ० भा० फणिजातोऽस्मा-
त् ॥ फणाभपत्रपुष्पत्वात् । फणीउ-
ज्झकोवर्जकोऽस्थितिकेचित् ॥ उभ
यत्रपृषोदरादिः ॥ स्त्री० रामदूत्या
म् ॥

फणी । पुं० सर्पे ॥ फणाशक्ति ।
ब्रीह्यादित्वादिनिः ॥ सर्पिण्यामो
षधी ॥

फणिप्रियः । पुं० वायौ ॥

फणिफेनः । पुं० अहिफेने ॥

फणिभुवनम् । न० पाताले ॥

फणिवल्ली । स्त्री० नागवल्याम् ॥

फणिहन्ती । स्त्री० राक्षायाम् । गन्ध
नाकुल्याम् ॥

फणिहृत् । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

फणीश्वरः । पुं० अनन्ते ॥ फणिना
मीश्वरः ॥

फण्डः । पुं० जठरे ॥

फत्कारी । पुं० पक्षिभावे ॥

फरम् । न० फलके ॥

फरुवकम् । न० पूगपात्रे ॥

फलम्

फलरौकः । पुं० चपेटायाम् । न०
मार्दवे ॥

फलरौका । स्त्री० पादुकायाम् ॥

फलः । पुं० कुटजवृक्षे ॥

फलम् । न० जातीफले ॥ सस्ये । वृ
क्षादीनां फले ॥ फलेषु परिपक्वं यद्गुण
वत्तदुदाहृतम् । त्विदानीन्तनविज्ञे
यमामन्तद्विगुणाधिकम् ॥ फलेषु स
रसंयत्स्याद्गुणवत्तदुदाहृतम् ।
द्राक्षाविल्वशिवादीनां फलं शुष्कं गु
णाधिकम् ॥ फलतुल्यगुणं सर्वमज्जा
नमपि निर्दिशेत् । फलं हि माग्निदुर्वा
तव्यालकूटादिदूषितम् । अकालजं
कुभूमीजं पाकातीतं न भक्षयेत् । पाक
मतिक्रम्य शटितम् ॥ व्यष्टौ ॥ लाभे ॥ य
था । अग्निहोत्रफलावेदादत्तभुक्तफलं
धनम् । रतिपुत्रफलादाराः शीलवत्त
फलं श्रुतमिति वज्रिपुराणे ऽग्निवा-
क्यम् ॥ त्रिफलायाम् कक्कोले ॥
शस्त्राग्रे । वाणाग्रे ॥ फलके ॥
निरीषे । फाले ॥ दाने ॥ मुष्के ॥
यथा । अफलो भुज्यते मेषः सफल
स्तु न भुज्यते । इति रामायणम् ॥ हे
तुक्तेः । हेतूत्ये । साधननिष्पाद्ये-
काम्ये ० स्वर्गादौ । अभिसम्बोध्यमा
ने ० शरीरग्रहणे । मायामये ॥ फ-
ला, तयालयमदर्शनं गच्छतीति निरु-
क्तेः ॥ तच्च फलं कर्मणस्त्रिविधत्वा
त्त्रिविधम् । पापस्थानिष्टफलं ना

फलम्

रकतिर्यगादिलक्षणम् ॥ २ ॥ पुण्य
स्थेष्टं फलं देवादिलक्षणम् ॥ १ ॥
मिश्रस्य तु पापपुण्ययुगलस्य मिश्रम् ०
दृष्टानिष्टसंयुक्तम् मानुष्यलक्षणम् ३
कर्माधीनेषु च पशुस्वर्गादिलक्षणे विन-
श्वरे ॥ जीवः कर्मफलं भुङ्क्ते आत्मा
निर्लिप्त एव । आत्मनः प्रतिविम्ब
श्च देही जीवः स एव च ॥ पण्डितलि-
ङ्गेषु चतुर्थलिङ्गे । प्रकरणप्रतिपाद्यात्म
ज्ञानं तदनुष्ठानस्य च तत्र तत्र श्रूय
माणे प्रयोजने ॥ यथा आन्दोग्ये षष्ठे
प्रपाठके ० आचार्यवान् इत्यादिवाक्ये
न ० अद्वितीयवस्तुज्ञानस्य तत्प्राप्तिः
प्रयोजनं श्रूयते ० इति ॥ प्रवृत्तिदोष
जनितार्थः फलम् ॥ २० ॥ इति
गोतमः । अवचमुख्यं फलं सुखदुः-
खोपभोगः । तथा च भाष्यम् । सुख
दुःखमवेदनं फलम् । तत्र च धर्मा
धर्मावृत्तेः प्रयोजकत्वात् ० तत्र च दोष
स्य हेतुत्वात् ० प्रवृत्तिदोषजनिते-
त्युक्तम् । लक्षणन्तु सुखदुःखान्य-
तरसाक्षात्कार इति । गौणफलन्तु
शरीरादिकं सर्वमेव । तथा च भाष्य
म् । तत्पुनर्देहेन्द्रियवृद्धिषु सतीषु
भवतीति । सहदेहेन्द्रियादिभिः
फलमभिप्रेतम् । तथा हि । प्रवृत्ति
दोषजनितोर्थः फलमेतत् सर्वं भव-
तीति । इत्यञ्जन्यत्वमेव फलत्वम् ।
प्रवृत्तिदोषजनित इति तु निर्वदोषयो

फलकेशर :

गादुक्तम् २० ॥ नियतोत्तरभावि-
नि ॥ फलति । फलनिष्पत्तौ ० जि
फलाविशरणेवा । पचाद्यच् ॥ फलं
द्विविधम् । सातिशयनिरतिशयश्च
। तत्रसातिशयंस्वर्गादि ० निरतिशयं
मोक्षः सचपरमानन्दस्वरूपः ब्रह्म
यस्तद्रूपत्वात् ॥ फलं फलेधनेवोजी
निष्पत्तौभोगलाभयोः । सत्यइति
केशवः ॥ फलेच्छासाधनसंक्रामति ॥
फलकः । पुं० न० चर्मणि । फले ।
ढाल० इ० भा० ॥ फलति । जि-
फला० । क्षात्रादिभ्योवृन् ॥ पुं०
दारुघटितदीर्घासने । फला० पट्टा०
पट्टा० इ० भा० ॥ काष्ठदिपट्ट
के । यथा । पाण्डुलिखितफलकेभूमौ
वाप्रथमंलिखित् । ऊनाधिकत्युसं
शोध्यं पश्चात्पत्रे निवेशयेत् ॥ इति
॥ अस्थिरुग्ण्डे ॥ नागकेशरे ॥ रज-
कश्यपट्टे ॥ शान्मलेफलकेश्चोनि-
ज्यादासांसिनेजकः । नचवासांसि
वासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥
फलकपाणिः । त्रि० चर्मणि । फल-
कधारिणि । ठलैत० इ० भा० ॥
फलकंपाणीयस्य ॥
फलकी । पुं० फलु इ० गौ० प्र० म-
त्ये ॥ त्रि० फलकान्विते ॥
फलकीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥
फलकृष्णः । पुं० पानीयामलके ॥
फलकेशरः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

फलप्रदः

फलकोषकः । पुं० अण्डकोषे ॥
फलग्राही । पुं० वृक्षे । त्रि० फलग्रह
णकर्त्तरि ॥
फलचमसः । पुं० दधिमिश्रितवटत्वक्
चूर्णे ॥
फलचौरकः । पुं० चोरकनामगन्धद्र
व्ये ॥
फलत्रयम् । न० द्राक्षापरूषकाश्मरी
षु ॥ त्रिफलायाम् ॥ फलानां त्रये ॥
फलद्रिकम् । न० त्रिफलायाम् ॥ हरी
तक्यादित्रये ॥ फलानां त्रिकम् ॥
फलदः । पुं० ईश्वरे ॥ वृक्षे ॥ त्रि०
फलदातरि ।
फलपञ्चासम् । न० अम्लपञ्चफले ॥
फलपाकः । पुं० पानीयामलके ॥ क
रमर्दके ॥
फलपाकान्ता । स्त्री० धान्यकदन्या
दोषधौ ॥ फलपाकद्रवान्तोयस्याः ॥
फलपाको । पुं० गर्दभाण्डे ॥
फलपुष्कः । पुं० वरंडाली ॥
फलपुष्पा । स्त्री० पिण्डखर्जूर्याम् ॥
द्रोणपुष्पाम् । गुम्मा० इ० भा० ॥
फलपूरः । पुं० बीजपूरे । विजौरा०
इ० भा० । फलेन पूर्यते । पूरी० ।
द्रुगुपधेतिकः ॥ कर्मणिघञ्वा ॥
फलपूरकः । पुं० कोलङ्के । बीजपूरे ॥
फलप्रदः । पुं० ईश्वरे ॥ धनेदानेन
नष्टे पितृफलप्रदईश्वरः । यतो-
स्ति तेन दातारंतं प्रशंसन्ति वैदिकाः ॥

फलव्याप्यत्वम् ।

॥ नापूर्वफलदंतस्मिन्मानाभावा-
त्फलपुनः । ईशादप्युपपन्नत्वा-
न्नैवापूर्वस्य कल्पकम् । सेव्याद्रा-
जः फलप्राप्तिर्दृश्यतेन च पूर्वतः ।
दानादिक्रियया सेव्यादौ शात्तदत्-
फलभवेत् ॥
फलप्रिया । स्त्री० प्रियङ्गी ॥
फलभूमिः । स्त्री० कर्मफलभोगस्या-
ने ॥ यथा । भरतान्यैरावतानि वि-
देहाश्च कुरुन्विताः । वर्षाणिकर्म-
भूम्यः स्युः शेषाणि फलभूमय इति
हेमचन्द्रः ॥
फलमुख्या । स्त्री० पिण्डखर्जूरः ॥ अज-
मोदायाम् ।
फलमुद्गरिका । स्त्री० पिण्डखर्जूरः ॥
फललक्षणा । स्त्री० प्रयोजनवस्थानल-
क्षणायां ॥ यथा व्यङ्गास्यगूढगूढ-
त्वाद्बिधास्युः फललक्षणाः इति
साहित्यदर्पणः ॥
फलवान् । चि० फलिनि । फलमहित-
वृक्षे ॥ फलिने ॥ फलवत् सन्निधा-
धावफलतदङ्गम् ॥ फलान्यस्य सन्ति
। मतुप् ॥
फलचुलम् । न० कालिङ्गे ॥
फलविषयः । चि० फलव्याप्ये ॥ अना-
त्मनि ॥
फलवृक्षकः । पुं० पनसे ॥
फलव्याप्यत्वम् । न० वाद्येन्द्रियसन्निक-
टार्थाकारवाद्यधीपरिणामावच्छिन्न

फलान्तः

चिदंशकृते प्राकव्याश्रयत्वे ॥ फलवृ-
त्तिप्रतिविम्बितश्चिदाभासस्तद्व्याप्य-
त्वमिच्छर्थः ॥
फलशाकम् । न० षड्विधशाकान्तर्ग-
तफलरूपशाके ॥
फलश्रेष्ठः । पुं० आर्षम् ॥ फलेषु श्रे-
ष्ठः ॥ तद्वृक्षे ॥
फलषाडवः । पुं० दाडिमे ॥
फलशैशिरः । पुं० वदरवृक्षे ॥
फलश्रुतिः । स्त्री० कर्मप्रवृत्तिनिमित्त-
तत्प्रलोभजनकवाक्ये । कर्मफलश्र-
वणे ॥ यथा । फलश्रुतिरिव नृणां-
श्रयोरोचनं परम् । श्रयो विवक्षया-
प्रोक्तं यथाभैषज्यरोचनम् ॥ अपि च ।
वेदोक्तमेव कुर्वाणोनिः सङ्घोर्पित मी-
श्वरे । नैष्कर्म्यालभते सिद्धिरोचना-
र्थाफलश्रुतिः ॥
फलस्नेहः । पुं० अक्षीटवृक्षे ॥
फलहारी । स्त्री० काल्याम् ॥
फला । स्त्री० भिस्मिरिष्ठाक्षुपे ॥
फलाद्या । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥
फलाध्यक्षः । पुं० राजादने । क्षीरि-
कायाम् । खिरणी० इ० भा० ॥
फलानामध्यक्षः ॥
फलादनः । पुं० शुक्रे । कारे । सूत्रा-
० इ० प्र० पक्षिणि । चि० फणफला-
निवाचदनयस्य तस्मिन् ॥
फलान्तः । पुं० वंशे ॥ फलेन फलैर्वा-
चनोयस्य ॥

फलैग्रहि :

फलाम्बु : । पुं० अम्बुवेतसे ॥ न० व
जाम्बु ॥

फलाशन : । पुं० शुकपक्षिणि ॥ त्रि०
फलभक्षके ॥

फलासव : । पुं० फलरसविकृतौसुरा
प्रभेदे ॥

फलः । पुं० फलुङ् इ० प्र० मत्स्ये ॥

फलिका । स्त्री० निष्ठाव्याम् ॥

फलितः । पुं० वृक्षे ॥ न० शैलेये ।

शिलापुष्पे ॥ त्रि० सफले । सञ्ज्ञात
फले ॥ फलानिसञ्ज्ञातान्यस्य । ता
रकादित्वादितच् ॥

फलितार्थः । त्रि० निष्कृष्टार्थे ॥ फलि
तश्चासावर्थश्च ॥

फली । त्रि० फलवति ॥ फलान्यस्य स-
न्ति । अतइनि : ॥

फलिनः । त्रि० फलवति ॥ विद्यमान
नफले । फलान्यस्य सन्ति । फलव-
र्हाभ्यामिनच् ॥ पुं० पनसे फलवति
वृक्षेच ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

फलिनी । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे । अग्नि
शिखारवृक्षे ॥ नान्तलक्षणोडीप् ॥

फली । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गौरा-
दित्वाङ्गोडीप् फलिनस्ये ॥

फलीकरणम् । न० तुषे ॥

फलीशः । पुं० पारिजे ॥

फलूषः । पुं० लताप्रभेदे ॥

फलैग्रहिः । पुं० यथाकालफलधरे ।
अश्वन्ध्यवृक्षे ॥ त्रि० फलग्रहणकर्त्ता

फलाः

रि ॥ फलानिगृह्णाति । ग्रह० ।

फलैग्रहिरात्मभरिश्चेति उपपदस्य
एदन्तत्वं ग्रहेरिन्प्रत्ययश्च निपात्य
ते ॥

फलेन्द्रः । पुं० राजजम्बाम् । फरेदा०
इ०भा० ॥

फलेपुष्पा । स्त्री० द्रोणपुष्प्याम् ॥

फलेप्सुः । त्रि० सकामेजने ॥ फलंप्रा
प्तुमिच्छतीतितथा ॥

फलैरुहा । स्त्री० पाटलायाम् । पाट
लिहृक्षे ॥ फलेरोहति । इगुपधे-
तिरुहेः कः । तत्पुरुषेकृतीत्यलु
क् ॥

फलोत्तमा । स्त्री० काकलीद्राक्षायाम्
। निर्भीजायाम् । किस्मिस् इ०
भा० ॥

फलोत्पत्तिः । पुं० आम्बुवृक्षे ॥

फलोदयः । पुं० लाभे ॥ त्रिदिवेशा
लये ॥ फलस्य उदयः अस्मिन्वा ॥

फल्यः । पुं० विसारिताङ्गे ॥

फलाः । स्त्री० गयास्थनद्याम् मल
व्याम् । काकोदुम्बरिकावृक्षे ॥ गुला
ल० फाग० इ० प्र० रेणुप्रभेदे ॥ मि-
थ्यावाक्ये ॥ त्रि० तुच्छे । असारे ॥
यथा । क्षणमात्रगतिः क्षणजगदेतद्
तिफलम् । धनलोभमपहायनमप
न्नयनाय ॥ फलतित्रिफलाविशर
णे० फलनिष्पत्तीवा । फलिपाटीति
साधुः ॥

फल्लूत्सव :

फल्लूगुतीर्थम् । न० गयानद्याम् ॥

सार्धक्रोशद्वयमानं गयायां परिकीर्तितम् । पञ्चक्रोशंगयाक्षेपं क्रोशमेकंगयाशिरः ॥ तत्र पिण्डप्रदाने न वृष्टिर्भवति शाश्वती ॥ नागाञ्जनार्दनाच्चैव कृपाञ्चोत्तरमानसात् ॥ एतद्गयाशिरः प्रोक्तं फल्लूगुतीर्थं तदुच्यते । तत्र पिण्डप्रदाने न पितृणां परमागतिः ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानिये समुद्राः सरांसि च । फल्लूगुतीर्थं गमिष्यति वारमेकं दिने दिने ॥

फल्लूदा । स्त्री० गयानद्याम् ॥

फल्लूगुनः । पुं० अज्जुनपाण्डवे ॥ अज्जुनपादपे ॥ फल्लूति निष्पादयति फल्लू । फल्लूगुक्चैत्यनु० गुगागमश्च ॥ चि० फल्लूगुन्यां जातः ॥ अविष्टा फल्लूगुनीत्यणोलुक् । लुक् तद्धितलुकि ॥

फल्लूनी । स्त्री० नक्षत्रविशेषः । पूर्वफल्लून्योः ॥ काकोदुस्वरिकायाम् ॥ फल्लून्यां जातायाम् ॥ अविष्टा फल्लूगुनीत्यणोलुक् । लुक् तद्धितलुकीति स्त्रीप्रत्ययस्य च लुकि० फल्लून्यषाठामिति टः ॥ टित्वान् डौप् ॥

फल्लूवाटिका । स्त्री० काकोदुस्वरिकायाम् ॥

फल्लूवृत्तकः । पुं० श्योनाकप्रमेदः ॥

फल्लूत्सवः । पुं० दोलयात्रायाम् ॥

फाण्ट :

फल्लूम् । न० कुसुमे ॥

फल्लूकी । स्त्री० फल्लूमस्य ॥

फल्लूफलः । पुं० सूर्यजवाते ॥

फाः । पुं० वृद्धौ ॥ वर्द्धके ॥ सन्नापे ॥

निष्फलभाषणे ॥

फाटको । स्त्री० स्पटिकायाम् । फटकिरी इ० भा० ॥

फाणिः । स्त्री० गुडं ॥ करंभे ॥

फाणितम् । न० मस्यण्डायाम् । राव

० इ० भा० यथा । इक्षोरसस्तुयः

पक्कः किञ्चिद्भाटो बहुद्रवः । स ए

वेक्षुविकारिषु स्यात् फाणितसंज्ञ

या ॥ फाणितं गुर्वभिष्यन्दिहृणं

कफशुक्रकृत् । वातपित्तश्रमान् हन्ति

मूत्रवस्तिविशोधनम् ॥ फण्यते ।

फाण्यतौ । ण्यन्तः क्तः ॥

फाण्टः । चि० अनायासकृते ॥ पुं०

न० कषायविशेषः ॥ क्षुण्णमौषधजा

तमुष्णोदके प्रक्षिप्य सद्योभिषुत्य पू

त्वायत् पीयते तत् फाण्टमित्याहुः ॥

यथा । क्षिप्योष्णतोये मृदितः फा

ण्ट इत्यभिधीयते ॥ अपि च । क्षुण्णद्र

व्यपले सम्यक् जलमुष्णं विनिक्षिपेत्

पात्रे चतुष्पलमिते तत् सप्तावयञ्जल

म् ॥ सोयं चूर्णं द्रवः फाण्टोभिषग्

भिरभिधीयते ॥ इति वै० प० ॥

फण्यते स्म । फण० । क्तः । क्षुण्णस्वा

न्तीति साधुः ॥ नवनीतभावात् प्रा

गवस्थापन्ने द्रव्ये ॥

फाल्गुनानुजः

फाल्गुनः । पुं० महादेवे ॥ बलदेवे ॥ उ
त्प्लुतौ ॥ पुं० न० कृषिके । सीरो
पकरणे ॥ नवविधदिव्यान्तर्गताष्ट
मदिव्ये ॥ यथा । आयसंद्वादशप
लवटितंफालमुच्यते । अष्टाङ्गुलंभ
वेद्दीर्घं चतुरङ्गुलंस्तरम् ॥ अस्मि
वर्षंततश्चौरोजिह्वयालेह्यत्सकृत्
। नदग्धश्चेच्छुद्धिमयादन्यथातुस
होयते ॥ चौरोऽवगोचौरः । गो-
चौरस्यप्रदातव्यं तप्तफालावलेहनमि
तिस्मृतिः ॥ त्रि० कर्पासवाससि
॥ फालयति । अफला० । स्थन्ता
त्० पचाद्यच् ॥ फलविकारः ।
तस्यविकारइत्यण् ॥

फालवहः । पुं० इले ॥

फाल्गुनः । पुं० गुडाकेशे । पार्थे ।
अर्जुने ॥ नदीअवृत्ते ॥ अर्जुनभूरुहे
॥ तपस्ये० मासि । फागुन० इ०
भा० ॥ तत्रजातस्यफलम् । प्रियं
वदः सज्जनबलभक्षपरोपकारीवि
मलाशयश्च । दातानितान्तं प्रमदाभि
लाषीस्यात्फाल्गुनेयस्यजनस्यजन्म
॥ अनन्तपुरे ॥ फलतिनिष्पादयति
। फल० । फलेर्गुक्चेतिउनन् । गु-
गागमश्च । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वा । फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
विभाषाफाल्गुनीतिपक्षे० अण् ॥

फाल्गुनानुजः । पुं० सुरभी । वसन्त
काले ॥ अर्जुनस्यकनिष्ठेभातरि ॥

फुः

फाल्गुनिकः । पुं० तपस्यमासे । फा
ल्गुने ॥ फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
। विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिको
चैत्रीभ्यः इतिठक् । ठस्येकः ॥
फाल्गुनी । स्त्री० तपस्यस्यपूर्णिमा
याम् ॥ अवगौडदेशीयादोलाया
चाकुर्वन्ति । नरोदीलागतं दृष्ट्वा गो-
विन्दं पुरुषोत्तमम् । फाल्गुन्यां स
यतोभूत्वा गोविन्दस्यपुरं व्रजेत् ॥
अपिच । फाल्गुन्यां क्रौडनं कुर्याद्दो
लायां प्रमभूपते इति ॥ पूर्वफल्गु
न्याम् । उत्तरफल्गुन्याम् ॥ फल्गुनी
भिर्युक्तापौर्णिमासी ॥ नक्षत्रेणैत्य
ण् । ततोडीप् ॥

फिः । पुं० पापे । निष्फलवाक्ये ॥
कोपे ॥

फिङ्गः । पुं० कलिङ्गे । भृङ्गे । भू-
स्याटविहगे । फिङ्गा० इ० गौ० भा०
प्र० खगे ॥

फिरङ्गः । पुं० रोगान्तरे ॥ द्वीपान्तरे
कक्षीपविशेषे ॥ तत्रत्वजने ॥ यथा
। पूर्वाम्नायेन वशतं षडशीतिः प्रकी
र्तिताः । फिरङ्गभाषयामन्वाः तेषां
संसाधनात्कलौ ॥ अधिपामण्ड
लानाञ्च सङ्ग्रामेष्वपराजिताः ।
इङ्गरेजानवषट् पञ्चलण्डजाद्यापि
भाविनः । इति मेरुतन्त्रे २३ प्रका
शः ॥

फुः । पुं० मन्त्रके ॥ तुष्कवाक्ये ॥

फुल्लः

फुकः । पुं० पक्षिणि ॥
 फुटः । त्रि० सर्पणायाम् ॥
 फुत् । अ० अनुकरणशब्दे ॥
 फुत्करः । पुं० अग्नौ ॥
 फुत्कारः । पुं० फुत्करणे । फूक्० इ०
 भा० ॥

फुत्कृतिः । स्त्री० फूत्कारे ॥
 फुप्फुसः । पुं० पुप्फुसे । कोष्ठविशेषे ॥ सचहृदयनाडिकासंलग्नाशय-
 विशेषः । फोपडा० भस्० इ०
 भा० ॥ यथा । स्थानान्यामग्निप-
 क्तानांमूत्ररुधिरस्यच । हृदगण्डकः
 फुप्फुसश्चकोष्ठद्वयमभिधीयते ॥ अ-
 स्मार्थः । आमस्यस्थानमामाशयो-
 नाभेरुर्ध्वम् । अग्नेः स्थानं पच्यमा-
 नाशयोनाभिमध्यम् । पक्कस्यस्थानं
 पक्ताशयोनाभेरधः । मूत्रस्यस्थानं
 वस्तिः । रुधिरस्यस्थानं यकृत्प्लीहा-
 नौ । हृत्हृदयं । इक्षुरसपाकमल-
 वद्यः शोणितमलस्तज्जः उगण्डकः
 सचान्त्रदेशेव्यवस्थितः पुरीषाधान-
 म् । फुप्फुसः हृदयस्यवामपार्श्वे
 फुप्फुगण्ड इति स्यात् इति विजय-
 रक्षितः ॥

फुल्लतिः । स्त्री० फलने ॥

फुल्लः । त्रि० विकसिते ॥ पुष्पे ॥
 यथा । शीपञ्चम्यां श्रियं देवीं फुल्लैः स-
 म्यजयेत्सदा ॥ फलति । जिफला
 । जीतः क्तः । आदितश्चेतीडभा

फेनलः

वः । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात्
 फुल्लचीवेति० तस्यलः ॥
 फुल्लदामः । न० वृन्दोभेदे ॥ यथा ।
 मोगौनीतौगौ० शरहयतुरगैः फुल्ल-
 दामप्रसिद्धम् ॥ यथोदाहरणम् । श-
 श्वल्लोकानां प्रकटितकदमनं ध्वस्तमा-
 लोक्यकंसं दृष्ट्यञ्चेतीभिस्त्रिदिववस-
 तिभिर्व्योमसंस्थैर्विमुक्तम् । मुग्धा-
 मोदेन स्थगितदशदिशाभोगमाहृत-
 भृङ्गं मौलीदैत्यारिर्न्यपतदनुपमं स्वस्त-
 रोः फुल्लदामः ॥ पुष्पमालायाम् ॥
 फुल्लटक् । चि० विकसितनयने ॥
 फुल्लफालः । पुं० शूर्पवाते ॥ इ० त्रि-
 शेषः ॥
 फुल्ललोचनः । त्रि० विकसितनेत्रव-
 ति ॥
 फुल्लौकः । पुं० देशे ॥ सर्पे ॥
 फूत्कारः । पुं० श्वासनिर्गमे । श्वसि-
 ते ॥ फूत्कारणम् । कृञ्० । घञ् ॥
 फेत्कारिणी । स्त्री० तन्त्रविशेषे ॥
 फेनः । पुं० हिण्डीरे । अव्यक्ते ।
 समुद्रफेने ॥ तरलद्रव्योपर्युत्थितवु-
 द्बुदाकारवस्तुनि । भाग० इ० भा०
 ॥ स्फायते । स्फायी० फेनमीना-
 वितिनिपातनात्साधुः ॥
 फेनकः । पुं० फेने ॥ पिष्टविशेषे ॥
 फेनका । स्त्री० जलपक्वतण्डुलचूर्णे ॥
 फेनदुग्धा । स्त्री० दुग्धफेनीक्षुपे ॥
 फेनलः । त्रि० फेनवति । फेनिले ॥

फे निल :

फे नोस्यास्मिन्वास्ति । फे नादिल
च्चेतिचकाराल्लच् ।

फे नवान् । त्रि० फे नले ॥ फे नोस्यास्मि
न्वास्ति । फे नादिलच्चेत्यत्रान्यतर
स्यामिच्यनुवृत्तेः पक्षेमतुप् ॥

फे ना । स्त्री० क्षुपविशेषे । सातलाया
म् ॥

फे नाग्रम् । न० बुद्धदे ॥

फे नायमानः । त्रि० फे नमुहमति ॥

फे नाच्चेतिवक्तव्यमितिक्यञ् ॥

फे नवाही । पुं० वस्त्रे ॥

फे नाशनिः । पुं० इन्द्रे ॥

फे निका । स्त्री० पक्वान्नविशेषे । फे नौ

इ० भा० ॥ यथा समितायाघृता

ठ्यायावर्त्तीर्दीर्घाः समाचरेत् । ता

स्तुसन्निहितादीर्घाःपीठस्थोपरिधार

येत् ॥ वेत्तयेद्वेत्तनेनैतायथैकापर्य-

टीभवेत् । ततश्चुरिकयातानुसंल

न्नामेवकर्तयेत् ॥ ततस्तुवेत्तयेद्भूयः

शट्केनचलेपयेत् ततः संबृततां

लोम्रींविदधीतपृथक्पृथक् ॥ पुन-

स्तांवेत्तयेत्लोम्रींयथास्यान्मण्डलाकृ-

तिः । ततस्तांसुपचेदाज्यंभवेद्युश्च

पुटाः स्फुटाः ॥ सुगन्धयाशर्करया

तदुहूलनमाचरेत् । मिद्वैपाफेनि

कानास्त्रीमठकेनसमागुणैः ॥ ततः

किञ्चिल्लघुरियम्विशेषोयमुदाहृतः ॥

फे निलः । अरिष्टभूरुहे । रीठा० इ०

भा० ॥ वदरवृक्षे ॥ न० मदनफले

फाण्ट :

॥ वदरफले ॥ त्रि० सफेने ॥ फे
नोऽस्ति । फे नादिलच्चेतिवृ
लच् ॥

फेरः । पुं० शृगाले ॥

फेरण्डः । पुं० शृगाले ॥

फेरवः । पुं० शृगाले । अस्रपे । रा-
क्षसे ॥ फे० इति० अव्यक्तीरवोऽस्य

॥ त्रि० धूर्त्ते ॥ हिंसे ॥

फेरुः । पुं० जम्बुके । शृगाले । फे०
इत्यव्यक्तीरौति रुशब्दे । मितद्रा

दित्वात्० डुः ॥

फेलम् । न० ॥ भुक्तसमुभि

फेलकः । पुं० ॥ ते । उच्छि
ष्टे ॥

फेला । स्त्री० भुक्तोभिते ॥ फेल्यते ।

फेलगतौ । गुरोश्चेत्यः ।

फेलिः । भुक्तोभिते ।

फेलिका । स्त्री० ॥ उच्छिष्टे । ऊं

फेली । ट० । इ० भा०

—ः०(—)०ः—

ववयोरैक्यमभेददर्शनात् ॥

वः । पुं० पवर्गस्यतृतीयाचरे ॥ वरु

णे ॥ सिन्धौ ॥ भगे ॥ तोये ॥

वदने ॥

वह्निमा । पुं० बहुलतायाम् ॥ बहुल

स्यभावः । पृथ्वादित्वादिमनिच् ।

प्रियस्थिरितिबहुलस्यवह्निश्चादेशः

वह्निष्ठः । त्रि० अत्यन्तबहुले ॥ अयमे

षामतिशयेनबहुलः । अतिशायने

वक्त्रचिह्निका

तमविष्ठनावितीष्ठन् । प्रियस्थिरेति
 वंहिष्मादेशः ॥
 वंहीयान् त्रि० बहुलतरे ॥ अयम
 नयोरतिशयेनबहुलः । द्विवचन
 विभज्योपपदेतरवीयसुनावितीयसु
 निप्रियस्थिरेतिवंह्यादेशः ॥
 वक्त्रः पुं० कर्ह्म । वगला० इ० प्र०
 पक्षिणि ॥ अस्यमांसगुणस्तु । शरा
 रिवक्त्रकाकाश्च दाल्यूहाः पवना-
 पहाः ॥ इ० ॥ वक्त्रपुष्पे । शिव
 मल्ल्याम् । अगस्तिद्रुमे । यथा ।
 सितपीतनीललोहितकुसुमभेदाश्च
 तुर्विधोऽगस्तिः । मधुरशिशिरदो
 षश्चमकासविजाशनश्चभूतघ्नः ।
 तथाचराजनिर्घण्टः । अगस्तिशि-
 शिरंगील्यं त्रिदोषघ्नंश्चमापहम् ।
 वलासकासवैवर्ण्यभूतघ्नश्चवलावह
 मिति ॥ श्रीदे । कुवेरे ॥ रक्तोविशे
 षे । योभीमेनहतः ॥ अमुरविशेषे ॥
 सचश्रीकृष्णेनहतः ॥ वङ्कते । व-
 किकौटिल्ये गतौच । अच् । आग
 मशास्त्रानित्यत्वान्ननुम् । वज्रयो
 रैक्यम् ॥ यद्वा वाति वायतिवा ।
 वागतिगमनयोः । ओवैशोषणे वा
 क्कुन् । आतोलीपः ॥ वेति० वा-
 यतिवा । मूलविभुजादित्वात्कः
 वक्तिवा । वचेरच् । न्यङ्कादिः ॥
 वक्त्रचिह्निका । स्त्री० मत्स्यविशेषः ।
 वक्त्राच्याम् ॥

वकुलः

वक्त्रजित् । पुं० भीमसेने ॥ श्रीकृष्णे ॥
 वक्त्रनिसूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ।
 भीमसेने ॥
 वक्त्रपुष्पः । पुं० वक्त्रवृत्ते ॥ न० अग
 स्तिकुसुमे ॥
 वक्त्रवृत्तिः । पुं० वक्त्रसमानवृत्तं न वि
 शिष्टे यथा । पापण्डिनो विकर्म-
 स्थान् वैडालव्रतिकान् शठान् । हेतु
 कान् वक्त्रवृत्तींश्च बाङ्मात्रेणापि ना-
 र्चयेत् ॥
 वक्त्रवरी । पुं० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥
 वक्त्रव्रतचरः । पुं० वक्त्रव्रतिनि ॥ वक्त्र
 व्रतं चरतीति० तथा । चरेष्टः ।
 वक्त्रोहिप्रायेणमीनहननरुचितयामि
 थ्याविनीतः सन्ने वंशीलोभवतीति
 गौणो वक्त्रव्रतशब्दः । तल्लक्षणन्तु ।
 अधोदृष्टिर्नैकृतिकः स्वार्थसाधनत
 त्यरः । शठो मिथ्याविनीतश्च वक्त्र
 तचरो द्विजः ॥ इ० ॥
 वक्त्रव्रतौ । पुं० वक्त्रव्रतचरे । वक्त्रव्रत
 वति ॥
 वक्त्राची । स्त्री० वक्त्रचिह्निकायाम् ॥
 वक्त्रारिः । पुं० श्रीकृष्णे ।
 वकुलः । पुं० श्रीधुगम्भे । सिंहकेशरे
 । मौलसरीति० प्र० वृत्ते ॥ वङ्कते ।
 वक्त्रिगत्यर्थे । वा० उलच् । आगम
 शास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । वकुलस्तु
 वरोऽनुष्णः कटुप्राकरसोगुरुः ।
 कफपित्तविषप्रित्तिवृद्धमिदन्तगदाप-

वणिज्यम्

हः ॥ पश्यवम् ।

वकुला । स्त्री० कटुकायाम् ॥

वकुली । स्त्री० काकोल्याम् ॥

वकूलः । पुं० वकुले ॥

वकीरुका । स्त्री० बलाकाभिदि ॥ वा
तावर्जितशाखायाम् ॥

वकोटः । पुं० शुक्लवायसि । वके ॥

वठरः । पुं० अम्बष्ठे शठे ॥

वणिग्वन्धुः । पुं० नीलीहन्ते ॥

वणिग्भावः । पुं० सत्यानृते । वाणि
ज्ये ॥ वणिजोभावः । प्यञ् ॥

वणिग्वहः । पुं० उष्ट्रे ॥

वणिक्०ग् । पुं० वाणिजके । वाणिज्य
कर्त्तरि । क्रयविक्रयकर्त्तरि । वैदे
हके । सार्यवाहे । नैगमे । क्रयवि
क्रयके ॥ वाणिज्ये ॥ करणान्तरे ॥
पणते । पण० । एणेरिज्यादेश्ववः ॥
वैश्ये ॥

वणिक् । स्त्री० वणिज्यायान् ॥

वणिजः । पुं० ववाद्येकादशकर्णान्त
र्गतषष्ठकरणं । तज्जातफलं यथा ।

प्राज्ञः कृतज्ञोगुणवान्गुणज्ञोवणि
मजनप्राप्तमनोरथः स्यात् । यस्यप्र
सूतौवणिजाभिधानं भाण्डप्रधानं द्र
विर्णहितस्येति ॥ वणिजि ॥

वणिज्यम् । न० वाणिज्ये । वृत्त्यन्तरे ॥

वणिजांकर्मभावोवा । दूतवणिग्
भ्याञ्चेति०यः इतिकाशिका ।

भाष्यं तु० दूतवणिग्भ्याञ्चेतिनास्ये

वदरफली

व ॥

वणिज्या । स्त्री० वाणिज्ये ॥ वृत्त्यन्तरे
वणिजांभावः । दूतवणिग्भ्याञ्चेति
यः वणिज्याशब्दः स्वभावात्स्त्री-
लिङ्गः ० भावएवात्रप्रत्ययोनतुक-
र्मणीतिमाधवः । भाष्ये तुवार्तिकमे
वनास्ति ॥ वणिक्कर्मणि ॥

वण्ठः । पुं० असहायगमने ॥ अकृ
तोवाहे ॥ खर्वे ॥ कुन्तायुधे ॥ भृत्ये
। वांठ० इ० भा० ॥ वण्ठते । वठि
। अच् ॥

वण्डः । त्रि० विहृततलाङ्गुले ॥ बाँडा
इ० भा० ॥

वदरः । पुं० कोलिपादपे ॥ वदरस्य
पत्रलेपोच्चरदाहविनाशनः । त्वचा
विस्फोटशमनीवीजनेत्रामयापहम्
॥ वदतिस्थिरीभवति० छिन्नस्यापिपु
नः प्ररोहणात् । वदस्यैर्ये । वा०
अरः ॥ देवसर्षपेवृक्षे ॥ कार्पासस्या
स्थि । विनीला० कपासिन्ना० वाड
वा० इ० भा० ॥ न० कोलिफले ॥
कार्पासीफले ॥ वदर्याः फलम् ।
फलैर्लुगतिविकारावयवप्रत्ययस्यलु
क् ॥ लुक्त्वद्वितलुकोति० स्त्रीप्रत्य
यस्यलुक् ॥ सेविफले ॥ लुद्रवदरे ।
भाडीवेर इ० भडवेरी० इ० भा०
॥ गोपगोण्टायाम् ॥ वदरमात्रे ।
कर्कशौ । वदर्याम् ॥

वदरफली । स्त्री० भूवदर्याम् ॥

वदरीषण्ड :

वदरवल्ली । स्त्री०) भूवदर्याम् ॥
वदरा । स्त्री० गृष्टी । वराहकान्ताया-
मोषधौ ॥ कार्पास्याम् ॥ एलाप-
र्याम् ॥ विष्णुकान्तायाम् ॥ टा
० प् ॥

वदरामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥

वदरिः । स्त्री० कोलिबृत्ते ।

वदरिकम् । न० तीर्थविशेषे ॥

वदरिकाश्रमः । पुं० न० तीर्थविशे-
षे । नारायणाश्रमे । व्यासाश्रमे ॥

वदरी । स्त्री० कोलिबृत्ते । कपिकच्छा-
म् ॥ कार्पास्याम् ॥ गौरादित्त्वान्डी-
प् ॥ वदरीफले ॥ वदर्याः फल-
म् । हरीतक्यादिभ्यश्चेति० विका-
रार्थस्त्वुप् ॥

वदरीखण्डः । पुं० वदरीणांसमूहे ॥
वृक्षादिभ्यः खण्डः ॥

वदरीकृदा स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हस्ति
कोलिबृत्ते ॥

वदरीपत्रकम् । न० नखीनामगन्ध-
द्रव्ये ॥

वदरीपाचनम् । न० तीर्थविशेषे ॥
तत्रवशिष्टाश्रमः ॥

वदरीफला । स्त्री० नीलशेफालिका-
याम् ॥

वदरीशैलः । पुं० अलकनन्दायाः
पश्चिमतीरेहिमाचलैकदेशे ॥

वदरीषण्डः । पुं० वदरीखण्डे ॥
वदरीणांषण्डः समूहः ॥

वद्धशिखः

वदर्याश्रमः । पुं० नारायणाश्रमे ॥

वद्धः । त्रि० कीलिते । संयते ।

कारागारादीनिगडिते ॥ वध्यते

स्म । वधवन्धने । क्तः ॥ मीहा

द्यावर्ते० सुखदुःखादिधर्मवति०

पाशाष्टकेनयन्त्रिते संसारिजीवेषु ॥

वद्धगुदम् । न० उदरामयविशेषे ।

तन्निदानं यथा । यस्यान्वमन्नैरुपले

पिभिर्वावालाश्मभिर्वापिहितं यथा

वत् । सञ्जीयते तस्यमलः सदो

घातश्चनैः शनैः शङ्करवच्चनाडा

म् ॥ निरुध्यते तस्यगुदपुरीषनिरे

तिकृच्छ्रादपिचाल्पमल्पम् । हन्ना

भिमर्ध्य परिवृद्धिमेति तस्योदरंवद्ध

गुदं वदन्ति ॥

वद्धफलः । पुं० करञ्जवृत्ते ॥

वद्धमुष्टिः । त्रि० कृपणे ॥

वद्धमूलः । त्रि० दृढमूले । उत्पाटना

नर्हमूले । वद्धोमृलीयस्त्वसः ॥

वद्धमौनः । त्रि० निःशब्दे ॥

वद्धरसालः । पुं० त्रिविधराजाम्ना

न्तर्गतात्त्युत्तमांसे । मध्वांसे ।

मन्मथानन्दे ॥

वद्धशिखः । त्रि० शिशी । वाले ॥

संयतचूडेनरे ॥ यथा । सदोप

वीतिनाभाव्यं सदावद्धशिखेनतु

। विशिखोव्यपवीतश्चयत्करोतिन

तत्कृतमिति ॥ वद्धाशिखाय

स्य ॥

वधस्थली

वद्धधशिखा । स्त्री० उच्चटौषधी ॥

वधः । पुं० प्राणवियोगफलकव्यापारे

। प्रमापणे । मारणे ॥ हननम् ।

हन० । हनस्यवधइत्यप् ॥ पुण्यप्रद

वधस्तुयथा । एकस्ययत्रनिधनेप्रवृ

त्तदुष्टकारिणाम् । बहूनांभवति

क्षेमं तस्यपुण्यप्रदोवधः ॥ रुक्मस्ती

यीसुरापञ्चव्रह्महागुरुतत्पगः ।

आत्मानंघातयेद्यस्तुतस्यपुण्यप्रदो

वधः ॥ इति ॥ अपिच । नैकस्या

र्थेबहून्हन्यादितिशास्त्रेषुनिश्चयः

एकंहन्याद्बहूनांहिनपापीतेन

जोयते ॥ इति वामनपुराणे ५५

अध्यायः । पारिभाषिकवधस्तु ।

वधनंद्रविणादानंस्यानान्निर्यापणं

तथा । एषहिब्रह्मवन्मूनांवधोनान्यो

स्तिदैहिकः ॥ इ० ॥ करचरणा

दिच्छेदनादिरूपेताडने ॥ सप्तम

तारायाम् ॥

वधकः । पुं० व्याधे । मृत्त्यौ ॥ वध

कर्त्तरि । वद्धक० इ० भा० ॥

त्रि० हिंस्ते ॥ हन्ति । हन० ।

गबुल् । बहुलं तणोतिगबुलिवधा

देशः ॥ वधहिंसायांवा । तदा०

जनिवध्योश्चेतिवद्धिनिषेधः ॥

वधवम् । न० आयुर्धे ॥ वध्यतेऽनेन

। वध० । अमिनजियजिवधिपति

भ्योऽन्नम् ॥

वधस्थली । स्त्री० वधस्थाने ॥

वध्यः

वधस्थानम् । न० आघातने । सूना

याम् ॥ वधस्थस्थानम् ॥

वधाङ्कम् । न० काराविश्रमनि ॥

वधाहः । त्रि० हननयोग्ये ॥

वध्ये ॥

वधी । त्रि० वधकर्त्तरि ॥

वधिरः । त्रि० एडे । अवणशक्तिहीने

वहरा० इ० भा० ॥ वाधिर्यनिदा

मन्तु । यदाशब्दवहंवायुः स्त्रीतथा

वृत्त्यतिष्ठति । शुद्धश्लेष्मान्वितीवा

पिवाधिर्यन्तेनजायते ॥ औषधं

यथा० । कर्णशूलिकर्णनादेवाधिर्ये

ह्वेडएवच । चतुर्ध्वपिचरोगेषुसा

मान्यंभेषजंस्मृतम् ॥ शृङ्गवेरश्च

सधुचसैन्धवंतैलमेवच । कटुष्णं

कर्णयोर्धिर्यमेतत्स्याद्दनापहम्

॥ इ० ॥ वाधिर्यंवालवद्धोत्यं

चिरोत्पञ्चविवर्ज्येत् । वध्नाति

करोत् ॥ वध्यतेवा वन्धवन्धने ।

इपिमदिमुदातिकिरच् ॥ भिक्षु

कनजय ॥ हितमितमनोरस्य

वजः शोकापहृद्यत् । श्रुत्वाथो

नशृणोतीववधिरः सप्रकीर्ति

तः ।

वधोद्यतः । त्रि० परवधायोद्युक्ते ।

सन्नह्ये । आततायिनि ॥

वध्यः । त्रि० वधाहः । शीर्षच्छेद्ये ।

किन्त्वयानश्रुतंलोकेअवध्याः शत्रु

योषितः । हीनवर्गीपभुक्तायात्याज्या

बंध :

बध्यापिवाभवेत् ॥ अवध्यायया ।
गोत्रास्त्राणंष्टदमथापिसुप्तं बालंस्त्व
भुंललनांसुदृष्टाम् । धृतापराधान
पिनैवबध्याचार्यमुख्यादागुरवस्तथै
वेति ॥

वध्यपालः । पुं० कारागृहरक्षके ।
वध्रम् । न० नागे । सीसके सीसा०
इ० भा० ॥ वध्यतेऽनेन । सर्वधातु
भ्य ण् ॥

वध्री । स्त्री० वध्याम् । वरत्रायाम् ।
चर्मरज्जौ । वरत० लाव० इ० भा०
॥ वध्यतेऽनया । णः षित्वान्ङीष्
बन्धः । पुं० आदौ ॥ बन्धने ॥ अन्तः
करणाशुद्धिरूपेज्ञानप्रतिबन्धे । क
र्तृस्वाद्याभिमाने ॥ विपर्ययादिष्यते
बन्धः । विपर्ययात् अतत्त्वज्ञानात्
सच० प्राकृतिकवैकारिकदाक्षिणिक
भेदात्त्रिविधउक्तस्तच्छब्दाख्यान
तोऽवगन्तव्यः ॥ पुनर्वन्धोद्विधः ।
तीव्रोमृदुश्चेति । तत्सुरसम्पत्०
साक्षादेवकीर्णहेतुत्वात्तीव्रोबन्धः
। ह्येतमात्रप्रतीतिस्तुक्षयमक्तींशरूप
त्वाच्चमृदुबन्धवृत्तिः ॥ वध्यतेऽनेनवा ।
बन्ध० । हलश्चेतिघञ् ॥ गृहादि-
वेष्टने ॥ शरीरे ॥ निगडादिबन्धने
॥ अनैकान्तवादिमतेतु० नानानिर
यसंस्तरणकारणं मोहादिरष्टविधोग
णः स्वातन्त्र्यविघातहेतुत्वाद्वन्धः ।
उक्तञ्च । मोहादिकोगणश्चैवबन्धो

बंधकः

जीवस्यकल्पितः । लोहपञ्जरसम्ब
द्धंयथान्निप्तंजलाशये । अलावुक
मधीयातितद्वज्जीवः संबन्धनइति ॥
जालंधरोद्धीयनमूलबंधान्जल्पन्ति-
कण्ठोदरपायुमूले । बंधत्रयेस्मिन्
परिचीनमानेबंधः कुतोदारुणका
लपाशैः ॥ इतियोगविदः ॥ षोड
शप्रकारैरतिबंधे ॥ तेयथा । प्रज्ञा
सनोनागपदोलतावेष्टोऽर्द्धसंपुटः ।
कुलिशंमुन्दरश्चैवतथाकेशरएवच
हिल्लोलोनरसिंहे पिबिपरीतस्तथा
परः । जुब्धोवैधेनुकश्चैवसमुत्कण्ठ
स्ततः परम् ॥ सिंहासनोरतिना
गोविद्याधरस्तुषोडश इतिरतिम
ञ्जरी । एतेषांलक्षणांनितत्तच्छब्दे
द्रष्टव्यानि ॥ संज्ञाप्रभेदेनान्येऽपि-
बंधाः सन्ति । यथा कामप्रदोवि
परीतोनागरोरतिपाशकः । पेत्यूरः
प्रियतोषधततः समरदन्तया ।
ततश्चैकप्रदोक्षयः सम्पुटयोर्ध्वस
म्पुटः । लतजननमवस्थैवततोत्तुर
तिमुन्दरः ॥ ऊरुपीडस्मरचक्रोत्त
तश्चोरुक्रमः स्मृतः । दैष्टकोहंम
कीलस्तुततोलीलासनस्तथा ॥ अथा
दशक्रमाद्बंधास्त्रीणांअहुमुखप्रदाः ॥
पुंसांकराश्चैवकथितास्तुक्रमात्ततः ॥
बंधकः । पुं० विनिमये ॥ आधौ ॥ रत
हिण्डके ॥ सत्त्वङ्कारे ॥ न० आधौ
। यदुंतमर्णायभूम्याद्याधीयततत्र ॥

बंधनालय :

ऋणग्रहणायस्यापितेवस्तुनि ॥ बध्ना
ति । बंध० । खलु ॥

बंधकी स्त्री० पुंश्चल्याम् ॥ हस्तिन्या
म् बध्नातिमनोयत्र । बंधबंधने ।
खलु । गौ० डीप् ॥ पञ्चपुरुषगा
मिन्याम् ॥

बंधनम् । न० बधे । बंधनक्रियायाम् ।

। उद्धाने । बधे । बांधना० इ० भा०

॥ निमित्ते ॥ यथा । नप्रकाशेह

मित्युक्तिर्यत्प्रकाशैकबंधना । स्वप्र

काशतमात्मानमप्रकाशः कथंस्पृ

शेत् ॥ अहंनप्रकाशे० नभामीत्यु

क्तिर्वचनं० यत्प्रकाशैकबंधना० द

स्यप्रकाशस्वरूप प्रकाशएकएवबंधनं

निमित्तंयस्याः सातयोक्ता ॥ नप्र

काशइतिव्यवहारः प्रकाशानुभव

निमित्तत्वादित्यर्थः । तंप्रकाशंस्वय

मेवभासमानमात्मानमप्रकाशोऽज्ञा

नंकथंस्पृशेत् आवृणुयात्नकथंचि

दित्यर्थः ॥ त्रि० प्रसित्याम् । बंध

नसाधनेरज्जुनिगडादौ ॥ यथा ।

बंधनानिकिलसन्निवहनिप्रै मरज्जु

कृतबंधनम्महत् । दारुभेदनिपु

णोपिपडङ्घ्रिर्निर्क्रियोभवतिपङ्कज

वडइति ॥ वध्यतेऽनेनास्मिन् ।

बंध० । ल्युट् ॥

बंधनवेश्म । न० कारागारे ॥

बंधनालयः । पुं० कारायाम् । बंध

नागारे ॥ बंधनस्यआलयः ॥

बंधुरः

बंधस्तम्भः । पुं० आलाने । हस्तिवं
धनस्तम्भे ॥ बंधस्यबंधनस्तम्भः ॥

बंधिवम् । न० कामदेवे ॥ चर्मव्य
जने ॥

बंधुः । पुं० बंधूके । बंधुजीवके ॥

मित्रे । सत्यागासहने । भ्रातरि ॥

सगोत्रे । बांधवे । ज्ञातौ ॥ हित

कारिणि ॥ संसारबंधनान्मोचन

हेतुरात्मैववन्मुनान्यः ॥ सम्बन्धे

नोपकर्त्तरि ॥ बध्नातिस्त्रे हेनम

नोयः वध्यतेऽस्मिन्जातिरितिवा ।

बंध० । शृस्वस्त्रिहीत्युः ॥ लग्ना

च्चतुर्थभवनं वर्णवृत्तान्तरे ॥ भ

चयशोभितसङ्गतकर्णः शुद्धसुसङ्ग

तपङ्क्तिकवर्णः । पद्मगराजनिवे

दितबंधू राजतिभूपतिससदिवं

धुः ॥ यथा । भक्षितवासरनायक

चन्द्रः कामिसमूहसमाहिततन्द्रः ।

दर्शितलीलतडित्करवालः सोय

मुपैतिघनाघनकालः ॥

बंधुजीवः । पुं० बंधूकवृक्षे । माध्या

ह्निके । दुपहरिया० फूल० इ० भा०

॥ बंधुरिवजीवजलमस्य ॥

बंधुजीवकः । पुं० बंधूके ॥ स्वा० कः

बंधुता । स्त्री० बंधुसङ्के ॥ बंधूनांसमू

हः । ग्रामजनबंधुभ्यस्तल् ॥

बंधुरः । पुं० स्त्रीचिह्ने ॥ तैलकल्के ॥

बंधूके ॥ बधिरे ॥ हंसे ॥ विडङ्गे ॥

ऋषभौषधी ॥ न० मुकुटे ॥ बंधने ॥

बन्ध :

॥ त्रि० उन्नतानते ॥ रम्ये ॥ नर्म
॥ बध्नाति । बंध० । मङ्गुरादयश्च
तिसाधुः ॥

बंधुराः । पुं० भूमि० सक्तुपुं ॥

बंधुरा । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥

बंधुलः । पुं० असतीपुष्पे ॥ बंधून्ला
ति । आतद्धितिकः ॥ त्रि० नर्म ॥
सुन्दरे ॥

बंधूकः । पुं० पीतसालके । सर्जके ।
प्रियके । विजयसार० इ० भा० ॥ पे
यासाल० इ० गौ० भा० ॥ न० पुष्पवृ
क्षवि० । रक्तके । बंधुजीवकी । दो
पहरिया । मङ्गनिया० इ० भा० ॥
बाँटुलौ० इ० गौ० भा० ॥ बंधू
कः कफकृद्ग्राहीवातपित्तहरो
लघुः ॥ बध्नातिचित्तम् । बंध० ।
उलूकादयश्च ल्यूकः ॥ खधूपे । व
न्द्रक० इ० भा० । यथा । बंधूकोबंधु
जीवेस्यात्खधूपेस्यान्नपुंसकमितिहृद
चन्द्रः ॥

बन्धूकपुष्पः । पुं० पीतसाले । जीव
कतरौ । विजयसार० इ० भा० ॥
बन्धूकस्यैवपुष्पाण्यस्य ॥ बीजके ॥

बंधूरः । पुं० विवरे ॥ त्रि० शोभने ॥
नर्म ॥ बध्नाति । बंध० । खर्जूरा
दित्वाटूरः ॥ उन्नतानते ॥ बंधूरबंधु
रौरम्ये नर्म हंसितुबंधुरद्धतिरभसः ॥

बन्धुः । त्रि० अपले । अवकीर्णनि ।
निष्फले । ऋतुप्राप्तावपिफलरहिते

बभ्रुजः

वृक्षादौ ॥ बंधेसाधुः । तत्रसाधु
रितियत् ॥ बंधनीये ॥

बन्ध्या । स्त्री० अप्रजस्त्रियाम् । बांभ
इ० भा० ॥ अपत्यशून्यायांगवि ।
वशायाम् ॥ वृषलीविशेषे ॥ यथा ।
बन्ध्याचवृषलीक्षेत्रावृषलीचमृत्प्रजा
। अपरावृषलीक्षेत्राकुमारीयारजस्व
ला ॥ वलाख्यगंधद्रव्ये । बा-
न्ध्यालके ॥ बध्नाति । बंध० । गत्यत्
। अधन्यादित्त्वाद्यम् ॥ योनिरोग
विशेषे ॥

बन्ध्याकन्दः । पुं० बन्ध्याकर्कोटक्या
म् । बांभखखसा० इ० भा० ॥
बन्ध्याकर्कोटकी । स्त्री० विषकण्टकि
न्यामोषधी । ककोडी० खखसा०
इ० भा० ॥ बन्ध्याकर्कोटकीलक्ष्मी
कफनुद्ग्रणशोधनी । सर्पसर्पहरीती
क्ष्णाविसर्पविषहारिणी ॥

बभ्रुसः । त्रि० भक्षणशीले ॥

बभ्रुः । पुं० वैश्वानरे । अमौ ॥ शूल
पाणौ । शिवे ॥ गरुडध्वजे वि-
ष्णौ ॥ विशाले ॥ नकुले स्थूलपु
ष्पोरक्तनेत्रोवभ्रुर्भेदः सनाकुलः ॥
मुनिभेदे ॥ देशभेदे ॥ यादवविशे
षे ॥ सितावरणाके ॥ त्रि० पिङ्गले
। पिङ्गलवर्णवति ॥ विभर्ति० भर
तिवा । डुभृज्० भृज्० वा । कुर्भ-
श्चेति० कुर्भित्वञ्च ॥ खलती ॥

बभ्रुजः । पुं० ब्राह्मणे ॥

बल :

वभुधातु : । पुं० सुवर्णगैरिके ॥
 वर : । पुं० जामातरि ॥ वृत्तौ ॥ देव
 तादेरभीप्सिते ॥ पिङ्गे ॥ न० कु-
 ड्डुमे ॥ च्वचे ॥ बालके ॥ आर्द्रके ॥
 ईषदिष्टे ॥ मनागिष्टे वरंक्तीवेकेचि
 दाहुस्तदव्ययम् ॥ चि० । श्रेष्ठे ॥
 वरा । स्त्री० फलत्रिके ॥ गुडूच्याम् ॥
 मेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ विडङ्गे ॥
 पाठायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 वरी । स्त्री० शतावर्याम् ॥
 वद्वापक : । पुं० पांशुचामरे ॥
 वर्वट : । पुं० राजमाषि ॥
 वर्वटी । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥ ब्रौहि
 मेदे ॥
 वर्वणा । स्त्री० वृहन्मल्लिकायाम् ।
 नौलायाम् ॥ पश्यान्तस्यादिवर्वणा
 म् ॥
 वर्ह : । पुं० न० मयूरपिच्छे ॥ दले ।
 पत्रे ॥ परिवारे ॥ वर्हति । वृहवृ
 द्धौ ॥ पचाद्यच् ॥ वर्हतेवा । वर्ह-
 हिंसायाम् । घञ् ॥
 वल : । पुं० हलायुधे । वलदेवे ॥
 दैत्यप्रभेदे ॥ मयपुत्रे ॥ अस्यस्थान
 मतलं । यथा । प्रथमेविवरेविप्रश्च
 तलाख्ये मनोरमे । मयपुत्रोवलोना
 मवर्ततेऽखर्वगर्वकृत् । पण्णवत्योये
 नमृष्टामायासवार्थसाधिकाः । मा
 याविनोयाश्चसद्योधारयन्तिचकाश्च
 नेति० दे० भा० ॥ वायसे ॥ वरुण

बल :

द्रुमे ॥ न० गंधरसे ॥ रूपे ॥ शौ
 र्ये । स्थामनि । शुष्मे । शक्ती । प
 राक्रमे ॥ बाहुवलमनोवलोपायबल
 बंधुवलेषुचतुर्षु ॥ सामादिषु ॥
 स्थौल्ये ॥ सैन्ये ॥ तत्पङ्क्तिविधम् ।
 मौलंभृत्यंसुहृत्तृणीद्विषदाटविकं
 बलमितिभेदात् । तच्च० मित्राटवी
 वलंचैवमौलंभृत्यवलंतथा । सर्वमेत
 दलंग्राह्यं वज्जयित्वाद्विषदलम् ॥
 इतिनीति : ॥ देहसामर्थ्ये ॥ पर
 परिभव निमित्ते शरीरगतसाम-
 र्थ्यविशेषे ॥ अवश्यमिदंसाधयिष्या
 मीत्याग्रहे । स्त्रोचितकार्येशमाभाव
 प्रयोजकेदाह्ये । कर्मेन्द्रियपाटवे ॥
 स्वधर्मानुष्ठानायदेहेन्द्रियादिधारण
 सामर्थ्ये ॥ रसादिशुक्रपर्यन्तपुष्टधा
 तुनिमित्तकम् । चेष्टासुपाटवंयत्तुव
 लंतदभिधीयते ॥ शुक्ले ॥ चि०
 बलयुक्ते ॥ बलमस्यास्ति । अर्शआ
 द्यच् । बलते० बलतिवा०
 बल्यतेवा० अनेन । बलसम्ब
 रणे० बलप्राणनेवा । पचाद्य-
 च्० कर्मणिघञ्वा । संज्ञा-
 पूर्वकत्वादृष्टभावः । पुंसीति० घो
 वा ॥ बलतेऽनेन । खनोघचेतिघो
 वा ॥ पारिभाविकबलानियथा । वि
 द्याभिजनमित्राणिवृद्धिसत्त्वधनानि
 च । तपः सहायवीर्याणिदैवञ्चदश
 मंबलम् ॥ अपिच । अवलस्यबलंरा

वल :

जावालस्यरुदितंवलम् । वलंमूर्खस्य
मौनतुतस्करस्याऽनृतवलम् । अ-
पिच० ब्र० । क्षत्रियाणांवलंयुद्धं व्या-
पारस्यवलंविशाम् । भिक्षावलंभिक्षु-
काणांशूद्राणांविप्रसेवनम् ॥ हरी-
भक्तिर्हरेर्दास्यं वैष्णवानांवलंहरिः ।
हिंसावलंखलानाञ्च तपस्याचतप-
स्विनाम् ॥ वलंवेशश्चवेश्यानांयोषि-
तांयौवनंवलम् । वलंप्रतापोभूपानां
वालानांरुदितंवलम् ॥ सतांसत्यं व-
लंमिथ्यावलमेवासतांसदा । अनु-
गानामनुगमः स्वल्पस्वानाञ्चसञ्च-
यः ॥ विद्यावलंपण्डितानांवाणि-
ज्यं वणिजांवलम् । शश्वत्मुकर्म-
शीलानांगाम्भीर्यंसाहसंवलम् ॥ धनं
वलञ्चधनिनांशुचीनाञ्चविशेषतः ।
वलंविवेकः शान्तानांगुणिनांवलमे-
कता ॥ गुणोवलञ्चगुणिनांचौराणां
चौर्यमेवच । विप्रवाक्यञ्चकापय्यम-
धर्ममृणिनांवलम् ॥ हिंसाचहिंस-
जन्तूनांसतीनांपतिसेवनम् । वर-
शापौसुराणाञ्चशिष्याणांगुरुसेवनम्
॥ बलंधर्मीगृहस्थानांभृत्यानांराजसे-
वनम् । वलंस्तवःस्तावकानांब्रह्मच-
ब्रह्मचारिणाम् ॥ यतीनाञ्चसदाचा-
रोन्यासः सत्यासिनांवलम् । पापं
वलंपातकिनांसुभक्तानांहरिर्वलम् ॥
पुण्यंवलंपुण्यवतांप्रजानांनृपतिर्वल-
म् । फलंवलञ्चदृष्टाणांजलधीनांज-

वलभद्र :

लंवलम् ॥ जलवलञ्चसस्यानांमत्स्या-
नांचजलंवलम् । शान्तिर्वलञ्चभूपा-
नांविप्राणाञ्चविशेषतः ॥ इ० ॥
वलचः । पुं० शुक्लवर्णं ॥ त्रि० तद्वति ॥
वलचगुः । पुं० चन्द्रे ॥
वलजम् । न० गोपुरे ॥ क्षेत्रे ॥ सस्ये ।
सङ्गरे ॥ धान्यराशौ ॥ वलेजातम् ।
जनी० । डः ॥ त्रि० भद्राकृतौ ।
सदाकारे ॥ वलजन्ये ॥
वलजाः । स्त्री० वल्गादर्शनायाम् ।
वरयोषायाम् ॥ यूय्याम् ॥ पृथिव्या-
म् ॥
वलदः । पुं० जीवके ॥ पौष्टिककर्मा-
ङ्गहोमाग्नौ ॥ त्रि० वलदातरि ॥
वलदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
वलदीनता । स्त्री० ग्लानौ ॥
वलदेवः । पुं० वलभद्रे । प्रलम्बघ्ने
। अच्युताग्रजे ॥ अस्यध्यानंयथा ।
वलदेवंद्विबाहुञ्चशङ्खकुन्देन्दुसन्नि-
भम् । वामेहलायुधधरंदक्षिणेमुस-
लंकरे ॥ हालालीलंनीलवस्त्रं हिला-
वन्तस्मरेत्परमिति ॥ वाते । वायौ
॥ वलेनदीव्यति । दिवु० । अच् ॥
वलदेवा । स्त्री० त्रायमाणायामोषधौ ॥
वलप्रसूः । स्त्री० रोहिण्याम् । वलरा-
ममातरि ॥ वलस्थप्रसूः ॥
वलभद्रः । पुं० सौरिणि । हलायुधे ॥
वलशालिनि ॥ लोघ्रे ॥ गवये ॥ व-
लंभद्रंश्रेष्ठमस्य । वलेनभद्रइतिवा

बलस्थिति :

॥ भगणे ॥

बलभद्रा । स्त्री० चायमाणौषधी ॥ कु
मार्याम् ॥ बलेनभद्रा ॥बलभद्रिका । स्त्री० चायमाणौषधी ॥
बलेनभद्रा । स्त्री० कन् । माषरोटि
कायाम् ॥ चमसीरचितारोटी क-
थ्यतेबलभद्रिका । रूक्षोष्णावातला
बल्यादीप्राम्नीनांप्रपूजिता ॥बलभित् । पुं० इन्द्रे ॥ बलंदैव्यविशे
षंभिनत्ति । भिदिर् । द्विप् ॥

बलभी । स्त्री० बडभ्याम् ॥ कूटागारे ॥

बलरामः । पुं० बलदेवे ॥

बललः । पुं० बलदेवे ॥ बलंलाति ।
ला० । कः ॥बलवत् । अ० अतिशये । निर्भरे ॥ ब
लमश्नास्ति । मतुप् ॥बलवान् । चि० मांसले । अंसले । व
लयुक्ते बलमश्नास्ति । मतुप् ॥
प्रवले ।

बलवर्द्धिनी । स्त्री० जीवकौषधी ॥

बलबल्लभा । स्त्री० बारुण्याम् ॥

बलविन्यासः । पुं० व्यूहे ॥ बलस्य
सेनायायुद्धार्थं देशविशेषे० विन्यासो
दुर्लब्धत्वनिमित्तं विभज्यस्यापन
म् ॥बलसूदनः । पुं० इन्द्रे ॥ बलनामा
नमसुरंसूदितवान्० सूदयति । सूद-
जरणे । नन्द्यादिस्त्राल्ल्युः ॥

बलस्थितिः । स्त्री० शिविरे ॥ बलस्य

बला

स्थितिः । बलस्यस्थितिर्यस्मिन्वा ॥

बलहा । पुं० श्लेष्मणि । कफे ॥

बला । स्त्री० वाय्यालके । वाडिया
ला० इ० गौ० भा० ॥ बलाचतु-
ष्टयस्यनामादियथा । बलावाय्यालि
कावाय्याभैववाय्यालकोपिच । म-
हाबलापीतपुष्पासहदेवीचसास्मृता
॥ ततोऽन्यातिबलाऋष्यप्रोक्ताकङ्कतिकासहा । गाङ्गेरुकीनागबलाभषा
हृस्वागवेधुका ॥ बलाचतुष्टयंशीतं-मधुरं बलकान्तिकृत् । स्निग्धं याहि
समीरास्रपित्तास्रक्षतनाशनम् ॥ बलामूलत्वचश्चूर्णं पीतं सजीरशर्करम् ।
मूत्रातिसारंहरतिदृष्टमेतन्नसंशयः॥ हरेन्महाबलाकृच्छ्रं० भवेद्वातानु
लोमिनी । हन्यादतिबलामोहं पयसासितयासह ॥ अपिच । वाय्याल
कोवाय्यपुष्पीसंमांसाविललाबला ।श्वेतवाडिपाला० इ० गौ० भा०
हृष्यप्रोक्तात्वतिबला पीतपुष्पीमहाबला । पीतवाडियाला० इ० गौ०॥
भा० ॥ स्निग्धायुष्याबलावृष्यायाहिणीवातपित्तजित् ॥ बलति ।
बलसंवरणे । पचाद्यच् । बलमस्त्यस्याः अर्शआद्यच् ॥ रामायविश्व-
मित्रेणदत्तायांविद्यायाम् ॥ यथा। क्षुत्पिपासेनतेरामभविष्ये तेनरो-
क्षम । बलामतिबलाञ्जैवपठतः प

थिराघवेत्यार्धरामायणम् ॥ शारीरं

बलात्कार :

बलाधिक्यञ्चबलायाः फलम् ।
अतिबलायास्तुफलभनः मङ्गल्य
मात्रेणालौकिकार्थसाधनमित्यन
योर्विशेषः ॥

बलाका स्त्री० बकजातिविशेषे ।
विसकण्ठिकायाम् । वगुली० इ०
भा० । जातिवाच्यायांस्त्रियामेव
सर्वदानियतः ॥ बलते । बलसंव
रणेसंचरणेच । बलाकादयश्चेतिसा
धुः ॥ बलेनअकतिवा । अककु
टिलायांगतौ । अच् । बला
काः कण्डकौस्याद्वलाकाश्लकीपु
च । सारसहंसबलाकाचक्रक्रीचा
दयोजलेभवनात् । प्रवसंज्ञाः
कथितार्त्ततन्मांसगुरुणाचबलदा
यि ॥ अन्ये बकबलाकाद्यागुरवः
प्राणिभक्षणात् ॥

बलाकौ । त्रि० बलाकावति ॥ बलाका
अस्तिअस्यअस्मिन्वा । त्री० इनिः ॥
बलांचिता । स्त्री० रामबीणायाम् ॥
बलाटः । पुं० मुङ्गे ॥
बलात् । अ० हठादर्थे । यथा । बला
त्सन्निधयेद्यस्तुपरभार्यानरः क
चित् । वधदण्डोभवेत्तस्यनापराधो
भवेत्स्त्रियाः ॥

बलात्कारः । पुं० प्रसभे । हठे ॥
बलादिगिनिपातोहठे० इ० स्वामी
॥ बलात्करणम् । भावेघञ् ॥
बद्ध्वास्वगृह्मानीयताडनाद्यैरुप

बलाहकः

क्रमैः । ऋणिकोदाप्यते यत्रबला
त्कारः प्रकीर्तितः ॥

बलात्मिका । स्त्री० हस्तिशृङ्गयाम् ॥
बलाद्या । स्त्री० बलायाम् ॥

बलाध्यक्षः । पुं० सेनापतिदशकस्यै
कस्मिन्सेनानायके ॥

बलानुजः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

बलामोटा । स्त्री० नागदमन्याम् । वि
पापहायाम् ॥ बलामोटाकटुस्त्रि
क्तालघुपित्तकफापहा । मूत्रकृच्छ
व्रणान्त्रक्ष्णानाशयेज्जालगर्दभान् ॥
सर्वग्रहप्रशमनीनिः शेषविषनाशि
नी । जयंसर्वत्रकर्तृधनदासुमति
प्रदा ।

बलायः । पुं० वरुणद्रुमे ॥

बलारातिः । पुं० शचीपतौ । इन्द्र
॥ बलस्यसुरस्यअरातिः शत्रुः ॥

बलालकः । पुं० पानीयामलके ॥

बलाशः । पुं०) श्रीफणि ॥

बलाशकः । पुं०) इतिहेमचन्द्रः ॥

बलासः । पुं० कफे ॥

बलाहकः । पुं० मेघे । अश्वदे ॥

बारिवाहकोबलाहकः । पृषोदरा
दित्वात्पूर्वपदस्यावः उत्तरपदादे
स्यलत्वम् ॥ बलाकाभिहीयतेगम्य
ते । ओहाङ् । गतौ० पृ० ॥ बले
नहीयतेवा । कृन् ॥ गिरौ ॥ दैत्य
विशेषे ॥ नागविशेषे ॥ मुस्तके ॥
श्रीकृष्णस्यन्दनाश्वे ॥ रमागर्भीइव

बलि :

कल्किदेवपुत्रे ॥

बलाहकन्दः । पुं० गुलञ्चकन्दे ॥

बलिः पुं० दैत्यप्रभेदे । विरोचना
त्मजे ॥ करे । राजग्राह्यभागे ॥

चामरदण्डे ॥ उपहारे । उपायने

। भेट० इ० भा० ॥ पूजासामग्र्या

म् ॥ नियोज्योपजीव्ये ॥ पञ्चम

हायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ तिर्यग्

भिन्नुकादिदाने ॥ ययातिवंशो

द्भवसुतपोराजपुत्रे ॥ बलिवैश्वना

मकपञ्चयज्ञान्तर्गतयज्ञविशेषे ॥

बलते० बल्यते वा । बलप्राप्तने०

बलसंवरणे संचरणे च । सर्वधातु

भ्यङ्गम् ॥ बलनम् । बलदाने ।

बलते वा । खनिकषीति० इवा ॥

यदा । वर्णिः सौत्रः । अस्य०

वर्णेर्वलिश्चाहिरण्ये० वृत्तिबलिरा

देशः ॥

बलिः । स्त्री० जरयाश्लथचर्मणि ॥

चर्मतरङ्गे ॥ गृहदारुप्रभेदे ॥

जठरावयवे ॥ यथा । एकबलिः

शस्त्रमृत्त्युः स्त्रीभोगीद्विबलिः स्मृ

तः । त्रिभिराचार्यद्वय्याहुश्चतु

भिः स्याद्वहुप्रजः ॥ अवलिस्तुष्टपः

प्रोक्तोयज्वादानैकतत्परः । विष

मावलयोयेषु ते चागम्याभिगामि

नः ॥ स्त्र्यस्तुवलयोयेषु ते नराः

सुखभागिनः ॥ इति० गन्धर्क ॥

गुदाङ्कुर ॥

बलिनी

वलिकम् । न० पटलप्रान्ते ॥

वलिकरः । त्रि० बलिकर्त्तरि ॥ व-

लिकरोति । दिवाविभेतिटः ॥

बलिका । स्त्री० अतिबलायाम् ॥

बलिक्रिया । स्त्री० द्रष्टृदेवतापूजावि-
धौ ॥

बलितः । त्रि० वेष्टिते ॥

बलिदानम् । न० देवीर्द्देशेनयथावि-

धिपूजोपहारत्यागे ॥ देवतोर्द्देशेन

सङ्कल्पपूर्वकच्छागादिपशुघा-

तने ॥ बलिदानेनसततजयेच्छत्रू-

न्नुपान्नुप ॥

बलिध्वंसी । पुं० विष्णौ ॥ बलिम-

सुरविशेषध्वंसितुंशीलमस्य । तां

ष्ठील्येणिनिः ॥ बलिनापूजा-

दिना० अविद्याध्वंसितुंशीलमस्ये

तिवा ॥

बली । पुं० बलदेवे ॥ माघे ॥ वृषभे ॥

महिषे ॥ उष्ट्रे ॥ शूकरे ॥ कर्के ॥

कंदवृक्षे ॥ त्रि० बलवति । उपचि-

ते । मांसले ॥ बलमस्यास्ति । व-

लादिभ्योमतुवन्यतरशामितिपक्षे-

इनिः ॥

बलिनः । त्रि० बलिभे । श्लथचर्मव

ति ॥ बलिश्चर्मसङ्कोचोस्यास्ति ।

पामादित्त्वान्नः ॥

बलिनन्दनः । पुं० बाणासुरे ॥

बलिनी । स्त्री० बलायाम् । बाव्याल-

के ॥ बलमस्यस्याम् । बलादिभ्योम

बली

तुवन्यतरस्यामितिपक्षेद्वनिः ॥
 बलियुष्टः । पुं० काके ॥ बलिनापु-
 ष्टः ॥
 बलिपोदकी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥
 बलिप्रियः । पुं० लोभवृत्ते ॥
 बलिभः । त्रि० बलिने । जरयाश्लयच-
 र्मणि ॥ बलिश्चर्मसङ्कोचोस्यास्ति
 । तुन्दिवलिवटेर्भः ॥
 बलिभुक् । पुं० वायसे ॥ बलिभुङ्-
 क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयोः ।
 क्तिप् ॥
 बलिमन्दिरम् । न० पाताले ॥ बले-
 र्मन्दिरमत्र ॥
 बलिमुखः । पुं० बलिमुखे ॥
 बलिशम् । न० वडिशे । मत्स्यवेधने
 ॥ बलिनोमत्स्यान्० श्यति । शीत-
 नूकरणे । आतोनुपेतिकः ॥
 बलिष्ठः । त्रि० बलवत्तमे ॥ अतिशये
 नबलवान् । बलशब्दान्मतुबन्तादिष्ठ
 न्प्रत्ययः । विन्मतोर्लुगितिमतु-
 पोलुक् ॥ प्रायश्चित्तं विनापूतात्त्व-
 मेवशुद्धमानसा । अकामायाबलिष्ठे
 ननस्वीजारेणदुष्यति ॥
 बलिष्ठाः । त्रि० अशमानिते ॥
 बलिसङ्गः । न० रसातले । पाताले ।
 बलेः सङ्गः ॥
 बलिष्ठा । पुं० विष्णौ ॥
 बली । स्त्री० बली । त्वगूर्मी । चर्मत-
 रङ्गे ॥

बल्मीकः

बलीकम् । न० नाभिः । पटलप्रान्ते ।
 क्वांची० द्र० गौ० भा० । परावली० द्र-
 भा० ॥ बलति । आवृणोतिभिच्या-
 दि । बलसंवरणे । अलीकादयश्च
 तिकीकन् ॥
 बलीमुखः । पुं० वानरे ॥ बलीयुक्तंमु-
 खमस्य ॥
 बलीयान् । त्रि० अतिशयेनबलयुक्ते ॥
 बलीवर्द्धः । पुं० वृषे । वैल० वरध० व-
 र्धा० द्र० भा० ॥ वरणम् । वरर्द्धसा-
 याम् । सम्पदादिस्वात्क्विप् ।
 ईश्ववर्च० ईश्वरी । तौददाति आ-
 तद्वतिकः । अतिशयितं बलमस्य ।
 अतद्वनिः । बलीचासी० ईवर्द्धश्च ॥
 तीर्थयात्रायांतदारुढस्यदोषोयथा-
 मात्स्यः । बलीवर्द्धसमारुढः शृणु-
 तस्यापिदत्फलम् । नरकेवसतेघो-
 रेगवांक्रोधिहिदारुणे ॥ सलिलञ्च-
 नगृह्णन्तिपितरस्तस्यदेहिनइति ॥
 बलुः । स्त्री० हस्तिदंतालिकायाम् ॥
 बलूकः । पुं० पद्ममूले । पद्मविश्र-
 प्ति ॥ बलते । बलः । बलेरूकः ॥
 बलूलः । त्रि० बलवति ॥ बलनसहसे
 । बलादूलः ॥
 बल्मीकः । पुं० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकिः । पुं० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकः । पुं० न० वामलूरे । नाकी
 । पिपीलिकादिकौटविशेषकृतेमृत्-
 स्तूपे । बावो० द्र० भा० ॥ न० रोग

वल्लकी

विशेषे । अस्यलक्षणं । यथा । ग्री-
वांसकक्षाकरपाददेशसम्यौगलेवा-
चिभिरिवदोषैः । ग्रन्थः सवल्मी-
कवदक्रियाणांजातः क्रमेण वगत-
प्रवृद्धिः ॥ मुखैरनेकैः सुतितोद-
वर्द्धिर्विमर्षवत्सर्पितचोन्नताग्रैः ।
वल्मीकमातुर्भिषजोदिकारनिष्प्र-
त्यनोक्तचिरजंविशेषात् ॥ वाल्मी-
निमुनौ ॥ वलन्तेप्राणिनोऽत्र । अ-
लीकादयश्च तिकीकद्वन्तोनिपाति-
तः ॥

वल्मीकशीर्षम् । न० स्त्रीतोऽञ्जने ।
वल्मीकिः । पुं० वल्मीके ॥
वल्मीकटन् । न० वल्मीके ॥
वल्लः । पुं० वृद्धभिक्तुके । अमणे ॥
न० प्रधानधातो । रेतसि ॥ त्रि०
वल्लकरे ॥
वल्ल्या । स्त्री० अतिवलायाम् ॥ अश्व-
गत्स्यायाम् ॥ शिमूडीक्षुपे ॥ प्रसा-
रिष्याम् ॥
वल्लः । पुं० गुञ्जात्रयपरिमाणे । द्वि-
गुञ्जं परिमाणे ॥ सार्धगुञ्जायाम् ॥
वल्लते । वल्लसंवरणे सञ्चरणे च ।
प० अच् ॥
वल्लकः । पुं० निष्पावे । राजशिख्या-
म् ॥
वल्लकी । स्त्री० दीर्घायाम् । विपञ्चरा-
म् ॥ वल्लते । वल्ल० । कृन् । गौरा-
दित्वान्डीप् ॥ सल्लकीवृक्षे ॥

वहुकः

वल्लभः । त्रि० दयिते । प्रिये ॥ अर्ध्य-
चे ॥ न० कुलीनाश्वे । सल्लज्जणतु-
रङ्गमे ॥ अर्ध्यक्षोऽत्रगवाध्यक्ष इति-
स्वामी ॥ वल्लते० वल्ल्यतेवा । वल्ल०
। रासिवल्लिभ्यांचेत्त्यभच् ॥

वल्लभपालः । पुं०) उत्तमाश्व-
वल्लभपालकः । पुं०) पाले ॥ अश्व-

रक्षके ॥

वल्लभा । स्त्री० प्रियायाम् । प्रियस्या-
म् ॥

वल्लरम् । न० वल्लुरे ॥

वल्लरिः । स्त्री० मञ्जुवर्णि ॥

वल्कायः । पुं० तक्षकपक्ष्मे । वल्का०
इ० भा० ॥ वल्कते । वल्कगती ।
वा० अयन् ॥

वल्कायणी । स्त्री० वल्कयिण्याम् ॥

वल्कयिणी । स्त्री० तरुणवल्सायाङ्गवि०
वाखडी० इ० भा० ॥ वल्कयस्त-
रुणवल्सः ० सास्यस्याः । अतद्वनि-
ठनावितीनिः । अट्कुप्वाडिति
णत्वम् । डीप् ॥

वह्निः । अ० वाह्नि ॥ वहति । वह०
इस् ॥ ववयोरभेदः ॥

वहु । त्रि० त्यादिसङ्ख्यासु ॥ विपुले
। भूयसि ॥ वंहते । वहिष्ठवी ॥
लङ्घिवंक्षोर्नलीपश्चेत्युः ॥ स्त्रियां०
वह्नादित्वात्० पाक्षिकोडीषभावः ।
डीष्पक्षे० वह्नी ॥

वहुकः । पुं० कर्कटे ॥ अर्क ॥ दाल्

बहुयन्यः

हे । जलखातके ॥ वि० बहुभिः क्री-
ते ॥ सङ्ख्यावाचतिशदन्तायाः
कन् ।

बहुकण्टकः । पुं० चूटगोचुरे । यथा
से । हितासे ।

बहुकण्टका । स्त्री० चण्डिमन्याम् ।

बहुकण्टा । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥

बहुकन्दः । पुं० शूरणे ॥

बहुकन्दा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥

बहुकरः । पुं० वक्रायीवे ॥ उष्ट्रे ॥

त्रि० खलपि ॥ स्त्रियांबहुकरा ॥

बहुकार्यकर्तरि । बहुकरोतिभयंसं-

माष्टि । किंयत्तद्वहुपुक्तजोविधा-

नमित्यच् ।

बहुकरी । स्त्री० बहुकरभायायाम् ॥

पुं० यागलक्षणेऽङ्गीष् । सम्मार्जन्या-
म् ॥

बहुकर्णिका । स्त्री० चाखुकर्ण्याम् ।

बहुकूर्चः । पुं० मधुनालिकेरके ॥

बहुक्षमः । पुं० वृद्धे ॥ बहुक्षमते ।

क्षमूष् । ईक्षिन्मिभ्याश्चेतिणः ।

बहुगन्धम् । न० त्वचे । पुं० कुन्दुरके ॥

बहुगन्धदा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥

बहुगन्धा । स्त्री० चम्पकलिकायाम् ।

यूथिकायाम् ॥ कृष्णाजीरके ॥

बहुगर्द्वावाक् । त्रि० कुस्मितबहुवादि-

नि । जल्पाके । बहुगर्द्वावागस्य ॥

बहुयन्यः । पुं० भावुके ॥ बहुवीय-

न्ययोयस्मिन् ।

बहुदुग्धा

बहुच् । पुं० प्रत्ययविशेषे । सचप्रकृ-
तेः पूर्वभवति । प्रकृतेर्लिङ्गचभञ्ज-
तेः । स्यादीषदसमाप्नोतुबहुच्प्रकृ-
तिलिङ्गकः ॥

बहुच्छिन्ना । स्त्री० कन्दगुड्याम् ॥

बहुतन्त्रीः । त्रि० बहुतन्त्रीविशिष्टे ॥ यथा

। बहुतन्त्रीः कायः । बहुतन्त्रीर्यावा ।

बहुतन्त्रिशरीरम् । बहुस्तन्त्र्योयस्मि-

न् । नाडीतन्त्रोः स्वाङ्गि० इ० नकप् ॥

बहुतन्त्रीकः । पुं० बहुतन्त्रविशिष्टे ।

यथा । बहुतन्त्रीकः पटः । बहुत-

न्त्रीकावीणा । बहुतन्त्रीकंवासः । बहु-

स्तन्त्र्योयस्मिन्कप् ॥

बहुतरकणिशः । पुं० रागीधान्ये ॥

बहुता । स्त्री० बहुत्वे ॥

बहुतिक्ता । स्त्री० काकमाच्याम् ॥

बहुतिथः । त्रि० बहुसङ्ख्याके ॥

बहूनांपूरणः । तस्यपूरणेऽट् । व-

हुपुगगुणसङ्ख्यातिथुक् ॥

बहुतृणम् । न० तृणकल्पे ॥ ईषदस-

माप्तृणम् । विभाषामुपोबहुच्

पुरस्तात् ।

बहुत्वम् । न० बहुतायाम् । बहुर्भा-

वः । तस्यभावस्त्वतलो ।

बहुत्वकः । पुं० भूर्जद्रुमे ॥

बहुत्वक्

बहुदुग्धः । पुं० गोधूमे ॥

बहुदुग्धा । स्त्री० बहुदुग्धलायाम् । बहु-

क्षीरायांगवि । बहुदुग्धयस्याम् ॥

बहुपत्रिका

बहुदुग्धिका । स्त्री० स्नुहोष्ठे ॥
 बहुधा । अ० अनेकप्रकारे ॥ बहुवः
 प्रकाराः । सङ्ख्यायाविधार्यधावा ॥
 महा । बहुवारान् । इति० क्रियाभ्या
 वृत्तिगणने० विभाषावहोधाऽविप्रकृ
 ष्टकालवृत्तिधा । बहुधाबहुकृत्वोवा
 दिवससम्भुक्ते ॥

बहुधान्यः । पुं० वत्सरविशेषे ॥ सु-
 भिचंक्षेममारोग्यप्रशान्ताः पार्थि
 वाः प्रिये । तत्करोपहतं वित्तं बहु
 धान्यविरानने ॥ १२ ॥ अतिशय
 धान्यविशिष्टे ॥

बहुधारम् । न० वस्त्रे ॥

बहुनाडिः । त्रि० काये ॥ नाडीतन्
 त्र्योः स्वाङ्गवृत्तिनकप् ॥

बहुनाडीकः । त्रि० स्तम्भे ॥ दिवसे
 ॥ बहुनाडीयस्मिन् । कप् ॥

बहुनादः । पुं० शङ्खे ॥

बहुनामा । पुं० असङ्ख्यातनामनि
 परमेश्वरे ॥ बहुनिनामानियस्य ॥
 सर्वास्थे तानिनामानिपरस्यब्रह्मणो
 हरेरितिपुराणोक्तः ॥

बहुपटः । त्रि० ईपट्टनेपटौ ॥ बहुषु
 कर्ममुदत्ते ॥

बहुपत्रः । पुं० पलाण्डो न० अ-
 भके ॥ त्रि० अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपत्रा । स्त्री० तरुणौपुष्पे ॥

बहुपत्रिका । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 मेथिकायाम् ॥ महाशतावर्याम् ॥

बहुफलः

बहुपत्री । स्त्री० त्रिङ्गिन्याम् ॥ गृह
 कन्यायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ जतुका
 कायाम् ॥ वृहत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा
 याम् ॥

बहुपर्णः । पुं० सप्तच्छदवृक्षे ॥ त्रि०
 अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपर्णिका । स्त्री० आखकस्याम् ॥

बहुपर्णी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

बहुपात् । पुं० वटवृक्षे ॥

॥ बहुवः पादाश्रयः । सङ्ख्यास-
 पूर्वस्य ॥

बहुपादः । पुं० वटवृक्षे ॥

बहुपुत्रः । त्रि० अनेकसुतविशिष्टे ॥

बहुपुत्रा । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुपुत्री । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

बहुपुष्पः । पुं० पारिभद्रवृक्षे ॥

बहुपुष्पिका । स्त्री० धातक्याम् ॥
 बहुपुष्पी । स्त्री० धातक्याम् ॥

बहुप्रजः । पुं० मुञ्जतृणे ॥ शृकरे ॥
 त्रि० अनेकसन्तानयुक्ते ॥

बहुप्रतिज्ञः । पुं० अनेकपदमङ्गीर्ण
 पूर्वपक्षविशिष्टव्यवहारे ॥ त्रि० अ-
 नेकप्रतिज्ञायुक्ते ॥

बहुप्रदः । त्रि० अतिदातरि । वदान्ये
 । दानशौण्डे ॥ बहुप्रददाति । प्रे
 दाच्चद्रतिकः ॥

बहुप्रसूः । स्त्री० कृमिलायाम् । बहु
 सन्तानप्रसवकारिण्याम् ॥

बहुफलः । पुं० कदम्बे । नीपे ॥ वि

बहुमूली

कङ्कते ॥ तेजः फले ॥
 बहुफला । स्त्री० भूम्यालकाम् ॥
 त्रिविकायाम् ॥ माषपर्णाम् ॥ का
 कमाच्याम् ॥ अपुष्याम् ॥
 बहुफलिका । स्त्री० भूवट्याम् ॥
 बहुफली । स्त्री० आमलक्याम् ॥ मृगे
 वारौ ॥
 बहुफेना । स्त्री० सातलायाम् ॥
 बहुवलः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० अतिशय
 वलयुक्ते ॥
 बहुमञ्जरी । स्त्री० तुलस्याम् ॥
 बहुमतः । त्रि० बहूनांसम्यते ॥ नात्य
 त्संस्कृतेनैवनात्यन्तदेशभाषया ।
 कथांगोष्ठीपुक्थयंज्ञोक्तेबहुमतोभवे
 त् ॥
 बहुमलः । पुं० सीमके ॥ त्रि० अने
 कमलयुक्ते ॥
 बहुमार्गः । पुं० न० चत्वरि ॥ बहूनां
 मार्गः समाहारोवा । त्रि० अनेक
 पथयुक्ते ॥
 बहुमूर्तिः । स्त्री० वनकापांसे ॥ त्रि०
 नानाकारे ॥
 बहुमूर्धा । पुं० विष्णौ ॥
 बहुमूलः । पुं० इक्षुटे ॥ शिखौ ॥
 स्थूलशरे ॥ त्रि० अनेकमूलयुक्ते ॥
 बहुमूलकः । पुं० इक्षुटे ॥ न० उ-
 शीरे ॥
 बहुमूला । स्त्री० शतावर्याम् ॥
 बहुमूली । स्त्री० माकन्द्याम् ॥

बहुलः

बहुमूल्यः । त्रि० महाधने । महार्घ-
 वस्तुनि ॥
 बहुयाज्यः । पुं० अनेकयजमाने ॥
 बहुवीभूयांसोयाज्यायाजनौयायस्य ॥
 बहुरन्ध्रिका । स्त्री० मेदाशाम् ॥
 बहुरसा । स्त्री० महाज्योतिष्पत्त्याम् ॥
 बहुरुहा । स्त्री० कन्दगुड्याम् ॥
 बहुरूपः । पुं० शिवे ॥ विष्णौ ॥
 धूनके । सर्जरसे ॥ सरटे ॥ स्मरे ।
 कामदेवे ॥ ब्रह्मणि ॥ कुन्तले ।
 केशे ॥ बुधप्रभेदे ॥ बालयुवादिरूपे
 देवनरादिरूपिजीवे ॥ बहुरूपद्रवा
 भातिमाययाबहुरूपया । रश्ममाशो
 गुणेष्वस्याममाहमितिब्रूम्यते ॥ ना
 नाकृतिगम्यत्वात् । बहूनिरूपाण्य-
 स्य ॥ त्रि० नानारूपयुक्ते ॥
 बहुरूपकः । पुं० जाह्नकजम्बी ॥
 बहुरूपा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बहुरेखा । स्त्री० प्रचुरदीर्घचिह्नायाम् ॥
 बहुरेखायुक्तायाः स्त्रियादोषोयथा ।
 रेखाभिर्बहुभिः क्लेशंस्वल्पाभिर्ध-
 नहोनताम् । रक्षाभिः सुखमाप्नो-
 तिकृष्णाभिः प्रेष्यतां व्रजेत् ॥
 बहुरेताः । पुं० ब्रह्मणि ॥
 बहुरोमा । पुं० मेघे ॥ त्रि० लोमशे ॥
 बहुलः । पुं० अज्जी ॥ कृष्णपक्षे ॥
 न० विहायति । आकाशे ॥ सित
 मरिचे ॥ त्रि० पाण्ये ॥ कृष्णवर्णे ॥
 बहून्अर्थान्लाति । ला० । आतो

बहुवार :

नुपेतिक : ॥ बहुनिवीजानिलाति
वा ॥

बहुलगम्भा । पुं० एलायाम् ॥

बहुलच्छदः । पुं० रक्तशिखौ ॥

बहुलवणम् । न० चौषरके ॥

बहुलवल्कलः । पुं० भूर्जः ॥ चारे
पियालि ॥

बहुला । स्त्री० नीलिकायाम् ॥ एला
याम् ॥ गवि । धेनौ ॥ देवीविशे
षे ॥ टाप ॥

बहुलाः । स्त्री० भूमि० कृत्तिकासु ॥

बहुलिमा । पुं० । बहुलत्वे ॥ बहुल
स्यभावः । इमनिच् ॥

बहुलौकतम् । त्रि० अपनीततुच्छधा
न्यधान्यादी । पूते ॥ अष्वहुलंबहु-
लमकारि । अमृततज्ञावेचिः । अ
रुचौ ॥

बहुवचनम् । न० येनबहुवोर्थाउच्यन्ते
तस्मिन् ॥ बहुनासर्थानांवचनम् ।

बचेः । करणेल्द्युट् । कर्मणिषष्ठ्या
समासः ॥

बहुवल्कः । पुं० प्रियालि ॥

बहुवल्ली । स्त्री० डोडिजुपे ॥

बहुवारः । पुं० उदाले । शिली ।

श्रीघ्रांतके । लसोडा० इ० भा० ॥

बहुवारोविषम्फोटव्रणवीसर्पकुष्ठनु

त् । मधुरस्तुवरस्तित्तः केश्यश्चक

फपित्तद्वत् ॥ फलमामन्तुविष्टभि

रुक्षंपित्तकफास्रजित् । तत्क्व

बहुसन्तति :

मधुरंस्निग्धंश्रीघ्रांतशीतलंगुरु ॥

बहुवारकः । पुं० श्रीघ्रांतके । बहुवा

रे ॥ बह्वन्वारयति । वृश् । शि

कन्तः । कृन्शिल्पिसंज्ञयोरपूर्व-

स्यापि ॥

बहुविधः । त्रि० विविधे । नानारूपे
। पृथग्विधे ॥ बहवोविधायस्य ॥

बहुविस्तीर्णा । स्त्री० कुचिताकाम् ॥

बहुबीजम् । न० गरडगात्रे । आढ्ये ।

बहुवीर्यः । पुं० विभीतके । तण्डु-
लीयशाके । शान्मलितृक्षे ॥ मरुवे ॥

बहुवीर्या । स्त्री० भूम्यामकक्याम् ॥

बहुव्रीहिः । पुं० प्रायोन्यपदार्थप्रधा
नेसमासविशेषे ॥ सचसप्तधा ।

द्विपदः । बहुपदः संख्योत्तरः संख्यो

भयपदः दिगन्तराललक्षणः व्यतिहा

रलक्षणः सहपूर्वपदश्चेतिभेदात् ॥

त्रि० प्रचुरधान्ययुक्तं ॥

बहुशत्रुः । पुं० षटके ॥

बहुशल्यः । पुं० रक्तखदिरि ॥ त्रि०

अनेकशल्ययुक्तं ॥

बहुशः । अ० भूरिशब्दार्थे ॥ बह्वनि

। बहुल्यार्थाक्कारकादन्यतरस्या

म् ॥

बहुशाखः । त्रि० अनेकभेदे ॥

बहुशालः । पुं० कृष्णाम् ॥

बहुशिखा । स्त्री० जलशिप्यस्याम् ॥

बहुश्रवा । स्त्री० शङ्खकीतरौ ॥

बहुसन्ततिः । पुं० त्वक्सारप्रभेदे ।

बहुची

वेहुवांस० इ० गौ० भा० ॥ वि०
 अनेकसन्तानवति ॥
 बहुसम्पुटः । पुं० विष्णुकन्दे ॥
 बहुसारः । पुं० खदिरे ॥
 बहुसुता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 बहुसूः । स्त्री० शूकर्याम् । बहुप्रसवायाम् ॥
 बहुसूतिः । स्त्री० परेष्टुकायाम् । बहु
 पत्यायांगवि ॥ बहुसूतिर्यस्याः ॥
 बहुसन्तानप्रसवायाम् ॥
 बहुस्रवा । स्त्री० शल्लकीवृक्षे ॥ नाना
 चरणशीलायाम् ॥
 बहुस्वनः । पुं० पेचके ॥ वि० अनेक
 शब्दयुक्ते ॥
 बहुपक्ष्यः । पुं० शूकरे ॥ मूषके ॥
 वि० बहुसन्तानयुक्ते ॥
 बहुशी । वि० बहुभोजनशीले ॥ बहु
 शाविशिष्टे ॥
 बहुही । स्त्री० बहुर्थे । बहुदित्वान्
 डीष् ॥
 बहुक् । स्त्री० ऋग्वेदे ॥ न० भूक्ते
 विशिष्टे ॥
 बहुचः । पुं० ऋग्वेदिनिब्राह्मणे ॥
 बहुक्चोऽर्थे तव्यायेन । ऋक्
 पूरित्यः ॥
 बहुचची । स्त्री० अध्वर्याम् । अध्व
 र्युशाखार्ध्यायाम् ॥ बहुक्चो-
 ध्येतव्याययासेतिविग्रहः । अनृच
 बहुचाध्वेत्यर्थे वेतिवचनात् ॥
 ऋक्पूरित्यप्रत्ययः समासान्तः ॥

वाणिज्यम्

। यद्यपि० स्त्रीणां स्वाध्यायाध्ययनं
 प्रतिषिद्धम् ० तथापि पुराकल्पे
 ह्येतदासीत् । यथा । पुराकल्पे
 पुनारीणां मीश्वीवन्धनमिष्यते ।
 अध्यापनञ्च वेदानां सावित्रीवच
 नंतथेतियमवचनात् ॥ गोत्रञ्च
 चरणैः सहतिजातिच्चान्डी
 ष् ॥
 वा । स्त्री० गते ॥ गन्धने ॥ तन्तुसं
 ताने ॥
 वाढम् । न० दृढे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥
 भृशे । अतिशये ॥ वाहते । वाह
 प्रयत्ने । ओष्ठादिः । गत्यर्थेति
 क्तप्रत्यये० जुब्बस्वान्तेतिनिपातित
 म् । वि० अतिशायिनि ॥ क्रिया
 विशेषणेऽस्यक्तीवत्वम् । द्रव्यविशे
 षणत्वे तुवाच्यलिङ्गत्वम् ॥
 वाणः । पुं० पश्ययवर्गे ॥
 वाणिः । स्त्री० बत्तादीनां वपनक्रिया
 याम् । व्यूती ॥
 वाणिजः । पुं० वणिजि ॥ वाडवाऽ
 ग्नौ ॥ पणते । पण० । पणेरित्वा
 देशवः । स्वार्थे प्रज्ञाद्यण् ।
 वाणिजकः । पुं० वणिजि । वाडवा
 ग्नौ । धूर्त् ॥
 वाणिज्यम् । न० सत्त्यानृताख्यवैश्य
 वृत्तौ । वणिज्यायाम् । क्रयविक्रया
 दिलक्षणे वणिजकस्मिन् । वणि
 जांकस्मभावोवा । ब्राह्मणादित्वा

बाधक :

तत्पञ्च ॥

बाणिनी । स्त्री० नक्तक्याम् ॥ केका
याम् । मत्तयोषायाम् ॥ विदग्ध
वनितायाम् । अवश्यवर्णति ।
वर्णशब्दे । आवश्यकेति० यच्चादि
त्वाद्बाणिनिः । वयोरैक्यं ॥

बाणी । स्त्री० बाण्याम् ॥

बाधः । पुं० प्रतिबन्धके । व्याघाते ॥
अन्वयानुपपत्तौ ॥ अतिदिष्टपदार्थ
निवृत्तौ ॥ ज्ञानान्तरेण विषयासत्त्व
प्रतीतौ ॥ न्यायमते साध्याभाव
वत्पक्षे ॥ य० । ऋदोर्वाङ्गिमा
न् ॥

बाधकः । पुं० प्रतिबन्धके । आधिक्यं
बाधकत्वं हेतुः । बाधते । बाधु०
। गबुल् ॥ स्त्रीणां रोगविशेषे ॥
यथा । रक्तमाद्रीतयाषष्ठीचाङ्कुरो
जलकुमारकः । चतुर्बिधो बाधकः
स्यात् स्त्रीणां मुनिविभाषितः ॥
तेषां स्वभावं वक्ष्यामि यथाशास्त्रं वि
धानतः । एते षांपूजनं कार्यं ज
नैः सन्तानं काङ्क्षिभिः ॥ निः
सारणं स्थापनञ्च वलिदानं जपस्तथा
कर्त्तव्यो गुरुवाक्येन यथाशास्त्रं
विचक्षणैः ॥ चतुर्बिधो बाधकः
स्तु जायते ऋतुकालतः ॥ तस्य
लक्षणं यथा । व्यथा कम्प्यं तथा नाभेर
धः पार्श्वे स्तनेऽपि च । रक्तमाद्री
प्रदोषेण जायते फलहीनता ॥ मास-

बाधितः

मेकं हयं वापि ऋतुयोगो भवेद्यदि ।
रक्तमाद्रीप्रदोषेण फलहीना तदा भवेत्
॥ इति रक्तमाद्याः नेत्रे हस्ते भवेज्ज्वा
लायोनी चैव विशेषतः । लालासंयु
तरक्तस्य षष्ठी बाधकयोगतः ॥ मासै
केन भवेद्यस्या ऋतुज्ञानं हयं तथा ।
मलिना रक्तयोनिः स्यात् षष्ठी बा
धकयोगतः ॥ इति षष्ठाः ॥ उद्दे
गा गुरुतादेहे रक्तस्त्रावो भवेद्बहु । ना
भेरधो भवेच्छूलं चाङ्कुरः स तु बाधकः
॥ ऋतुहीना चतुर्मासं चिमासं वा भवे
द्यदि । कृशाङ्गी करपादे च ज्वालाचा
ङ्कुरयोगतः ॥ इति चाङ्कुरः ॥ स
शूलाचसगर्भाच्च शुद्धदेहात्परक्तिका ।
जलकुमारस्य दोषेण जायते बलहीन
ता ॥ या कृशाङ्गी भवेत्स्थूला बहुका
ल ऋतुस्तथा । गुरुस्तनी स्वल्परक्ता
जलकुमारस्य दूषणात् ॥ इति जलकु
मारश्च ॥ इति त्रैयकम् ॥ त्रि० बा
धाजनके ॥

बाधनम् । न० पीडायाम् ॥ प्रतिबन्ध
के ॥

बाधा । स्त्री० दुःखे । पीडायाम् ॥ नि
षेधे ॥ बाधृलोटने । गुरोश्चेत्यः ॥

बाधितः । पुं० हेत्वाभासविशेषे ॥ यस्य
साध्याभावः प्रमाणेन निश्चितः स
बाधितः । यथा । वज्रिरनुष्णो द्रव्य
त्वादिति । अत्रानुष्णत्वं साध्याभावः
। उपपत्त्यं स्पर्शनं प्रत्यक्षेण मृच्छते ॥ इ-

बांधव :

तिबाधितत्वम् ॥ त्रि० बाधायुक्ते ॥
पीडिते ॥ तारकादिभ्यादितच् ।
निवृत्ते ।

बाधिर्यम् । न० बाधिरत्वे ॥ बाधिरस्य
भावः । घ्यञ् ॥ कर्णरोगविशेषे ।
तस्य निदानम् । बाधिरऽदलोकनीयम् ।
। औषधन्तु । शुष्कमूलकशुण्ठीनां
चारोहिङ्गुलनागरम् । शुक्रं चतुर्गु-
णंदद्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् । बाधि-
र्यं कर्णशूलस्य पूयसावश्यकर्षणोः ।
क्रमयश्च विनश्यन्ति तैलस्थास्यप्रपूर-
णात् ॥

बाध्यः । त्रि० निराकरणयोग्ये । बा-
धितव्ये । बाधनीये ॥ न्यूनत्वं बा-
ध्यत्वे हेतुः ॥

बांधकिर्णयः । पुं० बंधुले । असती
सुते ॥ कौलटेये ॥ बंधक्याचपत्य-
म् । स्त्रोभ्याठकिक्ल्यास्यादित्वा
दिनडादेशश्च ॥

बांधवः । पुं० मित्रे । सुहृदि ॥ सगो-
त्रे । बंधी । ज्ञाती । स्वजने ॥ बां-
धवास्त्रिविधाः । आत्मबांधवाः० पितृ-
बांधवाः० मातृबांधवाश्चेति । यथोक्त-
म् । आत्मपितृष्वसुः पुत्रा आत्म-
मातृष्वसुः सुताः । आत्ममातुल-
पुत्राश्च विज्ञेया आत्मबांधवाः ॥ पि-
तुः पितृष्वसुः पुत्राः पितुर्मातृ-
ष्वसुः सुताः । पितुर्मातुलपुत्राश्च
विज्ञेयाः पितृबांधवाः ॥ मातुः

वाल :

पितृष्वसुः पुत्रा मातुर्मातृष्वसुः सु-
ताः । मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया
मातृबांधवाः ॥ इति ॥ बंधुरेव ।
प्रज्ञाद्यन् ॥

बाभवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पश्यवाभ-
वीम् ॥

बारकः । पुं० अश्वगतौ ॥ त्रि० निषे-
धके ॥

बारकी । पुं० शत्रौ ॥ चित्राश्वे ॥
पर्णाजीविनि ॥ पयोधौ ॥

बारकीरः । पुं० द्वारग्राहिणि ॥ बा-
डवे ॥ यूकायाम् ॥ वेणिवेधिन्या-
म् ॥ नीराजितहये ॥

बारणः । पुं० मतङ्गजे ॥ न० प्रतिषे-
धे ॥

बारवाणः । पुं० कञ्चुके ॥

बार्वटीरः । पुं० रङ्गे । चपुणि ॥

आन्मास्थि ॥ अङ्कुरे ॥ गणिकासुते ॥

वालः । पुं० कुन्तले । चिकुरे । कंच ॥

॥ अश्वसंवालके । किशोर ॥ अश्वस्य

वालधौ । द्रुमपुष्के ॥ नारिकेले ॥

पञ्चवर्षीयहस्तिनि ॥ य० । पञ्चवर्षी

गजोवालः स्यात्पोतोदशवर्षकः ।

इति ॥ पुष्के । मत्स्यांशेषे ॥ पुं०

न० ह्रीवेरे । वर्हिष्ठे । उदीच्यं ।

वाला० इ० प्र० गन्धद्रव्ये । सुग-

न्धिवाला० इ० च० भा० ॥ त्रि०

मूर्खे ॥ अविवेकिनि । शास्त्रार्थवि-

वेकज्ञानशून्ये । अल्पप्रज्ञे ॥ अर्भ

बाल :

के । माणवके ॥ अप्राप्तव्यवहारे ।
पञ्चदशवर्षादनधिकवयस्के इतिक-
श्चित् । षोडशवर्षपर्यन्तप्रथमवय-
स्के ॥ यथा । आपोडशाङ्गवेहालो-
यावत्क्षीरनिवर्त्तकः । इ० ॥ अत्र
मुश्रुतः । ऊनषोडशवर्षस्तुनरोवा-
लोनिगद्यते त्रिविधः सोऽपि दुग्धाशी
दुग्धान्नाशीतथान्नभुक् दुग्धाशीवर्ष
पयस्कंदुग्धान्नाशीग्रहयम् । तदुत्तरं
स । दन्नाशी एवं बालस्त्रिधामत इति ॥
अन्यत्राप्युक्तम् । आपोडशाङ्गवेहा-
लस्तुरुणस्तत उच्यते वृद्धः स्यात्
सप्ततेरुर्द्धवर्षीयान्नवतेः परम् ॥ इ०
॥ अनाथबालवृक्षानां रक्षिकाः सर्वदेव-
ताः ॥ अथ बालपरिचर्याविधिः ।
बालमङ्गे मुखंदद्यान्नचैनंतर्ज्जयेत्क-
ञ्चित् । सहसा बोधयेन्नैवनाथोग्यमु-
पवेशयेत् ॥ अथोग्यमुपवेशनासमर्थ-
म् । नालाप्यस्यापयेत्क्रीडेन निप्र-
शयने क्षिपेत् । रोदयेन्न कञ्चित् कार्यं
विधिमावश्यकं विना ॥ आवश्यकी-
विधिर्भेषजदानतैलाभ्यङ्गोद्वर्त्तना-
दिः । तच्चित्तमनुवर्त्तिततंसदैवानु-
मोदयेत् । संसेवितमना एवं नित्य-
सेवाभिवाञ्छयेत् ॥ बालातपतडिहृ-
ष्टिधृमानलजलादितः । निम्नोच्च-
स्थानतश्चापि रज्ज्वालं प्रयत्नतः ॥
बालस्य स्वभा । द्वितान्याह । अथ भ्यङ्गो-
द्वर्त्तने स्नानं नेत्रयोरञ्जनं तथा । वस

बालखिल्य :

नमृदुयत्तच्चतथामृदुनुलेपनम् ॥
जन्मप्रभृतिपथ्यानि बालस्यैतानि-
सर्वथा ॥ बालस्य कवलादेः समय
माह । कवलः पञ्चमाहर्षाद्विंशते-
श्चैव मैथुनमिति ॥ वलति । वलप्रा-
णने । ज्वलितीति शब्दः ॥ बाडते ।
बाडु आप्लाव्ये । पचाद्यज्वा ॥
यहा । बल्यते । बलसंवरणे । कर्म
णिघञ् । बालयति गृह्णन्तात्प-
चाद्यज्वा ॥ ऊनैकादशवर्षस्त्वपञ्चव-
र्षाधिकस्य च । चरेद्गुरुः मुहुर्वापि
प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यै ॥ ततो न्यूनतर
स्यास्य नापराधो न पातकम् । नचा-
स्य राजदण्डोऽपि प्रायश्चित्तं न विद्यत
इत्यङ्गिराः ॥

बालकः । पुं० शिशौ ॥ अज्ज्ञं ॥ ह्यबाल-
धी ॥ हस्तिपुच्छे ॥ अङ्गुरीयके ।
ह्रीर्वरे । सुगन्धिबाला० इ० प्र० ॥
बालकं शीतलं रुक्मं लघुदीपनपाचन-
म् । हृत्सासारुचिवीसर्पहृद्रोगस्त्व-
तिसारहृत् । वलये । केशे ॥ निर्व-
ले ॥

बालकप्रिया । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम्
॥ कदल्याम् ॥

बालकमिः । पुं० केशकीर्त्ति ॥

बालक्रीडनम् । न० बालकखिलाया-
म् ॥

बालक्रीडनकः । पुं० कपटके ॥

बालखिल्यः । पुं० तपोविशेषलब्ध-

बालधि :

संज्ञकेतापसान्तरे । नवान्नलब्धे प
र्वसञ्चित्त्यागिनि ॥ मुनिः शिषेपु
॥ केशजातावालखिल्याः ॥ येके
शास्त्रे बालखिल्या इति श्रुतेः ॥
बालगर्भणी । स्त्री० प्रथमगर्भव-त्यां
गवि । प्रष्टौद्याम् ॥ बालाचा-
सौगर्भणीच ॥
बालगोपालः । पुं० श्रीकृष्णमूर्तिं
विशेषि ॥
बालग्रहः । पुं० बालकग्रहविशेषि
॥ यथा बालग्रहाचनाचारात्पी
डयन्ति शिशुं यतः । तस्मात्तदुप-
मर्गेभ्योरक्षेपालप्रयत्नतः ॥ अथते-
षां नामानि । स्कन्दग्रहस्तु प्रथमः
स्कन्दापसारणवत् । शकुनीरेवती
चैव पूतनागन्धपूतना । पूतनाशी-
तपू बां चतयैव मुखमण्डिका । नव
मोनैममेयस्य प्रोक्ता बालहायशमी ॥
बालचण्डः । पुं० सिद्धसेने ॥ कार्ति
केये ॥
बालजीवनम् । न० जीरे । दुग्धे ॥
बालतनयः । पुं० खदिर ॥ बालाः
तनयाः पचायस्य ॥ बालकपुत्र ॥
बालतन्त्रम् । न० कुमारभृत्यायाम् । ग
र्भिण्यवेक्षणम् । बालचिकित्सायाम् ॥
बालदण्डम् । न० शप्ये । नवदण्डे ॥
बालदण्डम् ॥
बालधिः । पुं० केशसंयुते लाङ्गूले ॥
बालाधीयन्ति ऽत्र । करणाधिकरणे

बालमूलकम्

तिक्तिः ॥
बालपत्रः । पुं० खदिर ॥ यवास्ते ॥
दुरालभायाम् ॥ न० नूतनपर्णे ॥
बालपत्रकः । पुं० खदिरवृक्षे ॥
बालपाश्या । स्त्री० पारित्य्यायाम् ।
मीमन्तस्थितायां स्वर्णादिपट्टिकाया
म् ॥ वन्दी० वेणी० इ० भा० ।
सिन्ति० इ० गौ० भा० ॥ बालपाशे
॥ केशसमूहे साधुः । तत्र साधुरिति
यत् ॥ बालिषु पाश्यापाशसमूहो वा ॥
बालपुष्पिका । स्त्री० यूपिका
बालपुष्पी । याम् ॥
बालभद्रः । पुं० विषभेदे । शास्त्र
बालभद्रकः । पुं० वै ॥
बालभैषज्यम् । न० रसास्त्रे ॥ बाल
श्रीषधे ॥
बालभोज्यः । पुं० चणके ॥ त्रि० वा
लकभक्षणीये ॥
बालमुकुन्दः । पुं० श्रीविष्णोर्मूर्त्यन्तरे
॥ यथा । करारविन्दे न पद्मारविन्दं
मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् । बट
स्य पत्रस्य पट्टे गयानं बालं मुकुन्दं मन
सास्मरामि ॥
बालमूलकम् । न० लघुमूलके ॥ मूल
कंबालकरुच्यं स्वर्योष्णां पाचनं लघु ।
दोषत्रयज्वरश्वासनासाकण्ठाक्षिरो
गनुत् ॥ महत्तदेवरुक्षीणां गुणदो
षत्रयप्रदम् । स्निग्धसिद्धं तदेव स्याद्दो
षत्रयविनाशनम् ॥

बाला

बालमूषिका । स्त्री० गिरिकायाम् ॥

बालाचासीमूषिकाव ॥

बालयज्ञोपवीतम् । न० उपवीतवि

शेषि । उरस्कटे । पञ्चवटे ॥

बालयज्ञोपवीतकम् । न० बालयज्ञो

पवीते ॥

बालराजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥ पुं०

बालकश्रेष्ठे ॥

बालरोगः । पुं० बालककृम्याधी ॥

बालवायः । पुं० वैदूर्यप्रभवे० देशविशेषे ।

बालवायकम् । न० वैदूर्यमणौ ॥

बालवासः । न० केशरचितवस्त्रे ॥

त्रि० तदति ॥

बालवाद्यः । पुं० वनच्छागे ॥ त्रि०

बालकवहनये ॥

बालव्यजनम् । न० चामरे । रोमगु

च्छे । प्रक्षीर्णके ॥ बालव्यजनमोज

म्यं मन्त्रिकाक्षीन्व्यपोहति बाल-

कस्य व्यजने ॥

बालव्रतः । पुं० पञ्चचोरे सिंहके

ली । मञ्जुघोषे । पूर्वजिने ॥

बालसंध्याभः । पुं० अरुणवर्णे ॥

त्रि० तदति ॥

बालसूर्यः । पुं० उदितमात्रेऽर्के ॥

न० वैदूर्यमणौ ॥

बालहस्तः । पुं० केशयुक्तलाभूतमात्रे

। बालधी ॥ बालः ० हस्तपुष्प-

दंशादिवाक्छात् ॥

बाला । स्त्री० युव्याम् ॥ योषायाम् ॥

बालिखिल्यः

हरिद्रायाम् ॥ मल्लिकाप्रभेदे ॥ अ

स्वष्ठायाम् ॥ नीलभिव्याम् ॥ एक

वर्षवयस्कायांगवि ॥ यथा । वर्षमा

चातुवालास्मादतिवालाद्विवाषिकी

॥ षोडशवर्षीयायां स्त्रियाम् ॥ बा

लाषोडशवर्षीकीत्युक्तेः ॥ शरदि

यीष्मकाले च बालाशस्या च हर्षदा ॥

देवताविशेषे ॥ वयसि प्रथमेऽपि

प्राप्ते ॥ अजादिस्वाहाप् ॥ घृतकुमा

र्याम् ॥ ह्रीवरे ॥ कन्यायाम् ॥

बालाक्षी । स्त्री० केशपुष्टा ॥ इ० गौ०

भा० प्र० वृत्ते । दुर्गपुण्याम् ॥

बालातपः । पुं० प्रथमोदितादित्य ता

पे ॥ कन्यार्कातपे ॥

बालार्कः । पुं० प्रातःकालिके सूर्ये ॥

कन्याराशिस्थे सूर्ये ॥ यथा । शुष्क

मासं स्त्रियो वृद्धा बालार्कस्तस्मिन् दधि

प्रभाते गीयुन निद्रासद्यः प्रोणहरा

णिषट् ॥

बालिः । पुं० ऐन्द्रे । सुग्रीववानर

भातरि ॥

बालिका । स्त्री० बालायाम् । कन्याया

म् ॥ बालुकायाम् ॥ पत्रकाहलाया

म् । पिच्छोलायाम् ॥ कर्णभूषणे ।

बाली० वृत्ति० सा० ॥

बालिखिल्यः । पुं० ऋषिदिशेषेषु ॥

पुलस्त्यकन्यायां सत्रत्यां ० क्रतोः प-

ष्टिराहस्रसङ्ख्यात्पुत्रेषु ॥ तेषां

उपरिमाणाः ॥

वालुका

वाली । पुं० ऐन्द्रे । इन्द्रपुत्रे वानर
 राजविशेषे सुग्रीवभातरि ॥ नमस
 स्कुचितः पन्थायेन वालीहतोगतः
 । समयेतिष्ठसुग्रीवमावालिपथम
 न्यगाः ॥ त्रि० वालविशिष्टे ॥
 वालिनी । स्त्री० अश्विनानक्षत्रे ॥
 बालिपुत्रः । पुं० अङ्गदे । तारेये ॥
 वालिमा । पुं० बालतायाम् । बाल
 स्यभावः । पुं० इमनिच् ॥
 वालिशः । त्रि० शिशौ । मूर्खे ॥ वा
 लिशस्य मत्स्यवेधनस्यायमधिकारी
 मूर्खत्वादपूज्यत्वात् । तस्येदमित्य
 ण् ॥ वाडनम् । वाड् । इन् ।
 वालिश्यति । शो० आतोनुपेतिक् ॥
 वालिश्यम् । न० मूर्खत्वे ॥ वालिश
 स्यकर्मभावोवा । ब्रा० प्यञ् ॥
 वालिहन्ता । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥
 वाली । स्त्री० मध्यं ॥ खनाम्नाप्रसि
 द्धे ० अलङ्कारविशेषे ॥
 वालीशः । पुं० मूत्रकृच्छरोगे ॥
 वालुः । स्त्री० एलवालुकनान्निगंधद
 र्भ्ये ॥
 बालुकम् । न० एलवालुके ॥ बलते
 । बलप्राप्तने । वा० उण् । स्तार्थिक
 न् ॥ पुं० पानीयामलके ॥
 बालुका । स्त्री० सिकतासु । बालू०
 इ० भा० ॥ बालुकालेखनीशीता
 व्रणोरः क्षतनाशिनी ॥ टाप् ॥ क
 पूर्दे ॥ कर्कश्याम् ॥ यन्त्रविशेषे ॥

वालुकी

वालुकागडः । पुं० वालियामच्०
 इ० गौ० प्र० मत्स्ये । सिताङ्गे ॥
 बालुकात्मिका । स्त्री० शर्करायाम् ॥
 त्रि० बालुकामये ॥
 बालुकाप्रभा । स्त्री० मरकविशेषे ॥
 बालुकामयः । त्रि० सैकते ॥
 बालुकायन्त्रम् । न० औषधपाकार्थ
 यन्त्रविशेषे । यथा । भाण्डे वितस्ति
 गभीरेमध्ये निहितकूपके । कूपिका
 कण्ठपर्यन्तं बालुकाभिश्च पूरिते ॥
 भेषजंकूपिकासंख्यं वह्निनायत्रपच्य
 ते । बालुकायन्त्रमेतद्विषयन्तत्रबुधैः
 स्मृतम् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
 बालुकास्वेदः । पुं० तप्तबालुकाभि
 स्तापने ॥ यथा । बालुकाप्लवतेस्वे
 दान्कारयेद्रूक्षनिर्मितान् । स्निग्धः
 स्वेदोनिषिद्धोऽत्रविनाकेवलवातजान्
 ॥ खर्परभृष्टपटस्थितकाञ्चिकसंसिक्त
 बालुकास्वेदः । शमयतिवातकफा
 मयमस्तकशूलाङ्गमङ्गादीन् ॥ सोत
 मांसार्दवंक्तृत्वानीत्वापावकमाशय
 म् । हत्वावातकफस्तम्भंस्वेदोज्जर
 मपोहति ॥ इ० भा० प्र० ॥
 बालुकी । स्त्री० कर्कटीभेदः । बहुफला
 याम् । स्निग्धफलायाम् ॥ बालुकी
 वातशमनीशीताहृद्याशमापहा ।
 पित्तास्रशमनीरुच्याकुरुतेकासपीन
 सौ ॥ स्याद्बालुकीशरदिवर्षजदोषका
 र्चीहिमन्तजाचखलुपित्तहराचरुच्या

बाल्मीकीय :

क्षिप्रं करोति खलु पीनसमर्षपक्वाप-
क्तास्वतीवमधुराफलकारिणी च ॥

इ० रा० नि० ॥

बालुका । स्त्री०) इवारी । कर्कश्याम् ॥
बालुकी ।

बालूकः । पुं० विषप्रभेदे ।

बालेयः । पुं० गर्दभे ॥ रासभे ॥

अङ्गारवल्ल्याम् ॥ दैत्यविशेषे ॥ चा-
णक्यमूलके ॥ त्रि० मृदौ । कोमले
॥ बलिहिते । वल्यर्थे । पूजायोग्ये
बलये उपहाराय हितम् । इदिरूप
धिवलेढम् ॥ वल्लिरपत्यं वा । गृष्ट्या
दित्वात्० ढम् ॥

बालेशशाकः । पुं० अङ्गारबल्ल्याम् ।

वर्वरे भाग्याम् ॥ बालेयशशाकः
। गर्दभमन्त्रशाकत्वात् ॥

बालेष्टः । पुं० बदरे ॥ त्रि० बालका
भिलषिते ॥

बालोपवीतम् । न० बालकपरिधान-
वस्त्रे । पञ्चावटे ॥

बाल्मीकिः । पुं० मुनिविशेषे । रामा-
ग्रणवक्त्रारि ॥ बल्मीकस्थनाकोरपत्य-
म् । बल्मीकप्रभवो यस्मात्तस्माद्वा
ल्मीकिरित्यसाविति वल्मवैवर्त्तीक्ते
बल्मीकप्रभवत्वेन गौणपुत्रादिवद्गौ-
णमस्य बल्मीकापत्यत्वं गृहीत्वेव साधु-
रपत्यार्थः ॥ यद्वा । बल्मीक इति०
ऋषिविशेषस्य संज्ञेत्याहुः ॥

बाल्मीकीयः । त्रि० बाल्मीकिसम्बन्धि

बाहुः

नि । तस्येदमित्यर्थे । वृषाण्डः ॥

बाल्यम् । न० अस्याविशेषे । शै-
शवे ॥ त्रिथिष्वर्षमतं बाल्यमित्यु-
क्तेः पञ्चदशवर्षपर्यन्तावस्थायामि-
त्यर्थः ॥ चापल्ये ॥ ज्ञानि-
नो बस्याविशेषे । ज्ञानमनाविष्कु-
र्वन्नगर्वितत्वे । दम्भदर्पाहङ्कारादिरा-
हिष्ये । युक्तितः सुतार्थानुसन्धान-
कुशलत्वे ॥ बालस्यभावः कर्मवा ।
। ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् । पुरोहि-
तादित्वाद्यम्वा ॥

बाष्पः । पुं० न० नेत्रजले ॥ ऊष्मणि
॥ बाधते नेत्रम् । बाधुः । खण्डशि-
ल्पशम्भवाप्तरूपपर्यतत्त्वाः । इति
प्रत्ययः ॥ धातोः षादेशश्च निपा-
त्यते ॥ बाष्पमूष्माशु० इत्यमरः ॥

बाहुः । पुं० स्त्री० कक्षादङ्गुल्यग्रप-
र्यन्तावयवविशेषे । भुजे । प्रवेष्टे ।
दोषिणि । बांह० इ० भा० ॥ अस्य-
शुभाशुभलक्षणं यथा । उदङ्बाहुः
पुरुषोऽधवन्धमवाप्नुयात् । दीर्घं वा
हूर्भवेद्राजा समुद्रवचनं यथा ॥ प्रल-
म्बबाहुरैश्वर्यं प्राप्नुयाद्गुणसंयुतम् ।
ह्रस्वबाहुर्भवेद्दासः परप्रेष्यकरस्त-
था । वामावर्तमुजायेतुये च दीर्घं भु-
जानरः ॥ संपूर्णबाह्वोयेतुराजान-
से प्रकीर्तिता इति० ॥ कूर्परस्योर्ध्वं
भागे ॥ बाधते । बाधुः । अर्जिह-
शिकस्यमिपशिवाधामृजिपशितुक

बाहुदा

धुक्दीर्घहकाराच्चेतिकुर्हश्चाऽन्त्य
स्य ॥ सगणे० पुं० ॥ रवेः पार्श्व
गे ॥

बाहुकः । पुं० नलाभिधमृपे । पुंस्थ
श्लोके । अश्वविदि । नैषधे ॥
त्रि० बाहुभ्यांतरतियभस्मिन् ॥
नौदव्यचष्टन् । स्त्रियाम्० । बाहु
का ॥

बाहुकुण्ठः । त्रि० कुण्ठितबाहुयुक्ते
। कुम्भे । दोगडौ ॥

बाहुकुन्यः । पुं० गरुति । पक्षे ।
पतत्रे । पङ्ख० इ० भा० ॥

बाहुजः । पुं० ज्ञत्रिये । कोरे ॥
स्वयञ्जाततिले ॥ त्रि० बाहुजाते
॥ बाहुभ्यांजातः । पञ्चम्यामजा
तावितिङः ॥ बाह्वोर्जातोवा । स
प्तम्यांजनेङ् ॥

बाहुत्राणम् । न० अस्त्राघातवारणा
र्थं बाहुवङ्गलीहादौ । बाहुले ॥

बाहुदणौ । पुं० इन्द्रे ॥

बाहुदा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ सैत
बाहिन्यांनद्याम् ॥ कदाचिल्लिखि
तस्पर्षे भातुः शून्याशमेफलभक्त
याद्राज्ञाबाह्वकिन्नौ० तीचास्यांतप
स्यतस्तस्यजाताविच्यतः ० बाह्व०
किन्नौदत्तवतीलिखितस्पर्षेः । डुदा
ञ् ० । आतीनुपेतिकः ॥ यहा
। बहुदस्यकार्तवीर्यस्ययम् । ते
नावतारितत्वात् । तस्येदमित्य

बाहुसहस्रभृत्

ण् ॥

बाहुभूषा । स्त्री० कियूरे ॥ बाहुभूष
णमात्रे ॥

बाहुमूलम् । न० कक्षे । काख० इ०
भा० ॥ बाह्वोर्मूलम् ॥

बाहुयुद्धम् । न० नियुद्धे । दोर्भ्याम्
सङ्ग्रामे । बाहुभिर्युद्धम् ॥

बाहुलः । पुं० कार्तिकमासे । ऊर्ज्ये
॥ बहुलाकृतिका० तत्रायुक्तापौर्ण
मासी० बाहुली । बाहुलीपौर्ण
मासस्थिन् । सास्मिन्पौर्णमासी
त्यण् ॥ अम्नौ ॥ शाक्यमुनेः भुते
। यशोधरये ॥ न० बाहुचार्य ॥

बाहुलकम् । न० प्राचुर्ये ॥ यथा ।
कचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः
क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव । विधे
विधानम् बहुधासमीच्य चतुर्वि
धं बाहुलकं वदन्ति ॥ बहुलस्य भा
वः । इन्द्रमनोज्ञादिभ्यश्च तिवु
ञ् ॥

बाहुल्यः । पुं० कार्तिकेये । गुह्ये ।
स्कन्दे ॥ बहुलानां कृतिकानाम
पक्ष्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ॥

बाहुल्यम् । न० बहुत्वे ॥ बहुलस्य
भावः । ष्यञ् ॥

बाहुशर्धी । पुं० इन्द्रे ॥ बाह्वो
स्वीययोरेवशर्द्धोवलंस्य ॥

बाहुसहस्रभृत् । पुं० कार्तवीर्यार्जुने
॥ बाह्वनांसहस्रम्० विभक्तिः ।

वीभत्स :

डुभृञ् । क्तिप् । तुक् ॥

बाह्वबाह्वि । अ० बाहुयुवे ॥ बाहु
स्याबाहुभ्यांप्रहृत्येदं युङ्गं प्रवृत्तम् ।
तत्रते नेदमितिस्वरूपे ० इतिवह्वी
ह्री ० इच् कस्म व्यतिहारइतीच्
समासान्तः । अन्येषामपिदृश्यत
इतिदीर्घः । ओर्गुणः । अच् ।
तिष्ठद्, प्रभृतिषु पाठादव्ययीभावा
दव्ययत्वम् ॥

बिटूरः । पुं० देशविशेषे ॥ यत्रबाल
वायजः संस्क्रियते ॥

विभित्सा । स्त्री० भेत्तुमिच्छायाम्
॥ भिटिर् ० । सन् हलन्ताच्चेति
कित्वाङ्गुणाभावः । अप्रत्ययादि
त्यकारप्रत्यये ० टाप् ॥

विभ्यत् । त्रि० वेपमाने ॥ विभीतेः
शतरि० नाभ्यस्ताच्छतुरितितनुमभा
वः ॥

विभाणः । त्रि० दधाने ॥ भृञः
कर्त्तरिगानच् ॥

वीभत्सः । पुं० अर्जुने । पार्थे ॥ त्रि०
क्रूरे ॥ घृणात्मनि ॥ विकृते ॥ रस
विशेषे ॥ जुगुप्सास्यायिभावस्तुवीभ
त्सः कथ्यते रसः । नीलवर्णो महाकाल
दैवतीयमुदाहृतः ॥ वधे निन्दा
यांसन् । भावे ० घञ् ॥ यद्वा । अ
प्रत्ययात् । वीभत्साऽस्त्यच् । अर्ण
आद्यच् ॥ यद्वा । वीभत्सते ० वी
भत्स्यतिवाऽनेनवा । वधवन्धने । स

वुङ् :

व्रन्तः । मान्वधेत्यभ्यासदीर्घः ।

पचाद्यच् ० घञ् ० घोवा ॥

वीभत्सा । स्त्री० वीभत्से ॥

वीभत्सुः । पुं० अर्जुने । विजये ॥

वुकः । पुं० वुक् ॥

वुक्कः । पुं० छागे ॥ न० अयमांसे ।

वुक्कायाम् ॥ वुक्क्यते । स्वादुत्वान्

मृग्यते । वुक्कभषणे । घञ् ॥ हृद-

ये । पुं० स्त्री० समये ० इतिरभ

सः ॥

वुक्कनम् । न० भषणे । श्वरवे ॥

वुक्का । स्त्री० वुक्के । हृदयान्तर्गतमांस

विशेषे ॥ मेदः शोणितयोः सारा

वुक्कयोर्युगलं भवेत् । तौतुपुष्टिक-

रौ प्रोक्तौ जठरस्थमेदसः ॥ हृद-

ये ॥

वुक्कारः । पुं० सिंहनादे केशरिध्व-
नौ ॥

वुक्की । स्त्री० वुक्के ॥

वुडिलः । पुं० ऋषिविशेषे । आश्रवत
राश्रवौ ॥

वुष्टः । पुं० लब्धवर्णे । विचक्षणो ।

बिटुषि । परिडते ॥ परमार्थदर्शि-

नि । ब्रह्मविदि ॥ विष्णोरवतारवि

शेषे । सर्वज्ञे । सुगगते । धर्मरा-

जे । जिने । अजिनमुते । मुनो-

न्द्रे ॥ यथा । ततः कलौ संप्रवृत्ते

सम्मोहाय मुरद्विषाम् । बुद्धोनाम्नाऽ

जिनमुतः कीकटेषु भविष्यति ॥

बुद्धः

ईश्वरनिरूपणे बुद्धविशेषाणां मतमा
ह । सर्वज्ञइतिसौगताः । निराव
रणइतिदिगम्बराः । लोकाव्यवहा-
रसिद्धइतिचार्वाकाः । शरीराख्ये-
वचेतनानि० गौरोहं जानामीत्या-
दिज्ञानेन० गौरवत्वञ्च नवत्वयोः
सामानाधिकरण्यानुभवादितिचा-
र्वाकाणां मतञ्च । तेषां मते जगतः
क्षणभङ्गत्वं । नन्वस्तु क्षणभङ्गः
पूर्वपुञ्जाच्चोत्तरपुञ्जोत्पत्तिः तथाच
पुञ्जनिष्ठकुर्वन्त्याख्यजातिविशेषः स्म-
रणजनकतावच्छेदकइतिनदोषइति
कुमुमाञ्जलिप्रथमस्तवकटीकायां रा-
मभट्टः ॥ बुद्धानां दशविधमतभेदमा-
ह । वदन्तिपुत्रआत्मेति १ दृढप्रा-
कृतबुद्ध्यः । देहआत्मेति २ चार्वा-
का० इन्द्रियाण्यपरे ३ चते ॥ तेऽ-
न्ये प्राण ४ स्ततो न्ये ते मन आत्मेति
५ बादिनः । बुद्धिरात्मेति ६ बौ-
द्धा वै० शून्यमात्मेति ७ तेऽपरे ॥
यान्त्रिकायज्ञपुरुषं सर्वज्ञं ८ सौग-
ताविदुः । निरावरणमाहुर्नदिग-
म्बरमतानुगाः ॥ चार्वाकाश्चापिलो-
कानां व्यवहारप्रसिद्धकम् १० । ब्र-
ह्मात्मप्रकाशः ॥ त्रि० बुधिते । ज्ञा-
ते । विदिते ॥ प्रशस्ता बुद्धिरस्य । अ-
शंकायुक् । प्राशस्त्यश्च सुगतिसाध-
कत्वात् ॥ यद्वा । बुद्ध्यते स्म । बु-
धश्च गमने । क्तः । दिवादिरनि-

बुद्धिः

ट् ॥ प्राबुद्धे ॥

बुद्धद्रव्यम् । न० स्तौपिके । ओघा०
इ० भा० ॥

बुद्धान् । त्रि० ज्ञातवति । ज्ञानि-
नि ॥

बुद्धान्तः । पुं० जागरे ॥

बुद्धिः । स्त्री० आत्मगुणे ॥ सर्वव्यव-
हारहेतुज्ञानं बुद्धिः । साद्विधा । अ-
नुभूतिः स्मृतिश्च । यथा । विभुर्वु-
द्ध्यादिगुणवान् बुद्धिस्तु द्विविधाम-
ता । अनुभूतिः स्मृतिश्च स्यादनु-
भूतिश्चतुर्विधा । प्रत्यक्षमप्यनुमिति
स्तयोपमिति शब्दजं ॥ इति नैयायि-
कमतैर्बुद्धेर्विभागईरितः । अध्यव-
सायलक्षणायां मनीषायाम् । धि-
पणायाम् । धियि ॥ अध्यवसायो-
बुद्धिः क्रियाक्रियावतोरभेदविव-
क्षया । सर्वव्यवहर्ता० अलोच्य० म-
त्वा० अहमत्राधिकृतइत्यभिमत्य० क-
र्तव्यमेतन्मयेत्यध्यवस्यति । (ः) तत-
श्च प्रवर्ततइतिलोकसिद्धम् । तत्र क-
र्तव्यमितियोयं निश्चयश्चितिसन्निधा-
वापन्नचैतन्यायाबुद्धेः सोध्यवसायो-
ऽसाधारणव्यापारः तदभेदाबुद्धिः
सच बुद्धेर्लक्षणम् । समानाममान-
जातीयव्यवच्छेदकत्वात् ॥ तच्चा-
तत्त्वविवेकसामर्थ्ये । महत्तत्त्वे ॥
अन्तःकरणे ॥ निश्चयात्मिकाया
मन्तःकरणवृत्तौ ॥ बुद्धिरुपलब्धि

बुद्धि :

ज्ञानमित्यनर्थान्तरम् । नतुसाङ्ख्या
नामिव० बुद्धितत्त्वस्य० महत्त्वापर
पर्यायस्यपरिणामविशेषोज्ञानम् ।

तथाच० बुद्ध्यादिपदवाच्यत्वमनुभव
सिद्धज्ञानत्वजातिरेववा० लक्षणम्

ज्ञानस्यभार्यायाम् । पश्यमेधा
म् । मती । श्रेमुष्याम् ॥ अध्यात्मं
बुद्धिरित्याहुःषडिन्द्रियविचारिणी
। अधिभूतसुमन्तव्यं ब्रह्मातवाधि
दैवतम् । इत्याश्वमेधिकपर्व । स-
त्त्वादिगुणभेदेनबुद्धेस्त्रैविध्यमीरित
म् । गीतायांवासुदेवेनचर्जुनायानु
पृच्छते । यथा । प्रवृत्तिनिवृत्तिश्च
कार्याकार्येभयाभये । वस्यंमोक्षश्च
यावेत्तिबुद्धिः सापार्थसात्त्विकी ।
१ ॥ यथाधर्ममधर्मश्चकार्यश्चाकार्य
मेवव । अयथावत्प्रज्ञानातिबुद्धिः
सापार्थराजसी ॥ २ ॥ अधर्मधर्म
मितियामन्यतेतमसावृता । सर्वा
र्थान्बिपरीतांश्चबुद्धिःसापार्थताम
सीति ॥ ३ ॥ भारतेमोक्षधर्मेष्टागु
णाः पञ्चप्रकीर्तिताः । यथा । इ
ष्टानिष्टविपत्तिश्चव्यवसायः समा
धिता । संशयः प्रतिपत्तिश्चबुद्धेःप
ञ्चगुणान्बिदुरिति ॥ इष्टानिष्टानां
वृत्तिविशेषाणां० विपत्तिर्नाशः ०
निद्रारूपावृत्तिरित्यर्थः । व्यवसायः
उत्साहः । समाधिता० चित्तवृत्ति
निरोधकृत्यर्थः । संशयः० कोटि

बुद्धिभेदः

द्वयस्पृक्ज्ञानम् । प्रतिपत्तिः प्रत्य
क्षादिप्रमाणवृत्तिः ॥ इतितट्टीका
॥ अस्याःसप्तगुणार्थया । शुश्रूषाश्रव
णस्त्वैवग्रहणधारणस्तथा । ऊहापो
होर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानसुधीमुणाः ॥

इति ॥ अस्यावृत्तयःपञ्च । यथा । प्र
माणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतय इ
ति । बुद्धातेऽनया । बुध० । जित् ॥

बुद्धितत्त्वम् न० बुद्धिस्वभावे ॥ तच्च
प्राकृतत्त्वादचेतनमिति० तदीयोध्य
वसायोप्यचेतनोघटादिवत् । एवं
बुद्धितत्त्वस्य० सुखादयोपिपरिणाम
भेदाच्चेतनाः० पुरुषस्तुसुखाद्यन
नुपङ्गीचेतनः । सोयंबुद्धितत्त्ववर्ति
नाज्ञानसुखादिनातत्रप्रति विम्बित
स्तच्छायापत्त्या ज्ञानसुखादिमानिव
भवतीतिचेतनोनुगृह्यते० चिच्छा
यापत्त्याच० अचेतनापिहिवुद्धिस्त
दध्यवसायश्चेतनद्रवमवति । उक्त
श्च । तस्मात्तत्संयोगादचेतनं चे
तनावदिबलिङ्गम् । गुणकर्तृत्वेच
तथा कर्तृवभवत्युदासीन इति ॥

बुद्धिधर्मः । पुं० धर्मादिपु० धर्मो
ज्ञानं विरागएष्वर्यम्० सात्त्विकमेत
द्रूपंतामसमस्माद्विपर्ययस्तम् ॥

बुद्धिभेदः । पुं० बुद्धेर्विचालने ॥
बुद्धिरहमेतत्कर्मकरिष्ये० एतत्
फलसुभोक्ष्ये० इति० तस्याः० भेदो
विचालनम्० अकर्त्तात्मोपदेशेन ॥

बुद्धिस्कन्धमय :

बुद्धिभ्रंसः । पुं० मतेर्विषयेषुपतनक
र्तरि ॥ रजोगुणे ॥

बुद्धिमान् । त्रि० बुद्धियुक्ते । ज्ञानवति
॥ तद्भुज्यतेयद्विजभुक्तशेषंसबुद्धि
मान्योनकरोतिपापम् आत्मज्ञान
वति । विवेकिनि ॥ प्रशस्तबुद्धी ॥
बुद्धेः प्राशस्त्यं नाम । शुश्रूषाश्रवणं चै
वग्रहणं धारणं तथा । ऊहा पोहोर्थवि
ज्ञानंतत्त्वज्ञानञ्चधोगुणाः ॥ प्रशंसा
यांमनुप् ॥

बुद्धियुक्तः । त्रि० बुद्धिमति ॥ परमा-
त्मसाक्षात्कारवति । समत्वबुद्ध्या
युक्ते ॥

बुद्धियोगः । पुं० आत्मबुद्धिसाधनभूते
निष्कामकर्मयोगे । आत्मतत्त्वविष-
येसम्यग्दर्शने ॥ अप्रचलितेनसम्यग्
ज्ञानस्थैर्यलक्षणेनसमाधिनायुज्यते
इति ॥ बुद्ध्याव्यवसायात्मिकयाकृ-
तः कर्मयोगः बुद्धियोगः ॥ बु-
द्धिसाधनभूतोवायोगः ॥

बुद्धिवित् । पुं० वीद्ध्ये ॥ बुद्धिरेवा-
त्मेतिवौद्धानांभ्रान्तिमात्रमेव ।
मुपे व्यभिचारात् वेद्यस्यचघटवद-
तिरिक्तवेद्यत्वात् ॥

बुद्धिसम्पत्तिः । स्त्री० धीशक्ती ॥

बुद्धेः सम्पत्तिः ॥

बुद्धिसहायः । पुं० धीसचिवि स-
न्विणि ॥ मतेः साहाय्यकर्तरि ॥

बुद्धिस्कन्धमयः । पुं० संसारवृक्षे ॥

बुधः

बृजस्यहिशाखाः स्फुट्यादुद्भवन्ति
संसारस्यच बुद्धेः सकाशाद्भाना
विधाः परिणामाभवन्ति तेनसाध-
म्येण० बुद्धिरेवस्कन्धस्तन्मयस्तत्प्र-
चुरोयंसंसारवृक्षः ॥

बुद्धीन्द्रियम् । न० ज्ञानेन्द्रिये । धीन्द्रि-
ये ॥ तत्रेन्द्रियंतावत्त्रिविधंभवति
। बुद्धीन्द्रियं कर्मेन्द्रियमन्तरिन्द्रि-
यञ्च । यथाहमनुः । बुद्धीन्द्रिया-
णिपञ्चैषांश्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः ।
कर्मेन्द्रियाणिपञ्चैषांपायादीनिप्र-
चक्षते ॥ एकादशमनोज्ञेयंस्वगुणे
नोभयात्मकम् । यस्मिन्जितेजिता
वेतीभवतः पञ्चकौगणाविति ॥
बुद्धेः करणत्वादबुद्धीन्द्रियम् ।
सङ्कल्परूपेणोभयरूपेन्द्रियगणप्रवर्त-
कस्वरूपम । मनस्त्वन्तरिन्द्रियंज्ञात-
व्यं । बुद्ध्यर्थमिन्द्रियं ॥

बुद्ध्यमानः । त्रि० गम्यमाने ॥

बुद्बुदः । पुं० जलस्फोटे । वर्तुलाका-
रंजलविकारे । बुल्लुला० इ० भा०
॥ अभच्छायातृणादग्निर्नोचसीवा
पथेजलम् । वेष्टारगः खलेप्रीतिः
षड्भेदेबुद्बुदोपमाः ॥ गर्भस्यावयववि-
शेषे यथा । पञ्चरात्रेणकललंबुद्बु-
दाकारतां व्रजेत् ॥

बुद्बुददृष्टिः । त्रि० पुष्पिताक्षे ॥

बुधः । पुं० विदुषि । विपश्चिति ।

दोषज्ञे । सति । परिहृते । विवे-

बुधाष्टमी

किनि । विवेकेनावगततत्त्वे । अ-
 धिष्ठानसाक्षात्कारेणनिवृत्तभमे ।
 आत्मतत्त्वज्ञे । ब्रह्मविदि ॥ चतु-
 र्यगहे । रौहिणेये सौम्ये ॥ अस्य
 वारेजातलफलम् । यथा । गुणौगु-
 णज्ञः कुशलः क्रियादौविलासशी-
 लोमतिमान्विनीतः । मृदुस्वभा-
 वः कमनीयमूर्तिर्बुधलवारिप्रभवो
 मनुष्यः ॥ सूर्यवंशीयदेवामीठनृप-
 स्यपुत्रे ॥ बुद्ध्यते । बुध० । इगुप-
 धेतिकः ॥ बुद्धमनौ ॥ सर्वज्ञः ॥
 सुगतोबुधः ॥ इ० व्याडिकोषः ॥
 बुधगृहम् । न० मिथुनराशौ ॥ कन्या-
 राशौ ॥ बुधस्यगृहम् ॥
 बुधचारः । पुं० पश्यवाराहीम् ॥
 बुधतातः । पुं० विधौ चन्द्रे ॥
 बुधरत्नम् । न० मरकतमणौ ॥
 बुधराशिः । पुं० मिथुने । कन्यायाम् ॥
 बुधसुतः । पुं० पुरुषवसि ॥
 बुधा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
 बुधानः । पुं० गुरौ जीवे । बृहस्प-
 ती ॥ वि० विज्ञे ॥ ब्रह्मवादिनि ॥
 प्रियवादिभिः ॥ बुद्ध्यते० बोधयति
 वा । बुध० । बुधबुधिहः । किञ्च-
 त्यानच् ॥
 बुधाष्टमी । स्त्री० व्रतविशेषे ॥ पनङ्गे
 मकरेयातेदेवेनारुतिमधवे । बुधा-
 ष्टमीप्रकुर्वीतवर्जयित्वातुर्चैवकम्-
 ॥ प्रसुप्ते चजगन्नाथेसम्याकालेमधौ

बुस्वारवः

तथा । बुधाष्टमीनकुर्वीतकृताहन्ति
 पुराकृतम् ॥
 बुधितः । वि० ज्ञाते । बुद्धे । विदि-
 ते ॥ बुद्ध्यतेस्म । बुध०भादिः सेट्-
 । क्तः ॥
 बुधिनः । वि० परिण्डते ॥
 बुधिलः । वि० ॥
 बुध्नः । पुं० मूले ॥ रुद्रे । गिरिशे ॥ बुध्ना-
 ति० बुद्ध्यतेवा । पञ्चवन्धने । बन्धे
 ब्रधिवुधीचेतिनक् ॥ वर्तुले । यथा
 । पृथुबुधोदराकारोघटद्वति ॥
 बुभुक्षा । स्त्री० क्षुधि । अशनायायाम्
 ॥ भोक्तुमिच्छा । भुजपालनाभ्यव-
 हारयोः । धातोः कर्मणद्धतिसन्-
 । अप्रत्ययादित्यः । टाप् ॥
 बुभुक्षितः । वि० क्षुधार्ते । क्षुधिते ॥
 बुभुक्षासञ्जातास्य । तारकादित्वा-
 दितच् ॥
 बुभुक्षुः । वि० संसारभोगासक्तजने ॥
 बुभुक्षा । स्त्री० बोद्धुमिच्छायाम् ॥
 बुभुषुः । वि० रावितुमिच्छी ॥ भुवः
 सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥
 बुस्वारवः । पुं० हस्तमुखयोगेनक्रिय-
 माणेशब्दे ॥ कस्मिँश्चिदनर्थसम्प्रा-
 प्तिरन्तर्गच्छल्लोकाः कुर्वन्ति ।
 यथा । गत्त्वैत्यपतिसर्बैचक्रवृ-
 त्त्वारवंमुहुः । रजरत्नमहाराजभज-
 यत्यद्यकालिनीतिशुभप्रतिरण्यात्
 परावृत्त्यागतानां देत्यानामुक्तिर्भाग

बृहत्

बते ॥ बीवी इ० भा० ॥
 वुलि : । स्त्री० भगे ॥
 वुषम् । न० वुसे ॥
 वुसम् । न० तुच्छधान्ये । कडङ्करे ।
 भुस्० भूसा० इ० भा० ॥ वुस्यति
 वुस उत्सर्गे । द्रुगुपधतिकः ॥
 वुस्तः । पुं० न० मांसपिण्डविशेषे ॥
 स्थालीभृष्टमांसे ॥ पनसादिफलस्या
 सारभागे ॥ वुस्यतेस्म । वुस० ।
 क्तः ॥
 वृद्धः । पुं० पश्यान्तस्यादिम् ॥
 वृहच्चक्षुः । पुं० महाचक्षुःशक्ति ॥
 वृहच्चित्तः । पुं० बीजपूरे ॥
 वृहच्छल्कः । पुं० चिह्नमत्स्ये ॥
 वृहच्छुकः । पुं० दार्वाघाटे । कठको
 रवा० इ० भा० ॥
 वृहच्छ्रवाः । त्रि० महायशसि ॥
 वृहच्छ्लोकः । पुं० भगवतिवासुदेवे ।
 वृहन्तः श्लोकाः कवीनांपद्यानिय
 स्मिन् ॥
 वृहज्जीरकः । पुं० कृष्णजीरके ॥
 मंगरैलादितिलोकेद्वितीयाप्रकाशः ॥
 वृहज्जीवन्ती । स्त्री० वृक्षविशेषे ।
 पत्रभद्रायाम् । जीवपुष्टायाम् ॥
 वृहड्ढका । स्त्री० दण्डढकायाम् ॥
 वृहत् । त्रि० महति ॥ वर्हति । वृहह
 दधौ ॥ वर्तमानेपृषद्वृहन्महज्ज
 गच्छदवच्च्यतिप्रच्ययान्तोनिपाति
 तः ॥ ब्रह्मणि ॥ बृहत्त्वाद्बृहणत्वा

बृहती

चवत्तवृहत् । अचापिप्रच्ययेनहेतु
 कर्तृसाधारणकर्तृत्वसामान्यं प्रति
 पाद्यते । वर्हतिवृद्धिप्रोप्तीतिवृह
 यतिवर्द्धयतिर्धेतियोगात् । तथाच
 बृहिधात्वर्थवृद्धिप्रतिकर्ताहेतुकर्ता
 चेत्यभयमपिकर्तृत्वेनरूपेणलभ्य-
 तइतिवर्धितावर्धयिताचेति वृह
 त्पदेनोच्यते ॥ आदित्यदैवत्यसाम
 विशेषे ॥ वृहत्सामतथासाम्नामिति
 भगवदुक्तेः ॥
 वृहताम्पतिः । पुं० सुराचार्ये ॥
 वृहतिका । स्त्री० उत्तरीये । उपरिव
 स्त्रे । उपर्णा० इ० भा० ॥ वृहती
 वसनान्तरे० वृहत्येव । वृहत्याच्चाक्षा
 दने० इतिकन् ॥ कण्टकार्याम् ॥
 वृहतो । स्त्री० वसनान्तरे ॥ वारिधा
 न्याम् ॥ वाचि ॥ विततायाम् ॥
 महत्याम् ॥ क्षुद्रायांक्षुद्रवार्ताक्याम्
 वृहतीतिनिगद्यते । श्वेतक्षुद्राचन्द्र
 हासालक्षणाच्चैवदृतिका ॥ गर्भदाच
 न्द्रभाचन्द्राचन्द्रपुष्पाप्रियङ्करी ॥ वृह
 तीयाहिणीहृद्यापाचनीकफवातहृ
 त् । कटुतिक्तास्रवैरहमलारेचक
 नाशिनी ॥ उष्णाक्षुष्ठज्वश्वासशूल
 ासाग्निमान्द्यजित् ॥ कण्टकार्याम्
 ॥ विश्वावसोर्वीणायाम् ॥ नाक्षरा
 यांवृत्तीः वर्हति । वृह० । वर्तमा
 नेपृषदितिसाधुः । शतृवत्त्वान्डी
 प् ॥

बृहत्फला

बृहतीपति : । पुं० बृहस्पती ॥
 बृहतीसहस्रम् । न० महत्युक्थे ।
 बृहत्कन्द : । पुं० गृञ्जने ॥ विष्णुक
 न्दे ॥
 बृहत्कालशाक : । पुं० कासमर्दान्त
 रे ॥
 बृहत्काश : । पुं० पीठगले ॥
 बृहत्कुक्षि : । त्रि० तुन्दिले ॥ विशाल
 जठरेजने ॥ बृहत्कुक्षिरस्य ॥
 बृहत्ताल : । पुं० पाठायाम् ॥
 बृहत्तृण : । पुं० वंशे ।
 बृहत्त्वक् । पुं० सप्तपर्शे ॥ रोध्रे ॥
 ग्रहनाशनबृक्षे । क्षातियान्० इ०
 भा० ॥
 बृहत्पञ्चमूलम् । न० पञ्चमूले ॥
 बृहत्पत्र : । पुं० दीर्घपत्रे ॥ पट्टिका
 लोभ्रे ॥ हस्तिकन्दे ॥
 बृहत्पात्रा । स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ॥
 बृहत्पाटलि : । पुं० धुस्तूरे ॥
 बृहत्पाद : । पुं० वटवृक्षे ॥
 बृहत्पारिवतम् । न० महापारिवते ॥
 बृहत्पाली । पुं० वनजीरे ॥
 बृहत्पीलु : । पुं० महापीली ॥
 बृहत्पुष्प : । पुं० कुञ्जके ॥
 बृहत्पुष्पी । स्त्री० घण्टारवायाम् ॥
 बृहत्फल : । पुं० पनसे ॥ कूष्माण्डे
 ॥ चचेण्डायाम् ॥
 बृहत्फला । स्त्री० कटुतुम्ब्याम् ॥
 महेंद्रवारुण्याम् ॥ कूष्माण्डायाम् ॥

बृहद्वात :

महाजम्ब्वाम् ॥
 बृहत्साम । न० गीतिविशेषे ॥
 बृहदङ्ग : । पुं० मतङ्गजे ॥
 बृहदम्बुजः । पुं० रुजाकरे । कर्मरङ्गे ॥
 बृहदारण्यकम् । न० यजुर्वेदीयोप
 निषद्दिशेषे ॥ यथा । अरण्ये ऽध्याप
 नादेतदारण्यकमुदाहृतम् । बृह
 त्त्वादयन्यतोर्थाच्चबृहदारण्यकंमत
 म् ॥ बृहच्चतदारण्यकञ्चेतिविग्रहः
 बृहदेला । स्त्री० पृथ्वीकायाम् । स्थ
 लैलायाम् ॥
 बृहद्गुहाः । पुं० भू० कारूपदेशेषु ॥ विन्ध्या
 बृहद्गुहाः । पुं० द्रु० पद्यान्मालवदेशस्य स
 मीपेतेदेशावर्तन्ते ॥
 बृहद्गोलम् । न० तरम्बुजे । तरवूज
 इ० भा० ॥
 बृहद्दलः । पुं० पट्टिकालोभ्रे ॥ हिन्ता
 ले ॥
 बृहद्दलम् । न० हली । जित्यायाम् ॥
 बृहद्द्वारिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बृहद्भानुः । पुं० अनले । बङ्गौ ॥
 बृहन्तोभानवोस्थ ॥ चित्रकी ॥
 बृहद्रथः । पुं० पराशरशिष्ये ।
 शाङ्करवे ॥ इन्द्रे ॥ यज्ञपात्रे ॥
 मन्त्रविशेषे ॥ सामवेदांशे ॥
 बृहद्रावी । पुं० जुट्रोलूके ॥
 बृहद्वनम् । न० गोकुले ॥ महद्वने ॥
 बृहद्वल्कः । पुं० पट्टिकालोभ्रे ॥
 बृहद्वातः । पुं० अश्वमरीहरे । देवधो

वृहस्पति :

न्ये ॥

वृहद्वाक्यी । स्त्री० महन्द्रवः सखा
म् ॥

वृहद्बीजः । पुं० आस्मातके ॥

वृहन्नलः । पुं० महापोटगले ॥ अर्जु
ने । सुभद्रेशे ॥

वृहन्नला । स्त्री० अर्जुने ॥ हादशवर्ष
वनवासानन्तर मज्जातवासे विरा
टभवने विराटकन्यायानृत्यगीता
दिशिचार्यं स्त्रीक्रीववेशेनाज्जुनो
वृहन्नलेति नाम्नाख्यातो ऽ भूत् ।
यथा । अर्जुनउवाच । गायामिन्
त्याम्यथवादयामि भद्रोस्मिन् नृत्यं
कुशलोस्मिन् गीते । त्वमुत्तरायै प्रदि
शस्व मां स्वयं भवामि देव्यानरदेवनत्त
कः ॥ इदन्तु रूपं मम येन किन्तव प्र
कौत्तयित्वा भृशशोकवर्द्धनम् ।
वृहन्नलां मां नरदेव विद्विमुत सुतां वा
पिठमावृज्जिताम् ॥ विराटुवा
च । ददा मते हन्तवरं वृहन्नले
सुतां च मे नत्तयथाश्च तादृशीः ॥ इ
ति महाभारते विराटपर्व ॥

वृहस्पतिः । पुं० सुराचार्ये । गीष्प
ती ॥ पंचमवारः ॥ तद्वारजातफल
म् । नृपेन्द्रमन्त्रीनृपलब्धकामो वि
द्याविनोदीचतुरः प्रगल्भः । आ
चार्यपूज्यो मधुरस्वभावावारः भवेद्देव
वगुरोर्मनुष्यः ॥ वृहतास्पतिः ।
तद्वृहतोरिति सुट् तलोपौ ॥

बोधः

वृहस्पतिगृहम् । न० धनुराशौ ॥
मीनराशौ ॥

वेटकः । पुं० वैकटिके । मणिकारि
॥ मत्स्यप्रभेदे । भेकटी० इ०
गौ० दे० भा० ॥ यूनि । जातता
रुण्ये ॥ विटपके ॥

वेठमिका । स्त्री० वेठमी० वेठजी०
इ० भा० प्र० खाद्ये ॥ यथा । मा
षपिष्टिकया पूर्णं गर्भागोधूमचूर्णितः
। रचितारोटिकासैव प्रोक्ता वेठमि
का बुधैः ॥ भवेद्देठमिका वल्ल्यावृ
ष्या रुच्यं निलापहा । उष्णा सन्तर्पि
णी गुर्वी वृहणी शुक्रलापरम् ॥ भि
न्नमूत्रमलास्तन्य मेदः पित्तकफ-
प्रदा । गुदकीलादितश्वासपंक्ति
शूलानि नाशयत् ॥ पङ्क्तीत्यत्र०
यकृदिति पाठान्तरम् ॥

बोकडी । स्त्री० वस्तान्त्याम् ॥

बोडव्यः । त्रि० ज्ञातव्ये । प्रतिपा
द्ये ॥

बोद्धा । त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बुद्ध्य
ति । बुधश्च वगमने । तृच् ॥

बोद्ध्यमानः । त्रि० उपदिश्यमा
ने ॥

बोधः । पुं० ज्ञाने ॥ यथा । बोधविही
ने श्रोतरिवक्तुं वाक्यं प्रयाति वै फ
ल्यम् । नयनविहीने भर्त्तरिलावण्य
मिषखञ्जनाक्षीणामिति ॥ साक्षा
न्मोक्षसाधने ज्ञाने ॥ यथा हुरा

बोधनीय :

चार्या : । बोधोन्यसाधनेभ्योहिंसा
 चान्मोक्षैकसाधनम् । पाकस्यवृद्धि
 बत्तज्ञानं विनामोक्षो न सिद्ध्यती
 ति ॥ वृत्तिज्ञाने ॥ जागरणकाले
 चैतन्ये ॥ निर्णयात्मकज्ञाने ॥
 आत्मसाक्षात्कारे ॥ प्रमाणेन यश्च
 तनाशक्ते रनुग्रहस्तत्फलं प्रमाबो
 धवृत्तिसाङ्ख्या : । बोधनम् ।
 बुध ० । बुद्ध्यते येन वाचज् ॥
 बोधकः । पुं० सूचके ॥ प्रमाणे ॥
 त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बोधजनके ।
 बोधकरः । पुं० निशान्ते बोधका
 रकेस्तुत्यादिना प्रातर्बोधके ॥ बोधं
 करोति । ड, कृञ् ० । कृञोहेत्व
 तिटः ॥
 बोधज्ञः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ य० । स-
 र्वभावविदांश्चेष्टोबोधज्ञः कामशा
 स्त्रवित् । कामिनीं बोधयामास वा
 मयामास वक्षसि ॥ त्रि० अभिप्राया
 भिज्ने ॥
 बोधदः । पुं० अर्हति ॥ त्रि० बोध-
 दातरि ॥
 बोधनम् । न० गन्धदीपने ॥ विज्ञाप
 ने । वेदने ॥
 बोधनी । स्त्री० कार्तिकशुक्लैकादश्या-
 म् ॥ बोधौ ॥ पिप्पल्याम् ॥ शिव-
 चक्रपु, कैलासादुपरिस्थे ॥
 बोधनीयः । त्रि० बोध्ये । बोधित-
 व्ये । बोधयोग्ये ॥

बोध :

बोधभानुः । पुं० ज्ञानार्कः ॥ यथा ।
 सतितमसिमोहरूपे विश्वमपश्यन्त
 दंतदिच्यखिलम् । उदितवतिबोध-
 भानौ किमपि न पश्यामि किन्तु दं चि
 त्तम् ॥
 बोधवासरः । पुं० भगवतः प्रबोधदि
 ने । उत्थानैकादश्याम्
 बोधात्मा । पुं० ज्ञानस्वरूपे ० परमा-
 त्मनि ॥ यथा । कदाचिद्वावहारितु
 द्वैतं यद्यपि श्यति । बोधात्मव्यति
 रिकेण न पश्यति चिदन्वयात् ॥ किन्तु
 पश्यति मिथ्ये वदिङ्मोहिन्दुविभाग
 वत् ॥
 बोधायनः । पुं० ऋषिर्विशेषः । ज्यो
 तिष्टोमादियज्ञपरमार्थवादिनि ॥
 बोधिः । पुं० बौद्धसमाधौ ॥ पि
 प्पलपादपे ॥ बोधे ॥ त्रि० ज्ञातरि
 ॥ बुद्ध्यते । बुध० । सर्वधातुभ्य-
 ङ् ॥
 बोधितः । त्रि० ज्ञापिते ॥ सञ्जातबो
 धे ॥ ता० दूतच् ॥
 बोधितरुः । पुं० अश्वत्थद्रुमे ॥ बो-
 धिद्यासौतरुश्च ॥
 बोधितव्यः । त्रि० ज्ञापितव्ये ॥
 बोधिद्रुमः । पुं० पिप्पलवृक्षे ॥ बो-
 धिद्यासौद्रुमश्च ॥
 बोधिवृक्षः । पुं० अश्वत्थे । चलदले ॥
 बोधिसत्त्वम् । न० बुद्धे । श्रीघने ॥
 बौद्धः । पुं० बृहशास्त्रावलम्बिनि ॥

ब्रह्मकर्म

भिन्नके । जपणे । अहीके । वैना-
यिके । अस्तिनास्तीत्यादिसप्तप्रका-
रे : पदार्थानामनेकरूपत्ववादिनि-
वित्तसने । वैशेषिके ॥ न० बुद्ध-
मुनिप्रणीतेनिरीश्वरशस्त्रे ॥ त्रि०
बुद्धिभवेप्रत्यये ॥

बौद्धैकदेशी । पुं० बाह्यास्तित्ववा-
दिनि ॥

बौध : । पुं० पुरुरवसि ॥ बुधस्याऽप-
त्यम् । अण् ॥

व्रतति : । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तार-
रे ॥ व्रजन्तीततिर्विस्तृतिरस्या : ।
पृषोदरादि : ॥ यद्वा । प्रतनोति
। तनु० । क्तिच्त्तौचसंज्ञायामि-
तिक्तिच् । पृषोदरादित्वात्पस्य-
व : ॥ व्रतमिवकरोति । व्रतशब्दा-
त्० तत्करोतीतिख्यन्ताद्वाहुलकाद्बु-
तिर्वा ॥

व्रतती । स्त्री० बल्ल्याम् । लताया-
म् ॥ विस्तारे ॥

व्रध्नः । पुं० सूर्य्ये ॥ वृक्षमूले ॥ गि-
रिषे । रुद्रे । अर्कवृक्षे ॥ वध्नाति ।
बन्ध० । बन्धे ब्रधिवुधीचेतिनक्०
धातोर्ब्रधादेशश्च ॥ रोगविशेषे ॥

व्रह्मकन्यका । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
ब्राह्मणामोषधी ॥

व्रह्मकर्म । न० ब्राह्मणजाते : कर्म-
णि ॥ शमोदमस्तपः शौचं ज्ञान्ति-
राजं वमेवच । ज्ञानं विज्ञानमास्ति

ब्रह्मघातकः

क्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥

ब्रह्मकर्म समाधि : । पुं० ब्रह्मण्ये व-
कर्मात्मकेचित्तैकाग्र्ये ॥ यथा ।
ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्म-
णा हुतिम् । ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्म-
कर्म समाधिना ॥

ब्रह्मकल्पः । पुं० मृच्छपक्रमे ॥

ब्रह्मकुण्डम् । न० ब्रह्मणानिर्मिते मरो
विशेषे ॥ य० पाण्डुनाथस्योत्तरस्थां
ब्रह्मकुण्डाह्वयं सरः । ब्रह्मणानि
र्मितं पूर्वं स्नानाय स्वर्गवासिनाम् ॥
आयामेन शतव्यामं विस्तीर्णेन तदर्द्ध-
कम् । सर्वपापहरं पुण्यं देवल्लोका-
त्समागतं ॥

ब्रह्मकूटः । पुं० पर्वतविशेषे ॥ यथा
ब्रह्मकुण्डजले स्नात्वा पूजयित्वा
उमापतिम् । ब्रह्मकूटं समारु-
ह्य मुक्तिमेवाप्नुयान्नरः ॥

ब्रह्मकूर्चम् । न० व्रतविशेषे ॥ तत्तु उ-
पवासपूर्वपञ्चगव्यपानम् । य० ।
अहोरात्रोषितोभूत्वा पौर्णमास्यां
विशेषतः । पञ्चगव्यं पिवेत् प्रातः
ब्रह्मकूर्चविधिः स्मृतः ॥ इति
प्रायश्चित्तविवेकः ॥

ब्रह्मकोशी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

ब्रह्मगर्भा । स्त्री० आदित्यभक्तायाम् ॥

ब्रह्मगिरिः । पुं० ब्रह्मशैले ॥

ब्रह्मघातकः । त्रि० ब्राह्मणवधकर्त्तरि
॥ यथा । रागादिषात्प्रमादाच्च स्वतः

ब्रह्मचर्यम्

परतएवच । ब्राह्मणं घातयेद्यस्तुऽ
सभवेत्ब्रह्मघातकः ॥ अपिच । गो
भूहिरण्यग्रहणे स्त्रीसम्बन्धे कृते
पिबा । यमुद्दिश्यत्यजन् प्राणांस्त
माहुर्ब्रह्मघातकम् ॥

ब्रह्मघोषः । पुं० मन्त्रपाठे ॥ ब्रह्मणो
वेदस्यघोषः ॥

ब्रह्मघ्नः । पुं० आत्मघातिनि ॥ यथा ।
भूमिजं हृत्तजं वापि च्छत्राकं भक्षयं-
तिये । ब्रह्मघ्नांस्तान् विजानीयाद्
ब्रह्मवादिपुगर्हितान् ॥

ब्रह्मघ्नी । स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥

ब्रह्मचर्यम् । न० आश्रमविशेषे ॥

गुरुकुलवासादिलक्षणे तपसि ॥ ब्र-
ह्मचर्यस्थितौ नैकमन्नमद्यादनाप-
दि । ब्राह्मणः काममश्रीयाच्छास्त्रे
व्रतमपीडयन् ॥ मधुमांसंतथाश्ली-
लमित्यादिपरिवर्जयेत् । प्रतिवेदं
ब्रह्मचर्यं षोडशाब्दानि पञ्चवा ॥ य-
हणांतिकमित्येके० केशान्तश्चैव षो-
डशे ॥ सचकलौनास्त्येव । ब्रह्मच-
र्याश्रमीनास्ति वानप्रस्थोऽपि न प्रिये ।
गार्हस्थ्योभैश्च कश्चैव आश्रमी द्वौ कलौ
युग इति महानिर्वाण तन्वोक्तेः ॥
स्त्रीविषयतृष्णात्यागे ॥ निषिद्धमैथुन-
निवृत्तौ ॥ अष्टाङ्गमैथुनाभावे ॥ य-
थोक्तम् स्मरणं कीर्तनं केलिः प्रे-
क्षणं गुह्यभाषणम् । सङ्कल्पोऽध्यव-
सायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच ॥ एत

ब्रह्मजन्म

मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनोषिणः ।
विपरीतं ब्रह्मचर्यं मेतदेवाष्टलक्षण-
मिति ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० भार्याम् ॥

ब्रह्मचारी । पुं० प्रथमाश्रमिणि ॥ उप-
नयनानन्तरं नियमं कृत्वा गुरोः स-
न्निधौ स्थित्वा साङ्गवेदाध्ययनकारि-
णि ॥ स द्विविधः । उपकुर्वाणो नै-
ष्ठिकश्चेति ॥ यथा । ब्रह्मचार्युप-
कुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः । योऽ-
धीत्यविधिवद्दानं गृहस्थाश्रममा-
ब्रजेत् ॥ उपकुर्वाणकोऽर्चं यो नैष्ठि-
को मरणान्तिक इति ॥ ब्रह्मवेदः ।
तदध्ययनार्थं व्रतमर्थोपचाराङ्गम् ।
ब्रह्मचरितुं शीलमस्य । व्रते इति ।
मुपीति वाणिनिः ॥ यद्वा ब्रह्म-
तपो० ज्ञानं वा० आचरत्यर्जयत्यव-
श्यम् । आवश्यकं० णिनिः ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ वेदे
पुचरते यत्नात् तनसा ब्रह्मचारिणीति
देवीपुराणम् ॥ करुणीवृत्ते ॥ ब्रह्मी-
शक्ते ॥ ब्रह्मचर्यं व्रतधारिण्याम्
ब्रह्मजः । पुं० अग्नौ ॥ ब्रह्मणो हिर-
ण्यगर्भाज्जाते ॥

ब्रह्मजन्मः । पुं० अग्नौ ॥ ब्रह्मजस्य
सौजस्य ॥

ब्रह्मजन्म । न० उपनयनजन्मसंस्कार-
रूपे ॥ ब्रह्मणो वेदस्य ग्रहणार्थज-
न्म ॥

ब्रह्मज्ञानम्

ब्रह्मजटा । स्त्री० दमनकवृक्षे ॥
ब्रह्मजिज्ञासा । स्त्री० ब्रह्मविचाराये-
च्छायाम् ॥

ब्रह्मजीवी । पुं० द्विजकार्येषु मूल्याने
परिचारके ॥

ब्रह्मज्ञः । वि० ब्रह्मविदि ॥ ब्रह्म
जानाति । ज्ञा० । आतड्गतिकः ॥
यथा । सब्रह्मज्ञः सवेदज्ञः सो-
मिहोत्रीसदीक्षितः । चीनाचार
क्रमाचारैर्योजयितुं तारिणीनरः ॥
अपिच । सांसारिकसुखासक्तं ब्रह्म
मज्ञोऽस्मीतिवादिनम् । त्यजेत्तत्स
तत्तंवीरचण्डालमिवदूरतः ॥ इति
श्रीरुद्रजामलवचनम् ॥ न० श्रीकृ-
ष्ण । परमात्मनि ॥ ब्रह्मशब्दार्थ
भूतान्वेदान्प्रलयेप्रलयेस्वात्मनिप्र-
लीनान्सृष्ट्यादौ हिरण्यगर्भोपदेशा-
र्थं जानात्यनुसम्यक्ते इतितथा ॥

ब्रह्मज्ञानम् । न० ब्रह्मविषयकज्ञाने
इतिसमञ्जसावृत्तिः ॥ मिथ्यावास
माविरहविशिष्टात्मभिन्नभिन्नज्ञा-
ने० इतिमुक्तिवादः ॥ प्रकृतिपुरु-
षयोर्विवेकविषयज्ञाने० इतिसाङ्-
ख्यमतम् । कृशिकर्मविपाकाशयनि-
वर्त्तकहिरण्यगर्भविषयकज्ञाने० इ-
तिपातञ्जलमतम् ॥ तत्त्वमस्यादि-
वाक्यजन्यप्रतिफलितवृत्त्यारूढज्ञा-
ने इतिवेदांतलघुचन्द्रिका ॥ प्रत्य-
क्तयापरोक्षज्ञाने ॥ प्रतिबोधमव-

ब्रह्मतालः

भासाश्चित्प्रतिविम्बास्ते षांप्रत्यगा-
त्मतयाऽव्यभिचरितस्वरूपेणविस्व-
स्थानीयेनैकेनरूपेणयद्ब्रह्मवेदनंत-
द्ब्रह्मज्ञानम्० तदेवसम्यग्दर्शन-
मिति व्याख्यातारः ॥

ब्रह्मज्ञानी । वि० ब्रह्मज्ञानविशिष्टे
॥ यथा । कुशलाकुशलावृत्तिरहितः
समदर्शनः । लिङ्गाश्रमपरिच्छा-
गीब्रह्मज्ञानीनिगद्यते ॥ कृष्णभ-
क्तिस्तुतेनापि कर्तव्येतिपुराणगीः
॥ यथा । ब्रह्मानन्देनपूर्णोऽहंतेना-
नन्देनपूर्णधीः । तथापिशून्यमा-
त्मानं मन्ये कृष्णरतिं विना ॥ इति
पाद्मे पातालखण्डे जावालिंप्रतिब्र-
ह्मविद्यावचनम् ॥

ब्रह्मण्यः । पुं० विष्णौ ॥ ब्रह्मदारु-
वृक्षे ॥ शनैश्चरे ॥ मुञ्चतणे ॥ तूल-
वृक्षे ॥ वि० ब्रह्मसाधौ ॥ ब्रह्म-
रते ॥ ब्रह्मणि वैदिके० साधुः ।
तत्रसाधुरितियत् । येचाभावकर्म-
णोरित्यन्प्रकृत्या ॥ ब्रह्महिते ॥
तपोवेदाश्चजातिश्च ज्ञानश्चब्रह्मसं-
तम् । तेभ्योहितः । खलयवमाष-
तिलवृषब्रह्मणश्चेतियत् ॥

ब्रह्मण्यदेवः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

ब्रह्मतालः । पुं० चतुर्मुखताले ॥

सतुदशतालात्मिकः । तत्र ७ मा-

त्राः । मात्रातु० क च ट त पु०-

इतिपञ्चाक्षराणामुच्चारणकालः ।

ब्रह्मदत्त :

सैवलघुमात्रा । तदर्धद्रुतमात्रा ।
तन्मध्ये ४ लघवः ६ द्रुता :० । ०
। ०० । ००० । यथा । चतुर्मुखा
भिधेतालेजगणानन्तरं प्रुतः । इति
सङ्गीतदामोदरः ॥

ब्रह्मतोर्थम् । न० पुष्करतीर्थे ॥ पुष्क
रमूले ॥ ब्राह्मेतीर्थे ॥ तीर्थविशेषे ॥
ब्रह्मत्वम् । न० ब्रह्मभूये । ब्रह्मसा
युज्ये ॥ ब्रह्मणोभावः । तस्यभा
वस्त्वतलौ ॥ ब्रह्मणोऽऋत्विग्विशे
षस्यकर्मभावयोः ॥ ब्रह्मस्त्वः ।
नेतिवाच्ये० त्ववचनंतलोबाधनार्थ
म् । ब्राह्मणपर्यायात्तु ब्रह्मनृशब्दा
त्त्वतलौभवतएव । ब्रह्मत्वम्०
ब्रह्मता ॥

ब्रह्मदण्डः । पुं० ब्राह्मणशापे ॥
वशिष्ठमुनेः सिद्धयष्ट्याम् ॥ यथा ।
धिग्वलंक्षत्रियवलं० ब्रह्मतेजोवलं
लम् । एकेनब्रह्मदण्डेन सहस्रोना
शितामम ॥ पाशे ॥ केतुविशेषे ॥
उक्तंचनारदसंहितायाम् । पिताम
हात्मजः क्रूरस्त्रिबर्णशिविरान्वि-
तः ब्रह्मदण्डोऽज्ञयंकेतुः सर्वभूत
विनाशनः ॥ इति ॥ ब्राह्मणयष्टि
कायाम् ॥

ब्रह्मदण्डी । स्त्री० चन्द्रक्षुपविशेषे ॥
अजदण्डायाम् कण्टपत्रफलायां ॥

ब्रह्मदत्तः । पुं० इक्ष्वाकुवंशीयरजवि
शेषे । ब्रह्मसूनी ॥

ब्रह्मा

ब्रह्मदर्भा । स्त्री० यमान्याम् ॥ अज
मोदायाम् ॥ ब्रह्मणादृश्यते । दृभी
यन्ये । घञ् । कर्त्तृकरणेकृतेतिस
मासः ॥

ब्रह्मदर्भिका । स्त्री० यमान्याम्
ब्रह्मदारु । न० स्वनाम्नाख्यातेऽश्व
त्याकारवृक्षविशेषे । नूदे । पूगे ।
क्रमुके । ब्रह्मण्ये । अश्वत्याकारे
पार्श्वपिप्पलवृत्तिख्याते । तूत इ०
भा० ॥ ब्रह्मणो० ब्रह्मणिवा०
दारु ॥

ब्रह्मदेया । स्त्री० ब्राह्मविवाहेनोटा
याम् ॥

ब्रह्मदैत्यः । पुं० प्रेतयोनिप्राप्तब्राह्म
णे ॥

ब्रह्मद्विट् । वि० ब्राह्मणानां द्वेष्टरि
॥ ब्राह्मणान् द्वेष्टि । द्विष्० । क्रि
प् ॥

ब्रह्मा । पुं० चतुर्मुखे । वेधसि । वि
श्वभृजि । हिरण्यगर्भे ॥ तदण्डम-
भवद्वैमंसहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन्
जज्ञे स्वयंब्रह्मासर्वालोकपितामहः
॥ ऋत्विग्विशेषे ॥ विष्कम्भादिसप्त
विंशतियोगान्तर्गतपंचविंशयोगे ॥
तत्रजातस्यफलम् । नानाशास्त्रा
भ्याससंनोतकालोवर्णाचारैः संयुत
द्यारुकीर्तिः । शान्तोदान्तोजायतेचा
रुकर्मासृतीयस्यब्रह्मयोगप्रयोगः ॥
इति॥विप्रे । ब्राह्मणे ॥ अर्हदुपास

ब्रह्म

कविशेषि ॥ वृंहति० वर्द्धयतिप्रजाः । वृंहतिवृद्धे । अन्तर्भाषितव्यर्थः । वृंहिर्नीचेति० मनिन्० धातोर्नस्था दादेशः ॥ वृंहति० वर्द्धतेवा ॥
 ब्रह्म । न० वेदे ॥ तपसि अव्यक्ते । सर्वकारणकारणे० परमात्मनि ॥ यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यंसदसदात्मकम् । तद्विस्पष्टः सपुरुषोलोके ब्रह्मेतिकीर्त्यते ॥ अध्यात्मे ॥ ज्ञाने ॥ तपोवेदाश्चजातिश्चज्ञानंचब्रह्मसंज्ञितम् ॥ प्रत्यस्तमितभेदंयत्सत्तामात्रमगोचरम् ॥ ब्रह्मसमात्मसवेद्यं तज्ज्ञानंब्रह्मसंज्ञितम् ॥ इ० वि० पु० ॥ वृहत्त्वाद्बृंहणत्वाद्वासत्यज्ञानादिलक्षणम् । ब्रह्मानन्तं हि विज्ञेयं शास्त्राचार्योपदेशतः ॥ साक्षादपरोक्षात्सर्वान्तरे० आत्मनि० अशनायाद्यतीते० नेतिनेत्यस्थूलमनगिवस्थैवमादिलक्षणे० औपनिषदे तत्त्वे अव्यावृत्ताननुगतं वस्तु ब्रह्ममगिरोच्यते । अकारणमकार्यन्तदित्यनेनोदितं भवेत् ॥ अव्यावृत्तपदेन० अकार्यम् । अननुगतपदेन० वस्तुतोऽकारणमितितत्त्वोक्तं भवतीत्यर्थः ॥ न व्यावृत्तं विशेषेभ्यो नानुवृत्तं सगोत्ववत् । अव्यावृत्ताननुगतंचैतन्यं केन वीक्ष्यताम् ॥ तदिदं तादृशमीदृशमेतावत्तावदिति चयन्नभवेत् । ब्रह्मतदित्यवधेयं नो चेद्विषयो भवेत्परो

ब्रह्म

क्षेत्रम् ॥ यन्नाभान्नपरोलाभोयत्सुखान्नापरंतुसुखम् । यज्ज्ञानान्नापरंज्ञानंतद्वच्चैत्यवधारयेत् ॥ यदृष्टानापरं दृश्यं यद्वत्त्वानपुनर्भवः । यज्ज्ञानान्नापरं ज्ञेयंतद्वच्चै० ॥ तिर्यग्ब्रह्ममधः पूर्णं सच्चिदानन्दमहयम् अनन्तं नित्यमेकं यत्तद्वच्चै० ॥ अतद्व्यावृत्तिरूपेण वेदान्तैर्लक्षितेऽहयम् । अखण्डानन्दमेकं यत्तद्वच्चै० ॥ दृश्यतेऽयमेव यद्यद्वन्नान्यन्नतद्वचेत् । तत्त्वज्ञानाच्चतद्वच्चैव सच्चिदानन्दमहयम् ॥ सर्वगंसच्चिदान्मानं ज्ञानेन निर्णीयते । अज्ञानचक्षुर्नैवेतमास्वतं भानुमन्भवत् ॥ वृहत्तमे ॥ ब्रह्मचतुर्विधम् । यथा । विराट् १ हिरण्यगर्भः २ ईश्वरः ३ तुरीय ४ । इतिभेदात् ॥ अपिच । सत्यमानन्दमहयममृतमेकरूपं वाङ्मनसागोचरंसर्वगंसर्वातीतंचिदेकरसदेशकालापपरिच्छिन्नमपादमपिशीघ्रगमपाणिचसर्वग्रहमचक्षुरपिसर्वदृष्टं अश्रोत्रमपिसर्वश्रोतं अचिन्त्यमपिसर्वज्ञं सर्वनियन्तृसर्वशक्तिसर्वेषां सृष्टिस्थितिप्रलयकर्तृ किमपि वस्तु ब्रह्मेतिवदन्ति ॥ तत्र शुद्धबुद्धस्वभाव इत्यौपनिषदाः । १ । आदिविद्वान्सिद्धद्वैतिकापिलाः । २ । केशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टो निर्मा-

बृह्म

णकायमधिष्ठासम्प्रदायप्रद्योतकीऽनु
 याइकश्चेतिपातञ्जलाः । ३ । लोक
 वेदविरुद्धैरपिनिर्लेपःस्वतन्त्रश्चेतिम
 हापाशुपताः । ४ । शिवइतिशैवाः
 पुरुषोत्तम इ० वैष्णवाः । ६ ।
 पितामहइतिपौराणिकाः । ७ ।
 यज्ञपुरुषइतियाज्ञिकाः । ८ । स
 र्वज्ञइतिसौगताः । ९ । निरावर
 णमितिदिगम्बराः । १० । उपास्य
 त्वेनदेशितइतिमीमांसकाः । ११ ।
 लोकव्यवहारसिद्धइतिचार्वाकाः ।
 १२ । यावदुक्तोपपन्नइतिनैयायिका
 । १३ । विश्वकर्मेतिशिल्पिनः ।
 । १४ । इतिकुसुमाञ्जलिः ॥ वि-
 श्वेशे० परमेश्वरे० विश्वात्मनि० वि-
 श्वाश्रये ॥ स एक एव सद्रूपः सत्यो
 द्वैतपरात्परः । स्वप्रकाशः सदापूर्णः
 सच्चिदानन्दलक्षणः ॥ निर्बिकारोनि
 राधारोनिर्बिशेषोनिराकुलः । गु
 णातीतः सर्वसाक्षीसर्वात्मासर्वदि
 ग्विभुः ॥ गूढः सर्वेषुभूतेषुसर्व
 व्यापीकृतातनः । सर्वेन्द्रियगुणा
 भासः सर्वेन्द्रियविवर्जितः ॥
 लोकातीतो लोकहेतुरवाङ्मनसगो
 चरः । स वेत्ति विश्वं सर्वज्ञस्तन्जा
 नातिकश्चन ॥ तदधीनं जगत्सर्वं चे
 लोक्यं सचराचरम् । तदालम्बनत
 स्तिष्ठेदवितर्क्यमिदं जगत् ॥ तत्सत्य
 तामुपाश्रित्य सद्ब्रह्मातिपृथक्पृथक् ॥

बृह्म

तेनैव हेतुभूतेन वयं जातामहे श्वरि ।
 कारणं सर्वभूतानां स एकः परमेश्व
 रः ॥ लोकेषु सृष्टिकरणात् सृष्ट्या ब्र
 ह्मेति गीयते । विष्णुः पालयितादे
 विसंहर्ता हन्तादिष्वया ॥ रुद्रादयो
 लोकपालाः सर्वे तद्ब्रह्मवर्तिनः ।
 स्वे स्वे धिकारे निरतास्ते शासन्ति त-
 दाश्रया ॥ त्वं पराप्रकृतस्य पूज्यासि
 भुवनत्रये । तेनान्तर्यामिरूपेण तत्
 तद्विषययोजिताः ॥ स्वस्वकर्मप्र
 कुर्वन्ति न स्वतन्त्राः कदाचन । यज्ञ
 याज्ञातिवातोपिसूर्यस्तपतियज्ञयात् ।
 वर्धन्ति तोयदाः काले पुष्यन्ति तरवो
 बने ॥ कालं कालयते काले मृत्योर्मु
 त्युर्भियोभयम् । वेदान्तवेद्यो भगवा
 न् तत्तत्तच्छब्दोपलक्षितः ॥ सर्वदे
 वाश्च देव्यश्च तन्मयाः सुरवन्दिते ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं तन्मयं सकलं जग
 त् ॥ तस्मिंस्तुष्टे जगत्तुष्टुं प्रीणिते
 प्रीणितं जगत् ॥ । तदाराधनतो देवि
 सर्वेषां प्रीणनं भवेत् ॥ तरोर्मूलाभि
 धेकेण यथा तद्गुणपङ्कजाः । तृप्यन्ति
 तदनुष्ठानात् तथा सर्वे मरादयः ॥
 यथा तवाचर्चनादध्यानात् पूजनात् स
 नात्प्रिये । भवन्ति तुष्टाः सुन्दर्यस्त
 याजानीहि सुव्रते ॥ यदा गच्छन्ति स
 रितोऽवशिनापि सरित्पतिम् । तथा
 चादौ नि कर्माणि तदुद्देश्यानि पार्व-
 ति ॥ यो यो यान् यान् यजेद्देवान्श्र

ब्रह्म

व्यायद्यदाप्तये । तत्तद्ददातिसोध्य
 चक्षुः सौर्देवगणैः शिबे ॥ बहुनात्र
 किमुक्ते नतवार्ये कथ्यतेप्रिये । ध्येयः
 पूज्यः सुखाराध्यस्तं विमानानास्ति
 मुक्तये ॥ नावासीनोपवासश्चकाय-
 क्ते मोनविद्यते । नैवाधारादिनिय
 मोनोपचाराश्चभूरिम् ॥ नदिक्ता
 लविचारोस्तिनमुद्रान्याससंहतिः ।
 यत्साधनेकुलेशानितंविनाकोन्य
 माश्रयेत् ॥ इतिश्रीमहानिर्वाणत
 न्ने सर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या
 सदाशिवसंवादेजीवनिस्तारोपायप्र
 ओत्तरद्वितीयोक्तासीपरब्रह्मपासनो
 पक्रमः ॥ अपिच । श्रीसदाशिव
 उवाच । श्रियंभवतितद्व्रह्मसञ्चि
 द्विश्रवमयंपरम् । यथातत्त्वस्वरूपेण
 लक्षणेर्वामहेश्वरि ॥ सत्तामात्रंनि-
 र्विशेषमवाङ्मनसगोचरम् । अस
 त्त्रिलोकीसद्गान्स्वरूपं ब्रह्मणः स्मृ-
 तम् ॥ समाधियोगैस्तद्देवं सर्वत्रस
 महृदिभिः । इन्द्रादीतैर्निर्विक
 ल्पैर्देहात्माध्यासवर्जितैः ॥ यतो
 विश्वं समुद्भूतं येन जातं च तिष्ठति ।
 यस्मिन् सर्वाणि लीयन्ते श्रियंतद्ब्रह्म
 लक्षणैः ॥ स्वरूपवदुध्यायद्वेद्यं तदे
 वलक्षणैः शिबे । लक्षणैराप्तुमि
 ष्णूनां विहितं तत्र साधनम् ॥ इति-
 ॥ महानिर्वाणतन्त्रे तु शिविनोक्ता हि
 साधनम् । तत्तत्समाद्वयगन्तव्यं ते

ब्रह्मपुत्रः

ननिः श्रेयसंभवेत् ॥ वृंहतिवर्धते
 निरशयमहत्त्वलक्षणवृद्धिमान्भवति
 । वृद्धिः । वृंहर्नीचं तिमनिन् ० नु
 मोनस्याकारादेशश्च ॥
 ब्रह्मनालम् । न० काश्याचक्रतीर्थस्य
 पूर्वभागेपितामहेश्वरलिङ्गस्याधस्ती
 र्थविशेषे ॥
 ब्रह्मनिर्वाणम् । न० ब्रह्मनिर्वाणं
 तौ ॥ मोक्षे ॥ ब्रह्मपरमानन्दरूप
 म् ० कल्पितद्वैतोपशमरूपत्वे ननि
 वाचं तदेव ० कल्पितभावस्याधिष्ठा-
 नात्मकत्वात् ॥
 ब्रह्मनिष्ठः । त्रि० कृतब्रह्मसाक्षा
 त्कारे ॥ हित्वासर्वाणिकस्माणि के
 वलेऽहयेब्रह्मणि ० निष्ठातदेकपरता
 यस्यसः ॥
 ब्रह्मनिष्ठत्वम् । न० औपनिषद्ब्रह्-
 मात्मविज्ञानपरिपूर्णत्वे । वेदान्त
 वेद्यब्रह्मात्मनावस्थितत्वे ॥
 ब्रह्मपञ्चम् । न० पलाशच्छदे ।
 टाककापत्ता इ० भा० ॥
 ब्रह्मपथः । पुं० सत्यलोकस्थब्रह्मणः
 प्राप्तिमार्गे ॥ गन्तव्येन ब्रह्मणोपल
 क्षितः पन्थाब्रह्मपथ उच्यते ॥
 ब्रह्मपथी । स्त्री० पृश्निपथ्याम् ॥
 ब्रह्मपवित्रः । पुं० कुशे ॥ दर्भे ॥
 ब्रह्मपादपः । पुं० पलाशे ॥
 ब्रह्मपुत्रः । पुं० क्षेत्रविशेषे ॥ नद्वि
 शेषे ॥ अमोघानन्दने । लौहित्ये

ब्रह्मवन्धूः

॥ ब्रह्मणः पुत्रः ॥ सत्ये ॥ धर्मे ॥
मरीच्यादिषु ॥ विषप्रभेदे ॥ ब्रह्म
पुत्रस्तुकपिलोमलयाद्रिभवः खरः ।
इतितल्लक्षणम् । अपिच । वर्णतः
कपिलोयः स्यात्तथा भवतिसारकः
। ब्रह्मपुत्रः सविन्ने यो तो जायते मल
वाचले ॥

ब्रह्मपुत्री । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥ सर
स्वतीनद्याम् ॥ शिखायाम् ॥ वारा
हीकन्दे ॥

ब्रह्मपुरम् । न० शरीरे ब्रह्मोपल-
ब्धिहेतुत्वात् ॥ ब्रह्मणः सदास्य
स्यपुरमिवपुरम् ॥

ब्रह्मपुराणम् । न० अयुतश्लोकात्मकेम
हापुराणविशेषे ॥ यथोक्तं देवीभाग
वते । तथाचायुतसङ्ख्याकंपुराणं
ब्रह्मसंज्ञकमिति ।

ब्रह्मपुरी । स्त्री० काश्याम् ॥ त्रैलो-
क्ये ॥ ब्राह्मणानां निवासस्थाने ॥

ब्रह्मवन्धुः । पुं० अधिष्ठिते । निन्द्य
विप्रे ॥ ब्राह्मणस्य निर्देशे ॥ ब्राह्म
णस्य बन्धवे ॥ ब्रह्मे व ब्राह्मणजातिः
वन्धुरस्य । ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य ब-
न्धुरेव ० अनुष्ठानाभावादिति ० जाति
ब्राह्मणोधिष्ठियते ॥ ब्राह्मणा
न्वन्धून्व्यपदिशति न स्वयं ब्राह्मण
इत्यर्थः ॥

ब्रह्मबन्धूः । स्त्री० व्रतस्वाध्यायही
नायां ब्राह्मणजातौ ॥ ऊढुतइत्य्

ब्रह्मयज्ञः

ङ् ॥

ब्रह्मभूतः । पुं० ब्रह्मणि ॥ ब्रह्म
मैवभूतउच्यते ॥

ब्रह्मभूतिः । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥
ब्रह्मभूमिजा । स्त्री० सिंहल्याम् ॥
ब्रह्मभूयम् । न० ब्रह्मसाक्षात्कारे
। ब्रह्मभवने । मोक्षे । ब्रह्मत्त्वे
। ब्रह्मणोभावः । भुवोभावइति
कथम् ॥

ब्रह्ममयः । त्रि० ब्रह्मस्वरूपे ॥

ब्रह्ममीमांसा । स्त्री० उत्तरमीमांसाया
म् । ब्रह्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे ।
वेदव्यासप्रणीते ० वेदान्तत्वे न प्रसि
द्धे ० ब्रह्मसूत्रे ॥

ब्रह्ममूर्द्धभृत् । पुं० शिवे ॥

ब्रह्ममेखलः । पुं० मुञ्चे ॥

ब्रह्मयज्ञः । पुं० विधिनाविदानाम
ध्ययने ॥ विधिनाशिष्याणामध्याप
ने ॥ अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृ
यज्ञस्तुतर्पणमिति मनुः ॥ ब्रह्म
यज्ञरूपमिदं बहुवेदाध्ययनाशक्तौ ०
सावित्रीमात्राध्ययनेन । पिसिध्यती
त्याहमनुः । अपांसमीपे निय
तो नैत्यिकं विधिमास्थितः । सावि
त्रीमप्यधीयीत गत्वारण्यं समाहित
इति ॥ अत्रोक्तं छन्दोगपरिशिष्टे । यश्च
श्रुतिजपः प्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः स उच्यते ।
स चार्वाकं तर्पणात् कार्यः पश्चाद्वा प्रा
तराहुते ॥ वैश्वदेवावसाने वा

ब्रह्मरात्रि :

नान्यवर्त्तेनिमित्तकात् । ऋते
निमित्तकात् जलस्थतपसादिनि
मित्तविना ॥

ब्रह्मयष्टिः । स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयष्टिका । स्त्री०

ब्रह्मयष्टी । स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयोनिः । पुं० ब्रह्मगिरौ ॥ ती
र्थविशेषे ॥

ब्रह्मयोनी । स्त्री० कुरुक्षेत्रे सरस्व
तीतीरे पृथूदकनिकटे तीर्थविशे
षे ॥ तत्र ब्रह्मणा चत्वारो वर्णाः स
ष्टाः ॥

ब्रह्मरम्भम् । न० उत्तमाङ्गे ॥

ब्रह्मरातः । पुं० शुक्रदेवे ॥

ब्रह्मराक्षसः । पुं० भूतविशेषे ॥

यथा । संयोगपतितैर्गत्वापरस्यै
व वयोषितम् । अपहृत्य च विप्रस्वभ
वति ब्रह्मराक्षसः ॥ महादेवस्य गण
विशेषे ॥ पारिभाषिकब्रह्मराक्षसा
यथा । मूर्खः स्त्रीकच्छपश्चैव वा
जीवधिरप्येव च । गृहीतार्थं न मुच
न्ति पञ्चैते ब्रह्मराक्षसाः ॥ इ
ति ॥

ब्रह्मरातिः । पुं० याज्ञवल्क्यमु
नी ॥

ब्रह्मरात्रिः । पुं० ब्राम्हमुहूर्त्ते ॥

ब्रह्मरात्रिः । पुं० याज्ञवल्क्यमुनी-

ब्रह्मलोकः

॥ ब्रह्म० ज्ञान० राति० ददा
तिथः । ब्रह्मोपपदाद्राते स्ति-
प् ॥

ब्रह्मरात्रिः । स्त्री० ब्रह्मणो निशाया
म् ॥ सदैव सहस्रयोगेन भवति ॥

ब्रह्मरीतिः । स्त्री० पित्तलप्रभेदे ॥

राजरीती ॥ इ० रा० नि० ॥

ब्रह्मरूपम् । न० अस्त्वादिषु ॥

यथा । अस्तिभातिप्रियं रूपं नाम
चेत्यंशपञ्चकम् । आद्यत्रयं ब्रह्म
रूपं जगद्रूपं ततोदयम् ॥

ब्रह्मर्षिः । पुं० भृग्वदिषु । ब्रह्म
णो मानसतनयेषु ॥ ते यथा । भृगुं
पुलस्त्यं पुलहं क्रतुमङ्गिरसं तथा
। मरुचिन्दमचिञ्चवसिष्ठश्चैव
मानसान् । नवब्राह्मण इत्येते
पुराणे निश्चयंगताः ॥

ब्रह्मर्षिदेशः । पुं० कुरुक्षेत्रादिदेश
चतुष्टये ॥ यथा । कुरुक्षेत्रमत्स्या
श्च पंचालाः शूरसेनकाः । एष ब्रह्म
र्षिदेशो वै ब्रह्मावर्त्तादनन्तरः ॥ ए
तद्देशप्रसूतस्य सकाशादयजन्मनः ।
स्वस्वचरिचंगितेरन् पृथिव्यां सत्त्व-
मानवाः ॥

ब्रह्मलोकः । पुं० ब्रह्मणि ॥ लोकनंलो
कः । ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः ॥

कार्यब्रह्मणि ॥ ब्रह्मणः कार्यस्य सद्म

नि । ब्रह्मणो भुवने ॥ यथा । सत्य
स्तु सप्तमी लोको ह्यपुनर्भववासिना

ब्रह्मवनम्

म. । ब्रह्मलोकः समाख्यातोऽप्र-
तीघातलक्षणः ॥ इ. देवीपुराण-
म् ॥ अपिच । षड्गुणेन तपोलो-
कात्सत्यलोको विराजते । अपुन-
र्मारकाय च ब्रह्मलोको हि स स्मृतः ॥
अस्यार्थः । जनलोकापेक्षयैव षड्-
गुणे न द्वादशकोट्युच्छ्रायेण तपोलो-
कानन्तरं सत्यलोकः । न तु तपोलो-
कात् षड्गुणेनेति मन्तव्यम् । तत्रास-
त्यष्टाचत्वारिंशत्कोट्युच्छ्रायत्वेन ब्र-
ह्माण्डे तस्यावकाशाभावात् । सू-
र्याण्डगोलयोरन्तः कोट्यः स्युः ।
पञ्चविंशतिरिति श्रुकोक्तेः । सत्य-
लोक एव कक्षाभिर्देन ब्रह्मधिष्ण्यात्-
परं वैकुण्ठलोकादिर्ज्ञेयम् । एवञ्च ।
भूतलादूर्ध्वं पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोट्यो भवन्ति । सत्यलोका-
दूर्ध्वञ्च पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोटीति ज्ञेयम् । अपुनर्मार-
काः पुनर्मृत्युशून्याः । इति वि-
ष्णुपुराणे २ अंशे ७ अध्यायः ॥

ब्रह्मवदनम् । न. ब्रह्मोद्यो ॥ ब्रह्मवेद-
स्तस्य वदनम् । वदः सुपिक्वप्चेति
भावेयत् ॥

ब्रह्मवद्या । चि. ब्रह्मोद्यायाम् ॥ टा-
पः ॥

ब्रह्मवनम् । न. संसाररूपे ॥ ब्रह्मो-
जीवरूपस्य भोग्यवननीयसमञ्जनी-
यम् ॥

ब्रह्मवित्

ब्रह्मवर्चसम् । न. ब्राह्मणस्य । वृत्ताऽध्य-
यनवी ॥ वेदाध्ययनतदर्थं ज्ञाना-
दिप्रकर्षकृते तेजसि । ब्रह्मसो वेद-
स्य तपसो वा । बर्चः । ब्रह्मवृत्तिभ्यां
वर्चस इत्यच् ॥

ब्रह्मवर्चसी । पुं. वृत्तस्वाध्यायनिमि-
त्तं तेजो ब्रह्मवर्चसम् तदुति ॥

ब्रह्मवर्चस्यम् । चि. ब्रह्मवर्चसो नि-
मित्ते ॥ ब्रह्मवर्चसस्य निमित्तं सं-
योगः । उत्पातो । ब्रह्मवर्चा-
दुपसङ्ख्यानमिति यत् ॥

ब्रह्मवर्चस्वी । पुं. श्रुताध्ययनसम्पत्ति-
कतेजोयुक्ते ॥

ब्रह्मवर्चनम् । न. ताम्ने ॥

ब्रह्मवादः । पुं. वेदपाठे । श्रुतादा-
ने ॥

ब्रह्मवादी । चि. मुक्ते । वेदान्तिनि ॥
वेदार्थज्ञे ॥ ब्रह्मणिवदितुमवस्थातुं
शीलमस्य । वद. । सुप्यजातावित्य-
च. ब्रह्मणिवद इति णिनिः ॥ वेदव-
त्तरि ॥

ब्रह्मवादिनी । स्त्री. गायत्र्याम् ॥ मै-
त्रेयीप्रभृतिषु ॥ ब्रह्मवदितुं शील-
लमस्याः । णिनिः । ङीप् ॥

ब्रह्मवित् । पुं. वेदार्थाभिज्ञे । परमा-
र्थदर्शिनि । ब्रह्मसाक्षात्कारवति-
। अकर्मणि ॥ ब्रह्मवेदं वेदार्थं क्षय-
यावदुत्ति. विन्दते वा । विदज्ञाने.
विदललाभे वा । ङिप् ॥ प्रसवने न्दि

ब्रह्मवित्

वप्रवसितवदनश्च निश्चिन्तः कृता-
वीन्द्रविदुर्भवतीति ॥ भाष्यम् ॥ अ-
स्यमाहात्म्यं स्मृतीयथा । यद्येको
ब्रह्मविदुर्भुङ्क्ते जगत्तत्पर्ययते ऽखि-
लम् । तस्माद्ब्रह्मविदेदेयं यद्यस्ति-
वस्तुकिञ्चनिति ॥ अस्य लक्षणम् । नि-
यतं लक्षणं किञ्चिन्नञ्चिस्तिब्रह्मविदि-
नः ॥ रागीकसिद्धिरक्तोऽन्यः क्रु-
होऽन्यः शान्तिमान्परः । प्रारब्ध-
भोगनानात्वात्कथं लक्षणमनियम्यते
॥ देहेन्द्रियमनोबुद्धिधर्मानेषोऽप्यव-
र्त्तत । प्रत्यगैकात्म्यसम्बोधात्त-
द्वर्मेत्येककथम् ॥ सर्वसंसारभा-
वोऽन्यथा लक्षणं तथा । सर्वाभा-
वोऽपि नैव स्यात्सुषुप्ते व्यभिचारतः
॥ ननु ज्ञानात्पूर्वयत्साधनममानि-
त्वादि ॥ तत्सर्वमूर्ध्वज्ञानिलक्षणमि-
तिसम्प्रदायविदः ॥ न तदन्यथयि-
तुं युक्तमतच्चाह । शोभतेऽहं धानानां
लक्ष्मैतन्नविवेकिनाम् ॥ साम्प्रदा-
यिकाः शृङ्गालवः सन्तो विदुषो य-
लक्षणमाचक्षते ॥ तत्सर्वं व्यवहार-
स्यैव न तदतीतस्यैत्यर्थः । तर्हि-
व्यवहारातीतस्य किं लक्षणमिच्छा-
ङ्क्यम् ॥ ब्राह्मणलक्षणमेव तल्लक्षण-
मिच्छाह । वेद्यानुरोधतो यस्मा-
द्युज्यते लक्ष्म तद्विदः ॥ भावाभावोभ-
यधूसि ब्रह्मवेदांततः श्रुतिः । येनेहमे-
व तेनेति लक्षणं तद्विदोऽब्रवीत् ॥ ब्र-

ब्रह्मवृत्तिः

अयादृक्तादृगेव भवेद्दिदृक्षाविबोधतः
। बोधोऽतीतलक्षणं तस्य बोधस्य स्वात्म-
साधिक्यवृत्तिः ॥ तस्य विष्णुस्वरूप-
त्वं बोध्यम् । ज्ञानी त्वात्मैव मैमतामि-
ति भगवद्बचनात् ॥

ब्रह्मविद्या । स्त्री० वेदार्थपरिज्ञाने ॥
ब्रह्मणो वेदत्रयस्य ० विद्या शिखादिरू-
पा ॥ ब्रह्मज्ञाने ॥ यथा । न्यायाम-
तधनः शान्तो ब्रह्मविद्यापरायणः ।
स्वधर्मपालको निश्चयं सोऽमृतत्वाय क-
ल्पते ॥ परविद्यायाम् ॥ ब्रह्मपर-
मात्मा ० तद्वयावेद्यते ० सा ब्रह्मविद्ये-
ति भाष्यकाराः ॥

ब्रह्मविन्दुः । पुं० वेदपाठकाले मुखा-
ग्निर्यत विन्दौ ॥ ब्रह्मणो विन्दुः ॥

ब्रह्मविन्दुकः । पुं० ब्रह्मविन्दौ ॥
ब्रह्मबीजम् । न० प्रणवे ॥

ब्रह्मवृक्षः । पुं० किंशुके । पलाशवृ-
क्षे ॥ पलाशो ब्रह्मरूपधृगिति पद्म-
पुराणोक्तिः ॥ उदुम्बरे ॥ ब्रह्मणो
वृक्षः ॥ परमात्मना ऽधिष्ठिते ० सं-
सारवृक्षे ॥

ब्रह्मवृत्तिः । स्त्री० ब्राह्मणस्य जीवनी-
पाये ॥ यथा । स्वदत्तां पददत्तां वा ब्र-
ह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । षष्टिवर्षसह-
स्राणि विष्टायां जायते क्लमिरिति ॥
पूर्णवृत्ती ॥ ब्रह्माकारवृत्तौ ॥
यथा । ये तु वृत्तिं विहायैनां ब्रह्मा-
ख्यां पावनीं पराम् । ते तु वृत्तैव जीव-

ब्रह्मसंहिता

न्तिप्रशुभिस्तमानराः ॥

ब्रह्मवेदः । पुं० ब्रह्मज्ञाने ।

ब्रह्मवेदिः । स्त्री० देशविशेषे । य-

था । ब्रह्मवेदिः कुरुक्षेत्रे पञ्चरा-

महृदान्तरमिति हेमचन्द्रः ॥

ब्रह्मवैवर्त्तम् । न० अष्टादशमहापु-
राणान्तर्गतदशमपुराणे ॥ य० । अ-

ष्टादशमहस्रस्रब्रह्मवैवर्त्तमोपि त-

म् । सर्वेषाञ्चपुराणानां सारमेव वि-

दुर्बुधाः ॥

ब्रह्मशल्यः । पुं० सोमवल्के । बवू-
र० इ० भा० । इति रत्नमाला ॥

ब्रह्मशासनम् । न० ब्रह्मविचारगृ-
हे । धर्मकीलके ॥ ब्रह्मण्यभाज्ञा-
याम् ॥ पञ्चविशेषे ॥

ब्रह्मसंस्थः । पुं० मुख्यपरिव्राजि-
 । ब्रह्मणिसम्यक्स्थिते । निबृ-
त्तसर्वकर्मतत्साधने० परिव्राज्य-
त्याश्रमिणि० परमहंसे ॥ ब्रह्म-
णोपरमात्मनि० सम्यगव्यभिचारि-
णिस्थितिर्निष्ठा यस्य परब्रह्मसा-
क्षात्कारवतः सः ॥ निबृत्तकर्मा-
भिन्नकृण्वब्रह्मसंस्थ इति भाष्य-
म् ॥

ब्रह्मसंस्पर्शः । पुं० ब्रह्मतादा-
त्म्ये ॥

ब्रह्मसंहिता । स्त्री० भगवत्सिद्धा-
न्तसङ्ग्रहग्रन्थविशेषे ॥ अध्याय-
शतसम्यग्नाभगवद्ब्रह्मसंहिता ।

ब्रह्मसुवर्चला

कृष्णोपनिषदां सारैः सञ्चिता ब्र-
ह्मणोदितेति जीवगोस्वामी ॥

ब्रह्मसत्त्वम् । न० अध्यापने ॥ आ-
त्मनोविचारे ॥ यच्च समाना एव ब्र-
ह्मवादिनो ब्रह्मश्रोतृभावेन ब्रह्म-
मीमांसन्ति तद्ब्रह्मसत्त्वमित्युच्य-
ते ॥

ब्रह्मसभा । स्त्री० चतुर्मुखसभाया-
म् ॥ सभाविशेषे ॥ यथा । यस्मि-
न्देशे निसीदन्ति विप्रावद्विदस्त्र-
यः । राज्ञश्चाधिकृतो विद्वान् ब्र-
ह्मणस्तांसमांविदुः । ब्रह्मणः
समेव सभा ॥

ब्रह्मसंभवः । पुं० द्विपृष्ठनामक-
जैनविशेषे ॥

ब्रह्मसर्पः । पुं० सर्पविशेषे ।
हलाहले ॥

ब्रह्मसात् । अ० ब्रह्माधी-
ने ॥

ब्रह्मसायुज्यम् । न० ब्रह्मत्वे ॥
युनक्ति । युजिर्० । इगुपधे-
तिकः । युजेन सह । तेन सह इति
बहुव्रीहिः । बोधसर्जनस्येति सहस्य-
सः । यद्वा । योजनं युक् । सम्पदा-
दित्वात्किप् । सहयुजा । सयुजस्य
सयुजोवाभावः । ब्राह्मणादित्वा-
त्प्यञ् । ब्रह्मणः सायुज्यं ॥

ब्रह्मसावर्णिः । पुं० दशमेमनौ ॥

ब्रह्मसुवर्चला । स्त्री० सुवर्चलायाः

ब्रह्मस्तेयी

प्रभेदे । इयंतिक्ताकषायोष्णासराक
चालघुः कटुः । निरुत्तिकफपित्ता
स्रश्वासकासारुचिग्रहान् ॥ विस्फो
टकुष्ठमेहास्रयोनिरुक्कृमिपाण्डु-
ता ॥

ब्रह्मसूः । पुं० । भषकतौ । काम
देवे ॥ अनिरुद्धे । उषापतौ ॥ ब्रह्-
मतपः सुवृत्तिचालयति । धूपे रणे
। अन्येभ्योपीतिक्लिप् । इतिकाम
पक्षे ॥ अनिरुद्धपक्षे तु । ब्रह्माणं
सूतवान् । कल्पान्तरे किलानि
रुद्धमूर्त्तेर्भगवतो ब्रह्माजातः ॥
तथाच ब्रह्मपुराणम् । अनिरुद्धात्
ततो ब्रह्मातन्नाभिकमलोद्भवः ॥
इति ॥

ब्रह्मसूत्रम् । न० । यज्ञसूत्रे । पवित्रे
। यज्ञोपवीते ॥ व्याससूत्रे ॥ ब्रह्म
सूच्यते ० एभिरिति व्याख्यातारः
॥ तटस्थलक्षणपरेषूपनिषद्वाक्ये
षु ॥

ब्रह्मसूनुः । पुं० । इक्ष्वाकुवंशोद्भव
राजविशेषे । ब्रह्मदत्ते ॥

ब्रह्मस्थानम् । न० । तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्थूणा । स्त्री० । तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्तेयी । त्रि० । आचार्यानुमतिं वि-
नायेन केनापि प्रकारेण वेदं गृह्णा-
ति । यथाहमनुः । ब्रह्मयस्त्वननु-
ज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् । सब्र-
ह्मस्ते यसंयुक्तो नरकं प्रतिपद्यत इ-

ब्रह्महा

ति ॥

ब्रह्मस्वम् । न० । ब्राह्मणसम्बन्धिधने ॥

तद्वरणे दोषोयथा । ब्रह्मस्वं वागुरु
स्वं वादेव स्वं वापियोहरत् । सकृत
घ्नति तस्मिन्महापापी च भारते ॥

अवटो देवसे त्सोपियावदिन्द्रशतं
शतम् । ततो भवेत्सुरापीतिस्ततः
शूद्रस्ततः शुचिरिति ब्र० वै०
पु० ॥

ब्रह्महत्या । स्त्री० । ब्राह्मणवधे । ब्रा-
ह्मणस्य हननजन्ये महापातकविशि-
षे ॥ ब्राह्मणप्राणवियोगरूपफलके
व्यापारे ॥ सचव्यापारः साक्षाद्
न्यवानियुज्य । तथागोहिरण्यादि
निमित्तकार्यकस्यापि तदुद्देशेन
ब्राह्मणमरणे ब्रह्महत्या । एव
स्रश्वास्त्रतोयस्य ब्राह्मणहन्तृत्वं प्रती-
यते ० स एव ब्रह्महन्तेति चेन्नियम्
॥ ब्रह्मणो हननम् । हन०

० । हनस्तचेति ० हन्तेर्भाविक्थप् ०

तकारस्यान्तादेशः ॥ अनृतस्य समु-
त्कर्षे राजगामिचपैश्चुनम् । गुरोश्चा-
लीकनिर्वन्धः समानि ब्रह्महृत्य
येति मनुः ॥ निद्राभङ्गः कथा-
च्छेदोदम्यत्योः प्रीतिभेदनम् । शि-
शुभाहविभेदश्च ब्रह्मत्यासमंस्मृ-
तमिति देवीभागवतम् ॥

ब्रह्महा । पुं० । ब्रह्मघ्ने । ब्राह्म-
णवधकर्त्तरि ॥ श्वसूकरखरोष्ट्रा-

ब्रह्माणी

शांगीजाविमृगपक्षिणाम् । अण्डा
 लपुक्कसानाश्च ब्रह्महायोनिमृच्छ
 ति ॥ ब्रह्माक्षं ब्रह्मबाहतवान्
 । न० ब्रह्मभूणवृक्षेषुक्षिप् ॥
 ब्रह्मज्ञानभवत्यन्यो ब्रह्महावृष
 लीपति : । यस्तस्यामाहितोगर्भः
 सतेनव ब्रह्मणोहतः ॥
 ब्रह्महुतम् । न० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग
 तयज्ञविशेषे । नृत्यज्ञे । अतिथि
 पूजने ॥
 ब्रह्माक्षरम् । न० प्रणवे ।
 ब्रह्माग्रभूः । पुं० क्रतुपशौ । घोट
 के ॥
 ब्रह्माञ्जलिः । पुं० वेदपाठका
 लाञ्जली । अध्ययनस्यादावक्ते च
 गुरवे प्रणवोच्चारणपूर्वकेऽञ्जली ॥
 ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौघाच्चौ
 गुरोः सदा । संहत्यहस्तावर्ध्वयं
 सहिव्रह्माञ्जलिः स्मृत इति म
 नुः ॥
 ब्रह्माणी । स्त्री० ब्रह्मणःपत्न्या
 म् ॥ ब्रह्माणमणतिकीर्त्तयति ॥
 अणशब्दे । कर्मस्थान् । डीप् ॥
 यद्वा । ब्रह्माणमानयति० जीव
 यति । अनप्राप्तने । स्थन्तात्कर्म
 स्थानि० श्रीरनिटीतिणिलोपे० टि
 ड्ठेति डीप् ० पूर्वपदातिशब्दे
 च० ब्रह्माणीतिरूपसिद्धिः । अ
 न्यथाहन्तवकृणेतिसूक्ते ब्रह्मन्शब्द

ब्रह्मानुभवः

स्वपाठाभावादानुगनुपपन्नएव ।
 दुर्गायाम् ॥ ब्रह्माणी ब्रह्मजन
 नाब्रह्माक्षरपरामर्तेतिदेवीपुरा
 णम् ॥ ऐशुक्कानामगन्धद्रव्ये ॥ रा
 जरीतौ । पित्तलविशेषे ।
 ब्रह्माण्डम् । न० भुवनकोषे । वि
 श्वगोलके ॥ चतुर्दशलोकाः स्वा
 वरणभूतलोकालोकपर्वततटाद्या
 पृथिवीतटासमुद्रैः सहिता ब्र
 ह्माण्डमिच्छुच्यते ॥ अथ ब्र
 ह्माण्डगोलमाह भास्कराचार्यः
 । भूभूधरचिदशदावदमानवाद्याये
 याद्यधिष्ण्यगगने चरचक्रकक्षाः
 । लोकव्यवस्थितिरुपर्युपरिप्रदिष्टा
 ब्रह्माण्डभागडजठरे तदिदं सम
 स्तमिति ॥ द्वादशैवसहस्राणि ब्र
 ह्माण्डस्यशताधिकमिच्छुक्तसंख्या
 केमहापुराणविशेषे ॥ महादान
 विशेषे ॥
 ब्रह्माण्डकपालम् । न० योजनावुद
 कोटिविस्तृते ॥
 ब्रह्मात्मभूः । पुं० अश्वे ॥
 ब्रह्मादनी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥
 ब्रह्माद्रिः । पुं० गिरिविशेषे ॥
 ब्रह्माद्रिजाता । स्त्री० गोदावर्या
 म् ।
 ब्रह्मानुभवः । पुं० अविषयतयैव
 विषयानुपरक्तचित्सफुरणे ॥ ब्र
 ह्मणीऽनुभवः ॥

ब्रह्मासनम्

ब्रह्मापेतः । पुं० माघमासे सूर्य
निकटस्थितराक्षसे ॥

ब्रह्मारण्यम् । न० वेङ्पाठभूमौ
॥ वनवि० ॥

ब्रह्मार्पणम् । न० ब्रह्मर्पणिसम
र्पणं ॥ तत्प्रकारउक्तः कर्मपु
राणे यथा । ब्रह्मणा दीयते देयं
ब्रह्मणे सम्प्रदीयते । ब्रह्मैव
दीयते चेति ब्रह्मार्पणमिदं पर
म् ॥ नाहं कर्त्ता सर्वमेतद्ब्रह्मै
व कुरुते तथा । एतद्ब्रह्मार्पण
म् प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥
प्रीणातु भगवानोशः कर्मणानेन
शाश्वतः । करोतिसततं बुद्ध्या
ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ यद्वाफला
नां सन्यासं प्रकुर्यात्परमेश्वरे । कर्म
णामेतदप्याहुर्ब्रह्मार्पणमनुत्तम
मिति ॥

ब्रह्मावर्तः । पुं० देशवि० । तपोवटे ॥
सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनदीर्यदन्तरम्
। तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्त्तं प्रचक्ष
ते ॥ तीर्थविशेषोऽयं ॥

ब्रह्माश्रमः । पुं० ब्रह्मज्ञानसाधनीभू
ते संन्यासाश्रमे ॥

ब्रह्मासनम् । न० ध्यानयोगासने ।
ध्यानं प्रत्ययैकतानताच० योगश्चित्त
वृत्तिनिरोधश्च तयोरासनम् ॥ यद्वा ।
ध्यानस्य योगउपायः ० ध्यानमेव यो
गीवा । तस्यासनमित्यर्थः ॥ ब्रह्म

ब्रह्मीघृतम्

णः सम्बन्धिभासणम् ॥

ब्रह्मास्त्रम् । न० ब्रह्मस्वरूपास्त्रे ।
ब्राह्मे ॥

ब्रह्मास्त्रविद्या स्त्री० वगलामुष्याम्
। पीताम्बरायाम् ॥

ब्रह्मिष्ठः । त्रि० ब्रह्मविदि ॥ अति
शयेन ब्रह्मवान् । मतुवन्ताद्ब्रह्म
शब्दादिष्ठन् । विन्मतीर्लुगिति मतु
पोलुक् । नस्तद्धितङ्गतिटिलोपः ॥

ब्रह्मिष्ठा स्त्री० दुर्गायाम् ॥ ब्रह्मि-
ष्ठावेदमाहत्वाद्वायवीचरणाग्रजा ।
वेदेषु चरते यस्मात्तेन सा ब्रह्मचारि
णी ।

ब्रह्मी स्त्री० फञ्जिकायाम् ॥ शाक
विशेषः । मत्स्याच्याम् । सुरमाया
म् ॥ पङ्कगृहकमत्स्ये ॥

ब्रह्मीघृतम् । न० औषधविशेषः ।
सारस्वतघृतमिति ख्याते ॥ यथा ।
समूलपत्रामुत्पाद्य ब्रह्मीं प्रक्षाल्य वा
रिणा । उलूखलेद्योदयित्वारसं वस्त्रे
ण गालयेत् ॥ रसे चतुर्गुणेतस्मिन्
घृतप्रस्थं विपाचयेत् । हरिद्रामाल-
तीकुष्ठं हहतीसहरीतकी ॥ एतेषां
पलकैर्भागैः शेषास्तु कार्षिकाः स्मृ
ताः । पिप्पल्योथविडङ्गानि सैन्धवं
शर्करावचा ॥ सर्वमेतत्समालोडय
नैर्मृद्वग्निना पचेत् । एतत्प्राशित
मात्रेण वाग्विशुद्धिः प्रजायते ॥ स
परात्रप्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥

ब्राह्म :

अर्धरात्रप्रयोगेण स्वरो भवति कौलि-
कः ॥ मासमेकं प्रयोगेण भवेच्छ्रु-
तिधरो नरः । पञ्चगुल्मान् प्रमेहांश्च
कासं पञ्चविधं जयेत् ॥ बन्ध्यानां चैव
नारीणां नराणामल्परेतसाम् । घृतं
सारस्वतं नाम बलवर्धकम् पुः प्रदमिति
चिकित्सारत्नसङ्ग्रहः ॥

ब्रह्मोद्याम् । त्रि० ब्रह्मणोवेदस्यवदने
 । ब्रह्मवद्ये ॥ वदः सुपिक्यप् ॥
 ब्रह्मोद्याश्चकथाः कुर्यात्पितृणामे
 तदौप्सितम् ॥

ब्रह्मोपनिषद् । स्त्री० वेदगुह्ये ॥

ब्रह्मोपनेता । पुं० पलाशवृक्षे ॥

ब्रह्मादनम् । न० यज्ञेऽस्तिग्भ्योद
त्तेऽन्ने ॥

ब्राह्मः । पुं० ब्रह्मोपासके । ब्रह्मा
राधनतत्परे ॥ ब्रह्मास्त्रे ॥ विवाह
विशेषे । वरमाहूययथाशक्त्यलङ्कृता
याः कन्यायादाने ॥ यथा । आच्छा
द्यचार्चयित्वाचश्रुतिशीलवतेस्वयम्
। आहूयदानंकन्यायाब्राह्मो धर्मः
स उच्यते ॥ जननंचापिमरण-
शरीराणायथासक्तत् । दानंत
थैवकन्यायाब्राह्मोद्वाहः सक्तत्सक्त
त् ॥ ब्रह्मणद्वायम् । नतुब्रह्म
देवतात्त्वंविवाहस्यसम्भवति ॥ ना
रदे ॥ न० ॥ मानसिसरसि ॥ ब्रह्म
तीर्थे ॥ अङ्गुष्ठमूलस्थतलेब्राह्मंतीर्थं
प्रचक्षते ॥ अनेनद्विजस्याचमनं य

ब्राह्मण :

था । अन्तर्जानुशुचीदेशे उपविष्ट
उदङ्मुखः । प्राग्वाब्राह्मेण तीर्थेन
द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ अंगुष्ठोत्तर
तीरे खायापाणेर्दक्षिणस्य च । एतद्
ब्राह्ममिति ख्यातं तीर्थमाचमनाय वै
ब्रह्मपुराणे ॥ त्रि० ब्रह्मदेवताके
॥ ब्रह्मादेवताऽस्य । सास्यदेवतेत्य
ण् । ब्रह्मोजातावितिसाधुः ॥ तस्यै
दमित्यण्वा ॥ नस्तद्वितद्वतिटिलोप
ब्राह्मणः । पुं० प्रथमवर्णसत्त्वप्रधाने
द्विजातौ । अयजन्मनि । भूदेवे ।
वाडवे । विप्रे । वक्रजे । वर्ग्यज्येष्ठे
। षट्कर्मणि । द्विजोत्तमे । द्विजे ॥
ब्राह्मणोजङ्गमामूर्तिः श्रीविष्णोः प-
रमात्मनः । अतएव द्विविख्याता
भूदेवास्ते महामते ॥ राज्ञो ब्राह्मणः
पितृवन्मान्यउक्तो मनुना । ब्राह्मणं
दशवर्षन्तु शतवर्षन्तु भूमिपम् । पिता
पुत्रौ विजानीयात् ब्राह्मणस्तुतयोः
पितेति वचनात् ॥ जात्याकुलेन वृ-
त्तेन स्वाध्यायेन श्रुतेन च । एभिर्युक्तौ
हियस्तिष्ठेन्नित्यं सद्विजउच्यते ॥ इ०
वज्रपुराणम् ॥ अपि च । तपः श्रु-
तश्च यो निश्चय एतद्ब्राह्मणकारकम् ।
तपः श्रुताभ्यां यो हीनो जातिब्राह्म-
ण एव सः ॥ अविदुषो ब्राह्मणस्यापू-
ज्यत्वं यथा । अविद्वान्ब्राह्मणः कोपि
नैव पूज्यः कदाचन । आहारादधि-
कं नैव देवं मूर्खाय कर्हि चित् इति भाग

ब्राह्मण :

वतम् ॥ ब्राह्मणस्य तु देहोयं न कामार्था
यजायते । इह क्लेशाय तपसे प्रेत्य त्व
नुपमं सुखमिति भारते मोक्षधर्मपाव
काध्ययनाध्यायः । १४५ ॥ अस्य-
वर्जनीयानि कर्माण्याह नारदः ।
। ज्याकर्षणं शत्रुनिवर्हणं शुकपिर्वर्णि
ज्यापशुपालनञ्च । शश्रूषणञ्चापि-
तथार्थहेतोरकार्यमेतत्परमं ब्राह्मण
स्य ॥ राजप्रेष्यं कृषिधनं जीवन्मु-
क्ताणि ज्यया । कौटिल्यं कौलटीयं च
कुषीदं च विवर्जयेत् ॥ शूद्रो राजन्
स भवति धर्मापितो दुराचरः । वृषली-
रमते यस्तु पिशुनो न रतस्तथा ॥ या
मप्रेष्यो विकर्माचयो द्विजश्चरिताच्च्यु-
तः । वेदानपि जपन् शूद्रैः समः
स परिकीर्तितः ॥ कृत्ये पुवर्जनीयो
सौ वैदिके तान्त्रिकेऽपि च । निर्मर्यादे-
चाशुचौ क्रूरवृत्ते हिंसात्मके त्यक्तध-
र्मेऽश्ववृत्ते । हव्यञ्चकव्यं च न देयमेव दा-
नं च दत्तं विफलं भवेदिति ॥ ब्राह्मणी
क्षत्रिया वैश्या सुब्राह्मणा ज्ञातो ब्रा-
ह्मणा ज्ञातो ब्राह्मणः । यथा ।
ब्राह्मण्यां ब्राह्मणा ज्ञातो ब्राह्मणः
स्यान्न संशयः । क्षत्रियायास्तु यः
पुत्रो ब्राह्मणः सोऽप्यसंशयः ॥ क्ष-
त्रियायां यथैव मर्याद्वैश्यायामपि चैव
हीति महाभारते : दानधर्मः ॥ ब्र-
ह्मणोऽपत्यम् । तस्यापत्यमित्यन् ।
अन्निति । टिलोपोन ॥ यद्वा । ब्रह्

ब्राह्मण :

म० वेदः । तद्धीते वेदवा तद्धीते
तद्देव्यण ॥ अपरोक्षीकृतपरमार्थ
तत्त्वे० ब्रह्मविदि ॥ यन्न सन्तं न चा-
सन्तं न युतं न बहुयुतम् । न मुवृत्तं-
न दुवृत्तं वेदकश्चित्सब्राह्मणः ॥
गूढधर्माश्चितो विद्वान् अज्ञातचरितं
चरेत् । अश्ववज्जडवज्जापिमूकव-
च्चमर्ही चरेत् ॥ न क्रुध्येन्न प्रहृष्ये च
मानितो मानितश्च यः । सर्वभू-
तेष्वभयदस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
अनाशिषमनारम्भं निर्ममस्कारम-
स्तुतिम् । अक्षीण क्षीणकर्माणं
तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ अक्षीणं
पूर्णम् ॥ अनुत्तरीयवसनमनुपस्ती-
र्यशायिनम् । बाहूपधानीयं शान्तं
तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ येन केनचिदा-
च्छन्नो येन केनचिदाशितः । यत्र क-
चनशायी च तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
कन्याकौपीनवासास्तु दण्डधृग्धान्य-
तत्परः । एकाकीरमते नित्यं तं देवा
ब्राह्मणं विदुः ॥ यो हेरिवगणाङ्गो-
तः सन्मानान्नरकादिव । कुण्ठा-
दिवधः स्त्रीभ्यस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
येन पूर्णमिवाकाशं भवत्येकेन सर्वदा
। शून्यं यस्य जनाकीर्णं तं देवा ब्राह्मणं
विदुः ॥ संन्यासिनि ॥ अमौनश्चमौ-
नश्च निर्विद्याय ब्राह्मण इति श्रुतिः ।
ब्राह्मणो बुद्धवाक्यार्थः साक्षादित्या-
दिलक्षणः । ब्राह्मण्यं गौणमन्यस्य-

ब्राह्मणप्रियः

ब्रह्मबोधार्हजन्मनः । विप्रजन्मनो
 ब्रह्मधीयोग्यत्वात्तत्रब्राह्मणशब्दो-
 गोणः । विदुषिमुख्यइत्यर्थः । ब्रह्म
 णोवेदस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥
 ब्राह्मणम् । न० ब्रह्मसङ्घाते । विप्रस
 मूह ॥ मन्त्रेतरवेदभागे ॥ सचविधि
 वचनत्वेनार्थवादवचनत्वेनअनुवा-
 दवचनत्वेनचत्रिधास्मृतः ॥
 ब्राह्मणकः । पुं० आयुधजीविब्राह्म
 णानादेशे ॥ ब्राह्मणकोष्णिकेसंज्ञा
 यांफन् ॥
 ब्राह्मणकीयः । त्रि० ब्राह्मणकेजाते
 ॥ ब्राह्मणकीनामजनपदः ० यत्र
 ब्राह्मणाआयुधजीविनः ० तत्रजातः
 । कः ॥
 ब्राह्मणचाण्डालः । पुं० ब्राह्मण्यां
 शुद्राज्जाते ॥
 ब्राह्मणधनम् न० ब्राह्मणानांसमता
 दिरूपेवित्ते ॥ नैतादृशंब्राह्मणस्या
 स्तिवित्तंयथैकतासमतासत्यताच ।
 शीलस्थितिर्दण्डनिधानमार्जवंतत-
 स्ततश्चोपरमः क्रियाभ्यः । ब्रह्मस्व ॥
 ब्राह्मणप्रियः । पुं० नारायणे ० भग
 वति०वासुदेवे ॥ ब्राह्मणानांप्रियः ।
 ब्राह्मणाः प्रियाश्चस्यवा । घृन्तंश
 पन्तंपरुषं वदन्त्योब्राह्मणंनप्रणमेद्य
 थाहम् । सपापकृद्ब्रह्मदवाग्निदग्धो
 वध्यश्चदण्डश्चनचास्मदीयः ॥ इति
 भगवद्वचनम् ॥ अपिच । यंदेवदेव

ब्राह्मणहितः

कीदेवीवसुदेवादजीजनत् । भीमस्य
 ब्रह्मणोगुप्त्यैदीप्तमग्निरिवारणिरि
 तिभारतम् ॥
 ब्राह्मणब्रुवः । पुं० जातिब्राह्मणे ।
 जातिमात्रोपजीविब्राह्मणे । योवां
 ह्मणः क्रियारहितआत्मानंब्राह्-
 मणंब्रवीतिसइत्यर्थः ॥ यथा । वि-
 प्रः संस्कारयुक्तोनित्यं सभ्यादिक
 र्मयः । नैमित्तिकानुनोक्त्याद्ब्राह्-
 मणब्रुवउच्यते ॥ युक्तः स्यात्सर्वसंस्का-
 रैर्द्विजस्तुनियमब्रूतेः । कर्मकिञ्चि
 द्रकुरुतेवेदोक्तंब्राह्मणब्रुवः ॥ गर्भा
 धानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेनच ।
 नकर्मकद्रवाधीतेसन्नेयो ब्राह्मण-
 ब्रुवः ॥ अध्यापयति यः शिष्यान्
 नाधीतेवेदमुत्तमम् । गर्भाधानादिसं-
 स्कारैर्युतः स्याद्ब्राह्मणब्रुवः ॥
 इति ॥ तस्मैदानेफलविशेषोयथा
 । सममश्राह्मणेदानं द्विगुणंब्राह्म-
 णब्रुवे । अधीतेशतसाहस्रमनन्तं वेद
 पारगे ॥ इ० मनुः ॥
 ब्राह्मणथष्टिका । स्त्री० फञ्जिकायाम्
 । पद्मायाम् । भार्याम् । ब्राह्मणे
 टी० इ० भा० भारद्वाजो० इ० च० ॥
 ब्राह्मणयष्टी । स्त्री० अङ्गारबल्ल्याम् ।
 बालियशक्ते । भार्याम् ॥
 ब्राह्मणहितः । त्रि० ब्राह्मणस्य
 हितकारिणि । ब्रह्मण्ये ॥ यद्ब्रा-
 ह्मणस्यकुशलं तदेवमततंबदेत् ।

ब्राह्मण्यम्

तूष्णीमासीतनिन्दायांकुर्वन्भैषज्य-
मात्मनः ॥

ब्राह्मणाच्छंसी । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
ब्राह्मणे विहितानिशास्त्राणि० उप-
चाराद्ब्राह्मणानि । तानि शंसति ।
ब्राह्मणाच्छंसिन उपसङ्ख्यानमित्य-
लुक् । द्वितीयार्थे पञ्चम्युपसङ्-
ख्यानादेव ॥ अयं शब्दश्चादसः ।
ब्राह्मणाच्छंसिनः कृन्दसीत्युपसं-
ख्यानात् ॥

ब्राह्मणाच्छंसीयम् । न० ब्राह्मणाच्छं-
सिनऋत्विग्विशेषस्य कर्मभावयोः
॥ होवाभ्यच्छः ॥

ब्राह्मणायनः । पुं० शुद्धसन्तानजैविप्र-
॥ ब्राह्मणस्यापत्यम् । नडादिभ्यः
फक् ॥

ब्राह्मणिका । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
ब्राह्मणी । स्त्री० विप्रभार्यायाम् । ब्रा-
ह्मणपत्न्याम् ॥ ब्रह्मण्डयम् । तस्ये-
दमित्यण् । शाङ्गैरवादित्वान्ङी-
न् ॥ फञ्जिकायाम् ॥ पृक्कायाम् ॥
तरस्याम् ॥ पिपीलिकाभेदे । स्थू-
लशीर्षिकायाम् ॥ रक्तपुष्पिकाख्य-
जन्तौ । ब्राह्मनी० इ० भा० ॥

ब्राह्मण्यम् । न० ब्राह्मणत्वे ॥ ब्राह्मण-
स्य कर्मभावोवा । गुणवचनब्राह्मणा-
दिभ्यः कर्मणि चेतियञ् ॥ ब्राह्मण्यं
बहुभिरवाप्यते तपोभिस्तत्त्वबन्धानर-
तिपरेण हेलितव्यम् । स्वाध्यायेतप-

ब्राह्मावधूतः

सिदमेचनिच्ययुक्तः क्षेमाधीकुश-
लपरः सदायतस्वेतिभारतेशास्त्री
मोक्षधर्मे पावकाध्ययनम् ॥ पाण्डि-
त्यबाल्यमौनानिश्रवणादीनि तैरय-
म् । भवति ब्राह्मणस्तत्र ब्राह्मण्यं ब्रह्म-
रूपता ॥ विप्रहृन्दे ॥ ब्राह्मणानां स-
० मूहः । ब्राह्मणववाडवाद्यन् ॥
त्रि० ब्राह्मणहिते ॥ ब्राह्मणे षुहितः
। यत् ॥ ब्राह्मणेभ्योहितोवा ॥
ब्राह्मण्यः । पुं० तृणप्रभेदे । मुञ्जे ।
दृढतृणे ॥

ब्राह्ममुहूर्तः । पुं० अरुणोदयकालस्य
प्रथमदण्डद्वये ॥ ब्राह्ममुहूर्तमाह-
पितामहः । रात्रेऽपश्चिमेयामैमु-
हूर्तो ब्राह्म उच्यते । पश्चिमेयामेषेष्वा-
हं प्रहरि । शेषार्द्धप्रहरे ब्राह्मो मुहूर्तः
द्वितीयमदनपारिजातात् । तत्रापि-
सूर्योदयात् प्रागर्द्ध प्रहरे द्वौ मुहूर्तौ
० तत्रादौ ब्राह्मः ० द्वितीयोरौद्रः
॥ ब्राह्मश्चासौ मुहूर्तश्च ॥ ब्रह्मणो
मुहूर्तः ॥ सतु ० एकमनुस्थिति-
कालः । दैविकानां युगानां तु सह-
स्रं ब्रह्मणो दिनम् । मन्वन्तरं तथै-
वैकं तस्य भागश्चतुर्दश इति लिङ्गपु-
राणम् ॥

ब्राह्मावधूतः । पुं० अवधूतविशेषे ॥
ब्रह्ममन्त्रोपासकाये ब्राह्मणक्षत्रियाद-
यः । गृहाश्रमे वसन्तो पित्रेयास्ते
यतयः प्रिये ॥

ब्राह्मी

ब्राह्माहोरात्रः पुं० ब्रह्मणोदिनयामि-
न्योः । द्वयोर्दैवयुगसहस्रयोः ॥ दै-
वैः षष्ट्यधिकैस्त्रिभिरहोरात्रश-
तैर्दिव्यं वर्षम् । तैर्द्वादशभिः स-
हस्रैर्मानुषं चतुर्युगम् । तच्च दे-
वानामेकं युगम् । तत्सहस्रं ब्रह्मणो
दिनं भूतानां स्थितिकालः । ताव-
त्त्येवरात्रिः प्रलयकालः ॥ ब्राह्म-
खासावहोरात्रश्च ॥

ब्राह्मी । स्त्री० भारत्याम् । सरस्वत्या-
म् । दुर्गायाम् । अष्टमातृकान्त-
र्गतमातृकाविशेषे । ब्रह्मणः श-
क्तौ ॥ शाकप्रभेदे । हिलमोचिका-
याम् । हिलिं चा० इ० गौ० दे० भा०
॥ पञ्चिकायाम् ॥ रोहिणीनक्षत्रे
॥ वाराहोक्तम् ॥ महाज्योतिष्म-
त्याम् । वड्डीमालकङ्कुनी० इ० भा०
॥ मत्स्यप्रभेदे । पङ्कगडके *
रुना प्राप्तिहायामहौषध्याम् ।
सोमवज्र्याम् । सौम्यलंतायाम् ।
मण्डूकमातरि । मेध्यायाम् । ब्रा-
ह्मीहिमासरातिक्ता लघुर्मेध्याच-
शीतला । कषायामधुरास्वादुपाका-
युष्यारसायनी ॥ स्वर्णामृतिप्रदाकु-
ष्ठपाण्डुमेहास्रकासजित् । विषशो-
थज्वरहरीतङ्गमण्डूत्पर्णिनी ॥ मत्-
स्याख्याम् । मङ्केली० कृष्णकरिया०
इ० प्र० पुष्पशाकम् ॥ बृहमण्डयम्
। तस्येदमित्यम् । ब्राह्मीजाता-

व्रीहिः

वितितिलोपेटिड्डेतितडोप् ॥

ब्राह्मीकन्दः । पुं० वाराहोक्तम् ॥
ब्राह्मीघृतम् । न० मेधाकरौषधविशेष-
धेः ॥ पश्यमेधाम् ॥

व्रीहिः । पुं० यवादिसामान्यधान्यं
॥ आशुधान्यं ॥ अस्य सामान्यनाम
गणनागुणाश्च यथा । धान्यं भोग्यञ्च
भोगार्हमन्नाद्यं जीवसाधनम् । तच्च
तावत्त्रिधा ज्ञेयं शूकशिम्बीतृणाह्वय-
म् ॥ व्रीह्यादिकं तदिह शूकसमन्वितं
स्यात्तच्छूकधान्यमथ मुद्गमकुष्ठका-
दि । शिम्बीनिगूढमितितत्प्रव-
दन्ति शिम्बीधान्यं तृणोद्भवमथोत्त-
णधान्यमन्यत् ॥ तत्र त्रिदोषशमनं
लघुशूकधान्यं तेजोबलातिशयवीर्यं
विवृद्धिदायि । शिम्बीभवंगुरुहिम-
ञ्च विबन्धदायि वातालकन्तुशिशिरं त-
णधान्यमाहुः ॥ देशे देशे शूकधान्ये
षु सङ्ख्यान्नातुं शक्या नो नरैर्दैवतैर्वा
। तस्मादेषां येषु भोगोपभोगस्तान्य-
स्माभिव्याक्रियन्ते कियन्ति ॥ शाल-
यः कलमारुच्याव्रीहिश्चेष्टानृपप्रि-
याः । धान्योत्तमाश्च विज्ञेयाः कैदा-
राः सुकुमारकाः ॥ राजान्नषष्टिक-
सिते ते रक्तमुण्डस्यूला गुग्गुलुतिरिया-
दिक्कशालिरुन्नाः । व्रीहिस्तथेति
दशधा भुवि शायनाः स्युस्तेषां क्रमे-
ण गुणनामगणं ब्रवीमि ॥ व्रीहिर्गौ-
रो मधुरशिशिरः पित्तहारौ कषायः

ब्रीहिक :

स्निग्धोवृष्यः कृमिकफहरस्तापर
तापहृत् । पुष्टिं दत्ते भ्रमशमनकृद्
वीर्यवृद्धिं विधत्ते रुच्योत्थानं जनयति
मुदं वातकृन्मे चकोनः ॥ इतिरा
जनिर्वण्टः ॥ अपिच । वार्षिकाः
कण्डिताः शुक्लाव्रीह्याश्चरपाकिनः
। कृष्णाव्रीहिः पाटलस्रक्कुटाण्डक
इत्यपि ॥ शालामुखोजतुमुखइत्या
द्याव्रीहयः स्मृताः । कृष्णाव्रीहिः
सविज्ञेयोयः कृष्णातुपतण्डुलः ॥
पाटलः पाटलापुष्पवर्षकोव्रीहिरु
च्यते । शालमुखः कृष्णाशूकः कृ
ष्णातण्डुलउच्यते ॥ लाक्षावर्णमुखय
स्यज्ञेयोजतुमुखस्तुसः । व्रीहयः
कथिताः पाकेमधुरावीर्यतोहिमाः
॥ अल्पाभिष्यन्दिनोवहवर्षस्काः
षष्ठिकैः समाः । कृष्णाव्रीहिवर-
स्ते प्रांतस्मादल्पगुणाः परे ॥ इति
भावप्रकाशः ॥ बह्वृत्तिउपचयंग
च्छति । बृहद्ब्रह्म । इगुपधात्किदि
तीन् । पृषोदरादिः ॥ व्रीयते व्रीह्य
म् । बाहुलकात् ० हिक्वा ॥ यद्वा ।
व्रीणाति । व्रीवरणे । व्रीहिशाल्योर्ठ
गितिज्ञापकात् ० हिक् ॥ व्रीहेः फ
लम् ० व्रीहिः । विल्लादिभ्योश् ।
फलपाकशुषामिति लुपि ० युक्तवद्वा
वः ॥

व्रीहिकः । त्रि० धानाविशिष्टे । व्री
हिभिः ॥ व्रीह्यादित्वात्ठन् ॥

भ :

व्रीहिकांचनः । पुं० भसूरे ॥
व्रीही । त्रि० व्रीहिमति० क्षेत्रादौ ।
व्रीहिके । व्रीह्यादित्वादिनिः ॥
व्रीहिपर्णी । स्त्री० शालिपर्ण्याम् ॥
व्रीहिभेदः । पुं० अणौ । चौणा०
इ० भा० प्र० धान्ये ॥

व्रीहिमयः । पुं० पुरोडाशे ॥ व्रीहे-
र्विकारः । व्रीहेपुरोडाश इतिम
यट् ॥

व्रीहिराजिकः । पुं० कङ्कधान्ये ॥
चौनकधान्यम् ॥

व्रीहिश्रेष्ठः । पुं० शालिधान्ये ॥
व्रीह्यगारम् । न० धानागृहे । कुमूले ॥
ब्रुवन् । त्रि० कथयति ॥
ब्रुवाणः । त्रि० आचक्षणे । वक्तारि ॥
ब्रूहि । अ० प्रैषे ॥ अनुज्ञायाम् ॥
अवसरे ॥

व्रीहः । त्रि० व्रीहिनिर्मिते ॥
व्रीह्यम् । त्रि० आशुधान्योपयुक्त
भृशले । धान्यसामान्यस्यकलमा
देशोत्पत्तियोग्ये क्षेत्रे ॥ व्रीहौणां
भवनं क्षेत्रम् । व्रीहिशाल्योर्ठक् ॥
—+— —#— —+—

भः । पुं० भवर्णे । भकारे ॥ भृगु
नन्दने । शुक्राचार्ये ॥ भसूरे ॥
आदिगुरौत्रिकले ० ९ ॥ ॥ भांतौ
॥ न० उडुनि । नक्षत्रे ॥ राशौ ।
क्षेत्रे । गृहे ॥ भाति । भादीप्तौ
। अन्येष्वपीतिडः ॥

भक्त :

भकूटम् । न० वैवाहिकविचारोप
योगिनिपोटकविशेषे ॥ यथा ।
एक राशौचदम्पत्योः शुभस्यात्म
मसप्तके । चतुर्थ दशके चैवतती
यैकादशेतयेति ॥

भक्तः । वि० भक्तियुक्ते । तत्परे

। पूज्यविषयकानुरागोभक्तिः ।
तद्वति । भगवदनुरक्तिविशिष्टे ।
शरणागतत्वं सत्यत्यन्तप्रीतिमति
॥ भज्यते स्म । भजसे वायाम् ।
कर्मणिक्तः ॥ भक्त्यागेदोषउक्तः
श्रीदेवीभागवते ॥ ब्रह्महत्यासु
रापानं गोवधः स्त्रीवधस्तथा । तुल्य
मेभिर्महतपापं भक्त्यागादुदाह
तम् । भजन्तं भक्तमत्याज्यं त्यज
तः स्यात्कथं सुखमिति ॥ न०
अन्ने । अन्धसि । ओदने । भात
० इ० भा० ॥ तस्यविधिगुणाश्च ।
यथा । जलेचतुर्दशगुणे तण्डुला
नांचतुष्पलम् । विपचेत्स्त्रावये
न्मण्डं तद्वत्तमधुरं लघु ॥ चक्रदत्त
स्तु । अन्नपंचगुणे तोये यवागूण्डगु
णे पचेत् । अन्नान्नं भक्तम् ॥ अपि
च । सुधीतांस्तण्डुलान्स्फीतां
स्तोये पंचगुणं पचेत् । तद्वत्तमप्रस
तंचोष्णं विशदं गुणधनमतम् ॥
भक्तं वल्लिकरं पथ्यं तर्प्यं रोचनं
लघु । अधीतमस्तु तं शीतं गुर्व
रुच्यं कफप्रदम् ॥ अपिच । वारिणा

भक्ति :

भूरिणाशालितण्डुलान्क्षालितान्
बहु । तर्केणासिच्यतत्तमे स्थाल्य
म्भसिबिनिः क्षिपेत् ॥ ततः पयो
घृतं क्षिप्त्वा प्रस्विन्नान्स्त्रावयेदिमा
न् । राजार्हं तद्वदेद्भक्तगन्धवर्ण
रसान्वितम् ॥ यस्य धान्यस्य द्भक्त
तस्य तद्गुणमाहरेत् । भक्तं ल
घुपुराणस्य शालेस्तस्मिन्पिठोगुरुः ॥

भक्तकरः । पुं० कृत्रिमधूर्पे ॥

भक्तकारः । पुं० पाचके । औदनि
के ॥ भक्तं करोति । डुकृञ् क
र्मण्यण् ॥

भक्ततूर्यम् । न० नृपाभीरे । भूभु
जांभोजनकालावेदके वाद्यविशे
षे ॥

भक्तदासः । पुं० पंचदशदासान्तर्गत
दासविशेषे । सुभिर्चेपिभक्तेना
ङ्गीकृतदास्ये ॥

भक्तमण्डः । पुं० अन्नाग्रसे । मास
रे । माण्ड० इ० भा० ॥

भक्तवत्सलः । पुं० श्रीहरी । भ
क्ताः वत्सलायस्य ॥ वि० भक्तस्ने
हवति ॥

भक्तिः । स्त्री० विभागे ॥ गौणवृत्तौ
॥ भङ्ग्याम् ॥ श्रद्धायाम् । भजने
॥ अमुरक्ती ॥ अनुरागविशेषे ॥
पूज्यं पवनुरागोभक्तिरित्युपदेशः
॥ परमेश्वरविषये परमप्रेमस्थि । न
चेष्टदेवात् परमस्ति किंचिदिति

भक्ति :

बुद्धिपूर्विकायां प्रीती ॥ उपास
नायाम् । उपास्याकारचित्तवृत्त्या
वृत्तिरूपायां परिपक्वनिदिध्यासना
ख्यायां श्रवणमननाभ्यासफलभूताया
मनुरक्ती । तात्पर्ये ॥ जन्माक्षर
सहस्रेषु तपोज्ञानसमाधिभिः ।
नराणां क्षीणपापानां कृष्णभक्तिः प्रजा
यते ॥ उक्तानिलक्षणानि गौतमी
यतन्त्रे । देवतायां च मन्त्रे च तथा
मन्त्रप्रदेगुरौ । भक्तिरष्टविधायस्य
तस्य कृष्णः प्रसीदति । तद्भक्त
जनवात्सल्यं पूजायां चानुमोदनम्
। सुमनाश्चर्चयेन्निश्चयं तदर्थे दम्भ
वर्जनम् ॥ तत्कथाश्रवणे रागस्तदर्थे
चाङ्गविक्रिया । तदनुस्मरणं निश्चयं
० यस्तन्नास्त्रोपजोवति । भक्तिरष्ट
विधा ह्येषा यस्मिन्मन्त्रे च्छेपि वर्त्त
ते । समुनिः सत्यवादी च कौर्त्ति
मान् स भवेन्नरः ॥ श्रीभागवते
प्रह्लादोक्तिर्यथा । श्रवणं कौर्त्तनं
विष्णोः स्मरणम्पादसेवनम् । अर्च
नं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेद
नम् ॥ इति पुंसां पिताविष्णौ भक्ति
संज्ञबलक्षणा । क्रियते भगवत्पदा
तन्मध्ये ऽधीतमुत्तमम् ॥ इति ॥
उदाहरणम् यथा । विष्णोस्तु श्रवणे
परीक्षितिरभूद्ब्रह्मासक्तिः कीर्त
ने प्रह्लादः स्मरणे तदङ्घ्रिभजने
लक्ष्मीः पृथुः पूजने । सुग्रीवस्त्व

भक्ति :

भिवन्दने ऽथ हनुमान् दास्ये ऽथ
सख्ये ऽर्जुनः सर्वस्वात्मनिवेदने
बलिरभूत्कैवल्यमेषाम् पदमिति
॥ हिमालयउवाच । स्त्रीयां भक्ति
वदस्वात्मनेन ज्ञानं सुखे न हि । जा
यते मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागि
णः ॥ मध्यमस्य मध्यमाधिमागि
णः विरागिणो भक्तिरहितस्यापि
दुर्लभं ज्ञानं येन भक्तिहेतुना जायेत
तां भक्तिं वदेत्त्यर्थः ॥ श्रीदेव्यु
वाच । मार्गास्त्रयो मे विख्याता मो
क्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञान
योगो भक्तियोगश्च सत्तम ॥ मोक्ष
प्राप्तौ त्रयो मार्गाः ते च कर्मोपासना
ज्ञानभेदेन त्रिविधाः । तत्र ज्ञान
मार्गः साक्षान्मोक्षसाधनम् द्रुत
रौचित्यशुद्धिदारेति विवेकः । तान्मा
र्गान् दर्शयति कर्मयोग इति भक्तियोग
उपासनायोग इत्यर्थः ॥ त्रयाणाम
प्ययं योग्यः कर्तुयोग्योऽस्ति सर्वथा
। सुलभत्वात्मानसत्वात्कायचित्ता
द्यपौडनात् ॥ गुणभेदान्मनुष्याणां
साभक्तिस्त्रिविधामता । परपौडांस
मुद्दिश्य दम्भं कृत्वा पुरस्सरम् ॥
मात्सर्यं क्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तु
तामसी । परपौडादिरहितः स्वक
ल्याणार्थमेव च ॥ निश्चयं सकाम इदं
यो यशोर्थी भोगलोलुपः । तत्तत्
फलसमावाप्त्यै मामुपास्तेति भक्तिः

भक्ति :

त : ॥ भेदबुद्ध्यादिमांस्त्रयमादृत्य
जानातिपामरः । तस्य भक्तिः स
माख्यातानगाधिपतुराजसी ॥ पर
मेशार्पणं कर्मपापसङ्क्षालनाय
च । वेदोक्तत्वादवश्यं तत्कर्तव्यं
तुमयानिशम् ॥ इति निश्चितम्
दधिसुभेदबुद्धिमुपाश्रितः ।
करोति प्रीतये कर्म भक्तिः सानग
सात्त्विकी ॥ परभक्तेः प्रापिकेयं
भेदबुद्ध्यवलम्बनात् । पूर्वप्रीति
ह्युभे भक्ती न परप्रापिकेयते ॥
अधुना परभक्तिन्तु प्रोच्यमानानि
बोधये । मद्गुणश्रवणं निश्चयमम
नामानुकीर्तनम् ॥ कल्याणगुण
रत्नानामाकरायां मयि स्थिरम् ।
चेतसो वृत्तं न चैव तैलधारा समं
सदा ॥ हेतुस्तत्र को वापि न कदा
चिद्भवेदपि । सामोष्पमाष्टिं सा
युज्यसालोक्यानानं चेषणा ॥ मत्
सेवातो धिक्किञ्चिन्नैव जानाति
कहिंचित् । सेव्यसेवकताभावा
त्तत्र मोक्षं न बाञ्छति ॥ परा
नुरक्त्या मामेव चिन्तयेद्यो ह्यतन्द्रि
तः । स्वाभेदेनैव मां निश्चयं जाना
ति न विभेदतः ॥ मद्रूपत्वेन जी
वानां चिन्तनं कुरुते तु यः । यथा
स्वस्यात्मनि प्रीतिस्तथैव च परात्म
नि ॥ चैतन्यस्य समानत्वात् न भेदं
कुरुते तु यः । सर्ववृत्तमानां मां

भक्ति :

सर्वरूपास्तु सर्वदा ॥ नमते यजते
चैवाप्याचारण्डालान्तमौश्वरम् ।
न कुत्रापि द्वीह बुद्धिं कुरुते भेदवर्ज
नात् ॥ मत्स्थानदर्शनं श्रद्धामद्
भक्तदर्शनं तथा । मच्छास्त्रश्रवणं
श्रद्धामन्त्रतन्त्रादिषु प्रभो ॥ मयि प्रे
माकुलमतीरो माञ्चिततनुः स
दा । प्रेमाश्रुजलपूर्णक्षिप्तः कण्ठ
गद्गदनिस्वनः ॥ अनन्येनैव भावे
न पूजयेद्योनगाधिप । मामीश्वरीं
जगद्योनिं सर्वकारणकारणाम् ॥
दानानिममदिव्यानि निश्चयैर्मित्ति
कान्यपि । निश्चयः कुरुते भक्
त्या वित्तशायि विवर्जितः ॥ मदुत्स
वदिदृक्षा च मदुत्सव कृतिस्तथा ।
जायते यस्य नियतं स्वभावादेव भू
धरः ॥ उच्चैर्गायंश्च नामानिममैव
खलु नृत्त्यति । अहङ्कारादिरहितो
देहतादात्म्यवर्जितः ॥ प्रारब्धे
नृयथायच्चक्रियते तत्तथा भवेत् ।
न मे चिन्तास्तितत्रापि देहसंरक्षणा
दिषु ॥ इति भक्तिस्तु या प्रोक्ता पर
भक्तिस्तु साम्प्रता । यस्यां दिव्यति
रिक्तन्तु न किञ्चिदपि भाव्यते ॥
इत्थं जाता पराभक्तियैव भूधरतत्त्व
तः । तदैव तस्य चिन्मात्रे मद्रूपे
विलयो भवेत् ॥ भक्तिस्तु या परा
काष्ठासैव ज्ञानं प्रकीर्तितम् ।
वैराग्यस्य च सीमासाक्षात्तत्तदुभयं

भक्ति :

यत : ॥ भक्तौकृतायांयस्यापि प्रार
 अवशतो नग । न जायते मज्ज्ञानं म
 बिहीपं सगच्छति ॥ तच्चगत्वाखिला
 म् भोगाननिच्छन्नपि चच्छति ॥
 तदन्ते ममचिद्रूपज्ञानं सम्यग् भवे
 न्नग । ते न मुक्तः सदैवास्याज्ञाना
 न् मुक्तिर्न चान्यथा ॥ इहैव यस्य
 ज्ञानं स्याद्दृढगतप्रत्यगात्मनः ॥
 ममभवित्परतनोस्तस्य प्राणाव्रजन्ति
 न । ब्रह्मैव संस्तदाप्नोति ब्रह्मैव
 ब्रह्मवेदयः ॥ कण्ठचामीकरस
 ममज्ञानात्तु तिरोहितम् । ज्ञाना
 दज्ञाननाशेन लब्धमेव हिलभ्यते ॥
 विदिता विदितादन्यन्नगोत्तमवपु
 र्मम । यथादर्शेतथात्मनि यथाजले
 तथापि ह्यलोके ॥ छायातपो यथा
 स्वच्छीविविक्तौ तद्वदेव हि । मम
 लोके भवेज्ज्ञानं द्वैतभानविवर्जि
 तम् ॥ यस्तु वैराग्यवानेव ज्ञानही
 नो म्रियेत चेत् । ब्रह्मलोकेव
 सेन्नित्यं यावत्कल्पं ततः परम्
 ॥ शुचीनां श्रीमतां गेहे भवेत्तस्य
 जनिः पुनः । करोति साधनं
 पश्चात्ततो ज्ञानं हि जायते ॥ अ
 ने कजन्मभीराजन् ज्ञानं स्यान्नैक
 जन्मना । ततः सर्वप्रयत्नेन ज्ञाना
 र्थं यत्नमाश्रयेत् ॥ नो चेन्महा-
 विनाशः स्याज्जन्मे तद्दुर्लभं
 पुनः । तत्रापि प्रथमे वर्णे वेदप्रा

भक्तिकरः

प्तिश्च दुर्लभा ॥ शमादिषट्कसम्प
 तिर्योगसिद्धिस्तथैव च । तथोत्तम
 गुरुप्राप्तिः सर्वमेवावदुर्लभम् ॥
 तथेन्द्रियाणां पटुता संस्कृतत्वं त
 नोक्तथा । अने कजन्मपुण्यैस्तु
 मोक्षेच्छा जायते ततः । साधने
 सकलेष्वेवं जायमाने पियो नरः ।
 ज्ञानार्थं नैव यतते तस्य जन्म निरर्थक
 म् ॥ तस्माद्वा जन्म यथाशक्त्या ज्ञा
 नार्थं यत्नमाश्रयेत् । पदे पदेऽश्व
 मेधस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥
 घृतमिव पयसि निगूढं भूतं भूतं च वस
 ति विज्ञानम् । सततं मन्ययितव्यं मन
 सामन्यानभूतेन ॥ ज्ञानं लब्ध्वा
 कृतार्थः स्यादिति वेदान्तडिण्डिमः
 । सर्वज्ञं समसेन किंभूयः श्रोतुमि
 च्छसि ॥ ४५ ॥ इति श्री देवीभाग
 वते महापुराणे सप्तमस्कन्दे देवी-
 गीतायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥
 भक्तिश्च वैराग्यस्य पत्नी । यथा । वैरा
 ग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भक्तिश्च पूजिते ।
 याभ्यां शश्वज्जगत्सर्वं यज्जीवन्मुक्ति
 मन्मुने । इति ॥ भज्यते सेवाते । भज
 सेवायाम् । कर्मणि क्तिन् ॥ भजइ
 त्ये षवैधातुः सेवायां परिकीर्तितः
 । तस्मात्सेवाबुधैः प्रीक्ता भक्तिसा
 धनभूयसी ॥

भक्तिकरः । पुं० भक्ते ॥ भक्तिं करोति
 दिवा विभेतिटः ॥

भक्षणीयम्

भक्तिमान् । त्रि० भक्तियुक्ते ॥
 भक्तियोगः । पुं० प्रेमलक्षणे ॥ यथोक्तं दे-
 वीगीतायाम् । त्रयाणामप्ययं योग्यः
 कर्त्तुं शक्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वा-
 न्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात्
 ॥ अर्थः । त्रयाणामपि मार्गा-
 णां तन्मार्गगामिनां त्रयाणां पुरुषाणा-
 मप्ययं भक्तियोगः कर्त्तुं योग्यः श-
 क्यश्च भवति । कुत इति चेत् । अस्मा-
 भक्तियोगस्यान्यापेक्षया सुलभत्वात्
 मानसत्वात् । द्रव्यव्ययशरीरायास-
 मन्तरेण केवलं मनोवृत्त्यैव सम्पादा-
 त्वात् । यस्मिन् भक्तियोगे । कायचि-
 त्तद्रव्यव्यादिपीडनाभावो भवति
 तस्मादित्यर्थः । तस्मात्सर्वैरप्ययं
 भक्तियोगो नियमेनाश्रयितव्य इत्य-
 र्थः ॥

भक्तिलः । पुं० साधुहये ॥

भक्षकः । त्रि० भक्षणतत्परे । अक्षरे
 । घञ्प्रत्यये ॥ भक्षयति । भक्ष्यते ।
 गबुल् ॥

भक्षकः । पुं० क्षुद्रगोक्षुरे ॥

भक्षणम् । न० द्रवितरद्रव्यस्य गलाधः
 करणे । नादे । स्वदने । खाददने
 । भक्षना० खाना० इति भाषा ॥
 भक्ष्युत् ॥ शयशाकं वृथामांसं करे-
 ण कथितं दधि । तर्जन्यादन्तधा वक्ष्य-
 सद्योगो मांसभक्षणम् ॥

भक्षणीयम् । त्रि० भक्ष्यद्रव्ये । भक्षण

भक्ष्याभक्ष्यम्

योग्ये ॥ भक्ष्यते यत् । भक्ष० । अनी-
 यर् ॥

भक्षपक्षा । स्त्री० नागवल्क्याम् ॥
 भक्षितः । त्रि० कृतभक्षणवस्तुनि ।
 चर्विते । प्रत्यवसिते । खादिते ।
 अभ्यवृष्टे । अशिते । भुक्ते ।
 खायलिया० इ० भा० ॥ भक्ष्यते स्म
 । भक्ष० । क्तः ॥

भक्ष्यः । त्रि० अदनौयद्रव्ये । अपूपा-
 दौ ॥ दन्तैरवखण्ड्यावखण्डयत्
 भक्ष्यते । तद्वक्ष्यम् । खरविशदमभ्य-
 वहार्यं भक्ष्यमिति व्याख्यातारः ।
 खरंकठिनम् । विशदं विविक्तावय-
 वं स्वाद्यं । भक्ष्यमित्यर्थः ॥ यत्प्रत्य-
 यान्तस्य भक्ष्यते स्तत्रैव प्रयोगात् ॥
 भक्ष्यञ्च नाम क्षुत्प्रतिघातार्थमुपादी-
 यते । शक्यञ्चानेन श्वमांसादिभिर-
 पि क्षुत्प्रतिहन्तुम् । तत्र नियमः
 क्रियते इदं भक्ष्यमिदं भक्ष्यमिति म-
 हाभाष्यम् ॥ भक्ष्यञ्च नामेत्यस्य तद्व-
 तियदिति शेष इति विवरणम् ॥

भक्ष्यकारः । त्रि० पिष्टकादिखाद्यद्र-
 व्यविक्रयजीविनि । आपूपिके ।
 कांदविके । कंदीद्र० हलवाई० इ०
 भा० ॥ भक्ष्यं करोति । कर्मण्यण् ॥

भक्ष्याभक्ष्यम् । न० खाद्याखाद्यद्रव्ये ॥
 यथा । भक्ष्याभक्ष्याण्यनेकानि ब्राह्मण-
 सुविशेषतः । अत्र शिष्टायथाब्रूयुस्त-
 या कार्यो विनिर्भयः ॥

भगम्

भक्ष्यालावूः । स्त्री० राजालाब्जाम् ॥
 भगः । पुं० भाग्ये ॥ ऐश्वर्यदिष ॥
 यथा । ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यश
 सः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव
 षष्ठां भगवती इति ॥ सूर्ये । रवी ॥
 भज्यते । गजसेवायाम् । पुंसी
 तिघः । खनोघचेति घित्करणाद्वा
 घः ॥

भगम् । न० स्त्रीचिह्नं । योनौ ।
 वराहः । उपस्थे । स्मरमन्दिरे
 । रतिगृहे । जन्मवर्त्मनि ॥ तस्य
 लक्षणं यथा । विस्तीर्णं च गभीरं च
 द्विविधं भगलक्षणम् । तद्गुणा
 यथा । कूर्मपृष्ठं गजस्कंधं पद्मगंधं
 सुकोमलम् । अकोमलं सुविस्तीर्णं
 पंचैतं च भगोत्तमाः ॥ तद्दोषा
 यथा । शीतलं निम्नमत्युष्णं गोजि
 ह्वासदृशं परम् । द्रव्युक्तं कामशा
 स्त्रज्ञैर्भगदोषं चतुष्टयम् ॥ विस्ती
 र्णं मुषलं योज्यं गभीरं वंशवौजकम्
 ॥ द्रुति ॥ श्रियि ॥ वीर्ये ॥ इच्छा
 याम् ॥ ज्ञाने ॥ वैराग्ये ॥ की
 र्त्तौ ॥ माहात्म्ये ॥ ऐश्वर्ये ॥
 यत्ने ॥ धर्मे ॥ मोक्षे ॥ रूपे ॥
 स्त्रियि । सौभाग्ये ॥ कान्तौ ॥
 सूर्ये । तपने ॥ चन्द्रे ॥ पूर्वफल
 गुनीनचचे ॥ पूर्वफलगुन्योर्देव
 तायाम् ॥ पुंसां गुदमुष्कमध्यभा
 गे ॥

भगन्दरः

भगणः । पुं० नक्षत्रसमूहे ॥

यद्वा । भगमायासमाख्याता योनिः
 सर्वस्य सायतः । तद्वतीति तदीशा-
 नीनाम्ना भगवती स्मृतेति शिवपुराणा
 न्तर्गतो मासंहितोक्तेः सर्वकारण
 त्वाद्योनिस्थानापन्नायामायाशक्तिस्त
 स्थास्वामिनीत्वात् तदतोयासच्चिदा
 नन्दरूपिणी देवी सा भगवती पदेनो
 च्यते ॥

भगदत्तः । पुं० नरकासुरस्य ज्येष्ठा
 त्मजे ॥ यथा । सकरी भगदत्तं न प्रेर्य
 माणो मुहुर्मुहुः । न करोति वचस्तस्य
 दरिद्रस्य वयोषितः ॥

भगदैवतम् । न० पूर्वफलगुनीनच
 चे ॥ बृहस्पतेर्जन्मभे ॥

भगन्दरः । पुं० अपानदेशे व्रणरोगवि
 शेषः ॥ तस्मात्तस्माद्वा । गदस्य द्वाद्वा
 लेक्षे चोपाश्रितः पिडकार्तिवृत्तः ।
 भिन्नो भगन्दरो ज्ञेयः स च पंचविधो
 भवेत् ॥ आर्त्तिकृत् पीडाकृत् । पं
 चविधः ० वातिकपैत्तिकश्लेष्मिक
 सान्निपातिकशल्यजभेदैः ॥ भगंदा
 रयति । भगे च दारैरितिकाशिका
 क्तेः खच् । मुम् ॥ तथा च भोजः
 । भगं परिसमन्ताच्च गुदवस्तीत्यर्थै-
 व च । भगवद्धारयेद्यस्मात्तस्मादेव
 भगंदरः ॥ इ० । भजन्यमेनेति भगं
 मेहनम् । भजन्यस्मिन्निति भगं
 योनिः । अत्र भगशब्दे न द्वयमप्य

भगवान्

भिहितम् । भगवत्० योनिवत् ॥
 कटीकपालनिस्तोददाहकण्डू रुजा
 दयः । भवन्तिपूर्वरूपाणिभविष्यति
 भगन्दरे ॥ कटीकपालमत्रकटीफल
 कम् ॥ अथास्यपिडकामेवतथायत्ना
 दुपाचरेत् । शुद्धदध्यस्सु तिसृका
 द्यैर्यापाकंनगच्छति ॥ लङ्घनं
 स्वेदनंलेपं विस्त्रापनविरेचनैः
 । रक्तमोक्षादिभिः शीघ्रं गुदजां पि
 डकांजयेत् ॥ तथायत्नंभिषक्कुर्या
 द्यथापाकंनियच्छति । अपक्वंवाथ
 पक्वंवाजलौकापातनंहितम् ॥ त
 दभावे तुगृङ्गाभ्यामिदंरक्तस्यमोक्षण
 म् ॥ गुग्गुलुत्रिफलायुक्तं पौत्वान
 श्येद्भगन्दरः ॥

भगभक्तकः । पुं० कुण्डाशिनि । कुट
 ना० इ० भा० ॥ तस्यान्न भक्षणं
 निषेधोयथा । योवात्मवैः परि
 न्यक्तः साधुभिर्ब्राह्मणैरपि ।
 कुण्डाशीयद्यतस्यान्नंभुक्त्वाचान्द्रा
 यणं चरेदिति ॥

भगवान् त्रि० अचिन्त्यैश्वर्यादिगु
 णैः । ईश्वरशब्दवाच्ये ॥ भगंमाहा
 त्म्यं षड्विधमैश्वर्यंचनित्यम
 प्रतिबन्धेनयत्रवर्तते०सभगवान्
 नित्ययोगेमनुप् ॥ उत्पत्तिनिधन
 चैवभूतानामागतिङ्गतिम् ।
 वेत्तिविद्यामविद्याञ्चसवाच्योभगवा
 निति विष्णुपुराणम् ॥ पूजावति

भगवती

। पूज्ये ॥ आत्मनि ॥ जिने ॥
 भगवती । स्त्री० अचिन्त्यैश्वर्यायामा-
 द्यायाम् । गौर्याम् । दुर्गायाम् । प
 रस्यांप्रकृती ॥ तस्याः स्वरूपंयथा
 । यथानिच्योहिभगवान्निच्यभगव
 तीतथा ॥ स्वमाययातिरोभूतातत्रशे
 प्राकृतैलये ॥ आब्रह्मस्तम्पर्यन्तंस
 र्वमिथ्यैवकृत्रिमम् । दुर्गासत्यस्व
 रूपासांप्रकृतिर्भगवान्यथा । सि-
 द्ध्यैश्वर्यादिकंसर्वथस्यामस्तियुगेयु
 गे । सिद्ध्यादिकेभगोज्ञेयस्तेनभ
 गवतीस्मृता ॥ इतिब्रह्मवैवर्तपुरा
 णम् ॥ अपिच । सेव्यतेयामुरैः
 सर्वैस्ताञ्चैवभजतेयतः । धातु-
 र्भजतिसेवायांभगवत्येवसास्मृते-
 ति ॥ चतुर्थ्यैहात्मकंभगवत्याः
 स्वरूपंक्रमेणदर्शितंश्रीदेवीभागवते ।
 तद्यथा । सर्वस्यायामहालक्ष्मीर्वरे-
 ण्याशक्तिरुत्तमा । सात्विकीयंमही
 पालाजगत्पालनतत्परा ॥ मृजतेया
 रजोरूपासत्वरूपाचपालने । संहारे
 चतमोरूपात्रिगुणासासदामता ॥
 निगुणापरमाशक्तिः सर्वकामफ-
 लप्रदा । सर्वेषांकारणंसाहिव्रह्मा
 दीनान्नृपोत्तमाः ॥ सर्वस्याद्येति ।
 एकापालयित्रीसात्विकीमहालक्ष्मी
 विष्णुशक्तिः सर्वप्रपञ्चस्याद्येय-
 म् । द्वितीयातु०मृजतेयारजोरूपा
 सा०सत्वरूपाचपालने०इतिपुनरु

भगवतो

क्तिरनुवादरूपा : संहारितमोरूपा-
यासियंततीयाशक्तिः । एतासांना-
मानिप्रथमस्कन्दएवोक्तानि । तस्या
स्तुसात्त्विकीशक्तीराजसीतामसीत-
यो । महालक्ष्मीसरस्वतीमहाकाली
तिता : स्त्रियइति । अनुरहस्ये तु०
सत्त्वाख्ये नातिशुद्धे नगुणेनेन्दुप्रभं-
दधाविति वचनेन महालक्ष्मीरजोगु-
णासरस्वतीसत्त्वगुणेतिलभ्यतइति-
चेन्न । कल्पभेदेनगुणभेदव्यवस्था-
या : सुस्पत्वात् । एतासांचशक्ती-
नांशक्तसत्त्वरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रयं
विहायावस्थानासम्भवेन० तत्तद्गु-
णविशिष्टं ब्रह्मैवमहालक्ष्म्यादिना
मकमिति बोध्यम् ॥ निर्गुणेति ।
अथयागुणत्रयकारणभूतासाम्याव-
स्थात्मिकासानिर्गुणा० तस्याअपिप-
राशक्तित्वेन० ब्रह्माश्रयंविनाऽवस्था-
नासम्भवेन० साम्यावस्थमायोपाधि-
कं ब्रह्मैव० पराशक्तिमायाभुवनेश्व-
रीशब्दवाच्यं भवति । सर्वंचेदमुपो-
त्वातेस्पष्टम् । तत्रनिर्गुणासर्व-
षांकारणमिच्छाह । सर्वेषांकारणं
साहीति । सर्वकारणस्यानवस्था-
भियाकस्मादप्युत्पत्त्यभावेननिश्च-
त्वमुक्तम् । तेनचकेयंशक्तिः कुतो
जातेत्यश्रोत्तरंदत्तं भवति ॥ रूपच
तुष्टयमध्येप्याह । निर्गुणासर्वथा-
ज्ञातुमशक्यायोगिभिर्नृपाः । सगु-

भगवद्भक्तः

णामुखसेव्यासाचिन्तनीयासदाबुधै
॥ अयोगिभिरितिच्छेदः । अयो-
गिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निर्गु-
णाज्ञातुमशक्यायोगिवुद्धिगम्यैवसे-
त्त्यर्थः । तथाचश्वेताश्वतरैतेध्या-
नयोगानुगताअप्रशयन्देवात्मशक्तिं
सगुणैर्निर्गूढामिति । मध्यमाधि-
कारिणामयोगिनान्तुसगुणामहा-
लक्ष्म्यादिरूपाचिन्तनीयेत्यर्थः ।
तद्द्वरामूलप्रकृतेरेवसर्वत्रोपाश-
त्वमिति रहस्यम् । सर्वं च दंशक्तित-
त्त्वविमर्शिन्यांस्पष्टम् ॥ पूज्यायाम्
॥ उगित्वान्डीप् ॥

भगवत्पदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भगवत्पूज्यपादः । पुं० श्रीशङ्कराचा-
र्य ॥

भगवद्द्रुमः । पुं० तगरवृक्षे ॥

भगवद्बन्धुः । पुं० हरिपरितोषकेहाद-
श्वादिनियमस्वरूपे धर्मे ॥ त्रि० त
द्विशिष्टे ॥

भगवद्भक्तः । त्रि० स्थितप्रज्ञे ॥ य० ।

दैवाधीनं जगत्सर्वं मज्जन्मकर्मशुभा-
शुभम् । तंयोगाश्रययोगाश्रयनचदै-
वात्परंवलम् ॥ कृणायत्तञ्चतदैवं
सदेवात्परतस्ततः । भजन्तिसततं
संतः परमात्मानमौश्वरम् ॥ दै-
वंवर्धयितुंशक्तः क्षयं कर्तुंस्वली-
लया । नदैववदस्तद्भक्तश्चाविनाशी
चनिर्गुणः ॥

भग्नपादार्चम्

भगालम् । न० नृकरोटिकाया
म् । नृमस्तके ॥ भनक्ति । भञ्जो
आमर्दने । बाहुलकात्कालन् ।
नलोपः । न्यङ्कादित्वात्कुत्व
म् ॥

भगाली । पुं० चन्द्रमौली । सदाशि
वे ॥ भगालमस्यास्ति । इनिः ॥

भगिनी । स्त्री० सहोदरायाम् ॥
स्वसरि ॥ भगंकल्याणम् । इच्छा
वास्यस्याः । इनिः । डी
प् ॥

भगनीपतिः । पुं० आवुक्ते ॥ भामे ।
। भगिन्याः पतिः ॥

भगीरथः । पुं० सूर्यवंशीयनृपति
विशेषे । दिलीपात्मजे । योहि
गङ्गां स्वर्गादानोयभागीरथीतिसंज्ञां
चकार ॥

भगोलः । पुं० भपञ्जरे । नक्षत्रचक्री ॥

भगो । अ०) हेभगवन् ०

भगोः । अ०) इतिसम्बोधने ॥

भग्नः । चि० पराजिते ॥ स्फुटिते ।

फूटा० इ० भा० ॥ भङ्गे ॥ तोडा०

इ० भा० ॥ यथा । घिरकालोषितं-

जीर्णं कौटनिष्कृषितधनुः । कि

ञ्चित्रं यदिरामेण भग्नं चित्रियकान्ति

के ॥ भञ्जेः क्तः ॥ न० रोगविशेषे

। अस्थिविश्लेषलक्षणम् ॥

भग्नपादार्चम् । न० पुष्कराख्यनक्षत्र

षट्के ॥ यथा । पुनर्वसूत्तराषाढाः

भङ्गा

कृत्तिकोत्तरफल्गुनी । पूर्वभाद्रः
विशाखे चषष्ठे तेपुष्कराः स्मृताः ॥

॥ भग्नपादार्चसंयोगात् ० द्वितीया
द्वादशीयदि । सप्तमीचार्कमन्दारे-
जायतेजारजोध्रुवम् ॥

भग्नपृष्ठः । पुं० सप्तमुखे ॥ इ० चि०
शेषः ॥

भग्नसन्धिः । पुं० शरीरस्य सन्धिस्थानं
नभग्नरोगविशेषे ॥ तस्योपधं यथा
। अभयान्निफलाव्योषः सर्वैरेभिः
समौकृतैः । तुल्योगुग्गुलुनायो
ज्योभग्नसन्धिप्रसारकः ॥

भग्नसन्धिकम् । न० घोले ॥

भग्नान्ता । पुं० चन्द्रमसि ॥

भग्नान्शः । चि० हताशे ॥

भगनी । स्त्री० भगिन्याम् ॥

भङ्गारी । स्त्री० दंशे ॥

भङ्गता । चि० भङ्गकर्त्तरि ॥ भनक्तिः ।

भञ्जो० । टच् ॥

भङ्गः । पुं० तरङ्गे । वीच्याम् । स्व-

ल्पोम्याम् ॥ भज्यते । भञ्जो० । क-

र्मणिघञ् ॥ जयविपर्यये । पराजये

। भञ्जनम् । घञ् ॥ भेदे ॥ रोगविशे-

षे ॥ रोगमात्रे ॥ स्फोटने ॥ कौटि-

ल्ये ॥ भये ॥ विच्छिन्नौ ॥ जलनि-

र्याणि ॥ न० खण्डे ॥

भङ्गवासा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

भङ्गसार्थः । चि० कुटिले ॥

भङ्गा । स्त्री० शणाख्यशस्यान्तरे । मा

भङ्गुर :

तुलान्याम् ॥ इन्द्राशने । विजया
याम् । भाङ्ग० इ० भा० । भङ्गाक
फहरीतिक्तायाहिणोपाचनीलघुः
। तीक्ष्णोष्णापित्तलामोहमदवाग्-
वज्जिर्वर्दनी ॥ भज्यतेऽन्था । भञ्जी०
। अकर्त्तरिचेतिहलर्घेतिवा० घञ्
। टाप् ॥ चिह्नतायाम् ॥
भङ्गाकटम् । न० भङ्गारजसि ॥ अला
वूतिलेति० कटच् ॥
भङ्गानः । पुं० सत्त्वविशेषे ॥ दोर्घज
ङ्गले । भाङ्गन० इ० गौ० दे० भा०
भङ्गिः । स्त्री० भक्तौ ॥ वीच्याम् ॥
विष्कृदे ॥ कौटिल्यप्रभेदे । त्रिभ
ङ्ग्याम् ॥ विन्यासे ॥ भङ्गे ॥ व्याज
॥ इल्लनि ॥ नानाविधशब्दरचना
वैदग्ध्यविशेषाभङ्गयद्वितिव्याख्या-
कारः ॥ भङ्गलक्षणम् । तत्करोती-
तिव्याख्यादचङ् ।
भङ्गिमा । पुं० भङ्ग्याम् ॥ यथा । अ
धरेकज्जलं चारुदण्डोस्ताम्बूलरङ्गिमा
। प्राणनाथकिमेतत्तं वेशविन्यास-
भङ्गिमा ॥
भङ्गी । स्त्री० त्रिभङ्ग्याम् । कौटि-
ल्ये । अंगमनोहरविन्यासे ॥ जा-
नामिमानमलसांगिवचोविभङ्गीभं-
गीशतनयनयोरपिचातुरीच । आ-
भीरनन्दनमुखास्त्रजसंगशंसोवशी
रवोयदिनमामवशीकरोतीत्युद्धटः
भङ्गुरः । पुं० नद्यावङ्गे । त्रि० कुटि

भवक्रम्

ले । वक्त्रे ॥ भङ्गुरे ॥ भङ्ग्यतेत्ययमे
व । भङ्गो० । भङ्गभासेतिधुरच्०
कर्मकर्त्तर्यव ॥
भङ्गुरा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ प्रिय
ङ्गौ ॥
भङ्ग्यम् । न० भङ्गीने ॥ भङ्गायाभव
नञ्चेत्तम् । विभाषातिलमाधोमाभ
ङ्गाण्य इ० पक्षेयत् । भङ्गाई ॥ भ
ङ्गमर्हति । दण्डादित्वाद्यत् ॥
भवक्रम् । न० राशिवक्त्रे ॥ यथा ।
भमावर्त्तभवक्रं स्निग्धवोनाभीव्य
स्थितः । आरावक्रं त्विन्दुभीमौश
क्रजीवशनेश्वराः ॥ राहुः केतुरग-
स्त्यसनचक्रान्त्यधराशयः । यदादि
शुभचष्टामुमेरोर्भूगोलकोद्भवा ॥ का
याभवेत्तदारात्रिः स्याच्चतहिरहा
दिनम् । सूर्येन्दोरुपरागस्तुगोलक्का
ययाभवेत् ॥ अन्योन्ययोस्तयोरिवका
रणात् । यासमोक्षीतुजायेततत्रातः
पूर्वपश्चिमौ ॥ तत्रपुण्यफलाद्भागः
कृतोराहोस्तुविष्णुनेत्याद्ये वङ्गिपुरा
रणं भेदनामाध्यायः ॥ अथभवक्र
भक्षणव्यवस्थामाहसिद्धान्तशिरोम
णी ॥ निरक्षदेशेक्षितिमंडलोपगौ
ध्रुवौनरः पश्यतिदक्षिणोत्तरी ।
तदाश्रितं खिजलयन्त्रवत्सदाभमङ्ग
चक्रं निजमस्तकोपरि ॥ उदग्दिशंया
तियथायैथानरस्तथातथाखात्रतमृच्च
मंडलम् । उदग्ध्रुवंपश्यतिचोन्नतं

भञ्जक :

क्षितेस्तदन्तर्योजनजाः पलांशकाः
॥ योजनसङ्ख्याभांशैश्चैर्गुणिता
कुपरिधिहृता ४६६७ भवन्त्यंशाः
भूमौ कक्षायां वा भागेभ्यो योजनानि च
व्यस्तम् ॥ इति ॥

भजन् । चि० विभजति । भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि । सिवति ॥ भजति ।
भजसेवायाम् । लटः शब्दादेशः ॥
भजनम् । न० भक्तौ ॥ भागे ॥ सेवा-
याम् ॥ भजिर्भाविल्युट् ॥ दारास्ती-
ये भजनसहायापुत्रास्तीयेतदनकायाः
। धनमपितद्वरिभजनार्थं नोचे देत
तत्सर्वव्यर्थम् ॥

भजमानः । चि० औपधिके । न्याया
गते ॥ शरणागते ॥ भजते फलमनु
वध्नाति । भज० । ताच्छील्येति०
चानश्० शानज्वा ॥ भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि ॥

भजिष्णुः । चि० भजनशीले ॥

भञ्जकः । पुं० चि० भञ्जनकर्त्तरि ॥

भजति । भञ्जो० । लटः शट् ॥

भञ्जनम् । न० खंडने ॥ भञ्जिर्भाविल्यु-
ट् ।

भञ्जनकः । पुं० मुखरोगविशेषे ।

यथा । वक्त्रं वक्त्रं भवेद्यस्य दन्तभंगश्च
जायते । कफघातकृतो व्याधिः स

भञ्जनकमंजितः ॥

भञ्जकः । पुं० देवकुलोद्भूततरी ।

काचिमे ॥

भट्टाचार्यः

भट्टा । स्त्री० अन्नपूर्णायां देव्याम् ॥

भट्टितः । चि० खंडिते ॥

भट् । पुं० योद्धरि । वीरे ॥ पामर
विशेषे ॥ स्त्री० प्रभेदे ॥ मिथ्याभा-
षिणिसेवके ॥ रात्रिचरे ॥ वर्णसङ्क-
रजातिविशेषे ॥ यथा । वर्द्धकारा
इटोजातो नटिक्यां बरवाहकः । इ०
प० पु० ॥ भटति । भटभृतौ ।
पचाद्यच् ॥

भट्टा । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् । राखा
लशसा० इ० दे० भा० ॥

भट्टितम् । न० शूलाकृते । शूल्ये ।
शूलपक्षमांसे । शूला० इ० भा०
भटति भव्यतेवा । भट० । अशिवा
विति० इवः ॥

भट्टी । स्त्री० भट्टयोषिति ॥

भट्टः । पुं० मीमांसकविशेषे भाट०

इ० भा० प्र० वर्णसङ्करजातिविशि-
षे ॥ तस्योत्पत्तिर्ब्रह्मवैवर्ते यथा ।
वैश्यायां शुद्रवीर्येण पुमानेको वभूव
ह । स भट्टो वावटूकश्च सर्वेषां स्तुति
पाठकः ॥ अपिच तत्रैव । जत्रि
यादिप्रकन्यायां भट्टोजातो नृवाचकः
। इति ॥ शिविरान्तिके राज्ञा तस्य वा
सीदेयः । यथा । भट्टवैद्यं पुष्पका
रं स्थापयेच्छिविरान्तिके । इ० ॥

भट्टाचार्यः । पुं० भट्टाचार्ययोर्भताभि-
न्ने ॥ तुतात भट्टमतं मीमांसाशास्त्रम्
उदयनाचार्यमतं न्यायशास्त्रम् ० एत

भडिल :

दुभयमतनिष्णातोभट्टाचार्यः ॥

भट्टारः । त्रि० पूजे ॥ भटति । भट
। क्तिप् । भट्चासौतारश्च । पृषो-
दरादिः ॥ भट्च्छतिवा । कर्म
ग्यण् ॥भट्टारकः । पुं० नाय्यवाचा० नृपे ॥
नाय्योक्ता० देवे ॥ तथा० तपोधने ॥
त्रि० पूजे ॥ भटति । भटपरिभा
षणे । क्तिप् । भट्चासौतारकश्च
। पृषोदरादिस्वात् । ट्त्वनिषेधेन
॥ भट्स्वामित्वम् ॥ च्छतिवा । क
र्मग्यण् । ततः स्वार्थेकः ॥भट्टारकवारः । पुं० अदिखवारि ॥
भट्टिः । पुं० सनाम्राप्रसिद्धिरामकथा
त्रयमहाकाव्ये ॥भट्टिनौ । स्त्री० नाय्योक्ताऽकृताभिषि
कायां राजयोषायाम् ॥ ब्राह्मण्याम्
भडः । पुं० वर्णसङ्करजातिविशेषे ॥
सतुलेटात्तीवरकन्यायां जातः ।
यथा । लेटस्तीवरकन्यायां जनयामा
सपत्नरान् । मातृमत्तमातरञ्च भ
डं कोलञ्च कन्दरम् ॥ इ० व्र० वै०
पु० ॥भडाग्निः । पुं० अग्निविशेषे ॥ भड
भडइतिशब्दयुक्ते वज्रौ ॥भडिलः । पुं० शूरे ॥ सेवके ॥ भडइ
तिसौत्रोधातुः । सलिकल्पनि-
महिभडिभंडिशंडिपिंडितुंडिकु
किभूभ्यङ्गलजिति० इलच् ॥

भण्डोरः

भणितः । त्रि० कथिते । शब्दि
ते ॥

भणितिः । स्त्री० वाचि ॥

भण्टाकी । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥ भय
ते० भय्यते ॥ भटभृतौ० भणश
ब्दे वा । पिनाकादयश्चेतिसाधुः
॥ वृहत्याम् ॥भण्टिका । स्त्री० वृन्ताके । भटा०
भण्टा० इ० भा० ॥

भण्टुकः । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥

भण्डः । पुं० चाटुवटी । अश्लीलभा
षिणिभांड० इ० भा० ॥ भंडते ।
भडिकल्याणे० पचाद्यच् ॥

भंडकः । पुं० खड्गनखगे ॥

भंडनम् । न० कवचे ॥ युद्धे ॥ खली
काकारे ॥

भंडहासिनी । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

भंडिः । स्त्री० वीच्याम् ॥

भंडिका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भंडिरः । पुं० भंडिले ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ रलयोरेकत्वम् ॥भण्डिलः पुं० । शिरीषवृक्षे । भण्डते
। भडिकल्याणे० परिभाषणे वा ।
सलिकलीति० इलच् । त्रि० दूते
। शुभे ॥ शिल्पिनि ॥भण्डी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डभाभण्डने । पचाद्यच्
। गौ० डीष् ॥ शिरीषवृक्षे ।

भण्डीतकी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डीरः । पुं० कीविहारे । काश्च

भद्र :

नारे ॥ तण्डुलीयबीज ॥ शिरी
पबृज ॥ भण्डे रौरम् ॥

भण्डोरलतिका । स्त्री० मञ्जिष्ठाया
म् ॥

भण्डोरी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डवामर्दने । वा० इरन्
गौ० ॥

भण्डील : । पुं० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डुक : । पुं० मत्स्यविशेषे । भाकुर०
द्र० गौ० दे० भा० ॥

भण्डुक : । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥

भद्रन्त : । पुं० सौगतादिबुद्धे ॥ मुते
जसि ॥ मावादेवोमुते ॥ त्रि० प्रव्र
जिते ॥ पूज्ये ॥ भद्रते ॥ भद्रिक
ल्याणसखेच । भन्देर्नलोपश्चेतिभ्य

च ॥

भद्राक : । पुं० न० मंगले ॥ भन्दते ।
भद्रि० । पिनाकादित्वात्सा

धुः ॥

भद्रम् । न० कल्याणे ॥ शर्मणि ।
सौख्ये ॥

भद्र : । पुं० शिवे ॥ खंजरीट ॥
बृषभे ॥ कदम्बके । करिजाति
विशेषे ॥ नवशुक्लबलान्तर्गतबल
देवे । रामचरे ॥ स्नुह्याम् ॥ न०
मङ्गले ॥ मुस्ते ॥ काञ्चने ॥ त्रि०
श्रेष्ठे । भन्दनीये ॥ सुख्ये ॥ सा
धौ ॥ पुं० स्त्री० करणान्तरे ।
विष्टिसंज्ञके ॥ मृणाले ० । भन्द

भद्रतुरगम्

ते भद्रि० । ऋजुन्द्रेतिरन्०
भन्देर्नलोपश्चनिपात्यते ॥

भद्रक : । पुं० देवदारुणि ॥ सुपाश्वर्वा
स्यविष्कम्भशैलमूले ० धृतिमन्त्रां
मकाननम् ० तत्रत्यहृदे ॥ न०
भद्रमुस्तके ॥ त्रि० मनोज्ञे

भद्रकण्ट : । पुं० मोक्षुरे ॥

भद्रकर्ण : । पुं० सिद्धस्थानविशेषे ॥
भद्रास्याङ्गद्रकर्णके ॥

भद्रकर्णहृद : । पुं० तीर्थविशेषे ॥

भद्रकर्णा । स्त्री० गन्धालिकायाम् ॥
॥ गोकर्णाधिवासिन्यादेव्याम् ॥

भद्रकाली । स्त्री० कात्यायन्याम् ।
महिषमर्दिन्याम् ॥ औषधीर्भेदे

। गन्धाल्याम् ॥ भद्रकल्याणका
लयति वर्धयति । कर्मण्यण्भद्रा
चासौकालीचेतिवा ॥

भद्रकाशी । स्त्री० भद्रमुस्तायाम् ॥

भद्रकुम्भ : । पुं० पूर्णकुम्भे । भद्रस्य
० भद्रोवाकुम्भः

भद्रगन्धिका । स्त्री० मुस्तके ॥

भद्रङ्गर : । त्रि० चर्मङ्गरे । शुभङ्ग
रे ॥

भद्रचूड : । पुं० स्नुहीभेदे । लङ्का
स्थायिनि ॥

भद्रज : । पुं० इन्द्रयवे ॥

भद्रतरुणी । स्त्री० कुञ्जकबृक्षे ॥

भद्रतुरगम् । न० जम्बुद्वीपस्यनवव
र्षान्तर्गतवर्षविशेषे ॥ यथा ।

द्वला

माल्यवज्जलधिमध्यवर्त्तियत् तत्त,
 भद्रतुरगंजगुर्बुधा : ॥ इ० सिद्धा
 न्तशिरोमणि : ॥
 भद्रदन्तिका । स्त्री० दन्तीवृक्षप्रभेदे
 । केशरुहायाम् । ल्यावहाया
 म् ॥
 भद्रदारु : । पुं० न० देवदारुणि ॥
 न० सरलवृक्षे ॥ भद्रंदारु ॥
 भद्रदार्वादिक : । पुं० औषधगण
 वि० ॥
 भद्रनामा । पुं० काष्ठकुट्टखगे ॥
 भद्रनामिका । स्त्री० त्रायन्तीवृक्षे
 । वहला० गौ० दे० भा० प्र० ॥
 भद्रनिधि : । पुं० महादानविशे
 षे ॥
 भद्ररत्नो । स्त्री० सुभगायाम् ॥ भद्रः
 पतिर्यस्या : ० इतिविग्रहे० नित्यं
 सपत्न्यादिष्वितिपतिशब्दस्यनान्ता
 देशे० नान्तलक्षणोडीप् ॥
 भद्रपदा : । स्त्री० प्रोष्ठपदाम् । पूर्व
 भाद्रपदोत्तरभाद्रपदनक्षत्रयो : ॥
 भद्रपदंयासाम्० ता : । अवारो
 पाङ्कजत्वं ॥
 भद्रपर्णी । स्त्री० गन्धार्याम् ॥ भद्रा
 शिपर्णान्यस्या : । पाककर्णेतिडी
 ष् ॥ प्रसारय्याम् ॥
 भद्रपीठ : । पुं० सिंहासने ॥
 भद्रबलन : । पुं० बलरामे ॥
 भद्रवला । स्त्री० लताविशेषे । प्रसा

भद्रवल्ली

रण्याम् । कटभरायाम् ॥ भद्रं
 बलमस्या : ॥ बलायाम् ॥
 भद्रमल्लिका । स्त्री० वल्लीतिख्यातपु
 ष्पे ॥
 भद्रमल्ली । स्त्री० अपराजितायाम् ॥
 भद्रमुञ्ज : । पुं० शरे । इक्षुर्बृष्टने ।
 सरकण्डा० इ० भा० ॥
 भद्रमुस्त : । पुं० भद्रमुस्तके ॥ भद्रश्चा
 सौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्तक : । पुं० नागरमुस्तके ॥
 भद्रश्चासौमुस्तश्च ॥
 भद्रमुस्ता । स्त्री० भद्रमुस्तके । गुन्द्रा
 याम् ॥
 भद्रयवम् । न० कुटजफले । कलि
 ङ्गे । इन्द्रयवे ॥ यवाकारबीजत्वा
 दयवम् । भद्रश्चतदयवंच ॥
 भद्ररेणु : । पुं० ऐरावतहस्तिनि ॥
 भद्रवट : । पुं० भौमतीर्थविशेषे ॥
 भद्रवत् । न० देवदारुणि ॥
 भद्रवती । स्त्री० भद्रपण्याम् ॥ कट
 फले ॥
 भद्रवर्मा । पुं० नवमालिकायाम्
 नवाल्याम् । नवारा० इ०
 भा० ॥
 भद्रवल्लिका । स्त्री० गोपबल्ल्याम् ।
 अनन्तमूल० इ० भा० प्र० ॥
 भद्रवल्ली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 माधवीलतायाम् ॥ लताविशेषे ।
 शातभीरौ । अष्टापदिकायाम् ॥

भद्रा

मदनमाली० इ० हापरमाली० इ०
च० गौ० दे० भा० ॥

भद्रशयम् न० चन्दन ॥

भद्रश्रीः । पुं० चन्दनवृक्षे ॥ भद्रा
श्रीरस्य ॥

भद्रसोमा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भद्रा । स्त्री० राक्षायाम् ॥ कृष्णायाम् ॥ व्योमनयाम् ॥ यथा । भद्रा

तथोत्तरगिरीन् उत्तरांश्च तथा कुरुन्

अतीत्योत्तरश्च भोधिर्मध्यं तिचमहा

मुने ॥ प्रसारिष्याम् ॥ कट्फ

ले ॥ अनन्तायाम् ॥ तिथिभेदे ।

द्वितीयासप्तमौढादशीषु ॥ जीव

त्याम् । अपराजितायाम् ॥ नील्या

म् ॥ बलायाम् ॥ शस्याम् ॥

वचायाम् ॥ दन्त्याम् ॥ हरिद्रा

याम् ॥ श्वेतदूर्षायाम् ॥ काश्म

र्याम् ॥ सारिषाविशिषे ॥ गवि ॥

काशोदुम्बरिकायाम् ॥ बुद्धशक्तिविशि

षे । तारायाम् ॥ छायागर्भजात

सूर्यकन्यायाम् ॥ श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥

सुभद्रायाम् ॥ दुर्गायाम् ॥ यथा ।

भद्रास्याद्भद्रकर्णके० इति ॥ विष्ट्या

म् ॥ यथा । शुक्ले पूर्वार्द्धे ऽष्टमी

पञ्चदश्योर्भद्रैकादश्यांचतुर्थ्यां प

रार्द्धे । कृष्णे ऽन्यार्द्धे स्यात्तृतीया

दशम्योः पूर्वे भागे सप्तमोऽश्वत्थ

स्थोः ॥ विहाय विषरौद्राणि विष्टिं

सर्वत्र वर्जयेत् । विष्टिष्वेष्टिदण्डे

भन्दम्

हिपुच्छे कार्यं जयावहम् ॥

भद्राकरणम् । न० मुण्डने

भद्राक्षः । त्रि० शोभननेत्रे ॥

भद्रात्मजः । पुं० खड्गे ॥

भद्रारकः । पुं० अष्टादशक्षुद्रहीपान्त
र्गतहीपविशिषे

भद्रालपत्रिका । स्त्री०)

भद्राली । स्त्री०) गन्धाल्याम् ॥

भद्रावती । स्त्री० कट्फलवृक्षे ॥

भद्राश्वम् । न० भुवोनववर्षान्तर्गत

वर्षविशिषे । इलावृतवर्षे ॥ भद्रा

श्वम् माल्यवत्प्राच्यांवर्षं भद्रजना

कुलम् ॥

भद्रासनम् । न० नृपासने ॥ भद्रश्च

तदासनं च ॥ तृतीययोगाङ्गविशिषे

तयथा । सीबन्वाः पार्श्वयोन्यं

स्येद्गुल्फयुग्मं मुनिश्चलम् ।

वृषणाधः पादपाणिपाणिभ्यां प

रिवन्धयेत् ॥ भद्रासनं समुद्दिष्टं यो

गिभिः सारकल्पितम् ॥

भद्रेश्वरः । पुं० कल्पग्रामस्थशिवे ॥

शिवप्राप्त्यर्थं दुर्गाराधितहिमाल

यस्य पार्थिवशिवलिङ्गे ॥

भद्रैला । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

भद्रोदनी । स्त्री० बलायाम् । वरि

आरा० इ० भा० । नागबलाया

म् ॥

भन्दम् । न० कल्याणम् ॥ पचाय

च् ॥

भयम्

भन्दिलः । पुं० दूते न० शुभे ॥ क
म्पे ॥
भन्धुकः । पुं० भारतवर्षान्तर्गतदे
. शविशेषे ॥
भपञ्चरः । पुं० नक्षत्रचक्रे ॥
भपतिः । सुधांशौ ॥ भानांप
तिः ॥
भम्भः । पुं० धूमे ॥
भम्भरालिका । स्त्री० भङ्गार्याम् । दं
शे ॥
भम्भराली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
दंशे ॥
भम्भासारः । पुं० मगधराजविशेषे ।
श्रेणिके ॥
भयम् । न० घोरि । भयङ्करे ॥ कुञ्जक
प्रसूने । प्रतिभये । दरे । चासे ।
भौतौ । भिभि । साध्वसे । अना
गतप्रतिकूलप्रतिसन्धाने ॥ तल्लक्षणा
नियथा । रौद्रशक्त्यातुजनितं चि
त्तवैक्लव्यदंभयम् । व्याघ्रादिदर्शना
धीनचित्तवृत्तिविशेषे ॥ भयम् ॥
गर्भवासादिदुःखरूपम् । रागवि
षयस्थविनाशके समुपस्थितेतन्निवा
रणासामर्थ्यमात्मनोमन्यमानः । दै
न्यात्मकचित्तवृत्तिविशेषः ॥ सर्वान्
विषयान्परिच्यज्यज्ञानमार्गेकयंजी
वितव्यमितिचासः ॥ अनिष्टहेतूपनि
पाते तत्परित्यागानर्हताज्ञानम् ॥
परतः । स्वानिष्टसम्भावनायाम् ।

भयडिण्डिमः

भयं द्वितीयाभिनिवेशतः स्यात् ॥
यथा व्याघ्राद्विभेति । व्याघ्राधीनत्वे
नस्वीयमरणं सम्भावयतीति ॥ विभे
त्यस्मात् । जिभीभये । अज्विधौ
भयादीनामुपसङ्ख्यानं नपुंसके
क्तादिनिवृत्त्यर्थम् ॥ विभेत्यनेनेति
विग्रहे । एरजितिकरणे ऽच् ॥ भयं
द्विविधम् । दैवम् । मानुषञ्च । यथा
हकामकन्दकः । हुताशनोजलं
व्याधिर्दुर्भिक्षं मरणं तथा । इतिप
ञ्चविधं दैवं मानुषं व्यसनं ततः ॥
आयुक्तकेभ्यश्चैरेभ्यः परेभ्यो राजव
त्तभात् । पृथिवीपतिलोभाच्चनरा
णां पञ्चधा भयमिति ॥ आगतं भये
० अभीतवत् स्यात्तव्यम् । यथा । ता
वद्भयस्य भेतव्यं या भवद्भयमनागतम्
। उत्पन्ने तु भयंतीव्रे स्यात्तव्यं तैरभी
तवत् ॥ पुं० रोगे ॥
भयङ्करः । पुं० डुगडुलपक्षिणि ।
त्रि० भयोत्पादके । भैरवे । दारु
णे । भीषणे । भयानके ॥ भयं क
करोति । मेघर्त्तिभयेषु कृञ्ङिति
खच् । सुमागमः ॥ पुं० यात्रायो
गान्तरे ॥ यथा । एकर्त्तगौशुक्रजी
वौ स्यातामन्योन्यसप्तगी । भयङ्क
राख्योयोगोयं यातुर्भीति प्रदाय
कः ॥
भयडिण्डिमः । पुं० मङ्ग्रामपट
हे ॥

भर :

भयद्रुत : । त्रि० कान्दिशीके । भी
त्यापलायिते ॥ अटुद्रुवत् । द्रुग
तौ । कर्त्तरिक्तः । मयात्द्रुतः ।
पंचमोतियोगविभागात्समासः ॥
भयनाशिनी । स्त्री० भयनाशकत्वात्
। विद्यायाम् ॥ चायमाणा लता
म् ॥

भयभीतः । त्रि० चासेनातद्धिते ॥
यथा । एकतोभयभीतस्यप्राणिनः
प्राणरक्षणम् । नातो गुरुतमोधर्मः
कश्चिदन्योस्तिखेचरेति ॥ वज्रियु
राणे शिविराजोपाख्यानं ॥

भयभ्रष्टः । त्रि० भयद्रुते ॥

भयानकः । पुं० व्याघ्रे ॥ राहौ ॥
शृङ्गाराद्यष्टरसान्तर्गतषष्ठरसे ॥
त्रि० भयानके । भीषणे ॥ विभेद्य
स्मात् । जिभी० आनकः शीङ्
भयद्रुत्यानकः ॥

भयापहः । पुं० राजनि ॥ परमेश्वरे
॥ भयं सारजं मुमुक्षूणामपहंती
ति । हन० । अन्येभ्योपिदृश्यतइ
तिङ् । भयमपवद्धाहा । आशि
विहनइतिङ् ॥ त्रि० भयापहरण
कर्त्तरि ॥

भयावहः । त्रि० भयङ्करे ॥

भरः । पुं० अतिशये । भरति । भृञ्०
। पचाद्यच् ॥ भरणं भरः० पुं०
सीतिघोषा ॥ अस्तद्रव्यवाचित्वेपि
० पुं० स्वमेव । घञजवन्ताः पुं० सी

भरण्डा

तिवचनात् ॥ चन्द्रे ॥ भनञ्च
राति । रा० कः० यत्ने ॥ भारे
॥ शीते धराभराक्रान्ते शीषे नाराय
णः स्वयम् । लक्ष्मीवन्तो न जान
न्तिदुः सहांपरवेदनाम् ॥

भरटः । पुं० कुम्भकारे ॥ भृतके ॥
विभर्त्ति । डुभृज्० जनिदेत्या
दिना० रटच् ॥

भरणम् । न० वेतने ॥ भृतौ । मू
ल्ये ॥ भिद्यते ऽनेन । भृञ्०
ल्युट् ॥ पोषणे ॥ यथा । भरणं
पोष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ।
नरकपीडनेचाऽस्यतस्माद्यत्नेन तं
भरेत् ॥ पुं० भरणीनक्षत्रे ॥

भरणी । स्त्री० द्वितीयनक्षत्रे । यमदे
वते ॥ तत्रजातस्यफलम् । यथा
। सदापकीर्तिर्हि महापवादोनाना
विनोदैश्चिनीतकालः । जजे वि
लासीचपलः खलः स्यात् प्राणिप्र
णीतो भरणीषु जातः ॥ प्राणिप्रणीतः
प्राणिभिः क्षिप्तः ॥ घोषके ॥ टि
त्वान्डीप् ॥

भरणीभूः । पुं० राहुग्रहे ॥

भरणीयः । त्रि० पोष्ये । भरणयो
ग्ये ॥

भरण्डः । पुं० स्वामिनि । कृमौ ॥ नृपे
॥ वृषे ॥ भरति । भृञ्० । अण्डन्
कृन्भृञ् ॥ इत्यण्डन् ॥

भरण्डा । स्त्री० भूमौ ॥

भरत :

भरतम् । न० वेतने । मूल्ये ॥
भरणे साधु । तत्र सवुत्तिनिय
तम् ॥

भरण्यभुक् । त्रि० वैतनिके । कर्मक
रे । मूल्येन कर्म कुर्वति ॥ भरत्यं
वेतनं भुङ्क्ते । क्विप् ॥

भरण्या । स्त्री० वेतने ॥

भरण्याह्वा । स्त्री० रामदूतीति गौ० दे०
स्यातायां पूर्वपुष्प्याम् ॥

भरत्युः । पुं० शरण्ये ॥

भरतः । पुं० नाट्यशास्त्रे ॥ अलङ्-
कारादिशास्त्रस्य सूत्रकारे० मुनी ॥
रामानुजे ॥ श्वरे ॥ क्षेत्रे ॥ भरता
त्मजे ॥ देवर्षिविशेषे ॥ तन्तुवा-
ये ॥ नटे ॥ भरतस्य मुनेः शिष्यः ।
तस्येदमिच्छन् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वा-
वृद्धिः ॥ यद्वा । विभर्ति स्वाङ्गं ।
डुभृज्० । भृशदृशीत्यतच् ॥ च
न्द्रवंशीयनृपविशेषस्य दुष्यन्तस्य पु-
त्रे । शाकुन्तलेये । दीप्यन्ती । सर्व
दमने ॥ निरुक्तिश्चास्य श्रीभागवते ।
माताभस्त्रापितुः पुत्रीयेन जाता-
स एव सः । भरतपुत्रं दुष्यन्तमाव-
मंस्थाः शकुन्तलाम् ॥ इति ॥ ऋ
षभदेवादिन्द्रदत्तजयन्त्यांकन्याया
मुत्पन्नशतपुत्रान्तर्गतज्येष्ठपुत्रे ॥
यथा ॥ अथाह भगवानृषभदेवः स्व
वर्षकर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शि
तगुरुकुलवासोलब्धवरैर्गुरुभिरनु-

भरवान्

ज्ञातो गृहे मे धिनां धर्माननुशिष्यमा-
णोजयन्त्यामिन्द्रदत्तायामुभयविध-
कर्मसमाम्नाय मभियुञ्जन्नात्मजा-
नामात्मसमानानां शतं जनयामास
। येषां खलु महायोगी भरतो ज्येष्ठः
श्रेष्ठगुणश्चासौ तु० येनेदं वर्षं भारतमि-
ति व्यपदिशन्तीति ॥ पावकस्य पुत्रे ॥
भरतखण्डम् । न० भारतवर्षान्तर्गत-
कुमारिकाखण्डे ॥

भरतज्ञः । त्रि० नाट्यशास्त्रज्ञे ॥

भरतपुङ्गवः । पुं० गाङ्गेये । भीष्मे

भरतपुत्रकः । पुं० शैलूषे । नटे ॥

भरतप्रसूः । स्त्री० केकय्याम् ॥

भरतायजः । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥

भरतः । पुं० लोकपाले ॥ विभर्ति ।

डुभृज्० । भृजश्चिदित्यथः ॥

भरद्वाजः । पुं० मुनिविशेषे ॥ व्याघ्रा-
टे । भारद्वाङ्गौ० दे० भा० प्र० पञ्चि-
णि । भर्तुल० इ० भा० ॥ गुरोः पु-
त्रे । उतथ्यपत्न्याम् ममतायां वृह-
स्पतेर्वीर्याज्जाते मुनिविशेषे ॥ अस्य
नामनिर्वचनं यथाविष्णुपुराणे ।
मूढे भरद्वाजमिमं० भरद्वाजं वृहस्पतिः ।
यातीयदुक्त्वापितरौ भरद्वाजस्त-
स्यम् ॥ इति ॥ भरन्धारकोवा-
जोऽस्य । यद्वा । भरद्वाजस्यापत्य-
म् । ऋष्यण् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वा-
वृद्धिभावः ॥

भरवान् । पुं० शिवे ॥ भरश्चन्द्रो मूल्य

भर्गः

स्य । मतुप् ॥ भरसहिष्णौ ॥
 भरिणी । स्त्री० हरिद्वर्णे । हरा० इ०
 भा० ॥
 भरितः । पुं० हरिद्वर्णे ॥ चि० तद्धति
 ॥ भृते ॥ पुष्टे ॥ परिपूर्णे । भरा०
 इ० भा० ॥ भरः सञ्जातोऽस्य । ता०
 इतच् ॥
 भरिता । स्त्री० हरितायाम् ॥
 भरिमा । पुं० भरणे ॥ कुटुम्बे ॥ भर
 ति० विभर्त्तिवा । भृज्० ड् भृज्
 वा । हृभृधृस्त्तृशृभ्यङ्मनिच् ॥
 भरुः । पुं० स्वर्णे । कनके ॥ हरे ।
 शिवे ॥ भर्त्तरि । स्वामिनि । भर
 ति० विभर्त्तिवा । भृज्० ड् भृज्
 वा । भृमृशीतृचरित्तरितनिधनि
 मिमसजिभ्यङ् ॥
 भरुजः । पुं० लुङ्भृगाले ॥
 भरुटम् । न० निष्क्रुधपकुमांसि ॥
 भरुटकम् । न० भृष्टामिषे ॥
 भर्गः । पुं० स्मरहरे । शिवे ॥
 भर्जते । भृजोभर्जने । प० अच्
 । न्यङ्क्त्वादित्वात्कुत्वम् ॥ भृज्य
 नी कामादयोऽनेनेतिवा । हलश्चे
 तिवज् ॥ भृज्यते० पच्यते जगद्
 चतिवा ॥ सवितृमण्डलगतादि
 त्यन्तर्पे पुरुषे ॥ चिन्तयामोवयं
 भर्गधियोयोनः प्रचोदयात् । ध
 र्मार्थकाममोक्षेषु बुद्धिहृत्तीः
 पुनः पुनः ॥ अपिच । भस्ज

भर्त्ता

पाकिभवे जातुर्यस्मात्पाचयते ह्य
 सौ । भाजते दीप्यते यस्माज्जगच्चा
 न्ते हरत्यपि ॥ कालोऽग्निरूपमास्या
 यसप्ताचिः सप्तरश्मिभिः । भाज
 ते यत्स्वरूपेण तस्माद्भर्गः स उच्यं
 ते ॥ भर्त्ताभीषयते लोकान् रति
 रञ्जयते प्रजाः । गत्यागच्छत्यजसं
 यो भगवान् भर्ग उच्यते ॥ इतियो
 गियाञ्जवल्क्यः ॥
 भर्गः । न० तेजसि ॥ भर्जते ।
 भृजोभर्जने । अज्यञ्जियुजिभृ
 जिभ्यः कुश्चेत्यमुन्० वावर्गश्चा
 न्तादेशः । भर्गसी० इत्यादि ॥
 स्वरूपभर्ते तेजसि ।
 भर्ग्यः । पुं० शिवे ॥ भर्जते । भृ
 जी० । ऋहलोर्ण्यत् । चजोरिति
 कुत्वम् ॥
 भर्जनम् । न० भृष्टौ । भूनना०
 इ० भा० ॥
 भर्जितः । चि० दग्धे ॥ भृजी० ।
 ऋः ॥
 भर्तव्यः । चि० भरणीये । पोषणीये
 ॥ वृद्धीचमातापितरौ साध्वीभार्या
 सुतः शिशुः । अप्यकार्यगतं
 कृत्वा भर्तव्यामनुब्रवीत् ॥
 भर्त्ता । पुं० स्वामिनि । नाथे । पच्यौ
 । परिवृष्टे । नेतरि ॥ विष्णौ ॥
 प्रपञ्चस्याधिष्ठानत्वे भरणात् ।
 विभर्त्तिस्वाध्यस्तं सर्वमधिष्ठान

भर्त्सपत्रिका

तथाधारयति सत्तास्फूर्तिप्रदाने
नपोषयतिवेति विभर्त्सार्थे धारणपो
षणार्थात् तृच् ॥ त्रि० धातरि ।
धारके ॥ सुखसाधनस्य दातरि ॥
देहेन्द्रियमनोबुद्धीनांसंहतानां
चैतन्याभासविशिष्टानां स्वसत्तया
स्फुरणेन धारयतिरिति ॥ विभर्त्सि
भरतिवा । डुभृज्० भृज्० वा ।
तृच् ॥

भर्त्सदारकः । पुं० नाय्योक्त्यायुव
राजे । द्रियते । दृङ् आदरे०
तुदादिः । खलुल् । भर्त्सराज्ञो
दारकः ॥

भर्त्सदारिका । स्त्री० नाय्योक्तौ राज
कन्यायाम् ॥ भर्त्सराज्ञोदारि
का ॥

भर्त्सप्रपञ्चः । पुं० औपनिषदमन्य
वेदान्तानां व्याख्यातविशेषे ॥

भर्त्सस्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

अचकार्त्तिकेयस्तिष्ठति ॥

भर्त्सहरिः । पुं० व्याकरणकारिका
कर्त्तरि ऋषिविशेषे ॥ स्वनाम्नाप्र
सिद्धे काव्यकर्त्तरिराजविशेषे ॥
सचविक्रमादित्यराजभ्राता ॥

भर्त्सनम् । न० अपकारगिरि । चौ
रोसित्वं घातयिष्यामित्वा मित्याद्य
पकारार्थवचने ॥ भर्त्सतर्जसन्तर्ज
ने । ल्युट् ॥

भर्त्सपत्रिका । स्त्री० महानील्या

भल्लकः

म् ॥

भर्त्सितः । त्रि० अधिनिषे ॥

भर्त्सम् । न० ॥ स्वर्णे ॥ भृतौ ॥
नाभौ ॥

भर्त्सकम् । न० रोगविशेषे ॥ विड
ङ्गे ॥ कलधौते । सुवर्णे ॥

भर्त्सग्या । स्त्री० गणिकाशुल्के ॥

भर्त्सम् । न० भारे ॥ काञ्चने ॥ भृतौ
। भरणे । पोषणे । कुमारभृत्या

कुशलैरधिष्ठितेभिषग्भिराप्तैरथ
गर्भभर्त्सणीति रघुः । अत्रगर्भहेम

प्रभृतिपुङ्गवमल्लिनायधृतः शाश्वतः

॥ नाभौ ॥ धुस्तूरे ॥ विभर्त्सि०

भरतिवा । भ्रियते ऽनेन वा । डुभृ

ज्० भृज्० । मनिन् ॥

भल्लता । स्त्री० प्रसारण्याभोषणी ।

राजबलायाम् ॥

भल्लन्दनः । पुं० कान्यकुब्जदेशीय
नृपविशेषे ॥

भल्लकः । पुं० भालुके ॥ भल्लते ।

भल्लभल्लपरिभाषणहिंसादानेषु

॥ उल्लादयर्थविशेषः ॥

भल्लः । पुं० भल्लके । ऋषे ॥ पुं०

न० शङ्खप्रभेदे । भाला० ड० भा०

॥ वाणविशेषे ॥ स्त्री० ह्रीदलफलो

भल्लङ्गतिग्राह्यः ॥ भल्लते । भल्ल०

। पचाद्यच् ॥ न० भट्टे । शिर्व ॥

द्व० त्रि० ङे ॥

भल्लकः । पुं० भल्लके ॥ सञ्ज्ञायां

भल्लूक :

कन् ॥

भल्लपुच्छी । स्त्री० गवेशकायाम् ॥

भल्लाटः । पुं० न० शशिध्वजराजपुरे

भल्लातः । पुं० भल्लातके ॥

भल्लातकः । पुं० अग्निमुख्याम् । अ

रुष्करे । शोथकृति । भाषा०

इ० भा० । भल्लातकफलंपक्वस्वा-

दुपाकरसंलघु । कषायं पाचनं स्निग्धं

तीक्ष्णोष्णं क्षेदिभेदिनम् । मेध्यं वज्रि

करं हन्तिकफवातव्रणोदरम् ॥ कुष्ठां

शीघ्रहिणीगुल्मशोफानाहज्वरक्रिमी

न् ॥ तन्मज्जामधुरोवृष्योवृहणोवा

तपित्तहा । वृन्तमारुष्करं स्वादुपित्त

घ्नं कैश्यमग्निकृत् ॥ भल्लातकः

कषायोष्णः शुक्रलोमधुरोलघुः ।

वातश्लेष्मोदरानाहकुष्ठाशीघ्रहृणीग

दान् ॥ हन्तिगुल्मज्वरश्चित्रवज्रिमा

न्यकृमिव्रणान् ॥ भल्लद्रवातति

अतः । कृन् ॥

भल्लातकी । स्त्री० वीरवृत्ते । अग्निमु-

ख्याम् । भल्लातके ॥ गौरादित्वा-

न् डीप् ॥

भल्लिका । स्त्री०) भल्ला

भल्ली । स्त्री०) तके ॥

भल्लुः । पुं० भल्लुके ॥ भल्लते । भल्ल०

बाहुलकादुः ॥

भल्लुकः । पुं० दुर्घोषे । ऋत्ते । रीकृ

भालू० इ० भा० सञ्ज्ञायांकन् ।

भल्लूकः । पुं० ऋत्ते । भल्लुके ॥ भल्ल

भवती

ते । भल्ल० । उलूकादित्वात्साधुः

॥ श्योनाकप्रभेदे ॥ कुक्कुरे ॥

भवः । पुं० ईशे । शिवे । शङ्करे ।

हरे ॥ क्षेमे । श्रेयसि ॥ समृद्धौ ॥

यस्यावतारोभूतानां क्षेमाय च भवा-

यच ॥ संसारे ॥ अपामार्गलतेवायं

विरुद्धफलदोभवः । प्रत्यग्दृशां वि

मोक्षाय संसाराय परागृहशाम् ॥ स

त्तायाम् ॥ प्राप्ता । भद्राप्ता । उद्भवे

। जन्मनि ॥ लम्नादेकादशे ॥ भव-

ति० भवतेवासर्वम् । भूप्राप्ता ।

पचायच् । अन्तर्भावितव्यर्थोवा ॥

जन्मनितु० भावे० ऋदोरप् । न०

फलविशेषे । भव्ये । चालता० इ०

गौ० दे० भा० चि० क्षेमोन्विते ॥

भवघस्मरः । पुं० दावानले ॥

भवच्छिद् । चि० संसारनिवर्तके ॥ भ

वच्छिनत्ति । छिदिर् ॥ सत्सूक्ष्मे

त्यादिना० क्तिप् ॥

भवान् । चि० युष्मदर्थे ॥ भाति । भादी

प्तौ भाते डवतुः ॥ लिंगत्रयरूपन्तु

। भवान्० भवती० भवदिति ॥ पूज्ये

॥ सति । विद्यमाने ॥ भवतेर्लटः

शत्रादेशे । भवन्० भवन्तीभवत्०

इतित्रिलिङ्गेरूपंबोधम् ॥ जायमा

ने ॥

भवती । स्त्री० विषाक्तवाणी ॥ पूज्या

याम् ॥ दौप्तमत्याम् ॥ उगितश्चेति

डीप् ॥

भवाघनाशिनी

भवदारु । न० देवदारुवृक्षे ॥
 भवदीयः । त्रि० भावत्के ॥ भवताम
 यम् । भवतष्ठक्कसाविति० कृस् ॥
 भवनम् । न० अगारे । मन्दिरे । गृहे
 ॥ भावे ॥ भवन्त्यत्र । भू० । ल्यु
 ट् ॥ राशौ ॥ क्षेत्वे ॥
 भवनाशनः । पुं० आत्मतोषोधि ॥
 भवनाशिनी । स्त्री० सरयांसरिति ॥
 भवनीयः । त्रि० भवितव्ये ॥ उत्पत्त्य
 र्हे ॥
 भवन्तः । पुं० कालसामान्ये ॥ वर्तमा
 नकाले ॥ भवति० भूयाद्वा ॥ भू०
 तृभूवद्विवसिभासिसाधिगडिमण्डि
 जिनन्दिभ्यस्येति० भक्त् ॥ सचषित् ॥
 भवन्तिः । पुं० वर्तमानकाले ॥ भव
 ति । भू० । भूवोभित् ॥
 भवन्ती । स्त्री० पूर्वाचार्याणां लटः संज्ञा
 याम् ॥ यथा । अस्तिर्भवन्तीपरोऽ
 प्रयुज्यमानोप्यस्तीत्यादिभाष्यम् ॥
 धित्वान्डीष् ॥
 भवभावनः । त्रि० संसारकारणे ॥
 भवः । संसारस्तस्य भावनयेन ॥ उत्प
 त्तिकृत्ये ॥
 भवभूतिः । पुं० भोजराजस्य सभास्थे
 कविविशेषे । मालतोमाधवादिना
 टककर्तारि । भू० गर्भे ॥ महादेवस्यै
 श्वर्ये ॥
 भवस्तु । पुं० प्रेतपटहे ॥
 भवाघनाशिनी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भवाभीष्टः

भवात्मजा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
 भवादृक् । त्रि० भवादृशे ॥ भवानि-
 वपश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्-
 प्रेक्षणे । त्यदादिष्वित्यत्र० क्सोऽपि
 वाच्यइति० क्सः ॥ आसर्वनाम्न-
 इत्यत्र० दृक्षे चेतिवार्तिके कादाका-
 रोन्तादेशः ॥
 भवादृक् । त्रि० भवादृशे ॥ भवानिव-
 पश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्० ।
 त्यदादिष्वितिकिन् । आसर्वना-
 म्नः ॥
 भवादृशः । त्रि० युष्माक्सदृशे । भवद्वि
 धे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिव-
 वा । दृशिर्० त्यदादिषु दृशोनालो
 चनेकञ्चेति० कञ् । आसर्वना-
 म्नः । इत्याकारोन्तादेशः ॥
 भवानी । स्त्री० पार्वत्याम् । दुर्गाया-
 म् ॥ भवस्यस्त्री । इन्द्रवरुणभवश-
 र्वेत्यादिना० डीषानुकी ॥ परदेवता
 याम् ॥ एकैवशक्तिः परमेश्वरस्य-
 भिन्नाचतुर्धाव्यवहारकाले । भोगेभ
 वानीपुरुषेषुषिष्णुः । कोपेषुकाली-
 समरेषुदुर्गा ॥ चट्टलपीठवासिन्या-
 मम्बायाम् ॥
 भवानीगुरुः । पुं० हिमालये ॥
 भवानीपतिः । पुं० महादेवे ॥
 भवापवर्गः । पुं० मीक्षे ॥ भवस्यअ-
 पवर्गः नाशः ॥
 भवाभीष्टः । पुं० गुग्गुली ॥

भविष्यम्

भवाब्धिः । पुं० संसाररूपसमुद्रे ॥
 भवाब्धितरणोपायः कुलमार्गोहि-
 नापरः ॥
 भवायना । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 भविकम् । न० भव्ये । कुशले ॥ भवो-
 भद्राप्तिरत्रास्ति । अतद्वनिठनाविति
 ठन् ॥ त्रि० तद्वति ॥
 भवितः । त्रि० असीतोत्पत्तिके । भूते ॥
 भवितव्यम् । त्रि० भवनीये ॥ भवितव्य
 म्भवत्येव नारिकेलफलाम्बुवत् । ग-
 न्तव्यं गतमित्याहुर्गजभुक्तकपित्थव-
 त् ॥
 भवितव्यता । स्त्री० नियतौ । भाग्ये ।
 अर्थानामनर्थानाञ्चावश्यं भावित्वे ।
 कालभार्यायाम् ॥
 भविता । त्रि० भविष्णौ ॥ भवनशीलः
 भू० । तद्वनितितृन् ॥
 भविनः । त्रि० काव्यकर्त्तरि ॥
 भविलः । पुं० भव्ये ॥ भवति । भू० ।
 सलिकल्यणीत्यादिना० इलच् ॥ पि-
 ड्गे । विदूषके ॥
 भविष्णुः । त्रि० भवितरि । भूष्णौ ॥
 भवनशीलः । भवश्चेति० भवतेरि-
 ष्याच् ॥
 भविष्यम् । न० पञ्चशताधिकचतुर्दश
 सहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
 यथा । चतुर्दशं भविष्यं स्यात् तथा
 पञ्चशतानि च तिस्र्यै भागवतम् ॥
 अपिच । चतुर्दशसहस्राणितथा

भषणम्

पञ्चशतानि च । भविष्यं परिसंख्या-
 तं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति देवी
 भागवतम् ॥ त्रि० भविष्यत्काले ॥
 भविष्यत् । त्रि० आगामिकाले । वर्त-
 मानप्रागभावप्रतियोगिनिकाले-
 ॥ वर्तमानकालोत्तरकालीनोत्प-
 त्तिकत्वे । अनागते । प्रवस्त-
 ने ॥
 भव्यः । पुं० कर्मरंगतरौ ॥ न० अ-
 स्थिनि ॥ फलविशेषे चालता० इ०
 गौ० दे० प्र० । वभेज्क्वशोधने
 ॥ भव्यं स्वादुकषायास्त्वं हृद्यमास्य
 विशोधनम् । तदेवपक्वं दीपघ्नं गुरु-
 याहिविषापहम् ॥ पुं० न० रस-
 भेदे ॥ त्रि० शुभे ॥ सत्ये ॥
 योग्ये ॥ भाविनि ॥ जनिष्यमाणे
 ॥ भवति० भाव्यमनेनवा । भव्य-
 गेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्माप्ता
 व्यापाच्यावेति० कर्त्तरि० भावे
 वायतासाधुः ॥
 भव्या । स्त्री० उमायाम् । करिकणा-
 याम् ॥
 भषः । पुं० कुक्कुरे ॥ भषति । भष०
 । अच् ॥
 भषकः । पुं० कुक्कुरे । शुनि
 ॥ भषति । भषपैशुन्ये ।
 कृन् ॥
 भषणम् । न० वृक्कने । श्वरवे ॥

भस्त्रा

भष० ल्युट् ॥

भषा । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥

भषी । स्त्री० शुन्याम् ॥ भषतिपात्य
म् । भषभर्त्सने । पचादौ० भष
डितिपाठात्० टिड्ठेतिङी
प् ॥

भसद् । स्त्री० भास्वरे ॥ धोनी ॥
जघने ॥ काले ॥ मांसे ॥ कारण्ड
वखगे ॥ प्लवे । भेलके । बभस्ति
। भसभर्त्सनदीपत्योः । शृट्
भसोदिः ॥

भसनः । पुं० भमरे ॥

भसन्तः । पुं० काले ॥

भसितम् । न० भस्मनि ॥

भसूचकः । पुं० दैवज्ञे ॥

भस्त्रका । स्त्री० चर्मप्रसेविका
याम् ॥

भस्त्रफलम् । स्त्री० ओषधिविशेषे ॥
भस्त्रवफलान्यस्याः । पाककर्णेति
प्राप्तं डीषं बाधित्वा० सभस्त्राजिने
तिटाप् । ड्यापोरिति ह्रस्वः ॥

भस्त्रा । स्त्री० अग्निदीपकचर्मनिर्मि
तयन्त्रविशेषे । चर्मप्रसेविकाया
म् ॥ जलादिनीयते येनलोहादि
ध्मायते तथा । चर्मणोविकृतिः
सावै भस्त्राशास्त्रं प्रकीर्तिता ॥
भस्यते ऽनया । भसदीप्तौ । हुयामा
शुभसिन्धुस्त्रन् । तितुचेतिनेट् ।
। अजादिखाट् टाप् ॥

भस्मगर्भः

भस्त्राका । स्त्री० भस्त्रिकायाम् । भस्त्रा
यां ॥

भस्त्रिकः । त्रि० भस्त्रयाजलाहरणक
र्त्तरि । भिस्ती० इ० भा० ॥ भस्त्रया
हरति । भस्त्रादिभ्यः षन् ॥ स्त्री०-
भस्त्रिकी । पित्वान्ङीष् ॥

भस्मकः । पुं० रोगविशेषे ॥ तस्य
निदानसम्प्राप्तिपूर्वकं लक्षणं । य
था । कट्ठादिरुक्षान्नभुजानराणां चो
शो कफो मासतपित्तवृद्धौ । अतिप्रवृद्धः
पवनान्वितोऽग्निर्भुक्तं चणाक्ष्म
करोति यस्मात् ॥ तस्मादसौ भस्मक
संज्ञकोऽभूदुपचितोयं पचते च धा
तून् ॥ अस्य सोपद्रवमरिष्टं यथा ।
टट्स्वेददाहमूर्च्छादीन् कृत्वैवात्य
ग्निसम्भवान् । पक्त्वान्नमाशुधात्वा
दीन् सज्जिप्रं नाशयेद्भुवम् ॥ इ०

भस्मकारः । पुं० रजके ॥

भस्मगन्धा । स्त्री० रेणुकायाम् । हरे-
णी ॥

भस्मगन्धिका । स्त्री० हरेण्वामोषधौ ।
रेणुकायाम् ॥ भस्मनोगन्धः । भस्म
गन्धोऽस्यस्याः । अतद्गन्धिः । ठनावि-
तिठन् । टाप् ॥

भस्मगन्धिनी । स्त्री० रेणुकायाम् । ह
रेण्वाम्यौषधौ ॥ गन्धद्रव्यमेतदिति
स्वामी ॥ भस्मगन्धोऽस्यस्याः अत
द्गन्धिठनावितीति ॥ डीप् ॥

भस्मगर्भः । पुं० तिनिशट् ॥

भा

भस्मगर्भा । स्त्री० कपिलवर्णपुष्पायां
शिशपायाम् ॥ रेणुकानामगन्धद्र
व्ये । ओषधिभेदे ॥ भस्मगर्भेयस्याः
शुक्लसारत्वात् ॥

भस्मतूलम् । न० यामकूटे ॥ पांशुव
र्षे ॥ हिमे ॥

भस्म । न० काष्ठादेरग्निकृतेविकारे ।
शिवाङ्गभूषणे । भूतौ । भसिते ।
विभूतौ ॥ वभस्ति । भसभस्त्न
दीप्त्योः । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥
विनाभस्मन्निपुण्ड्रेणविनारुद्राक्षमा
लयः । पूजितोपिमहादेवोभस्यात्
तरुफलप्रदः ॥ अश्वरीविकारे ॥

भस्मरोहा । स्त्री० दग्धाक्षवृत्ते ॥

भस्मवेधकः । पुं० कर्पूरे ।

भस्मसात् अ० भस्मोभावे ॥ कृतस्त्रं
भस्मसम्पद्यते । विभाषासातिका
त्पू० इतिसातिः प्रत्ययः ॥

गस्मस्नानम् । न० सप्तविधस्नानान्तर्ग
तान्नेयस्नाने ॥ यथा । आग्नेयंभ
स्मनास्नानंवायव्यं गोरजः स्मृतम्

भस्माह्वयः । पुं० कर्पूरे ॥

भस्मितः । त्रि० दग्धे ॥

भा । स्त्री० भासि । प्रभायाम् । क्ववौ
। दौष्टौ । रोचिषि ॥ ज्ञाने । चैतन्य
रूपे ॥ यथा । अभा रूपस्यविश्वस्य
भानंभासन्निधेर्विना । कदाचिन्नाव
कल्पे तभावाहतेनसर्वगः ॥ भाति
भादीप्तौ । दृशियह्णात् ० डः ।

भागव्यागलक्षणा

टाप् ॥

भाकुटः । पुं० भेक्टी० इ० गौ०
दे० भा० प्र० मतस्ये ॥

भाकूटः । पुं० शैलप्रभेदे ॥ भूषविशि
ष्टे । भेक्टी० इ० भा० ॥ भाकूटो
मधुरः शीतोवृष्यः श्लेष्मकरीगुरुः ।
विष्टम्भजनकश्चापिरक्तपित्तहरः स्मृ
तः ॥

भाकोषः । पुं० सूर्ये ॥

भाक्तः । त्रि० औपचारिके । गौणे ।
लाक्षणिके ॥ भक्तसम्बन्धिनि ॥ अ
न्ननिपोष्ये । भाक्तिके ॥ भक्तमस्मै
नियुक्तं दीयते । भक्तादणन्यतरस्या
मित्यण् ॥ न० शालिधान्ये ॥ भ-
क्तं साधु । भक्ताम्नः इतिणः ॥

भाक्तिकः । त्रि० अन्नेनपोष्ये । भा
क्ते ॥ भक्तमस्मै नियुक्तं दीयते । भ
क्तादणन्यतरस्यामितिपक्षेठक् ॥

भागः । पुं० अंशे । वण्टके । स्त्रीक्रि
यमाणांशे ॥ रूप्यार्द्धके भाग्ये ॥
एकदेशे ॥ भज्यते । भजसेवायाम्
। कर्मणिघञ् ॥ भागानामैश्वर्या-
दिषणांसमूहोवा । षण् ॥ राशि-
त्रिंशभागैकभागे ॥ त्रिंशंशकस्त-
थाराशिभागद्वयमिधीयते इत्युक्तेः ॥

भागव्यागः । पुं० जहदजहल्लक्षणा
याम् । विरुहांशपरित्यागे ॥

भागव्यागलक्षणा । स्त्री० जहदजहल्लक्ष
णायाम् । अंशान्तरपरित्यागेना-

भागवतम्

शान्तरत्नलक्षणायां ॥

भागधेयः । पुं० करे । राजस्वे । या
मादेराजयाज्ञे षष्ठभागादौ । दा-
यादे ॥ भागएव । भागरूपनामभ्यो
धेयइतिस्त्वर्थे० धेयप्रत्ययः ॥ न०
भाग्ये । प्राक्तनेकस्मिन्नि । देवे ॥
भागलक्षणा । स्त्री० भागत्यागलक्षणा
याम् ॥

भागलेख्यम् । न० भागपत्रम् ॥ भागा
यलेख्यम् ॥

भागवतः । पुं० भगवद्भक्तिः ॥ यथा
। सर्वदेवान्परित्यज्यनित्यं भगवदा-
ग्रयः । रतस्तदीयसेवायांसभाग-
वतउच्यते ॥ शङ्खोयस्यगृहेना-
स्तिघण्टावागरुडान्विता । पुरुतो-
षामुदेवस्यनसभागवतः कलौ ॥
उत्तमभागवतस्तु । सर्वभूतेषु यः
पश्येद्भगवद्भावमात्मनः । भूतानि
भगवत्यात्मन्येषभागवतोत्तमः ॥
नयस्यस्वपरइतिवित्तिं प्यात्मनिवा-
भिदा । सर्वभूतसमः शान्तः
सर्वभागवतोत्तमः । गृहीत्वापी-
न्द्रियैरर्थान् योनवेष्टिनङ्काक्षति
। विष्णोर्मायामिदं पश्यन्सर्वभाग-
वतोत्तमः ॥ शिवेचपरमेशाने
विष्णौ च परमात्मनि । समबुद्ध्या
प्रवर्तन्ते ते वै भागवतोत्तमाः ॥
भगवतोयम् । अण् ॥

भागवतम् । न० अष्टादशपुराणान्त

भागौ

गते अष्टादशसहस्रश्लोकात्मके उपपु-
णविशेषे ॥ महापुराणविशेषे ॥
तत्राष्टादशाध्यायोत्तरत्रिंशताध्याया-
त्मकं देवो भागवतं नाम महापुरा-
णं द्वात्रिंशदध्यायाधिकत्रिंशताध्या-
यात्मकं विष्णु भागवतमिति क्वि-
कः ॥ अष्टादशसहस्रं वै पुण्यं भाग-
वतं किलेति देवो भागवतम् ॥ आत्म-
तत्त्वदीपके ज्ञाने ॥ भगवता प्रोक्त-
म् । तेन प्रोक्तमित्यण् ॥ भगवत्या-
मायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याः प्रातिप-
दिकं० सर्वं खल्विदमेवाहं नान्य-
दस्ति मनातनमित्यर्धश्लोकात्मकम्
च भूतमेव सर्वं वेदसारं सर्वं खल्वि-
दं ब्रह्म नेह नानास्ति किञ्चिन्नेति सर्व-
वेदतात्पर्यार्थप्रतिपादकवाक्यार्था-
भिलापकं पुराणं मन्त्ररूपं भगवत्या-
वटपत्रशयानायविष्णवे प्रकटीकृतं
यत्तत् । भगवत्या प्रोक्तम् । तेन
प्रोक्तमित्यण् ॥

भागिकम् । वि० भाग्ये । मवृष्टिक-
मुद्रादौ ॥ भागोरूपकस्यार्धोवृद्धिः
आयः० शुल्कम्० उपदावा अस्मि-
न्दीयते । भागिकं शतम्० भागि-
काविंशतिः । भागाद्यच्चेति ठ-
न् ॥

भागौ । वि० अंशिनौ ॥ ग्राहिणि ॥
सम्पृच्येत्यादिना० भर्जेर्विनु-
ण् ॥

भाग्ययोग :

भागिनेयः । पुं० भगिनीपुत्रे । स्व
स्त्रीये ॥ भगिन्याः अपत्यम् । स्त्री
भ्योठक् ॥

भागिनेयी । स्त्री० भगिन्यास्त्यपत्ये ।
भानजी० इ० भा० ॥ टिड्ठेति
ङीप् ॥

भागीरथी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भगी
रथस्येयम् । तस्येदमित्यण् ।
ङीप् ॥

भागुरिः । पुं० स्मृतित्व्याकरणकर्त्तृ
रिमुनिविशेषे ॥ मार्कण्डेयपुराण
प्रसिद्धे मुनी ॥ कविविशेषे । शत
लुम्पके० इति जटाधरः ॥

भाग्यम् । न० प्राक्तनशुभाशुभकर्म
णोः । नियतो । दैवे । दिष्टे ।
फलोन्मुखी भूतपूर्वदैहिकशुभा
शुभकर्मणि । जडानामविवेकाना
मशूराणामपिप्रभो । भागभोग्या
निराज्यानिसन्त्यनीतिमतामपि
॥ भज्यते ऽर्त्तं न० भजते वा । भज
सेवायाम् । ऋहलोर्णत् । चजो
रितिकुत्वम् ॥ चि० भागिके ॥
भागोवृद्ध्यादिरस्मिन्दीयते ।
भाग्यं शतम् ० भाग्याविंशतिः ।
भागान्यञ्चेति० यत् ॥ भागार्हे ॥
भागमर्हति । दण्डादित्वाद्य
त् ॥

भाग्ययोगः । पुं० यात्रायोगान्तरे ।
पञ्चमेज्जोरविषष्टेवर्त्तते नवमेगुरुः

भाजी

। भाग्ययोगाभिधे योगेनिहन्तावैरि
णांसदा ॥

भाग्यवान् । चि० भाग्ययुक्ते ॥ भाग्य
वतांसर्वं श्रेयसेभवति ॥

भाग्याख्या । स्त्री० तुष्टिविशेषे ॥ य-
था । यातुनप्रकृतेर्न कालान्नाप्यु
पादानाद्विवेकख्यातिरपितुभाग्या-
देव० अतएवमदालसाऽपत्यानिअति
वालानिमातुरुपदेशमात्रादेवविवे-
कख्यातिरितिमुक्तानिबभूवुः ० त
स्माद्भाग्यमेवहेतुर्नान्यदिह्युपदेशे
तुष्टिः साभाग्याख्यातुष्टिर्हृष्टिरु-
च्यते ॥

भाङ्गीनम् । चि० भङ्ग्ये । भङ्गात्ते
चे ॥ भङ्गायाभवनमुच्चेचम् । वि
भाषातिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यङ्ग-
तिपक्षेखञ् ॥

भाजकः । अ० शैघ्ये ॥

भाजनम् । न० पात्रमात्रे ॥ योग्ये ॥
यः संवादयतेनिश्चयोऽतिवादां-
स्तितिअति । यस्यतप्तेनतपतिदृढं
सोऽर्थस्यभजनम् ॥ आठकपरिमा-
ण इतिवैद्यकपरिभाषा ॥ भाज-
यति । भाजपृथक्कर्मणिल्यु-
ट् ॥

भाजितः । चि० पृथक्कृते । विभ-
क्ते ॥ न० भागे ॥

भाजी । स्त्री० श्रावणायाम् । पक्कायाम्
॥ जानपदेतिङीष् ॥

भांडपुट :

भाज्यः । चि० भागाहे । भाजनीये ॥
भाटकः । पुं० न० व्यवहारार्थं दत्त
गृहशकटादिलभ्यधने । भाडा० इ०
भा० ॥

भाट्टः । पुं० आत्मनश्चिदचिद्रूपत्व-
वादिनिभट्टाचार्यमतनुसारिणि-
मीमांसके ॥ गूढं चैतन्यमुत्प्रेक्ष्य
द्रव्यबोधस्वरूपताम् । आत्मनोब्रुव
तेभाट्टाश्चिदुत्प्रेक्षित्यतस्मृतेः ॥
जडोभूत्वातदाऽस्वाप्समितिजाड्य
स्मृतिसदा । विनाजाड्यानुभूतिं
नकथंचिदुपपद्यते ॥ द्रष्टृदृष्टेरलो
पश्चयुतः सुप्तीततस्त्वयम् । अ-
प्रकाशप्रकाशाभ्यामात्माखद्योतव-
द्द्युतः ॥

भाणः । पुं० नाटकादिदशरूपकान्त
गतरूपकविशेषे ॥

भाण्डः । पुं० गर्हभाण्डवृत्ते ॥

भाण्डम् । न० पात्रे । घटककादि-
भाजनमात्रे ॥ पण्यद्रव्ये । वणि-
ड्मूलधने ॥ भूषायाम् । भूषणे ॥
अश्वभूषायाम् । तुरङ्गाणांमण्डने
॥ नदीकूलद्वयमध्ये ॥ भण्यते ।
भण्यशब्दे । जमन्ताड्डः ।
॥ भणतिवा । डः । प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वाभन्दते । भदिकल्याणे सुखे च
। अच् । पृषोदरादिः ॥ भण्डव-
त्ती । भंडीआ० इ० भा० ॥

भाण्डपुटः । पुं० नापिते ॥ भाण्ड-

भाद्रः

पुटाः यस्यसः ॥

भाण्डपुष्पः । पुं० सर्पविशेषे । कौ
कुटिकन्दले ॥

भाण्डागारम् । न० गृहशेषे । अन्ना
दिद्रव्याणां गृहे ॥ भाण्डानामागा
रम् ॥ धनागारे ॥

भाण्डागारिकः । चि० भाण्डागारे-
नियुक्ते । भण्डारी० इ० भा० ॥ अ
गारान्ताड्डन् ॥

भाण्डागारी । चि० भाण्डारिणि । भा
ण्डागारवति ॥ भाण्डागारमस्या-
स्ति । इनिः ॥

भांडारी । पुं० भांडागाराध्यक्षे । स्व
नाम्नैवप्रसिद्धे ॥ यथा क्षुधितस्तृ
षितः कामीविद्यार्थी कृषिकारकः
। भांडारीचप्रवामीचसप्तमुमान्प्र
बोधयेत् ॥

भाण्डः । पुं० नापितक्षुराद्याधारे ॥

भाण्डलः । पुं०) नापिते ॥

भाण्डवाहः । पुं०)

भाण्डरीरः । पुं० वटवृत्ते ॥ व्रजमण्ड
लान्तरेषोष्ठशवटवनमध्ये द्वितीयव-
टवने ॥

भातम् । न० प्रभाते ॥ भा० । क्तः ।
दीप्तौ ॥ चि० तद्वति ॥

भातिः । स्त्री० शोभायां ॥

भातुः । पुं० आदिच्ये । सूर्ये ॥ भ
ति । भादीप्तौ । क्षमिगमीतितुः ॥

भाद्रः । पुं० नभस्ये । प्रौष्ठपदे । भा

भानु :

द्रपदेमासि ॥ भाद्रीपौर्णमास्यस्मि
न् । सास्मिन् पौर्णमासीत्यण् ॥
अत्रजातस्यफलम् । नभस्यमासीखलु
जन्मयस्यधोरोमनोज्ञश्चवराङ्गनाना
म् । रिपुप्रमाथीकुटिलोऽतिमर्माप्र
पन्नभर्त्तासंभवेत्सहासः ॥ अत्रगोः
प्रसवेनारदः । भानौसिंहगते चै
वयस्यगोः सम्प्रसूयते । मरणंत
स्थनिर्दिष्टं षड्भिर्मासैर्नसंशयः ॥
प्रसूतांतत्क्षणादेवतांतांगांविप्राय
दापयेत् । पश्चाच्छान्तिं प्रकुर्वीतशा-
न्तिशास्त्रोक्तवत्सर्निति ॥

भाद्रपदः । पुं० वर्षर्तुद्वितीयमासि
। भाद्रे ॥ भद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमा
स्यस्मिन् । सास्मिन् पौर्णमासीत्य-
ण् ॥

भाद्रपदा । स्त्री० गोष्ठपदासु । भद्रप
दासु । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रे० उत्तर
भाद्रपदानक्षत्रेच ॥ भद्रमेव० ॥ भा
द्रम् । भाद्रपदं यासां ताः ॥

भाद्रमातुरः । पुं० सतीतनये ॥ भद्र
मातुरपत्यम् । मातुरुत्सङ्ख्यास
म्भद्रपूर्वायाः ॥

भानम् । न० आभासे ॥ प्रतीती ॥
प्रकाशे । साक्षात्कारे ॥ नहिभाना
दृतेसत्त्वमर्तेनानंचितोऽचितः ।
चित्सर्म्ह दोषिना ध्यासादृतेतेनाह
मद्वयः ॥ भाति । भा० । ल्युः ॥

भानुः । पुं० किरणे । मयूखे । अं-

भामः

शौ । करे ॥ रवौ । सूर्ये । हंसे ।
सहस्रांशौ ॥ दिने ॥ भाति । भा०
। दाभाभ्यांनुः ॥ यद्वा । भाति०
चतुर्दशभुवनमध्ये अग्न्यादिस्वयंप्र
काशेभ्यः अधिकंदीप्यतेवा । पूर्व
वत् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रभौ ॥ राजनि
॥ वृत्तार्हत्पितृविशेषे ॥

भानुः । स्त्री० भानुमत्याम् ॥

भानुफला । स्त्री० रम्भायाम् । कद
ल्याम् । भानुरिदमफलान्दृष्ट्वाः
अजादिः ॥

भानुमान् । पुं० सूर्ये ॥ भानवोविद्य
न्तेऽस्य । मतुप् ॥ त्रि० दीधिति
युक्ते । सकिरणे ॥

भानुमती । स्त्री० विक्रमादित्यनृपस्य
पत्न्याम् ॥ यथा । देवगुरोः प्रसादे
नजिह्वायै मेसरस्वती । तेनाहं नृपजा
नामिभानुमत्यास्तिलंयथेतिवररुचिः
भानेमिः । पुं० गभस्तिहस्ते । सूर्ये ॥
भाभ । त्रि० नक्षत्रकान्तौ ॥ भस्माभे
वाभायस्ययस्यसः ॥

भामः । पुं० क्रोधे ॥ रवौ ॥ दीप्तौ
रुचौ ॥ पूज्ये ॥ भगिनीपती ॥
यथा । अहोभगिन्त्यहोभाममया
वांबतपाप्मना । पुरुषादङ्गवापत्यं
मुहदोहिसिताः सुताः ॥ भाति । भा०
अर्तिस्तुमुहसृष्टृक्षिप्तुभायावापदिय
क्षिनीभ्योमन्नितिमन् ॥ भामते ।
भामक्रोधे । अच्वा

भारत :

भामकः । पुं० भगिनीपती ॥ स्वा
र्थकः ॥

भामा । स्त्री० कोपनायांयोषिति ॥
सख्यभामायाम् । विनाविप्रव्यय
मितिपूर्वपदलोपः ॥

भामी । चि० क्रोधिनि ॥

भामिनी । स्त्री० कोपनायाम् ॥ अत्र
श्र्यंभामते । भाम० । आवश्यके
विनिः । यच्चादिणिनिर्वा ॥ स्त्री
मात्रे ॥

भामिनीविलासः । पुं० जगन्नाथमि
श्रपण्डितराजकृते विलासत्रयात्मके
ग्रन्थविशेषे ॥

भारः । पुं० वीवधे ॥ विष्णौ । विंश
तितुलापरिमाणे । पलानां द्विसहस्रे
। अष्टसहस्रतोलकात्मके ॥ द्विशूपां
गोम्युदाहृता ॥ तामेवभारंजानी
याद्बाहोभारचतुष्टयम् ॥ भियते
। भृज्भरणे । अकर्त्तरि चकार
केसंज्ञायामितिचञ् ॥

भारंडः । पुं० उत्तरकुसदेशजशकुन
पक्षिणि ॥

भारतः । पुं० छागवाहने । बङ्गौ ॥ नटे
॥ भरतस्यमुनेः शिष्यः । अण् ॥

भरतात्मजे । भरतवंशोद्भवे ॥

महाकुलप्रसूते ॥ भरतस्यराज्ञीय

म् । तस्येदमित्यण् ॥ सङ्ख्यामवि

शेषे ॥ भरतायोद्धारीऽस्यसङ्ख्याम

स्य । सङ्ख्यामिप्रयोजनयोद्धुभ्यइत्य

भारतवर्षः

ब् ॥ चि० ज्ञाननिरते ॥ भाज्ञा
नम्० तत्वरतः ॥

भारतम् । न० व्यासप्रणीतलक्ष्योका
त्मकमहाभारतसंज्ञके ॥ इतिहासे
॥ तस्यश्रवणादिफलंयथा । भारतं
शृणुयान्नित्यंभारतंपरिकीर्त्तयेत्
। भारतंभवनेयस्यतस्यहस्तगतोव
यः ॥ योमोक्षतंकनकशृङ्गमयंद
दातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय

। पुण्यास्तुभारतकथांशृणुयाच्चनि
त्यं तुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचै
व ॥ नवनीतंयथादध्नीद्विपदांब्रा
ह्मणोयथा । हृदानामुदधिः श्रेष्ठो
गौर्वरिष्ठस्तुष्पदाम् । यथैतानी
तिहासानांतथाभारतमुच्यते ॥ य
च्चैनंश्रावयेच्छास्त्रेब्राह्मणान्पादमं
ततः । अक्षय्यमन्नपानंवैपितृस्त
स्योपतिष्ठते ॥ इतिहासपुराणा
भ्यांवेदंसमुपबृंहयेत् । विभेत्य
ल्पश्रुताद्देवोमामयंप्रहरिष्यति ॥

कार्णवेदमिमंविद्वान्श्रावयित्वा
र्थमश्नुते । भूणहत्याकृतस्त्रापिपा
पंजन्मादसंशयम् ॥ इति ॥ जम्बु
द्वीपनवमांशिवर्षविशेषे ॥

भारतवर्षः । पुं० न० जम्बुद्वीपस्य
नववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । यथा
। हिमाद्रदक्षिणवर्षंभरतायददी
पिता । तस्माच्चभारतवर्षंतस्यना
म्नामहात्मनः ॥ तस्यनवभागयथा

:भारतवर्ष :

भारतस्यास्यवर्षस्यनवर्भे दान्निबोध
मे । समुद्रांतरितास्ते यास्ते त्वगम्याः
परस्परम् ॥ इन्द्रदीपः कशेरुच्यता
स्वर्णोमभस्तिमान् । नागदीपस्तथा
सीम्योमाभ्वर्षीबारुणस्तथ ॥ अयन्तु
नवमस्ते षां दीपः सागरसंवृतः
। शोचनानांसहस्रं वै द्वीपोयं दक्षि
नोत्तरात् ॥ पूर्वोकिरातायस्यान्ते
पश्चिमेयवमाः स्मृताः । ब्राह्मणाः
क्षत्रियावैश्याः शूद्राश्चान्तः स्थि
तास्ति ॥ इज्यायुहवणिज्याद्यैः
कर्मभिः भक्तापावनाः । ते षां
संव्यवहारश्च एभिः कर्मभिरिष्यते
॥ स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्यं पापं च-
वैतथा । महेन्द्रोमलयः सद्यः
शुक्तिमानृक्षपर्वतः ॥ विन्ध्यश्च-
पारियाचश्च सप्तैवाक्षकुलाचलाः
ते षांसहस्रशयान्ये भूधरायेसमीप
गाः ॥ विस्तारोच्छायश्चैरम्याग्निपु
लाश्चित्रसानवः । कोलाहलः स
वै भ्राजोमन्दरोददुर्ग्राचलः ॥ वा
तश्चमोवैद्युतश्चमैनाकः सुरसस्त
था । तुङ्गप्रस्थोनामगिरिर्गोधनः
पाण्डुराचलः ॥ पुष्पवौर्यजयन्ती
चरेवतोर्वुदपवच । ऋष्यमूकः
सगीरुन्तः कूटशैलः कृतः सरः
॥ श्रीपर्वतश्चकोरश्च शतशो न्येऽल्प
पर्वताः । ते विमिश्राजनपदाम्ने
च्छास्यार्थाश्च भागशः । तेः पीय

भारतवर्ष :

न्ते सरिच्छेष्ठायास्ताः सम्यङ्निबो
धमे । गङ्गासरस्वतीसिन्धुश्चन्द्रभा
गातथापगा । यमुनाचशतद्रुश्चवि
तस्तीरावतीकुङ्गः । गोमतीधूतप
पाचवाहुदाचदृषती ॥ विंशाशा
देविकावंचुर्विशालागण्डकीतथा
। कौशिकीचापराविप्रहिमवत्पाद
निःसृताः ॥ वेदस्मृतिर्वैतसि
नीरात्रिघ्नीसिन्धुरेवच । वेणाच
स्यन्दनाचैवसवान्नीरामहीतथा ॥
पाराचर्मखतीलूपीविदिशावेचव-
क्ष्यपि । क्षिप्राश्चवन्तीचतथापारिपा
चाश्रयाः स्मृताः ॥ शोणोमहान
दश्चैव नर्मदासुरसाक्रिया । मन्दा
किनीदशार्णाचचिचकूटातथापगा ॥
चिचोत्यलाचतमसाकरतोयापिशा
चिका । तथान्यापिष्यलाश्रीश्रीवि-
पाशावञ्जुलानदी ॥ सरोरुक्काशुक्ति
मतीमङ्गुलीचिदिआक्रतुः । ऋक्ष-
पादप्रसूतावैतथान्यावेगवाहिनी ॥
शिप्रापयोष्णीर्निर्विन्ध्यातापीचनि
पधावती । वेणावैतरणीचैवसिनी
वालीकुमुदती ॥ तोयाचैवमहामो
रीदुर्गाचान्तः शिवातथा । विन्-
ध्यपादप्रसूतास्तानद्यः पुण्यजला-
शुभाः ॥ गोदावरीभीमरथीकृष्ण-
वर्णातथापगा । तुङ्गभद्रासुप्रयोगा-
वाह्याकावेर्यथापगा ॥ सञ्जपादवि
निष्क्रान्तादमास्ताः सरिदुत्तमाः ॥

भारतवर्षः

कृतमाकाशान्तरिक्षीं पुष्पक्षत्तुत्प
लावती । मलयाद्रिसमूहान्तः
शीतजलास्त्रिमाः ॥ पितृतामर्षि
कुल्पाचक्षुक्षलात्रिदिवालया । ला-
ङ्गुलीनीवंशकरामहेन्द्रप्रभवाः स्मृ-
ताः ॥ ऋषिकाचकुमारीचमन्दगा
मन्दवासिनी । कृशापलाशिनीचै-
वशक्तिमत्प्रभवाः स्मृताः ॥ स-
र्वाः पुण्याः सरस्वत्यः सर्वाङ्गा-
समुद्रगाः । विश्वस्यमातरः सर्वाः
सर्वाः पापहराः स्मृताः ॥ अ-
न्याः सहस्रशश्चोक्ताः चन्द्रनद्यो-
द्विजोत्तम । प्रावृट्कालवहाः सं-
तिसर्वकालवहाश्चयाः ॥ मत्स्याः
कुशूलाः कुल्याश्चकुंतलाः काशि
कोशलाः ॥ अर्बुदाश्चकुलिङ्गाश्चस-
मकाश्चवृकैः सह । मध्यदेशेजनप-
दाः प्रायशोमौप्रकीर्तिताः ॥ मध्य
स्थोत्तरेणैवयवगोदावरीनदी ।
पृथिव्यामपि कृतज्ञायां सप्रदेशोम-
नोरमः ॥ गोवर्धनपुरं रम्यं भार्ग-
वसामहात्मनः ॥ वाङ्मयीकावाटधा
नाश्चआभीराः कालतीयकाः ॥
अपरान्ताश्चशूद्राश्चपञ्चवाचर्मखण्डि-
काः । गान्धारायवनाश्चैवसिन्धु
सौवीरमद्रकाः ॥ शतहृदालजित्या
श्चपारदाश्चामूषिकाः । माठरार-
क्षतकाः कैकयादशुमानिकाः ॥
अत्रियैरपि विवेशाश्चैवशशद्रकुलानि

भारतवर्षः

च । काम्बोजादरदाश्चैववर्वराश्च-
ङ्गलीकिकाः ॥ नीचाश्चैवतुषारा-
श्चपञ्चवावाक्षतोदराः । आत्रेयाः
सभरद्वाजाः प्रस्थलाश्चदशेरकाः ॥
लम्बिकाः सूनकाराश्चचूलिकाजा-
ङ्गवैः सह । अपधाश्चालिमद्राश्च-
किरातानाञ्चजातयः ॥ तामसाहं
समागंश्चकाश्चमीरास्तङ्गनास्तथा ।
चूलिकाङ्गुडकाश्चैवकर्णादावैस्ति-
थैवच ॥ एतेदेशाश्चद्वीच्यास्तु० प्रा-
च्यान्देशान्निबोधमे । अम्बुवाका
मुद्गरकाश्चान्तर्गिरिवह्निर्गिराः ॥ त
थाप्लवङ्गावङ्गयामलदामलवर्त्तिकाः
ब्रह्मोत्तराः प्रविजया भार्गवाङ्गैश्च
मर्दकाः । प्राग्ज्योतिषाश्चमद्रा-
श्चविदेहास्तामलिप्तकाः । मल्वा-
मगधगोमेदाः प्राच्याजनपदाः
स्मृताः ॥ अथापरेजनपदादक्षिणा
पथवासिनः । प्राण्यश्चकिरलाश्चै
वचोलाः कुल्पास्तथैवच ॥ सेतुका
मूषिकाश्चैवकुमारावाजवासिकाः ।
महाराष्ट्रामाहिपकाः कलिङ्गाश्चै-
वसर्वशः ॥ आभीराः सह-
चैषीकाश्चाटव्याश्चवराण्ये । पु-
लिन्दाविन्ध्यमालिया वैदर्भादण्ड-
कैः सह ॥ पौरिकामौलिकाश्चैव
अस्मकाभोगवर्धनाः । तैलिकाः
कुन्तलाश्चान्ध्राश्चउद्दिदानालकारकाः
॥ दक्षिणाश्चास्त्रिवेदेदेशाः अपरा

भारतवर्षः

न्तान्निबोधमे । सौपरिका : कालनदादुष्मास्तालीयकै : सह । कारस्करलोहजङ्घावानेयाराजभद्रका : । तोसला : कोशलाश्चैवपु राविदिशास्तथा ॥ तुषारास्तुम्बराश्चैवपाटवोनैषधै : सह । पुलिन्दाश्चमुशीलाश्चरूपमांस्तामसै : सह ॥ तथाकुरुमिनचैवसर्वेचैवकरस्कराः । नासिकास्थ्याश्चयेचान्येथैवान्तरनर्मदा : । मारुकच्छा : समाहिताः सर्वसारस्वतै : सह । कच्छीयाश्चसुराष्ट्राश्चावन्लाशार्बुदै : सह ॥ इत्येतेऽपरास्ताश्चशृणुविन्ध्यनिवासिनः । मलजायकरुषाश्चमेकलाचोत्कलै : सह ॥ उत्तमर्णादिशार्णाश्चभोजा : किष्किन्धकै : सह । अनूपास्तुगिडकेराश्चवीरहोत्राश्चबलाय : ॥ एतेजनपदा : सर्वे विन्ध्यपृष्ठनिवासिनः ॥ अतोदेशान्प्रवक्ष्यामिपर्वताग्रयिण्यथे ॥ निर्हाराहंसमार्गाश्चकुपथास्तङ्गणा : खशा : । कुत्सा : प्रावर्णाश्चैवजर्णाद्वर्वाः सहस्रहुकाः ॥ त्रिगर्तामालवाभैवकिरातास्तामसै : सह । कृतचैतादिकश्चात्रचतुर्युगकृतोविधिः ॥ एतत्तुभारतवर्षचतुः संस्थानसंस्थितम् । दक्षिणे परतोऽस्यपूर्वेणचमहोदधिः ॥ हिमवानुत्तरेणास्यकार्मुकस्ययथागुणः । तदेतद्भारतं

भारती

वर्षसर्वबीजं द्विजोत्तम ॥ देवत्वममरेशत्वदेवत्वमर्त्यतातथा । मृगपश्वस्वरचरायोनीस्तदत्सरौचपाः ॥ स्यावराणाञ्चसर्वेषामतीव्रज्ञानशुभाशुभै : । प्रयान्तिकर्मभूर्वाङ्मनान्यलीकेषुविद्यते । देवानामपि विप्रर्षे सदैवैषमनोरथः ॥ अपिमानुषमाप्स्यामीदेवत्वात्प्रच्युताः क्षितौ । मनुष्याः कुर्वतेतत्तु यन्नशक्यं सुरासुरैः ॥ स्वकर्मनिगडयस्तैः स्वकर्मक्षपणोत्सुकैः । नकिञ्चित्क्रियते कर्मसुखलेषोपहंहितैः ॥ इतिथीमार्कण्डेयपुराणे भारतखण्डवर्णनं नामाध्यायः ॥

भारतिः । पुं० दशनामसञ्चासिनां मध्ये सञ्चासिबिशेषे ॥ यथा । नानाशास्त्रेषु योविद्भो नानाकर्मविशारदः । सदेष्टदेवीभावेनभावयेद्यो हिचावलाम् । सएवभारतिर्बीरोमहाज्ञानीजितेन्द्रिय इति ॥

भारती । स्त्री० वचने । सरस्वत्याम् । अर्थपरिज्ञानफलाहिभारती गरुडो धिनिपक्षित्रिशेषि । भार० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥ ब्राह्मणमोषधौ । नाव्यवृत्तिप्रभेदे ॥ शृङ्गारेकीशिकी बीरेसात्वत्पारभटौपुनः । रसेरौद्रे चबीभत्सेवृत्तिः सर्वत्रभारती । भारतीवृत्तिस्तुसंस्कृताप्रायोबाग्व्यापारोनराश्रयः ॥ विभर्ति । दुभृज

भारवि :

भृमृदृशियजीत्यतच् । ततः प्रज्ञा
दाणि० डीप् ॥

भारहाजः । पुं० वृहस्पतिं पुत्रे ॥
व्याघ्राटास्यविहङ्गमे द्रोणाचार्यं ॥
ऋषिविशेषे ॥ मङ्गलयहे ॥ भारद्वा
जशृङ्गोवापत्यम् । विदाद्यञ् ॥
अगस्त्यमुनौ ॥

भारहाजी । स्त्री० वनकापास्याम् ।
भरद्वाजसमुनेरियम् । तेननिर्मि
तत्वात् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥

भारभूतिः । पुं० पुण्यस्थानविशेषे ॥
भारभूतीभवद्भूतिरिति भागवतम् ॥

भारयः । पुं० भरद्वाजपत्निणि ॥

भारयष्टिः । स्त्री० उभयतोवह्निशिव्ये
स्कन्धवाह्येकाष्ठे । विहङ्गिकाया
म् ॥ भारयष्टिः ॥

भारवम् । न० ज्यायाम् । गुणे ॥

भारवाहः । वि० भारिके ॥ भारंवह
ति । वह० । कर्मण्यण् ॥

भारवाहकः । वि० भारवहनकर्त्त-
रि ॥ भारम् वहति । वह० । ग्व-
ल् ॥ भारस्ववाहकोवा ॥

भारवाहणः । वि० उष्ट्रादीभारवाह
के ॥ वह्ण्यन्तात्कर्त्तरित्युट् । भा
रम्यान्नादेर्वाहनः । वाहनमाहिता
दितिणत्त्वम् ॥

भारवाहो । पुं० धुर्य्ये ॥

भारवाही । स्त्री० नौल्याम् ॥

भारविः । पुं० किरातार्जुनीयका-

भारी

व्यकर्त्तरिकविविशेषे । शतलुम्पे
वृत्तिविकाशद्वेषः ।

भारवृक्षः । पुं० काञ्चीनामकगन्धद्र-
व्ये ॥

भारशृङ्गः । पुं० रुक्मनामकहरिणजा
तौ । वारैसिंगा० इ० भा० ॥

भारहरः । पुं० भारिके ॥ हरति । ह
ञ् । अच् । भारस्यहरः ॥

भारहारः । पुं० भारिके ॥ भारं हर-
ति । हञ् । कर्मण्यण् ॥

भाराक्रान्तः । वि० भारवाहे ॥ भारे
ण आक्रान्तः ॥

भाराक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिवृत्तिप्रभे
दे ॥ भाराक्रान्तामभनरसलागुरुः
श्रुतिषड्ठयेः ॥ यथा । भाराक्रा-
न्तामभतनुरियंगिरौन्द्रविधारणा
त्० कम्पधत्तश्चमजलकणांतथापरिमु
ञ्चति । इत्यावृण्वन्जयतिजलद-
स्वनाकुलवत्तवीमं श्लेषोत्थं स्मरविल
सितं विलोक्यगुरुं हरिः ॥

भारिकः । पुं० भारवाहे ॥ भारोक्ति
वाच्यत्वेनास्य । अतद्वनिठनापिति
ठन् ॥

भारिः । पुं० सिंह ॥

भारिटः । पुं० पक्षिविशेषे । श्यामव
टके । शैश्वरे । कणभक्षके ॥

भारी । पुं० भारवाहके ॥ वि० भारपी
डिते ॥ भारयुक्ते ॥ भारीऽस्त्यस्य०
अस्मिन्वा । इति ॥

भार्यः

भारौडी । स्त्री० भारवाहिकायाम् ॥
भार्गवः । पुं० गर्जे । मतङ्गजे ॥ ध
न्विनि । धानुष्के ॥ शुक्राचार्ये-
॥ परशुरामे ॥ भृगोरपत्यम् । ऋ-
ष्यण् । बहुत्वे । तस्य अत्रिभृगुकुत्स
वमिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्ययेति० लुकि०
भृगवः ॥

भार्गवाः । पुं० भू० भारतवर्षमध्ये
प्राच्यदेशान्तर्गतदेशविशेषे ॥
भार्गवप्रियः । पुं० हीरके ॥ शुक्रा-
धिष्ठातृदेवताकत्वात् ।
भार्गवी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ श्रियि ॥
कृष्णदूर्वायाम् ॥ श्वे तदूर्वायाम् ॥
नद्यन्तरे । भृगोरियम् । तस्येदमि-
त्यण्० डीप् ॥

भार्गी० । स्त्री० ब्राह्मणयष्टिकायाम् ।
फञ्ज्याम् । भारङ्गी० इ० भा० ॥ य
था । भार्गीरूक्षाकटुस्तिक्तारुच्यो
ष्णापाचनीलघुः । दीपनीतुवरागुल्म
रक्तनुन्नाशयेद्भ्रुवम् । शोथकास-
कफश्लामपीनसज्वरमारुतान् ॥ भ
र्जनम् । असृजपाके । घञ् । भस्जो
रोपधयोरन्यतरणाम् । इतिरमाग
मः । चजोरितिकुत्वम् ॥ भृजौभ
र्जनेवा । घञ् । भर्गी स्थस्याः ।
ज्योत्स्नादिभ्यउपसङ्ख्यानमित्य
ण् । डीप् ॥

भार्वाजी । स्त्री० बर्नाकार्पास्याम् ॥

भार्यः । चि० भरणीये ॥ भृ० डुभृ

भालाङ्कः

अ० वा । ख्यत् ॥

भार्या । स्त्री० जायायाम् । द्वितीया
याम् । पाणिगृहीत्याम् ॥ साभार्या
याप्रियं व्रूयात्सप्तुचोयस्तुजीवति
। सजीवतिगुणोयस्यधर्मीयस्यसजी-
वति । गुणधर्मविहीनोयोनिष्फलं
तस्यजीवनम् ॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्यभार्या
यागुरुपत्न्यनुजस्यसा । यवीयसस्तुया
भार्यास्तुषाज्येष्ठस्यसास्तृता ॥ भ
याकान्त्वाभार्या । भर्तुयोग्या ।
डुभृज् । भृभर्त्सनेवा । ऋहलोऽय्य
त् । टाप् ॥

भार्याटः । पुं० अन्यार्थस्वस्त्रीदा
तरि ॥

भार्याटिकः । पुं० स्त्रीजिते ॥ हरिणा
न्तरे ॥ मुनिभेदे ॥

भार्यापती । पुं० सङ्कोक्त्याजायाप
त्योः । दम्पत्योः ॥ भार्याचपति
स्यतौ । राजदन्तादिः । नित्यद्विव
चनान्तोयम् ॥

भार्यारुः । पुं० शैलविशेषे ॥ सृगप्र
भेदे । क्रौडयापरभार्यायांपुत्रोत्पाद
के ॥

भालम् । न० महसि । तेजसि ॥
ललाटे ॥

भालदर्शनम् । न० सिंदूरे ॥

भालहक् । पुं० शिवे । भाललोच
ने ॥

भालाङ्कः । पुं० करपत्रे । ककचे

भाव :

॥ शाकविशेषे ॥ रोहितमत्प्ये
॥ महालक्षणसम्पन्नपुरुषे ॥ कच्छ
पे ॥ हरे ॥

भालुकः । पुं० कच्छे । अच्छभल्ले ।
-भल्लूके ॥ भलते । भलहिंसायाम् ।
बाहुलकादुः । संज्ञायाम् । प्र
ज्ञाद्यञ् ॥

भालुकः । पुं० भालुके ॥ भलते ।
भलपरिभाषणादौ । उलूकादिच्वा
त्साधुः । प्रज्ञाद्यञ् ॥

भाल्लवेयः । पुं० इन्द्रद्युम्ननामनि
कृष्यन्तरे ॥ भल्लवेरपत्यम् । भाल्ल
विः । तस्यापत्यम् । शुभादेराकृ
तिगणत्वात्० टक् ॥

भाल्लुकः । पुं० भल्लूके ।)

भाल्लुकः । पुं०)

भावः । पुं० सत्तायाम् । सत्त्वे ॥
परमार्थसत्तारूपे ॥ स्वभावे ॥ मान
सधर्मे ॥ उपसनोपायसाधके ।
सचोक्तः श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे ।
पशुवीरदिव्यभावादेवतामन्त्रसिद्धिदा
इति ॥ तत्रापि । पशुभावः कलौ
नास्तिदिव्यभावोपि दुर्लभः । वीर
साधनकर्माणि प्रत्यक्षाणिकलौयुगे
इति ॥ अपिच । शृणुभाष्यं
देविदिव्यवीरपशुक्रमात् । दिव्यस्तु
देववत्प्रायोवीरश्चोद्धतमानसः ॥
सत्यत्रेतावत्पर्यन्तं दिव्यभावविनि
र्णयः । चेतावत्परपर्यन्तं वीरभा

भावः

वद्धतीरितम् ॥ मद्यमत्स्यंतया
मांसमुद्रामैथुनमेवच । श्मशान
साधनं भट्टे चितासाधनमेवच ।
एतत्ते कथितं सर्वदिव्यवीरमतं प्रि
ये ॥ दिव्यवीरमतं नास्तिकलिकाले
सुलोचन इतिकालीविलासतन्त्रम्
॥ अभिप्राये ॥ आत्मनि ॥ चेष्टाया
म् ॥ प्रकृतिजन्यबोधविषये प्रका
रे ॥ क्रियायाम् ॥ लीलायाम् ॥
पदार्थे ॥ विभूतौ ॥ नाव्योक्त्या
विदुषि । बुधे ॥ अन्तौ ॥ मानस
विकारे । रत्त्यादौ ॥ योनी ॥ उप
देशे ॥ शृङ्गारादिकारणे ॥ शब्द
प्रवृत्तिहेतौ ॥ गौरविते ॥ अभिन
यान्तरे ॥ धात्वर्थे ॥ संसारे ॥
भवने । भावनायाम् । चिन्तने ॥
सद्भावे ॥ परमार्थतत्त्वाग्रहणप्रेम्
णि ॥ भक्ता । अनुरागे ॥ तत्तादा
त्म्ये ॥ भू० विभाषायद्बल्यत्र०
भवतेष्टंति० कोशिकावचनात् ॥
॥ भावयतिकरोतिरसान् । भावय
ति० परिभावयतिवा । पचाद्यच्
॥ भवनंवा । श्रिणीभुवोनुपेतिघञ्
वा ॥ भावावुद्भिगुणाधर्मज्ञानवैराग्य
भूतयः । सात्त्विकाव्यक्त्यनैते
रागमुत्सृज्यतामसाः ॥ धर्मज्ञान
वैराग्यैश्वर्याख्या बुद्धिगुणाः ॥
भाव संज्ञया विज्ञेयाः ।
एतेचमोतत्त्विकावोद्भव्याः । व्यत्यये

भावः

न० रागमुत्सृज्यवेराग्यविवर्जिता
स्तामसाः । अधर्माज्ञानैश्वर्यरूपाः ०
अवेराग्यलक्षणस्तुभावीराजसद्वैतः
। धर्मादिभिरन्विताबुद्धिस्तदन्वितं
सूक्ष्मशरीरमित्युक्तम् । भावयन्तिय
तोलिङ्गतेनभावाद्भूतिसमृताः ॥
सवसात्त्विकादिभेदात्त्रिविधः ।
तत्र० सात्त्विकः शमदमादिरूपः
राजसोर्धर्षदर्पादिरूपः ० शोकमो
हादिरूपस्तुतामसः । बाह्याध्यात्मि
कभेदाद्द्विविधश्चयथासाध्यसाधनत
यास्थितोबाह्याः मुखदुःखंज्ञानंरागश्च
त्येवमाकारश्चाध्यात्मिकः ॥ विभावः
स्थायिसंज्ञश्चसानुभावोयसात्त्व
िकः । व्यभिचारीतिपञ्चैतेभावभे
दाः प्रकीर्तिताः । अष्टमवत्सरे
॥ बहुक्षीरास्तथागाधोधान्यञ्चबलव
त्तरम् । जायन्तेसर्वशस्यानिभावे
वर्षेवरानने ॥ ८ नवग्रहाणांशयना
दिद्वादशचेष्टासुतन्वादित्वादशसु॥
स्त्रीणांयौवनकालेस्त्रिभाषाष्टाविंश
त्यलङ्कारन्तर्गतांगजप्रथमालङ्कारे ॥
यथा । यौवनेसत्त्वजास्तासामष्टाविं
शतिसङ्ख्यकाः ॥ अलङ्कारा
स्तत्रभावहावहेलास्त्रयोङ्गजाः । तत्र
भावोयथा । निर्विकारात्मकेचि
तेभावःप्रथमविक्रिया । जन्मतःप्र
प्रभृतिनिर्विकारेमनसि० उद्बुद्धमा
त्रोपिकारोभावः । यथा । सण्घसुर

भावना

भिःकालः सण्घमलयानिलः । सैवे
यमवलाकिन्तुमनोन्यदिवदृश्यतद्व-
ति ॥ प्रतिक्षणपरिणामिनःसर्वेभा
वाकृतेचिच्छक्तेः ॥
भावकः । पुं० भावे । मानसविकारे ॥
त्रि० सत्ताश्रये ॥
भावकरणम् । न० अभिप्रायस्यसूचने ॥
तत्रभावज्ञः । त्रि० अभिप्रायज्ञे ॥
भावतः । त्रि० भवदीये । भावत्के ॥
भवतोऽयम् । भवतष्ठक्छसावित्यत्र
वृडादित्यनुवृत्तेः शतशब्दादणोव ॥
भावत्कः । त्रि० भवदीये ॥ भवतामय
म् । भवतष्ठक्छसाविति ० ठक् ।
इसुमुक्तान्तात्कः ॥
भावनः । पुं० ० परमेश्वरे ॥ सर्वेषांभो
क्तृणांफलानिभावयतिउत्पादयती
तिव्याख्यानात् भवतेष्ट्यन्तान्त्व
ट् ॥ न० कल्पने ॥ भावनायाम् ॥
भावनस्तुननाधानेपर्यालोचेऽधिवा
सने ॥ भव्ये । चाल्ता इ० गौ०
दे० भा० प्र० फलविशेषे ॥
भावना स्त्री० ध्याने ॥ पर्यालोचे ॥
अधिवासने ॥ कल्पनावाम् ॥ सं
स्कारे ॥ भावनानामभवितुर्भवानु
कूलोभावयितुर्व्यापारविशेषः सा
विधा । शब्दभावना० । अर्थभावना
चेति ॥ भाव्यस्यविषयान्तरपरिहारे
यचेतसिपुनःपुनर्निवेशनं । निदि
ध्यासनात्मिकायांविजातीयप्रत्यया

भावना

नन्तरितसजातीयप्रत्ययप्रबाहुरूपा
याम् ॥ भावनातिङ्प्रत्ययवाच्येति
मीमांसकाः ॥ उत्पादनायम् ॥
उत्पत्त्यर्थाद्भवतेर्णान्तात् ० युच्
त्रिविधाभावनायथा । त्रिविधाभा-
वनाविप्रविश्वमे तन्निबोधमे ।
ह्यास्याकर्मसंज्ञाच तथाचैवेभया-
त्मिका ॥ ब्रह्मभावात्मिकाह्ये का क
र्मभावात्मिकापरा । उभयात्मिकात
थैवान्यात्रिविधाभावभावना ॥ सन
न्दनादयोब्रह्मभावभावनयायुताः ।
कर्मभावनयाचान्ये देवाद्याः स्याव
राद्यराः ॥ हिरण्यगर्भादिषु च ब्रह्म
कर्मात्मिकाद्विधा । बोधाधिकार
युक्ते पुबिद्यतेभावभावना ॥ इति
विष्णुपुराणे ६ अंशे ७ अध्यायः ॥ त्रि
विधभावनाश्रयजीवात्मकत्वात्तदु
पचारेण त्रिविधाभावेत्युच्यते । एत
द्विहरेः स्थूलरूपम् । अतः पररु
पप्राप्त्युपायत्वात् ० तत्रप्रथममनः
सन्धार्यमितिभावः । भावनानाम
ज्ञानविशेषजावासना । तां त्रिविधा
मपिसंज्ञामादिशति ० ब्रह्मास्थेति ।
तामेवविषयत्रैविध्येन विविनक्ति ०
ब्रह्मभावनात्मिकेति ॥ । भावभाव-
ना ० भावोवस्तु ० तद्विषयाभावनात्रि
विधा । तत्रवयं ब्रह्मैवभावयामः ।
वयंकर्मैवकुर्मः । वयन्तूभयमिदम
नुसन्दध्मद्वत्येवं त्रिविधाभावना ।

भावानुगा

भावनायुक्तान्जीवानुदाहरति ० सन
न्दनादयवृत्तिद्वाभ्याम् । इतितटी
का ॥
भावबोधकः । पुं० अनुभावे ॥ भाव
स्थरत्यादेर्बोधकः सूचकोगुणः क्रि
यादिरनुभावः । अनुभाव्यतेप्रती
तियोग्यतां नीयतेरत्यादिरनेनेति ०
अनुभावः । घञ् ॥ तद्वरतेरनुभावाः
लोचनचातुर्यभूक्षेपादयः । हासश्च
कपोलाकुंचनाः ० नासोत्फुल्लनाद-
योऽनुभावाः ० एमन्यवानुमन्तव्यम्
भावरूपम् । न० दृश्ये ॥
भाववृत्तः । पुं० ब्रह्मणि ॥ भावः स
ष्टिः ० तत्रवृत्तः प्रवृत्तः ॥
भाववृत्तिः । स्त्री० घटाद्याकारवृत्तौ ।
भावशुद्धिः । स्त्री० अन्तःकरणशुद्धौ ॥
कलिकल्मषयुक्तानां सर्वदास्थिरच-
तसाम् । निद्रालस्य प्रसक्तानां
भावशुद्धिः कथं भवेत् इति महानि
र्वाणतत्र ॥
भावसंशुद्धिः । स्त्री० हृदयस्य कामक्रो
धलोभादिमलनिवृत्तौ पुनरशुद्
ध्युत्पादराहित्येन साम्यत्वेन विशि
ष्टायाम् ॥ परैः सहव्यवहारकाले
मायाराहित्ये ॥
भावसरोरुहम् । न० हृदयकमले ॥
भावाटः । पुं० भावके ॥ साधुनिवेश
॥ कामुके ॥ नटे ॥
भावानुगा । स्त्री० छायायाम् ॥

भाषी

भावार्थः । पुं० सत्तारूपे । परमार्थे ।

भावालौना । स्त्री० छायायाम् ।

भाववः । त्रि० विश्वत्रातरि ॥ भावः
न० अवति । अव० । कर्मण्यण् ॥

भाववबोधः । पुं० अभिप्रायपरिज्ञा
ने ॥ यथा । भाववबोधविहितो न
दुनोतिदोषइति ॥

भाविकम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा
। प्रत्यक्षाद्भवयद्वावाः क्रियन्तं भूत
भाविनः । तद्भाविकम् ॥ भूताश्च
भाविनश्चेतिद्वन्द्वः । भावः
कवेरभिप्रायोऽस्तीति० भाविकम्
। उदाहरणम् । आसीदञ्जनमन्त्रे
तिपश्यामितवलोचने । भाविभूष
णसम्भारांसाक्षात्कर्तव्यतवाक्यतिम् ॥
अत्रार्थं भूतस्य० द्वितीयेभाविनोद
र्शनम् ॥

भावितः । त्रि० वासिते । संस्कृते ।
ग्राहितहिङ्ग्यादिगन्धेयञ्जनादौ
॥ प्राप्ते ॥ चिन्तिते ॥ भावितस्म ।
भूप्राप्तौ । आधृष्टाद्वेतिवाणिजन्तः
। क्तः ॥ भूवोवक्त्वनङ् इतिगण्यन्ता-
त्० क्तोर्वा ॥ संपादितेशब्दे ॥

भावितत्वम् । न० संस्कृतत्वे ॥

भावितात्मा । त्रि० शुद्धचित्ते ॥

भावितम् । न० त्रैलोक्ये ॥ भवति ।

भू० । भूवादिगृह्योणिवल् ॥

भाषी । त्रि० भविष्यति ॥ भविष्यत्का-

ले । वर्त्तमानप्रागभावप्रतियोग्य-

भाषा

त्यक्तिके ॥ भू० । भवत्येति० वृत्ति-
र्णित् ॥ भवितुंयोग्ये ॥

भाविनी । स्त्री० नारीविशेषे ॥ भावः
शृङ्गारचेष्टाविशेषोविद्यतेऽस्याः ।
अतद्वनिः । डीप् ॥ वर्त्तमानप्रा-
गभावप्रतियोगिन्याम् ॥

भावुकः । पुं० नाट्योक्त्याभगिनीप-
तौ ॥ न० भविके । कल्याणे । म-
ङ्गले । शुभे ॥ शीलम् । भूप्राप्तौ ।
लषपतपदेत्युक्त्वा ॥ त्रि० मङ्गल-
वति ॥ रसविशेषभावनाचतुरे ।
उत्पत्तिशीले । भवनाश्रये ॥ भवति
यः । कर्त्तरि० उक्त्वा ॥

भाव्यम् । त्रि० कार्ये ॥ विभावनीये ॥
भविष्ये ॥ भवति । भू० । वाहु-
लकात्कर्त्तरिण्यत् । यथा । कृत-
स्यकरणं नास्तिदैवाधिष्ठितकर्मणः
। भाषीत्यवश्यं यद्भाव्यं तच्चब्रह्माप्य-
वाधकः ॥ इति ॥ न० अत्रैवभवि-
तव्ये ॥ ओरावश्यके । इतिगण्यत् ॥
साध्ये ॥ भावयतीतिभवत्येव्यन्ता-
त्कर्मणिगण्यत् ॥

भाषणम् । न० कथने ॥ यथा । सं-
लापीभाषणमिति ॥ भाषय्यक्तायां
वाचि । ल्युट् ॥ नस्तेष्वाशुच्यधा-
र्मिकैः सहसम्भाषेत ॥

भाषा । स्त्री० व्याहारे । उक्तौ । वच-
ने ॥ भाष्यते प्रयोज्यप्रयोजकवृद्ध-
व्यवहारेणप्रयुज्यते । भाष० । गु-

भाषा

रोश्चेत्यप्रत्ययः । टाप् । शास्त्रीया
 षादशभाषायथा । संस्कृता १ प्राकृता
 २ उदीची ३ महाराष्ट्री ४ मागधी
 ५ मिश्राई मागधी ६ शकाभीरो ७
 ८ श्रवन्ती ९ द्राविडी १० ओड्डीया १०
 पाश्चात्या ११ प्राच्यः १२ वार्हिकी
 १३ रन्तिका १४ दक्षिणात्या १५
 पैशाची १६ आवन्ती १७ शौरसे
 नी १८ । एतासां लक्षणोदाहरणा
 निप्राकृतलङ्घे श्रवरव्याकरणे द्रष्टव्या
 नि ॥ अथभाषाविभागः । पुरुषा
 णामनीचानां संस्कृतं स्थातृकृता
 त्मनाम् । शौरसेनीप्रयोक्तव्यातादृ
 शीनाञ्च योषिताम् ॥ आसामेव तु
 गाथामु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत् ।
 अत्रोक्ता मागधीभाषा राजान्तः पु
 रचारिणाम् । चेटानां राजपुत्रा
 णांश्चैष्ठिनां चार्द्धमागधी । प्राच्या
 विदूषकादीनां धूर्तानां स्यादवन्तिका
 ॥ योधनगरिकादीनां दक्षिणात्या
 हिदीव्यताम् । शकाराणां शकादी
 नां शाकारीं सम्प्रयोजयेत् । बाल
 हाकभाषादिव्यानां द्राविडीद्रविडा
 दिषु । आभीरेषु तथाभीरीचाण्डा
 लीपुक्तादिषु ॥ आभीरीशावरो
 चापिकाष्ठपत्रोपजीविषु ॥ तथैवा
 झारकारादीपैशाचीस्थात्पिशाच
 वाक् । चेटानामप्यनीचाना
 मपि स्याच्छौरसेनिका ॥

भाषा

बालानां षण्डकानां च नीचग्रहत्रिचा
 रिणाम् । उन्मत्तानामातुराणां सैव
 स्यात्संस्कृतं क्वचित् ॥ ऐश्वर्येण
 प्रमत्तस्त्रदारिद्र्योपस्कृतस्य चाभिज्ञ
 बन्धवरादीनां प्राकृतं सम्प्रयोजयेत् ॥
 संस्कृतं सम्प्रयोक्तव्यं लिङ्गिनीषूत्तमा
 मुच । देवीमन्त्रिमुतावेष्ट्यास्त्रपिकै
 श्वित्तथोदितम् ॥ यद्देशं नीचपात्र
 न्तु तद्देशं तस्य भाषितम् । कार्यतश्चो
 त्तमादीनां कार्योभाषाधिपर्ययः ॥
 योषित् सखीबालवेश्याकितवाप्सर
 सांतथा । वैदग्ध्यार्थं प्रदातव्यं सं
 स्कृतञ्चान्तरान्तरा ॥ एषामुदाह
 रणान्याकरिषु बोद्धव्यानि । भाषाल
 क्षणानि भाषार्णवे ॥ इतिसाहित्य
 दर्पणे ६ परिच्छेदः ॥ संस्कृतं प्रा
 कृतं भूतभाषाऽपभ्रंशिकागिरः । ना
 टके नियताः शस्ता एताभाषारसाव
 हाः ॥ भाषाविभाषाभेदेन प्राकृतन्तु
 चतुर्दश । मागध्यवन्तिका प्राच्या शौ
 रसेन्यर्द्धमागधी ॥ बाल्लोकादक्षि
 णात्याचभाषाः सप्तचप्राकृते ॥ ॥ श
 काराभीरचाण्डालशवरद्रविडीद्र
 जाः । वनौकसीविजातीनां विभाषाः
 सप्तकीर्तिताः ॥ कैकेयीशौरसेनी
 चक्काञ्चीपाञ्चलमागधी । द्राविडीपा
 पांश्चदेशीचभूतभाषाप्रकीर्तिताः ॥
 ॥ वैदर्भीमागधीनाटीकाम्बोजीचोप
 नाभगरी । पाञ्चालीषडपभ्रंशभाषा

भाषितम्

स्युर्देशभेदतः ॥ इतिसङ्गीतदामोद
रः ॥ आसामुदाहरणं मुरारेरनर्घराघ
वे० भवभूतेरुत्तरचरिते० कालिदा
सस्याभिज्ञानशाकुन्तलेऽथलोकनी
यम् ॥

भाषापादः । पुं० चतुष्पादव्यवहारा
न्तर्गतप्रथमपादे ॥ तस्यलक्षणं यथा ।
अर्थवद्बर्भसंयुक्तं परिपूर्णमनाकुलम्
। साध्यवद्वाचकपदं प्रकृतार्थानुव
न्धिव ॥ प्रसिद्धमविरुद्धञ्च निश्चि
तं साधनक्षमम् । संचिप्तं निखिला
र्थञ्च देशकालाविरोधिव ॥ वर्षर्तुमा
सपक्षाहोवैलादेशप्रदेशवत् । स्थाना
वसथसाध्याख्या जाल्याकारवयोर्युत
म् ॥ साध्यप्रमाणसङ्ख्यावदात्म
प्रत्यर्थिनामच । परात्मपूर्वजानेक
राजनामभिरङ्कितम् ॥ जमालि
ङ्गात्मपीडावत्कथिताहर्तृदायकम्
। यदावेदयतेराज्ञेतद्भाषेत्यभिधीयते
॥ इतिमिताक्षरा ॥ अलविवरणं
भाषाशब्दे कल्पद्रुमे द्रष्टव्यम् ॥

भाषितम् । न० वचने । वचसि ॥
यथा । आचारः कुलमाख्यातिव
पुराख्यातिभोजनम् । सन्ततिः पु
ण्यमाख्यातिदेशमाख्याति भाषित
मिति ॥ भाषणम् । भाष० । भावे
क्तः ॥ चि० कथिते । उक्ते । अ-
भिहिते ॥ भाष्यतेस्म । भाषेः कर्म
णिक्तः ॥

भासनं

भाष्यम् । न० चूय्याम् ॥ सूत्रोक्तार्थ
प्रपञ्चके । सूत्रानुकारिभिर्वाक्यैः
सूत्रार्थस्य स्वपदानाञ्चीपवर्णनपरे०
ग्रन्थविशेषे ॥ तथाचभरतः । सूत्रा
र्थोवर्ण्यतेयत्रपदैः सूत्रानुसार्भिः
। स्वपदानिचवर्ण्यतेभाष्यंभाष्यवि-
दोविदुरिति ॥ चि० कथनीये ॥

भाष्यकारः । पुं० श्रीशङ्कराचार्ये ॥
महाभाष्यकर्त्तरिमुनौ । गोर्नदीये
। पतञ्जली । चूर्णिकृति ॥ अहञ्चभा
ष्यकारश्चकुशाग्रोयधियावुभौ । नैव
शब्दाम्बुधिः पारंकिमन्ये जडबुद्ध
यः ॥ भाष्यं करोति । डुकृञ् ।
कर्मस्थण् ॥

भाष्यकृत् । पुं० भाष्यकारे ॥
भाः । स्त्री० प्रभायाम् । दीप्तौ ॥
प्रभावे ॥ मयूखे ॥ इच्छायाम् ॥
भासते । भासद्दीप्तौ । भाजभासेति
क्विप् । भाः० भासौ० भासः ॥
भासः । पुं० प्रभायाम् ॥ विहगविशि
षे । शकुन्ते । गृध्रे ॥ कुकुटे ॥
गोष्ठे ॥ व्याप्यव्यापकतादिप्रतिभा
से ॥

भासनम् । न० दीप्तौ ॥ प्रकाशने ॥
स्वतस्तावदिदं गतचिज्जडोभयात्म
कं भासते । यद्यपिशब्दस्पर्शादिजडव
स्तुभासनायैवेन्द्रियाणिसृष्टानितया
पिचैतन्यस्य० चित्तगतव्यवहारस्य०
उपादानतयाचैतन्य पूर्वकमेवजडं

भास्कर :

भासते । तथासति । पञ्चाङ्गा
ससमानस्यजडस्यप्रथमतोभः समानं
चैतन्यमेववास्तवं रूपमिति नि
श्चित्य । जडमुपेक्षन् चिन्मात्रं चित्ते वा
सयेदिति जीवन्मूर्तिप्रकरणम् ॥
भासन्तः । पुं० भासपक्षिणि । शकुन्ते
॥ सूर्ये ॥ भे । नक्षत्रे ॥ चन्द्रे ॥
त्रि० रम्ये । सुन्दराकारे ॥ भासते ।
भासु० । तृभूवद्विषयिभासिसाधोति
भक्षित् ॥
भासन्तो । स्त्री० नक्षत्रे ॥ डीष् ॥
भासमानः । त्रि० प्रकाशमाने ॥
भासितः । त्रि० प्रकाशिते ॥
भासुः । पुं० सूर्ये ॥
भासुरः । पुं० स्फटिके । वीरे ॥
प्रमाणनिरपेक्षतयैवभासनशीले ।
आत्मनि ॥ न० कुष्ठौषधे ॥ त्रि०
भासनशीले । दीप्तियुक्ते ॥ भासते
तच्छीलः । भासु० । भञ्जभासमि
दोषरच् ॥
भासुरपुण्या । स्त्री० वृद्धिकाल्या
म् ॥
भास्करः । पुं० आदित्ये । प्रभाकरे
॥ यथा । सदायजन्तियज्ञेनसदा
दानं ददन्ति च । सदाचशयुभक्षा
स्ते नित्यं येऽर्चन्ति भास्करमिति भ
विष्यपुराणम् । अग्नी । वज्जी ॥
भाः करोति । दिग्गविभेतिटः
। कस्कादित्वात्सः । तेनविसर्ज

भिक्षा

नीयजिह्वामूलौयीसकारस्यनभवतः
वीरे । अर्कवृक्षे ॥ न० सुव
र्णे ॥
भास्करक्षेत्रम् । न० प्रयागे ॥
भास्करप्रियः । पुं० पद्मरागमणौ च
द्वी० इतिकेचित् ॥
भास्करेष्टा । स्त्री० आदित्यभक्ताया
म् ॥
भास्मानः । त्रि० भस्ममये ॥ भस्मानो
विकारः । अण् । अन्नितिप्रकृति
भाषान्नस्तद्धितद्वितिटिलोपोन ॥
भास्वान् । पुं० सूर्ये ॥ अर्कवृक्षे ॥
दीप्तौ । प्रभायाम् ॥ भासः सन्त्य
स्य । तदस्यास्तीतिमतुप् ॥ त्रि०
भास्वरे । दीप्तिविशिष्टे । प्रकाश
वति ॥
भास्वरः । पुं० दिने ॥ न० कुष्ठौष
धौ । कृट् । इ० भा० ॥ त्रि० प्रका
शवति । भासनशीले ॥ भासते ।
तच्छीलः । भासुदीप्तौ । स्थेशभा
सपिसकसोवरच् ॥
भिः सटा । स्त्री० भिक्षाटायाम् ॥
भिक्षा । स्त्री० भृती ॥ याज्ञायाम् । अयं
नायाम् ॥ सेवायाम् ॥ भिक्षितवस्तुनि ॥
अत्रयासमात्राभवेद्भिर्क्षितिशातात-
पः । सम्भवेत्त्वधिकमपिदेयमिति ।
भिक्षासृभिर्नवेदयाद्विधिवद्भक्ष्या
रिणे । इत्यत्रकुल्लूकभट्टः ॥ यदैव
यतिब्रह्मचारिणोरुपस्थितिसदैव०

भिक्षाशित्वम्

। भिक्षादानं कर्तव्यम् । यथोक्तं न
रसिंहपुराणे । भिक्षाश्च भिक्षवेद-
यात्परिव्राट् ब्रह्मचारिणे । कल्पि
तादन्नादुद्धृत्य सव्यञ्जनयुतादपि ।
अकृतवैश्वदेवे तु भिक्षौ च गृहमागते
। उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा वि-
सर्जयेत् इति ॥ पाखण्डानुपक्रम्य-
ब्रह्मपुराणे तेभ्यो देयं गृहाह्नहिरित्य
भिहितम् । भिक्षया लक्ष्यते चर्याप-
रियहविवर्जिता । किम्भोग्यं परि
गृह्णीयात् सर्वभोग्येषु दोषदृक्-
गात्रवाचामात्रहेतुभिक्षान्नादिव्य-
तिरिक्तसर्वभोग्यत्यागो भिक्षाशब्दे
न लक्ष्यत इत्यर्थः । इयञ्च चर्या वि-
वेकिनामतिमुलभेत्याह । किम्भो-
ग्यमिति ॥ यथाहुः । भिक्षाहारो-
निराहारो भिक्षानैव प्रतिग्रहः । अ-
सतो वासतो वापि सोमपानं दिने दि-
ने ॥ भिक्षाप्राणश्चरचार्यकन्याशीत
निवारिणी । अचला केशवे भक्तिर्वि-
भवैः किम्प्रयोजनम् ॥ भिक्षणम्-
भिक्ष्यतेऽनया वा । भिक्षुभिक्षायां-
लाभेऽशलाभश्च । गुरोर्द्युत्यः । टाप् ॥

भिक्षाकः । पुं० भिक्षुके ॥

भिक्षाकी । स्त्री० भिक्षुक्याम् ॥

भिक्षाचरः । पुं० स्त्री० भिक्षुके ॥

भिक्षाटनम् । न० भिक्षार्थगमने ॥

भिक्षाशित्वम् । न० पैशुन्ये ॥

भिक्षाशी । स्त्री० भिक्षुके ॥

भिक्षुः

भिक्षुः । पुं० ब्रह्मचार्याद्याश्च मचतुष्ट
यान्तर्गतचतुर्थाश्रमे ॥ आश्रमशब्दो
यंधर्मिपरो धर्मपरश्च । तत्पर्यायाः ।
परिव्राट् । कर्मन्दी । पाराशरी ।
मस्करी । इति ॥ तस्य धर्मा यथा । भि-
क्षोर्धर्मप्रवक्ष्यामि तन्निबोधत सत्तमा
। वनाद्गृहाद्वा कृत्वेष्टिं सर्ववेदस
दक्षिणाम् ॥ प्राजापत्यांतदन्ती तु-
अग्निमारोप्य चात्मनि । सर्वभूत-
हितः शान्तस्त्रिदण्डी सक्रमण्डलुः
। सारामंपरित्यज्य भिक्षार्थी ग्राम
माश्रयेत् । अप्रमत्तश्च रेदभैक्षसाया
ङ्गेनातिलक्षितः । रहिते भिक्षुके
र्यामियात्रामात्रमलोलुपः । भवेत्प
रमहंसो वा एकदण्डीयमादिकृत् ॥
सिद्धयोगस्त्यजन् देहममृतत्वमिहा-
प्नुयात् ॥ योगमभ्यस्य मितभुक्परां
सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ दातातिथिप्रियो
ज्ञानी गृहीश्राद्धेऽपि मुच्यते । इति गा-
रुडे १०३ अध्यायः ॥ अपिच । च-
तुर्थश्चाश्रमो भिक्षोः प्रोच्यते यो मनी-
षिभिः । तस्य स्वरूपंगदतो ममश्रो-
तुं नृपार्हसि ॥ पुत्रद्रव्यकलत्रेषु ल्य-
क्तस्ते हो नराधिप । चतुर्थमाश्रमस्या
नंगच्छेन्निर्द्धूतमत्सरः ॥ चैवर्णि-
कांस्त्यजेत् सर्वानारम्भानवनीपते ।
मित्रादिषु समीपैश्चः समस्तेष्वेव
जन्तुषु ॥ जरायुजाण्डजादीनां वा-
ङ्मनः कर्मभिः कृषित् । युक्तः

भिन्नु :

कुर्वीत नद्रोहं सर्वं सङ्गांश्च वज्रये-
त् ॥ एकरात्रस्थितिर्गानपङ्कजस्थि-
तिः पुरे तथा तिष्ठेद्यथा प्रीतिर्ह
योऽनास्य जायते ॥ प्राणयात्रानिमि-
तञ्च व्यङ्गारं भुक्तवज्रमे ॥ काले प्रश-
स्तवर्णानां भिक्षार्थं पर्यट्टे दृग्गहान्-
॥ कामः क्रोधस्तथादर्पमोहलोभा-
दयश्च ये । तांस्तु दोषान् परित्यज्य परि-
व्राणं निर्ममो भवेत् ॥ अभयं सर्वं
सत्त्वं भ्योदत्वा यश्चरते मुनिः । न त-
स्य सर्वभूतेभ्यो भयमुच्यते क्वचित् ॥
कृत्वा मिहोत्रं स्वशरीरसंस्थं शरीर-
मग्निश्च मुखे जुहोति । विप्रस्तुभैश्चोपर-
तैर्हविर्भिद्यताग्निना स ब्रजति स्मलो-
कान् ॥ सोऽत्राश्रमं यश्चरते यथोक्तं शु-
चिः सुसङ्कल्पितबुद्धियुक्तिः । अनिश्चनं
ज्योतिरिष्य प्रशान्तं स ब्रह्मलोकां श्रय-
ति द्विजातिः ॥ इति विष्णुपुराणे
३ अंशे ६ अध्यायः ॥ अपिच
। चतुर्विधा भिक्षवस्तुकुटीचरवहूद-
कौ । हंसः परमहंसश्च योयः प-
श्चात् स उत्तमः ॥ एको भिक्षुर्ग-
योक्तः स्याद्द्वौ चैव मिथुनस्मृत-
म् । त्रयो ग्रामः समाख्यातजध्वं-
न्तु नगरायते ॥ नगरं नहिकर्त्त-
व्यं ग्रामो वा मिथुनं तथा । राजादि-
वात्तातिषु स्याद्विज्ञावातां परस्परम्-
इति स्मृतिः ॥ पुनश्च । अजिह्वः
पण्डकः पंगुरस्योवधिरण्वच ।

भित्ति :

मुग्धश्च मुच्यते भिक्षुः षड्विरेतैर्न
संशयः ॥ अत्रत्याजिह्वादिपदव्या-
ख्यानं यथा स्थाने दृष्टव्यम् ॥ अपि-
च । न निन्दां न स्तुतिं कुर्यान् न क-
श्चिन्मर्मणि स्मृयेत् ॥ नातिव्याधि-
र्भवेत् तद्वत् सर्वं वैवसमो भवेत् ।
न सन्भाषेत् स्त्रियं काश्चित् पूर्वदृ-
ष्टाश्च न स्मरेत् । कथाश्च वर्जयेत्
तासां न पश्ये क्लिखितामपि ॥ इति ॥
भिक्षणशीलः । भिक्षयाश्चायाम् ।
सनाशं स भिक्षुः ॥ बुद्धभिक्षु-
के ॥ श्रावणीक्षुपे ॥ कोकिलाक्षे ॥
भिक्षुकः । त्रि० याचके । अर्थिनि ॥
भिक्षुमङ्गाटी । स्त्री० चीवरं ॥
भिण्डः । पुं० भिण्डाक्षुपे ॥)
भिण्डकः । पुं०)
भिण्डा । स्त्री० शाकक्षुपविशेषे ।
तत्फलैश्च । ज्ञेयसम्भवे । मुशाके
। करपर्णे । वृत्तबीजे भिण्डी०
० इ० भा० ॥ भिण्डी क्लोणायाहि-
णी च तथा रुचिकरा स्मृता ॥
भिण्डीतकः । पुं० भिण्डायाम् ॥
भित्तम् । न० खण्डं ॥ भिद्यते स्म ।
भिदिर्विदारणे । क्तः । भित्तं श-
कलमिति निष्ठातकारश्च नत्वाभावो-
निपात्यते । यथा । भित्तं तिष्ठति
० खण्डमित्यर्थः ॥
भित्तिः । स्त्री० कुण्डे । कांथ० कांथ०
कन्ध० भीत् ० इ० भा० ॥ भिद्य

भिदु :

ते । भिदिर्० । क्तन् ॥ प्रदेशे
॥ प्रशस्ते ॥ मतल्लिकोद्घमिश्राः
स्युः प्रकाण्डस्थालभित्तयवृत्तिगण
रत्नमहोदधिः ॥

भित्तिवा । स्त्री० भित्ती ॥ पल्लिकाया
म् । पल्ल्याम् ॥ भिनत्ति ० भि
द्यतेवा । भिदिर्० । कृतिभिदिल
तिभ्यः क्तिदिति ० तिकन् ॥

भित्तिचौरः पुं० चौरविशेषे । कुडा
च्छेदिनि । सौधचौर० इ० भा०
भित्तिपातनः पुं० महामूपके । घूं
स ० इ० भा० ॥

भिदु । स्त्री० प्रभेदे ॥ भिनत्तिभिदिर्
० । तच्छीलादिषु ० अन्यतोपिदृ
श्यतइतिक्लिप् ॥ चि० भेदकर्त्त
रि ॥

भिदकः । पुं० खड्गे ॥ न० वज्रे ॥
भिदा । स्त्री० भेदे ॥ वस्त्रादेर्विदारणे
। विदरे । स्फुटने । फाडा० फटा
० फाडना ० इ० भा० ॥ भेदन
म् । भिदिर्० । भिदाद्यङ् । टाप्
॥ धन्याके ॥

भिदिः । पुं० वज्रे ॥ भिनत्ति । भि
दिर्० । कृगृगृपृकुटिभिदिक्छिदि
भ्यश्चेति ० इः सचकित् ॥

भिदिरम् । न० वज्रे ॥ भिनत्ति । मि
दिर्० । इषिमदौल्यादिनाकिरच् ।

भिदुः । पुं० पवी ॥ वज्रे ॥ भिनत्ति ।
भिदिर्० । पृभिदिव्यधीतिकुः ।

भिन्नः

भिदुरम् । न० कुलिशे वज्रे ॥ भिन
त्ति । भिदिर्० । विदिविदिक्छिदे
कुरच् ॥ न० वज्रे ॥ चि० मि
श्रे ॥

भिदेलिमः । चि० भेत्तव्ये ॥ भिद्यते
० कर्मणिभिदेः केलिमर ॥

भिद्यः । पुं० नदे ॥ भिनत्तिकूलम् । भि
दिर्० । भिद्योद्भूयोनदे ० इति०
तजपवादः कर्त्तरिक्त्वाप्निपात्यते ॥

भिद्रम् । न० शतधारे । वज्रे ॥ भिन
त्ति । भिदिर्० स्फायोतश्चीत्यदि
नारक् ॥

भिन्दिः स्त्री० कृपाणिकायाम् ॥ भि
न्दति । भिदिश्चयवे । सर्वधातुभ्य
ङ् ॥

भिन्दिपालः । पुं० क्षेपणीये । सृगे ॥
गोफणा ० इ० १० ॥ भिभिन्दिं पा
लयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण्
भिन्नः । वि० भेदविशिष्टे । दारिते । भे
दिते । खण्डितावयवे । अन्यवसङ्
गते ॥ फुल्ले ॥ विद्धे । भिद्यतेस्म ॥

भिदिर्० । क्तः । रदाभ्यानिष्ठातो
नः पूर्वस्यचद्वृत्ति० दकारतकारयो
र्नौ ॥ न० अन्यार्थवचने । पुं० न०
क्षतरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
शक्तिकुन्तेषु खड्गाग्रविषाणैराश
योहतः । यत्किञ्चित्प्रसवेत्त
दिधिभिन्नमित्यमिधीयते ॥ आश
यः कोष्ठः ॥

भिन्नतरु :

भिन्नकः । पुं० चपणे । बौद्धे । वि०
ईषद्भिन्ने ॥ अनन्तस्यन्तगतौक्तादि
तिकन् ॥

भिन्नगात्रिका । स्त्री० कर्कटीविशेषे ।
फूट० इ० भा० ॥ भिन्नगात्रमस्याः
भिन्नदर्शी । वि० अज्ञे । कुतार्किके ।
अविद्यामोहितात्मानः पुरुषाभि
न्नदर्शिनः ॥ भिन्नद्रष्टुंशीलयस्य
। शिनिः ॥

भिन्नधीः । वि० भ्रंसितमती ॥
भिन्नभिन्नात्मा । पुं० चणके ॥
भिन्नयोजनी । स्त्री० पाषाणभेदवृत्ते ॥
भिन्नार्थकः । वि० अन्यस्मिन् ॥ भि
न्नार्थकाचन्यतरएकत्वान्यतरापि
ब्रह्मरः ॥ भिन्नः अर्थीयस्यसः ॥
भिया । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । भि
दाद्यङ्ङिड्यङ् । टाप् ॥

भिरिण्टिका । स्त्री० श्वेतगुञ्जायाम् ॥
भिन्नः । पुं० स्त्री चण्डजात्यन्तरे । भील
इ० भा० ॥ यथाह । हेमचन्द्रः ।
मालाभिन्नाकिराताश्चसर्वेपिस्त्रीश्च
जातयः इति ॥ सचब्राह्मणकन्यायां
तीवराज्यातः । यथा । पुलिन्द
मेदभिन्नाश्चपुल्लोमश्चधावकः । कु
न्दकारोडोखलोवामृतपोहस्तिपस्त
था ॥ एतेवैतीवराज्याताः कन्या
यांब्राह्मणस्यचेतिप० पद्धतिः ॥

भिन्नगवी । स्त्री० गवय्याम् ॥

भिन्नतरुः । पुं० लोध्रे ॥

भिन्नाटा

भिन्नी । स्त्री० लोध्रे ॥
भिषक्पाशः । पुं० निन्दवैद्ये ॥
कुत्सितोभिषक् । याप्ये पाशप् ।
भिषक्प्रिया । स्त्री० गुडूच्याम् ॥
भिषक्जितम् । न० औषधे ॥
भिषग्भद्रा । स्त्री० भद्रदन्तिकायाम् ॥
भिषङ्माता । स्त्री० वासके ॥
भिषक् । पुं० वैद्ये ॥ हेतौलिङ्गेप्रश
मनेरोगाणामपुनर्भवे । ज्ञानंचतु
र्विधंयस्यसराजार्होभिषक्तमः ॥
दण्डनीयोयथा । अज्ञातौषधमन्त्र
स्तुयश्चव्याधेरतत्त्ववित् । रोगिभ्यो
ऽर्थसमादत्ते सदण्डाश्चौरवद्भिषक् ॥
भिषजोन्नस्याभोज्यत्वंयथा । शुद्रा
न्नं ब्राह्मणोभुक्त्वातथारङ्गावतारिणः
। चिकित्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृग-
जीविनाम् ॥ शौण्डिकान्नं सूति
कोन्नंभुक्त्वामासं व्रतीभवेत् । व्र-
तीयावकेन । तत्रधेनुद्वयमितिप्राय
श्चित्तविवेकः ॥ अपिच । यूयंचि
कित्सकस्यान्नं पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रिय
म् । विष्ठावार्हपिकस्यान्नंशस्त्वविक्र
यिणोमलम् ॥ इतिमानवे ४ अध्या
यः ॥ भिषज्यति । भिषज् रुग्जये
। कण्डादिः । क्तिप् ॥ विभेतिवा
। जिभी० । भियः पुग्वस्त्वस्त्व
जिः ॥

भिन्नाटा । स्त्री० दग्धिकायाम् दग्धा
न्ने ॥ भिन्नांटीकते । टीकृगतौ ।

भीमकर्मा

अन्य भ्योपीतिङः । ड्यापोरितिङ्
स्वः ॥

भिस्मा । स्त्री० अत्रे । ओदने । भक्ते ॥
बभस्ति । भसदीप्तौ । बाहुलकात्सः
कन्दसिवहुलमित्यम् । ब्राह्मण
भिस्मि तिभाष्यप्रयोगाल्लोकेपि ॥ य
हा । भेदनम् । भित् । सम्पदादि
त्वात्किप् । भिदं स्यति । षोऽन्त
कर्मणि । आतोनुपेतिक् । पृषो
दरादिः ॥

भिस्माण्डम् । न० शालूके । भसीङ०
इ० भा० प्र० कन्दे ॥

भीः । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । सम्प
दादित्वात्किप् ॥

भीतम् । न० भये चि० भययुक्ते ॥ चि
भेति । जिभी० क्तः ० ॥

भीतभीतः । चि० अतिशयेनभीते ।
भीतप्रकारे ॥

भीतिः । स्त्री० भये ॥ जिभीभये ।
क्तिन् ॥ कर्म ॥

भीमः । पुं० अस्त्रवेतसे ॥ शिवे ॥
पीठविशेषे ॥ यथा । भीमेश्वरोभी
मपीठे शिवाभीमेश्वरीतथेत्यागमः
॥ सर्वसम्प्रतिपन्नपराक्रमेपाण्डुतन
ये । बृकोदरे ॥ चि० भयहेतौ । घो
रे ॥ भयानके ॥ विभक्त्यस्मात् । भी
मादयोऽप्रादाने० भियः पुग्वेति
मक् ॥

भीमकर्मा । पुं० भीमसेने ॥ भीमं०

भीमसेनः

हिडम्बवधादिरूपकर्मास्य ॥

भीमनादः । पुं० सिंहे ॥

भीमनिर्द्वादः । पुं० राक्षसान्तरे ॥

भीमपूर्वजः । पुं० भीमायजे । युधि
ष्ठिरे ॥

भीमरथः । पुं० तामसमनुवंशजाता
मुरविशेषे ॥ हरिणाकूर्मरूपेणहतो
भीमरथोऽमुरइतिगारुडं गयामाहा
तस्ये ८६ अध्यायः ॥

भीमरथी । स्त्री० जनानागवस्याविशे
षे ॥ यथा । वैद्यकेसप्तसप्ततिकेवर्षे
सप्तमेमासिसप्तमी । रात्रिर्भीमरथी
नामनराणामतिदुस्तरा ॥ नराणां
दुरितक्रमेतिचपाठः ॥ तामतीत्यन
रोयोसौ दिनानि यानिजीवति ।
क्रतुभिस्तानितुल्यानिसुवर्णशतदक्षि
णैः ॥ गतिः प्रदक्षिणंविष्णोर्जल्प
नमन्त्रभाषणम् । ध्यानंनिद्रासुधा
चान्भीमरथ्याः फलश्रुतिः ॥ न
दीविशेषे ॥

भीमविक्रान्तः । पुं० करिमाचले ।
सिंहे ॥ भीमश्चासौविक्रान्तः ॥

चि० भयानकविक्रमवति ॥

भीमशासनः । पुं० यसे ॥ भीमंशास
नंयस्य ॥

भीमसेनः । पुं० मध्यमपाण्डवे । भी
मोहकोदरे ॥ कर्पूरप्रभेदे । भीम
सेनोक्कर्पूरइतिभाषा । यथा । यो
तासोभीमसेनस्तदनुशितकरः शङ्क

भीरुक :

रावाससंज्ञः । पांशुः पिञ्जोऽञ्ज
सारस्तदनुहिमयुताङ्गलुकाञ्जटिका
च । पञ्चादस्यास्तुषारस्तदुपरिसहिमः
शीतलः पत्रिकाख्याक् रस्येतिभे
दागुणरसमहसावैसदृश्येनदृश्याः ॥

भीमसुता । स्त्री० दमयन्तायाम् ॥

भीमा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ रोचनाक्ष
गन्धद्रव्ये ॥ कशायाम् ॥

भीमाकाली । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
भीमादेवी ।

भीमास्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

भीमेश्वरी । स्त्री० भीमपीठस्थायाम् ॥

भीमैकादशी । स्त्री० माघशुक्लैकाद
श्याम् ॥ भैम्याम् ॥

भोरः । चि० भयदे ॥ भियंराति ।

रा । कः ॥

भीरुः । पुं० इक्षुप्रभेदे ॥ यथा । भी

रुः श्लेष्मकारः स्वादुरविदाहीगुरुः

स्मृतः इति ॥ व्याघ्रे ॥ शृगाले ॥

चि० आर्त्ते । कातरे ॥ भीरुके ।

चस्त्री । दरपोक् ० इ० भा० ॥ रणे

भीरोः स्वर्गाभावः ॥ विभेति ।

जिभीभये । भियः क्रुक्लुकनावि

ति० कुः ॥ स्त्री० भयशीलायाम् ।

वरयोषिति ॥ कण्टकार्याम् ॥ श-

तावर्याम् ॥ अजायाम् ॥ छाया

याम् ॥ स्त्रीमात्रे ॥

भीरुकः । पुं० इक्षुप्रभेदे । भोररी०

इ० दे० भा० प्र० ॥ वातपित्तप्रश

भीष्मजननी

मनोमधुरोरसपाकयोः । सुशीतोवृंह
शीबल्यः पौण्ड्रकीभीरुकस्तथा ॥

पेचके ॥ न० वने ॥ चि०

भयशीले । भीलुके । चस्त्री ॥ विभे

ति । जिभी० । क्रुकन् ॥

भीरुहृदयः । पुं० मृगे ॥

भीरुः । स्त्री० भयशीलायांयोषिति

॥ जडुतडूल् ॥

भीलः । पुं० भिक्षे ॥ भियंलाति ।

ला० कः ॥

भीलभूषणा । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥

भीलुकः । चि० भयप्रकृतिकेजने ।

चस्त्री ॥ विभेति । जिभी०

। भियः क्रुक्लुकनावितिक्रुक

न् ॥

भीषणः । पुं० भयानकरसि ॥ शस्त्र-

क्याम् ॥ कुन्दरुके ॥ कपोते ॥

हिन्ताले ॥ भैरवविशेषे ॥ चि०

गाढे ॥ दारुणे ॥ भीरुरसान्विते

॥ भीषयते । जिभी० । नन्द्यादि

त्वाल्ग्युः । भियोहेतुभयेषु गिति

पुक् ॥

भीष्मः । पुं० गाङ्गेये । पाण्डवानां

पितामहे ॥ रुद्रे ॥ राजसि ॥ भया

नकरसि ॥ चि० भयहेतौ । भयङ्क

रे ॥ विभेत्यस्मात् । जिभी० ।

भियः पुग्वेति० मक् ० पुगागमश्च

भीष्मकः । पुं० रुक्मिण्याः पितरि ॥

भीष्मजननी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भुक्ति :

भीष्मपञ्चकम् । न० कार्तिकशुक्लपक्षी
यैकादश्यादि पूर्णिमान्तपक्षतिथि
कर्तव्यव्रतविशेषे ॥

भीष्मरत्नम् । न० हिमालयोत्तरदेश
जातशुक्लवर्णप्रस्तरविशेष । भीष्म
पाषाणे ॥

भीष्मसूः । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भीष्मं
सूते । षूङ् । क्तिप् ॥ शान्तनो-
र्महिषीभूत्वाभीष्मं सूतवतीयतः ।
तस्मात्साभीष्मसूः प्रोक्ता गङ्गात्रै लो-
क्यपावनी ॥

भीष्माष्टमी स्त्री० माघशुक्लाष्टम्याम् ॥
तत्रभीष्मस्यतर्पणं कर्तव्यम् ॥
भीसटम् । न० श्वेमान्तके ॥

भुक्तम् । न० भक्षणे ॥ चि० भक्षिते ।
खादिते । अभ्यवहृते । अशिते ॥

भुज्यतेस्मभुज० । क्तः भुक्ता ब्राह्मणा
इत्यत्रतुभुक्तमेषामस्तीत्यकारोमत्व
र्यीयोनतुकर्तरिक्तः । सकर्मके
भ्यस्तस्यविधानाभावात् ॥ यद्वोत्तर
पदलोपोऽत्रदृश्यः । भुक्तान्नाभु-
क्ताः । अत्रात्रस्यभुक्तत्वं ब्राह्मणे
षूपचर्यते ॥

भुक्तसमुज्जितः । चि० फेलायाम् ॥
पूर्वम्भुक्तम्० पश्चात्समुज्जितम्
। पूर्वकालैकेतिसमासः ॥

भुक्तिः । स्त्री० भोजने ॥ भोजनम् ।
भुजपालनाभ्यवहारयोः । स्त्रियां
क्तिन् ॥ भोगे ॥ यथा । भुक्तिस्त्रिपु

मुजग :

रुषीसिध्येदिति ॥

भुक्तिप्रदः । पुं० मुद्गे ॥ चि० भोगदा-
तरि ॥

भुक्तोज्जितः । चि० फेलायाम् ॥
पूर्वभुक्तम्० पश्चादुज्जितम् । पूर्व
कालैकेतिसमासः ॥

भुजः । चि० रोगादिनाकुटिलीकृते
रुग्मे ॥ नम्ने ॥ भुज्यतेस्म । भुजो
कौटिल्ये । क्तः । ओदितश्चेति
नत्वम् ॥ भुजतिस्मवा । गत्यर्थेति
क्तः ॥

भुजः । पुं० स्त्री० करे ॥ बाहौ ॥
अस्यशुभाशुभलक्षणं यथा । कक्षाश्व
त्यदलाश्रयासुगन्धिन्यूर्ध्वरोमिका ।
अन्यथाचर्धहीनानामसौनिः स्वस्य
रोमशौ ॥ निर्मासौचैवभग्नाल्यौश्च
ष्टौचविपुलौभुजौ । आजानुलम्बि
नौवाङ्महत्तौपीनीनौनरेश्वरे ॥ नि-
खानारोमशौश्चस्त्रौश्चौकरिकरप्र-
भौ । इति ॥ भुज्यतेऽनेन । भुज
पालनाभ्यवहारयोः । भुजन्युजौ
पाण्युपतापयोरितिसाधुः ॥ यद्वा
। भुजति । भुजकौटिल्ये । इगुप-
धेतिकः ॥ चतुष्कलेशेषगुरुसंज्ञा-
याम् ॥ ० ॥ पुं० ॥

भुजकोटरः । पुं० कक्षे ॥

भुजगः । पुं० सर्पे ॥ भुजः सनगच्छ-
ति । अन्यत्रापीतिउः ॥ भुजेनकौ-
टिल्ये नगच्छतिवा ।

भुजङ्गप्रयातम्

भुजङ्गद्वारणः । पुं० गरुडे ॥

भुजङ्गभोगी । ० मयूरे ॥

भुजङ्गराजः । पुं० शिषाह्वी ॥ भुजङ्गा
नाराजा । टच् ॥

भुजङ्गगणेशभृता । स्त्री० वृत्तीकन्दः

प्रभेदे ॥ भुजङ्गगणेशभृतानौमः ।

यथा । हृदयनिकटस्थौ भुजङ्गगणेश
भृतायासीत् । मुररिपुदलिते
नागैर्व्रजजनसुखदासा ऽ भूत् ॥

भुजङ्गान्तकः । पुं० गरुडे ।

भुजङ्गभोजी । पुं० मयूरे ॥

भुजङ्गाशनः । पुं० पक्षिसिंहे । गरु
डे ॥ भुजङ्गान्धश्रुति । अश० ।

ल्युः । भुजङ्गाशनं यस्य वा ॥

भुजङ्गः । पुं० अह्वी । सर्पे ॥ पिङ्

गे ॥ भुजङ्गनकौटिल्ये नगच्छति ।

गमेः सुपिखच् । खञ्जिडावाच्य
इतिङित्पच्चेटिलोपः ॥ सीस
के ।

भुजङ्गवातिनो । स्त्री० सर्पाख्याम् ।

जुत्कार्याम् । कङ्कालिका० इ०

गौ० दे० भा० ॥

भुजङ्गजिह्वा । स्त्री० महासमझायाम्

॥ सर्परसनायाम् ॥

भुजङ्गप्रयातम् । न० जगतीकन्दः

प्रभेदे ॥ भुजङ्गप्रयातं चतुर्भिर्यका

रैः ॥ यथा । सदारात्मजज्ञाति

भृत्योविहायस्वमेतद्भुजङ्गजीवितं लि

प्समानः । मयाकेशितः । तालिमे

भुजङ्गसङ्गता

त्वं कुरुत्वं भुजङ्गप्रयातं द्रुतं द्वाग
राव ॥

भुजङ्गभुक् । पुं० मयूरे ॥ भुजङ्गं
भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥ गरु
डे ॥

भुजङ्गभोजी । पुं० राजसर्पे ।

भुजङ्गमः । पुं० सर्पे । भुजङ्गनकौ
टिल्ये नगच्छति । गमेः सुपिवा
च्यइतिखच् । खञ्जिडावाच्यइति
ङिदभावे टिलोपाभावः ॥ न०
सीसके ॥

भुजङ्गलता । स्त्री० नागवल्ल्या
म् ॥

भुजङ्गविजृम्भितम् । न० उत्कृति
कन्दः प्रभेदे ॥ वस्त्रीशाश्वैश्च दो
पेतं ममतनयुगलसज्जगैर्भुजङ्ग
गविजृम्भितम् ॥ यथा । हेलोदश्च
न्यञ्चत्पादप्रकटविकटनटनभरोर
णत्करतालकश्चारुप्रेक्ष्युडावर्हः
श्रुतितरलनवकिशलयतरङ्गितहा
र धृक् । अस्यन्नागस्त्रीभिर्भक्त्या-
मुकुलितकरशमलयुगं कृतस्तुतिर
च्युतः पायान्नश्चिन्दन्कालि
न्दीहृदकृतनिजवसतिवृहद्भुजङ्ग
विजृम्भितम् ॥

भुजङ्गसङ्गता । स्त्री० वृत्तीकन्दः

प्रभेदे ॥ सजरैर्भुजङ्गसङ्गता ॥

यथा । तरलातरङ्गरिङ्गितैर्य

मुनाभुजङ्गसङ्गता । कथमेतिव-

भुज्य :

तरवारकक्षपल : सदैवताहरि : ॥
भुजङ्गहा । पुं० श्रीकृष्णस्यन्दन
ध्वजे । गरुडे ॥

भुजङ्गाली । स्त्री० राक्षायाम् ॥ भुज
ङ्गान् चक्षति । अक्षव्याप्तौ । कर्म
ण्यण् ॥ यद्वा । भुजङ्गोलियस्याः ।
अक्षोदर्शनादित्यच् । जातेरिति०
गौरादित्वाद्वा० ङीष् । भुजङ्गशब्द
स्यभुजङ्गाक्षिसदृशेलक्षणा ॥

भुजङ्गाख्यः । पुं० नागकिसरे ॥
भुजशिरः । न० स्वस्थे ॥ भुजस्थशि
रः ॥

भुजा । स्त्री० बाह्वी ॥ करे ॥ भुजाष्टा
प् ॥

भुजाकण्ठः । पुं० काम्राङ्गुशे । नखे ॥
भुजादलः । पुं० हस्ते ॥ भुजान्तरम्
न० क्रीडे ॥ भुजयोरन्तरम् ॥

भुजिः । पुं० वङ्गौ ॥ भुनक्ति० भुज्य
तेवा । भुज० । भुजेः किञ्चेति०
ङ् ॥

भुजिष्पः । पुं० स्वतन्त्रे ॥ हस्तमूर्ध्वे
दासे ॥ भुङ्क्ते० स्वाम्युष्किष्टम्०
भुज्यतेषा । भुज० । रुचिभुजिभ्यां
किष्यन् ॥

भुजिष्या । स्त्री० दास्याम् ॥ गणि
कायाम् ॥ टाप ॥

भुज्यः । पुं० भोजने ॥ अग्नी ॥

भुनक्तिपालयतिसर्वाणिभूतानि ।

भुजमृङ्भ्यांयुक्त्युकावितियुक्

भुवनकोषवित्

भोजनंवा ॥ भाजने ॥ ऋषिविशे
षे ॥

भुञ्जन् । चि० भोगकर्तरि । भुञ्जानि॥
भुजे० लट् : शट् ॥

भुञ्जानः । चि० भुञ्जति । यथा चि
षुधामसुयद्भोज्यं भोक्तायश्च प्रकी
र्तितः । वेदैतदुभयंयस्तुसभुञ्जानो
नलिप्यत इति । चिषुधामसुजाय
दादिषु ॥ भुजेः कर्त्तरि लट् : शा
नच् ॥

भुरिक् । स्त्री० पृथिव्याम् । विभ
र्त्ति० भरति मनुष्यादीन् । डुभृ
ज् ॥ भृञ् उञ्चेति० बृच्प्रत्ययः

भुवनम् । न० सलिले । जले ॥ गग
ने । जने ॥ पिष्टपे । जगति ॥ भू
रादिसर्वलोके ॥ चतुर्दशभुवनानिय
या । भूभुवः स्वर्महर्षैवजनस्यतप
एवच । सत्यलोकसप्तैतेलोकास्तु
परिकीर्तिताः । अतलंसुतलंचैव
वितलञ्चगभस्तिमत् । महातलंर
सातलंपातालंरुमरंस्मृतम् ॥ इ
ति ॥ भवन्त्यस्मिन्भूतानि० इति
भुवनमयंलोकः ॥ भूयते । भूमासौ ।
भूमूधूमस्जिभ्यश्छन्दसीतिक्कुन् ॥
यद्वा । भवन्ति० उत्पद्यन्तेऽनेनक
रणेच्छुट् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्गुणा
भावः ॥

भुवनकोषः । पु० भूगोले ॥

भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवर्लीक :

निवस्तीनि० इतितात्पर्येणाभिज्ञे ॥
कल्पनामात्रमेतत् । तेषामदृष्टत्वा
त् । नचवचनेभ्यस्तद्दर्शनम् । ते
'सामिथोविप्रतिपत्तिदर्शनात् ।'

भुवनेश्वरः । पुं० एकाब्जरे ॥

भुवनेश्वरी । स्त्री० महाविद्याविशेषी

साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपि-
स्थाम् ॥ मणिद्वीपाधिवासिन्याम् ॥

यथा । पाशाङ्कुशधराभीतिधरादेवी
चिदात्मिकाम् । बन्देसमन्दहसितां

मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ आयुध-
स्थानानिवामाधः करमारभ्यदक्षि

णाधः करपर्यन्तम् । तदुक्तं महास
म्बोजनतन्त्रे । दक्षिणेचाङ्कुशंदद्या-

हामेपाशंप्रदापयेत् । अभयंदक्षिणे
दद्याद्वरं वामेप्रदापयेदिति । दशप

टल्यामपिभुवनेशोध्याने । दक्षेकु-
शाभयेप्रोक्तवामेपाशमयेष्टदर्शितम् ॥

भुवन्युः । पुं० भानौ ॥ सूर्ये ॥ ज्व-

लने । वङ्गौ ॥ शशलाञ्छने । श-

शनि ॥ भवति । भू० । कन्युच्-

क्षिपेष्टेति० चाहुवः कन्युच् ॥

भुवरं । अ० अन्तरिक्षे । मगने ॥ प

ष्ठान्तरप्रतिरूपकमव्ययम् । भवति ।

भू० । भूरस्त्रिभ्यांकिदित्यसुन् । उ

वङ् ॥

भुवर्लीकः । पुं० भूरादिसप्तलोका-

न्तर्गत द्वितीयलोके ॥ यथा । भूमि

सूर्यान्तरं यच्चसिन्ध्यादिमुक्तिसिञ्चितम् ।

भूकदम्बः

भुवर्लीकस्तुसोप्युक्तीद्वितीयोमुनिस

त्तम ॥ अपिच । तिथिलक्षोभुव-

र्लीकोध्रुवप्राप्तोमहीतलात् ॥ भूपृ

ष्ठादारभ्यध्रुवप्राप्तद्विति० ज्योतिष

क्रावलम्बनभृतध्रुवपर्यन्तपञ्चदशल

क्षोच्छायोभुवर्लीक इत्यर्थः ॥

भुविः । न० अर्धौ । समुद्रे ॥ भवन्त्य

स्मिन् । भू० । भुवः किदिति० इ

सन् ॥

भुशुण्डी । स्त्री० अस्त्रांतरे । अग्नि-य-

न्त्रे । यथा । उद्गीयोद्गीयचप्राप्यन

दन्तोदशकटंका । क्रमतेचानता-

ङ्गीयासाभुशुण्डीनिगद्यते ॥

भू । अ० रसातले ॥

भूः । स्त्री० स्थानमात्रे ॥ एकाङ्गे ॥

व्यावृत्त्यन्तरे ॥ धरण्याम् । भूमौ ॥

दृष्टात्मविजयव्ययान्नृपान्कसति

भूरियम् । अहोमांविजिगीषन्तिमृ

त्योः क्रौडनकानराः ॥ भवति०

भवनंवा । भू० सत्तायाम् । कर्त्त

रिभावेवाक्तिप् ॥ भवन्त्यस्यांसर्व

मिच्छधिकरणेवहुलवचनाद्वाक्त्रिष

त्येके ॥ भवन्त्यस्याभूतानीत्यपा

दानेवाक्तिषित्येके ॥ उत्पत्तौ ॥

भूकः । पुं० न० काले ॥ द्विद्रे ॥

अश्वकारे ॥ भवति॥भू० । सृष्टभृश

षिमुषिभ्यः कक् ।

भूकदम्बः । पुं० अलम्बुषट्क्षे । को

कसिम० इ० गौ० दे० भा० ॥

भूकम्प :

भूकदम्बक : । पुं० यवान्याम् ।

भूकदम्बिका । स्त्री० महाश्रावणिका
याम् ॥ मुण्डायाम् ॥

भूकन्द : । पुं० महाश्रावणिकायाम् ॥

भूकम्प : । पुं० उत्पातविशेषे ॥ स-
यथा । यामक्रमाच्चभूकम्पोहिजादी
नामनिष्टदः । अनिष्टदः चिती
शानांसस्यथोरुभयोरपि ॥ इतिव
शिष्टः ॥ यदाविजृम्भतेनन्तोमदाघृ
र्णितलोचनः । तदाचलतिभूरेषा
साद्रिद्वीपाब्धिकानना ॥ भुवः कम्पो
भूकम्पः ॥ मेघेष्टसिकभेगजः प्र-
चलतिव्यासादिभिः कथ्यते चापे
मीनकुलीरभेचवृषभेसस्य चलेत्क-
च्छपः । यूकेकुम्भधरेमृगेन्द्रमिथुने-
कन्यामृगेपन्नगस्तेषामेकतमोयदि
प्रचलतिक्षीतदाकम्पते ॥ कच्छ
पेमरणं च यमरणं चापिपन्नगे । सर्व
चमुखदक्षैवपृथिव्यां चलितेगजे ॥
प्रथितनरेश्वरमरणं व्यसनान्याग्नेय
मारुतयोः । जुह्वयमतिवृष्टिभि
रुपपौडान्तेजनाद्यापि ॥ त्रिचतु
र्थपञ्चमदिनेमासेपक्षेत्रिपक्षके । भव
तियदाभूकम्पः प्रधाननुपनाशनंकुरु
ते । सचार्यभूमिजोत्पातविशेषः ॥ यथा
। चरस्थिरभवंभौमंभूकम्पमपिभूमि
जम् । जलाशयानांवैकृत्यंभौमतद
पिकीर्तितम् ॥ भौमंयाप्यफलं च
यंचिरेणपरिपच्यते ॥ अपिच । क्षि

भूकल :

तिकम्पमाहुरेके वृहदन्तर्जलनिधा
सिसस्त्वकृतम् । भूभारखिन्नदिग्ग
जविश्रामसमुद्भवंचान्ये ॥ अनिलो
ऽनिलेननिहतः चित्तौपतन्सस्त्व-
नकरीलान्ये । क्षेचित्त्वदृष्टकारित
मिदमन्ये प्राहुराचार्याः ॥ गिरि
भिः पुरासपक्षैर्वसुधाप्रपतद्भिरुत्प
तद्भिश्च । आकम्पितापितामहमा
हामरसदसिसब्रीडम् ॥ भगवन्नाम
ममैतत्त्वयाकृतंयदचलिततद्गतथा
। क्रियतेऽचलैश्चलद्भिः शक्ताहंन
स्यखेदस्य ॥ तस्याः सगद्गदगिरं
क्षिप्तिस्फुरिताधरंविनतमौषत् ।
साश्रुविलोचनमाननमवलोक्यपिता
महः प्राह ॥ मन्युर्हरेन्द्रधाव्याः
क्षिपकुलिशंशैलपक्षभङ्गाय । शक्रः क
तमित्युक्त्वामाभैषीरितिचक्षुसुमतौ
माह ॥ किन्त्वनिलदहनसुरपति
वरुणाः सदसत्फलावबोधार्थम् ।
प्राग्द्वित्रिचतुर्भागेषुदिननिशोः क
म्पयिष्यन्ति ॥ अतोविशेषोद्गद्यो
वाराह्यामुविचक्ष्णौ ॥
भूकर्तुर्दारः । पुं०) जुद्रश्चेष्टान्तके ।
भूकर्तुर्दारकः । पुं०) भूशैली । छोटा
लसोडा० इ० भा० ॥ भूकर्तुर्दा
रोमधुरः कृमिशूलापहः परम् ।
वातप्रकोपनः क्षिप्तिशीतलः
स्वर्णमारकः ॥

भूकलः । पुं० दुर्विनीताश्चे ॥

भूवर :

भूकश्यपः । पुं० वसुदेवि ।
भूकाकः । पुं० स्वल्पकङ्के । क्रीडते ।
नीलकपीते ॥

भूकुम्भी । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥
भूकुष्माण्डौ । स्त्री० विदार्याम् ॥
भूकेशः । पुं० शैवसे । वटे ॥
भूकेशा । स्त्री० राजस्थाम् ॥
भूकेशी । स्त्री० अबलार्जु ॥
भूचित् । पुं० सूचीरोम्णि । शूकरे ॥
भूखजूरी । स्त्री० जुद्रखजूर्याम् ।
भूयुक्तायाम् ॥ भूखजूरौतुमधुरा
शिशिरादाहपित्तनुत् ॥

भूगरम् । न० विषे ॥
भूगर्भः । पुं० भगवति । भूगर्भेयस्य
भूः सर्वभूताश्रयभूतागर्भइवान्तर्ब
र्तिनीअस्य भूसत्तागर्भेऽस्येतिवा ॥
भवभूतिनामनि० कवी ॥

भूगोलः । पुं० ज्योतिष्शास्त्रप्रसिद्धे
भुवनकोषे ॥ भोज्यं यथासर्वरसंवि
नाज्यं राज्यं यथाराज्यविर्जातञ्च ।
सभानभातीवमुवक्तृहीनागोलानभि
ज्ञोगणकस्तथैव ॥ वादीव्याकर
णं विनैवविदुषां धृष्टः प्रविष्टः सभांज
ल्पब्रल्लमतिः स्मृतात्पटुवटुभूभ
ङ्गवक्रोक्तिभिः । क्रीतः सन्नपहा
समेतिगणकोगोलानभिज्ञस्तथाज्यो
तिर्वित् सदसिप्रगल्भगणकप्रश्नप्रप
ञ्चोक्तिभिः ॥

भूचरः । चि० भूमिचारिणि ॥

भूतकृत्

भूक्तायम् । न० अंधकारे ॥ भुवः
छाया । छायाबाहुल्ये० इति
क्रीवता ॥

भूजन्तुः । पुं० भूनागे ॥
भूजम्बूः । स्त्री० गोधूमे ॥ विककृत
फले ॥ भूमिजम्बूम् ॥

भूतः । पुं० देवयोनिविशिष्टे ॥ सच
अधोमुखोर्ध्वमुखादिपिशाचभेदोरु
द्रानुचरोवालग्रहः ॥ कुमारे ॥
कृष्णाचतुर्दश्याम् ॥ योगीन्द्रे ॥
शम्भोर्गणविषे शिषेपु । न० लमादौ ।
पृथिव्यप्ते जीवाव्याकाशेषु ॥ पि
शाचादौ ॥ जन्तो । युक्ते ।
न्याय्ये ॥ वस्तुतवानुसरणे । चि०
उचिते ॥ प्राप्ते ॥ वित्ते ॥ ऋते
। सत्ये ॥ प्राणिनि ॥ कालविशेषे
। वृत्ते । अतीते । गते ॥ परमार्थे
॥ विद्यमानवस्तुनि ॥ अतीतोत्पत्तिके
। जाते ॥ समे ॥ उत्तरपदस्यएव
भूतशब्दः समार्थइतिशाब्दिकाः
। यथा पितृभूतः । देवभूतोयमि
ति पूर्वमपि विद्यमाने ॥ भवन
धर्मिणि ॥ भाव्यते स्म । भूप्राप्तौ
। आधृषाद्वेतिणिजभावः पक्षे०
क्तः ॥ भूतिरस्यास्तिवा । अर्था
द्यच् ॥ अभवद्वा । भूवोगत्यर्थेति
० भूतार्थे कर्त्तरिक्तः ॥ अर्धर्चा
दिः ॥

भूतकृत् । पुं० धातरि । द्रुहिषे ।

भूतचतुर्दशी

भूतानि करोति । ड, कृञ् ।
 क्तिप् । तुक् ॥ रुद्रे ॥ भूतानि
 कृन्तति । छिनत्ति । कृतीर्छेदने
 । क्तिप् ॥ कृणोति छिनत्ति वा ।
 कृञ् । क्तिप्, तुक् ॥ विष्णी ॥
 रजोगुणसमाश्रित्यविरिञ्चिरूपेण
 • भूतानि करोति इति तथा ॥

भूतकेशः । पुं० । लृणविशेषः । गो
 लीम्याम् । अल्पकेश्याम् ॥ भू-
 तानां केशवृक्षः । भूतः केशोऽस्य
 वा ॥

भूतकेशी । स्त्री० । भूतकेशे ॥ शेषा
 लिकायाम् ॥ नीलसिन्दुवा-
 रे ॥

भूतक्रान्तिः । स्त्री० । भूतावेशे ॥

भूतगणः । पुं० । पृथिव्यादिपञ्चके ॥
 भूतानां गणः ॥

भूतगम्या । स्त्री० । मुरानामनिगंधद्र-
 व्ये ॥

भूतग्रामः । पुं० । देहेन्द्रियसङ्घा-
 ताकारेण परिणते पृथिव्यादिभूत
 समुदाये ॥ सच० । जरायुजाण्डज
 स्वेदजोद्भिज्जभेदाश्चतुर्विधो भवति
 । भूतानां पृथिव्यादीनां ग्रामः ॥

भूतघ्नः । पुं० । भूर्जवृक्षे ॥ उष्ट्रे ॥
 लशने ॥ त्रि० । भूतनाशके ॥

भूतघ्नी । स्त्री० । तुलस्याम् ॥ मुण्डिति
 कार्या ॥

भूतचतुर्दशी । स्त्री० । कार्तिककृष्णच

भूतपतिः

तुर्हश्याम् । यमचतुर्हश्याम् ॥
 भूतजटा । स्त्री० । जटामांस्याम् ॥
 गन्धमांस्याम् ॥

भूतत्वम् । न० । वर्त्तमानध्वंसप्रतियो-
 गिसमयवृत्तित्वे ॥ बहिरिन्द्रियग्रह-
 णायोग्यविशेषगुणवत्त्वे ॥ पृथिव्या
 दयस्तुजातिविशेषाः ॥

भूतदर्शनम् । न० । परमार्थदर्श-
 ने ॥

भूतद्राक्षी । पुं० । भूताङ्कुशवृक्षे ॥
 रक्तकरवीरे ॥

भूतद्रुमः । पुं० । श्लेष्मांतकवृक्षे ॥

भूतध्रुक् । पुं० । भूतानामपकारके ॥
 भूतानिद्रुच्छति । द्रुह० । सत्सृष्टि-
 र्षेति क्तिप् ॥ भूतध्रुक् कोलभेत-
 शम् ॥

भूतधात्री । स्त्री० । भूसौ ॥ भूतानां
 धात्री ।

भूतनाथः । पुं० । शिवे ॥ भूतानां
 नाथः ॥ भूतैर्जन्तुभिर्याच्यते ।
 तानुपतापयति । तेभ्यश्चाशास्ते । ते
 षामभीष्टमिति वा भूतनाथः ॥

भूतनायिका । स्त्री० । दुर्गायाम् ॥

भूतनाशनः । पुं० । श्वेतसर्पपे ॥
 सर्पपे । भस्मातके ॥ न० । रुद्राक्षे
 ॥ भूतान् नाशयति । षण्मददर्शने
 न्युट् ॥

भूतपतिः । पुं० । महादेवे ॥ भूतानां
 पतिः ॥

भूतयज्ञः

भूतपत्नी । स्त्री० तुल्यस्य ॥
 भूतपुष्पः । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥
 भूतपूर्णमा । स्त्री० चाश्विनपूर्णिमा
 याम् । शारदाम् । कीर्त्तागरायां
 म् ॥
 भूतपूर्वः । चि० अतिक्रान्ते ॥ पूर्व
 भूतः । सुष्पुपेति समासः । भू-
 तपूर्वचरदितिर्देशात् भूतशब्दस्य पू-
 र्वनिपातः ॥
 भूतप्रादुर्भावः । पुं० अतिक्रान्तोत्प-
 त्तौ ॥ भूतस्य प्रादुर्भावः ॥
 भूतभावनः । पुं० सर्वभूतपितरि ।
 ईश्वरे । भूतानि भावयति जनय-
 ति । प्रापयति वा । भवतेत्यन्ताद्
 युच् ॥
 भूतभृत् । पुं० विष्णौ ॥ भूतानि
 विभर्त्ति धारयति । पोषयति वा ।
 ड् भृञ् । क्तिप् । तुक् ॥
 भूतभैरवः । पुं० भैरवविशेषे ॥ श्री
 तज्वरापहचूर्णविशेषे ॥ यथा । ए-
 लाजातिफलव्योषधिफलाजीरकं च
 नः । सविडङ्गसितायुक्तचूर्णशी-
 तज्वरापहमिति ॥
 भूतमात्रा । स्त्री० शब्दादिषु ॥ पृथि
 व्यादिषु विषयेषु ॥
 भूतमारी । स्त्री० चीडानामनिगंध-
 द्रव्ये ॥
 भूतयज्ञः । पुं० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग-
 तवलिष्वश्वदेवकर्मणि भूतभ्यो वलि

भूतसञ्चारिणी

हरणे ॥
 भूतयोनिः । पुं० परमात्मनि ॥ भू-
 तानां योनिः ॥
 भूतलिका । स्त्री० पृष्ठायां ॥
 भूतवासः । पुं० कलिद्रुमे ॥ भूता
 नां वासः । भूतानां वासोऽस्मिन्वा ॥
 भूतविक्रिया । स्त्री० अपस्माररोगे ॥
 भूतवित् । पुं० लौकायतिके ॥ स च
 पृथिव्यग्ने जोषाय वस्तत्त्वानि । तानि-
 च चत्वारि भूतानि जगत्कारणानीति
 कल्पयति ॥
 भूतविद्या । स्त्री० भूततन्त्रे ॥ यथा ।
 भूतविद्यानाम । देवासुरगन्धर्वयक्ष
 रक्षः पिष्टपिशाचनागग्रहाद्युपसृ-
 ष्टचेतसां । शान्तिकर्मवलिहरणादि
 यज्ञोपशमनार्थमिति सुश्रुतः ॥
 भूतवृक्षः । पुं० शाखोऽवृक्षे । श्योना
 कवृक्षे ॥ कलिबृक्षे ॥
 भूतवृक्षकः । पुं० शाखोटे ॥ बहुवार
 के लसोऽङ्गा । इ० भा० ॥
 भूतवेशी । स्त्री० श्वेतशेफालिकायाम्
 श्वेतसुरसायाम् । श्वेतन्यवारी ।
 इ० भा० ॥ भूतानि विशन्ति । वि-
 शप्रवेशने । कर्मण्यण् ॥
 भूतब्रह्मा । पुं० देवलि ॥
 भूतसञ्चारः । पुं० भूतोन्मादरोगे ।
 भूतक्रान्तौ । ग्रहागमे ॥
 भूतसञ्चारिणी । स्त्री० कृष्णचतुर्द-
 श्याम् ।

भूतात्मा

भूतसञ्चारी । पुं० दावानली ॥
 भूतसर्गः । पुं० भूतसृष्टी । देवासुरभे-
 देनभूतानांसृष्टी ॥ यथा । ब्राह्मः
 प्रजापतीयस्यसौम्येन्द्रस्यैवच ।
 गाम्भीर्य्ययंकौबिरोरक्षः पैशाचमा-
 नुषाः ॥ स्थावरः पाशबीमार्गः
 सारपः शाकुनिकक्षीया । चतुर्दशवि-
 धोऽष्टभूतसर्गः प्रकीर्तितः ॥

भूतसारः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भूतसृष्टः । पुं० ब्रह्मणि ॥
 भूतहन्त्री । स्त्री० वंध्याकर्कोटक्याम् ।
 नीलदूर्वायाम् ॥

भूतहरः । पुं० गुग्गुली ॥
 भूतहारिः । न० देवदारुणि ॥
 भूता । स्त्री० कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ य-
 था । स्कान्दे । ब्रह्माण्डोदरमध्ये
 तुयानितीर्यानिसन्तिवै । पूजिता
 निभवन्तीहभूतायांपारयेकृते ॥ अ-
 पिच । शिवरात्रिब्रतेभूतांकामवि-
 हांविवर्जयेत् ॥

भूताकुक्षः । पुं० गौ० दे० खनाम्ना
 प्रसिद्धे वृक्षे । जवके । यज्ञाक्षये ॥
 भूताकुक्षस्तीव्रगन्धः कटुरुणस-
 थोत्कटः । भूतयज्ञादिदोषघ्नः क-
 फवातनिकृन्तनः ॥

भूतात्मा । पुं० देहेष्वधियादिभूता-
 रश्म्यात् ॥ भूतान्येवात्मास्वभावो
 यश्मसः ॥ परमेश्वरिणि । दुहिणे ।
 हिरण्यगर्भे ॥ भूतानांन्यष्टापाधी

भूताविष्टः

नामात्मानियन्तासमष्टापाधित्वा-
 त् इति ॥ सदाशिवे ॥ जीवात्म-
 नि ॥ विष्णौ ॥ भूतानांप्राणिनामा-
 त्कापन्तर्यामी ॥

भूतादिः । पुं० सर्वजगत्कारणे । ता-
 मसाहङ्कारे ॥ भूतानामादिः ॥ प-
 रमेश्वरे ॥ भूतानांभवनधर्मकाणां
 मुत्पत्तिमतांसर्वेषामादिः कारणं
 कर्तुपादानोभयात्मकमितियावत् ॥
 भूतादिसर्गः । पुं० भौतिकसर्गे ॥ भू-
 तादेः सर्गः ॥

भूतारिः । न० हिङ्गुनि ॥
 भूतार्त्तः । चि० भूताविष्टे ॥ भूतेन-
 ऋतोदीप्तः । ऋतेचतृतीयासमास-
 इतिद्विविधः ॥ भूतेनआर्त्तीवा ॥
 भूतार्थः । पुं० सिद्धार्थे ॥
 भूतार्थवादः । पुं० प्रमाथान्तरविरो-
 धस्तुतिरहितार्थबोधकेवेदवाक्ये ॥
 यथा । इन्द्रोहवायव्यमुदयच्छदि-
 त्यादिः ॥

भूतालौ । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥ मुष-
 ल्याम् ॥

भूतावासः । पुं० विभीतके । वहेडा०
 इ०भा० ॥ भूतानामावासः ॥ आ-
 काशाद्याश्रये०वासुदेवे ॥ भूतान्या-
 भिमुख्येनवसन्त्यच ॥ वसन्तिस्त्वयि
 भूतानिभूतावासस्ततोभवात् । इ-
 तिहरिवंशः ॥ काये ॥

भूताविष्टः । चि० पिशाचयस्ते ॥ भू-

भूतणम्

साक्रान्ते ॥ भूतादिनारोगयस्ते ॥
भूतावेशः । पुं० आवेशे । भूतस-
ञ्चारे ॥

भूतिः । स्त्री० भस्मनि ॥ सम्पत्तौ ॥
हस्तिशृङ्गारे ॥ मांसपाकविशेषे ॥
उत्पाते ॥ शिवस्याणिमाद्यष्टविधै-
श्वर्ये ॥ अणिनामहिमाचैवलघिमा
गरिमातथा । प्राप्तिः प्राकाम्यमीशि
त्वं वशित्वं चाष्टभूतयः ॥ शम्भुधृ
तभस्मनि ॥ भूतणे ॥ उत्पत्तौ । जा
तौ ॥ वृद्धिनामौषधे ॥ रोहिषतणे ॥
विभूतौ ॥ भवनम् ॥ भूतिः ॥ स्त्रियां
क्तिन् ॥ भवत्यनया । क्तिञ्चा ॥
भूतिकः । पुं० यवान्यामौषधौ ॥ न०
कट्फलौषधौ । घनसारे ॥ भूनि
म्बे ॥ भूस्तृणे ॥ भवति । भू० ।
क्तिचत्तौचसंज्ञायामिति० क्तिच् ।
संज्ञायांकन् ॥

भूतिकामः । पुं० ऐश्वर्याभिलाषि
णि ॥

भूतिकीलः । पुं० भूखाते ॥
भूतिगर्भः । पुं० भवभूतिकर्तुः ॥
भूतिनिधानम् । न० धनिष्ठानक्षत्रे ॥
भूतिमान् । वि० ऐश्वर्ययुक्ते ॥
भूतिकम् । न० भूनिम्बे ॥ यवान्या
म ॥ कपूरे ॥ भूस्तृणे ॥ तृणे ॥
भूतणम् । न० गन्धतृणे । गन्धखेडे
। रोहिषे ॥ पुं० रोहिषे । भूति-
के । मालातृणे । सुगन्धरोहिषे ॥ इ०

भूधः

परिमलदगङ्गनि० इ० आन्ध्रभाषाप्र
सिद्धे ॥ भूतणकटुकंतिक्ततीक्ष्णो
ष्णरोचनलघु । विदाहिदीपनरूक्ष
मनेल्यं मुखशोधनम् ॥ अदृष्यं बहुवि
ट्कञ्चपित्तरक्तप्रदूषणम् । भुव-
स्तृणम् ॥

भूतेशः । पुं० शिवे । सर्वभूतनियन्तारि
॥ भूतानांप्रमथादीनांबालग्रहाणां
प्राणिनां वार्द्धेशः ॥

भूतमम् । न० स्वर्णे ॥ भुविउत्तमम् ॥
भूदरोभवा । स्त्री० आखुकण्याम् ॥
भूदारः । पुं० वराहे । सूकरे ॥ भुव
न्दारयति । दृ० कर्मण्यण् ॥
भूदेवः । पुं० ब्राह्मणे । ब्राह्मणोजङ्ग
मामूर्तिः श्रीविष्णोः परमात्म-
नः । अतएवहिविख्याताभूदेवा-
स्तेमहादेवः । भुवः भुविवादे-
वः ॥

भूधनः । पुं० रात्रि ॥ कृष्णवले ॥
भूधरः । पुं० पर्वते । महीधरे ॥ धरति
धृजः पचाद्यच् । भुवोधरः ॥ य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । जलकञ्चपपाता
लदोलाभूधरबालुकाः । अकाद्या
यन्त्रभेदाः स्युरिति शब्दचन्द्रिका ॥
भूधात्री । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
भूधात्रीवातकृत्तिक्ताकषायामधु
राहिमा । पिपासाकासपित्तासृक्
कफपाण्डुक्षतापहा ॥

भूधः । पुं० पर्वते ॥ भुवम्भरति । धृ-

भूपाटली

जु० । मूलविभुजादित्वात्कः ।

भूनागः । पुं० उपरसविशेषे । क्षिति
नागे ॥

भूनिम्बः । पुं० क्षुपविशेषे । किरातति
क्ते । चिरायता० इ० भा० ॥ भुवोनि
म्बइव ॥

भूनीपः । पुं० भूमिकदम्बे । भृङ्गव
ल्लभे । लघुपुण्ये ॥ चिकदम्बाः क
टूणाश्चवृष्यादोषहराहिमाः । कषा
यतिक्ताः पित्तघ्नावीर्यवृद्धिकराः
पराः ॥

भूमेता पुं० राज्ञि ॥ भुवोनेतानायकः ॥

भूपः । पुं० राजनि ॥ भुवंपाति । पा
रक्षणे । आतोनुपेतिकः । १६ सं
ख्यायाम् ॥

भूपतिः । पुं० नृपे । राज्ञि ॥ भू
पुत्रीयस्यपत्नीसतुभवतिकथं भूपती
रामचन्द्रः । इतिरामायणे केकयी
वाक्यम् ॥ भुवः पतिः ॥ ऋष
भौषधे ॥

भूपदः । पुं० वृद्धे ॥ भुविपदानियस्य ॥

भूपदी । स्त्री० मल्लिकायाम् । वेली०

इ० भा० ॥ भुविपदमस्याः । गौरादिः ॥

भूपलाशः । पुं० वृक्षविशेषे । विशाली
इ० गौ० दे० भा० ॥ भुवः पला-
शः ॥

भूपाटला । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥

भूपाटली । स्त्री० भूकुम्भ्याम् । रक्तपु
ष्पिकायाम् ॥ भुवः पाटली ॥

भूमा

भूपालः । पुं० राज्ञि ॥ भुवंपालयति
। पालरक्षणे । कर्मस्थान् ॥ यथा ।

राज्यं पालयतेनित्यं सत्यधर्मपराय
णः । निर्जित्यपरसैन्यानिक्षिपतिभ्रमं
णपालयेत् ॥

भूपुत्री । स्त्री० सीतायाम् ॥ भुवः पु
त्री ॥

भूपेष्टः । पुं० राजादनौष्ठे ॥

भूवदरी । स्त्री० लघुवदर्याम् । क्षिति
वदर्याम् । भडवेरी० इ० भा० ॥

भूमर्त्ता । पुं० नृपे ॥ भुवोभर्त्ता । पत्य
र्थभर्तृशब्दस्ययाजकादित्वात् । याज
कादिभिश्चेतिसमासः । तेन० अ
पांस्रष्टा० वज्रस्यभर्त्तेतिवत् । तज
काभ्यांकर्त्तरीति० नसमासनिषेधः ॥

भूमृक् । पुं० राज्ञि ॥ भुवंभुनक्तिपाल
यति । भुज० । क्षिप् ॥

भूमृत् । पुं० अद्वौ । गोत्रे । गिरौ ॥

महीपती ॥ भुवंविभर्ति । उभृज् ०

। क्षिप् तुक् ॥

भूमा । पुं० बहुत्व्ये ॥ भूमामहान्नि
रतिशयं बह्विति पर्यायाः ० इतिभा

ष्यम् । सकलसांसारिकव्यहाराभा

राभावोपलक्षिते तत्त्वे । ब्रह्मणि ॥

यजनान्यदिक्षानातिनान्यद्यश्नश्चो

तिव । नान्यत्पश्यतियस्मिन्वैस

भूमाप्रोच्यते श्रुतौ ॥ योभूमासीऽमृ

तः प्रोक्तः सुखं नाल्पं विचारय ॥

वहोर्भावः । पृथ्वादित्वादिमनिच्

भूमि :

। वहीलोपोभूचवहो : ॥ वि० बहु
त्वविशिष्टे ॥

भूमयः : वि० मृदात्मके । भूमिमये
भूमयो । स्त्री० सूर्यपद्माम् ॥ छाया
याम् ॥

भूमिः । स्त्री० स्थानमात्रे वसुन्धरायाम्
। क्षितौ । अचलायाम् । रसाया
म् । स्थिरायाम् ॥ विष्णुर्भूमिस-
म्पूज्योवाच । सर्वाधाराभवशुभेस-
र्वैः सम्पूजितासुखम् । मुनिभि
र्मनुभिर्देवैः सिद्धैश्च दानवादिभिः ॥
अम्बुवाचीत्यागदिने गृह्णारम्भे प्रवेश
ने । बापीतडागारम्भे च गृहेष्वकृषि
कर्मणि । तवपूजां करिष्यन्ति मन्त्रेण
सुरादयः । मूढायेन करिष्यन्ति या
स्यन्ति नरकं चते । इति ॥ अम्बुवा
चीत्यागदिने गृह्णारम्भे प्रवेशने । तद्दि
नदिने तवपूजां करिष्यन्तीत्यन्वयः ॥
अष्टाः गुणामहाभारते मोक्षधर्मे
यथा । भूमे स्थैर्यं गुरुत्वञ्च काठिन्यं
प्रसवार्थता । गन्धो गुरुत्वं शक्तिश्च स
ङ्घातः स्थापनाधृतिः ॥ इति ॥
अस्यार्थः । स्थैर्यमचाञ्चल्यम् १ ।
गुरुत्वं पतनप्रतियोगीगुणः २ । का
ठिन्यम् ३ । प्रसवार्थता ० धान्या-
द्युत्पत्तिस्तदर्थता ४ । गन्धः ५ ।
गुरुत्वं पिण्डपुष्टिः ६ । शक्तिः ग
न्धग्रहणसामर्थ्यम् ७ सङ्घातः ०
स्निष्टावयवत्वम् ८ । स्थापना ० मनु

भूमिका

ध्याद्याश्रयत्वम् ९ । धृतिः पाञ्च
भौतिके मनसि यो धृत्यंशः १० । इ
ति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि त्वर्गेतिष्ठति
भूमिदः । उच्छेत्ता चानुमन्ता च ता
वन्ति नरकं वसेत् ॥ योगिनामवस्था
विशिष्टे ॥ यथा । निरुद्धे चेतसि पुरा
सविकल्पसमाधिना । निर्विकल्प-
समाधिस्तु भवेदचञ्चिभूमिकः ॥ व्यु-
त्तिष्ठते स्तुतत्वाद्ये द्वितीये परबोधितः ।
अन्ते व्युत्तिष्ठते नैव सदा भवति तन्म-
यः ॥ एवं प्राग्भूमिसिद्धावप्युत्तरो
त्तरभूमये । विधेया भगवद्भक्तिस्तां वि
नासानसिध्यति ॥ भवन्त्यस्यां भूता
नि । भूस्तथायाम् । भुवः किदि
ति० मिः ॥

भूमिकदम्बः । पुं० कदम्बविशिष्टे । भू
नीपे । भूमिजे । लघुपञ्चे । दत्तपु
ष्पे । विषघ्ने ॥

भूमिकन्दली । स्त्री० कन्दल्याम् । द्रो-
णपण्याम् ॥

भूमिका । स्त्री० रचनायाम् ॥ वेशान्त
रपरिग्रहे । रूपान्तरस्वीकारे यथा ।
हृद्मचन्द्रः । पाञ्चाग्निनाय्येऽधि-
कृतास्तत्तद्देशास्तु भूमिकाः । इ
ति ॥ ज्ञानिनामवस्थाविशिष्टे ॥
यथाहुः । ज्ञानभूमिः श्रुमेच्छा-
स्याप्रथमा समुदाहृता । विचारणा
द्वितीया स्यात् तृतीया तनुमानसा ।
सत्त्वापत्तिस्तु तृतीया ततोऽसंसृति

भूमिका

नामिका ॥ पदार्थभावनाषष्ठीसप्तमौ
तुयर्गास्मृतेति । भूमिकानामचित्त
स्यावस्थाविशेषः । अत्रभूमिकाचित्त
यंत्रज्ञविद्यासाधनमेव । नतुब्रह्मवि
द्याकोटावन्तर्भावः । मेदसत्त्व
बुद्धिरद्वैतत्वात् । यच्चतुर्थभूमि-
कांप्राप्तः सत्रह्मविदित्युच्यते । पञ्च
मभूमिर्निर्विकल्पातदातस्याः स्व
यमेवव्युत्तिष्ठति । सोयंज्ञानीब्रह्म-
विदरः षष्ठभूमौपाश्वस्थबोधितो
व्युत्तिष्ठति । सोयंब्रह्मविदरीयान् ।
तदेतद्भूमिद्वयंमुषुमिरितिचाभिधी
यते ॥ असम्प्रज्ञातप्रतिपादकानि-
योगशास्त्राणिसप्तभूमिकाप्राप्तेयो-
गिन्येवपर्यवस्यन्ति । सोयमीदृशो
योगीव्युत्थानरहितोनिर्विकल्पक-
समाधिस्थः परमहंसः सप्तमभू-
मौब्रह्मविदरिष्ठइतिचोच्यते ॥ इति
॥ भूमिकापञ्चकमप्याहुः । यथा।
क्षिप्तंमूढंविक्षिप्तमेकाग्रंनिरुद्धमि-
ति ॥ तत्र । आसुरसम्प्लोकशास्त्र
देहवासनामुवर्त्तमानंचित्तंचिप्त-
भूमिकानिन्द्रातन्द्रादियस्तंचित्तं
मूढभूमिका कदाचिद्ध्यानयुक्तं
चित्तंचिप्ताद्विशिष्टतयाविक्षिप्तभू-
मिका । तत्रक्षिप्तमूढयोः समाधि
स्वशङ्कैवनास्ति । विक्षिप्तेतुसमाधि
त्त्वशङ्कातदितरत्भूमिकाद्वयंसमा-
धिः ॥ एकार्यमनसिसङ्गतमर्थप्र-

भूमिगुणगुलुः

द्योतयति । क्लेशान्क्षिणोति । क
र्मबन्धनानिश्चययति । निरोधम-
भिमुखीकरोति । इतिसम्प्रज्ञातो-
योगः । एकाग्रभूमिका । सर्ववृत्ति-
निरोधरूपासम्प्रज्ञातसमाधिः ।
निरुद्धभूमिकेति ॥
भूमिकृष्णाण्डी । स्त्री । लताविशेषे ।
विदार्याम् ॥
भूमिखर्जूरिका । स्त्री । क्षुद्रखर्जूर्याम्
॥ भूमिखर्जूरिकास्वाद्दीदुरारोहामृ
दुष्कदा । अयस्कन्धफलाकाककर्क-
टीस्वादुमस्तका ॥ पिण्डखर्जूरिका
त्वन्यासादेशेपश्चिमेभवेत् ॥
भूमिखर्जूरी । स्त्री । भूमिखर्जूरिका-
याम् ॥
भूमिगृहम् । न । वड्यातनागृहे ॥
भूमिचम्पकः । पुं । पुष्पवृक्षविशेषे ।
ताम्रपुष्पे । सन्धिवन्धे । द्रुष-
णे । भुङ्क्वापा । इ० भा० ॥ भूच-
म्पा । इ० भा० ॥ अस्यमूलंव्रणपा
ककारकम् ॥
भूमिच्छत्रम् । न । शिलीमुखे ॥
भूमिजः । पुं । नरकासुरे । अङ्गार-
के । कुजे । भौमे ॥ भूमिकदम्बे ॥
मनुष्ये ॥ न । गौरसुवर्णे ॥ भूमे-
र्भूमौवाजातः । जनी० । उः ॥
भूमिजगुगुलुः । स्त्री । आशापुरसम्भ-
वे । दैत्यमेदजे । महिषासुरसम्भ-
वे । आशापुरीगुगुलु० । इ० भा० ॥

भूमिपुत्र :

तिक्तोसौकटुरुष्णश्च कफवातहरस्त
था । उमाप्रियस्रभृतधोमेघः सौ
रभ्यदायकः ॥

भूमिजम्बुः । स्त्री० भूमिजम्बुका
याम् । नादेय्याम् ॥ भूमेर्जम्बुः ॥
भूमिजम्बुका । स्त्री० क्षुद्रजम्बुयाम् ।
नादेय्याम् ॥ ह्रस्वत्वात्स्वार्थेकन् ॥
यद्वा भूमिलम्बाजम्बुका । शाकपा
थिवादिः । भूमिलम्बपत्रत्वात् ॥
भूमिजम्बुः । स्त्री० क्षुद्रजम्बुयाम् । ह्र
स्वफलायाम् । भूमरेष्टायाम् ।
पिकभक्ष्यायाम् । काष्ठजम्बुयाम् ॥
भूमिजा । स्त्री० जनकात्मजायाम् ।
सीतादेय्याम् ॥ भूमेर्जाता । जनौ०
। डः । टाप् ॥

भूमिजोवी । स्त्री० विशि ॥
भूमिदानम् । न० दानोत्तमे ॥ यथा ।
इक्षुभिः सन्ततांभूमिंयवगोधूम
शालिनीम् । ददातिवेदविदुषेसन
भूयोभिजायते ॥ भूमिदानात्परं
दानं नभूतंनभविष्यतीति ॥
भूमिदेवः । पुं० ब्राह्मणे । भूदेवे ॥
भूमेर्भूमौशदेवः ॥
भूमिपः । पुं० राजनि ॥
भूमिपक्षः । पुं० वाताश्वे ॥
भूमिपिशाचः । पुं० तालवृक्षे ॥
भूमिपिशाची । स्त्री० माधवीलताया
म् ॥

भूमिपुत्रः । पुं० चारे । मङ्गले ॥ भू

भूमिरुहः

मेःपुत्रः

भूमिमण्डः । पुं० अष्टपादिकायाम्
। मदनमाली० हापरमाली० इ०
गौ० दे० भा० ॥

भूमिमण्डपभूषणा । स्त्री० माधवील
तायाम् । अतिमुक्ते । पुण्ड्रके ॥
भूमिमान् । वि० भूमिविशिष्टे ॥
यवादित्वादित्वंन ॥

भूमिरक्षकः । पुं० वाताश्व ॥

भूमिलाभः । पुं० मृत्त्यौ ॥ भूमिलाभा
येन ॥ भूमिप्राप्तौ ॥

भूमिलेपनम् । न० गोमये ॥ भूमेर्लेप
नंवेन ॥ भूमेर्लेपे ॥

भूमिवर्धनः । पुं० न० शवे ।

भूमिसम्भवा । स्त्री० सीतायाम् ॥

भूमिसुतः । पुं० मङ्गलगृहे । नरका
सुरे ॥ भूमः सुतः ।

भूमिसुता । स्त्री० जानक्याम् ॥

भूमिस्पृक् । पुं० मानवे ॥ वैश्ये ॥
चौरविशेषे ॥ अश्वे ॥ खड्गे ॥ भूमिं
स्पृशति । स्पृशस्पर्शने । स्पृशोऽ
नुदकेक्तिन् ॥

भूमी । स्त्री० भूमौ । क्षिप्तौ ॥ भवति
। भू० भुवः किदितिभिः । कृदि
कारादक्तिनङ्कृति० ङीष् ॥

भूमौन्द्रः । पुं० नृपे । राजनि ॥

भूमिरुहः । पुं० वृक्षे ॥ यथा । दीर्घा
स्तापयुतायथाविरहिणीश्रवासास्तथा
वासरायामिन्यस्रपलाययाकुलवधू

भूयिष्ठः

दृष्टिः सरोषाप्रिये । छायावाञ्छा
तमानवोढवनितावाणीवभूमीरुहा
निष्पन्दाः सुचिराद्यथामिलितयो
र्यूनोर्मिथोदृष्टयः ॥

भूमीसहः । पुं० द्रुमान्तरे । द्वारदा
तौ ॥ भूमीसहस्तुशिशिरोरक्तपित्त
प्रसादनः ॥

भूम्यामलकी । स्त्री० क्षुपविशेषे । बहु
पुष्पाम् । जडायाम् । अध्यगडाया
म् । तामलक्याम् । भूङ्क्षामला
ङ्० भा० ॥

भूम्यामली । स्त्री० तमाल्याम् । चा
रुध्याम् । भूम्यामलक्याम् । भुङ्क्षां
मलाङ्० गौ० दे० भा० ॥ अरुनेली०
ङ्० भा० ॥

भूम्याहुल्यम् । न० कुष्ठकेतौ । क्षुपे
। मार्कण्डीये । महीषधे । भुजित
खड० । ङ्० भा० ॥

भूयः । अ० अधिकारे ॥ पुनरर्थे ॥
भूयान् । त्रि० बहुतरे । प्रचुरे ॥ अ-
परिमितमहिमनि ॥ अयमनयोर
तिशयेनबहुः । द्विवचनविभज्योप
पदेतरवीयसुनाविति० ईयसुन् । ब
होर्लोपोभूषबहोः ॥ स्त्री० भूयसी
अतिमहत्याम् ॥ ङीप् ॥

भूयिष्ठः । त्रि० प्रचुरे । बहुतमे ॥ अ
यमेषामतिशयेनबहुः । अतिशोयने
ङ्गणन् । ङ्गणयिष्टचेति० बहोःपर
स्येऽस्यलोपः० यिडागमश्च० बहोः

भूरिमल्ली

स्थाने भूरादेशश्च ॥

भूयुक्ता । स्त्री० भूमिखर्जूर्याम् ॥
भूयोभूयः । बारंवारमर्थे ॥ यथा । भू
योभूयोभाविनोभूमिपालान्नृत्त्वान्
त्वायाचतेरामचन्द्रः । सामान्योयं
धर्मसेतुनृपाणां कालिकालेपालनी
योभवद्भिरिति ॥

भूः । अ० रेफान्तमव्ययम् । भूर्लीके ।
भूरिः । पुं० वासुदेवे ॥ हरे ॥ परमे
ष्ठिनि ॥ न० सुवर्णे ॥ त्रि० प्राज्ये
। प्रचुरे ॥ भवति० भूयतेवा । भूस
त्तायाम्० प्राप्तावा । अदिशदिभूश
भिभ्यः क्तिन् ॥

भूरिगन्धा । स्त्री० पुराणामनिगन्धद्र-
व्ये । गन्धाद्यायां ॥

भूरिगमः । पुं० खरे । गर्दभे ॥

भूरिदावा । पुं० बाहुदातरि ॥

भूरिपत्रः । पुं० उखवालदृणे ॥

भूरिपलितदा । स्त्री० पाण्डुरफल्या
म् ॥

भूरिपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

भूरिप्रेमा । पुं० चक्रवाके ॥

भूरिफेना । स्त्री० सप्तलायाम् । च
र्मकषौषधौ ॥ भूरयः फेनाय-
स्याः ॥

भूरिवला । स्त्री० अतिबलायाम् ॥

भूरिवलंसामर्थ्ययस्याम् ॥

भूरिभागः । त्रि० महद्भाग्ये ॥

भूरिमल्ली । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

भूर्जकण्ठक :

भूरिमायः । पुं० शृगाली ॥ भूरयो
मायायस्य ॥

भूरिरसः । पुं० इक्षौ ॥

भूरिशः । अ० बहुशङ्ख्ये । वक्ष्या
च्छकारकादन्यतरस्याम् ॥भूरिशवाः । पुं० चन्द्रवंशीयसोमदत्त
पुत्रे ॥ त्रि० बहुयशोविशिष्टे । भू-
रिप्रचुरंश्वोयशोयस्यसः ॥भूरुण्डी । स्त्री० श्रीहस्तिन्याम् । हस्ति
कर्णपत्रायाम् ॥ शाकविशेषइति-
स्वामी । भुवंरुण्डयति० आच्छाद-
यति । रुटिलुटिस्तेयकरणे० इत्य-
त्र० माधवीयायां वृत्तौ० रुडिलुडौ
त्यपरे० इतिपाठान्तरमुपन्यस्तम् ।
कर्मण्यण् ॥भूरुट् । त्रि० भूरुहे ॥ भुविरोहयति ।
रुहजन्मनिप्रादुर्भावे । क्तिप् ॥भूरुहः । पुं० वृक्षे ॥ रोहति । रुह-
० । इगुपधेतिकः । भुविरुहः स-
प्तमीसमासः ॥भूर्जः । पुं० मृदुत्वचि । भूतघ्ने ।
रक्षापत्रे । भोजनपत्र इतिभाषा
भूर्जीभूतयहश्चेत्प्रकर्णरुक्पित्त-
क्षजित् । कषायोराक्षमघ्नश्चेदोवि-
षहरः परः ॥ ऊर्जनमूर्जः ऊ-
र्जवलप्राणनयोः । घञ् । भूः
ऊर्जीऽस्य ॥भूर्जकण्ठकः । पुं० सङ्करजात्यन्त-
रे । ब्राह्म्याद्ब्राह्मणात्सवर्णायामुत्प-

भूशयः

द्वे । आवन्त्ये ॥

भूर्जपत्रः । पुं०) खनाम्नाप्रसि-

भूर्जपत्रकः । पुं०) द्वे । मृदुत्वचि ॥

भूर्जिः । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम् ।

मरुभूमौ ॥ विभक्तिः । डुभृञ्० ।

घृणिपृथ्विपाथ्विचूर्णिभूर्णीति० वि-
भर्तेरुत्त्वं निप्रत्ययश्च ॥

भूर्लोकः । पुं० अन्तरीक्षादधोलोके ।

सप्तद्वीपसमुद्रसन्निवेशविशेषे ॥ पृ-

थिव्याम् । मर्त्यलोके ॥ अस्यलक्ष-

णं । यथा । पादगम्यच्चयत्किञ्चित्

वस्त्वस्तिपृथिवीमयम् । सभूर्लोकः

समाख्यातोविस्तारोऽस्यमयोदितः ॥

इ० वि० पु० २ अंशे ५ अध्यायः ।

विस्तारोमयोदितइति । सर्वतो लो-

कालोकावधिः पञ्चविंशतिकोटि

प्रमाणः ॥ भूः सञ्जकोलोकः ॥

भूलम्बा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥

भूलता । स्त्री० किञ्चुलुके ॥

भूशायुः । पुं० आवहाभिधेपवने । भूमेर्व

हिर्वाद्दशयोजनान्यस्यस्थानमत्रास्मद्

विद्युदादयश्चरन्तीतिशिरोमणिः ॥

भूशयः । पुं० नकुलगोधादी ॥ वि-

ष्णौ ॥ लङ्काप्रतिमार्गान्वेधणं कुर्वन्

समुद्रं प्रतिव्रताचरणायतदुपकण्ठे

भूमौ शितेदाशरथिरूपेणेतिभूशयः ।

अधिकरणेशेतेरित्यच्प्रत्ययः ॥ त

थाचरामायणम् । ततः सागरवे-

लायांदर्भानास्तौर्यराघवः । अञ्ज-

भूषित :

लिंप्राङ्मुखः कृत्वा प्रतिशिष्ये महो
दधेरिति ॥

भूषिलु : । पुं० भूकुर्वदारे ॥

भूषणम् । न० अलङ्कारे ॥ तञ्जारणफलं यथा

भूषणं भूषयेदङ्गं यथाभोग्यविधान-
तः । शुचिसौभाग्यसन्तोषदायकं

काञ्चनं स्मृतम् ॥ ग्रहदृष्टिहरं पुष्टि-

करंदुः खप्रणाशनम् । पापदौर्भा-

ग्यशमनं रत्नाभरणधारणम् ॥ माणि

क्यंतरणे : सुजात्यममलं मुक्ताफलं

शीतगोमर्हियस्य च विद्रुमोनिगदि-

तः ० सौम्यस्य गारुत्मतम् । देवेज्य

स्य च पुष्परागमसुराचार्यस्य च शने

नीलं निर्मलमन्ययोश्च गदिते गोमेद-

वैदूर्यके ॥ वासः स्रग्भरत्नानां

धारणं प्रीतिवर्द्धनम् । रत्नोन्नमर्थ्यं

मोजस्यं सौभाग्यकरमुत्तमम् ॥ भू-

प्यते ऽनेन । भूषअलङ्कारे । ल्यु-

ट् ॥ भूषयति वा । क्रुधमण्डार्थे

भ्यश्चेति भूषेयुच् ॥ यत्तौनां भूषणं ज्ञा-

नं सन्तोषो हि द्विजन्मनाम् । उद्यमः

शत्रुहननं भूषणं भूतिमिच्छतामिति

पारिभाषिकम् ॥

भूषा । स्त्री० अलङ्क्रियायाम् । अलङ्का-

रसाध्यशोभायाम् ॥ भूषणम् । गुरो-

रसहलद्वयः ॥

भूषितः । चि० अलङ्कृते । मण्डिते ॥

भूष्यते स्म । भूष० । क्तः । कृट् ॥

भूमावुषिते ॥ भुवि उषितः स्थितः

भृकुंस :

भूषिता । स्त्री० अलङ्कारैरलङ्कृतायाम्

। मण्डितायाम् ॥ टाप् ॥

भूष्णुः । चि० भविष्यौ ॥ भवनशीलः

। भू० । ग्लानिस्थस्रग्भुः ० चाद्-

भुवः । कृत्तित्तेत्यत्र गकारप्रसृष्टं

दृगुणाभावः ॥

भूसुतः । पुं० भौमे । मङ्गलयज्ञे ॥ न

रकासुरे ॥

भूसुता । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या

म् ॥

भूसुरः । पुं० ब्राह्मणे ॥

भूसृणम् । न० भूतणे ॥ अस्रपर्या

यागुणाश्च यथा । गुह्यवीजश्च भूती

कमुगन्धगोमयप्रियम् । भूसृणन्तु

भवेच्छत्रामालाटणकमित्यपि ॥ भू-

सृणंकटुकं तित्तं तीक्ष्णोष्णं रोचनं

लघु । विदाहिदीपनं रुक्षमनेत्यंमु

खशोधनम् ॥ अदृष्यं बहुविट्कञ्च

पित्तरक्तप्रदूषणम् ॥ इति ॥ भुवः

दणम् । पारस्करादित्वात्सुट् ॥

मालवदेशप्रसिद्धे ० शाकविशेषे ॥

भूसृक् । पुं० मर्त्ये । पञ्चजने । मनु

ष्ये ॥ भुवं स्मृशति । स्मृश० । क्तिन् ॥

भूसर्गः । पुं० सुरपर्वते । सुमेरौ ॥

भूस्रामी । पुं० भूपतौ ॥ भुवः स्वा-

मी ॥

भृकुंसः । पुं० स्त्रीविशधरनर्त्तके ।

भृकुंसे ॥ पटपुटेति दण्डकोक्तभा

षणार्धकुसिधातोश्चुरादिष्यन्तात् ॥

भृगुकच्छः

एरच् । भृवाकुंसोभाषणमस्य ।
 पृषोदरादिः ॥
 भृकुटिः । स्त्री० भृकुश्याम् । क्रोधादि
 नाभ्रवः कौटिल्ये ॥ कुटकौटिल्ये ।
 इगुपधाङ्किदिति० इन् । भ्रुवोः
 कुटिः । पृषोदरादित्वात्कृत्कारः ॥
 भृकुटी । स्त्री० भृकौटिल्ये । क्रोधा
 दिनाखलाटसङ्कोचने ॥ कुट० ।
 इगुपधाङ्किदिति० इन् । कृदिकारा
 दितिङीष् । पृषोदरादित्वाद्
 कृत्कारः ॥
 भृगुः । पुं० ब्रह्मणस्त्वचोजाते मह
 र्षि विशिषे । महर्षीणां भृगुरहमि
 तिभगवद्वचनाद्भगवद्विभूतौ । म
 नुपुत्रे ॥ वज्रेस्तनये ॥ अग्नेर्भृष्टा
 द्रेतसउत्पन्नत्वात्भृगुः ॥ हरे
 । शिवे ॥ शुक्राचार्ये ॥ यमदग्नी
 ॥ सानौ । निरवलम्बनपर्वतपा
 र्वर्षे । यस्मात्पतने ऽवलम्बनक्रि
 याविशिषोनास्ति । तस्यपर्यायौ ।
 प्रपतः । अतटः । इति ॥ भृज्ज
 ति० तपसा० भृज्यते वा । भस्ज
 पाके । प्रथिम्नदिभस्जं सम्प्रसार
 णं सलोपश्चेति० भस्जः । कुप्रत्य
 यः० सम्प्रसारणं भस्जः सलोप
 स्य । न्यङ्कादित्वात्कुत्वम् ।
 भृगुकच्छः । पुं० शककारकबलेजं
 न्मस्थानपत्तनविशिषे ॥

भृङ्गरजः

भृगुतुङ्गम् । न० तीर्थविशिषे ॥
 भृगुपतिः । पुं० परशुरामे ॥
 भृगुप्रसन्नः । पुं० हिमवतः पा
 दे ॥
 भृगुभवा । स्त्री० भाग्याम् ॥
 भृगुषट्कः । पुं० योगविशिषे ॥
 लग्नात्षष्ठोभवेच्छुक्रोभृगुषट्क
 इतीरितः ।
 भृगुमुतः । पुं० शुक्रयष्टे ॥
 भृगूणांपतिः । पुं० परशुरामे ॥
 भृङ्गः । पुं० भमरे । मधुव्रते ।
 भृङ्गराजे ॥ धूम्याटे । कलिङ्गप
 क्षिणि । फिङ्मा० इ० गौ० दे०
 भा० भृङ्गद्वयकृष्णात्त्वात् । भृङ्गः
 ॥ पिङ्गे ॥ न० गुडत्वचि । त्वक्
 पत्रे ॥ अभके ॥ विभक्ति । उभृ
 ज् । भृजः किन्नुट्चेति० ग
 न् ॥
 भृङ्गकः । पुं० राजवासनपक्षिणि ॥
 भृङ्गजम् । न० अगुरुणि ॥
 भृङ्गजा । स्त्री० भाग्याम् ॥
 भृङ्गपर्णिका । स्त्री० सूक्ष्मैलाया
 म् ॥
 भृङ्गप्रिया । स्त्री० वासन्त्याम् ।
 माधवीलतायाम् ॥ भृङ्गाणांप्रिये
 व ॥
 भृङ्गमूलिका । स्त्री० भमरच्छल्याम्
 लतायाम् ॥
 भृङ्गरजः । पुं० भृङ्गराजे ॥ भृङ्गद्वय

भृङ्गरील :

रजोऽस्य ॥

भृङ्गरजाः । पुं० भृङ्गराज ॥ भृङ्ग
द्वरजोऽस्य ॥भृङ्गराजः । पुं० मार्कवे । कुन्तल
वर्धने । केशरञ्जने । भंगरा० इ०
भा० ॥ भृङ्गराजः कटुस्तिक्तो
रूचीणः कफघातनुत् । केश्यस्
त्वच्यः कृमिश्वासकासशोथामपा
गडनुत् ॥ दन्त्योरसायनोबल्यः
कुष्ठनेत्रशिरोर्त्तिजित् ॥ अस्थप
क्षिविशेषे ॥ भ्रमरे ॥ यज्ञविशेषे
॥ भृङ्गद्वराजते । राजद्वीपौ ।
अच् ॥भृङ्गराजादिचूर्णम् । न० भैषज्यर
त्नावल्युक्ते चूर्णविशेषे ॥ यथा ।
श्लक्ष्णोक्तं भृङ्गराजस्यचूर्णं ति
लात्रं कंचामलकात्रं कंच । मशकं
रं भक्षयते गुडैर्वानतस्यरोगो न जरा
नमृत्युः ॥ अन्धः पश्यद्भ्रमनरहि
तोमत्तमातङ्गामीमूकोवाग्मी
श्रवणरहितोदूरशब्दानुसारी । नी
रुग्मर्त्यो भवति पलितीनीलजीमूत
केशोजीर्णादन्ताः पुनरपिनवाः क्षी
रगौराभवन्तीति ॥भृङ्गरिटः । पुं०
भृङ्गरिटिः । पुं०
भृङ्गरीटः । पुं० } शिवहारपाले ॥
भृङ्गरीलः । पुं० कीटान्तरे । विषम
कायाम् । वरीले । तणपट्पदे ।
भीमरुल्ङ्गौ० भा० ॥

भृङ्गी

भृङ्गवल्गुभः । पुं० भूमिकदम्बे ॥
धाराकदम्बे ॥भृङ्गवल्गुभा । स्त्री० भूमिजम्बाम् ॥
भृङ्गसोदरः । पुं० केशराज । नाग
मारे ॥भृङ्गानन्दा । स्त्री० यथिकायाम् ॥
भृङ्गाभीष्टः । पुं० आम्बुक्षे । रसा
ले ॥ न० आम्बुमुकुलफलयोः ॥भृङ्गारः । पुं० कनकालुकायाम् ।
स्वर्णघटितजलपात्रे । भृङ्गराजे ।
मार्कवे ॥ विभर्त्तिजलम् । डुभृ-
ज्० । शृङ्गारभृङ्गारावितिसा
धुः ॥ न० लवङ्गे ॥ काञ्चने ॥भृङ्गारिः । स्त्री० केविकापुष्पे ॥
भृङ्गारिका । स्त्री० भिल्लिकायाम् ॥
भृङ्गारी । स्त्री० भिल्लिकायाम् । कीं
गुरदितिख्याते कीटे । भृङ्गभृङ्ग
पमाराति । रादाने । मूलविभुजा
दित्वात्कः । गौरादिः । यद्वा ।
विभर्त्ति । डुभृज्० । शृङ्गारभृङ्गा
राविति० भृजचारन्० नुम्० गुक्०-
ऋस्वश्च ॥ यद्वा । रूपेण भृङ्गमृच्छ-
ति । ऋगतौ । कर्मण्यण् ॥भृङ्गाह्वः । पुं० जीवके ॥ भृङ्गराज ॥
भृङ्गाह्वा । स्त्री० भ्रमरच्छलल्याम् ॥
भृङ्गिः । पुं० भृङ्गिणि । शिवदाः स्ये ॥
भृङ्गिणी । स्त्री० वटीह्वे ॥
भृङ्गौ । पुं० शिवहारपालविशेषे । अ
स्थिविग्रहे । नाडीदेहे ॥ वटद्वौ ॥

भृतकाध्यापित :

भृङ्गी । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ गौ
रादित्त्वान्डीप् ॥

भृङ्गीफलः । पुं० आस्वातकवृक्षे ॥

भृङ्गीशः । पुं० महादेवे । शिवे ॥

भृङ्गेरिटिः । पुं० भृङ्गरीटे । भृङ्-
गिणि ॥

भृङ्गेश । स्त्री० काकजम्बाम् ॥ घृत-
कुमार्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ भार्या-
म् ॥

भृञ्जनः । पुं० न० अम्बरीषे । भ-
र्जनपात्रे ॥ भृञ्जन्यत्र । भृस्जपाके ।

भूसूधूभस्जिभ्यश्चन्द्रसौतिक्युन् ॥

भृतः । त्रि० भरिते । धारिते ॥ वेतने
नक्रीते ॥ भृज् । क्तः ॥ भरणौ-
ये ॥ पुष्टे ॥

भृतकः । पुं० वेतनयाहिकर्मकर्त्तरि ।

भृतिभुजि । कर्मकरे । वैतनिके ॥

सचत्रिविधः । यथा । उत्तमस्त्वा-

युधीयोऽत्रमध्यमस्तुक्लृपीवलः । अ

धमोभारः । षोऽस्यादित्ये वचत्रिविधो

भृतः ॥ इति ॥ भ्रियतेस्म । भृज्

भरणे । क्तः । स्वार्थेकः ॥ यद्वा ।

भृतिं करोति । तत्करोतीतिणि-
जन्ताकुन् ॥

भृतकाध्यापकः । पुं० अपाङ्क्तेये-

द्विजाधमे ॥ भृतकः सन्त्योऽध्याप

कः ॥ अयस्त्वसर्वानर्थकान् भवत्वा-

त् ॥

भृतकाध्यापितः । पुं० वेतनदत्त्वापा

भृमि :

ठिते । अपाङ्क्तेयेद्विजाधमे ॥ भृति

वैतनम् । तद्ग्राहीभृतकः । भृ-

तकः सन्त्योऽध्यापितः सतथा ॥

भृतिः । स्त्री० भरणे । वेतने ॥ भू-

ल्ये ॥ भ्रियन्ते कर्मकरा अनया । भृ

ज्भरणे । कर्मणिभृतावितिनि-

र्द्देशात्किन् ॥

भृतिभुक् । त्रि० भृतके । वैतनिके ॥

भृतिवेतनं भुङ्क्ते । भुज् । क्ति-

प् ॥

भृत्त्यः । पुं० किङ्करे । दासे ॥ भृत्त्या-

बहुविधाज्ञेया उत्तमाधममध्यमाः ।

नियोक्तव्यायथार्थं पुत्रिविधिष्वेव-

कर्मसु । भ्रियते । भृज् । भृजोऽ-

स ज्ञायामितिक्यप् ॥ त्रि० पोष्ये ॥

अवश्यं भरणोपेयवृद्धमातापित्रादौ ॥

भृत्या । स्त्री० भृतौ । वेतने ॥ भ्रिय

न्ते कर्मकरा अनया । भरणं वा । भृ

ज् । संज्ञायांसमजनिपदनिपतम

नविदपुञ्जशोड्भृजिणइतिक्यप् ॥

चिकित्सायां ॥ यथा । कुमारभृत्या

कुशलैरितिरघुः ॥

भृमिः । पुं० वायुविशेषे । घुरन्वा

यु० इ० भाषा ॥ जलादिभ्रमणे ॥

भ्रमति० भ्राम्यतिवा । भ्रमुन्नव

स्थाने० भ्रमुचलनेवा । भ्रमेः सम्प्र

सारणश्चति० इन्० कित् ॥ भृमि

भ्रमणशीलंदरिद्रं जनमिति वेदभाष्य

म् ॥

भेकल :

भृशम् । न० अतिशये ॥ त्रि० अतिश
यान्वते ॥ भृशते । भृशभृशश्चधः
पतने । अन्तर्भावितव्यर्थादिगुपधे
तिकः ॥

भृशम् । अ० प्रकर्षार्थे ॥ शोभने ॥

भृषत्-द् । पुं० पाषाणे ॥

भृष्टः । त्रि० जलोपसेकेनविनापक्वे ॥

भूना० भुजैना० इ० भा० ॥

भृष्टतण्डुलः । पुं० भर्जनविशिष्टधा
न्यनिकरे । भूनाचावल० इ० भा०

सुगन्धिः कफहारुचः पित्तलोभृ
ष्टतण्डुलः ॥

भृष्टमांसम् । न० शूल्ये ॥ भृष्टंचत
न्मांसंच ॥

भृष्टयवः । पुं० धानासु । बहुरी० इ०
भा० ॥ भृष्टासासीयवश्च ॥

भृष्टान्नम् । न० भृष्टतण्डुले ॥

भृष्टिः । स्त्री० भर्जने ॥ शून्यवाटिका
याम् ॥

भेकः । पुं० मण्डूके । वर्षाभिः । मेघे
॥ त्रि० भीरी ॥ विभेति । त्रिभी
भये । इण्भीकेतिकन् ॥

भेकटः । पुं० मत्स्यवि० ॥

भेकभुक् । पुं० कुम्भीनसे । सर्प ॥

भेकान्भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥

भेकरावणः । पुं० मेघे ॥ भेकान्त्राव
यति । रुशब्दे । नन्द्यादित्वाल्-
ल्युः ॥

भेकलः । पुं० वनस्पतिविशेषे ॥

भेदः

भेकलिः । पुं० मत्स्यविशेषे । भाङ्गन
इ० गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ भेक
लिर्मधुरः शीतोद्विषः स्निग्धकरो-
गुरुः ॥

भेकी । स्त्री० भेकस्त्रियाम् । शिल्प्याम्
। गण्डूपद्याम् । वर्षाभ्व्याम् ॥ क्षुद्र
मण्डूके ॥ जातिरस्त्रीतिडीष् । म-
ण्डूकपस्याम् ॥

भेडः । पुं० मेघे । मेढा० इ० भा०
॥ इतिहे ॥

भेडी । स्त्री० भेडस्त्रियाम् ॥

भेडोदुग्धम् । न० आविके ॥

भेत्ता । त्रि० भेदकर्त्तरि ॥ भिनत्ति ।
भिदिर् ० । तृच् ॥

भेदः । पुं० उपजापे । शचीरमात्या
दीनामुपायेन० परतोविशिष्टात्म
सात्करणे । ऐकमत्येनस्थितानां
जामात्यादीनांभयजननादिनापृथक्
रणे ॥ तद्विशेषीयथा । मत्स्यउवा
च । परस्परन्तुयेदुष्टाः क्रुद्धाभीता
वमानिताः । तेषांभेदं प्रयुञ्जीतभेद
साध्याहितेमताः ॥ येतुयेनैवदोषे
णपरस्माद्वापराध्यति । तेतुतद्विष
पाकेनभेदनीयामृशंततः ॥ आत्मी
यंदर्शयेद्दोषंपरस्माद्दर्शयेद्भयम् । एवं
हिदृशंवेद्भिन्नंयथावद्वशमानयेत् ॥
संहताहिविनाभेदंशक्रेणापिसुदुःस
हाः । भेदमेवप्रशंसन्तितस्मान्नयवि
शारदा ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदंभेदंपर

भेदः

मुखेन च । परीक्ष्यसाधुमन्यन्ते भेदं
परमुवाच्छ्रुतम् ॥ भेदाः स्वकार्यं
मुद्दिश्य कुशलैर्येहिभेदिताः । भेदिता
स्ते विनिर्दिष्टानैव राजादिभिः
॥ अन्तः कोपो बहिः कोपो यत्र स्था
तामहीक्षिताम् । अन्तः कोपो म
हान्तवनाशकः पृथिवीक्षिताम्
॥ सामन्तकोपो वाह्यस्तु कोपः प्रोक्तो
मनीषिभिः । महिषीयुवराजाभ्यां
तथा सेनापतिर्द्विजः । अमात्याम
न्विष्यैव राजपुत्रास्तथैव च । अन्तः
कोपो विनिर्दिष्टो दारुणः पृथिवी
क्षिताम् ॥ बाह्यकोपो समुत्पन्नः सुम
हत्प्रपायिष्वः । शुद्धान्तस्तु महा
भागशीघ्रमेव जयी भवेत् ॥ अपि च
क्रसमो राजा अन्तः कोपो न नश्यति
। अन्तः कोपो समुत्पन्नः तस्माद्रक्ष
न्महीक्षिताम् ॥ परतः कोपो मुत्पा
द्य भेदेन विजिगीषुणा । ज्ञातीनां
भेदनं कार्यं परेषां विजिगीषुणा ॥
रक्ष्यैव प्रयत्ने न ज्ञातिभेदस्तथा
त्मनः । ज्ञातयः परितप्यन्ते सत
तं परितप्ययम् ॥ तथापि तेषां कर्त्त
व्यं सुगंभीरेण चेतसा । यद्वृणं दान
मानाभ्यां भेदस्तेभ्यो भयंकरः ॥
न ज्ञातिरनुगृह्णाति न ज्ञातिर्दग्धु
मिच्छति । ज्ञातिभिर्भेदनीयास्तु
रिपवस्तेन पार्थिवैः ॥ भिन्ना हि
शक्यारिपवः प्रभूताः स्वल्पेन

भेदनम्

सेन्यं न निहतुमाजौ । सुसंहता
नांहिततस्तु भेदं कार्यं रिपूणां नय
शास्त्रविद्विः ॥ इति मातये राज
धर्म १६७ अध्यायः ॥ द्विधे ॥
आपदात्मीयानात्मीययोर्भेदः ॥
विशेषे ॥ विदारणे ॥ मन्त्रभेदे
कार्यहानिरिति विदामतम् ॥ धे
धे ॥ भिद्यमानभावे ॥ भेदनम् ।
भिदिर् ० घञ् ॥ विरेके ॥
भेदकम् । न० व्यावर्त्तके । विशेष
णे ॥ वि० नाशके ॥ विदारणे ॥
विरेचकौषधादौ ॥ पृथक्कारके
। यथा । भेदयति० अन्यपदार्थं
पृथक् करोतीति भेदकम् । नान्ता
शिवः गोत्रेण गार्ग्यः । अपि च
भेदभेदकयोः श्लिष्टसंस्वंधोन्यो
न्यमिष्यते । द्विष्टायद्यपि संस्वभ्यः
षष्ठ्युत्पत्तिस्तु भेदकादिति भट्टह-
रिः ॥

भेददर्शी । वि० अपराधिनि ॥
यथा । यदस्ति तन्न ज्ञानाति यन्न ज्ञा
स्तितदीक्षते । इत्येवमपराधोऽस्य
विद्यते भेददर्शिनः । किञ्च जाय
तस्वप्नयोरविद्यावद्विभ्रान्तैरुपलम्भा
त् ० सुषुप्तिसमाध्योर्भ्रान्त्यभावेऽ
नुपलम्भान्मिथ्यात्वं भेदस्य सिद्धमि
त्यनुभवाच्च भेददर्शिनो मिथ्यायादि
त्वात्सापराधत्वमिति निश्चयः ॥

भेदनम् । न० विदारणे ॥ भिदेल्यु

भेरुण्डः

ट् ॥ हिङ्गुनि ॥ पुं० अस्त्रवेत
से ॥ सूकरे ।

भेदनिम्नः । त्रि० संसारानुगे ॥

भेदितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

भेद्यते स्म । भिदिर् ० । चुरादि
ग्यन्तः । ऋः ॥

भेदी । पुं० अस्त्रवेतसे ॥ त्रि० भे
दकर्त्तरि । तद्विशिष्टे च ॥

भेदुरम् । न० भिदुरे । कुलिशे ॥

भेद्यः । त्रि० व्यावर्त्ये । विशेष्ये ॥

अमानितजने ॥ भेत्तुं शक्ये ।

विघट्टनीये । वाच्ये ॥

भेरः । पुं० पटहे ॥ विभेत्त्यस्मात्

। जिभीभये । ऋच्चेन्द्राग्रेत्यादि

नारन् ॥ भेर्याम् ॥ दुन्दुभी

भेरिः । पुं० वाद्यप्रभेदे । करणाल-

० इ० भा० ॥ विभेत्त्यस्मात्वात् ।

जिभी० । वङ्क्रादयश्च ति० क्ति-

न् । बाहुलकाद्गुणः ॥

भेरी । स्त्री० वृहड्ठकायाम् । आन-

के ॥ वाद्यविशेषे । करणालङ्कृति-

ख्याते ॥ कृदिकारादितिपक्षे ङीष् ॥

विभेते ऋच्चेन्द्रेतिरन् ॥ गौरादि-

त्वान्ङीष् ० इतितुरामाश्रमः ॥

वितस्तित्रयदीर्घातामनिर्मिताश्चर्म

च्छन्नाचतुर्विंशत्यङ्गुलवदनद्वयाभे-

रीतिकश्चित् ॥ अन्तस्तन्वीकाठका

भेरीतिस्वामी ॥

भेरुण्डः । पुं० खगे ॥ त्रि० भयानके

भैक्षम्

भेरुण्डा । स्त्री० देवतान्तरे ॥ यक्षिणी
विशेषे ॥

भैलः । पुं० प्लवे । डौंगा० इ० भा

प्र० जलतरणसाधने । मुनिविशे

षे ॥ त्रि० भीरी । अन्ने । बुद्धिविवर्जि

ते । मूर्खे ॥ विभेत्त्यस्मात् । जिभी

। ऋच्चेन्द्राग्रेत्यादिनारन् । निपात

नास्त्वम् । चंचले ॥

भैलकः । पुं० न० उडुपे । प्लवे ।

स्वल्पे जलतरणसाधने ॥ स्वार्थकः ॥

भैषजम् । न० औषधे । जायौ ॥ भैष

यति । भैष्टुभये । ग्यन्तः । अच्

भैषरोगंजयति । जि० । अन्येभ्यो

पीतिङ् ॥ भैषंजायतिवा । जैज

ये । आतोनुपेतिङ् ॥ भिषजङ्

म् । तस्येदमित्यण् । अनन्तावस

थेतिहभैषजादितिनिर्देशादेत्वमित्य

न्ये ॥ संमाररोगस्तस्मात्कारे

णभैषजवत्भैषजंनिवर्तकं ब्रह्माभि

न्नात्मज्ञानम् ॥

भैषजाङ्गम् । न० अनुष्ठाने ॥

भैक्षम् । न० भिक्षानिकुरम्भे ॥ भि

क्षाणांसमूहः । भिक्षादिभ्योण् ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविश्वशूद्रयुभैक्षमन्वह

म् । सजातीयगृहेष्वेवंसर्ववर्णिक

मेववा ॥ सर्वेषां पिचरेदग्रामंपूर्वे

ज्ञानामसम्भवे । अन्त्यवर्जं महाभा

गशास्त्रे स्त्रित्वा निनिश्चयः ॥ भैक्षे

णवृत्तिनोवृत्तिरुपवाससमाप्ता ॥

भैरवी

भैक्षचर्या । स्त्री० भिक्षासमुदाहरणे ॥
भैक्षजीविका । स्त्री० भिक्षयाजीवनो
पाये पैण्डित्ये ॥ दूतित्रिकाण्ड
शेषः ॥

भैक्षभुक् । त्रि० भैक्षाग्निः ॥ भैक्षं भु-
नक्ति । भुज० । कर्त्तरि क्तिप् ॥

भैक्षाणः । पुं० परिव्राजि । प्राणस-
म्भारणार्थं यथाशास्त्रं माधूकरादि
भिक्षाकुर्वाणे ॥

भैक्षुकम् । न० भिक्षुकवृन्दे ॥ भिक्षू-
णांसमूहः । खण्डिकादिस्वादज् ॥

भैमी । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥ भौमति-
थौ । माघशुक्लैकादश्याम् ॥ भौमी
क्षलपिकाप्रभेदे ॥ यथा । श्रेष्ठं गोधू-
मचूर्णं प्रचुरघृतं तु तनालिकेरिणसा-
ङ्गं द्राक्षाखजूरशुण्ठीत्वचमरिचयु-
तं शर्करापूर्णं गर्भम् । पक्वं ताम्रक-
टाहेटलविटललेपावकेमन्ददीप्तौ
धन्यैर्हर्मन्तकाले मुजनपरिवृतैर्भुज्य-
ते लापनश्रीः । भौमस्येयम् । अ-
ण् । डीप् ॥

भैरवः । पुं० शङ्करे । रुद्रे ॥ रागवि-
शेषे ॥ नदविशेषे ॥ भयानकरसे ॥
भैरवपर्वतदूतिप्रसिद्धे ॥ भैरवा-
क्षे भैरवीदेवी ॥ सिद्धान्तविशेषे ॥
त्रि० भयानके । भौषणे । भीरो-
रिदम् । तस्यैदमित्यण् ॥

भैरवी । स्त्री० देवताभेदे । चामु-
ण्डायाम् ॥ रागिणीविशेषे । भैरव-

भोक्ता

रागपत्न्याम् ॥

भैषजम् । न० भैषजे ॥ लावकपत्रि-
णि ॥

भैषज्यम् । न० औषधे ॥ भैषजमेव
। अनन्तावसथेति ह भैषजाञ्ज्यः
भो । अ० सम्बोधने ।

भोक्तव्यः । त्रि० भोजनीये ॥ भोज्यं
। यथा० । यत्नेन भगिनीहस्ताद्भो-
क्तव्यं पुष्टिवर्द्धनम् ॥

भोक्ता । पुं० पत्यौ ॥ शरीरेन्द्रियमयी
भिः संयुक्तआत्मनिःसंसारिणि ।
अवस्थात्रयविशिष्टे जीवे ॥ भोक्तै-
वात्मानकर्त्तरितिसाङ्ख्याः ॥ सु-
खादिभोगकर्त्ता० यथा कर्त्ता च
देही भोक्ता च आत्मा भोजयिता सदा
। भोगो विभवभेदश्च निष्कृतिर्मुक्ति-
रेव चेति ब्र० वै० पु० वैश्वानरे-
ग्नौ ॥ सर्वपापज्ञानांतपसाञ्च कर्त्तृ-
रूपेण देवतारूपेण च भोगकर्त्तरि ॥

आनन्दमये ॥ बुद्धेः सुखदुःखमो-
हात्मकान् प्रत्ययान् स्वरूपचेतन्यं न प्र-
काशयतीति निर्विकारणोपलब्धरि ॥

त्रि० पालके ॥ भोगकर्त्तरि । भो-
जनकर्त्तरि चेतने देवदत्तादौ ॥ तस्य
प्रकारो यथा । स्नातः सुधीतमृदुसु-
न्दरशुक्लवस्त्रास्तत्कालधीतचरणः
सहपुत्रमिवैः । सखीप्रसन्नहृदयो
रसपाकवेद्यां भोक्ता विजिह्वसतं तं हि स-
हापवैद्यैः ॥ मृदुतूलमये स्थूलैर्वातु-

भोग :

स्त्रावगुणिते । आसनेप्राङ्मुखो-
भोक्तोपविशेद्वाप्युदङ्मुखः ॥ भुङ्-
क्ते । भुज० । तृच् ।

भोग : । पुं० सुखे ॥ क्षुद्रसुखलवानु-
भवे ॥ सुखसाधनविषये० पञ्चवृद्धि-
रण्यादौ ॥ नञ्नुत्साहवतामननु-
तिष्ठतामलसानां भोगप्राप्तिर्लोकेदृ-
ष्टेति पूज्यपादाः ॥ सुखादिग्रहणे ।
सुखदुःखानुभवे ॥ धने ॥ अहेः
शरीरे ॥ अहेरिति प्रयोगवाहुल्याभि-
प्रायम् ॥ भोगशब्दस्य शक्तिस्तु शरीरमा-
त्रे० इत्याकरः ॥ अहेः फणायाम्
॥ पालने, अभ्यवहारे । योषिदा-
दिभृती । वेश्यादिवेतने ॥ आदिना
हस्त्यश्वादिकर्मकराणां भृती भाडा-
द्व० भा० ॥ विषये । राज्ये ॥ भोज-
नम् ॥ भुज्यते वा । भुजपालनाभ्यवहा-
रयोः । भुजोक्तौटिल्ये वा । भावे
कर्मणि वा घञ् ॥ योगिनोजीवन-
हेतौ भिक्षाव्यापारे० वर्णाश्रमोच्चि-
तव्यापारे च ॥ यथा । चित्तस्य भो-
गैर्द्वौ भागौ शास्त्रेणैकं प्रपूरयेत् । गु-
रुशुश्रूषया भागमव्युत्पन्नस्य सक्रमः ॥
किञ्चिदव्युत्पत्तियुक्तस्य भागं भोगेन
पूरयेत् । गुरुशुश्रूषया भागौ भागं शा-
स्त्रार्थचिन्तया ॥ व्युत्पत्तिमनुयात-
तस्य पूरयेच्च तसोन्वहम् । द्वौ भागौ
शास्त्रवैराग्यैर्द्वौ ध्यानगुरुपूजयेति व-
शिष्ठः ॥ भूम्यादीनां भोगो यथा ।

भोगवती

त्रिपुरुषभोगमाहव्यासः । प्रपिता
महेनयङ्गुक्तं तत्पुत्रेण विना च तम् ।
तौ विनायस्य पित्रा च तस्य भोगस्त्रि-
पौरुषः ॥ पितापितामहोयशजी-
वे च प्रपितामहः । त्रयाणां जीवतां
भोगो विज्ञेयस्त्वेकपौरुषः ॥ नार-
दः । तथारूढविवादस्य प्रेतस्य व्यव-
हारिणः । पुत्रेण सोऽर्थः संशोध्यो-
नतं भोगो निवर्तयेत् ॥ विभवभे-
दे ॥ य० । कर्त्ता च देही भोक्ता च आ-
त्मा भोजयिता सदा । भोगो विभव-
भेदश्च निष्कृतिर्मुक्तिरेव च ॥

भोगगृहम् । न० वासगृहे ॥

भोगदेहः । पुं० स्वर्गनरकादिभोगार्थं
सूक्ष्मशरीरे ॥ यथा । कृते सपिण्डी
करणेनरः संवत्सरात्परम् । प्रेतदे-
हं परित्यज्य भोगदेहं प्रपद्यते ॥ इति ॥

भोगपालः । पुं० अश्वरक्षके ॥ त्रि०
भोगरक्षके ॥

भोगपिशाचिका । स्त्री० क्षुधायाम् ॥

भोगभूमिः । स्त्री० सुखस्थाने ॥ भा-
रतवर्षातिरिक्तवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारतं श्रेष्ठं जम्बुद्वीपमहामुने । य-
तो हि कर्मभूरेषा ततो न्या भोगभूम-
यः ॥

भोगवान् । पुं० अही । सर्पे ॥ भोगो-
स्त्यस्य । मतुप् । नाव्य । त्रि०
भोगविशिष्टे ॥

भोगवती । स्त्री० नागपुर्याम् ॥ पा-

भोगीश :

तालगंगायाम् ॥ डीप् ॥ वासुकि
तीर्थे ॥

भोगसङ्घः । न० वासुकि ॥ भोगाय-
सङ्घः ॥

भोगार्हम् । न० धने ॥ भोगायअर्ह-
म् ।

भोगार्हम् । न० धान्ये ॥

भोगावली । स्त्री० नागपुर्याम् । व-
न्दिनांसंस्तुती । वन्दिपाठे ॥

भोगावासः । पुं० वासुकि ॥ भोग-
स्ववासः ॥

भोगिकः । पुं० भोगपाले । अश्वरत्न
के ।

भोगिकान्तः । पुं० कम्पलक्ष्मणि ।
वायी ॥

भोगी । पुं० जिह्मगे । भुजङ्गे । सर्पे
॥ भोगः । फणोवक्रगतिर्वाऽस्यास्ति
। अतद्वनिठनावितोनिः ॥ ग्राम-
पात्रे । ग्रामण्याम् । ग्रामाधिपती
॥ नृपे । राज्ञि ॥ नापिते ॥ वैया-
वृत्तिकरे ॥ त्रि० सर्वैर्भागोपकरणै
रुपिते ।

भोगिनी । स्त्री० महिषीविहायान्य-
राजयोधिति ॥ अतिशयितोभोगो
स्त्ययाः । इन्नन्तान्नान्तलक्षणोडो
प् ॥

भोगिवल्लभम् । न० चन्दने ॥

भोगोन्द्रः । पुं०)

भोगीशः । पुं०) अनन्ते । नागरा

भोजनम्

जे । शेषे ॥ वासुकी ॥ भोगिना-
म्० इन्द्रः० ईशोवा ।

भोग्यम् । न० धने ॥ धान्ये ॥ फ-
ले ॥ आधिविशेषे । फलभोग्ये ॥

त्रि० भोगार्हं । शब्दादिविषयेषु ॥
भोक्तुमर्हः । भुजे ण्यत् ॥

भोग्या । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ भोक्तुम-
र्हयाम् ॥ टाप् ॥

भोजः । पुं० यादवे ॥ दृरेऽभवन्भो-
जवल्ग्वगच्छतइतिमाधः ॥ देश-
विशेषे ॥ धारानगरीपती० कलिप्र-
सिद्धेन्द्रविशेषे ॥ देशविशेषे ।
भोजकटे ॥

भोजकटः । पुं० रुक्मिणिर्मितेपुरे
रुक्मिभोजकटं नामपुरं कृत्वाऽवस-
त्तदेतिवि० पु० ॥ देशविशेषे ॥
भोजकटीयः । त्रि० भोजकटदेशोद्भवे
॥ वृद्धाच्छः ॥

भोजनम् । न० आहारे । निघसे ।
जेमने । जीवन० इ० भा० ॥ बहुनां
पङ्क्तवशने ॥ भुज्यते । भुज० ।
ल्युट् ॥ भोज्यरूपतयाप्रकृती ॥ अ-
थभोजनगुणविधानादियथा । भो-
जनार्थं सदापथ्यं जिह्वाकण्ठविशो-
धनम् । अग्निसन्दोपनं हृद्यं लव-
णार्द्रकभक्षणम् ॥ आयुर्घृतेगुर्दे-
रोगोमृत्युर्लीनोविदाहिषः । आ-
रोग्यं कटुतिक्तेषु वृद्धमांसपयस्य-
च ॥ अन्नादष्टगुणं पिष्टं पिष्टादष्टगु-

भोजनम्

णं पयः । पयसोष्टगुणं मांसं मांसा-
दष्टगुणं घृतम् ॥ घृतादष्टगुणं तै-
लं मर्दनान्नचभक्षणात् । आहारः
प्रीणनः सद्यो बलकृद्देहधारणः ।
फलमादौ हि चाश्रीयाद्भोजनस्य नरो
त्तमः । विना मोचा फलं तद्वद्वर्ज-
नीया च कर्कटौ ॥ मृणालविसशा-
लूककन्दे च प्रभृतीन्यपि । पूर्वमे-
व हि भोज्यानि न तु भुक्त्वा कदाचन ॥
याममध्ये न भोक्तव्यं यामयुग्मं न ल-
ङ्घयेत् । याममध्ये रसोत्पत्तिर्यु-
ग्मेऽतो ते वलक्षयः ॥ आयुष्यं प्रा-
ङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामु-
खः । श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते कृ-
तं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः ॥ कुर्चे र-
न्ने न भागौ द्वावेकं पानेन पूरयेत् ।
वायोः सञ्चारणार्थं चतुर्थं भवशे-
षयेत् ॥ दन्ते चावगन्तं चान्नं शौचे-
नावहरेज्जलैः । कुर्यादनिर्गतं त-
द्विमुखस्यानिष्टगन्धताम् । भुक्त्वा पा-
णितलं घृष्टा चक्षुषोर्यदि दीयते । अ-
चिरेणैव तद्वारितमिराणिव्यपोह-
ति ॥ भुक्त्वा च मयकरं वामं दत्त्वा कु-
क्षौ ततः पठेत् । भुक्तं महेन्द्रहस्ते-
न वै श्वानरमुखेन च ॥ गरुडस्य च क-
ण्ठेन समुद्रस्य च वज्रिना । वाता-
पिर्भक्षितो येन पीतो येन महोदधिः
॥ यन्मया खादितं पीतं तदगस्त्यो-
जयिष्यति । पठित्वैतत्सुखासौ नः

भोजनम्

क्षन्तिष्ठेदनाकुलः ॥ भुक्-
त्वा पादशतं गत्वा वामं पार्श्वं न सं-
विशेत् । एवं ह्यधोगतं चान्नं सुखं-
तिष्ठति प्रीर्यते ॥ भुक्त्वा संविश-
तस्तुन्दं बलमुत्तानशायिनः । आं-
युर्वामकसुप्तस्य मृत्युर्धावति धावतः
॥ अपि च । ततो भोजनवेलायां
कुर्यान्मङ्गलदर्शनम् । तस्य प्रदक्षि-
णं नित्यमायुर्धर्मविवर्धनम् । लोके
ऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौर्हुता-
शनः । हिरण्यं सर्पिरादित्य आपो
राजा तथाष्टमः ॥ पादुकारो ह्यणकु-
र्यात्पूर्वं भोजनतः परम् । पादरोग-
हरं हृष्यं चक्षुष्यं चायुषे हितम् ॥ अ-
श्रीयात्तन्मना भूत्वा पूर्वन्तु मधुरं रस-
म् । मध्ये म्ललवणौ पश्चात्कटुतिक्तक-
षायकान् ॥ विदाहीन्यन्नपानानि
यानि भुङ्क्ते हि मानवः । तद्विदाह-
प्रशान्त्यर्थं भोजनान्ते पयः पिवेत्
॥ एवं भुक्त्वा समाचामेत् रूक्षग्रहण-
पूर्वकम् । भोजने दन्तलग्नानि नि-
हृत्या च मजं चरेत् ॥ दन्तलग्नमनि-
हयित्वे पंमन्ये तदन्तवत् । न तत्र बहु-
शः कुर्यात् यत्नं निर्हरणं प्रति वि-
स्तरस्त्वनत्र ॥ अस्नाता शीमलं भुङ्-
क्ते अजपीपूयशोणितम् । अहुत्वा तु
क्षमिं भुङ्क्ते अदत्त्वा विड्विभोजन-
म् ॥ अघंसकेवलं भुङ्क्तेयः पचत्या-
त्मकारणात् । इन्द्रियप्रीतिजनकं

भोज्यम्

वृथापाकं विवर्जयेदिति जावालि : ॥
 बालं मुवांसिनी वृद्धाभिर्ण्यः पुरकन्य
 का : । सम्भोज्यातिथिभृत्यांश्च दम्प
 त्यो : शेषभोजनम् इति याज्ञवल्
 क्य : ॥ न भोजनार्थं स्त्रे विप्रः कुल
 गोत्रे निवेदयेत् भोजनार्थं हितेशं
 सन्शान्ताशीत्युच्यते बुधैरिति मनुः ॥
 भोजनपात्रम् । पुं० आहारभाजने ॥
 हैमदोषहरं प्राचं चक्षुष्यं राजतं शु
 चि । कांस्थं बुद्धिप्रदं रम्यं पालाशं रु
 चिकारकम् ॥
 भोजपतिः । पुं० कंसासुरे ॥ भोजा
 नां च त्रियविशेषाणां पतिः ॥
 भोजपुरम् । न० स्वनाम्नाप्रसिद्धे देशे
 बि० ॥
 भोजयिता । त्रि० भोजनकारयितरि ॥
 भोगप्रयोजके । पुं० ईश्वरे ॥
 भोजविद्या । स्त्री० ऐन्द्रजालिकविद्या
 याम् ॥
 भोजधिपः । पुं० कंसासुरे ॥ भोजा
 नामधिपः ॥
 भोज्यम् । न० भोजनीयद्रव्यं । यत्किं
 वलं जिह्वया विलोडानिगीर्यते सूपौ
 दनादितस्मिन् । पायसादौ ॥ वि
 षयमात्रे ॥ भुज्यते । भुज० । ऋह-
 लोर्ण्यत् । भोज्यं भक्ष्ये इति ण्य
 तिकवर्गाभावो निपातनात् ॥ आ-
 हारादधिकं भोज्यं ब्रह्माण्डविभवे
 पि न ॥ अभ्युदयार्थं ब्राह्मणभोजने ॥

भौतिकः

स्वाराज्यसाम्राज्ययोर्भोगभाक्त्वे ॥
 सोमे ॥
 भोज्यवित् । पुं० सूपकारे ॥ सूपका
 रोहिभोज्यवस्तुत्वेन जानाति ॥
 भोज्यसम्भवः । पुं० शरीरस्थरसधातौ ॥
 भोज्या । स्त्री० भोज्यस्वराज्यो गोत्रापत्ये
 स्थिति ॥ क्रीणादिभ्यश्चैत्यवभोजत्त
 विये० इत्युक्तेः प्यडादेशः ।
 प्यङ्श्चाप् ॥
 भोटः । पुं० भोटाङ्गं । भोटान्ते ॥
 भोटाङ्गः । पुं० स्वनाम्नाप्रसिद्धे देश-
 विशे० । भोटान्० इ० भा० प्र० ॥
 भोटान्तः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा ।
 काश्मीरन्तुसमारभ्य कामरूपास्तुपश्चि
 मे । भोटान्तदेशादेव शिमानसेशा-
 च्चदक्षिणे ॥
 भोभो । अ० सम्बोधने ॥
 भोलिः । पुं० वक्रग्रीवे । उष्ट्रे ॥
 भोः । अ० सम्बोधने । बिषादे ॥ प्र
 श्ने ॥ भाति । भा० । बाहुलका-
 त्० डोस् ॥
 भौतः । पुं० देवलि ॥ भूतयज्ञे ॥ न०
 भूतसङ्घे ॥ भूतानां सम्बुद्धः । भि
 ज्ञाद्यण् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
 भौतिकः । पुं० स्थाणौ ॥ शिवे ॥
 सर्वविशेषे ॥ यथा । अष्टविकल्पो-
 दैवस्तैर्यग्योनिष्वपञ्चधा भवति । मा
 नुष्यश्चैकविधः समासतो भौति-
 कः सर्गः ॥ भौतिकास्याष्टसर्ग

भौमावाद्या

स्यैतन्योत्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्या
मूर्धाधोमध्यभावेनचैविध्यम् । य-
था । ऊर्ध्वसत्त्वविशालस्तमोवि-
शालश्चमूलतः सर्गः । मध्यरजो
विशालोब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तः ॥ न०
मुक्तायाम् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
रूपादिषु ॥ चक्षुरादिषु ॥ शरीरा-
दिषु ॥

भौती । स्त्री० तस्याम् । रात्रौ । रज-
न्याम् ॥

भौत्यः । पुं० भूतिमुनेः पुत्रे चतुर्द-
शे मनौ ॥

भौमः । पुं० कुजग्रहे । मङ्गले ॥ नर-
कासुरे ॥ अम्बरे ॥ रक्तपुनर्नवाया-
म् ॥ न० पानोयविशेषे ॥ भौमम-
न्मीनिगदितप्रथमं त्रिविधं बुधैः ।
जाङ्गलं परमानूपततः साधारणं क्र-
मात् ॥ भौमानामम्भसांप्रायेण ग्रह-
णंप्रातरिष्यते । श्रीतत्त्वं निर्मलत्वं
च यतस्ते प्रांमहान्गुणः ॥ त्रि० भू-
मिभवे ॥ तले ॥ अन्नमयभूमिकार्ये ॥
भूमेरपत्यम् । शिवादित्वादण् ॥
भूमौ भवति शैषिकीण् ॥ भूमेरिद-
म् । तस्येदमित्यण् ॥

भौमवारः । पुं० पश्यवाराद्याषष्ठा-
ध्यायम् ॥

भौमनः । पुं० विश्वकर्मणि ॥

भौमरत्नम् । न० प्रबाले ।

भौमावाद्या । स्त्री० गोसहस्रोतिवि-

भकुटी

ख्यातायाममायाम् यथा । अमा-
वास्यां भवेदारोयदिभूमिसुतस्य च ।
गोसहस्रफलंदद्यात्स्नानमात्रेण जा-
ह्नवीतिव्यासः ॥

भौमी । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या-
म् ॥

भौरिकः । पुं० कनकाध्यक्षे ॥ भूरि-
णि । सुवर्णेनियुक्तः । तत्रनियुक्त-
इति ठक् ॥

भ्रंशः । पुं० अधः पतने ॥

भ्रंसः । पुं० भ्रंशे ॥

भ्रकुंसः । पुं० स्त्रीविशधारिणि नर्त्त-
के । भ्रकुंसे ॥ पटपुटेति दण्डको-
क्तभाषार्थकुसिधातोश्चुरादिग्यन्ता-
देरच् । भ्रवाकुंसे भाषणमस्य । इ-
कोहस्त्रीङ्योगालवस्येति सूत्रे ० अ-
भ्रकुंसादीनामिति वार्त्तिकस्य अ-
कारेणेन विधीयत इति व्याख्याना-
न्तराद् ० भ्रकुंसः ॥

भ्रकुटिः । स्त्री० क्रोधादिना भ्रुवः कौ-
टिल्ये । भ्रकुट्याम् ॥ कुटिकौटि-
ल्ये । इगुपधात्किदिति ० इन् ।
भ्रुवाः कुटिः । इकोह्रस्वइत्यत्र ०
अभ्रकुंसादीनामिति वार्त्तिकेनाका-
रो विधीयते ॥

भ्रकुटी । स्त्री० भ्रकुटी । कुटेरिन्नन्ता-
त् ० कृदिकारादिति ङीष् ॥ भ्रुवाः
कुटी ॥ इकोह्रस्वइति सूत्रे ० अ-
भ्रकुंसादीनामिति वार्त्तिकस्य ०-

भ्रमः

अकारोनेनविधीयतइत्यर्थादकारः ॥
 भ्रमः । पुं० अस्त्रुनिर्गरे । प्राकारगृह
 भित्तिषुजलनिर्गमनजाले ॥ कुन्दा
 ख्यशिल्पियन्त्रे ॥ चरख० इ० भा०
 भ्रमणे । भ्रान्तौ । मिथ्याज्ञाने । मिथ्या
 मती । व्यसनहेती ॥ भाविनश्रवत्त्वस्य
 भोगोवर्द्धतामुत्तरोत्तरम् । भाविघ्नाः
 प्रतिबध्नन्तुधन्योस्माऽस्मादितिभ्रमः ॥
 भ्रमणम् । भ्रमुअनवस्थाने । भावे
 घञ् ॥ अद्यादावधस्थलस्योर्ध्वनिः
 सरणे ॥ भ्रमन्तिजलान्यनेन । हल
 स्येतिघञ् । नोदात्तोपदेशस्येति
 वृद्धाभावः ॥ देहेन्द्रियाद्यध्यासे ॥
 न्यायमते० भ्रमस्यनामान्तरमप्रमा ।
 भ्रमोद्विविधः । विपर्यासः ० सं-
 शयश्च । आद्योयथा । देहेआत्मबु-
 धिः ० शङ्कादौपीततामतिः ।
 सानिश्चयरूपा ॥ द्वितीयोयथा । किं
 खिन्नरोवा० स्याणुर्वेत्यादिवुद्धिः ।
 तस्यकारणम् । पित्तदूरत्वमोहभया
 दिनानाविधदोषः । यथा । अप्रमा
 चप्रमाचेतिज्ञानंद्विविधमुच्यते । त
 ऋण्ये तन्मतिर्यास्यादप्रमासादिरू-
 पिता ॥ तत्प्रपञ्चोविपर्यासः संश-
 योपिप्रकीर्तितः । आद्योदेहेआत्म-
 बुद्धिः शङ्कादौपीततामतिः ॥ भवे
 त्रिश्चयरूपासासंशयोथप्रदर्श्यते ।
 । किंखिन्नरोवास्याणुर्वेत्यादिवु-
 द्धिस्तुसंशयः ॥ तदभावांप्रकारा

भ्रमरच्छली

धीस्तत्प्रकारातुनिश्चयः । समं
 शयोभवेदाधीरेकवाभावभावयोः
 ॥ साधारणादिधर्मस्यज्ञानंसंशय
 कारणम् । दोषोऽप्रमायाजनकः
 प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वा
 दिरूपोदोषोनानाविधः स्मृतः ।
 इ० भा० प० ॥
 भ्रमणम् । न० अनवस्थितौ ॥ गमन
 विशेषे । पर्यटने ॥
 भ्रमणी । स्त्री० कारुण्डिकायाम् ।
 जलौकायाम् ॥ अधीशितुः क्रीडा
 व्यायाम् । अधीशितुः क्रीडादौ ॥
 भ्रमत्कुटी । स्त्री० तृणादिच्छवे ॥
 कावार्याम् । जङ्गमकुख्याम् ॥
 भ्रमरः । पुं० कीटविशेषे । मधुपे
 मधुव्रते । हिरफे । चञ्चरीके ॥ का-
 मुके ॥ वेधनग्रस्त्रे । वर्मा० इ०
 भा० ॥ भ्रमति । भ्रमु० । अतिरिक्तमि-
 भ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चिदित्यरः ॥
 भ्रमरकः । पुं० भृङ्गे । मधुलिङ्गि ॥
 गिरिके । बालमूषिके ॥ चूर्णके ॥
 अलके । ललाटलम्बितचूर्णकुन्तले
 ॥ जलभ्रमे ॥ भ्रमरइव । इवेप्रतिकृ-
 तावितिकन् ॥ भ्राम्यतिश । भ्रमु०
 अतिरिक्तमीत्यरः । स्वार्थेकन् ॥
 भ्रमरकीटः पुं० कीटान्तरे । कुत्ता-
 री० इ० भा० ॥
 भ्रमरच्छली । स्त्री० लताविशेषे । भृ-
 ङ्गाद्यायाम् ॥ भृङ्गच्छलीचकटुका

भ्रमरावली

तिक्तादीपनरोचनीति० रा० नि०
 भ्रमरप्रियः । पुं० धाराकदम्बे ॥
 भ्रमरमारी । स्त्री० मालवदेशप्रसिद्धपु
 ष्यवृक्षविशेषे । मांसपुष्पिकायाम् ॥
 भ्रमरविलसितम् । न० भ्रमरविलसिता
 याम् । स्त्री० नलीगः स्याद्भ्रमरविल
 सितम् ॥
 भ्रमरविलसिता । स्त्री० चिष्टपु ११
 कण्टः प्रभेदे ॥ यथा । मोगौनौगो
 भ्रमरविलसिता ॥ य० मुग्धमा
 नं परिहरनचिरात्तारुण्यन्ते सफल
 यतुहरिः । फुल्लावल्लीभ्रमरविलसि
 ताभावेशीभांकलयतिक्रिमुताम् ॥
 भ्रमरा । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम् ॥
 भ्रमरातिथिः । पुं० चम्पके ।
 भ्रमरानन्दः । पुं० वकुले ॥ अतिमुक्त
 के ॥ रक्ताम्लाने ॥
 भ्रमरालकः । पुं० भ्रमरके । कुरुले ।
 ललाटस्थितचूर्णकुन्तले ॥
 भ्रमरावलिका । स्त्री० भ्रमरावल्याम् ॥
 भ्रमरावली । स्त्री० अतिशर्करीप्रभेदे ॥
 भुजसङ्गतशङ्खमुवर्णलसद्वलया० कर
 पुष्पसुगन्धवतीरसनारुचिरा । कन
 कद्वयनूपुरचारुतराजयतिभ्रमराव-
 लिकाभुजगाधिपदुर्ललिता ॥ यथा
 । सखिसम्प्रतिकम्प्रतिमौ नमिदं वि
 हितम् । मदनेनधनुः सशरं मुकुरे
 निहितम् । नतिशालिनिक्लिवनमा
 लिनिमानकथा० रतिनायकशायक

भ्राजिष्णुः

दुः खमुपैतिवृथा ॥
 भ्रमरिका । स्त्री० बालानां क्रीडाविशे
 षे ॥ येनभूरपिभ्रमतीवभाति । भा
 जीमाजी० इ० भा० ॥
 भ्रमरी । स्त्री० भ्रमरयोषिति । भौरी०
 इ० भा० ॥ षट्पद्याम् ॥ जतुका
 याम् ॥ पुत्रदाल्याम् ॥ भ्रामर्याः स्थाने ॥
 भ्रमरेष्टः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भ्रमरेष्टा । स्त्री० भूमिजम्ब्वाम् ॥ भार्याम् ॥
 भ्रमरोत्सवा । स्त्री० साधव्यां लतायाम् ॥
 भ्रमासक्तः । पुं० शस्त्रमार्जके ॥
 भ्रमिः । स्त्री० भ्रमणे ॥ जलनिः
 सरणमार्गे ॥ यन्त्रविशेषे ॥ भ्रमण
 म् । भ्रमु० । इककृष्यादिभ्यः ॥
 भ्रमेः सम्प्रसारणश्चेतीन् । बाहु
 लकात् सम्प्रसारणाभावः ॥
 भ्रमितः । चि० घूर्णिते । भ्रमणं का
 रिते ॥
 भ्रमी । चि० भ्रमविशिष्टे ॥
 भ्रष्टः । चि० गलिते । च्युते । हस्ता
 दितः पतिते ॥ अर्थाद्भ्रष्टातीर्थ
 यात्रान्तुगच्छेत्सत्याद्भ्रष्टोरीरववै
 ब्रजेच्च । योगभ्रष्टः सत्यधृतिश्चग
 छेद्द्राज्याद्भ्रष्टोमृगयां वैब्रजेच्च ॥
 भ्राजः । पुं० कात्यायनप्रणीतेश्लोके ॥
 भ्राजानामश्लोकादिति महाभाष्यम् ॥
 भ्राजकम् । न० पिप्पे ॥
 भ्राजमानः । चि० दीप्यमाने ॥
 भ्राजिष्णुः । चि० अलङ्कारादिनादी

भ्रातृवल :

प्रियुक्ते ॥ दौमिशालिनि । विभा
जि ॥ भाजते । तच्छेत् । भाज
दीप्तौ । भुवश्चेतिचकारात् । भाज
रपिङ्गुश्च ॥ स्वप्रकाशचिद्रूपे ॥
भाता । पुं० सहोदरे ॥ भाजते० वि
भर्ति० वा । भाजू डुभृज्० । वा ।
नमृनेष्टृत्वष्टृहोत्पोटभ्रातृजामातृ
पितृदुहित । इतिसाधुः ।

भ्रातरौ । पुं० २०० सहोक्त्याभ्रातृभ
गिन्योः । भ्राताचस्वसाच । । भ्रा
तृपुत्रीस्वदुहितभ्यामित्येकशेषः
स्वसाचभ्राताचेतिवा ॥

भ्रातृकम् । त्रि० भ्रातुरागतेधनादौ
॥ ऋतृज् ॥ डीपि० भ्रातृकी ॥
भ्रातृयोग्ये ॥

भ्रातृजः । पुं० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृजातः
। पञ्चम्यामितिङः ॥

भ्रातृजा । स्त्री० भ्रातृपुत्र्याम् । भ्रात्री
यायाम् ॥ टाप् ॥

भ्रातृजाया । स्त्री० भ्रातृपत्न्याम् ।
प्रजावत्याम् ॥ भ्रातुः जाया ॥

भ्रातृपत्नी । स्त्री० प्रजावत्याम् ॥ भ्रा
ताप्रतिर्यस्याइतिविग्रहे० नित्यं स
पत्न्यादिष्विति० भ्रातृपतिशब्दस्य
नान्तादेशे० ऋन्नेभ्यइतिडीप् ॥

भ्रातृपुत्रः । पुं० भ्रातृजे ॥

भ्रातृभगिन्यौ । स्त्री० भ्रात्रीः ॥ भ्रा
ताचभगिनीच ॥

भ्रातृवलः । त्रि० भ्रातृमति ॥ भ्रा

भ्रान्तिदर्शनम्

ताऽस्यास्ति । अन्येभ्योपिदृश्यतद्व
ति० वलच् । संज्ञामित्यनुवृत्तेर्वल
इतिनदीर्घः ॥

भ्रातृव्यः । पुं० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातृ
रपत्यम् । भ्रातृव्यश्च ॥ शची ॥
व्यन्सपत्ने ॥

भ्रातृश्वशुरः । पुं० पतिज्येष्ठभ्रातृ
रि । जेठ० भाशुर० इ० भा० ॥

भ्रातृस्थानम् । न० सहोदरगृहे ॥ लग्ना
त्तृतीयभवने ॥ भ्रातृस्थानम् ॥

भ्रातृवीथः । पुं० भ्रातृजे ॥ भ्रातृरपत्य
म् । भ्रातृव्यश्चेति० चाच्छः ॥

भ्रान्तः । पुं० मत्तद्विषे ॥ राजधुस्त
रे ॥ न० भ्रमणे ॥ त्रि० भ्रमान्वि
ते ॥ भ्रान्तिमापन्ने ॥ अद्वितीयं-
ब्रह्मतत्त्वं न जानन्ति यदातदा । भ्रा
न्ता एवाखिलास्ते षां कमुक्तिः क्वह
वासुखम् ॥ भ्रमेः कर्त्तरि क्तः ।
अनुनासिकस्य किम्लोः कङिति०
इ० दीर्घः ॥

भ्रान्तिः । स्त्री० भ्रमे । मिथ्यामती
। अतस्मिन्तज्ज्ञाने ॥ युक्तिहीनप्र
काशत्वाद्भ्रान्तिर्न ह्यस्ति लक्षणम् ।
यदि स्यात्तज्ज्ञानं किञ्चिद्भ्रान्तिरेव न-
सिध्यति ॥ भ्रान्तिभाजिभवति क्ववि
वेकः ॥ भ्रमणे । अनवस्थितौ ॥
भ्रमणम् । भ्रम० । क्तिन् । अनुना
सिकस्येति दीर्घः ॥

भ्रान्तिदर्शनम् । न० अमाधनेसाधनत्व

भ्रामरः

बुद्धौ ॥ साधनेष्यसाधनत्वबुद्धौ ॥
भान्यादर्शनम् ॥ शुक्तिकायां रजत
वद्विपर्ययज्ञाने ॥

भ्रान्तिमान् । त्रि० भ्रान्तिविशिष्टे ॥
भ्रान्तिरस्यास्ति । मतुप् ॥ डोपि०
भ्रान्तिमती ॥ पुं० अलङ्कारविशेषे
॥ भ्रान्तिमानन्यसंवित्तत्तुल्यदर्श-
ने । तदिति० अन्यदप्राकरणिकं नि-
र्दिश्यते० तेन समानमर्थ्यादिह प्रा-
करणिकमाश्रीयते । तस्य तथा वि-
धेयदृष्टौ सत्यां यदप्राकरणिकतया-
संवेदनम्० स भ्रान्तिमान् । न धैषरू-
पकमप्रथमातिशयोक्तिर्वा० तत्र वस्तु-
तो भ्रमस्याभावात् । इह चार्थानुगम-
नेन संज्ञायाः प्रवृत्तिस्तस्य स्पष्टमेव
प्रतिपन्नत्वात् । उदाहरणम् । कपा-
लं मार्जारः पयद्वतिकरात्ने दिशशि-
नस्तुरुच्छिद्रप्रोतान्विसमितिकरी
सङ्कलयति । रतान्ते तल्पस्थान् हरति
वनिताप्यं शुक्रमिति प्रभामत्तश्चन्द्रो
जगदिदमहो विप्रवयति ॥

भ्रान्तिहरः । पुं० सन्निधि ॥ त्रि०
भ्रमनाशके ॥

भ्रामकः । पुं० जम्बुके । फेरी ॥
धूर्त्ते ॥ सूर्यावर्त्ते ॥ अश्मप्रभेदे ।
चुम्बक० इ० भा० प्र० ॥ त्रि० भ्र-
मजनके ॥

भ्रामरः । पुं० चुम्बक० इ० प्र० पा-
षाणे । भ्रामके ॥ न० शुक्लवर्णस्य

भ्रुकुंसः

धुनि ॥ भ्रमरैः कृतम् । क्षुद्राभ्रम-
रेत्यादिनाऽञ् ॥ किञ्चित्सूक्ष्मैः प्र-
सिद्धेभ्यः षट्पदेभ्यो लिभिश्चितम्
। निर्मलं स्फटिकाभं यत्तन्मधुभ्राम-
रं स्मृतम् ॥ भ्रामरं रक्तपित्तघ्नं मूत्र-
जाडाकरं गुरु । स्वादुपाकमभिष्य-
न्दि विशिषात्पिच्छिलं हिमम् ॥ रत-
बभ्रान्तरे ॥ यथा । तत्कटिं समधि-
रुद्धवत्तमः स्याद्दृषादिपशुसंस्थि-
तिस्थितः । चक्रवद्भ्रमतिकुञ्चित-
त्रिको भ्रामरं निगदितं समुद्धतम् ॥
नृत्यविशेषे । रासे । मण्डलनृत्ये
। हल्लोसे ॥ त्रि० भ्रमरसम्बन्धिनि ॥
अण् ॥

भ्रामरौ । त्रि० अपस्मारिणि ॥ इति
कुल्लूकभट्टः ॥

भ्रामरो । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

भ्रामितः । त्रि० आघूर्णिते ॥

भ्राष्ट्रः । पुं० भर्जनपात्रे । अम्बरीषे ।
भडसां० इ० भाड० इ० भा० ॥
भृज्ज्यतेऽत्र । भृसजपाके । भृसजि-
गमिनमिह निविश्य शान्तं विद्वेति० घृ-
न्० वृद्धिश्च ॥

भ्रियमाणः । पुं० पोष्यमाणे ॥

भ्रुकुंसः । पुं० भ्रुकुंसे ॥ भ्रुकुंसे । स्त्री
वेशधारिणि नर्त्तके । नर्त्तनिआ०
इ० भा० ॥ भ्रुवाकुंसोभाषणमस्य
। इकोह्रस्वोऽङ्योगालवस्य तिसूत्रे०
इयंङुवडभाविनाम व्ययानाच्चेति

भ्रूकुटि :

वक्तव्यमितिनिषेधोत्तरपठितेन ।
अभ्रुकुंसादीनामिति वक्तव्यमिति
वार्त्तिकेन तन्निषेधाद्ध्रस्वः ॥ एवं
भ्रूकुटिशब्दे पिबोध्यम् ॥

भ्रूकुटिः । स्त्री० भ्रूकुटौ । भ्रूकुट्या
म् । क्रोधादिनाललाटतङ्कीचने ॥

कुटे रिगुपधात्किदित्तीन् । भ्रूवोः
कुटिः । भ्रूकुंसत्प्रक्रिया ॥

भ्रूकुटौ । स्त्री० भ्रूकुटौ । भ्रूवोः
कौटिल्ये ॥ कुटे रिगुपधादित्तीन् ।
कृदिकारादितिङीष् । भ्रूवोः
कुटौ ॥ अभ्रुकुंसादीनामिति वा
र्त्तिकाद्ध्रस्वः ॥

भ्रूः । स्त्री० नेत्रोपरिभागस्थरोमराज्यां
चिक्त्रिकायाम् । भ्रू० इ० भा० ॥
भ्रूमु० । भ्रूमेष्टुः । टिलोपः ॥ यद्वा ।
भ्रूमति । भ्रूमचलने । भ्रूमेष्टुः
॥ यद्वा । भ्रूम्यति । क्तिप् । जङ्
मादीनामिति० गमः क्वाचित्थत्र
वार्त्तिकेन० मलोपजङ्च्वादेशः ॥

भ्रूकुंसः । पुं० भ्रूकुंसे । भ्रूकुंसे
। नचनिजा० इ० भा० ॥ भाषणा
र्थकचुरादिगुण्णत्वात्कुंसेरेरच् ।
भ्रूवाकुंसीभाषणमस्य । इकोऽङ्गस्त्वो
ऽङ्गो गालवस्थे तिसूत्रे० इयङ्० वङ्
भाविनाम० यानाञ्चनेति वार्त्तिका
द्ध्रस्वः निषेधः ॥

भ्रूकुटिः । स्त्री० भ्रूकुट्याम् ॥ भ्रूवोः
कुटिः इयङ्० वङ्० भाविनामिति

भ्रूणहृत्यम्

निषेधाद्ध्रस्वो न भवति ॥

भ्रूकुटौ । स्त्री० भ्रूकुट्याम् । भ्रूकुटौ
॥ कुटे रिगुपधादित्तीन् । कृदिका
रादितिङीष् । भ्रूवोः कुटौ ।
इयङ्० वङ्० भाविनामितिङ्गस्व नि
षेधः ॥

भ्रूणः । पुं० स्त्रीगर्भे । उदरस्थजन्तौ
॥ डिभे । अर्भके । गर्भिण्याम्
॥ श्रोत्रियद्विजे ॥ भ्रूण्यते । भ्रूण
आशाविशङ्कयोः । घञ् ॥

भ्रूणहत्या । स्त्री० गर्भस्थबालकहन्
ने ॥ यथा । त्रिविबाहं कृतं ये न न करो
ति चतुर्थकम् । कुलानि पातयेत्स
प्रभ्रूणहत्याव्रतश्चरेत् ॥

भ्रूणहा । त्रि० गर्भस्थबालकहन्तरि
॥ भ्रूणं हतवान् । हन० । ब्रह्म
भ्रूणहर्त्रे षक्तिप् ॥ ब्रह्महणि ॥
भ्रूणहा० वरिष्ठब्राह्मणहन्तोच्यत
इति व्याख्यानात् ॥

भ्रूभङ्गः । पुं० भ्रूविच्छीपे । भ्रूवः
कौटिल्ये ॥ भ्रूवोभङ्गः ॥

भ्रूषः । पुं० अधः पाते । यद्योचि
तात्० भ्रूषे ॥ भ्रूषणम् । भ्रूषृच
लने । घञ् ॥ चलने ॥

भ्रूषणम् । न० चलने ॥

भ्रूणहृत्यम् । न० भ्रूणघ्नोभावे ॥
घ्यञ् । दाण्डिनायनेति निपातना
त्कारादेशः ॥

मकरन्द :

मः । पुं० मकारे ॥ यमे ॥ समये ॥
विषे ॥ मधुसूदने ॥ चन्द्रशेखरे
। शम्भौ ॥ ब्रह्मणि ॥ चन्द्रमसि ॥
मन्त्रे ॥ मङ्गले ॥ त्रिगुरौ ॥ ॐ ॥
मंहिष्ठः । त्रि० महनीये । पूजनी
ये ॥

मकरः । पुं० नक्रे । यादः प्रभेदे
। मगर० इतिभाषाप्रसिद्धे ० भ
षाणांमध्ये भगवद्विभूतौ ॥ निधि
प्रभेदे ॥ दशमराशौ । आकीर्णे
॥ कृष्णाति । कृष्टिंसायाम् । पचा
द्यच् । मनुष्याणांकरः । पृषोदरा
दिः ॥ यद्वा । मङ्गते । मकिमण्ड
ने । अच् । आगमशास्त्रस्यानित्य
त्वाननुम् । मकराति । रादाने
। आतोनुपेतिकः ॥ दर्पणेऽप्यु
क्तः सारस्वतकोषे ॥ अर्हद्भु
जं ॥

मकरकुण्डलम् । न० मकराकृतिक-
र्णाभरणे ॥

मकरकेतनः । पुं० कामदेवे ॥ मकरः
केतनं यस्य सः ॥

मकरध्वजः । पुं० कादपं । अनङ्गे ॥
मकरोनक्रोध्वजोयस्यसः ॥ रससि
न्दूरविशेषे । चन्द्रोदये ॥ तल्लकर
णप्रकारोन्यत्ररसेन्द्रचिन्तामणौ ॥

मकरन्दः । पुं० पुष्परसे ॥ मकरमपि
दाति० कामजनकत्वात् । दाअवख
ण्डने । आतोनुपेतिकः । पृषोद-

मकुटम्

रादिः ॥ यद्वा । मकरमप्यन्दति ।
अदिवन्धने । कर्मण्यण् । शकन्
धादिः ॥ कुन्दपुष्पवृक्षे ॥ न० कि
ञ्जल्के ॥

मकरमुखी । स्त्री० प्रणाल्याम् । पथं
सः पदव्याम् ॥

मकरन्दवती । स्त्री० कृष्णवन्तायाम् ।
पाटलापुष्पे ॥ मधुविशिष्टायाम् ॥

मकरव्यूहः । पुं० मकराकृतवत्सै
न्यविन्यासे ॥ वराहव्यूहविपर्यये-
णमकरव्यूहोभवति । तेनाऽग्रे पञ्चा
च्चोभयत्रभयेसतिगच्छेत् ॥

मकराकरः । पुं० समुद्रे ॥ मकराणा
माकरः ॥

मकराकारः । पुं० महाकरञ्जे । प-
ङ्गव्ये ॥

मकराङ्कः । पुं० समुद्रे ॥ कामदेवे ॥

मकराधिपः । पुं० शनिग्रहे ॥ मकर
स्थराशिविशेषस्य अधिपः ॥

मकरालयः । पुं० अश्वी ॥ मकराणां
मकरोपलक्षितानां जलजन्तूनामा-
लयः ॥

मकरी । पुं० समुद्रे ॥ मकराः सन्त्य
स्मिन् । अतद्वनिठनाविति० इ-
निः ॥

मकुटम् । न० मुकुटे । किरौटे ॥ म
ङ्गतेऽनेनवा । मकि० । बाहुलका
दुटः । आगमशास्त्रस्यानित्यात्त्वन्न-
नुम् ॥

मकेश्वर :

मकुतिः । स्त्री० शूद्रशासने ॥

मकुरः । पुं० मुकुरे । दर्प ॥ वकु-
लद्रुमे ॥ कुलालदण्डे । कोरके ॥
मङ्कते । मकि० । मकुरदट्टरावि-
तिसाधुः ॥

मकुलः । पुं० न० मुकुले ॥ वकुलद्रु-
मे ॥

मकुष्ठः । पुं० वनमुद्गे । मौठ० इ० प्र०
ब्रीहिविशेषे ॥ मकुष्ठोवातलोया-
हीकफपित्तहृगोलघुः । वांतिजि-
न्मधुरः पाकेकृमिकृञ्चूरनाशनः ॥
त्रि० मंथरे ॥

मकुष्ठकः । पुं० वनमुद्गे । मयुष्ठके ।
मकुष्ठे ॥ मङ्कते० मङ्क्यतेवा । म-
कि० । बाहुलकादुर्नुमभावश्च ।
तिष्ठति । षा० । कुन् । मकुश्चा-
सौस्थकश्च । पूर्वपदादितिषः ॥

मकुलकः । पुं० मुकुलके । लघु-
दल्यामोषधौ ॥ मङ्कते । मकि० ।
खर्जपिञ्जादिभ्यञ्जरोलचाविति०-
पिञ्जादिच्चाटूलच् । स्वार्थेकन् ॥

मकुलः । पुं० शूलरोगविशेषे ॥ य-
था । सूतायाहृच्छिरोवस्तिशूलमक-
लसञ्ज्ञितम् । यवचारपिवेत्तत्र-
मस्तुनोऽप्योदकेनवा ।

मक्का । स्त्री० खुराशानाभिधेदेशे ॥

मकुलम् । न० शिलाजतुनि ॥

मकेशः । पुं०) खुराशानदेशस्थे

मकेश्वरः । पुं०) शिवे ॥

मखानम्

मकोलः । पुं० शिलाधातौ । मितौ
पले । मकोल० खडियामाटी० गो-
लू० इ० भा० ॥

मचः । पुं० खदोषाच्छादने ॥

मचवीर्यः । पुं० पियालवृक्षे ॥

मचिका । स्त्री० कीटविशेषे । ग-
न्धलोलुपायाम् । वमनीयायाम्

। मक्खी० इ० भा० । मशति ।

मशगर्दरोषकतेच । हनिमशिभ्यां

सिकन् ॥ मचतिवा । मचरोषस-

ङ्घाते । कुन्० गवुल्वा ॥

मचिकामलम् । न० सिकथके ॥

मचीका । स्त्री० मचिकायाम् ॥

मखः । पुं० यज्ञे ॥ मखन्तिदेवाश्चत्र

अनेनवा । मखहेतौ । हलश्चेति०

घञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नट्टाहिः ॥

यद्वाकचिदपवादविषयेषु त्सर्गाभि-

निविशते० इतिघञ्विषयेपिपुंसी

तिघः ॥ यद्वा । मच्यते । मह० ।

नहर्हलोपश्च० महेशे तिस्रः हलोपश्च०

मखवाता । पुं० श्रीरामचन्द्र ॥ मखा-

नांवाता ॥

मखवह्निः । पुं० प्रणीति । यज्ञाग्नौ ॥

मखानलः । पुं० महावीरे । यज्ञा-

ग्नौ ॥

मखान्नम् । न० पद्मबीजाभि । पानी-

यफल । मखाना० इ० भा० ॥

मखान्नपद्मबीजस्यगुणैस्तुल्यंविनि-

र्दिशत् ॥

मघ :

मखासुहृत् । पुं० शिवे । मखस्यदत्त
यज्ञस्यसुहृत्०शत्रुः ॥

मगणः । पुं० त्रिगुरौ०SSS: ॥

मगधः । पुं० बन्दिनि ॥ मागधे ।
वंशपरम्पराशंसके ॥ मगध्याति०या
चते । मगधपरिवेष्टने । कण्डादिर्यं
गन्तः । अच् । यस्यहलवृत्तियलोपः
॥ मगधाः पुं०भूम्नि० कौकटदेशे
॥ यथा । व्यासेश्वरंसमारभ्यतप्तकु
ण्डान्तकंशिवे । मगधाख्योभङ्गादेशो
यात्रायांनहिदुष्यति ॥ दक्षोत्तरक्र
मेणैवक्रमात्कौकटमामघौ ॥ मगधा
नांनिवासोजनपदः ० मगधाः ।
निवासेऽणोजनपदेलुप् । लुपियुक्त
बह्वावः ॥

मगधा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥

मगधेश्वरः । पुं० जरासन्धनृपे । म
गधदेशाधिपमात्रे ॥ मगधानांदेश
विशेषाणामीश्वरः ॥

मगधोद्भवः । त्रि० मगधदेशजाते ॥

मगधोद्भवा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥ मग
धोउद्भवीयस्य ॥

मग्नः । त्रि० जलान्तः प्रविष्टे । आ
मुते । स्नाते ॥ मज्जति । टुमस्त्वो
शुद्धौ । क्तः । ओदितश्चेति०निष्ठा
नत्वम् । तस्यासिद्धत्वात्०स्कोरिति
सलोपः । चोः कुः ॥

मघः । पुं० द्वीपान्तरे ॥ देशान्तरे । म
ग्नामकस्त्रेच्छस्थाने ॥ न० पुष्प

मङ्कुर :

विशेषे ॥

मघवा । पुं० इन्द्रे । शक्त्रे ॥ मघ्यतेपू
ज्यते । महपूजायाम् । श्वन्नचन
पूषन्ग्रीहन्नित्यादिना०कनिन्कवि
रितिमनोरमायांस्पुटम् ॥ निपा
तनात्०ह्रस्वघोषुगागमस्य । मघवा
नौ०मघवान् ॥ मघवाबहुलमिति
मितिच्चादेशपक्षेतु० मघवान्मघ
वन्तौ० मघवन्तः ० इत्यादिवो
ध्यम् ॥ जिनानांद्वादशचक्रवर्त्त्यन्त
र्गतचक्रवर्त्तिविशेषे ॥

मघवती । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मघा । स्त्री० दशमनक्षत्रे ॥ अत्रजात
स्यफलंयथा । कठोरचित्तः पितृमातृ
भक्तस्त्रीत्रस्रभावस्त्वनवद्यविद्यः चे
ज्जन्मभयस्यमघाऽनघः स्यान्मतिः
सदारातिविनाशदक्षा ॥ बहुवचना
न्तोष्यदंष्ट्र्यते ॥ यथा नबोदकेनवा
न्नेचगृहप्रच्छादनेतथा । पितरः स्पृ
हयन्त्यन्नमष्टकामुमघासुचेति ॥ म
घायांपिण्डदानेनज्येष्ठपुत्रोविनश्य
तीत्येकवचनान्तोपि ॥ औषधविशे
षे ॥

मघाभवः । पुं० शुक्रायहे ॥

मघाभूः । पुं० शुक्रचार्ये ॥

मघी स्त्री० धान्यविशेषे ।

मघोनी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मङ्कुरः । पुं० दर्पणे । मुकुरे । मङ्कते
मकि० । बाहुलकादुरच् ॥

मङ्गल :

मङ्गलः । त्रि० शठे ॥ मङ्गलः । कि०
। वङ्क्रादिच्चात्साधुः ॥

मङ्गलम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
हारावली ॥

मङ्गलु । अ० शीघ्रे ॥ भृशार्थे ॥ म-
ज्जति । टुमम्जोशुद्धौ । बाहुलका
त्सुः । मसजिनशोरितिनुम् । स्त्री
रितिसलोपः ॥

मङ्गलम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
चिकाण्डशेषः ॥

मङ्गलः । पुं० नौमस्तके ॥ मङ्गति । म-
गिसर्पणे । पचाद्यच् ॥

मङ्गलः । पुं० अङ्गारके । कुजे । तृती
यग्रहे ॥ अस्यवारजातस्यफलं यथा ।
उग्रः प्रतापीक्षितिपोलमन्त्रोरणप्रि
योषक्रवचाः सरोषः । सत्वान्वि-
तः शूरगणप्रणेताकुजस्यवारप्रभ-
वोमनुष्यः ॥ न० कल्याणे ॥ सर्वा-
र्थरक्षणे ॥ अगर्हिताभिप्रतार्थसि-
द्धौ ॥ यत्खलु क्रियमाणमेवमनः
प्रह्लादनं समीहितसाधनञ्चतन्मङ्ग-
लमुच्यतइतिव्याख्याकाराः ॥ आ-
शोर्नमस्क्रियावस्तुनिर्देशोवापित
न्मखमिच्छालङ्कारिकोक्तेः काव्या
दिमुखे क्रियमाणे ॥ यथाहभगवा-
न्भाष्यकारः । मङ्गलादीनिमङ्गल
मध्यानिमङ्गलान्तानिशास्त्राणिप्रथ-
न्ते वीरपुरुषाण्यायुष्मत्पुरुषाणिच-
भवन्तिअध्येतारश्चप्रवक्तारोभवन्ती-

मङ्गलशायः

तिमङ्गलानुष्ठानप्रयोजनानि ॥ प्रश-
स्ताचरणं निच्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।
एतद्विमङ्गलं प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शि-
भिः ॥ लोकेऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ-
ब्राह्मणोगौर्हुताशनः । हिरण्यं स-
पिरादित्यचापोराजातथाष्टमः ॥
एतानिसततं पश्येन्नोचेदध्यादिना
यजेत् । प्रदक्षिणन्तुकुर्वीततथाचा-
युर्नहीयते ॥ अपिच । रोचनं चन्द-
नं हेममृदङ्गदर्पणं मणिम् । गुरुम-
ग्निं तथासूर्यं प्रातः पश्येत्सदाबु-
धः ॥ मङ्गति० दुरदृष्टमनेन । मणि
सर्पणे ॥ गतीवा । मङ्गलच ॥ अ-
शुभानिनिराचरेत्तनोतिशुभसन्तति-
म् । स्मृतिमार्चयत्पुंसां ब्रह्मत-
न्मङ्गलं विदरतिविष्णुपुराणम् ॥
त्रि० कल्याणवर्ति ॥

मङ्गलगृहम् । न० मेघराशौ ॥ वृश्चि-
कराशौ ॥ मङ्गलस्यतृतीयग्रहस्यग-
हम् ॥

मङ्गलचण्डिका । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
मङ्गलचण्डी । स्त्री०) यथा । प्रधा-
नांशस्वरूपाचदेवीमङ्गलचण्डिका
। प्रकृतेर्मुखसम्भूतासर्वमङ्गल-
दासदा ॥ सृष्टौमङ्गलरूपाचसंहा-
रेकोपरूपिणी । तेनमङ्गलचण्डी
सापण्डितैः परिकीर्तितेतिभागव-
तम् ॥

मङ्गलशायः । पुं० पञ्चवर्चे ॥

मङ्गल्यः

मङ्गलपाठकः । पुं० स्तुतिपाठके ।
वन्दिनि ॥

मङ्गलप्रदा । पुं० दुर्गायाम् ॥ हरि-
द्रायामितिकश्चित् ॥ त्रि० मङ्गल-
दातरि ॥

मङ्गलप्रस्थः । पुं० भारतवर्षस्य पर्व-
तान्तरे ॥

मङ्गलमालिका । स्त्री० सजोभेदे ॥
मङ्गलायामालिका ॥

मङ्गला । स्त्री० उमायाम् । कात्या-
यन्याम् ॥ गयायामङ्गलास्मृते-
ति देवीगीता ॥ सितदूर्वायाम् ॥
साध्याम् ॥ करञ्जभेदे ॥ हरिद्रा-
याम् ॥ नीलदूर्वायाम् ॥ वृत्ताह-
न्मातृविशेषे ।

मङ्गलागुरु । न० अगुरुचतुष्टयान्त-
र्गतागुरुविशेषे ॥ यथा । मङ्ग-
ल्यामल्लिकागन्धामङ्गनागुरुवाच-
काः । मङ्गल्यागुरुणिशिराग-
न्धाल्यायोगवाहिका ॥

मङ्गलाचरणम् । न० ग्रन्थाद्वारम्भे
मङ्गलकरणे ॥ मङ्गलाचरण-
शिष्टाचारात्फलदर्शनाच्छ्रुतितत्त्वा-
वश्यं कर्तव्यमित्याहुर्व्याख्याकाराः ॥

मङ्गलारुहा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

मङ्गलिकाकोरणम् । न० असादृश्य-
कथायाम् ॥

मङ्गल्यः । पुं० चायमाणायाम् ॥ अ-
श्वत्थे ॥ विल्वे ॥ मसूरके जीरे

मचर्चिका

के । नारिकेले ॥ कपित्थे ॥ री-
ठाकरञ्जे ॥ न० दध्नि ॥ चन्दने
॥ मङ्गलागुरुणि ॥ सिन्दूरे ॥
स्वर्णे ॥ त्रि० शिवकरे ॥ रुचिरे
॥ साधौ ॥ मङ्गलिसाधुः । तत्र
साधुरितियत् ॥

मङ्गल्यकः । पुं० मसूरे ॥ स्वार्थे
कन् ॥

मङ्गल्यकुसुमा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम्
॥ मङ्गल्यानिकुसुमान्यस्याः ॥

मङ्गल्यनामधेया । स्त्री० जौवन्त्याम्
। शाक्ये षायाम् ॥

मङ्गल्या । स्त्री० मल्लिगन्धगुरुणि ॥

शम्याम् ॥ अधः पुष्प्याम् ॥ मि-

स्याम् ॥ शुक्लवचायाम् ॥ रोचना-

याम् । प्रियङ्ग्वाम् ॥ शङ्खपुष्-

प्याम् । माषपर्ण्याम् ॥ जीवन्त्या-

म् ॥ ऋद्धिनामौषधी ॥ वचाया-

म् ॥ हरिद्रायाम् ॥ चीडायाम् ॥

दूर्वायाम् ॥ मङ्गलिसाधुः । त-

त्रसाधुरितियत् ॥ गौर्याम् । शि-

वायाम् । भवान्याम् ॥ शोभना-

निचये षानियादेवीददते हरे । भ-

क्तानामार्त्तिहरणीमङ्गल्याते नसा-

स्मृता ॥

मङ्गिनी । स्त्री० नावि । नौकाया-

म् ॥

मचर्चिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मंश-

भुञ्चर्चति । चर्चमध्ययने । ख-

मज्जसमुद्भवम्

ल् ॥ यथा । प्रशस्त्रोत्राङ्गणः ।
 ब्राह्मणमचर्चिकारूढिशब्दत्वात् ।
 प्रशंसावचनैश्चेतिसमासः ॥
 मज्जः । पुं० मत्स्ये ॥
 मज्जका । स्त्री० मज्जायाम् ॥ मज्ज
 वस्वार्थेकः ॥
 मज्जकृत् । न० अस्थिनि ॥
 मज्जा । पुं० वृक्षसारे । वृक्षादेरुत्तम
 स्थिरभागे ॥ फलमज्जगुणायथा ।
 यस्ययस्यफलस्यैववीर्यंभवतियादृ
 शम् । तस्यतस्यैववीर्येणमज्जान
 मपिनिर्दिशेत् ॥ अस्थिमध्यगते
 धातौ । अस्थिसारे ॥ मज्जस्वरूप
 माह । अस्थियत्स्वामिनापक्रांत
 स्यसारोद्वेघनः । यः स्वेदवत्
 पृथग्भूतः समज्जेत्यभिधीयते ॥
 स्थानन्तु । स्थूलास्थिषु विशेषेण
 मज्जात्त्वभ्यन्तरेस्थितः । इति ॥
 अस्थगुणायथा । बलशुक्ररसश्लेष्म
 भेदीमज्जविवर्द्धनः । मज्जाविशे
 षतोऽस्थिनाञ्चबलकृत्स्नैर्हृगेहितः
 ॥ मज्जत्यस्थिषु । टुमस्जोशुबौ
 । श्वन्नृचिन्नितिसाधुः ॥ शिरोस्थि
 मध्यपिण्डितस्नेहे । मस्तिष्के ॥
 मज्जनम् । न० स्नाने ॥ मज्जत्यनेन ।
 टुमस्जो० । बहुलमन्यत्रापीति
 युच् ॥ मज्जायामिति शब्दचान्द्रि
 का ॥

मज्जसमुद्भवम् । न० बीजे । शुक्रे ।

मज्जरा

मज्जसम्भवः । पुं० शुक्रे ॥
 मज्जा । स्त्री० वृक्षसारे । अस्थिगत
 धातौ ॥ मज्जतेः पचाद्यजन्ताट्
 टाप् । मज्जीक्तामज्जयासर्हति
 द्विरूपः ॥
 मज्जजः । पुं० भूमिधगुग्गुली ॥
 मज्जारसः । पुं० शुक्रे ॥
 मज्जासारम् । न० जातीफलं ॥
 मज्जिका । स्त्री० मज्जकायाम् ।
 मज्जः । पुं० खट्वायाम् ॥ कर्णवंशे
 । मांचा० मांजा० इ० भो० । उच्चम
 गडपविशेषे ॥ दोलायमानं गोवि
 न्दं मज्जस्थं मधुसूदनम् । रथस्थं वा
 मनं दृष्ट्वा पुनर्जन्मनविद्यते इति
 पुराणम् ॥ मज्जते । मच्चिधारणो
 च्छायपूजनेषु । पचाद्यच् ॥
 मज्जकः । पुं० इन्द्रकोषे । उच्चमगड
 पे ॥ खट्वायाम् ॥
 मज्जकाश्रयः । पुं० मत्कुण्डे ॥
 मज्जमगडपः । पुं० शस्यरत्नार्थकुटीरे
 । कुद्रङ्गे ॥
 मज्जिका । स्त्री० आसङ्गायाम् ॥
 मज्जरः । पुं० वल्लरौ ॥ मुक्तायाम् ॥
 तिलकद्रुमे ॥ वल्ल्याम् । लतायाम् ॥
 मज्जरिः । स्त्री० वल्लर्याम् ॥ मज्जुत्वं
 मृच्छति । ऋगती । अचङ्कः । शक
 भ्वादिः ॥
 मज्जरो । स्त्री० तिलकद्रुमे ॥ स्थूलमुक्ता
 याम् ॥ वल्लरौ ॥ तुलस्यामृडौ ॥

मञ्जु गमना

ष् ॥

मञ्जुरौनञ्च : । पुं० वेतसवृक्षे ॥

मञ्जु । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मंजि : । पुं० मंजर्याम् ॥

मञ्जिका । स्त्री० वारमुन्दर्याम् । वे-
श्यायाम् ॥

मञ्जिफला । स्त्री० कंदल्याम् ॥

मञ्जिष्ठा । स्त्री० विकसायाम् । जिङ्

ग्याम् । समङ्गायाम् । मञ्जीठ०

इ० भा० प्र० औषधी ॥ मञ्जिष्ठा

मधुरातिक्ताकषायस्वर्णवर्णकृत् ।

गुरुगुणाविषश्लेष्मशोथयोन्यक्षिकण

रुक् । रक्तातीसारकुष्ठस्रविसर्पव्र

णमेहनुत् ॥ मञ्जौशोभनेवर्णतिष्ठ

ति ॥ ष्ठा० । सुपिस्थद्रतिकः । अ

स्वास्वेतिषत्वम् ॥ यद्वा । अतिशा

यनेतमविष्ठनी ॥

मञ्जौ । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मञ्जौरः । पुं० मन्थानदण्डरज्जुबन्ध-

नार्थस्तम्भे । कुठरे ॥ पुं० न० नूपु

रे ॥ मञ्जति । मञ्जिध्वनौ० सौत्रः ।

वाहुलकादीरन् ॥ गुर्वक्षरे० ऽ, ॥

मञ्जरीरा । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥

मञ्जुः । त्रि० मनोज्ञे ॥ मञ्ज्यते ।

मञ्जि० । वाहुलकाद् ॥

मञ्जुकेशी । पुं० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० म-

नोज्ञचिकुरविशिष्टे ॥

मञ्जुकेशी । स्त्री० स्वर्गवेश्याभेदे ॥

मञ्जु गमना । स्त्री० हंस्याम् ॥ त्रि०

मञ्जुश्रीः

सुन्दरगामिनि ॥

मञ्जुघोषः । पुं० शिवे ॥ उपास्यदेव

ताविशेषे ॥ पूर्वजिने ॥ बुद्धानां

देवताभेदे ॥ मञ्जुः । घोषः शब्दो

ऽस्य ॥ शोभनशब्दे ॥ त्रि० शो

भनशब्दवति ॥

मञ्जुपाठकः । पुं० शुक्रे । कीरे ॥

त्रि० सुन्दरपाठकर्तारि ॥

मञ्जुप्राणः । पुं० ब्रह्मणि ॥

मञ्जुभद्रः । पुं० पूर्वजिनविशेषे ॥

ज्ञानदर्पणे । मञ्जुघोषे ॥ शिवे ॥

मञ्जुभाषिणी । स्त्री० अतिजगतीकृ

न्दः प्रभेदे ॥ यथा । सजसाजगौ-

चयदिमञ्जुभाषिणी ॥ असृतोन्मि

शीतलकरेणलालयंस्तनुकान्तिरोचि

तविलोचनोहरे नियतंकलानिधि

रसीतिवल्लबीमुदमच्युते व्यधितम

ञ्जुभाषिणी ॥ सुनन्दिनीतिशम्भौ ॥

मञ्जुमणिः । पुं० पुष्परागे । पोख

राज० इ० भा० ॥

मञ्जुलः । पुं० जलरङ्गी ॥ न०

जलाञ्चले । शैवाले ॥ निकुंजे ॥

त्रि० मञ्जौ ॥ मञ्जु० मञ्जु

त्वंलाति । ला० । कः ॥ मञ्जु

मञ्जुत्वमस्त्यस्मास्मिन्वा । सिद्धा

दित्वाञ्च ॥

मञ्जुवक्त्रः । त्रि० सौम्यावनयुक्ते ॥

मञ्जुवाक् । त्रि० मधुरवचने ॥

मञ्जुश्रीः । पुं० मञ्जुघोषे ॥ म-

मठ :

ज्जुर्मनोज्ञाश्चर्यस्य ॥
 मञ्जुषा । स्त्री० मञ्जुषायाम् । पि
 टके ।
 मञ्जुषा । स्त्री० पिटके । दावादिनि
 र्मितपेटके ॥ पाषाणे । प्रस्तरे ॥
 मञ्जुषायाम् ॥ हिराद्यादिनिचे
 पाधारे ॥ मञ्जुषाववा । टुमस्जो
 मस्जेनुं मूचेत्थूपन् ॥
 मठची । स्त्री० मर्दनहेतुभूतेपाषाणवृ
 ट्टादौ ॥ अशन्याम् ॥
 मठस्फटिः । पुं० दर्पारम्भौ ॥
 मठकम् । न० गृहमस्तके ॥
 मठः । पुं० छात्रादिनिलये ॥ मठन्ते
 अत्र । मठमदनिवासयोः हलश्चे
 तिषञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥
 यद्वा । मठतिनिवासयति । पचाद्य
 च् ॥ मांठ० इतिख्यातेपक्वान्नविशे
 षे ॥ यथा । समितामर्दयेदाज्यैर्ज
 लेनापिचसन्नयेत् । तस्यास्तुवटकं कृ
 त्वापचेत्सर्पिषिनीरसम् ॥ एलाल
 वङ्गकपूरमरिचाद्यैरलङ्कृते । म
 ज्जयित्वासितापोकेततस्तच्चसमुद्धरे
 त् ॥ अयंप्रकारः संसिद्धोमठद्रव्य-
 भिधीयते ॥ मठस्तुवहणोवृष्योवल्यः
 सुमधुरोगुरुः । पित्तानिलहरोरुच्यो
 दीप्ताग्नीनांसुपूजितः । समिता
 शर्करासर्पिर्निर्मिताअपरेप्रिये । प्र
 काराअमुनातुल्यास्ते पिचैतद्गुणाः
 स्मृताः ॥

मणिकर्णिकेश्वरः

मठरः । पुं० मुनिविशेषे ॥ शौगडे ॥
 मन्यते । मनज्जाने । मनुतेवा ।
 मनुअवबोधनेवा । वचिमनिभ्यां
 किञ्चेतिअरठोन्तादेशस्य ॥
 मडकः । पुं० मडुवा० इ० प्र० शस्ये
 मड्डुः । पुं० बाद्यप्रभेदे मञ्जति०
 मञ्जन्तिशब्दाच्चवा । टुमस्जोश्च
 दौ ॥ भृशशैतुचरित्तरितनिधनि
 मिमस्जिभ्यउः । पृषीदरादिः ॥
 उमकरेवमहान्मड्डुद्रव्यच्यते ॥
 चुचुक० इ० गौडेपुयस्यप्रासिद्धिः ॥
 मड्डुकः । पुं० मड्डुवाद्ये ॥ स्वार्ये
 कः ॥ मर्दले ॥
 मणिः । पुं० स्त्री० अस्मजातौ । रत्ने
 ॥ मुक्तादौ ॥ अजागलस्तने ॥ लि-
 ङ्गाये ॥ अलिंजर ॥ योन्ययभागे ॥
 स्तने । मणिवर्ध ॥ मण्यते । मण
 शब्दे । सर्वधातुभ्यङ् ॥
 मणिकम् । न० अलिंजर । मांठ०
 इ० भा० प्र० ॥ मणति । मण० ।
 इन् । स्वार्ययावादित्वात्कन् ।
 सञ्ज्ञायांकोवा ॥
 मणिकरः । पुं० मणिकारे ॥
 मणिकर्णिका । स्त्री० काश्यन्तर्गतप्र
 धानतीर्थे ॥ दृश्योविश्वे श्वरोदेवो
 ज्ञातव्यामणिकर्णिका ॥
 मणिकर्णिकेश्वरः । पुं० काश्यन्तर्गत
 शिवलिङ्गविशेषे ॥ मणिकर्णिका
 याः ० मणिकर्णिकायांवाङ्मणिकेश्वरः

मणितारक :

मणिकाननम् । न० कण्ठे ॥ रत्नवने
 मणिकारः । पुं० वैकटिके । मणिघ
 टितालङ्कारादिकर्त्तरि । जोंहरी
 इ० भा० । मणिआर० इतिच ॥
 मणिं करोति । डुकुञ्ज० । कर्मण्य
 ण् ॥ न्यायचिन्तामणिकर्त्तरि ॥
 मणिकूटः । पुं० पर्वतविशेषे ॥ यथा
 । मणिकूटस्याथगिरेर्गन्धमादनकस्य
 च । मध्येऽस्रवतिलोहित्यो ब्रह्मपुत्रः
 समास्थितः ॥ मल्लद्वीपस्थेगिरिवि
 शेषे ॥
 मणिखनिः । स्त्री० मणे राकरे ॥ म
 णेः खनिः ॥
 मणिगुणनिकरः । पुं० अतिशर्करो
 १५ प्रभेदे ॥ यथा । वसुमुनिर्यति
 रिति० मणिगुणनिकरः । यथा ।
 नरकरिपुरवतु० निखिलसुरगति०
 रमितमहिमभरसहजनिवसतिः
 अनिवधिमणिगुणनिकरपरिचितिः
 सरिदधिपतिरिवधृततनुविभवः ॥
 मणिग्रीवः । पुं० कुबेरात्मजे ॥ मणि
 रिवग्रीवायस्य ॥ त्रि० रत्नकन्धरे ॥
 मणिच्छिद्रा । स्त्री० मेदायाम् ॥ ऋ
 षभाख्यौषधी ॥
 मणितम् । न० रतिकूजिते । मैथुन-
 कालीनवाक्ये ॥ रतिकालेस्त्रीणां कं
 ठकूजितविशेषे ॥ मणनम् । मण०
 । भावेत्तः ॥
 मणितारकः । पुं० सारसपक्षिणि ॥

मणिवन्धः

मणिद्वीपः । पुं० क्षीराब्धिमध्येपद्म
 रागादिमणिमयान्तरीपे । त्रिपुरसु
 न्दर्यावासस्थाने ॥ भुवनेश्वर्याः
 स्थानद्व० देवीगीता । ब्रह्मलोकाद्
 धुं भागिसर्पलोकोस्तियः श्रुतः ।
 मणिद्वीपः स एवास्तियत्र देवीविरा
 जते ॥ सर्वस्मादधिकोयस्मात्सर्व-
 लोकस्ततः स्मृतः । पुरापराम्बयै
 वायं कल्पितो मनसेच्छया । सर्वादौ
 निजवासार्थं प्रकृत्त्यामूलभूतया ।
 कैलासादधिको लोको वैकुण्ठादधि-
 कोन्तमः ॥ गोलोकादपि सर्वस्मात्
 सर्वलोकोधिकः स्मृतः । नैतत्स
 मंत्रिलोक्यान्तुमुन्दरं विद्यते कचिदि
 त्यादिना देवीभागवते द्वादशस्कन्धे
 १० अध्यायेऽस्य वर्णनं द्रष्टव्यं ॥
 मणिनागः । पुं० तीर्थविशेषे ॥
 मणिपर्वतः । पुं० गिरिविशेषे ॥
 मणिपुष्पकः । पुं० सहदेवाख्यपाण्डवस्य
 शङ्खे ॥
 मणिपूरम् । न० षट्चक्रान्तर्गतना
 भिमध्यस्थे दशदले तृतीये चक्रे ॥ म-
 णिवद्विन्नं तत्पद्मं मणिपूरं तथोच्य
 ते ॥ देशविशेषे ॥
 मणिवन्धः । पुं० प्रकोटपाख्योः स-
 न्धस्थाने । करग्रन्थौ । कलाद्व० इ०
 भा० । हस्तमूले ॥ मणिर्बध्यतेऽत्र ।
 बन्धवन्धने । हलश्चेति घञ् न० ॥
 वृहती ६ छन्दः प्रभेदे ॥ यथा ।

मणिमाला

आदितुरीयं पञ्चमकं षष्ठमथान्यं स्या
दगुरुचैत् । इन्द्रिजवेदैश्चैद्विरति-
स्तन्मणिवन्धं प्राहफणी ॥ मणिमध्य
मितिनामान्तरम् ॥

मणिवन्धजम् । न० हस्तमूले ॥

मणिभद्रः । पुं० जिनानां पूर्वयज्ञवि-
शेषे । जन्मले ॥ कुवेरसेनापतौ ॥

मणिभूमिः । स्त्री० कुट्टिमे । रत्नस्य ख-
नौ ॥

मणिमञ्जीरम् । न० रत्नमयनूपुरे ॥

मणिमण्डपः । पुं० रत्नमयगृहे ॥

मणिमध्यम् । न० वृहती ६ छन्दोभे-
दे । मणिवन्धः ॥ लक्षणं यथा । स्या-
न्मणिमध्यं चैकमसाः । यथा । का-
लियभोगाभोगगतस्तन्मणिमध्यस्फो-
तरुचा । चित्रपदाभोनन्दमुतस्वारु-
ननर्त्तस्मैरमुखः ॥

मणिमन्यम् । न० सैन्धवलवणे ॥ पर्व-
तविशेषे ॥

मणिमान् । त्रि० मणिविशिष्टे । रत्न-
भूषिते ॥ पुं० तीर्थे चैव नवर्णिते प-
र्वतविशेषे ॥

मणिमन्दिरम् । न० बहुमूल्यप्रस्तरयु-
क्तगृहे ॥

मणिमाला । स्त्री० हारे ॥ स्त्रीणां दन्त-
क्षतान्तरे ॥ लक्ष्म्याम् ॥ जगती-
१२ छन्दोभेदे । यथा । ल्यौल्यौम-
णिमालाकिन्नागुहवक्त्रैः ॥ यथा ।
प्रह्वामरमौलौरत्नोपलक्ष्मणे जातप्र-

मण्डः

तिबिंबाशोणामणिमाला । गोविन्द-
पदार्द्धं राजीनखराणामास्तांममचि-
त्ते ध्वान्तं शमयन्ती ॥ मणीनां० मा-
ला० मालिववा ॥

मणिरागम् । न० हिङ्गुले ॥

मणिवः । पुं० नागविशेषे ॥ मणि-
रस्यास्ति । अन्येभ्योपि दृश्यत इति
वः ॥

मणिवरः । पुं० हीरके ॥

मणिबीजः । पुं० दाडिमवृक्षे ॥

मणिसरः । पुं० मुक्ताहारे ॥

मणी । स्त्री० मणी ॥

मणीचक्रम् । न० इन्द्रकान्ति । चन्द्र-
वर्णं रूप्ये ॥ पुं० मत्स्यरङ्गख-
गे ॥

मणीव । अ० मणितुल्ये ॥

मणीवकम् । न० पुष्पे । कुसु-
मे ॥

मण्डपी । स्त्री० क्षुद्रोपोदक्याम् ॥

मण्डः । पुं० पक्वान्निविशेषे । मठे ।

मांठ० इ० भा० ॥ मण्डते । मठि-
शोके । शोकद्रहाध्यानम् । पचाद्य-
च् ॥

मण्डः । पुं० पञ्चाङ्गुले । एरण्डवृक्षे

॥ शाकभेदे ॥ मस्तुनि ॥ भूपा-

याम् ॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ दट्टुरे

॥ भक्तादिभवरसे ॥ तल्लक्षणं यथा

भक्तैर्विनाद्रवोमण्डः पेयं भक्तस-

मन्वितम् ॥ अपि चास्य लक्षणं विधि-

मण्डक :

गुणाश्चतुष्टयानां सुसिद्धानां चतुर्द-
शगुणैर्जले । रसः सिक्थैर्विर-
हितो मण्डवत्त्वभिधीयते ॥ शुण्ठी-
सैधवसंयुक्तो दीपनः पाचनश्च सः
। अन्नस्य सम्यक्सिद्ध्या च ज्ञेयाम-
ण्डस्य सिद्धता ॥ पेयायूष्यवागूनां
विलेपी भक्तयोरपि । तस्य गुणाः ।
मण्डोपाहीलघुः शीतो दीपनो धा-
तुसाम्यक्तः ॥ ज्वरघ्नस्तर्पणो वल्यः
पित्तघ्नो घ्नश्चापहः । अपि च क्षुद्धो-
धनो वस्तिविशोधनश्च प्राणप्रदः शो-
णितवर्धनश्च । ज्वरापहारो कफ-
पित्तहन्ता वायुजये दृष्टगुणो हि म-
ण्डः ॥ लाजमण्डो मिजननो दाह-
तृष्णानिवारणः ज्वरातीसारशम-
नोऽश्लेषदोषामपाचनः ॥ वाय्वम-
ण्डो मिजननः शूलानाहविनाश-
नः । पाचनो दीपनो हृद्यः पित्त-
घ्नो घ्नानिलापहः वाय्वमण्डो भृष्टव-
वमण्डः ॥ न० मस्तुनि ॥ मण्ड-
ने ॥ पु० न० सर्वेषामन्नदध्या-
दीनामग्रसे । मांड० इ० भा०
॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ मण्डयति ।
मण्डिभूषायाम् । पचाद्यच् ॥ म-
ण्डति० मण्डाते वा । अच्० घञ्-
वा ॥ मन्यते वा । मनञ्जाने ।
जमन्ताड्डः ॥

मण्डकः । पु० मांडे० मांडा० म-
ण्डादिति प्रमिद्वेखाद्यपदार्थे ॥ त

मण्डनम्

द्विधानं यथा । वारिषाकोमलां कृ-
त्वासमितां साधुमर्दयेत् । हस्त-
लालनया तस्यालोप्त्री सम्यक्प्रसा-
रयेत् ॥ अधोमुखघटस्थैतद्विस्तृ-
तं प्रक्षिपेद्वहिः । मृदुनावज्जिना-
साध्यः सिद्धो मण्डक उच्यते ॥
दुग्धेन साज्यखण्डेन मण्डकं भक्षयेन्न-
रः । अथवासिद्धमांसेन सतक्रवट-
केन वा ॥ मण्डकोष्ठं हणो वृष्यो वल्यो
रुचिकरो भृशम् । पाकेपिमधुरीयाहौ-
लघुर्दीपत्रयापहः ॥ गीताङ्ग-
विशेषे ॥ यथा । जयप्रियः कला-
पश्चकमलः सुन्दरस्तथा । मङ्गलो-
वल्लभश्चेति मण्डकाः षट्प्रकीर्त्ति-
ताः ॥ एषां विशेषः सङ्गीतदा-
मोदरेद्रष्टव्यः ॥

मण्डनम् । न० प्रसाधने । भूषणे ॥
चतुर्धामण्डनं वासी भूषामाल्यानु-
लेपनैः ॥ मण्डातेऽनेन । मण्डि०
। ल्युट् ॥ नीतिभूमिभुजानति-
मुणवतां ह्रीरङ्गनानां धृतिर्दम्प-
त्योः शिशवो गृहस्थकवितावुद्धेः
प्रसादो गिराम् । लावण्यं वपुषः
स्मृतिः सुमनसः शान्तिर्द्विजस्य
क्षमाशक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवतां स्वा-
स्थ्यं सतां मण्डनम् ॥ त्रि० भूष-
णकर्त्तरि अलङ्कारिणी । मण्ड-
नशीलः । मण्डि० । क्रुधमण्डार्थे
भ्यञ्जेति युच् ॥

मण्डल :

मण्डनता । स्त्री० प्रसाधनत्वे ॥
 मण्डपः । पुं० न० जनःश्रयः । जन
 विश्रामसम्रानि ॥ मण्डनम् मण्डि
 । धञ् । मण्डपाति । पारक्षणे ।
 आतोऽनुपसर्गेकः ॥ वादिदत्तवे
 शसनि ॥ त्रि० मण्डपानकर्त्तरि ॥
 मण्डपिवति । पा० । कः ॥
 मण्डपी । स्त्री० निष्पाव्याम् ।
 मण्डयन्तः । पुं० नटे ॥ बधूसमूहे ।
 अत्रे ॥ अलङ्कारे । भूषणे ॥ मण्ड
 यति । मण्डिभूषायां हर्षे च । तृभूष
 हिवसीत्यादिना० भृच्० सचषित्
 मण्डयन्ती । स्त्री० योषिति । बध्वाम् ॥
 नद्याम् ॥ पित्वान्डीप् ॥
 मण्डयमानः । त्रि० मण्डनं कुर्वाणे ॥
 मण्डयति० तच्छीलः । मण्डि० ।
 ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषुचानश् ॥
 मंडरी । स्त्री० घुर्घुर्याम् ॥
 मंडलः । पुं० कुक्षुरे ॥ सर्पप्रभेदे ॥
 न० परिधौ । चन्द्रसूर्ययोर्विर्वेष्टने
 । चन्द्रसूर्ययोरुत्पातजरश्मिमंडले ॥
 य० वातेनमंडलीभूताः सूर्याः चन्द्रम
 सोः कराः । मालाभाव्योन्मितन्व
 न्ते परिवेशः प्रकीर्तितइति ॥ चक्र
 बाले । मंडलाकारेणपरिणतेसमूह
 मात्रे ॥ चतुरस्तादौ ॥ यथा । चतु
 रसं त्रिकोणं वावर्त्तुलं चाई चन्द्रकम्
 । कर्तव्यमानुपूर्वेण ब्राह्मणादिषु मं
 डलमिति ॥ कोठरोगे । मंडलवत्

मण्डल :

कुष्ठे ॥ देशे ॥ समन्तादिशतियोजने
 । चत्वारिंशद्योजनेवादेशद्वितिकेषि
 त् ॥ द्वादशराजके ॥ द्वादशराजमु
 ॥ द्वादशराजमंडलंतुकामन्दकेनोक्तं
 । यथा । अरिर्मित्रमरेर्मित्रं मित्रमि
 त्रमतः परम् । तथारिमित्रमित्र
 च्छविजिगीषोः पुरः स्थिताः ॥
 पार्ष्णिग्राहः स्मृतः पश्चात् आक्र
 न्दस्तदनन्तरम् । आसारावनयोश्चै
 वविजिगीषोस्तु पृष्ठतः मंडलम् ॥
 अरेश्चविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्त
 रः । अनुग्रहेमंहतयोः समर्थोव्य
 स्तयोर्वधे ॥ मंडलाद्वहिरेतेषामुदा
 सीनोवलाधिकः । अनुग्रहेमंहता
 नां व्यस्तानाञ्चवधेप्रभुः ॥ पञ्चविजि
 गीषोः पुरः सराः । पार्ष्णिग्राहा
 क्रन्दपार्ष्णिग्राहासाराक्रान्दासारा
 शेतिपृष्ठतश्चत्वारः । मध्यमोदासी
 नोदौ । विजिगीषुरेकइत्येवं द्वादश
 राजमंडलमभवति ॥ गोलि ॥ चक्रे ॥
 सङ्गति ॥ नखाघाते । गदायुद्धे ग
 तिभेदे ॥ धन्विनां स्थानपञ्चकान्तरं
 तस्थितिविशेषे ॥ यथा । मंडला-
 कारपादाभ्यांमंडलं स्थानमीरितम् ॥
 व्याघ्रनखाख्यगन्धद्रव्ये ॥ व्यूहविशे
 षे ॥ यथा । तिर्यग्वृत्तिश्चदंडः स्याद्
 भोगोन्वाहत्तिरेवच । मंडलंसर्वतो
 वृत्तिः पृथग्वृत्तिरमंहतः ॥ मंडयति ।
 मण्डि० । वृषादित्वात्कलः ॥ मंडं

मत्तकाशिनौ

मतिगर्भः । त्रि० प्रतिभासारः ॥
 मतिदा । स्त्री० ज्योतिष्प्रत्ययम् ॥ शि
 मृडीक्षुपे ॥
 मतिभ्रमः । पुं० भ्रमे ॥ मतेर्भ्रमः ॥
 मतिभ्रान्तिः । स्त्री० मतिभ्रमे । मि-
 थ्यामती ॥ मतेर्भ्रान्तिः ॥
 मतिमान् । त्रि० प्राज्ञे ॥
 मतिविभ्रंसः । पुं० उन्मादरोगे ।
 मतेर्भ्रंसोनाशयेन ॥
 मतुवर्धीयः । पुं० मत्वर्थीयेषुप्रत्ययेषु ॥
 बाहुलकान्मतुवर्थशब्दाच्छः ॥ शैषि
 कान्मतुवर्थायादितियथा ॥
 मत्कुणः । पुं० मकनाद्वृत्तिव्यातेनि-
 र्विषाणेभे । कालिष्यजातदन्ते गजे ॥
 निः श्मश्रुपुरुषे ॥ उद्दंशे । रक्त
 पायिनि । रक्ताङ्गे । मञ्चाश्रये०
 कीटविशेषे । उडुस० मांगुण०
 खटमल्ल० इ० चभाषा ॥ नारिकेलि ॥
 जङ्घात्राणे । जङ्घासम्बद्धवाससि ॥
 मत्कुणा । पुं० निर्लामयोनी ॥
 मत्कुणारिः । पुं० इन्द्राशने । भङ्गा
 याम् ॥
 मत्तः । पुं० प्रभिन्ने । जरन्मदेहस्ति
 नि । गर्जिते ॥ धुस्तूरे ॥ कोकिले ॥
 महिषे ॥ त्रि० हृष्टे ॥ मदिरामत्ते
 ॥ शौडे माद्यतिस्म । मदीहर्षे
 । गत्यर्थेतिक्तः । नध्यास्येतिननत्वं ॥
 मत्तकाशिनौ । स्त्री० अत्युत्तमनार्याम्
 । वरवर्णिन्याम् ॥ मत्ता० क्षीवि

मत्तमातङ्गलीलाकरः

वकाशतेभाति । काशृद्रीप्तौ । कत्त
 र्युपमानद्वृत्तिणिनिः ॥
 मत्तकाशिनौ । स्त्री० वरारोहायांयो
 षिति ॥ मत्तवकासते । काशृद्वृत्त
 कुत्मायाम्० कसगतिशासनयोर्वा
 । कर्त्तर्युपमानद्वृत्तिणिनिः ।
 मत्तकीशः । पुं० हस्तिनि ॥
 मत्तवारणः । पुं० प्रक्लिन्नकटकुक्षरे ।
 मत्तगजे ॥ न० प्रासादवीथीभांवर
 गडे । कोठिकावरंडा० इ० भा० ॥
 अपाश्रये । प्राङ्गनावरणे ॥ पूगचूर्णे ।
 मत्तमयूरः । पुं० अतिजगती १३ क
 न्दः प्रभेदे । यथा । वेदैरन्ध्रैर्मीस
 यगामत्तमयूरः । यथा । लीला
 नृत्यन्मत्तमयूरध्वनिकान्तम्० नृ
 त्यन्नीपामोदिपयोदानिलरम्यम् ।
 रासक्रीडाहृष्टमनागोपवधूभिः०
 कंसध्वंसीनिर्जनवृंदावनमाप ॥
 मत्तमातङ्गः । पुं० दंडकप्रभेदे ॥ यथा ।
 आदितोरागणास्त्रे ऋष्यायत्रदत्ताः
 सवैमत्तमातङ्गनामामहादंडकः स
 न्मते० स्वान्तरेन समादायमोदायचे
 तोविधेहिप्रभोभारतीरीतिविश्रान्ति
 भूस्त्वयतः । विस्फुरत्सङ्गरप्राङ्ग
 णनागराजिसचीत्कारफूत्कारधाराकु
 लिसावधानीयथा० पन्नगाधीशशुद्ध
 प्रबुद्धैकबुद्धिप्रकाशप्रवृत्तेवहृत्तशा
 स्त्रेऽपिनित्ययथा ॥
 मत्तमातङ्गलीलाकरः । पुं० दंडकप्र

मत्तालम्बः

भेदे ॥ यथा । यत्ररेफः परः स्वे
च्छयागुम्फितः ॥ सस्मृतोदंडकोम
त्तमातङ्गलीलाकरः ॥ हेमगौरे
वसानोऽशुकेन्द्रनीलासितेवर्ष्णि
स्पष्टदिव्यानुलेपाङ्कितो हारतारां
शुक्लोन्माश्विचमालाञ्चितोभव्यभू
षोज्ज्वलाङ्गः समंसीरिणा । अञ्ज-
नाभाम्बरेणन्दुकुन्दाभदेहेनलीला
परीहासहासोर्मिकौतूहलैः कं-
सरङ्गाद्रिगः पातुनक्षत्रपाणिर्गति
क्रोडयामत्तमातङ्गलीलाकरः ॥
मत्ता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदेनमू-
ठाशम् ॥ पङ्क्तिच्छन्दः १० प्रभे-
दे ॥ यथा । ज्ञेयामत्तामभसगृष्टा ॥
यथा । पीत्वामत्तामधुमधुपाली०-
कालिन्दीयेतटनकुञ्च । उद्दीव्य-
न्तीव्रजजनरामाकामासक्तामधुजि-
तिचक्रे ॥
मत्ताक्रीडम् । न० विकृतिच्छन्दः २३
प्रभेदे ॥ यथा । मत्ताक्रीडं वस्त्रिष्या
शायतिमयुगयुगमनुलघुगुरुभिः
॥ यथा । मुग्धोन्मीलनं मत्ताक्रीडं
मधुसमयसुलभमधुरमधुरसात्०गा
नेयानेकिञ्चित्छन्दत्पदमरुणनयन
युगलसरसिजम् । रासोल्लासक्रीड-
त्कमद्रजयुवतिवलयविहितभुजरस
म्० सान्द्रानन्दवन्दारण्यस्मरजह
रिमनघचरणपरिचयम् ॥

मत्तालम्बः । पुं० प्राङ्गनावरणे । अ

मत्सरः

पाशये । प्रगीवे मत्तवारणे ॥
मत्तिभगमना । स्त्री० स्त्रीविशेषे । म-
त्तगजगामिन्याम् ॥ मत्तिभवद्गम-
नयन्यासा ॥
मत्पूर्वः । त्रि० मदीयप्राचीने ॥
मत्त्यम् । न० दात्रादिमुष्टौ । वण्टे
वैटा०द्व०भा० ॥ मत्तज्ञानम्० तस्य
करणम्० भावः साधनं वा । मत
जनहलात्करणजल्पकर्षेषु० इतिय
त् ॥
मत्त्वयीयः । पुं० मतुवयीयेप्रत्यये ॥
मत्त्वर्थाच्छः । बहुलवचनादकार-
लोपः ॥
मत्सः । पुं० मत्स्ये ॥
मत्सगण्डः । पुं० गलयर्हे । मत्सघण्ट
इ०गौ०दे०प्र०व्यञ्जनविशेषे ॥
मत्सरः । पुं० मात्सर्ये । अन्यशुभहे-
षे ॥ क्रोधे ॥ वैरे ॥ त्रि० असह्यप-
रसम्पत्तौ । परोत्कर्षासहनपूर्विका
यांस्त्रोत्कर्षवाञ्छायाम् । स्वप्रयो
जनप्रतिसन्धानं विनापराभिमतनि-
वारणेच्छायाम् ॥ अन्यशुभहेषव-
ति ॥ कृपणे ॥ माद्यतिपरकृच्छे ।
मदीहर्षे । कृधूमदिभ्यः किदिति
सरः ॥ मत्सरं हर्षहेतुमिति वेदभा-
ष्यम् ॥ आत्मधिकारविशेषे ॥ य-
था । निन्दन्ति मांसदालोकाधिग-
स्तुममजीवनम् । इत्यात्मनिभवेद्य
स्तुधिकारः सवमत्सरः ॥

मत्स्य :

मत्सरा । स्त्री० मत्सिकायाम् ॥
मत्सरी । त्रि० अन्यशुभदेष्टरि । कर्णे
जपे । दुर्जने । पिशुने । सूचके ।
नीचे । द्विजिह्वे । खले ॥ मत्सरोऽ
स्त्यस्यास्मिन्वा । इनि : ॥

मत्सी । स्त्री० मत्स्यस्त्रियाम् ॥ मत्स्य
शब्दात्स्त्रीत्वेच्छायांगौरादित्वान्
डोषि० सूर्यतिथ्यतिथ्यलोपः । स
चमत्स्यस्यङांसिद्धः ॥

मत्स्यः । पुं० मीनान्तरे ॥ अभिमत्स्य-
यादवे । नारायणे ॥ द्वादशराशौ ।
मीने ॥ अष्टादशपुराणान्तर्गतचतु-
र्दशसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
दशावतारान्तर्गतप्रथमावतारे ॥
मत्स्याः भूमि । देशविशेषे ॥ पु-
लिन्दादुत्तरेभागेकच्छाञ्चपश्चिमेशि-
वे । मत्स्यदेशः समाख्यातो मत्स्यवा-
हुल्यकारकः ॥ मत्स्यानां निवासोजन-
पदः मत्स्याः । अणोलुप । लुपियुक्तवद्भा-
वः ॥ देशविशेषे ॥ विराटनगरे ॥
माद्यति । मदी० । ऋतन्यञ्जीति
मदेः स्यन् । जनिदेत्यादिना०
स्योवा । स्वरेभेदः ॥ पुं० स्त्री०
जलजन्तुविशेषे । पृथुरोम्णि ।
भषे । मीने । वैसारिणि । अ-
ण्डजे । मच्छी० इ० भाषा ॥
रोहिताद्यास्तुर्ये जीवास्तु मत्स्याः
परिकीर्तिताः ॥ अथैतेषांगुणाः
। यथा । मत्स्याः स्निग्धोष्णमधुराः

मत्स्थः

गुरवः कफपित्तलाः । वातघ्नाहं-
हणावृष्यारोचकाबलवर्धनाः ॥
अध्वव्यवायसक्तानां दीप्ताग्नीनाञ्चपू-
जिताः ॥ शुष्कमत्स्यानवल्ब्याः
स्युर्दुर्जराविड् विबन्धनाः । दग्ध-
मत्स्योगुणैः श्रेष्ठः पुष्टिकृद्वलव-
र्धनः ॥ सूक्ष्ममत्स्यास्तु । भर्जि-
तास्तिलतैलेन सर्वसम्भारसम्भृताः
। सूक्ष्मामत्स्याः स्वादुरसादोषच-
यनिवर्हणाः । परं सूक्ष्मास्तु ये तेषु
ते सर्वे पुंस्त्वनाशनाः ॥ अथ कृपादि-
मत्स्यानांगुणाः । कौपमत्स्याः
शुक्रमूत्रकुष्ठस्त्रिष्विविबन्धदाः । स-
रोजामधुराः स्निग्धावल्ब्यावातवि-
नाशनाः ॥ नादेयाहं हणामत्स्या-
गुरवोनिलनाशनाः ॥ रक्तपित्तक-
रावृष्याः स्निग्धोष्णाः स्वल्पवर्च-
सः ॥ चौड्याः पित्तहराः स्नि-
ग्धामधुरालववोहिमाः । ताडा-
गागुरवोवृष्याः शीतलाबलमूत्र-
दाः ॥ ताडागवन्निर्भरजाबलायु-
र्मतिटकराः ॥ अथर्तुविशेषे म-
त्स्यगुणाः । यथा । हिमन्ते कूप-
जामत्स्याः ० शिशिरेसारसाहि-
ताः । वसन्ते ते तु नादेयायीष्णे चौ-
ड्यासमुद्भवाः ॥ तडागजास्ते व-
र्षामुतास्त्वपथ्यान्दीभवाः । नैर्भा-
राः शरदिश्रेष्ठाविशेषीयमुदाह-
तः ॥ अपिच । निःशल्कानि

मत्स्य :

न्दितामत्स्या : सर्वे शल्कयुताहि-
ता : । वपु : स्थैर्यकरावीयं बल
पुष्टिविवर्धना : ॥ ऋदकुल्याजल
निर्भरतडागवापीजलेषु ये मत्स्याः
। तेऽतिजडानादेयायां तरं लघु
तरास्तु देया : ॥ चाराम्बु मत्स्या
गुरवो विदाहिनो विष्टं भदास्ते लघ
वार्णवादिजा : । नानाश्रिता :
स्वादुजलस्थिता अपि च्छेयाजडास्ते
पितयाश्रिता इमे ॥ चूट्रमत्स्या :
स्वादुरसादोषत्रयविनाशना : ।
लघुपाकारुचिकरा : सर्वदा ते हि
तामता : ॥ अतिसूक्ष्मा : पुंस्त्व
हरारुच्या : कासानिलापहा : ।
मत्स्याण्डगुणास्तु । मत्स्यग
र्भो भृशं दृष्य : स्निग्ध : पुष्टिकरो
गुरु : । कफमेदः प्रदीवत्यो म्ला
निकृन्म हनाशन : ॥ अथ रश्मन
प्रकारा : । मत्स्यखण्डानि सङ्घ
ष्य चालयेत् प्रथमं जलैः । ततो वि
शनतक्राभ्यां बहुशः चालयेत् पुनः
॥ गन्धनाशनप्रकारस्तु । हरिद्रा
शुण्ठीधान्याककटुतैलैर्विमर्दये
त् । प्रक्षाल्य हिङ्गुना लिम्पेद्गन्ध
स्तेनोपशाम्यति ॥ मत्स्योत्तमरश्म
नस्तु । तप्ततैले क्षिपेद्धान्याकास
मर्दं सहिङ्गुकम् । भृष्टं सलवणं त
त्रै मत्स्यं क्षिप्त्वा पुनः पचेत् ॥ अर्द्ध
पक्वे क्षिपेदम्बं सिंहचूर्णं क्षुणागरम् ।

मत्स्य :

दग्धं हिङ्गुविनिः क्षिप्यसाधयेन्मत्स्य
मुत्तमम् ॥ मत्स्यपिष्टिका तु । गत
त्वक्कण्टको मत्स्यो वसवारेण संयु-
तः । शिलायां पिषितो भूयः प्रोच्य
ते मत्स्यपिष्टिका ॥ तैले विपाचयेत्प
श्चाच्चतुर्थं साम्बं संयुतम् । वसवारेण-
संयुक्तं शिलायां पिषयेत् पुनः ॥ अ
नया पूर्ववत् कुर्यान्मांसस्यैव प्रकार-
काः । वटिकावटकाद्याश्च सूपका
रधियोचिताः ॥ मत्स्यपूरणम् ।
तत्रैणस्त्रिन्नमत्स्यस्य खण्डान् प्रक्षाल्य
पिषयेत् । बीजपूराद्रं मरिचैर्हिङ्गुसै
न्धवजीरकैः ॥ संयुक्तकटुतैलाद्यै
र्घृते पक्ताथ घूर्णयेत् ॥ मत्स्यपुट्टा-
कस्तु । गतत्वक्क्षालितं मत्स्यं कद-
लीफलवेष्टितम् । मृदालिप्तं पुटे पक्वं
संस्कृतं दाडिमादिना ॥ यच्च मत्स्यं पु
टे पक्वं जीरतण्डुललेपितम् । तापि-
कायां पुनः पक्वं संमिश्रं मरिचादि-
ना ॥ केचिद्दन्त्यमृतमस्ति पुरे मुरा
णां केचिद्दन्तिवनिताधरपल्लवेषु ।
ब्रूमो वयं सकलशास्त्रविचारबुद्ध्या-
जम्बीरनौरपरिपूरितमस्य खण्डे द्वा-
तिमणिमिश्रः ॥ मत्स्यभक्षणनिषेधो
यथा । यो यस्मात्मांसमश्नाति स त-
न्मांसादुच्यते । मत्स्यादः सर्वमां
सादस्तस्मान्मत्स्यान्विवर्जयेत् ॥ वि
मत्स्यस्य पश्चिमे भागे मत्स्यभुक्ष्यति ती-
भवेत् । अन्यत्र कामतो जग्ध्वा सोपवा

मत्स्यजालम्

ससत्याहंवसेत् ॥ अज्ञानतस्तद्विद्म् ।
 मत्स्यभक्षणप्रतिप्रसवो यथा । मत्-
 स्यान्सशल्कान्भुञ्जीतमांसरौरवमे
 वच । निवेद्यदेवताभ्यश्चब्राह्मणेभ्य-
 श्नानान्यथा ॥ सफरसिंहतुण्डश्चतथा-
 पाठीनरोहितौ । मत्स्यास्त्वेतेसमु-
 द्धिष्ठाभक्षणायतपोधनैः ॥ प्रोक्षित
 भक्षयेदेषांमांसञ्चद्विजकाम्यया ।
 यथाविधिनिपुणश्चप्राणानामपिचा-
 ल्यये ॥ इतिकौर्मोऽपरिभागे १६
 अध्यायः ॥ अपिच । पाठीनरोहि-
 ताबाद्यौनियुक्तौहव्यकव्ययोः । रा-
 जीवान्सिंहतुण्डांश्चशल्कांश्चैवसर्व-
 शः ॥ इतिमनुः ॥ अनिवेदनभो-
 क्तव्यमज्यमांसञ्चयज्ञवेत् । अन्नवि-
 ष्ठापयोमूत्रंयद्विणोरनिवेदितम् ॥
 मत्स्यकरण्डका । स्त्री० मत्स्यर-
 क्षणपात्रम् । मत्स्याधान्याम् । कु-
 वेण्याम् । खालु इ० इ० गौ० दे०
 भा० ॥

मत्स्यगन्धा । स्त्री० व्यासदेवस्यमा-
 तरि ॥ तोषिपिप्पल्याम् । लाङ्ग-
 ल्याम् ॥ मत्स्यस्यगन्धद्रवगन्धो-
 स्थाः । उपमानाच्च तिष्ठत्वाभाव-
 श्छान्दसः ॥

मत्स्यगर्भः । पुं० मत्स्यांडे ॥

मत्स्यघण्टः । पुं० मत्स्यघटितव्यञ्ज-
 नविशेषे । गलगहे ॥

मत्स्यजालम् । न० आनाये । जाले ॥

मत्स्यनाशनः

मत्स्यगिडका । स्त्री० मत्स्यगडाम् ।
 राव० इ० भा० ॥ मत्स्यगिडकाखं
 डसिताः क्रमेणगुणवत्तराद्वृत्तिवाग्-
 भटः । मत्स्यगण्डोव । स्वार्थेक-
 न् ॥

मत्स्यंडी । स्त्री० फाणिते राव०
 इ० काशीभाषा ॥ तल्लक्षणम् ॥
 यथा । इक्षीरसीयः सम्प्रकोषनः
 किञ्चिद्द्रवान्वितः । मन्दयत्स्यन्द
 तेतस्मान्मत्स्यण्डीतिनिगद्यते ॥ मत्-
 स्यण्डीमेदिनीवल्यालघ्वीपिसानि
 लापहा । मधुराहं हणौष्ठधारकदो-
 षापहास्मृता ॥ मत्स्याण्डाकार-
 त्वात् । मत्स्यंडी । शकम्बादिः ॥
 मदमुदंवास्यन्दते । स्यन्दप्रसवणे
 । कर्मस्यण् । डीप् । पृषोदरादिः ॥
 मत्स्यधानी । स्त्री० मत्स्याधान्याम् ।
 कुवेण्याम् ॥ मत्स्याधोयन्त्रं ।
 करणाधिकरणयोरितिधाञ्जल्यु-
 ट् ॥

मत्स्यध्वजः । पुं० मत्स्याकारेध्वजे
 ॥ गिरिकामरूपप्रसिद्धेपर्वते ॥ य-
 था । मणिकूटाचलात्पूर्वमत्स्यध्व-
 जकुलाचलः । निर्दग्धोयत्रमदनो
 हरनेत्रामिनापुनरित्यादिकालिका
 पुराणे ॥ ८१ अध्यायेऽस्ति ॥

मत्स्यनाशकः । पुं० कुररपक्षिणि ।
 त्रि० 'मीननाशकर्त्तरि ॥

मत्स्यनाशनः । पुं० कुररपक्षिणि ॥

मत्स्यसन्तानिक :

मत्स्यपित्ता । स्त्री० कटुरोहिण्याम्
कृष्णभेद्याम् । कटुक्याम् ॥ मत्
स्यानांपित्तमिवतत्स्वादुत्वात् ॥

मत्स्यप्रलेहः । पुं० मत्स्यस्यव्यञ्जना
न्तरे ॥ विषेशः प्रलेहे ॥

मत्स्यवन्धी । पुं० कौवर्त्ते । धीवरे ॥

मत्स्यबन्धनी । स्त्री० कुवेण्याम् । म
त्स्याधान्याम् ।

मत्स्यमण्डकः । पुं० व्यञ्जनान्तरे ।
मत्स्यस्यपिष्टिकांकृत्वापर्णस्यामण्ड
लाकृतिम् । आसुरेणसमुत्स्विन्नां-
संयुक्तांधूलनेनतु ॥ मत्स्यमण्डक-
इत्युक्तः सूदशास्त्रे विचक्षणैः ॥

मत्स्यरङ्गः । पुं०)

मत्स्यरङ्गकः । पुं०) पञ्चविशेषे । भ
स्याशिनि । जलमङ्गी । मणौच-
के । माचराङ्गा० इ० गौ० दे० भा० ।

मच्छरङ्ग० इ० दे० भा० ॥

मत्स्यराजः । पुं० विराट् नृपे ॥ रोहि
तमत्स्ये ॥ मत्स्यानां राजा । ट-
च् ॥

मत्स्यविन्ना । स्त्री० कटुकावाम् ॥

मत्स्यवेधनम् । न० वडिशे ॥ विभ्यते
नेन । विधविधाने । करणेति ल्युट् ।

ट् । मत्स्यानांवेधनम् ॥

मत्स्यवेधनी । स्त्री० मद्गुपक्षिणि ॥
वडिशे ॥

मत्स्यसन्तानिकः । पुं० मत्स्यव्यञ्ज-
नविशेषे ॥ यथा । दग्धोङ्गारेसलव

मत्स्याधानी

शोवेसवारैरुपस्कृतः । सार्द्रकः क

टु तैलेनमत्स्यसन्तानिकोभवेत् ॥

मत्स्यसुता । स्त्री० उत्तरायाम् । परी
क्षिन्मातरि ॥ सत्त्ववक्ष्याम् ॥

मत्स्याक्षी । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् ॥

सोमलतायाम् । ब्राह्म्याम् । यथा

ब्राह्मीत्रयस्यामत्स्याक्षीमीनाक्षीसो

मवक्षरी । मत्स्याक्षीशिशिरारुच्या

ब्रणदोषक्षयापहा ॥ इति राजनिर्घ

ण्टः ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ हिलमो-

चिकायाम् ॥ मत्स्यस्याक्षीवपुष्प-

मस्याः । मत्स्यशब्दः स्वासावय-

वेगौणः । बहुब्रौहवितिषच् ।

डौष् ॥ मच्छेक्षी० इतिलोकप्रसिद्धौ

षधौ ॥ मत्स्याक्षीग्राहिणीशीताकु

ष्ठपित्तकफासजित् । लघुस्तिक्ताकषा-

याचस्वाक्षीकटुविपाकिनी ॥

मत्स्यात्खगः । पुं० मत्स्यान् अ-

त्ति । अद० । क्तिप् । मत्स्याच्चा-

सौखगश्च ॥

मत्स्यादनी । स्त्री० लाङ्गल्याम् । तो

यपिप्पल्याम् । मत्स्याक्ष्याम् ॥

मत्स्यैरद्यते । अद० । ल्युट् । क्ति-

प् । डौप् ॥

मत्स्याधानी । स्त्री० मत्स्यरक्षार्थपा

त्रे । कुवेण्याम् । खारयी० खालु-

इ० इ० गौ० देशभा० ॥ मत्स्याआ-

धीयन्तेऽत्र । डुधोज् ० । करणा-

धिकरणयोरितिल्युट् ॥

मथुरा

मत्स्याशनः । पुं० मत्स्यरङ्गविहङ्ग
मे ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० मत्स्यव्यञ्जना
न्तरे ॥ कासमर्दकचूर्णेनमत्स्यपि-
ष्टिर्नियोजिता । भर्जिताकटुतै-
लेनमत्स्योदरीद्वितीरिता ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० सत्त्ववत्त्वाम् ।
व्यासमातरि ॥ काशीस्थतीर्थविशे-
षे ॥

मथनः । पुं० गणिकारिकायाम् ॥
न० दध्यादिविलोडने । विलो० ना०
इ० भा० ॥ मथति । मथे विलोड-
ने । ल्युट् ॥

मथितम् । न० निर्जलसरोवर्जिते वि-
लोडिते दधिनि ॥ सरोदकविहीन
नुमथितं कफापित्तनुत् । त्रि० आ-
लोडिते ॥ घृष्टे । निघृष्टे ॥ मध्य-
तेष्मन् मथे० । क्तः ॥

मथ्यः । पुं० मथ्यानदण्डे ॥ मथ्यतेऽ
नेन । मथ्यविलोडने । मथ्यइति०
इनिः कित् । कित्त्वान्नलोपः ॥
मथ्यामथ्यानदण्डे चवर्ज्वातेपिच-
स्मृतः ॥

मथुरा । स्त्री० मधुपुर्याम् । श्रीकृष्णज-
न्मभूमौ । मथुरायाम् ॥ मथति । म
थे० । सान्दिवाणमथित्तौत्थुरच् ॥
मथुराविलोमेनमध्यमीजयदक्षरम् ।
योनस्मरतिलोकेस्मिन्मध्यतन्मु-
खापरि ॥

मदकरः

मथुरेशः । पुं० श्रीकृष्णो ॥

मथूरा । स्त्री० मथुरायाम् ॥

मदः । पुं० रेतसि ॥ कस्तूर्याम् ॥
गर्वे । अहङ्कारे ॥ विद्यामदीधनमद-
स्तथैवाभिजनोमदः । एतेमदामदा
भ्यानांतएवहिसतांदमाः ॥ हर्षे ।

आमोदे ॥ इभदाने । गजगण्डज

ले । दाने ॥ यथा । करात्कटा

भ्यामेढ्राच्चनेत्राभ्याश्चमदस्तुतिः ।

करान्नासारन्ध्राभ्याम् ॥ मद्ये ॥

मादकद्रव्यसेवनजन्ये विकारविशे-
षे ॥ क्षैव्ये । मत्ततायाम् ॥ यथा

। स्वामदात्प्रकृतिमेतिहिसर्वः

इतिस्वाभाविकधर्मप्रकाशनंमद

धर्मः उत्कर्षरहितत्वेऽप्युत्कर्ष

विशेषाध्यारोपे ॥ अशास्त्रीयविष

यसेवनोन्मुखत्वे ॥ मदनम्०

माद्यत्वेनवा । मदीहर्षे । मदीऽ

नुपसर्गइत्यप् ॥ मद्यतिवा ।

अच् ॥ नदे ॥ कल्याणवस्तुनि ॥

इतिधरेणिः ॥ बुद्धेर्महिः समभ

वदहङ्कारादभून्मदः । तलक्षणं

यथा । अहं महात्माधनवान्मत्तु

ल्यः कोस्तिभूतले । इतिवज्जाय

तेचित्तेमदः प्रोक्तः सकोवि

दैः ॥

मदकः । पुं० मध्वासवे ॥

मदकटः । पुं० षण्डे । गोपती ॥

मदकरः । पुं० आनन्दजनके ॥

मदन :

मदकलः । पुं० अन्तर्मदगर्जे । मदी
त्कटे ॥ त्रि० मदेन क्तवचने ॥
मदेन कलते । कलशब्दसङ्ख्यान
योः । अच् ॥ मदेसति० कलो
ध्वनिर्यस्येति वा ॥

मदगन्धः । पुं० सप्तच्छदवृक्षे ॥ मद
सदृशोगन्धोऽस्य ॥

मदगन्धा । स्त्री० सुरायाम् ॥ अतस्या
म् ॥

मदगमना । स्त्री० महिष्याम् ॥

मदघ्नी । स्त्री० पूतिकायाम् ॥

मदच्युत् । पुं० अमृततरसच्यावयित
रि० अमृतरूपे सोमे ॥ मदं मदकर
मानन्दकरं रसममृतरूपं च्यावयत्य
सौमदच्युत् ॥

मदनः । पुं० मन्मथे । कामदेवे ॥

वसन्ते ॥ धूसूरे ॥ पीण्डीतके ।

मरुवके । श्वसने । मयनफल इति

भाषा ॥ मदनीमधुरस्तिक्तोवीर्यो

प्योलिखनोलघुः । वातकृद्धिद्रधि

हरः प्रतिश्यायव्रणान्तकः ॥ रूक्षः

कुष्ठकफानाहशोथगुल्मव्रणापहः ॥

सिक्थके । मधूच्छिष्टे । मैण०

सोम० इति च भाषा ॥ मदनं मृदु

सुस्निग्धं भूतघ्नं व्रणरोपणम् । भग्न

सन्धानकृद्वातकुष्ठबीसर्परक्तजित्

॥ माषे ॥ खदिरि ॥ लङ्गनात्सप्त

मभवने ॥ आलिङ्गनविशेषः । तत्

स्वरूपं यथा । नायको नायिकायाः

मदनचयोदशी

कण्ठे हस्तं दत्त्वा० द्वितीयहस्तं तस्या
मध्यदेशे दत्त्वा यदा श्लिषति० इति
कामशास्त्रम् ॥ मदयति मदीह
र्षग्लेपनयोः । ल्युः ॥ न० ज
ले ॥

मदनकाकुरवः । पुं० पारावते ॥

मदनगृहम् । न० लङ्गनात्सप्तमक्षेत्रे

॥ मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । प्रथमं

कुरुषट्कलमन्ते कुरुडलमिहमध्ये

वसुतुरगधरं सन्तापहरम्० दशवसु

भुवनाष्टभिरत्रचरणमभिभवति वि

रामो यदि ललितं कविवलयहितम्

फणिनायकभण्डितं जगणविरहितं

चतुर्वारिंशत्कलकलितं भुवने महि

तम्० वृत्तं रसनिवहं तन्मदभग्नं नरप

तिसं सदि लब्धपदं गुरुशोकगदम् ॥ य

था । विरहं नलतप्तासीदतिमुपारचि

तनलिनदलतल्पतले मरकतविम

ले० करकान्तकपोलं गलितनिची

लं नययति सततरुदिते ननिशाद

निमेषहृगा । नमस्वीमभिनन्दति

रुजमनुविन्दति निन्दति हिमकर

करनिकरं परितापकरम्० मनुते

हृदिभारमुक्ताहारं दिवसनिशा

करदीनमुखी जीवितविमुखी ॥

मदनगोपालः । पुं० श्रीकृष्णे ।

मदनचतुर्दशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचतुर्द

श्याम् ॥

मदनचयोदशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचयो-

मदनाडौ

दश्याम् ॥

मदनद्वादशी । स्त्री० चैत्रशुक्लद्वादश्या-
म् ॥

मदनपाठकः । पुं० कोकिले ॥

मदनभवनम् । न० लग्नात्सप्तमस्था-
ने ॥

मदनमोहनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मदनरसः । पुं० शृङ्गारे ॥

मदनललिता । स्त्री० अष्टिसंज्ञकच्छ-
न्दः १६ प्रभेदे ॥ भौनोन्मौगोमदन
ललितावेदैः षड्भिरुभिः । यथा ।
विभ्रष्टसगुलितचिकुराधौताधर-
पुटा० स्नायत्पचावलिकुचतटोच्छ्वा
सोर्मितरला । राधात्यर्थमदन
ललितान्दोलाऽलसवपुः० कंसा-
रातेरतिरसमहोचक्रेऽतिचटुलम् ॥मदनलवः । पुं० अस्तांशे ॥ मदनस्र-
लवः ॥मदनशलाका । स्त्री० कामोद्दीपकभै-
षज्ये ॥ सारिकायाम् ॥ कोकिला-
याम् ॥मदनसारिका । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । सा-
रिकायाम् । चित्रलोचनायाम् । सा-
लिक्० इ० गौ० भा०

मदना । स्त्री० सुरायाम् ॥

मदनायकः । पुं० कोद्रवे ॥

मदनाङ्गुशः । पुं० नखे ॥ लिङ्गे ॥

मदनाडी । स्त्री० गजदानशिलायाम् ॥
ताम्रसप्तयथाहपालः । करात्कटा-

मदयन्ती

भ्यामेद्राच्चनेत्राभ्याश्चमदच्युतिरि-
ति ॥

मदनायुधः । पुं० भगे ॥ योनौ ॥

मदनायुषः । पुं० कामवृद्धिचुपे ॥

मदनालयः । पुं० कुसुमधनुषोमन्दि-
रे । स्मरागारे । भगे ॥ मदनभव-
ने ॥मदनावस्था । स्त्री० उद्देगरूपायांका-
मावस्थायाम् ॥ कथं तस्यालाभोभ-
विष्यतीति ॥मदनौ । स्त्री० सुरायाम् ॥ कस्तूर्या-
म् ॥ अतिमुक्तके ॥मदनीयः । त्रि० मदकारिणि । मदय-
ति । मदी० । कृत्यल्पटोबहुलमि-
तिकर्त्तरि अनीयर् ॥

मदनीया । स्त्री० धातव्याम् ॥

मदनेच्छाफलः । पुं० वद्धरसाले ॥

मदनोत्सवः । पुं० सुवसन्तके । होला-
कायाम् । होली० इ० भा० ॥

मदनोत्सवा । स्त्री० स्वर्गविश्रायाम् ॥

मदप्रयोगः । पुं० करिणामदोद्गमे ।
व्यस्तारे ॥

मदनभञ्जनी । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

मदमूढबुद्धिः । त्रि० मदेनविपरीतप्र-
ज्ञे ॥ मदमूढबुद्धिषुविवेकिताकु-
तः ॥

मदयन्तिका । स्त्री० मल्ल्याम् ॥

मदयन्ती । स्त्री० मल्ल्याम् ॥ वनम-
ल्लिकायां ॥

मदाख्य :

मदयिता । त्रि० मादके ॥ मदयति ।
 मदी० । लट् : शत ॥
 मदयितुः । पुं० कामदेवे ॥ ग्रीणिङ्
 के ॥ मेवे ॥ न० मद्ये ॥ मदयति ।
 हर्षयति० म्लेपयतिवा । मदी० ।
 स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्योणेरिबु-
 जिति० इबुच् । णेरयादेशः ॥
 मदलेखा । स्त्री० उष्णिक् ० कृन्दः
 प्रभेदे ॥ ममगाः स्यान्मदलेखा ।
 यथा । रङ्गे बाहुविलम्बाहन्तीन्द्राग्न-
 दलेखा । लम्बाभून्मुरशचौकस्तूरी-
 रसचर्चा ॥
 मदविक्षिप्तः । पुं० मत्तहस्तिनि ॥
 मदव्यायामः । पुं० मदाधिक्ये ॥
 मदशाकः । पुं० उपोदक्याम् ॥
 मदसारः । पुं० तृदृक् ॥ ब्रह्मका-
 ष्ठे ॥
 मदस्थलम् । न०)
 मदस्थानम् । न०) मद्यपानस्थले । शु-
 रडायाम् । पानगृहे ॥
 मदहस्तिनी । स्त्री० महाकरञ्जे ॥
 मदहेतुः । पुं० धातक्याम् ॥ मदस्य-
 कारणे ॥
 मदाढ्यः । पुं० तालवृक्षे ॥ त्रि० मद-
 युक्ते ॥
 मदाढ्या । स्त्री० लोहितभिण्ड्याम् ॥
 मदातङ्कः । पुं० मदाख्यरोगे ॥
 मदाख्यः । पुं० मद्यपानजन्यरोगवि-
 शेषे । पानाख्ये । मदेव्याधी ॥

मदामदः

निदानानितु । विषस्येगुणादृ-
 ष्टाः सन्निपातप्रकोपणाः । तएव-
 मद्येदृश्यन्ते विषे तुवलवत्तराः ॥
 तस्माद्विधिपीतेनतथामात्राधिके-
 नच । युक्तेनचाहितैरन्नैरकालेसेवि-
 तेनच । मद्येनखलुजायन्ते मदाख्य-
 यमुखागदाः ॥ अविधिप्रयुक्तमद्य-
 विकारान्तरमप्युत्पादयतीत्याह ।
 निर्भुक्तएकान्ततएवमद्यं निषेव्यमा-
 यं मनुजे ननिश्चयम् । उत्पादयेत्क-
 ष्टतमान् विकारानुत्पादयेच्चापिण-
 रौरभेदम् ॥ हेत्त्वन्तरमप्याह । क्र-
 डेनभीतेनपिपासितेनशोकाभित-
 म्तेनबुभुक्षितेन । व्यायामभाराध्वप-
 रिक्षितेनवेगावरोधाभिहितेनवापि ॥
 अत्यम्लरुक्षावततोदरेणसाजीर्णभु-
 क्तेनतथाऽवलनेन । उष्णाभितमं नच
 सेव्यमानं करोतिमद्यं विविधान्वि-
 कारान् ॥ तेचविकाराग्रन्यान्तरे-
 क्षातव्याः ॥ चिकित्सातु । मद्योत्था-
 नान्तुरोगाणामद्यमेवहिभेषजम् ।
 यथादहनदग्धानांदहनंस्वेदनंहित-
 म् ॥ मिथ्याविहितमद्येनयोव्याधि-
 रुपजायते । मद्येनैवनिपीतेनमद्ये-
 नसहशाम्यति ॥ विशेषीन्यत्रद्रष्ट-
 व्यः ॥
 मदामदः । पुं० परमेश्वरे ॥ आत्म-
 नि ॥ आत्माहिसमदोऽमदश्च० सह-
 र्षोऽहर्षश्च० विरुद्धधर्मवानतोदैशि

मदिरा

कोपदेशं विनाऽशक्यो ज्ञातुम् ॥
 मदान्नातः । पुं० गजठकायाम् । हा
 थोपरकाडङ्का० इ० भा० ॥
 मदाम्बरः । पुं० मत्तहस्तिनि ॥
 मदायुधः । पुं० चतुर्दन्ते । ऐरावते ॥
 मदारः । पुं० द्विरदे । हस्तिनि ॥ शु
 करे ॥ धूर्त्ते ॥ कामुके ॥ मत्तहस्ति
 नि । गन्धभेदे ॥ नृपान्तरे ॥ मा
 दयति । मदी० । अगिमदिमन्दिभ्यश्चा
 रन् ॥ वन्धनविशेषे ॥
 मदामर्दः । पुं० मत्स्यभेदे । राज-
 यीवे ॥
 मदालसा । स्त्री० मार्कण्डेयपुराणप्र
 सिधायामृगश्वर्कन्यायाम् ॥ ययापुत्र
 स्तारितः ॥
 मदालापि । पुं० कोकिले ॥
 मदाश्रयः । त्रि० मदेकशरणे ॥
 मदाह्वयः । पुं० कस्तूर्याम् ॥
 मदिरः । पुं० रक्तखदिरे ॥ मदव-
 ति । मदि० । किरच् ॥
 मदिरा । स्त्री० मादकद्रव्यविशेषे । सु
 रायाम् । हलिप्रियायाम् । वरु-
 णात्मजायाम् । गन्धोत्तमार्याम् ।
 प्रसन्नायाम् । कादम्बर्याम् । इरा
 याम् । मद्ये । सुप्रतिभायाम् ।
 मोदिन्याम् । महानन्दायाम् ।
 मैरेये । देवसृष्टायाम् । अविजा-
 याम् । द्वादशविधेयं यथा । मा
 ध्वीकंपानसं द्राक्षं खार्जूरं तालमै-

मदिरा

क्षवम् । मैरेयं माक्षिकं टाङ्कं मधू-
 कं नारकेलजम् ॥ मुख्यमन्नप्रकारो
 त्यं मद्यानि द्वादशैव च ॥ ऋतुविशे
 षे पेयमदिरायथा । गौडीतुशिशि
 रेपेया० पैष्टीहमन्तवर्षयोः । शरं
 द्यूषीष्मवसन्ते पुमाध्वीयाद्यानचा
 न्यथा ॥ कादम्बरीशर्करजादिमद्यं
 सुशीतलं वृष्यकरं मदाद्यम् । मा
 ध्वीसमं स्यात्तृणवृक्षजातं मद्यं सु
 शीतं गुरुतर्पणञ्च ॥ अन्यथा कुरुते
 पानं मद्यं सन्तापशोषदम् । अन्नदो
 षमदाद्यादिकारकं मूर्च्छनञ्च तत् ॥
 नवजीर्णं मद्ययोगुं णास्तु । मद्यं न
 वं सर्वविकारहेतुसर्वान्नुवांतादिक
 दोषदायि । जीर्णं तु सर्वसकलाम
 यन्नघूर्णं प्रदं वृष्यकरञ्च दीपनम् ॥
 मद्यप्रयोगं कुर्वन्ति शूद्रादिपुमहा
 त्तिषु । द्विजैस्त्रिभिस्तु न ग्राह्यं यद्य
 प्युज्जीवयेन्मृतम् ॥ गौडीपैष्टीत
 यामाध्वीचिविधा चोत्तमामुरा ।
 सैवनानाविधा प्रोक्ता तालखर्जूरस
 म्भवा ॥ तथा दैशविभिर्देनानाना
 द्रव्यविभिर्दतः । बहुधेयं समा
 ख्याता प्रशस्ता देवतार्चने ॥ अन्ये
 द्वादशधामद्यभेदानाहुर्मनीषिणः
 । उक्तस्यान्तर्भवन्तीति नान्ये प्रांपृथ
 गीरितम् ॥ प्रायशो भिनवं मद्यं गुरु
 दोषलमीरितम् । स्रोतसांशोधनं
 जीर्णं दीपनं लघु रोचनम् ।

मदी

हृषीणं प्रीणनं बल्यं मद्यं शोकश्रमा
पहम् । प्रागल्भ्यप्रतिभापुष्टिवीर्यं
तुष्टिस्वरप्रदम् ॥ अपिच । सम्यग्
विधिविधानेन सुसमाहितचेतसा ।
पिबन्ति मदिरां मर्त्याश्च मर्त्या एव ते
क्षितौ ॥ आकृतिच्छन्दः २२ प्र
भेदे ॥ यथा । सप्तभकारयुतैक
गुरुर्गदितेयमुदारतरामदिरा ।
यथा । माधवमासिविकस्वरकेशर
पुष्पलसन्मदिरामुदितैर्भृङ्गकुलैरु
पगीतवनेवनमालिनमालिकलानि
लयम् । कुञ्जगृहोदरपल्लवकल्पित
तल्पमनल्पमनोजरमंत्वं भजमाध
विकां मृदुनर्त्तनयामुनवातकृतोप
गमा ॥ मादात्यनया । मदीहर्षे ।
इषिमदिमुदीत्यादिनाकिरच् ॥
मत्तखञ्जने ॥

मदिराक्षी । स्त्री० मत्तनेत्रायाम् ॥
मदिरात्रदक्षिणीयस्याः सा । यथा
। अविदितमुखदुःखं निर्गुणं वस्तु
किञ्चिज्जडमतिरिहकश्चिन्मोजड
त्याचचर्च । ममतुमतमनङ्गस्मै
रतारल्पघूर्णं न्मदकलमदिराक्षीनी
विमोक्षोहिमोक्षः ॥ इतिविटोक्तिः ॥
मदिरागृहम् । न० गञ्जायाम् । मद्य
संधानगृहे ॥ मदिरायाः गृहम् ॥
मदिरासखः । पुं० आस्रवर्त्तने ॥
मदिष्टा । स्त्री० मदिरायाम् ॥
मदी । स्त्री० चषकवस्तुनि ॥ कृष्यङ्गे ॥

मद्गुरः

मदीयम् । चि० मदकरे । हर्षोत्पाद
के । मदीयं सरः इतिषेदेदर्शना
त् ॥ मामके ॥ ममेदम् । कृः ।
मपर्यन्तस्यमादेशः ॥

मदोत्कटः । पुं० अन्तर्मदेहस्तिनि ।
मदकले ॥ मदेनदानेनाम्बुना०
उत्कटः मत्तः ॥ चि० मदमत्ते ॥
मदोत्कटा । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदे
नोन्मत्तायाम् ॥ मदेनउत्कटा ॥

मदोदयः । चि० मदोन्मत्ते ॥

मदोदया । स्त्री० नार्याम् ॥

मद्गतप्राणः । चि० मद्गजनार्थजीवने
॥ मद्गताः प्राणायस्य ॥

मदोद्धतः । चि० मत्ते ॥ मदः
पौरुषादिधर्मः तेनउद्धतः ॥

मद्गुरः । पुं० कारण्डवे ॥ जलकाके ॥
मज्जति । टुमस्जोशुद्धौ । भृष्ट-
शीत्युः । न्यङ्क्तादित्वात्कुत्वम् ।
सस्यजशत्त्वेनदः ॥ ब्राह्मणेनवन्दि
भार्यायांजजिते ॥

मद्गुरः । पुं० मगुरी० मागुर० इ०
ख्यातेमर्त्ये ॥ मज्जति । टुमस्जो०
। मद्गुरादयश्चेतिनिपातितः । य
ः हा । माद्यति । मदी० । मद्गुराद
यश्चेत्युरच्० धातोर्गुरादेशः । म
द्गुरोवातहृदृष्योबल्यः कफकरोल
घुः ॥ मद्गुरः खण्डरहितः कटु
तैलेमुभर्जितः । माणिमन्यनिशा
युक्तोहिङ्गुनाधूपितेरसः । मद्गुरो-

मद्यम्

वातहापथ्योरुच्योवृष्योबलः प्रदः ।
। अग्निसञ्जननीहृद्यस्तदुक्ताचष्ट-
ङ्गिका ॥

मद्गुरकः । पुं० मद्गुरमीने ॥

मद्गुरस्त्री । स्त्री० शृङ्ग्याम् ॥

मद्गुक्तः । त्रि० प्रेम्णामय्यनुरक्ते ॥

मद्यम् । न० सुरायाम् ॥ माद्यन्यनेन

। मदी० गदमदचरेत्यादिनाय-

त् ॥ अस्यलक्षणादि यथा । पेयंय

न्मादकं लोकैस्तन्मद्यमभिधीयते ।

यथारिष्टं सुरासीधुरासवादयमनेक

धा ॥ गौडीपैष्टौतथामाध्वीत्रिविधा

चोत्तमासुरा । सैवनानाविधाप्रोक्ता

तालखजूरसम्भवा ॥ तथादेशविभे

देननानाद्रव्यविभेदतः । बहुधेयंम

माख्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ तद्

द्वादशविधंयथाहपुलस्त्यः । पानस

द्राक्षमाधूकंस्वार्जूरंतालमैक्षवम् ।

माध्वीकंटाङ्गमाहीकमैरेयंनारिके-

लिजम् ॥ समानानिद्विजातीनांम

द्यान्येकादशैवतु । द्वादशन्तुसुरा

मद्यंसर्वेषामधमंस्मृतम् ॥ मद्यं

सर्वंभवेदुष्णंपित्तकृद्वातनाशनम् ।

भेदनंशीघ्रपाकश्चरूक्षकफहरंपरम्

॥ अम्लस्रदीपनंरुच्यंपाचनंवासका

रिच । तीक्ष्णंसूक्ष्मञ्चविशदंव्यवायि

षविकाशित्वं ॥ मद्यंनवमभिरुन्दि

त्रिदोषजनकंसरम् । अह्वयं हं हणं

दाहिदुर्गन्धंविशदंगुरु ॥ जीर्णं तदे

मद्यपङ्कः

वरोचिष्णुक्लमिश्रेष्मानिलापहम् ।

हृद्यंमुगन्धिगुणवत्त्वसुखीतोविशोध

नम् ॥ सात्त्विकादिविभेदेनचेष्टाञ्ज

यामनीषिभिः । तेभेदास्तु । पर्याया

र्वाग्भवन्मद्यंतामसंराक्षसप्रियम् ।

मण्डलार्वाद्याजसंतत्तद्दृष्ट्वंसात्त्व

कंभवेत् ॥ सात्त्विकेगीतहास्यादि-

राजसेसाहसादिकम् । तामसेनि-

न्यकर्माणिनिद्राश्चमदिराचरेत् ॥ वि

धिनामात्रयाकालेहितैरन्नैर्यथावल

म् । प्रहृष्टोयः पिवेन्मद्यंतस्म्य-

दमृतंयथा । किन्तुमद्यंस्वभावेन-

यथैवान्नंतथास्मृतम् । अयुक्तियुक्तं

रागाययुक्तियुक्तंयथामृतम् ॥ मद्य

गन्धस्यनाशायउपायोयमुदीर्यते ।

मुस्तैलवालगदजीरकधान्यकैलाय

स्वर्वयन्सदसिवाचमभिव्यनक्ति । स्वा

भाविकंमुखजमुज्झतिपूतिगन्धंगन्ध

श्चमद्यलशुनादिभवंचनूनम् ॥ * ॥

नालिकेरोदकंकांस्थेतामपात्रेस्थि

तमधु । नव्यञ्चतामपात्रस्थंमद्यतु-

ल्यंघृतंविनेतिकर्मलोचनम् ॥

मद्यगन्धः । पुं० वकुलद्रुमे ॥

मद्यद्रुमः । पुं० माडे । ध्वजवृक्षे । वि-
तानके ।

मद्यपः । त्रि० सुरापे ॥ सुराव्यतिरि-
क्तमद्यपातरि ॥

मद्यपङ्कः । पुं० सुराकल्के । मेदके ॥
जगले । मेया० इ० गौ० दे० भा० ॥

मद्रकार :

मद्यपाचनी । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यपाशनम् । न० उपदंशे । अवदं
 श्ने । चक्षणे । पानरोचकभक्ष्ये ॥
 मद्यपुष्पो । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यमण्डः । पुं० सुराग्रभागे । मद्य
 फलेने । कारोत्तरे ॥
 मद्यवासिनी । स्त्री० धातकौवृत्ते ॥
 मद्यबीजम् । न० नानाद्रव्यकृतसुरा
 बीजे । किण्वे । नग्नहि । वाखर०
 इ०गौ०दे०भा० ॥ मद्यस्यबीजम् ॥
 मद्यसम्भानम् । न० अभिषवे । आमु
 ती । मद्यच, आवना०इ०भा० ॥
 मद्याजी । त्रि० मत्पूजापरि ॥ मांय-
 टुंशीलंयस्य । गिनिः ॥
 मद्यामोदः । पुं० वकुलवृत्ते ॥ मद्य
 स्यामोदोऽस्मिन् ॥
 मद्योगः । त्रि० मदेक्षणरणं । मयि
 सर्वकर्मसमर्पणं ॥
 मद्रः । पुं० हर्षे ॥ देशविशेषं ॥ वै-
 राटपाण्डायोर्मध्येपूर्वदक्षक्रमेण
 तु । मद्रदेशः समाख्यातोमाद्रीहा
 तचतिष्ठति ॥ मन्दते । मदिस्तुति-
 मोदमदस्वप्रकान्तिगतिषु । स्फा-
 यितञ्चीतिरक् ॥
 मद्रकः । त्रि० मद्रदेशभवे ॥ मद्रे षु
 जातः । कन् ॥
 मद्रकारः । पुं० मद्रङ्करे ॥ मद्रं क
 रोति । डुकृञ् । जीमप्रियमद्रेण
 चेतिअण् ॥

मधु :

मद्रङ्करः । त्रि० जीमङ्करे । शङ्करे ॥
 मद्रं करोति । डुकृञ् । जीमप्रियम
 द्रेण चेतिखच् ॥
 मद्रसुता । स्त्री० माद्याम् । नकुलसह
 देवयोजनन्यांपाण्डुपत्न्याम् ॥
 मद्धान् । पुं० विधौ० । वायसे ॥
 मद्रती । स्त्री० शिवायां ॥
 मद्रा । पुं० शिवे ॥ माद्यति । म-
 दी० । स्नामदीच्यादिनावनिप् ॥
 राजवत्०रूपाणि ॥
 मद्ररी । स्त्री० सुरायाम् ॥ माद्यत्यन-
 या । मदी० । वनिप् । वनोरचेति
 डीब्रौ ॥
 मद्रगीर्णः । त्रि० }
 मद्रगीयः । त्रि० } मद्रगमस्वभि-
 मद्रग्यः । त्रि० } नि ॥ शैषिकेव
 र्थेषु० अशब्दे यत्स्वावन्यतरस्यामि-
 त्यनेनक्रमात्० खड्यत्प्रत्ययाः ॥
 मधुः । पुं० मधुद्रुमे । मधुके । म-
 हुवा०इ०भा० ॥ वसन्तर्त्ते ॥ दे-
 स्यविशेषं ॥ यंहत्त्वा० विष्णुर्मधुसूद
 नोऽभूत् ॥ चैत्रमामि ॥ जीवाणी-
 के ॥ अमुरविशेषे ॥ सचण्चुघ्नेनह
 तः । यस्यनाम्नामयुरा०मधुपुरीति
 ख्यातिंगता ॥ मधुयण्याम् ॥ न०
 जीरे ॥ जले ॥ मद्ये ॥ मधुररसे ॥
 इक्षौ ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । व
 यमपि । लघुमधु ॥ यथा । रतिम-
 य । वरतनु ॥ कर्मफले ॥ मन्यन्ते-

मधु :

एतम् । मनज्ञाने । फलिपाटीलुः
धञ्चान्तादेशः ॥ पुं० न० माद्विकम-
ये ॥ पुष्परसे । मकरन्दे । कुसुमा-
सवे । चौद्रे । माक्षिके । पुष्पास-
वे । पवित्रे । पित्ये । वरटीवान्ते ॥
रुक्षिकावरटीभङ्गवातपुष्परसोद्भव-
म् । मधुशीतलघुस्वादुरुक्षं वाहि-
विलेखनम् ॥ चक्षुष्यं दीपनं स्वर्यत्र-
णशोधनरोपणम् ॥ सौकुमार्यकरं-
सूक्ष्मं परं स्रोतोविशोधनम् । कषा-
थानुरसंज्ञादिप्रसादजनकं परम् ॥
वर्ण्यं मेधाकरं हृष्यं विषदं रोचनं ह-
रेत् । कुष्ठार्शः कासपित्तास्रकफ-
मेहकृमिहृमीनः ॥ मेदस्तृष्णावमि-
श्र्वासहिक्कातीसारविग्रहान् । दाह-
क्षतक्षयांस्तत्तु योगवाद्यल्पवातल-
म् ॥ माक्षिकं आमरं चौद्रं पौत्तिकं-
क्षात्रमिष्यपि । आर्यमौद्दालकं दा-
लमिष्यष्टौ मधुजातयः ॥ एषां स्वरूपं
विज्ञेयं स्वस्थस्थाने मनोषिभिः ॥
नवं मधु भवेत्पुष्ट्यै नातिष्ठे प्लवहरं भ-
रम् । पुराणं यावत्कुरुक्षं मेदोघ्नमति-
लेखनम् । मधुनः शर्करायाश्च गुह-
स्यापि विशेषतः । एकसंवत्सरेतीते
पुराणत्वे स्मृतं बुधैः ॥ विषपुण्याद-
पिरसंसविषाभमरादयः । गृहीत्वा
मधुकुर्वन्ति तच्छीतं गुणवन्मधु ॥ वि-
षान्वयात्तदुष्णमुद्रव्यं शोष्णं न वा-
सह । उष्णान्नं शोष्णं काले च स्मृतं तं-

मधुकुकुटी

विषसमं मधु ॥ मकरन्दस्य मद्यस्य मा-
क्षिकस्यापि वाचकः । अर्द्धं चादिय-
न्ते पाठात्पुष्पं स कयोर्मधुः ॥
मधुः । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥
मधुकः । पुं० खगविशेषे । श्रौवदप-
क्षिणि ॥ बल्ल्यन्तरे । मधुयष्ट्या-
म् ॥ वंशपरम्पराशंसके । मागधे-
॥ न० क्लौतके । मधुयष्टिकायाम् ।
अपुणि ॥ मध्विव । इषे प्रतिकृता-
धितिकन् ॥ यद्वा । मधु० मधुरं-
कायति । कै० आतद्धितिकः ॥
मधुकण्ठः । पुं० कोकिले ।
मधुकरः । पुं० भमरे । मधुपे । म-
धु करोति० तच्छीलः । कृञो हेत्व-
तिटः ॥ भृङ्गराजं । भृङ्गरा० इ०
भा० ॥ कामिनि ॥
मधुकर्कटिका । स्त्री० मिष्टधीजपूरे ।
मधुकर्कट्याम् ॥ मधुकर्कटिकास्वा-
दीरोचनीशीतलागुरुः । रक्तपित्त-
क्षयश्वासकासहिक्काभमापहा ॥ म-
धुखर्जूरिकायाम् ॥
मधुकर्कटी । स्त्री० मधुकर्कटिकाया-
म् । मधुकाकरोति० भाषा ॥
मधुका । स्त्री० मधुपाल्याम् । मधु-
पण्याम् ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ टाप् ।
मधुकुकुटिका । स्त्री०)
मधुकुकुटी । स्त्री०) जम्बीरविशे-
षे ॥ मातुलुङ्गायाम् । सुगन्धायाम् ।
गिरिजायाम् । पूतिपुष्पिकायाम् ॥

मधुजित्

मधुक्तत् । पुं० भमरे ॥ मधुकरो
ति । डुक्तप् । क्तिप् ॥ मधुकर
मन्त्रिकायाम् ॥

मधुकेशटः । पुं० भृङ्गे । भमरे ॥
मधुकीषः । पुं० मधुमन्त्रिकाभिः
कृतेमध्वाधारे । मधुकचक्री० इ०
भा० ॥

मधुक्रमः । पुं० मधुपानावृत्तौ । श
श्वन्मधुपानक्रमे । मधुबारे । मधु
नः क्रमः ॥

मधुघीरः । पुं० खर्जूरवृक्षे ॥
मधुखर्जूरिका । स्त्री० मधुकर्कटि-
कायाम् । कोलककर्कटिकायाम् ।
माध्वीमधुरायाम् ॥

मधुगन्धः । पुं० वकुले ॥
मधुगायनः । पुं० कौकिले ॥
मधुगुञ्जनः । पुं० शोभाञ्जनवृक्षे ॥
मधुघोषः । पुं० कौकिले ॥
मधुच्छदा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
मधुच्छन्दाः । पुं० ऋषिविशेषे । वि
श्वामित्रपुत्रे ॥

मधुच्युत् । त्रि० अमृतसावित्रि ॥
मधुजम् । न० सिक्थके ॥
मधुजम्बीरः । पुं० मधुरजम्बीरे ॥
मधुजा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ मधोजा
ता । जनी० । डः ॥ महाप्रवेता
याम् । सितायाम् ॥

मधुजित् । पुं० विष्णौ ॥ मधुदैत्यवि-
शेषम् । अजैषीत् । जि० । सत्सू-

मधुनी

द्विषेतिक्तिप् । तुक् ॥

मधुतणः । पुं० न० इक्षौ ॥
मधुचयम् । न० मधुरचये ॥
मधुदीपः । पुं० कामदेवे ॥
मधुदूतः । पुं० चामरवृक्षे ॥
मधुदूती । स्त्री० पाटलावृक्षे ॥
मधुद्रः । पुं० भमरे ॥
मधुद्रवः । पुं० रक्तशियौ ॥
मधुद्रुमः । पुं० मधूके । गुडपुष्पे ।
मधुवा० इ० भा० ॥ मधुनामाद्रुमः ॥
मधुद्विट् । पुं० विष्णौ ॥
मधुधातुः । पुं० स्वर्णमालिके ॥
मधूलिः । स्त्री० खण्डे । खांडइ०-
भा० ॥

मधुधेनुः । स्त्री० दानार्थमध्वादिनि
र्मितसप्तसायांगवि ॥

मधुनाडी । स्त्री० मध्वाधारच्छिद्रे ॥
मधुनारिकेलः । पुं० माध्वीकफले ।
मधुफले । बहुकूर्चे । ह्रस्वफले ।
मोहानारल० इ० गौ० दे० भा० । ए
रनारिकेल० इ० कोकणदेशभा० ॥
माध्वीकनालिकेरफलमतिमधुरंदु
र्जरंजस्तुकारिस्निग्धं वातातिसारभ
मशमनमयध्वंसनं वज्रिदीप्तः । चा
मस्य अप्रकोपं जनयतिकुरुते चारुका
न्तिबलस्यैर्यदेहस्य धत्ते धनमद-
नकलावर्धनं पित्तनाशम् ॥

मधुनी । स्त्री० क्षुपविशेषे । घृतम-
ण्डायाम् । वायसोल्याम् । सुमङ्ग

मधुपर्णिका

लायाम् । माकण्डहाता० इ० माक
चाउली० इ० च० गौ० दे० भा० ॥

मधुनेता । पुं० भ्रमरे ॥

मधुपः । पुं० भ्रमरे ॥ मद्यपे ॥ मधु-
पिवति । पा० । आतोनेपसर्गे० इ
तिकः । पिवते : सुरासीधोरिति-
नियमान्नटच् ॥

मधुपतिः । पुं० श्रीकृष्णचन्द्रे ॥

मधुपर्कः । पुं० षोडशोपचारपूजा-
न्तर्गतषष्ठोपचारे ॥ तस्यप्रमाणं य
था । दधिसर्पिर्जलं चोद्वंसितैताभि
स्तुपञ्चभिः । प्रोच्यते मधुपर्कस्तु स-
र्वदेवौघतुष्टये ॥ जलन्तु सर्वतः स्व
ल्पं सितादधिघृतं समम् । सर्वेषा-
मधिकं चोद्वंस्य मधुपर्कप्रयोजयेत् ॥ त
द्वेत्कांस्यपात्रे गरौक्मश्वेतभवेन
वा । ज्योतिष्टोमाश्वमेधादौपूर्त्तचे-
ष्टे प्रपूजने ॥ मधुपर्कः प्रतिष्ठोयं-
सर्वदेवौघतुष्टिदः । धर्मार्थकाममो
गांसाधकः परिकीर्तितः ॥ मधु-
पर्कः सौख्यभोग्यतुष्टिपुष्टिप्रदाय-
कः ॥ आन्यदधिमधुमिश्रं मधुप-
र्कविटुर्वधाः । इति च ॥ न० दधि-
संयुक्तमधुनि । महीदये ॥ मधुना
पृच्यते । पृची० । घञ् ॥

मधुपर्कः । त्रि० मधुपर्कहर्त्रे ॥ मधु-
पर्कमर्हति । दण्डादिभ्यद्वतियत् ॥

मधुपर्णिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥ नी-
लीवर्त्त ॥ मध्विव० मधुराणिवा०-

मधुफलिका

पर्णान्यस्याः । पाककर्णेति ङीष् ।

स्वार्थेकन् । ह्रस्वः ॥ सुदर्शनायाम् ॥

मधुपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् । नी-
ल्योषधी ॥ गुडूच्याम् ॥ मधुबीज-
पूरे ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥

मधुपा । स्त्री० मद्यपायाम् ॥

मधुपाका । स्त्री० षड्भुजायाम् ।
खर्बूजा० इ० भा० ॥

मधुपायी । पुं० भ्रमरे ॥ त्रि० मधुपा-
नकर्त्तरि ॥

मधुपालिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥

मधुपिपासुः । त्रि० मधुपातुमिच्छी
॥ मधुपिपासुः । गम्यादिच्चाहि-
तीयासमासः ॥

मधुपीलुः । पुं० महापीली । राजपी-
ली । महावृक्षे ॥

मधुपुरी । स्त्री० मधुरायाम् ॥

मधुपुष्पः । पुं० मधुद्रुमे ॥ रोध्रे ॥
शिरीषवृक्षे ॥ अशोकवृक्षे ॥ वकु-
लवृक्षे ॥

मधुपुष्पा । स्त्री० दन्तीवृक्षे ॥ नाग-
दन्तीवृक्षे ॥

मधुप्रियः । पुं० बलदेवे । अच्युता-
यजे ॥ मधुमद्यप्रियं यस्य सः । भू-
मिजम्ब्वाम् ॥ त्रि० मद्यप्रिये ॥

मधुफलः । पुं० मधुनालिकेरे ॥ वि-
कङ्कतवृक्षे ॥

मधुफलिका । स्त्री० मधुखर्जूरिका-
याम् ॥

मधुमती

मधुवहुला । स्त्री० वासन्तीलतायाम् ।
 मधुभारः । पुं० माघावृत्तान्तरे ॥ स
 गच्छं विधायकगणनिधाय सुखसौ
 ख्यधाममधुभारनाम ॥ यथा । अ-
 यिमुञ्चमानमवटौवधान । भुजपा-
 शकेनभयनाशकेन ॥
 मधुभित् । पुं० विष्णौ ॥
 मधुभुक् । चि० मधुपे ।
 मधुमक्षिका । स्त्री० सरपायाम् ।
 मधुनोमक्षिका ॥
 मधुमज्जा । पुं० आखोटवृक्षे ॥
 मधुमान् । चि० माधुर्योपेते ॥
 मधुमती । स्त्री० मूर्धायाम् । काश्म-
 र्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ तस्याजल
 गुणान्मु । चन्द्रभागगुणसाम्यदंज-
 लं किञ्चमाधुमतमग्निदीपनम् ।
 इति ॥ मध्वस्तिचक्ष्याम् । मध्वादि-
 भ्यश्चेतिमतुप् ॥ उपास्यनायिका
 विशेषे ॥ यथा । तथा मधुमतीसि-
 द्विर्जायतेनात्रसंशयः । देवचेटी-
 शतशतं तस्यवश्याभवन्तिहि ॥ स्व-
 र्गे मर्त्ये च पाताले स यत्र गन्तुमिच्छ-
 ति । तत्रैवचेटिकाः सर्वानयन्ति
 नात्रसंशयः ॥ अपिच । शब्दानेष
 शृणोतियोजनशतादाविर्भवन्त्यश्रु-
 तास्तेतेवेदपुराणभारतकथागाथाद-
 योवाङ्मयाः । यथ्नातिस्त्रयमि-
 च्छवाशुचिपदैः शास्त्राणिकाव्या-
 निवालीकान् भास्यतिपश्यतिस्फुट

मधुरः

रुचोरत्नस्थलीमैरवीः ॥ उष्णिकृ-
 त्दः ० प्रभेदे ॥ यथा । ननगिमधु
 मती । यथा । रविदुहितृतटे ० ब-
 नकुसुमततिः । व्यधतमधुमतो ०
 मधुमयनमुदम् ॥
 मधुमत् । पुं० विष्णौ ॥ मधुमयना-
 ति । मदे ० । क्तिप्चेतिक्तिप् ॥
 मधुमयनः । पुं० विष्णौ ॥
 मधुमङ्गौ । स्त्री० मालत्याम् ॥
 मधुमस्तकम् । न० खाद्यविशेषे ।
 परिमार्जने ॥
 मधुमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥
 मधुमाध्वीकम् । न० मद्ये ॥
 मधुमारकः । पुं० भ्रमरे ॥
 मधुमूलम् । न० आलुके । मौआलुद्र०
 गौ० दे० भा० प्रसिद्धे । हिङ्गूले ॥
 मधुयष्टिः । स्त्री० इक्षौ ॥
 मधुयष्टिका । स्त्री० मधुकायाम् । म-
 धुयष्ट्याम् । मुलहठी० मुहलेठी-
 तिख्यातौषधी ॥ मधुयष्टीव । इवे-
 तिकन् ॥
 मधुयष्टी । स्त्री० मधुयष्टिकायाम् ॥
 मधुनोयष्टी ॥ गुणान्पश्ययष्ट्य-
 म् ॥
 मधुरः । पुं० मिष्टरसे । गौर्ले । स्वा-
 दौ । रसज्येष्ठे । गुल्ये ॥ तस्यगु-
 णाः । मधुरः । पिच्छः । शौतो-
 धांतुस्तन्यवत्प्रदः । चक्षुष्योवात
 पित्तघ्नः । दुर्यात्स्यौ । लघ्वलक्ष्मीन् ।

मधुरनिखना

सोतियुक्तोज्वरप्रवासगलगंडादिरो
गकृत् ॥ अपिच । मधुरसुरसञ्चिनो
तिकेशान्बपुषः स्थौर्यवलीजवौर्य
दायो । अतिसेवनतः प्रमेहशैत्य-
जडतामान्द्यमुखान्करोतिदोषा-
न् जीवकौषधौ ॥ रक्तशियौ ॥
राजाम्ने ॥ रक्तेक्षौ । गुडे ॥ शाली
हैमन्तधान्ये । न० विषे ॥ बङ्गे ॥
त्रि० रसनाकर्षिणि । स्वादौ । म-
धुररसयुक्ते ॥ मधुमाधुर्यमस्मास्ति ।
जषमुषीतिरः ॥ मधुमाधुर्यं राति
वा । आतोनुपेतिकः ॥ प्रिये ॥
दधिमधुरंमधुमधुरंद्राक्षामधुरासि-
तातुमधुरैव । तस्यतदेवहिमधुरंय-
स्यमनोयच्चसंलग्नम् ॥

मधुरकः । पुं० जीवकौषधी ॥ स्वा
र्येकः ॥

मधुरकण्टकः । पुं० मत्स्यविशेषे । क
ज्जलायाम् ।

मधुजम्बीरः । पुं० मधुजम्बीरे । रस-
द्राविणि । शर्करके ॥

मधुरत्वचः । पुं० धवे । पीतफले ॥

मधुरत्रयम् । न० दुग्धसितामाक्षिके-
षु ॥ सितामाक्षिकसर्पिषु ॥

मधुरत्रिफला स्त्री० द्राक्षाकाश्मर्यख
ज्जूरिफलेषु ॥

मधुरनिखना । स्त्री० मधुरस्वरयुक्ता
यांनार्याम् ॥ मधुरोनिखनोय-
स्याः ॥

मधुरा

मधुफलः । पुं० राजवदरे ।

मधुरमांसम् । न० क्षीरामृते ॥ तद्वि
धानंयथा । घृताम्बुस्वेदितेमांसेशु
गुठीचूर्णविनिः क्षिपेत् । दुग्धञ्चश
र्करोपेतं पश्चात्सौगन्धिकंक्षिपेत् ॥
नातिसार्द्रं नातिशुष्कमिदंक्षीरामृ
तंस्मृतम् ॥ क्षीरमृतबहुरसरोचकं
चातिशीतलम् । वातपित्तहरं ब-
ल्यं सुस्निग्धमतिकोमलम् ॥

मधुरवल्ली । स्त्री० मधुबीजपूरे ॥

मधुरसः । पुं० इक्षौ । मधुर्मधुरो
रसोस्यास्मिन्वा ॥ तालवृक्षे ॥

मधुरसा । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ द्राक्षा-
याम् ॥ दुग्धिकायाम् ॥ गम्भा
र्याम् ॥ मधुरसोस्याः ॥

मधुरस्रवा । स्त्री० पिण्डखर्जूर्याम् ॥

मधुरा । स्त्री० शतपुष्पायाम् । सौ

फ० इ० भा० ॥ मिश्रेयायाम् । शा

लये । शीतशिवे । सलूफा० इ०

गौ० दे० भा० ॥ मधुरोरसोस्त्य

स्याः । अर्शआद्यच् ॥ मधुरापुर्या

म् ॥ यथा । इत्वाचलवणरक्षोमधुपु

त्रंमहाबलः । शत्रुघ्नोमधुरांनामपुरी

तत्रचकारवै द्रुति ॥ मधुकर्कटिका

याम् ॥ मोदायाम् ॥ मधूल्ल्याम् ॥

यष्टिकायाम् ॥ काकोल्याम् ॥ श

तावर्याम् ॥ वृहज्जीवन्याम् ॥ पा

लङ्क्यशके ॥ मनोहरायाम् ॥

टाप् ॥

मधुवनम्

मधुराकृतिः । चि० सौम्यरूपे ॥
 मधुराम्नः । पुं०) आस्नातके
 मधुराम्नकः । पुं०)
 मधुराम्नफलः । पुं० रेफले । आरे ॥
 मधुरालापा । स्त्री० शारिकायाम् ॥
 मधुरालावुनी । स्त्री० राजलाब्धाम् ।
 मधुरिका । स्त्री० मिस्याम् । शालिवे ।
 शीतशिवे । धनसौफ० इ० भा० ॥
 मधुरोरसोत्पत्त्याः अच् । स्वार्थे
 कन् ॥
 मधुरिपुः । पुं० विष्णौ ॥ मधुरसुरवि
 शेषस्यरिपुः ॥
 मधुरेशुः । पुं० कटभीवृक्षे ॥
 मधुरोदकः । पुं० सप्तसमुद्राणां शेषस
 मुद्रे । जलसमुद्रे । स्वादूदके ॥
 मधुलम् । न० आसवे । मद्ये ॥
 मधुलग्नः । पुं० रक्तशोभाञ्जने ॥
 मधुलता । स्त्री० शूलीटणे ॥
 मधूलिका । स्त्री० राजिकायाम् ॥
 मधुलिट् । पुं० भमरे ॥ मधुलेटि । लिङ्
 आस्वादने । क्तिप् ॥
 मधुलेही । पुं० भृङ्गे । भमरे ॥
 मधुलोलुपः । पुं० भमरे ॥
 मधुवटी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 मधुवनम् । न० मधुरायाम् ॥ कदा
 चिन्मधुसंज्ञेन दैत्येनाधिष्ठितं यतः ।
 ततो मधुवनं नाम्नाख्यातमत्र महीत
 ले ॥ पुण्यं मधुवनं तत्र सान्निध्यं नित्यं
 दाहरैः ॥ मधोवनम् ॥ किष्कि

मधुशर्करा

मध्यां सुयीवस्यवनविशेषे ॥
 मधुवलः । पुं० कोकिले ॥
 मधुवल्ली । स्त्री० यष्टीमधुनि ॥ क्लीत
 नके ॥
 मधुवारः । पुं० मधुक्रमे । पुनः पु
 नर्मधुपानपरिपाद्याम् । मधुपाना
 वसरे ॥ मधुनोमद्यस्यवारोऽवसरः ।
 मधुपानावृत्तिरितियावत् ॥
 मधुवारुणी । स्त्री० मधुरूपायां वारुण्या
 म् ॥
 मधुवीजः । पुं० दाडिमे ॥
 मधुवीजपूरः । पुं० मधुरफलायाम् ।
 महाफलायाम् । मधुकर्कष्याम् ।
 मीठाविजौरा० इ० भा० ॥
 मधुवृक्षः । पुं० मधुके । महुवा० इ०
 प्रसिद्धे ॥ मधुनामावृक्षः ॥
 मधुव्रतः । पुं० भमरे ॥ मधुव्रतं भक्ष्यं
 यस्य ॥ यद्वा । मधुमकरन्दं व्रतयति
 भुङ्क्ते । कर्मण्यण् ॥
 मधुशर्करा । स्त्री० मधुजातशर्कराया
 म् । सिताखण्ड० इ० गौ० दि०
 भा० प्र० द्रव्ये । यथा । माध्वीसु
 तामधूत्पन्नमधुजामधुशर्करा । मा
 क्षीकशर्करा चैव क्षौद्रजाक्षौद्रशर्करा
 ॥ यद्गुणं यन्मधुप्रोक्तं तद्गुणात्स श
 र्करा । विशेषाद्वलवृष्ट्या च तर्पणं क्षी
 णदेहिनाम् अपि च । मधुजाश
 र्करारूक्षाकफपित्तहरीगुरुः । क
 र्दातीसारतृड्दाहरक्तवृत्तवरादि

मधुसूदन :

मा ॥ मधुनःशर्करा ॥

मधुशाखः । पुं० मधुष्ठीले ॥

मधुशियुः । पुं० रक्तशोभाञ्जनवृक्षे ।

मुन्गा० इ० काश्यादौख्याते ॥ म

धुः मधरुः शियुः ॥ मधुप्रधानः

शियुर्वा ॥

मधुशौर्षकम् । न० समितानिर्मितेप
कात्रविशेषे ॥

मधुशेषम् । न० सिक्थके ॥

मधुश्रेणी । स्त्री० मूर्वायाम् । मधुनः
श्रेणिरत्र ॥

मधुश्वासा । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥

मधुष्ठीलः । पुं० मधूकवृक्षे । मधुवा
इ० बिख्याते ॥ मधुष्ठीवति । छिब्
निरसने । इगुपधेतिकः । पृषोद
रादिः ॥ मधुष्ठीले गर्भेऽस्येतिवा ॥

मधुसखः । पुं० कामदेवे ॥

मधुसारथिः । पुं० कामदेवे ॥

मधुसिक्थकः । पुं० स्थावरविषभेदे ॥

मधुसुहृत् । पुं० कामदेवे ॥

मधुसूदनः । पुं० भ्रमरे ॥ वनमालि
नि । श्रीकृष्णे । वैदिककर्ममार्गके
भगवति० दुष्टनियहकर्तरि ॥ मधु
नामानमसुरं सूदितवान्० सूदयति
स्मवा । सूदक्षरणि । नन्द्यादित्वा-
ल्ल्युः ॥ विष्णुकर्णमलोद्भूतं मधु
नाममहासुरम् । ब्रह्मणोपचितिकु
र्वन्जघानपुरुषोत्तमः ॥ तस्य ताव
द्धधादेवतदासर्वे विमानवाः । मधु

मधूकः

सूदनमित्ताहुर्कृषयश्चजनार्दनमि
तिभारते ॥

मधुसूदनौ । स्त्री० पालङ्गीशके ॥

मधुस्रवः । पुं० मधूकवृक्षे । मोरटल
तायाम् ॥ न० तीर्थविशेषे ॥

मधुस्रवाः । पुं० मधूकवृक्षे ॥

मधुस्रवा । स्त्री० जीवन्त्याम् । डोडी
तिगुर्जरदेशभाषयाप्रसिद्धायाम् ॥

मूर्वायाम् ॥ हंसपद्याम् ॥ मधुयं
ष्टिकायाम् ॥

मधुस्वरः । पुं० कोकिले ॥ मधर्मधरः

स्वरोयस्यसः ॥ मधोस्वरोयस्यवा ॥

मधुहा । पुं० विष्णौ ॥ मधुदैत्यविशे
षं हन्ति । हन० । क्षिप्चेतिक्षिप् ।
ब्रह्मभूवृक्षेषु क्विवितिनियममप्रा
यिकत्वात् ॥

मधूकः । पुं० गुडपुष्पे । मधुद्रुमे ।

मधुवा० इतिख्यातेवृक्षे ॥ अस्य गु

णाः मधूकपुष्पं मधुरं शीतलं गुरु-

वृंहणम् । बलशुक्रकरं प्रोक्तं वातपि

तविनाशनम् ॥ फलं शीतं गुरु स्वादु

शुक्रलं वातपित्तनुत् । अष्टाद्यं हन्ति

तृणास्रदाहश्लासचतस्रयान् ॥ त-

न्मज्जगुणास्तत्फलवत् । यथा । य

स्य यस्य फलस्यैव धीर्यं भवति यादृश-

म् । तस्य तस्यैव धीर्यं मज्जानमभि

निर्दिशेत् ॥ तस्य स्वगुणाः । म

धुत्त्वक्रत्तपित्तघ्नी ब्रणशोधनरीपणी

॥ मद्यते० मन्यतेवा । मधूपूजाया

मधूली

म्० मनज्ञाने । उलूकादयश्चे सा
धुः ॥ न० यष्टीमधुनि ॥ इ० रा०
निर्घण्टः ॥

मधूकपुष्पम् । न० मधुद्रुमसुकुसुमे ॥
मधुच्युतंस्थूलमधूकपुष्पसंशोधि-
तंकेसरधूलिवर्जितम् । सम्पाचितंशु
भसिताघृताभ्यांसजीरकंजीवनदंहि
जीविनाम् ॥ हं हणीयंमुमधुरंमधू
कंवातहृद्गुरु । पित्तप्रकोपशमनं हृ-
द्यंरुच्यमुखप्रियम् ॥

मधूक्लिष्टम् । न० सिक्थके ॥ मधुन
उक्लिष्टम् ॥

मधूत्थितम् । न० सिक्थके ॥

मधूत्सवः । पुं० चैत्रावल्याम् ॥

मधूपत्रः । पुं० न० मथुरायाम् । ल
वणपुरे ॥

मधूलः । पुं० जलजमधूके । मधू-
लके ॥

मधूलकः । पुं० जलजमधूके जल
महुवा० इतिभाषा । दीर्घपत्रे ॥
मधुलाति । ला० आतोनुपेतिकः
। अन्येषामपीतिदीर्घः । स्वार्थिक
न् । गिरिजातमधूके । गौरशाके ।
अष्टगुणामधूकगुणतुल्याः ॥ मधु
रमे ॥ त्रि० तद्वति ॥

मधूलिका । स्त्री० मूर्धायाम् ॥ प्रत्य
यस्थादितीत्वम् ॥

मधूली । स्त्री० क्लोतनके ॥ मधुक-
र्कयाम् ॥ आम्ने ॥

मध्यादेशीयः

मध्यः । पुं० यहस्फुटसाधकाङ्कशि
षि । पुं० न० विलग्ने । देहमध्यभा
गे । मध्यमे । अवलम्बे ॥ हृदयपुं
डरीकाकाशे ॥ त्रि० न्याय्ये । उत्क
र्षापकर्षहीने ॥ यथा० मध्यस्थः ॥
अन्तरि ॥ अधर्मे ॥ मध्यमे ॥ यथा । उ
त्तमाऽवममध्यानिबुद्ध्याकार्याणि-
पार्थिव । उत्तमाधमध्येषुपुरुषेषु
नियोजयेत् ॥ सांध्ययति । ध्ये० ।
आतोनुपेतिकः । यदा । मद्धते ।
मह० । सांशोभांघत्तिपा । अध्वन्या
दिः ॥ मध्यशरीरादर्भावम् । अमाभ्रप्रति
के० इत्यः ॥ सङ्ख्याविशेषे ॥ यथा ॥
१०००००००००००००००००००००० ॥

मध्यगन्धः । पुं० आम्नेद्रुमे ॥

मध्यतः । अ० मध्यः ॥ आयादि
त्वात्तसि । ॥

मध्यदेशः । पुं० देशविशेषः । मध्यमे
॥ तक्षसीमायथा । हिमवद्विम्ययो
र्मध्यंयत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगे
वप्रयागाच्चमध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥
मध्यश्चासौदेशश्च तिकर्मधारयः ॥
शास्त्रीयज्ञानकर्म्मसंस्कृतोजनोम-
ध्यदेशद्वितिव्याख्याकाराः ।

मध्यदेशीयः । त्रि० मध्यदेशोद्भवे ॥

मध्यदेशीयजनपदायथा । तास्त्रि-
मेकुरुपाञ्चालाः सात्वाश्चैवसजा-

ङ्गलाः । शूरसेनाभद्रकाराबोधकाः

सपटञ्चराः ॥ मत्स्याः किराताः ॥

मधाम :

कुल्यासकुन्तयः कान्तिकोशलाः ।
आवल्यासभुलिंडासलोकाश्चैवास्व
कैः सह ॥ मध्यदेश्याजनपदाः
प्रायशः परिकीर्तिताः ॥

मधादेश्यः । त्रि० मध्यदेशभवे ॥ दि
गादित्वात्० यत् ॥

मधान्दिनः । पुं० वम्भूकवृत्ते । मभ
निजा० इ० भा० ॥

मधापञ्चमूलकम् । न० पाचनविशि
षे ॥ यथा । वलापुनर्नवैरगडसूर्पप
र्णीद्वयेनतु । एकत्रयोजितेनैवस्यान्म
ध्यपञ्चमूलकम् ॥

मध्यमः । पुं० तन्व्युत्थितेकगुहोत्थि
तेचसप्तस्वराणामध्येपञ्चमे ॥ मध्य
देशे ॥ मृगविशिषे ॥ रागप्रभेदे ॥
शरीरावस्थाविशिषे ॥ यथा । षोड
शाब्दसमारभ्यथावहैसप्ततिर्भवेत्
। मध्यमः सतुविज्ञेयः परतोवृद्ध
उच्यते ॥ यथोक्तम् । तद्वदेवोत्थि
तोवायुररः कण्ठसमाहृतः । ना
भिप्राप्तोमहानादोमध्यस्थस्तेनमध्य
मः ॥ क्रौञ्चोनदतिमध्यममिति
च ॥ भूपालविशिषे ॥ अरेष्टविजि
गीषोष्ठमध्यमोभूम्यनन्तरः ॥ पुं०
न० अवलम्बे । देहस्यमध्यमेभागे
॥ त्रि० मध्यजे ॥ उत्कृष्टादधमेचै
वापकृष्टादुत्तमेपिच । मध्येभवः
। मध्यान्मः ॥ ग्रहाणांसामयिक
संज्ञायाम् ॥

मधामीयम्

मध्यमपाण्डवः । पुं० अर्जुने ॥

मध्यमभृतकः । पुं० कृषीवलभृतके
। कृषाण० इ० भा० ॥ यथा ।
उत्तमश्चायुधीयोत्रमध्यमश्च कृषी
वलः । अधमोभारवाहीत्यादित्ये
षत्रिविधोभृतः ॥

मध्यमलोकः । पुं० भूमौ ॥

मध्यमसङ्ग्रहः । पुं० स्त्रीसङ्ग्रहणा
ख्यविवादविशिषे ॥

मध्यमहलम् । न० षड्गवेहले ॥

मध्यमा । स्त्री० दृष्टरजीनार्याम् । रज
स्वलायाम् कन्यायाम् ॥ कर्णिका
याम् ॥ अङ्गुलिप्रभेदे । मध्याङ्गुली
॥ त्यक्षरकन्दसि । हृदयोत्थितबु
द्धियुतनादरूपवर्णे । नायिकाभेदे
॥ लज्जामन्मथमध्यस्थामध्यमोदित
यौवनेतिलक्षणम् । मध्येजाताया
म् ॥ अदन्तत्वाद्वाप ॥ मध्यमस्य
भार्यायाम् ॥ मध्यमस्यस्त्री । पुंयो
गलक्षणं डीषं वाधित्वाऽजादित्वा
द्वाप ॥ वाल्ययौवनयोर्मध्येभवा ।
मध्यान्मः । तयोर्मध्येमाशोभाय
स्थावा ॥

मध्यमाग्निः । पुं० अकार्यमग्निवि
शिषे ॥

मध्यमिका । स्त्री० मध्यमायाअर्थे ॥

मध्यमैव । कन् ॥

मध्यमीयम् त्रि० मध्य ॥ मध्येभवम्
। मण्मीयीचप्रत्ययीवक्तव्याविति

मध्यास्य :

मीयः ॥

मध्यमेश्वरः । पुं० काशीस्थे शिवलिङ्ग
विशेषे ॥ शर्वाणामध्यमाभिधे ॥
अत्रशर्वाणीस्थानम् ॥

मध्यवः । पुं० षट्पूर्वतमर्षपरि
माणे ॥

मध्यरात्रः । पुं० निशीथे । अर्द्धरात्रे
॥ मध्यरात्रेः । पूर्वापराधरेतिसू
त्रे० सर्वैकदेशः कालेनसमस्य
तेनत्वज्ञैव० ज्ञापकस्यसामान्यापे
क्षत्वादिच्छुक्तेः समासे० अहः
सर्वैकदेशेत्यच् ॥

मध्यलोकः । पुं० पृथिव्याम् ॥

मध्यलोकेशः । पुं० नृपे । राज्ञि ॥

मध्यलोकानामर्चानामीशः ॥

मध्यस्थः । चि० निरुद्धे । मध्यवर्ति
नि । विवदमानयोरुभयोरपिहिते
षिणि ॥ उभयपक्षरहिते ॥ स्वार्था
विरोधेनपरार्थघटके ॥ यथा । एके
सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थस्य
बाधेनयेमध्यस्थाः परकीयकार्यकुश
लाः स्वार्थाविरोधेनये । तेऽमीमानु
षराजसाः परहितयैः स्वार्थतोहन्य
ते० येतुग्नन्तिनिरर्थकंपरहितंतेकेन
जानीमहे ॥ पुं० पुरुषे ॥ अत्रैगण्या
त्पुरुषोहिमध्यस्थः । सुखीहिमुखि
नतृप्यन्० दुःखीचदुःखं द्विषन्नमध्य
स्थोभवति । तदुभयरहितोमध्यस्थइ
ति० उदासीनइतिचाख्यायते । म

मध्वासववणिक

ध्वेतिष्ठति । ष्ठा० । कः ॥

मध्यस्थलम् । न० कटिदेशे ॥ यथा ।
कुचौमरिचसन्निभौमुरजमध्यमध्यस्थ
लीअहीतिमिरमञ्जरीसहचरीनरीनृ
त्यते । इति ॥

मध्वा । स्त्री० मध्यमायाम् ॥ त्यजरा
याम्बृत्तौ ॥ नायिकाभेदे ॥

मध्वाङ्गः । पुं० अङ्गोमध्यभागे । वि
धाविभक्तदिनस्यमध्यभागे । पञ्चधा
विभक्तस्याङ्गस्तृतीयभागेवा ॥ अङ्गो
मध्यम् । सङ्ख्याविसायेतिज्ञापका
त्समासः ॥

मध्येचित्तम् । अ० चित्तमध्ये ॥ मध्यं
चित्तस्येतिविग्रहे० पारिमध्येषष्ठ्या
वेति० अव्ययीभावः० निपातना
देदंतत्वम् ॥

मध्वदः । पुं० कर्मफलभुजिजौवे ॥
मधुकर्मफलम्० अत्ति । अद० ।
कर्मण्यण् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्बृद्ध्य
भावः ॥

मध्वाधारः । पुं० सिक्थके ॥

मध्वालुः ।) न० कन्दविशेषे । मधु
मध्वालुकम् ।) न० रतायुक्तेरोमान्वि
ते । दीर्घमुचिनोति० भा० । मौआ
लु इ० गौ० भा० ॥

मध्वासवः । पुं० मधूकपुष्पजातेमद्य
। माधवके । मधुनि । माध्वीके ॥

मधूकपुष्पमधु । तस्यासवः ॥

मध्वासववणिक । पुं० शौण्डिके ॥

मननम्

मध्वजा । स्त्री० मद्ये ॥

मनः । पुं० जटामांशाम् ॥

मनःप्रापः । त्रि० मनोज्ञे ॥

मनःप्रयवान् । त्रि० प्रगृहीतमनसि ।

समाहितचित्ते ॥

मनःप्रसादः । पुं० विषयचिन्ताव्याकुल

त्वरहित्ये ॥ मनसः स्वच्छतायाम्

॥ मनसः प्रसादः ॥

मनः शिलाः । पुं० मनः शिलाया

म् ॥

मनः शिला । स्त्री० रक्तवर्णधातुविशे

षे । कुनय्याम् । मनोज्ञायाम् । नां

गजिह्विकायाम् । मनसिल्० इ०

भा० ॥ मनः शिलागुरुर्वर्णासरो

ष्णालेखनीकटुः । तिक्तास्निग्धावि

षण्वासकासभूतकफासनुत् ॥ मनः

शिलामन्दवलंकरोतिजन्तुं ध्रुवंशोध

नमन्तरेण । मलानुवन्धं किलमूत्रो

धंसशर्करं कृच्छ्रगदंचकुर्यात् ॥ ताल

कं वैवभेदोस्तिमनोगुप्तैतदन्तरम् ।

तालकं त्वतिपीतस्याहवेद्रक्तामनः

शिला ॥ अथशोधनम् । पचेत्त्यह

मजामूत्रे दोलायन्ते मनः शिलाम्

। भावयेत्सप्तधापितैरजायाः सावि

शुध्यति ॥ मनःशब्दवाच्याशिला ।

शाकपार्थिवादिः ॥

मननम् । न० बुद्धौ ॥ युक्तिभिरनुचि

न्तने ॥ ध्याने ॥ असम्भावनाविप-

रीतभावनानिरासेनयुक्तेरनुचिन्त

मनः

ने ॥ ऊहे ॥ श्रुतस्यार्थस्याद्वितीयव

स्तुनोवेदान्तार्थानुगुणयुक्तिभिरनवर

तमनुचिन्तने ॥ केवलपुरुषबुद्धो

त्प्रेक्षितशुष्कतर्कव्यावृत्त्यर्थवेदान्ता

र्थानुगुणेतिविशेषणम् ॥ अर्थाऽसं

भावोच्छेदौतर्कमननमीरितम्

। वेदशास्त्राविरोधाच्चतर्क्या-

द्योनचेतरः ॥ आत्मन्यतीतेसर्व-

स्मात्सर्वरूपेयवातते । कोवन्धः

कश्चवामीक्षीनिर्मलमननंकुरु ॥

मनः । न० ज्ञानेन्द्रियविशेषः । बुद्धौ

न्द्रियाणांप्रधानेभगवतोविभूतौ ।

चित्ते । चेतसि । हृदये । स्वान्ते ।

हृदि । मानसे ॥ अपिचास्यपर्या-

याः यथाभारते । मनोमहान्म-

तिर्ब्रह्मापूर्वबुद्धिः स्यातिरीश्वरः ।

प्रज्ञासंविच्चित्तियैवस्मृतिश्चपरिप-

द्यते । पर्यायवाचकाः शब्दामन

सः परिकीर्त्तिताः ॥ इति । न्या

यमतेऽस्यगुणाः । यथा । परापर-

त्वंसङ्ख्याद्याः पञ्चवेगाश्चमान

से । मनोग्राह्यंमुखं दुःखंमिच्छा-

द्वेषोमतिः कृतिः ॥ अयौगपद्या

ज्ज्ञानानांतस्याणुत्वमिहेष्यते । इ

ति ॥ जन्यज्ञानसामान्यप्रतिस्त्वङ्

मनोयोगः कारणम् । त्वचोयोगो

मनसाज्ञानकरणम्इच्छुक्तेः ॥ त-

स्यनवगुणायथा । धैर्योपपत्तिव्य-

क्तियविसर्गः कल्पनाद्यमा । सद

मन :

सञ्चाश्रुताच्चैवमनसोऽवधैर्गुणाः ॥
 धैर्वम् १ । उपपत्तिः ऊहापोह-
 कौशलम् २ । व्यक्तिः स्मरणम् ३ ।
 कल्पनामनोरथवृत्तिः ४ । विसर्गः
 विपरीतसर्गोभान्तिः ५ । जमा ६ ।
 सत्त्वं वैराग्यादि ७ । असत्त्वं राग-
 द्वेषादि ८ । आश्रुताः अस्थिरत्व-
 म् ९ । इत्यर्थः ॥ अन्तःकरणे ॥
 अत्यन्ततुर्विध्यं यथा । मनोबुद्धिरह-
 क्कारश्चित्तं करणमान्तरम् । संशयो
 निश्चययोगश्च : स्मरणं विषयात्मनी ॥
 तस्याध्यात्मत्वादियथा । अध्या-
 त्मं मन इत्याहुः पञ्चभूतात्मधार-
 कम् । अधिभूतञ्च सङ्कल्पश्चन्द्रमाद्या
 धिदैवतम् ॥ इति ॥ तस्य स्वरूपं य-
 था । अनिरूप्यमदृश्यञ्च ज्ञानभेदं म-
 नः स्मृतमिति ॥ तस्य प्राशस्त्या-
 प्राशस्त्यानुमापकानियथा । जना-
 नां हृदयंसद्यः सुव्यक्तं वचनेन वै ।
 शिष्ये कलत्रे कन्यायां दौहित्रे बाल्ये
 वेपिच ॥ पुत्रे पौत्रे च वचसि प्रतापे
 यशसि श्रियाम् । बुद्धौ वारिणि वि-
 द्यायां ज्ञायते हृदयं नृणाम् इति ब्रह्म
 वैवर्त्तपुराणम् ॥ तस्य बन्धमोक्षं प्रति
 हेतुत्वं यथा । न देहो न च जीवात्माने
 न्द्रियाणि परन्तप । मन एव मनुष्या-
 णां कारणं बन्धमोक्षयोः । बन्ध-
 विषया सङ्गमुक्ते निर्विषयन्तरेति ॥
 तच्च त्रायवीयपरमाणुरूपमिति शिरो

मन :

मणिमतम् । स्पर्शरहितत्वं सति-
 क्रियावत्त्वस्यालक्षणम् ॥ अस्य क्लो-
 बत्वमेव न पुंसकमिति स्यात्वाप्रिया-
 यैप्रेषितं मनः । तत्तु तच्चैव रमते ह-
 ताः पाणिनिना वयम् ॥ सुखदुःखा-
 द्युबलव्यसाधने • इन्द्रियविशेषे ॥
 सङ्कल्पविकल्पात्मिकायामन्तः क-
 रणवृत्तौ ॥ तच्च प्रत्यात्मनियतत्वा-
 दनन्तं परमाणुरूपं निश्चयेति ता-
 र्किकाः ॥ एकैकस्यात्मन एकैकं मन-
 इत्यात्मनामनेकत्वान्मनसोऽनेकत्व-
 म् ॥ प्रदीपज्वालासन्तानवृत्तिमन्ता-
 नरूपेण परिणममानमन्तः करणद्र-
 व्यमननात्मकत्वान्मन इत्युच्यते ॥ ए-
 कादशेन्द्रियाणामध्ये प्रवर्त्तकं मनो
 वासुदेवविभूतिः ॥ उभयात्मकमत्र
 मनः सङ्कल्पकमिन्द्रियसंसाध-
 र्म्यात् । एकादशस्तिन्द्रियेषु मध्ये
 मन उभयात्मकम् • बुद्धीन्द्रियङ्क-
 र्मिन्द्रियञ्च । चक्षुरादीनां वागादी-
 नाञ्च मनोधिष्ठितानां स्वविषये प्रवृ-
 त्तेः । तदसाधारणे न रूपेण लक्ष्य-
 ति • सङ्कल्पकमत्र मनः । आलो-
 चितमिन्द्रियेण वस्तुदमिति सम्म-
 ग्धम् • इदमेवं नैवमिति सम्यक्कल्प-
 यति • विशेषणविशेष्यभावेन विवेच-
 यतीति यावत् । यथाहुः । सम्मग्ध-
 वस्तुमात्रञ्च प्राग्गृह्णात्याविकल्पि-
 तम् । तत्सामान्यविशेषाभ्यां क-

मन :

ल्पयन्तिमनीषिण इति ॥ तथा० अ
स्ति ह्यालोचनं ज्ञानं प्रथमं निर्विक-
ल्पकम् । बालमूकादिविज्ञानसदृ-
शं शुद्धवस्तुजम् ॥ ततः परं पुनर्व
स्तुधर्मैर्जात्यादिभिर्यया ॥ बुद्ध्या
वसोयते सापिप्रस्थ ज्ञत्वेन सस्मतेति ॥
सोयं सङ्कल्पलक्षणो व्यापारो मा-
नसः समानासमानजातीयाभ्यां-
व्यवच्छिन्दन् मनो लक्षयति ॥ स्यादे-
तत् । असाधारणव्यापारयोगिनौ
यथामहदहङ्कारौ नेन्द्रियम् ० एवं
मनोप्यसाधारणव्यापारं नेन्द्रियं भ-
वितुमर्हतीत्यत आह इन्द्रियञ्च ० कु-
तः साधर्म्यात् ० इन्द्रियान्तरैः ।
सात्त्विकाहङ्कारोपादानत्वञ्च साध-
र्म्यम् । नत्विन्द्रिलिङ्गत्वम् ० महत्-
तत्त्वादीनामपि ० इन्द्रिलिङ्गत्वेनेन्द्रि-
यत्वप्रसङ्गात् । तस्माद्व्युत्पत्तिनिमि-
त्तमात्रमिन्द्रिलिङ्गत्वं न प्रवृत्तिनिमि-
त्तम् ॥ मनुतेऽनेनेति विज्ञाननि-
मित्तान्तःकरणे ॥ युगपज्ज्ञा-
नानुत्पत्तिर्मनसोलिङ्गम् ॥ १६ ।
इति गोतमसूत्रम् । युगपत् एकका-
ले ० एकात्मनीति पूरणौयम् ० ज्ञाना-
नामनुत्पत्तिर्यतः स एव धर्मो ज्ञानक-
रणाणाम् त्वं मनसोलिङ्गं लक्षणमित्य-
र्थः । तथाहि । अक्षरादिषु विष-
यसम्बन्धेऽपि ० यस्यामत्त्वभावादेकं न
ज्ञानं जनयति तत्सम्बन्धादपरञ्च ज्ञा-

मनसादेवी

नं जनयति ० तदेव चाणु निखिलज्ञा-
नजनकं सुखादिसाक्षात्कारासाधा-
रणकारणं तदेकमेव साधनात् सिद्धं
मन इत्यर्थः ॥ लग्नाद्भवमभवने ॥
मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्ष-
योः । बन्धाय विषयासक्तं मुक्त्यै नि-
र्विषयं स्मृतम् ॥ यतो निर्विषयं
नित्यं मनः कार्यं मुमुक्षुणा ॥ निर-
स्तविषयासक्तं सन्निरुद्धं मनो हृदि
यदा यात्युन्मनीभावं तदा तत्परमं
पदम् ॥ तावदेव निरोद्धव्यं यावदधृ-
तिगतं क्षयम् । एतज्ज्ञानञ्च ध्यानञ्च
श्रेष्ठो न्यायस्य विस्तरः ॥ मन्यते नेन
मनुते नेन वा । मन ज्ञाने ० मनु अवे-
धने वा असुन् ॥ मनसो नैर्मल्यत्वं वश्यं क-
रणीयम् । यद्योक्तं श्रीदेवीभागवते । भ्रम-
न्सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुनः
पुनः । निर्मलं मनो यावत्तावत्
सर्वं निरर्थकमिति ॥

मनसा । स्त्री० विषयार्थम् । जरत्सा-
रुमुनेः पत्न्याम् ॥

मनसादेवी । स्त्री० कद्रौ । मनसा-
याम् ॥ अस्याः प्रणाममन्वो यथा
। आसीकसु मुनेः माता भगिनी
वासुकेस्तथा । जरत्सारुमुनेः पत्नी
मनसादेवी नमोस्तुते ॥ अस्याध्या-
नं यथा । देवीमन्त्रमहीनां शशधर-
वदनां चारुकान्तिवदान्यां हंसारु-
ठामुदारामरुणितवसनां सर्वदांस-

मनस्वी

वन्दैव । स्मैरास्यामिडतः कन
कमणिगणैर्नागरत्रैरनेकैर्वन्देहं
साष्टनागामुरुकुचयुगलाभोगिनीं
कामरूपामितितियादितत्त्वम् ॥
मनसिजः । पुं० कामदेवे ॥ शृङ्गाररूपे
यमनसिजायते स्म । जनौ० सप्त
म्यांजनेडः । तत्पुरुषे कृतीत्यलुक्
हलदन्तादितिवा ॥

मनसिश्यः । पुं० स्मरे । कामदेवे
। मनसिशेते । शौङ् । अधिकरणे
शेतेरिच्छच् । हलदन्तादिच्चलुक् ॥

मनस्कारः । पुं० चित्ताभोगे । मन
सः सुखादौ । एकस्मिन्विषयेचि
त्तस्थैर्ये ॥ मनसः कारोव्यापार
विशेषः । डुकृञ् । भावे घञ् ।
अतः कृकमीतिसत्त्वम् ॥

मनस्तापः । पुं० मनः पीडायाम्
अनुतापे । पश्चात्तापे ॥ यथा
। परनिन्दानिजोत्कर्षव्यसनायुक्त
भाषणम् । अयुक्तं कर्म कुर्वाणोम
नस्तापैर्विशुद्ध्यतीतिमहानिर्वा
णतन्त्रम् ॥ ब्राह्मणेनयदादैवा
च्छिन्नयज्ञोपवीतकम् । मनस्ता
पेनशुद्धिः स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्
मुनिः ॥

मनस्तालः । पुं० दुर्गाद्याः सिंहे ॥

मनस्यः । चि० मनसिस्थितवस्तुनि ॥

मनस्यनम् । न० विषयाबुद्धौ ॥

मनस्वी । पुं० शूरे ॥ अभिमानि

मनाकरम्

नि ॥ मनोऽस्यास्ति । असन्त
त्वाद्भिनिः ॥ शरभे ॥ चि० सुम
नसि । प्रशस्तमनीयुक्ते ॥ प्रशंसा
यांविनिः ॥ क्वचिद्भूमौशय्याक्वचि
दपिचपर्यङ्कशयनः क्वचिच्छाका
हारः क्वचिदपिचशाल्योदनरुचिः
। क्वचित्कन्याधारीक्वचिदपिचदि
व्याम्बरधरोमनस्वीकार्यार्थी नगण
यतिदुःखंनचसुखम् ॥

मनस्विनौ । स्त्री० प्रशस्तमनसिस्त्रि
याम् ॥ नान्तलक्षणेडीप् ॥

मनहंसः । पुं० अतिशर्करोच्छन्दः
१५ प्रभेदे ॥ सगणविधायपयो
धरद्वयसुन्दरम्० भगवन्ततोपिवि
धायचामरतोमरम् । मनहंसवृत्त
मिदञ्चपञ्चदशाक्षरम् भणितम्भुज
ङ्गमनायकेनमनोहरम् ॥ यथा ।
नवमञ्जुवञ्जुलकुञ्जकूजितकोकि
ले० मधुमत्तचञ्चलचञ्चरीककुलाकु
ले । समयेतिधीरसमीरकम्यत
मानसे० किमुचिण्डमानमनोरथे
नविखिद्यसे ॥

मनाक् । अ० अल्पे ॥ मन्दे ॥ मन
नम् । मनज्ञाने । आक् प्रत्ययः ॥

मनाका । स्त्री० करिण्याम् ।

हस्तिन्याम् ॥ मन्यते । मन० ।

बलाकादयश्चेतिसाधुः ॥

मनाकरम् । न० मंगल्यायाम् । म-
ल्लिकागन्धयुक्तागुरुणि ॥ चि० ई-

मनीषी

धत्करी ॥

मनायी । स्त्री० मनोः पत्न्याम् ॥

मनुशब्दपुंयोगे० मनोरीवेत्यैकारा

देशस्ततोऽप्युच् ॥

मनावी । स्त्री० मनाख्याम् ॥ मनोः

स्त्रीतिपुंयोगेमनुशब्दमनोरीवेत्यै

कारादेशस्ततोऽप्युच् ॥

मनितः । वि० बुद्धि । ज्ञाते ॥ मन्यते

स्म । मनुअवबोधने । क्तः । यस्य-

विभाषेत्यस्यानित्यत्वादित् ॥

मनीकम् । न० अञ्जने ॥

मनीषा । स्त्री० बुद्धौ धिषणायाम् ।

श्रेमुष्याम् । ईषणम्० ईषा । ईष

गतिहिंसादर्शनेषु । गुरोश्चलद्वय

प्रत्ययः । टाप् । मनसईषा । श-

कन्ध्वादिः ॥

मनीषिका । स्त्री० मनीषायाम् ॥

मनीषितम् । न० मनीषायामभिनिवि

ष्टंमनीषितम् । प्रातिपदिकाहात्व

र्थे बहुलमिष्टवच्चेति० णिचि० तद

न्तात्० क्तः ॥ इच्छायाम् ॥

मनीषी । पुं० ज्ञे । प्राज्ञे । धीरे ।

पण्डिते ॥ मनीषाऽस्यास्ति । व्रीह्या

दित्वादिनिः ॥ यद्वा । मनसईषी

चित्तशुद्धिक्रमेणमनसोवशीकर्ता ॥

मनसईषितरिसर्वज्ञईश्वरे ॥ पृषोद

रादिः ॥ ब्रह्मविदि ॥ अकृतफला

भिसम्भौ । सत्त्वशुद्धिदारेणमहावा-

क्यजन्यात्ममनीषावति ॥ विवेकि

मनुः

नि ॥ प्रमाणकुशले ॥

मनुः । पुं० ब्रह्मणः पुत्रे । सचप्र-

जापतिर्धर्मशास्त्रवक्ताच ॥ स्वाय-

म्भुवादिषु ॥ प्रतिकल्पे चतुर्दशम-

नबोभवन्ति । तेषां नामानियमा ।

स्वायम्भुवः १ सचगायत्र्यांब्रह्मणो

धातः । स्वरोचिषः १ । उत्तमः

३ । तामसः ४ । रैवतः ५ । चा

क्षुषः ६ । सचध्रुवपौचात्रिपुञ्ज-

यात्रह्मदौहिव्यावीरणकन्यायांवैरि

ण्यांजातः । एतेषडतीताः । वैव

स्वतः ७ । अयञ्चसूर्यात्सञ्ज्ञायां

जातोवर्त्तमानएव ॥ सावर्णिः ८ ।

सतुमूर्याच्छायायांभविष्यति । द

क्षसावर्णिः ९ । ब्रह्मसावर्णिः

१० । धर्मसावर्णिः ११ ।

रुद्रसावर्णिः १२ । देवसावर्णिः

१३ । इन्द्रसावर्णिः १४ । एतेभ

विष्यन्ति ॥ मात्स्येनवमादिमनूनां

नामान्तराण्युक्तानि । यथा० रौ-

च्यः ६ असौरुचिप्रजापतेः पुत्रः

। भौत्यः १० । असौभूतिप्रजाप-

तेः पुत्रः । मेरुसावर्णिः ११ अ

सौब्रह्मणः पुत्रः । ऋतुः १२ ऋ

तुधामा १३ । बिष्वक्मेनः १४ ॥

इतिमात्स्येनवमाध्यायमारभ्यैकविं

शत्यध्यायपर्यन्तंचतुर्दशमनूनांनि-

रूपणमस्ति ॥ ब्रह्मणोदिवसे ब्रह्म-

न् मनवश्चतुर्दश । भवन्तिपरिम

मनुजपति :

णञ्चतेषां कालकृतं शृणु ॥ सप्तर्षयः
सुराः शक्रो मनुस्तत्सूः बोधपाः ।
एककाले हि सृज्यन्ते संक्रियन्ते च पू-
र्ववत् ॥ चतुर्युगाणां संख्यातत्रधि-
काश्चैकं सप्ततिः । मन्वन्तरं मनोः
कालः सुरादीनाञ्च स तम ॥ अष्टौ
शतसहस्राणि दिव्ययासङ्ख्यया स्मृ-
ताः । द्वापञ्चाशत्तथान्यानि सह-
स्राण्यधिकानि च ॥ त्रिंशत्कोट्यस्तु
सम्पूर्णाः सङ्ख्याताः सङ्ख्यया
द्विज । सप्तषष्ठिस्तथान्यानि नियुता-
नि महामुने ॥ विंशतिश्च सहस्राणि
कालोयमधिकं विना । मन्वन्तरस्य
सङ्ख्येयं मानुषैर्वत्सरैर्द्विज ॥ मन्वे
मनुष्ये ० । जिनभेदे ॥ प्रजापतौ
॥ कवि विशेषे ॥ स्वायम्भुवप्रणीत
स्मृतिविशेषे ॥ मनुते । मनुश्च
बोधने । शृस्वृस्त्रिद्विष्यसि वसिह
निकृतिदिव्यमिदमभ्यश्चेत्युः ॥ मन्य-
ते । मनश्चाने । पूर्वेण ० उः ॥

मनुः । स्त्री० मनोः पत्न्याम् ॥ मनो
स्त्रीतिविग्रहे ० पुंयोगे ० मनोरौवे
ल्यौकारैकाराभावे ० तत्सन्नियोगशि-
ष्टोऽङोपचनभवति ॥ पृक्कायाम् ॥

मनुजः । पुं० मनुष्ये ॥ मनोजातः
। जनी० । पञ्चम्यामितिङः ॥

मनुजपतिः । पुं० नरेन्द्रे । मनुजा-
नां पतिः ॥ मध्यगुरुसंज्ञायाम् ०

। ५ । ० ॥

मनुष्यतीर्थम्

मनुजी । स्त्री० मनुष्याम् ॥

मनुभूः । पुं० मनुष्ये ॥

मनुराट् । पुं० कुबेरे । निधिनाथे ।
श्वेतोदरे ॥

मनुषी । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् । मनु-
ष्यस्त्रीजातौ ॥ योपधप्रतिषेधे ०
गवयहयमुकयमनुष्यमत्स्यानामप्रति-
षेधइतियोपधाज्जातेर्डीप् । हलस्त-
द्वित्येति यलोपः ॥

मनुष्यः । पुं० मानुषे । मर्त्ये । मनु-
जे । मानवे । नरे ॥ अयन्तु अर्वाक्
स्रोतो ब्रह्मणो नवमः सर्ग एकविधश्च
। यथा । अर्वाक् स्रोतस्तु नवमः ज्ञान-
रेकविधो नृणाम् । रजोधिकाः क-
र्मपरादुः खेच सुखमानिनः ॥ अ-
पिच । तस्यापि ध्यायतः सर्गसत्या-
भिध्यायिनस्ततः । प्रादुर्बभूव चाव्य-
क्तादर्वाक् स्रोतस्तु साधकः ॥ यस्मा-
दर्वाक् प्रपद्यन्ते ततोर्वाक् स्रोतस्तु
ते । ते च प्रकाशबहुलास्तमोद्विक्तर-
जोधिकाः । तस्मात्ते दुःखबहुला-
भूयोभूयश्चकारिणः । प्रकाशावहि-
रन्तश्च मनुष्यासाधकास्तु ते इति वज्रि-
पुराणम् ॥ शास्त्रीयज्ञानकर्मयोग्यो-
ह्वयम् ॥ अत्र पञ्चमनुष्यविभागो वा-
राह्याम् ६० अध्याये ॥ मनोरपत्य-
म् । मनोजातावज्यतीषुक्च ॥
मनुष्यतीर्थम् । न० प्रजापतितीर्थे ।
कनिष्ठामूले ॥

मनोजवस :

मनुष्यधर्मा । पुं० धनदे । श्रीदे । कुवे
रे ॥ मनुष्यस्येवधर्मश्चाचारः ।
श्मश्रुलत्वादिर्वास्य । धर्मादनिच्के
वलात् ॥

मनुष्ययज्ञः । पुं० अतिथिपूजने ।
नृपयज्ञे ॥

मनुष्यलोकः । पुं० अधिकतब्राह्मणा
दिविशिष्टदेहे ॥

मनोगुप्ता । स्त्री० नागजिह्वायाम् ।
मनः शिलायाम् ॥ मनसागुप्ता ।
कर्तृकरणसमासः ॥ इक्षुप्रभेदे ।
मनोगुप्तावातहरीट्णामयविनाशि
नी । सुशीतामधुरातीवरक्तपित्तप्र-
णाशिनी ॥

मनोजः । पुं० कामदेवे ॥ मनसिजा
यतेश्चङ्गारादिरूपेण प्रादुर्भवति । ज
नी० । सप्तम्यांजनेर्ङः । तत्पुरुषेक
तिबहुलमितिबहुलग्रहणात्पुगभा
वाभावः ॥

मनोजन्मा । पुं० कामदेवे ॥ मनसोज
न्मयस्यसः ।

मनोजवः । पुं० हरौ ॥ मनसोवेगव
जवोभ्यसर्वगतत्वात् ॥ हनुमति ।
मनसोवेग ॥ त्रि० पितृसन्निभे ।
पितृतुल्ये अतिशयवेगवति ॥
जवति । जुः सौत्रः । अच् । मनो
जवेगवदस्मिन् ॥

मनोजवसः । पुं० पितृसन्निभे ॥ मनो
जवतस्मिन् । औगादिकोऽसः ॥

मनोनाशः

मनोजवहिः । पुं० कामवृद्धिचुपे ॥
मनोज्ञम् । न० सरलकाष्ठे ॥ त्रि०
शोभने । मनोहरे । सुन्दरे । रुचि
रे ॥ मनसाजानाति । इगुपधिति
कः । निवृत्तप्रपणोचजानातिः ॥
मनोज्ञा । स्त्री० मनः शिलायाम् ॥
राजपुत्रायाम् ॥ बन्ध्याकर्कोटक्याम्
॥ जात्याम् ॥ मदिरायाम् ॥ स्थूल
जीरके ॥

मनोनाशः । पुं० मनसीलये ॥ मन
सोनाशोनामवृत्तिरूपपरिणामपरि
त्यज्यसर्ववृत्तिबिरोधिनानिरोधाका
रेणपरिणामः ॥ सहस्रांकुरुशाखा
त्मफलपल्लवशालिनः । अस्य संसा
रवृत्तस्य मनोमूलमिति स्थितम् ॥ सं
कल्पमेव तन्मन्ये मंकल्पोपशमेन तत्
। शोषयामि यथा शोषमेति संसारपाद
पः ॥ प्रबुद्धोस्मि प्रबुद्धोस्मि दृष्ट्यौरोम
यात्मनः । मनोनामनिहन्त्ये न मन
साहं चिरंहतः ॥ इति जनकः ॥ वशिष्ठो
प्याह । अस्य संसारवृत्तस्य सर्वोपद्रव
दायिनः । उपाय एक एवास्ति मन
सः स्वस्थनिग्रहः ॥ मनसोभ्युद
योनाशो मनोनाशो महीदयः । ज्ञो
मनोनाशमभ्येति मनोज्ञस्य हि शृङ्ग-
ला ॥ तावन्निशीव वेतालावल्गान्तिह
दिवासनाः । एकतत्त्वदृष्टाभ्यासा
द्यावन्नविजितं मनः ॥ प्रचीणचित्त
दर्पस्य निगृह्यतेन्द्रियद्विषः । पद्मि

मनोन्मनी

न्यइवहेमन्ती जीयन्ते भोगवासना :
 ॥ हस्तं हस्तेन सम्पीडः रन्तैर्दन्तान्-
 विचूर्ण्य च । अङ्गान्यङ्गैः समाक्रम्य
 जयेदादौ स्वकं मनः ॥ एतावतिभूमि
 तले सुभगास्ते साधुचेतनाः पुरुषाः
 । पुरुषकथामुचगण्याः जिता ये चेत
 सास्ते न ॥ हृदयविलेकतकुण्डलउ
 त्वणकलनाविषो मनोभुजगः । य-
 स्तोपशान्तिमागतमुदितं तमव्ययं व
 न्दे ॥ इति ॥ द्वौक्रमौचित्तनाशस्य
 योगो ज्ञानञ्चराधव । योगस्तद्वृत्ति
 रोर्ध्वहिज्ञानं सम्यगवेक्षणम् । असा
 ध्यः कस्यचिद्योगः कस्यचिद्ज्ञान
 निश्चयः । प्रकारौ द्वौ ततो देवो जगा
 दपरमेश्वरः ॥ इति च ॥ मनोनाशा
 भ्यामस्तु ० अत्यन्ताभावसम्पत्तौ ज्ञा
 तुर्ज्ञेय एवस्तुनः । युक्ताशास्त्रैर्यत
 न्ते ये तेऽप्यत्राभ्यासिनः स्थिताः ॥
 ज्ञातृज्ञेययोर्मिथ्यात्वधीरभावसम्प
 त्तिः ० स्वस्वरूपेणाप्यप्रतीतिरत्य-
 न्ताभावसम्पत्तिः । युक्तिर्योगः ।
 सौर्यमनोनाशाभ्यासः ॥
 मनोन्मनी । स्त्री ० योगिनोऽवस्थात्रि-
 शेषे ॥ यथाहुर्योगतारावल्यां श्रीश
 ङ्कराचार्याः । नेत्रे यथोन्मेषनिमेष
 शून्ये वायुर्यथावर्जितरेचपूरः मनश्च
 सङ्कल्पाविकल्पशून्यं मनोन्मनीसाम
 यिसन्निधत्ताम् ॥ चित्तेन्द्रियाणां
 चिरनिग्रहेण प्रवासप्रवाहेशमिते सम

मनोरमः

स्ते । निवातदीपायुतनिश्चलाङ्गा-
 मनोन्मनीसामयिसन्निधत्तामिति ॥
 मनोभवः । पुं ० कामदेवे ॥ मनसि भ
 वोऽस्य
 मनोभृः । पुं ० कन्दर्पे ॥ मनसा ० मन
 सः मनसि वा भवति । भुवः क्विप् ॥
 मनोमयः । पुं ० पञ्चकोषान्तर्गततृतीय
 कोषे । इच्छाशक्तिमति ० करणरूपे
 मनस्तु कर्मेन्द्रियैः सहितं मनोमय-
 कोषो भवतीति ॥ अहन्तां ममतां दि-
 हे गृहादौ च करोति यः । कामाद्यव
 स्थयाभ्रान्तो नासावात्मा मनोमयः ॥
 आत्मनि ॥ मनोवृत्तिभिर्विभाव्यमा
 नत्वात् ॥ त्रि ० मनः प्राये ॥
 मनोयोनिः । पुं ० कामदेवे ॥ मनो
 योनिरस्य ॥
 मनोरथः । पुं ० इच्छायाम् । सुहा
 याम् ॥ मन एव रथोऽत्र । मनसोरथ
 इव वा ॥ मनोरथानां न समाप्तिरस्ति
 वर्षायुतेनाप्यथवा बलक्षैः । पूर्णं पु
 पूर्णं पुनर्नवानामुत्पत्तयः सन्ति मनोर
 थानाम् । त्रि ० मनस्तुष्टिकर । चित्त
 परिकल्पिते ० चित्तपरिच्छेदोऽत्र न स्य
 न्तर्वर्तमाने ॥
 मनोरमः । त्रि ० सुन्दरे । रुचिरे ।
 चारुणि । सुपमे । साधौ । शोभने
 ॥ मनोरमयति । रम् ० । ग्यन्तः
 । कर्मण्यश् ॥ दक्षिणपश्चिमद्वारम्
 हे ॥

मनीहत :

मनोरमा । स्त्री० मनोज्ञायाम् । का
न्तायाम् । मञ्जुलायाम् । मनोह
रायाम् । सुन्दर्याम् ॥ बुद्धशक्तिवि
शेषे । तारायाम् । लोकेश्वरात्म
जायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्दः १० प्र-
भेदे । यथानरजगैर्भवेन्मनोरमा ।
यथा । तरणिजातटे विहारिणी०
ब्रजविलासिनीविलासतः । सुररि
स्तनुः पुनातुवः ० सुकृतशालि
नामनोरमा ॥

मनोवती स्त्री० ब्रह्मणः पुर्याम् ॥
यथा । चतुर्दशसहस्राणियोजनानां
स्वयम्भुवः । मध्ये मनोवतीनामपु
रीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारारुणा
नुच्चैर्विद्यन्मार्गान्महः श्रिया ।
सावित्याः स्पर्द्धमानेवस्वर्गकामाति
वर्तिनी ॥ तस्यामुपासतेदेवामुनय
श्चमहौजसः । महायोगेश्वरंसिद्धै
यमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ मध्ये० इन्द्रा
द्यष्टदिक्पाना ममरावत्याद्यष्टपुरी
णांमध्यङ्गत्यर्थः ॥ इतिमृगेन्द्रसंहि
ता ॥

मनोवित् पुं० लोकायतभेदे ॥ सहिभा
न्त्यामनएवात्मेतिनिश्चिनोति । म
नसः स्वातन्त्र्याच्च० घटवदनात्म
त्वात् ० करणत्वाच्चदीपवदात्मत्वा
योगात् ॥

मनीहतः । त्रि० प्रतिहते । कृतमनो
भङ्गे ॥ मनोहतंयस्यसः ॥

मन्त्रः

मनोहरः । पुं० कुन्दवृक्षे ॥ न० सुव
र्णे ॥ त्रि० मनोज्ञे ॥ मनोहरति
हरतेरनुद्यमने० इत्यच् ॥

मनोहरा । स्त्री० जातौवृक्षे ॥ स्वर्णयू
ष्याम् ॥ मनोज्ञायाम् ॥ टाप् ॥
मनोहर्ता । त्रि० मनोहरणकर्त्तरि ॥
मनोहारि । न० सुन्दरवाक्ये ॥ त्रि०
मनोहरे ॥ प्रिये ॥

मनोह्वा । स्त्री० मनः शिलायाम् ॥
मनः शब्दे ह्वयते । ह्वेज्शब्दे ।
आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

मन्त्रव्यः । त्रि० ज्ञेये ॥ मननीये ।
भाव्ये । विभावनीये ॥ मन्त्रव्यश्चो
पपत्तिभिः ॥

मन्तुः पुं० अपराधे ॥ मनुष्ये ॥
प्रजापतौ ॥ न० मन्त्रणायाम् ॥ म
न्यते । मनज्ञाने । कमिमनिजनी
त्यादिना० तुः ॥

मन्ता । पुं० मन्त्रिणि ॥ मन्यते मन
। बहुलमन्यत्रापीति० ढच् ॥

मन्त्रः । पुं० वेदविशेषे ब्राह्मणभिन्ने
वेदभागे । याज्यापुरोनुवाक्यादी ।
देवेभ्योयेनोद्दिश्यहविर्दीयतेतच्च ॥
स्वरतोवर्णतोवाहीनस्यमन्त्रस्थानिष्ट
फलजनकत्वमुक्तं शिचायांमहाभाष्ये
च । मन्त्रोहीनः स्वरतोवर्णतोवा
मिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह । सवाग्
वच्चीयजमानंहिनस्तिथेन्द्रशत्रुः
स्वरतोपराधादितिशिचा । दुष्टः

मन्तः

शब्दः स्वरतद्वृत्तिभाष्यपाठः । दु-
ष्टान्शब्दान् माप्रयुक्तमहीत्यधेः आक-
रणमिति ॥ षत्रकैयटः । स्वरेणस्व-
रतः । आद्यादित्वात्तसिः । मि-
थ्याप्रयुक्तवृत्ति । यदर्थप्रतिपादना-
यप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरं स्वरवर्णदोषात्
प्रतिपादयन्नाभिमतमर्थमाहेत्यर्थः ।
वागेवञ्चोहंसकत्वात्यथेन्द्रशत्रु-
शब्दः स्वरदोषात्यजमानं हिंसित-
वानित्यर्थः । इन्द्रस्याभिचारोह-
न्ने शारब्धः । तत्रेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वे-
तिमन्त्रजहितः तत्रेन्द्रस्यशमयि-
ताशातयितावाभवेतिक्रियाशब्दो-
ऽत्रशत्रुशब्दश्चाश्रितोनतुरुद्धिशब्दः
। तदाश्रयणं हिबहुव्रीहितत्वरुष-
योरर्थाभेदः । तत्रेन्द्रादिमित्रत्वं
सिद्धे सति इन्द्रशत्रुर्भवेत्यत्रार्थ-
प्रतिपाद्ये अन्तोदात्ते प्रयोक्तव्ये आ-
द्युदात्तकृत्वजाप्रयुक्तवृत्त्यर्थान्तरा-
भिधानादिन्द्रएव षत्रस्यशातयिता
सम्पन्नः । इन्द्रशत्रुत्वस्यविधेयत्वा-
त्सम्बोधनविभक्तेरनुवादविषय-
त्वादिहाभावः । यथाराजाभवयु-
ध्यस्वेति । ऊह्यमानस्यचामन्त्रत्वा-
त्यन्नकर्मणीतिजपादिपर्युदासेम-
न्त्राणामेकश्रुतिर्विधीयमानानेहभ-
वतीति ॥ ३॥ मन्त्रान्तेकर्मसन्नि-
पातवृत्तिन्यायः ॥ प्रयोगसमवेता-
र्थस्मारकेवेदभागे ॥ मन्त्राणां तादृशा-

मन्त्रकृत्

र्थस्मारकत्वेनैवार्थवत्त्वम् ० नतुतदुच्चार-
णमदृष्टार्थं सम्भवति । दृष्टफलकत्वे ०
अदृष्टकल्पनायाचन्याय्यत्वात् । न
चदृष्टार्थस्मरणस्यप्रकारान्तरेणापि
सम्भवान्मन्त्रास्मान् व्यर्थमितिवा-
च्यम् । मन्त्रेरेवस्मर्त्तव्यमिति निय-
मविध्याश्रयणात् ॥ देवादीनां सां-
धने । मायाबीजादौ ॥ गुह्यवादे ।
रहसिकर्त्तव्याऽवधारणे । मन्त्र-
णायाम् ॥ तस्य च ० पञ्चाङ्गानिभव-
न्ति । तानि च । कर्मणामारम्भोपा-
यः ० पुरुषद्रव्यसम्पत् ० देशकाल-
विभागः ० विनिपातप्रकारः ०
कार्यसिद्धिरिति ॥ मन्त्रमूलं यतो
राज्यमतोमन्त्रं सुरक्षितं । कुर्या-
द्यथातन्नविदुः कर्मणामाफलोदय-
म् ॥ गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा-
रहोगतः । अरण्ये निःशलाके वा
मन्त्रयेद्विभावितः ॥ षट्कर्णो-
भिद्यतेमन्त्रश्चतुष्कर्णश्चधार्यते ।
द्विकर्णस्तुमन्त्रस्य ब्रह्माप्येकोन
बुद्ध्यते ॥ मन्त्रं ते ० मन्त्रं वा । म-
न्त्रिगुप्तभाषणे । षज् ॥ पञ्चमरा-
शौ ।

मन्त्रकृत् । पुं० मन्त्रिणि । मन्त्र-
णाकारके ॥ मन्त्रान्कृतवान् ।
सुकर्मपापमन्त्रपुण्ये षु कृञ् इति-
क्लिप् ॥ मन्त्रस्त्रष्टरि ॥ दौत्यकृ-
ति ॥ मन्त्राणां द्रष्टरि ० प्रयोक्तारि-

मन्त्रदाता

च ॥

मन्त्रगण्डकः । पुं० विद्यायाम् ॥

मन्त्रगूढः । पुं० चरे ॥ मन्त्रोगूढोय-
स्मिन् ॥

मन्त्रगृहम् । न० मन्त्रागारे ।

मन्त्रजा । स्त्री० मन्त्रशक्तौ ॥

मन्त्रजिह्वः । पुं० वक्त्रौ ॥

मन्त्रज्ञः । पुं० चरे ॥ त्रि० । मन्त्र-
विदि ॥

मन्त्रज्वालः । पुं० अग्नौ ॥

मन्त्रणम् । न० मन्त्रे ॥ मन्त्रि० । भा-
वेत्युट् ॥ मन्त्रणायाम् ॥मन्त्रणा । स्त्री० मन्त्रे ॥ रहसिकर्तव्या
वधारणं ॥ तत्रवर्णनीयानि
यथा । मन्त्रे पञ्चाङ्गताशक्तिषाङ्ग-
ग्यापायसिद्धयः । उदयाश्चिन्तनौ
यास्यस्थैर्यौन्नद्यादिसूक्तयः ॥

मन्त्रणागारम् । न० मन्त्रगृहे ॥

मन्त्रदः । त्रि० मन्त्रदातरि ॥

मन्त्रदाता । त्रि० मन्त्रप्रदानकर्तारि ।

श्रीगुरौ ॥ अदीक्षितस्यमूर्खस्यनि-

ष्कृतिर्नास्तिनिश्चितम् । सर्वं

कर्मस्वप्नहृत्स्वनरकेतत्पशोः स्थि-

तिः ॥ जन्मदातान्नदातावामा-

तान्ये गुरवस्तथा । पारिकर्तुं न

शक्यन्ते घोरैस्सारसागरे ॥ विद्या

मन्त्रज्ञानदातानिपुणः पारकर्म

णि । नशक्तः शिष्यमुद्धर्तुमीश्वर

श्च श्वरेऽपरः ॥

मन्त्रवित्

मन्त्रदीधितिः । पुं० अग्नौ ॥

मन्त्रनिर्णयः । पुं० मन्त्रनिश्चये ॥

यथा । मन्त्रमूलं यतो राज्यं ततो

मन्त्रं सुरक्षितम् । कुर्याद्यथात-

न्नविदुः कर्मणामाफलादयात्

॥ अर्थानर्थौ ह्येवोभौ स शयश्चपरी

क्ष्यते । समंचद्विद्विज्ञेयः श्रेष्ठा

श्चखलुविभ्रमाः ॥ एकमेवविषं ह

न्तिशस्त्रेणैकश्चवध्यते । सराष्टसम्य

दं हन्तिराजानं मंचविप्लवः ॥ करि

ष्यन्नप्रभाषे तत्कृतान्येवतुदर्शयेत् ।

धर्मार्थकामकार्याणि कृतो मंचेन

भियते ॥ गिरिपृष्ठमुपारुह्य प्रासादं

वारहो गतः ॥ स्वपथे निःशला

केवातत्रमंचो विधीयते ॥ तत्रसाम

प्रयोक्तव्यं कार्यं पुगुणवत्स्वपि ।

दानं लुब्धे पिभेदश्च शङ्कितेष्वपि नि

श्चयः ॥ जडमूकांधवधिरांस्तिर्य

ग्यानीन्वयोधिकान् । स्त्रींश्चेष्ट

व्याधितव्यङ्गान् मंचकाले निषेधये

त् ॥ इतिसम्यक्कृतः प्रोक्ताराजनी

तिरियंमया । यत्त्रिवर्गाविरुद्धं

स्याद्राजनीतिस्तदुच्यते ॥ इति

युक्तिकल्पतरौ नौतियुक्तिः ॥

मन्त्रपूतः । त्रि० मन्त्रेणपवित्री

कृते ॥

मन्त्रपूतात्मा । पुं० गरुडे ॥ त्रि०

मन्त्रेणपवितात्मनि ॥

मन्त्रवित् । पुं० चरे ॥ मन्त्रं -

मंवी

वेत्ति । विद० । क्षिप् ॥
 त्रि० मं वज्रातरि ॥
 मं वेश्म । न० मं वगृहे । चिन्तो
 दवसिते ॥
 मं वशक्तिः । स्त्री० राज्ञांशक्ति
 विशेषे । ज्ञानबले ॥ सन्ध्या
 दिपक्षांयथावत्स्थापनं ज्ञानबलं मं
 वशक्तिः । पञ्चाङ्गमं वीमं वश
 क्तिरित्यन्ये ॥
 मं वस्पृक् । त्रि० मं वकरणकस्प
 र्शकर्त्तरि ॥
 मं वितः । त्रि० मं वेषसंस्कृते ।
 अभिमं विते ॥
 मन्वी । त्रि० उपदेष्टरि । साधके ॥
 पुं० मन्वजातकर्त्तव्यनिश्चयकर्त्त-
 रि । धीसचिवे । अमात्ये ॥ कार्यं
 सहायाः सचिवाबुद्धिसहायाश्च म-
 न्विणः प्रोक्ता इति भेदः । तस्य ल
 क्षणं यथा । मन्वीभक्तः शुचिः शू-
 रोऽनुकृतो बुद्धिमान् क्षमी । आन्वी
 चिक्यादिकुशलः परिच्छेदी सुदेश-
 जः ॥ विद्यादिगुणसम्पन्ना विप्राः
 कार्या हि मन्विणः । यथा क्तं कालिकापु-
 राणे । मन्विणस्तु नृपः कुर्याद्विप्रान्
 विद्याविशारदान् । विशुद्धांश्च कुलीनां
 स्वधर्मार्थकुशलान् जून् ॥ मन्वयेत्तैः
 समंकालेनात्यर्थं बहुभिश्चरेत् एकैके
 नैव कर्त्तव्यं मन्वत्यनुविनिश्चयम् ॥ व्य-
 स्तैश्चैव समस्तैश्च वान्यभ्यपदेशतः

मंथः

। स्वयं हतं मन्वगृहं स्थूलभारुद्धम-
 न्वयेत् ॥ अरण्ये निः शलाके वान-
 यामिन्यां कदाचन । शिशून् शाखामृ-
 गान् पण्डान् शुक्रान् वै सारिकांस्तथा
 ॥ वर्जयेत् मन्वगेहेषु मनुष्यानुदतां-
 स्तथा । दूषणं मन्वभेदेषु नृपाणां यत्र
 जायते ॥ न तत्सम्यक्समाधातुं द-
 क्षैर्नृपशतैरपोति ॥ अपिच मत्स्यपुरा-
 णे । बहुभिर्मन्त्रयेत् कामं राजा मन्त्रं-
 पृथक् पृथक् । मन्त्रिणा मपि नो कुर्यात्
 मन्त्री मन्त्रप्रकाशनम् ॥ न क्वचित् कस्य
 विश्वासा भवती ह सदानृणाम् । नि-
 श्चयश्च सदा मन्त्रे कार्ये एकेन सूरिणा ।
 भवेद्वा निश्चयावाप्तिः परवुद्ध्यनु-
 जीवनात् । एकस्यैव महीभक्तुर्भू-
 यः कार्यो विनिश्चयः ॥ इति ॥ मं-
 चागुप्तभाषणमस्यास्ति । अत इतिः
 ॥ यद्वा । अवश्यं मन्त्रयते । मन्त्रिगु-
 प्तभाषणे । आवश्यके णिनिः ॥ य-
 द्वादिणि न्यन्तो वा ॥

मन्थः । पुं० मन्थानदण्डः ॥ दिवा क-
 रि ॥ साक्तवे । द्रवद्रव्यसंयुक्तेषु सक्तु-
 षु । यथा । सक्तुभिः सर्पिषाभ्यक्तैः
 शीतवारिपरिश्रुतैः । नात्यच्छेदनाति-
 सान्द्रश्च मन्थ इत्यभिधीयते ॥ पेय-
 विशेषेण यथा । जले च तुष्पले शीते च गु-
 द्रव्यं पलं क्षिपेत् । मृत्पात्रे मन्थयेत्
 सम्यक् तत्रात्र पलं पिबेत् ॥ क्षु-
 चूर्णीकृतं मन्थयेत् । मृदनीयात् ॥

मन्यान :

नेत्ररोगे ॥ नेत्रमले ॥ मारणे ॥ म
थ्यतेऽनेन । मथिहिंसासंक्लेशनयोः
। हलश्चेतिघञ् ॥ मन्यने ॥

मन्यजम् । न० नवनीते ॥

मन्यदण्डः । पुं० मन्याने । मन्यान-
दण्डे । रङ्गे । इ० भा० ॥

मन्यनम् । न० विलोडने । कुन्यने ॥

पुं० मन्यानदण्डे ॥

मन्यनघटी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ॥

मन्यनी । स्त्री० गर्गर्याम् । मन्यनपात्रे
॥ मथ्यतेऽस्याम् । मन्यविलोडने ।
करणेतिट् ॥

मन्यरः । पुं० कोषे ॥ फले ॥ बाधे ।

मन्याने ॥ सूचके मन्दगामिनि ॥

योऽरि ॥ कोपे ॥ केशे ॥ न० कुसु-

म्याम् ॥ त्रि० मन्दे ॥ पृथौ ॥ वक्र-

॥ मन्दगामिनि । जडे ॥ सूचके ॥

नीचे ॥ मन्यतिपादौ । मथि० ।

बाहुलकादरन् ॥

मन्यरा । स्त्री० कैकेयादास्याम् ॥

मन्यरुः । पुं० कुठेरौ । चामरवाते ॥

मन्यशैलः । पुं० मन्दराचले ॥

मन्या । स्त्री० मेधिकायाम् ॥

मन्यानः । पुं० मन्यदण्डे । वैशाखे

रङ्गे । इ० भा० ॥ आरग्वधे ॥ न०

गायत्रीकन्दः । प्रभेदे ॥ यथा ।

कर्णध्वजानन्दमाधायनित्यञ्च । ब-

र्णैरसैर्यत्तु मन्यानमेतत्तु ॥ यथा ।

शीतांशुवक्त्रायपाथोजनेत्राय ।

मन्दनम्

वन्दस्वनन्दस्यभव्यायपुत्राय ॥ मन्य
ति । मथि० । बाहुलकादानच् ॥

मन्यानकः । पुं० तृणभेदे । रहिते ।

दृढमूले । तृणाङ्घ्रिपे ॥

मन्यनी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ।

गर्गर्याम् । कलस्याम् । मधानी०

इ० भा० ॥

मन्दः । पुं० शनैश्चरे ॥ हस्तिजात्य

न्तरे ॥ शीर्षपादे । यमे ॥ प्रलये ॥

त्रि० अतीच्छे । अलसे । शीतके ॥

मूर्खे ॥ स्त्रेरे ॥ अभास्ये । भाग्यर

हिते ॥ रोगिणि ॥ अल्पे ॥ मन्दर

ते ॥ खले ॥ अशुचिस्तत्त्वेनज्ञाना

धिकारमप्राप्ते ॥ मन्दते । मदिस्तु

तिमोदमदस्वप्रकान्तिगतिषु । पचा

द्यच् ॥ न० ईषदर्थे ॥

मन्दगः । त्रि० मन्दगामिनि । अशीघ्र

ने ॥

मन्दगतिः । पुं० शनौ । त्रि० मन्द

गामिनि ॥

मन्दगामी । त्रि० मन्दगमनशीले ।

मन्यरे ॥ मन्दगच्छति० तच्छीलः

। गमूळः । सुप्यजातावितिषिनिः

मन्दजननी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् । शनि

मातरि । छायायाम् । तपस्याम् ॥

मन्दटः । पुं० पारिभद्रवृक्षे ॥

मन्दता । स्त्री० चालस्थे । मन्दत्वे ॥

मन्दनम् । न० स्त्री० ॥ मन्दते । मदि

। कृपृष्ठजिमन्दीत्यादिनाक्यः ॥

मंदाकिनो

मन्दप्रज्ञः । त्रि० जडबुद्धिः ॥ मन्दाज
डाप्रज्ञाधीर्यस्यसः ॥

मन्दभाग्यः । त्रि० विघ्नाकुले ॥

मन्दभूः । पुं० मन्दभूमौ ॥

मन्दरः । पुं० मन्द्यशैले ॥ मन्दारपा
दपे ॥ स्वर्गे ॥ हारभेदे ॥ मेरोदां
व्याधिप्राच्यादिशिष्वे तवर्णे पञ्चाशत्
सहस्रोच्छ्रयेविष्कम्भशैले ॥ तत्र
योजनसहस्रोन्नतिमान्कदम्बपाद
पोस्ति । सुराङ्गनाक्रोडाप्रधानोहि
मन्दरः । न० वर्णवृत्तान्तरे ॥
कुन्दसिन्धोयदि । मन्दरमञ्जति ॥
शङ्खरुगङ्कर । वैरिभयङ्कर ॥ त्रि०
बहुले ॥ मन्दे ॥

मन्दिरहरिणः । पुं० जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे ॥

मन्दसानः । पुं० अग्नी ॥ जीवे ॥
निद्रायाम् ॥ मन्दते । मदि० । ऋ
ष्टिष्ठविमन्दिसहिभ्यः किदिच्यसा
नच् ॥ वेदभाष्ये योगिकार्येणवपुरस्कृ
तः ॥

मन्दा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ अ
जादित्वाष्टाप् ॥

मन्दाकम् । न० स्तवने ॥

मन्दाकिनी । स्त्री० वियद्गङ्गायाम् ।
स्वर्णद्वयाम् । सुरदीर्घिकायाम् ॥
प्रधानधारायास्वर्गसाधमन्दाकिनी
स्मृता । योजनायुतविस्तीर्णाप्रस्थे
नयोजनास्मृता ॥ क्षीरतुल्यजलाश

मंदाग्निः

श्वदत्युत्तुङ्गतरङ्गिणी । वैकुण्ठाद्
ब्रह्मलोकश्चततः स्वर्गसमागता ॥
सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ यथा । बुधमे
वसंज्ञे तुमन्दाकिनीसानृपाणानुसौ
स्थं भवेत्तत्रमासे ॥ जगतीच्छन्दः
१२ प्रभेदे ॥ ननररघटितातुमंदा
किनी । यथा । बलिदमनविधौवभौ
सङ्गता० पदजलरुहियस्यमंदाकिनी
सुरनिहितसिताम्बुजसङ्गिभाहर
तुजगदधंसपीताम्बरः ॥ मन्दमक
ति० तच्छैला । अककुटिलायांग-
तौ । सुपीतिभिनिः । डीप् ॥

मंदाक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिच्छन्दः १७
प्रभेदे ॥ मंदाक्रान्ताम्बुधिरसनगैर्मी
भनौतौगयुग्मम् । यथा । प्रेमाला
पैः प्रियवितरणैः प्रौणितालिङ्ग
नाद्यैर्मंदाक्रान्तातदनुनियतंबभ्र्यता
मेतिवाला । एवंशिञ्जावचनमुधया-
राधिकायाः सखीनांप्रीतः पायात्
स्मितमुवदनोदेवकीनंदनोनः ॥

मंदाक्षम् । न० लज्जायाम् ॥ मन्दमजं
बागाद्यत्र ॥

मंदाग्निः । पुं० अर्कनिष्कासनाधाम्नि
विशेषे ॥ कफद्वाराल्पजठरानले ॥
तस्यनिदानादियथा । मंदस्तीक्ष्णोय
विषमः समश्चेतिचतुर्विधः । क
फपित्तानिलाधिकात्तत्साम्याज्जा
ठरोऽनलः ॥ विषमोवातजानूरा-
गांस्तीक्ष्णः पित्तसमुन्नतान् । करो

मंदिकुर :

स्थमिस्तथामंदोविकारान्कफसम्भ-
वान् । समासमानेरशितामात्रा
सम्यग्विषयते । अल्पापिनैबमंदाग्ने
र्विप्रमाने स्तुदेहि नः ॥ कदाचित्प
च्यतेसम्यक् कदाचिच्चनपच्यते ॥
इति ॥ तस्यौषधंयथा । चिचकस्या
ष्टभागानिशूरणस्यचषोडश । शुण्-
ठ्यास्रस्वारिभागानिमरिचानांद्वयं-
तथा ॥ पिप्पलीपिप्पलीमूलंविडङ्ग-
गानांचतुष्टयम् । अष्टौमूषलिभागा
श्चित्रफलायाश्चतुष्टयम् ॥ द्विगुणे-
नगुडं नैषांमोदकानिहिकारयेत् ।
तद्गन्धमजीर्णं हिपाण्डु रोगश्चका-
मलाम् ॥ अतिशोणितमन्दाग्निप्री-
हाद्यश्चनिवारयेत् ॥ इ० ॥

मन्दायुः । वि० अल्पायुषि ॥

मन्दारः । पुं० सुरद्रुमविशेषे । पारि-
भट्टे । निम्बतरौ । वकायन० इ०
भा० ॥ अर्कपर्णे । आक० इ० भा०
॥ मन्दते० मोदयति । मदिस्तुत्या
दौ । अङ्गिमदिमन्दिभ्यश्चरन् ॥ म-
न्दाअरायस्य ॥ यद्वा ॥ मन्दाअराधा-
राअस्यसरलत्वात् ॥ मन्दमृच्छतिवा-
क्तगतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ मन्दानिय-
त्ति । अण् । मन्दैर्यतेवा । घञ् ॥
तीर्थविशेषे ॥

मन्दारुः । पुं० पारिजाते ॥ मन्दते
मदि० । बाहुलकादारुः ॥

मन्दिकुरः । पुं० मत्स्यविशेषे ॥

मंदोदरीशः

मन्दिरः । पुं० मकरावासे । ममुद्रे ॥
जानुपश्चाद्वागे ॥ न० नगरे ॥ अगा-
रे । निशान्ते । वस्थे । सद्ने ॥
देवतागृहे ॥ मन्दते० मन्द्यते० सु-
प्यतेऽत्रवा । मदि० । इषिमदिमु-
दौतिकिरच् ॥

मन्दिरपशुः । पुं० बिडालि ॥

मन्दिरा । स्त्री० मन्दिरे ॥ अजादि-
त्वाद्वाप् ॥

मन्दुरा । स्त्री० बाजिशालायाम् ॥ श-
यनौयार्थवस्तुनि । मादरी० इ०
भा० ॥ मंदतेऽत्र । मदिस्तुत्यादौ ।
मन्दिवासीत्युरच् ॥

मंदेहः । पुं० राक्षसविशेषाणांसंज्ञा-
याम् ॥ यथा । सन्ध्याकालेतुस-
म्प्राप्तिरौद्रे परमदारुणे । मंदेहारा-
क्षसाधोराः सूर्यमिच्छन्तिखादितु-
म् ॥ प्रजापतिकृतः शापस्तेषांमै-
त्रेयरक्षसाम् ॥ अजयत्त्वशरीराणां
मरणञ्चदिनेदिने ॥ ततः सूर्यस्य-
तैर्युद्धंभवत्यत्यन्तदारुणम् । ततो
द्विजोत्तमास्तोयं प्रक्षिपन्तिमहामु-
ने ॥ ओङ्कारब्रह्मसंयुक्तं गायत्र्या-
भिनियञ्चितम् । तेनदह्यन्तितेपा-
पावज्जीभूतेनवारिणा इत्यादि-
विष्णुपुराणे द्रष्टव्यम् ॥

मंदोदरी । स्त्री० रावणस्यपत्न्या-
म् । मयासुरस्यपुत्र्याम् ॥

मंदोदरीशः । पुं० रावणे ॥ मंदो

सन्मय :

दर्या : ईश : ॥

मन्दोदरीसुत : । पुं० इन्द्रोजति ॥

मन्दोष्णम् । न० ईषदुष्णो ॥ मन्दश्च

तदुष्णश्च ॥ त्रि० तद्वति ॥

मैन्द्र : । पुं० गम्भीरध्वनौ ॥ मेघादि-

शब्दे ॥ मन्दते । मदि० । स्फायि

तञ्चीतिरक् । वायुविशेषे । मृद

ङ्गके ॥ त्रि० गम्भीरध्वनिवति ॥

मन्मथ : । पुं० कामदेवे । कुसुमायु-

धे ॥ कपित्थे ॥ मननंमत्० चेत-

ना । मन० । सन्मदादित्वात्किप् ।

गमादीनांकावितिनलोपः । ह्रस्वस्ये

तितुक् । मथतौतिमथ : । मथ० ।

अच् । मतोज्ञानम्यमथः सन्मथः ॥

मनोमथनातिवा । पृषोदरादिः ।

मिथुनलग्ने ॥ वत्सरविशेषे । २६॥

सरीगं च तथादेविदाहज्वरसमन्वि-

तम् । अभिभूतं जगत्सर्वं सन्मथे सु-

रपूजिते ॥

सन्मथानन्दः । पुं० महाराजचूते ॥

सन्मथालयः । पुं० आम्ने ॥

सन्मनः । पुं० गद्गदध्वनौ ॥ न० दम्प

त्योः शनैर्भाषणे ॥ सुरतेकर्णमू-

लेषुयच्चदेशीयभाषया । दम्पत्यो-

र्जल्पितं मन्दं सन्मनंतं विदुर्बुधाः ॥

सन्मनस्कः । त्रि० सन्मनसि ॥ म-

य्ये वमनः सङ्कल्पात्मकं यस्य ॥

सन्मयः । त्रि० मदेकचित्ते ॥ मांपर

मात्मानं तत्पदार्थत्वं पदार्थभिदे-

मन्वन्तरंम्

नसाक्षात्करणशीले ॥

मन्या । स्त्री० ग्रीवायाः पश्चाद्भागे-

स्थितायांशिरायाम् ॥ गलपाश्वर्शि

रायाम् ॥ मन्यतेऽनया । सत्तायां

समर्जितिक्यप् ॥

मन्याका । स्त्री० मन्यायाम् ॥

मन्युः । पुं० क्रुधि ॥ दैन्ये ॥ शोके ॥

यज्ञे ॥ मन्यते । मनज्ञाने । यजि

मनिशुभिदसिजनिभ्योयुच् ॥ मृ-

गव्यादिर्बा ॥

मन्ये । अ० वितर्के ॥

मन्वन्तरम् । न० दिव्यानां युगानामे-

कसप्ततौ । किञ्चिदधिकैकसप्तति-

युगात्मके मनोः कालविशेषे ॥ ए-

वं चतुर्युगाख्यानां साधिकाश्चैकसप्त

तिः । कृतचेतादियुक्तानां मनोर

न्तरमुच्यते ॥ मनवः स्वायम्भुवा-

दयस्तेषामन्तरमवकाशः स्थितिरि

तियावत् ॥ एकसप्ततिरित्यमरो-

क्तिः । अत्रयद्यपि गणनया अर्ध-

युगेनाधिकामङ्ख्यासम्पद्यते ॥

यतः ॥ दैविकानां युगानामुत्सह-

संब्रह्मणो दिनम् । मन्वन्तरं तथैवै

कं तद्युगाद्युत्तुर्दृश ॥ तत् किञ्चि

दधिकादिव्ययुगानामेकसप्ततिरि-

तिनामविधाने सर्वज्ञनारायणे मो

क्तत्वात् । तथापि अल्पत्वादिह-

तथानोक्तमिति बोध्यम् । मन्वन्तर-

स्य सङ्ख्यातवर्षाण्यथा । त्रिंश-

मन्वादिः

त्कोव्यस्तुवर्षाणांमानुषे णद्विजोत्त-
मा : । सप्तषष्टिस्तथान्यानिनियुता
न्यधिकानितु ॥ विंशतिस्तुसहस्रा-
णिकालीयः साधिकाविना । मन्व-
न्तरस्यसङ्ख्येपालिङ्गेऽस्मिन्क-
थिताद्विजा : ॥ यथाज्ञा : ॥
३०६७२००००० । एतच्चतुर्दशमन्व-
रैर्ब्रह्मादिनंभवति ॥ ब्रह्मणोदिन
मध्येचतुर्दशमन्वन्तराणिभवन्ति-
। एकोमनुर्यावदधिकारीभवतिस
कालोमन्वन्तरसंज्ञकोभवति । तच्च
मनूनां नामानि यथा । स्वायम्भुवो
मनुः पूर्वस्ततः स्वारोचिषोमनुः
। उत्तमस्तामसश्चैवरेवतश्चाक्षुषस्त
था ॥ षड्दशममनवोऽतीताश्च
वैवस्वतोमनुः । सावर्णाः पञ्चरौ
च्यश्चभौत्यश्चागामिनस्त्वमी ॥ पुरा
णलक्षणे ॥ मन्वन्तरंमनुर्देवामनु
पुत्राः सुरेश्वरः । ऋषयोऽशाव
तारश्चहरेः षड्विधमुच्यते ॥
मन्वादिः । स्त्री० मासविशेषेपुतिथि
विशेषे ॥ अश्वयुक्शुक्लनवमी०
कार्तिकीद्वादशीसिता । तृतीया
चैत्रमासस्य० तथाभाद्रपदस्यच ॥
श्रावणस्याष्टमीकृष्णा पौषस्यैकाद
शीतथा । आषाढस्यापिदशमी मा
घमासस्यसप्तमी ॥ कार्तिकीफा
ल्गुनीचैत्री ज्येष्ठौपचदशीसिता ।
माघमासेकुहूबैवकार्तिकीचतथै

मयुः

वच ॥ एतामन्वादयः प्रोक्तादत्त
स्थान्यकारिका : ॥
मपष्टः । पुं०)
मपष्टकः । पुं०) वनमुद्गे ॥
मपष्टकः । पुं०)
मम । अ० षष्ठान्तकप्रतिरूपकमव्यय
म् । ममेत्यभिमाने ॥
ममता । स्त्री० मदीयत्वाभिमाने ॥
भावेतत् ॥ ममत्त्वे ॥
ममतायुक्तः । त्रि० कृपणे ॥
ममत्वम् । न० ममतायाम् ॥ भावे
त्त्वः ॥
ममापतालः । पुं० विषये ॥ मव्य
ति । मव्यवस्थने । मव्यतेर्यलोपो
मश्चापतुट्चालद्वितिमव्यतेरालप्र
त्ययस्तस्यापतुट्० आगमोधातोर्दलो
पोमकारश्चान्यस्य ॥
मयः । पुं० दैत्यानांशिल्पिनि । मा
याविनांशिल्पिनाश्चाचार्ये ॥ वीसरे
। अश्वतरे ॥ उष्ट्रे । करभे ॥
मीनाति० मयतेवा । मीङ्ङिंसा
याम्० मयगतीवा । पचाद्यच् ॥
मयटः । पुं० दण्डहर्म्ये । दण्डयुक्त
हर्म्ये ॥
मया । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥
मयुः । पुं० किन्नरे ॥ मृगे ॥ मिनो
ति । डुमिज्प्रक्षेपणे । भृमृशीतृ
चरित्सुरितनिधनिमिममजिभ्यउः
इत्युः । मीनातीत्यात्वन्तुबाहुल
कात् ॥

मयूरक :

मयुराजः । पुं० कुवेरे ॥ मयूनां राजा
टक् ॥

मयुष्टकः । पुं० वनमुद्धे । मकुष्टके ।
मौठ० इ० भा० ॥ तिष्ठति । छा० ।
कुन् । मयुष्टासौष्टकश्च । पूर्वप-
दादितिषत्वम् ॥

मयूखः । पुं० किरणे । मौख० इ०-
भा० ॥ ज्वालायाम् ॥ शोभायाम् ॥
दीप्ती ॥ मिमौते । माङ्माने ।
माङ्जखोमयर्चश्च । खप्रख्योमया
देशश्च ॥

मयूरः । पुं० । वर्हिषे । नीलकण्ठं ।
शिखावले । केकिनि । मोर० इ०-
भा० ॥ अस्य मांसगुणाः । यथा ।
मयूरः श्रोत्रमेवाग्निमेधावर्थस्वरायु-
षाम् । हितो वल्यो गुरुश्चोष्णो वातघ्नः ।
शुक्रमांसदः ॥ हेमन्तकालेशिशिरे-
षसन्ते सैव्यं हिमायूरमुशन्ति मांसम् ।
उष्णो हि वर्हिर्विषभोजनैश्च वर्षाशर-
द्ग्रीष्ममुखं प्वपथ्यः ॥ एतन्मांसमे-
रगडतैलभृष्टं विषतुल्यम् ॥ वर्हिचू-
डाख्यौषधी । खराश्वायाम् । का-
रव्याम् ॥ अपामार्गे ॥ मिनातिरो-
गम् । मौञ्जहिंसायाम् । मिनाते-
रुन ॥ यद्वा । मयते । मयगतौ ।
खर्जादित्वादूरः ॥ मद्यां रीतिवा ।
अन्येभ्योपोतिष्ठः । पृषोदरादिः ॥

मयूरकः । पुं० अपामार्गे ॥ मयूरे ॥
मयूरशिखायाम् ॥ न० तुल्याङ्गने ॥

मरकः

मयूरप्रतिकृतिः ॥ कन् । मयूरं-
कायतिवासादृश्यत् । के० । आ-
तङ्कितकः ॥

मयूरघीवकम् । न० तुल्ये ॥

मयूरघीवा । स्त्री० तुल्ये ॥

मयूरचटकः । पुं० गृहकुक्कुटे ॥

मयूरचूडम् । न० स्थीयेयके ॥

मयूरचूडा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥

मयूरजङ्घः । पुं० श्योनाके ॥

मयूरतुल्यम् । न० तुल्ये ॥

मयूरपदकम् । न० स्तनादीनखाघाते ॥

मयूरविदला । स्त्री० अम्बुष्ठायाम् ॥

मयूरशिखा । स्त्री० वर्हिचूडायाम् ॥

शिखिन्याम् । शिखावलाख्यक्षुपे ॥

मयूराङ्गाशिखाप्रोक्तासहस्रङ्घ्रिर्म

रुक्छदा । नीलकण्ठशिखालघ्वीपि

तद्येष्मातिसारजित् ॥

मयूरका । स्त्री० अम्बुष्ठायाम् ॥

मयूरी । स्त्री० मयूरस्त्रीजातौ । मोर-
शी० इतिभाषा ॥

मरकः । पुं० मार्याम् । मारके ।

मारी० इतिभाषाप्रसिद्धे मरणे ॥

तस्यकारणादियथा । यावन्मार्तण्ड

सूनुर्गविधनुषिभ्रमेमन्मथे वास्ति-

नार्यातावद्दुर्भिक्षपीडाभवति च म

रकंसंशयं यांतिलोकाः । हाहाका

रातयोर्धर्मनुजभयकरीफे करावैश्च

भीमैः शून्ययामाभवेयुर्नरपतिर-

हिताभूरिकङ्कालमाला ॥ वक्रं करो

मरकतम्

तिरविजोधरणीसुतोवामूलर्क्षहस्त-
मघरेवतिमैत्रभेषु । कृचोपभङ्गप
तनानिचसैनिकानांसर्वत्रलोकम
रणजलधौतदेशः ॥ (०३०)
मांसास्थीनिसमादायश्मशानाद्दृह
वायसाः । श्वाशृगालोथवामध्ये
पुरस्थप्रविशन्तिचेत् ॥ विकिर
न्तिगृहादौचश्मशानंसामहीभवेत्
। चोरिणहन्यतेलोकः परचक्रस
मागमः ॥ सङ्ग्रामश्चमहाघोरो
दुर्भिक्षमरकतया । अद्भुतानि
प्रमूयन्ते तस्यदेशस्थविद्रवः ॥ दे
वीमाहात्म्यपाठे नभैरवस्थलेनच
। अत्रशान्तिर्भवेन्नूतुलस्याविष्णु
पूजनात् ॥

मरकतम् । न० हरिद्वर्णमणिवि-
शेषे गारुत्मते । अश्मगर्भे-
। हरिन्मणौ । पद्मा० इ० सा
धारणलोकभाषाप्रसिद्धे ॥ अस्य
लक्षणं यथा ॥ स्वच्छस्रस्रष्टायन्ति
भङ्गाचक्षुमार्दवसमेतम् । अव्य
ङ्गवहुरङ्गशृङ्गारीमरकतंशुभंविभृ
यात् ॥ कुलक्षणं यथा । शर्करि
लकलिलरुक्षंमलिनंलघुहीनकान्ति
कल्माषम् । चासयुतंविह्वताङ्गं
मरकतममरोपिनोपभुञ्जोत ॥ प
रीक्षादिकन्तव्यत्रद्रष्टव्यम् ॥ म
रकतंरन्त्यनेन । तृ० । अ-
न्येष्वपीतिडः ॥

मरन्दकः

मरकतपत्रिका । स्त्री०)
मरकतपत्री । स्त्री० पाच्याम् ॥
मरक्तम् । न० मरकतमणौ ॥
मरणम् । न० वत्सनाभविषे ॥ प-
ञ्चतायाम् । कालधर्मे । दृष्टा
न्ते । निधने । मृत्तौ ॥ मर
णं चेच्छयाकामंदुःखितोपिनवां
कृति । रोगयस्तोपिदीनोपिन-
मुमूर्षतिकश्चनेतिभागवतम् ॥ अ-
पिच । मरणन्वृषिभिः प्रोक्तंसङ्ग
रेमङ्गलास्पदम् । यत्तत्समान
बलयोर्योधयोर्युध्यतोः किलेति ॥
अनुष्ठानासमर्थस्यवानप्रस्थस्यजीर्य
तः । भृग्वग्निजलसम्पातैर्मरण
न्तुविधीयते ॥ न्यायमतेन० वि
जातीयात्मममः संयोगध्वंसे ॥
उपात्तानांपूर्वासांनिकायविशिष्टा-
नांदेहेन्द्रियमनोबुद्धाहङ्कारबुद्धिवेद
नानांपरित्यागे ॥ नत्वात्मनोपि
नाशः तस्यकूटत्वात् ॥ मरण-
प्राणविच्छेदोनतुनाशः सतीम
तः । मृङ्प्राणत्यागइत्युक्तंस्व
यंनष्टः कथंत्यजेत् ॥ मृडोल्युट्
॥ लग्नाष्टमभवने ।

मरतः । पुं० मरणे ! म्रियते ।
मृङ्प्राणत्यागे । मृमृदृशियजिप
र्विपच्यमितमिनमिहर्षिभ्योऽतच् ॥
मरन्दः । पुं०)
मरन्दकः पुं०) मकरन्दे ॥

सरिचम्

मरहट्टा । पुं० मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा
 । आदौकुरुषट्कलञ्चचतुष्कलप
 स्तानन्दमितोपि० दशवस्त्रिकादश
 भवतिवशमधिकशुचामवलोपि ।
 विंशतिनवसङ्ख्यंभणितसुमुख्यंन
 न्दितगुणगणकोटिमरहट्टावृत्तंकि
 लजयकृत्तत्कृतरिपुविनतकरोटि
 ॥ यथा । अभिमतधनदातासिद्धि
 विधाताजगदन्तरगतशील०दुरितद्रु
 मदाहीविश्वविगाहीकल्पक्षयकृत
 लील०भुवनत्रयवन्दितहरशिरसिस्थि
 रवास०दहहुतवहषापदंदिहदुरापंष
 मुह्यततिमिरविलास ॥

मराकालो । स्त्री० वृश्चिकाल्याम् ॥

मरालः । पुं० राजहंसे ॥ कारण्डवे
 ॥ कज्जले ॥ वारिवाहे ॥ तुरङ्ग
 मे ॥ दाडिमीविपिने ॥ त्रि० खले
 ॥ त्रि० मसृणे ॥

मरालकः । पुं० कलहंसे ॥

मरिचम् । न० कोलके । कृष्णे ।
 ऊषणे । धर्मपत्तने । कालीमि-
 रच० इतिभाषा० ॥ मरिचकटुकं
 तोष्णं दीपनं कफवातजित् । उष्णं
 पित्तहरं रुचंश्वासशूलकृमीन्हरत् ॥
 तदाद्रिमधुरं पाकेनात्युष्णं कटुकं गु-
 रु । किञ्चित्तीक्ष्णगुणं श्लेष्मप्रसे-
 किस्थादपितलम् ॥ म्रियतेविषम
 नेन । मृड्प्राणत्यागे । बाहुलका
 दिचः ॥ कक्कोले । पुं० मरुवक

मरुः

वृक्षे ॥

मरिचपत्रकः । पुं० अजकर्णे । मा
 लतरोः प्रभेदे ॥

मरिमा । पुं० मृत्थौ ॥ म्रियते ।
 मृड्० । जनिमृड्भ्यामिमनिच् ॥

मरिष्यमाणः । त्रि० आसन्नमरणे ॥

मरीचम् । न० वेष्टजि । मरिचे । कृष्ण
 मरिच० इ० भा० ॥ म्रियतेविष-
 मनेन । मृड्० । बाहुलकादीचः ॥

मरोचिः । पुं० ब्रह्मणोज्येष्ठमानस-
 पुत्रे० मुनिविशेषे ॥ प्रजापतौ ॥

मरुतांमर्ध्वं भगवद्विभूतौ ॥ पुं०

स्त्री० चन्द्रसूर्ययोः किरणे । गभ-
 स्तौ ॥ षट्त्रसरेणुपरिमाणे० इति

वैद्याः । म्रियतेतमोऽस्मिन् । मृ-
 कण्ठिभ्यामीचिः ॥ त्रि० कृपणे ॥

मरोचिका । स्त्री० मृगतृष्णायाम् ॥

ग्रीष्मे मरुदेशसिकतादावर्ककराः प्र-
 तिफलिताः दूरस्थानां जलत्वेना-
 भांति० तद्वाचिकामृगतृष्णिकेति०
 टौकाकारः ॥ मरोचिरिव । द्रवे-
 प्रतिकृतावितिकन् ॥

मरोचिप्रः । पुं० तपोविशेषास्त्र्ये-
 तिसंज्ञेतापसान्तरे ॥ चद्रिकापा-
 यिनि ॥

मरुः । पुं० गिरी । पर्वते ॥ धन्व-
 नि । दशेरके । निरुदकदेशे । मा-
 रवाड० इ० भाषा ॥ गुर्जरात्पू-
 र्वभागेतुडारिकातोहिदक्षिणे । म

मरुत्कर :

रुदेशोमहेशानिउष्ट्रेःत्यसिपरायणः
॥ म्रियन्तेप्राणिनोत्र । मृङ् ।
भृमृशीत्युः ॥ मरुवकवृक्षे ॥ सूर्य
वंशीयभाविगृपविशेषे ॥

मरुकः । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
मरुकान्तारम् । न० रामबाणेनशेषि
तेदेशविशेषे ॥ आफ्रिका० इ० इ
वृजभा० ॥

मरुजः । पुं० नखीनामगन्धद्रव्यं ।
व्याघ्रनखाख्ये ॥ पि० मरुदेशजा
ते ।

मरुजा ! स्त्री० मृगवारी ॥

मरुटा । स्त्री०)

मरुण्डा । स्त्री०) उच्चललाटायामस्त्रि
याम् ॥

मरुत् । पुं० समोरे । वायौ ॥ म्रियन्ते
ऽनेन० वृक्षेन० विनावा । मृङ् ।
मृगोरुतिः ॥ देवे । सुरे ॥ सप्तस
प्तकेगणे ॥ मरुवके । न० यन्त्रिप
र्ये ॥ स्त्री० पूकायाम् ॥ मरुदग्नि
प्रदोह्यस्तिक्तोष्णः पित्तलोषघुः
। वृश्चिकादिविषघ्ने प्रवातकुष्ठकृमि
प्रणुत् ॥

मरुतः । पुं० वायौ ॥ अय्युत्पन्नोयम्
। मरुतः स्पर्शनः प्राणवृत्तिविक्र
मादिह्यादिकोपात् । कोयंवातिस
दाक्षिणात्यमरुतवृत्तिकविराजः ॥
घण्टापाटलिषष्ठे ॥

मरुत्करः । पुं० राजमाषे ॥

मरुहवा

मरुत्तः । त्रि० वायुविशिष्टे । मरुतः
सन्त्यज । तत्पर्वमरुद्भ्यामितितप्
॥ चन्द्रवंशीयनृपविशेषे ॥

मरुत्तकः । पुं० मरुवके ॥

मरुत्पथः । पुं० आकाशे ॥

मरुत्पुत्रः । पुं० हनुमति ॥ भीमसेने
॥ मरुतः वायोः पुत्रः ॥

मरुत्प्लवः । पुं० कण्ठीरवे । सिंहे ॥

मरुत्फलम् । न० घनोपले ॥

मरुत्वान् । पुं० इन्द्रे । शचीपतौ ॥

मरुतोदेवताः सन्त्यस्य । मतुप् ।

भयवृत्तिवत्त्वम् । तत्सौमत्वर्यवृत्तिभ
त्वाज्जगत्त्वाभावः ॥

मरुत्वतीयम् । न० मरुत्वत्त्वे हविषि ॥

मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवीशु
नासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तीष्पति-
गृहगृहमेधाच्छचेति० छ० ॥

मरुत्वत्यम् । न० मरुत्वतीयै० हविषि

॥ मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवी
त्यवस्थचकारात्० यत् ॥

मरुत्सखः । पुं० इन्द्रे ॥ अग्नौ ॥

मरुदान्दोलः । पुं० धविषे ॥

मरुदिष्टः । पुं० गुग्गुली ॥

मरुद्गणः । पुं० आवहप्रवाहादिवायु
समूहे ॥

मरुद्भुजम् । न० वाततूले । यौष्महा
से । बुटियाकोसूत० इ० भा० ॥

मरुहवा । स्त्री० ताम्रमूलाक्षुपे । खि
राइ इ० मौ० दे० भा० ॥

मरुसम्भवा

मरुद्रथः । पुं० अश्वे । देवरथे ॥
 मरुद्रुमः । पुं० बिट्खदिरे । अरिमे
 दे ॥
 मरुहर्तृ । न० आकाशे ॥
 मरुहाहः । पुं० धूमे ॥ -ह्यौ ॥
 मरुहिपः । पुं० उष्ट्रे ॥
 मरुन्माला स्त्री० पृक्कायाम् ॥ मरु-
 झिर्मल्यते । मलधारणे । घञ् ॥
 मरुप्रियः । पुं० उष्ट्रे ॥ मरुर्देशविशेषः
 प्रियोऽस्य ॥
 मरुभूः । स्त्री० दशेरुकीमारवाह-
 इ० प्र० ॥ निर्जलदेशे ॥
 मरुभूरुहः । पुं० करीरवृक्षे ॥
 मरुलः । पुं० कारण्डवपक्षिणि ॥
 मरुला । स्त्री० केरलदेशप्रसिद्धायां
 नद्याम् ॥
 मरुवः । पुं० मरुवके ॥
 मरुवकः । पुं० समीरणे । प्रस्थपुष्पे ।
 फणिज्झुके मरुवा० इ० भा०-
 प्र० पुष्पे ॥ पिण्डीतके । श्वसने ।
 करहाटके । मदनद्रुमे । मयनफल
 इ० भाषा ॥ मरुंवाति । वा० ।
 कृन्शिल्पिसंज्ञयोः ॥ व्याघ्रे ॥ रा-
 ह्यौ । खरपत्रे । नागदीना० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० क्षुपविशेषे ॥ त्रि०
 भयानके ॥
 मरुसम्भवम् । न० चाणक्यमूलके ॥
 मरुसम्भवा । स्त्री० महेन्द्रवारुण्याम् ॥
 क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

मर्कटकः

मरुस्था । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥
 मरुकः । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
 मर्त्ये ॥ मारयति० म्रियतेवा । मृ-
 ङ्० । मृकणिभ्यामृक्कीकणावित्यु-
 कः ॥
 मरुहवा । स्त्री० कार्पास्याम् ॥ यवा-
 से । क्षुद्रखदिरे ॥
 मरोलिः । पुं० मकरे । असिदंष्टके ।
 मगर० इ० भा० प्र० यादसि ॥
 मरोलिकः । पुं० मकरे ॥
 मर्कः । पुं० देहे । शरीरे ॥ वानरे ॥
 वायौ ॥ मर्चति० मर्चयतिवा ।
 मर्चिः सौत्रोधातुरितिवहवः । म-
 र्चशब्दे० चौरादिकवृत्ति० मिदचो-
 न्यात्सूत्रेकैयटः । इणभीकापाश-
 ल्यतिमर्चिभ्यः कन् । नचैवंगिलो-
 पत्यस्थानिषद्भावात्० कुत्वंनस्यादि-
 तिवाच्यम्० पूर्वत्रासिद्धे तदभावा-
 त् ॥
 मर्ककः । पुं० गलेगण्डखगे । हाड-
 गिल० इ० गौ० दे० भा० ॥
 मर्कटः । पुं० वानरे । लूतायाम् ।
 ऊर्णनाभे ॥ स्त्रीकरणान्तरं ॥ गले-
 गण्डे । हाडगिल० इ० भा० प्र०
 खगे ॥ मर्कति । मर्कः सौत्रोधातु-
 र्यहणे । शकादिभ्योऽटन् ॥ स्थावर-
 विषभेदे ॥
 मर्कटकः । पुं० शस्यप्रभेदे ॥ वानरे ॥
 लूतायाम् ॥ मत्स्यविशेषे ॥ दैत्यवि-

मर्त्यः

शेषि ॥ संज्ञायांकन् ॥

मर्कटतिन्दुकः । पुं० कुपीलौ ।

मर्कटपिप्पली । स्त्री० अपामार्गे ॥

मर्कटप्रियः । पुं० क्षीरवृक्षे ॥

मर्कटवासः । पुं० आशावर्धे ॥ लू-
तातन्ती । मकडीकाजाल० इ०
भा० ॥

मर्कटशीर्षम् । न० हिङ्गुले ॥

मर्कटाक्षम् । न० ताम्बे ॥ वानरमु-
खि ॥ पुं० स्नेच्छविशेषे ॥ चि०
वानरमुखसदृशमुखविशिष्टे ॥मर्कटी । स्त्री० करञ्जप्रभेदे । मकडाक
रेजुवा० इ० भा० ॥ शूकशिम्व्या
म् ॥ मर्कटीविविधचेष्टाद्वैतत्वा-
त् । अजमोदायाम् ॥ अपामार्गे ॥
वानर्याम् ॥ गौरादिस्त्वान्डीष् ॥

मर्कटेन्दुः । पुं० काकतिन्दुके ॥

मर्करः । पुं० भृङ्गराजे ॥

मर्करा । स्त्री० निष्कलायाम् ॥ द-
र्याम् ॥ सुरङ्गायाम् ॥ भाण्डे ॥मर्ज्जुः । पुं० धावके । रजके ॥ पीठ
मर्दं । स्त्री० शुद्धौ । माष्टिं ।मृजुशुद्धौ । मृजेर्गुणश्चत्यूः ॥ मा
र्जनंवा ॥

मर्त्तः । पुं० मर्त्यलोके ॥ मानुषे ॥

म्रियन्तेऽत्र । मृड्० । हसिमृयि-
ण्णामिदमिलूपधूर्विभ्यस्तन्निर्गत-
न् ।

मर्त्यः । पुं० मनुष्ये ॥ म्रियते ।

मर्म

मृड्० । हसिमृयितितन् । ततः
स्वार्थेयत् । प्राक्प्रवोधात्० सर्वो-
हिमर्त्यः ॥ मध्यलोके ॥ म्रियन्तेऽ
त्रेतिमर्त्यः । हसिमृयिति० मृ-
ड्धातोस्तन्० मर्त्तः । ततो नवसू-
रमर्त्तयविष्टेभ्यः स्वार्थेयत् ॥ मर्त्ते
भवोवा । दिगादेराकृतिगणत्वाद्-
यत् ॥

मर्त्यमुखः । पुं० यन्त्रे ॥

मर्त्या । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् ॥

मर्त्येन्द्रा । स्त्री० मातरि ॥ अग्निदम-
न्याम् ॥ राजमातरि ॥मर्दनम् । न० अङ्गस्यमर्दने । पादम-
र्दनादौ । संवाहने ॥ मृदक्षोदे ।
ल्युट् । कदने ॥ चूर्णने० । चि०
मर्दयितरि ॥ मर्दयति । मृदक्षोदे०
मृदमर्दनेवा । इतुमस्मिजन्तात्कर्त्त-
रित्युट् । बहुलमन्यत्रापीतियुञ्जा ॥मर्दलः । पुं० वाद्यप्रभेदे ॥ मर्दली
मादल इति० नेपालेख्यातो० मृद-
ङ्गसजातीयः ॥ मर्दमुपमर्दलाति० ।
ला० । आतड्गतिकः ॥

मर्दितः । चि० चूर्णिते ॥ ग्रन्थिते ॥

मर्दिता । चि० मर्दिनि ॥

मर्दी । चि० मर्दितरि ॥

मर्मकीलः । पुं० भर्त्तरि ॥

मर्मज्ञः । चि० मर्मविदि । तत्त्व-
ज्ञे ॥

मर्म । न० स्वरूपे । तत्त्वे ॥ यथा ।

मर्मर :

मृगयानविगीयतेनृपैरपिधर्मागम-
मर्मपारगैः । स्मरमुन्दनायद-
त्यजस्तबधर्मः सदयोदयोज्ज्वलाः ॥
सन्विस्थाने ॥ जीवस्थाने ॥ परचे-
चेगांवरन्तीनवाचक्षीतकस्यचित् ।
नसंवसेत्सूतकेचनकंवैमर्मणिस्पृ-
शेत् ॥ अरुषि ॥

मर्मरः । पुं० वस्त्रविशेषे ॥ शुष्कप-
र्यध्वनी ॥ वस्त्रपर्णानांस्वनिते ।
मर्ममर्मरड्मरड् । इतिचभाषा ॥
मर्मराति । रा० कः ॥ अनुकरण-
शब्दोवा ॥

मर्मरी । स्त्री० पीतदारुणि ॥

मर्मरीकः । त्रि० दौनजने ॥ म्रियते ।
मृड्० । पर्फरीकादिच्चादौकन्० धा-
तोर्द्विच्वंरुक्वाभ्यासस्य ॥

मर्मवित् । पुं० मर्मज्ञे । कार्पटि-
के ॥

मर्मवेदी । पुं० मर्मविदि ॥

मर्मस्पृक् । त्रि० मर्मपीडके । अरु-
न्तुदे ॥ मर्मस्पृशति । स्पृशउपता-
पे । स्पृशोऽनुदकइति० क्तिन् ॥

मर्मावित्०द् । त्रि० सन्विस्थानवेधक-
र्त्तारि ॥ मर्मज्ञे ॥ मर्माणिविध्य-
ति । व्यधताडने । क्तिप् । ग्रहिज्ये-
तिसम्प्रसारणम् । नहिद्वतीतिदी-
र्घः ॥

मर्मिकः । त्रि० मर्मज्ञे ॥

मर्मुरः । पुं० तुषानले ॥

मल :

मर्त्यः । पुं० मरणधर्माणि । मनु-
ष्ये ॥

मर्त्या । अ० सौमायाम् ॥

मर्त्यादा । स्त्री० सीमनि । अवधौ ।
तेनविनेत्यर्थे ॥ स्थितौ । धारणा-
याम् । सत्पथस्थितौ ॥ अनुसृङ्घनी-
यायांव्यवस्थायाम् ॥ स्थित्वनतिक्र-
मे ॥ कुलभूमौ ॥ मर्येतिसीमार्थेऽ-
व्ययम् । तत्रदीयते । डुदाञ्० ।
आतथ्योपसर्गवृत्त्यङ् ॥

मर्षः । पुं० क्षान्तौ ॥ मर्षणम् । मृ-
षतितिक्षायाम् ॥ घञ् ॥

मर्षणम् । न० अपराधसत्त्वपिकोपा-
नाविष्करणे । क्षमायाम् । मृष०
भावेल्ह्युट् ॥

मर्षितः । त्रि० क्षान्तियुक्ते ॥ मृषेः
कर्त्तरिक्तः । भावेक्तेक्तीवम् ॥
मर्षितवान् । त्रि० क्षान्ते ॥ मृषेः
कर्त्तरिक्तवतुः ॥

मर्षी । त्रि० क्षमाशौले ।

मलः । पुं० न० पापे । किञ्चिपे ॥
विशि । विष्टायाम् । यथा । मला-
यत्तं बलं पुंसांशुक्रायत्तन्तुजीवनम् ।
तस्माद्यत्ने नतरक्षेत्यस्मिन्मलरे-
तसोद्वति ॥ किट्टे । मण्डूरादौ ॥
खेदादौ ॥ वसाशुक्रममृड्मञ्जामृ-
चंविट् कर्णविग्नखाः । श्लेष्माशुदू-
षिकास्वदोहादशैतेनृणांमलाः ॥
वातादिषु । यथा । शरीरदूषणादौ

मल :

षामलिनीकरणान्मला : । धारणा
 हातवस्तेषु वातपित्तकफास्त्रयः ॥
 सर्वेषामेवरोगाणां निदानं कुपिता-
 मला : । तत्प्रकोपस्यनुप्रोक्तं विवि-
 धाहितसेवनम् । हरेहसन्तेश्चेप्ताणं
 पित्तं शरदिनिर्हरेत् वर्षासुशमये
 हायंप्राग्विकारसमुच्छ्रयात् ॥ अत्र-
 विशेषमाहमाधवः कफपित्तानि
 लाः पूर्वमध्यान्तेषु व्यवस्थिताः ।
 देहाहोरात्रिवयसां सन्धिष्वपिकफा
 निलाविति ॥ अस्यार्थः । कफपि-
 त्तानिलाः देहाहोरात्रिवयसां पूर्व
 मध्यान्तेषु यथासंख्यं व्यवस्थिताः ।
 देहस्य पूर्वभागेशिरश्चरभ्यवक्षोन्ते-
 कफो व्यवस्थितः । मध्येचामाशय-
 मारभ्यनाभ्यन्ते पित्तं व्यवस्थितम् ।
 अन्तेनाभ्यधोभागे वायुर्व्यवस्थितः ।
 शिरोमूलत्वात् देहस्यैव पूर्वादिक
 लपना । अङ्गस्थिधाविभक्तस्य पूर्व-
 भागे कफो मध्ये पित्तमन्ते वायुः ।
 एवं रात्रेरपिवयसोऽपि पूर्वभागे वात्या
 वस्थायां श्लेष्मा मध्ये तरुणा वस्थायां-
 पित्तमन्ते वृद्धा वस्थायां वायुः ।
 सन्धिष्विति । देहाहोरात्रिवयसा-
 मित्येव । तत्र देहस्य पूर्वभागमध्य-
 भागयोः सन्धौ कफो व्यवस्थितः म-
 ध्यभागान्त्यभागयोः सन्धौ पित्ताश-
 याख्यो वायुः एतच्च यथासङ्ख्यमि-
 त्यतोलभ्यते । अहः सन्धौ रात्या-

मलमास :

साकमहः सन्धिः प्रातः सञ्ज्ञक-
 स्तस्मिन्कफः । अङ्गासाकं रात्रेः
 सन्धिः सायंतस्मिन्वातः । वयः
 सन्धौ वाख्यतारुण्ययोः सन्धौ श्लेष्मा
 तारुण्यवृद्धत्वयोः सन्धौ वायुरिति
 । मृज्यतेऽसौ । मृजुगृही । मृजेष्टि
 लोपश्चेति कलः ॥ मलयति । मल
 तत्कृतौ । अदन्तः । मलतेषा ।
 मलधारणे । पचाद्यच् ॥ कर्पूरे ॥
 चि० कृपणे । कदर्ये ॥
 मलघ्नः । पुं० शाक्यलीकन्दे ॥ चि०
 मलनाशके ॥
 मलघ्नी । स्त्री० नागदमन्याम् ॥
 मलजम् । न० पूये ॥ चि० मलोद्भवे ॥
 मलदूषितः । चि० मलिने ॥ मलेन दू-
 षितः । कर्तृकरणेऽतिसमासः ॥
 मलद्रावी । पुं० जयपालि ॥
 मलधीः । पुं० कामिनि ॥
 मलनः । पुं० पटवासे । अंशुकालये
 ॥ न० मर्द्दने । पीडना० मलना०
 इ० भा० ॥
 मलपूः । स्त्री० काकोदुम्बरिकाया-
 म् ॥ मलयूस्तम्भकतृत्तिकाशीतला
 तुवराजयेत् । कफपित्तत्रणश्वित्रकु
 छपाण्डुर्शकामलाः ॥ मलात्पापा
 त् । पुनाति । पूज्यवने । कृप् ॥
 मलभुक् । पुं० काके ॥
 मलभेदिनी । स्त्री० कटुकायाम् ॥
 मलमासः । पुं० अधिमासे । मलि

मलय :

म्लुचे ॥ यस्मिन् मासेन सङ्क्रान्तिः
सङ्क्रान्तिद्वयमेव ॥ गन्तमासः
सविज्ञेयो मासस्त्रिंशत्तमो भवेत् ॥
गर्गस्तु । अमावास्याद्वयं यत्र रवि-
सङ्क्रान्तिवर्जितम् । मलमासः
सविज्ञेयो मासः शुद्धाख्य उत्तरः ॥
तथा च ब्रह्मसिद्धान्ते । चान्द्रो मासो-
द्धसङ्क्रान्तो मलमासः प्रकीर्ति-
तः ॥ सत्यव्रतस्तु । राशिद्वयं यत्र
माससङ्क्रमेत दिवाकरः । नाधि-
मासो भवेदेव मलमासस्तु केवलम् ॥
एकमासद्वितयं यदि स्याद्वर्षेऽधि-
कतत्र परोऽधिमासः । त्रयोदशन्तु
शुक्तिराह मासं चतुर्दशं कापिन चा-
स्ति दृष्टम् ॥ अयं मासश्चान्द्र एव न-
सौरः । अस्ति त्रयोदशो मासः स च-
शुच्यानि गद्यते । असौ चान्द्रो न सौ-
रः स्यान्नास्ति सौरश्च त्रयोदशः ॥

मलमासत्त्वम् । न० रविसङ्क्रान्त्य
भावविशिष्टचान्द्रमासत्त्वे ।

मलयः । पुं० ऋष्यमूकप्रदेशान्तरे
स्नानान्नाप्रसिद्धेऽद्विविशेषे । आषा-
ढे । दक्षिणाचले । चन्द्रनाट्टी ॥
कृतमालाताम्रपत्नीं प्रमुखामलयो-
द्भवाः ॥ शैलाङ्गे ॥ देशविशेषे ।
मलैवार० द्र० भा० ॥ आरामे । न-
न्दनवने ॥ अष्टादशोपद्वापान्तर्ग-
तद्वीपविशेषे ॥ मलते । मलधार-
णे । वलिमलितनिभ्यः कथन् ॥

मलाका

ऋषभदेवस्य पञ्चमपुत्रे ॥

मलयगन्धिनी । स्त्री० उमायाः सखी
विशेषे ॥

मलयजः । पुं० राहुपुत्रे ॥ पुं० न०-
चन्द्रने ॥ मलयैजातः । सप्तम्यांज
नेडः ॥

मलया । स्त्री० विष्टलायामोषधी ।

मलयाचलः । पुं० सद्याद्रिसमीप-
स्थे० शैलविशेषे । दक्षिणाचले ॥
सतानिसेव्यो हिमवान् भोगिनां म-
लयाचलः ॥

मलयानिलः । पुं० वासन्ते । वसन्त
कालिकवायौ ॥

मलयालः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा ।
सुराम्बिकासमारभ्य मलयाद्यन्तर्ग-
शिवे । मलयालाभिधो देशो मन्त्रसि-
द्धिप्रदर्शकः ॥

मलयूः । स्त्री० मलखाम् । काकोदु-
म्बरिकायाम् ॥ मलयवति । युजु-
गुप्तायाम् । क्लिप् । बाहुलका-
होर्षः ॥ यद्वा । मलते । मलधा-
रणे । बाहुलकादयूः ॥

मलयोद्भवम् । न० चन्द्रने ॥

मलयतर्म् । न० गुदे ॥

मलत्रिलासिनी । स्त्री० शङ्खपुष्पा-
म् ॥

मलरुन्ता । पुं० शाल्मलीकन्दे ॥

मला । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

मलाका । स्त्री० दृष्ट्याम् ॥ कामिन्या

मलिनमुखः

म् । इतिन्याम् ॥

मलापक्षं षम् । न० पापमोचने ॥

मलस्यदूरीकरणे ॥

मलापहा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा ।

मलापहाभीमरथीचघट्टगायथाचक्र

ष्यावलसाम्यगागुथैः । मलापहा

घट्टगयोस्तथापिपथ्यंलघुस्वादुतरं-

सुक्कान्तिदम् ॥

मलावहम् । न० मलिनोकरणे । पा

पविश्रिये । यथा । कृमिकौटवयोऽ

त्थानद्यानुगतभोजनम् । फलैः

कुसुमस्येयमधैर्बन्धुमलावहम् ॥

मलारिः । पुं० सर्वद्वारे । सावन०

इ० भा० ॥

मलिनम् । न० दोषे ॥ टङ्गणे ।

घोले ॥ वि० मलयुक्तेवस्तुनि ।

मलीमस्रे । कश्चरे । मलदूषिते ॥

यथा । यथाभवतिबालानांगगनं

मलिनंमलैः । तथाभवत्यबुद्धाना

मात्मापिमलिनोमलैरिति । मलैः

केशकर्मफलैरात्मा । अन्यत्रम

लैर्घनरजोभूमादिभिराकाशवृत्त्य

यैः ॥ निश्चयैर्मित्तिकक्रियाव्या

गिनि ॥ कृष्णे । दूषिते ॥ मलो

स्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्रेतिसाधुः

॥ बहा । मलते । मल० । बहु

लमन्यवापीतो न च् ॥

मलिनमुखः । पुं० अम्मी ॥ गोला

कुले । मृगी ॥ प्रीते ॥ वि० क्रूरे

मलिष्ठा

। खले ॥

मलिनात्मा । पुं० कृष्णदेहे ॥ दुष्ट

चित्ते ॥ नपरिचयोमलिनात्मनां

प्रधानम् ॥

मलिनाम्बु । न० मस्याम् ॥

मलिनास्यः । वि० खले ॥

मलिनिमा । पुं० कृष्णत्वे ॥ मलिन

त्वे ॥ मलिनस्यभावः । इमनि

च् ॥

मलिनो । स्त्री० रजस्रवणायांनार्या

म् । ऋतुमस्याम् ॥ मलोऽप्यस्याः

। ऋतुनिठनौ ।

मलिनोकरणम् । न० मलावहे ॥

मलिम्बुचः । पुं० मलमासे ॥ यथा

। तमतिक्रम्यतुरवियंदागच्छेत्

कथञ्चन । पादोमलिम्बुचोच्चेयो

द्वितीयः प्रकृतः स्मृतः ॥ यदा

दर्शान्तमासमतिक्रम्यतत्पूर्वमासा

न्त्यक्षगच्छेत् मासान्तरे राश्यन्त

रसंयोगंगच्छेत् तदापादोऽति

क्रान्तमासोमलिम्बुचोच्चेयः । मलो

सन्मोचति । गच्छतीति । मलि

म्बुचः । द्वितीयस्तुप्रकृतः शुभः

कर्माहत्वात् ॥ चौरे ॥ ज्वलने

॥ बाते ॥ मस्यते । मल० ।

इच् । मलिधृतंमोचति । म्बुच

स्तेये । मूलविभुषादित्वात्कः ॥

मलिष्ठा । स्त्री० ऋतुमज्जांनार्याम् ॥

मल्लतूर्यम्

मल्लोमसः । पुं० पुष्पकासीसे ॥ ली
हे ॥ मल्लिने ॥ मलोऽस्यास्ति ।
ज्योत्स्नातमिस्रै तिसाधुः ॥

मल्लूकः । पुं० कृमिविशेषे ॥

मल्लः । पुं० पात्रे ॥ कपोले ॥ म
त्स्यभेदे ॥ वलीयसि ॥ भल्ले ।
निष्क्रिषी । बाहुयोधिनि० मल्ले
तिनाम्नाप्रसिद्धे ॥ अयञ्चब्राह्म्यात्
क्षत्रियात्सवर्णायांजातः । यथा
हमनुः । भल्लोमल्लश्चराजन्याद्वाच्या
न्निष्क्रिविरेवच । नटश्चकरणश्चैव
खसोद्रविडएवच ॥ इति ॥ देशवि
शेषे ॥ यथा । दशार्णानवराष्ट्रम
ल्लाः शाल्लाः युगन्धराः । इति
। विराटपर्वणि १ अध्यायः ॥ वर्ण
सङ्हरजातिविशेषे । माला० इ०
गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ अयञ्च
० खेटात्तीव्रकन्यायांजातः ।
इ० ब्र० वै० पु० ॥ तन्त्रवाय्याकु
न्दकाराज्जातः । इ० प० पु० ॥
नियुद्धकुशलोमल्ल स्तद्वृत्तिस्तपरा
यणः ॥

मल्लकः । पुं० दन्ते ॥ पुं० स्त्री० द
पाधारे ॥ कौशिकायाम् । नारिके
लफलनिर्मितेष्वके । नरेली० इ०
भा० ॥ मल्लते । मल्लधारणे । गव्
ल् ॥

मल्लतूर्यम् । न० वाद्यविशेषे । मङ्ग-
स्त्रमे ।

मल्लिका

मल्लनागः । पुं० अभ्रमातङ्गे ॥ बाह्या
यनमुनी ॥ कामशास्त्रविशेषे ॥ ले
खहारे ॥

मल्लभूः । स्त्री० मल्लभूमौ ॥

मल्लभूमिः । स्त्री० रङ्गभूमौ । अक्षवाटे
। अखाडा० इ० भा० ॥ देशविशे
षे ॥

मल्लयात्रा । स्त्री० मालव्याम् । मल्ला
नायुद्धार्यप्रयाणे ॥

मल्लयुद्धम् । न० नियुद्धे । बाहुयुद्धे ।
मल्लानांसङ्ग्रामे ॥

मल्ला । स्त्री० नार्याम् ॥ पञ्चवल्ल्याम्
॥ मल्लिकायाम् ॥

मल्लारः । पुं० षष्ठांरागाणांमध्येद्विती
यरागे ॥ मेघमल्लाररागस्यागानं वर्णा
मुसर्वदा ॥

मल्लारी । स्त्री० वसन्तरागस्यरागिण्या
म् ॥ यथा । आन्दोलिताचदेशाख्या
लोलाप्रथममञ्जरी । मल्लारीचतिरा
गिण्योवसन्तस्सदानुगाः ॥ मेघरा
गस्यरागिण्याम् ।

मल्लिः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ स्त्री०
मल्लिकायाम् ॥ मल्लते । मल्ल० ।
सर्वधातुभ्यङ् ॥

मल्लिकः । पुं० मलिनचक्षुचरणयु
क्तेहंसविशेषे । किञ्चिद्दधुस्वर्णेश्च
क्षुचरणैरुपलक्षितहंसप्रभेदे ॥ मल्ल
ते । मल्ल० । इन् । स्वार्थेकः ॥

मल्लिका । स्त्री० तण्डुलान्य । भूपद्याम् ।

मल्लिकाक्ष :

। शतभौरी । वेल्लि • वेला • वेली •
 इ • प्र • पुष्पवृक्षे ॥ मल्लतेगन्ध •
 मल्लतेवा । मल्ल • । सर्वधातुभ्यङ्गम्
 । बाङ्गीष् । स्तार्थिकन् । इत्थः ।
 टाप् । मल्लिकोष्णालघुर्वाति
 त्वाचकटुकाहरेत् । वातपित्तासृष्ट
 ग्व्याधिकुष्ठारुचिविषत्रणान् । मौ
 नविशेषे । मृत्पात्रविशेषे । पान
 पात्रे । सवेय्यान्तर्गतवृक्षविशेषे ।
 यथा । अश्वगुणाधिकशोभनशोभन
 सौरभयुद्धविशुद्धयगते • विधेहि वि
 धेहि विवेकनिधेहि पुरोजगणानिह
 सप्तलङ्गीसुमते । विशोभयशोभिरु
 धेति तथेति धिनिर्मितमल्लिकयैशर-
 ते • निधेहि निधेहि मुदङ्गदये सदये
 यशस्तधराधिपते । वर्णवृत्तान्तरे ।
 यथा । हारशङ्ककत्रयेणमण्डिताष्ट
 वर्णकेन । वर्णितकुतूहलेनमल्लिके
 पिङ्गलेन । यथा । वेदवेदिबालखि
 ल्यनारदादिसंस्तुताय । अस्तुमेन
 तिः सदैवतुभ्यमम्बुजप्रियाय ॥ भू
 पदीपुष्पे ॥ मल्लिकायाः पुष्पम् ।
 पुष्पमूलेषु बहुलमिति • अनुदात्ता
 देरजोऽणसुलुप् । लुपियुक्तिवत् ।
 वर्णपात्रे । इ • थ • माला ।
 मल्लिकाक्षः । पुं • किञ्चिद्भ्रमवर्णस्य च
 रणैरुल्लङ्घितेहंसविशेषे ॥ शुक्लव
 र्णवेष्टितचक्षुर्द्वययुक्ताश्वे ॥ मल्लिका
 कारमन्त्रियस्यशुक्लापाङ्गत्वात् । इ

मशक :

हुत्रीहीसकथ्यच्छोरितिषच् ।
 मल्लिकाक्ष्यः । पुं • मल्लिकाद्याभिधि
 हंसे ॥
 मल्लिकाक्ष्या । स्त्री • मोहिन्याम् । त्रि
 पुरमालीतिगौडदेशप्रसिद्धेपुष्पे ।
 मल्लिकागन्धम् । न • मल्लिकागुरुणि ।
 मल्लिकापुष्पः । पुं • कुटजवृक्षे ॥ कद
 मवृक्षे । कदम्बालिवु • इ • गौ •
 दे • भा • । खनाम्नाप्रसिद्धेपुष्पवृ
 क्षे ।
 मल्लिगन्धि । न • मल्लिकागुरुणि ॥ भ
 ल्लिकापुष्पस्यैवगन्धोयस्य । उपमा
 नाश्चेति • इत् ।
 मल्लिपत्रम् । न • कृष्णाक्षे ।
 मल्लो । स्त्री • मल्लिकायाम् ॥
 मल्लोकरः । त्रि • चौरैः ।
 मल्लुः । पुं • भालूके ।
 मलितः । त्रि • बह्वे ।
 मशकः । पुं • कीटविशेषे । बभ्रुतु
 गडे । सूच्याक्षे । रात्रिजागरदे ।
 मच्छर • इतिभाषा । तन्नाशकधू
 पोयथा । त्रिफलार्जुनपुष्पाणिभक्षा
 तकशिरीषकम् । लाक्षासर्जरस
 यैवविहङ्गयैवगुग्गुलुः । एतेर्धूपै
 र्मल्लिकाणांमशकानांविनाशनम् ॥
 मृदुरोगविशेषे । मश्या • इ • भा •
 प्रसिद्धे । यथा । अवेदनंस्थिरं चैव
 मत्तुगात्रेप्रदृश्यते । माषवत्कण्ठसु
 क्षतंमलिनंमशकंदिशित् ॥ स्थिर

मसी

म० अचलम् ॥ अथचिकित्सायथा
। अमकीलंजतुमणिः शकंस्तिलका
लकान् । उत्कृत्यशस्त्रेणदहेत्चा
राग्निभ्यामशेषतः ॥ अपिच । ल
शुनानान्तुवूर्णं अघर्षीमशकनाशनः
॥ इति ॥

मशकी । पुं० उदुम्बरवृक्षे ॥
मशहरी । स्त्री० चतुष्क्याम् । शयन
तिरस्करिण्याम् ॥

मशुनः । पुं० कुकुरे ॥
मसनम् । न० सोमराजीवृक्षे ॥

मसरा । स्त्री० मसूरे ॥
मसारः ।) पुं० इन्द्रनील
मसारकः ।) पुं० मणौ ॥

मसिः । स्त्री० लिपिप्रयोजनायाम् ।
पत्राञ्जने । मस्याम् ॥ मस्यति ।
मसोपरिणामे । इन् ॥ शिफालिका
वृन्ते ॥

मसिकूपी ।) स्त्री० मस्या-
मसिधानम् ।) न० धा-
मसीधाना ।) स्त्री० रे ।

मसिकूपिण्यायाम्
मसिनम् । न० सपिण्डके ॥
मसिपण्यः । पुं० लेखके ॥
मसिप्रसूः । स्त्री० मस्याधारे । मस्याः
प्रसूः ॥ खिखन्याम् ॥

मसिमणिः । पुं० मस्याधारे ॥
मसिवहनम् । न० रसगन्धे ॥
मसी । स्त्री० मेढायाम् । लिपिसाधन

मसूरविदला

विशेषे । कालो० इ० गौ० भा० ।
स्याही० इ० भाषा० ॥ शिफालिका
वृन्ते । मस्यति । मसी० । पचाद्यच्
। गौरादित्वान् ङीप् ॥

मसीजलम् । न० मस्याम् ॥
मसीधानम् । न० मस्याधारे ॥
मसीधानी । स्त्री० मस्याधारे ॥
मसीना । स्त्री० खनाम्नाख्यातैधान्ये ।
उमायाम् ॥

मसीशः । पुं० कायस्थे ॥ मस्यार्धे
शः ॥

मसुरः । पुं० मसूरे । मङ्गल्यके ॥ म
स्यति० मस्यतेवा । मसी० । मसे
स्येत्थुरन् ॥ उपधाने ॥ मसुरा
। स्त्री० वेष्टायाम् । व्रीहिप्रभे दे
। टाप् ॥

मसुरी । स्त्री० पापरोगे । मसूर्याम् ॥
मसूरः । पुं० व्रीहिप्रभे दे । मङ्गल्य-
के । मसूरोमधुरः पाकिसङ्ग्याही
शीतलोत्पद्युः । कफपित्तास्रजिद्रू
क्षोवातक्षोज्वरनाशनः ॥ मस्यति०
मस्यतेवा । मसी० । मसेरुरन्निति
पाञ्चमिककरण् । उपधाने ॥

मसूरकः । पुं० उपवर्णविशेषे । चातु
रे । चक्रगण्डौ । गोक्षसिर्हा
ना० इ० भा० ॥ मसूरे । स्वार्थे
कः ॥

मसूरविदला । स्त्री० कृष्णाचिह्नताया
म् ॥ मसूरविदलमस्याः ॥

मस्करी

मसूरा । स्त्री० मसूर० इ० प्रसिद्धे ब्री
हिभेदे । मङ्गल्यके ॥ वेश्यायाम् ॥
टाप् ॥

मसूरिका । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ मङ्गल्य
के ॥ मसूरीरोगे । शीतलाख्यरोगे ॥
मसूराकृतिसंस्थानाः पिण्डकाः स्युर्म
सूरिकाः ॥ अतौसारै ॥ मशहर्षा
म् ॥ यथोक्तपाद्मे क्रियायोगसारे ।
दंशांश्चमशकांश्चैव वर्षाकाले निवार
येत् । मसूरिकाभिः प्रावृत्त्यमश्न
शायिनमुच्यतमिति ॥

मसूरी । स्त्री० पापरोगे । रक्तव्याम्
। शीतलाख्यरोगे ॥ चिह्नति ॥ रक्त
चिह्नति ॥

मसृणः । पुं० सोमे ॥ चि० अककंशे
। अकठिने स्निग्धे ॥ मस्यति ।
मसी० बाहुलकात् ० ऋणः ॥ यद्वा
। समऋणोति । ऋणुगती ॥ इगु
पधेति कः । पृषोदरादिः ॥

मसृणा । स्त्री० उमायाम् । अतस्थान् ॥
मस्करः । पुं० वेषौ । वंशे ॥ मस्क-
तेऽनेन वा । मस्कगती । बाहुलका
दरः ॥ यद्वा । मङ्गते । मक्किमण्डने ।
अरः । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वा-
न्ननुम् । मस्करमस्करिणीवैष्णुपरि-
व्राजकयोरितिसुट् ॥ रन्ध्रं शि ॥
मस्करी । पुं० परिव्राजके । भिक्षौ ।
संन्यासिनि ॥ मस्कनम् । मस्कग
ती । बाहुलकादरः । मस्करोन्नानं

मस्तु

गतिर्वाऽस्यास्ति । मस्करमस्करि-
णावितीनिः ॥ यद्वा । मस्करोवे-
णुरस्यास्ति । इनिः ॥ यद्वा । मा
कर्तुं कर्मनिषेधुंशीलमस्य । मस्क-
रमस्करिणावितिसाधुः ॥ यद्वा ।
मकुरद्ववशुदमन्तः करणमस्यास्ति-
। प्राग्वद्विपातः ॥ यद्वा । मङ्गते ।
मकि० । बाहुलकादरः । आगम
शास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् ॥ मकरो-
निधिभेदोवाऽस्यास्ति । पूर्ववद्विपा
तः । चन्द्रे ॥

मस्तम् । न० मस्तके । मस्ततेस्म । म
सी० । क्तः ॥

मस्तकः । पुं० न० उत्तमाङ्गे । शिर-
सि । मूर्धनि । स्वार्थे कन् ॥

मस्तकस्नेहः । पुं० शिरोमज्जनि ॥

मस्तकाख्यः । पुं० शिखरे । वृक्षशि-
रसि ॥ मस्तकमित्याख्यायस्य ॥

मस्तदाह । न० देवदाहणि ॥

मस्तमूलकम् । न० शिरोधौ ॥

मस्तिष्कम् । न० गोर्धे । मस्तकस्थघ्न-
ताकारस्नेहे ॥ मस्यते० मसनं वा० ।

मसी० । क्तिन् । मस्ति मस्कते ।

मस्कगती । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥

मस्तु । न० दधिभवमण्डं । दधिजले
। तोड० इ० भाषा ॥ दधुस्तु परि
योभागो घनः स्नेहसमन्वितः । स
लोके सरद्वत्पुक्तो दध्नीमण्डस्तुमस्ति
ति ॥ मस्तुक्तमहरं वल्यं लघुभुक्ता-

महान्

भिलाषकृत् । स्त्रीतोविशोधनं ह्ला
दिक्फट्टणानिलापम् । अठ्यं-
प्रीणनं शीघ्रं भिनत्तिमलसङ्ग्रहम् ।
अपिच । उष्णाऽम्न रुचिपित्तदंशम
हरं वल्यं कषायं सरं भुक्तिच्छन्दकरं
षोडशगदग्रीहार्थं सान्नाशनम् । स्त्री
तः शुद्धिकरं कफानिलहरं विष्टम्भ-
शूलापहम् पाण्डु, श्वासविकारगुल्म
शमनं मस्तुप्रशस्तं लघु ॥ मस्यते ।
मसी० । सितमौतितुन् ॥

मस्तुलुङ्गः । पुं० मस्तकस्य घृताकार
स्त्री हि । मस्तिष्के ॥

मस्तुलुङ्गकः । पुं० मस्तिष्के ॥

महः । पुं० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ महि
षे ॥ महनम् । महपूजायाम् । घ-
ज् । संज्ञापूर्वकत्वाद् दृष्टाभाषः ।
घोषा ॥ यद्वा । महति । अच् ।
यज्ञे ॥

महकः । पुं० बहुलामोदे । महक०
इ० भा० ॥

महत् । न० राज्ये ॥

महान् । पुं० ज्ञानक्रियाशक्तिमतिम
हत्तत्त्वे । बुद्धितत्त्वे । अध्यवसाय
लक्षणे ॥ यथा । सविकारात्प्रधा
नात्तु महत्तत्त्वं प्रजायते । महानि-
तियतः स्थातिर्लोकानां जायते स
दा ॥ सर्वकार्यापेक्षयाऽधिकत्वात्
कारणे० हिरण्यगर्भे । प्रथमज ॥
दुर्गायाम् । महान् व्याप्यस्थितासर्व

महतत्त्वम्

महान्वाप्रकृतिर्मतेति देवीपुराणा-
त् ॥ उष्ट्रे ॥ नवधाभक्तियुक्तश्रौक्त-
ण्यभक्ति० शिवशेषधर्मादौ ॥ त्रि०
वृक्षे । विशङ्कटे । वृहति । विशा-
ले । बड्गे । विपुले ॥ उत्कटे ॥ अ
तिप्रमाणे । अप्रमेये । आपातमधु
रसांसारिकमुखनिस्पृहे ॥ यथा ।
महत्से वाङ्मरमाहुर्विमुक्तेस्तमोहा
रं धोषितांसङ्घिसङ्गम् । महान्बस्ते
समचित्ताः प्रशान्ताविमन्यवः सु
हृदः साधनीये ॥ महति । मह०
। वत्तमानेपुष्पवृहन्महदिति निपा-
तितः । मद्यतेवा । महच्छब्दप्रयो
गनिषेधोयथा । बड्, खितैलेतयामां
सेवैद्ये ज्योतिषिके द्विजे । यात्रायां प
थिनिन्द्रायां महच्छब्दो न दीयते ॥ इ
ति ॥ देशादिपरिच्छेदशून्यं सर्वग
तेपरमात्मनि ॥

महती । स्त्री० नारदस्य ब्रह्मक्याम् ॥
शततन्त्रीव्रीणामहतीति० स्वामी ॥

विततायाम् । वृहत्प्रमाणायाम्
॥ वृहत्त्रायाम् ॥ वार्त्ताक्याम् ॥ म-

द्यते । मह० । वत्तमानेपृथदिति
साधुः । गौरादिः ॥

महतीद्वादशी । स्त्री० श्रवणद्वादश्याम्
। वामनद्वादश्याम् ॥

महत्तत्त्वम् । न० चतुर्विंशतितत्त्वान्त
र्गतद्वितीयतत्त्वे । प्रकृतेरुत्पन्ने सभ
ष्टिमुष्टिरूपे ॥ तत्पर्यायाद्योक्ताम

महद्भूतम्

हाभारते । यथा । महानात्मा मति
विष्णुर्जिष्णुः शम्भुश्चौर्यवान् ।
बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्च तथाख्याति
धृतिः स्मृतिः ॥ पर्यायवाचकैः श
ब्दैर्महानात्मा विभाव्यते ॥

महत्तरः । पुं० शुद्धविशेषे । यामकू
टे । महता० इ० भा० ॥ इ० चि०
काण्डशेषः ॥

महत्पुत्र्यम् । न० षष्ठ्यतीसहस्राख्य
शस्त्रे ॥

महत्त्वम् । न० महतोभावे । यथा ।
महत्त्वं षड्विधे हेतुरिन्द्रियकरणमतम्
। इ० भा० प० । महत्त्वं षड्विधं
ति । द्रव्यप्रत्यक्षमहत्त्वं समवायसम
व्ययेन कारणम् । द्रव्यसमवेतानां
गुणकर्मसामान्यानां प्रत्यक्षे । स्वाश्र
यसमवेतसमवायसम्बन्धेन कारणम्
। इ० सिद्धान्तमुक्तावली ॥ स्वाध्यस्त
सर्वसम्बन्धित्वे ॥ श्रेष्ठतायाम् ॥

महत्पुष्पा । स्त्री० हस्तिघोषायाम् ॥

महद्ब्रह्म । न० अव्याकृते० प्रकृतौ०

त्रिगुणात्मिकायां मायायाम् । स-
र्वकार्यापेक्षयाधिकत्वात्कारणमह
त्त्वं सर्वकार्याणां षड्विधेतुत्वरूपात्०
बृंहणत्वाद्वा० ब्रह्मणत्वाद्वा० ब्रह्मच
भषत्यव्याकृतम् ॥ महच्चतद्ब्रह्मचे
तिविग्रहः ॥

महद्भूतम् । न० परमात्मनि ॥ महत्

ब्रह्मविद्योत्कर्षेणवर्तमानत्वात्० भू

महत्त्विकः

तंपरमार्थसत्त्वम् । महच्चतद्भूतम् ॥

महनीयः । चि० पूजनीये ।

महर्घ्यता । स्त्री० अधिकन्यूनत्वे ॥

महर्षिः । स्त्री० समृद्धौ । ऋषेराधि
क्ये ॥

महर्लीकः । पुं० भूरादिसप्तलोकान्त
गंतचतुर्थलोके । चतुर्मुखदिनस्या
न्तेन गदेतस्तराचरत् । तदादिदृष्ट
ते सर्वेष्वैलोक्यं भूर्भुवादिकम् ॥ जन
म्ययान्तितापार्तामहर्लीकनिवासि
नः ॥ चतुर्थेतुमहर्लीकेतिष्ठन्ते कल्प
वासिनः ॥ अपिच । महोदिकोटि
र्यथास्ति मरीच्यादिमुनिव्रजः ॥ भू-
पृष्ठादिकोव्युच्छायो मरीच्यादिमुनि
वृन्दस्थानं महर्लीकउत्तर्यः ॥

महर्षंभी । स्त्री० कपिकण्ठ्याम् ।

महर्षिः । पुं० व्यासादिषु । भृग्वा
दिसप्तसु ॥ वेदतदर्थद्रष्टृषु । सर्वज्ञे
षु । विद्यासम्प्रदायप्रवर्तकेषु ॥ भृ
गुं मरीचिमचिच्चपुलस्त्यं पुलहं क्रतु
म् । वसिष्ठश्च महातेजाः सोमञ्च न
मनसा सुतान् ॥ सप्तब्रह्माण्डव्युत्पत्ते
पुराणे निश्चयवृत्ताः ॥ महर्ष्यासौ०
ऋषिश्च । कृतस्त्रयवेदश्च दर्शनात् ।
। अन्ये तु वेदैकदेशदर्शनादृषयः ॥

महत्त्वकः । पुं० अन्तः पुररचके ।

सौविदग्धे । कश्चुकिनि ॥ महतो

लाति । ला० । कः । कः ॥

महत्त्विकः । पुं० अन्तः पुररचके ।

महाकान्ता

अन्तः पुरस्थायिजने ॥ तल्लक्षणं य
था । मुष्कगून्योऽनुपस्थोयः स्त्री
स्वभावोमहत्तिकः ॥ इति ॥
महः । न० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ मह-
नम्० मद्यतेवा । महपूजायाम् ।
सर्वधातुभ्योऽमुन् ॥
महसम् । न० ज्ञाने ॥ महति० मद्य-
तेवा । महः । अत्यविचमितमिन
मिरभिलभिनभितपियतिपणिप-
निमहिभ्योऽसच् ॥ प्रकारे ॥
महा । स्त्री० गोपवक्ष्याम् । पृश्निप-
णीविशेषे । धेनौ । मद्यतेपूज्यते ।
मह० । खनोवचेति० घः ॥
महाकच्छः । पुं० समुद्रे ॥ प्रचेत-
सि । वरुणे ॥ पर्वते ॥ महान्क-
च्छोयस्यसः । आन्महतइत्यात्त्व-
म् ॥
महाकण्टकिनी । स्त्री० क्षुहीभेदे ।
विश्वसारके । नागफणीयूहर० इ०
भा० । फणिमनसा० इगौ० दे० भा० ॥
महाकन्दः । पुं० लशुने ॥ चाणक्य
मूलके ॥ मूलके ॥ रत्तलशुने । रा-
जपलाण्डौ ॥
महाकपित्थः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ म-
हांक्षासौकपित्थश्च । आन्महतः ॥
महाकपित्थास्यः । पुं० विल्वे ॥
महाकरञ्जः । पुं० हस्तिकरञ्जके ॥
महाकर्णिकारः । पुं० आरग्वधे ॥
महाकान्ता । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

महाकूलः

महाकायः । पुं० वृषाणके । प्रमथ-
विशेषे । शिवहारपाले ॥ वृहच्छरी-
रे ॥ चि० तर्दति ॥
महाकार्तिकी । स्त्री० रोहिणीनक्षत्रयु-
क्तायां कार्तिकपूर्णिमायाम् ॥
महाकालः । पुं० महादेवे ॥ प्रमथ-
विशेषे । महाभीमे ॥ लताविशेषे ।
किम्पाके ॥ अखण्डदण्डायमान
विष्णुस्वरूपसमये ॥ उज्जयिन्यां म-
हाकालः शाङ्करीतत्रदेवता ॥
महाकाली । स्त्री० परदेवतायाम् ॥ म-
हाकालपत्न्याम् ॥ जिनानांचतु-
र्विंशतिशासनदेवतान्तर्गतदेवीवि-
शेषे ॥
महाकाव्यम् । न० सर्गवर्धे ॥
महाकुमुदा । स्त्री० काश्मर्याम् ॥
महाकुम्भो । स्त्री० कट्फले ॥
महाकुलः । त्रि० कुलीने । आर्ये ।
सभ्ये । सज्जने । साधौ ॥ महच्चत-
त्कुलश्चमहाकुलम् । आन्महतइ-
त्यात्त्वम् । महाकुलमस्यास्ति । अ-
च् ॥ महत्कुलमस्येतिविग्रहोवा ॥
न० सत्कुले ॥
महाकुलीनः । त्रि० महाकुले ॥ म-
हाकुलस्थापत्यम् । कुलात्खः ॥
इत्यनुवृत्तौ । महाकुलादज्खञा
वितिपक्षेखः ॥
महाकूपः । पुं० पादावर्त्ते ॥
महाकूलः । पुं० सत्कुले ॥

महागुरु :

महाकोशफला । स्त्री० देवदालीलता
बाम् ॥

महाकोशलः । पुं० देशविशेषे ॥ य
था । गोकर्णेशात्पूर्वभागेआर्याव
त्तत्तुचोत्तरे । तीरमुक्तात्पश्चिमे-
तुमहापुर्बाश्चसर्वतः । महाकोश-
लदेशश्चसूर्यवंशपरायणः ॥

महाकोषातकी । स्त्री० हस्तिघोषावा
म् । नेनुषां० घीयातोरजी० इ०
भा० प्र० शाके ॥ महाकोषातकी
स्निग्धासरापित्तानिलापहा ॥

महाक्रतुः । पुं० अश्वमेधे ॥ महांश्वा
सौक्रतुश्च ॥

महाखरः । पुं० अश्वतरि ॥

महागदः । पुं० ज्वरे ॥

महागन्धः । पुं० कुटजवृक्षे ॥ अम्बु
वेतसे ॥ न० हरिचन्दने ॥ महान्
गन्धोयश्च० यस्मिन्वा ॥ वीले ॥
महागन्धा । स्त्री० आमृगडायांदिव्या-
म् ॥ केविकापुष्पे ॥ जागवलाया-
म् ॥

महागवः । पुं० गवये । वनगवे ॥

महागिरिः । पुं० वीरभेदे ॥ बृहत्-
पर्वते ॥

महागुरुः । पुं० मातरि । पितरि ॥
आचार्ये ॥ यथा । मातापिताब्रह्म
दातामहान्तोगुरुवः स्मृताः । इ
ति ॥ महांश्चासौगुरुश्च । आन्मह
तइत्यात्वम् । स्त्रियाः षतिरेवम

महाचीनः

हागुरुः ॥

महागुल्मा । स्त्री० सीमबल्ल्याम् ॥

महागुहा । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

महागोधूमः । पुं० पश्चाद्देशभवेगो-
धूमविशेषे । वडा० गोह्रं० इ०
भाषा ॥

महाग्रहः । पुं० सूर्ये ॥

महाघीवः । पुं० छष्टे ॥ त्रि० बृहत्
घीवायुक्ते ॥

महाघूर्णा । स्त्री० मुरायाम् ॥ महतो
घूर्णायस्याययावा ॥

महाघोरः । त्रि० अतिशयभयानके ॥

महाघोषः । पुं० अतिघोषणे । म-
हाशब्दे । न० हृष्टे । आपणे ॥
त्रि० बृहच्छब्दयुक्ते ॥

महाघोषा । स्त्री० कर्कटशृङ्ग्याम् ।
कुन्दुरुक्याम् ॥

महाङ्गः । पुं० छष्टे ॥ महान्यङ्गान्य
स्य । अनेकमितिबहुव्रीहिः ॥ गो
क्षुरके ॥ महामूषिके ॥ रक्तचिच-
के ॥ त्रि० बृहदवयवयुक्ते ॥

महाअक्षुः । पुं० बृहत्क्षुमतिख-
गे ॥ शाकविशेषे । मुषक्षुकाया-
म् । दीर्घपत्याम् । दिव्यगन्धायाम् ॥

महाअण्डः । पुं० कालकभृच्छे ॥
त्रि० प्रअण्डे ॥

महाचीनः । पुं० देशविशेषे । यथा
कैलानीरंसमारभ्यसरयूपरितः प-

महाजन :

१ । अमरगांमहेशानिमहाचीना
भिधीभवेत् ॥

महाच्छब्दः । पुं० देवताडवृक्षे । वृ
हत्पत्रे ॥

महाच्छायः । पुं० बटवृक्षे । वि० वृहच्छा
यायुक्ते ॥ महतीच्छायाऽस्य ॥

महाच्छिद्रा । स्त्री० महामेदायाम् ॥
वि० वृहच्छिद्रयुक्ते ॥

महाजः । पुं० वृहच्छागे ॥ वि० म-
हाकुलोद्भवे । महंश्चासावजस्य ॥
महतोजायसीवा ॥

महाजटा । स्त्री० रुद्रजटायामोषधी
॥ वृहत्त्यांजटायाम् ॥

महाजनः । पुं० सज्जने । साधो ॥
यथा । वेदाविभिन्नाः स्मृतयो
विभिन्नानाऽस्मीमुनियं समतं न भिन्न
म् । धर्मं स्यतत्त्वं निहितं गुहायां
महाजनोयेन गतः सपत्न्याः ॥ म
हाजनोपयं नुकोशयुक्तः सन्नाहरा
जाविवेकः । यथा । आः पाप
महामोहहतकसर्वाहतस्त्वयायं
महाजनः । यतः । शान्तेऽनन्त
महिम्नि निमलचिदानन्दे तरङ्गाव
सीनिर्मुक्तेऽमृतसागराम्भसिमना
कमनोपिनाचामति । निः सारे
मृगतृष्णिकाणं बजले द्युतोपि मू
ढः पिवत्याधावत्यवगाहतेऽभिर
मते मज्जत्यथो मज्जतीति ॥ मन्वा
दौ । यथा । प्रायेण बभूव दत्तदिदं नम

महाजीनम्

हाजनोयं देव्याविमोहितमतिव्रत
माषयाजम् । त्रय्यांजडीकृतमति
मधुपुष्पितायां वैतानिके महतिका
स्मरणियुज्यमानः ॥

महाजम्बुः । स्त्री०)

महाजम्बू । स्त्री०) वृहज्जम्बुम् ।
राजजम्बुम् ॥

महाजवः । पुं० गजये ॥ श्रीकारिणि
मृगी ॥ वि० पतिशयवेगवति ॥

महाजातिः । स्त्री० वासन्त्यामृजता
याम् । माधव्याम् ॥ अष्टवर्णे ॥

महाजालो । स्त्री० पीतवर्णं घोषाया
म् ॥ राजकोषातक्याम् ॥ जालय
ति । जालपाच्छादने । चु० । पक्षा
द्यच् । गौरादिः । महतीचासी
जालोच ॥

महाज्येष्ठी । स्त्री० नक्षत्रविशेषादियु
क्तायां ज्येष्ठ्यां पूर्णिमायाम् । पश्चा
च्चन्द्रकल्पद्रुमम् ॥

महाज्योतिष्मती । स्त्री० लताविशेष
। तं जीवत्याम् । बहुरसायाम् ।
कमकप्रभायाम् । लषणायाम् ।
वडीमालकांगणौ । इ० भा० ॥

महाज्वालः । पुं० यज्ञवज्जौ ॥ वि
त्याम् ॥

महाज्वाला । स्त्री० जिमानां विद्याध
रीविशेषे ॥ वृहदग्निशिखायाम् ॥

महाडीनम् । न० पक्षिणः । बुद्धपत
नेन प्रत्यावृत्तौ ॥

महातेजा :

महाद्व्यः । पुं० कदम्बे ॥ त्रि० अ
तिशयधनवति ॥

महातपाः । पुं० विष्णौ ॥ महत्सृ
ष्टिविषयंतपोज्ञानमस्य । ऐश्वर्यं
प्रतापोवामहदस्य ॥

महातमप्रभा । स्त्री० अतिशयाभका
रमयेनरकविशेषे ॥

महातरुः । पुं० सुहीवृक्षे ॥ वृहद्
क्षे ॥

महातलम् । न० पातालप्रभेदे ॥

महातारा । स्त्री० जिनानां दिव्यविशे
षे ॥

महाताली । स्त्री० आवत्तक्याम् ॥

महातिक्तः । पुं० महानिम्बे ॥ त्रि०
अतिशयतिक्तरसयुक्ते ॥

महातिक्ता । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥
पाठायाम् ॥

महातीक्ष्णा । स्त्री० भस्मातकवृक्षे ॥
त्रि० अतिशयतीक्ष्णे ॥

महातुम्बी । स्त्री० राजालाव्याम् ॥

महातेजाः । पुं० अग्नौ ॥ कार्त्तिके
केये ॥ विष्णौ ॥ यथा । तेजस्वि
नोयदीयेन तेजसाभास्करादयः

। तत्तेजोमहदस्येति महातेजाः

स ईश्वरः ॥ क्रौञ्चशोभादिनिर्हम्भे

महद्भिः समलङ्कृतः । इति वास्या

न्महातेजाः शत्रुपातन ईश्वरः

॥ न० पारदे ॥ त्रि० अतिशयते

जस्विनि ॥ महत्प्रकाशं तेजस्येत

महादानम्

न्यलक्षणमस्य ॥

महात्मा । त्रि० महामनसि । महाश्र
ये ॥ अत्यन्तशुद्धान्तः करणत्वाज्जी
वन्मुक्ते ॥ सर्वोत्कृष्टे ॥ रजस्तमो
मकरहितान्तःकरणे । शुद्धसत्त्वे
। समुत्पन्नसम्यग्दर्शने ॥ साधूना
मभयदायके । परमोदारचित्ते ॥

परमकारुणिके ॥ सर्वेश्वरे । सर्वज्ञे ।
परमात्मनि ॥ अक्षुद्रबुद्धौ ॥ महा

न्धनैकजन्मसुद्धतेः संस्कृतः क्षु
द्रकामाद्यनभिभूतः । आत्मा ।

अन्तःकरणयस्यसः ॥ महांश्चा
सावात्माचेति वा ॥

महात्पथः । पुं० चतुर्थके । विषमज्य
रे ॥ गम्भीरे ॥ महत्तिकष्टे ॥

महादण्डः । पुं० यमदूतप्रभेदे ॥

महादन्तः । पुं० गजदन्ते । ईशाद-
न्ते ॥ वृहदन्तमार्चे ॥ त्रि० तद्वति ।

महादानम् । न० श्रेष्ठदाने । तुलापुरु
षादिषोडशप्रकारे । यथा । आद्य
कुसुमदानानां तुलापुरुषसंज्ञितम् ।

। हिरण्यगर्भदानञ्च वृक्षाण्डं तदन-
न्तरम् ॥ कल्पपादपदानञ्च गोसहस्र

नुपञ्चमम् । हिरण्यकामधेनुञ्च हिरण्या
श्वस्तथैव च ॥ पञ्चकांगलकं तद्वरादा

नंतथैव च । हिरण्याश्वस्तथैव च मह
स्तिरथस्तथा ॥ द्वादशविष्णुचक्रञ्च ततः

कल्पलतात्मकम् । सप्तसागरदानञ्च
रत्नधेनुस्तथैव च । महाभूतघटस्तथैव

महादेवी

सुषोष्ठयः परिकीर्तितः ॥
 महादारुः । न० देवदारुणि ॥
 महादाहः । पुं० नरकान्तरे ।
 महादेवः । पुं० शिवे ॥ महांश्चासौ-
 देवश्च । आन्महतहत्यात्मन् ॥ म-
 हान्देवो नृत्वादि रूपाक्रीडायस्येति वा
 ॥ ब्रह्मादीनां सुराणाञ्च मुनीनां ब्रह्म-
 वादिनाम् । तेषाञ्च महतो देवो महा-
 देवः प्रकीर्तितः ॥ महती पूजिता वि-
 श्वं मूलप्रकृतिरौश्वरी । तस्या देवः पू-
 जितश्च महादेवः स च स्मृतः ॥ इ०
 ब्र० वे० पु० ॥ सर्वदेवानां महनोय-
 त्वाच्च महादेवः । तथोक्तं साम्बपुरा-
 णे । पूज्यते यत्सुरैः सर्वैर्महांश्चैव
 प्रमाणतः । धातुर्महति पूजायां म-
 हादेवस्तस्मृतः ॥ स्कादिपि । म-
 हतामपि देवनामहमेव महान्यतः ।
 न तु मत्तो महानन्यो महादेवस्ततो ह्य-
 हमिति ॥ कोटयो ब्रह्महत्यानामग-
 म्यागमकोटयः । सद्यः प्रलयमा-
 यान्ति महादेवेति कीर्तनात् ॥ महा-
 देवमहादेवमहादेवेति वादिनम् ।
 वत्सं गौरिव गौरोशीधा बन्तमनुधाव-
 ति ॥ अत्रोक्तमथर्वशिरसि । सर्वा-
 न्भावान्परिच्यज्यात्मज्ञानयोगैश्च
 ये महति महीयते तस्मादुच्यते महा-
 देव इति । अस्यार्थो विष्णुसहस्रनाम
 भाष्यटीकायां द्रष्टव्यः ॥

महादेवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महतो-

महाद्रोणा

ब्रह्मादीनपि देवयतिसर्गादिभिर्व्यव-
 हारयति० इति महादेवी । दिवु० ।
 अच् । टित्वान्ङीप् ॥ पूज्यते यासु-
 रेः सर्वैर्महतीषप्रमाणतः । धातु-
 मंहति पूजायां महादेवीततः स्मृते-
 ति देवोपुराणम् । सर्वदृश्यं महादेवी
 द्रष्टा साक्षी च सैव हीति देवी भागवत-
 म् । द्रष्टा जीवः साक्षी० ईश्वरः०
 दृश्यं सर्वजगत्० इदं च यं सैव भगवती
 भवतीत्यर्थः ॥ राज्ञ्याम् । महिष्या-
 म् । पट्टदेव्याम् ॥
 महादेवः । पुं० भौत्यमन्वन्तरीयदे-
 वत्वविशेषे ॥ उत्कृष्टदेव्ये ॥
 महाद्युतिः । वि० ईश्वरे ॥ महती-
 बाह्याभ्यन्तरव्यापिनी द्युतिश्चेतन्य-
 लक्षणास्य कामादिपराभवेन स्वरहित-
 साधनोन्मुखि० पुरुषर्षभे । महती-
 द्युतिरस्य ॥
 महाद्रिधृक् । पुं० हरीमहान्तमद्रि-
 मन्दरं गोवर्धनं वाऽऽमृतमथ नेगोरक्ष-
 णे वा धृतवानिति व्युत्पत्तिः फलिता-
 यंकथनपरा । वस्तुतस्तु महाद्रये धृ-
 ण्योति० धर्तुम् प्रगल्भते । अिधृ-
 षा प्रागल्भ्यं । क्रिप् । क्तिन् प्रत्यय-
 स्यकुः ॥
 महाद्रुमः । पुं० अश्वत्ये ॥ महांश्चा-
 सौद्रुमश्च ॥ वृहदृक्षे ॥
 महाद्रोणा । स्त्री० देवकुरुम्बायाम् । दि-
 व्युष्ण्यायाम् ॥

महानलः

महाद्रणी । स्त्री० महाद्रोणाक्षुपे ॥
महाद्वन्द्वः । पुं० युद्धवाद्ये ॥ अतिक
लहे ॥

महाधनम् । न० महामूल्ये । बहुमू
ल्यवस्तुनि । महगी० इ० भा० । सु
वर्णे ॥ सिद्धके ॥ चारुवाससि ।
महहनंमूल्यमस्य ॥ कृषिकर्मणि ।
चि० अतिशयधनयुक्ते ॥

महाधातुः । पुं० स्वर्णे ॥

महाध्वजः । पुं० उष्ट्रे ॥

महानटः । पुं० महादेवे ॥

महानदः । पुं० नदविशेषे ।

महानदी । स्त्री० पुरुषोत्तमक्षेत्रान्तर्ग
तनदीविशेषे । चित्रोत्पलायाम् ॥
गङ्गायाम् ॥ यथा । अम्बुजमम्बु-
निजातं जातु न जायते स्बु जादम्बु ।
मुरहरतत्रविपरीतं पदाम्बु जादन्म
हानदीजाता ॥

महानन्दः । पुं० मुक्तौ । अधिकाङ्क्षा
दे ।

महानन्दा । स्त्री० अमृतायाम् । सुरा
याम् ॥ माघशुक्लनवम्याम् ॥ नदी
विशेषे । देवीविशेषे । अट्टहासे म
हानन्दादिषी ॥

महानन्दिः । पुं० नन्दिवर्धनाख्यरा
जपुत्रे ॥

महानरकः । पुं० अतिशयनामाप्रका
रयातनास्थाने ॥

महानलः । पुं० वृद्धदन्तौ ॥ देवनले ।

महानिशा

महानवमी । स्त्री० अश्विनशुक्लनव-
म्याम् ॥

महानसम् । न० पाकस्थाने । रसव-
त्याम् ॥ तत्ररक्षणीयजनामाख्ये उ-
क्ताः । यथा । सूदशास्त्रविधानज्ञाः
पराऽभेदाः कुलोद्गताः । सर्वे म-
हानसेधार्याः कृष्णकेशनखाजनाः
॥ इति ॥ पुंस्त्रिहोप्ययमितिकश्चि-
त् ॥ महच्चतदनय । अनोश्मायः
सरसांजातिसंज्ञयोरितिसंज्ञायां ट-
च् ॥

महानसाधिकृतः । चि० पौरीगवे ॥
महानसेऽधिकृतः ॥

महानाटकम् । न० हनुमन्नाटकै ॥
नाटकविशेषे ॥

महानाडी । स्त्री० कण्डरायाम् ॥

महानादः । पुं० कुञ्जरे ॥ वर्णुकाब्दे
॥ महाखने । ध्वनियहे । कर्णे ॥
सिंहि ॥ उष्ट्रे ॥ शङ्खे ॥ कीहला
याम् ॥ महान्नादोयस्यसः ॥

महानिद्रा । स्त्री० मरणे ॥

महानिम्बः । पुं० पर्वण्टे । पार्वते ।
वक्षायन० द्रेक० ऊँक० इ० भा-
षा । महानिम्बो हिमो रूक्षस्तिक्तो-
पाहीकषाबकः । कफपित्तकृमि
च्छर्हि कुष्ठहृन्नासरक्तजित् ॥ प्रमेह-
श्वासगुल्मार्शो मूषिकाविषनाशनः ॥

महानिशा । स्त्री० निशामध्यभागे ।
निशीये ॥ रात्रेर्मध्यस्थप्रहरद्वये ॥

महापातकी

यथा । ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयंगुर्व-
हनागमः । महान्तिपातकान्याहु-
स्संसर्गश्चापितैः सह ॥ महापात-
कजंचिच्छंसप्तजन्मसुजायते । बाध-
तेव्याधिरूपेणतस्यकृच्छादिभिः श-
मः ॥ महच्चतुर्पातकञ्च ॥

महापातकी । स्त्री • ब्रह्महत्यादन्यतम-
पातकयस्ते ॥ वीरहनादन्यतममहा-
पातकयस्ते ॥ यथा । वीरघातीवृथा-
पायीवीराणांस्त्रीगमस्तथा । स्तेयीम-
हापातकिनस्तत्संसर्गचपञ्चमः ॥
सचपतितः ॥ यथा । महापातकि-
नोयेचपतितास्तेप्रकीर्तिताः । प-
तितानानंदाहः स्यान्नान्येष्टिर्ना-
स्थिसञ्चयः । नचाश्रुपातः पिण्डो-
वाकार्यंश्राद्धादिकंकचित् ॥ ए-
तामिपतितानान्तुयः करोतिविमो-
हितः । तप्तकृच्छ्रद्वयेनैवतस्यशुद्धि-
र्नचान्यथा ॥ इतिशुद्धितत्त्वधृतंवि-
ष्णुपुराणवचनम् ॥ महापातकिनो-
जीवतएवप्रेतस्योदकक्रियावच्यमा-
णरोच्यासपिण्डैः समानोदकैश्चया-
माहर्हिर्गत्वात्तात्त्वृत्विग्गुरुसन्निधा-
नेरिक्तायानवम्यांतियौदिनान्तेकत्तं-
व्यत्वाहमनुः ॥ पतितस्योदकांका-
र्यंसपिण्डैर्वास्ववैर्वाहिः । निन्दि-
तह्निसायाक्लेत्तात्त्वृत्विग्गुरुसन्नि-
धौ । दासीघटमपांपूर्णपर्यस्येत्प्रे-
तवत्यदा ॥ अहीराचमुपासीरन्नशौ

महापाशः

चंबांधवैः सह ॥ निवर्त्तेरंश्चतस्मा-
त्तुसम्भाषणसहाशने । दायादस्य
प्रदानश्चयान्नाचैवहिलौकिकी ॥
ज्येष्ठताचनिवर्त्तेतज्येष्ठावाप्यश्चयह-
मम् । ज्येष्ठांशंप्राप्नुयाच्चास्ययवीया-
नृगुणतोधिकः ॥ प्रायश्चित्तं तुच-
रितेपूर्णकुम्भमपानवम् । तेनैवसा-
हं प्राप्स्येयुः स्नात्वाशुद्धं जलाशये-
॥ सत्त्वप्सुतंघटंप्रास्यप्रविश्यभवनं
स्वकम् । सर्वाणिज्ञातिकायाणियथा-
पूर्वसमाचरेत् ॥ एवमेवविधिकुयां-
द्योषित्सुपतितास्तपि । पस्त्रान्नपा-
नंदेयन्तुषसेयुश्चगृहान्तिके ॥ महा-
पातकमस्यस्यास्मिन्वा । इनिः ॥
पारिभाषिकमहापातकीयवा ॥ कृ-
तप्राणप्रतिष्ठाश्चनीचैर्याप्रतिमांदिज-
दुर्गानप्रणमेद्यस्तुसमहापातकीस्मृ-
तः ॥ अपिच । पितरंमातरंभार्या-
गुरुपत्नींगुरुं परम् । योनपुण्यातिका-
पय्यात्समहापातकीशिवे ब्र • वै •
पु • ॥

महापापम् । न • महापातकी ॥ अथ्यु-
त्कटपापि ॥

महापापमा । पुं • अथ्युये ॥ कामे ॥
महतः पापस्यहेतुत्वात् ।

महापारिव्रतम् । न • वृत्त्यारेवते ।
दीपखर्जूरैः ॥

महापाशः । पुं • यमदूतविशेषे । वृ-
हत्पाशे ॥

महापुरुषदन्तिका

महापासकः । पुं० गोमिनि । चेलु

के । बुद्धभिच्छुशिष्ये ॥

महापिण्डोत्तकः । पुं० कृष्णवर्णमद
नद्रुमे । वाराहे ॥

महापिण्डोत्तरः । पुं० ह-विशेषे
। श्वेतपिण्डोत्तके । शस्त्रकोषतरौ
। शरे । पिण्डोत्तरौ । पंडिरा-
६० भा० ॥

महापीठम् । न० एकपञ्चाशत्पीठे ॥

महापीलुः । पुं० वृहत्पीलुवृक्षे ।

महाफले । मधुपीली ॥

महापुराणम् । न० एकादशलक्षणयुक्ते
व्यासप्रणीते ऽष्टादशसङ्ख्यकपुरा-
णविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । सृष्टि-
स्यापि विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषाञ्च पाल-
नम् । कर्मणां वासनावार्त्तामनूना-
श्चक्रमेण च ॥ वर्णनं प्रलयानाञ्च मो-
क्षस्य च निरूपणम् । उत्कीर्तनं हरे-
रेव देवानाञ्च पृथक् पृथक् ॥ दशा-
धिकं लक्षणञ्च महतां परिकीर्तितम्
॥ इति ब्रह्मवैवर्ते कृष्णजन्मखण्डे
१३२ अध्यायः ॥

महापुरुषः । पुं० नारायणे । श्रेष्ठ
नरे ॥ लक्षणं वाराह्या ६७ अ० ॥

ब्रह्मात्माभेदज्ञानिनि । जीवन्मुक्ते
॥ महाश्वासीपुरुषश्च । सम्प्रहृदिति
समासः । आत्ममहतद्वयत्वात् ॥

महापुरुषदन्ता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

महापुरुषदन्तिका । स्त्री० महाशता

महाप्रसादः

वर्याम् ॥

महापुष्पा । स्त्री० अपराजितायाम् ॥

महापृष्ठः । पुं० उष्ट्रे त्रि० वृहत्पृष्ठे ॥

महापौरुषिकः । पुं० वैकुण्ठनाथा-
नुचरे ॥

महाप्रकृतिः । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाप्रपञ्चः । पुं० स्थूलसूक्ष्मकारण-
प्रपञ्चानां समष्टौ ॥ यथा ऽवान्तरव-
नानां समष्टिरेकं महहनम् । यथा ऽवा-
न्तरजलाशयानां समष्टिरेको महान्
जलाशयो भवति । तद्वत्स्थूलसूक्ष्म-
कारणशरीरप्रपञ्चानामपि समष्टिरे-
को महान् प्रपञ्चो भवतीति ॥

महाप्रभः । त्रि० अतिशयदीप्तियु-
क्ते ॥

महाप्रभावः । त्रि० अतिशयतेजः-
शक्तिविशिष्टे ॥

महाप्रभुः । पुं० जगन्नाथे ॥

महाप्रलयः । पुं० सर्वसंहारे । एक-
कालिकसमस्तजन्यपदार्थनाशे ॥
महाश्वासीप्रलयश्च ॥ न्यायमते ज-
न्यभावानधिकरणे कालो महाप्रल-
यः । सचचरमध्वंसरूपः ॥

महाप्रसादः । पुं० विष्णुनैवेद्यादौ
॥ यथा । पादोदकञ्च निर्माल्यं नै-
वेद्याञ्च विशेषतः । महाप्रसाद इत्यु-
क्तायाञ्च विष्णोः प्रयत्नतः ॥ ब्राह्मे-
ण ब्रह्ममंत्रेण ब्रह्मणे पितृवस्तुनि । त-
न्महात्स्यं महानिर्वाणतन्त्रे सम्यक्

महाबोधि :

निरूपितम् ।

महाप्रस्थानम् । न० शास्त्रीयेदेहञ्चा
गविशेषे ॥ महत्० आवृत्तिशून्यं प्र
स्थानम्० सर्पवृष्टिकसिंहव्याघ्रादि
विषमभूम्याद्यपरिहारेणगमनं याव
च्छरीरपातं तन्महाप्रस्थानम्० इत्यु
च्यते ॥

महाप्राणः । पुं० द्रोणकाके ॥

महाप्रेतः । पुं० ब्रह्मादिषु । यथा
। ब्रह्माविष्णुशक्रब्रह्मर्षेश्वरसदाशि
वः । एतेपञ्चमहाप्रेताभूताधिपतयो
मताः ॥ चत्वारोमञ्चचरणाः पञ्चमः
प्रच्छदः पटः । सञ्चित्प्रकाशरूपेणशि
वेनाभिन्नविग्रहाः ॥ तत्रासनेसमा
सीनानिर्भरानन्दरूपिणीति ॥

महाफलः । पुं० मालुरे । विल्वे ॥

त्रि० उत्कृष्टफले ॥ न० बृहत्फले ॥

महाफला । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

राजजम्ब्वाम् ॥ तुम्बाम् ॥ महा
कोशातक्याम् ॥ मधुबीजपुरे ॥

महाफेना । स्त्री० अश्विफेने । द्विगुडी
रे ॥

महाफलः । पुं० वायौ ॥ बृहते ॥ न०
सीसके ॥ त्रि० बलीत्कटे । बलीय
सि ॥ महासामर्थ्ये ॥ महत्प्रकृष्टं
बलमस्य ॥

महाफला । स्त्री० पतिवलायाम् । पी
तपुण्याम् । पीतवाय्यालके ॥

महाबोधिः । पुं० बृहते ॥

महाभिषः

महाब्राह्मणः । पुं० निन्दितब्राह्मणे
। कव्या० अचारज० इ० भा० ॥

महाभद्रा । स्त्री० काश्मर्याम् ॥ गङ्गा
बाम् ॥

महाभटः । पुं० अतिशययोद्धरिं

महाभागः । त्रि० अतिधन्ये ॥ दयाद्य

ष्टगुणयोगोमहाभागता० तद्विशिष्टे

॥ महान्भागोभाग्यमस्य ॥ महान्

असाधारणोभागऐश्वर्यादिभगसमु
दायोयस्यवा ॥

महाभागा । स्त्री० महालयतीर्थस्थायां
देव्याम् ॥

महाभारतम् । न० व्यासप्रणीतेतिहास

शास्त्रे ॥ तन्नामकारणं यथा । एक

तश्चतुरोवेदाभारतञ्चैतदेकतः ।

पुराकिलसुरैः सर्वैः समस्यतुलया

धृतम् ॥ चतुर्भ्यः सरस्वत्य्योदेवे

भ्योभ्यधिकंयदा । तदाप्रभृतिलोके

स्मिन्महाभारतमुच्यते ॥ महत्त्वा

द्भारतत्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥

महाभाष्यम् । न० पातञ्जलीव्याकरण
भाष्ये ॥

महाभिलाषः । त्रि० महच्छ्रे ॥ महा
नभिलाषोस्य ॥

महाभिषः । पुं० राजर्षिविशेषे । प्रा
तीपे । शन्तनौ ॥ यथा । महाभि
षो नृपोज्ञातः प्रतीपस्यमुतस्तदा ।
शन्तनुर्नामराजर्षिर्धर्ममात्मासत्यसङ्ग
रहति ॥

महामना :

महाभीता । स्त्री० लज्जालुब्धे ॥ त्रि०
अतिशयभययुक्ते ॥

महाभीमः । पुं० शान्तनुनुपे ॥ भू
हिनामकशिवद्वारपाले ॥ त्रि०
अतिशयभयानके ॥

महाभीरुः । पुं० कीटाविशेषे । गोपा
क्षिक० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
म्बाली० इ० दे० भा० ॥ अतिशय
भयशीले ॥

महाभीष्मः । पुं० शान्तनुनुपे ॥

महाभूतम् । न० व्योमादिपञ्चसु ।
भूम्यादिपञ्चसु ॥ महाभूतानिपञ्चैव
खानिलान्नाम्बुभूमयः ॥

महाभृङ्गः । पुं० नीलभृङ्गराजे ॥

महाभैरवः । पुं० शरभरूपिणिहरे ॥

महाभोगः । त्रि० नारायणे ॥ अति
सुखिनि ॥ महान्भोगः सुखरूपो
ऽस्य ॥

महाभोगा । स्त्री० दुर्गायाम् । महार्थं
साधिनीदेवीमहाभोगाततः स्मृता ॥

महामण्डूकः । पुं० पीतमण्डूके ॥

महामतिः । त्रि० अतिशयबुद्धिबिशि
ष्टे ॥

महामदः । पुं० मत्तगजे ॥ त्रि० अ
तिशयहर्षयुक्ते ॥

महामनाः । त्रि० सदन्तः करणे ॥ उ
द्गटे । महैच्छे । उदारे । महाशये
। अचुद्रचित्ते । सर्वश्रेष्ठोद्दमितिम
न्यमाने ॥ महद्गम्भीरमन्यैरसममा

महामाया

त्मानं मन्यमानं मनोयस्यसः ॥ पर
मेश्वरे ॥ सृष्टिस्थित्यन्तकर्माणिजग
तां मनसैव करोतीति महामनाः ॥
मनसैव जगत्सृष्टिं संहारश्च करो
तिय इति विष्णुपुराणम् ॥ मनसै
व० सङ्कल्पमात्रेणैव ॥

महामाघः । पुं० योगविशेषे ॥ मा
घौचमघसंयुक्तामघायां च गुरुयं दा
। महामाघस्तदाप्रोक्तो ब्रह्मतोद्वाहादि
बज्जयेत् ॥

महामात्रः । पुं० प्रधाने । अमात्ये
। सेनान्यादौ ॥ समृद्धे । हस्तिप
क्षाधिपे । हस्तिशिञ्जाजीविनि ॥
महतीमात्रापरिच्छेदोऽस्य ॥

महामात्री । स्त्री० आचार्यपत्न्याम्
॥ महामात्रयोप्रायाम् ॥

महामानसो । स्त्री० जिनाननां विद्या
देवीभेदे ॥

महामायः । पुं० हरौ ॥ मायाविना
मपि मायाकारित्वात् ॥ महतीप्रकृ
ष्टामायास्य । महामायात्वं च मायावि
नामपि मयशब्दप्रभृतीनां विविधप्र
पञ्चविभक्तकारिमायाप्रयोक्तृत्वात् ॥

महामाया । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ ईश्व
रशक्त्याम् ॥ विसदृशप्रतीतिसाध
नं माया० तस्याद्यमहत्त्वं सर्वविषय
त्वमिति व्याख्यानात् ॥ तस्याः स्वरू
पं यथा । कालिकापुराणे । गर्भा
न्तर्ज्ञानसम्पन्नं प्रेरितं सृतिमाकरोतैः

महासुख :

। उत्पन्नं ज्ञानरहितंकुरुतयानिरन्तरम् ॥ पूर्वातिपूर्वसम्बन्धसंस्कारेण-
नियोज्यच । आहारादीततोमोह-
ममत्वं ज्ञानसंशयम् ॥ क्रोधोपरोध-
लोभेषुक्षिप्त्वाक्षिप्त्वापुनः पुनः । प-
श्चात्कामेनसंयोज्यचिन्तायुक्तमहर्नि-
शम् ॥ आमोदयुक्तं व्यसनासक्तं ज-
न्तुं करोतिया । महामायेतिसाप्रो-
क्तातेनसाजगदीश्वरौ ॥ इति ।

महामायी । पुं० ईश्वरे ॥

महामायी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महामारी । स्त्री० महाकाल्याम् ॥ भा-
मयेशभूतायां महाजनक्षयकर्यादेव
तायाम् । संहारशक्तौ ॥ महतोमा-
रयतीतितया । महतीचासौमारी
चर्तिवा ॥ व्याप्तं तथैतत्सकलं ब्रह्मा
ण्डं मनुजेश्वर । महाकाल्यामहा-
कालेमहामारीस्वरूपया ॥ सैवका-
लेमहामारीसैवसृष्टिर्भवत्यजा ॥ स्थि-
तिं करोभूतानां सैवकालेसनातनी-
तिमार्कण्डेयपुराणम् ॥ अतिशय-
मारके ॥

महामार्गः । पुं० राजमार्गे ॥

महामालिनी । स्त्री० नाराचाभिधेय-
तविशेषे ॥ यदिह नयुगलंततोवेदरे
फैर्महामालिनीतिलक्षणम् ॥

महामाषः । पुं० राजमाषे चौरा०
खोविया० इ० भा० ॥

महामुखः । पुं० कुम्भीरे न० बृह

महामेदा

न्मुखे ॥ चि० तद्वति ॥

महामुंडी । स्त्री० महाश्रावणिका-
याम् ॥

महामुनिः । पुं० नारायणे । अग-
स्त्ये ॥ बुद्धे काले ॥ कृपाचार्ये ॥
व्यासी ॥ महांश्यासौमुनिश्च । सन्म-
हदितिममासः । आन्महतद्वय्या-
त्वम् ॥ ब्रह्मविदि ॥ तुम्बुरुष्ठे ॥
न० कुस्तुम्बुरुषि । धन्याके ॥

महामूर्धा । पुं० शिवे ॥ चि० बृहन्मस्त-
कयुक्ते ॥

महामूलः । पुं० राजपलाण्डौ ॥ छि-
लिहिण्टे ॥

महामूल्यः । पुं० पद्मरागे ॥ न० म-
हार्घे ॥ चि० तद्वति ॥

महामूषिकः । पुं० बृहदुंदुरौ । महा-
ङ्गे ॥

महामृगः । पुं० हस्तिनि ॥ शरभे ॥

महामृच्युञ्जयः । पुं० मृत्त्योर्मृत्त्युका-
रेशिवमन्त्रविशेषे ॥ निच्यमष्टशतं
जप्त्वामृच्युमृच्युपथं नयेत् ॥

महामेघः । पुं० अतिशयमेघे ॥

महामेदः । पुं० अष्टवर्गाङ्गौषधे ।
पुरोङ्गवे ॥ बृहन्मदे ॥

महामेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधविशे-
षे । वसुच्छिद्रायाम् । जीवन्त्याम् ।
पांशुरागिण्याम् ॥ महामेदाभिधः ।
कन्दोमोरक्तादीप्रजायते । शुक्लाद्र-
कनिभः कन्दोलताजातः सुपांडुरः ।

महायज्ञः

महामेधाभिधः प्रोक्तोऽन्ये भावप्र
काशके । मेधागुणं गुह्यं तु वृष्यं
स्तन्यकफापहम् । हणं शीतलं
पित्तरक्तवातज्वरप्रणुत् ॥ तस्याश्च
लाभं अस्याः स्थानेऽणतावरीदया ॥

महामैत्रः । पुं० बृहभेदे ॥ * ॥

महामोहः । पुं० भोगेष्कारूपाज्ञाने
॥ महामोहस्तु बिज्ञेयायास्यभोगसु
षेधणा ॥ रागे । विपर्ययविशेषे
सदृशविधः । शब्दादिषु पञ्चसु
दिव्यादिव्यतयादर्शविधेषु विषयेषु
रञ्जनीयेषु रागः • आसक्तिर्महा
मोहः • सचदृशविधविषयत्वा
दृशविधः ॥

महामोहो पुं० शिवप्रिये धत्तूरे
॥ चि० महामोहविशिष्टे ॥

महास्वजः । पुं० नरकान्तरे ॥

महास्त्वम् । न० तिम्निष्ठोक्ति । वृद्धा
स्त्वम् ॥

महायज्ञः । पुं० हर्षदुपासकविशेषे ॥

महायज्ञः । पुं० अध्यापनादिपञ्चसु
॥ पाठो होमश्चातिथीनां सपर्यातपं
णं वलिः । एते पञ्चमहायज्ञा ब्रह्म
यज्ञादिनामकाः ॥ अध्यापनं ब्रह्म
यज्ञः पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो
दैवीवलिर्भौतान्ययज्ञोऽतिथिपूज
नम् ॥ अहुतश्च हुतश्चैव तथा प्रहुत
मेव च । ब्राह्मं हुतं प्राशितञ्च प
ञ्चयज्ञान्प्रचक्षते ॥ जपो हुतो

महाराजनम्

हुतो होमः प्रहुतो भौतिको वलिः
। ब्राह्मं हुतं द्विजाग्न्यार्चाप्राशितं पि
तृतर्पणम् ॥ पञ्चैतान्यो महायज्ञा
न्नुपपद्यन्ति शक्तितः । सगृहेऽपि व
सन्नित्यं सूनादोषैर्न लिप्यते ॥ दे
वताऽतिथिभृत्यानां पितृणामात्म
नश्चयः । न निर्वपति पञ्चानामु
त्सन्नं न स जीवति ॥ अपि च । एते
पञ्चमहायज्ञा ब्रह्मणानिर्मितापुरा
। ब्राह्मणानां हिताय विद्वतरेषां च
तत्प्रदाः ॥ इतरा पांचवर्गानां ब्राह्मणैः
कारिताः शुभाः ॥ एवमकृत्या नरो
भुत्वाऽसायुरिरीषिणोऽप्यति । अन्य
था त्रीहोषित एवैककृत्यवधिणः ॥
सस्तव्यादात्तु भोक्तृणां महामांसं तु त
द्वेत् ॥ इ० वराहपुराणे ॥

महायज्ञाः । पुं० भूतार्धविशेषे ॥

न० कल्पभेदे ॥ चि० लोके विदेच
प्रसिद्धविभवे ॥ अतिशययुक्तौ ॥

महायज्ञस्तुतः । चि० अतिशययुक्तौ ॥

महायोगी । पुं० अद्रिक्कूटपीठस्थे
शिवे ॥

महारजतम् । न० स्वर्णं । धुस्तूरे ॥

वृहद्दीर्घं ॥ महश्चतद्रजतं च । स
न्महदितिसमासः । आन्महतद्र
ज्यात्त्वम् ॥

महारजनम् । न० कुसुम्भे । कसू

भा० इ० भा० ॥ शातकुम्भे ।

स्वर्णे ॥ रज्यतेऽनेन । रक्षरामे ।

महारस :

ल्युट् । रजकरजनरञ्जनरजस्युप
सङ्ख्यानान्नलोपः ॥ रञ्जे : क्युन्
वा ॥ महञ्चतद्जनच । सन्महदिति
समासः ॥

महारण्यम् । न० परण्यान्याम् ॥ मह
ञ्चतदरण्यञ्च । सन्महत्परमोत्तमो
त्कृष्टाः पूज्यमानैरितिसमासः ।
आन्महत्तद्व्यात्त्वम् ॥

महारत्नम् । न० मुक्तादिनवसु । मु-
क्ताफलहीरकञ्चवैदूर्यपद्मरागकम् ।
पुष्परागञ्चगोमेदनीलंगारुत्मतं त-
या ॥ प्रवालयुक्तान्युक्तानिमहार-
त्नानिवैभव ॥

महारथः । पुं० रथिकविशेषे । अयु-
तधन्विभिः सहयोद्धरि । यथा ।
एकोदशसहस्राण्योधयेद्यस्तुधन्वि-
नाम् । शस्त्रशस्त्रप्रवीणस्यमहा-
रथइतिस्यूतः ॥ अपिच । आत्मा
नंसारयिञ्चाश्वान् रत्नन्युद्धेत
योमरः । समहारथसञ्चः स्यादि-
त्याहुर्नीतिकोविदाः । शिवे ॥ वि-
ष्णौ । महान् महात्मा । नन्दी । गरु-
डोवारथोयस्यसः ॥

महारम्भम् । न० गडगवणे । सांभ-
र० इ० भा० ॥

महारसः । पुं० खजूरे ॥ कोशका-
रे । इक्षुविशेषे । कोसिचार० इ०
भा० ॥ कशेरुणि ॥ पारदे । रसे
न्द्रे ॥ न० काञ्चिके ॥

महाराष्ट्र :

महारसाष्टकम् । न० हिङ्गुलाद्यष्ट-
सु ॥ यथा । दरदंपारदः सलीवे
क्रान्तं क्रान्तमभकम् । माक्षिकं वि-
मलश्चेतिस्युरेतेष्टौ महारसाः ॥

महाराजः । पुं० बुद्धभेदे । मञ्जुषो-
षे ॥ असपत्नराज्यवति । नृप-
श्रेष्ठे ॥

महाराजचूतः । पुं० उत्तमास्त्रे । म-
न्मथानन्दे ॥

महाराजद्रुमः । पुं० आरग्वधे
महाराजिकः । पुं० गणदेवताविशि-
ष्टे ॥ सत्यमुधन्वसबनादयोविंश-
त्यधिकशतद्वयसङ्ख्यातागौरवा-
द्भदशिंताः । महाराजिकनामानो
द्वेष्टतेविंशतिस्तथा ॥ महतीराजिः
पङ्क्तिर्येषामिति विग्रहेष्वेवादिभा-
षेतिकम् ॥

महारात्रिः । स्त्री० महाष्टम्याम् ।
अर्द्धरात्रात्परं मुहूर्त्तद्वये ॥ ब्रह्म-
लयोपलब्धितायां महाप्रलयरात्रा-
म् ॥ ब्रह्मणस्तु निपाते च महाकल्पो
भवेन्नृप । प्रकीर्त्तिता महारात्रिः
सा एव च पुरातनैरिति त्र० वै० पु० ॥

महाराष्ट्रः । पुं० देशविशेषे ॥ त्रिप-
क्षकंसमारभ्य मध्यचोज्जयिनीशिवे ।
मार्जारतौर्यराजिन्द्रकोलापुरनिवा-
सिनी ॥ तावद्विशो महाराष्ट्रः क-
र्णाटस्वामिगोचरः । इ० शक्तिसङ्घ-
मे ० पटलः ॥ अपिच । नैष्ठिके ॥

महावारुणी

लीलसरस्वती ॥

महालोध्रः । पुं० लोध्रे । पटियालो
ध० इ० भा० ॥महालीलः । पुं० काके ॥ चि० अ-
तिचञ्चले ॥

महालोहम् । न० अयस्कान्ते ॥

महावनम् । न० महारण्ये ॥ वृन्दाव-
नस्यचतुरशीतिवनान्तर्गतवनविशे-
षे ॥

महावपः । पुं० महासेदे ॥

महावरा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

महावराहः । पुं० आदिवराहे ॥ महा-
स्यासीवराहस्य । महत्त्वस्यास्यातिवि-
पुलशरीरधारणात्पृथिव्युद्धारणाय ॥

महावरोहः । पुं० सत्त्ववृद्धे ॥

महावलिः । पुं० नरवली ॥

महावली । स्त्री० माधवीलतायाम् ॥

महावसः । पुं० शिशुमारे ॥

महावाक्यम् । न० परमार्थबोधकेवैदि-
कोपदेशवाक्यविशेषे । सङ्कल्पापर-
पर्यायेप्रतिष्ठादावुत्सर्गवाक्ये ॥ यो-
ग्यताकांक्षासक्तियुक्तिवाक्यसमूहे ॥

महावारुणी । स्त्री० तिथिविशेषे ॥

सायथा । शनिवारसमायुक्तासाम-
हावारुणीस्मृता । गङ्गायांयदिल-
भ्यं तत्कोटिसूर्यमहैः समा ॥ सा०वारुणीत्यर्थः ॥ महामहावारुणी
तु । यथा । शुभयोगसमायुक्ताशनौ

शतभिषायदि । महामहैतिविख्या

महाविषः

ताश्चिकोटिकुलमुद्धरेत् ॥

महावाहुः । पुं० स्कन्दे ॥ श्रीरामे ॥

महाकौवाहूयस्य । अस्यबाह्वीर्मह-
त्त्वस्योक्तंयुद्धकांडे । पिशाचान्द्रा-
नवान्यक्षान्पृथिव्यांयेचरक्षसाः
अङ्गुल्येणतान्हन्यामिच्छन्हरि-
गणेश्वरिति ॥महाविद्या । स्त्री० देवताविशेषे ॥ य-
था । कालीतारामहाविद्याषोडशी
भुवनेश्वरी । भैरवीछिन्नमस्ताचवि-
द्याधूमावतीतथा । वगलासिद्धि-
द्याचमातङ्गीकमलात्मिका । एता-
दशमहाविद्याः सिद्धविद्याः प्र-
कीर्तिताः ॥ तासां दशावतारत्वं
यथा । प्रकृतिर्विष्णुरूपाचपुंरूपस्य
महेश्वरः । एवंप्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्र-
कृतेर्दश । कृष्णरूपाकालिकास्याद्रा-
मरूपाचतारिणी । वगलाः कूर्ममूर्तिस्था
नमीनोधूमावतीभवेत् ॥ छिन्नमस्ता
नृसिंहः स्यादराहृथैवभैरवी । सुन्द-
रीयामद्गन्यः स्याद्वामनोभुवनेश्व-
री ॥ कमलाबौद्धरूपास्याद्दुर्गा
स्यात्कल्किरूपिणी । स्वयंभगवती
कालीकृष्णस्तुभगवान्स्वयम् ॥ स्वयं
शुभगवान्कृष्णः काशीरूपोभयद्व-
जे ॥

महाविराट् । पुं० महाविष्णौ ॥

महाविलम् । न० नभसि वृहच्छिद्रे ॥

महाविषः । पुं० विमुखसर्पे । काल

महाव्याधि :

सर्वे ॥

महाविषम् । न० मेषसङ्क्रान्तौ ॥

मसूरं निम्बपात्राभ्यां योऽस्ति मेषग
ते रवी । अपिरोषान्वितस्तस्य तच्चक्रः
किं करिष्यति ॥

महाविष्णुः । पुं० महाविराजि ॥

महावीधिः । पुं० नरकविशेषे ।

महाधीचियं च महाकृत्तोलिनतुनीय
ते ॥

महावीर्यम् । न० विटपे । मुष्कव
डचणयोरन्तरे ॥

महावीरः । पुं० गरुडे ॥ शूरे ॥

सिंहे । मखानसे । यज्ञाग्नौ ॥

वज्रे ॥ श्वेततुरङ्गे ॥ अन्तिमजि

ने ॥ कीकशि ॥ लक्ष्मणे । हनुम

ति ॥ एकवीरधृत्ते ॥ सध्वानविह

गे । जराटके । कामदेवे । मारे ।

महावीरा । स्त्री० क्षीरकाशोल्ल्याम् ।

महावीर्यः । पुं० ब्रह्मणि । महदु

त्पत्तिकारणमपि दालक्षणवीर्यम

स्य । बुद्धभेदे । वाराहीकन्दे ।

त्रि० महाप्रभावे । अतिशयबलयुक्ते ।

महावीर्या । स्त्री० संज्ञायाम् । सूर्य

पत्न्याम् । वनकार्पास्याम् । महा

शतावर्याम् ॥

महावृक्षः । पुं० स्तुहीद्रुमे ॥

महावृहतो । स्त्री० वार्ताक्याम् ।

महावेगः । वि० अधिकवेगवाते ॥

महाव्याधिः । पुं० कुष्ठादिमहारोगे ॥

महाव्रतम्

महाव्रणम् । न० दुष्टवृथे ॥

महाव्रतम् । न० द्वादशवार्षिकव्रते ॥

यथा । तेन वधकालादूर्ध्वं विंशत्य

ऽधिकशतस्य यावदवदिष्टं तावत्प

रिमाणमहाव्रतानुरूपार्धेन बोदात

व्याः शरत्कालिकदुर्गापूजने ॥ य-

था । महाव्रतं महापुण्यं शङ्कराद्यै

रनुष्ठितम् । कर्त्तव्यं सुरराजैन्द्रदे

वीर्भक्तिसमन्वितैः ॥ परुषोदय

कालिकमाघक्षाने ॥ अस्ति च योग

शास्त्रेऽत्र विशेषः । सद्यथा । अहिं

सासत्त्वास्ते यत्र चर्या परिग्रहाय

माः ॥ ३० ॥ एते जातिदेशकाल

समयाऽनवच्छिन्नाः सार्वभौमाम

हाव्रतम् ॥ ३१ ॥ ये चाहिंसायाः

वचयमाउक्तास्त एव जात्याद्यनवच्छे

देन दृढभूमयो महाव्रतशब्दाद्याः

तत्र हिंसाजात्यवच्छिन्ना यथा • मृग

यो मृगातिरिक्तान् हनिष्यामीति

• सैव कालावच्छिन्ना यथा • मघतु

हं श्यां न पुण्येऽहनीति सैव प्रयोजन

विशेषरूपसमवावच्छिन्ना यथा • ज-

चियस्य देवब्राह्मणप्रयोजनव्यतिरे

केष्वनहनिष्यामीति • युद्धं विना मघ

निष्यामीति च । एवं विवाहादिप्र

योजनव्यतिरेकेणानृतं न वदिष्या

मीति । एवमापत्कालव्यतिरेकेण

बुद्ध्यादव्यतिरिक्तः स्तेयं न करि

ष्यामीति । एवमृतुकालव्यतिरिक्त

महाशयः । वि० महेश्वर ॥ महान्-
अशयोयत्य ॥ पं० समुद्रे ॥

महाशौषिर :

महाशय्या । स्त्री० राजतल्पे ॥ वृह-
क्षय्यायाम् ॥

महाशरः । पुं० स्थूलशरे ॥

महाशल्कः । पुं० चिद्रटमस्ये ॥

महाशाकः । पुं० शाकपत्रे ॥

महाशोखा । स्त्री० नागवलायाम् ॥

महाशालः । पुं० महागृस्थे । बिस्ती-
र्णाभिः शालाभिर्युक्ते । सम्पन्ने ॥

महतीबिस्तीर्णाशाला० गृह्यस्यसः ॥

महाशालिः । पुं० स्थूलशालौ ।
सुगन्धिके ॥ महान्श्रेष्ठः शालिः ॥

महाशिवः । पुं० महादेवे ॥

महाशौता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

महाशुक्तिः । पुं० मुक्तामातरि ॥

महाशुक्ला । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ वि०
अतिशुक्लवर्णयुक्ते ॥

महाशुभः । वि० अतिशुभवर्णयु-
क्ते ॥ न० रजते ॥

महाशूद्रः । पुं० आभीरे ॥

महाशूद्रा । स्त्री० महत्त्यांशूद्रायाम् ॥

महतीशूद्रेतिविग्रहः ॥

महाशूद्री । स्त्री० आभीर्याम् ॥ महा-

शूद्रस्यस्त्री० जातीयावा । पुं० योगा-

दिति० जातेरितिवाङ्गीप् ॥

महाशौण्डौ । स्त्री० श्वेतकिणिहीठ-
क्षे ॥

महाशौषिरः । पुं० दन्तरोगविशेषे ॥

दन्ताश्चलन्तिवष्टेभ्यस्तालुवाप्यवदी-

र्यन्ते । दन्तमांसानिपच्यन्तेमुखश्चप-

महाष्टमी

तुद्यते ॥ यस्मिन्सर्वज्जीव्याधिर्म-
हाशौषिरसंज्ञितः ॥

महाश्मशानम् । न० आनन्दवने । का-
श्याम् ॥ महात्पपिचभूतानिप्रलये
समुपस्थिते । शीरतेऽवशवाभूत्वाश्म-
शानन्तुततोभवेत् ॥ वाराणसीति
विख्यातारुद्रावासइतिविज्ञः । म-
हाश्मशानमिच्छेदं प्रोक्तमानन्दका-
ननम् ॥

महाश्यामा । स्त्री० शिंशपावृक्षे ॥
श्यामल्याम् ॥

महाश्रमः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

महाश्रमणः । पुं० बुद्धभेदे । शाक्य-
मुनी ॥

महाश्रावणिका । स्त्री० कदम्बपुष्प्या-
म् । महामुडायाम् ॥

महाश्रोः । स्त्री० बुद्धशक्त्यन्तरे । ता-
रायाम् ॥

महाश्रोत्रियः । पुं० महत्त्वसतिश्रुता-
ऽध्ययनवृत्तसम्पन्ने ॥ महांश्यासीशो-
त्रियश्च ॥

महाश्वेता । स्त्री० शुक्लभूकृष्णाण्डे ।

कृष्णगन्धिकायाम् ॥ वृषाभूमि-
ष्णाण्डे ॥ सरस्वत्याम् ॥ श्वेताप-

राजितायाम् ॥ सितायाम् ॥ मधुजा-

याम् ॥ श्वेतकिणिहीवृक्षे ॥ दुर्गायाम् ॥

महतीचासीश्वेताच ॥

महापष्ठी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाष्टमी । स्त्री० चाश्विनशुक्लाष्टम्याम्

महासमहा

। शरत्कालीङ्गवायातुसैवप्रोक्ताम
हाष्टमो। महारात्रिरिति ख्याता तस्या
मस्यां यजित्सुधीः ॥ अष्टम्यां रुधिरै
र्मांसैर्महामांसेः सुगंधिभिः । पू
जयेद्बहुजातीयैर्वलिभिर्भोजनैः शि
वाम् । सिन्दूरैः पट्टवासोभिर्नाना
विधविलिपनैः । पुष्पैरनेकजातीयैः
फलैर्वहुविधैरपि । उपवासं महाष्टम्यां
पुत्रवान्नसमाचरेत् । यथातथैव पूता
त्मा ब्रती देवीं प्रपूजयेत् ॥ पूजयि
त्त्वामहाष्टम्यां नवम्यां बलिभिस्तथा
। विसर्जयेद्दशम्यां नुश्रवणे तां वरो
त्सवैः तत्रार्चरात्रपूजा यथा ।
कन्यासं स्थिरवाविषे शुक्राष्टम्यां प्रपू
जयेत् । सोपवासो निशार्जितुमहा
विभवविस्तरैः । पूजां समाभे
द्देव्या नक्षत्रैर्बारुण्ये पिवा । पशुवा
तश्च कर्त्तव्यो गवलाजवधकथं तदे
वीपुरार्णं बारुणपदेन पूर्वाषाढोच्यत
इति रघुनन्दनः ॥ महाष्टम्युपवा
सं पारयन्तु । अष्टम्यां समुपोष्यैव
नवम्यामपरेऽ अहनि । मन्त्रमांसो
पहारेण दद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ ते
नैव विधिनान्नन्तु स्वयं भुञ्जीत नान्य
थेति ॥

महासप्तः । पुं० कुवेरैः । वि० अति-
निकटे ।

महासमहा । स्त्री० तद्वलायाम् ।
खिरहिट्याम् । वलायाम् । कगडि

महासिंहः

या० कंधौ० खरैटौ० इ० भा० ॥

महासज्जः । पुं० असनवृद्धे ॥ प-
नसे ।

महासहः । पुं० कुलकवृद्धे ॥ वि०
अतिचमे ॥

महासहा । स्त्री० माषपण्याम् । अस्ता
ने । कठसरेय्या० इ० भा० ॥ मह
तीचासौ सहाच । सम्महदितिसमा
सः । आन्महतद्वयत्वात्त्वम् ॥

महासन्तापनम् । न० व्रतविशेषे ॥
अथ याज्ञवल्क्यः । कुशोदकस्रगी
घोरदधिमूत्रं शकृत्प्लुतम् । ज
ग्ध्वा परे ह्यस्युपवसेत्कृच्छ्रं सान्ता
पनं चरन् ॥ द्वादसाध्यसान्तापनमु
क्त्वाह । पृथक् सान्तापनद्रव्यैः षड
हः सोपवासकः । सप्तोह नैव कृ
च्छ्रोयं महासान्तापनं स्मृतम् ॥ म-
हासान्तापनं धनुषट्कदामसम
म् ।

महासारः । पुं० दुष्खदिरैः । वि०
युक्तियुक्ते ॥

महासाहसम् । न० अतिबलात्कारकत
वाये । अतिशयदण्डे ॥

महासाहसिकः । वि० अतिसाहसयु
क्ते ॥ प्रसङ्गापहारिणि । महांखा-
सौसाहसिकश्च ।

महासिंहः । पुं० शरभे । पर्वताश्रये ॥

देव्याः सिद्धे ॥ यथा । तीव्रदंष्ट्रः

करालास्यः शटाशोभितकन्धरः ।

महाहवि :

चतुर्ध्विर्वचनखोमहासिंहः प्र-
कीर्तितइति ॥
महासुखः । पुं० बुद्धे ॥ न० क्रीडा
रत्ने ॥ प्रचुरसुखे ॥ चि० तइति ॥
महासुगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥
चि० अतिसुगन्धयुक्ते ॥
महासूक्ष्मा । स्त्री० बालुकायाम् ॥
चि० अतिशयसूक्ष्मे ॥
महासेनः । पुं० कार्तिकेये ॥ महासैन्य
पतौ ॥ बौद्धभेदे ॥ महतीसेनाऽस्य ॥
महास्कन्धः । पुं० शरभे ॥ चि० वृद्ध
तस्कन्धयुक्ते ॥
महास्कन्धा । स्त्री० जम्बूद्वीपे ॥
महास्कन्धी । पुं० शरभे ॥
महास्थली । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ श्रेष्ठ
स्थाने ॥
महास्नायुः । पुं० कण्डरायाम् ॥
महास्रग्वी । पुं० शिवे ॥
महास्वनः । पुं० वाद्यप्रभेदे । महत्तू-
र्यं ॥ विष्णौ ॥ महान्कर्णितः
स्वनः नादोऽस्य । यद्वा । महान्
स्वनः श्रुतिलक्षणादीनादीनाम् ॥ सम्म
इदितिसमासे ० आत्मम् ॥ वृद्धच्छब्दे
॥ चि० तइति ॥
महाहनुः । पुं० शिवे ॥ हनूमति ॥
चि० वृद्धहनुयुक्ते ॥
महाहविः । न० गोष्ठते ॥ ब्रह्मणि ॥
महश्च तद्विषयः ॥ ब्रह्मात्मनिसर्वजग-
त्तदात्मतयाहूयतेइतिमहाहविः

महिरः

। यदामहान्निहवीषिषाज्यपुरोडा-
शपशुसीमादिरूपाण्यस्य ० इन्द्रादि
देवतारूपस्ययजमानरूपस्यवेतिम
हाहविः ॥
महाहासः । पुं० अट्टहासे ॥
महाहगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥
महाहस्ता । स्त्री० कपिकण्ठ्याम् ।
शूकशिम्व्याम् ॥ चि० अतिखर्वे ॥
महि । अ० महिमनि ॥
महिः । स्त्री० भूमौ ॥ मद्भते । मह
पूजायाम् । चुरादिरदन्तः । ग्य-
न्नादचक्रः ॥
महिका । स्त्री० हिमे ॥ मद्भते । मह
० । कुन्शिषिसंज्ञयोः ॥
महितः । चि० पूजिते ॥ मद्भतेस्म
॥ मह० । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्चे-
तिक्तः ॥
महिनम् । न० राज्ये ॥ चि० पूजनीये
॥ मद्भते । मह० । महिरिनण्चेति
पक्षेहनन् ॥
महिमा । पुं० शिवैश्वर्ये । ऐश्वर्याति-
शये । भूतिप्रभेदे ॥ महान्भवति ॥
येनसमस्तब्रह्माण्डे पितृसमवैति ॥
विभूतिविस्तारे ॥ आत्मनः कर्म
निमित्तवृद्धिद्वयराहित्ये ॥ महतो
भावः । पृथ्वादिस्वादिमनिच् ॥
उत्कर्षे ॥
महिमभृत् । चि० ऐश्वर्यंयति ॥
महिरः । पुं० पीथे । मिहिरे । सूर्ये ॥

महिषध्वज :

इतित्रिकाण्डशेषः ॥

महिला । स्त्री० फलिन्याम् । गुन्द्राया
म् । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियाम् । योषिति ॥
रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ मदमत्ता
याम्योषायाम् ॥ महति० मद्यते
वा । मह० । सलिललोति० इल
च् । टाप् ॥

महिलाह्वया । स्त्री० श्यामायाम् ।
प्रियङ्गौ ॥ महिलायापाह्वयोय
स्याः ॥

महिषः । पुं० लुलाये । कासरे ।
यमवाहने । भैसा० इ० भा० ॥
महिषस्यामिषंस्वादुस्निग्धोष्णंवात
नाशनम् । निद्राशुक्रवलस्तन्यतनु
दाढ्यंकरं गुरु ॥ वृष्यश्चष्टिषिण्
मूत्रं वातपित्तास्रनाशनम् ॥ महति
० मद्यतेवा । मह० । अविमद्यो
ष्टिषच् । यदामंहतेमहिषहीटिषच्
। आगमशासनस्यामिष्यत्वान्ननुम्
॥ अर्हध्वजविशेषे ॥ असुराधिप
विशेषे । महिषासुरे ॥ श्मश्रुधारि
णिस्त्रिंशत्पातिविशेषे ॥ पुरायंच
त्रिययासीत्सगरेणास्यवेदाद्यनधि
कारोवेशान्यत्वंधमं नाशयकृतः ॥

महिषकन्दः । पुं० महाकन्दविशेषे ।
शुभालौ ॥

महिषघ्नी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषध्वजः । पुं० यमे ॥ अर्हद्विशेषे
॥ महिषोध्वजं यस्यसः ॥

महिषीदुग्धम्

महिषमर्द्दिनी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषवल्ली । स्त्री० लताविशेषे । सौ
म्यायाम् ॥

महिषबाहनः । पुं० यमे ॥

महिषाक्षः । पुं०)

महिषाक्षः । पुं०) गुग्गुली । भङ्गा
क्षनसमप्रभे ॥

महिषाक्षादि । न० महिषाक्षादिपक्षा
नांगण्ये ॥ यथा । महिषाक्षस्तथा
रालंनिर्यासः सर्जकस्यच । कृष्णा
गुरुः कदम्बश्चमहिषाक्षादिपक्षकम् ॥

महिषासुरः । पुं० महासुरविशेषे ।
रत्नासुरात्मजे ॥

महिषासुरसम्भवः । पुं० भूमिजगुग्गुली ॥

महिषासुरहन्त्री । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषी । स्त्री० कृताभिषेकायाराज्ञः
पत्याम् ॥ मद्यते । मह० । अविम
द्योष्टिषच् । टित्त्वान्ङीप् ॥ औष
धीभेदे ॥ सैरिभ्याम् । मन्दगमना
याम् । महाक्षीरायाम् । भैस०
इ० भा० ॥

महिषीगोष्ठम् । न० महिषीशालाया
म् । भैसवाङ्गा० इ० भा० ॥ महि
षीणांस्थानम् । गोष्ठच् ॥

महिषीदुग्धम् । न० महिषीक्षीरे ।
सैरिभ्याः स्तन्ये ॥ माहिषं मधुरं
गव्यात्स्निग्धं शुक्रकरं गुरु । निद्रा
करं मभिष्यन्दिह्नुधाधिक्यकरं हिम
म् ॥

महिदुर्गम्

महिषीप्रिया । स्त्री० । तृणविशेषे । शूल्या
म् । शूलपत्र्याम् । जलाशयायाम् ॥
महिष्मान् । पुं० । देशविशेषे ॥ महि
षाः सन्त्यस्मिन् । महिषाञ्चेति
वक्तव्यमिति० ड्मत्तुप् ॥

मही । स्त्री० । भूमौ । पृथिव्याम् ॥
मह्यते । मह० । चुरादावदन्तः ।
य्यन्तादचङ् । कृदिकारादिति
ङीष् ॥ यद्वा । महीयते । महीङ्
पूजायाम्० कण्डादियगन्तः ।
क्विप्चेतिक्विप् । अलोपयलोपौ
। कृदिकारादितिङीष् । तदभावे
विसर्गवृत्त्यप्याहुः ॥ मालवदेशवि
हारिण्यांनद्याम् ॥ महीजलस्तु
स्तादुबल्यं पित्तहरं गुरु ॥ गवि ॥
हिलमोजिकायाम् ॥ वर्णं वृत्तं ध्व
त्युक्त्याप्रभेदे ॥ यथा । लघुगुरुः
। महीस्मृता ॥ यथा । इरोऽस्तुमे ।
मनोमुदे ॥

महीचित् । पुं० । नृपे । राजनि ॥
मही० । क्षयते० ईष्टे । क्षिनिवास
गच्छीः । महीक्षयतिवा । क्षि
यैश्वर्ययोः । क्विप् । तुक् ॥

महीजः । पुं० । भूमौ । मङ्गलयज्ञे ॥
न० । आर्द्रके ॥ त्रि० । भूमिजाते ॥
महिदुर्गम् । न० । मृदापाषाणं नेष्टके
मवाविस्ताराद्गुण्योच्छ्रायेणद्वादश
हस्ताद्युच्छ्रितैर्मयुजार्धमुपरिभ्रमणयो
ग्येनसौवर्णगवाक्षादियुक्तेनप्राकारे

महीन्द्रः

णवेष्टितेराज्ञावासस्थाने ॥
महीधरः । पुं० । विष्णौ ॥ महीगिरि
रूपेणधत्ते । धरति । धृञ्० ।
मह्याधरः ॥ अच् ॥
महीध्रः । पुं० । शिखरिणि । पर्वते ॥
महीधरतिधारयतिवा । धृञ्० ।
मूलविभुजादिच्चात्कः ॥
महीपालः । पुं० । राजनि ॥ महीपाल
यति । पाल० । कर्मण्यण् ॥
महीप्राचीरम् । न० । समुद्रे ॥
महीभृत् । पुं० । पर्वते ॥ नृपे ॥
महीमयः । त्रि० । सृष्टिकानिमते ॥
मह्याविकारे ॥
महीयान् । त्रि० । महत्तरे ॥
महीरुहः । पुं० । शाखिनि । पादपे । वृक्षे
॥ शाकवृक्षे ॥ महीरुहयति । रुहवीज
जन्मनिप्रादुर्भावे । इगुपध् । तिकाः ॥
महीलता । स्त्री० । किञ्चुलुके । कंचु
वा० । इतिख्याते ॥ कृशस्त्वदीर्घत्वा
भ्यामह्यालत्तद ॥
महीसुतः । पुं० । मङ्गलयज्ञे । लोहि
ताङ्गे ॥ महीः सुतः ॥
महीच्छः । त्रि० । महाशये । महाभि
लाषे ॥ महतीदृच्छाऽस्य ॥
महीन्द्रः । पुं० । कलिङ्गदेशस्येकुलपर्व
तविशेषे ॥ सिद्धपीठोयमद्रिः ।
यथा । महान्तकोमहीन्द्रेचपार्वती
चमहान्तकीति ॥ त्रिसामाश्रयि
वृत्त्याद्यामहीन्द्रप्रभवाः स्मृताः ।

महेला

इन्द्रे ॥ महांशांसी० इन्द्रश्चमहान्वा
 अयमभूद्योवृचमवधीदिति श्रुते : ।
 ईश्वरे । विष्णौ ॥
 महेन्द्रकदली । स्त्री० कदलीप्रभेदे ॥
 महेन्द्रतनया । स्त्री० सरिदन्तरे ॥
 महेन्द्रनगरी । स्त्री० अमरावक्ष्याम् ॥
 महेन्द्रपर्वतः । पुं० तीर्थविशेषे ॥
 महेन्द्रमदभित् । पुं० श्लोकस्थे ॥
 महेन्द्रवारुणी । स्त्री० लताविशेषे ।
 चित्रवल्क्ष्याम् । महाफलायाम् ।
 वडौमाकाल् । इ० गौ० दे० भा० ॥
 महेन्द्राणी । स्त्री० इन्द्रयोषिति ।
 पुलोमजायाम् ॥ महेन्द्रस्य स्त्री ।
 महतीचासाविन्द्राणीचेति वा ॥
 महेन्द्रियम् । त्रि० माहेन्द्रे ॥ महेन्द्रो
 देवतास्य । महेन्द्राद्वाणीचेति घः ॥
 महेन्द्रीयम् । त्रि० माहेन्द्रे ० हविरा
 दौ ॥ महेन्द्रोदेवताऽस्य । महेन्द्रा
 द्वाणीचेति चकाराच्छः ॥
 महेरणा । स्त्री० कुन्दरुक्क्याम् । शल्ल
 कीवृक्षे ॥ महदीरणमस्याः ॥ मह
 मुत्सवमौरयति वा । ईर० । ल्युः ॥
 महेला । स्त्री० महिलायाम् ॥ बामा
 याम् ॥ महस्य उत्सवस्य ० हला
 भूमिः ॥ यहा । महति० मद्यते वा
 । सलिकलीतीलच् । पृषोदरादिः
 ॥ मायाः हिलाक्रीडावा । परमहे
 स्तारतोयपारदारिकवृत्तिदमयस्ती
 काव्यम् ॥

महोच्चः

महेलिका । स्त्री० महिलायाम् ॥ स्वा
 र्थेकन् ॥
 महेशः । पुं० शिवे ॥ महेशान्नापरो
 देवः ॥
 महेशबंधुः । पुं० श्रीफलवृक्षे । विष्णवे
 । महेशस्य बन्धुरिव ॥
 महेशिता । त्रि० परमेश्वरे । परदेवं
 तायाम् ॥ महांशासावीशिताच्च ।
 सन्महदितिसमासः ॥
 महेश्वरः । पुं० शिवे । महादेवे ॥ म-
 हेश्वरस्य स्वकपवनापरद्वितिरघुः
 ॥ विश्वस्थानाञ्च सर्वेषां महतामी
 श्वरः स्वयम् । महेश्वरश्च तेनेमं प्र
 वदन्ति मनीषिणः ॥ महांशासावी
 श्वरस्य । सन्महदितिसमासः ।
 त्रि० अधीश्वरे ॥
 महेश्वरी । स्त्री० महेश्वरपत्न्याम् ।
 भगवक्ष्याम्परदेवतायाम् ॥ अपरा
 जितायाम् ॥ पित्तलप्रभेदे । कपि
 लायाम् । ब्रह्मरीक्ष्याम् । राजरी
 क्ष्याम् । महतीचासावीश्वरीच ।
 महेश्वासः । पुं० हरौ ॥ शिवे ॥ महा
 नवितथद्वेषासद्वेषुक्षेपोयस्यसः ।
 त्रि० उत्तमधानुष्के ॥
 महेश्वरः । पुं० स्थूलैरगडे ॥
 महेला । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥
 महोच्चः । पुं० वृक्षद्वये । वृषभे ॥
 महांशासावुच्चाच्च । अचतुरेति
 साधुः ॥

महोदया

महोदिका । स्त्री०)
 महोटी । स्त्री०) इत्याम्
 महोत्पलम् । न० पद्मे । नलिने । अ
 रविन्दे । महश्चतत्तुल्यलक्ष्म ॥
 महोत्सवः । पुं० अतिशयितसुखजन
 ककर्मणि ॥ यथा । दुर्गातन्त्रेणम
 न्त्रेणकुर्याद्दुर्गामहोत्सवम् । महा-
 नवम्यांशरदिवलिदानं नृपादयः ॥
 महोत्साहः । पुं० रात्र्याह्मप्राप्तराज-
 पुत्र्ये ॥ अतिशयोक्त्यमे ॥ वि० अति
 शयोत्साहयुक्ते । महोदये ॥ दुः
 श्राव्यकृत्स्नं पिसाधनपरे ॥ महान्
 ज्ञानाहोस्य ॥ परदेवतायाम् ॥ ज-
 गदुत्पादनाद्यर्थमुद्युक्तत्वात् ॥
 महोदधिः । पुं० समुद्रे ॥
 महोदधिगयः । पुं० नारायणे ॥ प्र-
 लयेमर्धभूतानिसंज्ञक्यैकार्णवजगत्
 कृत्स्नोदधिगते । शौङ्गश्लो ॥ यः ॥
 महोदयः । पुं० कान्यकुब्जदेशे ॥
 आधिपत्ये ॥ अपवर्गे । मोक्षे ॥ स
 दाकृतयुगञ्जास्तुसदाशास्त्ररायण
 म् । सदा महोदयश्चास्तु शाश्वतानिव
 सतांसताम् ॥ महात्मनि ॥ स्ताभि
 नि ॥ दध्यक्तेमधुनि ॥ न० पुरविशि
 षे । कान्यकुब्जे । गाधिपुरे । कनौ
 ज० इतिमहोवाङ्मतिवभाषा ॥ महा
 नुदयोवैभवयस्य० यचवा ॥
 महोदया । स्त्री० मेरोश्चक्रवाटाख्योर्ध्व
 मेखलायाउदग्दिशि सीमलपुर्या-

महोत्का

म् । यथोक्तमृगेन्द्रसंहितायाम् । म
 होदयाचन्द्रमसः श्वेतायुक्तादिनि
 र्मिता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै
 र्हिमगिरिप्रभैरिति । नागवलाया
 म् ॥
 महोदरः । पुं० वृहदुदरे ॥ वि० त-
 दिति ॥
 महोदरी । स्त्री० रवेः सङ्क्रमणवि
 शेषे कुजाह्विरर्च्यदासङ्क्रमः
 श्याममहोदर्यसौतस्कराणां सुखाय ।
 महोदयतावर्याम् ॥
 महोदयः । वि० महोत्साहे । दुः
 साध्यकृत्स्नं पिसाधनपरे ॥ महानुद्य
 मोऽस्य ॥
 महोद्वतः । पुं० ताजागमे ॥ वि० म
 होद्वतविशिष्टे ॥
 महोद्वतिः । स्त्री० अतिशयद्वौ ॥ य
 था । भूयात्तेमहद्वैश्वर्यपुत्रादीनां
 महोद्वतिः । अव्याधिनाशरीरेण-
 चिरञ्जीवसुखीभव ॥
 महोद्वदः । पुं० फलक्याम् । फलु-
 द्द० माचद० गौ० दे० भा० प्र० भीमे ॥
 महोद्वगः । पुं० मायादिषु ॥
 महोरगः । पुं० वासुकिरूपे ॥ वृह-
 त्सर्पे ॥ महोद्वसावुरगस्य ॥ न० त
 गरमूले ॥
 महोत्का । स्त्री० कूरयहे ॥ उत्कावि-
 शेषे ॥ उत्कालक्षत्रम् । वृहत्किखा
 चमूच्यायारक्तनीलाशिखीज्वलापौ

मा

मांसम्

रूपीचप्रमाणेन उल्कानानाविधास्मृ
ता ॥

महौजा : । त्रि० वीर्यवति ॥ महानु
भावे ॥ महत्त्रोजोयस्येति विग्र-
हः ॥

महौषधम् । न० शुण्ठ्याम् ॥ विषाया
म् । अतिविषायाम् । अतीस० इ०
भा० ॥ लशुने ॥ भूम्याहुल्ये ॥ वा
राहीकन्दे ॥ वत्सनाभे ॥ पिप्प-
ल्याम् ॥ सुरायाम् ॥ महौषधं य-
ज्जीवानांदुःखविस्मारकं महत् ।
आनन्दजनकं यच्च तदायातत्त्वलक्ष-
णम् ॥ महश्चतत्त्रौषधञ्च ॥

महौषधिः । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ लज्जा
लुक्षुपे ॥

महौषधिगणः । पुं० पृश्निपर्ण्यादिषु
॥ यथा । पृश्निपर्णी श्यामलताभृङ्गरा
जशतावरी । गुडूची सहदेवाचमहौ
षधिगणः स्मृतः ॥

महौषधी । स्त्री० हिलमोचिकायाम् ॥
श्वेतकण्टकायाम् ॥ कटुकायाम् ॥
अतिविषायाम् ॥

महौषध्यष्टकम् । न० महास्नानीयद्रव्य
विशेषे ॥ यथा । सहदेवी तथा व्या-
घ्रीषला चातिबला तथा । शङ्खपुष्पी
तथा सिंही अष्टमी च सुवर्चला ॥ महौ-
षध्यष्टकं प्रोक्तं महास्नानेन नियोजयेत् ॥

मा । अ० वारणे ॥ विकल्पे ॥

मा । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्मालयायाम्

॥ विद्यायाम् । माने ॥ मातरि ॥
मानम् । माधातोः सम्प्रदादि
त्वात्किप् ॥

मांसम् । न० पिशिते । तरसे । पल-
ले । आमिषे । अस्रजे । रक्तजधा-
तौ । मांस० इ० भा० ॥ मांसं वा
तहरं सर्वहं हणं बलपुष्टकृत् । प्री-
णनं गुरुहृद्यश्च मधुरं रसपाकयोः ॥
मांसवर्गी द्विधा स्त्री योजाङ्गलाऽनूपभे-
दतः ॥ तत्र सद्यो हतादिमांसेषु विशे-
ष उक्तः सचोच्यते । यथा । सद्यो
हतस्य मांसं स्याद्व्याधिघातियथा स्मृ-
तम् । वयस्यं हं हणं सात्स्यमन्यथा
तद्विवर्जयेत् ॥ स्वयं मृतस्य चावल्य-
मतीसारकरं गुरु ॥ वृद्धानां दोषलं
मांसं बालानां बलदं लघु । त्रिदोष-
कृद्व्यालज्जुष्टं शुष्कं शूलकरं गुरु ॥
विषाम्बुरुड्मृतस्यैतन्मृत्युदोषरु-
जाकरम् ॥ क्लिन्नमुत्क्लेदजनकं कृशं
वातप्रकोपनम् ॥ तोयपूर्णं शिरा-
जालं मृतमपुत्रिदोषकृत् ॥ विहङ्गे
षु पुमान् श्रेष्ठः स्त्री चतुष्पदजातिषु
। पराङ्गलघुपुंसां स्यात्स्त्रीणां पूर्वा-
हंमादिशेत् ॥ देहमध्यं गुरुप्रायः
सर्वेषां प्राणिनां स्मृतम् । पक्षीत्
र्क्षपादिहङ्गानां तदेव लघु कथ्यते ॥
गुरुण्यं हानि सर्वेषां गुर्वीर्यो वाचप-
क्षिणाम् । उरस्कन्धोदरं मूर्धापाणौ
पादौ कटिस्थया । पृष्ठत्त्वग्यक्तद-

मांसम्

आणिगुरुणीहयथोत्तरम् ॥ लघुवा
तहरं मांसं खगामां धान्यचारेणा
म् । मत्स्याशिनां पित्तकरं वातघ्नं
गुरुकीर्त्तितम् ॥ फलाशिनां श्लेष्म
हरं लघुरुज्जमुदीरितम् । तृहणं
गुरुवातघ्नं तेषामेव फलाशिनाम् ॥
तुल्यजातिष्वल्पदेहामहादेहेषु पूजि
ताः । अल्पदेहेषु शस्यन्ते तथैव स्थू
लदेहिनः ॥ चेष्टावतां परं मांसं
हृद्यं रुच्यं लघुस्मृतम् ॥ ये स्मृता वि
हगा ये च दूरावासप्रचारकाः । ते
चाभिष्यन्दिनः सर्वे विपरीतम
तो न्यथा ॥ जलानूपचराः सर्वे त
था स्थलचराश्च ये । गुरुभूत्या गुरुत
रं तेषां मांसमुदीरितम् ॥ धान्योत्प
त्तिप्रचारोणां लघुस्माल्लघुपक्षिणा
म् ॥ ग्राम्यं मांसं वनजमथ वानूपजं
बाविलीत्यंश्वेतं पीतं हरितमरुणं
पाचितं सूपकारैः । तस्य शूल्यं
सरसमधुरं खेदितं बद्धितं बायस्य-
प्रायो यदभिहितं स्तूयते तेन तद्धि
अपि च । मांसन्तु त्रिविधं ज्ञेयं मृदु
लंकठिनं च नम् ॥ पारावताजचट
कशशशूकरटिडिभाः । क्षुद्रमत्
स्यादिकाः सर्वे मांसं शुभ्रमृदुलाः
स्मृताः । मृगरोहितकाद्याश्च मत्
स्याः शल्लकिशम्बराः । एते कठि
नमांसाः शूः पक्षिणो जलचारि
णः ॥ गजकुम्भीरखड्गाद्याः सग

मांसम्

भ्यावर्कैरादयः । गोधामोश्वानुला
याद्याः घनमांसाः प्रकीर्त्तिताः ॥ एकत्र
सर्वमांसानि विरुद्ध्यन्ते परस्परम् ।
वैद्यशास्त्रोक्तविधिना मांसस्योक्ता गु-
णा वृमे । मनूक्तविधिनावर्त्ये विधिं
भक्षणवर्जने ॥ प्रोक्षितं भक्षयेन्मांसं
ब्राह्मणानाञ्च काम्यया । यथाविधि
नियुक्तस्तु प्राणानामेव चात्थ्यम् ॥ प्रा
णस्योन्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् ।
स्थावरं जङ्गमश्चैव सर्वं प्राणस्य भोजन
म् ॥ चराणामन्नमचरादंष्ट्रिणाम-
प्यदंष्ट्रिणः । अहस्ताश्च सहस्तानां-
शूराणां चैव भीरवः ॥ नात्ता दुष्य-
त्यदन्ताद्यान् प्राणिनोऽहन्यहन्यपि
। धात्रैव मृष्टाद्याश्च प्राणिनोऽन्ता
रणवच ॥ यज्ञायजग्धिर्मांसस्यैव
प्रदेवो विधिः स्मृतः । अथोन्यथा
प्रवृत्तिस्तुराक्षसो विधिरुच्यते ॥ क्री
त्वास्वयं वाप्युत्पाद्यपरोपकृतमेव वा ।
देवान् पितॄन्वाचंयित्वा खादं मांसं न
दुष्यति ॥ नाद्यादविधिना मांसां वि
धिज्ञोऽनापदिद्विजः । जग्ध्वाद्यवि
धिना मांसं संप्रेष्यते रक्षतेऽवशः ॥
न तादृशं भवत्ये नो मृगहन्तुर्हर्षनार्थिनः
। यादृशं भवति प्रप्रेष्यथामांसानि-
खादतः । नियुक्तस्तु यथान्यायं यो
मांसं नास्ति मानवः । स प्रप्रेष्य पशुतां
याति सम्भवानेकविंशतिम् ॥ अस
क्तान् पशून् मन्त्रैर्नाद्यादिप्रः क

मांसम्

दाचन । मन्त्रेस्तुसंस्कृतानद्याच्छा-
 श्वतंविधिमास्थितः । कुर्याद्घृतप-
 शुंसङ्गे कुर्यात्पिष्टपशुंतथा । नखे
 षतुष्टयाहन्तुं पशुमिच्छेत्कदाचन-
 । यावन्तिपशुरोमाणितावत्कृत्वोह
 मारणम् । वृथापशुघ्नः प्राप्नोति
 प्रेक्ष्यजन्मनिजन्मनि ॥ यज्ञार्थेप-
 श्ववः सृष्टाः स्वयमेवस्वयम्भवा ।
 यज्ञोऽप्यभूत्सर्वस्यतस्माद्यज्ञं यधो
 ऽयधः ॥ औपध्वः पशवोष्ठयास्ति
 र्यध्वः पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थेनिधनं
 प्राप्ताः प्राप्नुयन्त्युच्छृतीः पुनः ।
 मधुपर्के वयञ्चैव पिष्टदेवतकर्मणि
 अथैवपशवोर्हंश्चानान्यर्चयन्ववी-
 ष्मनुः ॥ एतर्प्यपुपशुर्हंसिन्वेद-
 तत्पार्थिवदुहिजः । आत्मानश्चपशुश्चै-
 वममवायुत्तमांगतिम् ॥ गृहेगुरा-
 वरत्पशवानिवसन्नात्मवान्द्विजः ।
 नवेद्विहितांहिंसापद्यपिसमा-
 चरेत् ॥ यावेद्विहितांहिंसानि-
 यतास्तिश्चराचरे । अहिंसामेवतां
 विद्याष्टेष्टादमीहिनिर्वभी ॥ योऽहिं-
 सकानिभूतानिहिनस्यात्ममुखेच्छ-
 या । सजोव्यश्चतश्चैव नक्षत्रित्मु-
 खमेधते । यावन्वनवधक्तंशाम्प्रा-
 णिनांनचिकीर्षति । ससर्वस्यहित-
 प्रेक्षुः सुखमत्यन्तमश्नुते यज्ञा-
 यतियत्कुरुतेधृतिवधातियच्च ।
 तद्वाप्राच्ययत्ते नयोहिनास्तनकि-

मांसम्

श्चन ॥ नाकृत्वाप्राणिनांहिंसांमांस-
 मुत्पद्यतेकचित् । नचप्राणिबधः
 स्वर्ग्यसंस्मान्मांसंविबर्जयेत् ॥ स
 समुत्पत्तिश्चमांसस्य वधबन्धौचदेहि-
 नाम् । प्रसमीक्ष्यनिवर्त्ततसर्वमां-
 सस्यभक्षणात् ॥ नभक्षवतियोमां-
 संबिधिंहित्वापिशाचवत् । सलोकि-
 प्रियतांयातिव्याधिभिश्चनपीड्यते ।
 अनुमन्ताविशसितानिहन्ताक्रयवि-
 क्रयौ । संस्कर्त्तव्योपहर्त्ताचिखाद-
 कश्चेतिघातकाः ॥ स्वमांसंपरमां-
 रोमयोवर्जयतुमिच्छति । अनभ्यर्च्यं
 पितृन्देवान्ततोन्धोनाश्चपुण्यकृ-
 त् ॥ वर्षेवर्षेऽन्नमेधेनयोयजेतशतंस-
 माः । मांसानिचनखादेद्यस्तयोः
 पुण्यफलंसमम् । फलमूलाशनैर्मे-
 ध्यैर्मुन्यन्नानाश्चभोजनैः । नतत्-
 फलयमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्जना-
 त् ॥ ५४ ॥ मांसभक्षयितामुच्यते
 मांसमिहादृम्यहम् । एतन्मांसस्य-
 मांसत्वंप्रवर्दान्तमनीषिणः ॥ न-
 मांसभक्षणेदोषोनमद्येनभक्षमैयुने ।
 प्रवृत्तिरप्राभूतानांनिष्ठुक्तिसुमहा-
 फला ॥ अपिच । श्रीमहानिर्वाणत-
 त्वे । मांसन्तुविबिधंप्रोक्तंजलभूष-
 रश्चिचरम् । यस्मात्तस्मात्समानौ-
 तंयेनकेनविघातितम् ॥ तत्सर्वदे-
 वताप्रीत्यैर्भवद्वनसंशयः । साध-
 केच्छावलवतीदेयेऽस्तुनिदैवते ॥ य

मांसरस

दा तदादिप्रोद्वेगतमदिष्टायकल्प
येत ॥ बलिदानादिप्रोद्वेगावहि-
तः पुरुष, पशुः । स्त्रीपशुर्नचहन्त
व्यस्तत्रशांभवशासनात् ॥ मन्यते-
देवादिप्रोत्थयम् । ॥ ज्ञाने । म
नेदीर्घश्चेतिसः ॥

मांसः । पुं० काले । कीटे ॥

मांसकारि । न० रक्ते । रुधिरि ॥

मांसच्छदा । स्त्री० मांसरोहिणीविशे-
षे । मांस्थाम् । सुलोमायाम् ॥

मांसजम् । न० मेदसि ॥

मांसतेजः । न० मेदसि ॥

मांसदहनः । पुं० प्रीहघ्नश्चे ॥

मांसद्रावी । पुं० अस्त्रवैतसे

मांसपचनम् । न० मांसपाके ॥

मांसपेशी । स्त्री० यस्यस्थाययवविशेषे ॥

यथा । वृह, डः समरात्रं मांसपेशी

भवेत्ततः । तिस्रमाद्यात्भवेत्पेशी

रक्तमांसवित्ताडटा ॥ बीजस्थैवा-

ङ्कुराः पश्यः पशुविशतिराज-

तः ॥

मांसप्रलेहः । पुं० प्रलेहविशेषे ॥ प-
श्यप्रलेहम् ॥

मांसफला । स्त्री० वाक्ताक्याम् ॥

मांसभक्षः । वि० मांसभक्षणकर्त-
रि ॥

मांसमाषा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

मांसरसः । पुं० भोलि । रसा । इति

स्यात्मांसस्यजन्ते ॥ सिद्धमांसरसो

मांसशृङ्गाटकम्

रुच्यः श्रमश्रवासघयापहः । प्रीण

नोवातपित्तघ्नः क्षीणानामल्परेत-

साम् ॥ विशिष्टभग्नसन्धीनांशुवा-

नांशुइकाङ्क्षिणाम् । स्मृत्यालोव

लक्ष्मीनानांज्वरक्षीणक्षतोरसाम् ॥

शस्यतेस्वरहीनानां दृष्ट्यायुः श्रवणा

र्थिनाम् ॥

मांसरोहिणौ । स्त्री० सुगन्धिद्रव्यविशे-

षे । अग्निरुहायाम् । चर्मकपाया

म् । विकपायाम् ॥ स्थान्मांसरो

हिणीवृष्यासरादीपचयापहा ॥

मांसलम् । न० काव्यस्यगौडौरीत्यन्त

गंतस्यौजोगुणस्याङ्गविशेषे ॥ यथा ।

बीजः समासभूयस्त्वं मांसलंपदङ्

स्वरम् । वि० अंसले । यत्नवति ॥

स्थले ॥ यथा । निस्त्रास्रवहुरेखाः

स्युर्निर्द्रव्याश्चिबुद्धैः कृपैः । मां

सशैश्वर्यनोपताश्चक्रैर्धनेनृपाः

॥ मांसमस्यस्य । सिध्मादिस्वाङ्गच्

॥ पुं० माषे ॥

मांसलफला । स्त्री० वृत्ताक्याम् ॥

मांसविक्रयी । वि० वैतमिके । लौ-

टिके ॥ सकृदपिमांसविद्रव्यकारि-

णि ॥ सद्यः पततिमांसिनलाक्षया

सवर्णनच ॥

मांसव्यधः । वि० मांसखण्डने ॥ मां

सस्यव्यधनम् ॥ व्यधजपोरनुपस-

र्गे । इत्यप् ॥

मांसशृङ्गाटकम् । न० मांसप्रकारवि

मांसी

शिवे । मांसकाचिखूट० इतिभाषा
॥ शुद्धमांसंतनूत्तुल्यकर्त्तितंस्वेदितं
छले । लवङ्गहिङ्गुलवणमरिचाद्र-
कसंयुतम् ॥ एलाजीरकधान्याकनि-
म्बूरससमन्वितम् । घृतेसुगन्धेतद्
ष्टपूरणं प्रोच्यतेबुधैः ॥ शृङ्गाटकं
समितयाकृतं पूरणपूरितम् । पुनः
सर्पिषसम्भृष्टं मांसशृङ्गाटकंवेदत्
॥ मांसशृङ्गाटकंरुच्यवृहणं बलकृद्
गुरु ॥ वातपित्तहरं हृष्यं कफघ्नं वीर्यं
वर्द्धनम्

मांससारः । पुं० मेदसि ॥ मांसस्य-
सारः ॥

मांसस्निहः । पुं० मेदसि ॥

मांसहारा । स्त्री० चर्मणि ॥

मांसिकः । त्रि० मांसविक्रयजीविनि
। वैतसिके ॥ मांसं पश्यमस्य । त-
दस्यपण्यमितिठक् ॥ यद्वा । मांसं
नियुक्तं दीयतेऽस्मै । श्रावणामांसौ
दनादितिठिठन् । टित्वान्ङीप् ॥
इकारउच्चारणार्थः ॥

मांसिका । स्त्री० मांस्याम् ॥ मन्यते
। मनञ्जाने । मनेर्दौर्घ्येति सः ।
गौरादिः । स्वार्थकन् ॥

मांसिनी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

मांसी । स्त्री० कक्कोल्याम् ॥ मांसच्छ-
दायाम् ॥ तपस्विन्याम् । जटामां-
स्याम् ॥ मांसीतिक्ताकषायाधमे-
ध्याकांतिवलप्रदा । स्वादोद्दिमाचि

माकिर्

दाषासदाहवीसर्पकुष्ठनुत ॥ मन्य-
ते । मन० । मनेर्दौर्घ्येति सः ।
गौरादिः ॥

मांसीष्टा । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । वल्गुला-
याम् । दिवांधायाम् वादुष्ट इ० भा० ॥
मांसौदनम् । न० मांससंयुक्तषोद-
ने । पलौदने ॥

मांसौदनिकः । त्रि० मांसौदनार्हे ॥
मांसौदनंनियुक्तं दीयतेऽस्मै । श्रा-
णामांसौदनादितिठन् । टोङ्गीबर्थः ।
इकारउच्चारणार्थः ॥

मांस्यादिः । पुं० जटामांस्यादिसप्ता-
नांगर्ण ॥ जटामांसीनखंपञ्चीकृतव-
ज्रंतगरंरसः । शिलयागन्धपाषा-
णः सप्तमांस्यादिकाश्चमी ॥

माकन्दः । पुं० सहकारे ॥

माकन्टी । स्त्री० आमलकीफले ॥ न-
गरविशेषे ॥ बहुमुख्याम् । माद-
न्याम् । गन्धमूलिकायाम् । माद्रा-
णी० मांगनी० इ० भा० ॥ पीतचन्द-
ने ॥

माकरी । स्त्री० माधगुल्लसप्तम्याम् ॥
यदाज्जन्मकृतं पापं मया सप्तमुज्ज-
सु । तन्मरोकश्च शोकश्च माकरोहन्
सप्तमीतिपठित्वास्त्रायात् ॥ रघस-
प्तमीतिनामान्तरम् ॥ रोक्कंष्टि-
द्रम् ॥

माकिन् । अ०)

माकिर् । अ०) वज्राने ॥

मागध :

माकीम् । अ० वज्रने ॥
याकोटः । पुं मुकुटे । अयमिदमेव ॥
माकीटमुकुटे श्वरीतिदेवीगीता ॥
माक्षिकम् । न० मधुनि ॥ माक्षिका-
भिः कृतम् । संज्ञायामित्यण् ॥
तेलवर्गमधुनि ॥ माक्षिकाः पिङ्गव-
र्णास्युः भृङ्गवर्गमधुमाक्षिकाः । ता-
भिः कृतं तेलवर्गमाक्षिकं परिकी-
र्तितम् ॥ माक्षिकमधुपुष्टं नेत्राम-
यहरन्नुचु । कामलार्थः चतश्चास-
कासद्यथाग्नाशनम् ॥ धातमाक्षि-
के । दध्यमाक्षिके ॥ त्रापिके ।
पीतमाक्षिके । साक्षिका इव यथा
कर्मफलसाक्षात्कारम् । मित्र-
वर्णिमाक्षिकान्नदीरिक्षपृष्ठ-
तारण्यमाक्षिकतामाक्षिक-
तैः । तैर्हमाक्षिकमंगिताद्वलपु-
ष्टिः ॥

माचिकफलम् । न० विभक्त्यर्थे ॥
 माचिकधातुः । पुं० माचिके । स्वर्णं
 माचिकम् ॥
 माचिकफलः । पुं० मधुनालिकोर-
 क्ते ॥
 माचिकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥
 माचिकाश्रयम् । न० सिक्त्यर्थे ॥
 माचीकम् । न० मधुनि ॥
 माचीकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥
 मागधः । पुं० वैश्यतः क्षत्रियायामु-
 त्पन्नेष्वप्यसङ्करजातिविशेषे । भाट

मागधी

बुद्धिस्थिते ॥ मुद्राजीके ॥ जरास-
 म्ननृपे ॥ कीकटेशान्तर्वीर्तदिश-
 विर्णये । मगध ॥ पाणिनयके ।
 वंशकलेममहस्त्वदिनिगजाग्रजु-
 तिकारिणि । मधुके । वन्दिनि ।
 स्तुतिपाठके । तस्तीत्यत्तिर्विष्णु, पु-
 रार्ण यथा । ततोऽर्द्धाक्षणां हस्तम-
 मत्युम्न तदादिजाः । मध्यमानव-
 तत्राभूत्पृथुर्विष्टः प्रतापवान् ॥ त-
 स्त्वैजातमावस्थयन् पौतामहृशुमे-
 तस्य । मध्यमसमुत्पन्नः सौल्लेऽह-
 मन् । मध्यमसमन्तं सहायर्जं ज-
 यत् । मध्यमसमन्तं प्राकृतं ।
 बुद्धिसूत्रमागधा ॥ मध्य-
 तामेपनृपातः पृथुर्विष्टः प्रतापवा-
 न् ॥ कृत्यामातः स्तुतिः । अभि-
 पातिः । अभिपूयते कण्डर्पतमा-
 सोऽस्यामिति स्तुतिः सोमा भयव-
 भूमिस्तस्याम् । सौल्लेऽहनिन्तस्त्व-
 ज्ञं वदिने । इत्यर्थः ॥ वंशपरंपरा-
 शंसकोद्भयम् ॥ मगधतिवाचते
 । मगधपरिवेष्टने कण्डादिर्यगन्तः
 । अथ । यस्य हजतइतिय नापः ।
 प्रज्ञाद्यन् ॥ मागधा वंशशंसकाः
 । वंशोदीरणं नयेयाचन्तं । ते माग-
 धावृक्ष्यः ॥ वि० मगधाइवे ॥
 मागधादेवी । स्त्री० राधिकायाम् ॥
 मागधी । स्त्री० कथायाम् । पिप्पल्या-
 म् । यूय्याम् ॥ भाषाप्रभेदे ॥

माघ्यम्

उक्तं हि भरतसूत्रे । भिक्षुकक्षपण
कराक्षमालः पुरावासिचेटकादी
नामागधीति । मगधं देशेभवा ।
तत्रभवइत्यण् ॥

मागमा । स्त्री० कर्कश्यां ।

माघः । पुं० मासविशेषे । तपसि ।
अत्रजातस्यफलम् । यथा । विद्या
विनीतस्वकुलप्रधानसदासदाचारयु
तः प्रवीणः । योगानुरक्तोविषयेपुसक्तो
माघेयमासं मघवानिवेशः इति ॥
माघीपौर्णमास्यस्मिन्पौर्णमासो
त्यण् ॥ श्रीदत्तकसूनौशिगुपाल
बधमहाकाव्यकर्त्तरि ॥ तस्यनाम्नै
वख्याते महाकाव्ये ॥ यथा । पुष्पे
पुजातो नगरेषुकाशी नारीपुरम्भा
पुरुषे पुविष्णुः । नदीषुगङ्गानुप
तांचरामः काव्ये पुमाघः कवि
कालिदासः ॥ इत्याधुनिकः क-
श्चित्

माघवती । स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माघवनम् । त्रि० इन्द्रसम्बन्धिनि ॥

मघवतइदम् । अण् ॥

माघी । स्त्री० तपोमासस्यपूर्णिमाया
म् ॥ मघयायुक्तापौर्णमासी ।

नक्षत्रेणैत्यण् । ततोऽङीप् ॥

माघोनी । स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माघ्यम् । न० बुन्दपुष्ये ॥ माघेसा
धु । तत्रसाधुरितियत् ॥ माघेभव
म् । दिशांश्चादायत् ॥

माजलः

माङ् । अ० निषेधे ॥ आशङ्कायाम् ॥

माङ्गलिकः । पुं० प्रणवे ॥ अथशब्दे ॥

प्रणवश्चाथशब्दस्यहावेतौत्रत्वाणः पु
रा । कण्ठं भित्त्वा विनिर्यातीतस्मा

माङ्गलिकावुभौ ॥ मङ्गलायक्रिय

माणेतूर्यादिवाद्ये ॥ अर्गाहताभी

ष्टार्थसिद्धिमङ्गलम् । मङ्गलं प्रयोक्ष

नमस्य । प्रयोजनमितठक् ॥ यथा

माङ्गलिकपाचाप्यं इति ॥

माङ्गल्यम् । न० मङ्गलक्रियायाम् ॥

मङ्गलायार्हते ॥ यथा । माङ्ग

ल्यं पुविवाहेपुकन्यासंवरणेषुच ।

दशमासाः प्रशस्यन्ते चैत्रपौषविष

जिताः ॥ इति राजमासंशुद्धः ॥

मङ्गलस्यभावः । भावेप्यञ् ॥

माङ्गल्यार्हा । स्त्री० आयमाणायांल
तायां ॥

माचः । पुं० पथि ॥

माचलः । पुं० बन्दिचौरे ॥ रुजि ॥

माहे ॥

माचिका । स्त्री० मक्षिकायाम् ॥ अ

म्बुष्ठायाम् ॥ मोरुवा० इ० पक्षि

मदेशप्रसिद्धायामौषधी ॥ माचिका

स्नारसे पाकेकषायाशीतलालघुः

। पक्वातोसारपित्ताक्षकफकण्ठाम

यापहा ॥

माचिरम् । अ० शीघ्रे ॥

माचीपचम् । न० सूरपथं ॥

माजलः । पुं० चापपक्षिणि ॥

माटि :

माझिष्ठम् । न० लोहितवर्णं ॥ चि०
तवति ॥ मझिष्ठयारक्तम् । तेनर
क्तं रागादिच्यम् ॥

माठास्यकः । पुं० वृक्षविशेषे ॥

माठारः । पुं० चण्डाशोः पाणि
पाश्विके । सूर्यानुगे ॥ व्यासे ॥
विप्रे ॥ मठस्थनेन । मठमदनिवा
सयोः । पुंसौतिष्ठः । मठं राति
। रा० । कः । मठस्यापत्तम् । वि
दादित्वादण् ॥ गगर्दित्वान्
माठय्यः ॥

माडः । पुं० वृक्षविशेषे । धुजवृक्षे
। वितानके । मझटुसे । माडवै नौ
० इ० कीकणे प्रसिधे ॥

माडवः । पुं० वन मञ्जुलयातिविशेषे
यथा । लिटलो वरकन्यायांजनया
मासप्रणनरान् । माडं मज्जमाडवश्च
भङ्गकोलकलन्दरं ॥

माडुकः । पुं० माडुकिके ॥ मडुकवा
दनं शिल्पमस्य । मडुकभर्तृराद-
णन्यतरस्यामित्यण् ॥

माडुकिकः । पुं० माडुके ॥ मडुक-
वादनं शिल्पमस्य । मडुकभर्तृरा-
दिति पक्षे ठक् ॥

माटिः । स्त्री० पञ्चमङ्गे ॥ पञ्चशिरा-
याम् ॥ दैन्यप्रकाशने ॥ देशविशे-
षे ॥ अर्वायाम् ॥ मङ्गनमनयाया ।
मङ्ग० । क्तिन् । ठक्त्वष्ट्वठलोप-
दीर्घाः ॥

माणवीनम्

माठी । स्त्री० दन्तशिरायाम् ॥

माणकः । पुं० वृक्षविशेषे । स्थलप-
द्मे । वृक्षच्छदे ॥ न० कन्दविशेषे ।

मानकचू० इ० गौ० दे० भा० ॥

माणवः । पुं० बालके ॥ अपल्लुकुत्सि
तेमृढे मनोगैर्वाहिकः स्मृतः ।
नकारश्चमूर्धन्यस्तेन सिद्धातिमाण
वः । मनोरथम् । तस्यैदमित्यण् ।
ब्राह्मणमात्रवेतिनिधातनायत्त्वम् ॥
षोडश्याष्टिकहारे ॥

माणवकः । पुं० विंशतियष्टिकाभि-
निर्मिते हारविशेषे । बालके । षो-
डशवर्षपर्यन्तप्रथमवयस्के ॥ पुण्य-
कथ ॥ माणवो मावः ० सङ्ख्य ॥
इवेति तत्रातामिति कन् ॥ यथा ।
अथ मावः ॥ अथ इति कः ॥
न० चतुष्टयप्रभेदे ॥ मा० खगामा-
णवकम् ॥ यथा । अथ चतुष्टयप्र-
लेखसकुलैः केनित्यण् । यथा ।
खस्य रसु वंजन्तसु माणवकः ॥

माणवकः । पुं० चतुष्टयप्र-
विशेषे । माणवके ॥ आदिगणक-
वर्धरं सान्धमिदं वृक्षवरम् । पञ्चग-
राजेन कृतं माणवकक्रोडशिल्पम् ॥
यथा । कीकवधूश्च कहरं पञ्चवर्णी-
बोधकरम् । गाढतमो नाशकरं नौ-
मितरामुष्णकरम् ॥

माणवीनम् । चि० माणवमस्वन्धिनि ॥
माणवायडित्ते ॥ माणवचरकाभ्यां-

मायिका

खञ् ।

मायव्यम् । न० मायवहन्ते ॥ माय-
वानांसमूहः । ब्राह्मणमायववाड
वायन् । मायवस्वे ॥ मायवस्यक-
र्माभावीवा । ब्राह्मणादिस्वातृथ्य-
ञ् ॥

मायिका । स्त्री० चष्टपलपरिमार्थे ॥
मायिक्याम् । न० रत्नविशेषे । शीय
रत्ने । रत्नराशि । रत्निरत्नके । पद्म
रागे । कुरविन्दे । मायिक० माय
क० इतिभाषा । तस्यलक्षणं यथा
जिग्धं गुरुगात्रयुतं दीप्तं स्वच्छं सुर-
ज्जदं समाह्वयम् । इतिजात्यं मायि-
क्यं कल्याणं धारणात्कुरुते । तस्य-
दोषायथा । हिंसायमभ्यपिहितं क
र्णशर्माकर्णिलं भिन्नधूम्रम् । विरूपं
रागविमलं त्वष्टुमायिक्यं नधारयेदो
मान् । तस्यचतुर्विधाजातिर्यथा ।
तद्रक्तं यदिपद्मरागमयतत्पीताति
रक्तं द्विधाजानीयात्कुरुविन्दकं यद
रुणं स्यादेष्टसौगन्धिकम् । तन्नीलं
यदिनीलगन्धिकमितिज्ञेयं चतु-
र्धावुधैर्मायिक्यं कषघर्षणं प्यविक-
लं रागेण जात्यं जगुः । विशेषोन्यच
युक्तिकल्पतरौद्रष्टव्यः ॥ मायिक-
मेव । चतुर्वर्णादीनां स्वार्थे उपसङ्
ख्यानमितिष्यञ् ॥

मायिका । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् । मुख-
ल्याम् । यष्टगोत्रायाम् । पञ्चल्या

मातरिश्वा

म् ।

मायिमन्यम् । न० सैन्धवलवधे ॥ म
यिमन्याख्ये पर्वतेभवम् । तत्रभव
इ० चख् ।

माण्डलिकः । पुं० यामस्यराशि ॥

माण्डलव । चङ्गुल्यादिभ्यश्चक् ॥

माण्डूक्यम् । न० उपनिषद्विशेषे ॥

मातङ्गः । पुं० श्वपचे । गजे । इस्तिनि
अर्धदुपासकविशेषे । मतङ्गस्याय-
म् । तस्येदमित्यच् । मतङ्गस्याप-
त्यम् । शिवायण्वा ॥

मातङ्गमक्रः । पुं० मातङ्गाकारेया-
कु ॥

मातङ्गमकरः । पुं० महासम्यप्रभेदे ।
मातङ्गाकारेनक्रे ॥

मातङ्गी । स्त्री० महाविद्याविशेषे ॥
मतङ्गसुनेः कन्यामातङ्गीसाप्रकी
र्तिता ॥

मातरपितरौ । पुं० द्विवचनात्तोयम्
। सहीक्यामातापित्रीः ॥ माताच
पिताच । मातरपितरावुदीचामि
तिपूर्वपदे० ऋकारस्यारडादेशोनि
पातनात् ॥

मातरि, च० चन्तरीचे ॥ सप्तम्यन्तप्रति
रूपकमव्ययम् ॥

मातरिश्वा । पुं० वायौ । सर्वप्राणभृ
ताक्रियाहेतुभूते । मातरि० चन्त-
रिचेऽव्ययतिवर्धतेगच्छति । टुचोश्चि
गतिष्ठद्भ्योः । यद्वा । मातरि०

मातुलः

जनन्याम् • श्रवयति वर्धते • सप्तसं-
प्रकत्वात् • गर्भस्य एवायं शब्दो म-
पञ्चाशद्भागः कृतश्च पाठ्यायते ।
श्रद्धा च मितिसूचये • कनिप्रस्थयोधा
तोरिकारलोपश्च निपातमात् • सप्त
स्वाचलुक्च ॥ मातरोति सप्तम्यन्त
प्रतिरूपकमव्ययं वा ।

मातलिः । पुं • इन्द्रस्य सारथी ॥ मतं
लाति । आतीनुपेति कः । मतल
स्यापत्यम् । अत इञ् ।

मातापितरौ । पुं • द्विवचनास्तीव
म् • पित्रोः । मातरपित्रोः ॥
माताचपिताच । आनङ्ङतोऽङ्
इ ॥ अभ्यर्चितत्वात् पूर्वनिपातः ।
चतुर्दशगुणं मातागौरवेणातिरिच्य
ते ॥

मातापुरम् । न • सद्याद्वीरेणुकाधिष्ठि
तेष्विकास्थाने ।

मातामहः । पुं • मातुः पितरि ।
मातुः पिता । मातृपितृभ्यां पित-
रिडामहच् ।

मातामही । स्त्री • मातुर्वजन्याम् ॥ मा
तुर्माता । मातरिपित्रेति डामहच् ।
पितृत्वान्ङीष् ॥

मातिः । स्त्री • माने ॥ अवच्छेदे ॥
मानम् । माङ् • । क्तिन् ।

मातुलः । पुं • मातुर्भातरि । पिद्व-
श्याक्षि । मातुर्भाता । पितृव्यमातु-
चेति निपातमात् • मातुर्लुक्च ।

मातुली

ग्रीष्मभेदे ॥ मदनद्रुमे ॥ सर्पविशे
षे ॥ धूसूरे ॥ मास्ति • नास्ति तुला
अस्य । मा • श्रीः तुलाऽस्येति वा •
कमकनामकत्वात् ॥

मातुलकः । पुं • धूसूरवृक्षे ।

मातुलपुत्रकः । पुं • धतूरस्य फले ॥
मातुलस्य पुत्रपव । कन् ॥ मातुल
स्यसुते ॥

मातुला । स्त्री • मातुलान्याम् ॥

मातुलानी । स्त्री • मातुलस्य स्त्रिया-
म् ॥ मातुलस्य स्त्री । इन्द्रवरुण-
स्यादिनामातुलशब्दात् पुंयोये • मा
तुलोपाध्याययोरानुक् • ङीष्च ॥
कलायि ॥ भंगायाम् • मायास्तु
त्वा • मातुलामानयति । अनप्राण
नेगतीवा । कर्मण्यण् । ङोप् ॥
मातुलस्य धतूरस्य स्त्रीववा । पूर्व
वन्ङीवानुकी ॥ शर्चे । प्रियङ्
गुहच ॥

मातुलादिः । पुं • चित्रसर्पे । मालु
धाने ॥ मातुलयति । मूलविभुजा
दित्वात्कः । मातुलयासावहि-
च । मालुयासांप • फेयुषाटी • इ-
ति च वसुगौडदेशे प्रसिद्धिः । अयं
खट्वाकृतिरायतदेहो दीर्घलांगुलश्च-
तुष्ट्यादितिकीचित् ॥

मातुली । स्त्री • मातुलान्याम् ॥ मातु
लस्य स्त्री । मातुलोपाध्याययोरानु
स्वेत्यानुयागमाभावे • इन्द्रवरुणे

माता

तिङ्गीप् ॥ भङ्गायाम् ॥

मातुलङ्गः । पुं० वीजपूरे । ष्छोलङ्गे
। टावालेवुङ्ग० गौ० दे० भाषा ॥
मिनात्त्यरुचिम् । मीज्जहिंसायाम्
। बाहुलकात्तुन् । लुज्ज्यते ।
लुजिर्भाशयः । षज् । षजोरिति
कुत्त्वम् । म्यङ्कादिच्चावा । मातु
द्यासीलङ्गश्च ॥

मातुलङ्गकः । पुं० ष्छोलङ्गवृद्धे ।
फलपूरे । वीजपूरे । रुचिके ॥ स्वा
र्थेकन् ॥

मातुलङ्गा । स्त्री० मधुकुक्ष्याम् ॥
यथा । मातुलङ्गासुगन्धान्यागिरि
जापतिपुष्पिका । अत्यस्त्रादेवदूतीच
साकचिन्मधुकुक्षुटी ॥ इतिरत्नमा
ला । मसूर० इ० महूर० इ० गौ०
देशभाषा० ॥

मातुलङ्गिका । स्त्री० वनवीज
पूरे ॥

मातुलङ्गियः । पुं० स्त्री० मातुलस्यापत्ये ।
शुभादित्त्वाट्ठक् ॥

माता । चि० प्रस्थादिनाधान्यादिमा
तरि ॥ मिनोति । डुमिज्ज० ढक्
पुं० साधिष्ठानवुडिस्थचिदाभासरू
पेमातरि ॥

माता । स्त्री० जनयित्याम् । प्रस्ताम् ।
जनन्याम् । लवित्याम् । मा० इ० भाषा
॥ आपदिमातैवशरणम् ॥ षोडशप्र
कारामातरो यथा । स्तनदात्रीगर्भ

माता

धात्रीभक्षदात्रीगुरुप्रिया । अभीष्ट
देवपत्नीचपितुः पत्नीचकन्यका ॥
सगर्भजायाभगिनौपुत्रपत्नीप्रियाप्रसूः
। मातुर्मातापितुर्मातासोदरस्यप्रिया
तथा ॥ मातुः पितुश्चभगिनीमातुलानौ
तथैवच । जनानांविद्विहितामातरः ।
षोडशस्मृताः तस्यागौरवं यथा
। जनकोजन्मदानतृत्वात्पालनाच्च
पितास्मृतः । गरीयान्जन्मदातु
श्च योन्नदातापितामुने ॥ विनात्रा
न्नश्वरोदेहो न निश्चयः पितुरुद्भवः ।
तयोः शतगुणं मातापूज्यामान्या
चवन्दिता ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां
सावताभ्यांगरीयसी । इतिब्र० वै०
पु० ॥ अत्रमनुर्यथा । उपाध्याया
नृदशाचार्य्याचार्याणांशतं पिता
। सहस्रान्तुपितृन्मातागौरवेणाति
रिच्यत इति ॥ नपितुर्वचनं कार्यं
यथा । मातुः मुतेनहि । पिताच
पतितस्त्याज्यो न मातासत्मुतेनहि
॥ गर्भधारणपोषादिततोमातागरी
यसी । दशविप्रादुपाध्यायोगौरवे
णातिरिच्यते ॥ तेभ्यः पितादशभ्य
स्तुमाताचैवगरीयसी । मातृतोन्यो
नदेवीस्ति तस्मात्पूज्यासदासुतैः
॥ मातुश्चयद्वितं किञ्चित्कुरुते भक्षि
तः पुमान् । तद्वर्म्महिद्विजानीया
देवधर्मविदोविदुः ॥ पितुर्भगिन्यां
मातुश्च ज्याययाश्चसर्वपि ।

माता

मातृवत्त्वमिति नृमाताताभ्यो
 गरीयसीति मनुः । त्वमाद्येन गतां
 मातापिताव्रह्मपरात्परम् । युव-
 योः प्रीणनं यस्मात्तस्मात्किं गृहि-
 ष्यांतपः ॥ स्वभावतो भवेन्माता-
 पुत्रेति कुरुणावती । तेन भक्तौ कृता-
 यान्तु वक्तव्यं किंततः परम् । धि-
 गस्तु जन्मतेषां वैकृतघ्नानास्तु पापि-
 नाम् । ये सर्वमातरं देवीं स्त्रीपास्या-
 न भजन्ति वै ॥ न शिषोपासनाजि-
 ञ्छामविष्णुपासना तथा । निच्योपा-
 स्तिः पुरादेव्या निच्योपास्यैव चोदि-
 ता ॥ जिंमया वहुवक्तव्यं स्थाने संश-
 यवर्जिते । सेवनीया पदाश्लो जंभग-
 वत्स्थानिरन्तरम् ॥ गवि ॥ भूमौ ॥
 दुर्गायाम् ॥ लङ्ग्याम् ॥ रैवत्याम्
 ॥ पाण्डुकण्ठ्याम् ॥ इन्द्रवारुण्या-
 म् ॥ महाशत्रुघ्न्याम् ॥ जटामां-
 स्याम् ॥ गौर्यादिषु ॥ यथा । गौ-
 रोपक्षाशचीमेधासावित्रीविजयाज-
 या । देवसेनास्वधास्त्राशान्तिः पु-
 ष्पिधृतिः क्षमा । आत्मनो देवता-
 चैव तथैव कुलदेवता ॥ ब्राह्म्यादिषु ।
 यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैन्द्रीवारा-
 णीवैष्णवीतथा । कौमारीचैव चामु-
 गडाचिचिकेत्यष्टमातरः ॥ सप्तमा-
 तरो यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैव कौमा-
 रीवैष्णवीतथा । वाराहोचतुष्टेन्द्रा-
 षीचामुगडासप्तमातरः ॥ मान्यं

मातृवाक्यः

ते० पूज्यन्ते लोकमातृत्वादिति मा-
 तरः । मानपूजायाम् । नमृने
 ट्० इत्याद्युणादिमूर्ध्नि निपाति-
 तः ॥ मान्तिशिवपरिवारत्वेन स-
 माविशन्तीति वा ॥ मातिगर्भोऽस्यां
 वा ॥ विभूतौ ॥

मातृकम् । चि० मातरागते ॥ तत-
 आगतवृत्त्यधिकारे० ऋतष्टञ् ॥

मातृका । स्त्री० धातृकायाम् । उप-
 मातरि ॥ मातरि । जनन्याम् ॥
 देवीप्रभेदे ॥ वर्णमात्रायाम् । आ-
 दिक्षान्तवर्णे ॥ कर्णे ॥ स्वरे ॥ ई-
 ष्वर्याम् ॥ गृहाक्षरे ॥ मातृष ।
 स्वार्थे तद्धितः ॥

मातृकेशटः । पुं० मातुले ॥

मातृतुल्या । स्त्री० । मातुः समाना
 सु ॥ तावथा । मातृत्वसामातुला
 नीपितृव्यस्त्रीपितृत्वसा । श्वश्रुः पृ० वं
 जपस्त्रीचमातृतुल्याः प्रकीर्तिताः
 ॥ मातातुल्या ॥ मातृशब्दसमा-
 ययामातृतुल्यत्वं यथा । मातरित्य-
 वशब्देन यास्तु सस्माप्यते नरः । सा
 मातृतुल्यासत्यं न धर्मः । मातृ-
 सतामपि ॥

मातृनन्दनः । पुं० कात्तिकेये । म-
 हासिने ॥

मातृवाक्यः । पुं० मातृमात्रादिषु ॥
 मातृमातापिताभ्रातामातृभ्रातुः
 मुतास्तथा । मातुः पितुः मोदरा

मात्रम्

सविज्ञायामाहवाभ्याः ।
 माहभोगीणः । त्रि० मातुर्हिते ॥ मा
 तुर्भोगः शरीरम् ० तस्मैहितः ।
 आत्मविश्वजनेत्यादिनाखः ॥
 माहमुखः । त्रि० जडे ॥ इतिचिका
 गडशेषः ॥
 माहयोगः । पुं० यात्रायोगान्तरे ॥
 यथा । अधिमात्रांगेसौम्यमितेवा
 प्यसुरार्चिते । लग्नगेमाहयोगीयं
 चूणांसन्धित्वाद ॥
 माहवाहिनी । स्त्री० वक्तुलायाम् ।
 मांसिष्टायाम् । पक्षिविशेषि ॥
 माहशासितः । पुं० मूर्खे ॥
 माहषमा । स्त्री० मातुर्भगिन्याम् ॥
 मातुः स्वसा । माहपितृभ्यांस्वसे
 तिपत्त्व ॥
 माहषसेयः । पुं० माहषसुते । मा
 हषसीये ॥ माहषसुरपत्न्यम् । ट-
 किलोपः । अतएवज्ञापकाड्टक् ॥
 माहषस्रयी । स्त्री० मातुर्भगिनीसु
 तायाम् ॥ डीप् ॥
 माहषसायः । पुं० माहषसुते ॥ माह
 षसुरपत्न्यम् । माहषसुतेति लङ् ।
 माहषसौया । स्त्री० मातुर्भगिन्याः
 कन्यायाम् ॥ टाप् ॥
 माहमिह्री । स्त्री० वासके ॥
 मात्रम् । न० कात्मन्ये ॥ यथा ।
 जीवमात्रं नहिंसेत ॥ अवधारणे ॥
 यथा । पयोमात्रं भुङ्क्ते ॥ मीयते ॥

मात्रा

अनयावा । मति० मिमीतेवा ।
 मामाने । माङ्मानेवा । हुयामा
 शुभसिन्धुस्त्वन् ॥ स्वार्थे ॥
 मात्रा । स्त्री० कर्णभूषणे ॥ वित्ते ।
 द्रव्ये ॥ माने ॥ हस्त्यश्वादीपरिच्छ
 दे ॥ अक्षराऽवयवे ॥ स्वल्पे ॥ का
 ले । अकारादिलघ्वक्षरकाले ॥ वृ
 त्ते ॥ कालविशेषे ॥ यथा । काले
 नयावतापाणिः पर्येतितानुमण्ड
 ले । सामात्राकविभिः प्रोक्ताऽ
 स्वदीर्घप्लुतेमता ॥ अपिच । वाम
 जानुनितद्वस्तभ्रमणं यावता भवेत् ।
 कालेनमात्रमात्रं याम्निभिवंदपा
 रगैः ॥ पुनश्च । स्वजामुनः करा-
 धर्त्तं कुर्याच्छोटीकयायुतम् । एपा-
 मात्राभवेदेकासर्गवैधेयनिश्चयः ॥
 याथाव्ये । विषयेषु ॥ मीयन्ते ॥
 इ० मात्राः शिष्याः ॥ उपभोग
 योग्यविशेषे इन्द्रियवृत्तिषु ॥ इ
 न्द्रियेषु ॥ मीयतेऽनया ॥ इतिमा
 त्रा ० परिच्छित्तिः ॥ मियन्ते वि
 षयाभिरितिमात्राः ० इन्द्रिय
 वृत्तयः ॥ मीयते ॥ अनयावा । मा
 ति० मिमीतेवा । मामाने ० माङ्
 मानेवा । ट्ठन् । अनिष्टः पितां
 डीप् । टाप् । हुयामेतिवाचन् ॥
 पञ्चलघ्वक्षरेकाले ॥ अंशे ॥ यथा ।
 नयोपिह्राः पृथग्दद्याद्वसानदि
 नाहते । स्वभर्तृपिण्डमात्राभ्यस्तु

मादन :

मिरासांयतः स्मृतेति पिण्डेभ्य
स्त्वल्पिकांमात्रामिति च ॥

मात्राकालः । पुं० कालविशेषे । नि
मेषानन्तरं यावता कालेन स्वभावत-
उत्तमेषो भवति तावतिकाले ॥ निमेषो
न्मेषणं मात्राकालालव्यचरंतये-
ति पुराणम् ॥

मात्रायाम् । अ० अल्पपरिमाणे ॥
मात्रीयः । त्रि० मात्रे हिते ॥ तस्मै
हितमिति क्त्वा ॥

मात्सर्यम् । न० अन्यशुभद्वेषे ॥
मात्सर एव । प्यञ् ॥

मात्स्यिकः । त्रि० मत्स्यघातिनि ॥
मत्स्यान् हन्ति । पक्षिमत्स्यभृगान्
हन्तातिठक् । मत्स्यसङ्ख्यामिति-
परिगणनात् । सूर्यतिथ्येतियलो-
पीन ॥

मायः । पुं० अध्वनि । पथि ॥
मायुरः । त्रि० मयुरायां जाते ॥ तच्च
जातद्वयम् ॥ शेषिकेष्वर्थेष्वशेष ॥

मादः । पुं० दर्पे । हर्षे । मदे ॥ मद-
नम् । मदीहर्षे । सधमादयोरिति
ज्ञापकात् । कचिदपवादितिन्याया-
द्वा । घञ् ॥

मादकः । पुं० दातृहेपक्षिणि ॥ त्रि०
मत्तताजनके ॥

सादनः । पुं० कामदेवे ॥ मदनव-
धे । धत्तूरे ॥ न० लवङ्गे ॥ त्रि०
हर्षकारयितरि ॥

माधवकः

मादनी । स्त्री० भङ्गायाम् । विजया-
याम् ॥ माकन्द्याम् ॥

मादृशः । त्रि० मत्सदृशे ॥ अहमिव
दृश्यते । त्यदादिष्विच्छादिना कञ् ।
आसर्वनाम् ॥

माद्री । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ न
कुलसहृदययोर्मतिरि । मद्रपुत्र्या-
म् ॥ भर्गादिच्वात्तद्राजस्यनलु-
क् ॥

माद्रीपतिः । पुं० पाण्डुनृपे ॥

माद्रीसुतः । पुं० नकुले ॥ सहृदये ॥

माधवः । पुं० विश्वी । नारायणे ।

सङ्गोपतो ॥ मधुविद्ययाऽवबुध्यते ॥

इति माधवः । शेषिकोऽण् । आ

दिहृदिः गुणावादेशौ ॥ मायाल-

क्ष्म्याः । विद्यायावा । धवः प-

तिः ॥ यद्वा । यदोर्ज्यष्टः पुत्रो म-

धुः । तस्यापत्यं माधवस्तद्वंशत्वा-

त् ॥ मधोर्जन्तृतिवा । शर्पे । वृक्ष-

ण् ॥ माधवस्य स्वरूपायामूलप्रकृ-

तिरीश्वरी । नारायणीति विख्याता

विष्णुमायासनातनी ॥ महालक्ष्मी

स्वरूपा च वेदमाता सरस्वती । राधा

धमुन्मरामहातामा । वामौचमाधवः

॥ मधौ । वसन्ते ॥ राधे । वैशाखे ॥

मधुमकरन्दः । सोस्मिन्नस्ति । म-

धोर्जन्तृतिजः ॥ यादवे ॥ मधूकव-

धे ॥ कृष्णामुद्गे ॥

माधवकः । पुं० मधूकपुष्पमये । म

माधवी

ध्वासे ॥ मधूकपुष्पमधु । मधुना
कृतः सन्धितः । कुलालादिभ्यो-
बुञ् ॥

माधवद्रुमः । पुं० आसृष्टे ॥ माध-
वस्य वसन्तीर्द्रुमः ।

माधवप्रियम् । न० पीतचन्द्रे ॥

माधविः । पुं० प्रद्युम्ने ॥ माधवस्या-
पत्यम् । अतइञ् ॥

माधविका । स्त्री० माधवीकतायाम्
॥ सङ्कृतिवृत्ति २३ प्रभेदे ॥ य-
था । भवन्तिपुरोजनपायदिसमत-
तीयगणोहितदाकरयन्तः प्रकाम
मतीबसुदेननुमाधविकाभितितां क
थयन्त्यतिसन्तः । तुषारधराधररा
जमुतापरिचारकभूमिपतेयश्वन्त-
तमानयमानयवृत्तमदोतिमदोद्धत
गर्वहरस्वकमन्तः ॥

माधवी । स्त्री० मिसौ ॥ मधुशर्कराया
म् । सिताखण्डे ॥ कुट्टन्याम् ॥
मदिरायाः प्रभेदे ॥ यथा । पीत्वा
यमाधवीमिष्टां शातयामिरणाङ्गणे
वृत्तिमद्विषं प्रतिदेशीवाक्यं भागवते
॥ गोमहिष्यादिसम्पत्ती ॥ दुर्गाया
म् ॥ तुल्य्याम् ॥ सुभद्रायाम् ॥
पुष्पलताविशेषे । अतिसुक्ते । पुण्ड्र-
के । वासव्याम् । कतायाम् ॥ मा-
धवीमधुरा । तालव्योदोषत्रयापङ्गा
॥ मधौपुष्प्यति । कालात्माधुपु-
ष्प्यत्पच्यमानेप्यतिपुष्प्यदर्श-
-

माधुर्यम्

ण् । छीप् ॥ उव्याम् । भूमौ ॥ त्व
न्मयाहंस्वदाधारात्त्वमृष्टात्त्वामुपा-
श्रिता । माधवीतिचलोक्तीयमभि-
धत्तेततोहिमामिति विष्णुपुराणम् ॥
माधवीष्टा । स्त्री० बाराहीकन्दे ॥
माधवीचित्तम् । न० ककोत्तके ॥
माधवीहवः । पुं० राजादन्याम् ॥
माधुकः । पुं० वर्णसङ्करजातिवि-
शेषे ॥

माधुपर्किकम् । न० मधुपर्कदानकाले
पूज्यतया लब्धे भनादौ ॥

माधुमतः । पुं० काश्मीरदेशे ॥ काश्मी-
रास्तुमाधुमताः सारस्वतास्तुषिकर्णि-
काः ॥ वृत्तिहेमचन्द्रः ॥ मधुमदभि-
जनोऽस्य । सिन्धुतक्षशिलादिभ्योण
आविश्वण् ॥

माधुरम् । न० मल्लिकायाम् ॥ चि०
मधुरसम्भवे ॥

माधुरी । स्त्री० मद्ये ॥ माधुर्ये ॥ चि
त्तकृष्णपदारविन्दरसिकंसामाधुरी
माधुरी ॥

माधुर्यम् । न० मिसर्गसौम्यत्वे ॥
रामणीयके ॥ रसिकतायाम् ॥ का-
व्यगुणभेदे ॥ यथा । आल्हादकत्वं
माधुर्यं शृङ्गारद्वितिकारणम् । शृङ्गा-
रे ॥ अर्थात्सम्भोगेद्वितिर्गलितत्वमि-
व । अव्यत्त्वं पुनरोजः प्रसादयोर-
पि । करुणे विप्रसम्भे तच्छान्ते चा-
तिशयान्वितम् । अच्यन्तद्वृत्तिहेतु

माध्वीकम्.

त्वात् ॥ मधुरस्यभावः । दृढादित्वा
तृष्यञ् ॥

माध्वकम् । चि० मध्वकस्यावयवे ॥ त-
द्विकारे कोपधाञ्छे च्यञ् ॥ मधु-
रभाषिणि ॥

माध्यन्दिनः । पुं० यजुर्वेदीयशाखा-
विशेषाध्यायिनि ॥ चि० मध्यमे ॥
मध्यभवः । मध्यमध्यन्दिनण्चा-
स्मादितिष्ठतिः ॥

माध्यमम् । चि० मध्यमौये ॥ मध्यभ-
वम् । मध्याह्नण् इतिष्ठतिः ॥

माध्यमिकः । पुं० वीरुषान्तर्भेदेऽशू-
न्यवादिनि ॥ विज्ञानं शणिकं ना-
त्माविद्युदभनिमेषवत् । अन्यस्या
नुालभ्यत्वाच्छून्यं माध्यमिकाज-
राः ॥

माध्यस्थ्यम् । न० मध्यस्थ्यत्वे ॥ अत्रै
गुण्यात्पुरुषस्यमाध्यस्थाम् ॥ मध्य-
स्थ्यस्यभावः । प्यञ् ॥ मध्यस्थ्यक-
रणे ॥

माध्याह्निकः । पुं० मध्यह्ने । चि०
मध्याह्नभवे ॥ ठञ् ॥

माध्वकम् । न० माध्वोके ।

माध्वी । स्त्री० मद्य ॥ मध्वादिङ्कत-
सुरायाम् । मधुरकण्टकमय्ये ॥

माध्वीकम् । न० मध्वकपुण्यैः कृते-
मद्ये । मध्वासये । माध्वके ॥ मृ-
द्वीका० द्राक्षा० तस्याविकारः । त-
स्याविकारदृष्यण् । अनुदात्तादेशे-

मानः

त्यञ् ॥ पृषोदरादिः ॥ मधुनः
प्रभेदे ॥

माध्वीकफलः । पुं० मधुनालिकेरके ॥
माध्वीमधुरा । स्त्री० मधुसर्जूरिक्ता-
यां ॥

मानः । पुं० चित्तममुन्नतौ ॥ चित्त-
सममुन्नतिरक्षुद्रतामानः । धना-
द्युत्कर्षेणात्मनिचित्तोन्नतिमानः ।
मत्समोनाम्योक्तौतिमननमानः ॥

गर्वे । अपूज्यत्वे पिपूज्यत्वस्या
पने । आत्मनिपूज्यत्वाध्यासि ॥

पूज्यत्वे ॥ यथा । अधमाः क-
निमिच्छन्ति सन्निमिच्छन्ति मध्यमाः

। उत्तमामानमिच्छन्ति मानोहिम-
इतांधनम् ॥ मानोहिमूलमयस्यमा

नेस्त्वामैधननक्तिम् । प्रभृष्टमानदपं
स्यकिंयनेनकिमायुषा । सत्कारे ।

आत्मन्यविद्यमानगुणारोपितोत्कर्ष-
वृद्धौ ॥ प्रत्युत्थानाभिवादानादौ ॥

गुणवतिभिर्गुणत्वधीरूपस्योपि
मानेन्तर्भवति ॥ यदे ॥ आदरे ।

सन्माने । कोपविशेषे ॥ स्त्रीणामी-
प्यहितः कोपोमानोत्यसङ्गि-

निप्रिये । प्रियानराधसूचिकाचे-
ष्टमानः ॥ अनुरक्तयोर्दम्पत्योर्भा-

वविशेषे । यथा । दम्पत्योर्भावप-
क्षसतोरप्यनुरक्तयोः । स्वाभीष्टा

शेषबीचादिनिरोधोमानउच्यते ॥
न० प्रमाणे । प्रत्यक्षादौ ॥ अनु-

मानभाक्

बोधकं मानमिति मानभाक् । माना
नांस्त्रिषयावभासकत्वं निरपेक्षमि-
तितार्किकाः । आत्मसापेक्षमिति
वैदिकाः । मानाधीनामेयसिद्धिर्मा-
नसिद्धिश्च लक्षणादिख्यातुः । प्रस्था-
ही परिमाणे । यौतवे । द्रव्ये ।
याप्ये । तत्तुल्यत्वाद्भिप्रस्ये स्त्रि-
विधं भवति । तत्तुल्यत्वाद्गणनो-
न्मानाद्युपलक्ष्यते । अङ्गुल्याहस्ता-
दि । प्रस्थेन्द्रोणादि ॥ जङ्घ-
मानं किलोन्मानं परिमाणन्तु सर्वतः
। आयामस्तु प्रमाणं स्यात्सङ्ख्या-
वाच्यातु सर्वतः ॥ मननम् । मनु-
चयबोधने । घञ् ॥

मानकः । पुं० न० कवीप्रभेदे । महा-
पथे । मानकच्० मानसानर० वृ०
भा० प्रसिद्धशब्दे । मानकः शोधक-
धीतः पितरस्तुल्यो लघुः ॥

मानयन्तिः । पुं० अपरार्थे ॥

मानयन् । वि० अभिमानयति ॥

मानयान्ति । स्त्री० कर्माव्याप्ते ॥

मानय । स्त्री० हवने । माने ॥ म-

मन्त्राजितुनादिः । ततोदुः । नि-
चोदय ॥

माननीयः । न० मान्ये । पूजनीये ॥

मानयाम् । न० अद्यायार्थप्रकाशने ॥

मानयाम् । वि० अभिमानयति ॥

मान्यः । यथा । तेषामनुमतेता-

नां मान्योन्मातृकपार्थिवी । राज्ञा

मानसः

तत्तयोश्चैव स्नातकोन्मृपमानभागि-
ति ।

मानरम्भा । स्त्री० तास्याम् । तांवी०

इ० गौ० दे० भा० प्र० वाद्यविशे

॥ यथा । यामघोपोऽयतास्त्रीस्था-

न्मानरम्भाधिकालिकेति० त्रिकाण्ड-

शेषः ॥

मानवः । पुं० मनुष्ये । मनुजे ॥

मनोरयम् । तस्यैदमिच्छन् ॥ य-

द्वा । मनोरपत्यम् । ब्राह्मणमाश्रवे-

तिज्ञापकादण् ॥ त्रि० मनुप्रोक्ते

॥ न० उपपुराणविशेषे ॥

मानवकः । पुं० बाले ॥

मानवर्जितः । त्रि० मानरहिते ॥

नीचे ॥

मानवान् । त्रि० सत्कारवति ॥ को-

पवति । मानोविद्यतेऽयम् । मनु-

ष् ॥ स्त्री० एगित्त्वान्डीपि०

मानरती ॥

माननी । स्त्री० भगिनी । कन्यायाम् ॥

मानुष्याम् । शासनदेशीविशेषे ॥

मनुप्रोक्तानाम् । मनोरियम् ।

तस्यैदमिच्छन् ॥ स्त्री० ॥ विद्यादे-

वोपि ॥

मानसः । पुं० जपति ॥ यच्च लि-

खौष्टं मनागपिनयति समानसः

त्रिष्वङ्गात्तन्मनागपि तिथिदृशभिर्गु-

णैः । उपांशुः स्थावृतगुणः सा-

हस्यो गणकः स्मृत्यतिमनूक्तेः

मानस :

न० स्वान्ते । मनसि ॥ अस्मद्गुणा
यथा । परापरत्वं सङ्ख्येताः प
ञ्चवेगस्तमानसैः । इति० भा० प०
॥ मानसतापोयथा । कामक्रोध
भयद्वेषलोभमोहविषादजः । शो
कासूत्रादमानसोऽसि त्वर्थादिभयन्त
या मानसोऽपि द्विजश्रेष्ठतापोभ
वति नैकधा । इ० वि० प० ॥ मा
नसं चिद्विधं कर्म यथा । परद्रव्यं पृथ
भिध्यानं मनसाऽनिष्टचित्तनम् ।
वितथाभिनिवेशश्च चिद्विधं कर्ममा
नसम् ॥ सरोविशिषे ॥ यथोक्तमा
र्षेरासायणे । कैलासपर्वते राम
मनसानिर्मितं परम् । ब्रह्मणावरणा
दूर्णं ते नेदं मानसं सरः ॥ तस्मात्
मुखावसरसः सायोध्यामुपगृहते
। सरः प्रहसासरयुः पुष्पान्नक्षम
रणच्युता ॥ इति ॥ शृष्टेस्तुल्यं हिता
यान्तु० मेरोर्वीर्ये गन्धसादृशीनाम
विष्णुसर्पं तस्यस्तुल्यं जलज्जाव्यम्
पञ्चलमस्ति० तत्र मानसं नाम तद्वत्
क्तं यथा । यामादिपुण्येयन्तर्गुरति
वाणरोष्ठतम् । न० अ० मानसं तन्मय
रोमानसतत्त्वात् ॥ इति ॥ वि०
मनोभवे ॥ यथा । विपरीतचित्तं
रागोमानसमज उच्यते ॥ अतुला
नङ्गपीडैवममेवं मानसोऽयथा ॥
सङ्ख्येताः कर्मा मानसमिति ॥ न०
गिरिविशिषे ॥ मन्यतेऽनेन । मन

मानसीका :

ज्ञाने । अमुन् । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥
मानसतीर्थम् । न० रागादिरहिते
मनसि ॥ मनोनिर्मलतीर्थे हिरागा
दिभिरनाघिलमिति ॥
मानसपूजा । स्त्री० मनोरञ्जितद्रव्यक
रणकसमर्पयाम् ॥
मानसयानः । पुं० यागेषु प्रथमे ॥ अ-
कृत्वामानसं यागं योन्यं यागं समा-
रमेत् । अग्निरिवः सतु विज्ञेयोनमो
घायविधीयते ॥ आत्मप्राणैकतेचै-
व देहशुद्धिः प्रजायते ॥
मानसवासना । स्त्री० कामक्रोधदक्ष
दर्पाद्यामुरसम्पदि ॥ काम्यमानस्य
दशाजन्यसंस्कारे ॥
मानसव्रतम् । न० अहिंसादी ॥ यथा
। अहिंसासत्यमस्तं व्रतं त्रयमर्थमक
म्यता । एतानि मानसान्याहर्षता
नितुधराधरे ॥ न० वराहपुराण
म् ॥
मानसालयः । पुं० हंस ॥ मानस
जालगोऽ ॥
मानसिकम् । न० सप्तः शक्तिः वि०
मानसो । स्त्री० विष्णुसर्पयोः शक्तिः । त-
नः कल्पितावाप् ॥
मानसृचम् । न० स्रग्ध्यादिभिर्मितीका
टिसूत्रे ॥
मानसोत्तरः । पुं० मेरोः प्रकारक
परितः स्थिते महापर्वते ॥
मानसीकाः । पुं० हंस ॥ मानसं स्र

मानिनी

ओकीऽस्य ॥

मानाथः । पुं० लक्ष्मीकान्ते । नारा
यणे ॥

मानार्थकम् । न० यौतवे ॥ मानम
धौयस्यतत् ॥

मानासः । त्रि० पराहङ्कारहारिणि ॥
मानमस्यति । असु० । कर्मण्य
ण् ॥

मानिका । स्त्री० मद्ये ॥ शरावे । से-
र० इतिभाषा ॥ इतिवैद्यकपरि
भाषा ॥

मानितः । त्रि० पूजिते ॥ मानः स-
ञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥
मानिता । स्त्री० अभिमानितायाम् ।
मानिनोभाषः । तल् ॥

मानित्वम् । न० विद्यमानैरविद्यमा-
नैर्बागुणैरात्मनः द्वाघने ॥ भा-
वेत्वः ॥

मानो । पुं० सिंहे ॥ त्रि० मानवि
शिष्टे ॥ अहङ्कारिणि ॥ मननशी
ले ॥ मानास्यास्ति० अस्मिन्वा ।
इतिः ॥ अनात्मवस्तुषु आत्माभि-
मानोमानः । सोऽस्यासौतिमा
नी । ॥

मानिनी । स्त्री० फल्याम् । प्रियङ्गौ
॥ मानवच्याम् । स्त्रीविशेषे ॥ उ-
त्तमयोषिति । मानश्चित्तोद्गतिरस्य
स्याः । इतिः । डीप् ॥ कोपना
याम् ॥ स्त्रीनामीर्ष्याकृतः कोपी

मानुष्यः

मानोन्यासङ्गिनिप्रिये० इतिलक्ष-
णात् ॥

मानिषादः । पुं० श्रीरामे ॥ मा० ल-
क्ष्मीरस्मिन्विष्णोनिषोदति० तिष्ठ-
ति । षट्त्वं० । हलश्चेतिघञ् । स-
दिरप्रतीरतिपत्वम् ॥

मानुषः । पुं० मनुष्ये ॥ मनोरपत्य
म् । मनोजातावज्यतौपुक्च ॥
आसुरविवाहे ॥ शुक्लेनासुरइति
हारीतसूत्रात् ॥ त्रि० मनुष्यसम्ब-
न्धिनि । मनुष्यस्यायम् । तस्येदमि-
त्यण् । आपत्यस्येति यलोपः ।
यैऽबुधामन्दमतयोविधिनामुषिता
स्ये । तेषां मानुषं जन्म पुनर्वन्धं
विशन्त्यत ॥

मानुषतार्थम् । न० तीर्थविशिष्टे ॥
मानुषविताम् । पुं० शरीरपाटवे ॥
गोभृंहिरग्यादिसाधनसम्पत्तौ ॥
मानुषस्तद्विस्तम् ॥

मानुषो । स्त्री० जरभार्यायाम् ॥ स-
नोरपत्यं स्त्री । मनोजातावज्य-
तौपुक्च । टिह्ठेति डीप् ॥ जा-
तिविज्ञायापरत्वान्डीन् ॥ पुंयामे-
तु डीप् ॥ चिकित्साप्रभेदे ॥ यथा
आसुरीमानुषो देवीचिकित्सासा-
विधामता ॥

मानुष्यः । पुं० त्रिविधभौतिकसर्गे ॥
सर्वैकविधः ॥ ब्राह्मणाद्यवान्तर-
जातिभेदाविषयया० संस्थानस्य

मान्य :

षतुर्जपिबर्णेध्वविशेषात् चैतन्यो
त्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्याम् । धीम
ध्यभावेनचैविध्यबोध्यम् ॥ न०
मनुष्यत्वे । मनुष्यशरीरे ॥ मानु
ष्ये कदलीस्तम्भानि : सारसारमार्ग
णम् ॥

मानुष्यकम् । न० मानुषसङ्घे । मनु
ष्याणांसमूहः । गोभीचोष्टोरभरा
जराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याच्चाह
न् । प्रकृत्याकीराजन्यमनुष्ययुक्ताम
कृतियलोपोन ॥ मनुष्याणांभावेयो
पधाद्गुणोत्तमाह्व ॥

मानोज्ञकम् । न० मनोज्ञतायाम् ॥
मनोज्ञस्यभाषः । दम्भमनोज्ञादि
भ्यश्चेतिवृष् ॥

मान्वर्णिकम् । न० मन्ववर्णोक्ते ।
ब्रह्मणि ॥

मान्द्यम् । न० मन्दत्वे । मन्दस्यकर्म
भावयोः ॥ पच्यन्तपुरोहितादिभ्यो
यक् ॥ रोगे ॥

मान्धाता । पुं० युवनाश्वनृपात्मजः ।
बीषनाश्वराजनि ॥ मामयंधास्य
तीतिदेवराड्भवमात् । मान्धाता
नामतोऽभवत् । यावत्सूर्यउदेति
स्ययावच्चप्रतितिष्ठति । सर्वान्तद्वीपना
श्वस्यमान्धातुः क्षेत्रमुच्यते ॥

मान्यः । चि० पूज्ये । मन्तव्ये ।

मानार्हे । मानपूजायामस्मान्पुरा
दिष्यन्तादर्हाद्यर्थेयत्प्रत्ययः ॥

सामकीनः

मान्यस्थानम् । न० पूज्यत्वकारणे ॥

॥ यथा । वित्तबन्धुवयः कर्मवि
द्यभवतिपष्टमौ । एतानिमान्य
स्थानानिगरायोयद्यदुत्तरम् ॥ प
क्षानांचिपुवर्णपुभृयांसिगुणवन्ति
च । यत्रस्युः सोऽमानार्हेः शु
द्रोपिदशमीगतः ॥

मान्या । स्त्री० पूजायाम् । मरुन्मा
जायामौषधी ॥

मापकः । पुं० प्रमापके । प्रमापनके
। शब्दे ॥

मापत्यः । पुं० कामदेवे ॥

मापनः । पुं० तूष्णे ॥ न० परिमा
णे ॥

मापितः । चि० परिच्छिन्ने ॥ माते
र्माडोषाः ख्यन्तात्कर्मणिक्तः ।
अस्तिङ्गीत्यादिनापुगागमः ॥

माभीः । स्त्री० अभये । नञर्थमा
शब्दस्यभीशब्देन सुप्पुषेति समा
सः ॥

माभीदः । चि० अभयप्रभेदे ॥ माभी
ददाति । डुदाञ् । आतडति
कः ॥

मामकः । पुं० मातुले ॥ कृपणे ॥

चि० मदीये ॥ ममतायुक्ते ॥ ममा

यम् । अण् । ममकादेशः ॥

सामकीनः । चि० मदीये । सामके ।

ममाऽयम् । युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां

खञ्चेति खञ् । तवकममकावेक

माया

वचनेइतिममकादेशः ॥

मामिका । स्त्री० ममसम्बन्धिन्याम् ॥

ममेयम् । युष्मदस्मदोरित्यण् ।

तवकममकावितिममकादेशः ।

आदिहृषिः । केवलमामकेत्या

दिनासंज्ञाच्छब्दसोरिवेतिनियमा

ब्रजोप् । मामकनरकयोरुपसङ्ख्या

नादित्वम् ॥

मायः । पुं० पीताम्बरे । पीतवस्त्रे

। असुरे इ० मेदिनी ॥ अम्बरे इ

तिहेमचन्द्रः ॥ माति० मिमीते

वा । मामाने० माङ्मानेशब्दे च

। माच्छाससिभ्योयः ॥

माया । स्त्री० इन्द्रजालादी । शास्त्र्या

म् ॥ शंवरदैत्येनप्राङ्निर्मित

त्वात् ॥ युद्धे । कृपायाम् ॥ दर्भे

॥ शठतायाम् ॥ यथा । मायातुल्य

साशाङ्गिकप्रतिनिर्कृतिरिति ॥

राजाङ्गदीपायविशेषे ॥ यथा ।

येतिप्राद्वानाभिचूटोपायइति

चयः । धूर्ति ॥ लभ्यताम् ॥ युद्ध

सातरि ॥ दुर्गायाम् ॥ दाता । दुर्

निर्देशयतिमानाया । अतस्तजनि

। लयेतिमहर्षिर्दिशयति । तर्हिमहर्षे

। राघवन्प्रो । पर्वाभासवाद्यप्रापक

यकः । तांशपयसिवापद्यः । मायायाप्र

रितोर्निर्दिता ॥ मायसोऽर्थवचनीया

श्चप्रापयवाचकः । ततोपपत्तिया

नित्यंमाभावापरिकीर्तिता ॥ इ०

माया

ब्र० वै० पु० ॥ अपिच । विचित्रका

यंकारणाश्चिन्तितफलप्रदा । स्वप्ने

न्द्रजालवस्त्रोकेमायातेनप्रकीर्तिता

॥ इतिदेशीपुराणम् ॥ सगुणानिगुं

णामायाशक्तिः शास्त्रेऽपुनिश्चिता ।

तत्रसगुणा० एकैकगुणविशिष्टमहा-

कात्यादिरूपा । निगुंणगुणत्रय

साम्यावष्टारूपेतिविवेकः । तत्र-

साम्यावष्टायत्रक्षणीयहृणनिगुंण

पदेनागतंशक्तिशक्तिमतोरभेदात् ॥

विसदृशप्रतीतिसाधनंमायेतिनागो

जीमदः ॥ युक्तिहीनप्रकाशस्यसंज्ञा

मायेतिकथ्यते ॥ अघटनघटनापटी

यस्याम् ॥ विपरीतदर्शने ॥ हृदयेऽ

न्यथाकृत्वाषड्विपर्ययाव्यवहरणे ।

कपटे । परब्रह्मेच्छायाम् ॥ ईश्वर

रगर्जो । प्रतापे । अपिच । याम् ॥

अज्ञाने । प्रपाने । शरीरे । अला-

याम् ॥ प्रपञ्चप्रधानमाया । गति

नमत्त्वप्रधानावपितीति ॥ इ०

टिप्पणम् । भूतवाग्दीनादीनामा

माम् । सात्त्विकरूपरसगुणानुरु-

पा०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

का०का०का०का०का०का०का०का०

माया

प्रतिभासप्रतिबन्धनात्तत्त्वप्रतिभास
चितुरावरणविघ्नपङ्क्तिद्वयवत्त्वविद्या
• सर्वप्रपञ्चप्रकृतिः । विद्यमानं वस्तु
रूपमावृणोति • अविद्यमानञ्च किञ्चि
द्वर्णयति • या • सा • माया ॥ निस्त-
त्वाकार्यगम्यास्रगः । नायिति विश्रु-
ता ॥ निखिलप्रपञ्चं प्रतिमायायाः
कारणत्वम् । मूलोच्छेदं विनाशान्-
ष्टित्प्ररोहन्ति पुनः पुनः । यथा-
क्षता तथा विप्रमत्तान् प्रगमं विना ॥
अतोऽस्यामूलमज्ञानमेव । अतएव ।
पूर्णगतसहस्रन्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचित्त-
काः । दशमन्वन्तराशीष्टतिष्ठन्ती-
न्द्रियचित्तकाः ॥ भौतिकास्तु गतं
पूर्णसहस्रं त्वाभिमानिकाः । वी-
ष्ठादशसहस्राण्यतिष्ठन्ति विगतज्व-
हाः ॥ पुरुषं निर्गुणं प्राप्य कालस-
ङ्ख्यान् विद्यते । इति पुराणं इत्य-
क्तादीन् पुरुषपदुषोपमितवत्तत्पुन-
श्चाभिधाय • पुरुषं निर्गुणमिच्छा-
दिनामूलाज्ञानं निवर्त्तितवत्तः पु-
रुषसाक्षात्कारेण पुनर्जन्माभावः
प्रतिपादितः ॥ तुच्छादीन् पर्यवर्जो-
याचवास्तवीचेत्यसौ विधा । अथा-
मायाचिभिर्विधैः श्रोतयैस्तिक्रमो-
क्तिकैः ॥ अस्य स्वरूपं स्पष्टं सूत्रं श्री-
देवीभागवतस्य सप्तमस्कन्धे उपदिष्टं
तथा भागवत्या । यथा । तस्य ना-
दितत्त्वतः सिद्धाशक्तिर्मायैति विद्य

माया

ता ॥ ॥ काचित् अनिर्वचनीया •
तस्मै ममात्मरूपस्य • सतः शिष्टा •
अनादिभूता शक्तिरस्मि • सामायेत्या
दिपदैः सर्वश्रुती विश्रुता प्रसिद्धा-
स्ति । मायानुप्रकृतिं विद्यात् • सा
यावाप्यनारमिंहीत्यादिश्रुतिषु ॥
सा कीदृशी वर्तते तदाह । न सती •
साना सती • सा • नीमयात्मा वि-
रोधतः । एतद्विलयणाकाचद-
वस्तुभूतास्ति सर्वदा ॥ अत्र विरो-
धत इच्छावत्त्वा • स्थानत्रयेऽपि योज्य
म् । ब्रह्मवत्कालत्रयायाध्यास-
ती • अवर्तते • ब्रह्मज्ञानेन बाध्यत्व
रूपविरोधात् । नापि ध्यापुत्रवत् •
असती • व्यावहारिकमत्तावत्त्वविरो-
धात् । नाप्यसत्त्वात्मा • सत्त्वा सत्त्व-
विशिष्टविरुद्धमयीः सत्त्वासत्त्व
योरेकत्वस्यैव निरोधाय । अ-
तस्तत्त्वयतिनवणाद्यापि अनिर्वच-
नीयास्तुभूतास्ति मयी • यथादि-
यमिभूतास्तत्त्वयतिनवणीत्यर्थः ।
न्यायतत्त्वयतिनवणीत्यर्थः । न्यायतत्त्व
मोरुपात्तुर्वैस्तत्त्वयतिनवणीत्यर्थः ।
मनन्तु अयिदं इत्येतत्त्वयतिनवणी-
त्यादिना तावद्विदुः शक्तौ यद्वै
स्यमत्त्वमसत्त्वस्यैव प्रतीयते ॥ त-
च्च उच्यते ॥ पात्रकसोप ॥
॥ पात्रकसोपेत्येतत्त्वयतिनवणीत्यर्थः ।
इति । अन्द्रस्य चन्द्रिकेत्येतत्त्वयतिनवणी-

मायाकार :

यं सहजाधवा सहजाऽनादिः •
 घ्रायावन्मोक्षस्थायिनो मायाशक्ति
 र्ममास्तौत्यर्थः । एतेन मायाशक्त्या
 सद्वितीयत्वं ब्रह्मणोक्तोति • कथं ज-
 गत्सृष्टः पूर्वब्रह्मसजातीयभेदशून्य
 मिति शङ्कापरास्ता • शक्तिः श-
 क्तानतिरेकात् • नहि वद्विशक्तिर्ब-
 द्धेः पृथक्त्वेन • क्वचित्कदाचि
 द्गृह्यते । किञ्च द्वितीयः सत्यपदा
 र्थो नास्तीत्येवैकमेवाद्वितीयं ब्रह्मति
 श्रुतेरर्थः । तथा चासत्यामाययाम-
 द्वितीयत्वं पिदोषाभावात् • इति ॥
 विश्वं माय्यस्याम् • मिमीवेवा ।
 मामाने • माङ् मानेवा । माच्छा
 ससिभ्योयः । मांयातिवा । आतो
 नुपेतिकः ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ तत्र
 जगम् • कृत्वा कर्त्तुं कुण्डलयुक्तौ कु
 रवन् दत्त्वा पादं नृपयुक्तं कुरुहारम्
 । मायावृत्तं पिङ्गलनागोदितमेतज्
 घानोताऽदः पण्डितवक्त्राऽयुजसा
 रम् ॥ यथा । उद्यद्वा वासम्प्रतिरा-
 धामधुमासी • शङ्के सङ्के । तस्मृति-
 याताकिमुदासी । किलीकुञ्जं शून्यम
 धेव्यास्तरहस्याप्राणत्राणं भाविकथं
 वावदतस्याः ॥

मायाकारः । चि • ऐन्द्रजालिके ।
 प्रातिहारिके । मायां • स्थलजला
 दीजलस्थलादिज्ञानं करोति । बुक्त
 ज् • । कर्मस्थान् ।

मायावान्

मायाकृत् । पुं • मायाकारे । प्राति
 हारिके ॥

मायाजोषी । पुं • प्रातिहारिके । वा-
 चीकर इ • भा • प्रसिद्धे ॥

मायातिः । पुं • नरत्रले ।

मायादः । पुं • कुम्भीरे ॥

मायादेवी । स्त्री • शाक्यमुनेर्जनन्या
 म् ॥

मायादेवीसुतः । पुं • शाक्यमुनौ ।
 शाक्यमिह । गौतमी । अर्कवन्धो ।
 बुद्धभेदे ॥ मायाचासौदेवीच । त
 स्याः सुतः ॥

मायाधमनः । पुं • मायाशमने • भ-
 गवति ॥

मायाफलम् । न • फलविशेष । छि-
 द्राफले । मायिफले । मादृफल •
 इ • गौ • भा • ॥

मायामयः । चि • मायाविनाकृते ॥
 न • जगति ॥ न निरूपयितुं शक्या
 विस्पष्टं भासते चया । सामायेतौ
 न्द्रजालादील्लोकाः सम्प्रतिपेदिरे ॥
 स्पष्टं भाति जगच्चेदमशक्यं तन्निरूप-
 यम् । मायामयं जगत्तस्मादौच
 स्वापन्नपाततः ॥

मायामोहः । पुं • अर्हदभ्रप्रवर्तके •
 भगवदंशेऽसुराणां मोहायोत्पन्ने ॥

मायारसिकः । चि • परप्रतारके ॥

मायायारसिकः ।

मायावान् । चि • मायासंयुक्ते । मा

मायु :

याविनि ॥ मायास्त्यस्यास्मिन्वाम
तुप् ॥
मायावती । स्त्री० कामदेवपत्न्याम् ।
रत्याम् ॥ उगित्वान्डीप् ॥
मायावी । पुं० कंसासुते । बिडाले ॥
चि० मायाकारे । व्यंसके । ऐन्द्र
जालिके ॥ मायास्थास्ति० अस्मि-
न्वा । अस्मायामेधास्तजोविनि : ॥
मायाविनोदः । पुं० दैत्यदानवादौ ॥
मायायामायायांवाविनोदश्चमत्का-
रविशेषः क्रीडावाचस्येतिविग्रहः ॥
मायाशक्तिः । स्त्री० आवरणं विघ्नं प
शक्तिमम्पन्नायाम् ॥
मायासीता । स्त्री० योगिभास्मिन्कृत
सीताप्रकृतौ ॥
मायासुतः । पुं० बुद्धे ॥ मायायाः
सुतः ॥
मायिकः । पुं० मायाकारे ॥ माया-
स्त्यस्य । ब्रीह्यादिपाठाट्ठन् ॥
न० मायाफले ॥ चि० मृपात्मके ॥
मायी । पुं० मायाकारे । धूर्ते । जालि
के ॥ मायाविनि । मायाशक्तिम-
ति० महेश्वरे । मायायाः प्रकृते
नियामके ॥ मायानुप्रकृतिविद्या-
भ्यायिनन्तुमहेश्वरम् । समाय्यस्य
जतीत्याहुः श्वेताश्वतरशाखिनः ॥
मायाश्रयः अस्मिन्वाश्रयः । ब्री
ह्यादिपाठादिनिः ॥
मायुः । पुं० पित्ते ॥ मिनोति० प्र-

मारणम् ।

क्षिपतिदेहेज्जघ्नाणम् । डुमिज्प्र-
क्षेपणे । कृवापाजिमौल्यण् ॥
मायुराजः । पुं० कुबेरात्मजे । वणं
कवी ॥
मायूरम् । न० मयूरसमूहे । मयूराणां
समूहः । अनुदात्तादेरज् ॥ मयू-
रमांसे ॥ मयूरस्यावयवोविकारो-
वा । प्राणिरजतादिभ्योज् ॥ मायू-
रं पाचितं मांसं घृते चोपस्करान्विते ।
ईषज्जवणसंयुक्तं मरिचैलासमन्वित-
म् ॥ कषायमुष्णं मायूरं कफानिल-
हरं गुरु । वर्षाकालेन तत्संयुतं दुष्ट-
कीटादिभक्षणात् ॥
मायूरिकः । पुं० मयूरयाष्टिणिशाकु-
निके ॥ मयूरान्धन्तिपक्षिमत्स्यसृ-
गान्धन्तीतिठक् ॥
मायूरी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥
मारः । पुं० अनङ्गे । स्मरे ॥ मारय-
ति० विरहिणम् । पचाद्यच् ॥ मृ-
ती ॥ विघ्ने ॥ धत्तूरे ॥ मारणे ॥
म्रियतेऽनेन । मृड् ॥ करणे-
घञ् ॥
मारकः । पुं० मरके । उत्पत्तेः । प-
क्षिविशेषे । घातपक्षिणि । वाज०-
इ०भा० ॥ चि० मारणकर्त्तरि ॥
मारजित् । पुं० जिने । बुद्धे ॥ मारं-
क्वामंजयति । जि० । सत्सु द्विधिति
क्तिप् । तुक् ॥
मारणम् । न० प्रतिघातने । वधे ॥

मारी

अभिचारविशेषे ॥ प्राणिनां प्राणहर
णं मारणं समुदाहृतम् ॥ मृहिसा-
याम् । स्वार्थे ण्यन्तः । ल्युट् ॥
मारिः । स्त्री० मारयि ॥ वर्षे ॥ जन-
जये । मरके ॥
मारिचिकम् । त्रि० मरिचैः संस्कृ-
ते । संस्कृतमिति ठक् ॥
मारितः । त्रि० नष्टीकृते ॥ भस्मी-
कृते ॥
मारिव्यसनवारकः । पुं० राजपिंवि-
शेषे ॥
मारिपः । पुं० नाय्योक्ता० चार्थे । मा-
न्ये । श्रेष्ठे ॥ मर्षणात् ० सहना-
न्मरिपः । पृषोदरादिः ॥ मर्षा-
द० प्र० शाक्तविशेषे ॥ श्वेतरक्तप्रमे-
हेन द्विविधो मारिपः स्मृतः । मारि-
पोन्नधुरः जीतोद्विष्टोपित्तमुद-
रः । वातघ्ने मरकरोरक्तपित्तमुदि-
षमाग्निजित् ॥ रक्तसार्यो युरनाति-
समारोन्नधुरः सरः । शो ज्ञतः
कटुकः पाके लघुश्चोषणो रितः
। रक्तनाडाश्च यान्ये तज्जातीयाश्च
तद्वन्माः ॥
मारिया । स्त्री० दहन्त्यायास् । वा-
ह्यान् । प्रपित्तसंभावनीयास् ॥
मारी । स्त्री० चण्डायास् ॥ जनजये ॥
मारीनामनुपपद्मे कलोकधयष्टु
रुत्पातो विधिश्च देवताधिष्ठानः ।
साचदेवताप्रै तपतिनामप्रायश्चित्त-

मारुतात्मजः

चित् कार्यं करोति ॥ माहे श्रय्यां श-
'क्तौ
मारीचः । पुं० राजसविशेषे । ताड-
काराजसीपुत्रे । रावणानुचरे ॥
अथ सप्तसौताहरणकाले मायामृगरूपः
श्रीरामेण हतः ॥ ककोले ॥ याज-
कदिपे ॥ याजकद्विजद्विति च पाठः
॥ राज्ञो गजे ॥ कश्यपे ॥ मरीचैर-
पच्यम् । तस्यापत्त्यमित्यण् ० वृ-
तिकाशिका । वस्तुतस्तु ० वाह्यादि-
स्थेति ० इडाभाष्यम् । तथा च ०
मिदचीत्यात् परद्वितिसूत्रे भाष्यम् ।
मरीचिश्चोवाह्यादिषु पठ्यत इति ।
न० मरीचानां प्रमे ॥
मारीची । स्त्री० देवताविशेषे । माया-
देव्याम् । पीचिरघायाम् । त्रिमु-
खायाम् ॥
मारुण्डः । पुं० भुजङ्गाशब्दे । प-
थि । मर्गं ॥ गोमयमण्डले ॥
मारुतः । पुं० श्वसने । स्पृशं गे ।
वायौ । स्त्रियन्ते ऽदिगच्छन्ति न० विमा-
वा । रु ० । रुषीरितिः । मरु-
देव० प्रजापत्यण् ।
मारुतव्रतम् । न० राज्ञो व्रतविशे-
षे ॥ यथा । प्रविश्य सर्वभूतान् विधा-
चरति मारुतः । तथा चारैः प्रवे-
ष्टव्यं व्रतमेतद्विमारुतम् ॥
मारुतात्मजः । पुं० हनुमति ॥ मरु-
तस्य आत्मजः ॥

मार्कण्डेयः

मारुतापहः । पुं० वरुणवृक्षे ॥ त्रि०
वायुनाशके ॥

मारुताशनः । पुं० पवनाशने । सपे
॥ त्रि० वायुमात्रभक्षके ॥

मारुतिः । पुं० हनूमनि ॥ भीमसेने
॥ मारुतस्थापत्यम् । अतइञ् ॥

मार्कण्डः । पुं० मार्कण्डेयमुनी ॥
मृकण्डस्थापत्यम् । अण् ॥

मार्कण्डिका । स्त्री० लताविशेषे ।
मृदुरीचन्याम् । भुजिखण्डमा० इ०
भा० ॥ मार्कण्डिकाकुष्ठरीजद्वि
धः कायशोधिनी । विषदुर्गन्धका
क्षौगुल्मीदरविनाशिनी ॥

मार्कण्डी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ।
मार्कण्डीयम् । म० भूम्याहृत्ये ।
मन्त्रीपथे ॥

मार्कण्डेयः । पुं० मुनिविशेषे ॥ स
प्रकल्पावस्थोपयन्मुनिः । यथोक्त
म् । चतुर्दशेन्द्रावृत्तिश्रोत्रचण्डोदि
नमुच्यते । तावतीब्रह्मक्षीरात्रिः
साचत्राक्षीनिशान्दप ॥ कालरात्रि
यमाज्ञायावेदिपुपरिकीर्तिता ।
एवंसप्तकल्पक्षीवीमार्कण्डेयोल्लङ्घित
वाः ॥ इ० ब्र० धै० पु० ॥ मृक
ण्डस्थापत्यम् ॥ शुभादित्वाड्ड
म् । शुभादिपूकारान्नपाठे तु० ठे
क्षीपोबोधः । विभुजंजटिनंसीस्य
सुवर्णचिरजीविन्म् । मार्कण्डेयं न
रोभक्ता ॥ नयश्चचिरायुषम् ॥ न०

मार्गः

मधुसूक्तस्त्रीकात्मकेपुराणविशेषे
॥ यथा । चतुर्दशमहस्रक्षमस्यमा
द्यप्रकीर्तिस्तस्मै । तद्यायहसहस्रतु
मार्कण्डेयं महाहृतमितिदेवोभाग
धतम् ॥

मार्कवः । पुं० मृगराजि । भंगरा०
इ० भा० । मारयति । क्षिप् ।
मारि० किशगौकल्याणाशने० कूय
ते । कुङ्कुम्भे । मृदोरप ॥

मार्गः । पुं० दृष्टमर्गः । मार्गशीर्ष
मासे ॥ अन्वयार्गः । सौम्यार्गः ।
मृगशिरोनक्षत्रे ॥ पायो । मृदे ।
अपाने । कर्मात्सप्तमभवनः ।
गानप्रकारे । देशविशेषनैरपि च्ये ग
शास्त्रप्रतिपादिते सार्वत्रिकरागप्र
कारे ॥ अर्धमार्गः । अर्धमार्गपरि
णयथा । विश्वमार्गः । सार्वत्रिकदेश
मार्गस्तुतः कृतः । विमर्गस्तुतः
समर्गः । सोमामार्गदिगैवतु । य
नूपिदशभिर्लोकैः श्रीमार्गराजपथः
कृतः । नृपविषयमागामसंवा
धः सुवर्णः ॥ यन्मार्गपथवत्त्वा
दिनाम्नारव्यास्तुनिर्मिताः । वि
कराद्योपर्यव्यास्तु विकारायपर्यव
का ॥ मृद्वानययतुपादिसिपाद
सृष्ट्यन्तरम् । वृत्तीपादस्यवर्धपादः
प्राग्ध्वजः पादः । स्मृतः ॥ अन्
करः परीक्षारः पानमायः सम
न्ततः । प्रागट्कावेतुप्राग्वतीकत

मार्गशीर्षः

व्याअन्यथानहि ॥ इतिदेवीपुराणे
त्रैलोक्याभ्युदयेगोपुरद्वार लक्षणा
ध्यायः ॥ मृगैर्युक्तापौर्णमासी
मार्गीः सोऽस्मिन्नस्ति । अण् ॥ मृज्य
त वितृणीक्रियते पादैः । मृजृशु
हो । मार्ग्यते वा । मृगअन्वेषणे
। घञ् ॥ मार्गोऽहिजाङ्गलानूपीट
विक्रविषयभेदेनचिविधोच्चेयः ॥
सम्प्रदाये ॥ चि० मृगसम्बन्धि
नि ॥

मार्गिकः । पुं० आग्रहायणे ।

मार्गीणः । पुं० शरे । न० अन्वेष
णे । संबोधने । याज्यायाम् ।
याचने ॥ चि० अर्थिनि । याचके
॥ मार्गअन्वेषणे । बहुलमन्यवा
पीतियुच् ॥ मार्ग० ल्युट् ॥ मार्ग
यति । मार्ग्यते वा । ल्युः कृत्यल्युट्
इतिल्युङ्वा ॥

मार्गीणकः । पुं० याचके ॥

मार्गधेनुः । पुं०)

मार्गधेनुकम् । न०) योजनपरि
माणे ॥

मार्गीवः । निषादाद्ययोगव्याप्त्यपे
दाशापरनामनि ॥ निषादोमार्गं
सूतेदाशंनौकर्मजीधिनम् कैव-
र्त्तमिति यंप्राङ्पुरार्यावर्त्तनिवासि-
नः ॥

मार्गशिरः । पुं० मार्गमासी ॥

मार्गशीर्षः । पुं० सङ्घसि । मार्गे ।

मार्जनः

आग्रहायणिके । मंगसिर० इ०
भा० ॥ द्वादशमासानामध्ये० अ
भिनवशालिवास्तूकशाकादिशाली
० शीतातपश्चन्यत्वेनचसुखहेतु-
मार्गशीर्षोभगवद्भिभूतिः । मासा
नामार्गशीर्षोऽस्मिन्मितिभगवद्वचनात्
॥ अत्रजातस्यफलंयथा । यस्यप्रसू-
तिः खलुमार्गमासीतीर्थेप्रवासिसततं
मतिः स्यात् । परोपकारीधृतसा-
धुवृत्तिः सङ्गत्तियुक्तोत्तलनाभिला
षी । मृगशिरसायुक्तापौर्णमासी ।
मज्जत्रेणयुक्तः कालद्रव्यण् । ततो
ढीप् । मार्गशीर्षोपौर्णमासीत्यण्
॥ चि० मृगशिरसिजाते ॥ सम्भि-
वेलेत्यण् ॥

मार्गिकः । पुं० हरिणिके । मृग
हन्तरि मृगान्हन्ति । पश्चिमस्य
तिठक् ॥

मार्गीतः । चि० अन्वेषिते ॥ मार्ग्य
तेस्म । म० । क्तः ॥

मार्गीधोधी । स्त्री० दक्षिणमार्गेनक्षत्र
विशेषाणांसंज्ञाविशेषे ॥ यथा । अ
वधस्रधनिष्ठाचमार्गीति ॥

माज्जः । पुं० विष्णौ ॥ अङ्गादिनिर्म
लीकरणे । मार्जने । रजके ॥

माज्जनः । पुं० लोधवृक्षे । न० प्रो
ज्जनादिनाऽङ्गनिर्मलीकरणे । मा
र्ज्ये । माजना० इ० भा० ॥ ज्ञान
कालेशरीरमार्जनशुभाः यथा ।

माज्जार :

दीर्गम्य गौरवंकण्डूकच्छुमलमरो-
चकम् । स्वेदवीभन्पतांइन्तिशरी-
रपरिमर्शनमिति । देवोष्टमाजं
नफलयथा । देव्याष्टानुयः शुक्र-
सम्मार्जयतिनित्यशः । सभवेद्वलवा-
न्मौल्यसर्वसम्पत्ति युतः इति ॥
महिलानां ध्वननार्थं भस्ममृदिताम्भ-
सापुष्करलेपने ॥ माष्टिपनेन ।
मृजुशुभी । ल्युट् ॥

माज्जना । स्त्री० मलयापकर्षार्थं । मा-
ट्टी । मार्जने । माजना० इ० भा० ॥
॥ मार्जनम् । मृजु० । मृजुशुभी
चालङ्करणयोर्वा । चुरादि । ण्यास
श्रय्योयुच् ॥ मुरजध्वनी ॥

माज्जनी । स्त्री० सम्मार्जन्याम् । शो-
धन्याम् । सोहनी० इ० भा० ॥
माज्ज्यतेऽनया । मृजु० । करणे
ल्युट् । वृजिः । छोप् ॥

माज्जनीयः । वि० सहारे अवक-
रे ॥ माज्जितुंयोग्यः । अनीयर् ॥

माज्जारिः । पुं० खट्वाणि । रक्तचिच-
के ॥ चोत्ती । विडाले ॥ अस्म-
स्पर्गनेशोपायथा । अमोज्यभूति-
काशस्तमारजाराखुंश्चकुक्रुरान् ।
पतितापविडचण्डालमृतहारांश्च
मार्जित् । संस्पृश्यशुद्ध्यतेस्नाना
दुदकयायासशूकरी ॥ माष्टिमु-
खम् । मृजु० कञ्जिमृजिभ्यांचि-
दित्यारन् । मृजिर्ध्वजिः । पारि

माज्जालीयः

भाषिकमार्जारोयथा । दम्भार्थजप-
तेयश्चतप्यतेयजतेतथा । नरपथार्थं
मुद्युक्तोमार्जारः परिकीर्तितः ॥
माज्जारिकः । पुं० मयूरे । सिता-
ङ्गे ॥

माज्जारिकरणम् । न० रतवन्धान्तरे
यथा । प्रसारितेपाणिपादेगय्या-
श्चिंमुखीरमि । उन्नतायाः स्त्रियाः
कथ्यामाज्जारिकरणंविदुः ॥

माज्जारिकणिका । स्त्री० चामुण्डादि-
व्याम् । चर्म्ममुण्डायाम् ॥

माज्जारिकणी । स्त्री० चामुण्डायाम् ॥
माज्जारिगन्धा । स्त्री० मुद्गपण्योपनि-
षे ॥

माज्जारिगन्धिका । स्त्री० मुद्गपण्यां-
म् ॥

माज्जारिष्ठितिजः । वि० वैडालवृ-
के ॥

माज्जारी । स्त्री० माज्जिभिन्विताम् ॥
कस्तूर्याम् । जम्बुगन्धि-
याम् । गन्धवन्वितायाम् । गन्ध-
गोकुला० खाटाणी० इ० गौ० देशभा-
षा ॥

माज्जारीयः । पुं० माज्जनीये ॥

माज्जालः । पुं० मार्जारः ॥

माज्जालीयः । पुं० शूद्रे ॥ विडाले ॥
कायशोधनं ॥ माष्टि । मृजु० ।
स्थावतिमृजेरालच्वाल्जालीय-
चः इतिमृजेरालयच् ॥

माह्वः

माह्वितः । चि० कृतमाह्वने । मृ-
 खेः क्तः ॥
 माह्विता । स्त्री० रसालायाम् । शि-
 खरिण्याम् । चि० शोधिते ॥ मा-
 ह्व्यतेस्म । मृज्जुशीघालकारयोः ।
 क्तः । टाप् ॥
 माह्वण्डः । पुं० तरणौ । सूर्ये ॥
 मृताण्डेभवः । शकन्वादिः ॥
 क्रोडे । शूकरे ॥
 माह्वण्डवल्गुभा । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ।
 आदिष्वभक्तायाम् ॥
 माह्वण्डः । पुं० सूर्ये । मृताण्डेभ-
 वः । षण् ॥ क्रोडे । भूदारे ॥
 माह्विकः । पुं० शरावे ॥ चि० मृ-
 त्तिधारचिते । मृत्तिकायाविधारः ।
 तस्यविकारवृत्त्यण् ॥
 माह्विकम् । न० पत्तने ॥
 माह्विकः । चि० मौरजिके । मृदङ्ग-
 वादके । मृदङ्गवादनशिल्पमस्य
 । शिल्पमितिठक् । षण्० मृदङ्ग-
 वादने० प्रकृतत्वं चण् । मुख्याय
 वृत्तिस्त्वनभिधानात् ॥
 माह्वः । पुं० वणसङ्करजातिवि-
 शेषे ॥ न० मृदुतायाम् । परदुःख
 प्रदर्शनात्पीडबुद्धौ ॥ अक्रूरत्वे ।
 वृथापूर्वपक्षादिकारिष्वपिशिष्यादि
 षु० अप्रियभाषणादिव्यतिरेकेणवो
 धयितृत्वे । चित्ताकाठिन्ये । मृ-
 दोर्भावः । वृगन्तश्चेत्यण् ॥

मालकौशः

माह्विकम् । न० मधुनि । द्राक्षाम-
 'ये ॥ मृद्वीकाद्राक्षा० तस्याविकारः ।
 तस्यविकारवृत्त्यण् ॥ अनुदात्तादे-
 खेच्यञ्वा ।
 माह्वः । पुं० मारिषशाके ॥ नाभ्यो
 क्त्यापार्ये ॥ मर्षणात्सहनात्० मा-
 ह्वः ॥
 माह्विकाः । पुं० मारिषशाके ॥
 माह्विः । स्त्री० प्रोक्कनादिनाङ्गस्य-
 निर्मलीकृती । माह्वनायाम् ॥ मा-
 ह्वनम् । मृज्जुशुद्धौ । मृज्जुशीघाल-
 कारयोर्वा० चुरादिः । क्तिन् । रि-
 तुचेतिनैट् । षिलोपः ॥
 मालः । पुं० उन्नतभूतले० खेचे ।
 खञ्जजातिविशेषे ॥ यथा । मा-
 लाभिन्नाः किरातासु सर्वेपिम्बे-
 ष्वजातयः ॥ देशविशेषे ॥ सच०
 मेदिनीपुरप्रदेशे मालभूमित्वेनख्या-
 तः ॥ न० कपटे ॥ वने ॥ उन्नतभू-
 तले ॥ खेचे । माति । मामाने ।
 कच्चेन्द्रायवच्चविप्रकुत्रचुवन्नुरखुर
 भद्रोयभेरभेलशुक्रशुक्लगौरवन्ते रा-
 मालाः । इतिरन् । निपातमाह
 त्वम् ॥
 मालकः । पुं० निम्बवृक्षे । मलते
 । मलधारणे । खलु ॥ न० स्थल
 पद्मे ॥
 मालका । स्त्री० माल्ये ॥
 मालकौशः । पुं० कौशिके । रागवि

मालती

शेषे । अष्टागानसमयोराचिशे
षः ॥

मालचक्रकम् । न० सक्थ्य रूपव'सन्धौ
। मालाङ्गचाकि० इ० गौ० भा० ।
मालतिका । स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ यथा
। पादिगुरुः पुनरक्तगुरुर्यदिचान्त
रगाः सगणामुनिमामाः मालति
काकधिताविलसन्मलिभिर्बिंदित
श्रुतिभिः कृतमाना । गौडकुलै
कधुरत्वरदीनदयाकरसत्कविभिः
कृतगानाश्रयीयशवन्तनरेशनिशा
मपशामयमानवदानविधाना । मा
लार्थेवकः ॥

मालती । स्त्री० युवती ॥ काचमाख्या
म् ॥ विशल्यायाम् ॥ ज्योत्स्नाया
म् ॥ निशि ॥ नदीविशेषे ॥ जा
त्याम् । च'वेली० इ० प्रसिद्धायां
पुष्पलतायाम् ॥ वण'वृत्तान्तरे ॥
पादौचत्वारोऽस्यां कणां जायन्ते शेष
यक्षांरामहाराराजन्ते । रुद्रैर्व'णैः
पादेपादेविख्यातामालार्थे पावाणी
भूषाविख्याता ॥ यथा । पायान्मा
यामीमोलीनः कल्पान्ते प्रागादि
क्षीणौभर्तुः पाणिक्लौडे । व्याप्ता
म् भोधेस्तस्मिन्कालेलीलाभिः स
म्यक् सर्वौषध्योयत्पृष्ठेतिष्ठन् ॥
जगतीकन्दोर्भेदेपि ॥ तल्लक्षणं
यथा । भवतिनजावधमालतीजरी
॥ यथा । इहकक्षयाच्युतकेलिका

मालती

ननेमधुरसखीरभसारलीलपः ।
कुसुमकृतस्मितचारुविभ्रमामलिर
पिचुंबतिमालतीमुहुः ॥ मालति
काच्छन्दसि । मालच्छीलतति ।
कतिः सौचीवेडनाथ' । मूलवि
भुजादित्वात्कः । गौरादिः ॥
मालांतनीतिवा । तनु० । अन्येभ्यो
पीतिङः ॥

मालतीतीरजः । पुं० टड्डणे । सुहा
गा० इ० भा० ॥

मालतीतीरसम्भवम् । न० उक्तेतटड्ड
णे ॥

मालतीपञ्चिका । स्त्री० जातीपन्या
म् ॥

मालतीफलम् । न० जातीफले ॥

मालयः । पुं० चन्दनवृक्षे ॥ त्रि०
मलयसम्प्रभिति ॥ न० पद्मे ॥

मालवः । पुं० अवन्तिदेशे । माल
वा० इ० भा० ॥ अवन्तोतः पूर्व
भागे गोदावर्यास्तथोत्तरे । माल
वाख्योमञ्जदेशोधनधान्यपरायणः
॥ रागविशेषे ॥

मालविका । स्त्री० चिहृति ।

मालसी । स्त्री० केशपुष्टवृक्षे । माला
ख्याम् ॥ रागिणीविशेषे । मालव
रागस्यपत्न्याम् ॥ मतान्तरे यमेव
रागस्यभार्यायाम् ॥ अष्टागानसम
यो यथा । इन्द्रोत्थानात् समारभ्य
यावद्गर्गमहोत्सवम् । गेयाभवेद्

माला

धैर्निच्यंमालसीसामनोहरा ॥
अपिच । गाभ्यारोदीपिकाचैवक
क्याणीपूरीतया । अश्ववारीका
नडाचगौरीकेदारपाहिडा ॥ माध
वीमालसीनाटीभूपालीसिन्धुडात
या । सायान्हेरामिणीरेता : प्रगा
यन्तिचतुर्दश ॥

माला । स्त्री० सज्जिपुष्पादिशामनि ।
मल्ये ॥ मङ्गनिग्यस्तपुष्पादिदा
मनि ॥ श्रेण्याम् । पङ्क्तौ ॥ गला
भरणे ॥ पृक्तायाम् ॥ मल्यते ।
मलधारणे । घञ् । टाप् ॥ मां०
सङ्घीशोभावालाति । ला० । आ
तोनुपेतिकोवा ॥ यडा । माति ।
सामासौ । षट्च द्रायेत्यादिमा०
रन् । निपातनाल्लत्वम् ॥ मात्रा
वृत्तविशेष ॥ तल्लक्षणोद्गहरणे
यथा । द्विजवरनवगणमिहकृतद
नुरगणमपिकलय कसलमुखिभव
तिललितमपिकर्णवच्छेधे । अप
रदलगाथायामालावृत्तविचित्रं त
त् ॥ यथा । खरनखरमुखदलित
दितितनयकटिनहृदयसुधिरनिव
हभवद्भिनवमुखितमालसीहृन्वा
त् । भवद्भिनरसिंहोद्विपत्सु
महोपसङ्घातः ॥ लघ्वादिचिकाले
० । ५ ॥ पुं० जपसाधनभूतायाम्
। गुणनिकायाम् ॥ सार्धविधाय
या । मालातुविविधादेविबर्णाक्षपदं

मालादूर्वा

भेदतद्वतिमस्यसूक्तम् ॥

मालाकण्डः । पुं० अपामार्गे ॥
मालाकन्दः । पुं० कन्दविशेषे । आ
विलकन्दे । त्रिशिखदलायाम् ॥
मालाका । स्त्री० मालायाम् ॥
मालाकारः । पुं० वर्षसङ्हरजाति-
विशेषे । मालिके । वनार्धके । पु
ष्पालीविजि । माली० इ० भा० ।
यन्तुशूद्रायांविश्वकर्म्मणोकांतद्विति
त्र० वै० पु० ॥ तैलिकांकर्म्मकारा-
श्चमालाकारस्यसम्भारः । इ० परा-
शरपद्धतिः । मालांकरोति । छ्, कृ
ष् ० । कर्म्मण्य ण् ॥
मालायान्त्रिः । पुं० मालादूर्वायाम् ॥
मालातृणम् । न० भूस्तृणे ॥ अति-
च्छत्रतृणे ॥ मालाकाराणितृणानि ।
मालादीपकम् । न० अर्थालङ्कारविशे
षे ॥ तल्लक्षणादिकंयथा । मालादी
पकमालास्यद्योत्तरगुणावहम् । पू
र्वेणपूर्वपक्षस्तुतीत्तरमुत्तरं चेदुपक्रि
यते० तन्मालादीपकम् । यथा । स
ङ्ग्रामाङ्गणमागनेभभवतात्तापिस-
मारोपितेद्वाकर्ण्ययैनयेनसहसा
यद्यत्समासादितम् । कोदण्डे न
शराः शरैररिशिरस्तेनापिभूमण्ड
कम्तेनस्वभभतादकीर्तिरतुला-
कीर्त्यावलोक्ययम् ॥
मालादूर्वा । स्त्री० दूर्वाविशेषे । यन्त्रि
कायाम् । पर्ववत्स्याम् । गोठि-

मालिकी

यादृक्कृ०भा० ॥
 मालाधरः । पुं० वक्ष्यवृत्तविशेषे ॥
 द्विजवरमणान्वितोगजपतिः पुन-
 स्तूर्यवाम् ॥ करतलपरिस्फुरत्कन-
 ककुण्डलेनान्वितः । मुरपतिगुरु
 श्रियापरिगतः समन्तात्सखे ॥ जय
 तिभुविहत्तभूपतिरयन्तुमालाधरः
 ॥ यथा । क्वचिदपिषयस्ययासहविनी
 दम्भातन्वती ॥ कतिपयकथारसैर्न
 यतिवासरीयांरुजम् । सुभगतवका
 मिनीसमधिगम्यसायामिनी मनु
 भवतिभामिनी सदनपेदना मन्त
 तः ॥
 मालारिष्टा । स्त्री० पाच्याम् । मरकतप
 त्त्याम् । हरितलतायाम् ॥
 मालालिका । स्त्री० पृष्ठायाम् ॥
 मालाली । स्त्री० पृष्ठायाम् ॥
 मालिः । पुं० सुक्केशराक्षसपुत्रे ॥
 मालिकः । पुं० मालाकारे ॥ पञ्च
 विशेषे ॥ मालाशिल्पमस्य । शिल्प
 मितिठक् ॥ मालास्यास्तिवा । व्री
 द्यादिभ्यश्चेतिठक् ॥
 मालिका । स्त्री० सप्तलायाम् ॥ पुत्
 त्याम् ॥ ग्रीवालङ्करणे ॥ पुष्पमा
 ल्ये ॥ नदीविशेषे ॥ सुरायाम् ।
 मद्ये ॥ टाप् ॥
 मालिकी । स्त्री० मालिकयोषिति ।
 मालिन् ॥ इ० भा० ॥ टिड्ढेति
 ङीप् ॥

मालुधमी

माली । पुं० मालावति ॥ मालाख्यस्य
 । सुखादिषु ० मालार्चये ० इतिपाठा
 दिनिः ॥ व्रीद्धादित्त्वाद्वा ० इनिः
 । सतुचेपादन्यत्रापि ॥ सुक्केशराक्ष
 सपुत्रे ॥
 मालिनी । स्त्री० मातृकायाम् ॥ मा
 लिकयोषिति ॥ गौर्याम् । उमाया
 म् ॥ चम्पानगयांम् ॥ मन्दाकिन्या
 म् ॥ नदीविशेषे ॥ मालाअस्ति
 अस्याः अस्यांवा । व्रीद्धादित्त्वादि
 निः । ङीप् ॥ यद्वा । मलत्तै । मल
 धारणे । णिनिः । ङीप् ॥ अग्नि
 शिखायाम् ॥ दुरालभायाम् ॥ अ
 तिशक्करोष्कन्दो १५ भेदे ॥ यथा
 । ननमयययुते यं मालिनीभोगिलो
 कैः ॥ रुग्मसदृक्तचर्चापीतकौशे
 यवासारुचिरशिखिशिखगडावहध
 मित्तपाशा । अनृजुनिहितमंसेवश
 सुत्क्राणयन्तीधृतमधुरिपुलीलामालि
 नीपातुराधा ॥
 मालिन्यम् । न० मलिनत्वे ॥
 मालायः । त्रि० मालायाम्भवे ॥ वृद्धा
 च्छः ॥
 मालुः । स्त्री० पञ्चलतायाम् । पञ्च
 वल्ख्याम् ॥ नार्याम् ॥
 मालुधानः । पुं० मातुलाह्वे । चित्रसर्पे
 ॥ मालुरोषधी ० तत्रधानमस्य ॥ म
 हापद्मे ॥
 मालुधानी । स्त्री० लतान्तरे ॥

माल्यवान्

मालूकः । पुं० कृष्णार्जके ॥

मालूर : । पुं० शाण्डिल्यवृत्ते । श्री
फले । विल्वे । वेल० इ० भा० ॥

मांलक्ष्मीपरिषालुनाति । लूज्ज्द
ने । बाहुलकाद्रक् ॥ कपित्थव
ज्ज ॥

मालीया । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

माल्यम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ माला
यांसाधुमाल्यं पुष्पमिति विवरणम्
यथा । यथाचाल्यं नमाल्यं नवासि
तं तिलसर्षपम् । नमुञ्चति स्वकंगन्धं
तद्वत्सूक्ष्मस्य दर्शनम् ॥ पुष्पमाला
याम् ॥ मूर्द्ध्नि न्यस्तपुष्पदीपमनि ॥
केशकलापाद्वह्निर्माल्यधारणनिषे
धो यथा । न विगर्ह्य कथां कुर्याद्वह्नि
र्माल्यं न धारयेत् । गवाञ्चयानं पृष्ठे
न सवर्धयेद्विगर्हितम् ॥ रत्नमयस्र
ज्जि ॥ मालामाचै ॥ मल्यले । मल
धारणे ऋहलोग्यत् ॥ यदा । मा
लैव । चतुर्वर्णादिच्चात्प्यञ् ।

माल्यपुष्प : । पुं० शशहर्त्रे ॥

मातृपुष्पिका । स्त्री० शणपुष्पा
स् ;

माल्यवान् । पुं० पर्वतशिखरे । मेरु
तः प्राच्यामानीलनिषधं यास्योत्त
रायते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णं केतु
मालितावृत्तवर्षयोर्मर्यादाद्वौ ॥ मा
ल्याकारतास्यास्तिमतुप् ॥ राक्षस
संभेदे ॥

माष :

माङ्गलः । पुं० लिटात्तीवरक्कन्यायामु
त्यन्ने० सङ्करजातो ॥

मातृवी । स्त्री० मल्लयात्रायाम् ॥

माशब्दकः । त्रि० प्रतिषेद्धरि । नि
षेधके ॥ माशब्दः इति यच्चाहसः
। तदाहेति माशब्दादिभ्य उपसङ्ख्या
नमिति ठक् ॥

माषः । पुं० ब्रीहिप्रभेदे । कुरुविन्दे
। धान्यबीरे । वृषाकरे । मांसले
। बलाढ्ये । पित्त्ये । भोजने । मा
ह० उडद० इ० भा० ॥ माषस्य फ
लं माषः । अवयवेष्वप्राण्योषधिबृत्ते
भ्यद्बल्यम् । तस्य फलपाकशुषामिति
लुपि० युक्तवद्भावः ॥ माषोगुरुः
खादुपाकः स्निग्धोरुच्योऽनिलाप
हः । उष्णः सन्तर्पणो वल्यः शुक्र
लोष्ठं हणः परः ॥ भिन्नमूत्रमक्ष
स्तन्यमेदः पित्तकफप्रदः । गुदकी
लादिर्दितश्वासपक्तिशूलानि नाशये
त् ॥ कफपित्तकरामाषाः कफपि
त्तकरं दधि । कफपित्तकरामत्स्या
वृन्नाकं कफपित्तकृत् ॥ मूलकं माषसूपे
नमधुना च न भक्षयेत् ॥ रूप्यपरिमाण
विशेषे ॥ द्वेकृणाले समधृते विज्ञे
योरूप्यमाषकः ॥ परिमाणविशेषे
। माषके ॥ सचमागधमाने मुश्रुतम
ते ५ गुञ्जाचरकमते ६ ८ गुञ्जाप
रिमाणम् । कालिङ्गमाने मुश्रुतम
ते ५ ७ ८ गुञ्जापरिमाणम् । वै

माषवटी

द्यकान्तरे १० गुञ्जापरिमाणम् ।
 यथा । गुञ्जाभिर्दशभिर्माषैः । शाणो
 माषचतुष्टयमिति वैद्यकपरिभाषा
 । मासादिति भाषा ॥ ज्यातिः स्मृ-
 तिमते १२ गुञ्जापरिमाणम् । य-
 था । पलन्तुलौकिकैर्मर्माः साष्ट-
 रक्तदिमाषकम् । तोलकचितयं
 चैयं न्योतिर्ज्ञैः स्मृतिसम्मतमि-
 त्तिथ्यादितत्त्वधृतवचनेन पलमष्ट-
 रक्तिकाधिकमाषद्वयाधिकतोलकच-
 यम् । एतेन माषकपरिमाणं द्वादश-
 रक्तिकं भवति ॥ मूर्खे ॥ त्वग्दोष-
 भेदे । मस्मादिति भाषा ॥

माषकः । पुं० पञ्चरक्तिकपरिमाणे
 ॥ गुञ्जाः पञ्चाद्यमाषकद्वयमरः
 ॥ दशार्द्धगुञ्जप्रवदन्ति माषं माषाह्व-
 यैः षोडशभिश्च कर्षमितिलीलाव-
 तीच ॥ षड्भिस्तुरक्तिकाभिः स्थान्
 माषकोऽहेमधान्यकौ । माषोगुञ्जा-
 भिरष्टाभिः सप्तभिर्वा भवेत्तुल्यचिदि-
 ति भावप्रकाशः ॥

माषपर्णी । स्त्री० महासहायाम् । ह-
 यपुष्कौषधी । काम्योज्याम् । वन-
 माषे । माषाणीति० गी० दे० मा०
 ॥ माषपर्णी हि मातृक्ता रूक्षा शुक्रव-
 सासकृत् । मधुरा ग्राहणी शोषावात-
 पित्तज्वरासृजित् ॥

माषवर्द्धकः । पुं० स्वर्णकारि ॥

माषवटी स्त्री० वटिकाविशेषे । उ

मा :

डदी० वडी० इ० भा० ॥ माषा-
 णांपिष्टिकाहिङ्गुलबणार्द्रकमंस्तु-
 ता । तथा विरचिता वस्त्रे वटिकासा-
 धुशोषिताः ॥ तलितास्तप्ततैलेता-
 अथवासुप्रलेहिताः । वटकस्य गुणै-
 र्युक्ता ज्ञातव्या रुचिदा भृशम् ॥

माषणः । अ० प्रतिमाषम्० इत्य-
 र्थे ॥

माषादः । पुं० कच्छपे ॥ त्रि० माष-
 भक्षके ॥

माषादिः । पुं० शमीधान्यगणे । मा-
 पद्यादिर्यस्य गणविशेषस्य सः । मा-
 षो मुद्गो राजमाषः कुलत्यश्चणकस्ति-
 लः । काकाण्डश्चैव रद्वति शमीधा-
 न्यगणः स्मृतः ॥

माषीणम् । न० माषचे चै । माष्ये ॥
 माषाणां भवनं चे चम् । विभाषा
 तिलमाषो माभङ्गाणुभ्यद्वैतिपक्षे ख-
 ज् ॥

माषे गडरी । स्त्री० इगडरे० इन्दरे०
 सोफ० इति हिमपर्वतप्रसिद्धे खाद्य-
 द्रव्ये ॥

माष्यम् । न० माषीणे । माषचे-
 चै ॥ माषाणां भवनं चे चम् । वि-
 भाषा तिलमाषेति पक्षे यत् । माषे-
 भ्यो हितं वा । खलयवमाषेत्यादिना-
 यत् ॥

माः । पुं० चन्द्रे ॥ मासे ॥ मिमीते
 आनन्दमिति माः । बाहुलकात्क्वे

मासतमः

बलादप्यसिः ॥

मासः । पुं० आमे । वर्षांश्चै । शुक्लकृ
ष्णपक्षद्वयात्मकेकाले ॥ मासोद्विषि
धः शुक्लादिः कृष्णादिश्च । तत्र
चैवशुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्याप
र्यन्तंशुक्लादिः । कृष्णपक्षप्रतिपद
मारभ्यपूर्णिमापर्यन्तं कृष्णादिः ॥
मासश्चन्द्रस्तस्यायम् । अण् । सौरा
दिषु । यथा । मासश्चतुर्विधः प्रो
क्तः सावनादिप्रभेदतः । त्रिंशदि
नात्मकस्तत्रसावनः परिकीर्तितः
॥ एकस्मात्सङ्क्रमादासङ्क्रान्तिः
सौरोभिधीयते । शुक्लपक्षादिकृष्णा
न्तस्थान्द्रः स्यादन्यथापिवा ॥ सर्वं
नक्षत्रभुक्त्या तुमासश्चोमास उच्यते ॥
तत्र । आर्द्धकैपितृकृत्यचमासश्चा
न्द्रमसः स्मृतः । विवाहादौ स्मृतः सौ
रोयज्ञादौ सावनोमतद्वृत्तिविधेकः ॥
मस्यते परिमयीत चन्द्रवृद्धिचयाभ्यां
यः । मसीपरिणामे । कर्मणि घञ् ॥
मासजातः । चि० जननादूर्ध्वयस्मा
सोगतस्तत्र ॥ तत्रैवव्यवहारात् । मा
सोजातस्ययस्यसः । काकाः परि
माणमेतिसमासः ॥
मासज्ञः । पुं० दात्यङ् ॥ चि० मास
विदि ॥
मासतमः । पुं० मासस्यपूरणे ॥
निच्यंशतादीतिडटस्तमडागमः ।
अतएवज्ञापकाट् डट् ॥

मासम्

मासनम् । न० सोमराज्याम् ॥

मासमानः । पुं० वत्सरे ॥ न० मास
परिमाणे ॥

मासरः । पुं० निखावे । भक्तसमुद्भवे
मण्डे । माण्ड० पौच० दू० भा० ॥
मास्यते । मसीपरिणामे० ग्यन्तः
। बाहुलकादरम् ॥ यडा । मा०
श्रीः सरस्यच । सृ० । पुंसौति
थः ।

मासवर्तिका स्त्री० सप्तपौषद्विवि
शेषे ॥मासान्तः । पुं० अमावास्यायाम् ॥
संक्रान्तिदिने ॥

मासिकम् । न० अन्वाहार्ये । दर्शश्चा
ह्ने ॥ पितृणां मासिकं श्राद्धमन्वाहार्यं
विदुर्वुधाः । तच्चामिषेणकर्त्तव्यं
प्रशस्तेनप्रयत्नतः ॥ मासेभवम् ।
कालाट्ठञ् ॥ प्रेतस्य० संवत्सरा
भ्यन्तरे० प्रतिमासंमृताहेक्रियमा
णेश्राद्धे ॥ मासोदेवताऽस्तुवा । का
लेभ्योभववत् ॥ ऋणे ॥ मासेदेयं ।
देयमृणे । ठक् ॥ त्रि० माससम्ब
न्धिनि । मासेननिवृत्तम् । ठञ्
॥ मासेभवंवा ॥

मासुरी । स्त्री० श्मश्रौ ॥

मासूरः । त्रि० मसूरविकृतौ ॥ मसूर
स्यावयवीविकारोवा । विल्लाद्यण् ॥

मासम् । अ० अलम् । वारणे ॥ माच
स्मच । अनयोः समाहारः ॥

माहिषम्

माहाकुलः । चि० महाकुलीने ॥ महाकुलस्थापत्यम् । महाकुलादण्-
खभाषितेष्वञ् ॥

माहाकुलीनः । चि० महाकुले ॥ महाकुलस्थापत्यम् । महाकुलादि-
तिपक्षेखञ् ॥

महाजनिकः । चि० महाजनायहि-
ते ॥ महाज्ञासीजनश्च । महाजना
दृञ् ॥ बहुव्रीहस्तु । महाजनीयः ।
माहात्म्यम् । न० महात्मत्वे ॥ प्र-
भावे । महात्मनोभावः । प्यञ् ॥
अनतिशयैश्वर्यं । विश्वसृष्ट्यादिक
तृत्त्वं प्यविकारित्वे । शुभाशुभक
र्मकारयितृत्वे प्यवैषम्ये । बन्धमो
क्षादिफलदातृत्वे प्यसङ्गौदासी
न्ये ॥

माहाराजिकः । पुं० गणदेवताभेदे ॥
महाराजोदेवतैषाम् । महाराजप्रो
ष्ठपदादृत्तिति० ठञ् ॥ महाराजो
भक्तिरस्यवा । महाराजादृञ् ॥

माहाव्रती । स्त्री० पाशुपतव्रतसम्बन्-
धिन्यांपठती ॥

माहिनम् । न० राज्ये ॥ मद्यतेऽस्मि-
न् । मह० महैरिणश्चेतीनण् ॥
चि० महनीये ॥

माहिरः । पुं० देवराजे । इन्द्रे ॥

माहिषम् । न० महिष्याधर्मः । अणम्
हिष्यादिभ्यः ॥ चि० महिषसम्ब-
न्धिनि ॥ महिषोपजीविनि । महि

माहिन्द्रः

प्याः ० महिषस्यवा० इदम् । अ
ण् ॥

माहिषमस्तकः । पुं० शालिप्रभेदे ॥

माहिषिकः । पुं० महिषजीवने ॥ म
हिषीपती । व्यभिचारिण्यमुरक्तप-
ती ॥ यथा । महिषीत्युच्यतेनारो
याचस्याद्व्यभिचारिणी । तांदुष्टा-
क्कामयतियः सवैमाहिषिकः स्मृ-
तः ॥ भगदारोपार्जितस्त्रीधनोप-
जीविनि ॥ यथा । महिषीत्युच्यते
भार्याभगेनोपार्जितधनम् । उपजी-
वतियस्तस्याः सवैमाहिषिकः स्मृ-
तवृत्तिः ॥

माहिष्यती । स्त्री० शिशुपासनगर्या-
म् ॥

माहिष्यः । पुं० वर्षसङ्हरजातिविशे-
षे । वैश्यायांचत्रियादुत्पन्ने ॥ नक्ष-
त्रजीवनं नृत्त्यगीतेसंस्थस्यरक्षणम् ।
माहिष्याणांशुभावृत्तिः प्रोक्ताचो-
शनसाम्प्रत्यम् ॥

माहिन्द्रः । पुं० शुभदण्डविशेषे ॥ र-
व्यादिवारिषुवायुवरुणयममहिन्द्रा-
णामेकैकदण्डाभवन्ति तच्चवरुणम
हिन्द्रयोर्दण्डौशुभौ । वायुयमयोर्द-
ण्डावशुभौ ॥ यथा । स्यात्तंवावय-
मासूर्यमावावयकत्तानिधौ । वय-
मावाकुलेष्टं यामावावयसुधांशुजे ॥
गुरीवावयमाचैव० मावावयतथाम्-
गौ । सूर्यपुत्रे यमावावयटीयुग्मंशु

माहेश्वरी

भाशुभम् ॥ माहेंद्रे विजयोनिच्य-
वारुणे च धनागमः । धायौ च भ्रम-
ते निच्यं यमेपिमरणं ध्रुवम् ॥ त्रि०
महेंद्रसम्बन्धिनि ॥

माहेंद्री । स्त्री० गवि ॥ शच्याम् ॥ अ
मरावच्याम् ॥

माहियः । त्रि० मद्याअपत्ये ॥

माहियी । स्त्री० गवि । सौरभेय्याम् ॥
मद्याः । गोस्रापत्यम् । स्त्रीभ्योठ
क् ॥ मद्यते पूज्यते । मह० पुं० सी-
ति० खनोघचेति बाधः । महाया-
अपत्यम् । ठक्० इति स्वामी ॥

माहेशी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ यथा ।
महादेवात्ममुत्पन्नामहङ्गिः प्रेक्ष्य-
तेयतः । माहेश्वर्यातिनुर्यस्यामाहे
शीतेन सा स्मृता ॥ (*) ॥

माहेश्वरः । त्रि० कौलिके । जीवन्मु-
क्ते । यथा । धनैर्माहेश्वरैः स्वार्थं
प्रत्यभिज्ञानशालिभिः । स्वपरि-
ज्ञानमार्चणजीवन्मुक्ताभवन्ति हि ॥
अस्माकमानदितमानसानां माहेश्व-
राणां दिवस्त्राः प्रयान्त्विति च ॥
महेश्वरसम्बन्धिनि ॥ तस्येदमित्य-
ण् । न० उपपुराणविशेषे ॥

माहेश्वरपदम् । न० तीर्थविशेषे ॥

माहेश्वरी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ माह-
भेदे । यवतिक्तायाम् ॥ त्रिणौ ॥
यथा कौर्म ४ ५ ध्याये । अयं नारा-
यणो गौरीजगन्मातासनातनः । वि

मित्रः

भज्यसंस्थितो देवः स्वात्मानं बहु-
धेश्वरः ॥ न मे विदुः परंतत्त्वं दे-
वाद्यानमहर्षयः । एको हं देवदेवा
त्माभवानीविष्णुरेव चेत्यादिवचना
त् । शिवशक्त्याम् ॥ महेश्वरस्येय-
म् । अण् । डीप् ॥ तीर्थविशे-
षे ॥

मितः । त्रि० ज्ञाते ॥ निश्चिते ॥
परिक्रिन्ने ॥ मीयते स्म । मा० माङ्-
मेङ् प्रणिदानेवा । क्तः । द्यतिस्य
तीतीकारान्तादेशः ॥ (*) ॥

मितङ्गमः । पुं० दन्तावले । हस्तिनि ॥
मितङ्गच्छति । गम्भृ० । गमेः सुपिवा-
च्यइति खच् । खितिमुम् ॥ स्त्री०
टाप् ॥ त्रि० परिमितगामिनि ॥
मितद्रुः । पुं० समुद्रे ॥ मितद्रवति
। द्रु० । हरिमितयोर्द्रुवइति कुः ॥

मितम्पचः । त्रि० किम्पचाने ॥
कृपणे ॥ दुर्गते ॥ मितम्पचति ।
मितनखे च तिमितोपपदात्पचेः
कर्त्तरि खश् । मुम् ॥

मिताशनः । त्रि० युक्ताहारः । परि-
मितभोजिनि ॥ मितमशनं यस्य
सः ॥

मितिः । स्त्री० ऐयत्ये । अवच्छेदे ॥
माने ॥ विज्ञाने ॥ मानम् । मा-
ङ् । क्तिन् । द्यतिस्यतीतीच्च-
म् ॥

मित्रः । पुं० द्युमणौ । सूर्ये ॥ न०

मित्र :

सुहृदि । सख्यौ । मीत० इ० भा०
 ॥ यथा । सार्थः प्रवसतोऽभिचंभा
 र्यामित्रं गृहे सतः । आतुरस्यभिष
 ङ्मित्रं दानं मित्रं मरिष्यतः ॥ इ
 ति । अपि च । सन्त्यागः सहनो बन्धुः
 सदैवानुगतः सुहृत् । एकक्रियो
 भवेन्मित्रं समप्राणः सखा भवेत् ॥
 इति भेदस्त्वविवक्षितः ॥ स्नेहो नो
 पकर्त्तरि । प्रीतिकारके ॥ तच्चतु
 र्विधं यथा । सहार्थो भजमानश्च
 सहजः कृत्स्नमस्त्येति भेदात् ॥
 न कश्चित्कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् क
 स्यचद्रिपुः । कारणादेव जायन्ते
 मित्राणि रिपवस्तथा ॥ साश्रूयान
 मदं कुर्यात्समुखी तृष्णा योज्झितः
 । तन्मित्रं यस्य विश्वासः पुरुषः
 सजितेन्द्रियः ॥ सर्वथा सुकरं मि
 त्रं दुष्करं परिपालनम् । अनित्यत्वा
 द्धिचित्तानां प्रीतिरल्पे पि भिद्यते ॥
 शत्रोः परस्मिन् । स्वदेशाऽव्यवहित
 राजात् परस्मिन् ॥ विषयानन्तरो
 राजांश्च मित्रं मतः परमित्य
 मरोक्तेः ॥ हिरण्यभूमिसम्प्राप्
 त्यापार्थिवोनतयैधते । यथा मि
 त्रं भ्रुवं लब्ध्वा कृपमप्यायति क्षमम् ।
 धर्मं च कृतञ्चतुष्टयप्रकृतिमेव च ।
 अनुरक्तं स्थिरारम्भं लघुमित्रं प्रशस्य
 ते ॥ मेद्यति । त्रिमिदं स्नेहं
 अमिचिमिदिशसिभ्यः क्वचिद्वतिक

मित्रावरुणीयम्

चः । यद्वा । मितात्त्रायते ।
 वैङ्पालने । सुपौतिकः ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ अनुराधानक्षत्रे ॥
 सर्वभूतात्मकेतातजगन्नार्थे जगन्म
 ये । परमात्मनि गोविन्दे मित्रामि
 त्रकथाकुतः ।
 मित्रद्रोही । त्रि० नरकाधिकारिविशे
 षे । मित्रद्रुहि ॥ यथा । मित्रद्रोही
 कृतघ्नश्च यच्च विश्वासघातकाः । ते
 नरानरकं यान्तियाञ्चन्द्रदिवाकरा
 वितिससे मिरोपाख्यानम् ॥
 मित्रधृक् । पुं० मित्रद्रोहिणि । मित्र
 स्थापकारके ॥ मित्रं द्रुह्यति । द्रुहः
 सत्सूहिषंति क्विप् ॥
 मित्रयुः । पुं० लोकयात्राभिज्ञे ॥
 । त्रि० मित्रवत्सले । क्याङ्कन्दसी
 च्युः ॥ यद्वा मित्रं याति । या०
 । मृगयादित्वात्कुः ॥
 मित्रयुजम् । न० मैलेयिकायाम् । सु
 हृत्संग्रामे ।
 मित्रलब्धिः । स्त्री०)
 मित्रलाभः । पुं०) सुहृत्प्राप्ते ॥
 मित्रवत्सलः । त्रि० मित्रप्रिये । मित्र
 यो ॥ मित्रवत्सलं यस्य सः ॥
 मित्रा । स्त्री० सुमित्रायाम् । शत्रुघ्न
 मातरि ॥
 मित्रावरुणीयम् । न० मित्रावरुणस्य कृ
 त्विग्विशेषस्य कर्मभावयोः ॥ हो
 वाभ्यश्छुः ॥

मिथो

मिथः । अ० अन्योन्यस्मिन् । सहार्थे ॥
रहोर्थे ॥ मेथति । मेथुसङ्गमे । अमु
न् । पृषोदरादित्त्व १३३ स्तः ॥

मिथिः । पुं० मिमिराजपुत्रे । जन
के ॥

मिथिला । स्त्री० जनकपुर्याम् ॥ विदे
हायाम् ॥ देशविशेषे । तैरभुक्ते
। तिरुचित् । इ० भा० प्र० ॥ यथा
। गरुडकीतीरमारभ्यचम्पारय्यान्त
कंशिवे । विदेशभूः समाख्याता
तैरभुक्ताभिधः सतु ॥ मथ्यंतेरिप
वोऽत्र । मथं विलोडने । मिथिका
दयस्ते तीलच् । अकारश्च त्वं निपा
तनात् ॥

मिथु । अ० हावित्यर्थे ॥

मिथुनम् । न० स्त्रीपुंसयोर्युग्मे । इ
नृद्वे । युगले ॥ जुगल० जोडी० इ०
भा० ॥ द्वयोः ॥ सुरते । इन्द्रज
निते सुखे ॥ तृतीयराशौ । मिथु
ने ॥ मिथुनलग्नजस्यफलं यथा । मि
थुनोदयसञ्जातोमानीस्वजनवत्सलः
। त्यागीभोगीधनीकामीदीर्घसूचो
रिमहान् । मेथति । मिथुसङ्गमेच
। क्षुधिपिशिमिथिभ्यः किदित्युन
न् । उपमर्गविशिष्टेधातो । सम्ब
न्धे ॥

मिथुनाधिपः । पुं० बुधयुक्ते ॥

मिथो । अ० रहसि । सहार्थे । अन्यो
न्यस्मिन् ॥ मेथति । मेथु० । बाहु

मिथ्यादृष्टिः

लकादोः । पृषोदरादिस्वाङ्गः ॥
मिथ्या । अ० अमृते । वितथे । प्रा
गभावयुतत्वे सत्यचिन्तारचनात्
मिथ्यात्वमिति मिथ्यालक्षणम् ॥
बदसङ्गासमानं तन्मिथ्यास्वप्नगजा
दिवदितिव ॥ स्त्री० अधर्मपत्
न्याम् ॥ यथा । अधर्मपत्नीमिथ्या
सासर्वधूर्त्तैश्चपूजिता । यथाविना
जगत्सर्वमुच्छिन्नं विधिनिर्मितम् ॥
मिथ्ययाविनाघूर्त्तं समुदाय रूपमु
च्छिन्नं भवति । मिथ्याभाषणा
भावेधूर्त्तत्वस्याभावात् इत्यर्थः ।
सत्ये चादर्शनायाचने तायांस्म
त्पुरुषिणी । अर्थावयवरूपाश्च
हापरेचैवसंघृता ॥ कलौ महाप्रग
ल्भाच्चसर्वत्रव्यापिकाबलात् । कप
टे न समं भ्रात्राभ्रमर्त्य वगृहेगृहेति
॥ मथते । मये० । अघ्न्यादित्त्वा
त्साधुः ॥

मिथ्याचारः । त्रि० पापाचारे ॥ अ
त्वशुभाभावेनफलायोग्यत्वात् ॥
मिथ्याज्ञानम् । न० भेदासहपूर्वकै
अम्यस्यान्यात्मतादभावे ।

मिथ्यादर्शनम् । न० शास्त्रोपपत्तिवा
द्ये हेतदर्शने ।

मिथ्यादृष्टिः । स्त्री० कर्मफलापवाहक
ज्ञाने । नास्तिकतायाम् । मिथ्ये
त्यपङ्गवे । तद्विषयिणीदृष्टिज्ञान
म् । असत्यदर्शने ॥

मिथ्योत्तरम्

मिथ्याध्यवसितिः । स्त्री० मिथ्याध्यवसाये ॥

मिथ्यानिरसनम् । न० अर्थे ॥

मिथ्याप्रयुक्तः । वि० यदर्थप्रतिपादनायप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरंस्वरवर्णदोषात्प्रतिपादयति । शब्दे ॥

मिथ्याभियोगः । पुं० अभ्याख्याने । शतमेधारयसौख्यादिमिथ्योद्भावनरूपे० मिथ्यापवादे० मिथ्याचासाभियोगश्च ॥

मिथ्याभिज्ञसनम् । न० अभिज्ञापे । स्वर्णंस्तेयंत्वयाकृतमिथ्यादिमिथ्यास्तयादिसाधनरूपे मिथ्यारोपवाक्ये ॥ अभिज्ञंसेर्भावंल्यट् ॥

मिथ्याभिज्ञापः । पुं० मिथ्यापवादे ॥ यथा । शुक्लपक्षेचतुर्थ्यान्तुसिंहेचन्द्रस्यदर्शनम् । मिथ्याभिज्ञापं कुरुतेनपश्येत्तत्रतंततः ॥

मिथ्यामतिः । स्त्री० भ्रातृ० । भ्रमे ॥ मिथ्याचासौमतिश्च ॥

मिथ्याविनीतः । वि० कपटेनविनयिनि ॥

मिथ्यासाक्षी । वि० कूटसाक्षिणि ॥ तस्यज्ञानप्रकारमाहयाज्ञवल्क्यः । उक्तेपिसाक्षिभिः साक्ष्येयद्यन्मेगुणवत्तमाः । द्विगुणावान्यथात्रयुः कूटाः स्त्रीः पूर्वसाक्षिणः ॥

मिथ्योत्तरम् । न० चतुर्वीतरान्तर्गतोत्तरविशेषे ॥ तत्रचर्चयथा । अभि

मिथिनः

युक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्यादपञ्चबम् । मिथ्यातत्तुविजानीयादुत्तरं व्यवहारतः ॥ तच्चतुर्विधंयथा । मिथ्यैतन्नाभिजानामि ममतत्तन्नसंनिधिः । अजातशत्रुस्मितत्काले । इतिमिथ्याचतुर्विधम् । इतिव्यवहारतत्त्वं ॥

मिथ्योपलब्धिः । स्त्री० मायागत्यर्बनगरादिज्ञाने ॥ मिथ्याचासावुपलब्धिश्च ॥

मिथ्यम् । न० चिन्ताभिसङ्क्षेपे ॥ आलस्ये ॥ विस्ते ॥ निद्रायाम् ॥

मिथिमः । वि० सामुनासिकवाग्बिशिष्टे । गुणगुणा० इ० भा० । खोना० इ० गौ० दे० भा० । मीमणा इ० पर्वतीयभाषा ॥ अस्यनिदानन्तु । आबुध्यवायुः सकफोधमनीः शब्दवाहिनौः । नरान्करोत्यक्रियकान्मूकामिथिमनगद्गदान् ।

मिमङ्क्षुः । वि० मङ्क्षुमिच्छौ ॥ मर्जः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

मिमन्थिषुः । वि० मथितुमिच्छौ ॥ मथेः सन्नन्तादुः ॥

मिमानः । वि० मानङ्कुर्वाणे ॥ माङ्गोलटः ग्रामजादेशः । ग्रावि तिङ्भिर्भाविः ॥

मिमिणः । वि०)

मिमिनः । वि०) मिमिने ॥

मिश्रज :

मिलितः । त्रि० सङ्गते । युक्ते ॥ मि
श्रिते ॥ श्लिष्टे । सम्बन्धविशिष्टे ॥
मिलसंश्लेषे । कर्त्तरिक्तः ॥

मिश्रिः । स्त्री० जटामांस्याम् ॥ मधु
रिकायाम् । धानसौफ० इ० भा०
॥ मिश्रति । मिश्र० । इन् ।

मिश्री । स्त्री० जटामांस्याम् ॥ मधुरा
याम् ॥ धानसौफइतिभाषा ॥ मि
श्रति । मिश्र० इत् । क्तादकारा
दितिङ्ङीष् ॥

मिश्रः । पुं० गजजातिविशेषे । य
था । भद्रोमन्द्रोमृगोमिश्रश्चतुर्भाग
जजातयः ॥ न० विशेषनक्षत्रसं
ज्ञायाम् ॥ यथा । हिदैवाकृत्तिका
चैवमिश्रंसाधारणंबुधः । एषुमि
श्राणिकार्याणिषष्ठोत्सर्गादिकंतथा
५ चाणक्यमूलके ॥ मिश्रफले ॥
त्रि० आर्य्ये । श्लिष्टे ॥ संयुक्ते ।
सम्पृक्ते । मिश्रिते ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । अच् ॥

मिश्रकम् । न० तीर्थविशेषे । देवो
द्याने ॥ औषरलवणे ॥

मिश्रकावणम् । न० इन्द्रस्योद्याने ।
नन्दनवने ॥ मिश्रकाणांवनम् ।
वनगिर्यीः संज्ञायांकोटरकिंशुलु
कादौनामितिदीर्घः । वनंपुरगा
मिश्रकामिद्रकासारिकाकोटराग्रंभ्य
इतिगणत्वम् ॥

मिश्रजः । पुं० अश्वतरे । खेस

मिश्रशकुनम्.

रे ॥

मिश्रणम् । न० एकत्रीकरणे । संयो
जने ॥ मिश्र० । ल्युट् ॥

मिश्रपुष्पा । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मिश्रफलम् । न० इष्टानिष्टसंयुक्तेमा
नुष्यलक्षणे पापपुण्ययुगलस्यफले ॥
मिश्रश्चतत्फलश्च ।

मिश्रवर्णम् । न० कृष्णागुरुणि ॥ त्रि०
नामावर्णयुक्ते ॥

मिश्रवर्षफला । स्त्री० वात्ताक्याम् ॥

मिश्रशकुनम् । न० शुभाशुभयोः सू
चकेनिमित्ते ॥ यथा । वदन्तिवामं
रुदितंप्रशस्तमदृष्टदेहोयदिरोदिता
स्यात्निन्दन्त्यवामंपथिसर्वकामान्
शुभंविधत्ते रुदितंरजन्यामृच्युः
सुतःनांरुदितेनपृष्ठे जाभाभवेत्तत्र
निवर्त्तनेन । मृच्युस्तथाग्रेरुदितेन
गन्तुः सिद्धिंविधत्ते रुदितंरिपूणा-
म् ॥ उग्रंभवेद्रोदनमप्रभागेभयंभवे
हङ्गिविभागभूते । नैऋत्यकोणेर-
णमार्गंरोधोवायव्यकोणेरुदितंस-
मृष्टौ ॥ पृष्ठांशयोर्दक्षिणवामयोश्च-
सिद्धिः सदातोरणरोदनेन । शुभो
पिसम्यग्यदिरोदनार्थोज्ञातोविभा-
व्यः सपुनस्तथापि ॥ यद्बालकेनो-
क्तमनूदितेनतत्स्यादसत्त्वंनयुगा-
न्तरेपि । क्षुतंनकार्य्येक्षचिदेवशस्तं
गवांक्षुतम्प्राणहरंमतन्तु ॥ निषेधम-
येऽक्षिणिदक्षिणेचधनक्षबंदक्षिण-

मिश्रेया

कर्णदेशे । तत्पृष्ठभागेकुरुतेऽरिष्ठ-
 द्विचतुतं कृत्वा श्रुभमादधाति ॥
 भोगायवामश्रवणस्यपृष्ठे कर्णे च
 वामेकथितं जयाय । सर्वार्थलाभा-
 यचवामनेत्रे जातं चतुर्थात्क्रमतोऽ-
 ष्ठधैव ॥ क्रमान्निषेधंगमनस्यविघ्नं-
 कालं समृद्धिचतुस्यरोगम् । करो-
 ति रोगक्षयमर्थलाभं दीप्तादिद्विचतु-
 तमुद्गतं सत् ॥ औषधेषां हनारोहे वि-
 वादेशयनेऽशने । विद्यारम्भे बीज-
 वायेक्षुतं सप्तसुभनम् ॥

मिश्रशब्दः । पुं० अश्वतरे ॥

मिश्रा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ भृ-
 गौमिश्रभेसाभवे देवमिश्रापशूनां सु-
 खं तत्र विद्वद्भिरुक्तम् ॥

मिश्रिका । स्त्री० मिश्रायाम् ॥ मिश्रै-
 व स्वार्थकः ॥

मिश्रितः । त्रि० गौरविते ॥ मिलिते
 । युक्ते ॥ (५) ॥ ॥

मिश्रिता । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ।
 मिश्रायाम् ॥ मिश्रिता चैव विज्ञेया
 मिश्रितचैस्तु सङ्क्रमे ॥

मिश्रेया । स्त्री० मधुरिकायाम् । सौ-
 फ० धनसौ० फ० धनसावा० इ० भा० ॥
 शतपुण्यायाम् । तालपण्याम् । व-
 नजायाम् । अवाक्पुण्याम् । सं-
 हितपुष्पिकायाम् । सलुफा० इ०-
 गौ० इ० भा० ॥ मिश्रेया तद्गुणाप्रो-
 क्तविशेषाद्योनिशूलनुत् । अग्निमा

मिष्टान्नम्

न्यहरीहृद्यावडविट्क्रमिश्रकृत् ॥
 रूक्षोष्णापाचनीकासवमिश्रे पानि-
 लान् हरेत् ॥ तद्गुणा० मधुरिका-
 पर्यायशतपुण्यागुणा ॥ मिश्रयति ।
 मिश्र० । अच् । ईयते । ईड्० ।
 पचाद्यच् । मिश्राचासावेयाच ।
 शकन्ध्वादिः ॥

मिषः । पुं० स्पृष्टने ॥ म० व्याजे ॥

मिषति । मिष० । कः ॥

मिषन् । त्रि० पश्यति ॥

मिषिः । स्त्री० मधुरिकायाम् ॥ शत-
 पुण्यायाम् । जटामांस्याम् ॥

मिषिका । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

मिषी । स्त्री० मिश्याम् ॥

मिष्टः । पुं० मधुररसे ॥ नूतनसर्ष-
 पशक्वन्मौदनं पिच्छिलानि च दधी-
 नि । अल्पव्यये मुन्दरिग्रास्यजनो-
 मिष्टमश्नाति ॥ त्रि० मधुररसवि-
 शिष्टे ॥

मिष्टनिम्बुकम् । न० मीठा० नीम्बू०
 इति प्रसिद्धे फले । मिष्टनिम्बुफलं
 स्वादुगुरुमारुतपित्तनुत । गरारग-
 विषध्वंसिकफोत्क्लेशि च रक्तहृत् ।
 शीपारुचितषाच्छर्दिहरं वल्यञ्च वृंह-
 णम् ॥

मिष्टान्नम् । न० मधुरद्रव्ये ॥ मिष्टान्न-
 पानदाताय सततं श्रद्धयान्वितः । दे-
 वपूजापरो निश्चयं न प्रेतो जायते मृ-
 तः ॥

मीन :

मिसि : । स्त्री० मधुरायाम् ॥ जटा-
मांश्याम् ॥ शतपुष्पायाम् ॥ अज-
मोदायाम् ॥ मस्यति । मसीपरि-
णामे । सर्वधातुभ्यदन् । बाहुलका-
दतः स्थानेद् ॥ उशीर्याम् ॥
मिसी । स्त्री० मिसी । तपस्विन्याम् ।
जटामांश्याम् ॥ मस्यति । मसो० ।
इन् । कृदिकारादिति ङीष् । पृ-
षादरादिः ॥
मिहिका । स्त्री० अवश्याये । नीहारे ।
तुषारे । मेहति । मिहसेचने । कु-
न् शिल्पिसंज्ञयोरितिकुन् ॥
मिहिरः । पुं० विकर्त्तने । अर्के । मा-
र्त्तगडे । सूर्ये ॥ मेघे ॥ बुद्धे ॥ मे-
हति । मिह० । इपिमदिमुदिखि-
दीतिकिरच् ॥ वायी ॥ इन्द्रे ॥
मिहिराणः । पुं० जगद्योनौ । शि-
वे ॥
मोठः । चि० मूचिते ॥ मिह्यतेस्म ।
मिह० । क्तः ॥ सित्ते ॥
मोठष्टमः । पुं० शिवे ॥
मौढान् । पुं० शिवे ॥ मौढांसौ० मी-
ढांसः इत्यादि ॥
मीतः । चि० कृते ॥ मीयतेस्म । मी-
अहिंसायाम् । गत्यर्थेति कर्त्तरि क-
र्त्तृणिवाक्तः ॥
मीनः । पुं० मत्स्ये ॥ राशिविशेषे
। अन्त्यर्भ । अत्रात्तस्य फलं यथा
। मीनलर्गं समुत्पन्नो रत्नकाञ्चन

मीना

पूरितः । अल्परोमामहाप्राज्ञोदी-
र्घकालपरीक्षकः । मीमाति० मी-
यते वा । मञ्० फेनमीनाविति
निपातितः ॥ भगवतो विष्णोः
प्रथमावतारे ॥ प्रकृतिविष्णुरूपाच्च
पुरुषश्च महेश्वरः । एवं प्रकृतिभे-
देनर्भे दास्तु प्रकृतेर्दश ॥ कृष्णरूपा
कालिकास्याद्रामरूपाचतारिणी ।
वगलाकूर्ममूर्त्तिः स्यान्मीनोधूमा
वती भवेत् । किन्नमस्त नृमिहः
स्याद्वराहश्चैव भैरवी । सुन्दरीजा
मदग्न्यः स्याद्वामनो भुवनेश्वरी ॥
कमलावौ हररूपास्यान्मातङ्गीकल्कि
रूपिणी । स्वयं भगवती काली कृष्ण
स्तु भगवान् स्वयम् ॥ स्वयं भगवान्
कृष्णः श्वालीरूपो भवद्भजे ॥
मीनकेतनः । पुं० प्रद्युम्ने । कन्दर्पे ॥
मीनशब्दोजलचरोपलक्षणार्थः ॥
मीनोमकरः । केतलं ध्वजायस्य सः ॥
मीनगोधिका । स्त्री० जलाशये ॥
मीनघाती । पुं० वके ॥ चि० मत्स्यघा-
तके ॥
मीननेत्रा । स्त्री० गण्डदूर्वायाम् ॥
मीनरः । पुं० जलरूपे । मकरे ।
अतिदंष्ट्रके ॥
मीनरंकः । पुं० पक्षिविशेषे । मत्स्या-
शने ॥
मीना । स्त्री० उषाकन्यायाम् । कश्य-
पस्य भार्यायाम् ॥

मीमांसा

मीमांसी । स्त्री० देशविशिष्टे ॥ तत्स्थान-
 ने । चिदम्बरे । हाहास्ये । मध्या-
 न्यायाम् । मच्छेद्यो० इ० भा० ॥
 गण्डदूर्शयाम् ॥ कुबेरकन्यायाम् ॥
 मीमांसी । स्त्री० शर्करायां ।
 मीमांसीधः । पुं० दृष्टस्त्वतो ॥
 मीमांसीशः पुं० । दर्शनात् । व्यञ्जनप्र-
 भेदे । सात्वतो न यज्ञनेषु जने ॥
 मीमांसकः । पुं० सिद्धातिनि । पु-
 र्वोत्तरमीमांसाशास्त्राभिज्ञे । मी-
 मांसामधीतेवेतिश । क्रमादिभ्यो
 वन् ॥ पूर्वमीमांसानूकृताजैमि-
 निः । वृत्तिकर्ताकुमारभट्टः । भा-
 ष्यकर्ताशबरस्वामी । प्रभाकरः कु-
 मारभट्टयच्छात्रः । स एव गुरुत्वेन
 भवति । तन्मतं गुरुमतम् । तच्छि-
 ष्याः प्रभाकराः ॥ उत्तरमीमांसा
 सूत्रकर्ताविद्व्यासः । तेषां भाष्यक-
 र्ताङ्गराचार्यः । बार्त्तिककर्त्तासु-
 रेश्वराचार्यः ॥ मीमांसकोजैमिनी
 येवेदानीं ब्रह्मवादिनि । वैशेषिके
 स्यादीलङ्घ्यः सौगतः शून्यवादि-
 नि ॥ नैयायिकस्वाचक्षपादः स्था-
 त्स्थानादिकचार्हतः । चार्वाकलो-
 कायतिकौसल्यार्त्तसाङ्ख्यकापि-
 लो ॥
 मीमांसा । स्त्री० वैदविचारणे ॥ वि-
 चारणायाम् ॥ साहिधा० पूर्वमीमां-
 सा० उत्तरमीमांसाचेतिवेदात् । त-

मीमांसा

अपूर्वमीमांसाहादशा । ध्यायात्मि-
 का० जैमिनिप्रणीतायज्ञादिकर्मकां
 उतिरूपिका । अस्यावन्तर्गतानि-
 लोकव्यवहारनियमार्थमनुयाच्यव-
 स्त्वादिभिर्वर्द्धनिधर्मांशान्मात्राणि कृ-
 तानि ॥ उत्तरमीमांसातु चतुरध्या-
 यात्मिकावेदव्यासप्रणीता० ब्रह्मनि-
 रूपिकावेदांतशास्त्रत्वेन परिमिता ॥
 धर्मप्रमायमाणे हि वेदेन करणात्मना
 इति कर्मव्यताभावं मीमांसापूरयि-
 ष्यति । प्रमाणादयः प्रमाणात्ताहा-
 दशपदायोः क्रमाद्वाद्दशानामध्या-
 यानां विषयाः । यथा । धर्मीयाद्-
 शलध्यायव्यत्यास्तयन्तर्गतैः । प्र-
 माणाभेदे प्रपञ्चप्रयुक्तिकर्मसंज्ञकाः ।
 अपि कारोतिदेशश्च सामान्यनविशि-
 षतः । लङ्घ्यादष्टतत्त्वचुप्रमत्तस्यो-
 दितः क्रमात् ॥ हादशाध्यायोपेत-
 स्थानास्त्वयधर्मो विषयः । प्रमाणाद्
 ध्यायानां विषयाः तत्र प्रथमाध्या-
 ये विध्यर्थाद्वादि रूपं धर्मप्रमाणं निरू-
 पितम् । १ । द्वितीयेवागदानादिक-
 र्त्तमेतः । तृतीये प्रयाजानां दर्शपू-
 र्णमासार्थत्वेन तच्छि पञ्चम् । चतुर्थे गो-
 दोहनस्य पुरुषार्थत्वे प्रयुक्त्यनुष्ठानं न-
 तु कल्प्यं त्वप्रयुक्त्यर्थं वमादयः । पञ्च-
 मिह न निवृत्तिविधेयत्वादयः । षष्ठे
 शर्तु रधिकारोन्मात्वादिरित्यादयः ।
 सप्तमोऽमानमितरश्च नैवेद्यादिप्र-

मीलनम्

त्यक्तवचनेनामिहोत्रादिनाम्नानु-
मितवचनेनचसामान्यतीतिदेशः ।
षष्ठमेसौर्यश्चरुं निर्वपेदित्यत्रनिवा-
पस्तद्धितेनदेवतानिर्देशः । एकदै-
वतत्त्वमौषधस्तत्त्वमित्यादिलि-
ङ्गे नाम्नेयपुत्राजितिकर्तव्यताना-
न्यस्येत्येवमादिर्विशेषतोतिदेशः ।
नवमेप्रकृत्याजयेजुष्टं निर्वपामीति
पठितेनमन्त्रेन प्रकृतौसौर्यचरावग्नि-
पदपरिष्कारेन सूर्यपदप्रक्षेपेनसूर्याय
जुष्टंनिर्वपेदितिमादिहः ।
दशमेकपादकपाप्रस्थावघात-
स्थवितुः प्रथममेवेलोपद्वये
वमिति । एकादशेवहनामा-
ग्न्यानांनानासंस्तदनुष्ठितेन
प्रयत्नेनलोपकार इत्यादित-
न्त्रम् । येषधामस्यपुरुषका-
रावन्तुः सप्रयाजाद्यह्नपञ्चहपु-
रोडाभ्यामकारद्वयादप्रसङ्गः ॥
विष्णुः शस्त्रं द्रष्टव्यः ॥

मौमांशः । त्रि० विचार्य ।
मौरः । पुं० समुद्रे पानीये । सौ-
मनि ॥ पर्वतैकभागे ॥ मिनोति ।
उ, मिञ् प्रक्षेपणे । शुसिचिमीनां-
दीर्घश्चेतिक्लृप्त् । क्लृप्त्जातिभे-
दे ॥ यथा । पञ्चखानाः सप्तमीरा-
नवशाहामहाबलाः ॥

मीलनम् । न० यक्षभिरावरणे ॥ अ-
लङ्कारविशेषः । मीलनं वस्तुनायत्र

मीवा

० ॥ अलङ्कारनिगूहनम् ॥

मीलितः । त्रि० अप्रफुल्ले । सङ्कुचि-
ते ॥ निद्राणे मुद्रिते ॥ न० अल-
ङ्कारविशेषः ॥ यथा । समेनलक्ष्मणा
वस्तुवस्तुनायन्निगूह्यते । निजनाग-
न्तुनावापितन्यालितमितिस्मृतम् ॥
सहजमागन्तुकत्वात्किमपिसाधारणं
यत्तत्तत्तत्तद्विरक्तिकिञ्चित्केनचिह्न-
स्तुस्थित्येववर्णीयस्तथातिराधीय-
तेतन्मिलितमितिद्विधास्मरन्ति । क्र-
मेणोदाहरणम् । अप्राकृततरलेष्टौ
अधुरवक्रवर्णागिरोविलासभरमन्य-
रागतिरतीवकान्तमुखम् । इति-
स्तुरितमङ्गकेष्टुगृहणः स्वतो-
लीलयातदवनमदोदयः । कृतपदा-
पिसंलक्ष्यते । अवष्टक्यारलतादि-
कमङ्गलिङ्गस्याभाविकंसाधारण-
सुमदोदयेनतत्राप्येतददर्शनात् ॥
केवन्दरामुनिवसन्तिमदाहिमाद्रे-
स्त्वत्पातशङ्कितधियोविवशाद्विष-
स्तः । अप्यङ्गमुत्पलकमुद्धतांसक-
न्यतेषामहोततभियानवधीष्यभि-
क्षः ॥ अवतुसामर्थ्यादवसित-
शैत्यस्यागन्तुकत्वात्तत्प्रभवयोरपि-
कम्पपूलकयोस्ताद्रूप्यम् । समानता
भयेष्वपितयोरुपलक्षितत्वात्

मीवा । पुं० वायी ॥ उदरक्रमौ । मी-
यते । मीज् हिंसायाम् । शिवयज्ञ-
जिज्ञासीवाय्वामीवाः । ० इतिवद

मुकुरः

मौनिपातितः ॥

मौवरः । चि० हिंसे ॥ मौनाति ।
मीज्० । छिस्वरकृत्स्नरेत्यादिना
प्वरच् ॥

मुः । पुं० वधने ॥ मरिगे ॥

मुकुः । पुं० मुक्ती ॥

मुकुटम् । न० शिरोभूषणे । किरी
ट ॥ मङ्कतेऽनेनवा । मकिमण्डने ।
वाङ्गुलकादुटप्रत्ययोधातोरतउश्च ॥

मुकुटी । स्त्री० अङ्गुलिनीटने ।

मुकुटं श्वरी । स्त्री० माकोटस्थान
स्थायादिव्याम् ॥

मुकुन्दः । पुं० षिणी । गरुडध्वजं ॥

मुकुमव्ययं ज्ञान्त्यनिर्वाणमोज्जवाच
कम् । तद्वदातिचकोदयोमुकुन्द

स्तनकीर्त्तितः इ० ब्र० वै० पु०

निधिप्रभेदे ॥ रजविशेष ॥ पार

दे ॥ कुन्दुरी ॥ मुक्तिददाति ।

आतोजुपेतिक्कः । पृषोदरादिः ॥

मुकुन्दकः । पुं० षष्ठिकव्रीही ॥ षष्ठि

कः शतपुष्पप्रमोदकमुकुन्दकौ ।

महाषष्ठिकद्रव्याद्याः षष्ठिकाः

समुदाहृताः ॥

मुकुन्दः । पुं० कुन्दुरी ॥

मुकुम् । अ० निर्वाणे । भक्तिरसे
प्रेम्णि ॥

मुकुरः । पुं० आदर्शः । दर्पणे ॥

वङ्गुलद्रुमे ॥ कुलाक्षदण्डे ॥ कीरके

मुञ्चतिज्योतिः । मुञ्च० । बाहु

मुक्तः

लकादुरच् ॥ यद्वा । मङ्कते मकि

० । मकुरदुर्दुरावित्युरच्० नलो
पश्च । बाहुलकात्पक्षिधातोरुपधा
याउकारश्च ॥

मुकुलः । पुं० न० ईषदिकासोन्मुख
कलिकायाम् । कुड्मले । मुञ्चति
कलिकात्त्वम् । मुञ्चलूमोक्षणे
वाङ्गुलकादुलक् । आत्मनि । शरी
रे ॥

मुकुलितः । चि० निमीलिते

मुकुलकः । पुं० दन्तिवृक्षे । निकु
म्भे । मङ्कते । मकि० । पिच्छादि
त्वादुलच् । स्वार्थेकन् । आगम
शासनस्थानित्यत्वाद्गुणम् । पृषो
दरादिः ॥

मुक्तः । चि० मोचिते ॥ उत्सृष्टे ।

त्यक्ते व्यपगतपाशे । मुक्तमो

हादिवन्धने । अमक्तोऽदुषश्चमुक्तः

॥ निवृत्ताविद्ये । कर्त्तृत्वभोक्तृ

त्वाद्यध्यासगुण्य । कल्पितवियदादि

प्रपञ्चनिरासाधिष्ठाने ॥ अस्यलक्षण

मपियथा । कपालवृक्षमूलानिकुचे

लमसहायता । समताचैवसर्वस्मि

न्नेतन्मुक्तलक्षणम् ॥ अस्यनम

स्काराभावेऽभगवत्पूज्यपादैर्दर्शि

तोयथा । नामादिभ्यः परेभूम्नि

स्वाराज्ये चेतस्थितोऽद्वये । प्रणमे

त्कन्तदात्मज्ञानकार्यकमंयात

देतिविहायनामरूपाणि नित्ये ब्रह्म

मुक्ताकलापः

विनिश्चयैः । परिनिश्चिततत्त्वोयः
 समुक्तः कर्मबन्धनात् ॥ नमुक्तिर्क
 पनाहोमादुपवासशतैरपि । ब्रह्म
 वाहमितिज्ञात्वा मुक्ती भवति देहभू
 त् ॥ आत्मासाक्षीविभुः पूर्णः
 सत्योऽहैतः परात्परः । देहस्थो
 पिनदेहस्थोऽर्ज्ञात्वा वै मुक्तिभाग्भवे
 त् । बालक्रोडनवत्सर्वरूपनामादि
 कल्पनम् । बिहाय ब्रह्मभिष्ठोयः स
 मुक्तीनात्रसंशयइति श्रीमहानिर्वाण
 तन्त्रे कुलार्णवमर्तौ चतुर्दशोऽध्यासः
 । मुच्यते स्म । मुच्लु० । त्तः ॥
 मुक्तकष्टुकः । पुं० निमुक्ती । अचिर
 त्यक्तनिर्मोक्तसर्पे ॥ मुक्तः कष्टुकी
 येन ॥
 मुक्तचक्षुः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० मुक्त
 नेत्रे ॥
 मुक्तबन्धनः । त्रि० त्यक्ताभिमाने ॥
 त्यक्तपाशे ॥ मुक्तबन्धनयेन यस्य
 वा ॥
 मुक्तरसा । स्त्री० राज्ञायाम् ॥ त्रि०
 त्यक्तरसे ॥
 मुक्तसङ्गः । त्रि० त्यक्तफलाभिसम्बो
 मुक्तस्वापः । त्रि० त्यक्तनिद्रे ॥
 मुक्ता । स्त्री० मौक्तिके । इन्दुरत्ने ।
 शौक्तिके । मोती० इ० भा० प्र०
 रत्ने मुच्यते स्म । मुच्लु० । त्तः
 ॥ व्यपगतपाशायां ॥ पुं० शल्याम् ॥
 मुक्ताकलापः । पुं० मुक्ताहारे ॥

मुक्ताफलम्

मुक्तागारम् । न० शुक्तागारम् । मुक्ताया
 अगारम् ।
 मुक्तागारा । स्त्री० पुं० शल्याम् ॥ मुक्तं
 त्यक्तमगारं ययासा ।
 मुक्तापुष्पः । पुं० कुन्दवर्षे ॥ मुक्ते
 वपुष्पाय्यस्य ॥
 मुक्ताप्रसूः । स्त्री० शुक्ती । मुक्तायाः
 प्रसूः ॥
 मुक्ताप्रालम्बः । पुं० मुक्ताहारे ॥
 मुक्ताफलम् । न० घनसारे । कर्पूरे ॥
 लवलीफले ॥ मौक्तिके ॥ गवेन्द्रकी
 मूलपराङ्मत्स्याहिशुक्त्युद्भववेष
 जानि । मुक्ताफलानि प्रथितानि लो
 केतेषां नुशुक्त्युद्भवमेव भूरि ॥ विशेषो
 न्यत्र गरुडपुराणादौ द्रष्टव्यः । अथ
 वाराह्युक्तं लक्षणादिकं यथा । द्विपभुज
 गशुक्तिशङ्काभवेणुतिमिसूकरप्रसूता
 नि । मुक्ताफलानि तेषां बहुसाधुच
 शुक्तिर्जभवति ॥ सिंहलकपारलौकि
 कसौराष्ट्रिकताम्रपर्णिपारशवाः ।
 कौवेर्यपाण्ड्याभाटकहैमकडल्याकरा
 स्वष्टौ ॥ बहुसंस्थानाः क्षिग्धाहं
 साभाः सिंहलाकराः स्यूलाः ।
 ईषत्ताम्राः श्वेतास्तमोवियुक्ताश्च
 ताम्राख्याः ॥ कृष्णाः श्वेताः
 पीताः सशर्कराः पारलौकिकावि
 षमाः । नख्युक्तानां च ल्यानप्रमीत
 निभाश्च सौराष्ट्राः ॥ ज्योतिष्मन्तः
 शुभाशुरवोऽतिमहागुणाश्च पारशवाः

मुक्ताफलम्

। लघुजर्जरदधिनिभं हृदि स्थितं
मपि हैमम् । त्रिषमं कृष्णं तल्लघु
कीर्त्यै प्रमाणतैजोवत् । निम्बफल
त्रिपुटधान्यकधूर्गाः स्युः पाण्डुरा वा
टभवाः ॥ ६ ॥ एतेषां विशेषमाह ।
अतमीकुसुमश्यामवैष्णवमैन्द्रशशाङ्क
संकाशम् । हरिताकनिभं वारुणम
सितं यमदैवतं भवति ॥ परिणतिदा
हिमगुटिकागुञ्जाताम्रस्रवायुदैवत्य
म् । निहूमानलकमलप्रभस्रविस्त्रे
यमाग्नेयम् ॥ ८ ॥ एतेषां मूल्यपरि
ज्ञानार्थमाह । माषकचतुष्टयधृतस्यै
कस्य शताहतास्त्रिपञ्चाशत् । कार्पा
पणानि गदितामूल्यं तैजोगुणयुतस्य
॥ माषकदलहान्यातोडात्रिंशद्विंश
तिस्रयोदशच । अष्टौ शतानि च शतत्र
यं त्रिपञ्चाशता सहितम् ॥ पञ्चत्रिंश
कृतमिति चत्वारः कृष्णालानवति
मूल्याः । सार्द्धास्त्रिंशो गुञ्जाः सप्त
तिमूल्या वृतरूपम् ॥ गुञ्जात्रयस्य मू
ल्यं पञ्चाशद्रूपका गुणयुतस्य । रूपक
पञ्चत्रिंशत्त्रयस्य गुञ्जार्धहीनम् ॥ १२
अन्यन्मूल्यपरिज्ञानमाह । पक्षदश
भागी धरणं तद्यदि मुक्तास्त्रयोदशसरू
पाः । त्रिंशतीसपञ्चविंशारूपकस
ङ्ख्याकृतं मूल्यम् । षोडशकस्य द्वि
शतीविंशतिरूपस्य सप्ततिः सश
ता ॥ यः पञ्चविंशतिधृतस्तस्य शतं
त्रिंशता सहितम् ॥ त्रिंशतिसप्त

मुक्ताफलम्

तिमूल्यं चत्वारिंशकृतार्द्धमूल्यं च
। षष्टिः पञ्चोनावाधरणं पञ्चाष्ट
कं मूल्यम् ॥ मुक्ताशोच्या त्रिंशकृत
स्य सापञ्चरूपकनिहीना । द्वित्रिच
तुषश्च शताहदशषट्पञ्चकचित्तय
म् ॥ १६ ॥ अथ त्रयोदशाद्यानां ध
रणाणां संचार्यमाह । पिक्कापि
स्वार्थाङ्गसिक्का त्रयोदशाद्याना
म् । संचाः परतो निगराद्युणां
स्वाशीतिपूर्वेषाम् ॥ १७ ॥ एता
द्याकरस्यानेव्यवहारार्थं मुपयुज्यन्ते
॥ अथ तरेषां मूल्यपरिज्ञानार्थमाह
। एतद्गुणयुक्तानां धरणधृतानां प्रकी
र्तितं मूल्यम् । परिकल्प्यमन्तरा
लेहीनगुणानां लयः कार्यः ॥
कृष्णाश्चेतकपीतकताम्राणामीषद
पिचविषमाणाम् । त्वं शोनं विषक
पीतयोश्च षट्भागदलहीनम् ॥ १८
॥ गजमुक्ताफललक्षणमाह । ऐरा
वतकुलजानां पुष्पश्रवणेन्दुसूर्यदि
वसेषु । ये चोत्तरायणभवा गृहणे क
न्द्वाश्च भद्रे भाः ॥ तेषां किल जा
यन्ते मुक्ताः कुम्भेषु सरदकीशेषु ।
वह्वोष्ठहत्प्रमाणा बहुसंस्थानाः
प्रभायुक्ताः ॥ नैषामर्घः कार्यो न
च वै धोऽतीवताः प्रभायुक्ताः ।
सुतविजयारोग्यकरा महापवित्रा
धृताराज्ञां ॥ २ ॥ अथ वाराहति
मिजयोर्लक्षणम् ॥ दंष्ट्रामूलं शशि

मुक्ताफलम्

कान्तिसप्रभं बहुगुणसुवाराहम् ।
 तिमिजमख्याचिनिभं हृत्पवित्रं
 विजयदक्ष ॥ २३ ॥ मेघसम्भूतस्य
 मुक्ताफलस्य लक्षणम् ॥ वर्षीपले व
 जातं वायुस्कन्धाच्च सप्तमादभष्टम् ।
 विजयते किल खाददेवैसाडित्प्रभं
 मेघसम्भूतम् ॥ २४ ॥ अपिच ।
 तच्च कवासु ककुलजाः कामगमा
 ये च पन्नगास्तेषाम् । किमधानील
 यतयो भवन्ति मुक्ताः फलस्थान्ते ॥
 यस्ते ऽनिप्रदेशे रजतमये भावने
 स्थिते जयदि । वर्षति देवो ऽकस्मा
 तज्जं यं नागसम्भूतं ॥ अपहरति
 विषम नक्ष्त्रं प्रयति शत्रून् यशो वि
 काशयति । भोजङ्गं जूपतीनां धृत
 मक्ततापी जयदक्ष ॥ २७ ॥ विष्णुश्च
 ह्योद्भवः प्रलयमाह । कर्पूरस्फटि
 कनिभः । पटं विषमं च विष्णुजं जं य
 म् । शङ्खो ऽवशश्चिनिभं हृत्तं भाजि
 त्पुनरुच्यते ॥ २८ ॥ एतेषां पर
 भाषाज्ञानार्थमाह । शङ्खतिमिविषु
 वारणवराहमुजगाभजान्वये ध्यान
 । अमितगुणत्वाच्चैषामर्घः शा
 स्त्रे न निर्दिष्टः ॥ २९ ॥ एतेषां प्र
 बंसार्थमाह । एतानि सर्वाणि महा
 गुणानि मुतार्थं तीभाग्ययशस्कराणि
 । कक्कोकहृत्पवित्रपाणिं वानां मुक्ता
 फलानोप्सितकामदानि ॥ ३० ॥
 मुक्तारचितानामाभरणानां संचा

मुक्तामोदकः

प्राच । सुरभूषणलतानां सहस्रम
 द्योत्तरं चतुर्दशम् । इन्द्रकंदो ना
 चाविजयच्छन्दसदर्शन ॥ शतमह
 युतं हारीदेवच्छन्दो ह्यशीतिरेकयु
 ता । अष्टाष्टोकोर्द्धहारीरश्मिकलाप
 च नवपटकाः । द्वाविंशता तु गु
 ष्ठीविंशत्या कीर्त्तिता ह्यंगुष्ठाख्यः
 । धाडशभिर्माखवकी द्वादशभिश्चा
 र्द्धमाखवकः । मन्दरसंज्ञाष्टाभिः
 पञ्चलताहारफलकमिच्छुक्तम् सप्ता
 विंशतिमुक्ताहस्तो नक्षत्रमासेति ॥
 अक्षरमणिसंयुक्तामणिसोपानं सुव
 र्णगुलिकैर्वा । तरलकमणिमध्यग
 तो विज्ञेयं चाटुकाकारमिति ।
 एकावलीनामयथेष्टसंख्या हस्तप्रमा
 णामणिविप्रयुक्ता । संयोजिताया
 मणिना तु मध्ययष्टीतिसाभूषणविज्ञि
 रक्ता ॥ ३६ ॥ द्वाविंशतिवाराद्यांसं हि
 तायां ७८ अध्यायः ॥ विपदेव कृते
 ग्रन्थविशेषे ॥

मुक्तामुक्तः । अ. चिन्तादिभिः । अ
 स्य प्रयेगेऽस्ति शस्त्रे च प्रायेव वर्तते ॥

मुक्तामोदकः । पुं. मोतीचूर. मोती
 खाद्यु कृतिख्याते ॥ मुद्गानां धू-
 मसीसम्यग्धालये निर्मलारवुना ।
 अटाइस च तस्योर्द्धभर्भरं स्यादथ
 शतः ॥ धूमसीतुद्रवीभृतां प्रक्षिपे
 त्मुक्तार्थोपरि । पतंति बिन्दवस्त
 स्मात्सुपकांस्तान्समुदरेत् । सि

मुक्तिः

तापकीनसंयोज्यकुर्याद्यत्नतुम्हा.
 दकान् । लघुर्ग्राहीविदेशपन्नः
 ज्ञादुः शौतौरुचिप्रदः चक्षुष्या
 च्चरद्दृश्यस्तर्पणो मद्भमेदकः ॥
 मुक्तालता । स्त्री० मुक्ताक्षरे ।
 मुक्तावली ॥ स्त्री० मुक्तामालायाम्
 मुक्तानामावलीदोषा-ङ्क्तिः ॥
 मुक्तास्फटः । पुं० शुक्तौ । मुक्तोत्पा
 दिकायांशुक्तौ ॥ मुक्ताः स्फटन्य
 चस्फट० । इत्येतिचञ् ॥
 मुक्तास्फटा । स्त्री० शुक्तौ ॥
 मुक्तिः । स्त्री० कैवल्ये । निर्वाणे ।
 श्रेयसि निः श्रेयसे । अमृतै ।
 मोक्ष । अपवर्गे । स्वरूपावस्थाने ।
 अज्ञाननिवृत्तिलक्षणयां संसिद्धौ ॥
 मुक्तौ तमोतिरिक्तेनान्तरायेन्यद्-
 प्यते । यतोतोऽज्ञानविध्वंसौ मुक्तः
 सन्न वमुच्यते ॥ साचपुण्यैर्विना-
 नलभ्यते इत्याहुराचार्याः यथा ।
 जलानानरजन्मदुर्लभमतः पुंस्त्वं
 ततोविप्रतातस्माद्वैदिकधर्ममार्गं
 परतांविदस्वमस्मात्परम् । आ-
 त्मानात्मविवेचनं सनुभवो ब्रह्मात्म
 नासंस्थितिर्मुक्तिर्नीशतकोटिजन्म-
 मुक्तैः पुण्यैर्विनालभ्यते इति ।
 मोचनम् । मुच्यते मोक्षणे । भावे-
 स्त्रियांक्तिन् । मुक्तिः पञ्चविधिति
 पौराणिकाः । यथा साक्षोक्त्या च-
 पिसाहस्यं साध्यं सायुष्यमेव च । कै

मुक्तिमुक्तः

वल्यं चेतितानि विहिमुक्तिराघवपञ्च-
 धां ॥ अपिच । साष्टिसारूप्यसालो
 क्यसामोप्यैकतुमप्युत । दीयमानं
 नगृह्णन्ति विनामत्सं वनं जनाः ॥
 इति भागवताः ॥ मुक्तिस्तु द्विवि-
 धामाध्विष्यता सर्वसम्भता । नि-
 र्वाणपददात्री च हरिभक्तिप्रदानृणाम् ।
 हरिभक्तिस्वरूपाः प्रमुक्तिं वाञ्छन्ति वै
 श्वाः । अन्ये निर्वाणरूपाश्च मुक्ति
 मिच्छन्ति साधवः । इ० ब्र० वै० पुं० ॥
 आन्यन्तिकदुः खनिहतिरिति नै-
 यायिकाः ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्विवे-
 कग्रहणात्म, क्तिरिति साङ्ख्याः ॥
 प्रकृतावुपरतायां पुरुषरूपावस्थानं
 नमुक्तिरिति साङ्ख्यमिहान्तः ॥
 मुक्तिदः । चि० कैवल्यप्रदे ॥
 मुक्तिदा । स्त्री० गुरुवाचि ॥
 मुक्तिभाक् । चि० मुमुक्षौ । मुक्ताधि-
 कारिणि ॥ ब्रह्मज्ञानाद्वैतैदिक-
 स्मृतिन्यसनं विना कुर्वन्कल्पश
 तं कर्म्म न भवेन्मुक्तिभागजनः ॥
 मुक्तिमण्डपः । पुं० काश्यां विश्वेश्वर
 स्य दक्षिणपार्श्वस्थ मण्डपे ॥ यथा ।
 निमेषमात्रं स्थितचित्तवृत्तास्तिष्ठन्ति
 ये दक्षिणमण्डपे च । अनन्यभावाश्च
 पिगाढमानसानते पुनर्गर्भदशा मुपा-
 सते ॥
 मुक्तिमुक्तः । पुं० गन्धद्रव्यविशेषः । तु-
 रङ्गो । सिद्धकै । सिलारसः लोधा

मुखचपला

न० दू० भा० प्र० ॥
 मुक्तियुक्तः । स्त्री० मुक्तिबोधनप्र-
 कारः ।
 मुखः । पुं० डही । लकुचे । बड्ड-
 ल० दू० भा० ॥
 मुखम् । न० शरीरावयवविशेषः । व-
 क्रे । आस्ये । वदने । तुंडे । आ-
 नने । लपने ॥ तस्य स्वरूपं यथा ।
 ओष्ठौ च दन्तमूलानि दन्ताजिह्वा च-
 तालव । गलोगलादिसकलं सप्ता-
 ङ्गं मुखमुच्यते ॥ कषयस्तु ललाटादि-
 च्चिबुकान्तरुमुदाये प्रयुज्यते ॥ निर्ग-
 मे । निःसरणे । गृहस्थनिर्गमन-
 प्रवेशनयोर्वर्त्मनि ॥ प्रारम्भे ॥ उ-
 पाय ॥ नाटकादेः सन्धिविशेषः ॥
 शब्दे ॥ त्रि० श्रुते ॥ खन्यते । ख-
 नुचयदारणे । हित्खनेर्मुट्चोदा-
 त्तङ्ग्यच्० आदिर्मुडागमः ॥
 मुखकमलम् । न० वदनारविन्दे ॥
 मखंकमलमिव । उपमितसमासः ॥
 मुखगन्धः । पुं० मुखामोदे ॥
 मुखगन्धकः । पुं० पलाण्डौ ॥
 मुखघण्टा । स्त्री० हुलहुल्याम् । म-
 ङ्गलकर्मणि स्त्रीर्वा मुखध्वनिविशेषः ।
 उल्लू । हुल० दू० गी० भा० ॥
 मुखचपला । स्त्री० आर्याप्रभेदे ॥ आ-
 र्यादलंसमस्तंभजेत्तुल्यचपलागतं
 यस्याः । शेषे पूर्वजलक्ष्णामुखचप-
 लासीदितामुनिना ॥ यथा । नन्द

मुखरः

सुतवच्चकस्त्वदृष्टं ते प्रेमगच्छतचैव-
 । यत्र भवति तेरागः कापिजगादे-
 तिमुखचपला ॥
 मुखचौरी । स्त्री० रसनायाम् । जि-
 ह्वायां ॥
 मुखतोयः । त्रि० मुखसीजातादौ ॥
 आदादित्वात्तसौ० मुखप्राश्र्वत-
 सीर्लोपश्चेतिह्रः ॥
 मुखदूषणः । पुं० पलाण्डौ ॥
 मुखधावनम् । न० आस्यप्रलापने ॥ प-
 टालनिम्बजम्ब्याममालतीवनपत्र-
 वैः । पञ्चपङ्कजः श्रुष्टः कषाया-
 मुखधावने ॥
 मुखधौता । स्त्री० ब्राह्मणयष्टिकाया-
 म् ॥
 मुखनिरीक्षकः । पुं० अलसः ॥
 मुखपूरणम् । न० गण्डूषे ॥
 मुखप्रियः । पुं० ऐरावते । नागरङ्गे ॥
 मुखभूषणम् । न० ताम्बूले ॥
 मुखमण्डनकः । पुं० तिलकवृक्षे ।
 त्रि० आस्यभूषणे ॥
 मुखामोदः । पुं० शोभाक्षने ॥
 मुखयन्त्रणम् । न० कविकायाम् । ख-
 लीने ॥
 मुखयानिः । पुं० आसिक्ये ॥
 मुखरः । त्रि० दुर्मुखे । अवहमुखे ।
 अप्रियवादिनि ॥ निन्दितं मुखम-
 स्य । रप्रकर्णं खमुखकुक्षे व्यु-
 पसङ्ख्यानम् । मुखशब्दीचलच्च

मुखरोग :

अथावचनपरः ॥ निरन्तरभाषिणि
॥ मुखं वागसाक्षि । पूर्ववद् ॥
शब्दायमाने ॥ यथा । मुखरगृह्
खलकषिण्यदिति ॥ पुं० काके ॥ श
ब्दे ॥

मुखरता । स्त्री० वाचालतायाम् ॥
भावे तल् ॥

मुखरिका । स्त्री० वचने ॥

मुखरितः । वि० कौत्सिते ॥ प्रकटि
ते ॥ यथा । सम्मुखरितम् ॥

मुखरोगः । पुं० वक्त्रामये ॥ मुखरो
गाणांनिदानं यथा । अनूपपिशित
स्त्रीरदधिमाषादिसंभवात् । मुख
मध्येगदानुकुयुः क्रुबादोबाकपी
तराः । तेषांसङ्ख्यायथा । सु
रष्टावोष्ठयोर्दन्तमूलीतुदशषट् तथा ।
दन्तोष्णैरमन्त्रायांपञ्चमर्जतालु
नि कण्ठे त्वष्टादशप्रोक्तास्त्रयः
सर्वसराः स्मृताः । एवं मुखाम
याः सर्वे सप्तषष्टिमंतावुधैः ॥ त
सङ्गुलीयकगोक्षूरमूलपीतपयोन्वि
तम् । कामलादिहरप्रोक्तं मुखरोग
हरं तथा । शुष्कमूलकशुण्ठीनांश्चा
रोहिङ्गुलनागरम् । शुष्कंचतुर्गुणं
दद्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् ॥ वा
धिर्यकणशूलसूप्यसावसुकर्णयोः
। पूरणादस्य तैलसङ्क्रमयः कर्णयोः
खिलाः ॥ विप्रविनाशमायान्ति
यथाहकृतप्रियर । चारतैलमिदं

मुखसम्भवः

श्रीष्टंमुखदन्तामयापहम् ॥

मुखलाङ्गलः । पुं० शूकरे । कीले ।

भूदारे ॥ मुखलाङ्गलं यस्य ॥

मुखलम्भः । पुं० दाडिमवृक्षे ॥ वि०
मुखप्रिये ॥

मुखवाचिका । स्त्री० अश्वष्ठायाम् ॥

मुखवाद्यम् । न० वक्रनालवाद्ये ।

वाकद्विति गौ० भाषाप्रसिद्धे ॥ मु

खस्य० मुखे न च वाद्ये ।

मुखवासः । पुं० गन्धद्वये ॥

मुखवासनः । पुं० मुखसङ्गन्धकारक
द्रव्ये । चामोदिनि । मुखवासय
ति । वस० । नग्यादिस्वात्
क्युः ॥

मुखविलुप्तिष्ठा । स्त्री० अवायाम् ।
शाय्याम् ॥

मुखविष्ठा । स्त्री० तैलपायिकाया
म् ॥

मुखशफः । पुं० दुर्मुखे ॥

मुखशुद्धिः । स्त्री० वक्त्रशोधने ।

यथा । अभावेदन्तकाष्ठानांप्रतिवि
हदिने तथा । अपांशादयगच्छूयैर्मु
खशुद्धिविधीयते ॥

मुखशोधनः । पुं० कटुरसे ॥ च०
त्वचे ॥

मुखशोधी । स्त्री० वस्त्रौरे ।

मुखशीलः । वि० दुर्मुखे ॥

मुखसम्भवः । पुं० ब्राह्मणे । मुख
तुसम्भवोऽस्य ॥

मुख्यक्रमः

मुखसिद्धः । पुं० मुखकर्मस्थितिश्च
 श्रव ॥ अत्रोक्तं रेवतोत्तरे । सदाध
 रोष्ठमितफं नवलाभिरामफूत्कारवा
 युपदमन्नतकन्धरायम् । नीत्वीप
 कुक्षितमुखेनवलीहसाम्यमश्रुचतु
 प्कममयेमुखसिद्धिमाहुरिति ॥
 मुखसरम् । न० तालश्याम् । क्षरा
 सवे । ताडो० इ० प्रसिद्धमये ॥
 गण्डूषमये ॥ मुखस्यसुरा । विभा
 षाममासुरेतिक्लीबता ।
 मुखस्रावः । पुं० लालावाम् । शा
 ल० इ० भा० ॥
 मुखान्नः । पुं० दावान्नौ ॥
 मुखामयः । पुं० मुखरोगे ॥
 मुखार्जकः । पुं० अर्जके । श्वेतप
 णीसं ॥
 मुखाम्बुः । पुं० कंकटे ॥
 मुखान्ना । न० दावान्नौ । भृतस
 स्थायीम्
 मुख्यः । पुं० अद्याविधी । शास्त्रोक्त
 तत्त्वमकर्मणः । गद्या । ब्रीहिभिर्य
 अतः । शुद्धमार्गं ययवास्तदादर्श
 मन्वीर्यति । तं मुख्यमर्थमन्यते ॥
 पुं० मुख । वरे । प्रधाने ॥ मुख
 भिव । गद्यादिस्वाद्यः ॥ मुख
 त्पव । मुखिभवः । दिगादिस्वा
 द्यत् ॥

मुख्यक्रमः पुं० । प्रमाणविधिः । प्रधान-
 क्रमेण्योक्तानांक्रमः स मुख्यक्रमः ।

मुख्यसर्गः

येनहिक्कमेवप्रधानानिप्रक्रियन्ते तेने
 वक्रमेण० तेषामङ्गान्यमुष्ठीयन्ते०
 तदासर्वेषामङ्गानांस्वैः स्वैः प्रधा-
 नैस्तुल्यव्यवधानंभवति । व्युत्क्र-
 मेणानुष्ठानंकेषाञ्चिदङ्गानांस्वैः प्र-
 धानैरत्यन्तमव्यवधानम्० केषाञ्चि-
 दङ्गानांव्यवधानंस्मात् । तच्चायुक्तं-
 म् । प्रयोगविध्यवगतसाहित्यवाधा
 पत्तेः । अतः । प्रधानक्रमोप्यङ्ग-
 क्रमेहेतुः । अतएवप्रधानाद्विषयवा
 दावाग्नयश्चविषयभिचारणम्० पद्या
 हेन्द्रदधुः । चार्गेयेन्द्रवागयोः
 पौर्वापर्यात् । एवञ्चद्वयोर्द्वयोरभि
 चारणयोः स्वस्वप्रधानेनतुल्यमेका
 न्तरितव्यवधानम् । व्युत्क्रमेणाभि
 चारणे चार्गेयश्चिद्विरभिचारणान्ते-
 ययागयोद्व्यन्तमव्यवधानम् । ऐ-
 न्द्रदध्यभिचारणेन्द्रयागयोर्द्व्यन्त-
 रितव्यवधानम्० तच्चायुक्तमित्युक्तमे
 व । सचमुख्यक्रमः पाठक्रमाद्दु-
 र्वलः । मुख्यक्रमोहिप्रमाणान्तर-
 मापेक्षप्रधानक्रमप्रतिपत्तिरिति
 तयाविलम्बितप्रतिपत्तिकः । पा-
 ठक्रमस्तुनिरपेक्षस्वाऽध्यायपाठक्रम
 मात्रसापेक्षतयानतर्धितव्यवान् ।
 प्रवृत्तिक्रमःशयनवान् । प्रवृत्तिक्रमे
 ऽवहूनामङ्गानांप्रधानविप्रकर्षी
 त् । मुख्यक्रमेतुसन्निकषात् ॥

मुख्यसर्गः । पुं० व्याख्येयः ॥ सु-

मुञ्चक :

स्यसर्गचतुर्थस्तमुख्यादेस्यावाः ।

स्य तादृ० वराहपुराणात् ।

मुख्यार्थः । पुं० शब्दश्रवणमात्राग-
म्यर्थः यथा । श्रुतिमार्चणायत्रा-
स्यतादर्थ्यमवसोयते तमुख्यमर्थं
मन्यन्तं गौणं यत्रोपपादितम् ॥ प्र-
तिपाद्यर्थः ॥

मुगूहः । पुं० दाह्यपक्षिणः ॥

मुग्धः । पुं० भिक्षुकविशेषः ॥ यथा ।
सान्निध्यं विषयाणां सममर्थोऽविक-
लेन्द्रियः । सुप्रवृत्तं ते निष्ठां भिक्षु-
मुग्धः मञ्ज्यते । त्रि० रम्यः । सु-
न्दरः । मटे विवेकविकले विप-
र्यस्तः श्रुत्यर्थपरिशीलनविधुरे
नवे ।

मुग्धा । स्त्री० नायिकाप्रभेदे उदय-
द्यौषनामुग्धालम्बाविदितमन्मथा ।
इ० लक्षणम् ।

मुखिरः । त्रि० दातरि । मुञ्चते । मु-
चलू० । घषिमदिमुदीत्यादिनाकि-
रच् ॥ पुं० धर्म्मः ॥ वायी । देवे ॥

मुचुकुन्दः । पुं० मात्याहनृपतेः पु-
त्रः ॥ पुष्यवृक्षविशेषः । कचवृक्षे ।
चित्रके । प्रतिविष्णुके । मेचकन्द-
फल० इ० भा० । मुचुकुन्दः शिरः
पोडापित्तास्रविषनाशनः ।

मुचुटी । स्त्री० मुकुश्याम् । मुष्टौ ।
मुष्टी इ० भाषा ।

मुञ्चकः । पुं० सुष्कावृक्षः ।

मुगडफलः

मुञ्जः । पुं० दृणविशेषः । ब्राह्मण्ये ।
बाबे । स्युदभे । मू० ज० इ० भा० ॥
मुञ्जद्वयस्तु मधुरं तु दूरं शिशिरं तथा ।
दाहलक्ष्णां बिसर्पांस्तमुञ्जवस्त्यचिरो ग-
जित् । दौषत्रयहृद्वृष्यं मेखलासूप-
युज्यते ॥ मुञ्जद्वयम् । मुञ्जभद्रम् ।
स्त्री ॥

मुञ्जकेशी । पुं० दिव्यः ॥

मुञ्जरम् । न० शालूके ॥

मुञ्जतकः । पुं० मुञ्जः ॥ पुष्पशा-
कप्रभेदे ॥मुञ्जावटः । पुं० तोयविशेषः ॥ अ-
सहादेकस्तिष्ठति । तीर्थान्तरे ॥

मुगडः । पुं० दैत्यविशेषः राहुयज्ञे ॥
मुगडतममस्तशिरः । केशित्रयाचा-
रिविशेषः ॥ मणिखकेष्मशुररहिते
परित्याजः । नापिते । स्यात् । द्रौ-
पुं० न० मूर्धनि । न० वीरि ॥ मुगडा-
यसे ॥ त्रि० मुगडते ॥ मुगडाते ।
मुगडखगडने । घञ् ॥

मुगडकः । पुं० नापिते । न० मस्त-
के ॥ उपनिषद्विशेषः

मुगडचणकः । पुं० कलारी ॥

मुगडनम् । न० वपने । परिवाप-
ने । क्षीर । केशकंदने । मुगडनं
चोपवासश्च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः । व-
र्जयित्वा गयां गङ्गां विशालां वरुणां
तथा । मुडि० । ल्युट् ।

मुगडफलः । पुं० नारिकेलवृक्षः ॥

मुण्डी

मुण्डाकाराणिफलानियमसः ।

मुण्डे फलानियमसः ॥

मुण्डमांसम् । न० मुण्डामिषे । त
स्यपाकप्रकारो यथा । समयं विद्वे
न्मृगमुण्डमस्मिन्नास्थूलहेतिना । प्रक्षा
त्यतप्तपानीयेर्लोमान्यपि च चर्षये
त् ॥ अण्डयि स्वापचेत्तैले घृतं चो
पस्करान्वित ॥ मुण्डामिषं वातह
रं क्षिग्धं गुकतरं स्मृतम् । पशोयं
च हियन्मुण्डं तन्मांसैकगुणवद्
म् ॥

मुण्डशालिः । पुं० शालिप्रभेदे ।

मुण्डनके । निःशुके ।

मुण्डा । स्त्री० मुण्डीरिकायाम् ।

मुण्डितशिरस्कायां स्त्रियाम् ॥

मुण्डाख्या । स्त्री० महाश्रावचिन्ता
यां ॥

मुण्डायमम् । न० लौहे ॥

मुण्डितम् । न० लौहे ॥ चि० परि
वापिते । मुण्डितमुण्डे ॥ मुण्डा
तैस्म । मुण्डि० । क्तः ॥

मुण्डितिका । स्त्री० मुण्डीर्याम् । व
दम्बपुष्पायाम् ॥

मुण्डी । पुं० नापिते ॥ मुण्डं करोति
। मुण्डमिश्रेतिणिच् । यच्चादित्वा
क्षिनिः ॥ मृगहीने मृगविशिषे ।
यो मृगः मृगहीनः स्यात्समुण्डी
तिनिगद्यते ॥ मुण्डीतुष्वरक्षासा
सवयश्नासापहोक्षिप्तः ॥

मुदिरः

मुदिनिका । स्त्री० श्रावय्याम् । मु
ण्डीर्याम् ॥

मुण्डो । स्त्री० मुण्डायाम् । गोरच
मुण्डीतिख्यातौषधीः । मुण्डीति
क्ताकटः । पीकेवोर्याक्तामधुरालघुः
। मेध्यागण्डापचीकृच्छकमियोन्य
त्तिपाण्डुनुत् । स्त्रीपदारुच्यपस्या
रग्रीहर्मदोगुदात्तिहृत् । महामु
ण्डीच मुण्डीवद्गुणैरुक्ता महाविं
भिः ॥

मुण्डीरिका । स्त्री० मुण्डायाम् ॥

मुत्० द् । स्त्री० इषं ॥ मोदनम् ।
मुदइषे । सम्पदादिच्चात्क्षिप् ॥
उचिनामौषधीः ।

मुदा । स्त्री० इषं । सुखे ।

मुदितः । पुं० सप्तम्यांसिधौ । चि०
चानन्दिते । इषिते ॥ विहारोदि
भिः सन्तुष्टे मुद० । क्तः उदु-
पधादिति वाकित् ॥ न० चालिङ्ग
मविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । नायि-
क्यानायकस्य वामपार्श्वे उषित्वा वा
मपादंतस्योरुद्वयमध्ये स्थापयित्वा भी
मिलित्वा यदवस्थानमितिकामशस्त्रं ।

मुदिता । स्त्री० इषं ॥ पुण्यक्रियेषु मु
दिताभावयेत् । पुण्यवत्सु पुण्यानु-
मोदनेन इषं कुर्यात् । न तु विदेषं न-
चोपेक्षाम् ॥

मुदिरः । पुं० मेघे । बारिवाहि ॥ वा
दन्तेन । मुद० । इषिमदिमुदी-

मुद्गरः

तिकिरच् ॥ कामुके ॥ भेके ॥
 मुद्गः । पुं० शमौधान्भेदे । भूप्रधा-
 ने । रसोत्तमे । भुक्तिप्रदे । हयान-
 ग्दे ॥ मुद्गोरुक्षोलघुर्याहीकफपि-
 तहराहिमः । स्वादुरल्पानिलोने
 चोच्चरन्मोवनजस्तथा ॥ कृष्णमुद्गो
 महामुद्गोहरितः पीतकस्तथा । श्वे-
 तोरक्तस्रतेषान्तुपूर्वः पूर्वीलघुः
 स्मृतः ॥ मुश्रुतेनपुनः प्रोक्तोहरि-
 तः प्रवरोगुणैः । चरकादिभिर-
 प्युक्तएषएवगुणाधिकः ॥ मुद्गस्यफ-
 लंमुद्गः । विस्त्रादिभ्योष् । तस्य-
 फलपाकेतिलुपियुक्तवद्भावः ॥ य-
 द्वा । मोदयति । मुद० । मुदिपो-
 र्गंगावितिगक् ॥

मुद्गपर्णी । स्त्री० वनमुद्गे । काकमु-
 द्गायाम् । सहायाम् । सूर्यपण्या-
 म् ॥ मुद्गपर्णीहिमारुचातिक्तास्वा-
 दुश्चकृष्णला । चक्षुष्याक्षतशोथघ्नी-
 पाहिणीज्वरदाहनुत् ॥ दोषत्रयह-
 रीलघ्वीयहृष्यशीतिसारहृत् ॥ मु-
 द्गः पर्यमस्याः । मुद्गशब्देनमुद्गप-
 र्णसदृशलक्ष्यते । पाककर्णैतिङीष् ॥

मुद्गभुक् । पुं० घोटके ।
 मुद्गभोजी । पुं० घोटके । अश्वे ॥
 मुद्गमोदकः । पुं० मुक्तामोदके ॥
 मुद्गरः । पुं० खोष्ठादिभेदेने ॥ कर्मा-
 रवृक्षे । मोगरा० इ० भा० प्र० पुष्पव-
 दविशेषि । गन्धसारि । सप्तपत्रे । अ

मुद्गाद्रकवटः

तिगन्धे । जनेष्टे । खनाम्नाप्रसिद्धे ।
 अस्त्रविशेषि । द्रुवणे ॥ कोरके ॥ न०
 मल्लिकाप्रभेदे ॥ गिरति । गुनिगर-
 णे । अच् । मुदोगरः ॥
 मुद्गरकः । पुं० कर्मारवृक्षे । कमरख
 इतिभाषा ॥
 मुद्गलः । पुं० गोत्रकारकेमुनिविशेषि ।
 हर्यश्वराजपुत्रे ॥ न० रोहिषतृणे ॥
 मुद्गवटकः पुं० । मृगवरा० इतिलोकप्र-
 सिद्धे ॥ मुद्गानां वटकास्तर्क मल्लि-
 तालघवाहिमाः । संस्कारजप्रभा-
 वेणविदोषशमनाहिताः ॥
 मुद्गवटिका । स्त्री० मुं० गौडीइ० लोकप्र-
 सिद्धवटिकायाम् ॥ मुद्गानां वटिका-
 स्तद्वद्रचितासाधितास्तथा । पथ्या
 रुच्यास्ततोलघ्वोमुद्गसूपगुणाः स्मृ-
 ताः ॥ तद्वत्० माषवटीवत् ॥
 मुद्गाद्रकवटः । पुं० वटकविशेषे । अ
 देवरा० इ० भा० ॥ आदावडा० इ०
 गौ० भा० ॥ मुद्गपिठ्याधिरचितान्
 वटकांस्तैलपाचितान् । इस्ते नचू-
 र्णयेत्सम्यक्तस्मिञ्चूर्णेविनिक्षिपे-
 त् ॥ भृष्टं हिङ्ग्वार्द्रकं सूक्ष्मं मरि-
 चंजीरकंतथा । निम्बूरसयवानौघ-
 युक्त्यासर्वविमिश्रयेत् ॥ मुद्गपिष्टीप-
 चेत्सम्यक्स्थाल्यामास्तारकोपरि ।
 तस्यास्तुगोलकान्कुर्यात्तन्मध्ये पू-
 रणं क्षिपेत् ॥ तैलैतान्गोलकान्प-
 क्ताक्ताधितायां निमज्जयेत् । गोक्ष-

मुद्रा

का : पाचकै : प्रोक्तास्ते त्वाद्वर्कव
टाश्चपि ॥ मुद्राद्वर्कवटारुच्या
लघवोवलकारका : । दौपना
स्तर्पणापथ्या स्त्रिषु दोषेषु पूजि
ता : ॥

मुद्रा । स्त्री० प्रत्ययकारिण्याम् । क्वा
प० इ० भाषाप्रसिद्धायाम् ॥ मोद-
तेऽनया । मुद्र० । स्फुरितश्चोति
रक् ॥ चिह्ने ॥ पञ्चविधलिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । क्वापाञ्चरद्वृत्त-
भा० प्र० ॥ यथोक्तं वाराहीतन्त्रे
मुद्रालिपि : शिल्पलिपिलिपिले-
खनिसम्भवा । गुण्डकाघु० सम्भू-
ताल्लिपयः पञ्चधा स्मृताः । एता
भिर्लिपिभिर्व्याप्ताधरित्रीशुभदाहरे
ति ॥ मुण्डमालातन्त्रे पियथा ।
लेखन्यालिखितं विप्रैर्मुद्राभिरङ्कित
श्चयत् । शिल्पादिनिर्मितं च पा-
ठ्यं धार्यं च सर्वदा ॥ इ० ॥ लोकप्र-
सिद्धा० स्वर्णरीप्यमुद्रकयोः ॥ पु-
राणाद्युक्त्या० शरीरेधारणीये भगव-
तचायुधादिचिह्न ॥ कृष्णायुधाङ्कि-
तं देहं गोपौ चन्दनमृत्स्त्रया प्रया-
गादिषु तीर्थेषु सगत्वा किं करिष्य-
ति यदायस्य प्रपश्य तदेहं शङ्खा
दिचिह्नितं । तदा तदा जगत्स्वामी-
तुष्टो हरति जातकम् ॥ भवते यस्य दे-
हस्तु शङ्खो रात्रिर्दिने दिने । शङ्खच-
क्रगदापद्मं लिखितसोऽच्युतः स्व

मुनि :

यम् ॥ नारायणायुधैर्युक्तं कृत्वा त्मा
मङ्गलौ युगे । कुरुते पुण्यकर्माणि मे
रुतुल्याणितस्य वै शङ्खखादिना-
ङ्कितो भूत्वा श्राव्यः कुरुते द्विजः ।
विधिहीनन्तुसम्यक् पितृणाञ्च गया-
समम् यथामिदं हते कलं वायुना प्रे-
रितो भृशम् । तथा दृष्ट्वा निपापानि
दृष्ट्वा कृष्णायुधानिवै । देवता प्रीति
जनकाङ्गुलिरचनायाम् ॥ मो-
दनात्सर्वदेशानां द्रावणात्पापस-
न्ततः । तस्मात्मुद्रे तिसां ग्याता-
सर्वकामार्थसाधनी ॥

मुद्राङ्कितः । वि० मुद्रिते । मुद्रया
चिह्निते । मोहरकियो० इ० भा०
प्र० ॥

मुद्रालिपिः । स्त्री० पञ्चधालिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । क्वापेकाञ्चर०
द्वृत्तिभाषा

मुद्रिका । स्त्री० स्वर्णरूप्यादिनिर्मि-
तमुद्रायाम् ॥

मुद्रितः । वि० अप्रफुल्ले सङ्कुचि-
ते । निद्राणे । मीलिते । मुद्रा०
इ० भा० ॥ मुद्राङ्किते

मुद्रा । अ० व्यर्थे ॥ मुद्राति । मुद्र-
वैचित्र्ये । काप्रत्ययः । पृषोदरा
दिस्वात् ह्रस्वः ।

मुनिः । पुं वशिष्ठादौ ॥ वाचं यमे
। मीनिनि ॥ ज्ञानातिशयवति ॥
मननशीले । विवेकिनि । सनन्या

मुनिपित्तलम्

सिनि । परमार्थतत्त्वस्यमननाम्
निरतिशास्त्रकृताव्युत्पत्तिर्नेतृता
जनः शास्त्रविदपित्तत्वज्ञानाभा
वात् । सदामननशीलो योजीवन्मु
क्तामृनिः सह । स्थितप्रज्ञादिभिः
शब्दैर्मोक्षशास्त्रेषु वक्ष्यते ॥ दुः
खेष्वनुद्विग्नमनः सुखेषु विगतस्पृ
हः । वीतरागभयक्रोधः स्थित
धीर्मुनिरुच्यते ॥ मीनान्नमुनिर्भ
वति नारण्यवसनान्मुनिः । स्वलक्षण
नुयेव दसमुनिः श्रुत उच्यते ॥
अगस्त्ये ॥ बुधे ॥ मन्यते । मन
ज्ञाने । मनेरुच्चं तीन् । उपधाया
उत्त्वञ्च । किदित्यनुत्तनान्नगुणः
॥ वङ्गसेने । अगस्त्यद्रुमे ॥ अहं
ति । पियाली किशुके ॥ दम
नकवृक्षे ॥ सप्ताह्ने
मुनिखर्जूरिकाः स्त्रीः खर्जुरीप्रभे
दे ॥
मुनिच्छदः । पुं० सप्तच्छदवृक्षे ॥
मुनितरुः । पुं० वकवृक्षे
मुनिद्रुमः । पुं० वकपुष्पे । वङ्गसे
ने । अगस्तिया० इ० भा० प्र०
वृक्षे ॥ श्योनाकवृक्षे ॥ मुनिसञ्ज
कोद्रुमः । शाकपार्थिवादिः ॥
मुनिनिर्मितः । पुं० डिण्डिमे ।
डिंडिसौ । टिंडा० इ० प्र० फल
शाके ॥ मुनिनानिर्मितः ॥
मुनिपित्तलम् । न० ताम्बे ॥

मुमुक्षुता

मुनिपुत्रः । पुं० दमनकद्रुमे । क
षिसुते ॥
मुनिपुत्रकः । पुं० भद्रनामनि । ख
झने
मुनिपुष्पः । पुं० अगस्त्यद्रुमे ॥ न०
अगस्त्यपुष्पे
मुनिपूगः । पुं० रामपूमे । कामी
ने ॥
मुनिभेषजम् । न० अगस्त्यहरीत
क्याम् । अगस्त्यपथ्यायाम् ॥ ल
ङ्घने ॥
मुनिव्रतः । त्रि० उपशान्ते ॥ मुनी
नान्नव्रतस्य ॥
मुनिसुव्रतः । पुं० सुव्रताख्ये बुधभे
दे ॥
मुनिस्थानम् । न० आश्रमे ॥
मुनीन्द्रः । पुं० श्रीघने । बुधे । जि
ने ॥ मुनिषण्डन्द्रः श्रेष्ठः ॥
मुन्यन्नम् । न० नीबारादौ ॥ मुने
र्वानप्रस्थस्य अन्नम् ॥
मुमुक्षुः । पुं० यतौ । संसारयान्ति
भेदनेकतप्रयत्ने ॥ साधनचतुष्टय
सम्पन्ने ॥ यथा । काव्यनाटकत
र्कादीनभ्यस्त्यतिनिरन्तरम् । विवि
गोषयथातदन्मुमुक्षुः स्वविधा
रथेदिति ॥
मुमुक्षुता । स्त्री० मोक्षच्छायाम् ॥
संसारबन्धनिर्मुक्तिः कथंस्यान्मे
कधाविधे । इतियासुदृढाविव

मुरला

तव्यासामुमुक्षुता ॥ मुमुक्षोर्भावः
तत् ॥

मुमुक्षुत्वम् । न० मुमुक्षुतायाम् ॥
नैराग्यञ्चमुमुक्षुत्वं तौ ब्रह्मयस्यतु वि-
द्यते । तस्मिन्नेवार्थवन्तः स्युः
फलवन्तः शमादयः ॥ मोक्षेच्छा
मोक्षविषयेच्छा० तद्वत्त्वम् मुमुक्षु-
त्वं । भावे तत्त्वः ॥

मुमुक्षानः । पुं० मेघे ।

मुमुषिषुः । त्रि० चौरैः ।

मुमुषुः । त्रि० आसन्नमृष्टौ । म-
र्त्तुमिच्छौ । सन्नन्तामृष्टः समा-
शंसमिच्छतः ॥

मुरः । पुं० दैत्यविशेषे । मुरति ।
मुरसंवेष्टने । इगुपधत्वात्कः ॥
न० वेष्टने ॥

मुरजः । पुं० मृदङ्गे ॥ मुरणम् । मुर-
र० । तुदादिः । घञर्थेकविधान-
मितिकः । मुरंवेष्टनं जातमस्य ॥

मुरजफलः । पुं० पनसवृक्षे ॥ मुरज-
सदृशानिफलानियस्यसः ॥

मुरजबन्धः । पुं० चित्रकाव्यविशेषे ॥

मुरण्डः । पुं० लम्पाकदेशे ॥ तद्देश-
स्थे तुमुरण्डाः ॥

मुरन्दला । स्त्री० मुरलानद्याम् ॥

मुरमर्दनः । पुं० विष्णौ ॥

मुररिपुः । पुं० विष्णौ । मुरस्सरि-
पुः ॥

मुरला । स्त्री० मुरन्दलायांसरिति ।

मुशलिका

मुरली । स्त्री० वंशीवाद्ये । वंशिकाया-
० । म् । इतिशब्दरत्नावली ॥

मुरलीधरः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मुरहा । पुं० केशवे । विष्णौ ॥

मुरा । स्त्री० स्वनाम्नाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये
। तालपथ्याम् । गन्धकुम्भ्याम् ।

मुरातिक्ताहिमास्त्राहीलघ्वीपितानि
लापहा । ज्वरासृग्भूतरक्षोघ्नीकुष्ठ-
कांसविनाशिनी ॥ मुरति । मुर-
। इगुपधत्वात्कः टाप् ॥

मुरारिः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ मुरस्यच-
रिः । मुरः क्लेशेषसन्तापेकर्मभा-
गेचकर्मिणाम् । दैत्यभेदेऽप्यरिस्ते-
षाम्, रारिस्ते न कीर्तितः ॥

मुरुः । पुं० लाहविशेषे ॥

मुर्भिणी । स्त्री० अङ्गारधाम्नाम् ॥

मुर्मुरः । पुं० तुषबक्रौ ॥ मन्मथे ॥
रविवाजिनि ॥

मुलतानः । पुं० देशविशेषे ॥ कर-
तोयांसमारभ्यहिङ्गुलाजान्तकं शि-
वे । मुलतानदेशे देवेशिमहात्म्यं
परायणः ॥

मुशटो । स्त्री० सितकङ्कन्याम् ॥

मुशलः । पुं० न० मुसले । मृश्यात्त्व-
नेनवा । मृसखण्डने । उज्ज्वलदत्ता-
दयोऽमुं तालव्यमध्यमाहुस्ततोऽष्टादि-
त्वात्कलः ॥

मुशलिका । स्त्री० पञ्चगाम् । इतिश-
ब्दायुधः ॥

मुष्कर :

मुशली । स्त्री० पल्ल्याम् ॥ ताक्षमूल
 स्याम् ॥ इ० राजनिर्घण्टः ।
 मुषलः । पुं० न० सुसले ॥ मुषत्यने
 नशा । मुषण्डने० इतिधातोर्द
 न्त्यान्ते पुमूर्धन्यान्ते पुचबोपदेवा
 च्चेयादिभिः पठितत्वात्कलः ॥
 मुषा । स्त्री० मूषायाम् ॥ मुष्णाति ।
 मुषस्तेये । भिदाद्यङ् । टाप् ॥
 मुषितः । चि० वक्षिते ॥ हृते ॥ ख-
 ण्डिते ॥ मुष्यतेस्म । मुषस्तेये ।
 क्तः ॥ नमुषितांस्त्रियंप्रेक्षेत । अ-
 चमुषितेवमुषिताचौरैर्हंतवस्त्वेव०
 नगनेत्यर्थ इतिव्याख्येयम् ।
 मुष्कः । पुं० अण्डकोषे । वृषणे ॥
 मुष्णातिरेतः । मुष० । सृष्टभूश
 त्रिमुषिभ्यः कक् ॥ सङ्घाते । मो-
 क्षकञ्च । मुष्कके ॥ मुष्कहृष्टुदि
 विधः श्वेतकृष्णप्रभेदतः ॥ तस्क-
 रे ॥ मांसके ॥
 मुष्ककः । पुं० अण्डपाटलौ । गोलौ
 टे । मुष्के । भाटले । मोक्षे ॥
 मुष्ककः कटुक्षस्तितीयाद्युष्णः
 कफवातहृत् । विषमेदोगुल्मकण्डू
 वस्तिरुक्कमिश्रक्रनुत् ॥ मुष्णाति
 रोगम् । मुषेः ककन्तात्० स्त्रार्थे
 कन् ॥
 मुष्करः । पुं० समुष्के ॥ प्रलम्बाण्डे
 ॥ मुष्कोण्डः । सोस्यास्ति । ऊष-
 सुषीतिरः ॥

मुष्टिभ्यः

मुष्कशून्यः । पुं० वृषणरहिते । अनु-
 पस्थे । स्त्रीस्वभावे । महज्जिके ।
 राज्ञीन्तः पुररक्षके । खोना० भा-
 षा ॥
 मुष्टः । चि० चोरिते ॥ मुषेक्तः ॥
 मुष्टिः । पुं० स्त्री० पलपरिमाणे ।
 चारतोला इतिभाषा ॥ बह्वपाचौ
 । मुष्टौ० इ० भा० । अङ्गुलिसन्नि-
 वेशीमुष्टिः ॥ यथा । घासमुष्टिं
 परगवेसान्नदद्याच्चयः सदा । अकृ-
 त्त्वास्त्वयमाहारः स्वर्गलोकंसगच्छती-
 तिश्चौमहाभारतम् ॥ त्सरौ । मूठ-
 ० इतिभाषा ॥ धान्यमानभेदे ।
 कुञ्ज्यष्टभागे । कटांक० इ० भा०
 ॥ मोषणे । सङ्कोपने । मुष्यतेन
 या । मुष० । क्षियांक्तिन् ॥ यहा
 । मुष्णाति । क्षिप् ॥ प्रहारविशेषे
 । मुक्षीइतिभाषा ॥ पयिचुधार्त्तस्य
 तिलादीनांमुष्टियह्येचौर्याभावो
 यथा । तिलमुद्गयवादीनांमुष्टियां
 ह्यापयिस्थितैः । चुधार्त्तैर्नान्यथा
 विप्रविधिविद्भिरितिस्थितिः ॥
 मुष्टिकः । पुं० कंठासुरस्यमक्षविशे-
 षे ॥ स्वर्णकारे ॥
 मुष्टिकान्तकः । पुं० बलदेवे ॥ मु-
 ष्टिकस्यन्तकः ॥
 मुष्टिद्युतम् । न० चुम्बके । द्यूतप्रभे-
 दे ॥
 मुष्टिभ्यः । पुं० बालके ॥ मुष्टिंध

मुसलीय :

यति । धेट्पाने । नाडीमुष्ट्यो
श्चेति० खश् । मुम् ॥

मुष्टिवन्धः । पुं० सङ्ग्रहे । मुष्टिव
न्धनक्रियायाम् ॥ अहोतल्लस्यमुष्टि
बन्धः ॥ मुष्टेर्बन्धः ॥ मुष्टिनाव
भोट्टयङ्गवा ॥

मुसलः । पुं० न० अयोगे । कण्ड
नीयदण्डे । मूसर० मूसल० इ०
भा० ॥ मुस्यच्छनेनवा । मुसखण्ड
ने । वृषादिभ्यश्चेतिक्लः ॥

मुसली । पुं० हलिनि । बलदेवे ॥
मुसलमस्यस्य । अतद्वनिठनाबि
तीनिः ॥ यथोक्तं बिष्णुपुराणे जरा
सन्धयुद्धयोगे । हलञ्चबलभद्रस्यग
गनादागतं ज्वलत् । मनसोभिम
तं विप्रसौनन्दं मुसलं तथेति ॥

मुसली । स्त्री० तालमूल्याम् ॥ ताल
मूलीतुर्विद्वद्भिर्मुसलीतिनिगद्यते
॥ मुसलीचद्विधाप्रोक्ताश्च ताचाप
रसंज्ञका । श्वेतास्त्रल्पगुणोपेता
अपराचरसायनी ॥ मुसलीमधुरा
वृष्यावीर्योष्णाहं हृषीगुरुः । तिक्ता
रसायनीहान्तगुदनान्यनिलंतथा
॥ आखुपण्यांम् ॥ गृहगोधिकाया
म् ॥ मुभ्यति० मुसतिसंशयंवा
। मुस० । वृषादिभ्यश्चिदिकलः ।
जातेरितिगौरादिष्वाहाडीप् ॥

मुसलीयः । चि० मुसल्ये ॥ मुसला
यहितः । विभाषाहविरपूपादि

मुहिरः

भ्यद्वतिपक्षेच्छः ॥

मुसल्यः । चि० मुसलेनवध्वे ॥ द
ण्डादिभ्योयत् ॥ मुसलीये । मुस
लायहितः । अपूपादिष्वात्पक्षे
यत् ॥

मुस्तः । पुं० न० मुस्तके । मोथा०
इ० भा० ॥

मुस्तकः । पुं० न० मुस्ते । कुरुबिन्दे
। मेवनामनि । मुस्तायाम् । मोथा
० इ० भा० ॥ मुस्तकटुहिमंया
हितक्तंदीपनपाचनम् । कषायं
कफपित्तास्रतृड्ज्वराद्विकलमुह्यत्
॥ अनूपदेशैयज्जातं मुस्तकंतत्प्रश
स्यते । तत्रापिमुनिभिः प्रोक्तंवरं
नागरमुस्तकम् ॥ मुस्तसङ्काते ।
चु० । खल्ल् ॥

मुस्ता । स्त्री० मुस्तके । मोथास्यटस्ये
॥ मुस्तयति । मुस्त० अच् । टा
प् ॥

मुस्तादः । पुं० शूकरे ॥ मुस्तामत्ति
। अद० । कर्मण्यश् ॥

मुस्ताभम् । न० मुस्तकविशेषे । कुट
न्नटे । नागरमोथा० इ० भा० ॥

मस्तुः । पुं० मुष्टौ ॥

मुसम् । न० अश्रुणि ॥ मुस्यति । मु
स० । मुसेरक्बाहुलकात् ॥ मुब
ले ॥

मुहिरः । पुं० कामे ॥ मूर्खे ॥ मु
ह्यति । मुह्यैषित्ये । इषिमदि

मुहूर्तः

मुदीत्यादिनाकिञ्च ॥
 मुहूर्भाषा । स्त्री० पुनः पुनः कथने
 । अनुलापि ॥ मुहूर्भाषणम् । भाष
 ० षञ् ॥
 मुहुः । अ० पौनः पुन्ये । मोहनम्
 । मुह० । मुहेः किञ्चेत्युसिः ॥
 पुनरर्षे ॥
 मुहूर्तः । पुं० न० द्वादशक्षणात्मके
 काले ॥ त्रिंशत्कालात्मकेकाले ॥
 दण्डव्यात्मकेकाले ॥ मुहूर्तं घटि
 कादयमित्युक्तेः ॥ अक्षिपक्षपरि
 क्षेपोनिमेषः परिक्षीर्णितः । द्वौ
 निमेषौ च टिनामद्वे च टौ तुल्यः
 स्मृतः ॥ द्वौ लघौ चण्डव्युक्तः का
 टाप्रोक्तादशक्षणः । त्रिंशत्काष्ठा
 कलाप्रोक्ता कलात्रिंशन्मुहूर्तकः
 ॥ पुराणोक्तलक्षणम् । रौद्रः प्रवेत
 स्तथामैवस्ततः सारभटः स्मृतः
 ॥ सावित्रीवैश्वदेवचगन्धर्वः कु
 तपस्तथा । रोहिण्यस्तिलकश्चैव वि
 जयोनिकृतिस्तथा ॥ संवरोवरुण
 श्वैव भगः पञ्चदशस्मृतः ॥ इति
 दिनपञ्चदशभागैकभागे ॥ यथा
 । प्रातः कालो मुहूर्ता स्त्रीन्सङ्गव
 स्तावदेवतु । मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः
 स्यादपराह्णस्ततः परम् ॥ साया
 ह्णस्त्रिमुहूर्तः स्याच्छ्राद्धतत्रनका
 रयेत् । रात्रिस्त्रीनामसावेलागर्हिता
 सर्वकर्मसु ॥ हृष्टंति । हृष्टाकौ

मूढयाहः

टिल्ये । अस्माल्लिङ्गचोर्द्धमौहू
 र्त्तिक इति निर्देशान्मुहूर्तशब्दो नि
 ष्पन्नः ॥ अल्पकाले ॥ दिनश
 द्विविशेषे । लक्षणया तदुपलक्षिते
 काले ॥
 मुहूरः । त्रि० मूर्खे ॥ मुह्यति । मु
 ह० । मूर्खे रादयश्चेतिसाधुः ॥
 मुह्यमानः । त्रि० अनेकानर्थप्रकारै
 रविवेकतया विचित्रचित्ततया चि
 त्तामापद्यमाने ॥
 मूः । स्त्री० बन्धने ॥
 मूकः । पुं० जलशये । मस्त्रे ॥ दै
 त्ये ॥ त्रि० अवाचि । वर्णानुच्चार
 के ॥ दीने ॥ मू० मितिकायति । कै
 ० । आतोनुपेतिकः ॥
 मूढः । त्रि० तन्द्रिते ॥ बाले । जड
 ॥ मूर्खे । यथाज्ञाते ॥ स्वाज्ञान
 कार्यविपर्ययमोहव्याप्ते ॥ इदम
 र्थसाधनमिदमनर्थसाधनमिति वि
 वेकशून्ये । अविचारके । अविवे
 किनि । अनात्मविदि ॥ तन्द्रादि
 यस्तचित्ते । तमसाच्छन्ने । मोहयु
 क्ते ॥ चित्तस्य द्वितीयायाम्भूमौ ॥
 मुह्यति स्म । मुह० । गत्यर्थेतिक्तः
 ॥ आकाशादिषु स्थलेषु केचित्तमः
 प्रधानतयामूढाः मोहप्रकाशकाः
 विषम्याः गुरवः कैचिद्विशेषास्ते
 मूढाः कथ्यन्ते ॥
 मूढयाहः । पुं० अविवेकातिशय

मूत्रम्

कृतेदुरायहे ॥ याहोयहणम् । मू
ठानांयाहः ॥

मूठता । स्त्री० अर्काबपरिज्ञानत्वे ॥
अविवेकतायाम् ॥ यथा । यानंक्षि
तौयानगतस्रदेहोदेहेपिचान्यः पु
रुषोनिविष्टः । ममस्मसुन्यांनतथा
यथाऽस्मिन्देहेऽतिमात्रं वतमूठतै
षेति ॥

मूठटक् । चि० देहमानिनि । देहमा
त्मत्वेनाभिमन्यमाने ॥

मूठयोनिः । पुं० पश्वादी ॥

मूठा । स्त्री० तामस्यांमनसोवृत्तौ ॥

मूतः । चि० बहे ॥ मूयतेस्म । मूङ्
बन्धने । क्तः ॥ आलानपाशे ॥

मूत्रम् । न० प्रसावे । मूत० पिसाव०
द्र० भा० ॥ मूयते । मूत्रप्रसवणे ।

घञ् ॥ मूत्रमिथ्याहुरुदकं वस्ते स्था
निलनिर्गतम् ॥ यद्वा । मुच्यते

यत् । मुच्लृ० । सिबिमुच्योष्टेरु
चेतिष्टन् ॥ अथास्यगुणाः । गोमू

त्रं कटुतीक्ष्णोष्णं क्षारं तिक्तं कषा
यकम् । लघ्वग्निदीपनं मेध्यं पित्त

कृत्कफघातहृत् ॥ शूलगुल्मोदरा
नाहकण्डूक्षिमुखरोगजित् । किलास

गदवातामवस्तिरुक्कुष्ठनाशनम् ॥
कासश्वासापहं शोथकामलापाण्डुरो

गहृत् । कण्डूकिलासगदशूलमुखा
क्षिरोगान्गुल्मातिसारमरुदामयमू

त्ररोधान् । कासं सकुष्ठजठरकृमि

मूत्रकृच्छ्रम्

पाण्डुरोगान् गोमूत्रमेकमपिपीत
गपाकरोति ॥ सर्वेष्वपिचमूत्रेषु

गोमूत्रं गुणतोधिकम् । अतोविशि
षात्कथनेमूत्रं गोमूत्रमुच्यते ॥ ग्री

होदरश्वासाकासशोथवर्चीग्रहापह
म् । शूलगुल्मरुजानाह कामलापा

ण्डुरोगनुत् ॥ कषायं तिक्ततीक्ष्ण
स्त्रपूरणात्कर्णशूलहृत् ॥ नरमूत्रं

गरं हन्तिसे वितं तद्रसायनम् । रक्त
पामाहरं तीक्ष्णं सक्षारलवणं स्मृ

म् ॥ गोजाविमहिषीणान्तुस्त्रीणां
मूत्रं प्रशस्यते । खरोष्ट्रे भनराश्वा

नांपुंसांमूत्रं हितं मतम् ॥ अथमूत्र
परीक्षा । बातेनपाण्डुरं मूत्रं रक्तं

नीलञ्चपित्ततः । रक्तमेवभवेद्रक्ता
दधवत्तंफेनिलंकफादिति ॥

मूत्रकृच्छ्रम् । न० प्रसावघटितरोग
विशेषः । मूत्ररोधे । अश्मर्याम् ।

कृच्छ्रे ॥ मूत्रे कृच्छ्रमत्र ॥ अथास्य
चिकित्सा । चिकण्टकारग्वधदभं

काशयबासधाचौगिरिभेदपथ्याः
। निघ्नन्तिपीतामधुनाश्मरीश्चसमी

पमृत्थोरपिमूत्रकृच्छ्रम् ॥ त्रिकण्ट
कादिक्वाथः ॥ १ ॥ एलाश्मभेदक

शिलाजतुगोक्षुराणांमेर्वारुबीजलव
णोत्तमकुङ्कुमानाम् । चूर्णानित

गडुलजले लुलितानिपीत्वाप्रत्यक्ष
मृच्छुरपिजीवतिमूत्रकृच्छ्री ॥ ए

लादिचूर्णम् ॥ २ ॥ अयोरजः

मूत्रनिरोधः

सूक्ष्मपिष्टं मधुना सह योजितम् । मूत्रकृच्छ्रं निवृत्त्या शुसंलीढं दिवसत्रयम् ॥ ३ ॥ गुडे नमिश्रितं क्षीरं कटुष्वकामतः पिवेत् । मूत्रकृच्छ्रेषु सर्वेषु शर्करायाश्च निवृत्त्यः ॥ ४ ॥ धात्रौ रसं चक्षुरसं पिवेद्वा कृच्छ्रे सरक्ते मधुना विमिश्रम् । शल्याभिघातोत्थितमूत्रकृच्छ्रे कार्या क्रिया मारुतकृच्छ्रतुल्या ॥ ५ ॥ क्वाथो गोक्षुरधीजस्यवच्चारसमन्वितः । पीतः प्रशमयत्येव कृच्छ्रं विड्धारणोत्थितम् ॥ ६ ॥ त्रिफलायाः सुपिष्टायाः कल्कं कोलसमन्वितम् । वारिणीलवणीकृत्य पिवेन्मूत्ररुजापहम् । कोलंबदरम् ॥ ७ ॥ गुडमामलकं वृष्यं शमघ्नं तर्पणं प्रियम् । पित्ताद्यग्दाहशूलघ्नं मूत्रकृच्छ्रहरं परम् ॥ ८ ॥ सपादशायतुलितो यवच्चारः सितायुतः । भक्षितो नाशयत्येव मूत्रकृच्छ्रं न संशयः ॥ ९ ॥ द्राक्षासितोपलाकल्कः पीतः कर्षमितो नरैः ॥ मस्तुनापलमात्रेण मूत्रकृच्छ्रं व्यपोहति ॥ १० ॥ समूलगोक्षुरक्वाथः सितामाक्षिकसंयुतः । नाशयेन्मूत्रकृच्छ्राणितथैवोष्णं समीरणम् ॥ उष्णसमीरणं उष्णघातं मूत्राघातविशेषम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥

मूत्रदोषः । पुं० प्रमेहे ॥

मूत्रनिरोधः । पुं० मूत्रप्रतिवन्धकरोग

मूत्राघातः

विशेषे ॥ यथा । पिष्टं वैमालती-मूलं घीघ्नकाले समाहृतम् । साधितं कागदुग्धे न पीतं शर्करयान्वितम् । शरेन्मूत्रनिरोधश्च हरेद्देपाण्डुशर्करां ॥ मूत्रपतनः । पुं० गन्धमाजरी ॥ मूत्रपुटम् । न० नाभेरधोभागे । मूत्राशये ॥ मूत्रफला । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ तपुष्याम् ॥ मूत्रलम् । न० तपुषे ॥ त्रि० मूत्रवर्धके ॥ मूत्रला । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ वालुक्याम् ॥ मूत्राघातः । पुं० प्रस्रावरोधकरोगविशेषे ॥ प्रायो मूत्रविघाताद्यैर्वातकुण्डलिकादयः । जायन्ते कुपितैर्दीर्घैर्मूत्राघातास्त्रयोदश ॥ मूत्रविघाताद्यैरित्याद्यशब्दे न पुरीषशक्तादिवेगविघातादीनां रूक्षाशनादीनां श्वयङ्गणम् । मूत्रविघाताद्यैः कुपितैर्दीर्घैरित्यन्वयः । ननु मूत्रकृच्छ्रमूत्रघातयोः को भेदः । उच्यते । मूत्रकृच्छ्रे कृच्छ्रमधिकं विबन्धाऽल्पः । मूत्राघाते तु विबन्धो बलवान् कृच्छ्रमल्पमिच्छनयोर्भेदः ॥ अस्य चिकित्सा यथा । नलकुशकाशेक्षु बलाक्वाथं प्रातः सुशीतलं संसितम् । पिवतो नश्यति नियतं मूत्रयद्वाच्यवाचकविः ॥ कविः शुक्रः । कर्पूरर-

मूर्खः

जसायुक्तावस्यवर्तिः शनैः शनैः ।
 मेढ्रमार्गान्तरेन्यस्तामूवाघातं व्यपो
 हति ॥ धान्यगोक्षुरकः काथः क
 ल्कसिद्धं हितं घृतम् । मूवाघाते-
 मूत्रकृच्छ्रे शुक्रदोषचदाहणे ॥ धान्य
 गोक्षुरकं घृतम् ॥ मूत्रकृच्छ्रे श्मरो
 रोगभेषजं यत्प्रकीर्तितम् । मूवाघा
 तेषु सर्वेषु तत्कुर्याद्देशकालवित् ॥
 मूत्रातिसारः । पुं० प्रस्रावातिसरस्य
 रोगे ॥ तस्यौषधं यथा । वलामूल-
 च्चक्षुःपीतं सक्षीरशर्करम् । मू-
 त्रातिसारं हरति दृष्टमेतन्नसंशयद्व-
 त्ति ॥
 मूत्रातीतः । पुं० मूत्ररोगविशेषे ॥
 यथाहुः । चिरंधारयतीमूत्रं त्वरया
 नप्रवर्त्तते । मेहमानस्य मन्दं वामू-
 त्रातीतः स उच्यते ॥ इति ॥
 मूत्राशयः । पुं० वस्ती । मूत्र-
 पुटे ॥
 मूत्राशयपुटः । पुं० वस्त्र्याम् । मू-
 त्रपुटे ॥
 मूत्रितः । वि० कृतमूत्रात्सर्गे । मी
 ठे ॥ मूत्र्यते स्म । मूत्र० । क्तः ॥
 मूर्खः । पुं० पुरीषमे । माषे ॥ गाय
 त्रीरहिते । सार्थं गायत्रीरहिते ॥
 त्रि० अक्षे । वैधेये । वालिशे ॥
 शास्त्रज्ञानशून्ये ॥ शून्यवादिनि ॥
 देहात्मवादिनि ॥ अधीत्य वेदशास्त्रा
 विज्ञानसारे रागिणश्च ये । तेभ्यः प

मूर्खत्वम्

॥ रोममूर्खीस्ति सधर्मः श्वाजशूकरैः
 ॥ समद्वृतिशेषः । मानुष्यं दुर्लभं
 प्राप्य वेदशास्त्राण्यधीत्य च । बभूवे
 यदि स सारेको विविच्य तमानवः ॥
 मुह्यति । मुह० । मुहः खोमूर्च ॥
 मूर्खो वर्षाप्रवासी सति निजविभवे
 सञ्चयो नास्ति गृहे नानाधान्यौषधी
 नां सति पितरि गृहे नार्जितायेन विद्या
 । भार्या त्यक्त्वा सुरुपां रतिमिह कु-
 रते भर्तृमत्यां च दास्यां वाण्यां वैरा-
 भिलाषी कुमतिजनकचिद्विक्तिराज-
 न्स्वगोयम् ॥ बाण्याम् । गीर्वाण
 भाषायाम् ॥ उत्कृष्टपुरुषार्थलाभे
 सम्भवत्यधमं कामयमानो मूर्खः
 ॥ मूर्खेण सहसंयोगो विषादपिसु
 दुर्जरः । विज्ञेन सहसंयोगः सुधा-
 रससमः स्मृतः ॥ अत्र मूर्खनि-
 न्दादेवी भागवते द्रष्टव्या ।
 मूर्खता । स्त्री० मूर्खत्वे ॥ मूर्खस्य
 भावः । तस्य भावस्त्वतलावितित
 ल् ॥
 मूर्खत्वम् । न० मूर्खतायाम् । अ
 क्षत्वे । मूर्खपन् । इ० भा० ॥
 मूर्खत्वं सुलभं भजस्व कुमते मूर्खस्य
 चाष्टौ गुणानि सिन्धोवहुभोजकीति
 मुखरोरात्रिदिवा स्वप्रभाक् । कार्या
 कार्यविचारणादि राहितो मानापमा
 ने समो दत्त्वा सर्वजनस्य मूर्द्धि चर-
 णी मूर्खश्चिरम् जीवतु ॥

मूर्च्छालः

मूर्च्छनम् । न० मूर्च्छयाम् ॥ मूर्च्छापित्ततमः प्रायः ॥
 मूर्च्छना । स्त्री० गीताङ्गविशेषे ।
 ग्रामस्यसप्तमभागे ॥ चतुर्दशविधायाम् । षड्जादिस्वरसंपूर्णतायाम् । तदुक्तं शाण्डिल्येन । यतैवस्युः स्वराः पूर्णमूर्च्छनासंख्यदाहतेति ॥ अन्यत्रमूर्च्छनासंख्ययथा । क्रमात्स्वराणांसप्तानामारोहश्चावरोहणम् । सामूर्च्छेत्युच्यते ग्रामस्थाएताः सप्तसप्तच । ग्रामत्रयेपिप्रत्येकंसप्तसप्ततुमूर्च्छना० इत्येकविंशतिमूर्च्छनाभवन्ति ।
 मूर्च्छा । स्त्री० कश्मले । मोहः ॥ संज्ञावहासुनाडीषु पिहितास्त्रिणलादिभिः । तमोभ्युपैतिसहसामुखदुःखव्यपोहकृत् ॥ सुखदुःखव्यपोहाच्चनरः पततिकाष्ठवत् ।
 मोहोमूर्च्छतितांप्राहुः षड्विधा साप्रकीर्तिता ॥ मूर्च्छनम् । मूर्च्छामोहममुच्छाययोः । गुरोः सहलवृत्त्यः । उपधायाच्चेतिदीर्घः । टाप् ॥ इन्द्रियैः सहमनसउपप्रवोमूर्च्छतिव्याख्यातारः ॥
 मूर्च्छायः । पुं० मूर्च्छायाम् ॥
 मूर्च्छालः । वि० मोहयुक्ते । मूर्च्छते । मूर्च्छास्यास्ति । सिध्मादिषु० चन्द्रजन्तूपतोपयोश्चेतिपठिताज्ञच् । प्राणिस्थादातइतिनभव-

मूर्त्तिवत्

ति० प्राण्डगादेवेतिव्याख्यानात् ॥

मूर्त्तितः । वि० मूर्त्ते । मूर्त्तार्थायुक्ते । मूर्त्तलि । विचेतने ॥ सोच्छये ॥ मूर्त्ते ॥ वृद्धे ॥ मूर्त्तितस्म । मूर्त्ता० । गत्यर्थितित्तः ॥ मूर्त्तसंज्ञाताभवा । तारकादि-त्वादितच् ॥

मूर्त्तः । वि० मूर्त्तलि । मूर्त्तिते ॥ कठिने ॥ मूर्त्तिमति ॥ सद्भिवेशनेवदृश्यायस्यतन्मूर्त्तमुच्यते । क्षिप्त्यम्बुनिवयंमूर्त्तममूर्त्तित्वतरहयम् ॥ मूर्त्तितस्म । मूर्त्ता० । अकर्मकत्वात्तः । राक्षोपः । नध्याख्येतिनत्त्वंन ॥ ग्यायमते० पृथिवी० जल० तेजः० वायुः मनश्च । एषांगुणाः रूप० रसः० गन्धः स्पर्शः० परत्वम्० अपरत्वम्० गुरुत्वम्० क्षीणः० वेगश्च मूर्त्तामूर्त्तसाधारणगुणाः । मङ्ख्या० परिमितिः० पृथक्त्वम्० संयोगः० विभागश्च इतिभाषापरिच्छेदः० ॥

मूर्त्तवित् । वि० आगमिके ॥ विश्वलधारीमहेश्वरः षड्खचक्रादिधारीविष्णुर्वापरमार्थोभवतीत्यागमिकाः कल्पययन्ति । तच्चतेषांकल्पनम्० भ्रान्तिमात्रम् । अस्मदादिशरीरवत्तस्यापिशरीरस्यपाप्मभौ

मूर्त्तिमान्,

तिकत्वात्लीलाविग्रहकल्पनश्च ।
 विग्रहाभावेऽलीलायोगादयुक्तमेव ॥
 मूर्त्तिः । स्त्री० काठिन्ये ॥ प्रतिमा
 याम् । असर्वगतस्यद्रव्यस्यपरिमा-
 णे ॥ शिवस्याष्टमूर्त्तयोयथा । सर्व
 चित्तिः समुद्दिष्टाभवोजलमुदाहृ-
 ता । रुद्रोन्निरुपोवायुः स्यात्भौम
 चाकाशशब्दिता ॥ पशोः पतिर्य
 जमानोमहादेवः सुधाकरः । ई
 शानः सूर्यइत्येतामूर्त्तयोष्टौप्रकी
 र्त्तिताः ॥ मूर्त्तिर्हिधर्मस्यपत्नी ।
 यथा । मूर्त्तिश्चधर्मपत्नौसाकान्ति
 रूपामनोहरा । कान्तिरूपाशोभा
 रूपा । परमात्मावविश्वौघोनिराधा
 रोययाविना ॥ शोभाविनापरा
 त्मापिनिराधारोनिरर्थकइत्यर्थः ॥
 सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीमूर्त्तिमती
 सती । श्रीरूपामूर्त्तिरूपाचमान्या
 धन्यातिपूजितेतिभागवते ६ स्कन्धे
 १ ध्यायः ॥ काये । देहे । जरायु
 जाण्डजोद्भिज्जादिभेदेनविलक्षणवि
 विधसंस्थानासुतनुषु ॥ मूर्च्छति०
 मूर्च्छतेवा । मूर्च्छा० । क्तिन् ।
 रालोपः ॥ रूपे ॥ स्वभावे ॥
 लम्ने ॥
 मूर्त्तिमान् । त्रि० कठिने । मूर्त्तिर्वि
 शिष्टे ॥ मूर्त्तिः काठिन्यमस्यास्ति ।
 तदस्याऽऽस्यस्मिन्नितिमतुप् ॥ स्त्रि
 याम् । मूर्त्तिमती । उगित्त्वान्डी

मूर्धाभिषिक्तः

पुं० ॥ न० शरीरे ॥
 मूर्च्छुपचयः । पुं० स्थौल्ये ॥
 मूर्द्धकः । पुं० क्षत्रिये ॥
 मूर्द्धकर्परो । स्त्री० जलत्रायाम् ॥
 मूर्द्धखोलम् । न० कृत्रे ॥
 मूर्द्धजः । पुं० केशे ॥ त्रि० मूर्द्धिजा
 ते ॥
 मूर्द्धतैलम् । न० तैलविशेषे ॥ अभ्य-
 ङ्गः परिषेकश्चपिचुवस्तिरितिक्र
 मात् । मूर्द्धतैलचतुर्धास्याइलवत्
 तद्यथोत्तरं ॥
 मूर्धा । पुं० उत्तमाङ्गे । शिरसि ।
 मस्तके ॥ छात्राः कारैः शिरोभि
 स्तुनृपानिम्नशिराधनौ । चिपिटैस्तु
 पितुर्मृत्युर्गन्धाद्याः परिमण्डलैः
 घटमूर्द्धापापरुचिर्धनाद्यैः परिव-
 र्जितः ॥ मुञ्चत्यस्मिन्नाहते । मु-
 ह० । श्वन्नचन्निति० मुहेः कनि
 न् । निपातनादुपधादीर्घाधोक्तादे
 शारमागमश्च ॥
 मूर्द्धन्यः । त्रि० मूर्द्धनिभवे ॥ शरीरा
 वयवाच्चेति यत् । येचाभावकर्म
 योरितिप्रकृतिभावाद्भस्त्रवृत्तिः
 टिक्षोपाभावः ॥
 मूर्द्धपुष्पः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥
 मूर्द्धरसः । पुं० भक्तफेने ॥
 मूर्द्धवेष्टनम् । न० उष्णीषे ॥
 मूर्द्धाभिषिक्तः । पुं० भूपाले । राज
 नि ॥ क्षत्रिये । राजन्ये । ब्राह्मणे ॥

मूलम्

मूर्ध्नि० अभिषिच्यतेस्म । पितृव-
रणे । क्तः । राज्यदासस्ये० मू-
र्धन्यभिषिच्यते० तत्प्रभवत्वात्स
र्वापिचतुर्योमूर्धाभिषिक्तउच्यते ॥
मन्त्रिणि ॥ प्रधाने ॥ मूर्धन्यभि-
षिक्तः । वर्णसङ्करजातिविशेषे ।
विप्रातृक्षत्रियायाम्जाते ॥
मूर्धावसिक्तः । पुं० ब्राह्मणात्परि-
णीतक्षत्रियायामुत्थले ॥ अस्यव-
त्तिस्तु । इत्यथश्रवणशिखाचक्ष्म-
णांधारणंतथा । मूर्धावसिक्तश्च
वृत्तिः प्रोक्ताउशनसाशुभा ॥
मूर्ध्नी । स्त्री० लताविशेषे । देव्याम् ।
मधुरधायाम् । मोरटायाम् । मुर-
हरा० इ० भा० प्र० । धनुर्गुणोप-
युक्ता० मुरगा० इ० गौ० भा०
प्र० मूर्धासरागुरुः स्वादुस्तिक्ता-
पित्तासमेहनुत् । विदोषटणाह-
ट्रागकण्डूकुष्ठज्वरापहा । मूर्ध्वति
। मूर्ध्वीधम्यने । अच् ।
मूर्ध्विका । स्त्री० मूर्धायाम् ॥ मूर्ध्वैव
। स्वार्थेकन् ॥
मूलम् । न० शिफायाम् ॥ ब्रध्ने ।
अङ्घ्रिनामके । जड० इ० भा०
। मूलमात्रे यथा । अर्थस्यमूलं
निकृतिः क्षमाचक्रामस्यमूलञ्चव-
पुर्वयश्च । धर्मस्ययागादिदयादमश्च
मोक्षस्य सर्वोपरमः क्रियाभ्यः ॥
आद्ये । प्रथमे ॥ यथा । मूलप्रकु-

मूलकम्

ति । मूलवित्ते ॥ भे ॥ निकुञ्जे
॥ निजे ॥ चरणे ॥ टीकार्हायन्ये
। शूरणे ॥ पिप्पलीमूले ॥ पुष्कर-
मूले ॥ विश्वेपमूलस्यान्वेषणे निषे-
धोयथा । नदीनामन्निहोवाशांभा-
रतस्यकुलस्यच । मूलान्वेषो नक्तं
व्योमूलाहोषो नहीयते ॥ पुं० न०
अन्तिके । पार्श्वे । नक्षत्रविशेषे ॥
यथा । हस्तास्वातिश्रवणाश्रुक्लीवम्
गशिरोनपुंसिस्थात् । पुंसिपुनर्व-
सुपुष्यौमूलन्वेषीस्त्रियांशेषाः ॥
निकृतिदेवताकेनक्षत्रे ॥ अस्मि
मजातस्यफलंयथा । मूलंविबुद्धा
वयवंसमूलंकुलंदहत्येवदन्तिस-
न्तः । चेदन्यथातः पुरुषाविशेषा-
त् सौभाग्यमायुश्चकुलानुवृद्धिः ॥
मूलमन्त्रे ॥ मूलति । मूलप्रतिष्ठा-
याम् मूलरोहणे वा । इगुपधेति
कः ॥ मवते । मूढ्वम्यने । मूश-
क्यम्बिभ्यः क्तः ॥
मूलकः । पुं० स्थावरविषप्रभेदे ॥
मूलकम् । न० मूलविशेषे । राजालु-
के । महाकन्दे । हस्तिदन्तके ।
मूली० वृत्तिभाषाप्रसिद्धेकन्दे ॥
अस्यगुणाः । मूलकंदिविधंप्रोक्तं
तत्रैकंलघुमूलकम् । शालामकं
ठकंविस्त्रंशालेयंमरुसम्भवम् ॥
आणक्यमूलकंतीक्ष्णंतथामूलक-
पोतिका । नेपालमूलकंचान्यत्

मूलकर्म

तत्रवेदज्ञदत्तवत् ॥ लघुमूलकसु
 ष्यं स्याद्रुच्यं लघुचपाचनम् । दोष
 चयहरं स्वयं ज्वरप्रवासविनाशनम् ॥
 नासिकाकण्ठरोगघ्नं नयनामयना
 क्षनम् । महत्तदेवरुक्षोष्णं गुह्यदोष
 चयप्रदम् ॥ स्निग्धसिद्धं तदेव स्याद्दो
 षचयविनाशनम् । तत्पुष्पं स्निग्धपि
 सप्तं फलं वातकफप्रदमिति ॥ मूल
 ति । मूल० । कृन् । यदामूलय
 ति । मूलरोहणे । पु० । अच ।
 मञ्ज्यायां कन् ॥ यदा । मूलैजातः
 । पूर्वाह्णापराह्णाद्रामूलप्रदोषा
 वस्काराहन् ॥

मूलकदण्डः । पुं० गांडर० गरुडल०
 इ० प्र० मूलकावयवे । सपचः
 स्निग्धदितस्तर्कं दण्डो मूलकसूक्ष्मकः
 । हृतेपकस्तुष्टिर्गन्धाद्यैश्च न वि
 मिश्रितः ॥ मुरुच्यं मूलकं शाकं
 विष्टम्भिकफकारकम् । वातपित्त
 हरं स्निग्धं कृष्णं मुगुवावहम् ॥
 मूलकपत्रम् । न० मूलकसपत्रम् ॥
 पाचनं लघुरुच्योष्णं पचं मूलकजन
 वम् । स्निग्धसिद्धं विदोषघ्नमसिद्धं
 कफपित्तकृत् ॥

मूलकपर्णी । स्त्री० शिभाक्षने ॥

मूलकमूला । स्त्री० क्षीरकच्छुक्वा
 म् । क्षीरीशृङ्गे ॥

मूलकर्म । न० कर्मण्ये । टौना०
 इ० भा० प्र० कर्मविशेषे । मूले

मूलविषयोपभवनम्

रोषधीमूलैः कर्म० चासनोच्चाट-
 नस्तम्भनवशीकरणादि० मूलकर्म
 । उपपातकविशेषतत् । यथा ।
 सर्वाङ्गरेष्वधीकारोमहायन्त्रप्रवर्त
 नम् । हिंसौषधीनां सन्याजीवोऽ
 भिचारो मूलकर्मच ॥ इति मनुः ।
 मूलकर्म० मन्त्रोपधादिनावशीकर
 णमिति कुल्लूकभट्टः ॥

मूलकारः । पुं० मूलयन्यकर्तारि ।
 मूलं करोति । कृजः कर्मण्येयम् ॥
 मूलकारिका । स्त्री० चुल्ल्याम् ।
 मूलयन्यार्थप्रकाशकपद्ये ॥ मूल
 धमस्य वृद्धिर्विशेषे ॥

मूलकच्छः । पुं० ग० एकादशविध-
 पञ्चकच्छप्रताप्तगतप्रतविशेषे ।
 यदा क्षयितानिष्ठजमूलानि मांसं पी-
 यन्ते । तदा मूलकच्छव्यपदेशं लभ-
 न्ते । यथाह मार्कण्डेयः । फलेमां
 सिनक्षयितः फलकच्छो मनीषिभिः
 । श्रीकच्छः श्रीफलैः प्रोक्तः पद्मा
 क्षीरपरस्तथा ॥ नासिनामलक्षैरेवं
 श्रीकच्छमपरं स्मृतम् । पत्रैर्मतः
 पत्रकच्छः पुष्पैश्चात्कच्छ उच्यते ॥
 मूलकच्छः स्मृतो मूलैस्तोयकच्छो-
 कक्षीनतु । इति ॥

मूलजः । पुं० उत्पलादी ॥ न० चा-
 द्रंके ॥ त्रि० मूलोद्भवे ॥

मूलविषयोपभवनम् । न० सूर्यादियथा
 चाराशिरूपवृद्धिदिशि ॥ यथा । सिंहे

मूलपथी

गोमेप्रवनिताधनुर्यूकघटास्तथा । मूल-
त्रिकोणभवनान्याहुः । सूर्यादिः
तः क्रमात् ॥ एतेराशयः क्रमात्
सूर्यादीनां मूलत्रिकोणभवनान्याहुः
। यथा । सिंहः सूर्यस्य मूलत्रिको-
णभवनम् । एवं वृषस्य मेषः
कुजस्य कन्यावृधस्य धनुर्गुरोः तु
लाशुक्राद्यः कुम्भः शनिरिति ॥

मूलत्रिकोणांशः । पुं० । रव्यादीनां त्रि-
कोणभागे । य० । खयुग्मभागादि-
कपालदिक्पञ्चदशविंशतिः । मूल-
त्रिकोणभागाः खः । सूर्यादीनां य-
थाक्रमम् । यथा । सिंहराशीसूर्य-
स्य विंशत्यंशम् । मूलत्रिकोणभागाः खः
। एवं च मेषराशे । यमतुल्यं शत्रयादू-
र्ध्वं सप्तविंशत्यंशः । कुजस्य मेषेष्टाद-
शांशः । वृधस्य कन्यायां तुल्यपञ्चद-
शांशः । दूरेदशांशः । पञ्चविंशत्यंशपर्य-
न्तम् । गुरोर्धनुषिदशांशः । शुक्रस्य तु-
लायां पञ्चदशांशः । शनः कुम्भे विंश-
त्यंशः । मूलत्रिकोणभागाः ख-
रिति ॥

मूलदेवः । पुं० । मूलभद्रे । कंसासुरे ।
मूलद्रव्यम् । न० । मूलधने ॥
मूलधनम् । न० । वशिष्ठः मूलवित् ।
नीव्याम् । परिपणे । पूंजी० इ०-
भा० ॥ मूलसुतहनञ्च ॥

मूलनगरम् । न० । राजधान्याम् ॥
मूलपथी । स्त्री० । मण्डपपथ्याम् ॥

मूलाधारः

मूलपुष्करम् । न० । पुष्करमूले ॥
मूलपोती । स्त्री० । शाकप्रभेदे । सुद्रव-
क्ष्याम् । सुद्रपोतिकायाम् ॥
मूलप्रकृतिः । स्त्री० । आद्यायां प्रकृती-
प्रधाने । प्रकृतिः प्रधानम् । मूल-
स्वासी प्रकृतिश्चेति विग्रहः । विश्व-
स्य कार्यकलापस्य सामूलम् । न च-
क्षामूलान्तरमस्ति न वक्ष्यामि सङ्-
गात् । न चानवस्थायामस्ति प्रमा-
णम् ॥

मूलफलदः । पुं० । पनसि । कस्तुरिकफ-
ले ॥ मूले फलं ददाति । छुदाञ्-
। कः ॥

मूलबन्धः । पुं० । राजवीगाङ्गविशेषे ॥
यन्मूलं सर्वभूतानां यन्मूलं चित्तबन्ध-
नम् । मूलबन्धः सदासेव्यायोग्यो
सौराज्यदेगिनाम् ॥

मूलभद्रः । पुं० । कंसासुरे ॥

मूलरसः । पुं० । मीरटलतायाम् ॥

मूलविभुजः । पुं० । रथे ॥ मूलानि
विभुजति । भुजीकौटिस्थे । मूल-
विभुजादिस्त्वात् ॥

मूलस्तम्भः । पुं० । स्थितिहेतौ ॥

मूला । स्त्री० । शतावर्याम् ॥ मूलभे ॥

मूलाधारः । पुं० । गुह्यलिङ्गयोर्मध्ये ऽ-
ङ्गुलिद्वयमितस्थाने । शरीरस्य सक-
लनाडीनां मूलस्थाने ॥ मूलमाधार-
पट्टफानामूलधारं ततो विदुरि-
ति देवीगीतात्ते ॥

मूषली

मूलाविद्या । स्त्री० अनाद्यविवेके ॥
अयंजीवोनकूटस्थं विविनक्तिकदा
चन । अनादिरविवेकोयंमूलाविद्ये
तिगम्यताम् ॥

मूलाह्वयम् । न० मूलके ॥

मूली । पुं० वृक्षे ॥

मूली । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् ॥

मूलैरः । पुं० जठायाम् ॥ मूलति ।

मूल० । मूलैरादयश्चेति साधुः ॥

मूल्यम् । न० अवक्रये । वस्त्रे । मोल

० निरख० इ० भा० दर० दाम०

इतिसाधारणजनभाषा ॥ भृत्याया

म् । वेतने । महीना० भाडा०

इ० भा० ॥ मूलैर्नानाम्यम्० मूलैर्न

समंवा । नौवयोधर्मेत्यादि

नायत् । त्रि० मूलतउत्पाटनयो

ग्येमुद्गादौ ॥ मूलमावर्द्धयस्व ।

मूलमस्यावर्द्धीतियत् ॥

मूषः । पुं० मूषिके ॥ तैजसावत्तं
न्यां ॥

मूषकः । पुं० मूषिके ॥ मूषति ।

मूषस्तं येदौघोपधोप्यस्ति । भृदिः

। गवुल्संज्ञायांकुन्वा ॥

मूषककर्णी । स्त्री० आखुपण्याम् ॥

मूषकमारी । स्त्री० सुतश्रेण्याम् ॥

मूषका । स्त्री० मूषिकायाम् ॥

मूषिकारातिः । पुं० चोती । विडा
ले ॥

मूषली । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् ॥

मूषिकपर्णी

मूषा । स्त्री० स्वर्णाद्यावत्तंनपात्रे ।

तैजसावत्तंन्याम् ॥ देवताडे ॥

अन्तः शुषिरायांमृत्प्रतिमायाम्

॥ मूषति । मूष० । इगुपधेतिक् :

॥ गवाक्षे ॥ यथा । एकद्वित्यादि

मूषावहनमितिमहोब्रूहिमेभूमिभ

र्त्तुर्हस्यैरस्येष्टमूषेचतुरविरचिते

शृङ्गशालाविशाले । इत्यादिली

लावत्त्वांशेष्टीव्यवहारः ॥

मूषाकर्णी । स्त्री० आखुपण्याम् ॥

मूषातुल्यम् । न० कांस्यनीले । वितुन्न

के । हेमतुल्ये ॥

मूषिकः । पुं० उन्दुरौ । आखौ ॥

अस्यमांसगुणाः । अहिनकुलशल्य

गोधामूषिकमुख्याविलेशयाः कथि

ताः । श्वासानिलकासहरंतन्मांसं

संपित्तदाहकरम् ॥ अन्ये विलेशया

येस्युः केङ्किडोन्दुरुकादयः । ग

र्हितंतस्यमांसमद्यगौरवदुर्जरम्

॥ अपिच । मूषकोमधुरः स्निग्धो-

व्यवायीवलवर्धनः ॥ पारिभाषि

कोयथा । विभवेसतिनैवात्तिनद-

दातिजुहोतिच । तमाहुराखुंतस्या

न्नंभुक्ताकृच्छ्रेणशुध्यति ॥ मुष्णा

ति । मुष० । मुषेदीर्घश्चेतिक्कि-

कन् ॥

मूषिकपर्णी । स्त्री० जलतृणविश्रे-

षि । चित्रायाम् । उपचित्रायाम् ।

न्ययोध्याम् । मूषाकर्णीतिव्याता

मृकण्ड :

याम् । इरदाकानीपाना० दू० गौ०
दे० भा० ॥ मूषिकपर्णमस्याः मू
षिककर्णाकारपण्यत्वात् । पाकक
र्णेतिङीष् ॥

मूषिका । स्त्री० मूषिकपर्णाम् ॥ मू
षकस्त्रियात् ॥ अजादित्वाद्वाप् ॥
मूषायाम् ॥

मूषिकाङ्कः । पुं० गणेशे ॥

मूषिकाञ्चनः । पुं० विघ्नहारिणि ।
गणेशे ॥

मूषिकारः । पुं० आखौ । उन्दुरौ ॥
मूषिकायाः पुमान् । आरक्पुंसौ
त्यारक्

मूषिकारातिः । पुं० विडाले ॥

मूषिकाङ्गया । स्त्री० सुतश्चेत्याम् ।
मूषिकपर्णाम् ॥

मूषितः । त्रि० मुषिते । चोरिते । मू
ष्यतेस्म । मूष्यते ये । क्तः ॥

मूषिपणिका । स्त्री० मूषिकपर्णाम् ।
मूषी । स्त्री० स्वर्णाद्यावर्त्तनमात्रे । स्व
र्णादिद्रवीकरणपात्रे । मूषायाम् ॥

मूषीकः । पुं० उन्दुरौ । मूषिके ॥

मूषीककर्णी । स्त्री० मूषिकपर्णाम् ॥

मूषीका । स्त्री० उन्दुरौ ॥

मृकण्डः । पुं० मृकण्डमुनी ॥ अयम
दन्तोमृगख्यादयश्चेति सूत्रे० उज्ज्वल
दत्तयन्ये स्यष्टः ॥ मृकण्डस्य मुने-
स्तीर्थतद्याम्यामतिनिर्मलमिति स्का
न्दोक्तं ॥

मृगः

मृकण्डः । पुं० मृकण्डमुनी ।

मृगः । पुं० आरण्यपशुमात्रे । करि
विशेषे ॥ मृगशिरोनक्षत्र ॥ यथा
मृगेगत्वाशिवे स्थित्वाऽदितौ गच्छ
न्जयेद्दूरिपूनीति ॥ एकदेशप्रयोगा
त् ॥ अन्वेषणे ॥ याज्ञायाम् ॥ मा
र्गशीर्षमासे ॥ यज्ञविशेषे ॥ मृग-
नाभौ ॥ मकरराशौ ॥ मृगयाया-
म् ॥ खनान्नाप्रसिद्धे पशुविशेषे ।
कुरङ्गे । वातायौ । हरिणे । अ
जिनयोनौ ॥ अस्य मांसप्रकारगुणाः
। मार्गमांसं बहुशकितं स्निग्धमी-
षच्छतोयेतप्तं हृज्जरणसहितं पाचि
तं शब्दमुच्चैः । सान्द्रं सान्द्रं लवणस
हितं दाडिमेनातियुक्तं खादन् खा-
दन् कलयाति शिरश्चन्द्रचूडोपिनूनम
॥ ऐणं मांसं हिमं ग्राहक्यं दोषत्र
यापहम् । षड्रसं वलदं पथ्यं वृष्यं लघु
ज्वरापहम् ॥ मृग्यते । मृगश्च अन्वेष
णे । अदन्तः । घञ् । मृगो नव-
विधो यथा । सम्बरो गौहितो न्यङ्कुः
कुरङ्गः सुदृशोरुः । एणश्च ह-
रिणश्चेति मृगाः नवविधामताः ॥
पाठान्तरं यथा । समूरो गौहितो न्य-
ङ्कुः सम्बरो वभुणोरुः । शशौ
ण हरिणश्चेति मृगाः नवविधामताः
॥ हारिणश्चापि विज्ञेयः पञ्चभेदो च
भैरव । कृष्यः खड्गोरुश्चैव पृषतश्च
मृगस्तथा ॥ एते वलिप्रदाने च चर्म

मृग :

दानेचकीर्त्तिताः ॥ इतिकालिका
पुराणे ६७ अध्यायः अथमृगपरी
क्षा । मृगनाभिसमादातुं कौतुका-
र्थं तथा पुनः । मृगाः पोष्यामही-
न्द्राणां तैषां वक्ष्यामिलक्षणम् ॥ पृ
थिव्यव्वायुगगनतेजोधिकास्तु पञ्च
धा । भिद्यन्ते नैऋते दास्तु समस्ता मृग
जातयः ॥ तद्यथा । ये गन्धिनः क्षी
णशरीरकर्णास्ते पार्थिवा गन्धमृगाः
प्रदिष्टाः । सर्वाङ्गमेषां सुरभिप्रका
मं पुण्ये प्रदेशे प्रभवन्ति ते तु ॥ ये वै वि
शालागुरुदीर्घशृङ्गाश्च मांसलास्तौ
व्रक्षुरादिशः । आप्यास्तु ते वै प्रसर
न्ति भूरि सर्वे प्रदेशे प्रभवन्ति चैव ॥ धा
वन्ति श्वा तमि गन्तरीक्षे दीर्घास्तु ते-
वा तमृगाः प्रदिष्टाः । ते यत्र यत्रै
व भवन्ति शक्तास्तत्रैव मर्वाणि शुभा-
निसन्ति ॥ लघुप्रमाणालघुवीर्यस-
त्त्वानिर्गन्धदेहाश्च गलप्रमाणाः ।
ते गागनावेगकरानराणां स्पृश्यान्ते
नापि निरोक्षणीयाः ॥ ये कृष्णवर्णा
गुरुदीर्घशृङ्गाः क्रुद्धाभ्यश्यान्ति
च वायुवेगाः । ते कृष्णसाराः खलु
तेजसास्तु पुण्ये प्रदेशे प्रभवन्ति ते तु ॥
भोजोप्याह । पार्थिवादिमृगः सर्व
श्चतुर्जातिर्भवेत्पृथक् । सुशृङ्गास्त
नुलोमानो ब्राह्मणामृगजातयः ॥
क्रुद्धाः पश्वरिशृङ्गाश्च क्षत्रियाः
खरलोमशाः । चावर्त्तशृङ्गास्तनवी

मृग :

हरिणा वैश्यजातयः ॥ कुशुक्तावाप्य
शृङ्गावाशूद्राः खरतनू रक्षाः । अश्वानां
ये गुणा दोषा स्ते क्षीया हरिणेष्व
पि ॥ तथापि दोषाः पञ्चामी वक्ष्य
न्ते हरिणाश्च यथाः । नेत्रयोरन्तरेय
स्य लोमावर्त्ताः सपापकृत् ॥ विष
मीविकृतौ शृङ्गीयस्य सक्षी मनाशनः
। चावर्त्तः पृष्ठतो यस्य आनाभि म
भिविन्दति ॥ पञ्चार्द्धे यस्य वावर्त्त
स्तौ स्त्याज्यौ भयकारकौ । वर्णने च
पदादीनां वै कृताङ्गनाशनः ॥ गा
र्ग्यः । दोषवन्मृगजातीनां क्षिजा
तीनामथ पिवा । दर्शनात्स्पर्शना
च्चैव गन्धादानाच्च पोषणात् ॥ भवे
युर्विपदः सर्वास्तथाचैवाद्यपोष
णात् ॥ शङ्कोपि । हरिणपोषणतो
धरिणीभुजानि हि भवेन्मरुदुद्भवपीड
नम् । न प्रविवर्जितरुजारिपुञ्जभयं त
द्वतं हरिणं गुणिनं नृपः ॥ इति मृग
परीक्षा युक्तिकल्पतरौ ॥ चतुर्विध
पुरुषेषु पुरुषविशेषे ॥ तस्य लक्षणं
यथा । वदन्ति मधुरवाणी दीर्घनेत्रौ
ऽतिभीरुश्च पलमतिमुदेहः शीघ्रवे
गोमृगोऽथम् ॥ शशके पद्मिनी तुष्टा
मृगे तुष्टा च चित्रिणी । वृषभे शङ्खिनी
तुष्टा हये तुष्टा च हस्तिनी ॥ पद्मिनी
शशयोर्योनिमेद्रकौ चतुरङ्गुली ।
चित्रिणी मृगयोर्योनिमेद्रकौ च तथा
विधी ॥ इ० रतिमञ्जरी ॥

मृगटणा

मृगगामिनी । स्त्री० विडङ्गे ॥ मृगस
दृशगमनशीलायाम् ॥
मृगधर्मजम् । न० जवादिनामकग
मद्रव्ये ॥ त्रि० मृगधर्मजाते ॥
मृगचेटकः । पुं० खट्वासे ॥
मृगचेष्टितम् । न० मृगेद्विते ॥ तद्य
था । सीमागतावन्यमृगाकृवन्तः
स्थिताव्रजन्तोयसमापतन्तः । सम्
प्रच्यतौतैष्यभयानिदीप्ताः कुर्वन्ति
शून्यं परितोभमन्तः ॥ दीप्ताः
भयं कुर्वन्ति आवेद्यन्तीति सर्वत्रान्व
येवोध्यः ॥ तं ग्राम्यसत्त्वैरनुदाच्य
मानाभयाचरोधायभवन्ति वन्याः ।
हाम्यामपि प्रच्यनुवाशितास्तैर्वन्दि
यहायैवमृगाकृवन्ति ॥ वन्ये सत्त्वे
हारमस्ये पुरस्सरोपोवाच्यः संप्रवि
ष्टे विनाशः । सूतसृच्युः स्याद्वयं
संस्थिते च गेहं याते बन्धनं संप्रदिष्टम् ॥
मृगजहुः । पुं० मृगापच्ये ॥
मृगजालिका । स्त्री० बागुरायाम् ॥
मृगजीवनः । पुं० व्याधे ॥ मृगाः
जीवनमस्य ॥
मृगणा । स्त्री० अपहृतद्रव्यान्विषण्ये
॥ मृग० । ग्यासीतियुच् ॥
मृगट्ट । स्त्री० मृगटणायाम् ॥
मृगट्टा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥
मृगाणां टपाचस्यस्याम् । अर्शआ
यच् । टाप् ॥
मृगटणा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥

मृगपिप्पुः

यीष्म मरुदेशे सिकतास्वर्करश्मयः
प्रतिकल्पितादूरस्थानां जलमिति बु
द्धिषिषयास्तामृगटणाचस्यस्याम्
। अर्शआयच् । टाप् ॥
मृगटणिका । स्त्री० मृगटणायाम्
॥ मृगटणैव । स्वार्थे कन् ॥ रे
चित्तचिन्तयचरं चरणौ मुरारे
पारंगमिष्यसियतोभवसागरस्य ।
पुत्राः कलत्रमितरे सुहृदः सहायाः
सर्वं बिलोकयसखे मृगटणिकाभ
म् ॥
मृगदणकः । पुं० कुपुंरि ॥ मृगा
मृदगति । दंष्ट्रदणके । कर्माख्य
य् । कः ॥
मृगधूर्त्तकः । पुं० गोमाथौ । मृगा
ले ॥ मृगेषु धूर्त्तद्वय । संज्ञायां
कन् ॥
मृगनाभिः । पुं० कस्तूर्याम् ॥ मृगस्य
नाभिः ॥
मृगनाभजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
मृगनेत्रा । स्त्री० रात्रिविशेषे ॥ त्व-
यापुत्रकनाधीतं मृगनेत्रासुरात्रिषु-
तेन त्वं विदुषां मध्ये पङ्के गौरिवसौ-
दसि ॥ मृगो नक्षत्रविशेषः नेताय
स्याः । नेतुर्नक्षत्रेऽव्वक्तव्यः ॥
योषित्प्रभेदे । मृगलोचनायाम् ॥
मृगस्य नेत्रे द्ववनेत्रे चक्षुले यस्याः ॥
मृगपतिः । पुं० मृगेन्द्रे । सिंहे ॥
मृगपिप्पुः । पुं० पक्षजे । चन्द्रे । हि

मृगयु :

मांशौ ॥

मृगप्रियम् । न० पर्वततले ॥

मृगवधाजीवः । पुं० व्याधे ॥ मृगवध

आजीवीयस्यसः ॥ मृगवधेनाजी-

वतिवा । जीव० । द्रुगुपभेतिकः ॥

मृगवन्धनौ । स्त्री० मृगवन्धनार्थजा

लक्षिशेषे । खावल० इ० पर्वत

भा० ॥ बागुरायाम् ॥ मृगोवध्यते

ऽनया । बन्धवन्धने । करणेल्युट् ।

ङीप् ।

मृगभक्ष्या । स्त्री० जटामांश्याम् ॥

मृगमदः पुं० कस्तूर्याम् ॥ मृगश्च-

मदः ॥

मृगमदवासा । स्त्री० कस्तूरीमल्लिका

याम् ॥

मृगमातृकः । पुं० मृगविशेषे ॥ स्त-

ल्यः पृथूदरोच्चेयः शरभोमृगमा

तृकः । गुणैः शशिनसदृशागदितो

मृगथमातृकः ॥

मृगया स्त्री० आच्छादने । मृगव्ये । आ

खेटे । खेटे । डेडा० इ० भा० ॥ अवल

खकुलाश्विनीभ्रषाज्निजनीडद्रुम

पीडिनः खगान् । अनवद्यतणा

र्हिनीमृगान्मृगयाघोदनभूभृतांघ्र

ताम् ॥ इतिश्रीहृषः ॥ मृग्यन्ते

मृगाश्चक्षाम् । मृग० । चु० अद

न्तः । परिचर्यापरिसर्यामृगयाऽटा

व्यानामुपसङ्ख्यानमितिसाधुः ॥

मृगयुः । पुं० व्याधे । लुब्धके । हे

मृगशिरः

डिया० इ० भा० प्र० । मांसवि

क्रयार्थमृगादिपशुहन्तरि ॥ मृगा

न्बधार्थयाति । या० । मृगव्या

दित्वात्कुः ॥ गोमाये । शृगाले

॥ परमेष्ठिनि ॥

मृगरसा । स्त्री० सहदेव्याम् ॥

मृगराट् । पुं० सिंहे । मृगेषुराज

ते । राजृ० । क्तिप् ॥

मृगराजः पुं० सिंहे ॥ मृगाणांरा

जा । राजाहः सखिभ्यष्टच् ॥

मृगराटिका । स्त्री० जीवमृत्याम् ॥

मृगरिपुः । पुं० सिंहे ॥ मृगाणांरि

पुः ॥

मृगरामजम । न० राज्ञवे । मृगरा

मजेवस्त्रे ॥

मृगलाञ्छनः । पुं० चन्द्रे । शशिनि

॥ मृगोलाञ्छनंयस्य ॥

मृगवल्लभः । पुं० कुन्दरुतणे ॥

मृगशहनः । पुं० वायौ ॥ मृगोवाह

नंयस्य ॥

मृगव्ययम् । न० मृगयायाम् ॥ मृगा

व्ययन्ते ऽच् । व्ययगतौ । चन्द्रेष्वपी

तिङः ।

मृगशिराः । स्त्री० पञ्चमनक्षत्रे ॥ मृ

गः शिरोऽस्य ॥

मृगशिरः । न० मृगशीर्षे । पञ्चमे

नक्षत्रे ॥ अत्रजातफलम् । शरा

सनाभ्यासरतोविनीतः सदानुरक्तो

गुणिनांगुणेषु । भक्तानुपक्तेऽभरे

मृगाङ्क :

णपूर्णः सन्मार्गवर्त्ती मृगजन्मभागी ॥
 आकृत्यामृगः शिरोऽय ॥
 मृगशिरा । स्त्री० आग्रहायण्याम् ॥
 मृगशिरसि ॥
 मृगशीर्षम् । न० मृगशिरसिनक्षत्रे
 ॥ आकृत्यामृगः शीर्षेयस्य ॥
 मृगशीर्षा । स्त्री० मृगशिरोनक्षत्रे ॥
 मृगा । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥
 मृगाक्षी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 विशालायाम् ॥ मृगनेत्रायांरात्रौ
 ॥ मृगलोचनायांनार्याम् । मृगस्य
 अक्षिणीद्वयक्षिणीयस्याः ॥
 मृगाङ्कः । पुं० कलानिधौ हिमांशौ ॥
 कर्पूरे । वायौ ॥ मृगचिह्ने ॥ मृ
 गोङ्कायस्यसः ॥ यथादर्पणंप्राप्य
 परावृत्तानयनरश्मयोद्योवास्थमेवमु
 खंदर्पणगतमिवपश्यन्ति० एवंचन्द्र
 मण्डलंप्राप्यपरावृत्तान्तेदूरत्वेदोषा
 त्० पृथिवीमव्यक्तरूपामिवचन्द्रमण्ड
 लगतांपश्यन्ति० सएवचन्द्रे मृगचि
 ह्नमिच्छुपचर्यते० इतिव्याख्याता
 रः ॥ यक्ष्मरोगस्थौषधविशिषे ॥
 यथा । स्याद्रसंनसमंहेममौक्तिकंदि
 गुणंभवेत् । गन्धकस्तुसमस्तेनरस
 पादस्तुटङ्कणः ॥ सर्वतद्गोलकं कृत्वा
 काष्ठीकेनविशोधयेत् । भाण्डे ल
 वणपूर्णेथपचेद्यामचतुष्टयम् ॥ मृ
 गाङ्कसंज्ञकोच्चीयोरोगराजनिक्कन्त
 नः ॥ अपिच । रसस्यभस्मनोहेम

मृगौ

पिष्टीकृत्यप्रयोजयेत् । गुञ्जाचतुष्ट
 यञ्चाज्यमरिचैर्भक्षयेद्ग्नरः ॥ इति
 मधुमती ॥
 मृगाजीवः । पुं० व्याधे ॥
 मृगाण्डजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
 मृगादनः । पुं० तरक्षौ । तेंदुवावाघ
 ० तरख इ० भा० प्र० ॥ मृगमत्ति
 । अद० । ल्युः ॥
 मृगादनी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 गवादन्याम् ॥ मृगेवारी ॥ सहदे
 व्याम् ॥
 मृगादिः । पुं० मार्गशीर्षे ॥
 मृगादी । पुं० सिंहे ॥ मृगान्तुंशी
 लंयस्य । णिनिः ॥
 मृगाधिपः । पुं० सिंहे ॥
 मृगान्तकः । पुं० चित्रव्याघ्रे । चीता
 ० इ० भा० ॥ मृगाणामन्तकः ॥
 मृगारातिः । पुं० मृगस्यशत्रौ ॥
 कुकुरे ॥ मृगस्यअरातिः ॥
 मृगारिः । पुं० कण्ठोरवे । मिंहे
 ॥ शार्दूले । व्याघ्रे ॥ मृगस्यअरिः
 ॥ कुकुरे ॥ रक्तशिग्रौ ॥
 मृगावित् । पुं० व्याधे ॥
 मृगास्यः । पुं० मकरराशौ ॥ मृगस्य
 आस्यमिवआस्यंयस्यसः ॥
 मृगितः । त्रि० अन्वेषिते । ढूँढा०
 इ० भा० ॥ मृग्यते स्म । मृग०
 । क्तः । इट् ॥
 मृगी । स्त्री० वनिताविशिषे ॥ मृग

मृगेन्द्रमुखम्

जातिस्त्रियाम् । मृगोणां जङ्गलोत्था
नां क्रागौ चौरगुणं पयः ॥ कश्यपक
न्यायाम् । पुलहभार्यायाम् । हरि
णादिमृगाणां मातरि ॥ मध्यावृत्ति
प्रभेदे । रोमृगी० इतिलक्षणलक्षि
ते ॥ यथा । सामृगीलोचना । रा
धिकाश्रीपतेः ॥ हरिण्याम् ॥
सितोदरे पीतपृष्ठे वराटके ॥
मृगेक्षया । स्त्री० मृगनेत्रायाम् ॥ मृ
गेवारी ॥
मृगेन्द्रः । पुं० सिंह ॥ नाभिषेको
नसंस्कारः सिंहस्य क्रियते वने ।
विक्रमार्जितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्र
ता ॥ मृगाणामिन्द्रः ॥ वर्णवृत्ता
न्तरे ॥ पयोधरधारिमृगेन्द्रमवेहि ॥
यथा । हृद्याविलपानि ॥ मध्यलघोः
पञ्चमाचापर्याये० ५ । ५० ॥ यात्रा
योगान्तरे ॥ लग्ने शुक्रः शशीबन्धो
र्मस्थाने गुरुर्यदा । मृगेन्द्रयोगो
विख्यातो यातुः सर्वार्थसाधकः ॥
मृगेन्द्रचटकः । पुं० श्येने ॥ चटका
नां मृगेन्द्रः ॥ राजदन्तादिः ॥
मृगेन्द्रमुखम् । न० अतिजगती १३
क्रंदोभेदे ॥ भवति मृगेन्द्रमुखं नजौ
जरौगः ॥ यथा । गुरुभुजवीर्यभरं
हरिमदाभ्यायुधिसमुपेक्ष्य नदानवा
जिजीवुः । क्षुधितमृगेन्द्रमुखं मृगा
उपेत्य कनुखलविभ्रतिजीवनस्य यो
गम् ॥

मृणालम्

मृगेन्द्राशी । स्त्री० वासके ॥
मृगेवारी । स्त्री० श्वेतोन्द्रवारुण्या
म् । मृगाक्ष्याम् । श्वेतपुष्पायाम् ।
मरुजायाम् ॥
मृगेष्टः । पुं० मुद्गरवृक्षे ॥
मृग्यः । चि० अन्वेष्ये । मृगितव्ये ॥
मृजः । पुं० वायुविशेषे । मर्दले ।
दारुजे । मादल० द्र० गौ० दे०
भा० प्र० ॥
मृजा । स्त्री० मार्जनायाम् । प्रोष्कनां
दिनाङ्गनिर्मलीकरणे ॥ मार्जनम्
। मृजृशुद्धौ । मृजृशीचालङ्करणयो
श्चुरादिर्वा । भिदाद्यङ् ॥
मृज्यः । चि० मार्जनीये ॥
मृडः । पुं० शिवे ॥ मृडति । मृडसु
खने । मृङ्णातिवा । मृडचचात्
चोदे । इगुपधत्त्वात्कः ॥
मृडङ्गणः । पुं० बालके ॥ मृडति ।
मृड० । मृडः कीकचकङ्कणाविति
कङ्कणः प्रत्ययः ॥
मृडा । स्त्री० दुर्गायां ॥
मृडानी । स्त्री० चण्डिकायाम् । अ
स्त्रिकायाम् ॥ मृडस्य स्त्री । इन्द्रव
रुणे तिङ्गीषानुक्तौ ॥
मृडौ । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
मृडौकः । पुं० मृगे । हरिणे ॥ मृ
डति । मृडः कीकचकङ्कणावितिकी
कच् ॥
मृणालम् । न० नलदे । उशीरे ॥ पुं०

मृत :

न० वसे । पद्मनाभे ॥ मृणालंशी
तलं वृष्यं पित्तदाहासां जह्नुः । दुर्ज
रं स्वादुपाकश्चस्तन्यानलकफप्रदम् ॥
सङ्गाहिमधुरं रुचं शालूकमपितह,
णम् । विसाङ्कुराश्चन्दकलानुका
राविभाविताः सैश्वरान्मृकाभ्या
म् । विकीर्णखण्डोक्तशृङ्गवेराज
लेपिवह्निं लघुदीपवन्ति ॥ मृग्यते
। मृगहिंसायाम् । तमिविगिवि
डिमृणीतिकालम् ॥
मृणालिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥
मृणालानिसन्त्यत्र । पुष्करादिभ्यो
देशद्वतीनि : ॥
मृणाली । स्त्री० विसे । अन्नादिमूले
॥ अपचयविवक्षायां गौरादिच्वा
न्ङीप् ॥ खल्यमृणालजाती ॥
मृतः । त्रि० परासी । प्राप्तपञ्चत्वे ।
परेते । प्रेते । संस्थिते । प्रमीते
। मरा० इ० भा० ॥ यथा । धर्मः
प्रव्रजितस्तपः प्रवसितं सत्यञ्चदूरे
गतं पृथ्वीमन्दफलाजनाः कपटिनो
लौल्यस्थिता ब्राह्मणाः । मर्त्याः
स्त्रीवशगाः स्त्रियश्चपलाः नीचा
जना उन्नताहाकष्टं खलु जीवितं कलि
युगे धन्या नरा ये मृताः ॥ इति गारु
ड ११५ अध्यायः ॥ न० मृच्यौ ॥
याचिते । मृतन्तु याचितं प्रोक्तमि
ति मनुः । याचनवृत्तिर्हि मरणमि
वदुः खजनकत्त्वान्मृतमुच्यते ॥

मृतालकम्

म्रियते स्म । मृङ्प्राणत्यागे । गच्छ
र्थे तिक्तः ॥ तनिमृङ्भ्याकिञ्चेति
तन्वा ॥
मृतकम् । न० शवे ॥ मरणाशौचे ॥
यथा । यदि स्यान्मृतके सूतिमृतके
चमृतिस्तथा । शेषेणैव भवेच्छुद्धिर
हः शेषे द्विरात्रकम् ॥
मृतकल्पः । त्रि० मृतप्राये ॥ ईषदू
नीमृतः । ईषदसमाप्तावितिकल्प
प्रपत्ययः ॥ .
मृतकान्तकः । पु० शृगाले ।
मृतजीवः । पुं० तिमिरवर्ध ॥
मृतमत्तः । पुं०)
मृतमत्तकः । पुं०) शृगाले ॥
मृतवत्सा । स्त्री० अजीवत्सन्तानाया
म् । मृतापल्यायान् ॥
मृतसञ्जीवनी । स्त्री० मृतजीवनार्थि
कायां विद्यायाम् ॥ गीरजदुग्धाया
म् ॥ मृतः सञ्जीव्यतेऽनया । जीव
प्राणधारणे । ल्युट् । ङीप् ॥
मृतस्नातः । त्रि० अपस्नाते । मृत
मुद्दिश्य कृतस्नाने जने ॥ मृतेस्नातः
। सप्तमीतिसमासः ॥
मृतस्नानम् । न० अपस्नाने । मृतोद्दे
शेन स्नाने ॥
मृतस्वमोक्ता । पुं० राजर्षिर्विशेषे ॥
मृतामदम् । न० तुल्ये ॥
मृतालकम् । न० तुषरिकायाम् ॥
मृतमालयति । अलभूषणादौ ।

मृत्त्यु :

मृत्त्युः । सञ्ज्ञायांकन् ॥

मृत्तिः । स्त्री० मरणे ॥ मृङ् प्राण
त्यागे । स्त्रियांक्तिन् ॥ मृत्तिः प्रा
णवियोगः स्यान्मृत्युनाशः सतो
मतः । मृङ् प्राणत्यागइत्युक्तं स्व
यंनष्टः कथं त्यजेत् ॥

मृत्करः । पुं० कुम्भकारे ॥

मृत्कांक्षम् । न० शरावे ॥

मृत्किरा । स्त्री० जलजन्तुविशेषे ।
घुर्घुर्याम् ॥

मृत्चारम् । न० मूलके ॥

मृत्खलिनी । स्त्री० सप्तलायाम् ।
चमकषायाम् ॥

मृत्तालम् । न० तुवरिकायाम् ।
सुराष्ट्रजमृत्तिकायाम् ॥ मृदिता
लः प्रतिष्ठाऽस्याः ॥

मृत्तालकम् । न० मृत्ताले ॥ स्वार्थे
कन् ॥

मृत्तिका । स्त्री० मृदि ॥ माटी०
इ० भा० ॥ मृदेव । स्वार्थे० मृ
दस्तिकन् । प्रत्ययस्यादित्ये वसिष्ठे
० इकारोच्चारणं प्रक्रियालाघवार्थं
म् । टापोलुक्पिप्रवणार्थश्च । प
ञ्चभिर्मृत्तिकाभिः क्लीतः पञ्च
मृत्तिकः पटः ॥

मृत्फलौ । स्त्री० कुष्ठौषधे ॥

मृत्त्युः । पुं० मरणे । पञ्चतायाम्
। निधने । शरीराद्यारम्भककर्मक्षय
निमित्ते । सर्वमर्मच्छेदनरूपे ॥

मृत्त्यु :

शरीरादिविच्छेदे ॥ सप्तसर्बेषां ब्र
ह्मादीनां कालं प्राप्यावश्यमेव भवति
। तथाहि । प्राप्ते काले स्वयं ब्रह्मापरा
र्द्धदयसस्मिते । निधनं यातितरसा
जगत्कर्ता स्वयंप्रभुः ॥ चतुर्युगसह
स्रेषु ब्रह्मणो दिवसे किल । पतन्ति
भवनात्पञ्चनवचेन्द्रास्तथा पुनः
तथैव द्विगुणे विष्णुर्मरणायोपकल्प
ते ॥ तथैव द्विगुणे कालेशङ्करः
शान्तिमेति च ॥ काचिन्तामरणे
मूढानि श्वले देवनिर्मिते । महीमही
धराणाञ्च नाशः सूर्यशशाङ्कयोः
॥ जातस्य हि ध्रुवो मृत्युध्रुवं जन्ममृत
स्य च । अर्धुवेस्मिन् शरीरे तुरक्षणी
यं यशः स्थिरम् ॥ इति श्रीदेवीभा
गवते ५ स्कन्धे ३१ अध्यायः ॥
आसन्नमृत्युर्लोको यं ध्रुवादीन् ब्रह्मिण
श्रयति ॥ तथाहि । अरुन्धती ध्रुव
श्चैव विष्णोस्त्रीणि पदानि च । आस
न्नमृत्युर्नीपश्येच्चतुर्थमात्मण्डल
म् ॥ अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवो ना
सायमुच्यते । विष्णोः पदानि भू
मध्येनेत्रयोर्मात्मण्डलमितिकाशी
खण्डे १२ अध्यायः ॥ संसारे ।
अविद्याकामकर्मसमुदाये । स्वाभा
विकैकर्मणि ॥ स्वाभाविकैज्ञाने ॥
संहारकारिणामध्ये विनाशहेतौ
भगवतो विभूतौ । यमे । वैवस्वते
॥ मरणम् । मृङ्० । भृजिमृङ्भ्यां

मृत्युञ्जय :

• युक्त्युक्तावितिलक् ॥ योगवि
शेषे ॥ यथा । रवावनुराधा • सीमे
उत्तराषाढा • कुजेशतभिषा • बुध
अश्विनी • गुरौ मृगशीर्षम् • भृ
गौश्लेषा • शनौ हस्तनक्षत्रे नमृ
त्युयोगे भवति ॥ लग्नादष्टमभवने
॥ यात्रायोगान्तरे ॥ अन्योन्यक्षेत्र
गावेकक्षेत्रे वा कविभास्करौ । मृ
त्युयोगीयमाख्यातो यातुर्मृत्युप्र
दायकः ॥

मृत्युजरे । स्त्री • द्वि • प्रज्वारस्यप्रिया
प्रिययोः ॥ यथा । कालकन्ये मृ
त्युजरे प्रज्वारस्यप्रियाप्रिये । या
भ्यां जगत्समुच्छिन्नं विधात्रानिर्मि
तं विधौ ॥ जरामृत्योरपिकालादु
त्पन्नत्वात्कन्यासदृशत्वात्कन्यात्व
म् । तेमृत्युजरे कालस्यकन्ये प्र
ज्वारस्यप्रकृष्टज्वरस्यप्रियाप्रियेपत्
न्यौभवतः । प्रियातोप्रियेऽतिशयि
तप्रियेद्वत्यर्थः ॥

मृत्युञ्जयः । पुं • कृत्तिवाससि ।
शिवे ॥ मृत्युकन्याजिताश्वच्छि
वेनगुरुणामम । नमृत्युनाजि
तः शम्भुः कल्पकल्पेश्रुतौश्रुतम्
॥ मृत्युं जयति । जिजये । संज्ञा
यांभृतृवृजिधारिसहितपिदमः ।
इतिष्वच् । मुम् ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ लाभेभौमोगुरुच्छिद्रं षष्ठ्या
नेवभास्करः । मृत्युञ्जयसमा

मृत्मा

स्थोयंसर्वशत्रुनिवर्हणः ॥

मृत्युनाशकः । पुं • पारदे । चिं •
मरणहर्त्तरि ॥

मृत्युपाशः । पुं • अधर्माज्ञानराग
द्वेषादौ ॥

मृत्युपुष्पः । पुं • इक्षौ ॥

मृत्युफलः । पुं • महाकालफले ॥

मृत्युफली । स्त्री • कदल्याम् ॥

मृत्युभङ्गुरकः । पुं • भवरुति ।

प्रेतपटहे । मरणसमयवाद्ये ॥

मृत्युभृत्यः । पुं • रोगे ॥

मृत्युमान् । चिं • मृते ॥

मृत्युवञ्चनः । पुं • शम्भौ ॥ श्रीफले
॥ द्रोणकाके ॥

मृत्युबीजः । पुं • वंशे ॥

मृत्युसूतिः । स्त्री • कर्कश्याम् ।

मागमायाम् ॥ मृत्यवेसूतिः प्रसवी

यस्याः ॥ यथाकर्कटकीगर्भमाध

त्तेमृत्युमात्मनः ॥

मृत्मा । स्त्री • प्रशस्तमृदि ॥ प्रशस्ताम्

त् । सञ्ज्ञाप्रशंसायामितिसः । टा

प् ॥ तुवरिकायाम् । तूचर • इ •

भा • ॥ मृत्माऽस्त्यस्याः क्षेवत्वेन

। अर्शभाद्यच् । टाप् ॥

मृत्मा । स्त्री • प्रशस्तायामृत्तिकायाम्

। मृत्सायाम् ॥ प्रशस्तामृत् । स

ञ्ज्ञाप्रशंसायामितिञ्जः । टाप् ॥

तुवर्याम् । षाठक्याम् । परहर

तूचर • इ • भा • ॥

मृत्

मृत्० द् । स्त्री० ॥ जायाम् ॥ शौ-
चे मृद्विषेयोयथाविष्णुपुराणे । व-
ल्मीकमूषकोत्खातांमृदस्ताजला
स्तथा । शौचावशिष्टं गेहान्नाद-
द्याल्लेपसम्भवात् ॥ अन्तः प्राण्य-
वपन्नाञ्चहलोत्खातांचपार्थिव ।
परित्यजेन्मृदस्त्वेताः सकला
शौचसाधनइति ॥ अन्तः प्राण्य-
वयन्मातृकोटाम् ॥ मृदति० मृद-
तेवा । मृदक्षोदेसम्पदादित्वात्कि-
प् । काच्याम् । तुवरिकाया-
म् ॥

मृदङ्गुरः । पुं० । हारीतपक्षिणि ॥
मृदङ्गः । पुं० । खनाम्नाप्रसिद्धे वाद्ये ।
मुरजे ॥ अथमृदङ्गादिविवरणन-
म् । मर्दलः । खादिरः श्रेष्ठोहीनः
स्तादन्यदारुजः । रक्तचन्दनजी-
वाद्योगभीरध्वनिरुस्रकैः ॥ सार्द्ध-
हस्तप्रमाणान्तुदैर्घ्यमस्यदिधीयते ।
त्रयोदशाङ्गुलंवाममथवाद्वादशाङ्गुल-
म् ॥ दक्षिणञ्चभवेहीनमेकेनाऽर्द्धा-
ङ्गुलेनवा । करिणानवदोनोमध्ये चै-
वपृथुर्भवेत् ॥ षण्मासीयोभवेदस्त-
स्तच्चर्मकण्ठमतम् । मृत्तिकाऽनि-
क्षिप्तश्चैवमृदङ्गः परिकीर्तितः ॥
पातयेत्स्वरालंवाद्यवादनायञ्चम-
र्दले । विभूतिर्गैरिकंभक्तकैन्दुके-
नचसंयुतम् ॥ यद्वाचिपीठकंटेयं-
जीविनीसत्त्वमिश्रितम् । सर्वमेकत्र

मृदिनी

पिष्टं तल्लेपः खरलिरुच्यते ॥ बा-
मास्ये पूरिकांकृत्वालेपं दद्याच्चद-
क्षिणे । एवंमर्दलकः प्रोक्तः स-
र्ववाद्योत्तमोमतः ॥ अस्यसंयोग-
मासाद्यसर्ववाद्यश्चशोभते । एतद-
ङ्गेबीजकाष्ठे दलमर्द्धाङ्गुलंविदुः ॥ इ-
ति । विशेषः सङ्गीतशास्त्रे द्रष्टव्यः
॥ पटहे ॥ द्योषि ॥ वंशे ॥ मृदयते ।
मृद० । विडादिभ्यः किदित्यङ्ग-
च् ॥ मृत्अङ्गमस्येतिवा ॥

मृदङ्गकः । पुं० । मृदङ्गे ॥

मृदङ्गफलः । पुं० । पनसवृक्षे ॥ मृद-
ङ्गवृक्षफलान्यस्य ॥

मृदङ्गफलिनी । स्त्री० । कोषातक्या-
म् ॥

मृदङ्गौ । स्त्री० । कोषातक्यम् । श्वेत-
घोषाद्वृत्तिगौ० दे० भा० ॥

मृदुरः । पुं० । विषे ॥ त्रि० विलस-
सति ॥ स्थितेऽनेन० मृद्व्वातिवा-
 । मृदुमद० वा । कदरादयश्चेति०
अरप्रत्ययान्तोनिपातितः ॥ भ-
ये ॥

मृदा । स्त्री० । मृत्तिकायाम् ॥

मृदाकरः । पुं० । वज्रे ॥

मृदितः । त्रि० । अभिनष्टे । विनाशि-
ते ॥ निष्पीडिते ॥ चूर्णीकृतौ ॥

मृदयतेस्म । मृद० । क्तः । इट् ।

कृडितिचेतिनगुणः ॥ क्षीणे ॥

मृदिनी । स्त्री० । मृत्सायाम् ॥

मृदुपत्रम्

मृदुः । त्रि० कोमले ॥ अनीह्ये ।
 दुः सर्वत्रवाध्यते ॥ मृदुले । अ०
 मर्द्दने । प्रथिस्त्रिभस्त्रामितिकुः
 सम्प्रसारणं च ॥ मृदुशब्दो मृदुत्व-
 गुणमुक्त्वा तद्द्रव्यमविधत्ते इति गुणव-
 चनो मृदुशब्दः । तेन स्त्रियां ङोष्-
 भावेऽमृदुः ॥ न० विशेषनञ्चत्रा-
 दी ॥ यथा । त्रिवेन्दुमित्रपौष्णा-
 यमृदुमैत्रं तथाभृगुः । तत्र गोता-
 स्वरक्रीडामित्रकार्यं च शोभनम् ॥
 स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥
 मृदुक्कणायसम् । न० सीसके ॥
 मृदुगमना । स्त्री० हंस्याम् ॥ त्रि० म-
 न्दगमने ॥
 मृदुचर्मी । पुं० भूर्ज्जठले । त्रि० को-
 मलत्त्वनिशिष्टे ॥
 मृदुच्छदः । पुं० भूर्जे । कुक्कुरद्रुमे ॥
 श्रीताले ॥ अनीह्ये ॥
 मृदुता । स्त्री० मृदुत्वे ॥
 मृदुतालः । पुं० श्रीतालवृत्ते ॥
 मृदुत्तुक् । पुं० भूर्जपत्रवृत्ते ॥ मृदुत्तु-
 गद्य ॥
 मृदुत्तुचः । पुं० मृदुत्तुचि ॥ मृदु-
 त्तुचायस्यसः ॥
 मृदुन्नकम् । न० सुवर्णे ॥ इतिशब्दच-
 न्द्रिका ॥
 मृदुपत्रः । पुं० नले ॥ न० कोमलपत्रे ॥
 त्रि० कोमलपत्रवति ॥ मृदूनिपत्रा-
 णियस्यसः ॥

मृद्वीका

मृदुचि । स्त्री० घिघ्रीशके ॥
 मृदुपर्वकः । पुं० वेचे ॥ त्रि० कोम-
 लपर्ववति ॥
 मृदुपुष्पः । पुं० शिरोषवृत्ते ॥ त्रि०
 कोमलपुष्पविशिष्टे ॥ मृदूनिपु-
 ष्पाणियस्यसः ॥
 मृदुफलः । पुं० मधुनारिकेलि ॥ त्रि०
 फलवति ॥ त्रि० कोमलफलवति ॥
 मृदूनिफलानियस्यसः ॥
 मृदुवन्धः । पुं० सात्त्विकराजसवृत्ति-
 द्वये ॥
 मृदुरेचनी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥
 मृदुलः । त्रि० कोमले । मृदुगुणोऽस्या-
 स्ति । सिन्ध्यादिभ्यश्चेति लच् ॥ न०
 जले ॥
 मृदुलोमकः । पुं० शशके ॥ त्रि० को-
 मलरोमविशिष्टे ॥
 मृदूत्पलम् । न० नीलपद्मे ॥
 मृद्वङ्गम् । न० वङ्गे ॥ कोमलावयवे ॥
 त्रि० तद्वति । मृदून्यङ्गानियस्यस्य ॥
 कर्मधारयोवा ॥
 मृद्वी । स्त्री० कपिलद्राक्षायां ॥ कोम-
 लाङ्ग्याम् ॥ मृदुशब्दो मृदुत्तुगु-
 णमुक्त्वा मृदुत्तुगुणयुक्तं द्रव्यमभि-
 धत्ते इति गुणवचनत्वे न० वातो गुण-
 वचनादिति पाणिनीको ङोष् ॥
 मृद्वीका । स्त्री० गोस्तन्यायाम् । द्रक्षा-
 याम् । मुनक्षा० इ० भा० ॥ मृ-
 द्वाति । मृदु० । अलीकादयश्चोत्त-

मृष्ट :

साधु : ॥ कपिलद्राक्षायां ॥
 मृधम् । न० युद्धे ॥ मर्दनम् । मृधु
 हिंसायाम् । बाहुलकात् । भावे०
 घञर्थेवाकः ।
 मृन्मयः । त्रि० मृदोविकारे । मय
 ट् ॥ स्त्री० मृन्मयी ॥
 मृन्मरुः । पुं० अश्मनि । पाषाणे ॥
 मृषा । अ० वितथे । मिथ्या भूठ०
 इ० भा० ॥ मृष्यते । मृषुसहने ।
 काप्रत्ययः ॥
 मृषाध्यायी । पुं० वक्त्रे ॥
 मृषार्थकम् । न० आहते । अत्यन्ता
 सम्भवार्थवाक्ये ॥ यथा । एषवन्-
 ध्यामुतोयातिखपुष्पकतशेखरः । कू
 र्मलोमतनुत्राणः शशशृङ्गधनुर्ध-
 रः ॥ इ० । मृषाऽर्थोयस्यतत् ।
 कप् ।
 मृषालकः । पुं० आम्नवृक्षे ॥
 मृषावादः । पुं० मिथ्योदिते । मि
 थ्यावाक्ये । टट्ट्याम् ॥
 मृषावादौ त्रि० मिथ्यावादिनि । मृ-
 षोद्ये । मृषावादोस्यास्ति । इनिः
 ॥ मिथ्याभियोक्तारि ।
 मृषोद्यः । त्रि० मिथ्यावादिनि ॥ रा
 जसूयसूर्यमृषोद्येत्यादिनामृषो-
 पपदाहदेः कस्मिन्निनित्यं क्यब्नि
 पात्यते ॥ न० मिथ्यावाक्ये ॥
 मृष्टः त्रि० अपनीतमले । शोधिते ॥
 मृज्यतेस्म । मृजृशुभौ । त्तः । न०

मेखला

मरिचे ॥
 मृष्टिः । स्त्री० अन्नादेः संस्कारविशे
 षे ।
 मृष्टेरुकः । पुं० वदान्य । दानशौ-
 ण्डे ॥ मिष्टाशिनि ॥ अतिथिद्वि
 षि ॥
 मेकः । पुं० अजे । छागे ॥
 मेकलः । पुं० कृष्यन्तरे ॥ गिरिवि
 शेषे ॥
 मेकलकन्यका । स्त्री० नर्मदाबांसरि-
 ति । रेवायाम् ॥ मेकलस्यर्षेरद्रे
 वाकन्यका ।
 मेकलाद्रिजा स्त्री० सीमोद्गवायाम् ।
 रेवायाम् ॥ मेकलाद्रेर्जाता ।
 जनौ० । डः ॥
 मेखणम् । न० यज्ञीयपात्रविशेषे ॥
 मेखलः । पुं० मेकलपर्वते ॥
 मेखलकन्यका । स्त्री० रेवायाम् ॥
 मेखला । स्त्री० खड्गबन्धे । खड्गा
 देश्मर्मादिनिर्मिते कटिवन्धने ॥ यु
 द्धे हस्तात्पतनवारणायमन्त्रिवन्धे
 प्रक्षिप्यमाणेष्वर्मादौ ॥ स्त्रीकन्या
 भरणे । काञ्च्याम् ॥ रशनाया
 म् ॥ केचित्तु० एकवृष्टिर्भवेत्का
 स्त्रीमेखलात्त्वष्टयष्टिका । रशनाषोड
 शक्षेत्राकलापः पञ्चविंशकः ॥ इ
 तिपठन्ति० इहत्वभेदात्पर्यायता ॥
 स्त्रीकन्याबन्धयन्त्यने ॥ श्रोणिस्था
 ने ॥ शूलनितम्बे उपनयनकाले

मेखला

धारणीयमुच्चनिर्मितसूत्रत्रये ॥ य-
था । मौञ्जीत्रिवृत्संभाश्लक्ष्णाका-
र्याविप्रस्यमेखला । क्षत्रियस्तुमौ-
षींश्यावैश्यस्यशणतान्तवी ॥ मुञ्जा-
लाभेतुकर्त्तव्या : कुशाश्मान्तकव-
ल्लजैः । त्रिवृताग्रन्यनैकेनत्रिभिः
पञ्चभिरेववा ॥ इ० मनुः ॥ होम-
कुण्डोपरिमृद्घटितवेष्टनविशेषे ॥
यथोक्तंविशेषपञ्चरात्रे । यावान्कु-
ण्डस्यविस्तारः स्वननंतावदिष्ट-
ते । हस्तैर्केमेखलास्तिस्रोवेदाग्नि-
नयनाङ्गुलाः ॥ कुण्डेद्विहस्तौ ता-
च्चेयारसवेदगुणाङ्गुलाः । चतुर्ह-
स्तौ तुकुण्डे तावमुतर्कयुगाङ्गुलाः ॥
मेखलाब्रह्मचारिमेखलावत्कुण्ड-
वेष्टितामृद्घटिताः ताश्चखातदेशा-
द्वाङ्गे एकाङ्गुलिरुपंकण्ठं परित्यज्यो-
च्छ्रायेणविस्तारेणचेत्यादिक्रमेणवे-
दायङ्गुलाः एतद्विपरीतास्तन्वा-
न्तरोक्ताभ्यवहारविरुद्धाः ॥ पिङ्ग-
लामतेपि । खातादेकाङ्गुलंत्यक्तुः ।
मेखलानांविधिर्भवेदिति ॥ मखंग-
तिंलाति । ला० । आतइतिकः ।
पृषोदरादिः ॥ मांलक्ष्मौमर्द्धखति
० मर्द्धखतिश्च । माशब्दोनिषेधेर्द्ध-
खगतौ । बाहुलकात्कलच् ॥ य-
द्वा । मार्द्धखलति । खलसञ्चयेसि
स्रनेच । मूलविभुजादिच्चात्कः ।
अणितु० वृद्धिः स्यात् ॥ नर्मदा-

मेघजीवनः

याम् ॥ प्रश्निपथ्या ॥
मेखलिकः । पुं० मेखलिनि ॥ मेख-
लास्यास्ति । ब्रीह्यादिच्चाट्टक् ॥
मेखली । पुं० मेखलावति । मेखलि-
के । मेखलास्यास्ति । ब्रीह्यादिच्चा-
दिनिः ॥
मेघः । न० अर्धे । वारिवाहि । घने ।
जलदे ॥ मेघास्तुत्रिविधास्तत्रवर्ज-
जाधूमयोनयः । निश्वासजास्तुजी-
मूतास्तेज्याजीवरूपिणः ॥ यज्ञ-
जास्तुघनाघोराः पुष्करावर्त्तकाद-
यः । इतिविशेषउक्तः शब्दार्थवे-
॥ मेहतिसिञ्चति । मिहसेचने ।
अच् । न्यङ्क्तादिच्चात्कुत्त्वम् ॥
मुस्तायाम् ॥ राक्षसे ॥ षड्भागान्तगं
तरागविशेषे ॥ यथा । मेरुवीथव
सन्तश्चनटीनारायणस्तथा । श्रीरा-
गोमेघरागश्चषड्तेपुरुषाह्वयाः ॥
मेघकफः । पुं० करकायाम् ॥
मेघकालः । पुं० वर्षर्त्तौ ॥
मेघचिन्तकः । पुं० चातकपक्षिणि ॥
मेघङ्करः । पुं० मेघजनने ॥ मेघान्क-
रोति । मेघर्त्तिभयेष्कुञ्जः खल्
प्रत्ययः । अरुर्द्विषदितामुम् ॥
मेघजः । त्रि० मेघभववस्तुनि ॥
मेघजालम् । न० कालिकायाम् । मे-
घावली ॥
मेघजीवनः । पुं० चातके ॥ मेघजी-
वनमस्य ॥

मेघनायक :

मेघज्योतिः । पुं० इरस्मदे । वज्रा-
 ग्नी ॥ मेघस्यज्योतिः ॥ अन्योन्य-
 सङ्गटनेनमेघान्निः सृत्त्यवृक्षादीयो
 ज्योतिरग्निः पततिसः ॥
 मेघडम्बरः । पुं० मेघगर्जने ॥ मेघ-
 स्यडम्बरः ॥
 मेघतिमिरम् । न० मेघाच्छन्नदिने ॥
 मेघदीपः । पुं० विद्युति ॥
 मेघध्वनिः । पुं० गर्जिते । मेघनि-
 र्घीर्षे ॥
 मेघनादः । पुं० वरुणे ॥ रावणात्म-
 जे । इन्द्रजिति ॥ मेघस्यनादइव-
 नादीयस्य ॥ मेघशब्दे ॥ पलाशवृ-
 धे । तमडुलीयशाके ॥ इतिराज
 निर्घण्टः ॥ मेघस्यनादः ॥
 मेघनादजित् । पुं० रामानुजे । ल-
 क्ष्मणे ॥ मेघनादमजैषीत् । जि०
 । सत्सूहिषे तिक्लिप् । तुक् ॥
 मेघनादानुलासकः । पुं० मयूरे ॥
 मेघनादानुलासी । पुं० मयूरे ॥
 मेघनादेनचनुलसति० तच्छैलः
 । लसन्ने पणक्तौडनयोः । सुप्यजा
 तावितिणिनिः ॥
 मेघनामा । पुं० सुस्तके ॥ मेघनामा
 निनामास्य ॥ आदिलघौपञ्चमात्र
 के० । १११ ॥
 मेघनायकः । पुं० आवर्त्तादौ ॥ यथा
 । त्रियुतेशाकवर्षतुचतुर्भिः शोधि
 तेक्रमात् । आवर्त्तधिद्विसंवर्त्तपुष्क

मेघवह्निः

रद्राणमम्बुदम् ॥ फलयथा । आव
 र्त्तीनिर्जलीमेघः संवर्त्तश्चबहूदकः
 । पुष्करोदुष्करजलौद्राणः सस्यप्रपू
 रकइति ॥
 मेघनिर्घोषः । पुं० स्तनिते । गर्जि-
 ते ॥ मेघस्यनिर्घोषः ॥
 मेघपर्यायः । पुं० आदिलघौपञ्चमां
 चके० । १११ ॥ सुस्तके ॥ मेघोमे-
 घवाचकः शब्दः पर्यायोऽस्य ॥
 मेघपुष्पम् । न० पिण्डाभ्रे । वर्षोप
 ले ॥ अम्बुनि ॥ नदीजले ॥ पुं०
 इन्द्रस्याश्वे ॥ कृष्णस्यघोटके ॥
 मेघस्यपुष्पमिव ॥
 मेघप्रसवः । पुं० जक्षे ॥
 मेघभवः । वि० मेघोत्पन्नवस्तुनि ॥
 मेघभूतिः । पुं० वज्रे ॥
 मेघमालः । पुं० प्लक्ष्मीपस्थे गिरिवि
 शेषे ॥ रमागर्भजातकल्किदेवपु
 त्रे ॥
 मेघमाला । स्त्री० कादम्बिन्याम् ।
 मेघानामाला ॥
 मेघयोनिः । पुं० धूम्रे ॥
 मेघरागः । पुं० रागविशेषे ॥ मेघ
 संज्ञकोरागः ॥
 मेघवर्णा । स्त्री० नीलीवृक्षे ॥ चि०
 घनसमानवर्णवति ॥
 मेघवर्त्म । न० नभसि । गगने ॥
 मेघवह्निः । पुं० वज्राग्नी । इरस्म
 दे ॥

मेघाख्यम्

मेघवाहः । पुं० इन्द्रे ॥ यथा । राजा
स्वर्गान्समाहृत्य कुर्यादिन्द्रजहोति
वम् । प्रणीतो मेघवाहस्तु महतीं
वृष्टिमाहवेदिति दण्डनीतिः ॥

मेघवाहनः । पुं० इन्द्रे । तुरासाहि
॥ मेघाः महामेघा गजरूपधारि
ण एरावतादयो वाहनमस्य ॥ मेघा
न्वाहयति चालयति वा । ल्युः ॥
इन्द्रो हि मेघानां विश्ववर्षतीत्याग
मः ॥

मेघविस्फूर्जिता । स्त्री० अतिधृति
च्छन्दः १६ प्रभेदे ॥ तल्लज्जोदा
हरणं यथा । रसत्त्वैश्वर्यैर्मौररमु
क्युता मेघविस्फूर्जिता स्यात् ॥ य
था । कदम्बामोदाद्या विपिनपचनाः
केकिनः कान्तकीकाः ॥ विनिद्राः
कन्दल्यादिशिदिशिमुदादुर्गहस
नादाः । निशान्दस्य द्विद्युद्विलसि
तलसन्मेघविस्फूर्जिताचेत् प्रियः
स्वाधीनो सौदनुजदलनो राज्यमस्मा
त्किमन्यत् ॥

मेघवेश्म । न० खे ॥

मेघसारः । पुं० चीनकर्पूरे ॥

मेघसुहृत् । पुं० मयूरे ॥ मेघः सु
हृदय ॥

मेघस्तनितोद्भवः । पुं० विकण्ठक
वृज्ज ॥

मेघाकाशः । पुं० अभाकाशे ॥

मेघाख्यम् । न० मुस्तके ॥

मेटुला

मेघागमः । पुं० प्रावृषि । वर्षाकाले
॥ मेघस्यागमो यस्मिन् ॥ मेघस्या
गमने ॥

मेघानन्दा । स्त्री० बलाकायाम् ॥

मेघानन्दी । पुं० मयूरे ॥

मेघान्तः । पुं० शरदि ॥ मेघानाम
न्तो यस्मिन् ॥

मेघास्तः । पुं० शरदृतौ ॥

मेघास्थि । न० करकायाम्

मेघादम् । न० आकाशे ॥

मेघोदरः । पुं० अर्हत्पितरि ॥

मेघ्यः । चि० मेघभवे ॥ दिगादित्वा
त्थत् ॥

मेघकः । पुं० मयूरच्छन्दके ॥ मे
घकोवर्णीत्यस्य । अर्श आद्यच् ॥
श्यामलवर्णे । कृष्णे ॥ मेघकः कृ
ष्णनीलः ॥ आदतमीपुष्पसन्निभः ।

इतिशब्दार्थविभेदः ॥ वर्हिकण्ठसमं
वर्णमेघकं ब्रुवते बुधा इति काव्यः ।

मघतिमिथी भवति वर्णान्तरेण । मघ

मुचिकाक्षने । कृजादिभ्यः संज्ञा

यां वुन् । पचिमच्योरिच्चोपधाया

इतौत्त्वे लघूपधगुणः ॥ धूमे ॥

मेघे ॥ शोभाञ्जने ॥ न० स्रोतोञ्जने

॥ अम्यकारे ॥ नीलाञ्जने ॥ चि०

श्यामलयुक्ते ॥

मेघकाभिधा । स्त्री० पातालगरु

डीलतायाम् ॥

मेटुला । स्त्री० आमलक्याम् ॥

मेद :

मेठः । पुं० हस्तिपके । निषादि
नि ॥

मेदः पुं० मेहने । शिशे ॥ मेहन्
त्यनेन । मिहसंचने । दाम्नीतिघ्नन्
॥ मेहतिवा ॥ मेषे ॥

मेदृशृङ्गौ । स्त्री० मेषशृङ्गीवृक्षे ॥

मेण्डः । पुं० हस्तिपके ॥

मेण्डः पुं० मेठे । हस्तिपके ॥

मेण्डः । पुं० मेषे ॥

मेथिः । पुं० मेधिकाष्ठे । खले वा
ल्याम् । खले पशुबन्धनार्थकाष्ठे
॥ मेथ्यन्ते पशवोऽत्र । मेथुसङ्गमे
। सर्वधातुभ्यङ् ॥

मेथिका । स्त्री० मेथिन्याम् । मेथ्या
म् । गन्धवीजायाम् । मेथीतिप्र
सिद्धशाके ॥ मेथिकावातशमनी
श्लेष्मघ्नीज्वरनाशिनी । ततः स्वल्प
गुणावन्यावाजिनांसातुपूजिता ॥
अपिच । मेथिकादीपनौहृद्यावह
विट्कृमिशुक्रनुत् ॥ रुन्धोष्णतत्
फलंकासानिलश्लेष्मयमीन्जयेत् ॥

मेथिनी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मेथी । स्त्री० मेथिकायाम् । गौरादि
त्वात्कृदिकारादितिवाडीष् ॥

मेदः । पुं० मेदसि । वपायाम् ।
शुद्धमांसस्नेहे ॥ अलम्बुषायाम् ॥
मेदति । जिमिदास्नेहेने । घञ् ॥
वैदेहेननिषादभार्यायांजनिते० अ
न्यजविशेषे ॥

मेदा

मेदः पुच्छः । पुं० दुम्बके । दुम्भा०

दुम्बा० इ० भा० प्र० मेषविशेषे

॥ मेदः पुच्छोद्भवंमांसं हृद्यं हृष्यं
मापहम् । पित्तश्लेष्मकरं किञ्चिद्वा
तव्याधिविनाशनम् ।

मेदः सारा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदकः । पुं० जगले । सुराकल्के ॥

मेदतिजिमिदा० । कृजादिभ्यो
बुन् ॥

मेदजः । पुं० भूमिजगुगुलौ ॥ त्रि०
मेदोद्भवे ॥

मेदः । न० शुद्धमांसप्रभवस्नेहविशेषे ॥

वपायाम् । वसायाम् ॥ मेदसः

स्वरूपं यथा । यन्मांसं स्वाग्निनापक्वं

तन्मेदइति कथ्यते । तदतीवगुरुस्त्रि

गधं वलकार्यतिष्ठं हृष्यम् ॥ स्थानं

यथा । मेदोहिसर्वभूतानामुदरेष्व

स्थिषु स्थितम् । अतएवादरेहृद्भिः

प्रायोमेदस्विनीभवेत् ॥ रोगविशे-

षे ॥ तन्निदानं यथा । अव्यायामदि

वास्वप्नश्लेष्मलाहारसेविनः । मधु-

रोन्नरसः प्रायः स्नेहान्मेदोविवर्ध-

येत् ॥ अन्नरसः ० आमद्रवः अ

स्यवृक्षैवैगुण्यं यथा । मेदसावृतमा-

र्गत्वात्पुष्यन्त्यनेनधातवः । मेद-

स्तुचीयते तस्मादशक्तः सर्वकर्मसु-

॥ मेदति । जिमिदा० । असुन् ॥

मेदस्तत् । न० मांसि ॥

मेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधिविशेषे

मेदोवती

मेदोवती । जीवन्त्याः श्रेष्ठां
याम् ॥ मणिष्ठायां ॥ तल्लक्ष
णादियथा । शुक्रकन्दोनखच्छेद्यो
मेदोधातुमिव सवेत् । यः समेदे
तिविज्ञेयोजिज्ञासातत्परैर्जनैः
॥ मेदायुगं गुरुत्वादुवृष्यस्तन्यक
फावहम् । वृद्ध्यां शीतलं पित्तरक्त
वातज्वरप्रणुत् ॥ मेदायुगम् ॥ मेदा
महामेदे ॥ मेदामहामेदास्थाने
शतमूर्त्तीप्रक्षिपन्ति ॥

मेदिनी । स्त्री० काश्मर्याम् । मेदा
याम् ॥ मद्याम् । भूमौ ॥ मेदम
स्थस्याम् । अतद्वनिः । मलघ्नोमे
दकुष्ठश्चेतिशालिहोत्रेऽदन्तोपिमेद
शब्दोक्तिः ॥ यदा । मेद्यति । जि
मिदा० । यद्यादित्वास्मिन्निः ॥
मधुकैटभयोरासौन्मेदसैवपरिपु
ता । तेनेयमेदिनीदेवीप्रोच्यतेब्रह्म
वादिभिः ॥

मेदिनौद्रवः । पुं० पांशी । धूलौ ॥
मेदुरः । चि० सान्द्रस्निग्धे । अति
शयस्निग्धे ॥ मेदनशीलः । जि
मिदा० । भञ्जभासमिदोघुरच् ।

मेदुरा । स्त्री० काकील्याम् ॥

मेदोजम् । न० अस्थि ॥

मेदोवती । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदोम्नः । पुं० वर्षसङ्करजातिमे
दे ॥

मेदोवती । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेधाकृत्

मेधः । पुं० यागे । क्रतौ ॥ मेधति ।

मेधसङ्गमे ॥ पचाद्यच् ॥

मेधाः । पुं० मेधीभिधानीमुनिविशे
षे ॥ वसिष्ठे ॥ स्वायम्भुवमनोः
पुत्रे ॥

मेधा । स्त्री० धारणावस्थांबुद्धौ । अने
कग्रन्थार्थधारणशक्ती ॥ अतीतानु
स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः
। शुभाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरु
दाहता ॥ इतिविशेषः ॥ साचेयं
ज्ञानसभायां । यथा । ज्ञानस्थिति
स्त्रोभार्याश्चबुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा ।
याभिर्विनाजगत्सर्वमूढं सत्तसमंस
देति । मेधतेसङ्गच्छतेसर्वमस्या
म् । मेधु० । गुरोश्चेत्यः । टाप्
॥ मेधाकरमौषधं यथा । शङ्खपुष्पी
वचासोमाब्राह्मीब्रह्मसुवर्चला ।
अभयाचगुह्यचीचषट्कृषकवाकुची
॥ एतैरक्षसमैर्भागैर्घृतं प्रस्थं विपा
चयेत् । कण्टकार्यारसं प्रस्थं वृ
हत्याचसमन्वितम् ॥ एतद्ब्राह्मीघृ
तं नामस्मृतिर्मेधाकरं परम् ॥ ॥

मेधाकरः । पुं० मेधाजनकेगणविशे
षे । यथा । सतताध्ययनं तत्त्वज्ञा
नरचकथासदा । श्रेष्ठानां तन्त्रशा
स्त्राणामवलोकनमेवच । सद्भिजा
चार्यसिवाच गणोमेधाकरः स्मृ
तः ॥

मेधाकृत् । स्त्री० सुनिषक्तके । सिता

मेधि :

वरशाके । त्रि० मेधाकारके ॥
 मेधालित् । पुं० कात्यायनमुनौ ॥
 मेधातिथिः । पुं० मुनिविशेषे । कख
 र्धः पुत्रे ।
 मेधारुद्रः । पुं० कालिदासे ॥
 मेधावती । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
 त्रि० मेधाविशिष्टायाम् ॥ मेधावा
 न्० मेधावत्० इ० पुंनपुंसक
 योः ॥
 मेधाविकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 मेधावी । पुं० शुकपक्षिणि ॥ पण्डिते
 ॥ व्याडौ । मदिरायाम् ॥ त्रि० मे
 धान्विते । प्रज्ञातिशयवति । ऊहा
 पोहसमर्थे ॥ शमदमसर्वकर्मोपरम
 गुरुपसदनादिसामवापिकाङ्क्षयुक्ते
 नमनननिदिध्यासनाख्यवेदान्तवा-
 क्यविचारेणपरिनिध्यन्नवेदान्तम-
 हावाक्यकरणकानिरस्तसमस्ताप्रामा
 ण्याशङ्कंचिदन्याविषयकमहं ब्र-
 ह्मास्मीतिब्रह्मात्मैक्यज्ञानमेवमेधा
 •तयानिख्ययुक्ते •स्थितप्रज्ञे •विप
 क्षिति ॥ मेधास्यास्ति । अस्माया-
 मेधास्रजोविनिः ।
 मेधाविनी । स्त्री० ब्रह्मणः पत्न्या-
 म् । ब्राह्म्याम् ॥
 मेधिः । पुं० खलेशाख्याम् । खलपशु
 बन्धनायारोपितेकाष्ठे । पुंसिमेधिः
 खलेदारुण्यस्तयत्पशुबन्धने । मे-
 ध्यन्तेपशवोच । मेधृ० । इन् ॥

मेना

मेधिरः । त्रि० मेधाविनि ॥
 मेध्यः । पुं० यवे ॥ छागे ॥ खदिरे ।
 त्रि० पवित्रे । शुचौ । शुद्धे । यज्ञि
 ये ॥ मेधनाहम् । मेधृ० । ऋहलो
 ण्यत् ॥ मेधायैहितीवा । उगवा-
 दिभ्योयत् ॥ मेधामहंतिवा । द-
 ण्डादित्वाद्यत् ॥ मेधवृववा । शा
 खादिभ्योयः । ज्ञानेनमेध्यमखि-
 लममेध्यं ज्ञानतोभवेत् । ब्रह्मज्ञा
 नेसमुत्पन्ने मेध्यामेध्यनविद्यते ॥
 मेध्या । स्त्री० रक्तवचायाम् ॥ रोच-
 नायाम् ॥ केतक्याम् ॥ ज्योति-
 ष्मत्याम् ॥ शङ्खपुष्प्याम् ॥ ब्रा
 ह्म्याम् ॥ मेधायैहिता । यत् ।
 टाप् ॥ योषिति । नार्याम् ॥ सो
 मः शौचददौस्त्रीणांगन्धर्वस्यशुभां
 गिरम् । पावकः सर्वमेध्यत्वं मे
 ध्यावैयोषितोद्यतः ॥
 मेनका । स्त्री० हिमालयस्यभार्याया-
 म् । अपर्णामातरि ॥ खर्वेश्याया-
 म् । शकुन्तलायाजनयित्याम् ॥
 मेनकात्मजा । स्त्री० गिरिजायाम् ।
 दुर्गायाम् ॥ मेनकायाः आत्म-
 जा ॥
 मेनकापतिः । पुं० हिमालये ।
 मेनकापुत्रः । पुं० मेनाके । मेनका
 याः पुत्रः ॥
 मेनकाप्राणेशः । पुं० हिमालये ॥
 मेना । स्त्री० मेनकायाम् । हिमाद्रे

मेरु :

भार्यायाम् ॥
 मेनाजा । स्त्री० पाव्वायाम् ॥
 मेनादः । पुं० कैकिनि । मयूरे ॥ मा
 जरे ॥ हगले । छागे ॥
 मेनाधवः । पुं० उमागुरौ । हिमाल-
 ये ॥
 मेनासुतः । पुं० मैनाके ॥
 मेयः । त्रि० प्रमेये ॥ मानाधीनामेय
 सिद्धिः ॥ मीयते । माङ्माने ।
 अचोयत् । ईदति । गुणः ॥ मा
 तुं परिच्छेत्तुं योग्योवा ॥
 मेयाभः । त्रि० मेयसमानाकारे ॥
 मे वस्यभाभेशभायस्यसः ॥
 मेरकः । पुं० विष्णो ॥ शत्रुप्रभेदे
 मेरुः । पुं० सुमेरौ । अत्युच्छ्रितानां
 शिखरिणां मध्ये भगवतो विभूतौ । इ
 माद्रौ । रत्नसानौ । सुरालये ॥ ज
 म्बुद्वीपं क्षितेर्नाभिस्तद्वत्तलक्षयोज
 नम् । क्षाराब्धिना परिब्रतम् परिवृ
 त्तं नतावता ॥ तस्य मध्ये स्थितः
 शैलराजराजोद्दिग्गमयः । तिर-
 स्कृतांशुमज्ज्योतिर्मरुः सुरनिषेवितः
 सषोडशसहस्राणि क्षितौ विष्टो मही-
 तलात् । तदूनमुन्नतो लक्षं मूलेषो
 षडश विस्तृतः ॥ समेरुर्भूमेरन्तः
 षोडशयोजनसहस्राणि प्रविष्टः म-
 हीतलादारभ्य जङ्घया वञ्चतुरशीति
 योजनसहस्रोन्नतिः मूलेषो षडश-
 सहस्रविस्तारः । जर्जरीत्यशरावा

मेरु :

कृतिविस्ताराधिक्ये न द्वै गुण्यम् । उ
 त्तस्य श्रीमत्स्यतन्त्रे । षोडशैकसह
 स्राणि बुधभागे प्ररोपितः । तान्य-
 स्यमूले विस्तारः स्यादूर्ध्वदिगणस्तु-
 सः ॥ सशरावाकृतिर्देविमेवर्देवा-
 श्रयोद्विराट् । इति । त्रिषु पादान्त-
 रेष्वस्य चतुर्वर्षेषु पर्वसु । नेमयः क
 टकाकारानिर्गता दीप्तिमत्तराः ॥ ए
 कादशसहस्रातुमनुसाहस्रकीपरा ।
 नेमिर्यामस्तकोपान्ते लोकपालसमा-
 श्रया ॥ चक्रवाटेतितामाहुः सर्वर
 त्प्रभावतीम् । अस्य मेरोः खोच्छ्राय
 पादेन पञ्चविंशतिसहस्रात्मकेनान्त-
 रंयेषां तेषु तथा विधेषु त्वरंचतुः स
 सहस्रविवर्षेषु पर्वसु भागसन्धिषु-
 कटकाकराः सुष्ठु दीप्तास्तिस्त्रोने
 मयोमेखलानिर्गताः । तदेवेषु-
 त्रिषु स्थानेषु चतुर्वर्षत्वं दर्शयति ।
 एकादशसहस्रेत्यादिना । एकापा-
 द्यादशसहस्रप्रमाणा । द्वितीयाम-
 नुसाहस्रिकाचतुर्दशसहस्रा । चतु
 र्वर्षत्वं त्वोक्ते स्य । तृतीयाऽष्टादशसा
 हस्रविस्तृता । सानेमिर्यामस्तकस
 मीपैलोकपालाश्रयभूता चानेकरत्न
 प्रभाभासुराच । तां चक्रवाटोक्त्या-
 चागमञ्चाचाहुः । एवञ्च प्रागुक्तच
 तुरशीतियोजनसहस्रोच्छ्रायस्य मे-
 रोः पर्वचयंपञ्चसप्ततिसहस्रमान-
 कम् । कटकचयस्तु नवसहस्रोन्नत

मेरु :

मेकैकएचिसहस्रमानकत्वमिच्छा-
गमज्ञा : ॥ सिद्धगन्धर्वमरुतांतद-
धः पर्वसुस्थितिः । चक्रवाटाधः
स्थितेषु त्रिषु पर्वसु सिद्धादीनामास्प-
दम् । यातुचक्रवाटास्थोर्ध्वमेखला
तस्यामष्टशृङ्गेषु पुर्योष्टौ समवस्थि-
ताः । प्राच्यादिष्विन्द्रमुख्यानां-
नामतस्तानि बोधत ॥ नानारत्नप्र-
भाजालमण्डलालङ्कृताहरेः ।
सिद्धसाध्यमरुज्जुष्टारुक्मभूरमराव-
तो ॥ रक्तपीतमणिप्रायहेमप्राकार-
गोपुरा । वज्रैस्तेजोवतीवह्नितुल्य-
भूतनिषेविता ॥ मृत्पथोः संयमनी
तुङ्गलोहप्राकारमण्डला । कालपाश-
पितृव्याधिप्रेतमारीनिषेविता ॥ कृ-
ष्णादेत्यपतेर्मृत्पथोर्ध्वमवह्नैस्त्यसेविता
। नीलरत्नप्रभाजालवितानवरभूष-
णा ॥ शुद्धमखम्बुनाथस्य स्फटिकोप-
लनिर्मिता । पाण्डुराभोपमैर्यादः
सेविताभातिधामभिः ॥ बायोर्गन्ध-
वतीतुङ्गश्वेतपीतध्वजाकुला । बल-
वद्भूतसङ्गुष्टसिम्बरत्नविनिर्मिता ॥ म-
होदयाचन्द्रमसः श्वेतामुक्तादिनिर्मि-
ता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै-
र्हिमगिरिप्रभैः ॥ ज्वलन्मलाट्ट-
गदगधस्मरमृत्पथशोभतः । पुरी-
यशोवतीसर्वरत्नजारुद्रसेविता ॥ इ-
तिसर्वर्तुमुखदाचक्रवाटार्द्धविस्तृ-
ताः । पुर्योष्टावनिक्षोदधूतमारि-

मेरुदेवी

जातरजीरुणा : ॥ चक्रवाटार्धेन
नवसहस्रात्मकेन विसौर्णाः ॥ वेध-
सानिर्मतालोकपालचक्रानुवर्ति-
नाम् । भूतयेस्वर्गद्वयेतागोयन्ते
कविभिः क्षितौ ॥ अथ वक्राणः
पुरी । चतुर्दशसहस्राण्योजना-
नां स्वयम्भुवः । मध्ये मनोवतीनाम-
पुरी लोके शबन्दिता ॥ याचकारा-
रुचानुचैर्वियन्मार्गान्महः श्रिया
। सावित्याः स्पर्द्धमानेव स्वर्गकामा-
तिवर्त्तिनी ॥ तस्यामुपासते देवा-
मुनयश्चमहौजसः । महायोगीश्व-
रंसिद्ध्यैयमाद्यैर्भूतवेधसम् । त-
दीशभागेतस्याद्वेः शृङ्गमादिष्व-
सन्निभम् । यत्तज्ज्योतिष्कमिच्छा-
हः सदापशुपतेः प्रियम् ॥ तस्या-
सानुषुहैमेषुरजचित्रेषु संस्थिताः ।
स्कन्दनन्दिमहाकालगणेशादिगणे-
श्वराः ॥ मूर्ध्नि देवादिदेवस्य
स्थानं चिपुरविद्विषः । रुद्रायुतग-
र्भैर्जुष्टं ब्रह्मादीन्समुरोत्तमैः ॥ इ-
ति मृगेन्द्रसंहितायां विद्यापादे भुव-
नाध्वप्रकरणे मेरोर्बर्णनम् ॥ अपमा-
लायवर्त्तिन्येकस्मिन्मथौ ॥ मिनी
• तिष्ठिपतिज्योतीष्युच्चत्वात् ।
इमिज्ज्प्रैक्ष्यपथे । मिपीभ्यांरुः ॥
मात्रामात्रे । ० । ० ॥

मेरुकः । पुं० यक्षधूपे ॥

मेरुदेवी । स्त्री० नाभिभूतेः पदस्य नाम् ॥

मेषक :

भगवत्तत्त्वभक्षजनन्याम् ॥
 मेरुसावर्णः । पुं० एकादशमनी ॥
 मेलः । पुं० सङ्गमे ॥ मेलनम् । मिल
 संश्लेषि । घञ् ॥
 मेलकः । पुं० सङ्गे । सङ्गमे ॥ मेलन
 म् । मिल० । घञ् । स्वार्थकः ॥
 मेलकलवणम् । न० औषरेखवणे ॥
 मेलनम् । न० मेलै । सङ्गमे ॥
 मेलान् । स्त्री० मसीजले ॥ मेलके ॥
 अञ्जने ॥ महानोल्याम् ॥ टाप् ॥
 मेलानन्दा । स्त्री० मस्याधारे । मसी
 पात्रे ॥
 मेलान्धूः । स्त्री० मेलानन्दायाम् ॥
 मेलान्धुः पुं० मस्याधारे ।
 मेषः । पुं० हुड्डी । मेढ्रे । उरभे ।
 उरणे । ऊर्णायी । एडके । मेंढा०
 दू० भा० ॥ मेषस्यमांसं पुष्ट्यै स्यात्पि
 तश्लेष्मकरंगुरु । तस्यैवाण्डविही
 नस्यमांसं किञ्चिद्वृक्षमृतम् ॥ अपि
 चास्यमांसगुणाः । मेषमांसं गुरुस्त्रि
 गंधं वृक्षं वातकफप्रदम् । मेदः पुष्ट्या
 मिषं वृक्षं कफवातकरंगुरु ॥ मिष
 ति । मिषस्यर्वायाम् । घञ् । भैषज्य
 प्रभेदे । राशिविशेषे । क्रियसंज्ञके
 । लग्नविशेषे ॥ मेषलग्नोत्पन्नस्यफ
 लं यथा । मेषलग्ने समुत्पन्नश्चण्डो मा
 नीधनीशुभः । क्रोधीस्वजनहृता
 च विक्रयी परवत्सलः ॥
 मेषकः । पुं० जीवशास्त्रे ॥

मेषाधिपः

मेषकम्बलः । पुं० ऊर्णायी ॥ मेषलो
 मकृतः कम्बलः । शाकपार्थिवा
 दिः ॥
 मेषलोचनः । पुं० चक्रमर्दके ॥ मेषस्य
 लोचनमिव लोचनमस्य० तत्तुल्यपु
 ष्पत्वात् । लोचनशब्दस्तत्पुष्पेलाक्ष
 णिकः ॥ जि० मेषचक्षुस्तुल्यने
 चे ॥
 मेषवल्ली । स्त्री० मेषशृङ्ग्याम् ॥
 मेषविषाणिका । स्त्री० मेषशृङ्ग्यां ॥
 मेषशृङ्गः । पुं० स्थावरविषयप्रभेदे ॥
 मेषशृङ्गी । स्त्री० नन्दीवृक्षे । मेढ्रशृङ्
 ग्याम् । मेषविषाणिकायाम् ॥
 मेषशृङ्गीरसं तिक्तावातलाश्वसका
 सहृत् । रूक्षापाके कटुः पित्तब्रह्म
 श्लेष्माक्षिशूलनुत् ॥ मेषशृङ्गीफलं ति
 क्तं कुष्ठमेहकफप्रणुत् । क्षीपनं संसर्प
 कासकृमिब्रणविषापहम् ॥ मेषः
 शृङ्गमस्याः । मेषशब्दो मेषशृङ्गसदृ
 शेलाक्षणिकः ॥ गौरादिः ॥
 मेषा । स्त्री० चुटी । चुट्टेलायाम् ॥
 मेषाक्षः । पुं० चक्रमर्दके ॥ मेषस्याक्षौ
 वाक्षिवस्त्र० तत्सदृशपुष्पत्वात् ।
 अक्ष्णोदर्शनादिष्वच् । अक्षिशब्दः
 पुष्पेलाक्षणिकः ॥
 मेषाक्षिकुसुमः । पुं० चक्रमर्दके ॥
 मेषाण्डः । पुं० इन्द्रे ॥
 मेषाधिपः । पुं० भौमग्रहे ॥ मेषस्य
 मेषराशिः अधिपः ॥

मैत्र :

मेषास्त्री । स्त्री० वस्तान्त्रीवृक्षे ॥
 मेषालु : । पुं० वर्ष्मरावृक्षे ॥
 मेषाक्षय : । पुं० चक्रमर्द्धे ॥
 मेषिका । स्त्री० मेष्याम् ॥
 मेषी । स्त्री० मेषस्त्रियाम् । भेड०
 भेडी० इ० भा० ॥ तिनिशवृक्षे ॥
 खटामांस्याम् ॥
 मेसूरणम् । न० दशमलम्ने ॥ यथा ।
 कर्मस्थानश्चदशमंखंमेसूरणमास्पद
 म् ॥
 मेहः । पुं० प्रमेहरोगे ॥ मेहति ।
 मिहसेचने । पचाद्यच् ॥ मेहनंवा
 । घञ् ॥ प्रस्त्रावे ॥ मेषि ॥
 मेहघ्नी । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ मेहं हन्ति
 । हन० । अमनुष्यकट्कैवेतिटक्
 ङीप् ॥
 मेहन् । चि० मूत्रयति ॥ मेहति ।
 मिह० । शट् ॥
 मेहनः । पुं० सुष्ककवृक्षे ॥ न० मूत्रे
 ॥ शिञ्जे ॥ मेहन्त्यनेन । मिह० ।
 करणेल्ङ् ॥
 मैत्रः । पुं० ब्राह्मणे ॥ सुधन्वाचार्ये ॥
 न० अनुराधानक्षत्रे ॥ विशेषमक्ष
 चादीयथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्पाश्च
 मृदुमैत्रतथाभृगुः । तत्रगीताम्बर
 क्रीडामित्रकार्यश्चशोभनम् ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ मित्रदेवताक्षपायु
 सस्वभ्यान्मूत्रपुरीषोत्सर्गे ॥ अचाङ्
 पस्तम्भः । मूत्रपुरीषिकुर्याद्विचित्रां

मैत्री

दिशंदक्षिणापरांवेति । दक्षिणापरां
 नैर्ऋतीम् ० गच्छेति शेषः ॥ तथा
 अस्तमितेचवह्निर्यामादाराश्चावसथा
 न्मूत्रपुरीषयोः कर्मवर्जयेदिति ॥
 शुष्कैस्तृणैस्तथाकाष्ठैः पत्रैर्वैष्णुदक्षी
 नवा । मृन्मयैर्भाजनैवापि चान्तर्वाय
 वसुन्धरामिति वायुपुराणम् ॥ मूत्रो
 च्चारसमुत्सर्गं दिवा कुर्यादुदङ्मुखः
 । दक्षिणाभिमुखो रात्रौ सन्ध्योश्च य
 थादिवेति मनुः ॥ चि० मित्रसम्भ
 त्विनि ॥ मैत्रीक्षिप्रघता० तद्वति ॥
 मित्रस्य कर्मभाषीवा । युवादिस्त्वा
 दण् ॥ मित्रो देवतास्त्रया । सास्यदे
 वतेत्यण् ॥

मैत्रभम् । न० अनुराधानक्षत्रे ॥

मैत्रायणीयः । पुं० यजुर्वेदस्य शाखाभे
 दे ॥

मैत्रावरुणः । पुं० पुरोनुवाक्यायाव
 ऋरि० ऋत्विग्विशिषे ॥ यथा ।
 मैत्रावरुणे न पुरोवाक्यायामुक्तायां
 तत्प्रकाशितदेवतोर्द्धं शीमाध्वर्युर्हो
 तृपठितयाज्यान्तेवषट्कारेण सोमा
 दिकं जुहोतीति ॥ अगस्त्यमुनी ॥

मैत्रावरुणिः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥
 मित्रस्यवरुणस्य० मित्रावरुणौ । देव
 ताद्वन्द्वे चेत्याजङ् । तयोरपस्तम्भम्
 । अतद्वञ् ॥ पौत्वागर्वन्त्यप
 स्त्री० ॥

मैत्री । स्त्री० सौमार्थे ॥ क्षिप्रघताया

मैत्रेयिका

म् ॥ सर्वप्राणिषु सुखसन्भोगापन्ने
 बु० साध्वे तन्मममित्राणां सुखित्व
 मिति मैत्रीभावयेन्नस्वीक्यते ॥ अण
 नान्मैत्रशब्दान्ङीप् ॥ विद्विष्टप
 तितोन्मत्तबहुवैरातिकौटके : । व
 न्धकीवन्धकीभट्टं बुद्रान्तकथै : स
 ह ॥ तथातिव्ययशीलैश्चपरोवादक
 रै : शठै : । बुधो मैत्रीनकुर्वीत ।
 नेक : अत्यन्तकौटवत्पीडक : ॥
 उत्कृष्टमध्यमनिकृष्टजनेषु मैत्रीयव
 ष्टिलासुसिकतासुल्लेषु रेखा ।
 वैरंक्रमादधममध्यमसज्जनेषु यवष्टि
 लासुसिकतासुल्लेषु रेखेत्युक्तः ॥
 उपकारित्वे ॥ अनुराधाभे ॥
 मैत्रीवल : । पुं० बुद्धे ॥ मैत्रीवलंयस्य
 स : ॥
 मैत्रेय : । पुं० ग्लावाभिधर्षो । वक्त्रे
 । चैकितायने ॥ सुनिविशेषे ॥ मि
 त्रावा : अपत्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्च
 तिठञ् । दांणिङनायिनेतिनिपात
 नादयुलोप : ॥ वैदेहादायोगव्यां
 ज्ञाते० सङ्करजातिविशेषे ॥ मैत्रे
 यकन्तुवैदेहोमाधूकंसम्प्रसूयते । नृ
 नृप्रशंसत्यजस्रं योघगटाताडोरुणो
 दये ॥ माधूकंसधुरभाषिणम् ॥
 भाविबुद्धिविशेषे ॥
 मैत्रेयिका । स्त्री० मित्रयुद्धे ॥ मित्रयू
 नांभावे ॥ गोवचरणाच्छ्लाघात्वा
 कारतद्वेतेष्वितिबुञ् । किकयमि

मैनाक :

वयुप्रलयानामितियादेश : ॥
 मैत्रेयी । स्त्री० याज्ञवल्क्यस्यर्षे :
 पत्न्याम् ॥
 मैथिल : । पुं० जनकनृपे ॥ त्रि०
 मिथिलारांभावे ॥ अण् ॥
 मैथिली । स्त्री० ज्ञानक्याम् ॥ सीता
 याम् ॥
 मैथिलीय : । पुं० सीतापुत्रे । अप
 त्येठक् ॥
 मैथुनम् । न० मिथुनसाध्ये अग्न्याधा
 नपुत्रीत्पादनादौ ॥ सङ्गते ॥ रते
 । सुरते । धर्जिते । व्यवाये । या
 स्यधर्मे । निधुवने ॥ मिथुनमेव ।
 प्रज्ञाद्यण् ॥ मिथुनस्येदंवा ॥ स्मर
 णंकीर्त्तनंकेलि : प्रवृणंगुह्यभाषणम्
 । सङ्कल्पोध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्ति
 रिवच । एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति
 मनीषिणः ॥ अशास्त्रीयेस्त्रीपुंस
 व्यतिकरे ॥ शीघ्रंमैथुनगामीदीर्घा
 दुरन्यथाख्यायुः ॥
 मैथुनी । पुं० सारसे ॥
 मैथुन्यः । त्रि० मिथुनायहिते ॥ त
 स्मैहितमितियत् ॥ न० मिथुनी
 भावसुखे ॥
 मैनाक : । पुं० पर्वतविशेषे । हिमा
 लयस्यज्येष्ठपुत्रे । हिरण्यनाभे ।
 सुनामे ॥ क्रौञ्चगिरिमतिक्रम्यमै
 कीनामपर्वतः । मयस्यभवनंतत्र
 दानवस्यस्यैकतमम् ॥

मोक्ष :

मैनाकस्वसा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
 मैनाकस्वमेनासुतस्यस्वसा ॥
 मैनिकः । पुं० मात्स्यके । मौनान्
 हन्ति । पक्षिमख्ये तिठक् ॥
 मैन्दः । पुं० वानरविशेषे ॥ विष्णु
 वध्यासुरविशेषे ॥
 मैन्दहा । स्त्री० विष्णौ ॥
 मैरेयम् । न० मद्यविशेषे ॥ मैरेयं धातु
 कोपुप्यगुडधानाम्बुसहितमितिमा
 धवः ॥ आसवे ॥ मिरायांदेशवि
 शेषे० औषधिविशेषे वाभवम् । न
 द्यादिभ्योठक् ॥ वारुण्येवमैरेयमि
 तिव्याख्यातारः । तेषांमैरेयदोषे
 णविपसीकृतचेतसाम् । निम्लोच
 तिरपोवासीवैष्णूनामिषमर्दनम् ॥
 तेषांयादवानाम् ॥
 मोक्षः । पुं० पाटलिद्रुमे ॥ मोचने
 मृती । मृत्त्युरेवापवर्गइतिचार्वा
 कः ॥ प्रक्षीणसर्वावरणत्वात्स्वात
 न्त्यसम्प्राप्तावृद्धुपदासादनंमोक्षइ
 त्यनेकान्तवादिनः । यदाहुः ।
 लोहपञ्जरविच्छेदात्प्रवर्तेऽलावुकं
 यथा । आहोइतितथामोक्षंजीवो
 मोहादिसंक्षयात् ॥ निश्चयबोधसुखा
 दौश्रद्धमैर्युक्तः सतिष्ठतीति ॥ मु
 क्ती । कैवल्ये । निर्वाणे । श्रेयसि
 । निःश्रयसे । असृते । अपवर्गे ।
 तत्त्वज्ञानकृतेऽज्ञानतत्कार्याभावे ।
 निरतिशयानन्दाभिप्रेक्ष्यती । निरव

मोक्षसाधनम्

शिवानर्थोच्छिन्तौ । स्वाविद्याकल्प
 तानात्मदेहाद्यात्मत्वाभिमानरूप
 बन्धनिवृत्तिद्वारास्वस्वरूपावस्थाने ॥
 अनात्मभूतेदेहादावात्मबुद्धिसुदेहि
 नाम् । साऽविद्यातत्कृतोबन्धस्तन्ना
 शोमोक्षउच्यते ॥ मोक्षमिच्छन्सदा
 कर्मत्यजेदेवससाधनम् । त्यजते
 वह्नितज्ज्ञेयं त्यक्तः प्रत्यक्परंपद
 म् ॥ यथोक्तंनिर्वाणे । यावन्नक्षीय
 तेकर्मशुभंवाऽशुभमेववा । तावन्न
 जायतेमोक्षोऽनृणांकल्पशतैरपि ॥
 यथालोहमयैः पाशैः पाशैः स्वर्ण
 मयैरपि । तथाबन्धोभवेज्जीवः क
 र्मभिश्चाशुभैः शुभैः ॥ कुर्वाणः
 सततं कर्मकृत्वाकष्टशतान्यपि । ता
 वन्नलभतेमोक्षंयावद्ज्ञानंनविन्दति
 ॥ मोक्षणम् । मोक्षप्रवसानेचुरादिः
 । घञ् ॥ यद्वा । मोक्षयति । मुचेः
 सन्नन्तादकर्मकास्त्रिजन्तादच् ॥ मु
 चेर्बाहुलकात्सीवा ॥
 मोक्षकः । पुं० मुष्ककवृक्षे ॥
 मोक्षणम् । न० मोचने ॥
 मोक्षधर्मः । पुं० शमदमादिषु ॥
 महाभारतोक्तप्रकरणविशेषे ॥
 मोक्षपरायणः । त्रि० सर्वविषयविर
 क्ते ॥ मोक्षः परमयनमस्य ॥
 मोक्षमयः । त्रि० परमानन्दस्वरूपाव
 स्थानरूपे ॥
 मोक्षसाधनम् । न० ज्ञाने । कर्मणा-

मोक्षोपाय :

स्वस्तः करणशुद्धिद्वाराज्ञानैवप्रयो-
गोनतेषांसाधनमोक्षसाधनत्वम् ।
। यथा । कषायपक्तिः कर्मणिज्ञा-
नन्तुपरमागतिः । कषायेकर्मभिः
पक्वेततोज्ञानं प्रवर्त्तत इति ॥ उ-
पासनानान्तुचित्तैकाग्र्यम् नकै-
बल्यमुपासनात् । तथाचमोक्षप्रा-
प्तौत्रयोमार्गाः । तत्रज्ञानमार्गः
साधनमोक्षसाधनमितरौचित्तशुद्धि-
द्वारेतिविवेकः ।

मोक्षी । त्रि० मोक्षाधिकारिमानवे ।
मोक्षयोग्ये ॥ स्यावराः कृमयद्या-
ज्ञाः पक्षिणः पशवोनराः । धा-
र्मिकास्त्रिदशस्तद्वन्मोक्षिणश्चयथा-
क्रमम् ॥ चतुर्विधशरीराणिधृत्वा
मुक्तासहस्रशः । मुक्तान्मानवीभू-
त्वाज्ञानीचेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ चतु-
रशीतिलक्षेषुशरीरेषुशरीरिणाम् ।
नमानुष्यविनान्यचत्त्वज्ञानन्तुलभ्य-
ते ॥ अत्रजन्मसहस्राणांसहस्रैरपि
पाठ्यंति । कदाचिद्वर्त्ततेजन्तुर्मानु-
ष्यपुण्यसञ्चयात् ॥ सोपानभूतंमो-
क्षस्यमानुष्यंप्राप्यदुर्लभम् । यस्ता-
रयतिनात्मानंतस्मात्पापतरोत्रकः
॥ नरः प्राप्योत्तमंजन्मलब्ध्वाचे-
न्द्रियसौष्ठवम् । नवेत्यात्महितंव-
स्तुसभवेद्ब्रह्मघातकः ॥ इतिश्रीकु-
लाचारविप्रयमोक्षासः ।

मोक्षोपायः । पुं० विविदिषासत्या

मोक्षक :

सं ॥ साधनचतुष्टयसम्यक्ती ॥

मोक्षः । पुं० जलवरण्टे ॥

मोक्षः । पुं० प्राचीरे ॥

त्रि० दीने ॥ इ० हे० चन्द्रः ॥

हीने ॥ इतिमेदिनी ॥ निरर्थके ।

निष्कले ॥ मुञ्चन्त्यस्मिन् । मुह० ।

इत्यर्थेतिवञ् । न्यङ्क्तादित्वात्कु-
त्त्वम् ॥

मोक्षकर्मा । पुं० सकामकर्माणि ॥

मोक्षानिश्चयमात्ररूपाणिचमिद्विज्ञा-
दीनिकर्माण्यस्यसः ॥

मोक्षज्ञानः । त्रि० कुतर्कज्ञानविशि-
ष्टे ॥ मोक्षमर्द्देश्वराप्रतिपादककुत-
र्कशास्त्रजनितंज्ञानंयस्य ॥

मोक्षपुष्पा । स्त्री० वन्ध्यायाम् ॥

मोक्षवृत्तिः । त्रि० व्यर्थव्यापारे ॥

मोक्षा स्त्री० पाटलावृक्षे मोक्षयति
। मुह० । पचाद्यच् । न्यङ्क्तादि-
त्वात्कुत्वम् ॥ विडङ्गे ॥

मोक्षाशः । त्रि० कर्मणि ॥ ईश्वर-
मन्तरेणकर्माण्येव नः फलंदास्यंती-
त्येवंरूपा मोक्षानिष्कलेवशाशफल-
प्रार्थनायस्यसः ॥

मोक्षोलिः । पुं० प्राचीरे ॥

मोक्षः । पुं० शोभाञ्जनम् ॥ मोक्षयति
। मुच्लृ० । णिच् । अच् । न० क-
दलीफले ॥

मोक्षकः । पुं० कदल्याम् ॥ शिष्यौ

। सुष्ककवृक्षे ॥ त्रि० निर्मोचके

मोचाट :

विरागिणि । मोचयति । मुच्ल०

। णिच् । षच् । स्वार्थे कन् ॥

मोचनम् । न० मोचये । वि० मोच
कर्त्तरि ॥

मोचनिर्यासः । पुं० मोचरसे ।

मोचनी । स्त्री० कंठकार्याम् ॥ मो
चकार्याम् ।

मोचरसः । पुं० शास्त्रालिनिर्यासे ।

पिच्छिलसारे । शास्त्रालीवेष्टे ॥

मोचसारः । पुं० मोचरसे । मोच

सावोहिमोयाहीन्निग्धोवृष्यः कषा

यकः । प्रवाहिकातिसारामकफ

पित्तास्रदाहनुत् ।

मोचसुत् । पुं० मोचसावे ।

मोचा । स्त्री० रम्भायाम् । कदल्या

म् ॥ शास्त्रालीवृक्षे । नीलीवृक्षे

। मुञ्चतिरसम् । मुच्ल० । पचा

यच् । टाप् ॥ मोच्यते । घञ्

वा ।

मोचाठः । पुं० कृष्णजीरे ॥ रम्भास्थि

। कदलीगर्भे ॥ मलयोद्भवे ॥

मोचाफलम् । न० कदलीसस्ये ।

मोचाफलं स्वादुशीतं विष्टम्भिक्कफकृ

द्गुरु । निग्धं पित्तास्रट्ट्दाहक्षत

क्षयसमीरजित् ॥ पक्वं स्वादुहिमं

पाके स्वादुवृष्यस्रवृणम् । घृत

णानैवगदहमेहघ्नं रुचिमांसकृत् ।

माषिक्यमर्थांशृतचम्पकाद्याभेदाः

कदल्यावहवीपिसन्ति । उक्तागुणा

मोहायितम्

स्तेष्वधिकामभवन्ति निर्दोषतास्याह

घृताचतेषाम् ॥

मोचिका । स्त्री० मन्त्रविशेषे । मोह०

इतिख्याते ॥ मोचिकावातहृदय्यो

वृणोमधुरागुरुः । पित्तहृत्कफ

कृद्गुच्यावृष्यादीमान्वेहिता ॥

मोचितः । वि० मुक्ते । मोचंप्रा-

पिते ।

मोटकम् । न० पितृदानार्थद्विगुणमु-

ज्जकुशचये ।

मोटकी । स्त्री० रागिणीविशेषे ।

मोटनः । पुं० वायौ । न० चूर्णोत्तर

ये । चाक्षिपे ।

मोटनकम् । न० चिष्टपृच्छन्दः ११

प्रभेदे । यथा । स्थान्मोटनकंतव

जायलगौ । रङ्गे खलुमल्लकलाकुश-

लक्ष्माणरमहाभटमोटनकम् । यः

क्षिलितवेनचकारसमेसंसाररिपुं प-

रिमोटयतु ।

मोटा ॥ स्त्री० बलायाम् ॥

मोहायितम् । न० स्त्रीणां स्वाभाविक

दशविधालङ्कारान्तर्गतालङ्कार-

विशेषे । तल्लक्षणं यथा । मोहायि

तंप्रियं स्मृत्वा साहभङ्गं विलम्बय-

म् ॥ अपिच । कान्तस्मरणवातां

दौर्द्वदितज्ञावभावतः । प्राक्कथ्यम्

भिलाषस्य मोहायितमुदीर्यते । इ०

। मोटनम् । सुटप्रमर्दने घञ् ।

वाहुलादुच्यते । अथादिकथ

मोदाद्या

.मोदावित्तः ।

मोषः । पुं० शुष्कफले । वाने । नक्र

मल्लिकायाम् । सपंकरण्ड ।

मोदः । पुं० हर्षे । सन्तोषे ॥

मोदकः । पुं० क्षत्रियाच्छूद्रायांजा

तेवर्णसङ्करजातिविशेषे । मयरा०

इ० गौ० दे० भाषाप्रसिद्धे ॥ पुं०

न० खाद्यविशेषे । लड्डुके । यवासश

र्करायाम् । शर्करादिद्वारापक्वौष

धविशेषे । न० वर्णवृत्तप्रभेदे । यथा

। पादयुगंकुचनूपुरसुन्दरमाशुकरं

कुसुमद्वयमाहर । सुन्दरिसर्वजनो

जमनोऽहमोदकवृत्तमिदं परिभावय

वधा । मानसमेतदनुक्षणमिच्छति

गोपकुलियदिहरिरागच्छति । तत्

करवैप्रणतिं मुरविद्विषिसर्वसपन्नज

नेविहतत्स्विपि । वि० हर्षुकै ॥

मोदनम् । न० सिक्थके ॥ मोदे ।

मोदनीयः । वि० हर्षणीये । आत्म

नि ॥

मोदमानः । वि० आनन्दावस्थाप्राप्ते

॥ प्रसुदिते । अष्टम्यांसिद्धौ ॥

मोदमोदिनी । स्त्री० जम्बुाम् ॥

मोदयन्ती । स्त्री० वनमल्लिकायाम् ।

कठवेवेली० इ० भा० ।

मोदा । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

मोदास्यः । पुं० चाक्षवृक्षे ।

मोदाव्यः । वि० हर्षयुक्ते ॥

मोदाव्या । स्त्री० मोहन्याम् । अजमो

मोहः

दायां ।

मोदितः । वि० सुरभीकृते । हर्षिते ।

हृष्टे । मुद्गर्षे । कर्त्तरि क्तः ॥

मोदिनी । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥ यूथि-

कायाम् ॥ मदिरायाम् ॥ कस्तूरि

कायाम् ॥ अजमोदायां ॥

मोरटः । पुं० लताप्रभेदे । कर्णपुष्पे ।

पोलुपत्रे । मधुसूत्रे । दीर्घमूलि-

क्षीरमोरटे । न० इक्षुमूलि ॥ अङ्गे

ठप्रसूने ॥ संप्ररात्रात्परक्षीरे ॥ न

ददुग्धभवं नौरमोरटं जैव्यटोऽववी-

त् ॥ मुरति । मुरसंवेष्टने । शका-

दिभ्योऽटन् ॥ अङ्गे ठमूलि ॥

मोरटकम् । न० इक्षुमूलि ॥

मोरटा । स्त्री० मूर्वि कायाम् । मुरह

रा० इ० भा० । टाप्

मोषः । पुं० चौरधने ॥ मुष्यते । सु

पस्ते ये । घञ् ॥

मोषकः । पुं० तस्करे ॥ मुष्णाति ।

मुष० । ण्वल् ॥

मोषणम् । न० लुंठने । मोसना० लुंठ

ना० इ० भा० ॥ छेदने ॥ बधे ॥

मोषिता । वि० चोरे । मोषणकर्त्तरि ।

रि ।

मोहः । पुं० मूर्च्छायाम् ॥ दुःखे ॥

देहादावात्मबुद्धौ ॥ यत्र कुण्ठीभवे

बुद्धिः समोहइति लौकिकाः ॥ चि

तविधमे ॥ अविद्यायाम् । विपर्य

ये । अस्मितायाम् । तमः कार्ये ।

मोह :

भमे । हिताहितविवेकासामर्थ्ये ।
 तमसि । अज्ञानकृतविपर्यये । नि
 र्णयासामर्थ्ये । व्याकुलताहिताव
 विवेके ॥ मोहनभवतिभेदः केशाः
 सर्वपितन्मूलाः ॥ अस्त्राष्टविधोभे
 दः । देवाद्याष्टविधमैश्वर्यमासा-
 द्यामृताभिमानिनः । अणिमादि
 कमात्मीयं शाश्वतमभिमन्यन्तइति
 • सीयमस्मितामोहाऽष्टविधैश्वर्यवि-
 प्रयत्नादष्टविधः ॥ मोहनम् । सु-
 हृवैचित्ते । घञ् ॥ धर्मविमूढ-
 त्वे ॥ मोहो धर्मविमूढत्वं मानस्त्वा
 त्माभिमानिता ॥ मोहवृक्षो यथापा
 द्ये । सुमनोवात्र । श्रूयतामभिधा-
 स्यामि सर्वसंदेहनाशनम् । स्वरूप-
 मुपदेशस्तत्त्वविज्ञानदर्शनम् ॥
 लाभः पापस्य बीजाऽयं मोहो मूलन्तु
 तस्य हि । असत्त्वं तस्य चस्कन्धोमा
 याशाखासुविस्तरः ॥ दम्भः कौटि
 ल्यपत्राणिकुल्लक्ष्यापुष्पितः सदा ।
 पैशुन्यं तस्य सीगन्धमन्त्रानं फल-
 मेव हि ॥ क्रूरपापण्डवौ राक्षकू
 टाः क्रूराश्च पापिनः । पक्षिणो मो
 हयूक्षस्य मायाशाखासमाश्रिताः ॥
 अज्ञानन्तु फलंतस्करसीऽधर्मः फल
 य हि । भावोदकेन संवृष्टस्तस्य सत्त्वा
 त्सतुप्रियः । अधर्मस्तस्य सुरभिः
 केदस्य मधुरायते । तादृशैश्च फलैश्चै
 व सुफली लाभप्रादपः ॥ तस्य च

मोहरात्रि :

यासमाश्रित्य येनरः परिवर्तते ।
 फलानितस्थयोऽश्नाति सुपक्वानिदि
 नेदिने ॥ फलानाम्भूरसे नैव अधर्मो
 णतुपोषितः । सुसम्पुष्टो भवेन्मर्त्यः
 पतनाय प्रयच्छति ॥ इति ॥
 मोहकलिलम् । न० अविवेकात्मकालु
 प्ये । अहमिदं ममेदमित्यज्ञानवि
 लसिते ॥ रजस्तमोमले ॥
 मोहनः । पुं० कामदेवस्य वाचविशीषि
 ॥ धूसूरवृक्षे ॥ गर्वे । न० घाम्भ
 धर्मे । सुरते ॥ होममन्त्रौषध्यादि
 द्वारा मुग्धताकरणे । वि० मोहका
 रके ॥
 मोहनलीला । स्त्री० सुरक्रीडायाम् ।
 मोहना । स्त्री० त्रिपुरमालीपुष्पे । म
 रुन्मालायाम् । पृष्ठायां ।
 मोहनी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥ बटप-
 त्याम् ॥
 मोहपक्षः । पुं० विपर्ययसंशयतर्कमा
 नप्रमादभयशैकेषु ॥ मोहस्य पक्षः ॥
 मोहरात्रिः । स्त्री० जन्माष्टम्याम् । कृ
 णजन्मनियामोक्ता मोहरात्रिस्तसा
 मता ॥ अपिच । जन्माष्टमीमहेशा
 निमोहरात्रिः प्रकीर्तिता ॥ दैनन्दि
 नप्रलये ॥ यथा । एवं पञ्चाशदब्दे ग
 ते तु ब्रह्मणो नृप । दैनन्दिनमुप्रलयं वि
 देषु परिकीर्तितम् ॥ मोहरात्रिस्त
 सा प्रोक्ता विद्विद्भिः पुरातनैः ।
 तस्य सर्वे प्रवृत्ताश्चन्द्राकादिदिनो-

मौक्तिकम्

श्वराः ॥ इत्यादिवस्त्रवैवर्त्तपुराण
म् ॥ महाप्रलये • इ • कायित् ।
मोहशास्त्रम् । न • प्रविष्टाजनकरन्ये ॥
मोहान्धकारः । पु • अज्ञानध्वान्ते ॥
मोहितः । त्रि • विवेकायोग्यत्वमा
यादिते । निर्णयसामर्थ्यप्राप्ते ॥ मो
हः सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच्
॥ अनात्मसुदेहेन्द्रियादिष्वात्माभि
मानरूपयुक्ते पुरुषे ॥
मोहिनी । स्त्री • त्रिपुरमालिकापुष्पे ॥
पृष्ठाया मीषधौ ॥ शास्त्रीयज्ञानभंस
हेतुभूतायां प्रकृतौ ॥ समुद्रमथनका
क्षेदेवानाममृतपानायासुराणामोह
नाय च भगवदवतारविशेषे ॥ स्वर्
ग्याविशेषे ।
मौक्तिकम् । म • मुक्तायाम् । इन्दुर
त्ने । मुक्ताफले । मोती • द्र • भा •
॥ मौक्तिकं शीतलं वृष्यं चक्षुष्यं बल
पुष्टिदम् ॥ अपि च । मौक्तिकं क्षम
धुरं सुशीतलं दृष्टि रोगशमनं विषाप
हम् । राजयक्ष्मपरिकोपनाशनं क्षी
णशीर्यबलपुष्टिवर्द्धनम् ॥ अस्थिलक्ष
णं यथा । नक्षत्राभं शुद्धमभ्यन्तमुक्तं
स्निग्धं स्थूलं निर्मलं निर्ब्रंशम् । न्य
स्तं धत्ते गौरवं यत्तु लायां तन्निर्मोल्यां
मौक्तिकं सौख्यदायि ॥ अस्य दोषल
क्षणं यथा । यदिच्छायं मौक्तिकं व्यङ्ग
क्यायं शुक्तिस्पर्शरक्तां चातिधत्ते ।
मत्स्याद्यङ्गरुजमुत्तमाननसं नेतार्यं

मौक्तिकयोगिनः

धोमतादोषदायि । अष्टधामौक्ति
कं यथा । मातङ्गोरगमीनयो विशिर
सस्त्वक्मारणह्नाम्बुभृच्छक्तौ नामुद
राक्षमौक्तिकमणिस्पष्टं भवत्यष्टधा ।
मौक्तिकविशेषो यथा । छायापाटल
नीलपीतधवलस्तवापिसामान्यतः
सप्तानां बहुशो नलध्विरिति चेच्छौक्ते
यकंतूष्णम् ॥ अस्य रीचायथा ।
लवणचारक्षोदिनिपार्श्वे ऽजगोमूत्र
पूरिते निम्नम् । मर्दितमपिशालितु
षे र्यद्विकृतं तन्मौक्तिकं जायते । सु
क्तैव । विनयादिभ्यष्टक् ॥
मौक्तिकतण्डलः । पु • धवलयावनासि ॥
मौक्तिकदाम । न • वर्णवृक्षप्रभेदे ॥
यथा । पयोधरमवचतुष्कमवेहिक
लाधुरणं किलपोडगदेहि । भुजङ्ग
पतुर्द्विमौक्तिकदाममुवचमिदं शृणु
मौक्तिकदाम ॥ यथा । मया तव कि
ञ्चिदकारिकदापिविलासिनिरास
स्तुस्मरतापि । तथापि मनस्तव ना
श्वसनाय ब्रजामिकथं भवती मपहाय
मौक्तिकप्रसवा । स्त्री • शुक्ती ॥
मौक्तिकयोगिनः । पु • शुक्तिशृङ्गाद्यष्टसु
॥ यथा । शुक्तिः शङ्खो यजः क्रोष्ठः
फणी मत्स्यश्च दर्दुरः । बेणुरेतसमा
ख्यातास्तज्ज्ञेयौ मौक्तिकयोगिनयः ॥
अगस्त्योप्याह । जीमूतकरिमत्स्या
द्विवंशशङ्खवराहजाः । शुक्त्युद्वाद्य
विज्ञेया अष्टौ मौक्तिकयोगिनयः । इति ॥

मौनम्.

मौख्यम् । न० मुखरत्वे ॥
 मौञ्जी । स्त्री० मुञ्जनिर्मितमेखलायां ॥
 मौञ्जीटणाख्यः । पुं० मुञ्ज ॥
 मौञ्जीनिबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौञ्जानिबन्धनयन्त्रम् ॥
 मौञ्जीपत्रा । स्त्री० बल्लजायाम् ॥
 मौञ्जीबन्धः । पुं० उपनयने ॥
 मौञ्जीबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौढ्यम् । न० मोह्ये ॥ मूढलक्षकर्मभा
 वावा । गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः
 कर्मणिचेतिष्यञ् ॥
 मौदकिकः । पुं० कान्दविकविशेषे ॥ मो
 दकाः पण्यमस्यातदस्यपण्यमितिठक्
 मौद्गः । त्रि० मुद्गावयवे ॥ मुद्गधिकारे
 ॥ मुद्गस्यावयवोबिकारोवा । बिल्वा
 दण् । मुद्गैःसंस्पृष्टेऽन्ने ॥ मुद्गादण्
 मौदलिः । पुं० काके ॥
 मौद्गल्यः । पुं० मुद्गलमुनिपुत्रे० गो
 चकारके ॥
 मौद्गोनम् । न० मुद्गलोच्चे ॥ मुद्गानांभव
 नञ्जेचम् । धान्यानांभवनेङ्० खञ् ॥
 मौनम् । न० अभाषणे । तूष्णीम् ।
 तूष्णीकाम् । शब्दप्रयोगराहित्ये ॥
 कर्मविशेषमौनयथा । उच्चारैर्मैथुने
 चैवप्रस्तावेदनाधावने । ज्ञानेभोल-
 नकालेचषट्सुमौनंसमाचरेत् ॥ गो
 प्यानांगोपनहेतुमौनंवाचंयमत्वं-
 भगवतोविभूतिः । नहितूष्णींस्थि
 तस्याभिप्रायोज्ञायते ॥ गुह्यानांस-

मौनी

ध्ये सत्यासश्रवणमननपूर्वकमात्म-
 नोनिदिध्यासनलक्षणमौनंवाभगव-
 तोविभूतिः । मौनश्चैवास्मिगुह्याना
 मितिभगवदुक्तेः ॥ मुनिभावे । ए
 काग्रतयात्मचिन्तने० निदिध्यासना
 ख्येवाङ्मयसंयमहेतौ ॥ मनः सं
 यमोमौनमितिभाष्यम् ॥ मुनेःकर्म
 णि० ज्ञानाभ्यासलक्षणे० निदिध्या-
 सनशब्दिते ॥ यस्मादाचोनिवर्त्त-
 न्तेऽप्राप्यमनसासह । यन्मौनंमौ-
 निभिर्गम्यतद्भवेत्सर्वदाबुधः ॥ वा
 चायस्मान्निवर्त्तन्ते तद्वक्तुंकीनशक्य
 ते । प्रपञ्चोयदिवक्तव्यः सोपिशब्दवि
 षर्जितः ॥ इतिवातद्भवेन्मौनंस
 तांसहजसंज्ञितम् । गिरामौनन्तुवा
 लानांप्रयुक्तं ब्रह्मवादिभिः विवाद
 ल्यागे । मुनेः कर्मभावेवा । इदं ता
 मलघुपूर्वादित्यण् ॥
 मौनधरः । त्रि० मौनिनि ॥ धरति ।
 धृञ्० । अच् । मौनस्यधरः ॥
 मौनधरतिवा ॥
 मौनी । पुं० मुनी ॥ त्रि० संयतवा-
 चि । मौनयुक्ते ॥ यथा । सिनी-
 बालौकुहूर्वापियदिसोमदिनेभवेत् ।
 गोसहस्रफलं दद्यात्स्नानंयन्मौनि
 नाकृतम् ॥ एतच्चमौनमरुणोदय-
 मारभ्यस्नानपर्यन्तं कार्येनतुस्नानका
 यमाचरे । मौनमस्यास्ति । अतद्व-
 निठनावितीनिः ॥

मौषलम्

मौनेवः । पुं० गन्धर्वगणविशेषः ॥
 मौरजिकः । त्रि० मार्दङ्गिके । मुर-
 जवादके ॥ मुरजः लक्ष्म्यानदाद-
 नंशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् ॥
 मौख्यम् । न० जाड्ये ॥ मूर्खस्यभावः
 । वण्डहादिभ्यः ष्यञ्चेतिष्यञ् ॥
 मौबम् । न० काण्डे ॥ भस्मानि ॥
 मूर्वायाः विकारः पत्रयवोवा । षण् ॥
 मौव्की । स्त्री० न्यायाम् । धनुर्गुणे ॥
 मूर्वायाविकारः । पत्रयवेचप्राण्यो-
 षाधिवृद्धभ्यङ्ग्यण् । ङीप् । अजशृ-
 ङ्ग्याम् । की० गा० दू० गौ० भा० ॥
 मौलः । पुं० वंशपरम्पराक्रमेणतद्दे-
 शावस्थायिनि ॥ भूम्यादैर्मूलज्ञात-
 रि । मोडल् । दू० गौ० भा० ॥ यथा ।
 यंपरम्परयामौलाः सामन्ताः स्वा-
 मिनंविदुः । तदन्वयस्यागतस्यदात-
 व्यागोचजैर्मही । तल्लक्षणं यथा । ये-
 तच्चपूर्वम्सामन्ताः पञ्चाहेशान्तरंग-
 ताः । तन्मूलत्वात्तुतेमौलाः ऋषिभिः
 परिकीर्त्तिताः ॥ मन्विष्ठे ॥ मूला-
 दागतः । मूलेभवोवा । षण् ॥
 मौलिः । पुं० स्त्री० किरीटी ॥ धम्मि-
 क्षि । संमतकेशे ॥ चूडायाम् ॥ मू-
 र्धनि ॥ पुं० पञ्चोक्तपादपि ॥ स्त्री०
 भूमी ॥ मूलस्यादूरभवः । सुतङ्ग-
 मादिस्त्वादिङ् ॥ यद्वा । मूलस्या-
 पत्यम् । अतङ्ग्य ॥
 मौषलम् । न० मुषलतुल्ये ॥ यद्वा ।

मूलाणा

गङ्गायामौषलं ज्ञानं महापातकना-
 शनम् । महाभारतस्यपर्वविशेषे ॥
 मौष्टा । स्त्री० क्रीडाविशेषः ॥ मुष्टिः
 प्रहरणमस्यांक्रीडायाम् । तदस्यां
 प्रहरणमितिणः । टाप् ॥
 मौहूतः । पुं० ज्योतिर्विदि । देव-
 स्त्रे ॥ मुहूर्तमधीते । वेदवा । तद-
 धीतेतद्देह्यण् ॥
 मौहूतिकः । पुं० गणके । ज्योति-
 र्विदि । मुहूर्तमधीते । वेदवा ।
 क्रतूक्यादितिठक् ॥
 मलः । पुं० स्वदेपगूहने ॥ मलणे ॥
 मल्लणम् । न० मले । अथ्यङ्गे ॥ तैत्ति ॥
 म्लिग्धतायाम् ॥ द्रव्यस्यद्रव्यान्तरस्य
 संयोजने ॥
 मदिमा । पुं० मार्दवे । मृदुत्वे ॥ मृ-
 दोर्भाषः । पृथ्वादिभ्यङ्गमनिज्वा ॥
 मदिष्ठः । त्रि० मदीयसि ॥ इष्टन् ॥
 मदीयान् । त्रि० अतिमुकुमारि । अ-
 तिप्रयेनमृदौ ॥ ईशसुन् ॥ ॥
 म्नातनम् । न० कैवर्त्तीमुक्तके ॥
 म्रियमाणः । त्रि० मरणासन्ने ॥
 म्लक्तम् । न० चोरिते ॥
 म्लानः । त्रि० मलिने । कञ्चरे । मली-
 मसे म्लैर्षक्षये । क्तः । संयोगादे-
 रातोधातीयण्वतङ्कतिनिष्ठातस्यनः ॥
 म्लाना । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ म्लाय-
 तिस्य म्ले ॥ गत्यर्थेतिक्तः ।
 संयोगादेरितिक्तस्यनः । टाप् ॥

म्लेच्छः

स्नानि : । स्त्री० कान्तिजये ॥ स्नय
ति । स्त्री० । वाहुलकात्रि : ॥
स्निग्धम् । न० अविस्पष्टे । अस्पष्टवा
यये ॥ त्रि० अस्पष्टाचि । अस्पष्ट
भाषिते ॥ स्नाने ॥ स्नेच्छतेस्म ।
स्नेच्छव्यक्ते शब्दे । चुम्बस्नाने
त्यादितानि प्रातिपदम् ॥
स्नेच्छः । पुं० किरातशबरपुलन्दादि
पामरभेदे ॥ स्नेच्छानां सर्वधर्मराहि
त्यमुक्तं हरिवंशे । सगरस्तां प्रतिज्ञा
सुगुरोर्वाक्यं निशम्य च । धर्मं जघा
नतेषां वैवेशान्यत्वं चकार ह । अर्धं
शकानां शिरसो मुण्डयित्वा व्यसर्ज-
यत् । यवनानां शिरः सर्वं कास्त्रो-
जानां तदेष च ॥ पारदामुक्तकेगाद्य
पक्षवाः शस्यधारिणः । निः स्वा
ध्यायावपुष्काराः कृतोर्ध्वं नमहात्म
ना ॥ शतादवगतास्त्रोजाः पार
दाः पक्षवास्तथा । कौलिसर्पाः स
महिषादावाद्योजाः सकिरणाः ॥
यशिष्ठवचनाद्राजन्सगरिणमहात्मना
॥ शकानां शकदेशी ज्ञानां चित्रियाणा
म् । एषं यवनादीनाम् ॥ तेषां
धर्मपरित्यागान् स्नेच्छत्संययुरि-
ति विष्णु० पुरा० वीधायनः गोमां
सभक्षक्रीयस्तु विरुद्धं बहुभाषते । स
र्वाचारविहीनश्च स्नेच्छद्वत्यभिधीय
ते ॥ पापवर्त्तः ॥ अपभाषणे ॥
अपशब्दे ॥ स्नेच्छोद्वापयदपशब्द

म्लेच्छकृतम्

• इति भाष्यम् ॥ न० द्विहृत् ॥ स्ने
च्छकृत् । स्नेच्छः । पचाद्यच् ॥
स्नेच्छकन्दः । पुं० लघुने ॥
स्नेच्छजातीयः । त्रि० स्नेच्छप्रकारे
॥ प्रकारवचने जातीयर् ॥ ॥
स्नेच्छदेशः । पुं० शिष्टाचाररहित-
खशादिदेशे । प्रत्यन्ते यज्ञियदेशाद्
न्यस्मिन्देशे ॥ चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं
यस्मिन्देशेन विद्यते । तं म्लेच्छ
विषयं प्राहुरार्यावर्त्तमतः परम् ॥
अत्रापि विशेषो यथा । न धात्रीसफला
यवनविष्णोस्तुलसीदलम् । तं म्ले-
च्छदेशं जानीयात् यचनायान्तिवै-
ष्णवाः ॥ म्लेच्छानां देशः ॥
स्नेच्छभोजनः । पुं० गोधूमे ॥ न०-
यावके ॥
स्नेच्छमण्डलम् । न० म्लेच्छदेशे ॥
स्नेच्छमुखम् न० ताम्बे । शुल्के । तांवा
• इति भाषाप्रसिद्धे ॥ म्लेच्छदेशीमु
खमुत्पत्तिरस्य ॥ म्लेच्छस्य मुखमि-
दम् ॥
स्नेच्छास्यम् । न० ताम्बे ॥ म्लेच्छदेश
आस्यमुत्पत्तिरस्य ॥ म्लेच्छास्य-
मिव वा ॥
स्नेच्छितम् । न० अपशब्दे । परभाषा
याम् ॥ न म्लेच्छितव्यं यज्ञादीन्मोघं
नाप्राकृतं वदेत् । सङ्कीर्णनाभि
जातेषु नाप्रवृत्तेषु संस्कृतम् ॥ म्ले-
च्छतेस्म । म्लेच्छकृत् ॥ क्तः । इट् ॥

श्रीएकलिंगीविजयते

शंभुर्जगत्सुखकरः प्रभुरेकलिङ्गः ।
शेलप्रधानशिखरस्य सुशैवपुण्याम् ॥
रस्यद्रुपुष्पितलताङ्कुरशोभितायां
संराधितोद्विजगखैरवतात्सुवंशम्
॥ १ ॥

सुमेदपाटप्रवरोनृपोयः शिवतारं
परिगृह्य राज्यम् ॥ करोतितन्म
दिरमागतस्त्रान् शिवार्चनं पुषवदात
नोति ॥ २ ॥

भूपः श्रीसत्त्वजेशो जगतिगुणगणं
बर्हयनृराजतेयं सर्वाविद्याश्च सृज्यः
सकलजनमनो गङ्गारंशोभयन्त्यः
द्रष्टुं चच्छुनृपालः भवतु सुनगरे
सर्वविद्याप्रधानो यस्मिन् कार्येव
रिष्ठस्तदखिलसुमतः सर्वराज्यं प्र
वीणः ॥ ३ ॥

श्रीमत्श्रीसत्त्वजेशो कलहितकरो
राज्यकार्ये पदचः स्वीयं वृत्तं
विचिन्वन्निखिलगुणचयं बर्हयि
णः सहिष्णुः ॥ तिष्ठन्गच्छन्स
दायो नयजनमहितोभ्येकमंप्रवृ
त्तः कोशादौ सतिहासं विवरिषति
धियास्वीयवाञ्छानुकूलः ॥ ४ ॥

स्ववंशवर्णनम्

श्रीवाणो योहि बापा सकल जन
ततो रावलेति प्रसिद्धो येनेदं चित्र
कूटं विदितं सुनयतोभूपमानाख्य
मौर्यात् ॥ नोतंतद्वंशभूपागजगत
कतमेवैक्रमेरावलीयास्ते सर्वे भाग्य

स्ववंशवर्णनम्

वन्तो बहुबलिगुणिनो राज्यकार्ये सु
ददाः ॥ ५ ॥

श्री विक्रमोय शतके युगचन्द्रवर्षे
श्री राहपो नरपति बर्हुभाग्य
शाली ॥ तेनादि रावल पदादि
धृतादिराणातत् संज्ञया नृपतयः
प्रथिता भवन्ति ॥ ६ ॥

तेषां हि वंशे जयसिंह भूपः श्रील
क्ष्मणोसावजयो नृपेशः ॥ नाम्ना
ऽरि हम्भोर नृपां चभूताम् श्रीक्षेत्र
सिंहोऽबनिपोबभूव ॥ ७ ॥

श्रीलक्ष्मसिंहो बहुवीर योहावीर-
प्रतापो सकलारिहन्ता ॥ पश्चानृपो
मेकल वीरधर्मा धर्मार्थकामादि
क्षमकर्ता ॥ ८ ॥

शून्या ऽह्ना ऽधोन्द वर्षे सचिव
जनहितः कुम्भकर्णो भिषितो
राज्य श्रीमोक्तीये नयपद रचना
दक्ष वीरप्रतापी ॥ येनस्त्रोथेन ना
म्ना वरतम नगरः कुम्भलो मेरुदु
र्गः देगेस्मिन् स्थापितो सौतद
वनिप यशः कौतयन् भाति
साम्बः ॥ ९ ॥

पञ्चद्विन्दु वर्षे उदय पतिनृपो
राज्यसिंहासनस्थः सस्त्रोये नैव
दुष्टा चरथ पदहतो भूक्तनिष्ठः
चितोशः ॥ शून्यद्विन्दु वर्षे सक
लजनमतो रायमन्त्रोवभूव संयाम
स्तस्य पुत्रीरसत्तुशरचेराज्यसिंहा

स्ववंशवर्णनम्

सनस्य : ॥ १० ॥
 बाणाष्टे ध्विन्दुवर्षे निखल जन
 हितो रत्नसिंहो बभूव नन्दाष्टे
 ध्विन्दुवर्षे सुनयन रुचिरो विक्रम
 स्तथाभाता ॥ द्रव्यद्वे ध्विन्दौहि
 इत्वा समय नरपतिबाणवीरः
 कुदासो वेदाङ्गे ध्विन्दुवर्षे उदय
 नरपति स्तनिराकृत्यभूपः ॥ ११ ॥
 षट् चन्द्र त्विन्दुवर्षे बहुदुदय
 महा सागरस्यास्यपुर्याः प्रारम्भं वै
 महीपः श्रम धनतनुत स्तत्रपूर्णी
 चकार ॥ वेदद्युङ्गेन्दुवर्षे उदय
 नरपतिचित्रकूटे उपेत्य चेन्द्रप्रस्थे
 शशाङ्गो अकबर यवनः संजिगा
 यातियुक्ते नागद्युङ्गेन्दुवर्षे नवतपन
 समः श्रीप्रतापादिसिंहः ॥ १२ ॥
 श्रीध्वङ्गेन्दौमितेन्द्रे अमरनरपती
 राज्यसिंहासनस्यः शास्त्राद्युङ्गेन्दु
 वर्षेनव तरणि समः कर्णसिंहो
 हितस्थी ॥ वेदाष्टत्विन्दुवर्षेनय
 निपुणजगत्सिंहभूपोद्गुदारोनन्दा
 भान्द्रीन्दुवर्षे सकल जनसुहृद्
 राजसिंहसुरेजे ॥ १३ ॥
 सुमेदपाटे रचितं सरोवरमृस्वराज
 सामुद्रिकनामशब्दितम् ॥ सुराज
 सिंहेन कृतार्थ कर्मणा सुरस्य
 कूलेभवने : सुशोभितम् ॥ १४ ॥
 सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे शुभगुणनिरतः
 श्रीजयाख्यादिसिंहो येन स्त्रीयेन

स्ववंशवर्णनम्

गाम्ना बहुजल निलये निर्मितं
 दिव्यखातम् ॥ षट् पंचाद्रीन्दु
 वर्षे ह्यपर नरपतिः राज्यदक्षो
 द्वितीयः सप्तत्वंद्रीन्दुवर्षे सकल
 सुखदसंयामसिंहोन्यभूपः ॥ १५ ॥
 शून्या ऽङ्गा ऽद्रीन्दुवर्षे अपरनृप
 जगत्सिंहभूपस्तुतस्थी ॥ सप्ताभाष्टे
 न्दुवर्षे सुगुणपरनृपः श्रीप्रतापा
 दिसिंहः ॥ १६ ॥
 शून्ये नृदष्टेन्दुवर्षे अपरनरपती
 राजसिंहो नृपालो नागेनृदष्टेन्दु
 वर्षे कुजनकुपयइत्तारिसिंहोबदा
 न्यः ॥ १७ ॥
 नन्दडाष्टेन्दुवर्षेऽपरनरपतिहम्मीर
 सिंहोनृपालो वेदव्यष्टेन्दुवर्षे बहु
 बलचपलोभौमसिंहोनरेशः ॥ बा-
 णाष्टाष्टेन्दुवर्षे रुचिरवचनयुक्
 श्रीजवानादिसिंहः पंचाङ्गाष्टेन्दु
 वर्षे सकलजनहितोभूपसर्दारसिंहः
 ॥ १८ ॥
 नन्दाङ्गाष्टेन्दुवर्षे प्रबलमटहितः
 श्रीस्वरूपादिसिंहोभूपोदानीयशस्त्री
 सकल जनहितो लोक विख्यात
 कीर्तिः ॥ श्रीधु त्यागी स्वराज्यं
 गज हय धनतः पूर्णयन् सर्वसा
 रं सर्वराज्ये प्रबंधनयनिपुणधिया
 प्राकृतोदार शीलः ॥ १९ ॥
 नागेनृदष्टेन्दुवर्षे गुणिजनसुखदः
 शंभुसिंहोबभूव भोगीदानीकपालु

श्री १०८ श्रीसज्जनसिंहः

बहुविध रसिको रूप लावण्या
युक्तः । अल्पायुर्भोगभोक्तानिखिल
जनहितो धर्मशील । स्वजेका
च्छुभुर्भूमौखलीलां निखिलसुख
करींसंविधायाश्रयातः ॥ २० ॥

इन्दुव्यङ्गेन्दुवर्षेसकल सुखकरे
सर्वसंपन्नधामे श्रीमच्छ्रीसज्जनेश
सुजनसचिवकुक्कुराण्यसिंहासन
स्थः । सर्वकार्यविजानन्सुनयगुण
धिया स्वल्पकालेन पूर्वं पद्याभ्या
यात्मयोम्यानखिलजनहितान्स्या
पयन्राजतेयम् ॥ २१ ॥

स्त्रीयान्राण्यार्थदघान् सचिवनय
गुणान् शत्रुसंधीक्ष्य सर्वान् रा
ज्यांचिन्तानुकूलंनिखिल समयकं
प्रेमपूर्वानु भाषम् ॥ नित्यामन्द
प्रकाशंकविगुणकविताकर्मसंस्का
पुर्तिं भावा भावप्रकारं प्रकटयति
मरोयः समेचास्ति मन्त्री ॥ २२ ॥

भूपालाखंतिकेचित्स्वसुखरसरता
स्वार्थभाजस्वभाजः केचिद्विद्वानु
पक्ताः । स्वपुरजनधनंकर्षयन्तीयतं
तः सम्यग्ग्रीत्यामुनीत्या निखिल
जनपदंपालयन् लालयन्वैश्रीमान्
श्रीसज्जनेशो भुवनसुखकरोभाति
लोकीयमेकः ॥ २३ ॥

लोकेकार्यसमस्तं कठिनमतिधिया
स्वाङ्गपूर्वानुकूल स्तम्भध्वं राजकीयं
स्वधनजनपदं ध्वंससाभैकमूलम् ।

यावदायंकुलकमलमन्त्री

तत्कार्येदक्षभूपोनयनिपुणजनैश्च
यतेभूपसंघात् सोयंश्रीसज्जनेशो
निखिलमतिमतां राजतेमध्यव-
र्ती ॥ २४ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेशो नवनिधिसहि
तथाष्टसिद्धैकपूर्णस्तस्यद्वौमन्त्रि
वर्यौमिहिरविधुनिभौ सामिकर्मा
नुकूलौ ॥ एकश्रीश्यामख्याननिखि
ल जनमनो भारती भावदक्षः
पद्मालाक्षोद्वितीयोसकलविभवयुग्
राज्यसर्वाधिकारी २५ - (* + *) -

लोभान्मोहाद्विरक्तो निखिलजन
हितो राज्यलाभानुरोधी संपद्या
पदरुष्टोनयपथकुशलो मंत्रिमुष्णो
द्विद्योग्यः ॥ देशेऽस्मिन्मेदपाटे
रणकरणभटे सर्वशस्याव्यभूमौसो
यंश्रीश्यामलाख्यो निपुणकविवरो
वर्ततेमंचिराजः ॥ २६ ॥

काव्यालंकारवेत्ता सचिवकविवरः
श्यामलोवीरसिंहः शास्त्रव्यासंग
सक्तोगुणिगणरसिकः कोशपूर्णा
भिलाषी ॥ कोशशब्दार्थचिन्ताम
णिमतिफलदं संनिरीच्यासमाप्तं
वृत्तंशंथस्यसर्ववहुधनविषयं पृष्ट्वा
न्स्त्रीयमित्रात् ॥ २७ ॥

प्रसिद्धपचाद्ज्ञातम्

सप्ताष्टाष्टेन्दुवर्षेउदयपुरपुरे श्री
जवानाख्यभूपे स्वर्गाधीशेन्द्रतुल्यं
सकलजनपदंशासतिख्यातकीर्ती ॥

कोशविषयकप्रश्ने

देवादागत्यगौड द्विजकुलतिलकः
श्रीमुखानन्दनाथः कोशशब्दार्थचि-
ता मणिमतिफलदं चित्रसंख्यवा-
नसः ॥ २८ ॥

पञ्चाशद्वर्णभागा अतिगहनतरा
स्यास्यग्रन्थस्यनूनं तेषामेकैकवर्णं
स्वरपदरचने दीर्घकालोव्यतीतः ॥
शब्दान्ख्यातान् विचिन्वन्नतिवि-
दिततरे कोशसंघेहिदृष्टा चेत्यं-
त्रिंशन्मिताब्दाः ॥ अममुरचनया
संमताः कोशपूर्तौ ॥ २९ ॥

(केनप्रकारेणकुत्रकोशस्य भागद-
यमुद्रितमित्यत्रोच्यते)

श्रीमन्मद्विपृच्छतिकोशवृत्तं विस्तार-
पूर्वकमतोयथावत् ॥ वास्तव्यमे-
वानुवदेयमेतद्विस्तारतः संबद-
बोधनार्थम् ॥ ३० ॥

मुखानन्दनाथेन मांप्रत्यलेखिभव-
द्भिः स्वमुद्राक्षये कोषपणः ॥
मुसमुद्रणीयस्युतः प्रीतिभावात्त-
दाद्योत्तरंतन्मया संव्यलेखि ॥ ३१ ॥

भवच्छ्रीकृपापूर्णपत्रं सुलब्धम् पठ-
न्तन्निजानन्दपूर्णो लिखामि ॥ मदी-
याद्विशक्तिर्नवित्तस्यदृष्ट्या सहाये-
स्तिशक्तिस्ततोदीर्घभूता ॥ ३२ ॥

तदारभ्यचिंता सुकोशार्थमेधामदी-
येद्विद्व्यापिनीभव्यभावा ॥ कथंकी-
नकस्मादनं संप्रयाचे जगत्यालिके
पूरिता शिखण्डितम् ॥ ३३ ॥

श्रीघासीरामकथनम्

देवात्सुरस्ये यमुनानिकुले यथा
दिपौरस्थितताजगंजे ॥ श्रीघासि-
रामस्य सुहृद्वरस्य वंशीधरस्यास्य
समागमोऽभूत् ॥ ३४ ॥

मित्रं प्रसन्ना ननभृत्यसिध्यं सानन्द-
मायान्तं समंदगत्या ॥ यस्यामि-
दानो भरतस्यभूमौ दृष्टाद्विलुब्धा
नहिदानशूराः ॥ ३५ ॥

श्रीमन्सखेकिं कथितंभवद्भिः सर्व-
स्थितंस्वल्पमनल्पमस्याम् ॥ कक्षा-
पिबाहुल्यमतीव चास्तिन्यूनत्वम-
न्यस्य जगत्प्रभावात् ॥ ३६ ॥

श्रीमन्सखेकिं कथितंभवद्भिः शूरा-
नसंतोदमसद्यवाक्यम् ॥ शौर्येण
कथितंनतोदिकश्चिद्भवदितः ॥
क्षतरोहिशूरः ॥ ३७ ॥

शूरंधनाच्चेच्छसि कार्यदक्षं मत्तो-
यदाज्ञापयतत्करिष्ये ॥ श्रीमत्कृ-
पातोदनतः समर्थो हंतावकीनो
निजभूत्वमुद्यः ॥ ३८ ॥

जानामिसन्मित्रमुदारभावं त्वांसा-
दरंप्राप्यवदामिहृदयम् ॥ इन्द्रस्यपु-
यांतवमातुलोस्ति विद्वद्वरोधो तस-
मस्तविद्यः ॥ ३९ ॥

तेनैककोशो रचितोऽहं तोसी चिंश-
न्मिताब्दे नवहुप्रयासात् ॥ द्रव्य-
व्ययीलोकं हितार्थंकारिन् तन्मु-
द्रणकारवभोसमर्थः ॥ ४० ॥

श्रीमन्सखेक्षिन् सुकृतिः चिकार्ये

वियदद्रव्येच्छासि

द्रव्यं कियत्संमितमत्रयोग्यम् ॥ शु-
त्वातदाविंशतिकंसहस्रं देयं भवद्भि-
नंततोधिकञ्च ३६ ॥

एतन्मितद्रव्यं सुदानकार्यं शक्तिमं
दीयाभवतः प्रसादात् ॥ प्रातः स-
मागत्य मदीयगेहे द्रव्यं यज्ञोत्वाकुरु
मांसनाथम् ॥ ४० ॥

प्रातर्घासीय रामस्थलमतिरमुलं
प्राप्यदृष्टः कृतज्ञस्तं मांसं वीक्ष्य शी-
घ्रान्नजजनसहितश्चासनादुत्थितश्च
न् ॥ गाढं चालिङ्ग्य मोदादतिनमन-

तया स्थापयन् दक्षभागे स्थित्वा ये बह्व-
स्तः सगदतिधनदस्तद्वनसंगृहाण
॥ ४१ ॥ हस्तंगृहीत्वा स्वधनस्य कोशे

यत्र स्थिताः सन्निधनस्य पेठाः ॥
नीत्वाऽवदत्मीकुरुतद्विविक्तम् वां
छाङ्कनेतद्गृहणेन वांछा ॥ ४२ ॥

घासीरामकथनात्पण्डितवंशीधर-
स्य इन्द्रपुर्ण्यागमनम् ॥

इत्थं विचारयद्दिशक्पुर्ण्यां गत्वा भ-
वन्तं नययन्त्यकारम् ॥ यास्यामि
संकल्पकरस्तदङ्घ्रिं वित्ताङ्घ्रितंपत्र-
मवाप्ययातः ॥ ४३ ॥

इन्द्रप्रस्थे सुरस्ये बहुदिनवशतो मुख्य-
मित्रेक्षणाय चायान्तं दूरदेशाद्बिबु-
धवरसुखानन्दनाथानिरीक्ष्य ॥ अ-
भ्युत्थानं हि दत्त्वा निजजनसहितः स्था-
पयन्नयभागे धन्योऽस्मिन्स्वीयं मित्रं
निजं भवनगतं लोकयामि प्रस-

श्रीसुखानन्दवंशीधरमेखनम्

मम् ॥ ४४ ॥

धन्योऽस्मि वीक्ष्य कुशलाङ्गसमस्तदे-
हं श्रीमन्तमद्ययासहगच्छचा-
यम् ॥ कोशस्य मुद्रणविधौ कुरुयत्न-
माशु वित्तंप्रदास्यति परंतव भागि-
नेयः ॥ ४५ ॥

सिद्धिः कृतो भगवता खिलवित्त-
पा तस्मात्सुगल्यं कृपयागमनार्थमे-
कम् ॥ पत्रं सुप्रेषयत तो निजकर्मकृ-
त्वा यास्याम्यहं जवतया भवदंघ्रि-
लम् ॥ ४६ ॥

कृत्वा पत्रं स्वपुरतस्तव भागिनेया-
द्यातोऽस्मि कार्यमभिधाय जवाद्ब्रवी-
यम् ॥ दास्यामि चायदिवसनिज-
हस्तपत्रंगच्छामितत्र बहुकालसमा-
गमः स्यात् ॥ ४७ ॥ घासीयराम

मुहुरदस्य मुपत्रहस्तं मां वीक्ष्य पत्रनि-
खिलाश्रयमाभिगम्य ॥ सानन्दतो
ह्यभिवदन् किमु कार्यं मद्यपत्रं
सुप्रेषयतस्त्वबुधः प्रयातु ॥ ४८ ॥

पत्रं विलिख्य ददतेऽस्मै सुडाकगेहे
ततः प्राप्य पण्डितवरस्य समागतोऽत्र
सर्वं सुसाधनमथ त्वरया गृहीत्वा
कोशस्य कार्यमचलत् प्रतिवासरंत-
त् ॥ ४९ ॥

दत्ताङ्गना दधिकदानं सुशक्त्यभावे
कोशस्य कार्यमरुधदितदर्हजाते ॥
पश्चादानीं सहिबुधोऽपि परत्र गन्ता-
श्रीकस्तयोऽस्मभवनगरस्य मध्ये

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

॥ ५० ॥

इन्द्रप्रस्थस्य वासी द्विजवरजगदानन्द
माद्योमहात्मा तच्छिष्याधीरवृत्तिः
सकल बुधजनैस्तेजोविता योग्यवर्ती
कीशस्य नानुपलब्धतरनगरेभ्यः
माणः प्रयासी ॥ ५१ ॥

तच्छिष्यपण्डितवरो जगदातिन-
न्दः सारस्वतो निजगुणप्रथितेन्द्र
प्रस्थः ॥ कीशार्घ्यमुद्रणकरे बहु
यन्त्रकारी द्रव्यव्ययवहुकृतेन पराज
दृष्टिः ॥ ५२ ॥

याकार्यकारणविचारपरप्रधाना
जिह्वाप्रसिद्धगुणगौरवपूर्णभावा ॥
यत्कार्यमस्तिकठिनं परमंदुरुहं त-
ज्जायते सुगमतः परयाहिदृष्ट्या ॥ ५३ ॥
देशे हि सन्निवहवोधनपान्दपालाः
कीशस्य पूर्णकरे कृतवृद्धिचित्ताः ॥
कस्यापि शक्तिरभवन्नहि पूर्णविज्ञा
पूर्णहितस्य कृतधीः कविराजमं
ची ॥ ५४ ॥

श्रीयावदार्थकुलपङ्कजसूर्यभूपः श्री
श्यामलात्कदिवराहनिशम्यचित्ता
त् ॥ कीशस्य लोकमुखदस्य समस्त
वृत्तमाज्ञां ददाति कुरुकीशसमाप्ति
यत्नम् ॥ ५५ ॥

श्रीसज्जनेप्रियकरे गुणशास्त्रपूर्ण
विद्याप्रचाररसिके खिलभूपसूर्ये ॥
श्रीसूर्यवशन्तकीर्तिविशालमूर्ती
कीशस्य पूर्तिरिह संरचिता विधा

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

चा ॥ ५६ ॥

श्रीश्यामलैककविराजवरिण तूर्णैव
श्रीधराहधवराजितदेववर्षात् ॥
पत्रं कियद्वनमितं बहुसाधनाद्य
सर्वं विचार्य धनतः परिपूरि
तस्तु ॥ ५७ ॥

पञ्चस्रवां वनगराद्विजकेष्टरासाहर्षा
दिसीसकमयंकलकातपौरात् ॥
लाला मनोहरमुदासकराष्टप
मिपीय साहिवकराहङ्गमूय
माप्तम् ॥ ५८ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेश्वरः जगन्मुखकरो
राज्यसिंहासनस्य स्थावन्मासाहि
जातानि खिलसुखकरावासरायान्ति
नित्यम् ॥ न्यायं न्यायप्रसक्ता उचि
तमनुचितमधीक्ष्य कुर्वन्ति विज्ञाः
स्थानं स्थानं विभिन्नं निखिलजनगतं
तच्च कार्यस्य पूर्तिः ॥ ५९ ॥

यंच स्थानं सुरम्यं सकल विषयकं
तच्च मुद्रातिपत्रं देवीदेशीसुपासी
मितदिनरचिते ग्लिण्डभाषाक्षरा-
णि ॥ श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रप्रतिनिय
तविधेस्सूर्यवंशा बलिंच श्रीमच्छ्री
श्यामलास्यो विरचयति कविस्वर्ग
वृत्तान्तगामी ॥ ६० ॥

देशे स्मिन्मेदपाटे निखिलनगरं
वस्तुचायाति सर्वं श्रीमच्छ्रीसज्जना
ज्ञाप्रतिहतविषया श्रीमुखाग्नि
ताया ॥ तस्यादाव्यहिबुद्धासक

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

जनगणादेशदेशात् प्रयान्तिभाग्या
तत्सर्वमनुष्या नृपवरविहितांजीवि
कांसंलभन्ते ॥ ६१ ॥

भूपालाभाग्यवन्तः स्वसुखरसपराः
स्नेहनाम्नाह्वयकार्पू रस्यस्थानं सम
न्तात् निजमहिमधिया वर्तयन्तः
स्वदेशे ॥ यत्स्थानं जीर्णभूतं बहु
समयवशात्केनदृष्टिर्नदत्ता तत्सर्व
सज्जनेशो विपुलधनचयान्नव्यवत्सं
विधत्ते ॥ ६२ ॥

पङ्क्तिन्नार्ति भृष्टोदवपुरनगरोये-
नदृष्टः पुरायस्तस्मिन्सर्वचवीथ्यांवि
विधनगलतादृश्यतेसर्वभागे ॥ स्व
च्छा सर्वाङ्गशुभा पुलिस जनगणे
र्वीक्ष्यतेसर्वकाले श्रीमच्छ्रीसज्जने
न्द्रप्रनियत नियमात्सं निरीक्ष्याति
दृष्टः ॥ ६३ ॥

दत्तानिपदानि प्रतिष्ठायाः

श्रीमेदपाट प्रभुणाप्रसन्नं हवर्ति
ना ॥ पददत्तंप्रतिष्ठायाः कवि
श्यामलधीमते ॥ ६४ ॥

कविराजपदं वैक मभ्युत्थानंद्वितीय
कम् ॥ तृतीयस्पर्शनं चाह्वेचतुर्थ
पादभूषणम् ॥ ६५ ॥

हेमादिकंचतत्सर्ववोटीदानचपञ्च
मम् ॥ सासनस्थावकरतः षष्ठं
साहिमुद्रिका ॥ ६६ ॥

मुद्रिकाशयः

राजा श्री सज्जनेन्द्रस्य चरणौ

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

प्रसादतः ॥ कविराज पदस्यात
श्यामलस्यैवमुद्रिका ॥ ६७ ॥

इत्याद्यन्याः पदव्योपि बहुसम्मान
सूचिकाः । दत्ताः श्रीसज्जनेन्द्रे
णकविश्यामलधीमते ॥ ६८ ॥

श्रीनरेशस्यहिप्रीतिर्यथाश्यामलधी
मतिः । विश्वासभूतासत्याङ्गीनत
थान्यचदृश्यते ॥ ६९ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रादरनियमवशा
त्श्यामलप्रेरणतः कोशः शब्दा
र्थचिन्तामणिगुणनिकरः । व्यंश
कः मूर्तिमागात् ॥ अभावाद्धे
न्दुवर्षे बहुरसिकतरेफाल्गुने शुक्ल
पक्षे देवाचार्ये चित्तिष्यांसकलसुख
करे सार्धैर्द्वयैः ॥ ६९ ॥

श्रीभूपः सज्जनेशो निखिल जन
हितोराज्यकर्मप्रवीणो विद्याशो
स्त्रैकदजः सुभटसविवयुक् सर्व
दाकार्यदर्शी ॥ स्नाहोर्घायुर्निरो
गः शिवविधिकमला स्वामितुष्टौ ब
बालो मार्कण्डेयोऽल्पजीवी वर
वरदशिवाराधनाद्दीर्घजीवी ॥ ७० ॥

श्रीमच्छ्री सज्जनीयबहुलबलतया
वीरलक्ष्मीसुबाह्वी जिह्वायां दत्त
षाणीस्फुरतुदिननिशंनतनंकारय
न्तो ॥ राज्यश्रीद्रव्ययुक्ता सकलवि
भवकेकीशगेहेप्रपूर्णाचित्यंधान्यैर्धं
नीधैर्निखिलजनचयं पूर्णं विभक्तिं
धेहि ॥ ७१ ॥

कोशशब्दार्थचिन्तामणौ स्तृतीयोभाग :

इत्यादि गौड़कुलोत्पन्ना डीचवाल प्रधानो पनाम तुलाराम मिश्रात्मज
श्रीधनपति मिश्रापरनाम्ना श्रीसद्गुरु कुलावधूत श्रीपरमहंस परिव्राज
काचार्य श्री महारिहरानन्द नाथ भारती शिष्येण ब्राह्म्यावधूत श्री
सुखानन्दनाथा परनामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ पदवर्गः
स्तृतीयोभाग : समाप्तिरुक्त :

श्रीसुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीशमिश्रा परनाम ब्राह्म्यावधूत .
श्री जगदानन्दनाथ प्रीतिकामैः , श्रीमन्महा राजाधिराज रविकुलदास
तंस महीमहेन्द्र यांबदार्यकुलकमल दिवाकरैः मेदपाटदेशाधीशैः चखिल
भूपाल मौलिमणिभिः . श्री १०८ श्रीयुतः सज्जनसिंहैः संस्थापिते
उदयपुरस्थ सज्जन यन्त्रालये मुख्यमन्त्रि कविराजिराज श्रीश्यामलदास
प्रेरणया परिणतवाजपेयि वंशीधरेण अकिञ्चनाजितदेव शर्मणाचशोधितः
जीवनराम शम्भूनाथ श्यामसुन्दर गुलावराम लक्ष्मीनाथ प्राणिनाथ
लालसिंह प्रभृतिभिर्द्विजैः वर्णक्रमेणदभिर्तः सदांरवेण यवनेन परमानन्द
ब्राह्मणेन मुद्रितः

एकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १८४० वैक्रमाब्दे राज्ञा

न्युदयपुरे सज्जनयन्त्रालये श्रीमेदपाटेश्वर

कोशधनव्ययात् वाजपेयिवंशीधरस्य

प्रबन्धतोमुद्रितः

शुद्धाशुद्धविषयकचिन्तानि

०—+—०

॥ नमः श्रीगुरुवे नमः मुद्रौकता अनेकीपांकटत्वाद्बुद्धिविभ्रमात् । मनसास्थिररूपत्वात्त्यादेवाशुद्धिसम्भवाः १ अतोमुद्रौकतेयन्ये अपिपण्डितशोधिते । अशुद्धोद्घाटकस्यास्यपञ्चस्यावश्यकमतम् २ तदेतस्ममुद्रितस्य शब्दार्थचिन्तामपिकोश शुद्धाशुद्धसूचनापत्रलेखः तत्राशुद्धिर्बोधः । शब्दाशुद्धिः १ शब्दव्याख्यानाशुद्धिश्च २ इति । साभयत्रपञ्चधा । यथा । मात्राशुद्धिः १ वर्णाशुद्धिः २ न्यूनाक्षरा ३ अधिकाक्षरा ४ वर्णविपर्यया ५ चेतिभेदात् । अत्रशब्दाशुद्धौसर्वत्रपूर्वस्मिन्नेवचिह्नमेतत् । व्याख्यानाशुद्धौतुपूर्वचिह्नमिति—ज्ञेयम् ॥ ततोमात्रावर्णाशुद्ध्योस्तु । अशुद्धिलेखपङ्क्तावेकमेवाशुद्धमक्षरंलिख्यते । अग्रे । शुद्धिलेखेतुसमस्ताः शब्दालिख्यन्ते । तत्र । मात्रायांशुद्धाक्षरस्योपरिलक्षणमेवं—क्रियते वर्णेतुशुद्धाक्षरस्याधःशून्यम् ॥ न्यूनाधिकाक्षराशुद्ध्योस्तु ॥ अशुद्धौ पूर्वपर पार्श्ववर्णयोर्वाश्वत्पूर्वपरमुत्थितरेखादिस्थात्तस्यतस्यलेखः । तत्रमध्ये लक्ष्मचेति—पतितरेखायाः । शुद्धिलेखेतुन्यूनवर्णाधस्ताच्चिह्नमित्यमधः—पतितरेखायाः । अधिकवर्णाशुद्धौतुपूर्वपरवर्णमध्यलिखिताधिकवर्णस्योर्ध्वमेवम् ५ अशुद्धिलेखेचिह्नं कृतम् । शुद्धिलेखेतुयथार्थस्यैवलेखः ॥ अपिच । न्यूनानेकाक्षराशुद्धौतु पूर्ववदशुद्धिलेखे पूर्वपरलेखमध्ये—एतद्रेखालेखः । शुद्धिलेखेतुलिखितन्यूनाक्षराणामधोदेशे देव देवदत्त अनेन प्रकारेण वर्णसमानातावतीदीर्घा

रेखाकृष्यते । अनेकवर्णाधिक्येतु । अशुद्धिलेखेवाधिकाक्षराणांलिखः । नीचेस्तावतीदीर्घारेखाच । शुद्धौतुशून्यादि । वर्णव्यत्यासाशुद्धौतु । अशुद्धिलेखेवर्णयोरुपरिर्वाकाकृतयोः क्षेपः २ १ । शुद्धिलेखेतुयथायोग्यमेवेति दर्शनीयम् ॥ अग्रे पृष्ठाङ्क प्रथम द्वितीयस्तम्भपङ्क्त्यङ्कानांक्रमेणलिखः । तत्र स्तम्भलेखे प्र० द्वि० इतिपूर्ववर्णयोरुपरिर्वाकाकृतयोः प्रथममधोधः शून्यमेव लिख्यतेतथायावद्वितीयम् ॥ अतोविशेषप्रकाराशुद्धौतु तत्रतत्रविशेषो लिखः कृतीदर्शनीयः ॥ यदिसङ्गिरैकवारं पुस्तकवङ्गिः क्रियेतशुद्धमिदम् । दर्शं दर्शं शुद्धा शुद्धा दर्शं भवेत्तदिति सुकृतम् ॥ १ ॥

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
२१ - नृद्योः। त्वे	धूमवह्न्योः सम्बन्धे		•	७
- ष्टा	विशिष्टसिद्धाभावे ॥	२	•	२४
- र	रालोककारे	६	प्र०	६
- ध	घञ्	४	•	२६
- सु	जल्युक्तपङ्क्ते	४	•	२७
- यि	निशामि प०	४	द्वि०	२१
- व्	कुञ्ज०	५	•	२४
- ड्	अपाङ्क्तये ।	५	•	२५
- न्या	अग्न्याः	६	प्र०	४
- ल्ये	अङ्गावैकल्ये न	६	•	१३
- र्षि	हयिभ्यास्तच्	६	•	२८
- म्य	पचम्यचा ।	६	•	६
- ता	समतादेहे	७	•	२८
- का :	निदिग्धिका	८	प्र०	१८
- का - ॥	निदिग्धिकाश्रवदंष्ट्रासुमिलितासु	८	१	१८
- चं	पलमात्रं स्याद्	८	•	२३
- भा	भण्डे ॥	८	द्वि०	२२
- र्णि	पौर्णमास्याम्	९	•	३
• -	पञ्चपर्णिका	९	•	२२
• -	पञ्चपर्णी } स्त्री० गोरक्षी- चुपे ॥	९	•	२३
- सी	सरसीरुहम् ।	१०	प्र०	२१

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
शुद्धः	पेक्षायुपस्कारं	११	•	१०
- मी०	बलिभर्त्तो	११	•	१६
- त्व	उष्ट्रादी ॥	११	•	२४
- त्त	महत्तित्तं	१२	प्र०	१२
- प्य-वे	प्यभावेतु०	१२	द्वि०	२
- गु	गड	१२	•	२३
- धा	दात्रीसा	१३	द्वि०	६
- पञ्च	पञ्चविंशति	१३	•	११
- द्र	द्रावणं	१४	•	१०
- भा	प्रभवाना	१४	•	२६
- त्व	सुगन्धिद्रव्ये	१५	•	१८
• पु०	पञ्चस्रोतः न०	१५	•	२८
- हे- ॥	गृहस्थे	१६	प्र०	१६
- १- कौमारं	कौमारादिपञ्चसु ॥ कौमारं	१८	द्वि०	८
- ची	अवाञ्छा	१८	•	२६
- च	पञ्चीकरणम्	१८	प्र०	१
- सं	सुस्फुटद्वि०	१८	•	२१
- वा	वाग्	१८	•	२७
- पिं	• पञ्चराखेटः	१८	द्वि०	२४
- ची	पञ्चीकरः	१८	•	२४
- चा	पियालद्रुमे	२०	प्र०	२६

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- पुं० - सु	पुं० न० सुचिलकी	२०	•	२८
- च	चिच०	२०	•	२८
- च	कचिदपवाद	२०	दि०	६
- चा	चितेरा	२०	•	११
- क	बलीके ।	२१	प्र०	२८
- पुं० अं	बस्त्रगृहे ॥ पटवास . पुं० अंशुका०	२१	दि०	४
- प	चचेडा	२२	व०	२२
- ङी	पट्टाही	२३	•	१७
- व्यं	पुण्यद्रव्यै	२५	प्र०	५
- य	पणाय्यते	२५	•	६
- पंडा	पण्डते	२५	•	२४
- त्म - ज्ञा	निर्णयात्मकज्ञाने	२५	दि०	६
- व्य - नि	सम्यग्दर्शनि	२५	•	१५
- म्य - द	व्यसनि नो	२५	•	१७
- कौ	कटकांसी	२७	प्र०	७
- मा - र	समाचरन्	२७	•	१७
- पुं० न०	पत्रमून०	२८	दि०	१०
- ले - कः	लेखकः	३०	•	२१
- ध	• पञ्चना । स्त्री •	३४	प्र०	२४
- दि	स्वर्णकारादीनाम्	३४	दि०	८
- यं	नप्पार्या	३४	•	१२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- याम्	कर्तव्याम्	३४	•	१६
- घ	तुलाघटे	३५	प्र०	६
ह -	हारौ	३६	द्वि०	२१
- मृ - त्व	चमत्त्व	३७	प्र०	१८
- । - वस्तु	। सत्त्वे ।	३८	द्वि०	१०
- । - कथं •	<u>उभयमित्याह</u>	३८	•	१२
- ता	उभयथा	३८	•	१३
- शं	विमशः	४०	•	२
- ॥ - प्रतिज्ञा	तन्नाधिकारणाम्युपगमसंस्थितिः सिद्धा			
- प्रभे	धाम्नाः ६	४०	•	५
- का	प्रभेदे	४१	द्वि०	२०
- त - रं	पिकोद्वपक्षिणि	४२	•	२४
- रे०	वातकरं	४४	प्र०	१२
- र	भाग्याम्	४४	•	२२
- तां	चारिण्याम्	४४	•	२४
- पद्म	वृत्तार्हन्मातरि	४४	•	२८
- सु - ज्ये	पद्म	४४	द्वि०	१५
- धैः	सुरज्येष्ठे	४६	प्र०	८
- दे-वि	बुधैः	४६	•	१५
- तित	तदेवविष्टम्भि	४६	द्वि०	१४
- द्वि	पित्तकफापहः	४६	•	१८
- ग	द्विपे ॥	४८	•	६
	पराधीने ॥	५०	•	३

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- पुं०	०परन्तपः चि०	५१	प्र०	३
- ण	नारायण ॥	५२	द्वि०	५
- चा	सौचान्तिकादिमते	५३	प्र०	१०
- क	कारणम् ॥	५३	•	२४
- अ	आयोजनं	५३	द्वि०	४
- नाश	नाशात्	५३	•	११
- शि-नि	अविनाशित्वनिरति-	५४	•	१६
- रो - त्क	मुत्तरोत्तरोत्कर्ष०	५४	•	२०
• पुं०	०परमायुः न०	५४	•	२८
- विं	चतुर्विंशति-	५५	प्र०	५
• पुं०	परमाशक्तिः स्त्री०	५५	द्वि०	४
- न	दोषानास्कन्दिते ।	५५	द्वि०	१७
- र - स्त्री	परमश्चासावीश्वरश्च	५५	•	१७
- ति-ष्ठा	तिष्ठति । ष्ठा० ।	५५	•	२६
- उपग	उगधादिभ्योयत्	५७	प्र०	२७
- भ्यो	खनिशृभ्यांङिञ्चेति कुः	५७	द्वि०	२
- तां । ब-ती	अथ चैतायुगादावयवीर्णः ॥	५७	•	११
- य	अशुद्धिद्वयम्	५७	•	१४
- सातस्मात्	जमदग्निर्महातपाः ।	५७	•	१८
- द-स्थ	००००	५८	प्र०	२५
- त	पदस्थस्य	५८	•	३
• • •	भोजनम्	५८	•	३
- पराजयनम्	००००	६०	•	६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्क	सम्भः	पङ्क्तिः
- जि	पराचिते ॥	६०	०	११
• गडी	• पराडीनम् । न०	६०	०	१५
- ली	जीवन्तोपिचसेमृता :	६०	द्वि०	६
- य - न्त	• परान्तकालः । पुं०	६०	०	१६
- तित्प	प्रतिपक्ष्यर्थ०	६२	प्र०	२२
- सससी	ससोमिमान्	६२	०	२४
- हं	परं हेरण्य०	६२	द्वि०	१७
- प	अद्वयपरामर्शम्	६२	०	१६
• हणः	• पराहणः पुं०	६३	द्वि०	२०
- हण	अपराहणे ॥	६३	०	२०
- त	दोषताभिधानात्	६४	प्र०	१६
- षा	तथाप्येकनिष्ठत्वेन	६४	०	२१
- य	परिकीर्यते	६४	प्र०	२४
- षा	अनूद्यते	६४	०	२८
- षा	कनिष्ठ०	६४	०	२८
- मां	परिक्रमा • भाषाशुद्धिः	६४	द्वि०	१८
- छि	वेष्टिते	६५	प्र०	३
- छ	रूपवेष्टने	६५	०	७
- मां	पुंसां०	६५	०	२५
- ह	विरहे	६५	०	२६
- स्त्र	शास्त्रांनिष्ठ०	६५	द्वि०	२

अशुद्धिलेख :	शुद्धिलेख :	पृष्ठाङ्क	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- धा	फलं यया	६५	•	१०
- वा	• परिघातनः । पुं०	६५	द्वि०	२३
- तीत	परिचरतीति	६६	•	१
- ल्यं	शाळ्य०	६७	प्र०	२३
- धि :	साधु :	६७	द्वि०	२०
- नां - प्रा	गुणान्तरप्रादुर्भावे।	६७	•	२५
- स्थ	रूपस्य०	६८	प्र०	८
- धो - ते	धीयते	७०	•	१३
- प्र	वर्धप्रधान्ये ।	७१	द्वि०	२०
- त्ति	वर्तुले ॥	७२	•	१९
- र्वे	दीर्घे	७३	प्र०	८
- ध्व	महद्भस्वमिति	७३	•	८
- उ	परिमाणजमुच्यते	७३	•	१५
टु	डुबप्	७४	द्वि०	२६
व	ठठठठिठिठौ	७५	द्वि०	१
- नृप	मृपः पश्येत्	७५	•	६
- त	श्रयति	७५	•	१५
- ट	अनूट्टेज्येष्ठे	७६	प्र०	७
- न - फ	वस्तुवशीनशुभफलमाह ।	७६	•	२७
- णां - वा	ग्रहाणां नक्षत्राणां वापृथक्	७७	•	१३
- स्थ	पार्थिवस्य	७७	•	२१

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- द्वि	वृष्टियुद्धं .	७७	द्वि०	५
- क्षा	विनाशः स्यात्	७७	.	१२
- ठ - लि	गाढमालिङ्गितौ	८०	.	७
• द्वि :	• परिष्वङ्गः	८०	.	८
- च - क	अचचकथनं.	८१	प्र०	६
- स - दो	अस्मिंश्चदोषतयेदोषद्वयं	८१	द्वि०	१६
- व	सएषोक्तविख्यातः	८३	प्र०	१३
- ट्	डु. वप्	८४	.	३
• रि	• परोक्षारः । पुं०	८४	.	५
- का - शे	उपकरणे	८४	.	६
- प	पाक्षिकादीर्घः	८४	.	२३
- ह	वाहुलकादुः ॥	८४	.	२८
- का	वदन्ति	८४	द्वि०	१६
- य - च	ब्राह्मणतिथि	८४	.	१६
- य	हं प्रात्	८४	.	२०
- सु .	भूतान्तरे	८५	प्र०	१४
• ज्ञ	• पर्जन्यहर्षः । पुं०	८६	द्वि०	५
- - पर्ण	॥ पृणति । पृणप्रीणनेप. अच् ॥ यदा । पर्णयति ।	८६	द्वि०	१०
- ॥ - प	॥ केशसमृद्धिर्दति	८७	प्र०	२६
- व्य	खण्डशिल्पशय्ये .	८७	द्वि०	७
- त	पितृपापडा. भाषाशुद्धिः	८७	.	६
- . - ॥	• छत् ॥	८८	प्र०	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संख्या :	पङ्क्ति :
- व्या-म्	चटाव्यायाम् ।	८८	द्वि.	१०
- स्थ	प्राप्तस्थानियद्वे ॥	८८	•	१५
- लार्कक	धाम्नाकर्मणि ॥	८९	प्र.	७
- भा	भुज्यमाने	८९	•	२४
- भु	पदभ्यामुक्ता.	९०	•	११
- क्र । म्	ब्रह्मन् तद्वाचाणां.	९०	•	१९.
- छ - ज्ये	तिष्ठतिज्ये.	९१	•	२४
- क ।	कालेन.	९१	द्वि.	१५
• वं - श्र	• पर्वताश्रयदेशः । पुं.	९२	•	१८
- वं	पर्वतेवा ।	९३	प्र.	१४
रणका	रोश्चरकालः	९४	•	२८
- नम्	निवर्त्तकम् ॥	९५	•	१८
२ १ - लिपो	मिली. गौ. भाषाशुद्धिः	९५	•	२७
- क	शून्यधान्यनाले ॥	९६	•	५
• शा	शव्याम् ।	९६	द्वि.	८
- न्य	परिहृयते नेनवा ।	९६	•	२८
- ड, च	तण्डुलाङ्गुशचषा.	९८	•	१०
- । - बहु	। पञ्चपत्रनेवा बहुल.	९८	•	२०
- छी	ज्यातिछीमे.	९९	प्र.	२४
- क	कः ।	९९	द्वि.	१२
- क	कारके ॥	९९	•	१५
- च-द्व	भाषकुशपत्रद्वये	९९	•	२२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- १ - प	पूयतेनेनपुः संज्ञायामितीचः यद्वा । पयते	१००	प्र०	१
- को । ची०	अग्नि चो दिभ्यइचोचौ ॥	१००	•	३
२१ - मद	दमनके ।	१००	•	५
- या	कुर्यान्नसा •	१०१	•	२६
- व - शु	सएवपशुभावेन	१०१	दि०	२१
- छ - प	पञ्चसुपर्वसु	१०१	•	२७
- शु	पांशुलातिवा	१०५	•	२
- चि	समुच्चितस्य	१०६	•	६
मा - म	ऽविभक्तानां विभक्तानामपि	१०६	•	१३
- क्त	भुक्तं	१०८	प्र०	१६
- कुं	पातिर्वलिजुट्चेत्यसुन् ।	१०८	दि०	८
- पा०	पञ्चालिकायाम्	१०८	•	२८
- ण - स्य	परिमाणमस्य	१०८	प्र	१
- ल्य - व	पाटल्याश्चयवे ॥	१०८	दि०	१०
- न - क्त	येनहिक्रमेण	११०	•	२६
- दा - ना	पदार्थानां	१११	प्र०	२
- म	सर्वलोकानां	११२	•	२
- ल्य - स्य	आयप्रत्ययस्यलुक्च ॥	११२	दि०	२५
- ण	पणः	११३	प्र०	१८
- ससम	समस्यतद्धति०	११३	दि०	१६
- धा	चिष्ठद्वयोप०	११४	•	२४
- भू	पाण्डुर्भूमि०	११५	प्र०	२८

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	सूत्रम्:	पङ्क्तिः
- क	कृष्णोदक	११५	०	२८
२१ - मद्	दमनकवृत्ते ॥	११५	दि०	२५
अथपाण्ड्याशब्दे पाण्ड्याराजिद्वयस्यायपाण्डूनामिच्छादिपूर्वस्मिन्पाण्डूकशब्दे				
यत्निखितं तद्वोधनीयम्		११६	प्र०	११
- ती। शि	आश्रयोयस्यसः ॥	११७	दि०	५
- र	पातेर्ङिति :	११७	०	८
- क	कुठेरके ।	११७	०	१६
- भू०	उ. पभूषणे	११८	०	१७
- रि :	पाथसीधरः ॥	११८	प्र०	११
- चि	वंशस्यविच्छेददी	११८	दि०	२
- ॥ - प०	॥ कृतिकर्मणिघञ्प्रयते	११८	०	१२
- त	पादक्ष पे ॥	१२०	०	१७
- पा। पा	पदाती ॥ पदातिरेव ।	१२१	प्र०	२०
प	अमानुषयुद्ध०	१२१	दि०	८
- पा	पदाती	१२१	०	१५
- र्मनन	कूर्मनक्राश०	१२१	०	२१
२१ - छिन	उमानहि	१२२	प्र०	३
- तेनेन	पदातेनया	१२२	०	८
- द	नैवेद्यमुदरेहरेः ।	१२२	०	१४
- कं	एकैक०	१२४	०	७
- त्वे	परश्वेषु	१२६	०	५
- अजे	अन्यजे ॥	१२७	प्र०	२८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- फ	फलम्	१२८	•	२७
- ॥ - म	॥ पायते देहात्मा दवा । पारक्षणे । विषतिदेहं वामनिन्मन् •	१२८	द्वि०	८
- यो	रोगस्य	१३०	•	१८
- छ	वङ्गेनकुष्ठं •	१३०	•	२७
- पा	योगवाही	१३१	प्र०	१४
- रा	जलान्वितैः ।	१३१	•	२२
- न्व	दोलायन्ते	१३१	द्वि०	१४
- वि	सर्वमलैर्विमुच्यते ॥	१३२	प्र०	४
- कः	कञ्जोहेत्वितिटः	१३५	•	१
- न्	ठञ्	१३५	•	२६
- न्यं	परिपन्थं	१३७	•	२४
- भे	श्रायमेदः	१३७	द्वि०	१७
- ग	गजहण्ड • गी • भाषाशुद्धिः	१३८	प्र०	२८
- छा	प्रकोष्ठाभरणे	१३८	द्वि०	१७
- गटः	• पार्घटः पुं •	१३६	प्र०	१६
- न	विधानात्	१४०	•	२
- ती	पृष्ठवर्त्ती	१४१	द्वि०	१०
- वा - । पा०	पाल्यते वाचनानया वा । पाल •	१४२	•	१५
- स्त्रि०	शूलास्त्रि ॥	१४४	प्र०	२१
- गडा	कडारः	१४६	•	१७
- तु	तूले ।	१४७	•	२८
- य	चपुणि	१४७	द्वि०	१७

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- १ - अन्ये .	१. टौल्लगतौ अन्ये .	१४७	.	१६
• झ	• पिटङ्काशः पुं०	१४६	.	५
• का०	• पिटङ्काको । स्त्री०	१४६	.	६
- बविशे	शुद्धशेषः	१४६	.	२६
- ते	दृश्यन्ते	१५०	.	२३
- ॥ - ॥	स्वार्थकः ॥	१५०	.	२६
- डी	भक्तपिंडी०	१५१	प्र०	२३
• रक्तः	• पिंडीतगरः पुं०	१५१	.	२८
- हः - ॥	पितामहः <u>पितृपिता</u> ।	१५१	द्वि०	२६
२१	पितामहपत्न्याम्	१५२	प्र०	९
- त्प	॥ मन्त्रदेसच०	१५२	.	५
- ॥ - सच०	समेत्योचु०	१५२	.	१३
- त्य	मन्त्रदमिति	१५२	.	१६
- च	मिष्टकाचिते	१५२	द्वि०	१२
• कादिचि	चित्तेदेवपितुं स्तपयेत्	१५२	.	१२
- ते - पि	टक्	१५४	प्र०	२३
- ठ	पिनाकियो गोविन्देयो	१५५	.	१३
- क	च्छेदितोऽव्ययः	१५५	द्वि०	२२
- थ	बालवैधव्य०	१५६	प्र०	८
- लि	गुडोच	१५६	द्वि०	२
• यो	सुहृन्मसूरादिपिष्टे ।	१५८	प्र०	१६
- क	कृतगन्धद्रव्यचूर्णे	१५८	.	२४
- त्य				

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- नौ	वासिनी . .	१६०	•	१
- वो । क्रि	भैरवैक्रियते	१६१	प्र०	२६
• क	• पीठकेलि : । पु०	१६१	दि०	११
- म	वन्दामहे	१६१	•	२१
: ण्डो	पिण्डोत्तक०	१६३	•	१
• - । आ	• पौतपुष्पा । स्त्री० आठक्याम् ।	१६३	•	५
- पुष्प्याम्	अपुष्प्याम्	१६३	दि०	१०
- य	लक्ष्मणाकन्दे ।	१६८	•	२
- भू	कीष्टं मूषा ।	१६८	•	२५
- ल्य	कल्कस्थ	१६८	•	१२
- व्या २१	वाङ्मुलिमात्रकम्	१६८	•	१५
- मद	दमनकवृक्षे	१७०	•	२८
• प	• पुण्यजनः । पु०	१७२	प्र०	१८
- सु :	सुखेनतिष्ठति ॥	१७४	दि०	१७
- भ्या	अध्यायः	१७६	प्र०	१०
- ग्धी	देशगुप्ती	१७६	दि०	७
- ना	धनंधान्यञ्च	१७६	•	२५
• जे	• पुत्रैषणा । स्त्री०	१७८	•	८
• भं	• पुनर्नवः । पु०	१८०	प्र०	२
- नर्नवा - जा	पुनर्वारजाते ॥	१८०	•	२८
- स्त	अरिगुप्ते ।	१८३	•	१८
- स्या	पूर्वलोका	१८३	•	२७

अशुद्धिलेख :	शुद्धिलेख :	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा:	पङ्क्तिः
- ल्य	• पुराकल्पः । पुं०	१८३	द्वि०	१६
२ १ - श्यदि	उपदिश्यन्ते ।	१८३	•	२१
- स	संपूर्णः	१८५	प्र०	६
- च	मर्त्य०	१८५	प्र०	१०
- सा	• पुरुदंशः । पुं०	१८५	द्वि०	६
- त्सु	आपत्सु, मूढो०	१८५	•	२२
- पु	परलोकां	१८६	प्र०	२३
- स	साश्रयार्थान०	१८६	द्वि०	८
- न्त	दृश्यन्ते	१८७	प्र०	१३
- ष - घ्नः	• पुरुषदघ्नः । चि०	१८७	•	२६
- व	चतुर्वर्गं	१८७	द्वि०	२५
- च	क्षमाच	१८८	प्र०	५
- घा	• पुरुषोत्तमः । पुं०	१८८	•	१९
- वै	वेदेच	१८८	•	२३
- ति - भा	वृत्तिदेवीभाग०	१८८	द्वि०	११
- या	पुरुषवा०	१८८	•	१०
- मे	असंगे	१८८	•	१६
- प	पुरुषसि ॥	१८८	प्र०	२२
- य	मनीषुषि०	१८८	द्वि०	१५
- मे	कृमिभेदे ॥	१८८	•	२४
- गो	पुष्करेणोपमिते	१८९	द्वि०	३
- षः पुं०	• पुष्करेणोपमित्री०	१८९	प्र०	१

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा:	पङ्क्तिः
पुष्पघातकः पुं०	अस्यायेमध्येऽस्यार्थशब्दद्वयचिह्नं ध्य तृतीयशब्दस्यार्थलेखो जातः अत्र शु द्धम् । यथा वंशे : त्वक् सारे ॥ पुष्प चापाः पुं० कामदेवे ॥ पुष्पचामरः पुं०	१८३	•	१६
- ल्य	पुष्पधनुरस्य	१८३	प्र०	२७
- ष	लक्षणे	१८४	•	८
- र	रुक्ता :	१८४	•	१०
- ने . .	वचनेन०	१८४	प्र०	२१
- पु - वि	पुष्पविशिष्टे ॥	१८४	•	२८
- ष	पुष्कर०	१८४	द्वि०	६
- ता	पित्तहरौ०	१८४	•	२०
- ष	निष्कलायाम्	१८४	•	२७
- णा - र	भ्रमणार्थे रथे	१८५	•	१८
- विपत् - रो	दैववित्पुरोधोभ्याम् ।	१८५	•	२७
- र्मा	कर्मणि ॥	१८६	प्र०	५
- त	सुमनोहरैः	१८६	•	२०
- न्द्रे	वृन्दे ।	१८६	द्वि०	६
- स्त्र	शास्त्रे	१८७	प्र०	२६
- गे	रोहिषतृक्षु	१८८	•	११
- ष	कण०	१८८	•	२२
- ॥ -	॥ दुर्गम्भवायौ ॥	२००	•	६
- सो	गन्धैर्ण	२००	•	१५
- वा	अयहायणी	२००	•	२६

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- न	दक्षिणनासा०	२००	द्वि०	२२
- ने	पूरीआप्यायने	२०१	प्र०	१
- का - दे	कालदेय०	२०१	०	२
- ख	० पूरणः । पु०	२०१	०	४
- खि	खिन्नं	२०१	०	७
- शा	विचार०	२०२	द्वि०	२३
- सावर्वाचा २१	पूर्वाचासावर्वाचा ॥	२०५	प्र०	२
- जिष्ट	सखिभ्यष्टजि०	२०५	०	१४
- ट	पृष्ठवर्तिन्याम्	२०५	द्वि०	५
- नः	तन्	२०६	प्र०	१
- ॥ -	॥ अन्येषामितिदीर्घः	२०६	०	४
- अ	चित्रपण्याम्	२०६	०	२७
- पृथक्	० पृथक् । अ०	२०६	द्वि०	२१
म॥ त्वहाम् - क्	महत्याम् त्वक्पत्याम्	२०८	०	५
- रपयु	पयोधरयुता	२०८	०	१४
- ल्वा	वृद्धदेलायाम्	२०८	०	२४
- पुं - श	दंशभीरौ ।	२१०	०	११
- ॥ - स्वे	। तडज्वरोनिलदौर्बल्यकुक्षिरोग विनाशिनी	२११	०	१६
- ॥ - अ	॥ खड्गापधाने ॥ मांसपिण्डात् ॥ अण्ड	२१२	०	१६
- म	० पैत्तिकम् । वि०	२१३	प्र०	२६
- पा - के	केनिपातके ।	२१५	०	१६
- त - दु	जीमातमातपितृदुहित	२१५	द्वि०	१२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- न०	पैनः पुन्यम् । अ०	२१७	•	६
भुं	पुनर्भूत्वा	२१७	•	१७
- पुं	रामकपूर्व० इ० ख्याते ॥	२१७	•	२०
- नि	पौराणिकोहि०	२१८	प्र०	११
- चि० - पू०	चि० पूर्वाह्णतमे ॥ पूर्वा०	२१६	•	२४
- म - ल्व	पुलमहत्त्वे ।	२१६	द्वि०	३
- त् - र्धे	उत्कर्षे ॥	२२२	•	६
- श - ज्ञा	प्रकाशकम्यज्ञातरि ॥	२२३	प्र०	११
- गड	भाण्डा०	२२३	द्वि०	१
- मध्यमे-वर्त०	रजसिक्तवृत्तिशब्दनाममः स्मृतः । चिगुणात्मस्वरूपायाः सर्वशक्तिसम न्विता । प्रधानासृष्टिकरण प्रकृतिस्तेन कथ्यते । प्रथमेवर्त० २२४			
- अक्षल	अपराक्षलक्षणा ।	२२५	प्र०	६
- प्र	विकृतिरिति०	२२५	•	१६
- वा - पृ	धीजादयोवानपुथिव्या०	२२५	द्वि०	२
- : - । वै०	लयः प्रकृतिलयः । वैराग्यात्	२२५	•	१३
- । - प्र	। प्रकृतेः स्वरूपम् चि० प्रकृतेः	२२६	प्र०	२
• म् -	• प्रक्षेपणम् न० ।	२२६	द्वि०	२८
- ता	अश्वतरेः	२२७	प्र०	८
• • • • • स्त्री-प्रकृष्टाया	• • • • •	२२७	•	२६
म् ।	• • • • •	२२८	•	२१
- रश्मी - सु	रश्मी सुवर्णा०	२२८	•	२२
- वृणा	सुवर्णालु०	२२८	•	२२
•	•	२२८	•	२६
- ष्या	वृषादीनां	२२८	•	२६

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- व०	प्रविशङ्गि :	२२८	द्वि०	१०
- न्य	प्रहृष्यते	२२८	०	११
- ये - पु	निर्वासयेत्पुत्रात्	२३०	०	५
- ख्यात	रोगाख्येति ।	२३०	०	१३
- वा	सङ्गमाज्	२३१	प्र०	१६
- छ	त्वष्टि	२३१	द्वि०	२०
- छी	परमेष्ठी	२३१	०	२८
- च	दक्षादीनां	२३२	प्र०	७
- ज्ञा - धी	रक्षाप्रज्ञाधीरेरुदाहृता ।	२३२	द्वि०	२८
- य	मनुष्याश्वगवादिषु	२३३	प्र०	२१
- नि - घ०	छन्दानि प्रज्ञानानि घनीभूतानीव ।	२३३	०	२५
- ण	पुराणे	२३३	द्वि०	२५
- अ	प्रश्रये	२३४	प्र०	६
- छे	प्रेमविशिष्टे ।	२३४	प्र०	१३
- भं	कर्मणि	२३४	०	२५
- कट	ऋदोरप्	२३४	०	२७
- य	प्रत्यर्पणे	२३५	०	११
- ति	कृदिकारादितिङीप्	२३५	द्वि०	२६
- व - मा	श्रवणमात्रेण	२३६	०	१६
- । - वा	प्रापूरणे । प्रथमस्थाने वा बाहुल्ये ।	२३७	प्र०	१२
<p>• अत्रप्रतिकर्म । शब्दाये सकलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियमशुद्धिः यथा • प्रतिकायः । पुं • शरव्ये । लट् प्रतिरूपके । प्रतिकृतौ ॥ २३७ ० २४</p>				

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- ज् :	कञ्जः . .	२३७	द्वि०	१४
- गि	घण्टिकायाम् ॥	२३८	•	१५
- ग	गादाधरी ॥	२३८	•	२१
- ल्य	ल्ल्यः	२३९	प्र०	२२
- क्त - क्त०	। ल्युक्त० अयमर्थविशेषणत्वेन च परिणप्रत्यक्त० क्त०	२३९	द्वि०	१७
- स	संन्यासः	२४०	प्र०	११
- वि	प्रतिवाद्ये	२४०	द्वि०	२३
- कर	कृतकृतिमनुः	२४१	•	१९
- श्वप्रतिपदे०	विश्वदेवादिभिरनु०	२४१	•	२१
धे ॥ य	विधेयतयावा०	२४१	•	२९
- त - सा	विपरीतसाध्यसा०	२४२	प्र०	३
- ट - मा	घाटस्यमार्तण्डविम्बः ।	२४२	•	२८
- उपप्रति	प्रतिउपपद्यते	२४२	द्वि०	३
- की	बोधने	२४२	•	२१
- पा - र	पालरक्षणे	२४२	•	२९
- रे	मनोवृत्ते ॥	२४३	प्र०	२२
• क	• प्रतिभयाकारः । पुं०	२४३	द्वि०	१७
- भ	प्रगल्भे	२४४	प्र०	६
- दोषस्या	प्रतिवादोस्यास्ति	२४५	द्वि०	२३
- धे	विशिष्टे ॥	२४६	प्र०	१४
- पुं०	• प्रतिवृत्तिः स्त्री०	२४६	•	१९
- १ - नि	। अपेक्षायाम् निवृत्तिः	२४६	द्वि०	२८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	लक्षः	पङ्क्तिः
- प्रो	प्रतिपाल्ये •	२५०	प्र०	३
- शा	शक्तनुराजपितरि ॥	२५०	•	२६
- न - प्रो	पमानप्रयोजकपूर्ववत्त्वे नीपमान	२५१	•	१३
५	प्रतिष्ठास्यात्			
कैतवात्	कैतवात्	२५१	•	१०
०।- अपा	प्रत्यक्पूर्वी। स्त्री० अपामार्गे ॥	२५२	द्वि०	६
- रे	प्रसरत्येतत्	२५४	•	४
- ख्य	तत्त्वोक्तेखपूर्वकज्ञानम् ।	२५५	•	१०
- क्षा	अर्थयाञ्जयाम् ।	२५६	प्र०	१५
० व	• प्रत्यवस्थानम् । न०	२५६	द्वि०	१४
० पुं०	• प्रत्यासत्तिः । स्त्री०	२५७	•	१८
- व - दे	ऽऽशयावैव न देहमानिने	२५८	•	१८
- ख्य	प्रथप्रस्थाने	२५८	प्र०	१८
५	तुष्टिदप्रदक्षिणम्	२५८	द्वि०	२१
- दप्रदप्र				
५	द्विदरणे ।	२६०	•	४
दारर				
- व	दौपवृक्षाद्याः	२६०	•	२५
५	साङ्गदेवैर्निशामुखे	२६१	•	१६
- धंदेव्या	अत्रालाभाः	२६२	प्र०	३
- न्न				
- सा	रथस्य चक्रास्ते •	२६२	•	२६
- या	राचार्याः	२६३	प्र०	१८
- ॥ - प	॥ पतितुमिच्छीपततेः •	२६४	•	२७
- टि - द्वि	पद्माटि ॥ द्वि०	२६४	द्वि०	३
- द	दुग्धे	२६४	•	१४

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्ति
- व्ये - पु	चतुर्व्य सुपुष्यपु०	२६४	०	१७
- वि०	जि.कला०	२६४	०	२६
- य - क	अभिधेयस्यकल्पना०	२६५	प्र	८
- भा०	मादियम्	२६६	द्वि०	१४
- झ	ध तुञ्जन	२६६	०	१७
- न	विरतिन०	२६६	०	२४
- ष	प्रत्युषे ।	२६७	प्र०	११
- लिङ्गाना	मास्तिनाम०	२६७	०	२३
- श्र	परमेश्वरे	२६७	द्वि०	२२
- ल्ये	पत्न्यनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥	२६८	०	२८
- र्णी	सन्निकर्षी०	२७०	प्र०	११
- नंख्यात्त	ज्ञानंतद्विधिश्रेष्ठकम् ॥	२७०	०	१८
- ष्ट - म्	द्रष्टव्यम्	२७०	०	२८
- । - हा	। यथाहास्तिनमुदकम्०	२७१	०	१४
- । - त०	० प्रम णवाधितार्थकः पुं० तर्कवि०	२७१	द्वि०	१७
- वां	वानरान्तरे	२७२	०	१४
- ष - नु	अनुष्ठान०	२७२	०	१७
- णि - क्तः	कर्मणिक्तोक्तः	२७३	०	१२
- मू	सूचम्	२७४	प्र०	१२
- मोदकः	० प्रमोदकः पुं०	२७४	०	१७
सा-र	अहिंसादिरते	२७४	द्वि०	२३
- र	शरीरे	२७५	प्र०	१७

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- शः - श	स्पर्शः यकारेर्द्धत्स्पर्शः शका०	२७५	द्वि०	१२
- भ्यन्त-	रूपाभ्यामाभ्यन्तराभ्यां०	२७६	प्र०	१३
- य	गंगायाम्	२७६	द्वि०	४
- ऽ	प्रस्थिते	२७६	०	२५
• अचप्रयुक्त ।	शब्दः यस्य कलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियम शुद्धिः यथाप्रयुक्तार्थः पुं० प्रत्युत्क्रमेण प्र कृष्टं युद्धमर्थीत्य॥	२७७	प्र०	१५
- प्रांश	प्रयोगप्राशुभावबोधके	२७७	०	२५
- यंप्रप्र	पर्यायंप्रयोगः	२७७	०	२६
कोभाकोभा	सात्त्विकीभावइत्युक्तं	२७८	०	३
- क	विद्यमानस्यैव	२७८	०	५
- त्यं	नित्यः	२७८	०	१५
- तु	सिद्धे पु.	२७८	द्वि०	१६
- न्य	धान्याकम्	२८०	प्र०	११
- भा	भर्जितम्	२८०	द्वि०	३
- प्रवती	प्रतीदे ॥	२८१	प्र०	२२
- ह	वार्द्धं स्पत्याः	२८१	द्वि०	३
- शा	पार्श्वं शा	२८१	द्वि०	१८
- । आङ्गि	। आङ्गिरसगोत्रस्य आङ्गिरस०	२८२	प्र०	५
- ख	कागवायन	२८२	०	२४
- न	वज्रवीनाम्	२८२	प्र०	१८
- ष्ठ्यां नासत्वा	ज्यैष्ठ्यां समतीतायां०	२८३	प्र०	२४
- ख्य	ऐन्द्राग्न्याख्ये०	२८३	द्वि०	१७
- वं	वायेरुद्धं स्थितः	२८४	प्र०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठः	लक्षः	पङ्क्तिः
- शित्तिरो	भेनिशिरोमणिः ॥	२८४	प्र०	१०
- या - ह	स्त्रियोयचनाययानविशेषे ।	२८४	•	२३
- प्रा	हिंसादानेषु ।	२८४	द्वि०	१
- ज	प्रापेपल्लेष्टरन्तीतिवाक्ये न०	२८६	प्र०	२४
- गा	सीनामंग० भाषाशुद्धिः	२८७	प्र०	६
- न्त	निष्क्रान्ति ॥	२८७	द्वि०	८
- । शश	शदृष्टशातने।	२८७	•	२७
- ॥ प्रस्तावे ॥	•••••	२८८	•	२१
- प्र	अप्रधान्यम्	२८०	प्र०	११
- त्रि	प्रधानता	२८०	•	११
- न्न - या	प्रसन्नतया०	२८०	•	२५
- कु	कलुषितः	२८०	द्वि०	७
- द्वि	अतिमृद्धि०	२८०	•	२८
- त्य	उत्पाद्यमाने	२८१	प्र०	१४
- म	व्याप्यमिह०	२८२	•	२५
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२८३	द्वि०	१२
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२८३	•	२३
• जनम्	• प्रसूतिशम् । न०	२८३	•	२६
- का	वीणाप्रा	२८४	•	१०
- का - णा	विदूषकादौनपरस्पर०	२८५	प्र०	२४
• र - का	• प्रहरणकलिका । स्त्री०	२८७	प्र०	२७
• । - का	• प्रहारः । पुं० आघाति ।	२८८	प्र०	२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- फ	षोट. फेट. भाषाशुद्धि :	२६८	•	२
- इनि : -	इण्. ॥ डिच्च	२६८	•	१०
- न्त	स्वान्ते ॥	२६८	•	१६
- हु	प्रश्नदूत्याम्	२६८	द्वि.	७
- । - तु	उदये । तुक्ते ॥	२६९	•	१
- हि	हिंसायाम् ।	२६९	•	१६
- विंशति	षोडश	२६९	•	२०
• घे	दीर्घे •	२००	प्र.	१
- स	संयोगएव	२००	•	२५
• ती	• प्राख्यम् । न. तीक्ष्णतायाम्. ।	२०१	•	२३
- स्थे	विद्यमानस्थे व	२०१	द्वि.	१
- दोष :	देश :	२०२	•	१५
- क्कन्	गव. ल.	२०२	•	२६
- स्ते - डी	उगितश्चेति डीप्	२०३	प्र.	८
- प्रा	प्रति.	२०६	प्र.	७
- वर्तते	इ. न्मध्ये	२०६	•	२६
- दिकांसं	पानादिसत्तां.	२०६	द्वि.	४
- । - वले	॥ अनिले ॥ वले ॥	२०६	•	१०
- न्ते - पु	उच्यन्ते न पुनरेकै.	२०६	•	२२
- था	प्राणायाम :	२०८	•	२६
२१ - दुव	भगवदुक्ते	२०८	प्र.	२६
- न्म	जन्मिनि	२०८	द्वि.	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- त	मञ्जिचितंतथा	३१०	प्र०	१४
- ॥ - अह	नि० अहमुखे०	३१०	०	२८
- स - मि	सम्बन्धिनि	३११	दि०	२६
- त्वे - र्थे	कृत् र्थे	३१२	प्र०	८
- ग	० श्रव्यान्तर्गतै०	३१३	०	१४
- मा	प्राभाकरा०	३१३	दि०	५
- हि	अभिहिते	३१५	०	१५
- म	दिग्गमन्दिरे ॥	३१७	प्र०	१७
- प्री	पीतसालतरी	३१८	०	२२
- नि - व०	रोमभिर्युक्तोम् दूध०	३१८	प्र०	२६
- न	प्रतने	३२०	दि०	७
- ष - छि	प्रुषडाहे	३२१	०	१२
- नं	ल्लेखेनजलदानी	३२२	०	८
- ती	प्रभासे०	३२३	प्र०	८
- क्षुा	दिहल्यक्तु च्यर्थे	३२३	०	१४
- । - ई०	ईषउर्जे ईष०	३२४	दि०	१२
- : । - क्ते	प्रैषः । पुं क्ते शि०	३२४	०	१७
- त	तललक्ष०	३२५	०	१
- गूड	प्रक्षु	३२८	प्र०	१८
- स	पञ्चकलस्य०	३२८	दि०	१
- दि	वन्दितम्	३२८	०	५
- ति	भुतिः	३२८	०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- जं	जृम्भायाम्	३२६	०	१६
- । - फणा	फणभारी । पं० फणाभृतिः ॥	३३०	प्र०	१८
- फि०	फणिसंज्ञकः	३३०	द्वि०	३
- शू	कोटादिदूषितम्	३३१	प्र०	१३
- एव	एरव	३३१	द्वि०	७
- त्रिधाधा	सन्निव०	३३३	प्र०	२२
- ल - तुं	फलवर्तुलम् । न०	३३३	०	२४
- ल	फलवृत्तिः	३३३	द्वि०	१
- म	द्राक्षायाम्	३३४	०	१४
- गति - लु	मतिवल्गु०	३३४	०	२५
- त्यनु	चेल्युनन्	३३५	प्र०	१५
- ला, न्योः	फाला, न्युत्तरफाला, न्योः	३३५	०	२०
- मे	प्रभेदे ॥	३३५	०	२८
- फ	॥ फाण्यते ।	३३५	द्वि०	१५
- फा	फणगतौ ।	३३५	द्वि०	१६
- भू	धूम्याटविहगे ।	३३६	०	१७
- दमनं	कदनं०	३३७	०	६
त्का	फूत्करणम् ।	३३७	०	१६
- ट	कटुणाम् ।	३४२	०	१५
- ध्या-चा । दा	बध्यादाचार्यमुख्यागुरवस्तथैवेति ॥	३४३	प्र०	४
- ध्या	बध्याम् ।	३४३	०	१०
- च	तवासुरसम्पत्	३४३	०	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- प - त्वा	रूपत्वादासुरसम्पदुत्पादकत्वाच्च०	३४३	•	२२
- न	चौयमादं दम्भः	३४३	दि०	६
- सां - क	पुंसांसुखकराश्चैव	३४३	•	२६
- श	काशं	३४४	प्र०	११
- तं - प्र	तंस्वप्रकाशं०	३४४	प्र०	१०
- स	संसदिवन्तुः	३४४	दि०	१६
- स	सर्पदपं०	३४५	•	१०
- छा । या	सृष्टामायाः	३४६	प्र०	२०
- वि०	पारिभाषिक०	३४६	दि०	२६
- सं	समांसा०	३४८	•	१८
- इ	बलात्सनदूषयेद्	३४८	प्र०	२३
- स्था	पूर्वपदस्यैवः	३४८	दि०	२४
- र	गुदाङ्कुरे	३५०	प्र	२६
- कं	कुन्दवृक्षे	३५०	दि०	२०
- लि	बलीमुखे ॥	३५१	प्र०	१४
- धे	क्रोधेहि	३५१	दि०	१८
- नि०	वाल्मीकिमुनी	३५२	प्र०	८
- पुं०	• बहुतस्त्रीकः । वि०	३५३	दि०	१०
- धावा ॥	विधायिधा ॥	३५४	प्र०	३
- । - य०	॥ विधायिगय०	३५४	•	११
- तुकाका	जतुकायाम्	३५४	दि०	३
- स्त्री०	स्त्रीमातके	३५६	•	९

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- चिताका-म ^५	कुचिकायाम्	३५६	०	८
- नं	स्नानद्वयं	३५८	०	६
- न्न ^{२१}	नवान्नं	३६१	प्र०	१
- ह्यय	वालयहा०	३६१	०	१८
- णे - ति	करणेचेतिकिः	३६१	०	२६
- भि	भिन्ध्याम्	३६२	द्वि०	२
- श	• वालाशं स्या०	३६२	द्वि०	७
- स्त्री - के	स्त्रीकेशप्रष्ठावृत्ते केश०	३६२	०	११
- वा	बलिश स्य	३६३	प्र०	१०
- म	वलीयामस्त् गौ०भाषाशुद्धिः	३६३	द्वि०	१
- प ^{२१}	कूपिके	३६३	०	६
- मांसा	सांमार्द्वम् ।	३६३	०	२१
- द	कचाद्यङ्गुल्य०	३६४	०	१७
- पुं० ^५	सगणे ॥ ५ ॥	३६५	प्र०	२
- गगते	सुगते ।	३६६	द्वि०	२५
- छ - कु	निष्ठएवकुर्वद्रुपाख्य-	३६७	प्र०	११
- प्रा	प्रबुद्धे ।	३६७	द्वि०	१
- यो - सा	योबुद्धेरसाधारणव्यापारः	३६७	०	२३
- । - म० ^५	प्रज्ञायाम् श्रेमुष्याम् ॥ मतौ ।	३६८	प्र०	७
- श्रेमुष्याम् ॥	०	३६८	०	७
- ति - नि	प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च	३६८	०	१३
- मा	व्यवसायः	३६८	०	२३

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सामः	पङ्क्तिः
- ॥ - इ	॥ इष्टानिष्टविपत्तिः इष्टानिष्टानां०	३६८	०	२५
- र्ययस्त	विपर्यस्तम् ॥	३६८	द्वि०	२५
- च	पञ्चैषां	३६९	०	१०
- घ	घटङ्गति	३७०	०	११
- ॥ - ॥	॥ जुद्रवाताक्याम् ॥ जुद्रायाम्	३७१	०	१८
- पुं० - पा	पुं-हिन्तालिबृहत्तिक्तास्त्री-पाठायाम्	३७२	प्र०	१०
- म	घण्टारवायाम्	३७२	०	२५
- ध्या	अरण्येध्ययनादेतदा०	३७२	द्वि०	६
- स्थ	स्यूलैलायाम् ॥	३७२	द्वि०	८
- इ	० षड्द्वयम् न०	३७२	०	२७
- देव	देवगुरोर्मनुष्यः ॥	३७३	प्र०	२८
- टकः	० वेकटः ।	३७३	द्वि०	३
- ॥ - वी	॥ वैतालिकेवोधं करोति	३७४	प्र०	१३
- ध्ये	मिथ्यैव०	३७४	द्वि०	१२
- न०	पुं० श्रीकृष्णो ।	३७७	प्र०	१४
- येप्रलयेस्वा	प्रलयेऽस्वात्मनि०	३७७	०	१६
- सं - तम्	संज्ञितम् ।	३७७	द्वि०	२२
- णी	ब्राह्मणकृत्विष्विशेषस्य०	३७८	प्र०	१०
- खि०	शिखरान्वितः	३७८	०	२२
- श्य	दृश्यते०	३७८	द्वि०	२
- क्ष	लक्ष्यते०	३७९	०	८
- लापय	कालापरिच्छिन्न०	३७९	०	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- ज्ञ	सर्वज्ञः ।	३७६	•	२३
- त । त्	यत्तच्छब्दोपलक्षितः ॥	३८०	•	१६
- र । ह्य	प्रश्नोत्तरदितीयोक्तासिपरब्रह्मो ।	३८१	प्र०	१३
- र । श	निरतिशयमहत्त्वः ।	३८१	द्वि०	२
- यो । जो	योजायवे	३८२	प्र०	६
- ह्य	ब्रह्मैव	३८२	•	२२
- ग	संयोगोपलक्षितैर्गत्वा ।	३८३	•	१८
- स । यो	सादृशसहस्रयुगे ।	३८३	द्वि०	५
- ग्य । नञ्	भोग्यंवननीयसम्पन्ननीयम् ।	३८४	प्र०	२८
- तो - ।	उत्पातोवा ।	३८४	द्वि०	१०
- र	पराविद्यायाम्	३८५	•	११
- स्या	यस्तुत्यामोहितो गर्भः ।	३८८	प्र०	६
- दा - ति	पूर्वपदादितिगत्वे	३८८	•	२०
- मर्पणि	षष्ठ्याणिसर्पणे ॥	३८९	•	५
- ल	एतेषां पलिकैर्भागैः ।	३८९	द्वि०	२४
- ष - व	॥ चितिक्यप्र० ।	३९०	प्र०	८
- ब्राह्मणाज्जातो	• • • • •	३९१	•	२१
- न	नश्रुतं न बहु ।	३९१	द्वि०	४
- यः	अध्यापयति नोशिष्यान्	३९२	•	१५
• च्छ	ब्राह्मणाच्छसी । पुं०	३९३	प्र०	३
- ण - व	ब्राह्मणमाणवशाडवायन्	३९३	द्वि०	०
- ध	मधुर	३९४	•	२८

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- न्यम्	चीनकधान्ये	३८५	•	११
- पो	योऽन्तविशेषः ।	३८६	प्र०	२
- ॥ - अ०	॥ पङ्क्त्याम् ॥ अद्यायाम् ।	३८६	द्वि०	२५
- न्नर	भवेन्नरः ॥	३८७	प्र०	१८
- ध्ये	तन्मये	३८७	•	२५
- मा	मध्यमाधिकारिणः	३८७	द्वि०	७
- भ	दुर्लभज्ञानं	३८७	•	८
- त्	सुलभत्वान्मा०	३८७	•	२१
- र्व - क्त	सर्वमुक्तं	३८८	•	१६
- ना	न्यादे ।	४००	प्र०	२४
- क	मृधितं	४००	प्र०	२७
- स्त०	ब्राह्मणस्य	४००	द्वि०	२८
- शुद्धय	शुद्धयस०	४०२	प्र०	६
- त्व	तथायत्नं	४०२	•	१०
- क	यथापाकं	४०२	•	११
• चि०	• भगवान् पं०	४०२	•	२२
- पा :	रनुवादरूपा	४०३	•	१
- ह०	तद्द्वारामूल०	४०३	द्वि०	१०
- तं	संयोगाच्च	४०३	•	२३
- च-ट्-॥	नक्षत्रपट्टके ॥	४०४	प्र०	२८
- स्य	शरीरस्य	४०४	द्वि०	८
- ॥ - भं	चि० भंगार्हे ॥	४०५	•	८

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- सु	यथादिक्षु च	४०५	•	१५
- व - का	व्यापयोरेकारणात् ।	४०५	•	१८
- राराणे	पुराणे	४०५	•	२५
- ॥ - भन०	भनक्ति । भन्यो० । खलु । भन्यन्वि०	४०६	प्र०	२०
- व - वि	वर्तमानभजाये ॥ भन-	४०६	वि०	१४
- जि०	अग्निचादिभ्यश्चोवाविति०	४०७	प्र०	२
- ता	पूज्ये ॥	४०७	•	७
- जि	नाम्योक्त्या	४०७	•	८
- य०	पूज्ये	४०७	•	१४
- ता	आदिस्थवारे	४०७	•	१७
- ट	नाम्योक्त्या	४०८	•	२२
- ः - ।	खञ्जरीटै	४११	प्र०	६
- ङा	भपतिः पुं०	४११	•	८
- मकन्द	भङ्गा, र्याम्	४११	वि०	८
- याभव	कामन्दकः	४११	•	१६
- ककरो	यावद्वयमनागतम्	४११	•	२१
- जी०	भयंकरोति	४१२	•	१८
- ग्ये	जले, विलासी०	४१३	प्र०	१०
- त्वे - भ	शरण्यौ ॥	४१४	वि०	२८
- गि	ऽधिष्ठानत्वे नभरणात् ।	४१५	•	१०
- पु - ई०	भिषग्भिराप्तै०	४१५	•	१२
- दि	प्रभृतिषु भर्मद्विति०	४१६	प्र०	८
	मेदनम् ।			

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
२१ - विभ	भवेद्वक्त्रशोधने	४१८	द्वि०	१२
- र	पुराणविशेषः	४२१	०	१
- भ	भाजनम् ॥	४२२	०	२२
- ॥	कादिभ्य कित्। अनुनासिकस्येति	४२३	प्र०	२४
- तातांगा	दोघः ॥	४२४	०	१०
- ना	तां विप्रायदापयेत्	४२४	०	२६
- स्थयस्यसः	भानंचितोऽवितः	४२४	द्वि०	२१
- थ	भायस्यसः	४२४	प्र०	५
- भक्तपा०	रुणस्तथा	४२६	०	१२
- त्य	कृतपाशनाः	४२६	द्वि०	१६
- ला	विचोत्पला	४२६	०	२५
- भै०	पुण्यजलाः	४२८	प्र०	२३
- भा	मानवाश्चैव	४२८	०	५
- प	भरद्वाजस्य	४२९	प्र०	१८
- क	उपासनापायमाधके ॥	४३१	०	६
- ख	यतेलिङ्गः ॥	४३२	०	१२
- त्व	रागस्येव	४३२	०	२०
- घ०	तन्वादिषादणसु ॥	४३२	०	२८
- तचभ०	सएवसुरभिः कालः	४३२	द्वि०	८
- वाम्	० भावज्ञः चि०	४३२	०	३२
- प	कल्पनायाम्	४३२	०	२७
- ॥ ह्या	विषयान्तर०	४३३	प्र०	७
	॥ ब्रह्माख्या०			

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क :	संख्या :	पङ्क्ति :
- ए-म	ए-मन्यचानुमन्तव्यम् ।	४३३	दि०	११
- श्रीलम्	० ० ० ० ० ०	४३४	०	८
- सु	पोञ्चालमागधी ।	४३५	०	२६
- डीपायां	द्राविडीयां डादेशीच	४३५	०	२६
- नाभग०	नागरी ।	४३५	०	२८
- भि :	भिन्नाधर्म०	४३८	०	५
- र	भैक्षोपगतैर्ह०	४३८	प्र०	१३
- व्याधिर्भ	नातिवाधी भवेत्	४३८	दि०	५
- गडी	भिण्डास्त्रोष्णा०	४३८	०	२०
- मि	भि. दिर०	४४०	प्र०	२६
- दगडजा	स्त्रि ष्ठजात्यन्तरे	४४१	०	१८
- मो- वृ	भीमे । वृकोदरे ।	४४२	दि०	२७
- क-र	कपूर्वस्येति०	४४३	प्र०	४
- कु :	क्रु : ॥	४४३	०	२४
० ज्मि	० भुक्तसमुज्झितः ।	४४४	०	२४
- मे	रुग्णे ॥	४४४	दि०	८
- पीनीनी	वृत्तीपीनीनरेश्वरे	४४४	०	१८
- च	इजिप्रत्ययः	४४६	०	१८
- ज्य०	विनाज्यं	४४८	प्र०	२०
- मु०	सु. वक्तृहीना	४४८	०	२१
- विप्रेषी	विप्रेषिषु	४४८	दि०	११
- ॥ - म०	उत्तरीत्तरं राज्यालक्ष्याः विवृष्टौ ॥ भवनम्०	४५३	प्र०	१२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
नेगृहारम्भेप्रवेशः	• • • • •	४५५	•	१७
नि ।	सप्तभूयिष्वा	४५६	•	१४
- स - भू०	वाताश्वे	४५७	द्वि०	८
- श्व	अतिशायने	४५८	प्र०	२७
- शी	• भूयाभूयः । अ० शारं०	४५८	द्वि०	३
• • - वारं०	उखर्वलटणे ॥	४५८	•	१८
- वा	भोजपत्र०	४५९	प्र०	२२
- न - प	लङ्काप्रति०	४५९	द्वि०	२४
- द्वा	हिमवतः	४६१	•	३
- स - तः	पिङ्गे ॥	४६१	•	१५
- द्वि	अल्पपक्षिविशेषे	४६२	प्र०	१०
- स्य	भस्जपाके	४६३	•	११
- भ०	अवश्यं०	४६३	•	१६
- श्य	भूमिभ्रमणशीलं	४६३	द्वि०	२७
- मि०	• सुहृदर्थे । शोभने ॥	४६४	प्र०	५
- ॥ - शी०	रितिनौतिविदांमतम्	४६५	द्वि०	७
- ति - वि	द्विष्टोयद्यपिसम्बन्धः	४६५	•	१७
- छी	भेष्टभये ।	४६६	द्वि०	१२
- ष्टु	प्राणसम्भारणार्थं०	४६७	प्र०	७
- णसस	पुष्टिर्बर्द्धनम्	४६७	द्वि०	८
- छि	मनुयातस्य	४६८	प्र०	२६
- या - तत	नोव्य ।	४६८	द्वि०	२७
- व्य				

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- तै०	वीर्यति	४७०	०	४
० पु०	० भोजनपात्रम् । न०	४७१	प्र०	८
- स्थां	अमोवास्था	४७२	दि०	९
- अष्टाभ	अभुकुसादीना०	४७२	०	२६
- गौ	मौगोनौगो०	४७४	प्र०	६
- सु०	सु.वर्ण०	४७४	०	२२
- टा	० भटतीर्थ०	४७४	दि०	२१०
- २००)	० भ्रातरौ । पु० २	४७५	प्र०	६
- क	कहवासुखम्	४७५	दि०	१०
- स्त्रा	सभ्रान्तिमान्	४७६	प्र०	१२
- अ - वा	क्वाविच्यत्रत्यवार्ति०	४७७	०	१६
- सु०	भुकुंसे०	४७७	०	२१
- त्वा । त्व	ऽ निच्यत्वान्नमुम्	४७८	दि०	२८
- ल	शूलं	४७९	प्र०	२३
- हे	मखगतौ ।	४७९	दि०	१५
- स्थ०	उद्गवीयस्थाः	४८०	प्र०	२२
कविरितमनोर मायांस्पुटम्	कनिनप्रत्यये ।	४८०	दि०	४
० पु०	० मङ्गलप्रदा । स्त्री०	४८२	प्र०	३
- । - य०	प्रत्ययस्थादितौत्वमयथा	४८३	०	१
- का - व०	कामचर्चिकायारूढि०	४८३	प्र०	२
- भे	मे.दिमज्जविषर्जनः ।	४८३	०	२०
- । - अ०	अतिशयेनमज्जः अति०	४८४	०	१६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्त्याः
- ट	कुठरे	४८४	•	२०
• झरीरा	• झरीरा । स्त्री०	४८४	•	२३
- व०	सौम्याननयुक्ते	४८४	द्वि०	२७
- भी	हर्षारम्भे ॥	४८५	प्र०	११
- घ०	घृणो	४८५	•	२४
- प्रि	अपरेपिये	४८५	•	२७
- पं	सर्वलोकास्तियः	४८६	द्वि०	५
- भ	मणिवम्भे०	४८७	प्र०	१३
- ड	मंझाते	४८०	द्वि०	१२
- सु	मुनिविशेषे ॥	४८०	•	१६
- भृमृक्तायाः	सूर्यभक्तायाम् ॥	४८१	प्र०	२
- नी०	ततेहीन	४८१	•	८
- ने	ज्ञाते ॥	४८१	•	१३
- ग्यमहाभा	वृत्तिष्कान्दोग्यभाष्यम्	४८१	द्वि०	२५
- पुं०	• मत्कुणा । स्त्री०	४८२	प्र०	२०
- ना	प्राङ्गणावर्णे	४८२	द्वि०	११
२१	यसगामत्तमयूरः	४८२	•	१३
- सय	स्मरतुहरि०	४८३	प्र०	२७
- ज	प्राङ्गणावर्णः ।	४८३	•	२६
- ना	प्रयीवे	४८३	द्वि०	१
- गी	भक्त्या पुं० भू०	४८४	प्र०	१५
- ल्याः-भू०	• सुनादेयाः ॥	४८५	प्र०	६
- सुदे				

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- न्य	क्षिपेद्यान्यं	४६५	०	२६
- स	मांसं	४६६	०	३
- घ - ष	तुण्डांघ्रसंश्लेषैः	४६६	०	१३
- झी	जलमङ्गी ।	४६७	०	१६
- भ्य	विध्यते	४६७	०	२३
- स्वासा ^५	स्वाशयवे	४६७	द्वि०	१२
- रो	सरसर्जिते०	४६८	प्र०	१४
- खा	स्वामदात्	४६८	द्वि०	१३
- स्य	कामावस्थायाम्	५००	०	६
लटः शब्दः -	कर्त्तरितृत्तृक्कीलाद्यर्थस्तुत्या ॥	५०१	प्र०	२
- र - झी०	यन्यान्तरभ्योज्ञातव्याः ॥	५०१	द्वि०	१६
- हे	देशिकोपदेशं	५०१	०	२६
- र्या	गन्धीतमायाम् ।	५०२	प्र०	२३
- र	नारिकेलजम्	५०२	द्वि०	२
- ती०	धूपितोरसः	५०३	०	२६
- त	षान्तपुष्परसो०	५०६	प्र०	६
- धि - य	विड्यहान्	५०६	०	१५
- द्य	आर्घ्यमौद्वा०	५०६	०	१८
० म - धू	मधुवूलिः	५०७	द्वि०	१३
- ध	धनमदन०	५०७	०	२६
- ने ^५	आतीनुपसर्गे०	५०८	प्र०	५
- ललगं	गलगंडादिरीगकृत्	५१०	०	१

पशुलिखः	शलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- स्त्री	स्त्रीर्यश्ली०	५१०	प्र०	३
- र	स्त्रीरामृतं	५१०	द्वि०	७
- कामल्	कौमलम्	५१०	•	८
- मो०	मैदायाम्	५१०	•	२५
- का	काकौल्याम्	५१०	•	२६
- टुः	मधुरः	५१२	प्र०	५
- र्ग - की	मार्गप्रवर्तके	५१२	•	२२
- खे - सा	उलूकादयश्चे तिसाधुः	५१३	•	१
- व्य	हृद्यं रुच्यं मुखप्रियम् ॥	५१३	•	१०
- मे - ॥	पञ्चमेखरे ॥	५१४	•	१४
मध्व्य -	मध्यमे ॥	५१४	द्वि०	२८
- य	मद्ये ।	५१५	•	२६
- य - वा	प्रयह्वान् ।	५१६	प्र०	४
- गा०	पञ्चवेगश्च	५१६	द्वि०	२१
- ल्या	प्राग्गृह्यात्यविक०	५१७	•	२८
- ता - नि	यतोनिर्विषयस्यास्यमनसीमुक्तिरि ष्यते । यतोनिर्वि०	५१८	•	७
- स्मा	अरत्कारुमुनेः	५१८	•	२०
- मे :	सुनेर्माता	५१८	•	२४
- न्दा	परनिन्दां	५१९	प्र०	१८
- म०	मानुष्याम् ॥	५२१	द्वि०	१
- नृपय	नृपत्रे ॥	५२२	प्र०	६
- च - स०	कट्टंकरणे तिसमासेः ॥	५२२	•	११

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- । - । •	। <u>आवर्तक्याम्</u> ।	५२२	द्वि०	७
- तम	मुदितं तं चाव्ययं वन्दे०	५२३	प्र०	६
- सु। रि-स्त०	सुररिपोस्तनुः	५२४	प्र०	८
- ष्टे - द्व	शब्देन ह्वयते	५२४	द्वि०	१०
- र्थ - स्म	न च दृष्टार्थस्यार्थस्मरणस्य०	५२५	•	४
- प्र - का	प्रतीकारः	५२५	•	१३
- न्व	मन्यते	५२५	•	२२
- स्वपथे	अरण्ये निः शलाके वा	५२६	•	१४
- क्तु	सम्यततः	५२६	•	२१
- प्य	पिप्पलीमूलं	५३०	प्र०	६
- म	समुद्रे ॥	५३०	द्वि०	१
- त - वि	मन्मनंतद्विदुर्वुधाः	५३१	प्र०	२५
- स	संज्ञायाम्	५३१	द्वि०	४
- स्त	सहस्राङ्गिर्म०	५३३	•	१५
• र	• मयूरिका । स्त्री०	५३३	•	१८
- ह	ऋध्रवायसः	५३४	प्र०	५
- क्ष - स	स्वच्छगुरुसंज्ञायं	५३४	प्र०	२०
- नां - पू०	उपात्तानामपूर्वासां	५३४	द्वि०	१७
- बुद्धि	चित्तवेदनानां	५३४	•	१८
- ट - त्वा	तस्य कूटस्थनित्यत्वात् ॥	५३४	•	२०
- या - ष्ट	लग्नादष्टमभवने	५३४	•	२४
- ति - व	भवति विरतिश्च० ।	५३५	प्र०	४

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- द्वि	चन्द्रिकापायिनि ॥	५३५	द्वि०	२४
- गृ	भाविनृपविशेषे ॥	५३६	प्र०	४
- तिगृहगृ	स्तीप्यतिगृहमेधा०	५३६	द्वि०	१७
- जम्भ०	फणिज्भके	५३७	प्र०	१६
- ष्ट	असिदंष्ट्रके ।	५३७	द्वि०	८
- सु०	०मर्त्यमुखः । पु०	५३८	०	६
- वा	स्युर्वातपित्त०	५४०	प्र०	२
- यू	मलपूः स्तम्भ०	५४०	द्वि०	२३
- चा	चान्द्रमासत्व	५४१	प्र०	२०
- लख	रजस्वलायां०	५४२	द्वि०	१०
- ॥ - म०	वि०मलिने ॥	५४३	प्र०	२
- द	द्वीपाधारे ॥	५४३	०	२३
- ल्य	मल्लप्रतेषा ।	५४४	०	३
- द्यते विधेहि वि	विश्रुगते० विधेहि०	५४४	०	११
- क	विवेकिनि	५४४	०	१२
- की - पि०	मल्लिकेतिपिङ्गले०	५४४	०	१८
- णा	कृष्णचिह्नतायाम् ॥	५४५	द्वि०	२८
- ॥ - म	॥ श्यामलतायाममसूर०	५४५	०	२६
- सु	मञ्जुतमि०	५४६	प्र०	११
- स्य	जनम्पयान्ति	५४८	द्वि०	१०
- वे	वनगवि	५५०	प्र०	२२
- स्थाहा	यक्षावयावा	५५०	द्वि०	११

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- क्	मनाग् मग्नी	५५१	प्र०	२५
- प्रान्तीपि	• स्त्रां तोषिमूढः	५५१	•	२८
- था-मे	स्थथोनमज्जतीति	५५१	•	२६
- श्रा	शौर्यादिभि०	५५२	•	२५
• द्र	• महाद्रोणी । स्त्री०	५५४	•	१
- को	काङ्गलायाम् ॥	५५४	वि०	१८
- द्या	लक्षणं वाराद्याम्	५५७	प्र०	२४
• पा	• महापौरुषिकः । पुं०	५५७	वि०	४
२१ - दे वे	वेदेभ्यो०	५५८	वि०	१७
- ज्ञा	नृपोज्जातः	५५८	•	२७
५ - नाननां	जिबानां विद्या०	५५८	वि०	१७
- रो-भू०	स्थितिकरोतिभूतानां०	५६०	प्र०	२०
- १-ह	। बृंहणं०	५६१	•	३
२१ - ह र्थ	अर्हदुपासकविशेषे ॥	५६१	•	२०
- य-यु	अतिशययशोयुक्ते ॥	५६१	वि०	२०
- स्म०	प्रवीणश्च०	५६२	प्र०	१७
- था	पारसीकादयोमताः	५६३	•	३
• रा	• महारोगः । पुं०	५६३	•	१३
• १ - ना	महालक्ष्मीः । स्त्री० नारा०	५६३	वि०	१३
- र्थ	तीर्थमहाभागा०	५६३	•	१८
- क्ति	सन्नियुक्तावाक्यसमूहे ॥	५६४	प्र०	२२
• विषय	• महाविषयम् । न०	५६५	•	२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- पां	पञ्चाभ्याः .	५६५	•	३
- ति - सै	मीतिदेशावच्छिन्नानतीर्थेहनिष्यामी	५६५	दि०	१८
- समया	ति० सैव० तत्राहिंसया०	५६६	प्र०	१३
- हा	हरी ॥	५६६	•	२२
- ष्टे	विषष्टे	५६६	दि०	५
- र - स्थे	गृहस्थे	५६७	प्र०	७
• पुं०	• महाशुक्तिः । स्त्री०	५६७	•	१४
- प - तु०	परितुद्यते	५६७	•	२८
- ज्ञी०	ससर्वजीव्याधि०	५६७	दि०	१
- श्यां	काश्याम्	५६७	दि०	४
- ज :	वृत्तिविज्ञा :	५६७	•	७
- श्या - ल्या	श्यामबल्याम्	५६७	•	११
- रेऽपह०	परेऽहनि ।	५६८	प्र०	२२
- क्षी	भुक्षीतनान्यथेति॥	५६८	•	२४
• सन्ता	• महासोत्तपनम् ।	५६८	दि०	१०
- ॥ - •	॥ चौरै	५६८	•	२६
- छि	वृष्यस्त्वष्टविण्०	५७०	प्र०	१५
- जि०	मोक्षिकायाम्	५७१	•	१६
- सौ०	सावर्ण०	५७१	•	२८
- ह्यति	मद्यांरोहति ।	५७१	दि०	१६
- हा	महोत्सवम्	५७३	प्र०	७
- था	तदाद्यतत्त्वलक्षणम्	५७४	•	१२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- स	असंस्कृतान्	५७५	द्वि०	२८
- ऋ	प्राप्प्रवृत्त्युत्पत्तीः पुनः ॥	५७६	प्र०	१९
- द	भवेदेवनसंशयः ।	५७६	द्वि०	२८
- ए	तद्गृष्टं	५७८	प्र०	६
- ष	सर्पिषिसम्भृष्टं	५७८	•	८
- क	इकारउच्चारणार्थः	५७८	•	२१
• या	• माकोटः । पुं०	५७९	•	९
• शु०	• माघीकशर्करा । स्त्री०	५७९	प्र०	२०
- रा	पुरवासि	५८०	•	९
- नधरा	जनयामासप्रणनरान्	५८१	•	१०
- त्व - ए	ढत्वधत्वष्ट्वढलोपदीर्घाः ॥	५८१	•	२८
- मा	भासलगामा	५८१	द्वि०	१०
- क्वा	• माणिक्यम् । न०	५८२	प्र०	८
- दं	सुरङ्गदेसमाङ्गम् ।	५८२	•	१३
- लं	शाकैरिलभिन्नं	५८२	•	१६
- व	पितुर्दशगुणं	५८३	•	१५
- रा	पुत्रद्वय	५८३	द्वि०	७
- पु	परदेया	५८५	प्र०	१९
- या	सेवनीय	५८५	•	१४
• कर्णे	करणे	५८५	द्वि०	१२
- मा	अधिमिवांश	५८६	प्र०	८
- से	• मातृषुसंयः । पुं०	५८६	•	१०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भाः	पङ्क्तिः
• छे	• मातृषुमं यो । स्त्री •	५८६	•	२०
• त	• माधुचितम् । न •	५८८	द्वि •	६
• स्थ	• माध्यस्थान् । न •	५८९	प्र •	१०
- मा	मास्याद्रिमूले	५९१	•	२२
- द	विद्याभक्ति	५९३	द्वि •	३
- प्रभेदे	अभयप्रदे	५९३	•	२१
- क	मायानुप्रकृतिं	५९५	•	५
- तेष	पावकस्त्रीणातेवेय •	५९५	•	२८
- य - भे •	सर्जातीयविजातीयस्त्वगतभेद •	५९६	प्र •	५
- ले	नरस्त्री ।	५९६	द्वि •	५
- या	माद्यया	५९७	प्र •	१०
- म	मारुतस्य •	५९८	द्वि •	२८
- रि - ण	परिमाणं	५९९	•	१६
- णं मा	पौर्णमास्यस्मिन्मसि । सास्मिन्पौर्ण मासौत्थ •	६००	द्वि •	१३
- म	मार्ग	६००	•	२०
• घी	• मार्गीवीथी । स्त्री •	६००	•	२१
- हा	देव्यागृहन्तुयः	६०१	प्र •	४
- क्ते	शुक्ल •	६०१	•	४
- मार	मार्जारा •	६०१	•	२४
२१ - र प	नपरचाय •	६०१	द्वि •	२
- ल	मृज्जिरालीयच्	६०१	•	२९
- शी	मृज्जुशीचालंका •	६०२	प्र •	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- ली	वृत्रे रामाला०	६०२	द्वि०	२२
- ली०	द्वगन्ताच्चित्यम् ॥	६०२	०	२६
- म	रामाहारा०	६०३	प्र०	२०
- का	त्रिकले	६०४	०	२६
- दृष्टानि	दृष्टान्यस्त	६०४	द्वि०	१६
० ला	० मालीयः । चि०	६०५	०	२२
० सा०	० मालुः । पुं०	६०५	०	२४
- चसस	राक्षसभेदे०	६०६	प्र०	२६
- । - भोज	पितृभोजने	६०६	द्वि०	१०
- ष	माषाणां	६०७	०	२४
- ण	महाकुलादज्जखजा०	६०८	प्र०	२
- म	मोहिन्द्रयो०	६०८	द्वि०	२३
- क्त	अनुरक्त०	६११	प्र०	२७
- मिथुने	जितुमे	६१२	०	२०
- घू०	विनाधूर्त०	६१२	द्वि०	१०
- ये	वीजवापे	६१५	प्र०	११
० ट	० भीटुष्टमः । पुं०	६१६	प्र०	२१
- त	चोदिताः	६१७	द्वि०	१८
- रा	पुरोडाशि	६१८	प्र०	६
- ङ - लिङ्ग	मङ्गस्यलिङ्ग	६१८	द्वि०	१७
- मु	निर्मुक्ते ।	६२०	प्र०	१३
- ति	परिणतदाडिम०	६२१	०	८

शुद्धाशुद्धपञ्चम्

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्ति
- टुकाका	काटुकारमिति °	६२२	द्वि०	१४
- ने	प्रयोगोऽस्ते	६२२	•	२२
- स्फ०	• मुक्तास्फोटः । पुं०	६२३	प्र०	८
- स्फ०	मुक्तास्फोटा । स्त्री०	६२३	प्र०	११
- च	मोक्षे	६२३	•	१४
- ल्य	शुच्युक्तासर्व०	६२३	द्वि०	६
• त्मु	ग्रहणान्मुक्तिरि०	६२३	•	१३
- लाप	प्रक्षालने	६२४	•	१०
- पुं०	• मुखशफः । त्रि०	६२५	•	१६
- व्य	व्युत्क्रमेणा	६२६	•	१५
- घ	इषिमदि०	६२७	प्र०	२०
- स	निम्बूरसं	६२८	द्वि०	२४
- क्ता	कथितायां०	६२८	•	२६
- य	सङ्ग्राहे ।	६३४	प्र०	३
• चे - ति	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥	६३४	•	१०
- दि - क	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः	६३४	प्र०	२६
- ॥ - सु०	। मुस्तयतिमुस्त०	६३४	द्वि०	१५
• म०	• मुस्तुः । पुं०	६३४	द्वि०	२४
• षी	• मुहुर्भाषा । स्त्री०	६३५	प्र०	२
- ड	जडे ।	६३५	द्वि०	१६
- स्थ	स्थूलेषु •	६३५	द्वि०	२५
- काय	अकार्यपरिज्ञानत्वे ।	६३६	प्र०	३

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सूक्तः	पङ्क्तिः
- दू	कदुष्णां	६३०	•	३
- वि०	कोविमुच्येतमानवः ॥	६३८	दि०	४
- द्वि	मूर्ध्निजाते	६४०	•	६
- छा । वा :	छत्राकारैः	६४०	•	१३
- दा - स	राजदानसमये	६४१	प्र०	२
- ले	• सुत्पन्ने ॥	६४१	•	८
- धा	मधुरसायाम् ।	६४१	•	१४
- मा	वर्त्तनपात्रे ।	६४५	•	२०
- ज	मृगशिरोनक्षत्रे ॥	६४५	दि०	३
- वे	पशुविशिषे	६४५	•	८
- दं	वदति०	६४६	•	२२
- णा - य०	मृगतृणाशब्देनोच्यन्ते । मृगाणां तृणाश्च स्युः ।	६४७	•	३
• प्र०	• मृगनाभिः स्त्री०	६४७	•	१८
- गयमा	मृगमातृकः ॥	६४८	प्र०	१८
- म	मृगरोमजम् । न०	६४८	दि०	१४
- ॥ - मध्य०	। हरिं न भजामि ॥ मध्य०	६५०	•	१६
- ल०	खलु विभ्रति०	६५०	•	२८
- व	विसे ।	६५१	•	१
- व	दीपयन्ति०	६५१	•	८
- म	चर्मकषायाम्	६५२	•	१३
- द्यौ । धा	कुष्ठौषधे ॥	६५२	•	२६
- म	भुजिमृङ्ग्यां	६५२	दि०	२६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संख्याः	पङ्क्ति
- गी	मृत्त्युयोगो.	६५३	प्र०	६
- रा - मृ	लरायामृत्त्या.	६५३	प्र०	१५
- ती - प्रि	प्रियातीपिप्रिये	६५३	.	१८
- जी	रत्नचन्दनजी.	६५४	.	१७
- दे	चिपीठकन्देयं	६५४	.	२८
- द्या	घोषे	६५४	द्वि०	८
- गि	मलत्त्वमिश्रिष्टे	६५५	प्र०	१६
२१ - पल	कोमलपणे ॥	६५५	.	२७
- घि	चिज्जोशाके	६५५	द्वि०	१
- दु	मृद०	६५५	.	२८
- मे	मेघजनके	६५७	.	२२
- ल्	खच्.	६५७	.	२३
- र	पुष्करं	६५८	.	१
- व्यी	रसत्त्वश्रवैयर्मी.	६६६	प्र०	१३
- स्म	निलम्प	६६०	.	२१
- दमस्त्य	मेदोस्त्यस्याम्	६६१	.	१२
- पि	सामवायिका.	६६२	.	१५
- ध्य - व	ध्यासनाख्यफलोपकाङ्गयुक्ते न च श्रवणाख्यवे.	६६२	.	१६
- ॥ - मे	। श्रुते तद्वक्त्याम् ॥ शम्भ्याम् ॥	६६२	द्वि०	१४
- घ	मण्डक्याम् ॥ मेधा.	६६३	प्र०	
- छे	मेधस्थ	६६४	.	
- म	माछदम् ।	६६४	द्वि०	
	निर्मिता.	६६४		

शुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- न्द्र	स्कन्दनन्दि •	६६४	•	१८
पीत्यागर्जन	• • • • •	६६६	•	२७
त्यपले • ॥				
- कः प्र •	नैकः पन्थानमाश्रयेत् अतिकीटकः	६६७	प्र •	८
- ल	अष्ट •			
- । - ग	जलेषु	६६७	प्र •	१३
	स्त्रीभ्यांठक् ॥ यद्वा । मित्रयोरपत्यम्	६६७	•	१८
मै - का	गृह्या •			
• स्त्री •	मैनाकेनामपर्वतः ।	६६७	द्वि •	२७
- प्क	• मैन्दहा । पुं •	६६८	प्र •	७
- ला - द	निष्कले	६६८	द्वि •	६
- हि	बाहुलकादयजस्तुट् ।	६७०	•	२८
- या	मादिन्याम् ।	६७१	प्र •	२८
- ये	मापादिते ।	६७२	•	६
- ष्	मीनपे । चि •	६७३	द्वि •	२
- तर्ह	भ्रष्टृक्षोनाम् •	६७३	•	३
- मौनि	भुजङ्गपतेर्हृदि •	६७३	•	१७
	योगिभिर्गम्य	६७४	•	१०
	॥ शुभमस्तु ॥			

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

[illegible]

पञ्चमि क :	पञ्चमि क :	पञ्च क :	पञ्च क :	पञ्चमि क :	पञ्चमि क :	पञ्च क :	पञ्च क :		
- क	वादिज	८२४	दि०	१०	- क	द्वयति	८२४	०	१२
• जो	सो विक्रम। न०	८२४	०	२५	- भी	मोच	८२४	०	१८
- व	पञ्चमिदे	८२५	प्र०	१५	- दं	सङ्गमपतिना०	८२४	दि०	८
- धं	निषिद्धः	८२६	०	६	- त्थ	म्युत्पत्ता	८२४	प्र०	१
- वि-का	किञ्चित्कार्यं	८२६	दि०	२०	- य	सङ्गमि	८२४	०	१०
- वि	सङ्गिः साधोति०	८२७	०	१५	- जि	पट्टाग्रोति	८२४	०	१३
- क	पिङ्गे०	८२७	०	२४	मारस्को	भास्को	८२४	दि०	३
• पुं० सी	सीपुंसी। पुं०	८२७	०	१७	० ना	स्वामी। पि०	८२४	०	१३
• -	स्वोप्रमसास्त्री०	८२८	प्र०	११	- १	स्वामभवे	८२४	०	१८
- चा	तथापि	८२८	०	१२	- तै	युक्ते	८२४	०	२२
- गृ	विनिगृह्णतिरिपु०	८२८	०	१८	- सु	मनुष्या-	८२५	प्र०	८
- ति	सर्वतो	८२८	०	२५	- ध्ये	सामर्थ्ये	८२५	०	१४
- से	लोकपतिना	८२८	०	२६	- धी	लोधीकाही	८२५	०	१८
- साध्याः	पञ्चमि० सुखतोमिषं	८२८	दि०	१२	- मा	साधिभावाः	८२५	प्र०	१८
- द्	दुष्कृताम्यपि०	८२८	०	१५	- व	यथाव०	८२५	०	२१
- प	पूजिताः	८२८	०	१७	- या	पद्मादिस्त्रा०	८२५	०	२६
- न्त	वेद्यन्ते	८२८	०	२४	- का	स्वाकीपाकक०	८२५	दि०	१३
- क	सोभाहमिती-	८२८	प्र०	२०	- य	पञ्चात्	८२५	०	२०
- पविशे	विशेषशेषी०	८२८	०	२८	- ति	मितीकारान्ता०	८२६	०	१३
- कै	यत्र मेदीव०	८२८	दि०	२८	- सि	चिरस्त्रायि	८२७	प्र०	२८
• सु	सङ्ग। न०	८२९	०	५	• जो	चिरप्रणीपुं०	८२७	दि०	२५
- वि	जितत्रयः	८२९	प्र०	१६	• धृ	सङ्गमपतिना०	८२८	प्र०	१५
- वं	तिष्ठतेर्वक्	८२९	०	१५	• का	सङ्गमपतिना०	८२८	०	१८
- धि	पञ्चमिमाति०	८२९	०	१८	- क	कापीति	८२८	दि०	१८

पदविधिः	पदविधिः	पङ्का	पङ्का	पङ्का	पदविधिः	पदविधिः	पङ्का	पङ्का	पङ्का
कः	कः	कः	कः	कः	कः	कः	कः	कः	कः
०	सूक्तस्यः नि०	८४०	प्र०	१४	- स्फी	स्फोटिकाम	८५०	प्र०	१०
- वा	रुच्यः	८४१	०	८	- स्फु	स्फुरस्फुर	८५०	दि०	१४
- वि०	पदाविति वि०	८४१	०	२८	०	स्फुल्लिङ्गो	८५१	प्र०	६
- मः	शोचः	८४१	दि०	२२	०	स्फुटस्फुट	८५१	दि०	८
- र- ग	०मान्तरमन्त	८४२	०	४	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५२	प्र०	५
- वा	विषयवाक्यानां	८४३	प्र०	४	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५२	०	१८
- म	सङ्केतनागु	८४३	दि०	१०	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५२	०	१८
- वा	स्फुट	८४४	प्र०	११	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५२	दि०	८
- वा	स्फुट	८४४	दि०	२२	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५२	०	८
० स्फुट	स्फुटस्फुट	८४५	०	३	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५३	प्र०	७
- स्फुट	स्फुटस्फुट	८४५	०	१४	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५३	०	२१
- वा	स्फुटस्फुट	८४६	प्र०	२	- त	स्फुटस्फुट	८५४	०	१८
- वा	स्फुटस्फुट	८४६	०	१०	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५४	०	२०
- त	स्फुटस्फुट	८४६	०	२३	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५५	०	२
- स्फुट	स्फुटस्फुट	८४७	०	४	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५५	०	२६
०	स्फुटस्फुट	८४७	०	७	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५५	दि०	२८
- वा	स्फुटस्फुट	८४८	०	२	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५६	०	१
- वे	स्फुटस्फुट	८४८	०	३	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५६	०	२
- स्फुट	स्फुटस्फुट	८४८	०	१८	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५६	०	८
- स्फुट	स्फुटस्फुट	८४८	०	२०	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५८	०	३
- स्फुट	स्फुटस्फुट	८४८	०	२५	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५८	०	१०
० स्फुट	स्फुटस्फुट	८४८	०	२८	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८५८	०	१८
० स्फुट	स्फुटस्फुट	८४८	दि०	३	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८६०	प्र०	५
- वा	स्फुटस्फुट	८४८	दि०	६	- स्फुट	स्फुटस्फुट	८६०	दि०	७
० स्फुट	स्फुटस्फुट	८४८	०	२५	० स्फुट	स्फुटस्फुट	८६०	०	१५

पदविलेखः	पदविलेखः	पङ्का	श्रु	पङ्का	पदविलेखः	पदविलेखः	पङ्का	श्रु	पङ्का
श्रुः	श्रुः	श्रुः	श्रुः	श्रुः	श्रुः	श्रुः	श्रुः	श्रुः	श्रुः
- र	शरीरे	८६१	प्र०	६	५	विभुताज्जीवा०	८७५	०	१५
- प्र	स्वपनयोः	८६२	दि०	१०	- स्वाव	विभुताज्जीवा०	८७५	०	१५
- रि।र	लक्ष्मिधरसूरिभिः	८६२	०	२५	५	००००	८७५	०	२२
- र	पात्तरः	८६३	प्र०	४	नमः	न्य जीपुल्लः सादर्मधु	८७५	दि०	२
- च	निवर्गध०	८६३	०	१२	० स्वा-प	सादुपवर्षी स्त्री०	८७५	०	२१
- त	विततं	८६३	०	१४	० चः	सादुपवर्षः पुं०	८७५	०	२६
- र्धं - म	चतुर्विंशति	८६४	०	६	० दु	सादुमसृका स्त्री०	८७६	प्र०	६
- र	चतुर्विंशति	८६४	प्र०	४	० दु	सादुमसृकम्, न०	८७६	०	६
- ख	यथा। स्वस्वर०	८६४	०	२४	०- दु	सादुरसा। स्त्री०	८७६	०	६
- डे	मीमांसाम्	८६४	दि०	७	- ५ मम	मधुरास्त्री	८७६	०	१६
- र	पदास्तरम्	८६४	०	१६	- र्ध	सक्यैम	८७६	०	१८
- र	वृषण्डे	८६४	प्र०	८	- पि-जी	निरुपितजीवा०	८७७	०	२५
- तिन त	यद्रूपेत तस्य०	८६५	०	२२	- आ-वि	पाकज्ञानविधु०	८७७	दि०	११
- गी	स्वर्गीयः	८६७	दि०	४	- च	पक्षाप्यन्ताज्जीवुः	८७७	०	१२
- ० गं :	स्वर्गीयः। पुं०	८६७	०	६	० ये	० स्वकीयधने	८७८	०	१५
- पे	मुपैति	८६८	प्र०	३	- प्री	प्रोक्तस्त्री०	८८०	प्र०	२१
- र्ध	धन्यगुरु०	८६८	०	१४	- ताः	तापस्वेदः	८८०	०	२४
- ज	गायन	८६८	दि०	१६	० ज	स्त्रिदलः। वि०	८८०	दि०	५
- थ	तदास्त्रेन	८६८	०	२३	- र	द्वयमयक०	८८०	०	६
- न	कश्चनारपचारिण	८६८	प्र०	८	- ति।	० रितित्तते	८८०	०	१४
- ० व	स्वर्गीयः। पुं०	८७२	दि०	१०	- वाध्य	दृढ-वृत्तगुणः	८८०	०	१८
- भा	स्वर्गधने	८७३	प्र०	१८	- पे	द्विपदरक्षिता	८८१	प्र०	१४
- ५	५	५	५	५	- मा-स	कामातृसमायये	८८१	०	२४
- ग	भागिन्याम्	८७४	प्र०	२०	- भ	स्त्रीरक्षिता	८८१	दि०	१५

प्रकरणं :	शुद्धिः :	पृष्ठा :	पङ्क्तयः :	प्रकरणं :	शुद्धिः :	पृष्ठा :	पङ्क्तयः :
- द-रो	दुग्धरोरिचम्	८८१	० २४	- पा	पञ्चाङ्ग	८८२	० ५
- ब	सुपातं यंति :	८८२	प्र० ५	- ण्यो	कषाकोण्यो	८८३	प्र० १२
- च-म	मन्त्रप्रमेदे	८८३	हि० १२	- घ	मधुशोण्यः	८८४	दि० २२
- त	कुर्वति	८८४	० १	- ङ्	दूधशाम्	८८५	० २८
- य	दुग्धनस्यर्था	८८५	० १४	पाका-ति	उपासकानां तिलक	८८५	० २६
- ञ	उक्तासः	८८६	० २०	- स	संविता	८८६	प्र० २४
- ञ्	० हन्तिस्त्रिंशो	८८६	० २१	- व	हरिदिक्रमः पुं०	८८६	० २७
- ष	मधुरधुं	८८६	० ३८	- ख	खपुः	८८६	दि० १२
- क	दुग्धशोण्यः पुं०	८८७	प्र० ७	- म	सप्रभः	८८६	० २७
- मा	मधुरभाषण्यम्	८८७	० १५	- प	पारंप्रया	८८७	प्र० १
साध्या	सतायाम्	८८७	हि० १७	त-भयं	कपतभयं वृद्धि	८८७	० ३
- ल	संमर्जी	८८७	० २२	- ला	लोचनी	८८७	० २०
- । व	विकाशिनो	८८८	प्र० ८	- येरलि	प्रयोजिता	८८७	दि० ५
- वु	प्रतिपक्षे	८८७	० २४	- शि	शोचिन	८८७	० १८
- वि०	विस्तोदरसमो राशो	८८८	दि० २४	- स	गुर्विचिता	८८७	० २१
- व-र	व्यातेरलोचिष्यो	८८८	प्र० १	यो	गुर्विचिता	८८८	प्र० १०
- का-ने	० ० ० ०	८८८	हि० १	- ऋ	वेन्दुसिते	८८८	० १७
- व	हराद्रिः पुं०	८८८	० ५	- क	स्वापाकः	८८८	० २३
- ल	भूति	८८८	० ६	- विम्यो	हरिभ्योऽतः	८८८	० १०
× यो	दुग्धपिष्टादिनिर्ग	८८८	० ११	- य	पञ्जनः	८८८	० २८
- काऽन्त	० जितान्तरिषः	८८९	प्र० २०	० ति	दुग्धभूतिः स्त्री०	१०००	० ५
- वि०	नकारो	८८९	हि० २६	- खे	बाहुल्ये	१०००	० ८
- ल	उक्तोच्यते	८८९	प्र० १	- ख	सर्वायाम्	१००१	० २६
- म	विशोच्यते	८८९	० ३	- यो	होच्ये	१००१	हि० १४

पद्यविशेषः	पद्यविशेषः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः
पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः	पद्यः
- अ	अङ्गारधाम्	१००२	०	१६	- बी	रागिणी	१०११	०	१२
- ब	मैत्रमण्या	१००३	५०	४	- ति-वे	शोधयतिकैवेद्योपबन्धे	१०१२	प्र०	१
- य १-॥	प्रसविकाशाम्	१००३	०	१०	- स्व	भस्मा टटितम्	१०१२	०	१२
० १-	हस्तिकोशः पं०	१००३	६०	२५	० ५	हास्तिकम् १ न०	१०१२	०	१५
- छ	सुतपुराहिते	१००४	०	२	- प्र	हस्तिकम्	१०१२	०	१६
- भवे	न्य धावति	१००४	०	७	- टि-क	चेष्टादिः कृतम्	१०१२	०	२५
- म	सामात्	१००४	०	१६	- २१				
० न म	हस्तिकक्षणम् १ न०	१००६	प्र०	२०	- धम	प्रथमदेवतः	१०१२	०	२६
- स्य	सम्पूर्णः	१००७	प्र०	१४	- मा	अनुभावि०	१०१२	०	२८
- इ	हा टटितः १ पं०	१००८	०	२५	- स्य	कम्पमवहासितम्	१०१२	दि०	८
- मिथ	निविश्यशां	१००८	दि०	२४	- स	स्तिद्विभोक्ता	१०१२	०	१७
० ० चत्य	हापनोयः १ वि०	१००८	०	२५	- अ	व्यक्तम्	१०१२	०	१८
- ब	न्यक्तं योऽर्थं				- र	हाहाकारः १ पं०	१०१२	०	२३
- प	पङ्क्तौरो	१००८	प्र०	३	- भू	साम्प्रतम्	१०१२	०	२७
- पि	वित्तिकुटः	१००८	०	११	- से प	निर्यासेसूपधूपने	१०१५	प्र०	२
- त्त	सुक्तः दामनि	१००८	०	१८	- क	हिङ्गवाकाशो	१०१५	०	१४
- प	हारयत्	१००८	०	२४	- न मति	भोमसेने	१०१६	दि०	२१
० र	हारहृत्वा १ स्तो	१००८	दि०	८	- का	क्रोडयाम्	१०१६	०	२४
- र	हारिमितः	१०१०	प्र०	१	- रा ल	मातृलुक्ते	१०१७	प्र०	८
+ अ	रजनभ्यामज	१०१०	०	८	० क	हितम् १ न०	१०१७	प्र०	८
- र	हारवासा०	१०१०	दि०	२	- हि	हितम् हि चेतमम्	१०१८	०	२०
- त्त	हालेव हस्त	१०१०	०	२१	- या-प	किरवा १ वि०	१०१८	०	२४
- छ	तिष्ठत	१०१०	०	१३	- अ	वि०	१०१८	दि०	१
+ ट	स्वनतोतिष्ठत्	१०१०	प्र०	२८	- क	हितम्	१०१८	०	४
- व सु	भावजासु	१०११	दि०	८	- क	हितवस्तुता १ स्तो	१०१८	०	२८

[illegible]

अक्षरलिखितः	अक्षरलिखितः	पृष्ठा	पङ्क्तयः	अक्षरलिखितः	अक्षरलिखितः	पृष्ठा	पङ्क्तयः
स :	स :	स :	स :	स :	स :	स :	स :
- कपि	कोपवाधित्वा०	१०३५	० १५	- क	सूर्यास्तकावा	१०३७	० ६
- म	महाराणा :	१०३५	० १७	- ल	। तत्त्वसने०	१०३७	० १४
- म	देवनागरीवचन०	१०३५	प्र० २१	- मण्ड	राजनिर्घण्टे ३	१०३८	दि० ८
- मी	सिमोयः । नि०	१०३५	दि० २८	- म	मोक्षः ५५०	१०४०	प्र० १६
- द	पादिमा०	१०३६	० २८	- म	मोक्षविद्वद्भाषक-	१०४०	दि० ६
- मि-मा	मितप्रस	१०३७	प्र० २	-	॥ इतिग्रन्थः ॥	×	+

॥ दिवसतुर्नवचन्द्रमिते वैश्वामये नभस्य सितवद्यगम् ॥

॥ सोमे ग्रीधन मितत्पुं श्री सहुरोः कथय ॥१॥

॥ श्रीहरिः ॥

